DİYANET YETERLİK SINAVI, DİN HİZMETLERİ ALAN BİLGİSİ SINAVI HAZIRLIK KİTABI

DİYANET YETERLİK SINAVI, DİN HİZMETLERİ ALAN BİLGİSİ SINAVI HAZIRLIK KİTABI

Prof. Dr. Adil Yavuz
Prof. Dr. Ali Akpınar
Prof. Dr. Hüsamettin Erdem
Prof. Dr. Saffet Köse
Yard. Doç. Dr. Ahmet Güzel
Yard. Doç. Dr. Ali Öge
Abdülgaffar Bilecik
Güneş Öztürk
Fazıl Üçer
Mehmet Bal
Mehmet Türk
Mustafa Çalışkan

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI

Yayın No: 116

1. Baskı

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika no: 16628

ISBN: 978-605-351-114-4

Teknik Hazırlık ve Kapak Tasarımı: Rûmî

BASKI
Step Ajans Matbaacılık Ltd. Şti.
Göztepe Mh. Bosna Cad. No.11
Bağcılar - İSTANBUL
Tel.: 0212.446 88 46
stepajans@stepajans.com
Matbaa sertifika no : 12266

Mayıs - 2014 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü cad. Küçük sk. Civan Han No: 6 / D: 4
Cağaloğlu - İSTANBUL

www.kitapdunyasi.com.tr
www.diyanetsinav.com
kitapdunyasikonya@gmail.com

DİYANET YETERLİK SINAVI,
DİN HİZMETLERİ ALAN BİLGİSİ SINAVI
HAZIRLIK KİTABI

Prof. Dr. Adil Yavuz
Prof. Dr. Ali Akpınar
Prof. Dr. Hüsamettin Erdem
Prof. Dr. Saffet Köse
Yard. Doç. Dr. Ahmet Güzel
Yard. Doç. Dr. Ali Öge
Abdülgaffar Bilecik
Güneş Öztürk
Fazıl Üçer
Mehmet Bal
Mehmet Türk
Mustafa Çalışkan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı son yıllarda yeni personel alımı, görevlendirilmesi, görevde yükseltme ve eğitim merkezlerine öğrenci alımlarına yönelik sınavlar yapmakta idi. Bundan sonra sınavlar ÖSYM tarafından yapılacaktır. Yapılan araştırmalarda sınavlara hazırlanan adayların en çok sıkıntı çektiği Konulardan biri de sınavlara hazırlanmak için derde derman bir kaynağın bulunamayışıdır. Bizler adaylarımızın bu sıkıntılarına son vermek amacıyla bu konuda kendi alanında uzman hocalarımızla profesyonel bir çalışma yaptık. Beğeneceğinizi ve takdir edeceğinizi umduğumuz bu çalışmamız, sizlerin ihtiyaç duyduğu ve sizler için gerekli olan her dersle ilgili konu anlatım ve alan testlerinden oluşmaktadır.

Hazırlanan adayların en çok sıkıntı çektiği hususlardan biri sınavlara hazırlanmak için kaynak bulunamayışıdır. Ya da sınavlarda çıkacak soruların bir bütünlük içinde tek bir kaynakta yer almamasıdır.

Kitabımızdaki bilgileri sağlıklı olması açısından Diyanet işleri Başkanlığının yayınlarından faydalanılmış Diyanet Vakfı İlmihali kaynak alınmıştır ayrıca İlahiyat fakültelerimizde okutulan ders kitaplarından da faydalanılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığının yapacağı sınavların kimler için yapıldığını ve bu sınavlara girecek adayların hangi konulara çalışması gerektiğini şöyle başlıklandırabiliriz.

EĞİTİM MERKEZLERİ İHTİSAS KURSU SINAVLARINA girecek olan adaylara Arapça ağırlıklı olmak üzere, Hadis Usülu, Tefsiri Usülü, Fıkıh Usülü, Kelam, Siyer, Mevzuatla ilgili sorular çıkmaktadır.

Bu eserin sadece Diyanet işleri Başkanlığının yapacağı sınavlara girenler için değil, aynı zamanda Hak din olan İslamın temel kavramlarını öğrenmenin bütün müslümanlar için bir hazine niteliği taşıdığına inanıyoruz. Bunun için bütün kardeşlerimiz bu kitaptan istifade edebilir. Bu zorlu sınavda adayların başarısında bu eserimizle eğer faydalı olabildiysek kendimizi bahtiyar hissederiz.

Şunu iddia edebiliriz ki, Diyanet İşleri Başkanlığının önceki yıllarda yaptığı Yeterlik, Hac Sınavları, Yurtdışı sınavları, Yükselme sınavlarında çıkan soruların cevaplarını büyük çoğunluğunu bu kitapta bulabilirsiniz. Piyasada bilgi ve kavramlar örnek testleriyle doyurucu en fazla bilgiyi içeren kitaplardan birisininin bu kitap olduğuna inanıyoruz. Bunu başka kitaplarla kıyasladığınız zaman farkı açıkca görebilirsiniz. Eserimizde sehven yanlış bilgi verilmişse okurlarımızın yayınevi adresine, e-mail ya da telefenuna bilgi vermelerini hassaten istirham ederiz.

Kitap Dünyası Yayınları

KPSS ve DİN HİZMETLERİ ALAN BİLGİSİ TESTİ (DHBT)

* DHBT'nin organizasyonu ve uygulanması ÖSYM tarafından gerçekleştirilecektir.
* DHBT başvurusu, uygulaması, tarihi, saati, süresi ve sınavın yapılacağı iller ve sınavla ilgili diğer bilgiler ilgili yılın KPSS Kılavuzlarında yer alacak, sınav için ayrı bir kılavuz hazırlanmayacaktır.
* KPSS başvurularında adayların, DHBT oturumuna katılmak isteyip istemedikleri bilgisi alınacak, katılmak isteyen adayların ilgili yıl KPSS'de bildirdiği başvuru bilgileri geçerli olacaktır.
* Adaylar KPSS'ye katıldıkları öğrenim düzeyinde DHBT'ye katılacaklardır.

I- Başvuru şartları

KPSS'ye başvuru koşullarını taşıyan adaylar DHBT'ye başvuru yapabilecektir. (Başkanlığımız din hizmetleri sınıfına ait kadrolara ilk defa açıktan veya sözleşmeli atanacakların KPSS puanı ile birlikte Başkanlığımız ilgili mevzuatında aranan diğer şartları taşımaları gerekmektedir.)

II- Başvuru zamanı

a) DHBT'ye başvurular, lisans düzeyinde sınava katılacak adaylar için KPSS Lisans başvuruları ile birlikte; ortaöğretim veya ön lisans düzeyinde katılacaklar için KPSS Ortaöğretim/Ön lisans başvuruları ile birlikte elektronik ortamda ÖSYM tarafından alınacaktır.

b) 2014 yılında sınava başvurular, lisans düzeyinde sınava katılacak adaylar için 5-14 Mayıs 2014 tarihleri arasında 2014-KPSS Lisans başvuruları ile birlikte; ortaöğretim veya ön lisans düzeyinde katılacaklar için 30 Haziran-16 Temmuz 2014 tarihleri arasında 2014-KPSS Ortaöğretim/Ön lisans başvuruları ile birlikte elektronik ortamda alınacaktır.

III- Sınav tarihi

DHBT, ortaöğretim, ön lisans ve lisans düzeyinde KPSS'nin yapıldığı çift yıllarda ortaöğretim, ön lisans ve lisans düzeyinde yapılacaktır. 2014 yılında DHBT 18 Ekim 2014 tarihinde yapılacaktır.

IV- DHBT Konuları ve Soruları

a) DHBT, çoktan seçmeli test olarak uygulanacaktır.

b) DHBT'nin ilk bölümü (DHBT-1) temel din bilgisi sorularından oluşacaktır ve tüm öğrenim düzeyleri için ortak olacaktır.

DHBT-1'de aşağıdaki konulardan sorular yer alacaktır.

1. İslam İnanç Esasları
2. İslam İbadet Esasları
3. Kur'an Bilgisi (Kur'an tarihi, tecvid, Kur'an'ı anlama ve meal bilgisi)
4. Siyer
5. İslam Ahlakı

c) DHBT'nin ikinci bölümünde (DHBT-2) adayların öğrenim düzeyine göre sorular sorulacaktır. Bu sorular, lisans düzeyinde sınava katılacaklar için İlahiyat Fakültesi müfredatını, ön lisans düzeyinde sınava katılacaklar için İlahiyat ön lisans programı müfredatını, ortaöğretim düzeyinde sınava katılacaklar için İmam Hatip Lisesi müfredatını içeren sorulardan oluşacaktır.

DHBT-2'de aşağıdaki konulardan sorular yer alacaktır.

1. Tefsir
2. Fıkıh
3. Hadis

4. Akaid & Kelam
5. İslam Tarihi
6. Dinler ve Mezhepler Tarihi
7. Dini Hitabet

V- Puanların Hesaplanması

a) Sınava katılan adaylar için diğer KPSS puan türlerine ek olarak, KPSS Genel Yetenek ve Genel Kültür oturumu ile DHBT oturumundan alınan sonuçların birlikte hesaplandığı öğrenim düzeylerine uygun KPSSP-122 (ortaöğretim mezunları için), KPSSP-123 (ön lisans mezunları için) ve KPSSP-124 (lisans mezunları için) puanları hesaplanacaktır.

b) Puanların hesaplanmasında testlerin ağırlıkları aşağıdaki gibi olacaktır.

	TESTLERE GÖRE PUAN AĞIRLIKLARI			
PUAN TÜRLERİ	KPSS-Genel Yetenek	KPSS-Genel Kültür	DHBT-1	DHBT-2
KPSSP-122 (Ortaöğretim düzeyi)	0,15	0,15	0,30	0,40
KPSSP-123 (Ön lisans düzeyi)	0,15	0,15	0,30	0,40
KPSSP-124 (Lisans düzeyi)	0,15	0,15	0,30	0,40

c) DHBT'ye girdiği öğrenim düzeyi ile aynı düzeyde KPSS Genel Yetenek-Genel Kültür oturumuna girmemiş; aynı öğrenim düzeyindeki KPSS Genel Yetenek Testi, Genel Kültür Testi veya DHBT'de en az bir soruya cevap kağıdı üzerinde cevap vermemiş adayların KPSSP122, KPSSP123 ve KPSSP124 puanları hesaplanmayacaktır.

d) KPSSP122, KPSSP123 ve KPSSP124 puanları, DHBT sonuçları ile birlikte açıklanacaktır.

TEMEL DİNİ BİLGİLER I

I. DİN KAVRAMI

1. Tanımı: Dil âlimlerine göre din kelimesi Arapça "deyn" kökünden mastar veya isimdir. Âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat şeklinde başlıca üç anlamı vardır. Terim olarak dinin bu son anlamdan yani itaattan geldiği belirtilir. İbn Manzûr bunlara "hesap" ve "İslâm'ı da eklemiş, ayrıca "deyn"in masdar, "diyn"in isim olduğuna dair bilgiler vermektedir. Zebîdî, âyet ve hadisler yanında Arap şiirinden aldığı çeşitli örneklere dayanarak din kelimesinin yirminin üzerinde anlamını zikreder. Mütercim Asım Efendi ise dinin otuzu aşkın anlamından söz etmiştir.

Dinin terim anlamı: Din akıl sahiplerini kendi irade ve tercihleriyle, bizzat hayır olan ve peygamber tarafından tebliğ edilen şeylere sevkeden ilahi nizamdır. Bu tanıma göre; a) Din her şeyden önce Allah Teala tarafından konulmuş bir kanun; bir düstur, bir nizamdır. İnsanların ortaya koyduğu fikirler, düzenlediği sistemler belki bir fikir cereyanı, bir felsefe sistemi, bir doktrin olabilir. Fakat bir din olamaz. b) Böyle bir dinin insanlara benimsetmek istediği gerçekler, nisbi ve şartlı olarak değil, her bakımdan hayırdır, iyi ve güzeldir. İslam âlimleri buna "ebedi saadet" veya "dünyada dirlik, ahirette mutluluk" demişlerdir. c) Akıl sahipleri demek erginlik çağına gelmiş, şuuru yerinde mükellefler (insanlar ve cinler) demektir. Buna göre, akli yeteneğini kullanamayan çocuklar ile şuuru yerinde olmayan kişiler dinin mükellefiyet sahasına girmez. d) Her akıl sahibi dindar olmayabilir. Dindar olabilmek için kişinin, iradesini de din alanına çevirmesi ve gönlüyle ona bağlanması gerekmektedir. Dinin sunduğu bu gerçekler, insanlara iletmek istediği bu hayırlar peygamber tarafından vahiy yoluyla Allah'tan alınmış ve topluluklara tebliğ edilmiştir. Dini koyan (vaz'eden) Allah Teala'dır, onu insanlara tebliğ eden ise peygamberlerdir. Bu yönüyle din İbrahim peygamberin dini gibi peygamberlere de nisbet edilmiştir.

2. Dinin Lüzumu: İnsan şuurlu ve akıl sahibi bir canlıdır. O gerek kendi benliğinde, gerek dış dünyada olup biten davranış ve hadiselerden haberdardır. Bu bakımdan insan düşünen bir canlıdır. O, geçmişini, şu andaki durumunu ve geleceğini düşünür: "Ben nereden geldim, dünyadaki görevim nedir ve sonum ne olacaktır?" diye. Maddeyi incelemekle meşgul olan pozitif ilimler, insana, ne geçmişi, ne geleceği, hatta ne de dünyadaki görevi hakkında bir şey söylemek yetkisine sahiptir. Bu ilimler ona, yalnız içinde yaşadığı tabiatı tanıtır, ondan faydalanma yollarını

gösterir. Geriye felsefe ile din kalır. Tarih boyunca düşünürler ortaya koydukları sistemlerle insanın bu sorularına cevap vermeye çalışmışlar, fakat tatminkâr, açık, tutarlı ve kalıcı çözüm şekilleri bulamamışlardır. İşte bu çok önemli sorulara cevap bulan, insan düşüncesini aydınlığa kavuşturan, ona ruh sükûneti ve gönül huzuru sunan dindir.

İnsan beden ve ruhtan oluşan bir varlıktır. Ruhumuzun ihtiyaçları sonsuz, gönlümüzün istekleri sınırsızdır. İçinde yaşadığımız tabiat ise sınırlı, sahip olabileceğimiz imkân ve fırsatlar da sayılıdır. Bu engin ruhumuzu bu hassas gönlümüzü ancak hak dinin sunduğu gerçekler ve yaratana hürmet, yaratılmışlara şefkat diye ifade edilen sevgi doldurabilir. Düşünceleri; duyguları ve bütün ruhi güçleriyle birlikte insanı geliştiren, olgunlaştıran, fazilete, ebediyete ulaştıran sistem sadece bu ilahi sistemdir. Dünyada bir türlü gerçekleştirilemeyen mutlak adaletin tecelli edeceği, ayrılıkların sona ereceği ikinci bir hayat olmalıdır. İnsanoğlu o yüce varlığın sonsuz kudretine sığınarak onun sevgisinden katlanma azmi ve yaşama aşkı almalı, mutlak adalet ve saadet gününe doğru uzanmalıdır. Bütün bunları dinden başka hiçbir sistem, hiçbir düzen temin edemez.

İnsan aynı zamanda sosyal bir varlıktır. Birlikte yaşamaya mecburdur. Bu birarada oluşun insan şanına yaraşır bir şekilde devam edebilmesi için fertler arasında hak ve vazifelerin tespit edilip bunlara göre hareket edilmesi gerekmektedir. İnsanlık tarihi göstermiştir ki hak ve vazifelerin tespitinde ve benimsenen prensiplerin uygulanmasında büyük farklılıklar, ihmaller, istismarlar ve zulümler ortaya çıkmıştır. Her çağda keyifleri, kinleri ve sadece kendi menfaatleri uğrunda binlerce, on binlerce insanı öldüren, evsiz-barksız, yurtsuz bırakan fert, grup ve toplumların bulunduğunu bilmekteyiz. Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi sahih bir dinin değerler sistemine uymak ile mümkündür.

Bazılarının iddia ettiği gibi temiz bir vicdana sahip olmak dinin yerini tutmaz. Öyle olsaydı her gün farklı iletişim vasıtaları ile duyduğumuz ve seyrettiğimiz olumsuz manzaralar yaşanmazdı. Demek ki asırlar boyu filozofların ortaya koyduğu teoriler, ilim adamlarının gerçekleştirdiği buluşlar, teknik elemanların meydana getirdiği vasıtalar bütün insanların refah ve saadetini sağlayacağı yerde kuvvetlinin zayıfı ezmesine vesile olmuştur. İnsanlar ilahi kaynaktan gelen talimata uymadıkça, insan eliyle değiştirilmeyen semavi kitaba inanmadıkça, hak ve vazife mefhumları kutsal bilinmedikçe birbirine insan gözüyle bakamayacak, huzur ve sükûn içinde bir arada yaşayamayacaktır.

3.Dinlerin Genel Taksimi: Dinler ilahi dinler (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) ve beşeri dinler (Hinduizm Budizm, Şamanizm vb) olarak ikiye ayrılır. İlahi dinlere hak dinler de denir. Hak dinler kendi içerisinde aslı bozulmuş dinler (Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi), aslı bozulmamış (İslam) diye ikiye ayrılır.

4. İslam Dininin Temel Özellikleri:

a) İslam dini İlk ve Son Dindir. İslam son peygamber Hz. Muhammed'in vahiy yoluyla Allah'tan alıp insanlara tebliğ ettiği dinin adıdır. Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberlerin Allah Teala'dan alıp insanlara tebliğ ettikleri din aynıdır. Bu açıdan İslam hak dinin genel adı son ilahi dinin ise özel

adıdır. Bunun için Kurân'da "Allah nezdinde din İslam'dır." (Al-i İmran, 3/19) buyurulmuştur.

Hak din, başlangıçtan Hz. Muhammed'e kadar iman esasları ve ahlak prensipleri bakımından daima aynı kalmış, ibadet şekilleri ve muamelat hükümleri yönünden ise zaman zaman bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklik, insanların ihtiyaçları ve kültür seviyeleriyle paralel olarak ilahi iradeye göre yürümüştür. Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber, Kur'an-ı Kerim'den sonra ilahi bir kitap yoktur. İslamiyet yegane son hak dindir.

b) İslam dini hak din zincirinin en sonu ve en mükemmelidir. Geçmiş peygamberleri ve onlara indirilen kitapları tasdik eder. Müslümanlara bütün hak peygamberlere ve ilahi kitaplara inanmayı emreder. Halbuki Yahudiler sadece Beni İsrail peygamberlerini ve Tevrat'ı kabul etmişler, bunlardan sonra gelen peygamber ve kitapları tanımamışlardır. Hıristiyanlar da Beni İsrail peygamberleri ve Tevrat'la birlikte İsa peygambere ve İncil'e inanmakla yetinmişler, Hz. Muhammed'i ve Kur'an-ı Kerim'i inkâr yoluna sapmışlardır. İslamiyet ise bütün semavi dinlere kucak açmıştır.

c) İslamiyet evrensel bir dindir. Hz. Muhammed'in tebligatı, Beni İsrail peygamberlerinde olduğu gibi sadece bir kavme, bir topluluğa yönelmiş değil bütün insanlığa olmuştur. Hatta o, insanlarla birlikte onlar gibi mükellef bulunan cinlere de hitap ediyordu.

d) İslamiyet insanın hem bedenini hem de ruhunu hedef almıştır. O, gerek fert ve aile hayatının, gerek toplum ve millet hayatının huzur ve sükun içinde devam edebilmesi için gerekli olan hükümleri koymuştur.

e) İslam dini salim akla ve bilime aykırı prensipler taşımaz. Aklı ve bilimi Allah'ın lütufları olarak değerlendirir. İnsan sahip olduğu bu eşsiz nimetler sayesinde bizzat kendi mevcudiyetinin şuuruna erer, etrafını saran tabiatı tanır. O, buradan hareket ederek Allah'ın varlığını idrak eder.

II. İMAN KAVRAMI

1. Tanımı: İman güven içinde olmak ve güven vermek anlamına gelen bir mastardır. Bir şeye gönülden bağlanmak ve kesin karar vermek anlamı da vardır. Bu bakımdan iman ile itikat aynı anlamda da kullanılmaktadır. Terim olarak "Cenab-ı Hak'tan alıp insanlığa tebliğ ettiği kesinlikle bilinen konularda Hz. Muhammed'i tasdik etmek, onun doğruluğuna kesinlikle hükmetmektir. Bu tanım, itikadi hükümlerin tamamını içine aldığı gibi, ameli ve ahlaki hükümlere de şamil olur. İman, şüphe yok ki, bir kalp ve gönül hadisesidir, psikolojik bir haldir. Bunun en kısa ifadesi "La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah", "Allah'tan başka İlah yoktur. Muhammed (a.s) Allah'ın elçisidir" anlamına gelen kelime-i tevhiddir

Bu iki cümlede Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu ifade edilmektedir. Bunu söyleyen ve buna buna inanan **icmali olarak iman etmiş olur.** İman esasları olarak bilinen tüm hususlara ayrıntılı bir şekilde inanmaya da **tafsili iman** denir. Mesela; ahirete iman, meleklere iman, kitaplara iman ayrıca kitapta beyan edilen farzlar ve haramlara iman vs. tafsilî imanın içerisine girmektedir. Kısaca iman edilecek hususlara delilleriyle birlikte tek tek ve ayrıntılı olarak inanmaya tafsilî iman denir.

2. İman ile Amel/Dini Pratikler Arasındaki İlişki:

İmanı, dil ile ikrar, kalb ile tasdik ve organlarla amel diye tanımlayan, ameli imandan bir cüz sayan *Haricilik, Mutezile, Zeydiye ve Selefiyye* gibi anlayışlara göre iman keyfiyet ve kemiyet yönünden eksilir ve artabilir. Bunlara göre yapılan salih ameller imanı artırır. İşlenen günahlar ise imanı eksiltir.

Ehli Sünnete göre inanılacak şeylerde bir artma ve eksilme söz konusu olmadığından imanda da bu anlamda bir artma ve eksilme söz konusu değildir. Bazılarının imanı ilme'l-yakin olurken, bazılarının imanı hakka'l-yakin, bazılarının imanı da ayne'l-yakin mertebesinde olabilir. İşte bu açılardan bakıldığında imanın niteliğinde bazı değişiklikler yaşanabilir. Fakat inanılacak şeyler hususunda imanda artma ve azalma olmaz. Artma ve eksilme, kuvvet, zayıflık ve tafsil bakımından olur.

Selef Âlimleri kâmil imanı kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel etmektir şeklinde tarif etmişlerdir. Bu tarif iman esasları ile İslam şartlarını birleştirmiş bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet Kelamcıların büyük çoğunluğu, imanın asli unsurunun tasdikten ibaret olduğuna inanmışlardır. Bir insan İslam'ın sunduğu iman esaslarını kalbiyle tasdik ettiği takdirde Allah nezdinde mümindir. Ancak diliyle ikrar etmedikçe, yani kalbindeki tasdiki haber vermedikçe -ki bunun en kısa ifadesi kelime-i tevhidi söylemektir- onun mümin olduğu bilinemeyecek ve insanlar arasında Müslüman telakki edilemeyecektir. Bu durumu önemli bulan Maturidî kelam âlimlerinden Pezdevi ve Serahsi dil ile ikrarı da imanın asli şartı saymışlardır. **Ehl-i Sünnet-i Hassa** olarak bilinen Selef Âlimleri ameli imanın bir unsuru saymışlar ancak gereğini yerine getirmeyenin imandan çıkmayacağını belirtmişlerdir. **Ehl-i Sünneti Âmme** olan Maturidilere ve Eşarilerilere göre de amel imanın asli unsurlarından saymamış, ilahı emirleri yerine getirmeyen ve yasaklarından kaçınmayan kimsenin mümin olduğunu söylemişlerse de böyle bir kimsenin dinin pratik hükümlerini yerine getirmediği, farzları ifa etmediği, haramlardan kaçınmadığı için günahkâr olduğunu salih amellerle beslenmeyen ve nerede ise kuru bir iddiadan ibaret kalan imanın sonuna kadar korunamayacağını her an sönme ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınacağı konusunda da uyarılarda bulunmuşlardır.

3.İman-Akıl İlişkisi

İslam inanç esasları, akıl-nakil birlikteliği ile şekillenmiştir. Buradaki nakil, **Kur'an-ı Kerim** ve **sahih sünnetleri** içermektedir. Akıldan kastedilen ise, onun eylemlerini oluşturan **tefekkür**, **nazar** ve **istidlaldir**. İmanın şekillenmesinde etkin olan üçüncü etken ise, duyulardır. Nas, akıl ve duyu birlikteliğiyle teşekkül eden imanın, ideal ve tahkiki olacağı kabul edilmiştir.

Bu verilere göre iman ile akıl arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Mümin için nazar ve istidlal zorunlu görülmüş ve marifetullah'a ulaştıran yegane unsur olarak değerlendirilmiş ve bilinçli bir imanın olmazsa olmazı kabul edilmiştir. Nitekim Matüridi, iman etme yolunun istidlal olduğunu, bilginin tasdike götüren sebep teşkil ettiğini belirterek, mukallidin imanının geçerliğini onaylamamıştır.

Nazar, düşünme ve teemmül sonucu oluşan ve gözlem neticesinde belirginleşen bilgi demektir. İstidlal, bir delil ve burhana dayanarak bir şeyden sonuç çıkarma, delil ile bir başka çıkarımda bulunma anlamındadır. **Tefekkür** ise, bir bilinenden başka bilinmesi gerekene yönelten akli bir eylemdir. İman için akli eylemin zorunluluğunu ifade eden bir başka terim ise Bürhan'dır. Burhan, bizzat Kur'an-ı Kerim'de gerçeklik ölçütü olarak kullanılmaktadır.

Başta Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet âlimleri olmak üzere İslam bilginlerinin büyük bir çoğunluğu, iman ile akıl arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlar ve buna da Kur'an-ı Kerim'de beş yüzden fazla ayette yer alan "Düşünmüyor musunuz?", "Aklınızı kullanmıyor musunuz?" gibi ifadeleri referans olarak kullanmışlardır.

"Akıl, Allah'a iman etmeyi gerektirir." prensibi doğrultusunda hareket eden bilginler, yukarıda belirtilen kavramlar doğrultusunda aklı işlevsel hâle getirmenin imanı sonuç vereceği kanaatindedirler.

Müslüman bilginler, din ve imanın akıl mensupları için gerekli olduğunu kabul ederek, "Aklı olmayanın dini/ imanı yoktur." şeklinde bir söylem belirlemişlerdir.

Bilindiği üzere ilk dini duygular çocuğa, içinde bulunduğu çevreden gelir, tıpkı anadili gibi. Çocuk, muhakeme devresine gelmeden önce bunları benimser. Buna "taklidi iman" diyoruz. ***Ehl-i Sünnete göre taklidi iman caizdir.*** Fakat erginlik çağına gelmiş, akıl yürütme yeteneğini elde etmiş, varlıklar ve hadiseler arasında karşılaştırma yapacak seviyeye ulaşmış her insanın daha önce öğrendiği dini gerçekleri akıl süzgecinden geçirmeye, onların doğruluğunu yeniden tasdik edip benliğine mal etmeye mecburdur. Buna da **istidlali iman** yani delillere dayalı iman diyoruz. Böyle bir tefekkür işlemine tabi tutulmayan ve taklit seviyesinde kalan iman zayıf ve tabir caiz ise iğreti bir inançtır; karşı görüş ve telkinlere maruz kaldığı takdirde mukavemet göstermekten acizdir. Bu bakımdan çocukların ve gençlerin aile ile okul çevrelerinde din eğitimine tabi tutulması iman hayatı bakımından son derece önemlidir.

4.Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanların Durumu:

İman esasları karşısında insanları üç grupta mütalaa etmek mümkündür:

a) **Müminler**: İnananlar, iman esaslarını kalben tasdik edenler. Başka bir deyişle Cenab-ı Hak'tan alıp insanlığa tebliğ ettiği kesinlikle bilinen konularda Hz. Muhammed'i tasdik edenler. Bunlar dünyada Müslüman muamelesi görür Müslüman kadınla evlenebilir, ölünce cenaze namazları kılınır vb. Ahirette, günâhkar iseler bir müddet azap görebilirler, fakat eninde sonunda cennete girerler, ebedi kurtuluşa ererler.

b) **Kâfirler**: Gerçeği örtenler, iman esaslarından birini veya birkaçını inkâr edenler. Böyleleri dünyada insan haklarına sahip olmakla beraber müminlere has haklardan mahrum kalırlar. Ahirette ise ebedi azaba çarptırılırlar.

c) **Münafıklar**: Hakikat karşısında ikiyüzlü davrananlar kalben inanmadıkları halde dilleriyle Müslüman olduklarını ifade edenlerdir. Münafıklar Müslümanların arasına karıştığı ve iç yüzlerinin bilinmesi mümkün olmadığı için insanlar tarafından Müslüman bilinirler ve dünyada mümin muamelesi görür. Fakat Allah katında kâfir olduklarından ahirette ebedi azap içinde kalırlar.

5. Küfrün Çeşitleri:

Küfür konusu, inkâr edenler, inkâr edilen konular, inkârdaki derecelenme, fiil veya fiilin terki ile meydana gelen inkâr, yüceltilen varlıkların somut veya soyut varlıklar oluşu gibi değişik açılardan değerlendirildiğinde farklı taksimler yapmak mümkündür.

İnkâr eden varlıklar açısından küfrü, İblis ve cinler ile insanların küfrü olarak ikiye ayırabiliriz. İblisin küfrü, Allah'ı ve ahireti inkâr veya O'na şirk koşarak değil; Allah'tan gelen emir, yükümlülük ve amelin gerekliliğini inkâr ve O'nun emirlerini beğenmeme şeklindedir. İnsanların küfrü ise aşağıda okuyacağımız her türlü inkâr şeklidir.

İnkâr edilen konular açısından küfrün kısımları:

a) Allah'ı, ahireti, hiçbir peygamberi kabul etmediklerini iddia edenlerin küfrü. Kur'an'ın Dehriler olarak bildirdiği kimseler bunlardandır. Her dönemde mensupları olmakla birlikte özellikle Avrupa'da Rönesans sonrası ortaya çıkan pozitivist, materyalist ve varoluşçu Ateistlerin küfrü de böyledir.

b) İmanda Allah'ı ve peygamberi birbirinden ayıranların küfrü. Peygamberlik müessesini inkâr eden Budistlerin inkârı böyle bir inkârdır.

c) Peygamberlerden bazılarını tanıyıp bazılarını inkâr edenlerin küfrü. Yahudilerin ve Hıristiyanların son Peygamber Hz. Muhammed'i inkâr etmeleri buna örnektir.

Nisa Suresi,4/150. ayette, inkârın bu üç sahasına işaret edilmektedir. Ayrıca bu ayette küfürde bir orta yolun bulunmadığı, peygamberlerden birini inkârın bütün peygamberleri inkâr anlamına geldiğine de işaret edilmektedir.

Ahiretin veya öldükten sonra dirilmenin inkârı ile ortaya çıkan küfür de değişik ayetlerde ifade edilen bir başka inkâr konusudur.

Kişilerin bilinçli veya bilinçsiz olarak küfrü seçmelerine veya küfür olabilecek eylemler dikkate alındığında, aşağıdaki şekilde de küfrü kısımlara ayırmak mümkündür.

a) Cehlî Küfür: Âlemin Yaratıcısı'nın varlığına delalet eden kevnî ve ilâhî ayetleri, aklî delilleri hiç tefekkür etmediği için, Allah'ın varlığını, sıfatlarını, peygamberleri, ahireti veya inkâr olabilecek herhangi bir davranışı, cahilliği sebebiyle yapanların küfrüdür. Bu nevî küfür, daha çok taklidî bir küfürdür. Fakat inkâr sayılabilecek taklidî davranışta lisanî bir inkâr bulunur ve bu ihtiyarî olursa, bunun küfür olmasında şüphe yoktur. Yine kalbî bir inkârla birlikte lisanî inkâr da bulunursa bunun sahibi de kâfirdir. "Kalbî inkâr"da suskunluk bulunsa bile bu durumdaki kişi yine kâfirdir.

b) İnadî Küfür: Kâinatın yaratıcısının ve müdebbirinin olduğunu bilmesine rağmen, inatla iman etmeyenlerin küfrüdür. Bu küfür kimilerinde Firavun'da olduğu gibi kibir, gurur ve kendini beğenmişlik sebebiyle olur. Kimilerinde Bizans İmparatoru Heraklius'da olduğu gibi mevkî ve makamın kaybedilmesi endişesiyle olur. Kimilerinde de Ebu Talib'in küfründe olduğu gibi kınanma ve ayıplanma endişesiyle olur.

c) Hükmî Küfür: Amelî küfür olarak da ifade edilen bu nevî küfür, imanı ile bağdaşması mümkün olmayan bir fiili yapmakla olur. İmanın temel prensipleri olarak ifâdesini bulan, Allah'ı, melekleri, kitapları, peygamberleri, kaderi (hayır ve şerrin Allâh'ın yaratması ile meydana

geldiğini) ve âhiret gününü ya da Kur'ân'ın âyetlerinden herhangi birini yalanlayan ve inkâr edenler veya alay konusu yapıp küçümseyenler, Allah'a iman veya ibadetinde ortak koşanlar, iman esaslarını kalpleri ile tasdik etmeyenler küfür eylemini gerçekleştirmiş olurlar. Fiilî yalanlama ile fiilin yokluğu arasında fark vardır. Namaz kılmamak başka Hıristiyanların sembolü olan "haç"a tapmak yine başkadır. Namaz kılmamak küfür değilse de haça tapmak amelî küfürdür.

İslâm'ın sübutu kati ve manaya delaleti kati bir hükmünü kabul etmemek küfürdür. Kati hükümden maksat, Kur'ân âyetleri ve mütevatir hadislerdir. Delaleti kati demek delillerin anlamlarının açık ve anlaşılır olmasıdır. Bu bakımdan müteşabih ayetler ve mütevatir bile olsa müteşabih hadisler birden fazla anlam ifade ettiklerinden kati delil sayılmazlar.

Dini hükümleri, vahyi, kutsal değerleri, emirleri ve yasakları küçümseme (istihfaf), İslâm'ın hükümleriyle alay etmek, dalga geçmek (istihza), kati/kesin olan bir haram hükmü helal saymak ya da helali haram saymak gibi söz ve davranışlar da insanı küfre kadar götürebilecek durumladır

6. İman-İslam İlişkisi

Lügat anlamları itibariyle **iman, tasdik etmek, benimsemek, inanmak** gibi anlamlara gelirken; İslâm kelimesi ise itaat etmek, boyun eğmek bir şeye bağlanıp teslim olmak anlamlarına gelmektedir. **Kavram olarak ise İslâm**; Allah'a itaat etmek, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.)'in din olarak bildirmiş olduğu şeylerin tamamını benimseyip kabul etmek anlamındadır.

Kalpte iman olduğu halde kişinin İslam'ın prensiplerine uyması durumunda iman ile İslam aynı şeyi ifade eder. Ancak Kur'an'da belirtildiği gibi kimi bedevi Arapların kalbi tam iman etmediği halde İslam'ın otoritesi karşısında emir ve nehiylere bedenen uymaları iman ile İslam'ın aynı anlam ifade etmediğini göstermektedir. Fakat bazı ayet ve hadislerde iman ve İslam müteradif/aynı anlamda kullanılmıştır. Bu bağlamda her Mü'min Müslüman, her Müslüman da Mü'mindir.

III. ALLAHA İMAN

Bütün inanç sistemlerinde Allah fikrinin veya onun yerini tutan bir tasavvurun bulunduğu ve bütün dinî inanışların Allah tasavvuruna bağlandığı bilinen bir gerçektir. İnsanın kâinata ve kendisine hâkimiyetini kabul ettiği ve derûnî bağlarla bağlı hissettiği kudret şeklinde târif edilebilecek olan bu müteâl (aşkın) varlık hakkında düşünmek, O'nu tanımak ve tavsîf etmek ihtiyacının insanlık tarihiyle başladığı söylenebilir. Bu da bizi Allah'ın bütün kâinâta ve onu düşünen insana hâkim olduğu inancına ve insanla Allah arasında rûhî bağların bulunduğu gerçeğine götürmektedir. Allah'ın kâinât üzerindeki hâkimiyetine inanmak insanın davranışlarında kendini gösteren samîmî ve gerçek bir inancın ihtiyacıdır.

Allah'ın kâinattan ayrı ve aşkın, yaratıklarına benzemeyen gerçek ve sonsuz bir varlıktır. Ama O aynı zamanda insana şah damarından daha yakındır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in değişik yerlerinde kendisini bize tanıtmaktadır. Mesela Bakara suresi 26. Ayette kendisi şöyle tanıtmaktadır: "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir, kendisini ne uyku ne de uyuklama tutmaz. Göklerde ve yer-

de olanların hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? O kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. Onun bildirdikleri dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür"

Allah'ı tanımak veya bilmek yaratılışının tabii seyri (fıtrat-ı selime) bozulmayan insan için çok kolaydır. O Yüce Yaratıcının varlığını içinde hisseder. Kendi üzerinde denediği, etrafını saran tabiatta müşahede ettiği olaylar, onun seziş ve muhakemesine Allah'ın mevcudiyetini şüphe götürmez bir şekilde yerleştirir. Fakat içten veya dıştan gelen herhangi bir müdahale ile selim yaratılışı bozulan, inkârı peşinen kabullenen insan için Allah'ı tanımak, O'nun varlığını kabul etmek zor bir şeydir. Çünkü o kapılarını gerçeğe kapamış, ne söylense dinlememeye, ne gösterilse bakmamaya karar vermiştir. O halde her asırda Allah'a inanan büyük kitlelerin yanında, O'na inanmayan insanlar da olacaktır. Allah'ın varlığı konusunda ortaya konacak deliller kişiye ışık tutar, gerçeğin yolunu gösterir, hatta gerçeğe yaklaştırır. Ne var ki yine de arada bir mesafe kalmaktadır. Bu mesafeyi kapatacak ve gerçeğe ulaşacak olan insanın kendisidir. Son adımı o atacak, son kararı o verecektir. Bu noktada insan, iradesini kullanacak ve ona göre netice alacaktır. Kulun sorumluluğu, ceza veya mükâfatı da bu noktadan doğmaktadır.

A) ALLAH'IN VARLIĞINI İSPAT METOTLARI

1. Fıtrat Delili: İnsan yaratılışı itibariyle inanan bir canlıdır. İnanmak onun zihin ve ruh muhtevasında mevcuttur. Çocuk, aklı ermeye başladığı andan itibaren, normal olarak gördüğü nesne ve olayların sebep ve yapıcısını araştıracak, "Kim yaptı, nasıl oldu diye sormaya başlayacaktır. Önce sebepleri görecek nihayet bütün sebeplerin, müsebbibu'l-esbab (sebeblerin sebebi) olan Vacibu'l-Vücud'a yani varlığı için hiçbir şeye ihtiyaç duymayan Allah'a dayandığını anlayacaktır.

İnkârın en aşırı noktasına varmış bulunan bir kimsenin bile büyük bir felaketle karşılaştığı zaman taşa, toprağa veya ağaca sığındığı görülmemiştir. Bu kimse yine Allah'a sığınır, bildiği isim veya sıfatlarla yalnız O'na yalvarır. Nasıl ki büyük bir tehlike ile karşılaşan insan kaçacak ve sığınacak bir yer arar ve nasıl ki karnı acıkan bebek annesinin memesine tabii olarak koşarsa, insan da yaratanını arar, O'na sığınır. Kur'an-ı Kerim'de hak din duygusu için fıtratullah (Allah'ın insanı belli bir kabiliyette yaratması) terkibi kullanılmıştır. "Her çocuk tabii fıtrat (İslami yaratılış) üzere doğar. Nihayet anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya ateşperest yapar." Yukarıdaki hadis-i şerifte de erginlik çağına gelmiş, aklını ve şuurunu yitirmemiş insan Allah'ın varlığını kabul edeceği bilgisine ulaşıyoruz. Bu, onun yaratılışının, aklını ve şuurunu kullanışının tabii bir sonucudur. İnanmayan inanmadığını söyleyen insanlar tabii yaratılışlarını koruyamamış kimselerdir. Böyleleri karşı görüşlere kapılmış, inkârcı akımların tesiri altında kalmıştır.

2. İlham Delili: Daha çok tasavvuf erbabının tercih ettiği kalp yoluna keşif ve ilham metodu denilmiştir. Allah'ın varlığını idrak ve isbat etmek için aklı kullanmak mümkün olduğu gibi kalbe yönelmek de mümkündür.

Örtü ve perdeyi kaldırmak manasına gelen keşif, bedeni ve ruhi güçlerini dünyadan ayırıp yüce aleme yöneltmek (riyazet), beşeri sıfatları ve bedeni kuvvetleri yok etmek suretiyle gerçekle arasındaki perdeyi kaldırmak ve gerçeği doğrudan müşahede edip tanımak anlamına gelmektedir. İlham ise normal bilgi vasıtalarına başvurmaksızın insanın kalbine Allah tarafından bırakılan bilgidir. Bu da çoğunlukla riyazet ve mücahede yoluyla elde edilebilir. Sufiyye'ye göre Allah Teala'yı bilmek başka, tanımak başkadır. Akıl ancak istidlal yoluyla dolaylı bir şekilde bilir. Kalp ise keşif ve ilham yoluyla O'nu müşahede etmiş gibi tanır.

3. Hudus Delili

Hüdus, sonradan meydana gelen anlamına gelmektedir. Hüdüs delili evrenin yaratılmışlığı önermesine dayanarak Allah'ın varlığını ispat etmek üzere başvurulan klasik kozmolojik delillerden biridir. Kelam literatüründe terim olarak **"bütünüyle tüm evrenin mevcudiyetine yokluğun tekaddüm etmesi, bu varlıkların bir zamanlar yok iken, sonradan var edildikleri olgusunu ifade eder.** Dünya devamlı bir değişim içindedir. Bu cansızlardan başlamak üzere bitkilere, hayvanlara ve insana doğru gittikçe hızlanan bir değişimdir. İnsanlar ve hayvanlar doğar, büyür, sonra ölür. Yerine türün başka fertleri geçer. Bitkiler de öyle. Hatta cansızlar dediğimiz camid varlıklar, dağ-taş, dere-tepe de değişmeye mahkumdur. Yıldızlar, yıldız kümeleri, galaksiler bile "olmak-ölmek" kanununun dışına çıkamaz. Bu delil şöyle temellendirilmektedir:

1.Önerme: Her hadisin/sonradan olan varlığın bir Muhdisi/Yaratanı vardır. 2. Önerme: Kâinat bütün cüzleriyle yaratılmıştır. Sonuç: O halde kâinatın bir Muhdisi vardır. Madde kendi kendisinin yaratıcısı ve geliştiricisi olamaz. O halde yaratılmışların yaratıcısı Allah Teala'dır.

Kur'an-ı Kerim'de insanın kendi yaratılışını, yakın ve uzak çevresinin yaratılışını, kâinatın (Kur'an'ın ifadesiyle göklerin ve yerin) yaratılışını konu edinen birçok ayet vardır. Bu ayetler, insanı, kendi üzerinde ve dış dünya hakkında (enfüs ve afakta) incelemeler yapmaya, düşünmeye davet etmektedir. Bu yolla Allah'ın varlığı ve birliği isbat edilmektedir. İslam bilginlerinin çoğunluğunun yaklaşımları doğrultusunda, hudus deliline, Hz. İbrahim'in, evrenin yaratıcısını arayışını konu edinen ayetlerin (el-En'am 6/75-79) ışık tuttuğunu ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda Kur'an'ın da ruhuna uygun olan bu delilin, ilk defa Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742) ve Cehm b. Safvan (ö. 128/745-746) tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu âlimler kanalıyla Mu'tezile mensuplarına intikal eden delili, Basra Mu'tezile ekolünün kurucusu olan Ebü'l- Hüzeyl el-Allaf geliştirmiştir. Eş'ari'de açık bir şekilde görülmeyen, Ehl-i sünnet kelamcılarıyla filozoflar tarafından kullanılagelen hudus delilini, sünni kelamcılar içinde en ayrıntılı bir biçimde ve derin bir vukufla ilk defa açıklayarak işleyen bilgin İmam Matüridi olmuştur.

Kelam Âlimleri kâinatın hadis olduğunu cisimlerin hareket veya sükun hâlinde bulunmalarına, birleşme-ayrışma, hareket-sükun, güzellik-çirkinlik gibi özelliklerine dayanarak hadis olduklarını hem gözlemlerle hem de zıtların bir araya gelmesinin imkânsızlığıyla delillendirmeye çalışmışlardır. Onlara göre hadis/yaratılmışlık özelliklerden ayrı kalamayan

bu âlemi, sebepleri sonsuza kadar sürdürerek (teselsül) veya varlığı sürekli iki sebep arasında ilişkilendirerek (devr) yaratılmadığını açıklamak batıldır.

4. İmkân Delili

Bu delil öncelikle Müslüman filozoflar (Kindi, Farabi ve İbn Sina) kullanmışlardır. Daha sonra da Mütekellimler sahip çıkmışlardır. Bu delile göre varlık iki kategoride incelemişlerdir. Buna göre, varlığı kendinden yani zorunlu varlık (vacibü'l-vücud) ile varlığı bir başkasına muhtaç olan ya da mümkün varlık (mümkinü'l-vücud) şeklinde bir sınıflandırma yapılır. Buna göre zati bir nitelik olarak var olma özelliği kazanamayan evrendeki her şey, hadis yani sonradan olmadır. Bu ise onu yokluktan varlığa çıkaran var eden ve var olmak için bir başkasına ihtiyaç duymayan aşkın bir Müreccihe ihtiyaç duymaktadır. O ise vacibü'l-vücud olan Allah'tır. Eğer böyle bir ilk varlık ve neden olmazsa, sürekli birilerini var eden ama kendisi de var olmak için bir başkasına muhtaç olan varlıklara ihtiyaç duyar, bunun sonsuza kadar sürmesi gerekirdi. Bunun ise batıl olan devir ve teselsülü gerekli kıldığı açıktır.

5. Gaye ve Nizam Delili

Mikro alemlerden makro alemlere kadar diğer ifade ile karıncadan deveye su kabarcığından gök kubbesine kadar her şey, belli bir plan, program ve gayeye göre yaratılmıştır. Yaratılış, değişim ve dönüşüm devam etmektedir. Tabiatın her parçasında ve her zerresinde bir sebep-sonuç bağlantısı vardır. Canlı cansız her varlık, bu varlıkların yapısını teşkil eden organlar ve üniteler belli fonksiyonları yerine getirmek gayesiyle önceden planlı ve hesaplı olarak yaratılmış, düzenlenmiştir. Kuş, uçma işini gerçekleştirebilmesi gayesiyle, kanatlı olarak yaratılmış, yılan sürünmeye elverişli bir yapıda şekillendirilmiştir. Hiçbir şey, hiçbir organ, hiçbir cihaz, hiçbir sistem plansız, gayesiz, başıboş, gelişigüzel yaratılmamış veya meydana gelmemiştir.

Sürekli gelişen ilimler her geçen gün bunları ortaya koymaktadır. Bunu şuursuz maddenin kendisi yapmış olamaz. Bu ancak ilmi iradesi ve kudreti sonsuz bir varlığın eseri olup ancak O'nun kudretiyle kâinat bu yapısını sürdürebilir. Kâinatta bir nizam olduğu gibi aynı zamanda her varlığın bir gayesi kâinat planı içerisinde bir işlevi vardır. Bu gayeyi de varlıkların kendisi değil ancak onları hassas bir plan ve nizama göre göre yaratan gayelendirebilir.

Kâinatın bu yapısı ilk çağdan itibaren günümüze kadar bütün düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Kur'an'ın da özüne uygun olan gaye ve nizam delili, erken dönemlerden başlamak üzere İslam mütefekkirlerinin pek çoğu tarafından işlenmiştir. İnayet, hikmet ve itkan olarak da adlandırılmıştır. İslam filozofları ile kelamcıların müştereken kullandıkları bu delil, (1.) âlemin birbirine uygun bir sebep ve gayeler sistemi arzetmektedir. (2.) Bu sebep ve gayeler manzumesi, ilim, irade ve kudert sahibi bir Yaratıcı tarafından yaratıldığına delalet eder şeklindeki iki önermeden oluşmaktadır.

Allah'ın varlığının bilinmesinin herkese gerekli (vacib) olduğunu belirten Ehl-i sünnet bilginleri, bunun ispatının ise akıl yoluyla yapılması gerektiğini, bu nedenle akli istidlallere dayanmadan benimsenen bir imanın, sahibini şüphe ve vesveseden uzaklaştırmayacağını özellikle vurgulamışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de gaye ve nizam delili ile alakalı pek çok ayet vardır. On dört asır önce inen bu ayetlerin bir kısmının ifade ettiği incelikler ancak bu asırda, pozitif ilimlerin ilerlediği çağımızda anlaşılabilmektedir. Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte Allah'ın kâinattaki nizamı ve varlıklara koyduğu gayeler daha çok keşfedilecektir.

B) ALLAH'IN BİRLİĞİ

Allah'ın birliği İslâmi literatürde "tevhid" kelimesiyle ifade edilmektedir. Tevhid, "birlemek, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek, onu böylece bilmektir. Terim olarak tevhid, Allah'ın zatını, düşünce ve anlayışta tasavvur edilebilen vehim ve zihinlerde tahayyül edilebilen her şeyden soyutlamaya denir. İslam dini tevhid dinidir. Çünkü İslam dininin insanlığa sunduğu ulûhiyyet kavramında Allah'ın birliği her yönüyle açıklanmış, bu konuda hiçbir tereddüde yer bırakılmamıştır. Tevhidin kısımlarını şöyle açıklayabiliriz:

1. İmanda Tevhid: Tevhid dini olan İslamiyet'te iman "Allah'ın birliği" temeli üzerine oturduğu gibi bütün çeşitleriyle amel ve ibadetler de sadece "Allah rızası" için yapılır. Bunlardan birincisi imanda tevhidi, ikincisi de amelde tevhidi teşkil eder . İmanda tevhid, Allah Teala'yı zatında, sıfatlarında, fiillerinde bir ve tek kabul etmek, bu noktalarda O'na ortak koşmamaktır.

Tevhid-i ilmî olarak da ifade edilen "imanda tevhid" prensibi, imanın fikir ve bilgi ile ilgili (nazari, teorik) yönünü teşkil eder. İslam'ın getirip sunduğu imani tevhid, ona inanan insanların, zihinlerini işletmek ve bilgi edinme kabiliyetlerini harekete geçirmek suretiyle anlayacakları, kabul edecekleri gerçeklerden ibarettir. Bu tevhidin açıklaması şöyledir:

a) Allah'ın Zatında Tevhid: Allah'ın zatı, kendisi demektir. Onun zatında tevhid, kendisinin birliğini, tek ve biricik olduğunu kabul etmekten ibarettir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın birliğini ifade ederken "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, şüphe yok ki, kâinatın düzeni bozulurdu."(Enbiya,21/22) diye haber vermektedir. İki tanrı varsayımına dayanarak Allah'ın birliğini temellendirmeye çalışan ve İslam kelamcıları tarafından yukarıdaki ayetten hareketle geliştirilen "Temanü delili" mevcuttur. Buna göre eğer varlık âleminde iki veya daha fazla tanrı olsaydı, irade çatışması yaşanırdı. Bu durumda tanrılardan birinin istediği olur da diğerininki olmazsa iradesi gerçekleşmeyen tanrı aciz bir konuma düşerdi. Aciz olan da elbette tanrı olamazdı. Her ikisinin iradesi tecelli edecek olsa bu sefer de irade çatışması olur ve kâinat fesada uğrardı. Baştan beri kâinatta nizam ve ahenk olduğuna göre onu Yaratan ve idare eden de tektir.

İslam Düşüncesi içerisinde kısa veya uzun ömürlü birçok itikadi mezhep, farklı inanç grupları ortaya çıkmıştır. Bunların arasında "Allah'ın zatında tevhid"i bozanların, yani Allah'tan başkasına tanrılık nisbet edenlerin sayısı pek azdır. İslam dünyasında görülen bazı gruplar, Hz. Ali sevgisini maske edinerek ona veya kendilerine lider (imam) kabul edilen bazı kişilere tanrılık nisbet etmişlerdir. Ne var ki bunların Ali taraftarlığını (Şiiliğini) bizzat Şii gruplar bile samimi görmemiş İslam dışı saymışlardır.

b) Allah'ın Sıfatlarında Tevhid: Cenab-ı Hak zatında her bakımdan

bir ve tek olduğu gibi sıfatlarında da birdir. Allah Tealayı anlayabilmemiz için kendisinin bize bildirdiği vasıflara, özelliklere O'nun sıfatları denmiştir: Varlığının başlangıcı olmamak, sonu olmamak, bilir, iştir ve görür olmak gibi. Kur'an'da ve hadiste Cenab-ı Hakka nisbet edilen sıfatların bir kısmı sadece kendisine hastır. O'ndan başka hiçbir varlık için söz konusu edilemez. Bir kısmı da kelime ve kavram olarak başta insan olmak üzere bazı varlıklar için de kullanılır: Bilmek, işitmek, görmek gibi. Bununla beraber onun bütün vasıfları mahiyeti, iç yüzü, asli özellikleri bakımından kendine hastır, hiçbir yaratığın sıfatına benzemez.

İslam Düşüncesi içerisinde Allah'ın sıfatlarında tevhidi zedeleyenlere **Müşebbihe** (Allah'ı insana benzetenler) denilmiştir. Bunlar Allah'a ait bazı sıfatları kulların sıfatlarına benzetmişlerdir. Bu çeşit görüşleri benimseyenlerin sayısı az olmakla beraber çoğu samimidir. Bu konudaki fikir farklılıkları daha ziyade ilmi güçlüklerden ve metot ayrılıklarından doğmaktadır.

c) Allah'ın Fiillerinde Tevhid: Fiil "iş" demektir. Allah'ın fiileri, onun yaptığı işler manasına gelir. "Allah her şeyi yaratandır. O, her şeyi gözetleyen ve idare edendir"(Zümer 39/62). Kâinatı ilkin var eden, geliştiren, değiştiren, yaratma geliştirme ve değiştirrneyi her an için yürüten yalnız O'dur. O'ndan başka her şey, her varlık, her olay yaratılmıştır, onun idaresi ve tasarrufu altındadır. O, yaratıcı olarak da tektir. O'ndan başka yaratıcı yoktur.

Hiçbir Müslüman Allah'tan başkasını yaratıcı, yoktan var edici kabul edemez. Böyle bir telakki İslam'ın tevhid inancına aykırıdır. İslam Düşüncesi içerisinde İslam filozoflarıyla Mu'tezile'nin farklı bazı görüşleri varsa da bunlar da kâinatı yaratan ve mikro âlemlerden makro âlemlere kadar onu idare eden Allah Teala olduğuna inanmışlar ancak onlar kâinatın yaratılışı ve işleyişine yönelik sıfatlarının tezahürleri konusunda farklı açıklamalar getirmişlerdir. Diğer ifade ile onlar Allah-kâinat ve Allah-insan ilişkileri konusunda farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Onları bu konudaki görüşlerinden dolayı "tevhidi bozan gruplar" diye vasıflandırmak doğru değildir.

2. İbadette Tevhid: Ameli tevhid olarak da ifade edilen bu tevhid, zihniyle Allah'ın birliğini kavrayan insanın kalbiyle O'nu sevmesi, davranışlarıyla bu sevgisini isbat etmesidir. Bu davranışlar da ibadetlerdir. İmanda tevhid insanın zihnini, ibadette tevhid ise onun kalbini aydınlatır. İmanda tevhid insanın fikir hürriyetini, ibadette tevhid ise duygu hürriyetini sağlar.

Nice insan vardır ki kâinatı yaratan ve idare edenin Allah Teala olduğunu, hatta Allah'ın, zatında ve sıfatlarında bir olduğunu kabul eder. Onların zihinleri, yaratılış felsefeleri içinde Tanrı'nın mevcudiyetini savunan düşünce tarzını tercih eder. Ancak biz böylelerine "mümin" denmez. Çünkü bunlar Allah'ı bilmişler, fakat onu sevmemişlerdir. Başka bir deyişle ilmi ve zihni tevhidi gerçekleştirmişler, fakat ameli ve kalbi tevhide ulaşamamışlardır. Çünkü bilmek başka şey, inanmak başka şeydir.

İbadette tevhid, tapılmaya, boyun eğilmeye, en çok sevilmeye, son noktasına kadar tazim edilmeye layık olanın sadece Allah Teala olduğuna inanmak, bu gerçeğe gönülden bağlanmaktır. İbadette tevhidin ruhu ih-

lastır. İhlas, sadece Allah rızasını gaye edinmek, dini davranışlarında sevgi ve samimiyetten başka bir hedef gözetmemektir. Beş vakit namaz kılan bir Müslüman fatiha suresini okurken günde 40 defa "Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz" cümlesini tekrar etmektedir. Bu bir Müslüman için ibadette tevhidin açık bir göstergesidir.

İbadette tevhidin bozulması gösterişi (riya) doğurur. Bu konu daha ziyade psikolojiktir. Riya hiçbir zaman açık bir şirk manasına gelmez. İslam tarihi boyunca Allah'tan başkasına "kulluk" (ibadet) eden Müslümanlar varsa sayıları istisna teşkil edecek kadar azdır.

C) TEVHİDİ AYKIRI İNANÇ VE UYGULAMALAR

Tevhidin zıddı şirktir. Şirk tevhidi bozar. Şirk sözlükte ortak olmak, ortak koşmak manasına gelir. Şerik de ortak demektir, İslam dininde, Allah Teala'ya zatında, sıfatlarında, fiillerinde veya kendisine ibadet edilmesinde ortak tanımak, bu noktalarda onun benzeri, dengi, ortağı olduğunu söylemek şirktir. Şirk en büyük günahtır. Cenab-ı Hak şirki affetmeyeceğini beyan buyurmuş ve bu günahı işleyenin cennet yüzü görmeyeceğini haber vermiştir:

"Şüphe yok ki Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bundan başka dilediği kimselerin günahını bağışlar."(Nisa 4/48.) Yüce Allah, kâinatın üstün varlığı olarak yarattığı insanı akıl gücü ile donatmış, ona Hz. Adem'den itibaren rehberlik etsin diye peygamberler göndermiş, onlar vasıtasıyla insanların düşüncelerini aydınlatacak kitaplar indirmiştir. Bu gerçeği ilahi kitaplar haber vermekte, dinler tarihi ve sosyoloji alanındaki yeni araştırmalar da ispat etmektedir. Ne var ki insanlar, zamanla düşünce tembelliğine müptela olmuş, maddenin ve bedeni arzuların cazibesine kapılmış, uzak ve gerçek sebebi unutmuş, görünmeyen gücü, biricik yaratıcıyı ikinci planda tutarak görünene tapmış, hazır ve peşin olana gönül bağlamıştır. Şirk, dün de bugün de, insanlığın bayağılaşması, fikirsizliğe ve iradesizliğe yenilmesi, boşluğa düşmesidir. Esasen Allah'tan başkasına boyun eğicilik, bir şahsiyetsizlik ve dünya metaına saplanıp kalmaktır.

1. Büyük Şirk:

a) Şirk-i İstiklâl: Birbirinden bağımsız ve ayrı ayrı işleri gördüğüne inanılan iki ilahın varlığını kabul etmektir. (Bkz. Nahl 16/51). Taşa, toprağa tapmak gibi. Bunlar, şirkin en açık ve net olanıdır. İnanç tarihinde Mecusi, müşrik ve seneviyyenin şirki de böyle olmuştur.

***b)* Şirk-i Teb'îz:** Allah'ın bir olduğunu söylemekle beraber, ilâhlardan mürekkep olduğuna inananların şirkidir. Hıristiyanlıktaki teslis inancı gibi. Dış görünüşüyle birden fazla tanrıya tapanlar, aslında, o tanrıların üstünde hakim ve yüce bir Tanrı'nın bulunduğunu kabul ederler. Beriki putlar, onlara göre, yüce Tanrı'nın temsilcileri, şefaatçileri durumundadır. Fakat İslam dinine ve ondan önceki bütün ilahi dinlerin orijinal tebligatına göre Allah Teala'nın zatında olduğu gibi sıfadarında, fiillerinde denk veya benzer bir kuvvet, bir varlık kabul etmek yine şirktir, tevhidi bozucu, imanı yok edici bir inanıştır.

c) *Şirk-i Takrîb*: Âlemin yaratıcısının bir olduğunu söylemekle birlikte, Allaha yakınlık sağlamak için, Allah katında aracı olsun diye, heykellere, putlara tapanların şirkidir. (Bkz. Yunus 10/18).

d) Şirk-i Taklîd: Cahiliyye Araplarında olduğu gibi, önceki atalarını taklit ederek putlara ilah adını verenlerin şirkidir. İslâm'dan önce cahiliye mensupları atalarını körü körüne taklit etmek suretiyle hakikatten yüz çevirmişlerdir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'de eleştirilmiştir. (Bkz.Bakara 2/170; Şuara 26/74).

e) Şirk-i Esbâb: Kâinattaki her türlü kanunun Allah'ın yaratmasıyla değil de, eşyanın kendi kendisinin gerçek sebebi ve yaratıcısı olduğuna inananların şirkidir. Tabiatçı ve maddeci filozofların şirki gibi.

2. Küçük Şirk

Hz Peygamber bir sözünde işaret ettiği gibi on dört asırlık İslam tarihi içinde İslam dininin sınırları dahilinde kalan gruplardan puta tapan, apaçık şirke düşen kişiler yok denecek kadar azdır. Ancak dolaylı olarak şirk sayılan, tevhid inancını zedeleyen telakkiler vardır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür.

a) Şahıslara Aşırı Hürmet:

Her insanın sevdiği, hürmet gösterdiği kişiler vardır. İnsan, hemcinsinden başka tabiatı, tabiat nesnelerini de sever. Ancak Müslümanın, Allah'tan başka varlıklara karşı duyacağı sevgi ve saygı beşeriyet ve yaratılmışlık sınırlarının ötesine geçemez. Din âlimi, mezhep imamı, tarikat şeyhi, lider, anne baba, evlat, eş, dost gibi bunların hiçbiri müminin kalbinde Allah sevgisine ortak olamaz, Allah'a gösterilecek tazime konu teşkil edemez; nazargah-ı ilahi olan müminin kalbi fanilere esir olamaz. Aksi halde fanilere aşırı sevgi gerçek sevgiye ulaşmaya mani olan bir puta döşebilir. Bunun içindir ki Allah Teala sevginin ölçüsünü şöyle belirtmiştir: *"Ey Muhammed! De ki: Ben tebliğ görevime karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum, sadece yakınlık ve dostluk bağları içinde sevgi bekliyorum."*(Şura, 42/23)

b) Masumluk:

Hiçbir insan günahtan korunmuş (masum) değildir. Bu genel kaidenin bir tek istisnası peygamberlerdir. Onlar, Allah'ın insanlara gönderdiği elçilerdir. Gerek sözlerinde gerek davranışlarında daima örnek durumunda olan peygamberler özel olarak günahtan korunmuştur. Âlim, sufi, filozof, mezhep imamı, tarikat kurucusu, şeyh, lider gibi kimselere günahsız gözüyle bakılamaz, yüzde yüz kurtulmuş, cenneti hak etmiş telakki edilemez.

Ehl-i sünnet âlimlerine göre Şia grupların imam kabul ettikleri kişileri masum (günahsız) kabul etmeleri doğru değildir. İlahi vahye mazhar olan Resul-i Ekrem'in, kendi devrindeki belli kişiler (aşere-i mübeşşere gibi) hakkında söylediklerinin dışında hiçbir Müslüman hakkında "mutlaka cennetliktir" veya "mutlaka cehennemliktir" diye kesin bir hüküm veremeyiz.

Netice olarak peygamberden başka herhangi bir zatı günahsız kabul etmek, belli kişileri veli, ermiş telakki ederek kesin olarak onların şefaat edeceğine inanıp buna bel bağlamak doğrudan bir şirk olmasa da nezih tevhid akidesine leke getiren ve onu zedeleyen anlayışlar olduğu bilinmelidir.

b) Tabiatı Yüceltme:

Tabiat Allah'ın sanat eseridir. Örümceğinden galaksisine kadar birçok güzelliğe, harika denecek özelliklere, eşsiz ahenk ve inceliklere sahiptir. Ama bunların hepsi Allah Tealanın yaratıkları olup onun emrindedir. İnsan da O'nun mahlukudur. İnsan kâinatın efendisidir, ondan

üstün, ondan değerlidir. İnsan tabiat için değil, tabiat insan için yaratılmıştır. Yer, gök, ay, güneş, yıldızlar bütün tabiat insanın emrine, insanın hizmetine verilmiştir. Onun için Allah'tan başka hiçbir şeyin mutlak kutsiyet taşımadığı bilinmelidir. Bizim bazı şeylere kutsiyet nisbet etmemiz sadece mecazi ve itibari bir mahiyet arzeder. Onların hepsi dolaylı kutsaldır. İnsandan başka her şey yaratana kılavuzluk, yaratılmışa hizmet ettiği ölçüde değer ifade eder. Kabe, Hacerülesved, Mescid-i Nebi, Mescid-i Aksa, Müslümanların hayatında gördüğü vazifeler ve taşıdığı hatıralar açısından kıymet taşır, kendi yapıları, maddeleri ve hacimleri bakımından değil. Hz. Peygamber'in hırkası ve sakalı da böyledir. O halde bunlara yaratılmışlık ötesi bir özellik, yücelik ve kutsiyet verilemez.

c) Gaybın Bilinmesi:

Gaybın farklı şekilleri vardır. Bunun en basiti duyularımızın ötesinde ve bilgimizin dışında kalan hususlardır. Bir şeyi gözümüzle görmüyor, kulağımızla işitemiyor, diğer duyu organlarımızla idrak edemiyor ve bir de aklımızı kullanmak suretiyle o konuda açık bilgi edinemiyorsak o, bizim için gizlidir. Ahiret ve halleri, cennet, cehennem ve özellikleri de bizim için gaybdır. İşte bu hususları peygamberin bildirmesiyle (haber) öğreniyoruz.

Gelecekte vuku bulacak hadiselere gelince, bunları sadece Allah bilir. Gerçi gelecek için bazı tahminler, kıyaslar, yorumlar yapılabilir. Fakat bütün bunlar bize kesin bilgi sağlamaz, ancak ihtimaller (zan) gösterir. İslam dini gaybın bilinmesini (ilmü'l-gayb) sadece Allah Teala'ya tahsis etmiş, Allah'ın bildirdikleri hariç peygamberlerin de gaybı bilmediklerini beyan etmiştir: "De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Ben gaybı da bilmem"(En'am 6/50). Böyle olmakla birlikte her toplumda görüldüğü gibi Müslüman toplumlarda da kitap açanlara, fala bakanlara, cin derenlere rağbet hiç eksik olmamıştır. Fakat Hz. Peygamber falcıya, kâhine vb. kimselere giderek onların söylediklerine inananların imanlarının tehlikeye gireceğine dair ikzlarda bulunmuştur.

e) Riya ve Menfaat:

Dinde ahiret ameliyle dünya menfaati gözetmeye riya denir. Ahiret amelinden maksat ibadettir, sözle, bedenle ve servet yoluyla yapılan bütün ibadetler ibadet yalnız Allah'a yapılır. O'nun rızası için yerine getirilir. Bir Müslüman, mesela namaz kılarken, zekat verirken Kur'an okurken, kendisi için "Ne güzel namaz kılıyor, ne çok zekat veriyor, ne güzel Kur'an okuyor!" denilmesini aklından geçiriyorsa riyaya düşmüş olur. Resül-i Ekrem riyayı "küçük şirk" kabul etmiş ve ümmeti hakkında en çok korktuğu şeylerden biri olduğunu söylemiştir.

Allah'tan başka tanrı edinmek suretiyle büyük şirke düşenler de, çoğu zaman, tevhid inancına menfaatleri yüzünden karşı çıkmışlardı. Peygamber efendimizin devrindeki Mekke müşriklerinin İslam'a karşı direnişi putlarla dolu bulunan Kabe'nin, Mekke'yi bir dini turizm şehri haline getirmesi, bunun sağladığı servet ve şöhretti. Kureyş eşrafı Müslüman olmak suretiyle bu avantajlarını yitirmek istemiyorlardı. Bugün ülkemizde ve pek çok İslâm ülkesinde inanç turizmi bağlamında yapılan faaliyetlerde benzer duruma düşülmemesi için dikkat edilmelidir.

D) ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARI:

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde Allah'a nispet edilen pek çok kavram bulunmaktadır. İslâm âlimleri tarafından bunlardan bazıları *isim,* bazıları da *sıfat* olarak adlandırılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de *"Allah'ın sıfatları"* şeklinde bir tamlama geçmez, fakat Allah'a nispet edilmiş olarak isim ve esma kelimeleri yer almaktadır. Kur'ân'da Allah'ın yüze yakın ismi geçer. Hz. Peygamberden gelen bir rivâyette de: *"Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır. Bunları sayan cennete girecektir"* buyrulmuştur. Hiç şüphesiz İslâm bilginlerinin genel kanaatlerine göre Allah'ın güzel isimleri salt doksan dokuzdan ibaret değildir. Bu isimlerin geleneksel tasnifte doksan dokuz olarak anılması, şerefli manalar bu rakamlara baliğ olduğu içindir, adet olarak doksan dokuzda hasredildiği için değildir. Bu isimleri, sayı ile sınırlandırmak imkân dışıdır. Bilindiği gibi Arapçada, yetmiş, yetmiş yedi, doksan yedi defa şeklindeki ifadeler daha çok mübalağa ve çokluktan kinaye olarak kullanılmaktadır.

1. Allah'ın İsimleri:

Allah'ın en güzel isimleri O'nun kemâl sıfatlarıdır. Bu sıfatlar, ibadet ve dualarıyla yalvaran kimseyi Allah'a yaklaştırmaya sevkeder. İnsan dualarında bu isimlerden hangisini isterse ona tutunarak Allah'a yaklaşır, isterse sıfatların birini tutum ve davranışlarında taklit ederek de Hakk'a yakın olabilir. Mü'minin gerçek ibadeti, Allah'a ait bu güzel isimleri sadece ezberden tekrar etmek değil, her bir isim ve sıfatı düşünerek insan ruhundaki etkilerini denemek, düşünüp taşındıktan sonra da insan olarak uygulayıp yapabildiği ölçüde O'nun ahlâkıyla ahlaklanmaktır. Esma-i hüsnanın sadece üç tanesi müstahak olanlar için Allah'ın azabını ifade eden isimlerdir. Diğerleri ise Allah'ın kullarına karşı sevgi, şefkat, merhamet ve lütuflarını bildirmektedir. Bu da bize İslam'ı ve Kur'an'ın bildirdiği Allah tasavvurunu şiddet ile özdeşleştirmeye çalışanların yanılgılarını göstermektedir. Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivâyet ettikleri bir hadiste bu doksan dokuz isim tek tek sayılmıştır. 99 güzel isimler şunlardır:

Allah, Rahmân (esirgeyen), Rahîm (bağışlayan), Melik (buyrukları tutulan), Kuddûs (noksanlıklardan arınmış), Selâm (yaratıklarını selâmette kılan), Mü'min (inananları güvenlikte kılan), Müheymin (hükmü altına alan), Azîz (ulu, galip), Cebbâr (dilediğini zorla yaptırma gücüne sahip olan), Mütekebbir (yegâne büyük), Hâlik (yaratıcı), Bârî (eksiksiz yaratan), Musavvir (her şeye şekil veren), Gaffâr (günahları örtücü, mağfireti bol), Kahhâr (isyankârları kahreden), Vehhâb (karşılıksız veren), Rezzâk (rızıklandıran), Fettâh (hayır kapılarını açan), Alîm (her şeyi bilen), Kabız (ruhları kabzeden, can alan), Bâsıt (rızkı genişleten, ömürleri uzatan), Hâfıd (kâfirleri alçaltan), Râfi` (mü'minleri yükselten), Muiz (yücelten, aziz kılan), Müzil (değersiz kılan), Semî` (işiten), Basîr (gören), Hakem (hükmedici, iyiyi kötüden ayırt edici), Adl (adaletli), Latîf (kullarına lutfeden), Habîr (her şeyden haberdar), Halîm (yumuşaklık sahibi), Azîm (azametli olan), Gafûr (çok affedici), Şekûr (az amele bile çok sevap veren), Alî (yüce, yüceltici), Kebîr (büyük), Hafîz (koruyucu), Muhît (kuşatan), Rezzâk (rızıklarını yaratıcı), Hasîb (hesaba çeken), Celîl (yücelik sıfatları bulunan), Kerîm (çok cömert), Rakib (gözeten), Mücîb (duaları kabul eden), Vâsi` (ilmi ve rahmeti geniş), Hakîm (hikmet sahibi), Vedûd (müminleri seven),

Mecîd (şerefi yüksek), Bâis (öldükten sonra dirilten ve peygamber gönderen), Şehîd (her şeye şahit olan), Hak (hakkın kendisi), Vekîl (kulların işlerini yerine getiren), Kavî (güçlü, kuvvetli), Metîn (güçlü, kudretli), Velî (müminlere dost ve yardımcı), Hamîd (övgüye lâyık), Muhsî (her şeyi sayan, bilen), Mübdî (her şeyi yokluktan çıkaran), Muîd (öldürüp yeniden dirilten), Muhyî (hayat veren, dirilten), Mümît (öldüren), Hay (diri), Kayyûm (her şeyi ayakta tutan), Vâcid (istediğini istediği anda bulan), Mâcid (şanı yüce ve keremi çok), Vâhid (bir), Samed (muhtaç olmayan), Kadir (kudret sahibi), Muktedir (her şeye gücü yeten), Mukaddim (istediğini öne alan), Muahhir (geri bırakan), Evvel (başlangıcı olmayan), Âhir (sonu olmayan), Zâhir (varlığı açık olan), Bâtın (zât ve mahiyeti gizli olan), Vâlî (sahip), Müteâlî (noksanlıklardan yüce), Ber (iyiliği çok), Tevvâb (tövbeleri kabul edici), Müntakim (âsilerden intikam alan), Afüv (affedici), Raûf (şefkati çok), Mâlikü'l-mülk (mülkün gerçek sahibi), Zü'l-celâli ve'l-ikrâm (ululuk ve ikram sahibi), Muksit (adaletli), Câmi` (birbirine zıt şeyleri bir araya getirebilen), Ganî (zengin, kimseye muhtaç olmayan), Muğnî (dilediğini muhtaç olmaktan kurtaran), Mâni` (istediği şeylere engel olan), Zâr (dilediğini zarara sokan), Nâfi` (dilediğine fayda veren), Nûr (aydınlatan), Hâdî (hidâyete erdiren), Bedî` (çok güzel yaratan), Bâki (varlığı sürekli olan), Vâris (mülkün gerçek sahibi), Reşîd (yol gösterici), Sabûr (çok sabırlı).

2. **Allah'ın Sıfatları:**

Sıfat, bir kimsenin veya şeyin durumunu, niteliğini ve nasıllığını ifade eden terimdir. İlahi sıfatlar, Allah'a ait olan niteliklerdir. Yüce Allah'ın sıfatları, varlığına inandığımız zatı hakkında bazı manalardan, maddi olmayan özelliklerinden bahsetmektedir. Biz bu sıfatlarla Allah'ı tanıyabiliriz.

İslâm Kelâm'ında Allah'ın sıfatları zâtî, subûtî, haberi ve fiilî sıfatlar olarak dört gurupta incelenmiştir. Şimdi bunları inceleyebiliriz.

a) Zâtî/Tenzihî-Selbî Sıfatlar

Zati sıfatlar bize, Allah'ın ne olmadığını anlatır. Yüce Zat'ından yaratılmışlık niteliklerini nefyeder. Bunlar, sadece Allah Teâlâ'nın zâtına mahsus olan, yaratıklarından herhangi birine verilmesi câiz ve mümkün olmayan sıfatlardır. Zât sıfatların zıtları Allah hakkında düşünülemediği, bu sebeple noksanlık, sonluluk ve eksiklik ifade eden bu özelliklerden O'nun tenzih edilmesi gerektiğinden bu sıfatlara *tenzîhî* ve *selbî* sıfatlar da denilmiştir. Zati sıfatlar şunlardır:

Vücud: "Var olmak" demektir. Tenzihi bir sıfat olarak kabul edildiğinde vücud, burada "yokluğu düşünülmeyen" manasına gelir. Bazıları vücudu, sıfat-ı nefsiyye diye adlandırıp ayrı bir sıfat olarak kabul etmiş, bazıları ise vücudun zat ile aynı manayı taşıdığını söyleyerek onu ayrıca sıfat listesinde belirtmemiştir.

Kıdem: Varlığının başlangıcı olmamak, ezelî olmak demektir. Yüce Allah kadimdir. Sonradan meydana gelmemiştir. Sonradan meydana gelen varlıklara hâdis varlıklar denir. Kıdem sıfatı Allah'ın zatı için vacip, zıddı olan hüdus sıfatı ise imkânsızdır.

Beka: Varlığının sonu olmamak, ebedî olmak demektir. Yüce Allah'ın varlığı son bulmaz, nihayete ermez. Çünkü nihayete eren varlık, hadis varlık demektir.

Vahdaniyet: Vahdaniyet, yüce Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olması demektir. Za-

tında bir olması, Allah'ın parçalanma ve bölünme kabul etmediğini; sıfatlarında bir olması, eşi ve benzerinin olmadığını; fiillerinde bir olması ise, yaptıklarında ortağının bulunmadığını ifade etmektedir.

Muhâlefetün li'l-Havâdis: Sonradan olanlara benzememek demektir. Yüce Allah, hem zâtı hem de sıfatları açısından sonradan meydana gelen varlıklara benzemez.

Kıyâm bi-Nefsihî: Varlığı kendi zatından olmak, var olmak için bir başka varlığa muhtaç olmamak, demektir. Yüce Allah'ın başkasıyla var olması düşünülemez. Çünkü başkasıyla var olan, var olmak için bir yere, bir zamana, bir sebebe muhtaç olur. Bütün bunlar yaratılmışlık vasfı taşıdığından Yüce Allah hepsinden münezzehtir.

b) Subûtî/Meanî Sıfatlar:

Subûtî sıfatlar, yüce Allah'ın zatını olumlu (müsbet) manalarla niteleyen ve onun nasıl bir ilah olduğunu anlatan sıfatlardır. Allah diridir, irade edendir, güç yetirendir; hayat, irade ve kudret sahibidir gibi. Subûtî sıfatlar, müsbet (olumlu) ifadelerle yüce Allah'ı nitelendirdiği için "sübûtî sıfatlar" ismini almıştır. Ayrıca bu sıfatlardan her biri ayrı birer mana ifade ettiği için onlara "*sıfât-ı meânî*" de denilmiştir. Subûtî sıfatlar şunlardır:

Hayat: "Diri olmak" manasında Yüce Allah'ın sıfatlarından biridir. Fakat Allah'ın diri ve hayat sahibi olması, etrafımızdaki canlıların diri ve hayat sahibi olması gibi değildir. Çünkü evrendeki canlıların hayatı, öncelikle bir bedene bağlıdır. Ayrıca kalp ve beyin gibi canlılığın devamını sağlayan organlara ihtiyaç duyar. Oysa Yüce Allah'ın varlığı, kendiliğindendir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Onun diri ve hayat sahibi olması için, bir bedene ve organlara ihtiyacı yoktur. Hayat sıfatının zıddı olan ölüm, Allah için muhaldir.

İlim: "Bilmek" demektir. Yüce Allah, bilinmek şanından olan her şeyi bilir. Bilmemek onun için düşünülemez. Allah geçmişi, anı ve geleceği; açıkta olanı ve gizliyi; zorunluyu, imkânsızı ve mümkünü bilir. Allah'ın bilgisi, insanın bilgisinden farklıdır. Zira Allah'ın bilgisi ezeli ve ebedir, zorunludur, sınırsızdır, değişmez, azalıp çoğalmaz. İlmin zıddı olan cehalet, Allah için söz konusu değildir.

Semi: Yüce Allah'ın "işitmek ve duymak" anlamına gelen ezeli sıfatlarından biridir. İşitilme özelliğine sahip her şey, yüce Allah tarafından işitilir. Allah'ın duyması, insanın duymasından farklıdır. Onun işitmesi yaratılmış varlıklar gibi, kulak ve benzeri araç ve vasıtalara muhtaç değildir. Allah'ın işitmesi sınırsızdır; gizli veya açık, düşük veya yüksek olsun her şeyi içine alır.

Basar: Allah'ın "görmek" anlamına gelen kemal sıfatlarından biridir. Yüce Allah'ın görmesi, yaratılmış varlıkların görmesinden farklıdır. Çünkü insan, görmek için göze, ışığa ve başka araçlara muhtaçtır. O sebeple insanın görmesi şartlar ve vasıtalarla kayıtlıdır. Oysa yüce Allah, görmek için araç ve vasıtalara muhtaç değildir, görmesinin bir sınırı yoktur, gizli ve aşikâr her şeyi görür.

İrade: Yüce Allah'ın "dilemek ve seçmek" anlamına gelen kemal sıfatlarından biridir. Evrenin üstün özellikleri onu yaratanın irade sahibi olmasını gerektirir. Yüce Allah'ın iradesi, mutlaktır. Başkasının iradesine veya şartların zorlamasına tabi değildir. O, dilediğini dilediği şekilde yaratabilir; fail-i muhtardır. Yüce Allah'ın iradesinde değişme veya gerçekleşmeme diye bir şey düşünülemez. Çünkü iradenin değişmesi, ilimde

eksikliğe; iradenin gerçekleşmemesi ise acizliğe delalet eder.

İrade tekvini ve teşrii olmak üzere iki kısma ayrılmıştır:

Tekvini İrade: Yüce Allah'ın eşyayı yaratmaya, meydana getirmeye ve değiştirmeye yönelik iradesidir. Tekvînî irade ahlaki değeri ne olursa olsun var olan her şeyi kapsar. Yani Allah, iyi veya kötü; hayır veya şer de olsa, meydana gelen her şeyi yaratmayı irade eder.

Teşrii İrade: Yüce Allah'ın "emretmek", "yasaklamak" veya "izin vermek" şeklindeki iradesidir. Yüce Allah, kullarını amaçsız ve gayesiz yaratmamış, ebedi mutluluğa ulaşmaları için onlara teklif ve sorumluluk yüklemiştir. Allah'ın kullarına sorumluluk yükleme türünden olan bu iradesine teşrîî irade denmiştir. *Teşrii irade,* istenen şeyin muhakkak meydana gelmesini gerektirmez. Örneğin Allah, bütün kullarının iman etmesini istemiştir; fakat bu istek tam olarak meydana gelmemiştir. Çünkü Allah, insanlara yol göstermiş ve bu yolun neticesinde olacak şeyleri bildirmiştir. Fakat o, bundan sonra, iman veya küfrü tercih etme konusunda onları serbest bırakmıştır. Dileyen imanı dileyen de küfrü tercih edebilmiştir.

Kudret: Yüce Allah'ın "güç yetirmek" anlamına gelen ezeli sıfatlarından biridir. Allah her şeye güce yetirendir ve O'nun kudretine hiçbir şey mani olamaz.

Kelâm: Allah'ın konuşma veya söyleme sıfatı Rabbimizin ezelî sıfatlarındandır. Allah'ın konuşmasını insanın konuşmasına benzetemeyiz. Allah, ezeli olarak mütekellimdir, konuşmak için ses ve harflere muhtaç değildir. Fakat gerçek mahiyetini bilemediğimiz ilahi Kelâm, bizim tarafımızdan anlaşılabilmesi için ses ve harflere çevrilmiş, insani kavramlarla ifade edilmiştir.

Tekvîn: Yüce Allah'ın yaratması ve yapması anlamına gelen kemal sıfatlarından biridir. Bu sıfat, *"yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak"* şeklinde tarif edilmektedir. Eş'ârîlere göre ayrı ve müstakil bir tekvîn sıfatı yoktur. Tekvîn, kudret sıfatına irade sıfatının eklenmesiyle sonradan meydana gelen hâdis bir şeydir, hakiki bir sıfat olmayıp itibaridir.

c) Haberî Sıfatlar:

Naslarda geçen, sem' ve haberle sabit olan sıfatlara denir. Haberi sıfatlar, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde yer alan ve Allah'ın yaratılmış varlıklara benzerliğini çağrıştıran sıfatlardır. Kaynağı nakil ve haber olmasından ötürü bunlara *haberî sıfatlar* denilmiştir. Bu sıfatlar te'vil edilmeden zahiri manalarıyla anlaşılırsa, teşbih ve tecsime götürür. Onun için Mâtürîdî ve Eş'ârî Kelâmcılar bu sıfatları te'vil etmişlerdir. Selefiler bu sıfatların te'viline karşı çıkarlar. Ayrıca ayet ve hadislerde Allah'ın elinden, gözlerinden, yanından, oturmasından (İstivâ), gelmesi ve gitmesinden, yakınlığından (Gurb), inmesinden (Nüzul) de bahsedilmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri haberi sıfatları tevhidi nakzetmeyecek şekilde te'vil etmişlerdir. "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi *Rabbinin yüzü* bâki kalacak." (Rahmân, 55/26-27). Ayette geçen "Rabbinin yüzü" ifadesi, Allah'ın zatı olarak tevil edilmiştir.

d) Fiilî Sıfatlar

Yüce Allah'ın kendisiyle nitelenmesi de nitelenmemesi de caiz olan sıfatlardır. Fiili sıfatlara, sıfat-ı caize de denir. Fiili sıfatlar, Allah'ın yaratma, şekil verme, yaşatma, gözetme, nimetlendirme, rızıklandırma gibi nitelikleridir.

IV. KADER ve KAZA

1. Kelime ve Terim Anlamları: Sözlükte kader, gücü yetmek, bir şeyin hacmini ve şeklini belirlemek, bir nesneyi biçimlendirmek, bir şeyi başka bir şeyle mukayese etmek gibi manalara gelir. Terim olarak Cenab-ı Hakk'ın bütün nesne ve olaylarıyla kâinatı ezelde planlamasından ibarettir. Sözlükte hükmetmek, emretmek, ifa etmek manalarına gelen kaza ise söz konusu nesne ve olayları ezeldeki plan uyarınca icra edip yerine getirmektir. Bu tanımlar Matüridilere göredir. Eş'ari kelamcıları ise bu tariflerden kadere ait olanı kazaya, buna ait olanı da kadere nisbet ederler.

Kur'an-ı Kerim'de kader, kadr, takdir ve mikdar kelimeleri on yedi ayette, çeşitli fiil sigalarıyla da yirmi beş yerde Allah'a nisbet edilmektedir. Bu terim anlamından çok şekillendirme, hesaplı ve ölçülü olarak yaratıp yönetme gibi sözlük manalarında kullanılmaktadır.[5] Kaza kavramı da Kur'an'da kırktan fazla yerde geçmektedir.[6] Kur'an'da iman esaslarının birlikte sunulduğu ayetlerde beş iman esası verilmekte kader ve kaza ile ilgili ifadeler geçmemektedir. Buradan hareketle iddia edildiğinin aksine bu durumdan hareketle Kur'an'ın muhtevasında kader konusunun yer almadığını söylemek mümkün değildir. Zira insanların ihtiyari fiillerine hem ilahi irade hem kendi iradelerinin taalluk ettiği Kur'an açısından inkâr edilemeyen bir gerçektir. Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatlarından bahseden ayetler kader ve kaza inancımızın delilleridir. Arıca bu konuda pek çok hadis-i şerif de mevcuttur.

2. **Allah-İnsan İlişkisi ve Kader:**

Kader ve kaza konusu Allah'ın sıfatlarıyla bağlantılı bir konudur. O'na nisbet edilen ilim sıfatı açık gizli, yakın uzak farkı olmaksızın, zaman ve mekan engeli bulunmaksızın Allah'ın her şeyi bilmesi, kudret her şeye gücü yetmesi, irade de zor ve cebir altında olmaksızın dilemesi demektir. Tabiatın kendisi, zerreden küreye kadar onun her parçası ve orada olan biten her şey Allah'ın ilmi, kudreti ve iradesi dahilindedir.

Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı şekliyle insanın kalbinin çalışması, yaşlanması vb zorunlu fiilleri de dahil olmak üzere kâinatın planlı ve ölçülü bir şekilde yaratılması, yönetilmesi anlamındaki kader ve kaza, elbette her Müslümanın kabul ettiği bir husustur. Fakat insanın iradı fiilleri farklıdır. Farklı seçenekler karşısında kendi seçimini gerçekleştiren ve yapan insan kendi niyet, düşünce ve davranışlarından sorumludur. İnsan dini, ahlaki ve hukuki nitelik taşıyan davranışlarında dünyevi hayatını diğer alanlarda olduğu gibi realiteden hareket ederek gerçekleştirirse, hem hayatın hem de dinin kurallarına uyum sağlamış olur. Bu da bireyin insan olarak yapabileceği işleri şartlarına riayet etmek suretiyle başarabileceği sonucunu verir. Kaderle ilgili problemlerin çözümü sırasında sorumluluk doğuran fiillerin seçimine ve yaşanan realiteden uzak kalmamaya özen göstermek gerekir.

Hırsızlık yapmak büyük günahlardandır. Çalma fiili Allah'ın ezeli ilim, kudret ve irade sıfatları çerçevesinde yani kader ve kaza planı dahilinde vuku bulmuşsa hırsızın bu suçu işlememesi mümkün değildir. Buna göre de cezalandırılmaması gerekir. Hırsız şayet öldürme işini ilahi ilim, kudret ve irade dışında kendi iradesiyle işlemişse elbette sorumlu olacaktır. Fakat bu takdirde ilahi sıfatların kemali sınırlan-

dırılmış olur mu? Yani Allah'ın öldürme fiilini önceden bilmediği, bu olayın O'nun kudret ve iradesinin dışında vuku bulduğu sonucu doğar mı?

3. **Allah'ın İradesi ve İnsanın:**

Kader konusunda İslam âlimleri arasında farklı yaklaşımları ve çözüm arama yöntemleri ortaya çıkmıştır. Cebriyye konunun ilahı sıfatlar yönüne ağırlık vermiş, ilim, kudret ve irade sıfatlarına sınırlama gelebileceği endişesiyle fiilleri tamamen Allah'a nisbet etmiş, kula herhangi bir hak tanımamıştır. Kaderiyye ve Mu'tezile ise kulun sorumluluğunu esas almış ve iradı fiillerin meydana gelmesinde ilahı irade ve kudretin hiçbir şekilde müdahil olmadığını ileri sürmüştür.

Kimi Eşari âlimler kader konusunda kısmen Cebri anlayışa yaklaşmışlarsa da genel olarak Ehl-i Sünnet âlimleri bu konuda orta yolu tercih etmişlerdir. Onlar kaderle ilgili olarak Kuran-ı Kerim'de bulunan ayetlerin bağlantılarını, kişinin psikolojik yetenek ve davranışlarını göz önünde bulundurarak birleştirici bir yöntem izlemişlerdir. Melek, şeytan, insan ve cin. Bunlar iradeli varlıklar. İradeli oldukları için de eylemlerinden Allah'a karşı sorumlu kılınmışlardır. İlahi irade meleğe kötülük şeytana da iyilik yapma yeteneğinin verilmemesi şeklinde tecelli etmiştir. İnsan ise ikisi arasında bir konumda olup hem iyilik hem de kötülük yapma yeteneğine, yani irade hürriyetine sahiptir. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde melek ile şeytanın bu konumlarına temas edildikten başka insanlar hariç canlı cansız bütün tabiatın Allah'a boyun eğdiği, insanların ise iki ayrı konumda bulunduğu ifade edilir. Allah Teala dileseydi bu üç varlığın her birini başka bir statüye veya hepsini aynı statüye bağlı kılabilirdi. Muhtelif ayet-i kerimelerde dileseydi kötü insanların konumunu değiştirip onları itaatkâr hale getirebileceğini fakat kendilerine verdiği akıl, şuur ve irade hürriyetini istedikleri gibi kullanmaları için onları serbest bırakıp denemeye tabi tuttuğunu beyan etmektedir.

O halde kader konusuna bakış yaparken Allah'ın kudret ve irade sıfatlarına ağırlık vererek insanın kudret ve irade sıfatlarını yok saymak veya yok hükmüne götüren yorumlar yapmak doğru değildir.

Pratikte hemen bütün insanlar hayatlarını irade hürriyeti esasına dayandırarak planlayıp yürütürler. Arzu ettikleri hedeflere ulaşabilmek için gerekli gördükleri tedbirleri alır, başarısızlık halinde tekrar teşebbüste bulunur, çeşitli yöntemlere başvurur, her türlü imkânı kullanmaya gayret gösterirler. Bununla birlikte onlar teşebbüsleri sırasında yüzde yüz başarılı olacaklarından da emin olmazlar. Her girişimin bir riski bulunabileceğini de hesaba katarlar. Risk geleceği tam olarak bilmemekten doğar. Bu belki de ilahi iradenin çerçevesinde kalan husustur. Pratik hayatın genel seyrini aksettiren bu tablo insanların, hem kendi irade hürriyetlerine inanıp güvendiklerini hem de iradelerini aşan bir alanın da bulunduğunu hesaba kattıklarını göstermektedir. İnsanlar içinde hayat mücadelesi alanında gevşek davrananlar varsa, bu onların tembelliği ve eğitimsizliği yüzündendir. Kader bir sırdır. Kimse alın yazısını okuyarak hayatına yön vermiş değildir.

Maddi hayatın düzenlenmesinde kaderci davranmayan insanların manevi-ahlaki hayatlarındaki taşkınlık, tembellik ve zaaflarını kaderin sırtına yüklemeleri samimiyetle yani psikolojik gerçeklerle bağdaştırıla-

maz. Kur'an-ı Kerim'de özgürlük ve kimlik mücadelesi demek olan şirkten kurtulma savaşında zaaf gösterenlerin ilahi iradeyi yani kaderi bahane olarak göstermeleri eleştirilmekte ve bunun samimiyetsiz bir davranış olduğu ifade edilmektedir.

Ashab-ı kiramın kader konusunu sordukları, onu problem edindikleri sağlam rivayetlerle sabit değildir. Asr-ı saadetten sonra ashap döneminin büyük bir kısmı da aynı sükunet içinde geçmiş, problem içteki siyasi ve sosyal çalkantılar, dıştan gelen dini-felsefi telakkiler sebebiyle hicri II. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.

4. Allah'ın İlmi ve İnsanın Özgürlüğü:

Allah'ın irade ve kudret sıfatları kadar ilim sıfatının da kaderle ilgisi vardır. Allah her şeyi önceden (ezelde) biliyor idiyse insanların iyi yada kötü yaptıkları bu fiilleri işlememesi teorik olarak mümkün olmazdı. Aksi halde Allah'ın ilmi bilgisizliğe (cehl) dönüşürdü. Bilgisizliğin ise Allah'a nisbet edilmesi imkânsızdır.

Problemin çözümü için Maturidiler ilahî ilmin insanlar tarafından bilinmeyişini öne çıkarmaktadırlar. Mesela, katil işleyeceği suçun Allah tarafından önceden bilindiği konusunda herhangi bir bilgi ve sezgiye sahip değildir ki onun etkisiyle suç işlemiş olsun. İnsanlar alın yazılarını okuyarak değil, kendi azim, irade ve kararlarıyla hayatlarına yön verirler.

"Zaman" güneş sistemine bağlı bulunan biz insan için söz konusu olan izafı bir değerdir. Bu sisteme bağlı bulunmayan varlıklar ve ayrıca ebediyet alemi olan ahiret hayatının insanları için zaman faktörünün bir rolü yoktur. Nesne, olay oluşumlarıyla bütün kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olan Allah Teala'ya zaman kavramının nisbet edilemeyeceği ise ittifak edilen bir husustur. Bu sebeple "Allah'ın önceden bilmesi" ifadesindeki "öncelik" bize göre nisbi bir değer taşır, O'nun için öncelik, sonralık söz konusu değildir. Konuyu Allah kullarından kim ne yapacaksa ona göre yazmıştır O'nun ilmi maluma tabi olmuştur şeklinde izah edenler de olmuştur.

Bu konuda Ehl-i sünnetin Eşariyye ekolü Allah'ın sıfatlarına daha fazla ağırlık verdiği için insan hürriyeti konusunda daha çekingen davranmıştır. Bundan dolayı kendilerine cebr-i mutavassıt/orta cebriyyeciler denmiştir.

Müslüman filozoflara göre, ilahı ilim tabiat için tek tek hasıl olan olaylara (cüz'iyyat) değil, ilkeler seviyesindeki genele (külliyyat) taalluk eder. Bundan hareketle tek tek her bir insanın fiilinin ilahı ilmin sahasına girmediği, sadece genel manada insan türünün fiillerinin mesela hırsızlık yapma temayüllerinin O'nun ilminin dahilinde girdiğini bir insanın hırsızlık eyleminin ilm-i ilahide önceden mevcut olmadığını söylerler.

V. MELEKLERE İMAN

1. Kelime ve Terim Anlamı: Melek kelimesi sözlükte kudret, kuvvet götürme ve elçilik yapma, tasarruf ve idare etme manalarına gelir. Istılahta ise melekler Allah tarafından yaratılmış, çeşitli şekillerde görünebilen, zor işlere gücü yeten, erkeklik ve dişilikleri olmayan ve Allah'a itaatten ayrılmayan latif varlıklardır.

Allah Teala el-Halık isminin tecellisi olarak çok farklı varlıklar yaratmıştır. Yaratılan varlıkları kesif/somut ve latif/soyut şeklinde tasnif edebiliriz.

Kesif varlıklar insanlar da dahil, fiziki yapıya ve bir hacme sahip olan bütün maddi varlıklar alemidir. Bunlar yoğun olduklarından duyularla algılanır. Latif olanların duyularla algılanabilecek bir biçimde maddi yapıları yoktur ve gayb alemine aittirler. Haklarında duyularla değil, peygamberlerin verdikleri haberlerle bilgi sahil olunur. İşte latif yapıdaki bu varlıklar da kendi aralarında ulvi ve süfli olmak üzere iki sınıfa ayrılırlar. Birinciler melekler ikinciler ise cin ve şeytanlardır.

2. Meleklerin Yapısı: Kur'an'da ve hadis-i şeriflerde cinlerin ve şeytanları ateşten, Hz. Adem'in toprak ve çamurdan yaratıldığına dair bilgiler mevcuttur. Meleklerin neden yaratıldığına dair Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir bilgi yoktur. Ancak hadis-i şeriflerde onların nurdan yaratıldığına dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca Kuran'da meleklerin insanlardan önce yaratıldıkları, güçlü ve kuvvetli oldukları, Allah'ın hitabına muhatap olup O'nunla konuştukları, Hz. İbrahim, Lüt, Zekeriyya ve Meryem ile konuştukları ve ahirette cehennemliklerle konuşacakları, arşın etrafında tavaf ettikleri, iri gövdeli ve sert tabiatlılarını bulunduğu, kanatlarının ve ellerinin mevcut olduğu bildirilmektedir. Selefiyye meleklerin gaybi varlıklar olduklarını, mahiyetlerinin bilinemeyeceğini, bu nedenle onlara inanmanın ötesinde nasıl varlıklar olduklarına dair tartışmalara girilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Kelamcılar meleklergözle görülemeyecek kadar latif bir yapıya sahip (ecsam-ı latife) fakat mekanda yer tutan (mütehayyiz) varlıklar olduklarını söylemektedirler. İslam filozofları ise onları bilgi ve kuvvetçe insanlardan daha üstün fakat mekanda yer işgal etmeyen (gayri mütehayyiz) soyut cevherler olarak nitelemektedirler.

Meleklerin görülüp görülemeyeceği tartışmasını getirmiştir. Cibril hadisinden Hz Peygamberin ve etrafındakilerin Cebrail'i gördükleri, yine Cebrail'in Hz. Meryem'e insan şeklinde görünerek ona tertemiz bir erkek çocuk bağışlaması için Allah'ın elçisi olduğunu söylediği ve Hz. Peygamber'in onu apaçık ufukta ve sidretü'l-müntehanın yanında gördüğü haber verilmektedir. Bununla beraber Kur'an, Peygamber'e itiraz ederek bir melek görmek istediklerini yahut elçi olarak melek gönderilmesinin gerektiğini söyleyenlere cevap olarak meleklerin görünür varlıklar olmadıklarını, insanlara görmedikleri askerler gönderildiğini, aynı türden varlıklar olan cin ve şeytanların da insan gözüyle görülmediğini bildirir.

Melekler gayr-i maddi bir varlık oldukları için peygamberler onu bazan insan şeklinde, bazan da başka şekillerde görmüşlerdir. Cebrail, ekseriya insan şeklinde görülmüştür. Fakat Peygamber'in onu kendi şeklinde gördüğü de olmuştur, ancak bunun nasıl gerçekleştiği belirtilmemiştir. Belki de bu manevi gözle ve tasviri imkânsız bir şekilde olmuştur. Bir defasında da Peygamber Cebrail'i altı yüz kanadı ile birlikte görmüştür. Bu da meleğin muazzam kudretine bir işarettir. Bir başka seferinde ise melek bulutun içinde görülmüştür. Bu rivayetlere temas eden bazı âlimler, Cebrail'i Hz. Peygamber dışındaki insanların göremedikleri yorumunu yapmaktadırlar. Sonuç itibariyle şunu söyleyebiliriz: Onlar insanlara görülmez mahiyet itibariyle bizim görme duyumuzun sınırları dışında bir yapıda yaratılmış varlıklardır. Zaten bu özellikleri dolayısıyladır ki onlara iman bir amentü esası olmuştur.

3. Özellikleri: Nurdan yaratılmış olup erkeklik-dişilik, yeme-içme yorulma, usanma gibi maddi özelliklerden arınmış varlıklardır. Normal şartlarda gözle görülmezler. Peygamberler, onları asli suretleri ve büründükleri biçimleri ile görebilirler. Gaybı, bilgisi sadece Allah'a ait bulunan konuları bilemezler. Onlar Allah'ın tâlim ettiği hususları, öğrettiği kadarıyla bilebilirler. Son derece güçlü, kuvvetli ve süratle hareket edebilen varlıklardır. İtaatkar varlıklar olup Allah'ın kendilerine verdiği görevleri yaparlar, O'nun emrinin dışına çıkmazlar. Allah'ın emir ve izni ile çeşitli şekillere girebilmektedirler.

4. Görevleri: Allah'ı hamd ile tesbih ederler. O'na secdede ederler, gece gündüz över ve takdis ederler. Peygamberlere vahiy getiriler. Peygamberleri salat ve selam ederler. Müminlere ahirette şefaat edecekler. Bütün insanlara dünyada hayır duada bulunurlar. Müminlere destek olup manevi güç verirler. Onları sıkıntılı ve üzüntülü anlarında teselli ederler. Kafirleri ise sıkıntıya sokarlar. İnsanların fiillerini kaydederler. Kâinatın idaresi ve ilahi kanunların icrasıyla görevlidirler. İlahi cezaları icra eden elemanlardır, müminlere destek oldukları gibi kafirler hakkında takdir edilen cezaları da icra ederler.

5. Çeşitleri: Cebrail: Vahiy meleğinin özel adıdır. Kur'an-ı Kerim'de üç yerde Cibril şeklinde geçmektedir. Ayrıca Cibril kastedilmek üzere er-ruh, ruhana, resülün kerim, resulü rabbik, er-ruhu'l emin ve ruhulkuds isimleri de zikredilmektedir. Hadiste ise Cebrail bunlara ilaveten "ennamus" diye isimlendirilmektedir.

Mikail: Tabiat olayları ve ile ilgili melektir.

Azrail: Ölüm meleğinin özel adıdır. Kur'an-ı Kerim'de Azrail ismi geçmez. Bunun yerine ölüm meleği (melekü'l-mevt), eceli gelen ve vadesi yetenlerin ruhunu kabzeden meleklerden söz edilir.

İsrafil: Kur'an-ı Kerim'de İsrafil adı geçmemektedir. Birçok yerde, sura üfleneceği meçhul siğasıyla haber verilmektedir. Hadislerde ise onun adı dört büyük melek içinde zikredilmiştir.

Mukarrebün Melekleri: Bunlara illiyyün ve kerübiyyün melekleri de denilmektedir. Kur'an'da Mesih ve Allah'a yakın meleklerin (el-melaiketü'l-mukarrebün) Allah'ın kulu olmaktan çekinmedikleri bildirilmektedir (Nisa 172). Kur'an-ı Kerim'de arşı taşıdıkları ve onun çevresinde bulundukları ifade edilen, hamd ve tesbih eden melekler de bunlar içinde sayılmaktadır.

Hafaza ve Kiramen Katibın Melekleri: İnsanların iyi ve kötü fiillerini kaydeden, onları koruyan meleklerdir.

Cennet ve Cehennemde Görevli Melekler: Kur'an-ı Kerim'de cennette görevli meleklerin cennetlikleri iyi bir şekilde karşılayacakları, cehennemde görevli meleklerin ise yolu oraya düşünlere size, içinizden rabbinizin ayetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?" diyecekleri, cehennemin başında iri gövdeli, sert tabiatlı, Allah'ın buyruklarına karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan meleklerin bulnacağı ifade edilmektedir.

Harut-Marut: Bunlar hakkında farklı görüşler olmakla beraber Babil'de insanlara sihir ilmini öğretmek suretiyle onları imtihan etmek üzere gönderilen iki melek oldukları en yaygın görüştür.

Münker-Nekir: Kabirde sorgusual işi ile görevli olan meleklerdir. Kur'an-ı Kerim'de adları geçmemek-

tedir. Hadislerde ise ölü defnedildiği zaman ona, birine Münker, diğerine Nekir denilen siyah tenli mavi gözlü iki meleğin geldiği, kabrinde oturtup sorular sorduğu, verdiği cevaplara göre kabrini genişlettiği veya daralttığı rivayet edilmektedir.

6. Meleklerin Sayıları: Meleklerin sayısını ancak Allah Teala bilir. Kur'an-ı Kerim'de cehennemin işleri ile görevli melekler bulunduğu belirtildikten sonra onların sayısının on dokuz diye belirlemesinin sadece bir imtihan vesilesi olduğu beyan edilmekte ve "Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilemez" buyrulmaktadır. Bu ifadelerden meleklerin sayısının çok fazla olduğunu anlamakla beraber herhangi bir rakam vermenin mümkün olmadığını ve onların sayısını ancak Allah Teala'nın bildiğini anlamaktayız.

7. Melekler mi İnsanlar mı Daha Üstün?

Matüridiler'in büyük çoğunluğunu meleklerden "Adem'e secde etmelerini isteyen ayeti delil getirerek, derecesi aşağı olanın üstün olana secde etmesi hikmetin gereğidir, ilahi buyruk bu yönde tecelli ettiğine göre insan türü melek türünden üstündür demişlerdir. Bu görüşte olanlar insan davranışlarının ihtiyari oluşunu ve onun hırs, nefsani arzu, öfke ve ihtiyaç gibi hallere rağmen ibadete yönelmesini de akli delil olarak ileri sürmüşlerdir.

İslam filozofları ile bazı Eş'ari ve Mu'tezili kelamcıları ise şeytanın cennette Hz. Adem ve Havva'yı "Melek olursunuz diye rabbiniz bu ağaçtan yemeyi size yasakladı" diye kandırdığı ve onların da melek mertebesine çıkmak için yasak ağaçtan yediklerini göz önünde bulundurarak meleklerin insan türünden üstün olduğunu söylemişlerdir. Bunlar ayrıca meleklerin masum ve Allah'a daha yakın oluşunu, hırs ve arzuların kaynağı olan maddi yapıdan arınmış bulunuşunu da onların üstünlüğü için delil getirmektedirler.

8. Şeytanlar ve Cinler

a) Şeytan Kelimesi: Şeytan kelimesinin "şeyt" veya "şatn" olmak üzere iki mastarı vardır. Şeyt, helak olmak aşırı derecede kızmak, uzak olmak anlamlarına gelirken şatn muhalefet etmek anlamına gelmektedir. Birinci kökten türediği kabul edildiği takdirde şeytan, "ateşten yaratılmış, helake uğramış, yüzü sararmış ve kanı çekilmiş varlık", ikinci kökten türediği kabul edildiği takdirde ise "hayırdan ve rahmetten uzaklaştırılmış, şerde, ileri giden, haddi aşan varlık" anlamına gelir. Terim olarak ise "insanları saptırmaya çalışan azgın, kibirli ve gözle görülmeyen ruhani bir varlık" demektir.

Kur'an-ı Kerim'de İblis kelimesi bir yerde şeytan, onun dışındaki yerlerde ise şeytanların atası olarak geçmektedir. Örnek olarak meleklerin Adem'e secde etmelerinin ve insanlardan şeytanın ordularına tabi olmamalarının istenmesi münasebetiyle şeytan kelimesinin zikredilmesini gösterebiliriz. Kur'an-ı Kerim, şeytanın cennette Hz. Adem ve eşini aldatmak üzere onlarla temasa geçtiği hakkındaki kıssalarda ise İblis yerine "şeytan" kelimesini kullanır.

b) Şeytanın Mahiyeti: Kur'an'da Şeytan/İblis'in mahiyeti hakkında fazla bilgi verilmez. Sadece Adem'e niçin secde etmediği sorulduğunda Ben Adem'den daha hayırlıyım, çünkü beni ateşten, Adem'i ise çamurdan yarattın" diyerek kendisinin ateşten yaratıldığı onun ağzından ifade edilir. Ancak onun melek mi, cin

mi ya da başka türlü bir varlık mı olduğu açıkça belirtilmez. Her ne kadar "Cinlerden idi" ifadesi geçmekte ise de buradaki "cin" kelimesinin de anlamı üzerinde ihtilaf söz konusudur. Bu ihtilaf nedeniyle İslam bilginleri onun mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre o, başlangıçta melek iken Allah'ın buyruğuna karşı gelmesinden ötürü bu rütbesini kaybetmiştir. Bir başka görüşe göre ise o bir melek değil, cinlerin atası idi. Ragıb el-İsfahani ise onu melek ve cinlerin dışında, üçüncü tür ruhani bir varlık olarak nitelemekte ve İblis'i de bu türün ilki olarak zikretmektedir.

Allah Teala insana hem onu daha yüksek ve ruhani bir hayata yükselten ulvi duygular hem de aşağıların aşağısına alçaltan süfli duygular vermiş ve bunlara mukabil de insanla ilgilenmek üzere melekleri ve şeytanları yaratmıştır. Şeytan insanın içindeki süfli arzuları uyandırmayı kendine vazife edinmiştir.

c) Şeytanların İnsanlarla İlişkisi: Bazı hadislerde açık kaplara ve esneyen kişinin ağzına şeytanın gireceği, insan genzinde mekan tuttuğu, damarlarda gezdiği şeklinde ifadeler yer almıştır. Bazı âlimler ise şeytanı her insanın fıtratında mevcut olan nefs-i emmare şeklinde yorumlamaktadırlar. Fakat bu yoruma katılmak mümkün değildir. Kur'an ve hadislerde yer alan ifadelerin zahirinden şeytanın dış alemde vücudu bulunan bir varlık olduğu, dıştan insanları etkilemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Halbuki nefis insanın içindedir ve onun dıştan bir telkini olamaz.

Kur'an, şeytanın insanoğluna düşman olduğunu birçok vesile ile ifade etmekte, özellikle Hz. Adem'le ilgili olaylara vurgu yapmakta, Adem'in soyuna karşı düşmanlığının kıyamete kadar devam edeceğini bildirmektedir. Onun insanları kendisini göremeyecekleri cihetten gördüğü, onlara sağ taraflarından, sol taraflarından, önlerinden, arkalarından yanaştığı, kötülükleri güzel gösterdiği, boş kuruntular uyandırıp yalancı vaatlerde bulunduğu, Allah'ın emirlerini çiğnemeye, haram işlemeye teşvik ettiği, insanları birbirine düşürdüğü, vesvese verdiği, hile ve tuzaklar kurduğu haber verilmektedir. Kur'an onun vesvese ve tuzaklarından Allah'a sığınmayı tavsiye etmektedir.

Şeytanın insan hakkındaki bu tavrı onun karşı durulmaz bir güç olarak algılanması da doğru değildir. Bu bir nevi cebir ve insanı ümitsizliğe itiş olacağı için yanlıştır. Halbuki Kur'an'da onun tuzaklarının zayıf olduğu, insanlar üzerinde bir sultasının bulunmadığı bildirilmektedir.

d) Cin Kelimesi ve Cinlerin Mahiyeti: Sözlükte cin "örtme, gizleme" anlamına gelmektedir. Bu kelime, duyular aleminin dışında kalan tüm varlıkları içine alır. Öyle olunca bu kelime genel anlamı itibarıyla melek ve şeytanları içine alır. Fakat cin, melek ve şeytanlardan ayrı, hayırlısı ve şeriri olan gizli varlıkları ifade eder. İslam öncesinde Araplar cinleri melek ve şeytanları da içine alan ve yarı tanrısal özelliklere sahip bulunan varlıklar olarak kabul etmekte, onların kötülüklerinden emin olmak için kurban kesip tapınmaktaydılar. Kur'an, cinlere yönelik bu nitelemeyi reddederek onları da insanlar gibi şuur ve irade sahibi, Allah'a karşı sorumlu varlıklar olduklarını, insanlar gibi Allah'a kulluk etmek için yaratıldıklarını, kendilerine elçiler gönderildiğini, içlerinde inanan ve inanmayanların mevcut olduğunu haber vermektedir.

Ayet ve hadislerdeki tasvirlerden onların kendilerine özgü bir bünyeye sahip bulundukları, çeşitli şekil ve bedenlere girebildikleri anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de cinlerin atası sayılan "cann"ın karışık ve çok zehirleyici bir ateşten yaratıldığı beyan edilmektedir. İslam filozofları cinleri "cismani olmayan cevherler", kelamcılar ise "yoğunluğu bulunmayan cisimler" olarak kabul etmektedirler.

Cinlerin mahiyeti hakkında ihtilaf edilmesi, onların görülüp görülemeyeceği tartışmasını doğurmuştur. Bir görüşe cinler görülebilir, nitekim Hz. Süleyman ve Hz. Peygamber onları görmüşlerdir. Bu görüş karşısında yer alanlara göre ise Kur'an'da şeytanın ve kabilesinin insanları kendilerini göremeyecekleri cihetten gördükleri bildirilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber onları görseydi Kur'an'da "bana vahyolundu denilmezdi. Bu sebeple onlar görülemezler. Bu görüş sahipleri İmam Şafii'nin de bu kanaatte olduğunu ve cinleri gördüğünü iddia eden kişiyi yalancı telakki ederek şahitliğini kabul etmediğini, hatta buna ta'zir cezası gerektiğine kani olduğunu kaydetmektedirler.

e) Cinlerin İnsanlarla İlişkisi: Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili olarak bir yerde "şeytan çarpması", on bir yerde "cinlere uğrama (mecnun)" ve birçok yerde "vesvese ve telkinle insanı etkileme, şeklinde ifadeler geçmektedir. Birinci örnekte faiz yiyenlerin (kabirlerinden) tıpkı şeytan çarpmış kimseler gibi çarpılmış olarak kalkacakları haber verilmektedir. Çarpma fiili şeytana nisbet edilmekle beraber bunun hakiki mi yoksa mecazi mi olduğu tartışılmalıdır. İslam bilginlerinin büyük çoğunluğuna göre burada hakiki değil mecazi anlam kastedilmektedir. Teftazani ise "cinlerin hava tabiatlı latif cisimler oldukları bu sebeple de çeşitli şekillere girip olağan üstü işler yapabildiklerini şeytanların ise ateş tabiatlı varlıklar olduklarını, insanları yoldan çıkarma ve kandırma ile meşgul olduklarını belirtir ve latif yapıları sayesinde dar menfezlerden sızarak insanın içine kadar nüfuz edebildiklerini, vücutlarında etkili olduklarını kaydeder. Hadis kitaplarında şeytan çarpmasına dair bazı rivayetler yer almakta olup, bunlar hem senet hem de metin açısından bazı problemler arz etmektedir. Cinlerle insanların evlenmeleri mümkün değildir. Çünkü bunlar ayrı ayrı yapıda ve farklı âlemlere ait varlıklardır. Bu sebeple insanlarla cinlerin evlendiğine ilişkin halk arasında yaygın olan telakkinin aslı yoktur.

VI- KİTAPLARA İMAN

İslam inanç esaslarından biri de Allah'ın peygamberlere gönderdiği kitaplara iman etmektir. Müslüman olabilmek için ilahi kitaplara iman etmek farzdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Allah'a, meleklerine, ahiret gününe ve peygamberlerinin yanı sıra kitaplarına da inanmak başta peygamberler olmak üzere bütün insanlara emredilmiş Hz. Peygamber'le bütün müminlerin Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettikleri açıklanmış, bunları inkâr edenlerin haktan tam anlamıyla sapmış kimseler oldukları bildirilmiştir.

1. İnsanların İlahi Kitaplara İhtiyacı: Allah Teala yeryüzünde insanı sadece akıl, duyu organları ile elde edilen bilgilerle başbaşa bırakmamış bu bilgilerin yerli yerince kullanılması ve bu bilgi kaynaklarının kavramaktan aciz kaldığı geniş bir alan için ka-

tından bilgiler göndermiştir. Kur'an-ı Kerim'de insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zemine oturabilmesi için doğru ve faydalı bilgilere, ayrıca hak yolu gösteren ve dolayısıyla her şeyi bilen Allah'ın gönderdiği kitaplara muhtaç olduklarına dikkat çekilmiştir. Bu itibarla ilk suhufa, Hz. İbrahim'e ve Hz. Musa'ya verilen suhufa, Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'a iman etmek gerekir.Esasen insanlara gönderilen ilahi kitaplara iman etmek peygamberlere inanmanın gerektirdiği tabi bir sonuçtur. Zira peygamberlere iman etmenin asıl manası onların Allah'tan vahiy aldıklarını ve bu vahiylerin, getirdikleri suhuf veya kitaplarda mevcut olduğunu tasdik etmektedir. Buna göre ilahi kitaplara inanmak peygamberlere imanı tamamlayan temel bir inanç unsurudur.

İlahi kitaplara inanmak akli açıdan da gereklidir. Zira dünya ve ahirette mutlu olmayı sağlayacak hidayet yolunu göstermek üzere gönderilen peygamberlerin ölümlerinden sonra insanların hak ile batılı, doğru ile yanlışı, iyi ile kötüyü öğrenebilmek için başvuracakları ilahi kaynakların bulunması zaruridir. Aksi takdirde insanlar duygusal bir tavır içine girerek heva ve heveslerine uyar ve böylece hidayetten kolayca saparlar. Halbuki insanların elinde manevi yaptırım gücüne sahip bulunan ilahi kitapların bulunması halinde problemlerini en isabetli yöntemle çözebileceklerdir.

2.İlahi Kitaplar:

a) Sahifeler: Sahifenin çoğulu olan suhuf sayfalar yani "yazılı kağıt parçaları" demektir. Tarihin erken devirlerinde çeşitli peygamberlere gönderilen vahiyler risaleler halinde kayda geçirilmiş ve suhuf adını almıştır. Kur'an-ı Kerim'de açıklanan bazı öğütlerin ilk sayfalarda suhuf, Hz. İbrahim ile Hz. Musa'nın sayfalarında mevcut olduğu bildirilmek suretiyle suhuf denilen ilahi kitapların mevcudiyetine temas edilmiştir. Suhuf, gönderildikleri peygamberler zamanındaki imkânlarla belirli tabletler, levhalar ve çeşitli malzemeler üzerinde yazılmış kitaplardır. Kur'an-ı Kerim'de sadece ilk suhuf ile Hz. İbrahim ve Hz. Musa'ya verilen suhuftan bahsedilmiş, bunun dışında hangi peygamberlere ne kadar suhuf verildiği ayrıca açıklanmamıştır. Bu itibarla Kur'an'da bahsedilenlerin her birine ayrı ayrı, ilk suhufa ve bunların dışında diğer peygamberlere indirilenlere, icmali olarak inanmak farzdır. Hadislerde de suhuf hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece bir rivayette Hz. İbrahim'e verilen suhufun ramazan ayının ilk gecesinde nazil olduğundan bahsedilmektedir. Bazı rivayetlerde Hz. Adem'e on, Hz. Şit'e elli, Hz. İdris'e otuz, Hz İbrahim'e on suhuf verildiği nakledilirse de bu konuda kesin bilgi ifade eden sahih hadisler mevcut değildir.

Peygamberlere verilen suhuftan hiçbiri zamanımıza ulaşamadığından muhtevaları bilinmemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın beyanlarından anlaşıldığına göre suhuf Allah'ın varlığı-birliği, sıfatları, peygamberlik, kader, ahiret gibi akaid meselelerinin yanı sıra ibadet, muamelat ve ahlaka ilişkin bilgileri içerir.

b) Kitaplar: Ketb kökünden türeyen kitap yazıların toplandığı yapraklar demektir. İlahi kitap ise Allah'ın insanlara tebliğ etmek üzere peygamberlerine bildirdiği vahiyleri toplayan yazıların tamamına verilen addır. Suhufun dışında kalan ilahı kitaplara büyük kitaplar denilir. Bunlar da Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'den ibarettir. Bunların Allah ta-

rafından gönderilmiş kitaplar olduklarını topluca iman etmek farzdır. Bu kitapların her biri hakkında ayrıntılı olarak bilinmesi gereken hususlar da vardır.

Tevrat: Kanun, şeriat anlamına gelen ve Hz Musa'ya verilen Tevrat, sahifelerden sonra ilk kapsamlı ilahi kitaptır. Tevrat'ın İsrailoğulları'na miras olarak bırakıldırıını açıklayan Kur'an'da bu kitabın muhtevası hakkında fazla bilgi verilmemiş, Tevrat'ta ümmi bir peygamberin geleceği yazılı olduğu halde Yahudilerin bunu gizleyerek veya metninden çıkartıp yerine başka şeyler yazarak onu tahrif ettikleri bildirilmiştir. Kur'an'ın bu beyanı modern araştırmalar ve bazı Yahudilerce de kabul edilmektedir.

Bugünkü Tevrat Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye bölümlerinden oluşur. Tekvin yaratılıştan Hz. Yusuf'un vefatına kadar geçen olayları, diğer bölümler ise Hz. Musa'nın doğumundan ölümüne kadar vuku bulan hadiseleri, vahiy alışını ve çöldeki kırk yıllık hayatını, ayrıca ahlaki kuralları ve bazı buyrukları anlatır. Hıristiyanlar ise Ahd-i Atik'in tamamına Tevrat adını verirler. Bugünkü Tevrat tahrif edilmiş olduğundan sadece Kur'an ve sahih hadislerce teyit edilen muhtevası doğru kabul edilebilir, bunlara aykırı olan bilgi ve hükümlerinin ise reddedilmesi gerekir.

Zebur: Zebur Hz. Davud'a verilmiş ilahi bir kitaptır. Kur'an-ı Kerim'de adı belirtilmiş ve "Davud'a Zebur'un verildiği" bildirilmiş, ayrıca ondan bazı bilgiler de nakledilmiştir. Müslümanlara farz olan, Yahudilerce tahrip edilen kitaba değil, Allah tarafından Hz. Davud'a indirilen Zebür'a inanmaktır. Hz. Davud Hz. Musa'dan sonra gelen bir peygamberdir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Davud'dan on altı defa bahsedilmekle birlikte Zebür hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Hz. Davud güzel sesiyle Zebur'dan parçalar sunarak insanları güzel ahlâka davet etmiştir.

İncil: "Müjde" veya "yeni öğreti" anlamına gelen İncil, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve iman edilmesi emredilen ilahi kitaplardandır. İlgili ayetlerde belirtildiğine göre Hz. İsa İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilmiş, ona Allah tarafından İncil adlı bir kitap vahyedilmiştir. Kur'an'a göre İncil'de insanların Allah'ın birliğine ve Hz. İsa'nın peygamberliğine iman etmeye davet edildiği halde daha sonra Hıristiyanlarca tahrif edilip bu kitapta tevhid akidesi teslis ile Hz. İsa'nın beşerden seçilmiş peygamber olduğu gerçeği de onun bedenlenmiş bir tanrı olduğu inancı ile değiştirilmiştir. Kur'an-ı Kerim bu inançların batıl olduğunu, akla ve vahye dayanan hiçbir temelin bulunmadığını beyan etmiştir.[23]

Bugün Hıristiyanların kutsal kitabına Ahd-i Cedid adı verilir. Bu ad milattan sonra II. asrın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Ahd-i Cedid İncil ve Havariler bölümüne ayrılırken daha sonra üç kısımdan oluşmuştur: 1. Tarihi Kitaplar. Dört İncil ve Resullerin İşleri. 2. Talimi Kitaplar. Pavlos'un Mektupları ile Katolik Mektupları 3. Peygamberlik. Yuhanna'nın vahyi. Bu kitaplar Hz. İsa'nın hayatında bulunmadığı halde uzun zaman içinde vücut bulup şifahi olarak nakledilmiş ve sonradan yazıya geçirilmiştir. Bu sebeple İncil Allah'tan geldiği şekliyle korunamamış ve içine pek çok beşeri unsur eklenmiştir. Zamanımıza intikal eden ilk yazılı metinler Pavlus'un Mektupları'dır. Miladi II. asrın ilk yarısına kadar tek İncil'den söz edildiği

halde daha sonra oluşan pek çok İncil arasından sadece dört tanesi kilisece muteber sayılmış, Hz. Muhammed'in peygamberliğini açıkça müjdeleyen Barnaba İncili ise muteber İnciller arasına alınmamış, bu İncillerin miladi II. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazıldığı tesbit edilmiştir. Suriye'deki Hıristiyanlar Matta, Yunanistan'dakiler Luka Roma'dakiler Markos İncili'ni kullanmışlardır. Yuhanna İncili ile bu sayı dörde çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim: "Okumak" anlamına gelen Kur'an bütün insanlığa gönderilmiş son ilahi kitaptır. Kur'an'ın Kur'an'da geçen diğer isimlerinden bazıları Furkan, Nur. Tezkire (öğüt), Kelamullah vb. Kur'an-ı Kerim'deki açık anlamlı ayetlerde belirtildiğine göre o, Hz. Peygamber'e Allah tarafından Arapça olarak indirilmiştir, insanları en doğruya iletir, benzeri meydana getirilemez, gönüllere şifa verir, ilahi koruma altındadır, her şeyi açıklamış, anlaşılması için kolaylaştırılmıştır. Ramazan ayında ve Kadir gecesinde nazil olan doğru bilgiler içeren, ayetleri üzerinde düşünülüp onlara tabi olanması için insanlara gönderilen şerefli ve yüce bir ilahi kitaptır. Bütün insanların Allah'a ve Hz. Muhammed'e inanmaları gerektiği gibi ayetleri arasaında ayırım yapmaksızın Kur'an'a yani onun Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğuna iman etmeleri gerekir.

Allah tarafından Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla yirmi üç yılda ayet ayet ve süre süre indirilen Kur'an-ı Kerim nazil olduğu andan itibaren vahiy katiplerince yazıldığından Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra da bu metinler bir araya toplanarak kitap haline getirilip Allah'tan geldiği şekliyle tesbit edilmiş, böylece hiçbir değişikliğe uğramayan yegane ilahi kitap olarak insanlara ulaşmıştır.

Vahiy kâtipleri, Hz. Muhammed (a.s.) 'a inen âyetleri yazanlara denir. İlk vahiy kâtipliğini Mekke'de Abdullah İbn Sa'd, Medine'de Zeyd b. Sabit yapmıştır. 40 kadar vahiy kâtibi vardı. Bunlardan bazıları Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir, Muaviye, Amr İbn As, Muaz b. Cebel, Übey İbn Ka'b, Muğire İbn Şu'be, Şurahbil ibn Hasene, Halid ibn Velid. Vahiy katipleri, âyetleri ince beyaz taşlara, kürek kemiklerine, işlenmiş derilere, bez parçalarına, hurma dallarına yazıyorlardı.

Kur'an lafzı ve manası itibariyle erişilmez (muciz) olup benzerinin meydana getirilmesi imkânsızdır. Lafzı itibariyle mucizedir, çünkü Arap edebiyatı açısından erişilmez bir nazım güzelliğine ve üstünlüğüne sahiptir. Manası, yani muhtevası itibariyle de mucizedir, çünkü kâinatın yaratılış ve işleyişinden tutunuz da fert ve toplum olarak insanların çeşitli yetenek ve davranışları hakkında verdiği bilgiler günümüzün bilim adamları tarafından hayranlık ve takdirle karşılanmaktadır.

VII- PEYGAMBERLERE İMAN

1. Sözlük ve Terim Anlamı: Peygamber, Farsça bir kelime olup "haber taşıyan ve elçi" anlamlarına gelir. Dinî terim olarak, Allah'ın kulları arasından seçtiği ve vahiyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçiye peygamber denir. Arapça'da, peygamber kelimesinin karşılığı olarak, gönderilmiş ve elçi demek olan resul ve mürsel kelimesi kullanılır.

Sözlükte elçi anlamına gelen resul/rusül-mürsel kelimesi, terim olarak yeni bir kitap ve yeni bir şeri-

atla insanlara gönderilen peygamber demektir. Yine haber vermek ve yükseklik, ululuk anlamıma gelen nebva veya nebavet kökünden gelen ve Nebî/enbiya kelimesi Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara haber veren, fakat yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla gönderilmeyip, önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını ümmetine bildirmekle görevli olan peygamber demektir. Risâlet ve nübüvvet kelimeleri mastar olup, peygamberlik anlamına gelmektedir. Peygamber yüce Allah tarafından seçilmiş kimselerdir. Hiçbir peygamber ibadetle, çalışmak suretiyle ve kendi çabasıyla nübüvvet mertebesine ulaşmış değildir. Bu bakımdan peygamberlik kesbi değil vehbidir. Peygamberlik veraset yoluyla da babadan oğula intikal etmez.

2. İnsanların Peygamberlere İhtiyacı: Amentü listesinde yer alan bu iman esasının gerçekleşmesi için ilk peygamber Hz. Adem ile son peygamber Muhammed ve bunlar arasında gelip geçen bütün peygamberlerin Allah tarafından insanlara elçi olarak gönderildiğine kesin bir şekilde inanmak gerekir.

Peygamberlik müessesesi, yaratıklarına sonsuz lutuf ve rahmetiyle muamele eden yüce Allah'ın insanlar arasından seçtiği peygamberlerden ve onlara verilen vahiyden oluşmuştur. Hilkatin başlangıcından itibaren son peygamber Hz. Muhammed'in yaşadığı zamana kadar çeşitli aralıklarla, bazan da aynı anda veya peşpeşe gönderilen peygamberler insanların dünya ve ahirette mutlu olmalarını sağlayacak isabetli yolu göstermişler, maddi ve manevi konularda insanlığa rehberlik yapmışlardır. Allah'a iman edip buyruklarına uyanları cennetle müjdeleyen (beşir-mübeşşir), Allah'ı inkâr edip buyruklarına aykırı davrananları cehennemle korkutan (nezir-münzir) ve insanlara bilmediklerini öğreten peygamberler fizik ötesi alemden verdikleri haberlerle Allah'ın insanlara karşı kesin delilini de teşkil etmişlerdir.

3. **Peygamberlerin Sıfatları:** Peygamberlerin sıfatları deyince onlarda bulunması câiz olan sıfatlarla gerekli (vâcip) ve zorunlu olan sıfatlar anlaşılır. Her peygamberde aşağıda sıralanan sıfatların bulunması gerekli ve zorunludur. Bunlara vâcip sıfatlar denir. Bu sıfatlar şunlardır:

Sıdk: "Doğru olmak" demektir. Her peygamber doğru sözlü ve dürüst bir insandır. Onlar asla yalan söylemezler. Sıdkın zıddı olan yalan söylemek (kizb), peygamberler hakkında düşünülemez. Bütün peygamberler peygamberlikten önce de sonra da yalan söylememişlerdir.

Emanet: "Güvenilir olmak" demektir. Peygamberlerin hepsi emin ve güvenilir kişilerdir. Emanete asla hainlik etmezler. Emanet sıfatının zıddı olan hıyanet, onlar hakkında düşünülmesi imkânsız olan bir sıfattır.

Peygamberler gerek risalet görevlerini yerine getirmekte gerekse insanlarla giriştikleri dünyevi ilişkilerde güvenilir kimselerdir. Zira bir peygambere emanete hıyanet yaraşmaz. Emanete hıyanet eden kimse kıyamet günü yaptığı hıyanetin günahını boynunda taşır.

İsmet: "Günah işlememek, günahtan korunmuş olmak" demektir. Peygamberler hayatlarının hiçbir döneminde şirk ve küfür sayılan bir günahı işlemedikleri gibi özellikle peygamberlikten sonra kasten günah işlememişlerdir. İnsan olmaları sebebiyle günah derecesinde olmayan birtakım ufak tefek hataları bulu-

nabilir. Ancak onların bu hatası yüce Allah'ın kendilerini uyarmasıyla derhal düzeltilir. Peygamberlerin bu tip küçük hatalarına *"zelle"* denilir.

İnsanlara her konuda özellikle ilahi buyruklara uymak konusunda insanlara örnek olmakla görevlendirilen peygamberlerin günah işlemeleri, gönderiliş amacına uygun olarak Allah tarafından engellenmiştir (ismet). Peygamberlikle görevlendirilikleri andan itibaren ilahi bir koruma altına alınan peygamerlerin iyilik yapıp kötülüklerden kaçınmaları, ister ibadet, ister muemalat, ister ahlak alanına ait olsun her hususta ilahi buyruklara uyarak insanlara önderlik yapmaları ancak günah işlemekten korunmalarıyla mümkün olur.

Hz. Adem'in ilahi yasağa uymayarak ağaçtan yemesi ve Hz. Musa'nın kastını aşan bir şekilde adam öldürmesi peygamber olarak görevlendirilmeden önceki dönemde vuku bulmuştur. İlahi koruma ve gözetim altına alındıkları peygamberlik döneminde ise hiçbir peygamber günah işlememiştir.

Fetânet: "Peygamberlerin akıllı, zeki ve uyanık olmaları" demektir. Bunun zıddı olan ahmaklık peygamberlikle bağdaşmaz. Firavun, nemrut ve Ebu cehil gibi kişilerin karşısında gerçekleri korkusuzca savunabilmek için elbette son derece akıllı ve zeki olmak gerekir.

Tebliğ: "Peygamberlerin Yüce Allah'tan aldıkları buyrukları ve yasakları ümmetlerine eksiksiz iletmeleri" demektir. Tebliğin karşıtı olan gizlemek (kitmân) peygamberler hakkında düşünülemez. İnsanları ve cinleri cennetle müjdeleyip cehennemle korkutan peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahiyleri eksiksiz olarak tebliğ etmeleri onlara verilmiş temel bir görevdir. Bunu yerine getirmekte herhangi bir gevşeklik göstermeleri veya bir ihmalde bulunmaları peygamberlikle bağdaşmayacağından bütün peygamberlerin, aldıkları vahiyleri tebliğ etme sıfatına sahip olmaları tabiidir.

Peygamberler hakkında iyi bilinmesi gereken hususlardan biri de onların birer beşer, yani insan olduklarıdır. Buna göre her peygamber diğer insanlar gibi doğar, büyür, uyur, acıkır, yeyip içerek beslenir, evlenir, çocuk sahibi olur tabiat şartlarından etkilenir, sever-kızar, sevinir-üzülür, hastalanır ve ölür. Bunlar peygamberlerin bütün insanlarla ortak olan özellikleridir. Onların beşer oluşları bunu gerektirir. Allah'ın insanlara gönderdiği elçiler olduklarından peygamberlerin insan olmaları da tabiidir. Çünkü insan ancak insanla ülfet eder, onunla ilişki kurar ve ondan bilgiler öğrenip örnekliğini kabul eder.

Birer insan olmalarına rağmen peygamberleri diğer insanlardan farklı kılan şey ilahi elçilik görevini yerine getirmelerini sağlayacak, dolayısıyla vahiy almalarına imkân verecek bir yaratışa sahip bulunmaları ve buna bağlı olarak Allah'tan vahiy almalarıdır. Nitekim Kur'an'da bu hususa dikkat çekilmiş, peygamberlerin bizim gibi bir beşer olduğu, farklı olarak onlara vahiy geldiği açıklanmıştır. Peygamberler duyular ve akıl yoluyla bilinemeyecek bilgileri ancak Allah'tan aldığı vahiylerle bilebilirler. Vahiy almadıkları takdirde gaybı bilebilmeleri imkânsızdır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın bildirmesi hariç peygamberlerin birer insan olarak gaybı bilmedikleri ayrıca belirtilmiş, vahiy almadıkları takdirde diğer insanlar gibi telakki edilmeleri gerektiğine işaret edilmiştir. Gaybı bilmeleri

ise vahiyle mümkün olur. Yoksa onlarda ilahi bir güç yoktur.

Eşariler presip olarak kadınların da peygamber olabileceğini savunurken Maturidilere göre peygamber olmanın özelliklerinden biri de erkek olmalarıdır. Kuran-ı Kerim'de peygamberlerden bahsedilirken "erkekler" diye söz edilmiştir. Meryem ve Asiye gibi bazı peygamber annelerine vahyedildiği ifade edilmişse de erkek peygamberlerin aksine bunlar aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmemişlerdir. Kadınlardan peygamber seçilmemesi onların zorluklara katlanamayacak yapıya sahip kılınmaları, buna karşılık peygamberlik görevinin ise büyük zorluklara katlanmayı gerektirecek ağır bir görev olmasıdır.

4. Kur'ân-ı Kerîm'de Adı Geçen Peygamberler:

İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar pek çok peygamber gelip geçmiştir. Gönderilen peygamberlerin sayısı konusunda Kuran'da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bir hadiste peygamberlerin sayısının 124. 000 olduğu, bunlardan 315'ini resullerin teşkil ettiği haber verilmektedir. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 266).

Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberler şunlardır:

Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, İsmail, Lut, İshak, Yakub, Yûsuf, Eyyüb, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Zülkifl, Yunus, Zekerriya, Yahya, İsa, Muhammed Mustafa aleyhimusselam. Bunlardan başka Kur'ân'da Zülkarneyn, Üzeyr ve Lokman (a.s) da bahsedilmektedir. Fakat onların peygamber mi, velî mi oldukları konusunda fikir ayrılığı vardır.

5. Peygamber ve Vahiy

a) Vahyin Tanımı: Vahiy, sözlükte gizli söylemek, fısıldamak, seslenmek, manalarına gelir. Istılahta ise, yüce Allah'ın dilediği şeyleri, peygamberlerine, mahiyeti bizce tam olarak bilinemeyen bir yolla bildirmesi ve ilham etmesi demektir. Vahiy bir haldir, bir yaşayıştır. Nasıl olduğunu ve niteliğini ancak onu yaşayan peygamber bilir. Vahiy, Allah'la peygamberi arasında bir sırdır.

Vahye muhatap olan peygamber, iradesi dışında ve olağan üstü bir şekilde idrak ettiği bu bilgilerin kendisine Allah tarafından gönderildiğini kesin olarak bilir. Peygamber Allah'tan vahiy almakta olduğunu yaşadığı tecrübe ile anlar. Zira vahyin gelişi sırasında peygamberde fizyolojik ve psikolojik değişiklikler meydana gelir. Nitekim Hz. Peygamber'in vahyi idrak ederken soğuk zamanlarda bile terlediği, deve üzerinde iken vahyin tesiriyle devenin çöktüğü ve bazan yanında bulunanların arı uğultusuna benzer sesler duyduğu bilinmektedir. Peygamberin dışındaki insanlar ise göstereceği mucizelerle ona gelen bilgilerin vahiy olduğunu bilirler. Nübüvvetin esasını teşkil eden vahiy Kur'an'da Hz. Musa ve Hz. İsa'nın anneleri gibi peygamber olmayan bazı insanlara, meleklere, ateşe, bal arısına, yere ve göğe ilahi hitap ve ilhamın gelmesi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca şeytanın insanlara telkin ettiği duygu ve düşünceler de Kur'an'da bazan vahiy kelimesiyle ifade edilmiştir. Ancak bunlar vahyin sözlük anlamındaki kullanımından ibaret olup peygamberlere gelen vahiyle bir ilgisi yoktur.

b) Vahiy Geliş Türleri: Sadık Rüya: Başlangıç döneminde vahiy peygamberin gördüğü rüyaların ay-

nen gerçekleşmesi tarzında olmuştur. Peygamber (as)'ın nübüvvetin başlangıcında gördüğü bütün rüyaların sabah aydınlığı gibi aynen gerçekleştiği bilinmektedir. Hz. İbrahim ve diğer peygamberler de bu tür vahiyler almışlardır.

Vahiy Meleğinin Getirmesi Vahiy: Cebrail'in ya asli suretiyle peygamberlere görünerek veya insan şekline bürünerek (temessül) yahut da görünmeden peygamberlere vahiy getirmesiyle vuku bulmuştur. Hz. Peygamber'e bu üç yolla da vahiy gelmiştir.

Vasıtasız Vahiy: Allah Teala peygambere doğrudan hitap ederek veya onun kalbinde bir bilgi yaratarak dilediği hususları vahyedebilir. Hz. Musa Tür dağında, Hz. Peygmaber de mi'rac olayında bu tür vahiyler almıştır. Her üç vahiy türüne de Kur'an'da temas edilmiştir.

Tercih edilen görüşe göre Kur'an-ı Kerimin ilk ayetleri M. 610, 27 Ramazan, Pazartesi günü inmeye başlamıştır. Cebaril (as) insan şeklinde temessül ettiğinde Dıhyetu'l-kelbi isimli kişinin suretine bürünerek gelmiştir. Görülmeden vahiy ulaştırırken çıngırak sesine benzer bir ses halinde, vahyi ulaştırmıştır. Vahyin bu çeşidi gelirken, Rasulullah çok heyecanlanır, titrer ve terlerdi. Vahyin en zor çeşidi olanı da budur.

c) Vahyin Metlüv ve Gağr-i Metlüv Olarak İkiye Ayrlması: Vahyu Metlüv, tilavet edilen, okunan, yani Allah'dan Hz. Peygamber'e inzal edilen vahiy. Bu türün Kur'ân'dan başka bir şey olmadığı açıktır. Buna "vahyi celî" (açık, zahir vahiy) adını da vermişlerdir. Vahyu gayri metlüv ise tilavet edilmeyen, okunmayan vahiy demektir. Buna da vahyi hafî (gizli vahiy) denilmiştir. Kutsi hadisler böyledir. Bu durumda vahyi hafî ya da gayri metlüv, Kur'ân olmamaktadır. Kutsi hadiste mana mana Allah Teâlâdan tarafından peygambere bildirilir Peygamber o manayı kendisi ifadelendirir.

6. Mucize ve Çeşitleri:

Mucize sözlükte, aciz bırakan, karşı konulmaz, harikulâde anlamına gelir. Terim olarak ise, mucize Allah'ın, peygamberini doğrulamak amacıyla yarattığı ve insanların benzerini getirmekten aciz olduğu olağanüstü hadiselerdir.

Kelâm âlimlerine göre mucizeler Hissî ve kevnî mucizeler. (Yaratılışla ilgili, gözlemlenebilen) olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

a) **Hissî ve kevnî mucizeler:** Peygamberlerin zat ve sıfatları dışında meydana gelen ve her peygambere verilen, o zamanki insanların duyu organları ile müşahede ettikleri tabiatüstü olaylara hissî ve kevnî mucizeler denir. Bunlar her peygamberin peygamberliğini ispat etmek için içinde yaşadığı kavmin mahir olduğu konularda Allah'ın izniyle gösterdiği, o zamanki insanları âciz ve hayran bırakan fevkalâde eşsiz hâdiselerdir.

Bütün peygamberler, Allah'ın elçisi olduğunu ispat etmek için genellikle göze hitap eden hissî mucizeler göstermiştir. Bu fevkalâde hadiseler, her peygamberin içinde yaşadığı dönem gereği ve insanların anlayışına göre emsalsiz sayılan ve başkalarının benzerini yapmakta aciz kalarak hayret edecekleri türden mucizelerdir. Mahiyet bakımından hissî ve kevnî olan bu mucizelerin çoğu Kur'ân-ı Kerîm'de açıklanmıştır. Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (sav) 'in gösterdikleri Kur'ân-ı Kerîm'le sâbit olan bu tür mucizelerden bazıla-

rı, İbrahim'in (as), ateşe atıldığı halde yanmayarak kurtulması, Musa'nın (as) elindeki asanın, Firavunun sihirbazlarının yaptıklarını yutan bir ejderha haline gelmesi, sonra eski haline dönmesi, İsa (as) 'ın ölüleri diriltmesi, hastalara dokunarak onları iyi etmesi. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen ve sahih hadislerle sâbit, tevâtür derecesine ulaşan İsrâ, Mirac ve İnşikâk-ı Kâmer (Ay'ın ikiye bölünmesi) mucizeleri zikredilenlerin başında gelir.

Hissî-Kevnî Mucizelerin Özellikleri: Mucizenin en önemli özelliği Allah'ın fiili olmasıdır. Yoksa peygamberler mucize yaratamazlar, "Peygamberin mucizesi" denilmesi mecazidir. Mucize, tabiat kanunlarının üstünde, ona aykırı karşı konulamaz bir olaydır. Mucize, peygamberlik iddiasıyla birlikte meydana gelmelidir. Mucize, peygamberin iddiasına mutabık (uygun) olmalıdır. İnsanın benzerini ve dengini yapmaktan aciz kaldığı bir olay olmalıdır. Bu özellik sihir ile mucizenin farkını ortaya koyar. Nübüvvet iddia edenin elinde meydana gelmesi gerekir.

b) Aklî Mucizeler: Aklî mucize, akla ve vicdana hitap eden, her devirde geçerli olan, olağanüstü, eşsiz bir harikadır. Bu tür mucizeye en canlı örnek, yalnız Rasulullah'a verilen ve onun en büyük mucizesi sayılan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, her zaman ve mekânda Hz. Muhammed (sav) 'in peygamberliğini simgeleyen en etkili mucizedir. Daha önceki peygamberlere verilen hissî mucizelerin fonksiyonu Kur'ân'la sona ermiştir. Kur'ân, Hadis, Siyer ve Tarih kitaplarında anlatılan bu mucizelerin hatıralarda anılan, tarihî, fevkalâde olaylar olmaktan öte artık bir etkisi kalmamıştır. Kur'ân gibi aklî bir mucizenin, Hz. Muhammed (sav) 'e verilip, daha önceki peygamberlerin hiç birine bir benzerinin verilmemesinin hikmeti; onların peygamberliklerinin bir sonraki peygamberin gönderilişine kadar ki belli zamanla sınırlı ve belirli bir millete mahsus olmasıdır. Hz. Muhammed (sav) 'in peygamberliği ise, kıyamet gününe kadar baki olduğu için, O'na; bütün insanların peygamberi olduğuna tanıklık edecek Kur'ân-ı Kerîm gibi, her devirde geçerli, aklî ve eşsiz bir mucize verildi. Bu sebeple son peygamberin en büyük mucizesi, Kur'ân'dır.

Peygamberlerin falcılık, kahinlik ve benzeri herhangi bir yönteme başvurmadan doğrudan doğruya Allah'tan veya melek aracılığıyla aldıkları vahiylere dayanarak verdikleri haberler de aklî mucize olarak kabul edilebilir. Hz. İsa 'nın insanların evlerinde ne yediklerini ne sakladıklannı haber vermesi, Hz. Peygamber'in geçmiş peygamberlerle kavimleri arasında geçen olayları ve bu olaylarda cereyan eden konuşmaları ayrıntılı olarak bilip bunları Ehl-i kitap âlimlerinin yanında nakletmesi, Bizanslılar'ın İranlılar'ı savaşta mağlup edeceklerini, Kisra'nın saltanatının yıkılacağını, İslam dininin doğuda ve batıda yayılacağını önceden haber verip bunların daha sonra aynen gerçekleşmesi bu nevi mucizelerdendir.

c) Mucize Dışında Diğer Olağanüstü Haller:

İrhâs: Peygamberliğe aday olacak şahsın, peygamber olarak gönderilmeden önce, peygamber olacağını gösteren olağanüstü olaydır. Hz. İsa'nın daha beşikte iken konuşması bu türdendir.

Keramet: Peygamberine gönülden bağlı olan ve ona titizlikle uyan velilerden meydana gelen olaydır.

Meûnet: Yüce Allah'ın darda kalan mümin ve müslümanı olağanüstü bir şekilde bu darlık ve sıkıntıdan kurtarmasına denir.

İstidrâc: Kâfir ve günahkâr kişilerden arzu ve isteklerine uygun olarak meydana gelen olağanüstü olaydır.

İhanet: Kâfir ve günahkâr kişilerden, arzu ve isteklerine aykırı olarak meydana gelen olağanüstü haldir. Meselâ yalancı peygamberlerden Müseylimetü'l-Kezzâb, tek gözü kör olan bir adama, gözü iyi olsun diye dua etmiş, bunun üzerine adamın gören gözü de kör olmuştur.

7. **Peygamberlerin Dereceleri**

Peygamberlerin hepsi Allah Teala'nın insanlara örnek olması için yetiştirdiği seçkin ve üstün insanlardır. İnsanlar ve cinler içinde onlardan daha üstün kimse yoktur. Bütün peygamberler ilahi vahye ve yardıma mazhar olmakla birlikte vahye muhatap oluş şekli ile peygamberliğin devam ettiği süre ve coğrafya açısından aralarında bir üstünlük mevcuttur. Çünkü peygamberlerin bir kısmına ilahi kitap, bir kısmına ise sayfalar (suhuf) verilmiş, bazı peygamberler Allah'la doğrudan konuşarak vahiy almış, bazıları ise vahye Cebrail aracılığı ile ve diğer vahiy şekilleriyle muhatap olmuştur. Bazı peygamberler belli bir kavme gönderilmiş, bazıları bir peygambere yardımcılıkla görevlendirilmiş, son peygamber Hz. Muhammed ise bütün insanlara gönderilmiştir. Bu itibarla kendi aralarında derece farkının bulunması tabiidir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya temas edilmiş "Peygamberlerin bir kısmının bir kısmına üstün kılındığı" belirtilmiştir. Buna göre peygamberliği evrensel olan, insanlığa kıyamet kopuncaya kadar geçerli bir bilgi mucizesi, değerli bir kitap ve ona bağlı olarak mükemmel bir din getiren son peygamber Hz. Muhammed peygamberlerin en üstünüdür. Daha sonra kendilerine yeni bir kitap ve şeriat verilen peygamberler gelir. Bunlar da Hz. Davud, Musa ve İsa peygamberlerdir. Peygamberlerin bir kısmının diğer bir kısmına üstün kılındığını belirten ayetlerde üstün kılınanların adları da açıklanmıştır. Bunların dışında Hz. Nuh ile Hz.İbrahim'in üstün derecelere eriştirilen peygamberlerden oldukları bildirilmiştir. Hz. Peygamber'in de dahil olduğu bu peygamberlere ülu'l-azm yani büyük zorluklara azimli bir şekilde göğüs geren peygamberler denilir.

8. Hz. Muhammed'in Peygamberliğine İman

Son peygamber olarak Hz. Muhammed'in risaletine iman etmek farzdır. Onun risaletine iman ve şeriatına ittiba etmeden uhrevi felaha ermek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi (resul) olduğu açıkça belirtilmiş ve buna iman etmeleri insanlara emredilmiş, Allah'ın elçisi olduğuna inanmayanlar ise kafir diye isimlendirilmiştir. Hadislerde de Hz. Muhammed'in gerçekten Allah'ın elçisi olduğu kesin bir dille ifade edilmiş ve onun peygamberliğine inanmadıkça bir insanın mümin olamayacağı vurgulanmıştır.

Hz. Peygamberin geleceği aynı zamanda geçmiş ilahi kitaplarda Müjdelenmiştir. Geçmiş ilahi kitaplarda Hz. Muhammed'in nübüvvetini müjdeleyen ve onun gerçek bir peygamber olarak insanlara gönderileceğini haber veren ifadeler mevcuttur. Hz. Peygamber nübüvvetle görevlendirilip insanları getirdiği kitaba inanmaya davet edince Ehl-i kitabın âlimlerinden bazıları oğul-

larını tanıdıkları gibi onu tanıyıp derhal secdeye kapanmış, Yahudi bilginleri peygamberliğine tanıklık edip Müslüman olmuş, bazı Hıristiyan âlimlerinin gözlerinden yaşlar boşanmış ve Kur'an ilahi bir vahiy, tebliğcisinin de gerçek bir peygamber olduğuna şahitlikte bulunup iman edenlerden olmuştur. Çünkü Hz. Musa Tevrat'ta, Hz. İsa da İncil'de adı, vasıfları ve getireceği mesajların yanı sıra ashabına ait nitelikleriyle birlikte Hz. Peygamber'in geleceğini ümmetlerine müjdelemişlerdir.[112]

Son peygamber Hz. Muhammed'in peygamberliği evrenseldir. İlgili ayetlerde geçen "ey insanlar" ifadesiyle sadece Hz. Peygamber'in ilk muhatabı olan müşrik Araplar'ın kastedildiği ileri sürülemez. Çünkü başka ayetlerde de Hz. Peygamber'in kendisine indirilen Kur'an'la alemleri uyaran bir peygamber olduğu açıklanmış, müşrikler istemese de getirdiği dinin bütün dinlere üstün gelmesi için Allah tarafından elçi olarak gönderildiği beyan edilmiş, kitap ehli olan yahudilerle hıristiyanlae da onun peygamberliğini onaylamaları emredilmiş, ona iman etmeyen Ehl-i kitap yerilmiş ve kafir olarak nitelendirilmiştir.

Hz. Peygamber'e iman çerçevesinde yer alan hususlardan biri de onun peygamberlerin sonuncusu olduğuna ve ondan sonra resul veya nebi niteliği taşıyan herhangi bir peygamberin gelmeyeceğine kesinlikle inanmaktır. Çünkü Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'in Allah'ın resulü ve nebilerin sonuncusu olduğu açıkça beyan edilmiştir. "Nebilerin sonuncusu" diye nitelendirilmesi resul isminin melekler için de kullanılmasından ötürüdür. Şayet onun için "resullerin sonuncusu" denilmiş olsaydı melekler Allah'ın resulleri olmaya devam ettiklerinden bu ifade gerçeğe uygun düşmezdi. Bu sebeple nebilerin sona erdiğini fakat Allah'ın insanlardan resul göndermeye devam edeceği tarzında çeşitli gruplarca ileri sürülen iddialar anlamsızdır.

İslamiyet'in başlangıcından zamanımıza kadar geçen tarihi süreç de Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu kanıtlamıştır. Çünkü gerek Müslümanlar, gemektedir. Çeşitli zamanlarda peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanların bulunması bu gerçeği değiştirmez. Zira peygamber olduklarını ileri sürenler bu iddialarını kanıtlayamamışlar bu yüzden de ciddiye alınmamışlar ve yalancı, maceracı veya sahte peygamber diye isimlendirilmişlerdir.

VIII- ÂHİRETE İMAN

A) Kelime ve Terim Anlamı: Ahiret kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 110 yerde geçmektedir. Tek başına kullanıldığı gibi "el-yevm'li'l-ahir" (son gün), "ed-darü'l-ahira veya darü'l-ahira" (son ikamet mahalli) ve "en-neş'etü'l-ahira (son yaratılış) şekillerinde de kullanılmaktadır. Ayrıca yevmü'l-ba's" (diriliş günü) "yevmü'l-kıyame" (kıyamet günü) gibi yüzden fazla başka terimle ifade edilmektedir. Terim olarak ise ahiret, dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet alemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir. Ahiretle ilgili olarak kullanılan sur, mizan ve amel Defteri gibi terimler dünyada bildiğimiz boru, terazi ve defterlere benzetilemez. Onların mahiyetini ancak Allah bilir. Kur'an-ı Kerim insanın mebde ve mead hakkında bilgilenme merakını gidermek amacıyla insan aklına hitap eder ve ahireti dünyayla ilgili benzetmeler yaparak insan anlayışına yaklaştırır.

B) Ahirete İman İnancının Anlamı: Ahirete iman Mekkî surelerde tevhide göre Allah'a iman ve peygamberlik müessesesine iman ile birlikte sık sık vurgulanmıştır. Bu iman esasının İslam'da öne çıkan üç iman esasından biri olması onun önemini kavramamızı kolaylaştırmaktadır. Onun dünya hayatını yaşarken bir korkutma aracı olarak değil, aşama aşama yaklaşılan bir sürecin sonuncusu olduğu, dünya hayatındaki davranışlarımızın karşılaşılacak sonuçla doğrudan alakalı olduğu asla unutulmamalıdır. Onun içindir ki Kur'an-ı Kerim kıyamet inancını bütün peygamberleri telkin ettiğini haber vermektedir. Ahiret hayatını gerekli kılan, bu dünya hayatının bir imtihan yeri olmasıdır. Herkes bu dünyada imtihan olmakta, kimi zengin kimi fakir, kimi amir kimi memur, kimi sağlam kimi hasta olarak denenmektedir ve sonuçta bütün insanlar itaatkar veya asi, adil veya zalim, iyi veya kötü olarak Allah'ın huzuruna çıkacaklardır. Dünya hayatındaki haksızlıkların, haddi aşmaların cezasının verilmesi ve işlenen iyilik ve taatlerin ödüllendirilmesi için ilahi divan kurulacak, herkes birbiri ile hesaplaşacak, haklı ile haksız ayırd edilecek ve kişiye ameline göre karşılık verilecektir.

C) Başlangıçtan Sona İnsan Hayatının Serüveni

Dünya hayatının öncesini de dikkate aldığımızda insan hayatının serüvenini dört devre halinde ifade etmek mümkündür. Bunların birincisi ruhun yaratıldığı andan bedene üfleninceye kada geçen "ruh" aşaması, ikincisi doğumla başlayıp ölümle biten "dünya hayatı", üçüncüsü ölümle başlayan ve tekrar diriliş (ba'se) kadar devam edecek olan "kabir hayatı", dördüncüsü de ba'sla başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan "ahiret hayatı"dır. Buna göre ölümden sonraki hayat kabir hayatı ile başlamaktadır. Zaten bir hadiste de Hz. Peygamber kabri ahiret duraklarının ilki olarak nitelemektedir.

D) Ahiret Hayatının Aşamaları

1.Kabir Hayatı (Berzah): Ölümle başlayıp yeniden dirilmeye kadar devam edecek hayata kabir hayatı denilir. Bu hayata, „kabir hayatı" denildiği gibi, dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki bir geçiş dönemini ifade etmesi dolayısıyla da „berzah alemi" denilmiştir. Ölen kişi ister mezara konulsun, ister denizde balıklara yem olsun, isterse yakılıp kül olsun, onun ölümü ile kabir hayatı başlar. Kabir hayatını, bedenin bütün organları ile diri olması şeklinde değil, insanın haz veya elem hissetmesi tarzında anlamak gerekir. Burada hissedilen haz ve elem konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre hayat için mizaç ve bünye şart olmayıp Allah, kabre konulan ölüye Münker ve Nekir'in sorularına cevap verecek kadar hayat bahşeder, sonra da haşre kadar bedenini oluşturan cüzlere elem veya hazları tattırarak bu hayatı devam ettirir. İkinci görüşe göre ise söz konusu haz ve elemleri tatma, cismani haşre kadar insanın akikatini oluşturan nefs-i natıkaya aittir. Her iki durum da Allah'ın kudret dahilinde bulunmakla beraber ikinci görüş, birinciye göre daha güçlü, akla ve naslara daha uygundur. Elem ve hazların bedene taalluku konusunda da, onların bedenin tümünü kapsaması yanında, onun cüzlerinden sadece birine taalluk etmesi şeklinde olabileceği de savunulmaktadır.

Kabir hayatı ve kabir azabına açık bir şekilde delalet eden ayet bulunmamaktadır. Bu husustaki ayetlerin

kabre delaleti zannidir. Çünkü söz konusu ayetler açık bir ifade ile değil te'vil yoluyla kabre delalet etmektedir. Bundan dolayı Mutezile âlimleri kabir hayatının varlığını kabul etmemişlerdir.

Kabir hayatı ve kabir azabı ile ilgili hadis kitaplarında birçok rivayet bulunmaktadır. Buhari, Kitabü'l-Cenaiz'de kabir azabına tahsis ettiği bölüme Kur'an ayetleri ile başlar. Hadis litaratüründe yer alan rivayetlerde ise ölü kabre konulduğu zaman ona cennet veya cehennemde kalacağı yerin gösterildiği, Hz. Peygamberin kabir azabından Allah'a sığındığı, ashaba da kabir azabından Allah'a sığınmayı tavsiye ettiği haber verilmektedir.

Ehl-i Sünnet âlimleri nimet ve azabı ile kabir hayatının hak ve gerçek olduğunu söylemektedirler. Ancak bu hayatın mahiyeti konusunda ortak bir şey söylememektedirler. Azabın ruha mı bedene mi yoksa her ikisine birden mi olduğu konularında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Ayetlerin delaletinin zanni oluşu ve hadislerin de bir kısmı sahih olmakla beraber tevatür derecesine ulaşmamış bulunması sebebiyle sübüt yönü kesin bilgi ifade edecek yeterlikte olmadıkları, dolayısıyla inkâr edenlerin küfürle itham edilemeyeceği kanaatini serdetmektedirler.

2. Kıyamet ve Alametleri:

a) Kıyamet: Allah'ın dışında her varlığın belli bir ömrü olduğu gibi dünyanın da bir ömrü vardır. Dünyanın ömrü bittiğinde kıyamet gerçekleşecektir. Dini literatürde bunun adı kıyametin kopmasıdır. Kıyamet sözlükte "kalkmak, dikilmek, ayaklanmak" anlamlarına gelmektedir Terim olarak da evrenin düzeninin bozulması, her şeyin alt üst edilerek yok olması, yok olan ve ölen şeylerin yeniden yaratılıp diriltilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi demektir. Kur'ân'da kıyamet günü; saat, vâkıa (kesin olarak meydana gelecek olan), et-tâmmetü'l-kübrâ (en büyük felâket ve belâ), hâkka (gerçek olan), gaşiye (şiddetiyle birden bire halkı saran), karia (kapıyı çalacak gerçek) gibi isimlerle de anılmıştır.

Kur'an, kıyamet konusuna sıkça temas etmekle beraber onun ne zaman kopacağına ilişkin soruları cevapsız bırakmış bu konuda Allah Teala'dan başka kimsenin bilgi sahibi olmadığını vurgulamıştır. Hadislerde ise kıyamet yaklaştığı zaman bazı alametlerin belireceği haber verilmektedir.

b) Kıyamet Alametleri: Kıyamet kopmadan önce bazı işaretler/alametler ortaya çıkacaktır. Bu konunu ile ilgili eşratü's-saa(kıyamet saatinin işaretleri), ayatü's-saa(kıyamet saatinin ayetleri), emaratü's-saa(kıyamet saatinin belirtileri) ve alamatü'l-kıyame(kıyametin alametleri) gibi değişik terimler kullanılmaktadır. Hadislerde de Kur'an'daki kullanımın aksine kıyamet alametleri anlamına gelen birçok terim ve rivayet bulunmaktadır. Bunlar hadis literatüründe "eşratü's-saa", "emratü's-saat şeklindeki başlıklar altında sıralanmaktadır.

Küçük Alametler

Cariyenin efendisini doğurması, yalın ayak ve çıplak kişilerin insanların başına geçmesi, insanların bina dikmede yarış etmesi. İlmin azalması, cehaletin yaygınlaşması, fitnelerin ortaya çıkması, öldürme hadiselerinin artması, servetin çoğalması. Zinanın açıkça işlenmesi, içki tüketiminin artması, kadınların çoğalıp erkeklerin azalması. İkisi de hak iddiasında bulunan iki büyük müslüman ordusunun

birbirleri ile savaşması. Emanetin ehline tevdi edilmemesi ve işlerin ehil olmayanlara verilmesi. Bu ve benzeri konular hadis kitaplarında zikredilmektedir.

Büyük Alametler

Kıyametin büyük alametleri, kıyametin kopmasının yaklaştığına veya fiilen başladığına delalet eden alametlere denilmektedir. Bunların bir kısmına mübhem bir şekilde Kur'an-ı Kerim'de de işaret edilmektedir. Bir kısmı ise sadece hadislerde geçmektedir. Muhtelif hadislerde güneşin batı tarafından doğması, Ye'cücle Me'cücle, duhan, dabbetü'l arz, deccal ve mehdinin ortaya çıkması, İsa b. Meryem'in yeryüzüne inmesi gibi alametler sayılmaktadır. Ancak bu rivayetlerde söz konusu alametler bazan tek bazan üç, altı veya onu bir arada olarak sıralanmaktadır. Çok defa da sayı değişmemekle beraber farklı alametler yer almaktadır.

Burada zikredilenler içinde sadece Ye'cüc-Me'cüc, dabbe tü'l-arz, duhan ve ayın ikiye bölünmesi olayları Kuran-ı Kerim' de zikredilmektedir. Bazı müfessirler ise İsa'nın nüzulü ve güneşin batıdan doğmasına da Kuran-ı Kerim'de işaret edildiğini ileri sürmektedirler. Diğer haberler ise tamamen hadis kaynaklıdır. Şimdi bu alametleri biraz daha yakından tanıyalım:

3. Kıyametin Kopması

Kıyamet kelimesi sözlükte "kalkmak, dikilmek, doğrulmak ve dirilmek" anlamlarına gelir. Dini terim olarak ise bazen dünyanın nizamının bozulması ve dünya hayatının sona ermesi (es-saat), bazan da topyekün ölüp yok olan insan türünün) yeniden dirilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi (ba'sba'de'l-mevt) anlamlanna gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de kıyamet kelimesinin yerine bazan es-saat, el-vakıa (kesin olarak meydana gelecek olay), el-hakka (gerçekleşmesi kaçınılmaz olan olay) gibi kelimeler de kullanılmakta böylece gerçekleşecek olayın farklı boyutlarına işaret edilmektedir.

4. Sûr ve Sûra Üfürüş

Kelime olarak sûr, "seslenmek, boru, üflenince ses çıkaran boynuz" anlamlarına gelir. Terim olarak "kıyametin kopuşunu belirtmek ve kıyamet koptuktan sonra bütün insanların mahşer yerinde toplanmak üzere dirilmelerini sağlamak için İsrâfil (a. s.) tarafından üfürülecek olan boruya sûr denilir. Hz. Peygamber bir hadislerinde sûrun, kendisine üflenen bir boru ve boynuz olduğunu haber vermişlerdir. Nasların beyanına göre İsrafil tarafından sura iki defa üflenecektir. İsrafil'in ilk üfleyişinde Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunanların hepsinin öleceği, yeryüzü ve dağların kaldırılıp birbirine çarpılarak darmadağın edileceği kısaca kâinattaki nizamın bozulacağı ve bütün canlıların yok olacağı; ikincide ise insanların ayağa kalkacağı, bütünüyle biraraya getirileceği, günahkarların gözleri gömgök bir halde mahşerde toplanacağı, insanların aralaında akrabalık bağları kalmayacağı, birbirlerini arayıp sormayacakları, Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunanların hepsinin dehşete kapılacağı ve boyunları bükük olarak bölük bölük Allah'a gelecekleri, kabirlerinden kalkıp koşarak rablerine gidecekleri, kabirlerden, çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları „perişan bir halde ve davetçiye koşarak çıkacakları, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, gözleri horluktan aşağı düşmüş ve kendileri zillete bürünmüş bir halde kabirlerin-

den fırlaya fırlaya çıkacakları haber verilmektedir.

5. Yeniden Diriliş: Birinci sur ile ikinci sur arasında ne kadar zamanın geçeçeği bilinmemektedir. Bu konuda bazı rivayetler söz konusu ise de hiçbirinde kesin bir süre açıklanmamıştır.[131]

Ba's sözlükte "diriltmek, göndermek ve sevketmek" demek olup dini terim olarak "kıyamet koptuktan sonra sura ikinci defa üfürülmesi ile bütün canlı yaratıkların hesap vermek üzere tekrar diriltilmeleri" anlamına gelmektedir. Ehl-i sünnet inancına göre ba's, çürümüş olan insan bedeninin parçalarının bir araya getirilmesi ve bu bedene ruhun iade edilmesi suretiyle vuku bulacaktır. Dirilişte insan bedenine temel teşkil eden yapı taşlarının ya tümüyle veya bir kısmıyla dünyadaki bedenin asli cüzlerinden oluşacağı, aksi takdirde bu bedene dünyadaki beden denilemeyeceği kabul edilmektedir. Bir hadis de insanın kuyruk sokumu kemiği (acbü'z-zeneb) dışındaki her şeyin, ölümden sonra çürüyüp yok olacağı, tekrar yaratılışın ise bu çürümeyen kemikten derlenip toparlanacağını haber verilmiştir.[132] Bazı âlimler acbü'z-zeneb ifadesine canlıların bütün özelliklerini taşıyan hücre anlamı vererek, doğumdaki gibi tekrar yaratılışta da bedenin bütün özelliklerinin bundan oluşabileceğini söylemektedirler.Azapla ilgili ayetlerde ağızların mühürlenmesi, ellerin konuşması, ayakların şahitlik etmesi, tenlerin pişmesi ve yenilenmesi gibi bedenle ilgili tasvirler[134] ba's'ın ruhla birlikte bedenle olacağını göstermektedir.

6. Haşr ve Mahşer

Haşr sözlükte "toplamak, bir araya getirmek" anlamlarına gelir. Akaidde ise kıyamet günü ba'sı müteakip bütün yaratıkların toplanmasını ve toplanma yerine sevkedilmesini ifade eden bir terimdir. Toplanma yerine ise mahşer denir.

Kur'an-ı Kerim'de bütün insanların bir araya toplanacakları bir günden söz edilmekte, o günün aldananların ortaya çıkacağı bir gün olacağı, Allah Teala'nın insanları sanki günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette yeniden diriltip toplayacağı, bütün insanların Allah'a haşrolunacakları, o günde kimsenin bir başkasına fayda veya zararının dokunmayacağı, mücrimlerin gözlerinin korkudan gömgök bir halde olacağı, a'ma, kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzü koyun haşredilecekleri, meleklerle yüzleştirelecekleri, bakışları perişan bir halde, dağılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkıp çağırana doğru koşacakları, kafirlerin yüzlerinin siyah ve kederli, müminlerinkinin ise parlak ve sevinçli olacağı haber verilmektedir.

Hz. Peygamber'in hadislerinde ise mahşerin dümdüz bir yer olacağı, insanların çıplak, yalın ayak, sünnetsiz ve kusursuz olarak haşrolunacakları, mahşer yerinde beklerken güneşin yaklaşacağı ve terleyecekleri, insanların o gün yaya, binitli ve yüzüstü sürünenler olmak üzere üç grup halinde haşrolunacakları, bazılarının develere bineceği, bazılarının ise arkalarından bir ateşin kovalayacağı[154] haber verilmektedir.

7. Amel Defteri

Amel defteri, insanların dünya hayatındaki amellerinin kayıtlı bulunduğu ve ahirette kendilerine verilecek olan defter (tutanak) veya hesaptan sonra sahibinin durumunu bildiren berat (belge) anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de suhuf,

kitap ve biraz özel anlamda "siccin" şeklinde zikredilir.

Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de insanların açık-gizli bütün söz ve işlerini işittiğini ve Kiramen Katibin, rusul, hafaza muakkıbat, mütelekkıyan, rakib ve atid şeklinde nitelendirdiği görevli meleklerin bunları zapta geçtiğini kötülük edenlerin amellerinin siccin denilen bir kitapta sayılıp yazıldığını, her insanın amelinin boynuna bağlandığı, kıyamet günü açılmış bir kitap halinde önüne konulacağını ve "Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter" denileceğini haber vermektedir.

Bir kısmının kitabının sağ tarafından, bir kısmınınkininse sol tarafından veya arkasından verileceği, kitabını sağdan alanların hesabının kolay, sol tarafından veya arkasından verilenlerin hesabının ise çetin olacağı bildirilmektedir.

8. Hisap ve Mizan

Pek çok ayette ahirette amel defterleri dağıtıldıktan sonra adalet terazilerin kurulacağı ve hesabın görüleceği bildirilmektedir. O gün herkesin kendi hesabından sorumlu olacağı, peygamberin vazifesinin tebliğ etmek ve öğüt vermek olduğu, Allah'ın ise hesap soracağı, o gün Allah Teala'nın hükmedeceği, O'nun hükmünü bozacak hiç kimsenin olmayacağı, Allah'ın hesabı çok çabuk gören olduğu, hesap sorucu olarak Allah Teala'nın yeteceği, hesap esnasında asla adaletsizlik yapılmayacağı, zerre kadar iyilik yapanın mükafatını, yine zerre kadar kötülük yapanın cezasını göreceği haber verilmektedir.

Hadislerde ise Allah Teala'nın, bütün insanları herhangi bir aracı olmaksızın bizzat kendisinin hesaba çekeceği, müminlerin hesabının kolay, kafirlerinkinin çok çetin olacağı insanın ömrünü nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede tükettiğinden, malını nereden kazanıp nereye harcadığından, bildiklerini uygulayıp uygulamadığından mutlaka hesaba çekileceği haber verilmiştir.

İslam bilginlerine göre mükellef olan bütün insanlar öncelikle iman edip etmediklerinden, iman edenler ise hem kul hem de Allah haklarından hesaba çekileceklerdir. Orada çocuklar ve deliler için hesap yoktur. Müşrik çocukları ve ehl-i fetret hakkında farklı görüşler bulunmakla beraber müşrik çocuklar için de genel eğilim hesaptan muaf olacakları yönündedir. Ehl-i fetret için ise Eş'ariyye, Selefiyye ve Cebriyye sorgu olmayacağını söylerken, Mu'tezile iyilik ve kötülüğünü bildikleri fiillerde Matüridiler ise sadece kâinatın yaratıcısının bulunduğunu bilmekten sorumlu tutulacaklarını söylemektedirler.

Mizan "vzn" kökünden alet ismi olup sözlükte "ölçü ve terazi" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ahirette hesaptan sonra insanların amellerini tartacak olan ilahi adalet ölçüsü demektir.

Cenab-ı Hak ahiret günü tartının hak olduğunu, kıyamet günü adalet terazileri kurulacağını, kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmeyeceğini, (yapılan iş) bir hardal tanesi kadar dahi olsa onun (adalet terazisine) getirileceğini, kimin tartılan ameli ağır gelirse onun hoşnut edici bir yaşayış içinde olacağını, kurtuluşa ereceğini, ameli hafif olanların ise halinin yaman olacağını, bunlar Allah'ın ayetlerini inkâr etkleri için kendilerini ziyana soktuklarını, amellerinin boşa gittiğini, kıyamet gününde onlar için hiçbir ölçünün tutulmayacağını bildirmektedir.

Mizan, her ne kadar "terazi ve ölçü aleti" demek ise de o, bu dün-

yadaki ölçü aletlerine benzetilemez. Bu nedenle de mahiyetini kavramak mümkün değildir. Mu'tezile âlimleri, amellerin kemiyet değil birer keyfiyet olduklarını, ağırlıklarının olamayacağını, bu sebeple de tartılmalarının düşünülemeyeceğini ileri sürerek mizanla ilgili ayetleri mecazi manalara te'vil etmişlerdir. Bazı Selef âlimleri ise mizanı tamamen maddileştirmişler, iki kefesi ve dili olan terazi şeklinde canlandırmışlardır. Ehl-i sünnet kelamcıları her iki yaklaşımı da isabetsiz görerek bir anlamda iki görüşün orta noktasında yer almışlar, mizanın amelleri ölçülmeye yarayan ve aklın iç yüzünü bilmekten aciz kaldığı ilahi adalet ölçüsü olduğunu belirtmişlerdir.

9. Şefaat ve Havz-ı Kevser

Şefaat sözlükte "önüne düşüp işini görmek, bir iltimasçı ve aracı ile müracaatta bulunmak, bir kişinin bağışlanması için af dilemek" anlamlarına gelir. Terim olarak ahirette günahkar müminlerin günahlarının affedilmesi, günahı olmayanların ise daha yüksek derecelere yükselmeleri için Allah'ın izin verdiği peygamberler, âlimler ve şehidlerin Allah nezdinde tavassutta bulunmaları demektir.

Ahiret gününde hiç kimsenin başkası namına birşey ödeyemeyeceği, kimseden fidye kabul edilmeyeceği, kimseye şefaatin fayda vermeyeceği, yardım da görmeyecekleri bildirilmekte, Allah'ın izni olmadan hiç kimsenin şefaatçi olamayacağı[211] ve hiç kimseden şefaat kabul edilmeyeceği[212] haber verilmektedir. Müminler, kendisinde alış veriş, dostluk ve şefaat bulunmayan gün gelmeden Allah'ın verdiği rızıklardan hayır yolunda harcamaya davet edilmekte, o gün zalimlerin ve münkirlerin şefaatçisinin olmayacağı, kafirlere şefaatçilerin şefaatinin fayda vermeyeceği[215] bildirilmektedir.

Allah Teala'nın takva sahipleri için şefaat edeceği, nefis için Allah'tan başka şefaatçi bulunmadığı, Allah'ın izin verdiklerinden, hoşlandıkrından, O'nun nezdinde söz ve izin alandan başkasının şefaatinin fayda veremeyeceği, O'nun izni olmadan meleklerin şefaatinin bile bir işe yaramayacağı[219] haber verilmekte, Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat edilmeyeceği bildirilmektedir.

Bu durumda Kuran'a göre şefaat ahirete ait bir işlem, Cenab-ı Hak veya O'nun izin verdiği insanların yapacağı bir tasarruftur ve kafir, müşrik ve münkirler bu tasarrufun dışındadır. Kur'an ayetlerinin büyük kısmında putların şefaatçi olamayacakları, kafirlere şefaatin fayda sağlamayacağı ve bütün şefaatin Allah'ın tasarrufu altında olduğu şeklinde tenzihi bir anlatım söz konusudur.

Hz. Peygamber ise bir hadislerinde ümmetinden günah işleyenlere şefaat edeceğini haber vermiş, bir başka hadisinde ise "Her peygamberin kendine has ve kabul olunan bir duasının bulunduğunu, onunla dua edegeldiğini, kendisi ise bu duasını ahirette ümmetine şefaat etmek için yapacağını bildirmiştir.Bir başka hadislerinde de mahşerde bütün insanların heyecan ve ıstırap içinde bulundukları bir anda kendisine şefaat-ı uzma yetkisi verileceğini, bu sayede hiçbir peygamberin nail olamayacağı büyük bir şefaat yetkisine (makam-ı Mahmud'a) sahip olacağını haber vermektedir. Hz. Peygamber, şefaat edecekler arasında peygamberleri, âlimleri ve şehidleri saymıştır.

Mu'tezile, ilahi adalete aykırı olduğu gerekçesiyle şefaati reddederken Ehl-i sünnet, ahirette başta peygam-

berler olmak üzere âlimler, şehidler ve diğer Allah dostlarının, O'nun izniyle, şefaat olunmasına rıza göstereceği kimselere şefaatte bulunacaklarını kabul etmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de hesap görüldükten sonra Allah Teala'nın dilediğini bağışlayacağı, dilediğine ise azap edeceği haber verilmekle beraber, orada esas olan kişilerin amelinin ölçü alınmasıdır. Bu nedenle ahiretteki şefaate güvenerek dünyada dinin gereklerini yerine getirmede gevşek davranmak doğru değildir. Aksine şefaate nail olabilmek için bu dünyada gayret sarfetmek ve dini vecibeler karşısında daha hassas davranmak gerekir.

Havz-ı kevser "suyun toplandığı havuz ile nehir" anlamına gelen kevser kelimelerinden oluşan bir terkip olup "içerisinde kevser nehrinden gelen suların toplandığı havuz" demektir. Hz. Peygamber kıyamet günü ümmetine içmeleri için bu havuzun suyundan verecektir.

Kur'an-ı Kerim'de havuz kelimesi geçmemektedir. Kevser sözcüğü ise yalnızca bir yerde zikredilmektedir.[227] Müslim'de yer alan bir rivayette kevserin Allah Teala'nın Hz. Muhammed'e vaad ettiği bir nehir ve havzın da o nehir üzerinde bulunan bir havuz olduğu belirtilmektedir.[n8] Havz-ı kevserle ilgili bilgiler sahih hadis kitaplarında yer alan rivayetlerle sabit olup bu rivayetlerde havz ve kevserdeki suyun tadı, kokusu, rengi, genişliği ve mekanı konu edinmektedir.

Bazı hadis âlimlerine göre havuzla ilgili hadisler 50 ile 80, arası sahabi tarafından rivayet edilmiş olup, tevatüre ulaşmışlardır. Bu nedenle mevcudiyetine inanmak gerekir. Havaric ve Mu'tezile mezhepleri havzın Kur'an'da yer almadığını bu husustaki rivayetlerin de tevatüre ulaşmadığını gerekçe göstererek havuz inancını kabul etmemektedirler.

10.Sırat

Sözlükte "yol, cadde, geçit" anlamlarına gelen sırat akaid terimi olarak "cehennem üzerine kurulacak ve herkesin üzerinden geçmek zorunda olacağı bir köprü veya yol" demektir. Kuran-ı Kerim'de sırat kelimesi sıkça geçmesine rağmen akaid kitaplarında kullanılan anlama açıkça delalet eder şekilde bir kullanım söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de sırat kelimesi daha çok müstekim, övgüye layık, doğru düzgün kelimeleri ile nitelenmiş olarak zikredilmektedir.[234] Bunlar ise dünya ile ilgili olup Allah'ın peygamberlere gönderdiği doğru yola delalet etmektedirler. Ahiretteki sıratla alakaları yoktur.

Hadislerde sırat kelimesi hem "doğru yol", hem de akaid kitaplarındaki kullanımıyla cehennem üzerine kurulacak köprü anlamında geçmektedir. Söz konusu rivayetlerde sıratın cehennem üzerine uzatılacağı, ondan ilk geçenlerin Hz. Muhammed ve onun ümmeti olacağı, o gün sadece peygamberlerin konuşacakları, bütün duaların "Kurtar Allah'ım Kurtar Allah'ım!' şeklinde olacağı, insanların bir kısmının oradan şimşek şeklinde, bir kısmının rüzgar gibi, bazılarının sürünerek geçeceği kafirlerle günahları affolunmayan müminlerin iki tarafında aslı kancalar tarafından tutularak cehenneme atılacakları bildirilmekte, sıratı geçenlerin cennete girecekleri haber verilmektedir.

11. Cennet ve Cehennem

Ahiret hayatında hesap görülüp herkesin yeri belli olduktan sonra insanlar cehenneme veya cennete gidecektir. Her ne kadar insanlar son aşamada bu iki makamdan birine gideceklerse de bazı kişiler geçici ola-

rak cennet ve cehennemden uzak tutulacaklardır. Kur'an-ı Kerim bu kişiler için ashabu'l-a'raf tabirini kullanmaktadır. Bu duruma göre hesap sonrası hayat cehennem, cennet ve a'raf olmak üzere üç nevidir. Ebedi hayat ise cennet ve cehennem olmak üzere iki nevidir.

a) Cehennem: Sözlükte "derin kuyu, hayırsız, uğursuz" anlamlarına gelmektedir. Bir akaid terimi olarak ise ahirette günahkar müminlerin geçici, kafirlerin ise sürekli kalacağı azap yeri demektir.

Kur'an'da yaygın olarak cehennem için nar (alevli ateş), cahim (ısı derecesi yüksek ateş), haviye (uçurum derin çukur, harareti yüksek ateş), hutame (tutuşturulmuş ateş), leza (halis ateş), sair (tutuşturulmuş alevli ateş) ve sakar (yakıp kavuran) kelimeleri kullanılmaktadır. Bunların toplamı yedidir. Kur'an'da "cehennemin yedi kapısı olduğunu" beyan edenn ayete dayanarak bu yedi yerin cehennemin bölümlerini ifade ettiğini söyleyenler olduğu gibi azap türlerini bildirdiğini söyleyenler de vardır.

Cehennemin ve cennetin halen yaratılmış olup olmadıkları ve yaratılmış iseler nerede bulundukları kelam kitaplarında tartışma konusu olmuştur. Cehmiyye, Mu'tezile ve Havaric önceden yaratılmalarının abes olduğunu ve kıyametin kopmasından önce her şeyin helak olacağını ileri sürerek cennet ve cehennemin henüz yaratılmamış olduklarını, kıyametin vukuundan sonra yaratılacaklarını ileri sürmektedirler. İslam bilginlerinin çoğu ise Hz. Adem ile Havva'nın Kur'an'da yer alan kıssalarını, cennet ve cehennemden söz edilirken mazi siğasının kullanılmasını delil göstererek bunların halen mevcut olduklarını benimsemektedirler. Muhyiddin İbnü'l-Arabi ise bunların halen inşa halinde olduklarını ve bu durumun kıyamete kadar devam edeceğini ileri sürmüştür. Cennet ve cehennemin halen mevcut olduğunu söyleyenler de bulundukları yerler hakkında farklı görüşler ileri sürmektedirler.

Cehenneme kimlerin gireceği ve oranın sakinlerinin kimler olduğu hususuna gelince, iman etmeyenlerin oraya gireceği konusunda ittifak vardır. Çünkü iman bütün iyiliklerin anahtarıdır ve kafirler böyle bir anahtardan mahrumdurlar. Ancak cehennemin sakinleri sadece kafirler değil, iman ettiği halde işlediği günahlardan dünyada tövbe etmemiş ve ahirette şefaate mazhar olmamış olanlar da bu günahlarının cezasını çekmek üzere cehenneme gireceklerdir. Ehl-i sünnet bu insanların vehenneme girişinin geçici olduğunu, günahlarının cezasını çektikten sonra oradan çıkarılarak cennete yerleştirileceklerini söylerken Hariciler ve Mu'tezile'ye mensup âlimler bunların cehennemde devamlı kalacaklarını iddia etmektedirler.

Cehennemin veya azabın ebediliği de Müslüman âlimler arasında tartışmalı bir husustur. Havaric ve Mu'tezile'ye göre cehenneme giren kişi hiçbir şekilde oradan çıkmaz ve sonsuz olarak orada azap görür. Hişam b. Hakem, Ebü'l-Hüzeyl el-Allaf, Bıttihiyye ve Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye göre cehennemlikler ebediyen orada kalmakla beraber bir müddet azap gördükten sonra bir nevi bağışıklık kazanarak elem duymayacak hale gelirler. Ehl-i sünnete göre Müminler cehennemden çıkarılarak cennete yerleştirilirler, kafirlerin azabı ise ebediyen devam eder. Cehm b. Safvan'a göre de Müminler cehennemden çıktıktan sonra uzun bir za-

man kafirlerin azabı devam etmekle beraber, o da bir gün sona erecektir. Orada azap ebedi değildir.

b) Cennet: Sözlükte "örtmek, gizlemek" anlamına gelen cnn kökünden isim olan ve "bitki ve sık ağaçları ile toprağı örten bahçe demek olan cennet, terim olarak "müminlerin içinde ebedi olarak kalacakları ahiret yurdu "na denir.

Dini literatürde cenneti ifade etmek üzere kullanılan diğer isimler de şunlardır: Ravza (yeşil bahçe), cennetü'l-me'va (müminlerin barınağı olan cennet), cennetü'l-huld (ebedilik yurdu), cennetü'n-naim (nimetlerle dolu cennet), adn (ikamet yeri), firdevs, hüsna, darü's-selam (esenlik yurdu), darü'l-mukame (ikamet yeri), darü'l-ahira veya ed-darü'l ahira (ahiret yurdu), ukba'ddar[279] ve akıbetü'd-dar (dar dünyanın sonu), makamin emin (güvenilir yer).

Yapısı ile ilgili olarak, genişliğinin göklerle yer arasındaki mesafe kadar olduğu, orada yakıcı sıcak ve dondurucu soğuğun bulunmadığı, içinde bozulmayan sudan, tadı değişmeyen sütten, içenlere lezzet veren şaraptan ve süzme baldan ırmaklar bulunduğu ve meyvelerin her çeşidinin sunulduğu, suyun zencefille kokulandırılmış selsebil (tatlı su) pınarı ve misk kokusu bırakan bir içeceğin bulunduğu haber verilmektedir. Cennetliklerin elbiselerinin ince ve kalın atlastan ve altın işlemeli olduğu güzel meskenlerinin bulunduğu, onlara hizmet için güzelliklerinden dolayı saçılmış bir inci sanılan gençlerin dolaştığı, ellerinde altın kadeh ve tepsilerle gezdikleri, cennet ehlinin canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şeyin orada hazır bulunacağı, altlarından ırmaklar akan üst üste bina edilmiş köşklerin mevcut olduğu, cennet halkının gölgeliklerde tahtlar üzerine kurulup yaslandıkları, tertemiz eşlerinin bulunacağı, kalplerinden kinin sökülüp atılacağı ve kardeşler halinde, karşı karşıya tahtlarına oturacakları, yorgunluk ve zahmet hissetmeyecekleri, boş ve yalan söz işitmeyecekleri bildirilmektedir.

Allah Teala'nın cennette müminlere vereceği nimetlerin en büyüğü ru'yetullahtır. Kur'an'da "iyi iş ve güzel amel işleyenlere daha güzel karşılık ve bir de fazlası (ziyade) verileceği" bildirilmektedir. Buradaki ziyadeden maksadın ru'yetullah olduğu Hz. Peygamberin ifadeleri ile sabittir. Allah'ın yaratıklara benzetilmiş olacağı endişesi ile Cehmiyye ve Mu'tezile mezhepleri ru'yetullahı inkâr etmişlerdir. Onlara göre görme olayının gerçekleşebilmesi için yön, mesafe, hacim, ışık gibi maddi unsurlar gereklidir. Bu görüşleri reddederek Allah'ın ahirette görüleceğini benimseyen Ehl-i sünnet ise rü'yetullahın aklen mümkün naklen sabit olduğunu, rü'yetin ortak paydasının varlık (vücut olduğunu, ahirette Allah'ın görülmesi için de dünyadaki rüyet şartlarının gerçekleşmesinin gerekmediğini, ahiret hayatı gibi oranın şartlarının da farklı olacağını söylemişler ve ayrıca birçok nakli delilin rü'yeti vurguladığını dile getirmişlerdi.

Kur'an ve hadislerde cennetin yapısı ve cennetteki hayatla ilgili tasvirlerden cennetteki hayatın sadece ruhlar aleminde değil, ruhbedenden oluşacağı ve bağı, bahçesi, nehri, köşkü ve benzeri ile bir realiteler dünyasında cereyan edeceği anlaşılmaktadır. Bütün kelamcılar bu şekilde düşünmekte ve buna karşı çıkan filozoflarla bazı sufhiler de onun ontolojik yönünü inkâr etmekle itham etmektedirler. Gazzali'nin

eleştirileri bütün ahiret hayatı ile beraber cennet hayatını da içermektedir. Kur'an'da cennet, iman edip salih amelde bulunanlara vaad edilmekle beraber çocukların, delilerin ve fetret döneminde yaşayan insanların da cennete girecekleri ulemanın çoğunluğunca benimsenmiştir.

12. A'raf

A'raf, urf kelimesinin çoğulu olup "yüksek yer, sur, dağ ve tepenin en üst noktası" anlamına gelmektedir. A'raf ashabının kimlerden oluşacağı konusunda farklı görüşler vardır. Ebu Huzeyfe'den rivayet edilen bir görüşe göre a'raf ehli iyilik ve kötülükleri müsavi olan Müslümanlardır. Bunlar cennetle cehennem arasında bir müddet kaldıktan sonra haklarında hüküm verilecektir. Bazılarına göre ise fetret ehli ile müşriklerin çocuklarından oluşmaktadırlar. Her halükarda a'raf devamlı bir ikamet yeri değildir. Allah Teala bu zümreye mensup bulunan insanları burada bir müddet beklettikten sonra haklarında hüküm verecek ve ebedi ikamet yerlerine gönderecektir.

AKAİD-KELÂMLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Âfâk: İnsanın dışı ve dışındaki şeyler. Ufk'un çokluk şeklidir. Âfâk ve enfüste zâhir olan (görünen) şeyler, Hak teâlânın varlığını ve her şeye kâdir olduğunu gösteren âyetler (işâretler, deliller) dir.

Âfâkî:

1- "Kenar, görüş alanını sonu" manalarına gelen ufuk kelimesinin çoğul sigasına nisbet ekinin eklenmesiyle elde edilmiş bir terim olup, "dış dünya ile ilgili olan, kişinin şahsi görüş ve inançlarından bağımsız olarak geçerliliği bulunan herkesin izleyip gözleyebileceği reel durumlarla ilgili şey demektir..

2- Uzak memleketlerden hac ibâdetini yapmak için gelenler.

Afîf: Temiz, iffetli, nâmuslu, haramdan (günahtan) sakınan.

Ahd: Söz, va'd, emir, and, devir..

Ahd ü Mîsâk: Allahü teâlâ, Ruhlar aleminde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye buyurduğunda onların; "Evet, sen Rabbimizsin!" diye söz vermesi.

Akd (akid): İki kişi veya iki taraf arasında yapılacak bir işin karşılıklı rıza ile kararlaştırılması. Bağıt.

Akdiye: Yargılama, verilen hüküm.

Akîde: İnanç, inanılacak şey (çoğulu:

A'lâmü'n-Nübüvve: Peygamberlik alametleri, belirtileri demektir. Peygamberlik müessesini ve özellikle Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatla-

mak amacıyla yazılan eserlere verilen ortak adlardan biridir.

Alem: Alâmet ve nişan koymak anlamındaki a-l-m kökünden türemiş olan âlem, yaratıcının varlığına delalet eden, onun bilinmesini sağlayan şeye denir. Âlem terimi maddî ve manevî bütün varlıkları kapsar, tabiat âlemi, akıl âlemi, İslâm âlemi gibi. Rabbu'l-âlemîn tabiri ise, Allah'ın canlı ve cansız tüm varlıkların sahibi olduğunu ifade eder.

Ehl-i Sünnet kelâmcılarına göre âlem **cevher ve arazlardan** oluşmuştur.

Cevher; kendi başına boşlukta yer tutan ve arazları taşıyan şey demektir.

Araz ise varlığı ancak kendisini taşıyan başka bir varlıkla bilinebilen, kendi başına boşlukta yer tutamayan, renk, koku, oluşum gibi durum ve özellikleri belirtir. Sürekli değişime uğrayan arazların ezelî olması düşünülmediği gibi arazları taşıyan cevher ve arazlardan oluşmuş âlem de ezelî değildir; sonradan yaratılmıştır. Âlemi yoktan var eden de Allah'tır.

Anasîr-ı Erbaa: Dört temel unsur. Maddelerin asıllarını teşkil ettiği kabûl edilen dört unsur; toprak, su, hava, ateş. Allahü Teâlâ mahlûkları, anâsır-ı erba'adan yarattı. (Abdullah bin Abbâs)

Arş: Gerçek içeriğini sadece Yüce Allah'ın bildiği, bütün âlemleri; yeri, gökleri, cenneti, cehennemi, sidreyi, kürsiyi kaplayan ilâhî taht ve hükümranlık demektir.

Asabiyet: Aralarında kan bağı olan kişiler arasında kayıtsız şartsız dayanışma yasasını kabul eden ve bu şekilde ahlak, davranış ve değerlere yön veren ahlaki zafiyetin Arapça karşılığı olan bir terimdir.

Atvari Seb'a: Kelime olarak "yedi tavır" anlamına gelen atvâr-ı seb'a, bir tasavvuf terimi olarak nefsin; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmileden ibaret yedi tavrı anlamında kullanılmaktadır. ;

Ayan-ı Sabite: Bir tasavvuf kavramı olarak; "dış âlemde var olan eşyanın görünür hale gelmeden önce Yüce Allah'ın ilminde bilgi olarak mevcudiyeti, ortaya çıkan varlıkların Allah'ın ilmindeki gizli hakikatleri, mahiyetleri" anlamına gelir.

Âyetullah: Allahın alamet ve işareti anlamına gelir. Şiilerde belli bir kariyere ulaşan âlimlere de bu isim verilir.

Ayn: Dış dünyada var olan maddî ve gayri şahsî şey. Belli ve somut nesne. Deyn (borç) karşıtı olarak kullanılan bu terim, Fıkıh'ta: muayyen ve somut eşyayı ifade eder. Ev, at ve benzeri.

Âyet: Kelime olarak "alamet, nişan, ibret, emr-i acip, delil" anlamlarına gelen Kur'ân kavramıdır. Kur'ânda yer alan cümlelere de denir.

Bari: Allah'ın bir ismidir. Yaratan, örneği olmadan varlıkları îcad eden demektir.

Bahis: Kelâm ilminde bir konunun açıklığa kavuşturulması için araştırma yapmak, terkip ve tahlillerde bulunmak, bu konuda farklı düşünenleri tartışmak demektir.

Berr: Allah'ın bir ismidir. Kullarına iyilik yapan, çok lütufkâr (latîf), çok

merhametli (rahim), çok şefkatli (raûf) demektir.

Basîret: İdrak, zeka, ilim, tecrübe, kalp ile görme, doğru ve ölçülü bakış, uzağı görme, kavrayış, feraset. Başımızdaki göze basar, kalp gözüne de basîret denir.

Basıt: Allah'ın bir ismidir. Bâsıt, dilediğine rızkı bol veren demektir.

Batiniyye: Kur'ân ve hadislerdeki her zâhirin, açık hükmün bir de bâtını, iç yüzü, herkesin anlayamayacağı gizli tarafı olduğunu ve Kur'ân ile hadislerin ancak tevil (yorumlama) ile anlaşılabileceğini iddia eden fırkalara XII. asırdan itibaren toptan verilen isim. Bunlar kendilerinin Şiâ'ya mensup olduklarını iddia ederlerse de, İslâm bilginleri tarafından İslâm dışı kabul edilmiştir. Batınilere, muhtelif vesileler ile verilmiş isimler şunlardır: Karâmıta, Sâibiye, İsmâiliye, Mübarekiye, Bâbekiye.

Bunlar âyet ve hâdislerdeki zâhir (ilk bakışta anlaşılan) manaların kabuk teşkil ettiğini; asıl maksadın, bunların özü olan bâtınî manaların olduğunu söylerler.

Bâtın: Görünmeyen, bir şeyin iç yüzü, gizli yanı.

Bedihi İlim: Düşünmeden, delile başvurmadan ilk bakışta meydana gelen bilgi.

Bedihiyyat: Aklın bir vasıtaya ihtiyaç hissetmeden kendilerine yönelmesiyle hemen doğruluklarına ve kesinliklerine hükmettiği bilgilerdir. Bu tip bilgiye "evveliyât" da denir.

Bel'am b. Bâûra: Hz. Musa (a.s.) zamanında yaşamış ve sonradan irtidat etmiş olan ilim adamı. Bel'am, dünyevî çıkar ve hesaplar için Allah'ın dinini tahrif eden, küfür sistemlerine ve kâfir yöneticilere yaranmak Allah'ın hükümlerini çiğneyen, dini emirleri amacından saptırıcı yorumlar yapan din ve ilim adamlarını ifade eder.

Berki Hatif: Sırat köprüsünden göz kamaştırıcı şimşek gibi geçip Cennete girecek olanlara verilen addır.

Beşâiru'n-Nübüvve: Hz. Muhammed sallallahü aleyhi ve selemin önceki kitaplarda müjdelendiğini bildiren metinler ve bu metinleri konu edinen eserler için kullanılır.

Beşir ve Nezir: Hz. Peygamberin Müminleri cennetle müjdelemesi, kâfirleri de Cehennemle uyarması ve korkutması anlamındaki sıfatlarıdır.

Bey'at: Sadakat yemini.

Beyne'l-Havfi ve'r-reca: İnsanın korku ile ümit arasında olmasını ifade eden bir deyimdir. Kur'ân'da insanın Allah'ın azabından korkması (Nûr, 24/52) ve rahmetinden de ümitvar olmasını (Bakara, 2/218) istenmiştir.

Beytü'l-Ma'mûr: Sözlükte "îmâr edilmiş ev" anlamına gelen el-beytü'l-ma'mûr; yedinci semada melekler için inşa edilmiş, Kabe'nin üzerinde yer alan ve bir geleni bir daha gelmemek üzere her gün yetmiş bin meleğin ziyaret edip ibâdet ettiği bir mabeddir.

Beytül İzze: İzzet evi anlamına gelen beytü'l-izze, Kur'ân'ın bir bütün halinde indirildiği dünya semasında (yere en yakın gökte) bulunan yerin adıdır.

Beyyine: Delil, tanık, senet, hüccet.

Bezm-i Elest: Farsça'daki "sohbet meclisi" anlamına gelir. Kur'ân'da geç-

mişte Allah'ın Âdemoğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" diye hitap ettiği, onların da "evet" dedikleri anlatılmaktadır (A'râf, 7/172). Allah'la insanlar arasında meydana gelen bu sözleşmeye misâk, kâlu belâ, rûz-i elest, bezm-i ezel, ahid, belâ ahdi gibi çeşitli isimler verilmiştir.

Biat (bey'at): Birisinin hâkimiyet veya hilafetini kabul etmek ve onaylamak.

Bid'at: Yeni, sonradan çıkan şey. Hz. Peygamber devrinden sonra ortaya çıkan ve dinî bir mahiyet taşıyan şey.

Butlan: Bâtıl oluş.

Cüzi la Yetecezza: Cismin bölünemeyen en küçük parçası.

Dârü'l-Ceza: Dünyâda iken yapılan işlerin karşılığının görüldüğü yer. Âhiret, öbür dünyâ. Âhiret, dâr-ül-cezâdır. Dâr-üt-teklîf (iş yapılacak yer) değildir. (İmâm-ı Rabbânî)

Dârü'l-Fena: Geçici âlem, dünyâ. Mü'minler ölmezler. Ancak dâr-ül-fenâdan dâr-ül-bekâya geçerler.

Dâru'l-Gürur: İnsanın gönlünü cezbeden, çeken fakat ele geçtiğinde faydalanamadan kaybolup giden yer. Dünyâ.

Dârü'l-Ukba: Dünyâda iken yapılan işlerin karşılığının görüleceği yer. Âhiret. Hani annen baban nerde, bu dünyâ kimseye kalmaz. Gelenler hep sefer eyler, muhakkak dâr-ul-ukbâya Yüzün dön, ilticâ eyle (sığın), Cenâb-ı zât-ı Mevlâya.

Delâilü'n-Nübüvve: Peygamberimizin nübüvvetini ve mucizelerin ispatlamak amacıyla yazılan eserlere denir.

Efâlü'l-ıbâd: İradeye dayanan ve kişiye sorumluluk getiren fiiller kastedilir.

Ehli Bidat: Hz. Peygamberin sünnetini terk ederek O'nun ve ashabının izledikleri yoldan ayrılanlar.

Ehli Kıble: Kâbe'ye doğru yönelerek namaz kılmanın farz oluşunu kabul eden kimseler için kullanılan kavram. **(*)**

Ehl-i re'y: Görüş sahibi. Fıkıh'ta re'y taraftarı. Fıkhı mes'eleleri daha çok şahsî görüş, ictihad ve kıyas'a dayanarak açıklayan kimse..

Ehlül Hal ve'l Akd: Klasik fıkıh literatüründe, devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmek yetkisine sahip olan heyet anlamında bir terimidir. Bu kavramın, Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında imamet, halifenin iş başına getiriliş usulü ve meşruiyeti konularının tartışılmaya başlamasıyla literatüre girdiği söylenebilir.

Ekol: Bir ilim veya sanat dalında özel ve belirli tarz, çığır. Okul, medrese, mektep, mezhep.

Elfâz-ı Küfür: Söyleyen kimsenin inkârına delalet eden sözlere denir.

Eman: Güven, af, izin. Yazılı olarak birisine verilen güvenlik belgesi.

Emr-i bi'1-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker: İyiliği emir ve kötülüğü yasak etme.

Esma-i Hüsna: Allah'ın en güzel isimleri manasına gelir. 99 güzel ismi içine alır.

Eşrefu'l-Ulûm: İlimlerin en şereflisi anlamına gelir ve Kelâm ilmi için kullanılır.

Evveliyat: Sözlük anlamı "ilkler ait olanlar" demektir. Terim olarak "Zihnin doğrulamak için hiçbir vasıtaya başvurmadan kendiliğinden kabul ettiği önermelerdir. Ateş sıcaktır gibi.

Fail-i Muhtâr: İstediğini yapan. Allahü teâlâ fâil-i muhtârdır. Hiçbir işi yapmaya mecbur değildir. Yaptıkları şey için de kimse O'na bunu niçin yaptın diyemez.

Fâlik: Bir şeyi yarmak, sabahı aydınlatmak anlamındaki "f-l-k" kökünden türeyen fâlik; Allah'ın sıfatı olarak, yaratan, tohumları ve çekirdekleri çatlatan, yarıp açan demektir. Kur'ân'da iki âyette Fâliku'l-habbi ve'n-neva ve fâlıku'l-ısbah şeklinde geçmiştir.

Fâcir: Günahkâr, sapık.

Fahvây-i Kelâm: Sözün gelişinden anlaşılan mânâ. Terim olarak, sözün ihtiva ettiği mânâya uygun düşen hüküm.

Fasık: İlahi emirlerin dışına çıkan. Büyük günah işleyen veya küçük günahları devamlı irtikab eden müslüman.

Fırka: Kendilerini İslâma nispet eden dini, siyasi, felsefi oluşumlara denir.

Fıtrat: Bütün insanların insan olma noktasında yaratılışlarında esas olan ve hepsinde müşterek olan gerçeğe meyletme yeteneği. (*)

Fıtratullah: Allah'ın başlangıçtan itibaren insanları İslâm Dini'ni benimsemeye yatkın bir yaratılışta yarattığını ifade eden kelimedir.

Fıkh-ı Ekber: İtikadi esasları konu edinen ilme denir. Ayrıca bu ilme "akaid, ilmü't -tevhid, usulü'd-din, ilmü'z- zat ve's sıfat" da denir.

Fırkayı Naciye: (Kurtulan fırka demektir). Ehli sünnet vel cemea dır. (*)

Fiten ve Melahim: Gelecekte ortaya çıkacak fitne, kriz, kargaşa, iç savaş gibi önemli olaylar, kıyamet alametlerine dair haberler ve bunlara ilişkin literatürü ifade etmek için kullanılır.

Ğuluvv: Sözlükte "normal sınırı aşmak, davranış ve her türlü anlayışta itidal çizgisinin ötesine geçmek" demektir. Bu aşırılık ve eylem fiyatlarda olursa galâ, değer ve rütbede olursa gulüvv anlamına gelir. Terim olarak gulüv, Kur'ân ve sünnete göre belirlenen İslâmî anlayışın sınırlarını aşan inanç ve davranışlar olarak tanımlanabilir.

Haber-i Mütevatir: Aklen yalan söylemeleri mümkün olmayan çok sayıda kişilerin verdiği haber demektir.

Haber-i Resul: Hz. Peygamberin getirdiği haberdir.

Haber-i Sıfatlar: Allah'ın eli, gözü, yüzü ve gelmesi gibi sıfatlar için haberi sıfatlar denir. (*)

Hadsiyyat: Aklın zihni önermeler (hads) yoluyla ulaştığı ve kesinlik değeri taşıdığı kabul edilen hükümlerdir.

Halku'l-Kur'ân: Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı yönündeki tartışmalara verilen isim.

Hanif: Hz. İbrahim dini üzeri olan ve Allah'ın tek olduğuna inanan kişi.

Hidâyet: İstenilip arzu edilene ulaştıracak şeye ince bir üslupla ve nezaketle işaret etmek kılavuzluk etmek; İnsana verilen bilme ve kavrama yeteneği.

Hikmet: İşin ve sözün en güzeli, en sağlamı; Neticesi iyi ve güzel olan iş.

Hurafe: Akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz, din adına ileri sürülüp benimsenen temelsiz inanç ve davranışlar demektir.

Hurufilik: Harflerle rakamlarda tabiat ve hadiseleri etkileme gücünün bulunduğu ve gaybın keşfedilebilmesi için bunlardan faydalanılabileceği iddiasına dayanan makbul olmayan bir ilimdir.

Husun ve Kubuh: Sözlükte "güzel ve çirkin, iyi ve kötü" anlamlarına gelen, husun ve kubuh tabiri, dünyada övgü ve yergiyi, âhirette de mükafat ve cezayı gerektiren şey demektir. (Dini Kavramlar Sözlüğü,D.İ.B. yay.)

Ikab: Kâfirlerin ve bid'at sâhibi olanların yâni îtikâdı (inancı) bozuk olan mü'minlerin hayırları (iyilikleri) red olunup (geri çevrilip), kötülükleri, günahları için de cezâ görürler. (*)

İbahiyye: Dinin emirleriyle ahlakı ve kanuni düzenlemelerini benimsemeyen gruplar demektir. Bunlar mülkiyet hakkını ve mahremiyeti kabul etmezler. Serveti ve kadınları ortak kabul eden sapık bir güruhtur.

İbdâ: Yaratma, yoktan var etme.

İhdas: Bir nesneyi yokken sonradan yaratmak anlamına gelen ve kainatın yaratılışını ifade eden Kelâm ilmidir.

İhtira: Örneği ve benzi olmaksızın yaratma.

İkab: İlahi emirlere uymayanlara dünyada, ahrette veya her iki yerde verilen ceza demektir.

İkrar: Kalpteki imanın dil ile ifade edilmesi

İlâhiyyat: Allah'ın zatı ve sıfatları bazen kader konusunu da içeren bölüm. Kelâm ilminde Tanrı ve Tanrı'yla ilgili konuları içeren bilgi alanı.

İlhad: Çukur anlamındaki "lahd" kökünden gelen ilhâd, sözlükte haktan ayrılmak ve sapmak demektir. Dinî literatürde ise ilhad, Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr etmek, hakikatten sapmak, inançsızlık ve dinsizlik gibi anlamlara gelmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında dine ters düşen davranışlara ilhad denirken çağımızda ortaya çıkan bu tür hareketlere kelâm ve felsefe açısından ateizm denmektedir. (Dini Kavramlar Sözlüğü, D.İ.B.,yay.)

İrade-i Külliye: Allah'a ait olan ve kapsayıcı iradeye denir.

İrade-i Cüz'iyye: Kula ait olan, sınırlı iradeye denir

İrcâ: Tehir etme, erteleme, sonraya bırakma, geri bırakma. Büyük günah işleyenlerin durumunun ya da hükmünün ahirette verilmek üzere Allah'a bırakılması.

İrtidat: Müslüman olan birisinin İslâm'dan çıkma olayına denir. Bunu yapana da Mürted denir.

İsmet: Masumluk, günah işlemekten uzak oluş, iffet; günaha veya devletçe katil ve cinâyete karşı korunmuş olma. Peygamberlerin sıfatı.

İsm-i Azam: Allah'ın en güzel isimlerinden bir kısmını kapsayan ve en büyük isim anlamına gelen kavram.

İsrailiyyat: Yahudilikten, Hıristiyanlıktan ve diğer kültürlerden, İslâmiyet'e giren rivâyetlere denir.

İşrakiyyun: Kurucusu *Şehabeddin Sühreverdi*. Bu görüşe göre, hakikate

ancak kalb ve işrak ile ulaşılır. Sezgi hakimdir.

İstiane: Sıkıntılardan kurtulmak için peygamberlerin veya velilerin ruhaniyetinden yardım talep etme. Kelâmda bu konu yoğun tartışılmıştır.

İtaat: Meşru emir ve isteklere uyma.

Itab: Bazı davranışlarından dolayı peygamberlerin ilahi uyarıya muhatap olmaları.

İtikad: Düğüm atmışçasına bağlamak, tasdik ve kabul etmek, gönülden inanmak. Terim olarak İslâm dininin temel kaideleri ve inanılması gerekli hükümleri kastedilir.

İ'tîzâl: Ayrılmak, vazgeçmek; mu'tezilî fikirleri benimsemek.

İzmirli İsmail Hakkı: Osmanlının son döneminde yetişen ve Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini sürdüren önemli fikir ve ilim adamlarındandır. Memleketine izafeten "İzmirli" lakabıyla anılmış ve tanınmıştır. Hem medrese, hem de okul eğitimi almış ve birçok kurumda hocalık yapmıştır. En meşhur eserlerinden bir kaçı olarak Yeni İlmi Kelâm ve İlmi Hilafı sayabiliriz. Yeni İlm-i Kelam döneminin mümessilidir.

Kaderiye: Cebriyye'nin aksine insan fiillerinde ilahi takdirin her hangi bir rolünün olmadığını, bu konuda insanın tam bir özgürlüğe sahip olduğunu, insanın fiillerini kendi irade ve kudretiyle meydana getirdiğini ve dolayısıyla sorumlu olduğunu savunan ve kaderi inkâr eden kimselerin görüşleri etrafında şekillenen düşünce okulu. Kaderiye anlayışı zaman içinde etkisini kaybederken daha mutedil bir anlayış içerisinde Mu'tezile tarafından temsil edilmiştir.

Kadîm: Varlığının başlangıcı olmayan.

Kâlûbelâ: Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmı yaratınca, kıyâmete kadar bütün zürriyetini zerreler hâlinde onun belinden çıkarıp; "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye buyurup, onların da; "Evet, sen Rabbimizsin" diye verdikleri cevâbı ifâde eden söz.

Kelâmullah: Yüce Allah tarafından bütün peygamberlere gönderilen, insanlığı doğru yola çağıran, ilahi söz. Kur'ân-ı Kerîm. Allah'ın konuşma sıfatı.

Levh-i mahfuz: Levh-i mahfuz Yüce Allah'ın olmuş ve olacak her şeyi tesbit ettiği bir kitap ya da bilgi hazinesidir..

Lizatihi: Doğrudan.

Mahiyet: Bir şeyi diğer varlıklardan ayran, bir şeyin kendine has gerçekliği ve varlığı.

Makalat: Kendi görüşünü savunma, diğer görüşleri ise eleştirme eserlerine denir. Bu eserler etrafında toplanana *ashabul makalat* denir. Bu alanda en önemli eser Ebû'l-Hasan El-Eş'ârî'nin Makalatü'l-İslâmiyyin'dir.

Makasıdu'ş-Şari: Allah'ın peygamber göndermedeki maksadı anlamına gelir. (**)

Materyalist. Ontolojide maddeyi değişmez, aktif ve dinamik bir prensip ve cevher olarak kabul eden, ruh ve fikir gibi manevî cevherlerin bu maddenin bir tezahürü olduğunu iddia eden ya da bunları inkâr edenler.

Mead: Sözlükte "dönüş, iade, tekrar etmek ve dönülüp gidilecek

yer" anlamına gelen meâd, dinî bir kavram olarak bakıldığında, âhiret âlemine ve öldükten sonra dirilmeye denir.

Mebde: Allah'ın mahlûkatı ilkin yarattığı sürecin dönemin adıdır

Mecazî Anlatım: Bir metnin lafzi anlamının ötesinde, daha içte bulunan anlamı ortaya çıkarmaya yönelik anlamtım.

Mele'i ala: Peygamber ruhları ile yüce meleklerin bulunduğu ulvi topluluk demektir.

Meratibul Vücud: Varlık Hiyerarşisi

Mesail ve Vesâil: Nasla sabit olmuş itikadi konular olup bunlarda herhangi bir değişikliğini yapılması söz konusu değildir. Vesail (Vesileler) ise mesailin izahı ve karşı fikirlerin reddi için kullanılan malzemelerden ibarettir. Bu malzemeler, mantık, felsefe, sosyal bilimler olabilir.

Meşhed: Büyük hesap gününün görülmesi, şahid olunması anlamı gelir.

Meşiet: Allaha emirleri ve hükümleri ve fiillerinde hür olması anlamında nisbet edilen sübüti sıfatlardan biri.

Meşşaiyyun: Derslerini gezerek veren ve hakikati peygamberle değilde akılla bulmaya çalışan filozoflar.

Muattıla: Allahu Teâlânın subuti sıfatlarını zatının aynı sayıp böylece dolaylı olarak inkâr ettikleri için Mutezileye sıfatları iptal edenler manasına muattıla denmiştir.

Mugayyabatı Hamse: Beş bilinmeyen gayba ait şey anlamında Kur'ânî bir tabir. Bunlar, Lokman sûresinin otuzdördüncü âyetinde geçen ve ilmini Allah'ın kendi zatında sakladığı gayb anahtarlarıdır. Hz. Peygamber (s. a. s), İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadiste: "Gaybın anahtarları beştir" buyurarak Lokman sûresinin, "Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah her şeyi bilir ve herşeyden haberdardır" mealindeki otuz dördüncü âyetini okumuştur. Bu beş şeyi Allah'tan başkası bilmez, Ancak Allah bunlardan birine veya bir kaçına ait bilgiyi dilediğine verebilir. Bu verilen bilgi de, yine Allah'ın bilgisi yanında sınırlıdır.

Muharref: İlahi vahye dayanmakla birlikte asli şeklini koruyamamış dinler.

Muhkem: Söylendiği manaya açıkça delalet eden, te'vil veya tahsis kabul etmeyen söz.

Mutlak Varlık: Yegâne kişilik sahibi; var olması için hiçbir sebebe muhtaç olmayan.

Mücessime: Allahı bir cisim gibi tanımlayanlar

Mücebbire: İnsan fiillerini Allah'a nispet edene.

Müdebbirat: Alemi idare eden melekler.

Mülhid: Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflere yanlış mânâ vererek dinden çıkan, yâni îmânı bozuk olan, Eshâb-ı kirâma (Peygamber efendimizin arkadaşlarına) söven kişi.

Mümkünü'l-Vücûd: Varolması da yok olması da zorunlu olmayan.

Mümteni: Yokluğu zatının gereği olan veya konunun özü itibariyle yokluğunu gerektiren anlamında terim.

Mümteniu'l-vücud: Var olması mümkün olmayan, hep yok olması lâzım olan. Allahü teâlâya ortak (eş, benzer) bulunması Mümteni'-ül-vücûddur. Allahü teâlâ gibi ikinci bir ilâh var olamaz. Bu imkânsızdır.

Münezzeh: Temiz, arı uzak. Bütün kötü ve yaratılmış vasıflardan soyutlanmış.

Mücerrebât: Dış duyumların tekrarlanmasıyla aklın elde ettiği kesin bilgilerdir. Akıl, "bu olay tesadüf cinsinden olsa, buna ait duyumun tekrarı olmayabilirdi, fakat oldu" şeklinde zihinde gizli bir kıyas yoluyla elde edilen kesin hüküm.

Mürеccih: Âlemin varlığını yokluğuna tercih eden Varlık.

Müsellemat: İlmi bir tartışma sırasında karşı tarafın, doğruluğunu benimsediği hükümler.

Müşahedât: Dış ve iç duyularla elde ettiğimiz bilgilerdir. Kar soğuktur gibi dış duyularla elde edilen bilgilere hissiyat; korkmak ve acıkmak gibi iç duyularla elde edilen bilgilere de vicdâniyât denir.

Mürtekib-i Kebire: Büyük günah işleyen kimse. Kebîre (çoğulu kebâir) büyük günah, mürtekib-i kebîre ise büyük günah işleyen kişi anlamına gelmektedir.

Müşebbihe: Allahı insana benzetenler.

Müfevvida: Tefviz kökünden türemiştir. İradi fiillerin meydana getirilmesinin Allah tarafından tamamen insana havale edildiği telakkisini benimseyenler için kullanılır. Mutezile için bu sıfat kullanılır.

Mütevatir Haber: Bir konu ile ilgili olarak yalan üzerine ittifak edip anlaşmalarına aklın ihtimal bile vermediği pek çok kişinin veya kalabalık bir topluluğun şahadeti ve sözleriyle sabit olan haberdir.

Mürcie: Haricilik ve Mu'tezilenin görüşlerine tepki olarak ortaya çıkan, büyük günah işleyen kimseyle ilgili kararı Allah'a bırakan, bu konudaki hükmü ahirete erteleyen, amelin imanın bir parçası olmadığını, imanın bir bilgi ve dil ile ikrar olduğunu, imanda artma ve eksilmenin olmayacağını savunan kimselerin görüşleri etrafında şekillenen düşünce okulu.

Mütekaddimun: İlk dönem âlimleridir. Kelâmda Gazzaliye, Hanefi Fıkhında Kerhiyye kadar dönemi ifade eder.

Müteahhirun: Sonraki âlimler demektir. Kelâmda İmam Gazaliden sonraki âlimleri ifade eder.

Mütekellim: Konuşan veya söylenen anlamına gelen bu söz, ilm-i kelâm bilgini demektir.

Müteşâbih: Birbirine benzeyen. Usûl-i fıkha göre, Kur'ân-ı Kerîm ve hâdîs-i şerifte geçen ve ne kasdedildiği kesin olarak bilinemeyen söz . Zahirinden ne kastedildiği açıkca anlaşılmayan ve te'vile ihtiyaç duyan.

Nakur: Kıyametin kopması veya haşrin başlaması için görevli melek tarafından üflenecek boru.

Nezir: Uyarıcı

Nusayrilik: Hz. Ali'nin ilahlaştırılması fikrini benimseyen Şîa'ya mensup olduğunu iddia eden bir mezhep'tir. Nusayrilik Suriye'de yaygındır.

Nübüvvet: Kelâm ilminde peygamber ve peygamberlikle ilgili konuları kapsayan bilgi alanı.

Nüfat: Tabiatın Allah'tan bağımsız olarak varlık kazanıp devam ettiğini ileri sürüp Allahı inkâr edenler.

Öğreti: Belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olan ilke veya ilkeler dizisi.

Rafiziler: Şîanın kollarından. İmâm-ı Zeynelabidîn'in vefâtından sonra oğlu Zeyd'den ayrılarak, Eshâb-ı kirâm (Peygamber efendimizin arkadaşları) düşmanlığında taşkınlık gösteren, Hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ömer'in halîfeliklerini kabûl etmeyen kimselerin mensûb olduğu bozuk fırka. Terk edenler, ayrılanlar manasına râfızî denilmiştir

Rü'yatullah: Müminlerin Allah'ı ahrette görmelerine denir.

Sâbikûn-ı Evvelûn: Dinlerini muhâfaza için yurtlarından ayrılan, Resûlullah sallallahü aleyhi ve selleme son derece bağlılık gösteren muhâcirlerden, iki kıbleye karşı namaz kılmış olanlar veya Bedr gazvesinde (harbinde) bulunanlar veya Hudeybiye'de Bîat-ür-Rıdvân'da bulunanlar veya hicretten evvel müslüman olanlar yâhut, Resûlullah'ı ilk tasdîk edenler kastedilmektedir.

Salsalatül Ceres: Çan sesine benzer şekilde vahiyin Peygamberimize gelmesine denir.

Samed (Es-Samed): Allahü Teâlânın Esmâ-i Hüsnâsından (güzel isimlerinden). Hiçbir kimseye, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, bütün mahlûkâtın (yaratılmışların) kendisine muhtaç olduğu yüce Allah.

Selef-i sâlih: Dînin emir ve nehiylerine tam olarak uyan önceki kimse veya kimseler. Peygamberimizin ashabı.

Selef: Eski, geçmiş, önceki (çoğulu: Eslâf).

Selefiyye: Selef mezhebinde olan kimseler; Allah'ın isim ve sıfatlarını nasslarda vârid olduğu gibi kabul eden ve bunları te'vil cihetine gitmeyen müslümanlar.

Sem'iyyat: Akli delillerle sabit olmayan, sadece Allah'ın peygamber vasıtasıyla bildirdiği nakli delillerle sabit olan itikadi hükümlere denir.

Sezgi/İlham: İnsanda iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırma ve bilgi elde etme yetisi.

Siyâset-i şer'iyye: Şer'î cezaların tatbikinde şiddetli davranma. Diğer bir tarife göre; cemiyetin salâh ve intizamı için şer-i şerîf'in kabul ve iltizam ettiği bir kısım cezaî hükümlerdir. İslâm âmme hukukunun bir dalı...

Şeâirullah: Görülünce, Hazreti Allahü teâlâyı hatırlatan şeyler. Allahü Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen buyurdu ki: Bir kimse, Şeâ'irullahı ta'zim ederse, bu iş kalblerin takvâsındandır. (Hac sûresi: 32). Namaz, kısle, Hac, Kabe gibi... Safâ ve Merve, Allahü teâlânın, Şeâirindendir. (Bakara sûresi: 158) Şeâ'irullah yalnız Safâ ve Merve tepeleri değildir. Bunlardan başka şeâir de vardır. Allahü Teâlânın şeâ'irinin en büyükleri dörttür: Kur'ân-ı Kerîm, Ka'be-i muazzama, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ve namazdır.

Şer: Yüce Allah'ın hoşnut olmadığı, sevmediği, meşru olmayan, yapılması durumunda kişinin ceza ve yergiye müstehak olacağı davranışlara denir.

Şîa: Taraftar, yardımcı, fırka, şiîler. Hz. Ali ile Muâviye arasında meydana gelen ihtilafta genellikle Hz. Ali tarafını tutanlar.

Taabbudi: Anlamı sadece Allah tarafından bilinen emirler.

Takiyye: Korktuğu için fikrini gizli tutma, sır tutma, sakınma.

Tecsim: Allah'ı insan biçimci bir şekilde tanımlamak.

Teemmül: Derin düşünce karşılığında kullanılır.

Tefe'ül: Bir kısım hadiseleri uğurlu saymak, onları hayırların başlangıcı olarak görmek ve vakıaları iyiye yormak demektir. Bu terimin zıddı teşe'ümdür.

Tefviz: İşi başkasına bırakma. Her şeyi Allah'a havale etme ve O'ndan bilme.

Teizm: En genel şekliyle, var olan her şeyin yaratıcısı olan bir Tanrıya inanmak.

Teklifi Mala Yutak: Allah'ın kulunu gücünün yetemeyeceği dini sorumlulukla mükellef tutmasına "teklif-i mala yutak" denir.

Temessül: Meleğin İnsan suretinde gelmesine denir.

Tenzihü'l-Enbiya: Peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olduklarını ifade eden terim.

Teoloji: Dine ilişkin olgu ve fenomenleri konu alan ve dinle ilgili olarak geniş kapsamlı bir senteze ulaşmayı amaçlayan ve dini rasyonel bir temelde inşa etmeye çalışan disiplin.

Teori. Kuram, nazariye. Henüz ispatlanmamış kanaat.

Teşe'üm: Bazı nesneleri ve hadiseleri uğursuz kabul etmek, olayları şerre yormak ve sürekli kötü ihtimalleri öne çıkarmak manalarına gelmektedir.

Tevekkül: "Kişinin amacına ulaşabilmesi için gerekli olan maddî ve mânevî sebeplere başvurduktan sonra Allah'a dayanıp güvenmesi ve ondan ötesini Allah'a bırakması. (*)

Tevhîd: Bir şeyin bir olduğuna hükmetmek, onu bir olarak bilmek, bir şeyi diğerinden ayırarak tek kılmak, birlemek ve tek kılmak. Mutlak anlamda Allah'ın biricik olduğunu bilmeyi, O'ndan başka ilah bulunmadığına, her türlü ortaklık ve denklikten uzak olduğuna inanmayı ifade eder. Allah'ın zatında, fiillerinde ve niteliklerinde biricik olduğuna inanmak.

Tevlid: Terim olarak kulun ihtiyarı fiillerini Allah'ın müdahalesi olmaksızın tabiataki işleyiş çerçevesinde meydana getirmesi. Mu'tezile'nin ileri sürdüğü bir tezdir.

Tıyere: Kuşların duruş veya uçuşlarından uğurlu veya uğursuz sonuçlar çıkarma telakkisi. Zamanla bu telakki başka nesne ve olaylara da nisbet edilmiştir.

Vücûd: Var olmak demektir, yalnız Allahü Teâlâ vâcib-ül-vücûddur. Hep vardır. Önceleri ve sonsuz sonraları hiç yok olamaz.

Vâcid (El-Vâcid): Allahü teâlânın esmâ-i hüsnâsından (güzel isimlerinden). Ma'bûd, Rab, ilâh olan, zatında bulunması lâzım ve lâyık olan bütün sıfatları kendisinde bulunan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan.

Va'd: Söz verme, söz verilen şey. Allahü Teâlânın; emirlerini yerine ge-

tirenleri çeşitli nimetlerle mükâfatlandıracağını, karşı gelenleri ise, azâb ile cezalandıracağını bildirmesi, söz vermesi. Buna va'd-ı ilâhî de denir.

Va'îd: Allahü Teâlânın kâfirler ve tevbe etmeyen müçrimler için azâb yapacağına söz vermesi.

Tevfiki: Bir şeyin naslarda geçtiği şekilde belirlenmesine **"tevfikî"** denilmektedir. İtikadi hükümlerin kesin delile dayanması gerekir. Naklî delilin kesin olabilmesi için nassın sübûtu ve manaya olan delaletinin de kati ve açık olması gerekir. Buna göre her müslümanın inanması gereken itikadî hükümler mânası açık olan âyetlerle mütevâtir hadislerden çıkarılan hükümlerdir.

Ulü'l-Azm: Azim, aksiyon, karar, irade ve sabır sahipleri demektir. Bu tabir Kur'ân'da bir âyette geçmiş (Ahkâf, 46/35) ve bununla Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. Musa, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (a. s.) kastedilmiştir. Bazı âlimleri Hz. Adem aleyhisselâmı da Ulül Azm peygamberlerden saymaktadır.

Ümmet-i Davet: Kendilerine gönderilen peygambere inanmaya davet edilip de îmân etmeyen kimseler. Şimdi yeryüzünde müslümanlardan başka bütün insanlar ümmet-i davettirler.

Ümmet-i İcâbet: Kendilerine gönderilen peygamberin dâvetini kabûl edip, ona inanan ve tâbi olan kimseler.

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı zâtının gereği olan, zâtı ile varlığı arasında başkalık bulunmayan, var olmak için asla başkasına ya da sebebe muhtaç olmayan, yokluğu düşünülemeyen.

Vahdâniyyet: Birlik, Allah'ın birlik sıfatı.

Vahy (vahiy): İlham. Allah'ın sözlerini, emir ve nehiylerini belli bir melek (Cebrail) vasıtasıyla peygamberlerine bildirmesi veya ilham etmesi.

Velâ': Dostluk, yakınlık, yardım. Efendi ile âzad ettiği köle veya câriye arasındaki ilişki. Ayrıca, nesebi belli olmayan bir kimse ile başka bir şahıs arasında yapılan, genellikle yardımlaşma esasına dayanan özel bir akid şekli.

Velâyet: Velî olma, velilik. Bir başkasının sorumluluğunu üslenme.

Veseniyye: Putperestlik, puta tapma inancı. Taştan yapılmış heykellere tapınma. Taştan yapılmış heykele vesen, bu heykele tapana vesenî denir.

Vücubu Alellah: Filleri gerçekleştirmenin Allah'a gerekli olması şeklindedir.

Yakiniyat. Kesin olan, zorunlu olarak husule gelen bilgiler; zarurî ve kesin ilimler.

Yeni Selefilik: Cemâleddîn Afgânî ile birlikte netleşmeye başlayan ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İslâmiyet çerçevesinde Müslüman dünyanın geri kalmışlığı üzerine düşünmeye çalışan, Kur'ân ve Sünnet'in mecrasına ulaşma ve bu süreci bir arınma, uyanma ve canlanma niyetiyle güçlendirme talebini dile getiren dinî eğilimdir. (*)

Zaruret-i diniyye: Peygamberimizin Allah tarafından tebliğ edip haber verdiği kesin olarak bilinen hüküm ve esaslara denir.

İSLAM İNANÇ ESASLARI SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Müslüman olduğu bilinen bir kişiyi, inkâr özelliği taşıyan inanç, söz veya davranışından ötürü kâfir saymak demektir?

A) Teşrik
B) Tekfir
C) Temlik
D) Tedbir
E) Tefkir

2. "İrtidat" dini bir istilah olarak hangi anlama gelir?

A) Geri dönüş
B) Savaşta geri çekilme
C) Dinden dönme
D) Reddetmek
E) Tasavvufta aşama kaydetme

3. Allahü Teala'ya ortak koşan kişiye ne ad verilir?

A) Mürted
B) Mülhid
C) Müşkir
D) Müşrik
E) Şerik

4. "Görünüş itibarıyla mümin gibi olup, aynen bir Müslüman gibi hareket edipte kalben inanmayan kimselere .... denir." Cümlesinde boş bırakılan yere hangi kavram getirilmelidir?

A) Kafir
B) Günahkar Mümin
C) Münafık
D) Müşrik
E) Mürted

5. Aşağıdakilerden hangisi bilgi kaynaklardan biri değildir?

A) Hâvass-ı selîm
B) Haber-i sâdık
C) Akıl
D) Hâvass-ı Keşf
E) Mütevatir haber

6. "Göz ile görür derecesinde, müşâhede ederek bilmeye" ne denir?

A) Hakka'l Yakin
B) Ayne'l Yakin
C) İlme'l Yakin
D) İlmi Tecrubi
E) Rasyonel Bilgi

7. Müslüman iken sonradan dinden çıkan kişiye ne denir?

A) Mülhid
B) Münafık
C) Mürted
D) Mürteci
E) Müşrik

8. Tevhid ve şehadet kelimelerinde özetlenmiş, İnanılacak şeylere kısaca ve toptan inanmak demek olan iman aşağıdakilerden hangi kavramla açıklanır?

A) İcmâlî iman
B) Tafsili İman
C) Tahkiki İman
D) Taklidi İman
E) Teslimi İman

9. İnanılacak şeylerin her birine, açık ve geniş bir şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya ne denilir?

A) İcmâlî iman
B) Tafsili İman
C) Tahkiki İman
D) Taklidi İman
E) Teklimi İman

10. Varlığı da yokluğu da kendi zâtından olmayan, var olmak için kendi dışında bir varlığa muhtaç olan veya "Allah dışındaki her şey" olarak da tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mümkün
B) Vâcib
C) Müstahil
D) Muhâl
E) Muhal

11. Sahifelerle ilgili verilenlerinden hangisi yanlıştır?

A) Hz. Adem 10 sahife
B) Hz. İdris 30 sahife
C) Hz. Şit 40 sahife
D) Hz. İbrahim 10 sahife
E) Hz. Lut 60 sahife

12. "Ulûhiyet"i parçalama, bölme ve kısımlara ayırma şeklinde" ortaya çıkan şirk çeşidine ne ad verilir?

A) Şirk-i İsteklâlî
B) Şirk-Taklîd
C) Şirk-i Esbâb
D) Şirk-i Teb'iz
E) Şirk-i hafi

13. Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara haber veren, fakat yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla gönderilmeyip, önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını ümmetine bildirmeye görevli olan peygambere ne ad verilir?

A) Resul
B) Mürsel
C) Veli
D) Nebi
E) Evliya

14. Mucizelerle ilgili verilen bilgilerden hangisi doğru değildir?

A) Olağanüstü olaylar demek olan mucizelerin tekrarı mümkün değildir.

B) Mucizelerde Peygamberlerin talebi dikkate alınmaz. Allah'ın dilemesi önemlidir.

C) Mucize ile gerçekleşen şey Peygamberlerin isteğine göre gerçekleşir.

D) Mucizeler Peygamberlere özgüdür.

E) Mucizenin, peygamberin meydan okumasının ardından gerçekleşmesi gerekir.

15. Aşağıdaki kavramlardan hangisi peygamberler için ön görülen sıfatlardan biri değildir?

A) İsmet

B) Metanet

C) Fetanet

D) Tebliğ

E) Sıdk

16. Her peygamberde insan olmanın da ötesinde birtakım sıfatların bulunması gerekli ve zorunludur. Bu sıfatlara ne ad verilir?

A) Subuti sıfatlar

B) Caiz sıfatlar

C) Vacip sıfatlar

D) Zati sıfatlar

E) Nefsi sıfatlar

17. Allah ve Resulünün getirdiklerini hem söz ve hem de eylemleriyle yalanlayan kimselerin inkarına ne ad verilir?

A) Cehlî küfür

B) İnadî Küfür

C) Hükmî Küfür

D) İnkarî küfür

E) Hafi Küfür

18. Risalet görevini üstlenen peygamberlerin Allah'tan aldıkları ilahi mesajı tam ve eksiksiz bir şekilde iletmeleri şeklinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sıdk

B) Fetanet

C) Vekil

D) Tebliğ

E) Emanet

19. Kur'an ayetlerine; "okunarak kelimeler halinde indirilen" anlamına gelen hangi tür vahiy ismi verilmiştir?

A) Vahy-i metlüv

B) Vahy-i gayri metlüv

C) İlham

D) Te'vil

E) Kudsi Hadis

20. Peygamberlerin "zeki ve akıllı olmaları" diye tarif edilen sıfata ne ad verilir?

A) İsmet
B) Sıdk
C) Emânet
D) Fetânet
E) Zekavet

21. İbrânîce bir kelime olup "kanun, şeriat ve öğreti" anlamlarına gelen ilahi kitabın ismi nedir?.

A) Tevrat
B) İncil
C) Zebur
D) Kur'an
E) Ahd-i Atik

22. Kelime olarak "yazılı şey ve kitap" anlamlarına gelen ilahi kitabın ismi nedir?.

A) Tevrat
B) İncil
C) Zebur
D) Kur'an
E) Ahd-i Cedid

23. Kelime olarak "müjde, tâlim ve öğretici" anlamlarına gelen ilahi kitabın ismi nedir?.

A) Tevrat
B) İncil
C) Zebur
D) Kur'an
E) Ahd-i Atik

24. Sözlükte "toplamak, okumak, bir araya getirmek" anlamlarına gelen ilahi kitabın ismi nedir?

A) Tevrat
B) İncil
C) Zebur
D) Kur'an
E) Ahd-i Cedid

25. Kur'an-ı Kerimde geçen şekliyle Peygamberimizin müjdeci anlamındaki özelliğine .... uyarıcı anlamında ismine .... denir. Bu cümledeki boş yerlere sırasıyla hangi kavramlar gelmelidir?

A) Nezir- Beşir
B) Beşir-Mukiz
C) Beşir-Nezir
D) Nezir-Muşir
E) Muşir-Nezir

26. Hz. Peygamber ölen insanın mezara konmasından sonra kuyruk sokumu kemiğinin dağılmayacağını haber vermektedir. Bu kelime hadis-i şerifte hangi kelime ile ifade edilmiştir?

A) Salahu'l-cesed
B) Akdam
C) Acbü'z-zeneb
D) Fem
E) Ayneyn

27. Aşağıdakilerden hangisi kıyamet büyük alametlerinden değildir?

A) Duman

B) Deccal

C) Dabbetü'l-arz

D) İlmiyle amil âlimlerin azalması

E) Nüzulü İsa

28. "Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir günah işlerse onun cezasını görecektir."

"Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir, bugün asla zulüm yoktur."

Yukarıdaki ayetler, aşağıdaki iman esaslarından hangisi ile ilgilidir?

A) Allah'a iman

B) Peygamberlere iman

C) Kaza ve kadere iman

D) Ahirete iman

E) Meleklere iman

29. "Ba's" kelimesi sözlükte hangi anlamlara gelmektedir?

A) Defterini sağdan alma

B) Diriltme

C) Sırat köprüsünü geçme

D) Hesaba çekilme

E) Mahşerde toplanma

30. "Onlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular." (Nuh, 71/25)

"Onlar: 'Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de suçlarımızı itiraf ettik, bir daha çıkmağa yol var mıdır? derler." (Mümin 40/ 11)

"Kötü azap Firavun'un adamlarını sardı. Onlar sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet çattığı gün, "Firavun'un adamlarını azabın en ağırına sokun" denir."

Yukarıdaki ayetleri Sünni kelamcılar neyin varlığına delil olarak kabul etmektedirler?

A) Cehennemin

B) Kabir azabının

C) Hesaba çekilmenin

D) Amellerin tartılacağının

E) Ruh göçünün

31. İmanı "sadece dilin ikrarıdır" şeklinde tanımlayan itikadî ekol aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ehl-i Sünnet

B) Mutezile ve Eş'ariler

C) Pezdevî ve Serahsi gibi bazı sünnî düşünürler

D) Mürcie ve Kerramiye

E) Maturidiyye

32. Amelin imandan bir cüz olduğunu söyleyen iki mezhep hangisidir?

A) Mu'tezile – Cebriyye.

B) Mu'tezile – Eş'ariyye.

C) Mu'tezile – Mâtürîdiyye.

D) Mu'tezile – Hâriciyye

E) Eşariyye- Selefiyye

33. Aşağıdaki âyetlerden hangisinde Allah'ın fiillerinde tevhide işaret edilmiştir?

A) "Allah her şeyin yaratıcısıdır" (Zümer, 39/62)

B) "Yaratan kişi, yaratmayan kişi gibi midir? Düşünmüyor musunuz?" (Nahl, 16/17)

C) "Allah'tan başka ilah yoktur" (Âli İmrân, 3/62).

D) "Sizin, Allah'tan başka çağırdıklarınızın hepsi bir araya toplansalar bir sineği bile yaratamazlar" (Hacc, 22/73).

E) "halbuki sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı" (Saffat 96)

34. Aşağıdaki ayetlerden hangisi tevhid inancına işaret etmektedir?

A) "Doğrusu Rabbin her şeyi koruyandır" (Hud 11/57).

B) "Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür (Bakara 2/110).

C) "De ki: O Allah bir tektir." (İhlas 112/1).

D) "O, her şeyi işitici ve görücüdür." (Şura 42/11).

E) muhakkak allah her şeyi bilir her şeyden haberdardır (Hücürat, 49/13)

35. Allah'ın yaratan, eğiten, sahip olan, öldüren, dirilten, yaşatan, rızık veren, duaları kabul eden, helal ve haram koyan, evreni sevk ve idare eden, fayda ve zarar verme gücüne sahip olan yegâne varlık olduğuna inanmaktır, şeklindeki tanım, hangi tevhidi içerir?

A) Ulûhiyette tevhid

B) Allah'ın zatında tevhid

C) Allah'ın sıfatlarda tevhid

D) Rububiyette tevhid

E) Allah'ın isimlerinde tevhid

36. Aşağıdakilerden hangisi bir Müslüman'ı tekfir etmek için yeterli bir sebeptir?

A) Namazın farz olduğunu inkâr etmek

B) Oruç tutmamak

C) İçki içmek

D) Ölçü ve tartıda hile yapmak

E) Ehl-i kitaptan birisiyle evlenmek

37. Aşağıdakilerden hangisi İslam dininin inanç esaslarıyla ilgili hükümleri arasına girer?

A) İslam'ın muamelat hükümleri

B) İslam'ın ukubat hükümleri

C) İslam'ın ibadet hükümleri

D) İslam'ın mürtetle ilgili hükümleri

E) İslam'ın evlilikle ilgili hükümleri

38. Tevhîdi ispat için kullanılan ve birden fazla yaratıcı bulunması durumunda kâinatta bir düzen değil kaos hakim olacağını öngören delile ----------- denir.

Yukarıdaki boşluğa aşağıdaki seçeneklerden doğru olanını yerleştiriniz.

A) Hudûs
B) Temanu'
C) Gâye
D) İmkân
E) Nizam

39. Allah'a inanmakla birlikte, O'na yakınlığı temin etmek için fayda ve zarar vermekten aciz varlıklara ulûhiyet atfetmek hangi çeşit şirk türüne girer?

A) Şirk-i istiklâli
B) Şirk-i teb'iz
C) Şirk-i taklid
D) Şirk-i takrib
E) Şirk-i hafi

40. Müslümanların amellerini gösteriş olarak yapmaları hangi şirk türüne girer?

A) Şirk-i Esbâb
B) Şirk-i Hafi
C) Şirk-i Taklid
D) Şirk-i Teb'iz
E) Şirk-i İstiklali

41. Allah'ın varlığını isbat konusunda âlemin sonradan yaratıldığını ispat eden delile ne ad verilir?

A) Gaye
B) Hüdus
C) Fıtrat
D) İlham
E) Nizam

42. Allah'ın varlığını ispat konusunda geliştirilen inayet ve ihtira delilini tam bir Kur'an delili sayan Müslüman filozof kimdir?

A) İbn Bâcce
B) Kindi
C) İbn Rüşd
D) İbn Sina
E) Farabi

43. Eş'arilerle Mâtürîdîlerin görüş ayrılığına sahip olduğu sübutu sıfatın adı nedir?

A) Hayat
B) Kelam
C) Kudret
D) Tekvin
E) Basar

44. "Hidayet vermek ve dalalette bırakmak" hangi sıfatlardandır?

A) Selbi
B) Fiili
C) Sübuti
D) Haberi
E) Meani

45. Aşağıdakilerden hangisi Allah Teâlâ'nın haberi sıfatlarından değildir?

A) Basar
B) İstiva
C) Yed
D) Vech
E) Hiçbiri

46. Dalâlet kavramının karşıtı hangi kelimedir?

A) Keramet
B) Hidayet
C) İnayet
D) Lütuf
E) Letafet

47. Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A) Kur'an'da Allah'ın varlığından ziyade birliği üzerinde durulur
B) İnsan aklını kullanarak Allah'ın varlığına ulaşabilir
C) Allah'ın varlığını kavramada varlık üzerinde tefekkür bize yardımcı olur
D) Kozmolojik delil soyut olup tamamen zihni bir inşadır.
E) Ontolojik delil soyut olup tamamen zihni bir inşadır.

48. Adı Kur'an'da açıkça geçmeyen fakat görevlerinden bahsedilen iki melek aşağıda eşleştirilmiş melek gruplardan hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Cebrail-İsrafil
B) Azrail-Mikail
C) İsrafil-Azrâil
D) Mikail-Cebrail
E) Mikail-Azrail

49. Ulûhiyet makamına en yakın meleklere hangi isimler verilir?

A) Kiramen katibin
B) Münker ve nekir
C) İlliyyun ve mukarrebun
D) Muakkıbât
E) Hafeze

50. Kur'an'da bir ayette geçtiğine göre, Allah'ın, bütün günahları bağışlama vadi olmasına rağmen, mü'min tövbe etmedikçe bağışlanmayacak olan tek günah hangisidir?

A) Kumar oynamak
B) Allah'a şirk koşmak
C) Zina etmek
D) Namaz kılmamak
E) Yalan söylemek

51. Dini emirlerin yapılmasında gevşeklik yapan mü'minler için kullanılan ve küfür anlamına gelmeyen nifak türüne ne ad verilir?

A) Küfür Sözler
B) İtikadî Nifak
C) Söz Taşımak
D) Ameli Nifak
E) Ahlakî Nifak

52. Allah tarafından tayin edilmiş ömrün sonunda gelen ecele ne isim verilir?

A) Eceli Kaza
B) Eceli Fevt
C) Eceli Ömür
D) Eceli Müsemma
E) Eceli Katî

53. Allah'ın ilmini, tabiat içinde tek tek meydana gelen olaylarla değil, ilkeler seviyesindeki genelle ilişkili olarak değerlendirenler kimlerdir?

A) Ehl-i sünnet kelamcıları
B) İslam filozofları
C) Tasavvufcular
D) Mu'tezile
E) Hariciler

54. Kur'an-ı Kerim kimin zamanında toplatılarak bir nüsha haline getirildi?

A) Hz. Ali
B) Hz. Ömer
C) Hz. Osman
D) Hz. Ebubekir
E) Ömer b Abdülaziz

55. Kur'an-ı Kerim'de toplu olarak iman esaslarından bahseden ayetlerde, hangi iman esası, diğer esaslarla birlikte doğrudan yer almamaktadır?

A) Meleklere iman
B) Peygamberlere iman
C) Kaza ve kadere iman
D) Kitaplara iman
E) Ahirete iman

56. Aşağıda birbirlerine karşıt olarak eşleştirilen kelime gruplarından hangisi yanlıştır?

A) Hidayet-Dalâlet
B) İman-Küfür
C) Tevhid-Şirk
D) İhtida-İrşad
E) Üretkenlik-Atalet

57. Kullar hakkında Levh-i mahfuzdaki Kaza ve kaderle ilgili Allah'ın yazısı "hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılmıştır" diyen Kelam âlimi kimdir?

A) Bâkıllânî
B) Ebû Hanife
C) Cüveynî
D) Nesefî
E) Maturidî

58. Kader, Allah'ın, canlı-cansız bütün yaratıklarına ilişkin ezeli planını, kaza da bu planı gerçekleştirmesini anlatır. Bu görüş hangi Kelam ekolüne aittir?

A) Mu'tezile
B) Eş'ariyye
C) Mâtürîdiyye
D) Küllâbiyye
E) Şia

59. Kaza ve kader Allah'ın hangi sıfatlarıyla ilişkilidir?

A) Hayat ve Tekvin
B) İlim, İrade ve Yaratma
C) Kıdem ve Kelam
D) Bekâ, Vahdaniyet ve Basar
E) Basar ve kudret

60. Kur'an- Kerim'de ismi geçtiği halde aşağıdaki isimlerden hangisinin peygamber olup-olmadığı tartışmalıdır?

A) Hz. Salih
B) Hz. Lokman
C) Hz. Eyyub
D) Hz. Harun
E) Hz.Yahya

61. Peygamberler hayatlarının hiçbir döneminde şirk ve küfür sayılan bir günahı işlemedikleri gibi özellikle peygamberlikten sonra kasten günah işlememişlerdir. İnsan olmaları sebebiyle günah derecesinde olmayan birtakım ufak tefek hataları bulunabilir. Ancak onların bu hatası yüce Allah'ın kendilerini uyarmasıyla derhal düzeltilir. Peygamberlerin bu tip düzeltilen küçük hatalarına ne ad verilir?

A) Zemme
B) Zelletü'l-Kâri
C) Zelle
D) Zenb
E) Zünüb

62. Aşağıdaki görüşlerden hangisi mu'cize hakkında söylenemez?

A) Mu'cize, peygamberin nübüvvet davasını ispat ve doğrulamaktır.

B) Mu'cize, nübüvvet görevi verilmiş kişilerin elinde zuhur eder.

C) Mucize, gerçekte Allah'ın fiilidir.

D) Mu'cize, tabiat kanunlarıyla örtüşür.

E) Mucize istendiği sırada gerçekleşir

63. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemdeki insanlara gösterdiği, duyu organlarıyla algılanabilen olağan üstü olaylara........... mu'cize denilir. Bu cümlede boş bırakılan yere aşağıdaki tabirlerden hangisi yazılmalıdır?

A) Kur'an-ı Kerim

B) Hissî

C) Aklî

D) Hidayet

E) Bilgi

64. Hz. Peygamberden gelen bir rivayette: "Yeryüzü önümde dürülmüş ve onun doğusu ile batısı bana gösterilmiştir. Ümmetimin hâkimiyeti, bana dürülüp gösterildiği yerlere kadar ulaşacaktır" (Ebû Dâvud, "Fiten", 1) buyrulmuştur. Bu rivayet, ne tür bir mu'cizeye işaret etmektedir?

A) Helak

B) Haberi

C) Kitabî

D) Zâtî

E) Bilgi

65. Aşağıdaki cümlelerde, kerametle ilgili olarak söylenen görüşlerden hangisi yanlıştır?

A) Keramet, bir müminde harikulâde bir halin meydana gelmesidir.

B) Keramet, Allah'ın veli kuluna bir ikramıdır

C) Keramet, velinin istediğinde gösterdiği harikulade bir olaydır.

D) Asıl keramet, kişinin istikamet üzere bulunmasıdır.

E) Hiçbir veli keramet gösterdiğine dair iddiada bulunmaz.

66. "........ dinî bir kavram olarak peygamberlik iddiasıyla bir ilgisi olmaksızın bir müminde harikulâde bir halin meydana gelmesi demektir." Bu cümlede boş bırakılan yere aşağıdaki kelimelerden hangisi yazılmalıdır?

A) İstidraç

B) Mu'cize

C) Keramet

D) Meûnet

E) İstitaat

67. Hangi Kelam ekolü "insanda cüz'î irade bulunduğunu, insanın kâsip, Allâh'ın hâlik olduğunu, dolayısıyla, insan diler, Allâh da onun isteği doğrultusunda yaratır" demektedir?

A) Eş'ariyye

B) Mu'tezile

C) Haricilik

D) Mâtüridiyye

E) Selefiyye

68. İslam akâidinde; Allah'a zatında, sıfatlarında, fiillerinde ve kendisine ibadet edilen hususlarda ortak tanımaya ne ad verilir?

A) İman
B) Şirk
C) İnkâr
D) Nifak
E) Rifk

69. Aşağıdaki sıfatlardan hangisine Kelâm âlimleri, sıfat-ı nefsiyye adını vermişlerdir?

A) Vahdaniyet
B) Vücud
C) Hayat
D) Kıdem
E) Beka

70. Allah'ın varlığının başlangıcı bulunmaması manasına gelen sıfat hangisidir?

A) Kıyam binefsihi
B) Muhalefetün li'l-havâdis
C) Kıdem
D) Tekvin
E) Beka

71. Aşağıdaki sıfatlardan hangisi kaza ve kaderle ilgili değildir?

A) İlim
B) Kelam
C) İrade
D) Tekvin
E) Kudret

72. "Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emrediyor (irade ediyor)..." (en-Nahl 16/90). Bu ayet hangi tür iradeye delil olarak getirilir?

A) Tekvini İrade
B) Teşriî irade
C) Külli irade
D) Cüz'i irade
E) İlahi irade

73. Aşağıdakilerden hangisi teşriî irade hakkında söylenmez?

A) Yüce Allah'ın bir şeyi sevmesi ve ondan hoşnut olması
B) Sadece hayra ve iyiliğe yönelik olarak gerçekleşir.
C) İnsanın iradesi dâhilinde olan şeylerdir
D) Hayra şerre, iyiliğe, kötülüğe yönelik olarak gerçekleşir
E) Teşriî irade Allah'ın iradeli varlıklarına yöneliktir.

74. Her hangi bir araştırmaya ve delile dayanmaksızın kişinin sadece kendi çevresinden, ailesinden, anne ve babasından görmesi ya da onların telkin etmesi yoluyla inanmasına taklîdî iman denir. Böyle bir iman sahibinin imanının geçerli olduğunu kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Aşağıdaki Kelam ekollerinden hangisi taklidi imanı kabul etmemektedir?

A) Mürcie
B) Mu'tezile
C) Mâtürîdî
D) Eş'arî
E) Selefiyye

75. Allah'ın sıfatlarını kulların sıfatlarına benzeterek doğru yolundan ayrılan fırkaya ne isim verilmiştir?

A) Mücessime
B) Müşebbihe
C) Mu'tezile
D) Muhakkime-i ula
E) Zeydiyye

76. İncil, Hz. İsa'ya hangi dilde nazil olmuştur?

A) İbranice
B) Aramca
C) Arapça
D) Asurca
E) Grekçe

77. Kur'an-ı Kerim'de geçen ve âyetlerinin tümü, Allah'ın birliğini ortaya koyan, ismini aynı sureden almayan surenin adı nedir?

A) İhlâs Suresi
B) Kevser Suresi
C) Tevbe Suresi
D) Ğâfir Suresi
E) Nasr Suresi

78. "Zekeriyya ne zaman (Meryem'in bulunduğu) mihraba (mescide) girdiyse, onun yanında bir yiyecek buldu. Meryem bu sana nereden (geliyor) dedi. O da, bu Allah tarafından, şüphe yoktur ki Allah kime dilerse ona sayısız rızık verir, dedi." (Âl-i İmran 3/37)

Eş'arî ve Mâturidî kelamcılara göre yukarıdaki âyet neye delil getirilmiştir?

A) Keramete
B) Hz. Meryem'in peygamber olduğuna
C) Meûnete
D) Zekeriyya (a.s)'ın mucizesine
E) Hz. Meryem'in mucizesi

79. Kur'an-ı Kerim'de "ulü'l-azm" terkibi aşağıda en doğru sıralamaya göre hangi peygamberler hakkında kullanılmıştır?

A) Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed

B) Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İsa, Hz. Muhammed

C) Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed

D) Hz. Nuh, Hz. Eyyub, Hz. Zekeriyya, Hz. İsa, Hz. Muhammed

E) Hz. Hut, Hz. İsmail, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed

80. A'raf ehli hakkında şu görüşlerden hangisi söylenemez?

A) İyilik ve kötülükte eşit olan muvahhitler

B) Fetret ehli olanlar

C) A'raf ehli, devamlı orada kalacaklardır

D) A'raf, yüksek yer, tepenin uç kısmı anlamına gelir

E) Araf urf kelimesinin çoğuludur.

81. Aşağıdaki görüşlerden hangisi cinler hakkında söylenemez?

A) Kısa sürede uzun mesafeleri kat ederler

B) İnsanlar tarafından görülmezler ama insanları görürler

C) İnsanlar gibi şuurlu ve iradeli varlıklardır

D) Melekût âleminin gizli haberlerini öğrenme imkânına sahiptirler.

E) İnsanlar gibi yerler içerler evlenirler.

82. Aşağıdakilerden hangisi kıyamet gününde yeniden diriltilen varlıkların hesaba çekilmek üzere toplandıkları yere verilen adlardan biridir?

A) Arasat

B) Sırat

C) Cem

D) A'raf

E) Arafat

83. Aşağıdakilerden hangisi Cennetin isimlerinden birisi değildir?

A) Dâru'l-Mukâma

B) Dâru's-Selam

C) Hâviye

D) Me'va

E) Frdevs

84. Aşağıdaki hallerden hangisi cinlerin özelliklerinden değildir?

A) Saf ateşten yaratılmışlardır

B) Günah işleme özgürlükleri yoktur

C) Evlilik yoluyla çoğalırlar

D) İbadetle mükellef varlıklardır.

E) Yerler içerler

85. Kıyametin büyük alametlerinden olan Hz. İsa'nın nüzûlü ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Hz. İsa'nın nüzûlü konusunda Kur'an-ı Kerim'de açık bir ifade yoktur.

B) Hz. İsa'nın nüzûlü konusundaki hadisler de tevatüre ulaşmış değildir

C) Hz. İsa'nın nüzûlüne inanmak, zarûrâtı diniyyeden değildir.

D) Hz. İsa'nın nüzûlünü inkâr etmek, insanı küfre düşürür.

E) Ehl-i sünnet akait kitaplarında kıyametin büyük alametlerinden biri sayılır.

86. Müslüman âlimlere göre Cehennem ve azabının ebediliği konusunda dört görüş vardır:

I- Cehenneme giren kişi hiçbir şekilde oradan çıkmaz.

II- Cehennemlikler ebedi olarak orada kalıp belli bir müddet azap gördükten sonra bağışıklık kazanarak elem duymayacak hale gelirler.

III- Cehennemde azap ebedi olmayacaktır.

IV- Mü'minler cehennemden çıkarılarak cennete yerleştirilirler, kâfirlerin azabı ise ebediyen devam eder.

Buna göre yukarıdaki görüşlerden hangisi/hangileri Ehl-i sünnetin görüşüdür?

A) I

B) II-III

C) III

D) IV

E) I-II

87. Aşağıdaki ileri sürülmüş olan görüşlerden hangisi melekler hakkında söylenilemez?

A) Nurdan yaratılmışlardır.

B) Kanatları olan varlıklardır.

C) Değişik kılıklara giremezler

D) Gaybı bilemezler.

E) Allah'a isyan edemezler

88. "Nasıl ki Allah dünyada görülmeyecekse, ahrette de görülmeyecektir" diyen ve aşağıda eşleştirilen kelam fırkaları hangieridir?

A) Mâtüridiyye-Eş'ariyye

B) Cehmiyye-Mu'tezile

C) Selefiyye-Kerrâmiyye

D) Mürcie-Mâtüridiyye

E) Selefiyye-Hariciyye

89. "Dağlar gibi dalgalar insanları kuşattığı zaman, dinini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Onları karaya çıkararak kurtardığında, içlerinden bir kısmı doğru yolda kalır. Zaten ayetlerimizi bilerek ancak hain nankör inkâr eder." (31/Lokman 32).

Kelam âlimleri bu ayeti aşağıdaki delillerden hangisine örnek olarak getirmişlerdir?

A) İlm-i Evvel Delili

B) Kabul-i Âmme Delili

C) İmkân Delili

D) İlk Sebep Delili

E) Hüdus Delili

90. Aşağıdaki söz ve davranış biçimlerinden hangisi, insanı küfre düşürmez?

A) Kur'an ve sünnetle alaya etmek
B) Helâlı haram, haramı helal saymak
C) Mütevatir haberi inkar etmek
D) Müteşâbih nasları te'vil etmek
E) Bilinçli olarak başka bir dinin sembollerinden birini taşımak

91. "Her şey kendisine muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan" manasına gelir." Bu tanım, aşağıda verilen Allah'ın güzel isimlerinden hangisine aittir?

A) Ğanî
B) Hamid
C) Samed
D) Müheymin
E) Rahman

92. Allah'ı âlemin yaratıcısı kabul etmekle birlikte O'nun varlıkla ilişkili olmadığını iddia eden düşünceye ne ad verilir?

A) Teizm
B) Deizm
C) Ateizm
D) Sekulerizm
E) Pnteizm

93. Ehl-i sünnet inancına göre, dirilişin niteliğiyle ilgili aşağıdaki görüşlerden hangisi doğrudur?

A) Diriliş, yalnız ruhani olacaktır
B) Diriliş hem ruhani ve hem de cismani olacaktır
C) Diriliş ne ruhani ve ne de cismani olacaktır
D) Kur'an ve sünnette dirilişin mahiyeti ile ilgili bilgi yoktur.
E) Diriliş yalnız cismani olacaktır

94. "Büyük günah işleyen ne mü'mindir, ne de kafirdir, o fâsıktır" diyen Kelam ekolü hangisidir?

A) Mâtürîdîlik
B) Eş'arîlik
C) Mu'tezile
D) Haricilik
E) Selefiyye

95. Aşağıdaki seçeneklerde yer alan mucize örneklerinden hangisi, Hz. İsa'nın mu'cizelerinden değildir?

A) Kör ve alacalıyı iyileştirmesi
B) Ölüleri diriltmesi
C) Çamurdan yapılmış kuşları diriltmesi
D) Taştan su çıkarması
E) Gökten sofra indirmesi

96. Tevbe etmeden ölen bir kimse ebedi olarak cehennemde kalacaktır? diyen kelam ekolü hangisidir?

A) Mu'tezile

B) Mâtürîdiyye

C) Hâricilik

D) Mürcie

E) Eş'arilik

97. "Her birinin varlığı daha öncekinin varlığına dayanan ve ezele doğru uzandığı tasavvur olunan sonsuz silsiledir." Bu tanım aşağıdaki kavramlardan hangisine aittir?

A) Devir

B) Teselsül

C) Araz

D) Cevher

E) Hareket

98. "Sıfât-ı tenzîhiyye" aşağıdaki tabirlerden hangisiyle aynı manaya gelir?

A) Sıfât-ı Nefsiyye

B) Sıfat-ı Selbiyye

C) Sıfat-ı Subûtiyye

C) Sıfât-ı Fiiliye

E) Sıfat-ı Haberiyye

99. "Sonradan yaratılan varlıklara benzememektir." Bu tanım Allah'ın sıfatlarından hangisinin açıklamasıdır?

A) Vücûd

B) Kıyâmbinefsihi

C) Bekâ

D) Muhâlefetün li'l-Havâdis

E) Kıdem

100. Zahiri manaları alındığı zaman bizi teşbih ve tecsime götüren sıfatlara hangi ad verilir?

A) Fiili Sıfatlar

B) Haberî Sıfatlar

C) Subûtî Sıfatlar

D) Meânî Sıfatlar

E) Tenzihi sıfatlar

101. Aşağıdaki sıfatlardan hangisi fiili sıfatlar içinde yer almaz?

A) Tahlîk/Yaratma

B) İhtidâ/Hidayete erdirme

C) İnzâl/İndirme

D) Kelam/konuşma

E) Terzik/Rızık verme

102. Aşağıda eşleştirilmesi yapılmış sıfatlardan hangisi yanlıştır?

A) Kelam=Selbi sıfatlar

B) İrade=Subutî Sıfatlar

C) İhyâ=Fiilî Sıfatlar

D) İstivâ=Haberî sıfatlar

E) Vücut=Nefsi sıfat

103. Aşağıdaki sıfatlardan hangisi Hz. Muhammed (a.s)'a hem cahiliye ve hem de İslam döneminde verilmiştir?

A) İsmet
B) Fetanet
C) Tebliğ
D) Emanet
E) Tebyin

104. Aşağıdaki örneklerden hangisi, Hz. Peygamberin hissi mu'cizelerine girmez?

A) İsra ve mi'raç mu'cizesi
B) Ayın ikiye bölünmesi
C) Hz. Peygamberin sade bir hayat yaşaması
D) Avucundaki çakıl taşlarının konuşması
E) Hurma kütüğün inlemesi

105. "Cennet ve Cehennem yaratılmamıştır, şayet yaratılmış olsalar bile kıyametle birlikte "her şey yok olacaktır" (55/Rahmân) ayetine göre ortadan kaldırılacaktır, diyen Kelam ekolü hangisidir?

A) Mâtürîdiyye
B) Selefiyye
C) Mu'tezile
D) Eş'ariyye
E) Hariciler

106. "Davranışları ve ahlakları güzel olan Müslümanlarda ortaya çıkan olağanüstü hallere ne ad verilir?

A) İstidrac
B) İrhas
C) Meûnet
D) İhanet
E) Keramet

107. Peygamberler tarihinde hangi peygambere "Hatîbu'l-Enbiya" sıfatı verilmiştir?

A) Hz. İdris
B) Hz. Nuh
C) Hz. Şuayb
D) Hz. Musa
E) Hz. Salih

108. Âlemin düzenli işleyişinde Allah'ın iradesinin ve koyduğu ilahi kanunların yürürlüğe konmasında görev alan meleklere ne ad verilir?

A) Mukarrebûn
B) İlliyyûn
C) Müdebbirât
D) Kiramen Kâtibîn
E) Münker Nekir

109. Aşağıda sayılan bilgi vasıtalarından hangisi itikadi konularda kesin delil olarak kabul edilmiştir?

A) Akıl
B) Mütevatir haber
C) Beş duyu
D) İlhâm
E) Keşf

110. Aşağıda sayılan itikadi konulardan hangisi, doğrudan ayetle sabit değildir?

A) Mizan

B) Sırat

C) Şefaat

D) Mahşer

E) Hesap

111. Aşağıda sayılan isimlerden hangisi Cehennemin isimlerinden değildir?

A) Sakar

B) Hâviye

C) Me'vâ

D) Hutame

E) Cahîm

112. Aşağıda sayılan isimlerden hangisi Cennetin isimlerinden değildir?

A) Adn

B) Firdevs

C) Na'îm

D) Tamu

E) Daru'l-Mukame

İSLAM İNANÇ ESASLARI CEVAPLAR

1.B	2.C	3.D	4.C	5.D
6.B	7.C	8.A	9.B	10.A
11.C	12.D	13.D	14.B	15.B
16.C	17.C	18.D	19.A	20.D
21.A	22.C	23.B	24.D	25.C
26.C	27.D	28.D	29.B	30.B
31.D	32.D	33.C	34.C	35.D
36.A	37.D	38.B	39.D	40.B
41.B	42.C	43.D	44.B	45.A
46.B	47.D	48.C	49.C	50.B
51.D	52.D	53.B	54.D	55.C
56.D	57.B	58.C	59.B	60.B
61.C	62.D	63.B	64.B	65.C
66.C	67.D	68.B	69.B	70.C
71.B	72.B	73.D	74.B	75.B
76.B	77.A	78.A	79.C	80.C
81.D	82.A	83.C	84.B	85.D
86.D	87.C	88.B	89.B	90.D
91.C	92.B	93.B	94.C	95.D
96.A	97.B	98.B	99.D	100.B
101.D	102.A	103.D	104.C	105.C
106.C	107.C	108.C	109.B	110.B
111.C	112.D			

İBADET KAVRAMI

Sözlükte "boyun eğme, alçakgönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma" anlamlarına gelen ibâdet; **dinî bir terim olarak** *insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar* için kullanıldığı gibi daha genel olarak *aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri* de ifade eder; ancak kelimenin dinî içerikli belli ve düzenli davranış biçimleri için kullanımı daha yaygındır.

Daha açık bir ifadeyle *"kişinin bir kimseye ona isyan etmeden, ondan yüz çevirmeksizin mukavemet göstermeksizin itaati ve boyun eğmesidir; o kadar ki, kendisine boyun eğilen kişi onu dilediği şekilde hizmetçi kılar."* Bu manâsıyla ibadet "tezellül, tevazu ve inkıyadın" son haddidir.

Hukuk terimi olarak ibadet, *"Varlıkların kulluk ve itaatle, ilah tanıyarak Allah'a boyun eğmeleri, ilmi ve kudreti bütün kainatı kuşatmış, kullarının bütün gizli hallerine vakıf olan Allah'a en yüksek ihlas, ta'zim, sevgi ve saygı maksadıyla yaptıkları vazifedir."*

İbadet niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan, Cenab-ı Hakka yakınlık ifade eden ve özel bir şekilde yapılan taat ve fiillerden ibarettir. Bu, bizi yoktan var eden, bize sayısız nimetler bahşeden yüce Allah'ı ta'zîm (ululamak, yüceltmek) amacıyla güden bir kulluk görevidir (Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1935, I, 95).

İslâmî anlayışa göre, Allah'a kulluk ve bağlılık, O'nu anma ve yüceltme, O'na yakınlaşmaya çalışma, hoşnutluğunu kazanma niyet ve arzusu içerisinde gerçekleştirilen her çeşit faaliyet, fert ve toplum yararı düşüncesiyle yapılan her iyi iş veya haramlardan sakınma İbâdet kavramı içinde sayılır.

İslâmî literatürde genellikle bu tür davranış biçimleri için ibadet, insanın, hayatını daima Allah'a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi şeklindeki kulluk duyarlılığı için de ubûdiyyet ve ubûdet terimlerine yer verilmiştir. Bir tanıma göre **ubûdiyyet** *"kulun Allah'ın yaptıklarından memnun olması"*, **ibadet** ise *"O'nun razı olacağı işleri yapması"*dır. (Lisânü'l-Arab, "abd" md.; Tâcü'l-arus, "abd" md.).

İbadet edene "Âbid" (ç. Abede, Ubbed) ve "İbadetkâr"; kendini ibadete vermeye "Ta'abbud"; kendisine ibadet edilene "Ma'bûd"; ibadetin yapıldığı yere de "Ma'bed" (ç. Me'âbid), "İbadetgâh", "Tapınak" adı verilir.

Genellikle tasavvufî kaynaklarda yukarıdaki anlamıyla ubûdiyyete daha çok önem verilirken (meselâ bk. Kuşeyrî, II, 428-432) Râgıb el-İsfahânî **ibadeti** *"alçak gönüllülüğün en ileri derecesi"*, **ubûdiyyeti** ise *"alçak gönüllülüğün dışa vurulması"* şeklinde açıklamakta, dolayısıyla ibadeti ubûdiyyetten daha önemli görmektedir (el- Müfredât, "abd" md.).

Yine Râgıb el-İsfahânî ibadetin biri *zorunlu*, diğeri *iradeye bağlı* olmak üzere iki şeklinin bulunduğunu belirtir (a.g.e., "scd", "abd" md.leri). *Evrendeki bütün varlıkların Allah'ın karşı konulamaz yasalarına boyun eğmiş bir halde işlevlerini sürdürmeleri* **zorunlu ibadet** olup bazı âyetlerde bu ibadet söz konusu varlıkların "Allah'a secde etmesi" şeklinde ifade edilmiştir (meselâ bk. er- Ra'd 13/15; el-Hac 22/18; er-Rahmân 55/ 6). **İradeye bağlı ibadet** ise *akıl sahibi varlığın hür iradesiyle yapması istenen, bu sebeple de sorumluluğa, mükâfat veya cezaya konu olan kulluk* şeklidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde kulun Allah'a saygı ve itaatini ifade etmek üzere "nüsük, dua, hudû', huşû', anve, rükû, secde, kunût, teşbih, şükür" gibi kavramların da yer yer ibadetle aynı veya yakın anlamda kullanıldığı görülür. Nitekim sözlüklerde bu kelimelere de *"boyun eğme, alçak gönüllülük"* anlamı verilir ve bunlardan bazılarının ibadet anlamında kullanıldığı belirtilir (*Lisânü'l-Arab*, "nsk", "dᶜav", "hd'a", "hş'a", "'anv", "rkᶜa", "scd", "knt", "sbh", "şkr" md.leri; *Tâcü'l-arûs*, "nsk", "dᶜav", "hdᶜa", "hş'a", "'anv", "rk'a", "scd", "knt", "sbh", "şkr"md.- leri).

İBADET ÇEŞİTLERİ VE ÖZELLİKLERİ

İbadet, Cenab-ı Allah'a karşı gösterilen saygı ve hürmetin, en yüksek derecesini ifade eder. En geniş anlamda ibadet, Allah'ın hoşnut ve razı olduğu bütün fiil ve davranışları kapsamına alır. İslam'da ibadet, yalnız Allah için yapılır. Peygamber veya diğer insanlar için ibadet asla söz konusu olmaz. Kur'an-ı Kerîm'de, yeryüzündeki tüm insanlar için şu çağrıda bulunulur: "Ey iman edenler! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin. Umulur ki, sakınırsınız" (El-Bakara, 2/21).

İslâm inancında, Allah'tan başkasına tapma, tevhîd inancı ile çelişir ve kişiyi niyetine göre dinden çıkarabilir. Putlara tapan müşriklere, cevap olmak üzere inen el-Kâfirûn Sûresi konuyu şu esasa bağlar: "Ey Muhammed! De ki; ey kafirler!. Ben sizin taptıklarınıza ibadet etmem. Biz de benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz. Ben de sizin taptığınıza ibadet edecek değilim. Siz de, benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size; benim dinim banadır" (el-Kâfirûn, 109/1 -6)

İbâdet konuları fıkıh kitaplarının ilk bölümlerinde yer alır ve bunlar genel olarak temizlik (abdest, teyemmüm, gusül v.b.), namaz, oruç, zekât, hac, kurban, kefaret, adak, nikâh, cihâd gibi başlıklar altında ayrıntılarıyla incelenir. İbadet konularının ele alınıp incelenmesinde mükellefiyetin yaygınlığı esas alınır ve namaz gibi ibâdetlerin ön şartı olan temizlik (abdest, gusül v.b.) konusuna öncelik verilir. Bunu namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler takip eder. Fıkıh kitapların-

da nikâha ibâdet değerinin verilmesinde toplumun en küçük birimi olan aileyi korumak, onun sağlam esaslar üzerine kurulmasına ve sağlıklı işleyişine destek olmak gibi amaçların gözetildiği söylenebilir. Farz-ı kifâye olarak kabul edilen cihâda ibâdet değerinin verilmesinde ise hayatın ve toplumun temel değerlerinin savunulabilmesi ve korunabilmesi için bazan zarurî hale gelen düşmanla savaşmayı teşvik etmek gibi amaçların dikkate alındığı ifade edilebilir.

İbâdetler, dinen yapılması kesin ve bağlayıcı bir tarzda istenip istenmemesi bakımından "farz", "vacip" ve "nafile" (sünnet ve mendûp) kısımlarına ayrılır. Beş vakit namaz, ramazan orucu, hac, zekât farz; bayram ve vitir namazları vacip; farz namazlarından önce veya sonra kılınan sünnet namazlar, ramazan ayı dışında tutulan oruçlar ise nafile İbâdetlere örnek teşkil eder.

Yerine getirilmesi (edâ) için belirli bir vakit tayin edilen ibâdetlere "vakte bağlı ibâdetler", böyle bir belirlemenin bulunmadığı ibâdetlere ise "vakte bağlı olmayan ibâdetler" denir. Namaz, oruç gibi vakte bağlı ibâdetler, kendilerine tayin edilen vakitlerde yerine getirilir, bir özürden dolayı yapılamayan ibâdetler sonraki bir zamanda kaza edilir. Keffâret, adak gibi ibâdetler ise, istenilen herhangi bir zamanda edâ edilebilir.

İbâdetlerin, kural olarak bizzat mükellefler tarafından yerine getirilmesi asıldır. Ancak malî ibâdetler ile hem bedenî hem de malî ibâdetlerin, belirli şartlar altında niyabet ve vekâlet yoluyla ifası caizdir. Buna göre, mükellef bir kişi, namaz ve orucunu bizzat tutar, bir başkasının yerine ne namaz kılınabilir, ne de oruç tutulabilir. Ancak, zekât ve fitre gibi "malî" veya hac gibi' "malî-bedenî ibâdetler", bir diğer kimseyi yerine vekil tayin etmek suretiyle yerine getirilebilir.

İbadet, yapanın niyet ve maksadına göre üç dereceye ayrılır.

A) Allah'a, sevabını umarak ve azabından korkarak ibadet etmek. Yani Cennet ümidi veya Cehennem korkusu ile ibadet etmek.

2- Allah'a ibadetle şereflenmek veya onun emirlerine uymak ve kabul etmiş olmak için ibadet etmek.

3- Allah'a, ibadet ve tâzime lâyık olduğu için ibadet etmek. Bu ibadetin en yüksek derecesidir (el-Alûsî, Rûhi'l-Meânî, Beyrut, t.y, I, 86).

İbâdetler sorumluluk veya yerine getiren kişinin şahsı veya malı ile olması bakımından, "bedenî", "malî", "hem bedenî hem malî" olmak üzere üç kısma ayrılır.

A) **Beden ile yapılan ibadetler**: Namaz ve oruç gibi ibadetler bu çeşit bir ibadettir. Beden ile yapılan ibadetlerde başka birini vekil tayin etmek câiz değildir. Yani bir kimse başka birinin yerine namaz kılamadığı gibi, oruç da tutamaz. Bunları herkes kendi yapmalıdır.

B) **Mal ile yapılan ibadetler**: İslâm'ın beş şartından biri olan zekât bu çeşit bir ibadettir. Mal ile yapılan ibadetlerde başka birini vekil yapmak câizdir.

C) **Hem beden hem de mal ile yapılan ibadetler**: Hac ve cihad (kı-

tal) böyle bir ibadettir. Parası olduğu halde hacca gitmekten âciz olan veya herhangi bir özürden dolayı hac vazifesini yapamayan bir kimsenin başka birini yerine vekil göndermesi caizdir.

Diğer Bir Taksime Göre Şu Kısımlarda Ele Alınabilir:

I. İbadetteki Özellik Açısından:

İbadetleri hüküm, vakit, hak, kapsam, yapı, yapılma şekli ve özü açılarından inceleyebiliriz:

A. Hüküm Yönünden

a- Me'murun Bih (Buyruk) İbadetler:

Hüküm yönünden ibadetlerin ilk kısmı farz, vacip ve nafile ibadetleri içine alır. Bunlar, yapılması çeşitli derecelerde istenen ibadetlerdir.

b- Menhiyyun Anh (Yasak) İbadetler:

Bu çeşit ibadetler de, mekruh ve haram olan ibadetlerdir. Yapılması, kesin veya ona yakın bir biçimde istenmez.

c- Mubah İbadetler:

Me'murun bih ve menhiyyun anh ibadetler dışında kalıp helal olarak vapılan ibadetler de Mubah İbadetler'dir. Bunların yapılmasın da mükellef seçeneklidir.

B. Vakit Yönünden:

Vakit yönünden ibadetler, belli vakti olması ve vaktinde yerine getirme açılarından ele alınır:

a- Belli Vakti Olmasına Göre:

i) Mutlak İbadetler:

Allah'ın kendileri için muayyen bir vakit tayin etmediği ibadetler "Mutlak İbadetler" adını alır. Keffaretler bunun örneğidir.

ii) Mukayyet İbadetler:

Allah'ın kendileri için belli bir vakit tayin etiği ibadetler de Mukayyet İbadetler adını alır: Bu çeşit ibadetlerin bir kısmının vakti dar (oruç), bir kısmının geniş (namaz), diğerlerinin de bir yönden dar (hac) vakti vardır.

b- Vaktinde Yerine Getirmeye Göre:

i) Edaen İbadet:

İbadeti dinen tayin edilmiş vaktinde yerine getirmeye "Eda" denir. Namaza vakti çıkmadan başlanmışsa bu Hanefî Mezhebine göre edadır, Şafiî Mezhebine göre en az bir rekat kılınca eda olur. Hanefî Mezhebine göre eda üç kısma ayrılır:

1) Kâmil Eda,

2) Kasır Eda,

3) Kaza Hüküm ve Mânâsında Eda.

Namazı bütün şer'i vasıf ve şartlarına uygun olarak cemaatle kılmak "kâmil eda", yalnız başına kılmak "kasır eda", imamla kılarken abdesti bozulduğu için bir miktar ara verip abdest aldıktan sonra, yine onunla kılıyormuş gibi devam ederek kılmak "kaza manâlı eda"dır.

ii) Kazaen İbadet:

İbadeti vakti geçtikten sonra yerine getirmek "Kaza" adını alır: Kaza da üç çeşittir:

1) Makul Misliyle Kaza,

2) Makul Olmayan Misliyle Kaza,

3) Edaya Benzer Kaza.

Namazın namazla kazası, orucun oruçla kazası makul misille kaza; devamlı güç yetememe halinde orucu

fidye ile kaza makul olmayan misille kaza; bayram namazına imam rükûdayken yetişen kimsenin rükûu kaçırmamak için tekbirleri rükûda alması edaya benzer kazadır.

iii) İadeten İbadet:

İbadet, kusurlu yapıldığı için vakti içinde yeniden yapılırsa "İade" adını alır. İade bazan vaktinden sonra da olsa ibadeti yeniden yapmak mânâsına da kullanılır.

C. Hak Yönünden:

İbadetler -bilindiği gibi- kul hakkı olarak değil, Allah hakkı olarak yapılır. Ancak ibadetleri bu açıdan da ikiye ayırmak mümkündür:

a- Sırf İbadet:

Namaz, oruç, hac ve umre sırf (saf) ibadettir: Bunlar cemiyet nizamının zaruretidir, kendileriyle Allah'a ta'zim, kulluk ve şükran ifade edilmektedir.

b- İbadet Yanında Başka Mânâlar Taşıyanlar:

i) İbadet Ve Külfet Mânâsı Taşıyanlar:

Zekât, fitre ve öşür külfet mânâsı taşıyan ibadetlerdendir: Bunların ibadet olması, Allah'ın emri ve rızası için yapılması; külfet olması da bir çeşit vergi olmaları dolayısıyladır. Bu sebeple meselâ fitre yalnız mükellefin kendisi için değil, nafakası ait olanlar için de ödenir. Zekât ve fitre, külfet mânâsı bulunan ibadettir; öşür ise, ibadet mânâsı bulunan külfettir.

ii) İbadet Ve Ceza Mânâsı Taşıyanlar:

Bu çeşit ibadetlerin örneği keffaretlerdir: Bir masiyet (günah ve suç) dolayısıyla gerektiklerinde ceza; oruç, sadaka, köle azadı gibi ibadet cinsinden fiillerle yerine getirildiklerinden dolayı da ibadettir.

D. Kapsamı Yönünden:

a- Asıl İbadetler:

Namaz, oruç, zekat ve hac ibadetleri başlıbaşına birer ibadettir; ancak bunlardan özellikle namaz, kâinat ibadetinin, hatta birçok yönleriyle diğer ibadetlerin bir modelidir. Hac ise gerek namaz, gerek kurban gibi başka ibadetlerle içiçedir.

b- Özet İbadetler:

Bedenî ibadetlerden i'tikaf, bir yönüyle namaz, bir yönüyle oruç, bir başka yönüyle de hac ibadetinin; fitre, zekâtın; kurban, haccın bir yanının; umre, haccın bir özetidir.

E. Yapısı Yönünden:

a- Yalın İbadetler:

Bedenî ibadetlerden oruç; malî ibadetlerin bütünü, yani zekât, fitre ve kurban; karma ibadetlerden umre oldukça basit ve diğer ibadetlerden biriyle içice olmaksızın yerine getirilir.

b- Karma İbadetler:

Bedenî ibadetlerden namaz, gerek kâinatın ibadet modeli olması, gerekse dua vb. çeşitli ibadetlerle içice olması; i'tikaf, namaz, oruç ve haccın bir yanını içermesi; karma ibadetlerden hac, özel hac işlemleri, namaz ve kurbanla yapılması; yemin, kendisi bedenî, keffareti ödenirken malî ibadet olması; adak bedenî ve malî ibadetleri içerebilmesi; keffaret de adak gibi bütün ibadetlerle içice olması yönünden yalın ibadetlere göre karmaşık bir görünüm kazanırlar.

F. Yapılma Şekli Yönünden:

a- Bedeni İbadetler:

Namaz, oruç ve i'tikaf sadece bedenle yerine getirilir, hatta onların doğrudan doğruya malî bir yönünün bulunmadığı söylenebilir.

b- Malî İbadetler:

Zekat, fitre ve kurban bedenle yapılma özelliği taşımayıp, hemen bütünüyle malî bir nitelik taşır.

c- Karma veya Bedenî / Malî İbadetler:

Hac, umre, yemin, adak ve keffaretler yerine getirme açısından hem bedenî, hem de malî özelliklerin ikisini birden içine alır.

II. Uygulanan Açıcından:

İbadetleri, bizzat uygulama ve uygulayanların sayısı açısından inceleyebiliriz:

A. Bizzat Uygulama Açısından:

a- Asaleten İbadet:

Namaz, oruç ve i'tikaftan ibaret bedenî ibadetler bizzat mükellef tarafından yerine getirilir. Acizlik dolayısıyla başka birinin mükellef adına namaz kılması veya oruç tutması sözkonusu olamaz. Zira bedenî ibadetlerde vekâlet geçerli değildir.

b- Niyabeten veya Vekâleten İbadet:

Bedenî ibadetler dışında kalan malî ve karma ibadetler mükellef adına vekâleten başkası tarafından da yapılabilir. Bu şekilde başkası adınaibadeti yerine getirmeye "Vekâleten İbadet" şeklinde genel bir ifade kullanılıp ancak hac konusunda buna, "Niyabeten Hac" adı verilir.

Karma ibadetlerden yemin, adak ve keffaretlerin vekâleten yerine getirilmesi az önce sayılanlara göre biraz daha değişiktir.

B. Uygulayanların Sayısı Açısından:

a- Cemaatle Yapılan İbadetler:

İbadetlerin bir kısmı toplu halde yapılır; bedenî ibadetlerden namaz özellikle toplu halde yerine getirilince daha makbul hale gelir: Beş vakit namaz için cemaat sünnet-i müekkede; cuma namazı için farz; bayram namazı için vacip; cenaze namazı için sünnet; teravih namazı için sahabe sünneti; diğer çeşitli namazlar için de sünnet veya menduptur. Hac da aslında ferdî olarak yapılırsa da, çeşitli işlemlerin aynı mekanda yapılması dolayısıyla toplu bir ibadet görünümü kazanır.

İbadetlerin bu şekilde toplu yapılması önemli ferdî faydalar yanında, birçok sosyal faydalar da sağlar. Burada toplu ibadetlerin diğer dinî sistemlerde olduğu gibi -bazı maksatlı kişilerin zorla kabul ettirmek isteği şekilde- âyin niteliği kazanmadığını, zaten İslâm'da böyle bir durumun sözkonusu olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

b- Ferdî-Münferid İbadetler:

Bedenî ibadetlerden bazı namazlar, oruç ve i'tikaf; malî ibadetlerin bütünü tekli yapılır. Karma ibadetlerden hac aslında tekli yapılırken -az önce geçtiği şekilde- zaman ve mekân birliği dolayısıyla toplu ibadet görünümü kazanır; umre de hac gibidir; yemin, adak ve keffaretler de tekli ibadetlerdendir.

(bkz. Vecdi Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, İstanbul 1995)

İBADETİN FARZ KILINMASINDA GÖZETİLEN AMAÇ VE HİKMETLER

Dinin insana hitap eden biri iç, diğeri dış olmak üzere İki yönü vardır. Dinin içe hitap eden yönünü teşkil eden hükümlerine "itikadı hükümler", dışa hitap eden yönünü meydana getiren hükümlerine ise "amelî hükümler" denir. İbâdetler, bu tasnifte dinin amelî hükümlerinin ilk halkasını oluşturur. İbâdetle ilgili hükümler Allah hakkı {hukukullah) olan hükümlerden sayılır.

Allah hakkı hükümler, belirli bir ferdin yararına bakılmaksızın, ancak fertler de İhmal edilmeksizin daha çok toplumun faydasını gerçekleştirmeyi ve toplumdaki kamu düzenini korumayı hedef tutan hükümlerdir. Bu yüzden, bu nevi hükümler bütün İnsanların rabbi olan Allah'a nisbet edilmiştir. Çünkü ibâdetler, kul ile Allah arasındaki ilişkiyi sağlaması yanı sıra, fert ve toplum üzerinde pek çok yönden önemli etkiler meydana getiren, ahlâkî seviyeyi yükselten, kötülüklerden uzaklaştıran, ruh ve beden sağlığına yararlar sağlayan, beşerî ilişkilerde kardeşlik, dostluk, dürüstlük, adalet, hakkaniyet, eşitlik ilkelerini benimsetip hâkim kılan, kamu düzeninin bozulmasını önleyen, sosyal bütünleşme, kaynaşma, dayanışma ve yardımlaşma ruhunu kazandırıp geliştiren bir fonksiyona da sahiptir.

Şöyle ki, namaz Allah'a kullukta bulunmanın en önemli vasıtası olup, ruhu temizler, nefsi terbiye eder, ahlâkı güzelleştirip insanı kötülük ve ihtiraslardan uzaklaştırır. Cemaatla kılınan beş vakit namaz, bayram ve cuma namazları, müslümanlar arasında dayanışma, tanışma, kardeşlik ve birliği sağlar.

Hac ibâdeti, İslâm âleminin her köşesinden nezih bir heyecan ile akın edip gelen binlerce dindaşın mukaddes (kutsal) bir belde olan Mekke'de toplanıp aralarındaki din birliğini, din kardeşliğini ve din sevgisini canlandırmalarını ve birbirleriyle fikir/ilim alışverişinde bulunmalarını sağlar.

Oruç, nefs-i emmâreyi (insanı kötülüğe yönlendiren nefis) terbiye ile insanı nefsine hâkim olmaya ve iradesini kuvvetlendirmeye alıştırır.

Zekât, sadaka, fitre gibi malî ibâdetler, fakirlerle zenginler arasında dostluk ve sevginin meydana gelmesine vesile olur, toplumda maddî yönden huzurlu ve güvenli bir hayatın gelişmesini sağlar.

Diğer taraftan, ibâdetlerin kültür ve medeniyet seviyesinin yükselmesine san'at, estetik ve teknolojinin gelişmesine olumlu yönde etki ettiği de inkâr edilemez. Bunlara, ibâdetlerin topluca yapıldığı cami ve mescidlerin birer san'at eseri olarak yapılması, zamanı hesaplamak ve bazı takvim meselelerini belli esasa bağlamak maksadıyla hilâli gözetleme yeri olan rasathaneler kurulması, namaz vakitlerinin tesbiti amacıyla güneşin hareketleri üzerinde gözlemler yapılması, hayırseverler tarafından vakıf olarak medrese binalarının inşası, kamu hizmetlerini yerine getiren şifâhâne (hastane), karakol, köprü, yol, han, hamam gibi sosyal tesislerin yapılması örnek teşkil edebilir.

İbâdetler şekil olarak basit görünseler de yüce yaratanın buyrukları ol-

duğu için güçleri ve sırları bu âlemin ötesine uzanır ve her biri yaratanla bağlantının değişik biçim ve boyutlarda gerçekleşmesini sağlar. Bu sebeple de namaz örneğinde olduğu gibi belli duaların ezberlenmesi ve okunması, belirli davranış biçimleri, hacda olduğu gibi çoğu sembolik nitelik taşıyan bir dizi davranış, ibâdetin bir parçasını veya şekille ilgili öğesini oluşturabilir. Bu tür davranışların ibâdet sayılmasının anlamı ise her zaman zihnen kavranamayabilir. Çünkü ibâdetler, dinin belli ölçüde biçimsellik ve sembolizm içeren bir yönünü temsil eder. İnsan aklı, yüce yaratanına ibâdet edilmesinin önem ve gerekliliğini kavrasa bile bunun nasıl ve ne şekilde yapılacağını bilemez. Yaratıcının ibâdet esnasında ortaya konmasını istediği davranış biçimleri, ibâdetin özüne göre önem bakımından ikinci derecede olup ne gibi hikmetler taşıdığı akılla kısmen anlaşılsa bile yine de aklın kavrayamayacağı bir özelliğe sahiptir. Hz. Ömer'in, hacer-i esved hakkındaki şu sözü bazı ibâdet biçimlerinin akılla kavranılamayacağını gösteren en güzel bir örnektir: "Vallahi biliyorum ki sen insana ne zarar ve ne de fayda veren bir taşsın. Ancak Resûllullah'ı seni öperken gördüm ve ben de seni öpüyorum". Yine Hz. Ali'nin: "Eğer dinin ibâdet biçimleri, kişisel görüş ile tesbit edilecek olsaydı, bana göre mestin altını meshetmek, onun üstünü meshetmekten daha evlâ olurdu. Ancak ben Resûlullah'ı mestlerinin üstünü meshederken gördüm" sözü de bu konuda örnek olarak verilebilir. Bundan dolayı ibâdetlerin yalnızca Allah'ın emrettiği ve resulünün açıklayıp gösterdiği tarzda yapılması esastır. Peygamberimiz "Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi, siz de namazınızı öylece kılın", "Hac ile ilgili hükümleri benden öğrenin" hadisleriyle ibâdet şekillerinin ilâhî bildirimlerle (vahiy ile) belirlendiğini ifade buyurmuştur. Bu yüzden Allah'ın emrettiği ve Peygamber'in de açıklayıp gösterdiği İbâdetler ne artar, ne eksilir ve ne de zamanın değişmesiyle değişir.

İBADET YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN VE EDASININ ŞARTLARI

Bir kimsenin ibadetle yükümlü olması için gerekli olan şartlara fıkıh dilinde **vücûb şartları**, yapılan bir ifanın dinen geçerliliği için aranan şartlara da **sıhhat** veya **eda şartları** denilir.

Müslümanın akıllı ve bâliğ olması ile ibadeti ifaya güç yetirecek durumda bulunması **genel vücub şartları** olup bu konuda ibadetler arasında çok az farklılık mevcuttur. Cuma namazında hür, erkek ve mukim olma, zekâtta belirli miktarda bir mala, hacda yeterli derecede malî imkâna sahip bulunma, bu ibadetler için aranan diğer yükümlülük şartlarının örneklerini oluşturur.

İbadetle yükümlü olma şartları fert açısından genelde gayri iradî gelişmelerdir. Bu yükümlülüğün doğması yani vücûb sebebi de namaz vaktinin girmesi, ramazan hilâlinin görülmesi, zekâtta yılın dolması veya Kabe'nin mevcudiyeti gibi zahirî, gayri iradî ve objektif sebeplerdir.

İbadetlerin geçerlilik şartları, genelde o ibadeti meydana getiren temel fiiller ve şeklî unsurlar olup

çok defa iradî davranışlardan oluşur. Meselâ namazda vakit hem vücûb sebebi hem de sıhhat şartı iken oruçta sadece vücûb sebebi; cuma namazında vakit, devlet başkanının izni ve kılınacak yerleşim yerinin şehir veya şehir hükmünde olması hem vücûb hem de sıhhat şartı niteliğindedir.

İbadetin geçerliliği için aranan şartlar o ibadetin kendisinden bir parça oluşturmaktaysa **rükün**, değilse **şart** adını aldığı gibi önem derecesine göre de farz ve vâcip ayırımına tâbi tutulur.

Niyet ibadetlerin geçerliliğinin belki de en genel ve ortak şartıdır. Bununla birlikte sırf ibadet niteliğinde olmayan ve **vesile ibadetler** olarak nitelendirilen ezan, ayrıca abdest ve gusül gibi hazırlıklarda niyeti gerekli görmeyenler de vardır. Niyet, esasen Allah'ın rızâsını kazanma arzusuyla ve O'nun hükmüne tâbi olmak üzere fiile yönelen irade olmakla birlikte fıkıhta **bir davranışı ibadet kastıyla yapma ve yapılan ibadetin cins ve türünü belirleme** şeklinde kolaylıkla uygulanabilir bir boyuta indirgenmiştir.

Öte yandan niyetle amel arasındaki ilişki bakımından da iki tür hükümden söz edilebilir:

1) **Uhrevî hüküm.** Yapılan amelin -ibadet veya muâmelât olmasına bakılmaksızın- uhrevî sonucu hakkında temel ölçü niyettir. Buna göre farz veya nâfile bir ibadetin ya da haram bir fiilin yapılması veya terkedilmesine ait sevap veya günah niyetin bulunmasına bağlıdır. Bu takdirde amelleri ibadet ve muâmelât şeklinde ayırmanın kesin bir çizgi olmadığı, Allah'ın iradesine uygun olarak yapma niyetiyle bütünleştiği zaman herhangi dünyevî bir ihtiyacın karşılanması için yapılan amellerin de geniş anlamda ibadet kavramı çerçevesine girdiği anlaşılır.

2) **Dünyevî hüküm.** Dünyevî sonuç bakımından ibadetlerde niyetin şart koşulmasının esas amacı, farklı derecedeki ibadetleri birbirinden ve ibadet olmayan davranışlardan (âdetler) ayırt etmektir. Meselâ orucu bozan bazı davranışlardan ibadet maksadıyla olduğu gibi perhiz ve tedavi gibi bir amaçla da kaçınmak mümkündür. Böyle bir eyleme oruç niteliği kazandıran kriter niyettir.

İbadetin dinen belirlenen vaktinde yerine getirilmesine **eda**, bu vaktin dışında başka bir zamanda yerine getirilmesine ise **kazâ** denir. Ayrıca *Hanefî usulcüleri* edayı, dinen veya hukuken aranan bütün şart ve vasıfları toplayıp toplamaması açısından **kâmil, kasır ve kazâya benzeyen eda** şeklinde üç kısma ayırmışlardır. Vakti içinde cemaatle kılınan namaz birinciye, tek başına kılınan namaz İkinciye, namaza imamla beraber başladığı halde ârızî bir sebeple onun bir kısmını imamla kılamayarak tek başına tamamlayan kişinin ibadeti de üçüncü tür edaya örnektir.

Kazâ da **ibadetin mâkul misliyle, mâkul olmayan misliyle ve edaya benzer** olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. Vaktinde eda edilmeyen farz bir namazın sonradan aynen kazâ edilmesi birinci, yaşlı bir kişinin ramazan orucunu tutmaya gücünün yetmemesi sebebiyle fidye vermesi ikinci, bayram namazına imam rükûda iken

yetişen kimsenin rükûunu kaçırmamak için tekbirleri rükûda alması ise üçüncü tür kazâya örnek teşkil eder. Öte yandan birinci ifadaki eksiklik sebebiyle vakti içinde yapılan ikinci tam ifaya "**iâde**" adı verilir ve böyle bir ibadete de "**iâdeten ibadet**" denir.

Namaz ve oruç gibi sırf bedenî ibadetler kişinin şahsî görevleri olup bunların mükellef tarafından bizzat yapılması asıldır ve bu tür ibadetlerde naslara dayanan sınırlı ruhsatlar hariç başkası adına ibadet yapmak (niyâbet) kural olarak câiz değildir. Bu durum hem yaşayan hem de ölmüş olan mükellefler açısından böyledir. Buna karşılık üçüncü şahısların haklarını ilgilendiren birtakım yönler bulunması sebebiyle zekât ve kurban gibi malî ibadetlerin bedel ve niyâbet yoluyla ifa edilmesi câiz görülmüştür.

Fıkıh Dört Kısma Ayrılır

Fıkıh ilmi İbadât, Münâkehât, Muâmelât, Ukubât olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır:

İbâdât: (İbadetleri)

Münâkehât (evlenme, boşanma, nafaka v.s.)

Muâmelât, (alışveriş, kira, şirketler, evlilik, miras, vasiyet gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen kuralların tamamını) ifade eder.

Ukûbât ise Cezalar, had, ta'zir ve kısas gibi anlamlara gelir.

Şer'î Hükümlerin Delilleri

Sözlükte yol göstermek, işaret etmek, delâlet etmek anlamına gelen delil kelimesi İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre: *"Üzerinde doğru düşünmek suretiyle haberi bir sonuca (matlub-ı haberî) ulaşılması mümkün olan şeydir."*

1- İttifak Edilen Deliller:

Bilginlerin, üzerinde ittifak ettikleri deliller dörttür:

1-Kitap 2-Sünnet 3-İcmâ' 4-Kıyâs.

Bu hükümler vacibü'l-ittiba; yani bu hükümlere uymak gereklidir.

2- İhtilâf Konusu Olan Deliller:

İhtilâf konusu olan delilleri kimi bilginler hüküm için delil saymış, kimi bilginler ise delil saymamıştır.

Bu deliller şunlardır: Mesâlih-i mürsele, istihsân, ıstıshâb, Örf, şer'u men kablenâ (önceki ümmetlerin dinlerindeki hükümler) , sahabî kavli.

3- Bütün Delillere Ait Ortak Bilgiler:

*1- **Şer'î deliller**;ikiye ayrılır:*

a- Naklî deliller: Naklî delillerin yolu nakildir, bunların meydana gelmesinde müctehidin herhangi bir katkısı yoktur. Kitab, sünnet ve icmada ayrıca örf, şeru men kablene, ve sahâbi kavlini de bu delillere sayabiliriz.

b- Aklî deliller: Oluşmasında müctehidin katkısı bulunan delillerdir. Çünkü nakille istidlâl edebilmek için düşünmeye kafa yormaya kısaca akla gerek vardır. Kıyâs, mesâlih-i mürsele ve bazı istihsân şekilleri gibi.

Delâletinin Kuvvetine Göre Deliller:

Kat'i Delil: Kendisinden şer'î bir hükmün açıkça anlaşıldığı ve başka türlü anlaşılmasının doğru olmayacağı delillerdir.

Zannî Delil: Delâleti kat'î, dolaylı şekilde hüküm bildiren, yorum ve izaha muhtaç olanlar da delâleti zannî delillerdir.

Hüküm çıkarırken Her iki nevi diğerine muhtaçtır.

Şer'î Deliller Akl-ı Selime Ters Düşmez. Akl-ı selîme aykırı ve onunla çelişkili bir hüküm taşıyan sahih bir delil bulunamaz *çelişki ancak şu durumlar da söz konusu olabilir:*

a-Delilin sahih olmaması halinde.

b-Delilin, Şârî'in kasdettiği şekilde anlaşılmaması halinde.

c-Aklın bunama gibi bir hastalığa düçar olması veya şahsî arzulara kapılması yahut bir takım bozuk görüşlere meyletmesi halinde.

Kıyas, sadece, hükmü açığa çıkarır (ızhâr) , yoksa yeni baştan hüküm koymaz. Şimdi bu özelliği bazı örneklerle açıklayalım:

Kur'ân-ı Kerîm'in âyeti ile cuma namazının kılındığı vakitte alış-veriş yasaklanmıştır. Fakîhlerin çoğunluğu bu nehiyden, cuma namazı ezanı sırasında alış-verişin mekruh olduğu manasını anlamıştır. Bu yasağın illeti ise, bu vakitteki alış-verişin namazdan alıkoymasıdır.

1- Kitâb:

Kur'ân, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e (sav.) arapça olarak indirilmiş, bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, mushaflarda yazılı, Fatiha Sûresi ile başlayıp Nâs Sûresi ile sona ermiş kelâmıdır".

Kitâb'ın Özellikleri:

a-Kitâb, Arap dilinde indirilmiştir.. Kur'ân'ın arapçadan başka bir dile tercümesi Kur'ân sayılamaz.

b-Kur'ân tercümesine dayanılarak hüküm istinbat edilemez. Kur'ân sırf manasıyla okunması caiz olmaz. Kur'ân gerek manası gerekçe Arapça olan lâfızları Allah katından indirilmiştir.

c-Kur'ân tevatür yoluyla nakledilmiştir. Tevatür, normalde yalan üzerinde birleşmesi aklen mümkün olmayan bir topluluğun aynı Özellikteki bir topluluktan yaptığı rivâyettir.

d-Tevatür yoluyla nakledilmemiş olan bir metin Kur'ân olarak isimlendirilemez.

Kur'ân'ın Kısım Kısım İndirilmesinin Hikmeti:

Kur'ân-ı Kerîm'in vak'alara, olaylara göre parça parça indirilmesindeki hikmet, onu müslümanlann gönüllerine iyice yerleştirmek, ezberlemelerini kolaylaştırmak ve daha önceleri yazı yazmayı çok az bilen Araplar tarafından yazılabilmesinde kolaylık sağlamaktır.

Kitâb'ın Kaynak Değeri ve Kaynaklar Arasındaki Yeri:

Müslümanlar arasında hiç ihtilâfsız kabul edilmektedir ki, Kitâb'da mevcut hükümle amel etmek farzdır ve kendisinde, hükmü bilinmek istenen olayın hükmü bulunduğu sürece onu bırakıp başka delile yönelmek caiz değildir.

Kitâb'ın Hükümlere Delâleti:

Hiç şüphesiz Kitâb'ın aslına uygun olarak bize ulaşmış olduğu kesindir ("kat'ıyyü's-subut"tur) . Şu var ki, Kur'ân'ın hükümlere delâleti bazen kat'î (kesin) bazen zannî olabilir. Bu da, Kitâb'ın lâfızlarında ihtimâlî'liğin bulunup bulunmayışına (birden faz-

la manaya açık olup olmayışına) göre değişir.

Şâyet Kitâb'taki bir lâfız birden fazla manaya ihtimalli değilse, Kitâb'ın hükme delâlet kesindir.

Kitâb'ta yer alan lâfız birden fazla manaya açık ise, o zaman hükme delâleti zannî olur.

Kitâb'ın Hükümleri Açıklayışı:

Kitâb'ın hükümleri açıklayışı -genellikle- icmâlîdir. (genel ilkeler / temel prensipler tarzındadır) . İnsanlığın menfaatinin sabit olduğu hususlarda ayrıntılı tafsîlî (detaylandırılmış) hükümler belirlemiştir. Ancak bunların sayısı azdır. Evlenilmesi yasak olan kimseler gibi. Zaman ve mekânın ihtiyaçlarına göre hükümler evrensel ve süreklilik özelliği taşıyan bu genel ilkelerden içtihat yoluyla elde edilir. Ana kurallar zaman ve mekânın değişmesiyle değişmez, değişen sadece cüz'î hükümlerdir.

Kitabın Hükümleri Açıklayış Üslûbu:

Kur'ân'ın emir üslubu "Vacip (farz) hükmünü koyacağı her yerde "**vücub**" Haram hükmünü koyacağı her yerde "**hürmet**" lâfzını kullanır. Nehiy sigasıdır.

2- Sünnet

Lügatte "sünnet", alışılmış yol, fıkıh usulü terimi olarak ise "Sünnet, Hz. Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrir" anlamındadır.

Sünnetin çeşitleriyle ilgili geniş bilgi için, daha önce yer alan Hadisler bölümüne müracaat edilebilir.

Sünnetin Kaynak Değeri:

Râviler arasında rivâyetine güvenilecek kişilerin yanı sıra, rivâyetine güvenilemeyecek kimseler de bulunmuştur. İşte bu durum, hüküm istinbatı sırasında Sünnet malzemesinin bir ayırıma tabi tutulmasını gerekli kılmıştır.

"Tevatür" yoluyla nakledilen Sünnet, Hz. Peygamber'e aidiyeti kesin olduğu için bütün bilginlerce kabul edilmiştir.

Hanefî bilginlere göre "şöhret" yoluyla (meşhûr sünnet) , diğerlerine göre "istifâza" yoluyla nakledilen (müstefîz) Sünnet, sübût yönünden mütevâtire yakın olduğundan, aynı şekilde makbuldür.

"Ahâd" yoluyla nakledilen Sünnete gelince, bunu, gerek Sahâbe bilginleri gerekse fıkhî mezheplerin imamları ancak bir takım kayıt ve şartlarla kabul etmişlerdir. Onlar bu konuda farklı metodlara sahiptir bunlar:

Sahâbenin Âhâd Haberlerle Amel Konusunda Takip Ettikleri Metodlar:

Bu değişik şekillerde olabiliyordu şöyle ki:

Bazıları, bir hadis rivâyet edildiğinde, bunu, ancak iki kişinin bu hadisi Rasûlûllah'tan işittiğini ifade etmesinden sonra kabul ediyordu. *Bazen ise,* râviye güvenmedikleri için hadisi reddediyor ve onunla amel etmiyorlardı.

Sünnetin Kitâb'a Göre Yeri:

1- Kaynaklık vasfı açısından Sünnet'in Kitab'a göre yeri: Kur'ân ve Sünnet'ten herbirinin kaynak değeri.

2- Gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet'te yer alan hükümler açısından Sünnet'in Kitâb'a göre yeri: Sünnet'teki

hükümlerin Kur'ân'daki hükümler ile bağdaşıp bağdaşmama durumları.

Kaynaklık Vasfı Açısından Sünnetin Kur'ân'a Göre Yeri:

Sünnet, her ne kadar İslâm hukukunun kaynaklarından biri ise de, kaynaklar sıralamasında Kur'ân'dan sonra gelir.

Gerek Kur'ân Gerek Sünnet'te Yer Alan Hükümler Açısından Sünnetin Kitâb'a Göre Yeri:

Sünnette yer alan hükümleri inceleyip, Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümlerle karşılaştırdığımızda, dört şekilden biri ile karşılaşırız:

Birinci şekil: *Sünnet'in Kur'ân'ı teyit edici özelliği.*

Kur'ân bir konuda hüküm getirir, Sünnet de o hükmü halin icaplarına göre farklı şekillerde ifadeye koyar. Ancak burada Sünnet, Kur'ân'ın getirdiği hükmü teyit etmekten başka bir fonksiyon icra etmez.

"Namaz kılınız" âyetini "Namaz dinin direğidir" hadisi teyid etmektedir.

İkinci şekil: *Sünnet'in Kur'ân'ı beyan edici özelliği.* Kur'ân'da açıklanmaya ihtiyaç gösteren âyetler bulunduğu açıktır.

Sünnet'in Kur'ân'ı beyan edici özelliği teknik olarak birkaç şekilde gerçekleşmektedir.

a- Kur'ân'ın "mücmel" nasslarını tefsir veya "müşkil" nasslarını beyan eden sünnet.

Mücmel: Söylendiğinde kendisinden belirli bir şey anlaşılmayıp birisinin diğerine meziyeti olmayan birden fazla hususun anlaşıldığı lâfızdır. Ya da o, delâletinin ve delaletinden kast edilen hususun açık olmadığı lâfızdır.

Müşkil: Karışık olan, güçleşen şey, rengi kırmızıya çalan nesne; bizzat lafzındaki bir sebepten veya başka bir nasla çatışmasından dolayı anlamı kapalı olan lafız anlamında bir fıkıh usulü terimi. Müşkil, delâleti açık olmayan lafızlardandır. Müşkildeki kapalılık doğrudan doğruya lafzın kendisinden kaynaklanır ve onunla kastedilen manâ, ancak onu kuşatan karîne ve emareler üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilir.

Kur'ân'da "Namazı kılın, zekâtı verin" buyurulduğu halde namazın nasıl, ne zaman, ne miktarda kılınacağı, zekâtın kim tarafından, hangi mallardan, ne miktarda ve kimlere verileceği hususları açıklanmamıştır. İşte bütün bu ve benzeri hususların beyanı Sünnet tarafından yapılmıştır.

b- Kur'ân'ın "umum" ifade eden âyetlerini "tahsis" eden sünnet.

Nisa sûresinde kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar zikredilmiş ve sonunda da, "Bunların dışındakiler size helâl kılındı" buyurulmuştur. Ancak Efendimiz, "Kadın, halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz" buyurmak suretiyle âyette geçen "bunlar dışındakiler" ifadesini tahsis etmiştir.

Üçüncü şekil: Sünnet, Kur'ân'da yer alan bazı hükümleri nesheder (yürürlükten kaldırır) .

Dördüncü şekil: Sünnet, Kur'ân'da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hükümler getirir. Fıtır sadakasını vitir namazının kılınması gibi

3- İcma:

Sözlükte bir işi yapmaya azmetmek, kesin kararlı olmak anlamındaki icma kelimesi usul ıstılahında birkaç farklı biçimde tanımlanmıştır. Bu tanımları birleştirdiğimizde şöyle bir ortak tanıma ulaşmaktayız: *İcma:* "Hz. Muhammed'in ümmetinden olan müçtehitlerin, Hz. Peygamberin vefatından sonraki herhangi bir devirde şer'î bir hüküm hakkında fikir birliği etmeleridir".

İcma'ın Şartları:

Tanımında icma'ın şartları da görülmektedir. Bunlar:

1- Fikir birliği edenlerin Hz. Muhammed'in ümmetinden, yani Müslüman olmaları;

2- Fikir birliği edenlerin müctehit olmaları;

3- İcma'ın gerçekleştiği dönemde hayatta olan bütün müctehitlerin fikir birliği etmiş olmaları;

4- İcma'ın Hz. Peygamberin vefatından sonra gerçekleşmiş olası;

5- Üzerinde fikir birliği edilen meselenin Şer'î bir hükümle ilgili olması.

İcma'ın Türleri:

*Sarih İcma;*İcma, fikir birliği eden müctehitlerin tamamının Şer'î bir hüküm konusunda taşıdığı fikri açıklayarak gerçekleşebileceği gibi, bazı müçtehitlerin fikirlerini açıklamalarına sarih icma denir.

Sükûtî İcma; Herhangi bir asırda belli bir mesele hakkında ortaya atılan dinî bir görüşü incelemeye yetecek bir müddet içerisinde müctehidlerin sükût etmeleriyle hâsıl olan icmâ'.

İcma'ın Kaynak Değeri:

Fakîhlerin çoğunluğuna göre sarih icma kesin hüküm ifade eder. Eğer herhangi bir konunun hüküm üzerinde fakîhler icma etmişlerse, artık o konuda o icma'a uymak vacip, terk etmek yada ona aykırı davranmak ise haramdır.

Çünkü bir konu üzerinde icma'ın gerçekleşmiş olması, artık onun tartışılabilir alanda, ictihat ve ihtilâf konusu olmaktan çıkması demektir. Hatta bu sebeple, herhangi bir konunun hükmü araştırılırken önce icma'a bakılması tavsiye edilir.

Sükûtî icma konusunda da çoğu fakîh hüküm ifade ettiği görüşünde olsa da, onu kaynak saymayan fakîhler de mevcuttur. Karşı çıkanlar sükût her zaman onaylama anlamına gelmez şeklinde bir akıl yürütmede bulunurlar.

4- Kıyas:

Sözlükte "kıyas" bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi anlamına geldiği gibi iki şeyi birbirine eşitlemek anlamında da kullanılır.

Usûlcülerin kullandığı bir terim olarak ise kıyas, "Kitab, Sünnet veya [bazı görüşlere göre] icmada hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek" demektir.

Hükmü nass tarafından belirlenmiş meseleye *asıl veya makîsun aleyh;* hükmü nasslarda belirlenmemiş meseleye *fer' veya makîs ;* nassdaki hükmün konmasına sebep olan özelliğe *İllet;* nassla sabit hükme, *aslın hükmü;*

kıyasla belirlenen hükme ise *fer'in hükmü* adı verilir. Şimdi bu işleme bazı örnekler verelim: Meselâ:

Şarap, Kur'ân-ı Kerîm'de yasaklanmıştır. (Mâide; 90) , şarabın hükmü, ortak nitelik olan sarhoş etme özelliği yüzünden kıyas yoluyla diğer alkollü içkilere de şamil olur. Burada şaraba, *"Asıl"* denir. Çünkü hakkındaki dinî hüküm; âyet-i kerîme ile sabittir. İçilmesinin haram olması ise; Şer'î bir delil ile sabit olan dinî bir *"Hüküm"* dür. İçene sarhoşluk vermesi de bu hükmün *illeti* (sebebi) dir.

Kıyasın Hüccet Değeri:

İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu, kıyasın şer'î-âmelî hükümlerin bilinmesini sağlayan bir delil ve İslâm hukukunun esaslarından biri olduğu hususunda fikirbirliği etmişlerdir.

FER'Î DELİLLER

İstihsan: Müctehidin bir meselede, özel bir delil sebebiyle, o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçip başka bir çözümü benimsemesi, ya da iki farklı kıyas imkânı bulunduğunda, ilk bakışta dikkat çekmeyen kıyası (kapalı kıyası) gerekçe birliği açısından daha güçlü bulduğu için açık kıyasa tercih etmesidir. Buna göre, istihsan çeşitlerini iki gruba ayırmak mümkündür:

İstislâh (Mesâlih-i Mürsele) :İslâm hukuk terminolojisinde *maslaha* terimi geniş anlamda kullanıldığında, hem "yarar sağlama"yı hem "zararı savma"yı ifade eder.

Maslahanın bu iki yönü ayrı ayrı anlatılmak istendiğinde birincisi için *"celbü'l-menfaa"* (veya *celbü'l-maslaha*), ikincisi için *"def`ü'l-mefsede"* tabiri kullanılır. -Yorum yoluyla da olsa- nasların kapsamına girmeyen ya da *"illet"* bağı kurularak (kıyas yoluyla) nasta düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fıkhî bir meselenin hükmünü İslâm fıkhının genel ilkelerine göre belirleme yöntemine *"istislâh"*, bu metodu uygulayarak hükme ulaşırken esas alınan maslahatlara da *"mesâlih-i mürsele"* denir.

Örf ve Âdet: Bir başka anlatımla, İslâm hukukunun "doğrudan" kaynakları arasında yer alamayan örf ve âdet, hüküm çıkarmada üstlendiği rolü daha çok istihsan ve ıstıslâh gibi metotlar aracılığıyla yerine getirmiştir.

Fakîhlere göre bir toplumdaki örf ve âdetin geçerliliği için onun yaygın ve sürekli olması, nasların lâfzına ve ruhuna yani İslâm hukukunun temel ilkelerine aykırı düşmemesi gerekir. Bu şartları taşıyan örfe sahih örf, taşımayana da fâsid örf adı verilir.

Istıshâb: Fıkıh usulü terimi olarak ıstıshâb, daha önce varlığı bilinen bir durumun -aksine delil bulunmadıkça- varlığını koruduğuna hükmetme yöntemidir. Buna göre, kesin olarak varlığı (ya da var olmadığı) bilinen bir durumun değiştiğine dair delil bulunmadıkça o duruma göre hükmedilmesi asıldır; bir tereddüt sebebiyle o hüküm ortadan kaldırılamaz ve o durum için yeni delil istenmez

Istıshâb, önceden varlığı bilinen hüküm itibariyle üç nevidir:

a- İbâha-i Asliyye Istıshâbı: Buna göre bir şeyden yararlanma veya bir davranışta bulunma hakkında naslarda özel bir hüküm yoksa veya kıyas

yahut ıstıslâh yoluyla naslardan bu hususta özel bir sonuç çıkmıyorsa, "Eşyada aslolan mubahlıktır" prensibine göre o şeyden yararlanmanın veya o işi yapmanın mubah olduğu sonucuna ulaşılır. Bu tarz hüküm verme metoduna "ıstıshâb" denir.

b- Berâet-i Zimmet İstishâbı: Bir kimsenin borçlu veya suçlu olduğuna dair delil bulunmadıkça borçsuz ve suçsuz kabul edilmesi esastır. Buna göre, alacaklı olduğunu iddia eden kimse bunu isbat edemediği takdirde davalının borçlu olmadığına; yine, suç işlediği iddia edilen kişinin bu fiili isbat edilmedikçe aynı prensibe göre suçlu olmadığına hükmedilir.

C) Vasıf Istıshâbı: Şer`an varlığı kabul edilen bir hükmün, sebebinin ortadan kalktığı ispat edilmediği sürece sabit sayılması esastır. Meselâ, satım ve mirasçılık gibi bir mülkiyet sebebine binaen sabit olan mülkiyetin, geçerli bir nikâh akdinden sonra kurulan evlilik bağının, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, ortadan kalktığını gösteren bir delil olmadığı sürece devam ettiğine hükmedilir.

Sahâbe Sözü: Fıkıh usulü bilginlerine göre, Hz. Peygamber'e yetişip ona iman etmiş ve örfen arkadaş denebilecek bir süre onunla birlikte bulunmuş kimseye sahâbî denir. Sahâbeden intikal eden fetvaların ve onların fıkhî görüşlerinin şer`î bir delil sayılıp sayılmayacağı fakîhler arasında ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Dört halifenin görüş ve uygulamaları da amelî değeri ve daha sonraki dönemlere uzanan kalıcı tesirleri sebebiyle fıkıh literatüründe ayrı bir önemi haiz olmuştur.

İslâm Öncesi Şer'îatlar (şer'u men kablenâ) : Hz. Muhammed'den önceki ilâhî dinlerin hükümlerinden Kur'ân-ı Kerîm'de veya Hz. Peygamber'in sünnetinde yer almayanların müslümanlar için bağlayıcı olmadığında âlimler fikir birliği içindedir.

Sedd-i Zerâi': Harama, kötü ve zararlı bir sonuca vasıta olan davranışların yasaklanması, kötülüğe giden mübah yolların kapatılması demek olan sedd-i zerâî`, bütün İslâm âlimlerince benimsenen bir ilke olmakla birlikte daha çok Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde telâffuz edilen ve sıklıkla işletilen bir metot olmuştur.

RE'Y:

Sözlükte "şahsî görüş, düşünce ve kanaat" mânasına gelen re'y kelimesi fıkıh literatüründe "hakkında açık bir nas yani âyet veya hadis metni bulunmayan fıkhî bir konuda müctehidin belli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş" anlamında kullanılan bir terimdir.

İctihad: Sözlükte "zor ve meşakkatli bir işi gerçekleştirme uğrunda kişinin olanca gayreti göstermesi", fıkıh ilminde ise "fakîhin şer`î-amelî bir meselenin hükmünü ilgili delillerden çıkarabilmek için olanca gayreti sarfetmesi" anlamına gelir.

TAHARET-ABDEST-TEYEMMÜM-GUSÜL-MESH

KADINLARIN HALLERİ VE NAMAZ TAHARET-NECASET:

Aslen murdar olan şeye "Neces" denir.

Hakîkî necasetler, namazda bağışlanan mikdarlarına göre, "Necaset-i hafîfe" ve "Necaset-i galîza, mugallaze" kısımlarına ayrıldığı gibi, akıcı olup olmamaları bakımından da, "mayi" ve "camid" kısımlarına ve görülüp görülmemeleri bakımından da "necaset-i mer'iyye" ve "necaset-i gayr-i mer'iyye" kısımlarına ayrılır.

Meni ve mezi galiz necasettir. Bu pisliğin, kuru veya yaş bir madde olup olmamasına göre, namazın sıhhatine mâni olan miktar değişir. Şöyle ki: Galiz necaset tabir edilen ağır pislik, kuru bir madde ise, bir dirhem, yani, üç gramdan az olmalıdır. Üç gramdan fazlası, namazın sıhhatine mâni olur.

Eğer yaş bir madde ise, el ayası dediğimiz avuç içinden daha geniş bir alana yayılmamış olması şarttır. El ayasından fazla bir kısmı ıslatmış olan pislik, namaza mânidir. Namaz kılabilmek için bu miktardaki pisliklerden temizlenmek farzdır.

Bu miktarlardan aşağı olan pislikler, namazın sıhhatine engel teşkil etmez. Ancak yine de bu miktar pisliğin -eğer mümkünse yok edilmesi sünnettir.

İnsanların kurumuş olan menileri ise ovalamakla temizlenebilir.

Dokunmuş olduğu elbise astarlı olsa da, yine ovalamak yeterlidir. Fakat yaş halde olan meniyi mutlaka su ile yıkamak gerekir. Bununla beraber elbiseye dokunup kurumuş olan bir meni, ovalanmakla temizlendikten sonra, o elbise ile namaz kılınabilirse de, o yer sonra ıslanmış olsa, sahih kabul edilen görüşe göre pislik hali geri döner; onu tekrar kurutup ovalamak veya yıkamak gerekir.

Mezi ve vedi de meni gibidir.

Hafif necaset sayılan ve temiz olmayan şeyler şunlardır:

1- At, katır ve eşeklerin sidikleri ile, eti yenen koyun, keçi, geyik ve karaca gibi evcil ya da yabanî hayvanların sidikleri ve bunların tersleri, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre hafif pisliktir. Fetvaya esas olan bu görüştür. Ebû Hanîfe'ye göre ise bunlar ağır pislik çeşidine girer.

2- Etleri yenmeyen hayvanlardan, doğan, atmaca, şahin, çaylak, kartal gibi havada terleyen hayvanların dışkıları.

3- Her hayvanın öd kesesi, bu hayvanın dışkısı hükmündedir.

Hafif pisliğin namazda bağışlanan miktarı, bulaştığı yer elbise ise, elbisenin tamamının dörtte biri; kol ve ayak gibi bedenin bir organı ise bulaştığı organın dörtte biridir. Bununla, kaçınılması güç olan, mesleği ve içinde bulunduğu kültür ortamı bakımından temizliğe tam dikkat edemeyen veya hayvancılıkla uğraşanların farkında olmadan karşılaştığı hafif pislikler için kolaylık getirilmiştir.

Galiz necâsetten sayılan maddeleri şöylece sıralayabiliriz:

1- İnsan vücudundan çıkan ve abdest veya gusül almayı gerektiren

her şey: İdrar, kazurat, meni, mezi, vedi, kan, irin, sarı su, ağız dolusu kusmuk, hayız-nifas ve istihaze kanları gibi... Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, meni temizdir, bulaştığı yeri necis yapmaz.

2- Eti yenmeyen hayvanların idrarları, ağız salyaları ve tersleri... Ancak eti yenmeyen hayvanlardan çaylak, kartal, atmaca gibi kuş cinsinden olanların pislikleri, hafif necâsetten sayılmaktadır. Eti yenmeyen hayvanlardan, sadece kedinin salyası ve artığı temiz kabul edilmiştir. Kedi, insanlarla çok düşüp kalktığından, ev eşyasına her zaman dokunduğundan ve insanın elini, v.s. yaladığından, insanlara güçlük olmaması için, Allah Teâlâ onun salyasını ve ağzını pis saymamıştır. Böylece biz kullarına büyük bir kolaylık kapısı açmıştır. Nitekim Rasûlüllah Efendimiz, bir hadîs-i Şer'îflerinde şöyle buyurmuştur: "O (kedi) pis değildir. Ancak o sizin etrafınızda çok dolananlardandır."

3- Bütün hayvanların akan kanları...

4- Eti yenen hayvanlardan tavuk, kaz, ördek ve hindi gibi kümes hayvanlarının tersleri... Eti yenen hayvanlardan serçe, güvercin gibi havada pisleyen kuşların tersleri, temiz kabul edilmektedir.

5- "Meyte" tabir edilen leşler, yani, karada yaşayıp besmele ile boğazlanmaksızın ölen kanlı hayvanlar ve bunların tabaklanmamış derileri... Hayvan boğazlanarak öldürülmekle beraber, bu boğazlama işlemi Şer'îatın tarif ettiği şekilde yerine getirilmemişse, bu hayvan da leş (meyte) hükmündedir, pis sayılır, eti de yenilmez. Hayvanı boğazlarken kasden, bile bile besmeleyi terketmek gibi. Besmeleyi çekmeyi unutmakta ise, bir beis yoktur.

6- Alkollü içkilerden Şarap da galiz necasettendir. Bunda, bütün fıkıh âlimlerinin ittifakı vardır. Şaraptan başka olan alkollü içkilerin necâset durumlarının ne olduğu hususunda üç görüş vardır: Kimisi bunları galiz, kimisi de hafif necâset sayar. Bâzılarına göre de, bu içkiler, maddeleri itibariyle temizdir. Şu hususa dikkat edilmelidir ki, bu ihtilâf sadece şarap dışındaki alkollü içkilerin maddelerinin temiz olup olmadığı itibariyledir. Yoksa bu içkileri içmenin haram olduğunda bütün âlimler müttefiktirler.

Giysilerde, bedende veya namaz kılınacak yerde bu pislikten, katı ise yaklaşık 3 gr. kadarı; sıvı ise avuç içinden fazla bir alanı kaplayacak miktarı namazın sıhhatine engel olur. Bunların necisliği kesin delille sabittir. Kan, sidik, dışkı gibi..."Elbiseni de temiz tut" (el-Müddessir, 74/4) âyeti uyarınca bunları temizlemek farzdır.

Necaset-i Mer'iyye: Yoğunluğu olan veya kuruduktan sonra görülebilen herhangi pis bir maddedir. Akan kanlar gibi...

Necaset-i Gayr-i Mer'iyye: Donup kalmayan veya bulaştığı yerde kuruduktan sonra görülmeyen herhangi pis bir maddedir. İdrar gibi.

Taharet: Lügat manası temizlik ve nezafet demektir. Din deyiminde taharet, pislik ve necasetten arınmış olmak veya hades (abdestsizlik) denilen şer'î bir engelin kalkması halidir. Temiz olan şeye **tahir,** temizleyici şeye

de **"Tahûr veya Mutahhir"** denir. Temizleme işine de, **"Tathir"** denir.

Taharetler, Kübra (büyük) ve Suğra (küçük) diye ikiye ayrılır.

Taharet-i Suğra = (Küçük Temizlik) : Abdestsizlik denilen hali gidermek için yapılan temizliktir, Abdest almak gibi.

Taharet-i Kübra = (Büyük Temizlik) : Cünüblük ile hayız ve nifas denilen hallerden çıkmak için yapılan yıkanmadır ki, ağıza ve burna su vermek şartı ile bütün vücud yıkanır. Buna "gusül, iğtisal, boy abdesti" de denilir.

MADDÎ ve HÜKMÎ KİRLİLİK

Fıkıh literatüründe *"tahâret"* her iki tür temizliği de içine alan geniş bir kapsama sahipken maddî kirlilik genelde *"necâset"*, hükmî kirlilik de *"hades"* terimleriyle ifade edilir. Beden, elbise ve namaz kılınacak yerde bulunan, namaz ve benzeri ibadetlerin sıhhatine de engel olan hakiki yani maddî pisliklerden temizlenmeye *"necâsetten tahâret"*, abdestsizlik ve cünüplük gibi hükmî kirlilikten temizlenmeye de *"hadesten tahâret"* denilir. Her iki tür temizlik de namaz ve benzeri ibadetlerin ön şartı konumundadır.

Necâset, hakiki ve maddî pislik, kirlilik demek olup böyle maddeye *"necis"* tabir edilir. Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse, etinin yenmesi ister helâl ister haram olsun, akıcı kanı olan kara hayvanlarından dinî usule uygun biçimde boğazlanmadan ölen veya öldürülen ve bu hükümde olan hayvanların etleri necistir. Kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler, insan idrarı, dışkısı ve ağız dolusu kusmuğu, etinin yenmesi helâl olmayan hayvanların eti, idrarı ve dışkısı dinen necis (pis) olduğunda ittifak edilen maddelerdir. Fakîhlerin çoğunluğu şarabı da maddeten necis saymışlardır.

Eti yenen hayvanların idrar ve dışkısını Mâlikî ve Hanbelîler necis saymazken Şâfiîler necis sayar. Hanefîlere göre tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarının dışkıları "necâset-i galîza" (ağır pislik) , sığır, koyun, geyik gibi dört ayaklı hayvanlarınki ise "necâset-i hafîfe" (hafif pislik) olarak nitelendirilir. Hanefîlere göre at, eşek ve katırın idrar ve dışkısı ile havada pislemeleri sebebiyle sakınılması zor olduğu için, atmaca, kartal, güvercin gibi kuşların dışkıları, hafif pislik grubundadır. Domuz ve köpekte ihtilâf olmakla birlikte canlı hayvanların bedenleri necis olmayıp salya, idrar ve dışkıları etinin hükmüne tâbi olarak ağır veya hafif necis sayılır. Hayvanların derisi tabaklanınca temiz olur. Hanefîler domuz derisini, Şâfiîler domuz ve köpek derisini hariç tutarak meytenin (murdar hayvan) derisinin tabaklanınca temiz olacağı görüşündedir. Meytenin, içine kan nüfuz etmeyen boynuz, kemik, tüy, diş gibi katı cüzleri de Hanefîlere göre temizdir. Hanefî ve Mâlikîlere göre meni necis olsa da kurumuş ise ovalamakla temizlenmiş sayılır.

Ağır necâset ile hafif necâset arasında kirlenmeye yol açma yönüyle bir fark yoktur, ikisi de kirlilik sebebidir. Bu ayırım daha çok namazın sıhhatine engel olup olmama yönüyledir. Ağır sayılan necis madde eğer katı ise yaklaşık 2. 8 gramı (1 dirhem) , sıvı ise el ayasını (avuç içi) kapsayacak

miktarı ve fazlası vücut, elbise veya namaz kılınacak yerde bulununca namazın sıhhatine engel olur. Hafif necâsetin ise bir uzvun veya onu örten elbisenin dörtte birinden az miktarına bulaşmış olması namazın sıhhatine engel olmaz. Temiz olmayan bir maddenin hoşgörü sınırını aşmayan miktarı ile namaz kılmak mekruh sayıldığından, namaza başlanmadan önce her türlü kir ve pis maddelerden temizlenmek gerekir.

Öte yandan, dinde güçlüğü giderip kolaylığı sağlama düşüncesiyle, kaçınılması zor olduğu için vücut ve elbiseye sıçrayan idrar serpintileri, sokaklarda yürürken sıçrayan çamur parçaları, sinek ve benzeri haşerattan bulaşan pislikler, necis maddelerin buhar ve tozu gibi nesneler aynı hoşgörü sınırı içinde bulunmuştur.

Hades: fıkıh dilinde, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği var sayılan hükmî kirliliği veya bu kirliliğin sebebini ifade eder. Hades, büyük hades ve küçük hades şeklinde ikiye ayrılır. Gusülle giderilebilen cünüplük (cenâbet) , hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikler büyük hades, abdestle giderilebilen hükmî kirlilik de küçük hadestir. Buna bağlı olarak gusül büyük hükmî temizlik, abdest de küçük hükmî temizlik adını almıştır. Buna göre cünüplük, hayız ve nifas halleri büyük hükmî kirlilik halini, abdesti bozan sebeplerin varlığı da küçük hükmî kirlilik halini doğurur.

Hades; maddeten temiz ve pak olmayan herhangi bir şeydir. Buna "necis, gerçek necaset, pislik" de denir. Şöyle ki: Aslen veya geçici olarak temiz bulunmayan bir şeye necis ve necaset denir. Bunun çoğulu "Encas"dır. Örnek: İdrar aslen necis olduğu gibi, bulaştığı bir elbise de necis, pis ve murdardır.

Hades-i asgar = (küçük hades): Yalnız abdest (taharet-i suğra) ile giderilen haldir. İdrar yapmak, vücudun herhangi bir yerinden kan çıkmak sebebiyle gelen abdestsizlik hali gibi...

Hades-i ekber = (büyük hades) : Ağız ve burun dahil bütün vücudun yıkanması (büyük temizlik) ile giderilen taharetsizlik halidir Bu hal de cünüblükten, hayız ve nifas denilen hallerden meydana gelir. Bunların ayrıntılı olarak açıklamaları ileride gelecektir.

TEMİZLEME YOLLARI

Hükmî kirlilik hali demek olan hadesten, hükmî temizlik usulü olan ve her birinin kendine mahsus ayrıntılı hükümleri bulunan abdest, gusül ve teyemmümle temizlenilir. Dinen temiz sayılmayan maddî kirliliğin (necâset) ise çeşitli yol ve usullerle giderilmesi mümkündür.

Özetle ifade etmek gerekirse, temizliğin en genel ve tabii usulü su ile yıkamaktır. Suda kaynatma, ateşe sokma, silme, ovalama ve kazıma, kurutma, üzerine toprak serpme, içindeki suyun bir kısmını veya tamamını boşaltma, yapı değişikliği (istihâle) , boğazlama ve tabaklama başlıca temizleme yol ve usulleri olarak zikredilebilir. Bunlar arasında içine necis bir maddenin düştüğü havuz, depo ve kuyuların temizliği ile büyük ve küçük abdest bozduktan sonra yapılacak beden temizliği ayrı bir önem taşır.

İstibrâ: Küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntılarının tamamen kesilmesi için bir süre bekleme, bundan sonra vücuttaki idrar sızıntılarını temizleme işlemine fıkıh dilinde "istibrâ" denilir.

İstinca: Büyük abdest bozulduktan sonra dışkı ve idrar yollarında yapılacak dışkı, idrar vb. pisliklerin su gibi maddelerle temizlenmesine denir.

TEYEMMÜM

Namaz vakti girmeden teyemmüm edilmesi câizdir. Hanefî mezhebine göre su bulunmadığı, mâzeret hâli kalkmadığı sürece bir kimse yaptığı teyemmümle dilediği kadar farz ve nâfile namaz kılabilir. Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre, teyemmümün geçerli olabilmesi için namaz vaktinin girmiş olması gerekir ve bir teyemmümle birden fazla farz namaz kılınamaz. Ancak Hanbelîler birden fazla kazâ namazı kılınabileceği görüşündedir.

Teyemmümün Sahih Olmasının Şartları:

1- Niyet

2- Teyemmüm etmeyi mübah kılacak bir özür bulunmak.

Abdest almaya veya gusül yapmaya yetecek kadar suyun, kişinin bulunduğu yerden en az bir mil (dört bin adım) uzakta olması, oraya varacak vasıtanın bulunmaması veya yanında bulunduğu takdirde hastalanmaktan, hastalığın artmasından veya uzamasından korkması teyemmüm yapmayı mübah kılan özürlerdendir. Yine cünüp kimse yıkanmak için sıcak su bulamadığı ve soğuk su ile gusül yaptığı takdirde hastalanmaktan korkarsa gusül yerine teyemmüm edebilir.

3- Teyemmümün yeryüzü cinsinden, pislik dokunmamış temiz bir şeyle yapılması gerekir.

Toprak, taş, kum tuğla ve kiremit gibi şeylerle teyemmüm yapılır. Odun, bakır, demir gibi şeylere teyemmüm yapılmaz.

4- Teyemmümde yüzü ve kolları kaplayacak şekilde meshetmek gerekir.

5- Meshi elinin tamamı veya çoğu ile yapmak. İki parmağı ile meshetmek caiz değildir.

Teyemmümü Bozan Durumlar:

Yaptığı teyemmümle namaz kılan kimse namaz esnasında suyu görürse veya su bulunursa, teyemmümü bozulmuş olur. Namazı teyemmümle kıldıktan sonra su bulunursa vakit çıkmamış bile olsa kılınan bu namazın iadesi gerekmez. Şâfiîler bu durumda iâdeyi gerekli görür. Namaz vakti çıktıktan sonra ise iâdenin gerekmediğinde görüş birliği vardır.

Mesh: Abdest alırken baş, boyun ve kulakların meshedilmesi abdestin ilkten (aslî) hükmü, mest ve sargı üzerine mesh ise yıkama yerine geçen (bedel, halef) bir işlemdir.

Mestler Üzerine Mesh Etmek: Mestin abdestli olarak giyilmiş, mestin ayağın abdestte yıkanması gereken yerlerini tamamen kaplamış, ayrıca dayanıklı ve sağlam bir maddeden ya-

pılmış olması aranır. Mest ile yaklaşık 6 kilometre yürünebilmesi veya bırakıldığında dik durabilmesi bu dayanıklılık ve sağlamlığın ölçüsü olarak zikredilir. Mestin topuktan aşağı kısmında, altında veya üstünde ayak parmaklardan üçü girecek şekilde bir deliğin, yarık veya yırtığın bulunmaması, mestin içine su almaması da gerekir. Üzerine deri kaplanmış veya altlarına pençe vurulmuş çorap üzerine mesh edilebilir. Hanefî fakîhlerinden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, altına pençe vurulmuş olması şartını aramaksızın kalın ve içini göstermeyen dayanıklı keçe ve yün çoraplar üzerine, bir grup fakîh ise bu şartları da aramayarak çorap üzerine meshedilebileceği görüşündedir.

Abdesti bozan durumlar mest üzerine meshi de bozar. Üzerine meshedilen mestin ayaktan çıkması veya çıkarılması, mestin içine giren suyun bir ayağın yarıdan fazlasını ıslatması, mesh süresinin sona ermesi meshi bozar.

Mestler Üzerine Meshin Süresi: Yolcu olmayanlar için bir gün bir gece (24 saat) , yolcular için üç gün üç gecedir (72 saat) . Bu süre, mestin abdestli olarak giyilmesinden sonra ilk hadesten yani abdesti bozan ilk durumdan başlar. Bu süre dolduktan sonra, ayaklar su ile yıkanarak abdest alınıp gerekiyorsa mest tekrar giyilmelidir. Öte yandan, ayaklarını yıkamak sûretiyle abdestli olan kimsenin bu abdesti devam ettiği sürece mestleri çıkarıp giymesiyle abdesti bozulmaz. Mestlerin üzerine meshetmek sûretiyle abdestli olup mestlerini çıkaran kimse, sadece ayaklarını yıkayarak abdestini tamamlayabilir.

Sargı Üzerine Mesh: Sargının abdestsiz veya cünüp iken sarılmış olması meshe engel olmadığı gibi, bu meshin süresi de yoktur. Doldurulmuş veya kaplanmış dişler de sargılı veya merhemli yara -veya suyun deriye ulaşmasını engelleyen fakat çıkarılması zor olan boya vb. nin bulaştığı organ- gibidir. Suyun kaplama ve dolguya ulaşması yeterlidir.

Mestlere Meshin Yapılabilmesi İçin Yedi Şart Vardır:

1- Mestler, ayaklar yıkanarak abdest alındıktan sonra giyilmiş olmalıdır.

2- Mestler, ayakları topuklarıyla beraber örtmüş olmalıdır.

3- Mestler ayağa giyilmiş olarak, normal yürüyüşle ve peşpeşe bir fersah; yani on iki bin adım veya daha fazla yürümeye dayanıklı olmalıdır..

4- Mestlerin her birinde ayak parmaklarının küçüğü ile üç parmak kadar delik, yırtık ve sökük bulunmamalıdır. Ancak iki mestteki yırtıkların toplamı üç parmak kadar olursa mani değildir.

5- Mestler bağsız olarak ayakta durabilecek kadar kalın olmalıdır

6- Mestler suyu emerek ayağa geçirmeyecek özellikle olmalıdır.

7- Mest giyecek kimsenin her bir ayağının ön tarafında elin küçük parmağı ile en az üç parmak yer mevcut olmalıdır.

Bir veya iki ayağının ön tarafını kaybetmiş ve en az üç parmak kadar yer kalmamış olan kimse bu ayağına

meshedemeyeceği gibi sağlam ayağına da meshedemez. Bu takdirde, her ikisini de yıkaması gerekir. Çünkü, ayaklarda meshetmekle yıkamak bir arada olmaz. Yani, bir ayağı yıkayıp diğerine meshetmek caiz olmaz. Ancak bir ayağı topuğun üst kadar kesik olan kimseden bu ayağını yıkaması mümkün olmadığından sadece diğeri ayağı tam veya ön tarafında en az üç parmak kadarı mevcut ise o ayağındaki meste meshedebilir.

Teyemmümün Farzları İkidir:

1- Niyet etmek: Niyet asıl kalple olur. Yani bir kişi teyemmüm yaparken "Hadesten taharete ya da namaz kılmak için niyet ettim" düşüncesiyle teyemmüm alacaktır

2- Elleri temiz bir toprağa veya toprak cinsinden bir şeye iki defa vurup, birinci vuruşta yüzleri, ikincisinde kolları meshetmek.

TEMİZLİKLE İLGİLİ

TEST SORULARI

1- Kullanılmış veya temiz fakat temizleyici olmayan sulara ne ad verilir?

A) Atık su

B) Tam su

C) Az su

D) Mâ-i müsta'mel

E) Saf su

2- Büyük ve küçük abdest de denilen pisliklerden kurtulma olayına ne denir?

A) İstinbat

B) Mâ-i Musta'mel

C) İstibra

D) İstinca

E) İstinla

3- Abdest, gusül veya teyemmümle giderilen kirlilik halini aşağıdakilerden hangi kavram ifade eder?

A) Habis

B) Hades

C) Necis

D) Habes

E) Hiçbiri

4- *"Küçük kirlilik demektir. Abdest almayı gerektiren hallerdir."* **Bu tanım aşağıdakilerden hangisine aittir?**

A) Hades-i Asgar
B) Hades-i Ekber
C) Necaseti Hafife
D) Necaseti Galiza
E) Necaseti Kübra

5- **Hükmî kirlilikle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?**

A) Dînî usûle göre kesilmeyen kara hayvanları hükmen kirlidir.
B) İstibrâ ve istincâ birer hükmî temizliktir.
C) Hafif necâset hükmî kirlilikten sayılmazken ağır necâset hükmî kirlilikten sayılmaktadır.
D) Hükmî kirlilik sadece abdest, gusül ve teyemmümle giderilmektedir.
E) Hiçbiri

6- **Müslümanın ibadetlerinde ve günlük yaşantısında necaset adı verilen gözle görülen pisliklerden, elbisesini ve çevresini temizlemesine ne ad verilir?**

A) Manevî Temizlik
B) Maddî Temizlik
C) Hükmî Temizlik
D) Dinî Temizlik
E) Nefsî Temizlik

7- **Kişinin abdest veya gusül alarak yaptığı temizliğe ne ad verilir?**

A) Manevî Temizlik
B) Maddî Temizlik
C) Hükmî Temizlik
D) Necasetten Temizlik
E) Çevre Temizliği

8- **Aşağıdakilerden hangisi hadesten temizlenme yolu değildir?**

A) Abdest almak
B) Gusül yapmak
C) Teyemmüm yapmak
D) Elbiseleri temizlemek
E) Hiçbiri

9- **Kişinin kalbini ve benliğini, yalan, kibir, haset, gıybet ve benzeri bütün kötülük, günah ve çirkinliklerden arındırması hangi temizlik çeşidine girer?**

A) Manevî temizlik
B) Maddî Temizlik
C) Hükmî Temizlik
D) Çevre Temizliği
E) Hiçbiri

10- *"Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir"* **âyeti hangi temizliğe vurgu yapar?**

A) Maddî Temizlik
B) Manevî Temizlik
C) Hükmî Temizlik
D) Çevre Temizliği
E) Beden Temizliği

11- İnek, koyun gibi dört ayaklı hayvanların pisliklerine ne ad verilir?

A) Necaseti galiza
B) Necaseti Hafife
C) Taharet
D) Hades
E) Necaset

12- Gözle görülebilen pisliklere ne ad verilir?

A) Taharet
B) Necaset
C) Haset
D) Hades
E) İstinca

13- Aşağıdakilerden hangisi necaset değildir?

A) Kan, insan idrarı ve dışkısı
B) Ağız dolusu olmayan kusmuk
C) Domuz eti
D) Yenmesi helal olmayan hayvanların idrar ve dışkısı
E) Hiçbiri

14- Aşağıdaki eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

A) Hades – Hükmî temizlik
B) Necaset – Maddî temizlik
C) Tövbe – Manevî temizlik
D) Abdest – Manevî Temizlik
E) Çevre Temizliği - Park ve bahçe temizliği

15- Temizlik anlamına gelen kelime hangisidir?

A) Necaset
B) Taharet
C) Hades
D) Nezahet
E) Nezaket

16- Sıvı olan ağır necasetin ne kadarı namazı bozar?

A) Bir el ayası (avuç içi) kadarı
B) Dört gramdan fazlası
C) Elbisenin 1/4'ünden fazlası
D) Parmak ucu kadarı
E) Elbisemizin üçte birinden azı

TEMİZLİKLE İLGİLİ TESTİN CEVAPLARI

1-D	2-D	3-B	4-A	5-D
6-B	7-C	8-D	9-A	10-B
11-B	12-B	13-B	14-D	15-B
16-A				

TEYEMMÜM VE MEST KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARI

1- Aşağıdakilerden hangisi teyemmümü bozan şeylerden biri değildir?

A) Abdesti bozan şeyler teyemmümü de bozar

B) Teyemmüm yapmayı mubah kılan özrün ortadan kalkması

C) Abdest ve gusül için yeterli suyun bulunması

D) Kullanma İmkânı olmayan suyun bulunması

E) Hiçbiri

2- Aşağıdakilerden hangisi teyemmümün şartlarından biri değildir?

A) Niyet etmek

B) Teyemmümde yüzü ve kolları kaplayacak şekilde mesh etmek

C) Ayakları meshetmek

D) Meshi elin tamamı veya çoğu ile yapmak

E) Hiçbiri

3- Mest üzerine meshin müddeti konusunda aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Mukim için bir gün bir gece, misafir için üç gün iki gece

B) Mukim için iki gün iki gece, misafir için üç gün üç gece

C) Mukim için bir gün iki gece, misafir için iki gün iki gece

D) Mukim için bir gün bir gece, misafir için üç gün üç gece

E) Mukim için 3 gün dört gece misafir için 4 gün 5 gece

4- Ayağa giyilen mestlere mesh edilebilmesi için aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Mestler deriden yapıldığı gibi kalın çoraptan da yapılabilir.

B) Ayaklar yıkanarak, abdest alındıktan sonra mestler giyilmelidir.

C) Mestler bağsız olarak ayakta durabilecek kadar kalın olmalıdır.

D) Mestler ayakları topuklarıyla beraber örtmüş bulnmalıdır.

E) Hiçbiri

5- Aşağıdakilerden hangisi bir nevi hükmı temizlik işlemi olup abdestte elin ıslaklığıyla bir uzuv, mest veya sargı üzerinde,teyemmümde ise yüz ve kollar üzerinde toprakla yapılan sembolik temizlik çeşididir?

A) Mest

B) Mesh

C) Delk

D) Muvalat

E) Sargı

6- Aşağıdakilerden hangisi mest üzerine meshi bozmaz?

A) Mestin ayaktan çıkması

B) Mesh süresinin bitmesi

C) Yocular için mesh süresinin 48 saati geçmesi

D) Mest içine giren suyun bir ayağın yarıdan fazla ıslatması

E) Üç parmak girecek kadar delik olması

7- Aşağıdakilerden hangisi mest üzerine meshi geçersiz kılar?

A) Mestin abdestli olarak giyilmiş olması

B) Mestin ayağın abdestte yıkanması gereken yerlerini tamamen kaplamış olması

C) Dayanıklı ve sağlam bir maddeden yapılmış olması

D) Mestin içinde su alması

E) Hİçbiri

8- Mestin farz olduğunu gösteren âyet aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

A) Bakara / 222

B) Nisa / 48

C) Maide / 6

D) Furkan / 25

E) Enam / 12

9- Mesh müddeti ne zaman başlar?

A) Ayaklarımızı da Yıkadığımız Tam Bir Abdest Alınca.

B) Mestler Ayakta İken Abdestimiz Bozulunca.

C) Mestler Üzerine Mesh Ederek Yeniden Abdest Alınca.

D) Abdestli İken Ayağımıza Mestleri Giyince.

E) Namaz vakti girince

10-Aşağıdakilerden hangisi meshi bozan davranışlardan biri değildir?

A) Abdesti Bozan Davranışlar.

B) Müddetinin Sona Ermesi.

C) Fermuarının Açılması.

D) Ayaktan Çıkması.

E) Ucunun çok yırltılması

TEYEMMÜM VE MEST KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARININ CEVAPLARI

1-D	2-C	3-D	4-A	5 - B
6-C	7-D	8-C	9-B	10-C

EZAN

Ezan sünnet-i müekkede olup hicretin birinci yılında meşru kılınmıştır. Beş vakit namaz ile Cuma namazı için ezan okumak ve ikamet getirmek erkekler için sünnettir. Kadınlar için ezan ve ikamet gerekmez.

Ezan için namaz vaktinin girmesi şarttır. Vakit girmeden okunan ezanın vakit girdikten sonra iade edilmesi gerekir. Kaza namazları için de ezan okunur ve ikamet getirilir. Birkaç kaza namazı bir arada kılındığı takdirde; önce kılınan namaz için hem ezan okunur, hem de ikamet getirilir, sonraki namazlar için sadece ikamet yeterli olur.

Ezan okuyan kimsenin müslüman, erkek ve akıllı olması şarttır. Bu sebeple müslüman olmayan bir kimsenin ezanı sahih değildir. Kadının, mümeyyiz olmayan çocuğun, deli ve sarhoşun ezan okuması mekruhtur. Bunların okudukları ezan iade edilir. Mümeyyiz olan çocuğun ise ezan okuması caizdir.

Oturarak ezan okumak ve ikamet getirmek mekruhtur.

Ezan; yüksek sesle, kelimeler ağır ağır ve aralıklı olarak: ikamet ise, ses yükseltilmeden kelimeler ard arda ve aralıksız olarak okunur.

Ezan ve ikamet ayakta ve kıbleye karşı okunur. Ezanın yüksek bir yerde okunması sünnettir.

Ezanı abdestsiz okumak caiz ise de abdestli olarak okumak daha iyidir.

Birkaç camiden okunan ezanlardan sadece ilkine icabet edilir. Cünüb olan kimse de ezana icabet eder. Ay hali ve lohusa olan kadınlar icabet etmez.

İkamet, namaz kılınan yerde okunur ve hemen namaza durulur. İkamet getirilen camiye giren kimse ayakta beklemez, oturur ve "Hayye alel felâh" söylenirken namaza kalkar.

NAMAZ

SEFERÎLİK

Seferîliğin Hükümleri: Kasrü's-salât. Hanefîler, namazların kısaltılması hükmünün ruhsat değil bir azîmet hükmü olduğunu ileri sürerek bu konuda yolcuya tercih hakkı tanımamış ve kısaltmanın vâcip olduğunu söylemişlerdir. Seferî olan kişi, şâyet birinci teşehhüdü terketmiş veya ilk iki rekâtta kıraatte bulunmamış ise farzı edâ etmiş olmaz. Bu görüşün bir devamı olarak, seferde iken kazâya kalan dört rekâtlık namazların normal duruma dönüldüğünde yine ikişer rekât olarak kılınması gerektiği söylenmiştir.

Mâlikîlere göre, seferde namazı kısaltarak kılmak müekked sünnettir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise yolculukta namazları kısaltarak kılmak bir ruhsat olup, kullanıp kullanmamak kişinin tercihine bırakılmıştır.

Seferî kimse bir beldede on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edince mukîm olur ve artık namazlarını tam kılar. Eğer on beş günden az kalmaya niyet ederse seferîliği devam eder. Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, yolcu bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar. Hanbelîlere göre dört günden fazla

veya yirmi vakitten fazla kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar.

Namaz cemaatle kılındığında mukîm yolcuya, yolcu mukîme uyabilir. Mukîm kişi, seferî kişiye uymuşsa, seferî iki rekâtın sonunda selâm verince, mukîm selâm vermeyip kalkar, namazı dörde tamamlar. Namazın baş tarafını imâmla kılmış ve farz kıraat yerine gelmiş olduğu için bu kişi sağlam görüşe göre, namazı başkaca kıraat etmeksizin tamamlar, yanılırsa secde etmez. Çünkü bu mukîm, lâhik mesabesindedir. Yolcu, vakit içinde mukîme uyduğunda dört rekâtlı bir farz namazı mukîm gibi tam olarak kılar.

VATAN ÇEŞİTLERİ

a- Vatan-ı aslî: Bir insanın doğup büyüdüğü veya evlenip içinde yaşamak istediği veya içinde barınmayı kastettiği yere vatan-ı aslî denir. Vatan-ı aslîden başka yere iş, görev vb. sebeplerle veya yerleşmek üzere göçülünce, yeni yer vatan-ı aslî olur, eski yer bu vasfını kaybeder.

b- Vatan-ı ikâmet: Bir kimsenin doğduğu, evlenip ailesini yerleştirdiği veya kendisi yerleşmeye karar verdiği yer olmamak kaydıyla, kişinin on beş günden fazla kalmak istediği yere vatan-ı ikâmet denir.

c- Vatan-ı süknâ: Bir yolcunun on beş günden az kalmayı planladığı yere vatan-ı süknâ denir.

Bir kimse doğup yerleştiği veya karısının yerleştiği yere varınca seferî olmaz. Sadece gideceği bu yer sefer mesafesi uzaklığında ise yolculuk esnasında seferî olur.

İBADETİN UYGULANIŞ ŞEKİLLERİ

Namaz

Ergenlik yaşına gelen ve akıllı olan her müslüman beş vakit namazı kılmakla yükümlüdür.

Namazını kılan dünyada görevini yerine getirir, ahirette sevaba nail olur.

Namaz; kitap, sünnet ve icma ile sabit muhkem bir farzdır. Namazı inkâr eden kâfir olur.

İnandığı halde namazını kılmayan kimse kâfir olmaz, ancak görevini yapmamış ve günah işlemiş olur. Çocuklar yedi yaşından itibaren namaza alıştırılır. Baba ve annenin, yedi yaşına giren çocuklarına namaz kılmayı emretmeleri ve onları namaza alıştırmaları gerekir.

Namaz Vakitleri

Günde beş farz namaz vardır. Bunlar; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarıdır.

Her namazın kendi vaktinde kılınması şarttır. Vakti girmeden önce bir namazı kılmak caiz olmadığı gibi, meşru bir özür olmaksızın namazı vaktinden sonraya bırakmak da büyük günahtır.

Sabah Namazının Vakti: Sabaha karşı tan yerinin ağarmaya başlamasından itibaren güneşin doğuşuna kadar olan zamandır. Doğu tarafında ufkun üzerinde yayılan aydınlığa gerçek aydınlık anlamına gelen "fecr-i sadık" denir. Sabah namazının vakti, işte bu aydınlığın ufuk üzerinde yayılması ile girmiş olur. Oruç için imsak vakti de bu zamandır. Bu aydınlıktan önce ufuk üzerinde dikey olarak gö-

rülüp daha sonra kaybolan aydınlığa yalancı aydınlık anlamında "fecr-i kazip« denilmektedir. Beliren bu aydınlık yerine, tekrar karanlık gelip sabahın girdiğini göstermediği için buna itibar edilmez.

Öğle Namazı'nın Vakti: Güneşin tam tepemize gelip, gölge doğu tarafına doğru uzamaya başladığı vakitten itibaren -güneş tepe noktasında iken mevcut olan gölge hariç ki buna "fey'i zeval" denir.

Öğle namazını, gölgenin bir katı kadar olduğu zaman gelmeden önce, İkindi namazını da gölgenin iki katı olduktan sonra kılmak uygundur.

İkindi Namazı'nın Vakti: Öğle namazının vaktinin çıktığı zamandan, güneşin batışına kadar olan zamandır.

Akşam Namazı'nın Vakti: Güneş battıktan sonra başlayıp, güneşin battığı taraftaki kızıllık veya ondan sonra gelen beyazlık kayboluncaya kadar devam eden zamandır.

Yatsı Namazı'nın Vakti: Akşam namazının vakti çıktıktan sonra başlayıp sabah namazının vakti olan tan yerinin ağarmaya başlamasına kadar devam eden zamandır.

Vitir Namazı'nın Vakti: Vitir namazının vakti de yatsının vaktidir. Ancak vitir, yatsı namazı kılındıktan sonra kılınır.

Cuma Namazı'nın Vakti: Cuma'nın vakti öğle namazının vaktidir.

Sadece hacılara mahsus olmak üzere iki yerde namazlar birleştirilerek kılınır. Biri, Arafatta arefe günü öğle vaktinde, önce öğle namazı, peşinden de ikindi namazı bir ezan ve iki ikametle birlikte kılınır. İki farzın arası başka namazla ayrılmayacağından, öğlenin farzından sonra, öğlenin son sünneti ile ikindinin sünneti kılınmaz. Burada ikindi vakti girmeden, ikindi namazı öğle vaktinde Öğle namazı ile birlikte kılınmaktadır. Buna "**Cem-i takdim**" denilir.

İkincisi de arefe günü akşam namazı akşam vaktinde kılınmayıp Müzdelife'de yatsı vaktinde, bir ezan ve bir ikametle kılınır, yani sadece akşamın farzı için ikamet getirilir, yatsının farzında getirilmez. İki farzın arası ayrılmayacağı için akşamın sünneti ile yatsının ilk sünneti de kılınmaz.

Burada akşam ile yatsı namazlarının birlikte kılınmasına da "**Cem-i te'hir"** denilir.

Bazı namaz vakitlerinin oluşmadığı yerler ile gece ve gündüzün çok uzun sürdüğü, meselâ; altı ay gündüz, altı ay gece olan kutup bölgelerinde ise namazlar normal bölgelere göre hesap edilerek kılınır.

Hanefi mezhebine göre bu iki yerin dışında hiç bir surette, namazları birleştirerek kılmak caiz değildir.

Şafiî Hanbelî ve Maliki mezheplerinde bu iki yerden başka yolculuk halinde de yolcu, bir kolaylık olmak üzere öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı '"Cem'i takdim" veya "Cem'i tehir" olarak kılabilir.

Ayrıca Hanbelî ve Maliki mezheplerinde, hasta olan kimse, namazları kendi vakitlerinde kılmakta zorluk çekiyorsa yine öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı aynı şekilde birleştirerek kılabilir.

Esas olan her namazı vaktinde kılmaktır.

Sabah namazı ancak kendi vaktinde kılınır, başka bir namaz ile birleştirerek kılınmaz.

Namaz Kılmanın Mekruh Olduğu Vakitler

Namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler vardır. Bunlara "mekruh vakitler' denir. Bazı vakitlerde hiç bir namaz kılınmaz. Bazı vakitlerde de kaza namazı kılınır, fakat nafile namaz kılınmaz.

Hiçbir Namaz Kılınmayan Vakitler

Bu vakitler üçtür:

1- Güneş doğarken, güneşin doğmaya başlamasından itibaren yaklaşık 40-45 dakika geçinceye kadar olan süre içinde.

2- Güneş zevalde iken yani güneş tam tepe noktasına gelipte henüz batı tarafına geçmeden.

3- Güneş batarken, güneşin batma zamanından yaklaşık 40-45 dakika öncesinden güneş batana kadar.

Bu üç vakitte farz, vacip, nafile hiçbir namaz kılınamayacağı gibi geçmiş namazların kazası da kılınamaz. Sadece o günün ikindi namazının farzı kılınmamış ise güneş batarken de kılınabilir.

Nafile Namaz Kılınması Mekruh Olan Vakitler

1- Sabah namazının vakti girdikten sonra.

Bu vakitte sadece sabah namazının sünneti kılınır, başka nafile namaz kılmak mekruhtur.

2- Sabah namazı kılındıktan sonra.

Vakit olsa bile güneş doğup, kerahet vakti çıkıncaya kadar nafile namaz kılmak yine mekruhtur.

3- İkindinin farzı kılındıktan sonra.

4- Akşam namazının farzından önce.

5- Bayram namazlarından önce, (evde ve camide)

6- Bayram namazlarından sonra, (camide)

7- Vaktin daralması sebebiyle farz için pek az bir zaman kalınca,

8- Farza başlamak üzere ikamet getirilirken (sabah namazının sünneti hariç)

9- Cuma günü hatibin hutbe okumak üzere minbere çıkışından itibaren cumanın farzı kılınıncaya kadar.

Bu esnada herhangi bir nafile namaz kılmak mekruh olduğu gibi cumanın ilk sünnetini kılmak da mekruhtur. Ancak hatip minbere çıkmadan önce cumanın sünnetine başlanmış ise namaz uzatılmadan tamamlanır.

10- Tuvalet için sıkıştığı vakitte.

11- Arzu ettiği bir yemek hazır olduğu zaman.

12- Hac zamanı Arafatta öğle ile ikindi namazları birlikte kılınırken iki farz arasındaki sünnetler.

Müzdelife'de akşam ile yatsı namazları birlikte kılınırken yine iki farz arasındaki sünnetler kılınmaz.

Namaz çeşitleri

Namazlar; Farz, Vacip ve Nafile olmak üzere başlıca üç çeşittir:

1-Farz Namazlar

Farz namazlar ikiye ayrılır:

A) Farz-ı ayn olan namazlar: Beş vaktin farzı ile cuma namazı farz-ı ayn olan namazlardır.

B) Farz-ı kifâye olan namazlar: Cenaze namazından ibarettir.

2- Vacip Olan Namazlar

Vitir namazı ile Ramazan ve Kurban bayramı namazları vacip olan namazlardır.

3- Nafile Namazlar

Bunlar, farz ve vaciplerden başka olan namazlardır. Nafile namazlar da; Sünnet ve Müstehap namazlar olmak üzere iki kısımdır.

4- Sünnet Namazlar

A) Sabah namazının farzından önce iki rek'at.

B) Öğle namazının farzından önce dört farzdan sonra iki rek'at.

C) İkindi namazının farzından önce dört rek'at.

D) Akşam namazının farzından sonra iki rek'at.

E) Yatsı namazının farzından önce dört farzdan sonra iki rek'at.

Sünnet namazlar da "Sünnet-i Müekkede" ve "Sünnet-i Gayri Müekkede" olmak üzere ikiye ayrılır:

Bunlardan sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri ile yatsı namazının son sünneti »Sünnet-i Müekkede" ikindinin sünneti ile yatsının farzından önceki sünneti "Sünnet-i Gayri Müekkede" dir.

Müstehap Olan Namazlar

Bunlar beş vakit namaza bağlı olmayıp diğer zamanlarda sevap kazanmak maksadıyla fazladan kılınan namazlardır. Bunlara "Mendup Namazlar" da denir. Teheccüd namazı, istihare namazı ve kuşluk namazı gibi.

Namazlar bir başka yönden de ikiye ayrılır:

1- Rükû ve secdeleri olmayan namaz: Bu cenaze namazıdır.

2- Rükû ve secdeleri olan namazlar: Bunlar; farz vacip ve nafile olan diğer namazlardır.

Namazın Farzları

Namazın farzları on ikidir. Bunların altısı namazın dışında olup önceden yapılması gereken farzlardır. Bunlara "Namazın Şartları" denir. Altısı da namazın içindedir. Bunlara da "Namazın rükünleri" denir. Namazın sahih olması için bu farzların yerine getirilmesi gerekir.

Namazın Şartları

Hadesten taharet: Cünüplük ve abdestsizliğe "Hades" denir. Namaz kılmak için hükmî pislik denen "hades" ten temizlik şarttır. (Gerekli hallerde) Gusül yapmak ve abdest almak "hades" ten temizlenmek demektir.

Necasetten taharet: Namaz kılacak kişinin, bedeninde, üzerindeki elbisede ve namaz kılacağı yerde (namaza engel olacak kadar) pislik varsa bunları temizlemektir.

Setr-i avret: Namaz kılacak kişinin vücudunda örtünmesi gereken yerleri örtmesi demektir.

Erkeklerde; örtünmesi farz olan yerler, göbek altından dizkapağına kadar olan kısmıdır, dizkapağı dahil.

Kadınlarda; yüz, eller ve ayaklardan başka vücudun her tarafının örtünmesi farzdır.

Örtünmesi gereken organlardan birinin dörtte biri, bir rükün eda edecek kadar (üç tesbih miktarı) bir zaman açılsa namaz sahih olmaz. Or-

ganları belli eden dar elbise ile altta vücud görünmediği takdirde namaz kılmak kerahatle caizdir. Vücudun rengini gösteren ince elbise ile namaz kılınmaz.

İstikbal-i Kıble: Namazı kıbleye karşı dönerek kılmaktır. Kıble Mekke'de "Kabe" denilen kutsal binadır.

Namazı, kıbleye dönerek kılmak şarttır. Mekke'de bulunan ve Kabe'yi gören kimse doğrudan doğruya kâbenin kendisine yönelir. Kâbeyi görmeyen kimse ise Kabe'nin bulunduğu tarafa yönelerek namazını kılar.

Hasta olan bir kimse, kıbleye dönmeye gücü yetmez ve kendisini kıbleye döndürecek kimse de bulunmaz veya hasta olmadığı halde bir düşmandan dolayı kıbleye dönmekten korkarsa gücü yettiği tarafa doğru kılar.

Kıblenin hangi tarafta olduğunu bilmeyen kimse, yanında bilen varsa kıbleyi sorup öğrenmesi gerekir. Yanında soracak kimse yoksa araştırarak namazını kılar. Kapıları çalıp kıbleyi sorması gerekmez. Namaz kıldıktan sonra kıblenin yanlış olduğunu öğrenirse namazı iade etmez.

Eğer namaz içinde kıblede hata ettiğini anlarsa, o anda kıbleye dönerek namazı tamamlar, namazı yeniden kılması gerekmez.

Kıbleyi bilmeyen kimse, yanında kıbleyi bilen birisi olduğu halde ona sormadan kendi araştırmasına göre namazını kılsa doğru ise namazı caizdir, kıbleye isabet etmemiş ise kıldığı namaz caiz değildir.

Kıble yönünde şüphe eden kimse, hiçbir araştırma yapmadan namaza başlasa da namaz içinde kıbleye isabet ettiğini anlarsa, namazını yeniden kılar. Kesin olmayan bir bilgiye dayanarak kesin hükme varılamaz. Namazı bitirdikten sonra isabet ettiğini anlarsa, namazı iade etmez.

Vakit: Namazları kendi vakitleri içinde kılmak şarttır. Vakti girmeden bir namazı kılmak caiz değildir.

Niyet: Hangi namazı kılacağını bilmek ve bu ibadeti Allah için yapmayı kalben dilemektir.

Cemaat erkeklerden ibaret ise imamlık yapan kişinin, kendisine uyan kişilere imam olduğunu niyetinde belirtmesi gerekmez ise de, kendisine uyan kadınların namazlarının sahih olabilmesi için, imamın namaza niyet ederken kendisine uyanlara imam olduğuna da niyet etmesi lâzımdır.

Namazın Rükünleri

İftitah Tekbiri: Namaza, Allâhu Ekber diyerek başlamaktır. Bu tekbire,"Tahrime" denir. İftitah tekbiri, Hanefilere göre rükün değil, namazın şartlarındandır. Ancak namazın rükünlerinden olan »Kıyam"a bitişik olduğu için rükünler arasında sayılmıştır.

İftitah tekbirinin sahih olabilmesi için bazı şartlara riayet edilmesi gerekir.

Bu şartlar:

A) Tekbir ile niyet arasına yemek, içmek ve söz söylemek gibi namaza aykırı bir şey girmemek,

B) Tekbiri ayakta almak. (Ancak ayakta duramayacak durumda olan kimse oturduğu yerde tekbir alır.)

C) Önce namaza niyet etmek, sonra tekbir almak.

D) Tekbiri kendi duyabileceği bir sesle söylemek,

E) "Allâhü Ekber" derken "Allah" kelimesinin başındaki "A"yı, "Ekber« limesinin "b'sini uzatmamak.

f) Cemaatle kılarken, imam tekbir aldıktan sonra tekbir almak. (İmamdan evvel tekbir alınırsa namaz caiz olmaz.)

Kıyam: Namazda ayakta durmak demektir. Farz ve vacip olan namazlarda kıyam, yâni ayakta durmak farzdır. Ayakta durmaya gücü

yetmeyene kıyam farz olmaz. Nafile namazlarda kıyam farz değildir.

Kıraat: Namazda Kur'an okumaktır. Namazda kısa bir âyet de olsa Kur'an okumak farzdır.

Üç ve dört rek'atlı farz namazların ikişer rek'atında, iki rek'atlı farz namazlar ile vitir ve nafile namazların her rek'atında Kur'an okumak farzdır ve kıyamda iken okunur.

Rükû': Namazda, eller dizlere erişecek kadar eğilmek demektir. Kıraatten sonra eller, dizlere varacak kadar baş ve sırt düz bir vaziyette eğilir.

Sücûd: Secdeye varmak demektir. Rükûdan sonra, ayaklar, dizler ve ellerle beraber alnını yere koymaya secde denir. Her rek'atta iki kere secde etmek farzdır.

Secdede alın yere konulup burun konulmaz ise secde caiz olur. Ancak özürsüz olarak burnun yere konmaması mekruhtur. Burun yere konulduğu halde bir özürden dolayı alın yere konmasa secde caizdir. Özürsüz olarak alın yere konmazsa böyle bir secde caiz değildir.

Secde edilen yer ayakların bulunduğu yerden yarım zira (on iki parmak)'dan yüksek olursa bu yükseklikte olan yere scede etmek caiz olmaz. İki ayağın parmakları yere konmadıkça secde caiz değildir. Secde edilecek yerin sert olması gerekir.

Bu sebeple, atılmış yün, pamuk ve kar gibi şeylerin üzerine secde edildiği takdirde alın, yerin katılığını hissedip yerleşirse secde caiz olur. Yüz bunların içinde kaybolup yerin katılığını hissetmez ve yerleşip karar bulmazsa böyle bir şey üzerine secde caiz olmaz.

Ka'de-i ahîre: Namazın sonunda ettehiyyatüyü okuyacak kadar (teşehhüd miktarı) oturmak demektir. Bu oturuş da namazın farzlanndandır.

Namazın Vacipleri:

Namazın farzları konusunda da belirtildiği gibi, namazın farzlarından birisinin yapılmaması halinde namaz bozulmuş olur. Namazın vaciplerinden birisinin yapılmaması halinde ise, namaz bozulmaz. Fakat namaz konusunda önemli bir eksiklik meydana gelmiş olur. İşte bu eksikliği gidermek için namazın sonunda ileri de ayrı bir başlık altında ele alacağımız Sehiv (yanılma) Secdesi yapmak gerekir.

Namazın vaciplerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Namaza başlarken "Allah-ü Ekber" gibi Allah'ı yüceltme anlamında tam bir ifade kullanmak. Sadece "Allah" sözü ile yetinmeyip, "ekber" sözcüğünü de iftitah tekbirine eklemek vaciptir.

2- Herhangi bir özrü olmayan kişi için, kıyamda dik durmak,

3- Fatihayı Şer'îf'i okumak. Farz namazların ilk iki rekâtında fatihayı okumak vaciptir.

4- Farz namazların üçüncü ve dördüncü rekâtları dışında kalan bütün namaz rekâtlarında Fatihadan sonra, Kur'ân- ı Kerim'den bır uzun veya üç kısa âyet okumak. Yani farzların ilk iki rekâtı ile Vitir, nafile gibi diğer bütün namazların her rekâtında Fatiha ile birlikte "zammı sûre"'yi okumak vaciptir.

5- Cemaat ile namaz kılınırken, sabah, akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekâtlarında; Cuma, Bayram, Teravih ve Vitir namazlarının her iki rekâtında imamın Fatiha ve Zammî sûreyi açıktan, (sesli olarak) , öğle ve ikindi namazlarını bütün rekâtları ile, akşamın üçüncü ve yatsının son iki rekâtında gizli (sessiz olarak) okuması vaciptir.

6- Kendi başına namaz kılan kimsenin, öğle ve ikindi namazları ile, gündüz kılacağı nafile namazların tümünde Fatiha ve sûreyi gizli okuması vaciptir. Fakat sabah, akşam, yatsı namazları ile diğer (gece) nafile namazların yalnız başına kılan kimsenin kıraatı gizli veya açık yapmasında bir sakınca yoktur.

7- Kazaya kalmış gece namaz (akşam, yatsı ve sabah) larının cemaatle kılınması halinde açıktan okunarak kaza edilmesi vaciptir. Gündüz namazları ise gizli okunarak kaza edilir.

8- Vitir namazının üçüncü rekâtının kıraatından sonra yeni bir tekbir ile Kunut Duasını okumak,

9- Bayram namazlarında belirli sayıdaki tekbirleri getirmek de vaciptir.

10- Rüku'da iken erkeklerin sırtlarını dümdüz tutması. Hanımlar rükuda çok az bir şekilde eğilirler.

11- Rüku'dan kalkıldığında beli iyice doğrultmak. (Bu İmam-ı Ebû Yûsuf'un görüşüdür.)

12- Rüku'dan kalkıldıktan sonra biraz bekleyip ta'dil- i erkan'a uymak.

13- Secdelerde, alın ile birlikte burnu da yere değdirmek.

14- İki secde arasında biraz beklemek ve ikinci secdeyi birincisinin ardından hemen yapmak.

15- Namaz içinde okunan secde âyeti için Tilavet Secdesi yapmak.

16- Namazda istemeyerek zamanından sonra bırakılan bir farz veya vacibin veya hiç yapılamayan bir vacibin telafisi için sonunda Sehiv (yanılma) secdesi yapmak.

17- Üç ve dört rekâtlı namazlarda ikinci rekâttan sonra oturmak. Buna "*kade-i ûla- birinci oturuş*" adı verilir.

18- Her oturuşta (farz veya vacip olsun) "et- tahiyyatü" duasını okumak.

19- Namazın sonunda selâm vermek. Selâmın en uygun şekli; önce sağa, sonra da sola yüz çevirerek "esselâmü aleyküm ve rahmetüllah" demektir.

20- Namazın farzlarını ve vaciplerini sıra ile geciktirmeden yapmak. Yani farzları geciktirmemek, vacipleri de terk etmemek ve geciktirmemek vaciptir.

Vacibin hükmü: Vacibi yerine getiren sevap kazanır, kasten terkeden azabı hak etmiş olur.

Unutarak veya yanılarak terk edenin namazı eksik olduğu için sehv

secdesi yapması gerekir. Vacibi kasten terk edenin namazı yeniden kılması gerekir. Yeniden kılmadığı takdirde namaz eksik olarak kılınmış olur.

Namazın Sünnetleri

Sünnetin hükmü: Namazda sünneti terketmek, namazı bozmaz, sehiv secdesi yapmayı da gerektirmez, ancak mekruh olur.

Namazın Sünnetleri :

1- İftitah tekbiri getirilirken erkeklerin ellerini kulak seviyesine kadar yükseltmeleri, kadınların ellerini gögüs seviyesine kadar kaldırarak tekbir getirmeleri.

2- İftitah tekbiri (Namaza başlangıç tekbiri) için kaldırılan ellerin parmaklarını normal bir açıklıkta bulundurmak.

3- Tekbir alınırken el ve parmak içlerini kıbleye döndürmek.

4- İmam olan kişinin tekbir alırken cemaatın duyabileceği bir sesle getirmesi,

5- İmama uyan kişinin iftitah tekbirini imamdan hemen sonra getirmesi,

6- İftitah tekbirinden hemen sonra ellerin bağlanması da sünnettir,

a- Erkekler için; sağ el, sol elin üzerine gelecek şekilde, sağ elin küçük ve baş parmakları ile sol el bileğini kavrayacak ve sağ elin diğer üç parmağı sol elin üzerinde tutup göbek altında bağlanmasıdır.

b- Kadınlar için ise; sağ eli sol elin üzerine rahatça koyup göğüsleri üzerinde tutmalarıdır.

7- Namaz başında Fatiha'dan önce gizli olarak "Sübhaneke " duası okumak.

8- İlk rekâttaki "Sübhenake" duasından sonra sessizce "euzü-besmele" çekmek. Diğer rekâtlarda ise yalnızca besmele çekmek. Fatiha'nın sonunda gizlice "Amin" demek,

9- Mukim olanlar için (Yolcu hükmünde olmayanlar) ; zammı sûreyi sabah ve öğle namazlarında orta, akşam namazında ise kısa okumak.

10- Namaz rekâtlarında kırâatı, Kur'ân- ı Kerim'in sûre ve âyet dizilişine uygun bir sıra ile okumak. Meselâ, ikinci rekâtta okunacak âyet veya sûrenin birinci rekâtta okunan âyet ve sûreden sonra olması sünnettir,

11- Kıyamda dururken bir özrü olmadıkça ayak aralarını dört parmak kadar açık bulundurmak,

12- Kıyamda iken secde yerine bakmak,

13- Üç ve dört rekâtlı namazlarda ilk iki rekâttan sonra Fatiha'yı okumak,

14- Rükuya eğilirken "Allah- ü Ekber" demek,

15- Rükuda üç defa "Sübhane Rabbiyel Azîm" demek,

16- Rüku' halinde iken el içleri ile diz kapaklarını tutmak ve parmakları açık bırakmak. Kadınlar ise ellerini dizlerinin üzerine sadece koyarlar ve parmaklarını açmazlar,

17- Rükuʼ da dizleri ve dirsekleri bükmemek

18- Rükuʼ halinde iken ayakların üzerine bakmak,

19- Rüku'dan kalkılırken "semiallah- ü limen hamideh" demek,

20- Rüku'dan kalkıldıktan sonra ayakta iken "Rabbena velekel hamd" demek,

21- Secdeye inerken ve secdeden kalkarken "Allah- ü Ekber" demek,

22- Secdeye inerken bir özür yoksa, önce dizleri, sonra elleri, sonra da alnı yere koymak,

23- Secde de üç defa "Sübhane Rabbiyel âlâ" demek,

24- Secdelerde dirsekleri yere, karnını da uyluklara yapıştırmamak. Kadınlar ise kollarını içe doğru çekip, karınlarını da uyluklarına yapıştırırlar,

25- Secde halinde el içlerini yere yapıştırmak ve parmak aralarını da normal kapalı tutmak,

26- Secde halinde iken başı fazla ileri ve fazla geri olmayacak şekilde ellerin arasında bulundurmak,

27- Secdeden kalkarken önce alnı, sonra elleri, sonra da (şâyet diğer rekât için ayağa kalkılacak

Sehiv Secdesi:

Hanefîlere göre vâciptir. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre sehiv secdesi namazın sünnetlerinden bir veya birkaçının terkedilmesi durumunda yapıldığı için, sehiv secdesi yapmak sünnettir. Hanbelîlere göre ise sehiv secdesi duruma göre bâzen vâcip, bâzen sünnet, bâzen da mubâh olur.

Sehiv Secdesini Gerektiren Durumlar: Bilindiği gibi namazın kıraat, rükû ve secde gibi farzları, Fâtihâ okumak ve ardından başka bir sûre eklemek (zamm-ı sûre), tertîbe riâyet etmek gibi vâcipleri ve ka'delerde salavât okumak gibi sünnetleri bulunmaktadır. Namazın tam ve mükemmel olabilmesi için bunların hepsine riâyet etmek, namazın gereklerini tam ve yerli yerinde yapmaya çalışmak ve tam kalp huzuru içinde namaz kılmaya özen göstermek gerekir. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle bu şartlara riâyetsizlik söz konusu olabilir. Bu bakımdan riâyetsizlik söz konusu olabilecek fiilleri ve riâyetsizlik durumunda ne yapılmak gerektiğini bilmek önem arzeder.

Namazda terkedilmesi söz konusu olabilecek fiil; ya farz, ya vâcip, ya da sünnettir. Bunlardan her birinin terkedilmesinin hükmü farklıdır. Şimdi bunların terkedilmesinin hükümlerini ayrı ayrı görelim.

1- Namazın farzlarından birinin terkedilmesi durumunda, bu farzın namaz içinde telâfi (tedârik) edilmesi mümkün ise, farz olan bu fiilin -namaz içinde-kazâ edilmesi gerekir. Kazâ yoluyla telâfinin mümkün olduğu durumların her birinde sehiv secdesi yapmak gerekir. Namaz içinde kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkün olmayan durumlarda, namazın farzlarından birinin terkedilmesi sebebiyle oluşan eksiklik sehiv secdesiyle giderilemez. Namaz fâsid olur ve yeniden kılınması gerekir (Terkedilmiş farzın namaz içinde kazâ edilebileceği durumlar aşağıda gösterilmiştir).

2- Namazın sünnetlerinden birinin veya birkaçının terkedilmesi durumunda bir şey yapılmaz. Sünnetler, namazın rükünlerinden olmadığı için terkedilmesi durumunda namazda bir eksiklik olmaz ve sehiv secdesi yapmak gerekmez.

3- Namazın vâciplerinden birinin terkedilmesi ise sehiv secdesini gerektirir. Sehiv secdesini gerektiren durumlar sayılırken, farzın tehîr edilmesi, vâcibin terk ve tehîr edilmesi diye sa-

yılan üç ayrı durum esasında bir tek duruma râcidir. Şöyle ki, namazın farzlarından ve vâciplerinden her birini yerli yerinde, zamanında, hakkını vererek ve tertîbini bozmadan yapmak vâciptir. Buna göre, namazın farzlarından veya vâciplerinden biri tehîr edildiği zaman namazın vâciplerinden biri terkedilmiş olacağından, sehiv secdesi yapmanın bir tek sebebi vardır, o da bir vâcibin terkedilmesidir. Bu bakımdan namazın farzlarından birini tehîr etme, yani yapılması gereken yerden geriye bırakma durumu da bir vâcibin terkedilmesi anlamına gelmekte ve bu durumda farzın tehîri ve vâcibin terki yüzünden sehiv secdesi yapmak gerekmektedir. Yine namazın fiillerinden birini yeri değilken fazladan yapmak da vâcibin terki sayılır.

Sehiv Secdesi Yapılması Gereken Durumlar:

1- Rüknün tekrarı: Namazın rükünlerinden birini tekrar etmek veya bir rüknü tehîr etmek, meselâ bir rekâtta iki defa rükû veya üç defa secde yapmak durumunda, namaz kılan kişi ister imâm ister münferit olsun, sehiv secdesi gerekir. Birinci ve ikinci rekâtlarda Fâtihâ'nın arka arkaya tekrar okunması, rükûda veya secdede veya teşehhüt yerinde kıraat edilmesi yani Kur'ân okunması da böyledir. Namazın bir rekâtında farz olan kıraat sehven terkedilip rükûa gidilse ve rükûda hatırlansa, kıyâma dönülüp tekrar kıraat yapılır ve tekrar rükûa gidilir. Ancak bu durumda bir rekâtta iki rükû yapıldığı için sehiv secdesi gerekir.

2- Takdîm ve te'hîr: Namazın rükünlerinden birinin takdîm veya te'hîr edilmesi sehiv secdesini gerektirir. Meselâ kıraatten önce rükû etmek veya oturacağı yerde kıyâm etmek veya kıyâm edeceği yerde oturmak veya rükû yerinde secde etmek veya secde edecek yerde rükû etmek, kısaca bir fiili başka bir fiilin yerinde yapmak durumunda, namaz kılan kişi ister imâm ister münferit olsun, sehiv secdesi gerekir. Unutulan secdenin sonradan hatırlanarak yapılması hâlinde de bu te'hîri telâfi için sehiv secdesi yapılır.

3- Ara verme: Bu genelde namaz içinde uzunca bir süre tereddüt ve düşünme şeklinde olur. Uzunca bir müddet düşünme veya düşünmenin uzaması, ortalama olarak bir rükün edâ edilecek kadar sürenin, bir rükün veya bir vâcibi edâ etmeksizin, bir şey yapmaksızın geçirilmesi demektir. Bu uzunca düşünme, namaz kılan kişiyi bir rüknü veya bir vâcibi yerinde edâdan alıkoyduğu için sehiv secdesi gerekir. Bir rüknün edâ edildiği sıradaki düşünme ise sehiv secdesini gerektirmez.

Namaz kılan kişi kıyâmda iftitâh tekbîrini aldığında şüphe etse, "uzunca bir müddet" düşündükten sonra, iftitâh tekbîrini almış olduğunu hatırlasa veya "Tekbîr almadım" diye yeniden tekbîr aldıktan sonra başlangıçta tekbîr almış olduğunu hatırlasa sehiv secdesi gerekir.

Fâtihâ'dan sonra ne okuyacağını düşünürken, namazın bir rüknünü edâ edecek miktarda sükût etmiş olsa, sehiv secdesi yapar.

Üç rekât mı dört rekât mı kılındığında tereddüt edilerek düşünülse

veya Fâtihâ okunduktan sonra hangi sûrenin okunulacağı düşünülse, yine sehiv secdesi gerekir. Çünkü bu durumlarda düşünmenin uzaması sebebiyle vâcip te'hîr edilmiş olmaktadır.

4- Kıraat eksikliği veya fazlalığı: Bir kimse Fâtihâ sûresini hiç okumasa veya büyük bir kısmını okumasa, ya da Fâtihâ'dan sonra sûre koşmasa sehiv secdesi gerekir.

Fâtihâ'yı okuyup, arkasından başka bir sûre okumadan Fâtihâ'yı ikinci kez okuyacak olsa, sehiv secdesi yapmalıdır. Fakat Fâtihâ'yı sûreden sonra ikinci kez okusa, sahîh görüşe göre sehiv secdesi gerekmez. Fâtihâ'yı son iki rekâtta iki kere okuması durumunda da ittifakla sehiv secdesi gerekmez.

Bir kimse, dört rekât farzın ilk iki rekâtında bir şey okumasa, sonra bunu hatırlasa, son iki rekâtta hem Fâtihâ okur, hem sûre koşar ve selâmdan sonra sehiv secdesi yapar.

Bir kimse birinci veya ikinci rekâtta Fâtihâ'nın devamında sûre okumasa, rükûda iken veya rükûdan başını kaldırdıktan sonra secdeden önce bunu hatırlarsa, kıyâma avdet eder, yani ayağa kalkar ve sûreyi okur, sonra tekrar rükû eder. Namazın sonunda da sehiv secdesi yapar. Kıyâma dönüp kıraat ettikten sonra rükûu yeniden yapmazsa namazı bozulur. Çünkü sûre okumakla, önce yaptığı rükû iptal edilmiş olur.

Dört veya üç rekâtlı farzların ilk iki rekâtında Fâtihâ'dan sonra birer sûre okunmamışsa, bu sûre üçüncü ve dördüncü rekâtlarda Fâtihâ'dan sonra eklenir. Eğer bu namaz cemaatle kılınan bir akşam veya yatsı namazı ise, üçüncü ve dördüncü rekâtlarda hem Fâtihâ ve hem de eklenecek sûre açıktan okunur. Fâtihâ'nın değil de sadece sûrenin açıktan okunacağını söyleyen de vardır. Ebû Yûsuf'a göre ikisi de gizli okunur. Çünkü son rekâtlarda gizli okumak sünnettir. Ebû Yûsuf'tan diğer rivâyete göre ise, yeri geçtiği için artık bu sûre hiç okunmaz. Hangi görüş alınırsa alınsın hepsine göre de sehiv secdesi yapmak gerekir.

Namazda Fâtihâ'dan önce sehven başka bir sûre okunsa, Fâtihâ okunup ardından sûre yeniden okunur, namazın sonunda sehiv secdesi yapılır. Bu tertîp noksanı rükû hâlinde bile hatırlansa, doğrulup sırasınca yeniden okunmalıdır. Bu şekildeki bir yanılma pek nâdir vukû bulduğu için, az veya çok olmasına bakılmaz, Fâtihâ'dan önce bir tek harf bile okunsa, yeni baştan okuyup sehiv secdesi yapılır.

Bir kimse Fâtihâ okuyup okumadığında tereddüt etse, henüz başka bir sûre okumamışsa Fâtihâ'yı okur. Fakat başka bir sûre okumuşsa artık Fâtihâ'yı okumaz. Çünkü sûrenin Fâtihâ'dan önce okunmuş olma ihtimali daha ağır basar. Bununla birlikte kendisinin bu hususta ağır basan bir kanaati varsa, o kanaatine göre davranmalıdır.

Bir kimse vitirde Kunut duâsını okumadığını rükûdan sonra anlasa, secdeden önce veya sonra olması farketmez, dönüp Kunut duâsı okumaz; namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Kunut okumadığını rükû esnasında hatırlasa sahîh olan rivâyete

göre dönüp Kunut okuması gerekmez. İster dönüp Kunut okusun, isterse dönmeyip namazına devam etsin, sehiv secdesi gerekir.

Kunut tekbîrinin terkinden dolayı sehiv secdesi gerekip gerekmediği konusunda imâmlardan rivâyet olmadığı için kimi âlimler Kunut tekbîrinin terkedilmesi durumunda sehiv secdesi gerekmediğini, kimileri de bayram namazına kıyasla sehiv secdesi gerekeceğini söylemişlerdir.

Vitir kılan kimse, üçüncü rekâtta Fâtihâ ve sûre okumadan Kunut okuyup rükûa varsa ve Fâtihâ ile sûre okumadığını bu esnada hatırlasa kıyâma dönerek Fâtihâ ve sûre okur.

Kıyâmda iken Fatihâ'dan sonra ve sûreden önce teşehhüt okusa, vâcip olan zamm-ı sûreyi geciktirdiği için sehiv secdesi yapması gerekir.

Dört rekât farzın son iki rekâtında Fatihâ'dan sonra sûre okusa, tercih edilen görüşe göre, sehiv secdesi gerekmez.

Farz namazların üçüncü ve dördüncü rekâtlarında kasten Fâtihâ veya başka bir sûre okumaksızın sükût edilmesi, kötü bir davranış (isâet) olmakla birlikte sehiv secdesini gerektirmez. Fakat farzın üçüncü ve dördüncü rekâtında sehven sükût edilmişse, Ebû Hanîfe'ye göre sehiv secdesi gerekir.

Münferit olarak namaz kılan kişinin açıktan veya gizliden okumasından dolayı, zâhir rivâyete göre sehiv secdesi gerekmez. Şu var ki gizli okunması gereken bir yerde meselâ öğle namazında kasten açıktan okursa isâet etmiş olur. Münferidin gündüz kılınan nâfile namazlarda açıktan okuması da mekrûhtur.

5- Secde ve rükûda hata: Rükû ve secdeyi düzgün, yani ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapmayan kişi, sehiv secdesi yapmalıdır. Rükûun ta'dîl edilmesi yani düzgün yapılmasının ölçüsü, rükûda uzuvları sâkin oluncaya değin durup geri doğrulup kalktığı vakitte uzuvları sâkin oluncaya değin durmaktır. Secdenin ta'dîl edilmesinin ölçüsü ise, secdede uzuvları sâkin oluncaya değin durup geri başını kaldırdığı vakit uzuvları sâkin olunca oturup sonra ikinci secdeye varmaktır. Ta'dîl terkolunmakla sehiv secdesinin vâcip olacağı görüşü Kerhî'ye aittir. Cürcânî'ye göre ise sehiv secdesi lâzım olmaz. Ebû Yûsuf ve Şâfiî'ye göre ta'dîl-i erkânın farz olduğu, dolayısıyla terkedilmesi durumunda namazın fâsid olacağı da dikkate alınarak ta'dîl-i erkân konusunda titiz davranmalı, her bir rüknü düzgün yapmaya ihtimâm göstermelidir.

Bir kimse birinci veya ikinci rekâtta bir secdeyi yapmadığını namazı tamamladığı sırada hatırlasa namazı fâsid olmaz, terkettiği secdeyi yapar, tertîbi terkettiği için sehiv secdesi yapar.

6- Ka'dede hata: Bir kimse ka'de-i âhîreyi unutup başka bir rekâtı kılmaya kalkarsa, secde etmediği müddetçe oturup sonra sehiv secdesi yapar, eğer secdeden sonra hatırlarsa, o kişinin farz diye kıldığı namaz nâfileye dönüşür.

Kişi farz namazda birinci oturuşu unutup kıyâma yönelse de sonra

hatırlasa, eğer oturmaya yakın ise oturur. Bu durumda kimileri sehiv secdesi gerekir demişlerse de, sahîh görüşe göre bu durumda sehiv secdesi yapılmaz. Eğer kıyâma yakın ise, oturmayıp namazına devam eder ve vâcip olan birinci oturuşu terkettiği için namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Eğer kişi tam ayağa kalktıktan sonra birinci oturuşu yapmadığını hatırlayıp geri oturacak olursa namazı fâsid olur. Çünkü bu takdirde farz olan kıyâm bozulmuş, namazın tertîbi tamamen değiştirilmiş olur. Bu söylenenler, farz namaza göredir. Nâfile namazda ise, her hâlükârda oturmak gerekir. Meselâ herhangi bir sünnet namazda, ikinci rekâtın sonunda oturulup Tahiyyât okunmadığı üçüncü rekâtta hatırlanacak olursa, üçüncü rekâtın secdesine varılmadığı sürece hemen oturulur. Namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

Bir kimse dört rekât nâfileyi birinci oturuşu terkederek kılsa, namazı fâsid olmaz. Sehiv secdesi vâcip olur.

7- Tahiyyât'ı terk: Birinci veya ikinci oturuşta Tahiyyât okumak terkedilse sehiv secdesi lâzım olur. Çünkü vâcibin terki söz konusudur.

Birinci oturuşta teşehhütten sonra "Allahümme salli alâ Muhammed" dense sehiv secdesi lâzım olur. Kimilerine göre de "ve alâ âl-i Muhammed" denmedikçe sehiv secdesi gerekmez. Ebû Hanîfe'ye göre ilk oturuşta teşehhüt üzerine bir harf dahî eklenecek olursa sehiv secdesi lâzım olur. Kimileri de, birinci oturuşta teşehhüt üzerine ziyâde, bir rükün edâ edecek miktar olmadıkça sehiv secdesi gerekmez, sahîh olan da budur demişlerdir.

Namazda Tahiyyât, salavât ve zikirlerin açıktan okunması sehiv secdesini gerektirmez.

Birinci oturuşta imâm teşehhüdü tezce bitirip üçüncü rekâta kalkarsa, muktedî teşehhüdü tamamlamadan imama uymak için teşehhüdün bir kısmını terketmemeli; teşehhüdü okuyuncaya değin imama uymayı geciktirmelidir.

Birinci oturuşta teşehhüd tekrar okunsa, sehiv secdesi gerekir; son oturuşta teşehhüd ikinci kez okunsa sehiv secdesi gerekmez; üç dört defa okunacak olsa o vakit sehven uzunca bir süre beklenmiş olur ve sehiv secdesi vâcip hâle gelir.

8- Öğle namazının ilk oturuşunda namazı tamamladım zannıyla selâm verdikten sonra henüz iki rekât kılmış olduğunu, geriye iki rekât kaldığını anlayan kişi, kalkıp namazını tamamlar, sonra sehiv secdesi yapar.

Namazdan çıktım zannıyla bir kimse selâm vermeyi unutarak ka'deyi uzatsa, sonra namazdan henüz çıkmamış olduğunu anlasa hemen selâm verir ve sehiv secdesi yapar.

9- Sehiv secdesi yaparken, sehiv secdesi gerektirecek bir iş yapılsa teselsüle düşme ihtimaline binaen, artık ikinci bir sehiv secdesine gerek olmaz. Bu bakımdan bir kimse kaç kez yanılırsa yanılsın, kendisine vâcip olan sadece bir kez sehiv secdesi yapmaktır.

Namazla İlgili Bazı Bilgiler

• İlk defa bayram namazı hicrî 2. yılda kılınmıştır.

• Cuma namazından sonra cemaatle kılınması en faziletli vakit namazlarının sıralaması; Sabah, Yatsı, İkindi

• Cenaze namazında kadınların erkeklerle aynı hizada bulunması namaza zarar vermez.

BEŞ VAKİT NAMAZIN KILINIŞI

Sabah Namazı

İkisi sünnet, ikisi de farz olmak üzere dört rek'attır. Önce sünneti, sonra da farzı kılınır.

Öğle Namazı

Öğle namazı, dördü ilk sünnet, dördü farz ve ikisi de son sünnet olmak üzere on rek'attir.

ikindi Namazı

İkindi namazı, dördü sünnet, dördü farz olmak üzere sekiz rek'attır. Önce sünneti, sonra farzı kılınır.

Akşam Namazı

Akşam namazı üçü farz, ikisi sünnet olmak üzere beş rek'attır. Önce farzı kılınır.

Yatsı Namazı

Yatsı namazı dördü ilk sünnet, dördü farz ve ikisi de son sünnet olmak üzere on rek'attır.

VİTİR NAMAZI

Vitir namazı vaciptir. Yatsının vaktinde ve yatsı namazından sonra kılınır. Üç rek'at olan vitrin her rek'atında fatiha ve sûre okunur. Bundan başka üçüncü rek'atta sûre okunduktan sonra eller kaldırılarak "Allâhü Ekber" denilip bağlanır ve kunut duası okunur, ondan sonra rükûa varılır.

Cemaatle kılarken imama uyan cemaat da kunut duasını okur.

Üçüncü rek'atta kunut duasını unutan rukûda veya rükûdan başını kaldırdıktan sonra hatırlarsa artık kunut duasını okumaz, namazın sonunda sehv secdesi yapar.

Eğer yanılarak rükûdan sonra kunutu okursa rükûu iade etmez. Namazın sonunda sehiv secdesi yapar.

Vitir sadece Ramazan ayında cemaatle kılınır. Ramazandan başka zamanda cemaatle kılınması mekruhtur.

Cemaatle kılarken imamın peşindeki kimse, kunut duasını bitirmeden imam kunutu tamamlayıp rukûa eğilse, eğer imama rükûda yetişeceğine kanaat getirirse kunutu tamamlar, yetişemiyeceğini anlarsa kunut'u bırakıp imamla beraber rükûa varır.

NAMAZI BOZAN ŞEYLER

• Namazda namaza ait olmayan bir iş yapmak, buna "amel-i kesir" denir ki anlamı, "çok iş" demektir. Namazın bozulmasına sebep olan bu »çok iş" in belirlenmesindeki ölçü şudur:

Namaz kılan bir kimse namazla ilgili olmayan bir işle uğraşırken onun namaza durduğunu bilmeyen ve bu halde gören bir insan şüphe etmeden, "Bu adam namazda değildir, çünkü namaz kılan bu kadar işle uğraşmaz" derse, dışardan bakan insanı bu kanaate vardıran işlere, "amel-i kesir=çok iş" denir.

Namaz kılan kimse, namazda olup olmadığında şüphe edilecek bir işle uğraşırsa buna da "amel-i kalil" denir ki "az iş" demektir. Bu ise namazı bozmaz, fakat mekruhtur.

• *Ergenlik çağında olan bir kız veya kadının, cemaatle kılınan namazda erkeğin yanında veya önünde durması. Buna **"muhazatı nisa"** denir.* Bu durumda erkeğin namazının bozulması için bazı şartların bulunması gerekir. Bunlar:

A) Namaz kılanın mükellef olması. (Çocuğun namazı bozulmaz.)

B) Erkek ve kadının ikisinin de namazda olması.

C) Namazın rükûlu ve secdeli namaz olması (cenaze namazı böyle bir durumda bozulmaz.)

D) Erkek ve kadın, ikisinin de aynı namazı beraber kılması.

E) Her ikisinin de arada perde olmadan bir mekânda bulunması. (Eğer biri bir adam boyu yüksekte, diğeri alçakta olur ve organları birbirinin hizasında bulunmazsa namaz bozulmayacağı gibi ikisi aynı yerde bulunup aralarında bir perde veya bir adam sığacak kadar açıklık olursa yine namaz bozulmaz.)

f) İmam namaza başlarken kadın cemaate de imam olduğuna niyet etmek.

g) Muhâzatın (yani; kadının, erkeğin yanında veya önünde durması) bir rükünde olmak.

Sayılan bu şartların bulunması halinde erkeklerin namazı bozulur.

Eğer kadın, namazda uyduğu imamın hizasında veya önünde durursa imamın namazının bozulması ile kendi namazı da bozulmuş olur.

(Şafiî, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre imamın arkasında namaz kılan erkeklerin yanı başında veya önünde kadının namaz kılması halinde, kadının namazı bozulmadığı gibi erkek olan cemaatin de namazı bozulmaz.)

• İmama uymuş olan kimse bir rükünde imamla birlikte olmayarak onu geçmek.

(Meselâ: İmamdan önce rükûa varıp kalktıktan sonra bu rükûu, imam ile beraber yapmaz veya imamdan

sonra iade etmiyerek namaza devam edip imam ile selâm verirse namazı bozulmuş olur.)

• Manası değişecek şekilde Kur'an'ı yanlış okumak. Buna: "**Zelletü'l-Karî**" denir. Anlamı: "Okuyanın sürçmesi", yani yanlış okuması demektir. Namazı bozup bozmaması yönünden bu konunun kısaca açıklanması gerekir. Şöyleki: Kur'an kasten yanlış okunur ve bununla mana değişirse namaz bozulur. Hata veya unutarak yanlış okunduğu takdirde:

A) Eğer yanlışlık kelimelerin hareke veya sükûnunda ise **manada bir değişiklik olsun veya olmasın** namaz bozulmaz. Şeddeli olan harfi şeddesiz, şeddesizi şeddeli okumak, uzatılarak okunması gerekeni kısa, kısa okunması gerekeni uzatarak okumak, idğam yapılacak yerde yapmamak, yapılmayacak yerde idğam yapılarak okumakta da hüküm böyledir, yani namaz bozulmaz.

b) Vakıf, ibtida ve vasıl hallerinde yani durulacak yerde geçmek, geçilecek yerde durmak gibi hatalı okuyuşlarda da **mana değişikliği olsa bile** namaz bozulmaz. Çünkü bunlara riayet ederek okumak da halk için zorluk vardır. Kelimeyi bölerek okumak meselâ. "Elhamdü" kelimesini önce »Elhamdü" deyip kalan kısmını sonra tamamlamak da namazı bozmaz.

c) Eğer bir harf yerine başka bir harf okuyup **bununla mana değişmez ve Kur'an'da o kelimenin benzeri bulunursa** namaz yine bozulmaz. "Zalimin" yerine "zalimûn" okumak gibi. Eğer harfin değişmesiyle **kelimenin manası değişmez, fakat o değişik kelimenin bir benzeri Kur'an'da yoksa** İmam Azam ile İmam Muhammed'e göre namaz bozulmaz. İmam Ebu Yusuf'a göre bozulur. »Kavvâmine" yerine "Kayyamine" gibi.

Eğer harfin değişmesiyle mana da değişir ve o kelime Kur'an'da bulunmazsa namaz bozulur.

Bir kelimede okunması gereken harf yerine başka bir harf okuyan ve bazı harfleri çıkaramayan peltek kimsenin doğru okumak için gayret göstermesi ve telaffuz edemediği harflerin bulunmadığı ayetlerden namaz caiz olacak kadar ezberlemesi gerekir. Bu olmadığı takdirde okuyabildiği kadarı ile namazını kılar, fakat başkasına namaz kıldıramaz.

• Namazda Abdestin Bozulması

Namazda abdestin bozulması **iki şekilde olur.**

Biri **isteği olmayarak**, diğeri de **kendi isteği ile** abdestin bozulması. Namazda **kendi isteği olmayarak** abdesti bozulan kimse, hiç konuşmadan hemen en yakın bir yerde abdest alır ve bıraktığı yerden namazını istediği yerde tamamlar. (Buna namazı bina etmek denir.) Şafiî mezhebinde namazı yeni baştan kılar. Hangi rükünde abdesti bozulursa onu-rükû veya secde gibi- iade ederek namazı tamamlar.

Eğer namazda **abdesti kasten kendi isteği ile bozmuşsa** namazı yeni baştan kılar. (Buna istinaf denir.) ihtilaftan kurtulmak için en faziletli olan her iki durumda da namazı yeni bastan kılmaktır.

Namazı Bozmayı Vacip ve Caiz Kılan Şeyler

Namazı bozmak haramdır. Ancak bazı durumlarda namazı bozmak vacip, bazı durumlarda caizdir.

Saldırıya uğrayan veya suya düşen bir insanın yardım istemesi halinde ona yardım etmek maksadıyla namazı bozmak vacip olur.

Davar sürüsüne kurt veya herhangi bir canavarın saldırması, gözleri kör olan veya tehlikeyi farketmeyen bir kimsenin kuyuya veya çatıdan aşağı düşme tehlikesi ile karşılaşması durumlarında bu gibilere yardım için namazı bozmak caizdir. Düşme ihtimali kuvvetli ise o zaman namazı bozmak vacip olur.

Ebenin; doğacak çocuğun veya annesinin ölmesinden, yahut bir organının telef olmasından korkması halinde namazda ise namazı bozması, değilse namazı ertelemesi yani kazaya bırakması da yine vaciptir.

Canavar, sel, yangın tehlikesinden korkan veya düşmanla karşı karşıya bulunan kimselerin namazlarını ertelemeleri caizdir.

Nafile namaz kılmakta olan bir kimseyi, anne veya babası, (onun namazda olduğunu bildiği halde) çağırırsa namazı bozabilir. Eğer çocuğunun namazda olduğunu bilmeden çağırırsa namazı bozması vacip olur. Eğer farz namazında ise anne veya babasından biri çağırırsa namazı bozmaz.

Ancak bir tehlike dolayısıyla yardım isterlerse namazı bozmak vacip olur.

Bir dirhem gümüş değerinde olan şeyin (başkasına ait olsa bile) çalınma korkusu durumunda farz olsa bile namazı bozmak caizdir.

Kadın, namaz kılarken tencerenin kaynayıp yemeğin taşmasından veya çocuğunun ağlayıp acı çekmesinden korkarsa namazını bozabilir.

İmamın Arkasında Namaz Kılanların Durumu

İmama uyarak namaz kılan kimseye "**Muktedi**" denir. Muktedi üç kısımdır:

1.**Müdrik**: Namazın her rek'atını imam ile beraber kılan kimseye denir.

2.**Lahik**: Namaza imam ile beraber başladığı halde: uyku, sıkışıklık ve abdest bozulması gibi sebeplerle cemaatı tamamen veya kısmen kaçıran kimseye "lahik" denir. Lahik kaçırdığı şeylerde Kur'an okumaz, sehiv secdesi de yapmaz. Önce mümkünse geçirdiği rek'atları veya rükünleri yapar, sonra imama uyarak onunla selâm verir.

Geçirdiklerini yerine getirdiği takdirde imama yetişemeyeceğini anlarsa hemen imama uyar.

İmam namazı bitirince kendisi kaçırdığı rek'atları veya rükünleri yapar, yerine getirir.

3.**Mesbuk**: İmama ilk rek'atın rükûundan sonra uyan kimseye denir.

Mesbuk, imam selâm verdikten sonra kılacağı rek'atlarda kıraata göre; namazının evvelini, oturuşa göre de namazının sonunu yerine getirerek yetişemediği rekatları tek başına kılar.

Namazın Cemaatle Kılınışı

Namazın Birinci Reka'tında İmama Uyanların Durumu

İmamın peşinde cemaatle namaz kılan kimse hem kılınacak namaza, hem de imama uymaya niyet eder.

İmamın peşinden cemaatle namaz kılan kimse, tekbir alırken, rükûa varırken, rükûdan kalkarken, secdeye giderken, secdeden kalkarken ve selâm verirken imamı takip edecek, ondan öne geçmeyecektir.

Bir rek'atın rükûunda yani imam rükûdan henüz doğrulmadan ayakta niyet edip tekbir alan ve rükûda imama yetişmiş olan kimse, o rek'ata yetişmiş sayılır.

İkinci Rek'atta İmama Uyanların Durumu

Birinci rek'atın rükûuna yetişemeyen kimse, yetiştiği yerde niyet ederek tekbir alır ve imama uyar. İmamla beraber namaza devam eder. Son oturuşta, "Ettehiyyâtü" yü okuyup imamın selâm vermesini bekler. İmam sağ tarafa selâm verince kendisi yetişemediği rek'atı tek başına kılmak üzere selâm vermeden "Allahu Ekber" diyerek ayağa kalkar. Sübhânekei Eûzü-Besmele, Fatiha ve bir sûre okur. Ondan sonra rükû ve secdeleri yaparak oturur. Ettehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik ile Rebbenâ âtina... duasını okur. Önce sağa, sonra sola selâm vererek namazı bitirir.

Üçüncü Rek'atta İmama Uyanların Durumu

Dört rek'atlı bir namazın üçüncü rek'atında imama uyan kimse, son oturuşta " Ettehiyyâtü" yü okuyup imamın selâm vermesini bekler. İmam sağ tarafa selâm verince kendisi selâm vermeyerek "Allâhü Ekber" deyip ayağa kalkar ve yetişemediği iki rek'atı şöyle tamamlar:

'Sübhâneke", "Eûzü Besmele" ile "Fatiha" ve bir de sûre okuyup bilindiği gibi rükû ve secdelerini yaptıktan sonra "Allâhıı Ekber" diyerek ayağa kalkar. Besmele ile Fatiha ve sûreyi okuyup yine rükû ve secdeleri yaptıktan sonra oturur. Ettehiyyâtü. Allâhümme salli. Allâhümme bârik ve Rabbena âtina... duasını okuyup sağa ve sola selâm vererek namazını tamamlamış olur.

Üç rek'atlı olan akşam ve vitir namazlarının üçüncü rek'atında imama uymuş olan kimse, imamla beraber o rek'atı kılar. "Ettehiyyâtü "yü okuyup imamın selâm vermesini bekler. İmam, sağ tarafa selâm verince kendisi selâm vermeyerek "Allâhü Ekber" deyip ayağa kalkar. Sübhâneke, Eûzü-Besmele ile Fatiha ve bir sûre okuyarak rükû ve secdeleri yapıp oturur. Burada yalnız "Ettehiyyâtü"yü okur ve "Allâhü Ekber" diyerek ayağa kalkar. Besmele ile Fatiha ve bir sûre okuyup rükû ve secdeleri yaptıktan sonra oturur. Ettehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbena âtina... duasını okuyup sağa ve sola selâm verir ve namazı bitirir.

Dört Rek'atlı Bir Namazın Dördüncü Rek'atında İmama Uyan Kimse

Yine imamla beraber o rek'atı kılar ve son oturuşta "Ettehiyyâtü "yü okuyup bekler. İmam sağ tarafa selâm verince kendisi selâm vermeyip "Allâhü Ekber" diyerek ayağa kalkar. Burada Sübhâneke, Eûzü-

Besmele ile Fatiha ve bir sûre okur. Sonra rükû ve secdeleri yapıp oturur ve yalnız Ettehiyyâtü'yü okuyup ayağa kalkar. Ayakta Besmele ile Fatiha ve bir sûre okur ve usulüne uygun olarak rükû ve secdeleri yapıp oturmaksızın ayağa kalkar.

Yalnız Besmele ile Fatiha'yı okuduktan sonra rükû ve secdeleri yapar ve oturur. Ettehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbena âtina... duasını okuyup sağa ve sola selâm verir ve namazı tamamlamış olur.

Son rek'atın rükûundan doğrulduktan sonra imama uyan kimse, imam sağ tarafa selâm verince, "Allahü Ekber" diyerek ayağa kalkar, baştan sona bütün rek'atları kılarak namazı tamamlar.

CUMA NAMAZI

Cuma namazının bir kimseye farz olması için müslüman olmak, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olmaktan başka bir takım şartların daha bulunması lazımdır.

Bunlar, cumanın **farz olmasının şartları** ile cumanın **sahih olmasının şartları** olmak üzere iki çeşittir.

Cuma Namazının Farz olmasının Şartları

Bir kimseye cuma namazının farz olması için o kimsede **altı şartın** bulunması gerekir:

1.Erkek olmak,

2.Hür olmak.

3.Mukîm olmak.

4.Sağlıklı olmak.

5.Kör olmamak.

6.Ayakları sağlam olmak.

Bu şartlar kendisinde olmayan kimseye cuma namazı farz değildir.

Buna göre; kadınlara, hürriyeti elinde olmayanlara, yolculara, hastalara, iki gözü kör olanlara, ayakları olmayan kötürümlere cuma namazı farz değildir. Ancak bu durumda olanlar, camiye gidip cumayı kılarlarsa namazları sahih olur ve o günün öğle namazının yerine geçer.

Kendilerine cuma namazı farz olmayan hasta ve yolcunun cuma namazı kıldırması caizdir.

Cuma Namazının Sahih Olmasının Şartları

Bu şartlar da altıdır:

1. Cuma namazı kılınan yerin şehir veya şehir hükmünde olması.

2. Cuma namazını devletçe görevlendirilen bir kişinin kıldırması.

Herhangi bir sebeple izin almak mümkün olmadığı takdirde müslümanlar, bir kişi üzerinde birlik yaparsa o kişinin kıldırdığı cuma namazı da **zarurete binaen caiz** olduğu gibi, yöneticileri Müslüman olmayan yerlerde de cuma ve bayram namazlarını kılmak caizdir.

3.Cuma namazının öğle vaktinde kılınması.

Öğle vakti girmeden cuma namazı kılınamayacağı gibi, öğle vakti çıktıktan sonra da sahih olmaz.

4.Namazdan önce hutbe okunması.

Hutbenin, bir kişi bile olsa cemaat huzurunda okunması gerekir. Cemaatın hasta veya misafir olması da yeterlidir. Başka cemaat bulunmayıp sadece kadın veya çocuk bulunması halinde hutbe sahih olmaz.

5.Cuma kılınan yerin herkese açık olması.

Çünkü cuma namazı İslâm'ın şiarından ve dinin özelliklerindendir. Bu sebeple açıktan kılınması lazımdır.

6.İmamdan başka en az üç kişi cemaat bulunması.

Hutbe okunurken hazır olan cemaat gider ve hutbe okunduktan sonra başka bir cemaat gelirse cuma namazı yine sahih olur. Cemaatin hasta ve yolculardan olması da caizdir. Çünkü bunlar imam olabildiklerine göre cemaat da olabilirler.

Ancak, başka cemaat bulunmayıp ta, cemaat sadece kadın veya çocuklardan meydana gelirse, bunlarla cuma namazı caiz olmaz. Çünkü, bunlar imamlık yapamaz. Hatta iki erkekle bir kadın veya bir çocuğun bulunması halinde de cuma namazı sahih olmaz.

Hutbe

Hutbenin rüknü: Cenab-ı Hakk'ı zikretmekten ibarettir. Arapça'dan başka bir dil ile de olabilir.

Allah'a hamd, tesbih ve tekbir getirmekle hutbenin farzı yerine getirilmiş olur, fakat sünnet terkedildiği için mekruhtur.

Hutbenin sahih olmasının şartları

A) Hutbenin namazdan önce okunması.

B) Hutbe kasdıyle okunması,

C) Vakit içinde olması.

D) Hutbe okunurken cemaatten en az bir kişinin bulunması,

E) Bu kişinin kendisi ile cuma namazı kılınır bir kimse olması,

f) Hutbe ile namazın, namaza münafî bir iş ile ayrılmaması (yemek, içmek gibi).

Hutbe ikidir, aralan hafif bir oturuş ile ayrılır. Her birinde Allah'a hamdedilir, Kelime-i şehâdet okunur ve salavât-ı şerife getirilir. Birinci hutbede âyet okunarak va'z ve nasihat yapılır. İkinci hutbede mü'minlere dua edilir.

Hutbe okunurken konuşmak mekruh olduğu gibi konuşana susmasını söylemek de mekruhtur.

BAYRAM NAMAZLARI

Ramazan bayramı ve Kurban bayramı olmak üzere yılda iki dinî bayram vardır.

Cuma namazı farz olan kimselere, bayram namazlarını kılmak vaciptir. Bayram namazı iki rek'attır. Cemaatle kılınır. Bayram namazlarında ezan okumak, ikamet getirmek yoktur. Bayram hutbesi sünnettir ve namazdan sonra okunur. Cuma hutbesi ise farzdır, namazdan önce okunur.

Diğer namazlardan farklı olarak bayram namazlarının birinci rek'atında üç ikinci rekatında da üç kere olmak üzere fazladan altı tekbir alınır. Bunlara **"Zevaid Tekbirleri"** denir.

ORUÇ

İslâm'ın beş esasından biri de Ramazan ayında oruç tutmaktır. Oruç. *niyet ederek tan yerinin ağarmaya başlamasından (yani imsak vaktinden) itibaren güneş batıncaya kadar yememek, içmemek ve cinsi ilişkiden uzak durmak suretiyle yerine getirilen bir ibadettir.*

Orucun Faydaları

A) Oruç, Ahlâkımızı Güzelleştirir

B) Oruç kötülüklerden Korur

C) Oruç, Merhamet DuygularınıGeliştirir

D) Oruç Sağlığı Korur

E) Oruç, Nimetlerin Kıymetini Öğretir

F) Oruç, insana Sabırlı Olmayı Öğretir

Oruç Kimlere Farzdır

Bir kimseye orucun farz olması için kendisinde üç şartın bulunması gerekir. Bunlar: 1. Müslüman olmak, 2. Akıllı olmak, 3. Ergenlik çağına gelmiş bulunmak.

Bu şartlar kendisinde bulunduğu halde, oruç tutamayacak derecede hasta olanlar ile yolcu olanlar, oruç tutmayabilirler. Hastalar iyileşince, yolcular da memleketlerine dönünce tutamadıkları günlerin orucunu kaza ederler.

Lohusa olan kadınlarla âdet gören kadınlar bu hallerinin devam ettiği günlerde oruç tutamaz, namaz kılamazlar. Bu sebeple Ramazan ayında tutamadıkları oruçları Ramazandan sonra uygun bir zamanda kaza ederler, yani gününe gün tutarlar. Kılamadıkları namazları ise kaza etmezler.

Oruç Çeşitleri

Beş çeşit oruç vardır:

1-Farz Olan Oruçlar: Ramazan ayında oruç tutmak. Ramazanda tutulamayan orucu başka günlerde kaza etmek ve keffaret oruçları farzdır.

2-Vacip Olan Oruçlar: Adak oruçları ile, bozulan nafile oruçları kaza etmek vaciptir.

3-Sünnet Olan Oruçlar: Muharrem ayının dokuzuncu gününü onuncu günü ile veya onuncu gününü onbirinci günü ile beraber oruç tutmak sünnettir.

4-Müstehab Olan Oruçlar: Kamerî ayların onüç, ondört ve onbeşinci günleri ile haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri ve Ramazandan sonra Şevval ayında altı gün oruç tutmak müstehabdır.

5- Mekruh Olan Oruçlar:

Mekruh olan oruçlar iki kısımdır:

A) **Tenzihen mekruh** olan oruçlar: Muharrem ayının sadece onuncu günü ile yalnız Cuma ve yalnız Cumartesi günlerinde oruç tutmak, akşamdan iftar etmeyerek bir günün orucunu ertesi güne birleştirmek mekruh olduğu gibi, kişiyi zayıf düşürmesi ve orucu âdet haline getireceği için senenin tamamını oruç tutmak da mekruhtur.

b)**Tahrîmen mekruh** olan oruçlar: Ramazan bayramının birinci günü ile kurban bayramının dört günü oruç tutmak tahrimen mekruhtur.

Oruca Ne Zaman ve Nasıl Niyet Edilir

Orucun önemli bir şartı da niyettir. Niyetsiz oruç sahih değildir. Bu sebeple; niyetin ne zaman ve nasıl yapılacağının bilinmesi gerekir.

Niyet zamanı itibariyle oruçlar ikiye ayrılır:

1-**Güneşin batışından itibaren gündüz kuşluk vaktine kadar niyet edilebilen oruçlar:**

Ramazan ayında tutulan, belirli günlerde tutulması adanan oruçlar ile nafile olarak tutulan oruçlardır.

Bu oruçlara geceleyin imsak vaktinden önce niyet edilebileceği gibi. gündüz kuşluk vaktine kadar da niyet edilebilir, imsaktan önce niyet etmek daha faziletlidir.

2-İmsak vaktinden önce geceleyin niyet edilmesi gereken oruçlar:

Bunlar: Ramazanda tutulamayıp başka zamanda kaza edilen Ramazan orucu ile her çeşit keffaret oruçları, başlanıpta bozulan nafile oruçların kazası ve mutlak olarak adanan (zamanı belirlenmeyen) oruçlardır.

Bu oruçlar için belirlenen bir vakit olmadığından bunlar için imsaktan önce geceleyin niyet etmek lâzımdır. Bu oruçlara tan yeri ağardıktan yani imsak vakti geçtikten sonra niyet edilmez.

Ramazan Orucunu Başka Zamanda Tutmayı Mubah Kılan Özürler

Özürsüz olarak Ramazan ayında oruç tutmamak hem günahtır, hem de cezası vardır. Ancak bir kimse aşağıdaki durumlarda Ramazan orucunu tutmayabilir veya başlamış olduğu orucu bozabilir. Ancak sonradan ilk fırsatta tutamadığı oruçları kaza etmesi gerekir.

1. **Hastalık**: Bir hasta oruç tuttuğu takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından korkarsa oruç tutmayabilir. Hastalığı iyileşince tutamadığı oruçları kaza eder.

2-**Yolculuk**: Ramazan ayında yaklaşık 90 km. mesafeye yolculuğa çıkan kimse oruç tutmayabilir. Yolculuk hali bitince tutmadığı günleri kaza eder. Oruç tutmasında bir güçlük yoksa yolcunun oruç tutması daha hayırlıdır.

3-**Tehdit edilmek**: Orucu bozmak için ölümle veya vücuduna bir zarar verilmekle tehdit edilen kimse orucunu bozabilir. Bozduğu orucu sonra tutar.

4-**Gebe ve Emzikli Olmak**: Gebe veya emzikli olan bir kadın, oruç tuttuğu takdirde kendisine veya çocuğuna bir zarar geleceğinden korkarsa oruç tutmayabilir. Gebelik ve emziklilik hali sona erince tutamadığı günleri kaza eder.

5-**Şiddetli Açlık ve Susuzluk**: oruçlu bir kimse açlık veya susuzluk sebebiyle aklının bozulmasından veya vücuduna ciddi bir zarar geleceğinden korkarsa, orucunu bozabilir. Sonra uygun bir zamanda tutamadığı oruçları kaza eder.

6-**Yaşlılık ve Düşkünlük**: Vücudu günden güne düşen ve oruca dayanamayan iyice ihtiyarlamış olan kimseler oruç tutmayabilir. Bunlar sonradan da orucu kaza edemeyecekleri için tutamadıkları her günün orucunun yerine fidye verirler. İyileşme ümidi olmayan hastalar da böyledir.

Fidye

Oruç tutmaya gücü yetmeyen düşkün ve yaşlı kimseler ile iyileşme ümidi olmayan hastalan Ramazan ayının her günü için birer fidye verirler. Fidyenin tutarı aynen fitre kadardır. Bu fidyeler Ramazanın başlangıcında verilebileceği gibi. Ramazanın içinde veya sonunda da verilebilir.

İsterse fidyenin hepsini bir fakire topluca verir, ayrı ayrı fakirlere de verebilir. Bu durumda olan kimseler, fidye vermeye gücü yetmiyorsa Allah'tan bağışlanmalarını isterler. Oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar ile iyileşme ümidi olmayan hastalar eğer ileride tutabilecek duruma gelirlerse tutamadıkları oruçları kaza etmeleri gerekir. Önceden verdikleri fidyelerin hükmü kalmaz, bunlar nafile bağış sayılır.

Kaza ve Keffaret

Kaza: Bozulan orucun yerine gününe gün oruç tutmaktır.

Keffaret: Bozulan bir gün orucun yerine iki kamerî ay veya altmış gün peşpeşe oruç tutmak demektir. Ayrıca bozulan orucun da kaza edilmesi gerekir. Keffaret sadece Ramazan ayında tutulan orucun mazeretsiz bile bile bozulmasının cezasıdır. Diğer oruçların bozulması halinde yalnız kaza, yani gününe gün oruç tutmak yeterli olur.

Ramazan orucu öbür aylarda kaza edilirken bilerek bozulsa yine kaza lâzım gelir, keffaret icab etmez.

Keffaret orucu, ara verilmeden peş peşe tutulacağı için Ramazan ayına ve oruç tutulması haram olan günlere rastlamaması lâzımdır.

Keffaret orucuna kamerî aylardan birinin ilk gününde başlanırsa iki ay ara vermeden oruç tutulur. Bu aylardan ikisi de yirmi dokuzar gün olsa bile iki tam ay oruç tutulduğu için keffaret tamamlanmış olur.

Ayın ilk günü değil de diğer günlerde başlanırsa hiç ara vermeden 60 gün oruç tutularak keffaret tamamlanır. Herhangi bir sebeple keffaret orucuna ara verilir veya eksik tutulursa, yeniden başlayıp altmış günü kesintisiz tamamlamak lazımdır.

Kadınlar keffaret orucu tutarken araya giren ayhali günlerini tutmazlar, ayhali yani âdet halleri bitince ara vermeden temiz günlerinde oruca devam ederek 60 günü tamamlarlar.

Kadın, âdet hali bittiği halde temiz olan günlerinde oruç tutmayarak keffaret orucuna ara verirse, keffarete yeniden başlaması gerekir.

Aynı Ramazanda veya değişik Ramazan aylarında birkaç defa keffareti gerektirecek şekilde orucunu bozan kimseye bunların hepsi için bir keffaret orucu yeterli olur. Ancak keffareti yerine getirdikten sonra yine kasten orucunu bozarsa bundan dolayı da ayrıca keffaret icabeder.

Yaşlı veya hasta olup keffaret orucu tutmaya gücü yetmeyen kimse, keffaret olarak altmış fakiri sabah ve akşam yedirip doyurur veya yemek parasını fakirin eline verir. Her günlük yiyecek bir fitre miktarıdır. Fitre miktarı bu parayı ayrı ayrı altmış fakire verebileceği gibi, hergün bir fitre miktarı olmak üzere altmış günde bir fakire de verebilir.

Altmış günlük yiyeceği veya fitre miktarı olan değerini bir günde bir

fakire verirse sadece bir günlük yerine geçer.

Orucu Bozan Şeyler

Ramazan orucunu bozan bazı şeyler hem kaza hem de keffareti bazı şeyler ise sadece kazayı gerektirir.

Orucu Bozup Kaza ve Keffareti Gerektiren Şeyler

1.Mazeretsiz, oruçlu olduğunu bilerek bir şeyi yemek ve içmek,

2.Oruçlu olduğunu bile bile cinsel ilişkide bulunmak.

Karı kocadan biri ötekine zorla cinsel ilişkide bulunduğu takdirde, zorla ilişkide bulunana kaza ve keffaret, kendisine zorla ilişkide bulunulan kişiye ise kaza lâzım gelir.

3.Ağzına giren yağmur, kar ve doluyu kendi isteğiyle yutmak.

4.Sigara içmek, ödağacı veya anber ile tütsülenip dumanını içeri çekmek.

5.Enfiye çekmek.

6.Buğday ve arpa tanesi yutmak.

7.Dışarıdan bir susam tanesi kadar bir şeyi alıp yutmak.

8.Yenmesi alışılmış olan çamur, kil ve kömür gibi şeyleri yemek.

9.Az miktarda tuz yemek.

10.Karısının veya sevdiği bir kimsenin tükürüğünü yutmak.

11.Kan aldırdıktan veya sadece karısını öptükten sonra orucu bozulduğu kanaatiyle bile bile orucunu bozmak.

Ramazan ayında mazereti olmadığı halde oruç tutmayan müslüman büyük günah işlemiş olur. Allaha tövbe etmesi ve tutmadığı oruçları kaza etmesi gerekir.

Keffareti Düşüren Şeyler

Keffareti gerektiren bir şeyi yaparak orucunu bozan kimse, aynı gün oruç tutamayacak derecede hastalanır veya kadın ay hali yahut da lohusa olursa keffaret düşer, yani keffaret orucu tutması gerekmez. Ancak hastalığın kendi isteği dışında olması şarttır. Kendisi kasten hastalığa sebep olursa keffaret düşmediği gibi sefer mesafesinde bir yolculuğa çıkması ile de düşmez.

Mukim iken oruca başlayıp sefer mesafesi yolculuğa niyet ederek bulunduğu yerin sınırlarını geçtikten sonra orucu bozmak,

Bunlardan biri ile orucu bozulan kimsenin akşama kadar yememesi, içmemesi ve cinsel ilişkide bulunmaması vaciptir.

Gündüz iyileşen hasta, yolculuğu sona eren misafir, ayhali veya lohusalıktan temizlenen kadın, ergenlik çağına gelen çocuk ve müslüman olan gayr-i müslim, Ramazan ayına saygı için günün kalan kısmında oruçlu imiş gibi akşama kadar orucu bozacak şeylerden sakınmaları uygun olur.

Oruca niyetlenen kadın, gündüz ay hali veya lohusa olursa, orucunu bozması lâzımdır.

Kadın, henüz ay hali olmadan âdet günümdür diyerek orucunu bozmamalıdır.

Hasta ve yolcu olup oruç tutmayan kimseler açıktan olmamak şartıyla yiyip içebilirler.

ZEKÂT

Zekât sözlükte; bereket, temizlik, üreme, çoğalma, artma ve övme anlamlarına gelir. Şer'î bir terim olarak zekât şöyle tarif edilir: *Belli mal türlerinin belirli bir bölümünü, Allah Teâlâ'nın belirlediği bir kısım müslümanlara mülk olarak vermektir.*

Zekâtın Farz Olmasının Şartları:

1) **Mükellef Olmak**: Zekât verecek kimsenin müslüman, hür, akıllı ve ergin olması gerekir. Gayr-i müslimlere, köle ve cariyelere, akıl hastalarına ve çocuklara zekât farz değildir.

2) **Nisap Miktarı Mala Sahip Olmak:** Temel ihtiyaçlardan ve borçtan başka nisap miktarı veya daha fazla bir mala mâlik bulunmak gerekir. Bu kadar malı olmayan kimseye zekât farz değildir.

Nisap, İslâm'ın bir şey hakkındaki ölçü, sınır ve alamet tayin etmiş olduğu miktardır. Servetin zekâtı gerektiren mikdarını ifade eder. Zekât konusunda altının nisabı yirmi miskal, gümüşün nisabı iki yüz dirhem, koyun ile keçinin nisabı kırk, sığır ile mandanın nisabı otuz, devenin nisabı da beştir. Tarım ürünlerinden de beş vesk (yaklaşık bir ton) nisap olarak alınmıştır. Bu miktarlara ulaşmayan mallar için zekât gerekmez. Nisap miktarları bu çeşit mallara sahip olanlar bakımından zenginlik sınırını ifade eder.

3) **Nisap Miktarı Malın Nâmî (büyüyen, artan) Bir Mal Olması:**

Büyüme fiilen olmasa da büyüme imkân ve kabiliyetinin bulunması yeterlidir. Bu yüzden nisap miktarından fazla olsa bile üreyici olmayan mallara zekât gerekmez. Üreme ya gerçek olur veya hüküm bakımından olur.

Bir malın ticaret, doğum veya tarımı yapılarak artması "gerçek üreme"dir. Bu yüzden ticaret amacıyla elde bulunan eşya ve hayvanlar zekâta tabi olduğu gibi dölünü ve sütünü almak için kırlarda otlatılan ve sâime denilen hayvanlar da zekâta tabidir.

Elde bulunan altın ve gümüşte ise "hükmen üreme" özelliği vardır.

4) **Mala Tam Olarak Sahip Olmak:** Zekâtı verilecek malın mülkiyetine sahip olmak yanında, bu malın zilyedi bulunmak da gereklidir. Zilyedlik; malın fiilen mülk sahibinin elinde bulunması veya onun hüküm ve tasarrufu altında olması demektir.

5- **Malın Üzerinden Bir Yıl Geçmiş Olmak:**

Zekâtın farz olması için nisap miktarı malın üzerinden bir kameri yılın geçmesi gerekir. Buna "havli havelân" denir.

6) **Borçlu Olmamak:** Alacaklı tarafından istenilebilecek olan borçlar zekâtın farz olmasına engeldir. Bu borç vadeli mal alımından doğmuş olabileceği gibi ödünç para almaktan veya başkasına kefil olmaktan dolayı da meydana gelmiş olabilir.

Ancak insanlar tarafından isteyeni bulunmayan adak, keffâret ve hacc gibi borçlar ise zekâtın farz oluşuna engel teşkil etmez.

Borcun bulunması ziraî ürünlerin öşrü ile arazi vergisi olan haracın uygulanmasına engel değildir.

B- Zekâtın Edasının Sahih Olması İçin Gereken Şartlar:

1) Niyet:

2) Temlik:

Temlik; zekât olarak verilecek mal veya nakit paranın mülkiyetini zekâtı alan kimseye nakletmek demektir.

C - Zekâtın Farz Olma ve Ödenme Zamanı:

Zekâtı ödeme vakitleri malın türüne göre belirlenir.

1) Altın, gümüş, para ve her çeşit ticaret eşyasının zekâtı ile otlak hayvanlarının zekâtı **her yıl bir kere** kameri yıl tamamlandıktan sonra ödenir.

2) Ziraî ürünler ve meyvelerin zekâtı, **yıl içinde ürünün tekrarına göre** ürününden verilir. Bunlarda bir yıl geçme şartı yoktur.

3) Balın zekâtı, zekât verecek kadar balın meydana gelmesi, madenlerin zekâtı ise, zekât verecek kadar maden çıkarmakla farz olur.

Açıkta ve Gizli Olan Mallar:

Zekâta tabi olan mal türleri açıkta veya gizli olma niteliklerine göre ikiye ayrılır: Açıkta olanlara "emvâl-i zâhire" gizli olanlara "emvâl-i bâtıne" denir. Bu iki terim zekâtın devlet eliyle toplanması konusuyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır.

Açıkta Olan Mallar: (Emvali Zahire)

Görünen ve tespiti mümkün olan mal türlerini kapsar. Toprak ürünleri, hayvanlar ve madenler bu çeşide girer.

Bunlar toprak mahsulleri, hayvanlar ve madenlerden ibaretir. Zekât miktarları ise şöyledir:

1) Kendiliğinden veya yağmur suları ile sulanan toprakların mahsullerinde; 1/10 (onda bir.)

2) Dışardan sulama, gübreleme gibi enerji sarfetmek suretiyle elde edilen mahsullerde; 1/20 (Yirmide bir)

3) Yeraltı kaynakları, maden, petrol... ve definelerde 1/5 (Beşte bir)

4) Hayvanlardan; Sığır cinsinde 1/30 (Otuzda bir); koyun cinsinde 1/40 (Kırkta bir); deve cinsinde, her beş deve için bir koyun; atlarda, her at için bir dinar (4 gr. altın para).

Gizli Mallar: (Emval-i Batıne)

Gizli olan veya zekât memurlarından gizlenmesi mümkün ve kolay olan mallar bu gruba girer. Altın, gümüş, nakit paralar, mücevherat ve ticaret malları bu çeşide girer.

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın verileceği yerler sekiz sınıf olarak şöyle belirlenmiştir: "Zekâtlar ancak fakirlerin, miskinlerin, zekât tahsili işinde çalışanların, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolunda cihat edenlerin ve yolcuların hakkıdır. Bu Allah tarafından farz kılınmıştır."

Zekâtın Verileceği Sekiz Sınıf:

1) **Fakirler**: Nisap miktarı malı olmayan muhtaç kimselerdir.

2) **Miskinler**: Hiç bir şeye sahip olmayıp yiyeceği ve giyeceği şeyler için dilenmeye muhtaç olan yoksul kimselerdir.

3) **Zekât işlerinde çalışanlar**: Bunlar zekâtları toplamak için görevlendirilen memurlardır.

4) **Müellefe-i kulûb**: Bunlar kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselerdir.

5) **Köleler**: Kölelikten kurtulmak, hürriyetini para ile satın almak isteyen kimselere de zekât verilir.

6) **Borçlular**: Borcu düşüldükten sonra, nisap miktarı malı kalmayan kimseler bu sınıfa girer.

7) **Allah yolunda cihad edenler**: Allah için savaşa hazırlanmak veya savaşta olanlara silah almak, bunları donatmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için de zekât verilir.

8) **Yolcu**: Sefere çıkan yahut iyilik ve yararlı bir iş için yolculuk yapan ve gittiği yere yardımsız olarak ulaşamayan kimsedir. Yolculara, kendi beldesinde zengin de olsalar yolculuk sırasında muhtaç düşmüşse, gideceği yere ulaştıracak kadar zekât verilir.

Zekât Verilmesi Caiz Olup Olmayan Kimseler:

• Zengin kimseye zekât vermek caiz değildir. Hangi mal olursa olsun, temel ihtiyaçların dışında nisap miktarı mala sahip olan kimse "zengin" sayılır.

• İslâm fakihlerinin çoğunluğuna göre gayri müslimlere zekât verilemez.

• Hz. Peygamber'in ailesine zekât ve sadaka almak yasaklanmıştır.

• Bir kimse kendi zekâtını fakir bulunan karısına, usul ve furuûna, yani; babasına, dedesine, anasına, ninesine, oğullarına, kızlarına, bunların çocuklarına ve torunlarına veremez. Boşanma iddeti bekleyen karısı da bu hüküm kapsamına girer.

• Yedi yaşından küçüklere ve akıl hastalarına doğrudan zekât vermek caiz değildir.

FITIR SADAKASI

Ramazan ayının sonuna yetişen ve asli ihtiyaçlarının dışında en az nisap miktarı bir mala mâlik bulunan her hür müslüman için verilmesi vacip olan bir sadakadır. Buna kısaca "fitre" denir ki, fıtrat sadakası, yani sevap için verilen yaratılış atıyyesi anlamına gelir.

Fitre Ramazan bayramının birinci günü sabah vaktinin girmesi ile vacip olursa da bundan birkaç gün önce, hatta bir kaç ay veya yıl önce de, sonra da verilebilir.

A) Arpa, kuru hurma ve kuru üzüm fitre miktarı şer'i ölçüye göre yaklaşık üç kg., örfî ölçüye göre ise 3,33 kg. olur.

B) Buğday ve ayni hükümde bulunan buğday unu ve kavut için ise şer'i ölçüye göre yaklaşık 1,5 kg., örfî ölçüye göre ise 1,66 kg. olur.

Bu iki tür ölçekten birisini tercih etmek mümkün olmakla birlikte örfî ölçek daha fazla olduğu için yoksulların yararınadır ve daha çok sevap kazanmaya sebep olur.

Yukarıdaki dört cins gıda maddesi yerine kıymetleri de verilebilir.

HAC İLMİHALİ

HAC TERİMLERİ

Afaki: Mikât sınırlarının dışından gelen hacılar.

Arafat: Mekke-i Mükerreme'nin güney doğusunda vakfenin yapıldığı yer.

Bab-ı Cibril: Peygamber Efendimizin Medîne-i Münevvere'de inşa ettiği mescidin doğu tarafındaki kıbleye yakın olan kapısı.

Babü'r-Rahme: Rahmet Kapısı. Medîne'de Peygamber Efendimizin yaptırdığı mescidin batı duvarındaki kuzey köşesine yakın olan kapısı.

Babü's-Selâm:

- Mescid-i Haram'ın doğu tarafına açılan, Bab-ı Şeybe de denilen kapı.

- Mescid-i Nebi'nin batı duvarında kıbleye yakın olan Bab-ı Mervan olarak da bilinen kapı. Mescid-i Nebi'nin kapılarının en büyüğü ve en süslüsüdür.

Babü't-Tevessül:

- **Mescid-i Nebi'nin kuzeye açılan kapısı.**

- Hicretin ikinci senesi Receb ayında, kıblenin Kudüs'ten Kâ'be'ye dönmesi emrolunca, mescidin Mekke'ye karşı olan kapısı kapatılıp, karşısına, Şam tarafına yeni bir kapı açıldı. Şimdi bu kapıya Babüt-Tevessül deniyor.

Bedel: Başkası adına hac yapan vekil kişi.

Cebel-i Rahme: Arafat ovasının ortasındaki tepe. Rahmet Dağı demektir.

Cebel-i Sevr: Peygamberimizin Mekke'den Medîne'ye hicret ederken ilk sığındığı yer. Sevr Dağı demektir.

Cennetü'l-Mualla: Mekke'deki kabristanın ismidir. Hz. Hatîce ve bazı Sahâbe-i kiram buradadır.

DEM: Hac ve umre esnasında ibadet maksadıyla veya bir vacibin terki, geciktirilmesi ya da bir ihram yasağının ihlal edilmesi sonucu ceza olarak koyun veya keçi kesilmesi anlamına gelir.

Fidye: Yaşlanıp ölene kadar Ramazan veya kazaya kalmış oruçlarını tutamayanın veya iyi olmasından ümit kesilen hastanın (zengin ise) tutamadığı oruç karşılığında fakirlere vermesi gereken bedel.

HAC: "Kasıt, yöneliş ve yürüyüş anlamlarına gelir.

Hac Ayları: Şevval, Zilka'de ayları ile Zilhiccenin ilk on günüdür.

Hac Vakti: Arefe ve bayram günleri olmak üzere beş gündür.

Hacc-ı Asgar: Küçük hac demektir. Umre manasındadır.

Hacc-ı Ekber: Farz olan hac. Haccetül-İslâm da denir.

Hacc-ı Mebrûr: Makbul hacc demektir. Şartlarına dikkat edilerek hiç günâh işlemeden yapılan ve kabûl olan hac.

Hacerü'l-Esved:Kâ'benin doğu köşesinde Cennetten gelen Ebû Kubeys dağından getirilme parlak siyah taş.

Halk ve Taksir: "Halk", saçların dipten traş edilmesi; "taksir" ise saçların ve sakalın kısaltılması, demektir.

Harem Bölgesi: Mekke ve etrafında, bitkileri koparılmamak ve hayvanları avlanmamak üzere sınırları belirlenmiş bölgeye *"Harem"* denir. Bu sınırların dışında kalan yerlere ise *"Hıll"* denir. Harem bölgesinin sınır-

ları, Cibril (a. s.) 'ın göstermesiyle Hz. İbrahim tarafından belirlenmiş, bu sınırları gösteren işaretler Rasûlüllah (sav.) tarafından yenilenmiştir. Harem bölgesinin Mekke'ye en uzak sınırı Cidde istikametindeki *"Hudeybiye"*; en yakın sınırı ise Medîne istikametindeki *"Ten'îm"*dir. Harem bölgesinde ikamet edenler umre için ihrama girmek üzere genellikle Ten'ime' gittikler camiye de *"Umre Mescidi"* deni

Hatim: Kâ'be'nin kuzey duvarı hizasında yarım daire şeklinde duvarcık ile Kâ'be arasında kalan yer. Hz. İsmail ve annesi Hz. Hacer'in kabri buradadır.

Hervele: Sa'y'ın her şavtında Safâ ve Merve adlı tepeler arasındaki vadi tabanına inildiğinde yeşil ışıklı işaretli sütunlar arasında, erkeklerin süratli, çalımlı ve canlı yürümeleridir. Erkekler için sünnettir. Kadınlar ise "hervele" yapmazlar

Hıcr-i İsmail ve Hatim: Kâ'be'nin Rükn-i Irakî ile Rükni Şamî arasını teşkil eden Kuzeybatı duvarının karşısında yarım daire şeklinde bir buçuk metre yüksekliğindeki kavisli duvar vardır. Kâ'be duvarından ikişer metre uzaklıkta, beyaz mermerden yarım daire şeklinde bir duvarla çevrili olan yerdir burası..

Hira Mağarası: Cebel-i Nurdaki (Nur Dağındaki) mağara. Peygamberimize İlk Vahiy bu mağarada inmiştir.

Hill Bölgesi: Harem Bölgesi (Yani İhram yasaklarına uyulması gerekli bölge) ile Mikât Sınırları (Yani İhramsız Geçilmemesi Gerekli Bölge) arasında kalan yerlerdir.

Hücre-i Saadet: Medîne-i münevverede Peygamber Efendimizin kabr-i Şer'îfi. (Burada Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer de medfundur.)

İhcac: Hac için bedel tutmaya denir.

İstilâm: Hac ve Umrede Kâ'be'yi tavafa başlarken veya tavaf sırasında Hacerü'l-esved önüne gelindiğinde, elleri namaza durur gibi kaldırıp tekbir, tehlil getirerek (Allahü ekber, la ilahe illallahü vallahüekber) diyerek onu selâmlamak ve öpmek. El sürülemiyorsa uzaktan elleri kaldırıp, işaret yapmak.

İstitaat: Hac ibadetini yapabilmek için sağlık ve mali imkanların yeterli olması durumuna denir.

İzar: İhramlının belden aşağı kısmına doladığı örtü.

Iztıba: Rida'nın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak, böylece sağ omuz ve kolu ihram'ın dışında bırakmaktır. Remel yapılması gereken tavafların bütün şavtlarında "Iztıba" sünnettir. Tavaf bitince omuz örtülür; tavaf namazı, omuz örtülü olarak kılınır. Remel yapılan tavaflar dışında hiçbir zaman ızdıba yapılmaz.

Kubbe-i Hadra: Medînedeki Mescidi Nebide Peygamber Efendimizin kabrinin üzerindeki yeşil kubbe.

Kâ'be: Allah'ın emriyle Hz. İbrahim'in, oğlu ile inşa ettikleri fizik ötesi âlemlerden Beyt-i ma'murun izdüşümü mahiyetinde, küp şeklinde bir yapıdır.

Makam-ı İbrahim: Hz. İbrahim'in Kâ'be'yi inşa ederken ve insanları hacca davet ederken üstüne çıktığı taşın bulunduğu yer. Kâ'be kapısının 10-15 metre uzağında ve karşısındaki yer.

Mekkî: Mekke'de ve Mikât sınırları içinde ikamet eden kimseler.

Menasik: Hacla ilgili fiil ve ibadetler.

Merve: Sa'yin yapıldığı iki tepeden 2. si.

Mes'â: Sa'yin yapıldığı yere verilen ad. Yani Safâ ve Merve arası bölge.

Mescid-i Haram: Beytullahın (Kâ'benin) etrafındaki Mescid-dir. Kâ'bede namaz kılınan her yer Mescid-i Haram'dır.

Mescid-i Hayf: Yetmiş peygamberin namaz kıldığı Minâdaki mesciddir.

Mescid-i Kıbleteyn: Peygamber Efendimiz Medîne'de öğle veya ikindi namazında iken kıblenin Kudüs'ten Kâ'be'ye dönülmesi emrinin geldiği mescid.

Mescid-i Kubâ: Peygamberimizin Hicret esnasında, Medîne'ye 3 Km. uzaklıktaki Kuba köyünde yaptırdığı mescid.

Meş'ar-i Haram: Müzdelife'de Kuzeh dağı üzerinde bir tepedir. Zirvesinde silindir biçiminde "mikade" denilen ışıkla aydınlatılmış bir taş vardır. Müzdelife'de yapılan vakfenin Meş'ar-ı Haram yakınında yapılması sünnettir.

Mescid-i Nemîre: Arafat bölgesinde, kuzey-batı tarafı Urane vadisi sınırları içinde bulunan camidir. Urane vadisi sınırları içinde kalan kısmında vakfe caiz değildir.

Mescid-i Hayf: Mina'da Cemere-i Ulâ'nın güneyindeki camidir.

METAF; Tavaf edilen yer anlamına gelir. Mescid-i Haram içerisinde, Kâ'be'nin etrafında tavaf etmek için tahsis edilen yeri ifade eder.

Mina: Mekke ile Müzdelife arasında, Harem sınırları içinde bulunan bir bölge. Hacıların cemreleri taşladıkları ve kurban kestikleri yer.

Muhasser Vadisi: Minâ ile Müzdelife'yi birbirinden ayıran ve hacıların Minâ'ya giderken durmamaları gereken yer. Burası Eshabı Filin(Kâ'beyi yıkmaya gelen Yemen valisi Ebrehe'nin ordusunun) helak edildiği yerdir.

Muhrim: Hac veya umre ibadetini yapmak için "ihram"a giren kimseye ihramda bulunduğu sürede verilen isimdir

Muhsar: Hac ve umreden alıkonoluan kişiye denir.

Mu'temir: Umre yapan kişiye denir

Mültezem: Kâ'be'nin kapısı ile Hacerü'l-Esved arasında kalan Kâ'be duvarında birkaç taştır.

Müzdelife: Arafat ile Minâ arasında kalan, Adem aleyhisselâmla Hz. Havvanın yeryüzünde ilk buluştukları yer. Haccın vaciplerinden müzdelife vakfesi burada yapılır.

Nafile: Farz ve vacip ibadetlerin dışında sünnetler de dahil olmak üzere yapılan bütün ibadetler.

Nefri Evvel: Kurban bayramın 3. günü minadan şeytanı taşladıktan sonra ayrılmaya denir. Yani dördüncü günü Mina'da kalınmamış olur.

Nefri Ahir: Nefr-i âhir (Mina'dan bayranın 4. günü (sonuncu gün-Zilhicce'nin 13. günü) Mina'dan ayrılmaya denir.

Niyet: Niyetin sözlük manası: Bir şeye kalben azim, kasd ve ona yönelmekten ibarettir. Fıkıhta ise: Allah rızasını kazanmak için ilâhi bir emri yerine getirmekte kalben ona yönelmek demektir.

Nüsük: Hac ve umrede yerine getirilmesi lazım olan işlerden herbiri, ibadet.

Ravza-i Mütahhara: Mescid-i Nebî'nin Rasûlüllah (sav.) Efendimizin kabri saadetleriyle minber-i Şer'îf arasında kalan 10. m genişlik ve 20 m. uzunlukta 200 metrekarelik alandır.

Remy-i Cimar: Taş atmak demektir. Dînî bir kavram olarak, haccedenlerin kurban bayramı günleri Mina'da, halk arasında şeytan diye isimlendirilen yerlere, usulüne uygun olarak, küçük taşlar atmalarını ifade etmektedir.

Remel: Erkeklerin tavafı ilk üç şavt'ında kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalımlı ve süratli yürümeleridir. Müteakiben sa'y yapılacak tavaflarda "remel sünnettir. Sonunda sa'y yapılmayacak tavaflarda remel yapılmaz.

Rida: İhramlının belden üst kısmına örttüğü dikişsiz örtü.

Rükn-i Hacer'il Esved: Kâ'be'nin Haceril Esved tarafındaki köşesi.

Rükn-i Iraki: Kâ'be'nin Bağdat'a karşı olan köşesi.

Rükn-i Şami: Kâ'be'nin Şam'a karşı olan köşesi.

Rükn-i Yemani: Kâ'be'nin Yemen tarafında olan güney köşesidir. Burası da Hacer-ül esved gibi selâmlanır.

Safa Tepesi: Sa'yın başladığı tepe. Sa'y yapılan 2 tepenin 1. si.

Salavat-ı Şerife: Peygamberimiz için okunan dualar. Allahümme Salli ve Allahümme Barik duaları.... "Allahümme Salli ala Seyyidina Muhammedin ve alâ âli Seyyidina Muhammed...." demek.

Sa'y: "Sa'y" kelimesi; koşmak, hızlı yürümek anlamına gelmektedir. Hac ve umrede Kâ'be'nin doğu tarafındaki *"Safa"* tepesinden başlayarak *"Merve"* ye dört gidiş, Merve'den Safa'ya üç dönüş olmak üzere bu iki tepe arasındaki gidiş-gelişe denir.

Safa ile Merve arasındaki yaklaşık 400 metre uzunluğundaki yürüme alanına "Mes'a" denir. Sa'y yapmak vaciptir. Sa'yin aslı, Hz. Hacer'in henüz kendisini emmekte olan oğlu Hz. İsmail için su ararken bu iki tepe arasında koşması hatırasına dayanmaktadır.

Şavt: Tavafta, Hacer-i Esved hizasından başlayıp Kâ'benin etrafında dönerek tekrâr aynı hizaya gelmek. Sa'yda ise Safâ'dan Merve'ye yahut Merve'den Safâ'ya bir kere gitmek. Her tavafta ve sa'ydeyedişer şavt vardır.

Şebeke-i Saadet: Hücre-i Saadetin dış duvarı etrafına yerden Mescid-i Nebi'nin tavanına kadar yükselen demir parmaklık.

Tahallül: ihram yasaklarının sona ermesi, ihram'dan çıkma demektir. İki tahallül vardır. Kurban bayramının birinci günü traş olduktan sonra birinci tahallül gerçekleşir. Bu durumda cinsel ilişki dışında bütün ihram yasakları sona erer. Ziyaret tavafından sonra ikinci tehallül gerçekleşir. Bununla cinsel ilişki yasağı da kalkar.

Tahsib: Hac sonunda Mina dönüşünde Muhassab denilen vadide bir süre dinlenmek.

Taksir: Umre veya hac yapmak için ihram giren kimsenin belli menasiki yaptıktan sonra ihramdan çıkması için saçlarını kısaltmasına denir

Tatavvu: Farz ve vacip olmadığı halde, fazla sevabı için nafile olarak yapılan ibadetlere bu ad verilir.

Tehlil: "La ilahe illahü vahdehü la Şer'îke leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve ala külli şey'in kadir" demek.

Tekbir: "Allahü ekber, Allahü ekber. La ilahe illallahu vallahü ekber. Allahü ekber ve lillahi'l hamd" demek.

Telbiye: "Lebbeyk, Allahümme Lebbeyk, La Şer'îke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke lâ Şer'îke leke: Sana geldim, buyur Allah'ım! Çağırdın koşup geldim, emrine hazırım. Sana geldim, ortağın yoktur, koşup geldim, hamd ve nimet Sana ait, mülk de Senindir. Ortağın yoktur Senin!"

Temettu: Sözlükte yararlanmak anlamına gelir. Aynı yılın hac aylarında önce umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra yeniden ihrama girip hac yapmaya temettu denir.

Teyamün: Tavafı Kâ'benin sağından yapmaktır.

Umre: Hac günleri olan 5 günden başka(Bu günlerden başka günlerde) , senenin her günü, ihram ile yapılan tavaf ve sa'y den sonra saçları kazımak veya kesmekle yerine getirilen ibadet.

Umratü'1-Kadâ: Hz. Peygamberin kaza umresi.

Vadi-yi Urene: Urene Vadisi demektir. Arafat ovasında bir vadinin adıdır. Ama Arafat Vakfesi burada yapılmaz. Arefe günü Arafat'ın Vadi-yi Urene denilen yerinden başka herhangi bir yerinde Cemi Takdimle(2 Vakit Öğle Vaktinde birleştirilerek) kılınan öğle ve ikindi namazlarından sonra vakfeye durmak, haccın farzlarındandır.

İSLÂM ÖNCESİ MEKKELİLERİN KÂ'BE VE MEKKE'YE GELEN HACILAR İÇİN YAPTIĞI HİZMETLERİN İSİMLERİ

Sidane (Hicabe): Kâ'be'nin yöneticiliği, kapıcılığı ve perdedarlığıdır.

Sikaye: Hacılara su bulma ve dağıtma görevidir.

Rifade: Fakir hacılara yemek dağıtma işidir.

Ukab: Savaşta bayraktarlık yapmaktır.

Kıyade: Kumandanlık görevidir.

İşnak: Borçları ve para cezalarını tespit, ödeme ve ödettirme merciidir.

Kubbe: Savaş techizat ve mühimmatının konulduğu çadırlara verilen isimdir.

Einne: Savaş atlarının dizginlenip, sevk ve idaresigörevidir.

Sefaret: Elçilik görevidir.

İsar: Özellikle yolculuk ve savaş gibi önemli konularda alınacak kararlarda yardımcı olmak üzere şans ve kura yöntemine verilen addır.

Hükümet: Davalara bakma işidir.

Mahcere Malları: Kâ'be'deki putlara bağışlanan para ve mücevheratın idaresine verilen addır.

İmare: (Kâ'be çevresindeki sükûnet ve edebi tesisle görevli birimdir.

Nedve ve Meşveret: Danışma meclisi gibi hizmet alanlarını içine almaktadır.

HAC İBADETİ

İbadet maksadıyla hac mevsiminde Kâ'be'yi ziyaret etmeye "*Hac*" denir.

Haccın Farz Olmasının Şartları:

Bir mükellefe haccın farz olması için; bir takım şartların bulunması zaruridir. Bu şartlar şunlardır:

1- Müslüman Olmak:

2- Akıllı Olmak:

3- Hür Olmak: Haccın farz olmasının şartlarındandır. Çünkü hac, köle ve esirlere farz olmaz.

4- Haccın Farz Olduğunu Bilmek:

5- Büluğa Ermiş Olmak

6- Vakit: Malum olduğu üzere haccın vakti; Şevval, Zilkade ayları ile Zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu süreye "Eşhürul hacc" (Hac mevsimi) denir. Binaenaleyh bir kimseye haccın farz olması için, vaktin bulunması da şarttır

7- Nakil Vasıtasını ve Masrafları Temine Gücün Yetmesi:

İşte bir kimseye haccın farz olması için bu şartların eksiksiz bulunması gerekir. Bunlardan biri eksik olursa haccetmesi farz olmadığı gibi yerine bir başkasını göndermesi de gerekmez.

Haccın Edasının Şartları:

1- Bedenen salim ve sıhhatli bulunmak

2- Yol emniyeti

3- Hapsedilmemiş olmak:

4- İddet içinde olmamak

5-Kadının mahreminin veya kocasının bulunması: (İmama Azam'a göre durum böyledir.) Bazı mezheplere göre ise yol güvenliği varsa hanımların bir grup içinde gitmesinde bir sakınca yoktur.

Haccın farz olması için gerekli şartlardan başka bu şartlara da eksiksiz haiz olan kimselerin bizzat haccetmeleri farz olur. Söz konusu şartlar bulunduğu halde, bu "5" şart eksiksiz gerçekleşmediği takdirde, bizzat kendilerinin haccetmeleri farz olmaz; yerlerine bedel göndermeleri; ölümleri halinde kendileri adına bedel gönderilmesini vasiyyet etmeleri gerekir.

Haccın Sahih Olmasının Şartları:

1- Müslüman ve akıllı olmak.

2- Hac yapmak niyetiyle ihrama girmek.

3- Haccın farzlarını özel vakitlerinde yerine getirmek; yani ihrama girme, vakfede bulunma ve ziyaret tavafı gibi hac menâsikini her birinin kendi hususî zamanında yapmak.

4- Haccın farzlarını belirlenmiş mekanlarda (vakfeyi Arafat sınırları içerisinde, tavafı da Kâ'be'nin etrafında) yapmak.

Haccın Zamanı:

Haccın menâsikini ifâ edebilmek için muayyen zamanlar vardır. Bu zamanlar dahilinde yapıldıkları takdirde menâsik mûteber olur. Peygamberimiz şöyle buyurur:

"Hacc ayları Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce'nin on gündür. "

Hacc mevsimi, belirtilen bu vakitlerin dışına çıkarılamaz. Hanefî ve Malikîler haccın şerâiti mütekaddimesi'nden olan ihrama bu aylar dışında da girilebileceğini kabul ederler, ancak sünnete aykırı olduğu için mekrûh addederler. Şafiî hazretleri ise hiç caiz görmez ve "Bu hac değil umre olur" der.

Hac Günleri (Eyyâmül Hac) :

a- Eyyâm-ı Malumat (Belirli Günler) : Zilhicce'nin ilk 10 günüdür. Terviye, Arafe ve Kurban günleridir.

b- Eyyâmı Madudat (Sayılı Günler) : Beş vakit namazın farzlarından sonra "tekbir" alınan günlerdir. Arefe günü (9 Zilhicce) sabahından bayramın dördüncü (13 Zil-hicce) gününe kadar 5 gündür. Bunlara "Eyyâm-ı Teşrik" (Teşrik tekbirlerinin alındığı günler) de denir.

c- Yevm-i Terviye (Terviye Günü) : Zilhicce'nin 8'nci günüdür. Hacıların, bu gün sabah namazını Mekke'de kılıp güneş doğduktan sonra Mina'ya çıkmaları ve geceyi Mina'da geçirmeleri sünnettir.

d- Yevm-i Arefe (Arefe Günü) : Zilhicce'nin 9'ncu günüdür. Haccın en önemli rüknü olan "Vakfe" Arafat denilen bölgede bugünde yapılır.

e- Yevm-i Nahr (Kurban Kesme Günü) : Zilhicce'nin 10'uncu günüdür.

f- Eyyâm-ı Nahr (Kurban Kesme Günleri) : Zilhicce'nin 10, 11, 12'inci günleridir. Hacılar bu günlerde "Mina'da bulunduğundan bunlara (Mina günleri) de denir.

g- Eyyâm-ı Teşrik (Teşrik Günleri) : Zilhicce'nin 11, 12 , 13'üncü (Bayramın 2, 3, ve 4'üncü günleridir. 5 vakit namazın farzlarından sonra teşrik tekbirlerinin alındığı Arefe sabahından bayramının 4'üncü günün akşamına kadar olan günlere denir.

h- Eyyâm-ı Mina (Mina Günleri): Mina'da şeytan taşlama (Remy-i cimâr) menâsikinin yapıldığı günlerdir.

Tavafın Sahih Olmasının Şartları:

Tavafın sahih olmasının şartları vardır ki bunlar da şunlardı:.

1-Niyet: Niyet yapılmak istenen işin, zihnen hatırlanması, tayin edilmesidir. Dille söylemesi müstehaptır. Niyetsiz yapılan tavaf, sahih olmaz ancak, *Kudüm, Ziyaret* veya *Veda* tavafı olarak, tavafın nevini tayin etmek zaruri değildir. Mutlak tavaf niyeti yeterlidir.

2- Tavafı Kâ'be'nin etrafından ve Harem-i Şer'îfin içinde yapmak şarttır.

3- Şavtların çoğunu, yani en az dördünü yapmış olmak. Diğerleri eksik bırakılırsa tavaf sahih olur. Diğer üç mezhepte yedi şavtın hepsi rükündür. Bir adım bile eksik bırakılırsa tavaf sahih olmaz. HANEFÎ mezhebine göre dört şavt yapan diğerlerini eksik bırakırsa tavafı sahih olur. Fakat eksik kalan her şavt için ceza gerekir. Şu var ki Sünnet ve nafile tavaflarda ister azı, ister çoğu terkedilsin, ceza gerekmez.

4- Hacla ilgili tavafların her birini belirlenen zamanlarında yapmak.

Arafat Vakfesinin Geçerli Olmasının Şartları:

1- Hac için ihrama girmiş olmak

2- Vakfeyi Arefe günü (9 Zilhicce) güneşin zeval noktasına gelmesinden kurban bayramın birinci günü (10 Zilhicce) fecr-i sadığa kadar olan süre içinde yapmak.

Hanbelî mezhebine göre vakfe, Arefe günü fecr-i sadıktan bayramın birinci günü fecr-i sadığa kadar yapılabilir.

3- Vakfeyi Arafat'ta yapmak. Arafat sınırları dışında yalpan vakfe geçerli olmaz.

Haccın Vacipleri:

Haccın vacipleri de kendileri müstakil bir nüsük olan "aslî vacipler" ve başka bir nüsüke bağlı olan "dolaylı (fer'i) vacipler olmak üzere ikiye ayrılır. HANEFÎ Mezhebine göre haccın asli vacipleri şunlardır:

1- Safa ile Merve tepeleri arasında say etmek,

2- Müzdelifede vakfe,

3- Cemrelere taş atmak (Şeytan taşlamak)

4- Saçları traş etmek veya kısaltmak (Halk ve taksir)

5- Sader (Veda) tavafı yapmak.

Bunlardan sa'y, halk veya taksir, hem hac hem de umrede vaciptir. Diğer üçü ise umrede yoktur.

Bir de başka nüsüke bağlı olan "dolaylı (ferî) vacipler" olmak üzere ikiye ayrılır.

1- Mekke'ye geliş istikametlerine göre belirlenen yerlerde (mikat) veya buralara gelmeden önce ihrama girmek.

2- Arefe günü akşam ve yatsı namazlarını Müzdelife'de birleştirerek kılmak. (Cemi Tehir)

Vacipleri terk etmek:

Haccın vacip sayılan bir takım menasiki daha vardır ki bunların terkinden dolayı hac geçersiz olmaz ise de mazeretsiz terkedilmesi tahrimen mekruhtur. Ayrıca meşru bir mazeretten terkedilen her vacip için ceza gerekir. Meşrû mazeretler; yaşlılık, aşırı zayıflık, bayılma ve kadınlara ait bazı haller gibi beŞer'î gücün sınırlarını aşan engellerdir.

Hanefî Mezhebinde haccın vaciplerinin terkedilmesi konusunda dinen muteber sayılan özürler, insanlar tarafından meydana getirilen engeller olmayıp, hastalık, yaşlılık mecalsizlik (aşırı zayıflık) , bayılma, kadınlık halleri.. gibi semâvî engelerdir. Söz gelimi, Arafat'ta vafke esnasında bayılıp bayram günleri geçtikten sonra kendine gelen bir kimseye Müzdelife vakfesi ile remy-i cimârı (şeytan taşlamayı) terketmesi, traş ile ziyaret tavafını da geciktirmesi (vacip olan süre içinde yapmaması) sebebiyle ceza gerekmez. Sözü edilen menâsiki aynı sûre içinde hapsedilmiş olması sebebiyle eda edemeyen kimseye bu menâsikten her biri için ceza (koyun veya keçi kesmek) gerekir.

Haccın Sünnetleri

1- Kudüm Tavafı

2- Haccın Hutbeleri

3- Arefeden bir gün önce sabah namazından sonra Mina'ya gitmek ve geceyi orada geçirip arefe günü sabah namazı ile birlikte Minada beş vakit namaz kılmak.

4- Bayram Gecesini Müzdelifede geçirmek

5- Bayram günlerini gecelerini Mina'da geçirmek.

6- Tahsib (Hac sonunda Mina dönüşünde Muhassab denilen vadide bir süre dinlenmek)

Haccın Çeşitleri

a- Hüküm Açısından Hac Çeşitleri

Şer'î hüküm açısından hac; farz, vacip ve nafile olmak üzere üç çeşittir. Belirli şartları taşıyan yükümlünün ömründe bir defa haccetmesi farzdır. Yükümlü olmadığı halde, haccetmeyi adayan kişinin bu adağını yerine getirmesi vaciptir. Diğer nafile ibadetlerde olduğu gibi, başlandıktan sonra bozulan nafile haccın kazası da vacip olur. Farz ve vacip dışında yapılan hac ise nafiledir. Hacla yükümlü olmayan çocukların yaptıkları hac ise bir kimsenin birinciden sonra yapacağı her hac nafiledir.

B) Yapılış Şekli Bakımından Hac Çeşitleri

Yapılış biçimi eda açısından ise hac, İfrad haccı, Temettu haccı ve Kıran haccı olmak üzere üç çeşittir.

1- Hacc-ı İfrad: Hacc-ı İfrad, umresiz yapılan hacca denir. Hacc-ı ifrad yapan kimse ihrama girerken, sadece hacc yapmak üzere niyet eder. Hacc menasiki sona erinceye kadar ihramda kalır. Bu hacca niyet eden âfâkiler, şükür kurbanı kesmeleyebilirler, vacip değildir. İster mikat sınırı dışında ister içinde ikamet etsin, herkes ifrad haccı yapabilir. Şafi ve Malikîlere göre en faziletli hac, ifrad haccıdır.

2- Haccı Temettu: Temettu haccı aynı yılın hac ayları içinde umre ve haccı ayrı ayrı niyet ve ihramla yapmaktır. Hac ayları içinde umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra aynı yılın haccı için yeniden ihrama girip hac menâsini de eda eden uzak bölgelerden gelmiş hacılar' temettu haccı' yapmış olurlar. Temettu haccı yapanların "Şükür hedyi" kesmeleri vaciptir. Hanbelîler göre en faziletli hac Temettu Haccıdır.

3- Hacc-ı Kıran: Kelime olarak iki şeyi bağlamak, birleştirmek demektir. İstilahta hac ve umreyi birleştirmek, aynı ihramla hac ve umreyi ifa etmek demektir. Hanefîlere göre en faziletli hac, Kıran Haccıdır.

Kıran Haccında ihrama girerken hem hac hem de umreye niyetlenerek hac ayları içinde önce umre yapılır ve ihramdan çıkmadan hac menasiki ifade edilir.

Temettu ve Kıran Haccı Yapabilmenin Şartları:

1- Bu hacları yapabilmek için o kişinin kişi Âfaki olması gereklidir. Harem ve Hill bölgelerinde, mikat sınırları içinde ikamet edenlerin temettu've kıran haccı yapmaları caiz değildir. Hac aylarından önce Mekke'ye gidip dönüş günlerine kadar orada kalan âfakilerde bu konuda aynı hükme tabidir Bunlardan haccedecek olanların, o yıl hac ayları girdikten sonra umre yapmamaları gerekir. Yaptıkları takdirde, isâet etmiş olurlar; şükür kurbanı değil, ceza kurbanı keserler.

2- Umre ve hac, her ikisi aynı yılın hac aylarında yapılmalıdır. Şâyet umre, hac aylarından önce yapılmışsa veya umre tavafının en az dört şavtı, hac ayları henüz girmeden tamamlanmışsa yapılan hac temettu' veya kıran değil, ifrad haccı olur.

3- Hac aylarında yapılan umreden sonra "Sahih ilâm" olmamalıdır. " Sahih ilâm". HANEFÎlere göre umre ile hac arasında herhangi bir sebep-

le memlekete dönmekle, Şafiîlere göre ise mikat sınırları dışına çıkmakla gerçekleşir. Umre ile hac arasında, HANEFÎler'e göre memleketine giden; Şafiîlere göre ise mikat sınırları dışına çıkan kimse, dönüşte tekrar umre yapmazsa, yaptığı hac temettu değil ifrad olur. Kırân haccında umreden sonra ihramdan çıkılmadığı için umre ile hac arasında ister mikat dışına çıkılsın, ister memleket veya başka bir yere gidilsin, kıran haccı ifrada dönüşmez.

Bu üç nevi haccın hangisi yapılırsa yapılsın, hac farizası eda edilmiş olur.

Hangi Hac Faziletlidir?

Bunların fazilet bakımından sıralanışı

Hanefîlere göre; kıran, temettu, ifrat.

Mâlikîlere göre; ifrad, kıran, temettu;

Şafiîlere göre; aynı yıl arkasında umre yapmak şartıyla ifrad, temettu, kıran;

Hanbelîler'e göre ise temettu, ifrad, kıran şeklindedir. bu görüş ayrılığının sebebi Hz. Peygamber'in yaptığı haccın eda biçimine ilişkin rivâyetlerin farklı olmasıdır.

Bu eda biçimlerinden hangisine göre yapılırsa yapılsın hac farizası yerine gelmiş olur. Bütün ibadetler gibi hac ibadetinde de fazilet, o biçim veya bu biçimde yapılmasında değil, edasında gösterilen gayret samimiyet, huzur, huşu ve ihlâs nisbetindedir.

Haccın Farzları:

Hanefî mezhebinde Haccın farzları; *ihram, Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı* olmak üzere üçtür. İhram, şart; Arafatta vakfe ve ziyaret tavafı rükündür. Arafat vakfesi ve ziyaret tavafından birisi eda edilmezse hac batıl olur ve gelecek yılda kaza etmek icabeder.

Şafiî Mezhebinde ise haccın rükünleri altıdır: 1. İhram, 2. Tavaf, 3. Sa'y, 4. Arafat vakfesi, 5. Halk veya Taksir, 6. Tertip yani ihramı Arafat vakfesinden önce, Vakfeyi de tavaf ve traştan önce yapmak.

İhramın Rükûnleri:

İhrama girmenin rüknü niyyet ve telbiyedir. Bir kimse umre veya hacca, yahut her ikisine birden "niyyet" ettikten sonra "telbiye" yaparsa, ihrama girmiş (muhrim) olur. Niyet eder, fakat telbiye yapmazsa; veya telbiye yapar, niyet etmezse ihrama girmiş sayılmaz.

Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinde ihrama girmiş olmak için telbiye söylemek şart değildir. Niyet etmekle ihrama girilmiş olur. Bu ikisinin bir arada bulunması gerekir. Telbiye yapar, niyet etmezse ihrama girmiş olmaz. Hanefî fukahâsı; niyetle telbiyenin arasının açılamayacağını, ikisinin bir arada bulunması gerektiğini esas almıştır.

İhramın Vacipleri:

1- İhrama Mikat denilen sınırları geçmeden girmek, yani mîkatı ihramsız geçmemek

2- İhram yasaklarından sakınmak.

İhramın Sünnetleri

1- Genel temizlik

2- İhram'a girmeye niyet ettiği zaman gusül abdesti veya abdest alır.

3- Gusül abdestini aldıktan sonra; temiz bir izâr ve rida giyer. Zira Resûli Ekrem (sav.) (ihramı esnasındA) izar ve ridâ giyindiği bilinmektedir

4- İhramdan önce güzel koku sürünmek müstehaptır.

5- İki rekât namaz kılmak.

6- İhramlı olduğu sürece her fırsatta yüksek sesle telbiye söylemek, sonra tekbir ve tehlil ve salavat getirmek, bunları her defasında üç defa söylemek.

7- Hac için, hac ayları başladıktan sonra ihrama girmek

8- Her bölge halkının, kendi yolu üzerindeki mîkatta veya mîkat hizasında ihrama girmesi.

İhram: Hac ve Umre'yle alakalı en temel kavramlardan biri ihramdır. İhram deyince akla ilk gelen şey beyaz dikişsiz elbise olsa bile, esasen ihram, hacca ve umreye gitmeye karar veren kişinin normalde helal olan tırnak kesmek, traş olmak, cinsel ilişkiye girmek, Mekke ve çevresinde bitkileri koparmak, yeşillere zarar vermek gibi bazı şeyleri kendisine haram kılmasıdır. Hacca veya umreye giderken haramların başladığı yerde ihram giyilir. İhram dikişi olmayan ve kefene benzeyen iki parçadan oluşan sade bir giysidir. Buna elbise bile demek zordur. Kefeni hatırlatan ihram makam, mansıp, rütbe ve servet gibi bütün farkları sıfıra indirir, herkes fakir ve muhtaç durumdadır. Ama bu ihtiyaç kullara değil, Allah'adır. İhramı giyen insan dünyaya ait her şeyi geride bırakır, takva elbisesini giyer, "Ölmeden önce, ölünüz" hikmet dolu sözüne ittibaen kefen giymiş gibi olur.

İhramın Rükûnleri:

İhrama girmenin rüknü niyet ve telbiyedir. Bir kimse umre veya hacca, yahut her ikisine birden "niyet" ettikten sonra "telbiye" yaparsa, ihrama girmiş (muhrim) olur. Niyet eder, fakat telbiye yapmazsa; veya telbiye yapar, niyet etmezse ihrama girmiş sayılmaz.

Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinde ihrama girmiş olmak için telbiye söylemek şart değildir. Niyet etmekle ihrama girilmiş olur. Bu ikisinin bir arada bulunması gerekir. Telbiye yapar, niyyet etmezse ihrama girmiş olmaz. Hanefî fukahâsı; niyetle telbiyenin arasının açılamayacağını, ikisinin bir arada bulunması gerektiğini esas almıştır.

İhramın Vacipleri:

1- İhrama Mikat denilen sınırları geçmeden girmek, yani mîkatı ihramsız geçmemek

2- İhram yasaklarından sakınmak.

İhrama Girme Hazırlıkları:

Hac ve Umre için İhrama girmeden önce yapılması sünnet veya müstehap olan fiiler vardır. Abdest veya boy abdesti almak gibi. Hz. Peygamber (a. s.) 'ın, Zü'l Huleyfe'de guslettiği hadis kitaplarında yer almaktadır.

İhrama girecek olan kişinin tırnaklarını kesmesi, traş olup bıyıklarını kısaltması, koltuk altlarını ve edep yerlerini traş etmesi müstehaptır.

İhram Yasakları:

Muhrim (ihramlı olanın) dikkat etmesi gereken yasaklar şunlardır:

1- Cinsî münasebette bulunmak, şehvetle öpüşmek, oynaşmak, kucaklaşmak,

2- Şehvanî arzuları tahrik eden hareketlerde bulunmak, bu hususta konuşmak, fıkra anlatmak,

3- Dikişli elbise giymek, (erkekler için) baş ve yüzü örtmek (kadınlar ise yüzünü örtmez)

4- Güzel koku sürmek

5- Karada yaşayan av hayvanlarını avlamak veya avlanmasına delalet etmek, av hayvanlarına zarar vermek; (yuvasını bozmak, yumurtasını kırmak, tüylerini yolmak, yavrularını almak, ayağını veya kanadını kırmak) , yasaktır.

6- Saç, sakal, bıyık, tırnak ve vücudun diğer kısımlarındaki kılları kesmek, çekmek veya traş etmek,

7- Harem bölgesindeki yeşil otları veya ağaç dallarını kesmek de yasaktır.

8- Cidalde yani münakaşada bulunmak ve kötü söz söylemek,

9- Dinen yasak olan herhangi bir günaha bulaşmak

Hıll'de Bulunanların Durumu:

Mikatı iyice anlayabilmek için Harem ile Hill denilen bölgeyi iyi anlamak lazımdır. Evvela şunu belirtmek gerekir ki: Kâ'be-i Muazzama, Harem-i Şer'îfin merkezî noktasıdır. Bunun dört tarafında belli bir saha (Kâ'be'ye uzaklığı eşit olmayan) Mekke Haremidir. Mina ve Müzdelife de buna dahildir. Arafat, Harem bölgesinin dışındadır. Hill ise Harem-i Şer'îf'in bitiminden itibaren başlar, Mikat denilen yerlere kadar uzanır. Bu bölgeler, Allah'ın (c. c.) emri ile büyük meleklerden Cibril-i Emin tarafından, Hz. İbrahim'e gösterilip tesbit edilmiştir. Buna göre ihrama girmek isteyen kimselerin mikat mahalli ikamet ettiği yere göredir. Bu durumda ihrama girmek için üç bölge vardır.

1- Mekke Haremi içinde ikamet eden kimseler ister yerli ister yabancı olsun Hacc için Haremde veya Mekke'de ihrama girerler. Fakat Umre için Harem'den çıkarak Hıll'in herhangi bir yerinde ihrama girmelidirler. Buradaki inceliğin sebebi şudur. Yapılan ibadetin hem Hıll'de hem de Harem'de yapılması gerekir. Zira Hacc için Harem'de ihrama giren bir kimse bunu tamamlamak için Hill'e yani Arafat'a çıkar. Umrede ise Hill'de ihrama girer. Harem'de ibadetini ikmal eder. Böylece gerek Hacc, gerek umre, her iki bölgenin birleşmesiyle gerçekleşir.

2- Hill bölgesinde ikamet edenlerin Hacc ve Umre için mikat yerleri, bulundukları yerlerdir. Yani ihrama girecekleri yer evleridir. Harem ile mikat arasında bulunan yer Hıll bölgesidir. Bu saha tek bir yer hükmündedir.

3- Bu sahanın haricinde kalan kimselerin Mikat yerleri Hill'in girişidir. Yukarıda izah etiğimiz Mikatlardan herhangi biridir. Hill bölgesinin haricinde kalanlara Afakî denir. Bunlar Harem-i Şer'îfte (ister Hacc ve ister Umre hatta ticaret için olsa bile) ihramsız bu yerlere giremez ve Mikat'ı geçemezler.

Mikatı, ihramsız geçmiş olan bir kimse, henüz hac veya umre menasikinden birine, Meselâ Kudüm veya Umre tavafına başlamadan, geri dönüp mikat sınırı dışında ihrama girerse, ceza düşer. Bu kişinin, mutlaka ihramsız geçtiği mikata dönmesi gerekmez; kendisine daha yakın başka bir mikat'a veya hizasına dönmesi de

yeterlidir. Söz gelimi Zülhuleyfe veya hizasından ihramsız geçmiş olan bir kimsenin, Cuhfe yahut Karn'da ihrama girmesi caizdir. Hac veya umre menâsikinden birine başladıktan sonra, mîkat sınırına geri dönmekle ceza düşmez.

Mîkat: Doğrudan Harem bölgesine veya Mekke'ye gelen âfâkilerin ihramsız geçemeyecekleri sınırları belirleyen noktalardır.

Hac veya umre yapacak olan âfâkilerin ihramsız geçmemeleri gereken beş nokta Rasûlüllah (sav.) Efendimiz tarafından belirlenmiştir. Bunlardan her birine mikat denir. Doğrudan Harem bölgesine veya Mekke'ye bu noktaların çevrelediği sınırların dışından gelen kimselerin bu sınırları ihramsız geçmemeleri vaciptir. İhrama girme yerlerine de mikat denir. Mikât mahallerinden önce de ihrama girilebilir. İhrama girme yerleri şöyledir:

1-Zülhuleyfe: Medîne istikametinden gelenlerin mikatıdır. Mekke'ye en uzak mîkâttır. Rasûlüllah (aleyhis-salatü vesselâm) Veda haccında burada ihrama girmiştir. Şimdilerde Âbâr-ı Ali veya Ebyâr-ı Ali denilmektedir. Mekke'ye 450 km. uzaklıktadır.

2- Cuhfe: Şam yönünden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye 187 kım. mesafededir.

3-Zat-ı Irk: Irak istikametinden gelenlerin mîkatıdır.

4- Karn: Necid bölgesi cihetinden gelenlerin mîkâtı olup Mekke'ye 94 km mesafededir.

5- Yelemlem: Yemen tarafından gelenlerin mîkatıdır. Mekke'ye uzaklığı 54 km'dir. En yakın olanı budur.

Mikatta belirtilen aynı noktalardan geçmek mecburiyeti yoktur. Başka yerden giriş yapanlar (Hava, Kara deniz) bunların hizasında ihrama girebilirler.

Harem Bölgesine ve Mekke'ye İhramsız Girmenin Durumu:

a- Hanefî ve Malikîlere göre, ister hac ve umre, ister ticaret ve ziyaret gibi başka maksatlarla olsun, doğrudan Mekkeye veya Harem bölgesine girecek olan âfâkilerin mîkat sınırını geçmeden ihrama girmeleri vaciptir. Çünkü ihram bu kutsal beldeye tazim için vacip kılınmıştır. Bu konuda hac veya umre için gelenlerle, başka maksatlar için gelenler arasında fark yoktur. Bu durumda olan âfâkiler usulüne göre hac veya umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarlar. Şafiî Mezhebinde ise hac veya umre kasdı olmadığında âfâkilerin Harem bölgesine veya Mekke'ye ihramsız girip çıkmaları caizdir.

b- Hıll bölgesinde (Mikat sınırları ile Harem bölgesi arasındA) olanların, hac ve umre maksadı dışında, diğer ihtiyaçları için Harem Bölgesine ve Mekke'ye ihramsız girip çıkmaları caizdir. Mîkat sınırları dışına çıkmadıkça, herhangi bir sebeple, Harem Bölgesi dışına çıkmış bulunan Mekkeliler için de hüküm aynıdır.

c- Doğrudan Harem bölgesine veya Mekke'ye gitmek kasdı olmaksızın, Hıll Bölgesine girecek olan âfâkilerin, mîkatı ihramlı geçmeleri gerekmez. Böylece Hıll Bölgesine ihramsız girmiş olan âfâkiler, Harem bölgesine ve Mekke'ye girip çıkma konusunda Hıll Bölgesinde olanların hükmüne tabi olurlar. Sözgelimi, bir iş

için Hıll bölgesinde bulunan Cidde'ye ihramsız gelmiş olan bir âfâkî, hac veya umre yapmak kasdı olmadığı zaman, Hıll bölgesinde olanlar gibi, Harem bölgesine ve Mekke'ye ihramsız girip çıkabilir ve Kâ'be'yi ihramsız tavaf edebilir. Cidde'deki işini gördükten sonra hac veya umre yapmak isterse, bulunduğu yerde (hıll bölgesinde) ihrama girer.

Hac veya umrelerini eda edip ihramdan çıktıktan sonra ticaret veya başka bir iş için Harem bölgesi dışına, Meselâ Cidde'ye giden âfâkiler de, mikat sınırlarının dışına çıkmadıkça, Mekke'ye ihramsız dönebilirler. Mikat sınırları dışına çıkmışlarsa, Hanefî ve Malikîlilere göre ihrama girmeden Harem Bölgesine ve Mekke'ye dönemezler.

Tavaf:

Tavaf: Kâ'be etrafında Hacerü'l-esved hizasından başlayarak yedi defa dönmektir. Kısaca; Kâ'be'nin etrafında, Hacer-i esvedden başlayıp Kâ'be sola alınarak yedi kere dönmektir

Tavafın Sahih Olmasının Şartları:

Tavafın sahih olmasının şartları vardır ki bunlar da şunlardır.

1-Niyet: Niyet yapılmak istenen işin, zihnen hatırlanması, tayin edilmesidir. Dille söylenmesi, müstehaptır. Niyetsiz yapılan tavaf, sahih olmaz ancak, kudüm, ziyaret veya veda tavafı olarak, tavafın nevini tayin etmek zaruri değildir. Mutlak tavaf niyyeti yeterlidir.

Meselâ Haccı İfrada giren bir kimse Kâ'be'ye vardığında, Kudüm kelimesini demeden"Ben tavaf yapıyorum" diye niyet etmesi kafidir. Veya Arafat vakfesinden sonra tavaf niyetiyle yedi defa Kâ'benin etrafını dönmek ziyaret tavafına sayılır. Bu tavaftan sonra yapılan nafile bir tavaf veda tavafının yerine geçer. Bu itibarla bir kimse kaybettiği bir eşyasını veya arkadaşını aramak kastıyla Kâ'be'nin etrafını yedi kez dönse bu tavaf sayılmaz. Çünkü bu dönmede ibadet kastı yoktur.

2- Tavafı Kâ'be'nin etrafından ve Harem-i Şer'îfin içinde yapmak: (Kâ'benin etrafından tavaf için ayrılan kısma *"metaf"* denir. Tavaf'ın yalnızca burada yapılması zorunlu değildir. Mescid-i Haram'ın içinde olmak şartıyle daha geniş devir yaparak metaf'ın dışından hatta mescidin üst katlarından Kâ'be'nin etrafından dolaşılarak tavaf yapılabilir. Fakat Mescid'in dışından dolaşmak tavaf sayılmaz. Çünkü bu Kâ'be'yi değil. Mescidi Haram'ı tavaf olur.

*3- Şavtların çoğunu, yani en az dördünü yapmış olmak:*_Diğerleri eksik bırakılırsa tavaf sahih olur. Diğer üç mezhepte yedi şavtın hepsi rükündür. Bir adım bile eksik bırakılırsa tavaf sahih olmaz. HANEFÎ mezhebine göre dört şavt yapan diğerlerini eksik bırakırsa tavafı sahih olur. Fakat eksik kalan her şavt için ceza gerekir. Şu var ki Sünnet ve nafile tavaflarda ister azı, ister çoğu terkedilsin, ceza gerekmez.

4- Hacla ilgili tavafların her birini belirlenen zamanlarında yapmak:

Tavafın Vacipleri:

Aşağıda sayılan sekiz vacipten ilk altısı, sadece Hanefî mezhebinde vaciptir. Terki halinde tavaf sahîh, fa-

kat ceza gerekir. Diğer üç mezhepte ise bu altı şart, tavafın sıhhat şartıdır. İhlali halinde tavaf sahih olmaz, mutlaka iadesi gerekir. Tavafın vaciplerinden biri, mazeretsiz terkedilirse, ceza gerekir. Fakat tavaf sahih olur. Tavaf yeniden yapılırsa, ceza düşer. Mazeret sebebiyle terkinden dolayı ceza gerekmez. Kasden terkedilmesi ise tahrimen mekruhtur.

1- Hadesten Taharet: Cünüp hayız veya nifaslı olmayıp abdestli bulunmaktır.

Tavaf esnasında abdest bozulursa tavaf yarıda bırakılır. Abdest alındıktan sonra, eksik kalan şavtlar tamamlanır.

2- Setri Avret: Kadın ve erkek için avret sayılan uzuvların örtülü olması esasen farzdır. Tavafta vacip olmasının anlamı, ihlalinin cezayı veya tavafın iadesini gerektirmesi demektir. Avret sayılan uzuvlardan birinin dörtte biri veya daha çoğu tavafta açılırsa, ceza (kurban) gerekir; dörtte birinin azında ceza gerekmez. Bu ceza farz ve vacip tavaflarda dem; diğer tavaflarda ise sadakadır.

3- Teyamün: Kâ'be'yi sol tarafına alarak sağından yürümek.

4- Tavaf'a, Hacer-i Esved veya hizasından başlamak: Daha geriden başlanabilir; fakat ileriden başlanırsa o şavt eksik kalır. (Diğer üç mezhepte ilk şavt sahih olmaz; iadesi gerekir.)

5- Tavafı, Hatim'in dışından dolaşarak yapmak: Çünkü bu kısım da Kâ'be'dendir. Hatim'in dışından dolaşılmadan yapılan şavtların iadesi gerekir. Bu durumda, Hıcr-ı Kâ'be'den geçerek, sadece Hatim'in çevresinde dolaşmak da yeterlidir. Farz veya vacip tavafın Hıcr'in dışından yapılması vaciptir. Tavaf, farz veya vacipse kişi Hıcr'in içinden geçmek suretiyle tavaf ederse tavafını yenilemesi gerekir. Yenilemezse ceza kurbanı keser.

Tavafın şartlarından biri vücudun tümü Kâ'benin dışında olmasıdır. Tavaf esnasında iki tarafı açık, girişli çıkışlı bulunan Hicr-i İsmail'den girmek tavafın sıhhatine manidir. Hatta burada dikkat edilecek bir husus da şudur. Hatim denilen duvarın üzerine (tavaf esnasındA) elini bırakarak veya yaslanarak tavaf yapanın tavafı caiz olmaz. Çünkü vücudunun bir kısmı Kâ'be'nin içine girmiş olur. Hatta Hacer-i Esved'in ziyaretinde bile bu hususa dikkat etmek lazımdır. Bazı görüşlere göre Hacer-i Esved'den doğrulmadan, yürümek tavafın sıhhatine manidir. Şu var ki Hicr-i İsmail'de tavaf namazı da dahil her çeşit namaz kılmak, dua yapmak müstahsen görülmüştür.

6- Ziyaret umre ve veda tavaflarını yedi şavta tamamlamak (İlk dört şavt rükündür.)

7- Tavafı yürüyerek yapmak. Hastalık veya yaşlılık.. gibi bir mazeret sebebiyle yürüyerek tavaf edemeyenler, taht-ı revana binerek tavaf ederler.

8- Tavaf namazı kılmak. Tavaf namazı, aslında Hanefîler ve Malikîlere göre her tavaftan sonra iki rekât namaz kılmak vaciptir. Şafîi ve Hanbelîlere göre sünnettir. Birinci rekâtında Kafirun, ikinci rekâtında İhlas sûresini okumak müstehaptır.

Şunu söyleyebiliriz ki tavaf namazları kerahet vakitlerine tesadüf

ederse o zaman içinde kılınmaz, kerahet vakit çıktıktan sonra kılınır.

Tavaflardan sonra kılınan tavaf namazı her ne kadar vacip ise de terk edildiğinde cezayı gerektirmez. Ve daha sonra da kılınabilir. Şu var ki bu namazı terkeden sevabından mahrum olur. Ve terki uygun değildir.

Vakfenin Vacipleri:

Vakfeye güneş batana kadar yetişmek ve güneşin batışını beklemek, vakfenin vacibidir.

Tavafın Sünnetleri:

1- Necasetten Taharet: Bedende ve ihramda namaza_engel pislik bulunmaması.

2- Tavafa başlarken, Hacerül Esved'e veya hizasına Rüknül Yemânî yönünden gelmek.

3- Tavafa başlarken ve her şavtın sonunda Hacer'ül Esved'i istilam etmek (Selâmlamak).

4- Ardından sa'y yapılacak tavafların ilk üç şavtında erkeklerin remel yapması.

Tavaf Çeşitleri:

Ziyaret tavafından başka, hacla ilgili olan ve olmayan farz, vacip, sünnet ve nafile gibi başka tavaflar da vardır. Ancak hepsinin sıhhat şartları, vacipleri, sünnetleri ve yapılış şekli aynıdır. Tavafın çeşitleri şunlardır:

1- Tavaf İfada (Ziyaret) : Arafat vakfesinden sonra bayram günlerinde yapılan farz olan tavaftır.

Ziyaret Tavafının Vakti:

Kurban bayramının ilk günü fecr-i sadığın doğması ile başlar. Daha önce yapılması halinde geçerli olmaz. Çünkü bayramın ilk gecesi fecrin doğuşuna kadar olan zaman, aslında Arafat vakfesine tahsis edilmiştir. Bir rükne tahsis edilen zaman içinde başka bir rüknü yerine getirmek caiz olmaz.

Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre zilhicce ayının dokuzunu onuna bağlayan gecenin yarısından itibaren yapılabilir.

2- Umre Tavafı: Bu tavafın dört şavtı farzdır ve Umrenin rüknüdür. Geride kalan üç şavtı ise vaciptir. Umre tavafı, Hacc-ı Kıran, Hacc-ı Temettu ve müstakil umre yapanlar tarafından yapılır ve icra edilir. Bu konuda ileride yeterli bilgi verilecektir.

3- Veda Tavafı: Mekkeden ayrılmadan önce yapılan en son tavaftır. Tavafı Sader de denir.

4- Kudüm Tavafı: Bu tavafın hükmü sünnettir, bu itibarla gerek kudüm tavafının ve gerekse nafile tavafın bazı şavtları yapılmazsa kurban gerekmez. Kudüm tavafı da veda tavafı gibi âfâkilere mahsustur. Mikat içerisinde olanların, bu tavafı yapmalarına gerek yoktur.

5- Nezir Tavafı: Tavaf etmeyi adayan kişinin, nezrini yerine getirmesi vaciptir. Bunun için zaman belirlenmişse belirlenen zamanda, zaman tayini yapılmamışsa uygun bir zamanda adanmış olan tavaf yerine getirilir.

6- Tatavvu Tavafı: Mekke'de bulunulan süre içinde hac ve umre ile ilgili olarak yapılan tavaflar dışında, fırsat buldukça yapılan nafile tavaflardır.

7- Tahiyyatü'l-Mescid Tavafı: Harem-i Şer'îfe girince 2 rekât mescid namazı yerine yapılan tavaftır.

Arafat Vakfesi:

Hacc'ın En Büyük Rüknü Arafat'ta vakfedir.

Arefe günü Arafât'ta, bayram gecesi de, gece yarısından sonra Müzdelife'de bulunmak, buralarda Allah Teâlâ'ya telbiye, tesbîh, tekbîr gibi zikirlerle, istiğfâr ve dualarla, tefekkür ve tazarrularla ibâdet etmek, haccın en önemli vazifeleri arasındadır. Kısaca; durmak demektir. Arefe günü Arafat'ın Vadi-yi Urene denilen yerinden başka herhangi bir yerinde, öğle ve ikindi namazlarından sonra bir miktar durmaktır. Haccın farzıdır.

Arafat Vakfesinin Sıhhat Şartları:

1- Hac için ihramlı olmak

2- Muayyen zaman içinde vakfe yapmak: Bu zamanda Zilhicce ayının 9. günü yani Arefe günü zeval vaktinden itibaren başlar, yine Zilhicce ayının 10. günü olan Kurban Bayramının şafak vaktine kadar devam eder. Bu zaman içinde Arafat bölgesinde (hacc ibadet şartlarına haiz) az bir zamanda olsa bile bulunan bir kimse, vakfeyi yapmış sayılır. Buradaki vakfe, farz ve Haccın rüknüdür.

Ahmed b. Hanbel'e göre Arafat vakfesinin zamanı, Arefe günü fecri sadıkla başlar, bayramın birinci günü fecr-i sadıkla sona erer.

İmam Mâlik'e göre Arafat vakfesinin vakti, Arefeyi bayrama bağlayan gece vaktidir. Az da olsa Arafat'ta geceleyin vakfe yapmayan kimse Arafat vakfesi yapmamış sayılır.

3- Muayyen mekanda bulunmak, yani Arafat sahasının herhangi bir yerinde vakfe yapmak. Ancak Nemire Mescidinin batısında Urane vadisi hariç (buna şeytan vadisi de denir) Burası Arafattan değildir.

Arefe günü Arafat'a çıkan bir kimsenin güne batmadan buradan ayrılması ceza olarak dem gerektirir. Ancak güneş batmadan tekrar Arafat sahasına dönerse kurban kendisinden düşer.

Arafat Vakfesinin Sünnetleri:

1- Güneş doğar-doğmaz (Arefe günü) Mina'dan Arafat'a hareket etmek (Mina'ya gidilmişse)

2- Nemire Mescidinde hutbe dinlemek. Bu iki sünnet, izdiham nedeniyle genelde yapılamamaktadır.

3- Cem-i takdim yapmak. Yani öğle ile ikindi namazını fasılasız olarak arka arkaya kılmak. Ancak sahih olan görüşe göre, teşrik tekbirleri iki namaz arasında getirilir. Öğle vaktinde ezan okunur. Öğlenin sünneti kılınır, kamet getirilir öğle namazının farzı kılınır. (Mekke'de Mukim olan yani dört rekâtlı farz namazları dört kılan Arafatta da farzları dört rekât kılar. Mekke de seferi olan yani dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılan kişiler, Arafatta da farz namazları iki rekât kılar.) Öğle namazın farzından sonra Teşrik tekbirlerinin getirilir, sonra tekrar ikamet getirilir ve ikindi namazının farzı da aynı şekilde kılınır. Teşrik tekbirleri getirilir ve böylece Cem-i Takdim yapılmış olur.

4- Namazdan sonra hemen vakfeye durmak ve abdestli olmak,

5- Cebel-i Rahme'nin yakınında vakfe yapmak.

6- Arefe gününü zikir, tehlil, telbiye, tekbir ve istiğfarla geçirmek.

7- Kendine, ebeveynine ve tüm müminlere dua etmek,

8- Mazeret yoksa vakfeyi ayakta yapmak,

9- Kıbleye yönelmek.

10- Arefe günü, zevalden önce Arafat'ta bulunmak.

Sa'y:

Hanefî fûkahası; "Safa ile Merve arasında sa'y etmek vaciptir" hükmünde ittifak etmiştir.

Hanefî mezhebinde say'in terkedilmesi haccı ifsad etmez. Yalnız ceza olarak dem (koyun veya keçinin kurban nedilmesi) lazım gelir. Ayrıca haccın sevabı da nakıs (eksik) olur. Diğer üç mezhepte sa'y farz ve Haccın rüknü olduğundan s'ay terkedildiğinde Hacc ve Umre ibadeti tekamül etmez. Ve bu ibadetler noksan kalır. Hacc yapılmış sayılmaz.

Safa'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safa'ya üç dönüş olmak üzere yedi şavt yapılmış olur. Bu yedi şavtın tümü bir Sa'ydir.

Sa'yin Geçerli Olmasının Şartları:

1- Sa'yi ihrama girdikten sonra yani hac veya umre yahut her ikisi için niyet ve telbiye yaptıktan sonra yapmak, ihrama girmeden önce hac veya umre menaskinden hiçbiri yapılmaz.

Sa'yin sahih olması için ihrama girdikten sonra yapılması şart ise de ihramlı olarak yapılması şart değildir; belirli menâsik tamamlanıp ihramdan çıktıtan sonra da yapılabilir. Nitekim hac için ihrama giren kimse kurban bayramının ilk günü fecri sâdıktan önce ihramdan çıkamayacağı için, Arafat vakfesinden önce hac sayini yapmak isterse, ihramlı olarak sa'y yapar. Arafat dönüşü ziyaret tavafından sonra sayini yaparsa, ihramsız olarak da yapabilir. Efdal ve sünnete uygun olan da budur. Umre sa'yinin ihramlı olarak yapılması vaciptir. Umre tavafının dördüncü şavtından sonra traş olan kişi, ihramdan çıkmış olur. Bu kişinin ihramsız olarak yapacağı umre sa'yi sahihtir, fakat sa'yi tamamlamadan ihramdan çıkarak vacibi terkettiği için (dem) gerekir.

2- Hac sayini, hac ayları başladıktan sonra yapmak. ihrama girme dışında, hacla ilgili menasikten hiçbiri, hac ayları girmeden yapılamaz.

3- Sa'yi muteber bir tavaftan sonra yapmak. Sa'y tek başına müstakil bir nüsük değildir. Ancak muteber bir tavaftan sonra, ona bağlı olarak yapılabilir. Muteber tavaf, hades-i ekberle yani cünüp, aybaşı veya lohusa olarak yapılmamış olan tavaftır. HANEFÎ mezhebinde abdestsiz hatta cünüp hayz veya nifas halinde yapılan tavaf sahihtir, Ancak ceza gerekir. Abdestli olarak yapılması şart değildir. Abdestsiz olarak yapılan tavaftan sonra yapılan sayin iadesi mendup; cünüp olarak yapılan tavaftan sonraki sayin iadesi ise vaciptir. İade edilmezse dem gerekir.

4- Şavtların çoğunu yani en az dördünü yapmış olmak. Hanefî mezhebinde sa'yin yedi şavtından dördü rükün, üçü vaciptir.

5- Sa'ye Merveden başlanırsa ilk şavt sahih olmaz.

Say'in Vacipleri:

1- Sa'yi yürüyerek yapmak. Yürümekten aciz olan hasta, yaşlı ve sakatlar, arabaya binerler.

2- Yedi şavta tamamlamak (İlk dört şavt rükündür) . Hanefî mezhebi dışındaki mezheplere göre yedi şavtın hepsi rükündür. Bir şavtın bir adımı bile eksik kalsa tamamlanmadıkça sa'y sahih olmaz.

Say'in Sünnetleri:

1- (Tavaf bitince, tavaf namazı kılmak dışında) Ara vermeden sa'ye başlamak.

2- Say yapmaya gitmeden önce Hacerül Esved'i istilam etmek

3- Hadesten taharet; yani sa'yi abdestli olarak yapmak. Tavaflarını temiz olarak yaptıktan sonra âdet görmeye başlayan kadınların say yapmaları kerâhetsiz olarak caizdir. Sadece Mesaya girmeleri gerekir.

4- Necasetten Taharet: üzerinde namaza engel pislik bulunmamak.

5- Her şavt başında, Safa ve Merve'de Kâ'be görülebilecek kadar yükseğe çıkıp, Kâ'be'ye yönelerek tekbir ve tehlil ile el açıp dua etmek.

6- Şavtları peş peşe ara vermeden yapmak.

7- Erkekler yeşil ışıklı sütunlar arasıda *"hervele"* yapmak ve diğer kısımlarda ise normal yürümek. Hervele, kısa adımlarla koşarak canlı ve çalımlı yürümek. Kadınlar hervele yapmazlar.

8- Sa'y esnasında tekbir, tehlil, zikir ve dua ile meşgul olmak.

9- Niyet etmek.

Sa'y Ne Zaman Yapılır?

Sa'y kendi başına müstakil bir nüsük değildir. Mutlaka bir tavafa bağlı olarak yapılır. Tavaf namazında sonra ara vermeden yapılması sünnet ise de tavaftan sonra hemen yapılmayıp bir süre sonra yapılması caizdir. Gerek hac, gerek umre için sadece birer sa'y vardır. Sa'yin nafilesi yoktur. Bu sebeple her tavaftan sonra sa'y yapılmaz. Umre sa'yinin umre tavafından sonra fakat ihramdan çıkmadan yapılması vaciptir. Hac sa'yinin ziyaret tavafından sonra fakat ihramdan çıkmadan yapılması vaciptir. Hac sa'yinin ziyaret tavafından sonra yapılması efdal ise, Kudüm tavafından veya Arafat'a çıkmadan herhangi nafile bir tavaftan sonra yapılması da caizdir. İfrad ve Kıran haccı yapanlar, Kudüm tavafından sonra hac sayini yapmamışlarsa, Arafata çıkmadan önce diledikleri zaman herhangi nafile bir tavafı müteakip hac sayini yapabilirler. Temettu haccı yapanlardan, Arafat'a çıkmadan önce hac sa'yini yapmak isteyenler ise, terviye günü (veya daha önce) hac için ihrama girdikten sonra yapacakları nafile bir tavafı müteakip hac sa'yini yapabilirler. Çünkü hac sa'yi, hac ihramına girmeden önce yapılamaz.

Müzdelife Vakfesi:

Arafat vakfesinden sonra bayram gecesi Müzdelife'de vakfe yapmak hacılar için vaciptir.

Geceyi Müzdelife'de geçirip sabah namazını erkence kılmak, namazdan sonra telbiye, tekbir, tehlil, zikir, dua ve istiğar ile vakfeyi ortalık aydınlanıncaya kadar sürdürmek, ortalık iyice aydınlandıktan sonra güneş doğmadan Minaya hareket etmek ise bütün mezheplerde sünnettir.

Belirlenen müddetler içinde herhangi bir anda, kısa da olsa, ister uyanık, ister uykuda, ister bayılmış halde

orada bulunan kimseler, Müzdelife vakfesini yapmış sayılırlar.

Müzdelife Vakfesinin Vakti:

Hanefîlere göre Arefe günü Bayram gecesine bağlanan gecenin şafağıyla başlar. Ve güneş doğuncaya kadar devam eder. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise gecenin yarısından itibaren fecri sadıka kadar geçen süredir. Gece yarısı, güneşin batışı ile fecr-i sadık arasındaki sürenin ortasıdır. Burada geceyi geçirmek ise sünnettir. Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre Müzdelife vakfesinin zamanı Bayramın ilk gecesinin yarısından sonra başlar, şafak sökünceye kadar devam eder. Mâlikîlere göre bayram gecesinin akşamından başlar şafak sökünceye kadar devam eder.

Müzdelife Vakfesinin Sıhhatinin Şartları:

1- Hacc için ihramda bulunmak.

2- Arafat vakfesinden sonra yapmak,

3- Bayramın ilk günün tulu-i fecr ile güneş doğuşu arasında yapmak,

4- Muayyen mekan, yani Müzdelife hudutları içinde bulunmak,

Bu vakfeyi Meşar-ı Haram denilen (Kuzaha) tepesinin yakınında yapmak sünnettir. Muhassir vadisi hariç.

Cem- i Te'hîr:

Haccedenlerin arefe günü akşamı, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını ister tek başına olsun, ister cemaatle olsun, yatsı vakti içinde cem'i te'hir ile kılmaları, Hanefîlere göre vacip; Şâfiîlere göre ise sünnettir. Bu namazlar yatsı vaktinin çıkmasından endişe edilmedikçe Arafatta veya yolda kılınmaz; kılındığı takdirde henüz yatsı vakit çıkmadan Müzdelife'ye ulaşılırsa, Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre yeniden kılınır. Ebû Yûsuf'a göre Müzdelife'ye ulaşmadan kılındığı takdirde iadesi gerekmez.

Hanefî Mezhebine göre cem-i tehir yapılabilmesi için üç şart vardır.

A) Hac için ihramlı olmak.

b- Arefeyi bayrama bağlayan gece Müzdelife'de olmak

c- Yatsı vakti girmiş olmak.

Mina'da Şeytan Taşlama (Remy-i Cimâr) :

Cemreler: Minâ'da birbirine birer ok uzaklıkta bulunan üç taş kümesidir. Bunlardan birincisine Cemre-i ula(Küçük Şeytan), ikincisine Cemre-i Vusta(Orta Şeytan) , üçüncüsüne Cemre-i Akabe(Büyük Şeytan) denir.

Cemre-i Aka'be: Mekke yönündeki cemrelerin ilkine verilen isimdir. Bu cemreye Büyük Cemre, halk arasında ise "Büyük Şeytan" denir.

Cemre-i Vusta: Orta Cemre demektir. Mekke yönündeki ikinci cemredir. Halk arasında "Orta Şeytan" denir.

Cemre-i Ulâ: Birinci cemre demektir. Mekke yönünden üçüncü cemredir. Halk arasında bu cemreye "Küçük Şeytan" denir.

Arafat tepelerinden kopup gelen insan seli, Meş'aril Haram yoluyla Zilhicce'nin 10. gününün sabahı da, yani bayramın ilk gününün sabahında Mina'ya akar.

Taşlar Atış Sıralaması:

* Bayramın birinci günü sadece Akabe cemresine 7 taş atılır.

* Bayramın 2. 3. ve 4 günleri Mina'da sırasıyla küçük Cemre, Orta Cemre ve Akabe Cemrelerine yedişer taş atarlar.

Şeytan Taşlamanın Geçerli Olmasının Şartları:

1- Taşlar cemrelere el ile fırlatılarak atılmalıdır. Ayakla veya herhangi bir aletle atılması sahih olmadığı gibi taşı geriden fırlatmaksızın cemre üzerine el ile konulması da sahih olmaz.

2- Atılan şeyin, taş atma veya taşlama anlamını gerçekleştirecek bir madde olması gerekir. Bu bakımdan Hanefîlerin dışındaki üç mezhebe göre atılan şey mutlaka taş olmalıdır. Hanefîlere göre ise atılan şeyin taş, çamur gibi üzerinde teyemmüm yapılması caiz olan bir madde olması gerekir. Ağaç, maden ve tezek gibi şeylerin atılması taşlama yerine geçmez.

3- Taşların herbirini ayrı ayrı atmak gerekir. Hepsi birden atılırsa tek taş atılmış sayılır.

4- Taşların cemre kümesinin üzerine yani taş havuzunun içine veya yakınına düşürülmesi gereklidir.

5- Taş, atıldığı yere atanın fiili sonucu oluşmalıdır. Atılan taş, bir yere çarptıktan sonra veya düştükten sonra bu yerin etkisi olmadan kendiliğinden atılarak yere ulaşırsa, sahih olur. Meselâ birinin omuzuna düşüp oraya kaldıktan sonra o kişinin hareketiyle düşerse, istenilen yere ulaşsa bile sahih olmaz, yeniden atılmalıdır.

6- Gücü yetenler, taşları bizzat kendileri atmalıdır. Namazlarını ayakta durarak kılamayacak durumda olan kimseler başkalarını vekil tayin edebilirler.

7- Taşları belirli vakitler içinde atmak gerekir.

Şeytan Taşlama Zamanı:

1- Bayramın Birinci Günü (10 Zilhicce) :

Bayramın birinci günü, büyük şeytan denilen Akabe Cemresi'ne yedi taş atılır. Bu taşların atılma zamanı; Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre fecr-i sadıktan itibaren başlar, ikinci gün, fecr-i sadığa kadar devam eder. Bu zaman diliminde taşlar atılmazsa dem gerekir.

Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre, vaktinde atılamayan taşlar, bayram sonuna kadar kaza şeklinde atılabilir ve bundan dolayı ceza da gerekmez.

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, Akabe Cemresi'ne taş atma Arefe gününü birinci gününe bağlayan gece yarısından itibaren başlar, bayramın 4. günü güneşin batmasına kadar devam eder. Bu günde atılması gereken taşlar bayramın dördüncü günü güneş batımına kadar atılsa caiz olur, her hangi bir ceza da gerekmez

2- Bayramın İkinci ve Üçüncü Günleri (11-12 Zilhicce) : Bu günlerin her birinde her üç cemreye yedişer olmak üzere toplam 21 taş atılır. Bu iki günde taş atma zamanı, zeval vaktinden başlayıp ertesi gün fecr-i sâdıka kadar olan süredir. Belirtilen bu sürenin herhangi bir bölümünde taş atma işi yapılabilir. Bu iki günde zevalden önce taş atılması ise caiz değildir. Şâfiî ve Hanbelîlelere göre ise bu taşlamanın süresi teşrîk günlerinin sonuna kadardır.

3- Bayramın Dördüncü Günü (13 Zilhicce) : Ebû Yûsuf, İmam Muham-

med ve diğer üç mezhep imamına göre bayramın dördüncü günü de taş atma vakti, ikinci ve üçüncü günlerde olduğu gibi zevalden itibaren başlar. Ebû Hanifeye göre ise Bayramın dördüncü günü taş atma zamanı fecr-i sadıkta başlar. Ancak taşların henüz güneş doğmadan atılması mekruh, güneşin doğuşundan zevale kadar ki sürede caiz, zevalden sonra atılması ise sünnettir. İster edâ, ister kaza olsun, bayramın dördüncü günü güneşin batmasıyla taş atma süresi sona erer.

Atılacak Taş Sayısı:

Bayramın birinci günü sadece Akabe Cemre'sine 7 taş atılır, diğer iki cemreye taş atılmaz. Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri ise Küçük Cemre'den başlamak üzere sıra ile her üç cemreye günde yedişerden 21 olmak üzere üç günde 63 taş atılmış olur. Bayramın birinci günü atılan yedi taş da eklenirse şeytan taşlamada atılan toplam taş sayısı 70'tir. Ancak bayramın dördüncü günü cemrelere taş atmak faziletli olmakla birlikte gerekli değildir. Dördüncü gün taş atılmayacak olursa bu takdirde atılan taş sayısı 49 (70-21=49) olur.

Bayramın dördüncü günü taş atmayacak olanların, Hanefîlere göre dördüncü günü fecri sadıktan önce, diğer üç mezhebe göre ise üçüncü gün güneş batmadan önce Mina'dan ayrılmış olması gerekir. Mina'nın Mekke tarafındaki sınırı, Akabe cemresidir.

Şeytan Taşlamanın Sünnetleri:

1- Taşları üç beş metre mesafeden atmak.

2- Yedi taşı peş peşe atmak.

3- Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri sırayla Küçük, Orta ve Akabe cemrelerine taş atmak. Diğer üç mezhepte sıraya uymak sıhhat şartıdır.

4- Atılan taşların nohuttan büyük, fındıktan küçük olması.

5- Küçük ve Orta cemrelerde taş attıktan sonra dua etmek, Akabe Cemresine taş attıktan sonra dua edilmez, orası hemen terkedilir.

6- Her bir taşı atarken "Bismillahi, Allahü Ekber" demek.

7- Akabe Cemresine taşları Mekke'yi sola, Mina'yı sağa alarak atmak. diğer iki cemreye taşlar istenilen her yönden atılabilir.

Bu saydıklarımız taşlamanın sünnetleridir.

Şeytan Taşlamanın Mekruhları:

1- Büyükçe bir taşı olduğu gibi veya kırıp bir kaç parça yaparak atmak.

2- Cemre mahallinde biriken taşlardan alıp atmak.

3- Temiz olmayan Meselâ pislik bulaşmış taşları atmak.

4- Bir cemreye aynı gün yediden çok taş atmak.

5- Taş atarken cemreler arasında sıraya uymamak

Vaktinde Atılamayan Taşların Kazası:

Taş atma günlerinde her günün taşının kendi vakti içinde atılması vacip olduğu gibi, vaktinde atılamayan taşların taş atma süresi içinde kaza edilmesi de vaciptir. Taş atma süresi bayramın dördüncü günü güneşin batması ile son bulur. Bundan sonra eda ve kaza olarak taşlama ya-

pılmaz. Ebû Hanîfe ve İmam Malik'e göre, vaktinde atılamayan taşlar, taşlama süresi içinde kaza edilse de cezası düşmez. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise taş atma süresi içinde kaza edilirse cezası düşer.

HALK VEYA TAKSİR= (SAÇLARI TRAŞ ETMEK VEYA KISALTMAK)

Saçların tümünü traş etmeye *Halk,* kısaltmaya da *Taksir* denir. Hacc veya Umre nüsükleri sona erince usülüne uygun traş olmak veya saçları kısaltmak üç mezhebe göre haccın vaciplerindendir. Ancak Şafiye göre halk veya taksir işlemi Haccın rüknüdür.

Halk veya Taksirin (saçın tümünü traş etmek veya üstten bir kısmın kesmek demektir) miktarı mezheplere göre şöyledir: Meselâ Hanefî mezhebine göre Hacc ve Umrenin nüsükleri sona erdiğinde başın en az dörtte birini traş etmek veya saçları kısaltmak gerekir. (Abdest meshinde olduğu gibi) Şafiî mezhebinde ise baştan en az üç kıl kesmek veya traş etmek farzdır. (Abdest meshinde olduğu gibi) buna göre ihramlı bir kimse (Yani Hacc veya Umre nüsükleri henüz sona ermemiş bile bile maşından üç kıl keser veya traş ederse ceza olarak kurban lazım gelmektedir. (Şafiî'ye göre) Malikî ve Hanbelîlere göre başın tümünü traş etmek vaciptir. Hanefî ve Şafiîlere göre de traş olmak yani saçların tümünü kesmek sünnettir. Ve büyük sevaba vesiledir.

Kadınların ise saçlarının uçlarından bir miktar keserler. Onların saçlarını dipten traş etmeleri mekruhtur. Saçların kısaltılması halinde kesilen miktar, parmak ucu (parmağın uç boğumu) uzunluğundan daha az olmamalıdır.

Başında saç olmayanlar, ustura veya traş makinasını başlarında gezdirmekle bu menasiki ifa etmiş sayılırlar. Saçlar kısaltılırken uçlarından kesilecek miktar, parmak ucu uzunluğundan daha kısa olmamalıdır.

TRAŞ'IN ZAMANI VE YERİ:

Hacda saçları traş etme ve kısaltmanın zamanı, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan, ömrün sonuna kadar devam eden süredir. Ancak Ebû Hanife ve İmam Mâlik'e göre bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar ki süre içinde yapılması vaciptir. Daha sonraya geciktirilmesi durumunda ceza (dem) gerekir. Ebû Yûsuf, İmam Muhammed Şafiî ve Hanbelîlere göre ise bu vecibenin bayramın ilk üç gününde yapılması vacip değil, sünnettir. Geciktirilmesi mekruh ise de ceza gerekmez. Ancak traş olmadıkça ihramdan çıkılmış olmaz ve ihram yasakları devam eder. Umrede saçları traş etme ve kısaltmanın vakti, umre tavafının dört şavtını tamamladıktan sonra başlar. Fakat umre sa'yini ihramlı olarak yapmak vacip olduğu için sa'yi de yaptıktan sonra traş olmak gerekir. Hac için ihrama girenler, bayramın ilk günü fecr-i sadıktan önce, umre için ihrama girenler ise, umre tavafının en az dört şavtını tamamlamadan traş olmakla ihramdan çıkmış olmazlar, ihram yasağı işlemiş olurlar.

Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre, ister hac, ister umre için olsun, saçları traş etmenin veya

kısaltmanın yeri Harem bölgesidir. Harem bölgesi dışında yapılması sahih ise de vacip terkedildiği için ceza gerekir.

Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'e göre, traş olmanın Harem bölgesinde yapılması vacip değil, sünnettir. İster hac ister umre için olsun, Harem sınırları dışında traş olana ceza gerekmez. Bu duruma göre halk ve taksirin;

a- Ebû Hanife'ye göre halk ve taksîrin yeri ve zamanı da belirlidir.

b- Ebû Yûsuf'a göre zamanı da yeri de belirli değildir.

c- İmam Muhammed'e göre; yeri belirli zamanı, belirli değildir.

d- İmam Züfer'e göre, zamanı belirli ; yeri belirli değildir.

Traş ile Diğer Menasik Arasında Tertip:

Hz. Peygamber; Vedâ haccında, bayramın ilk günü Mina'da önce Akabe Cemresi'ne yedi taş attı, sonra kurbanlarını kesti. Daha sonra traş oldu ve aynı gün Mekke'ye gidip ziyaret tavafını yaptı ve tekrar Mina'ya döndü. Bu dört menâsik yerine getirilirken, Hz. Peygamber'in yaptığı sıralamaya uymanın vâcip veya sünnet oluşu konusunda müctehidler arasında görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanife'ye göre, bunların ilk üçünde Hz. Peygamber'in yaptığı sıralamaya uymak vaciptir. Aksi halde ceza (dem) gerekir. ancak, ifrad haccında şükür kurbanı vacip olmadığından, nafile olarak kesenlerin kurban konusunda tertibe uymaları vacip değil, sünnettir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhebe göre ise sıralamaya riâyet sünnettir. Uyulmaması mekruh ise de ceza gerekmez. Ancak Mâlikî mezhebinde Akabe Cemresi'ne taş atmanın traş ve tavaftan önce olması gerekir. Ziyaret tavafında ise Ebû Hanîfe dahil, bütün müctehidlere göre tertip vacip değil, sünnettir. Tertibe uyulduğu takdirde İfrat haccı yapanlar Akabe Cemresi'ne taşlarını attıktan sonra; Temettu' veya Kıran haccı yapanlar ise taş atıp kurbanlarını kestikten sonra traş olup ihramdan çıkarlar. Traş olabilecek duruma gelen kimseler saçlarını kendileri traş edebilecekleri gibi henüz kendileri traş olmadan başka ihramlıları da traş edebilirler. Fakat traş olmadıkça veya saçlarını kısaltmadıkça diğer ihram yasaklarını yapamazlar.

Alimler hadislerden yola çıkarak değişik ictihadlarda bulunmuşlardır. Hacılar; taşlama-kurban-Traş (ki buna halk dilinde: Taş-baş-traş denilir) tertibinin sünnet olduğunu söyleyenler, İmam-i Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'dir. Bunlara göre sıralama bozulursa bir ceza gerekmez

İlk Tehallül:

Hanefî Mezhebinde cinsel ilişki dışındaki ihram yasaklarının kalkmasını sağlayan ilk tehallül ancak saçların traş edilmesi veya kısaltılması ile olur. İlk tehallülün gerçekleşmesi için tertibe uymak gerekmediği gibi daha önce taş atma ve kurban kesme nüsüklerini yapmış olmak da gerekmez. Bayramın ilk günü fecri sadıktan sonra traş olmakla ilk tehallül gerçekleşir ve cinsel ilişki dışındaki bütün ihram yasakları kalkar. Fakat Akabe Cemresi'ne taş atmak, kurban

kesmek, hatta ziyaret tavafını yapmakla -traş olmadıkça- ne ilk ne de ikinci tehallül gerçekleşir. Şafiîlere göre ilk tehallül taş atma, traş olma veya ziyaret tavafından herhangi ikisini yapmakla, Malikî, ve Hanbelîlere göre ise Akabe Cemresi'ne ilk günkü taşları atmakla gerçekleşir.

İkinci Tehallül:

İkinci tehallül, cinsel ilişki dahil bütün ihram yasaklarının kalkması demektir. İlk tehallül'den sonra ziyaret tavafının da yapılmasıyla olur. Şâyet henüz traş olmadan ziyaret tavafı yapılmışsa, traş olmakla ilk ve ikinci tehallül her ikisi birden gerçekleşir. Hanefîler dışındaki diğer üç mezhepte, ikinci tehallül için ziyaret tavafından başka sayin de yapılmış olması gerekir. Çünkü onlara göre sa'y vâcip bir nüsük değil, haccın rükünlerindendir.

Veda Tavafı:

Vedâ tavafı Mekke'li olmayan ve Mekke'li hükmünde sayılmayan, uzak bölgelerden gelmiş hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken en son tavaftır. Buna Sader tavafı da denir.

Bu konuda Peygamberimiz(sav.) şöyle buyurmuştur.

"İnsanlar (hac menasikini tamamladıktan sonra) her vech (yön ve durum) ile ayrılmaya yöneldiler. Bunun üzerine Resülûllâh (sav.) Efendimiz onlara şöyle buyurdu: "Sizden hiç kimse, Beytullah ile son ahdini (sözünü, bağlılık ve sadakatini) yerine getirmeden ayrılmasın."

Vacip Olmasının Şartları:

1- Haccetmiş olmak

2- Hacceden kişinin Âfakî, (Harem bölgesi dışından gelmiş olması)

3- Kadınlar Mekke'den ayrıldıkları esnada aybaşı veya lohusalık halinde olmamak.

Sadece umre yapanlar ile Mekke'de, Harem bölgesinde ve mikat sınırları içinde ikamet eden hacıların, Mekke'den ayrılırken veda tavafı gerekmediği gibi, henüz vedâ tavafını yapmadan aybaşı veya loğusa olan ve temizlenmeden Mekke'den ayrılan kadınlardan da vedâ tavafı düşer. Fakat Mekke'den ayrılmadan temizlendikleri takdirde, veda tavafını yapmaları gerekir. Veda tavafında Sa'y yoktur.

Vakit ve Sıhhat Şartı:

Veda tavafı, ziyaret tavafından sonra yapılır. Mekke'den ayrılıp Mîkat dışına çıkılmadıkça vakti sona ermiş olmaz. Vedâ tavafını yapmadan Mekke'den ayrılan kişi, henüz mikat sınırları dışına çıkmamışsa, ihramsız olarak Mekke'ye dönüp veda tavafını yapması vaciptir. Mîkat dışına çıkılmışsa dönmek vacip değildir ve artık ceza gerekir. Fakat dönülüp eda edilirse yani yeni bir umre yapmak üzere ihrama girip umreden sonra veda tavafı yapılırsa ceza düşer.

Haccın Aslî Sünnetleri Şunlardır:

1- Kudüm Tavafı:İfrad ve Kıran haccı yapan Âfâkiler için sünnet olup Arafat vakfesine kadar ki süre içinde eda edilir. Mekke'ye varınca geciktirilmeden yapılması müstehaptır. Haccın sa'-yi bu tavaftan sonra ya-

pılacaksa tavafta "ıztıba" ve "remel" yapılır. Aksi halde yapılmaz. Âfâki olmayanlar, haccetseler bile Harem ve Hıll bölgeleri halkının, temettu haccı veya sadece umre yapanların ifrad haccı yaptıkları halde Mekke'ye uğramadan doğrudan Arafat'a çıkanların ve özel halleri sebebiyle Arafat vakfesinden önce kudüm tavafı yapamamış olan kadınların kudüm tavafı yapmaları gerekmez.

Kudüm kelimesinden bahsedilmeden sadece tavaf niyeti burada da kafidir. Kudüm tavafında remel ve iztiba yoktur. Ancak Kudüm tavafından sonra şâyet sa'y yapılıyorsa remel ve ıztıba da yapılır. Afakiler için bu tavaf, sünnet-i Müekkededir. Ve yine Mekke'nin dışından gelenler için nafile tavaflar, nafile namazlardan daha efdaldir.

2- Hac Hutbeleri: Hac ibadeti esnasında hacılara yapacakları ibadetler hakkında bilgi vermek amacıyla hutbe okunur.

* *İlk Hutbe*: Zilhicce ayının yedinci günü Mekke'de Harem-i Şer'îf'te okunur.

* İkinci Hutbe: Arefe günü Arafat'ta Nemire Mescidi'nde ikindi ile cem edilerek kılınan öğle namazından önce cuma hutbesinde olduğu gibi arada oturularak iki hutbe halinde okunur.

* Üçüncü Hutbe: Bayramın 2. günü Mina'a Mescidi Hayf'da irad edilir.

3- Arefeden bir gün önce sabah namazından sonra Mina'ya gitmek

4- Bayram gecesini Müzdelifede geçirmek.

5- Bayram günlerini gecelerini Mina'da geçirmek. "Eyyamı Nahr" denilen Zilhiccenin 10, 11 ve 12. günlerinde Minada kalmak ve orada gecelemek, HANEFÎlere göre sünnet, diğer üç mezhebe göre ise vaciptir.

6- Tahsîb: Hac menasikinin eda edildiği son durak olan Mina'dan Mekke'ye dönüşte muhassab (Ebtah) denilen vadide bir müddet dinlenerek öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmak HANEFÎlere göre sünnet, diğer mezheplere göre müstehaptır. İzdiham nedeniyle yapılmamaktadır.

Bunlardan başka hac menâsikinin edasına bağlı bir takım fer'î sünnet vardır. İhram, tavaf, sa'yin, Arafat vakfesi, Müzdelife vakfesinin sünnetleri Mina'nın ve şeytan taşlamanın sünnetleri, zemzemle ilgili sünnetler şeklinde gruplandırılabilir.

Kurban: Yüce Allah (c.c.) bir kurbanla tam olmasa bile şükür eda etme yolunu bize gösteriyor. Bu arada Hac'da kesilen kurbanla herkesin Kurban Bayramı'nda kestiği kurbanı karıştırmamak lazım. Hac'daki kurban, hac gibi zor bir ibadeti yapabilmenin bir şükrüdür.

Kurban Çeşitleri:

a- Udhiye: Kurban Bayramın'da belirli şartlara haiz kimselerin kesmeleri vacip olan kurbana denir.

b- Hedy: Harem bölgesinde, hacla ilgili olarak kesilen kurbanlara "hedy" denir ve iki çeşittir:

1- Bedene: Deve ve sığır cinsindeki kurbana denir.

2- Dem: Koyun ve keçi cinsinden olan kurbana denir.

Cezanın (Keffaretin) Çeşitleri

Hac'da Ceza Türleri:

Cinâyet: Hac'da cezayı gerektiren fiil ve davranışlara "cinâyet" denir.

Keffaret: İşlenen cinâyet karşılığında ödenmesi gereken ceza demektir. Oruç sadaka veya kurban olabilir.

Fidye: İbadette yapılan kusur ve noksanların tamamlanması için ödenen cezalara "fidye" denir.

İşlenen cinâyetin durumuna göre, cezalar şunlardır.

1- Hac veya Umrenin kazası (Hac veya umrenin fasit olması)

2- Bedene: (Deve veya sığır kesmek) cezası

3- Dem: Koyun veya keçi kesmek cezası

4- Sadaka: (Fıtır Sadakası miktarı bağış)

5-Tasadduk: (Miktarı belirsiz bağış, fıtır sadakasından az da olabilir;

6- Oruç

7- Bedelini ödeme

Hac ve Umrenin Bozulmasına Yol Açan ve Kaza Edilmesini Gerektiren Cinâyetler:

1- Hac için ihrama girdikten sonra henüz Arafat vakfesini yapmadan cinsel ilişkide bulunmak, haccı ifsad eder. Bu konuda bütün mezhepler aynı görüştedir. Hac tamamlanmadan ihramdan çıkılmayacağı için bozulan bu haccın yarım bırakılmayıp tamamlanması gerekir. Bozulan bu haccın gelecek senelerde kaza edilmesi ve işlenen cinâyet sebebiyle bir koyun ve veya keçi kurban edilmesi (dem) gerekir.

Ancak, kişi Arafat vakfesinden sonra fakat ilk tahallülden önce, yani traş olup ihramdan çıkmadan önce -cinsel ilişkide bulunacak olursa, bu hacc Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre bozulur. Hanefîler bu durumda haccın bozulmayacağını, fakat ceza olarak bir sığır veya deve kurban edilmesi gerektiğini söylerler

2- Umre için ihrama girdikten sonra umre tavafının en az dört şavtı yapılmadan cinsel ilişkide bulunmak da Hanefîler'e göre umrenin bozulmasına yol açar. Bozulan umre, bırakılmayıp tamamlandıktan sonra ihramdan çıkılması daha sonra da işlenen cinâyet sebebiyle bir koyun veya keçi kurban edilmesi gerekir.

Bedene (Deve veya Sığır) Kesmeyi Gerektiren Cinâyetler:

1- Arafattaki vakfeden sonra fakat ilk tehallülden önce, yani henüz traş olmadan, cinsel ilişkide bulunmak.

2- Ziyaret tavafını cünüp olarak yapmak. İlmihal kitaplarında, fakîhlerin çoğunluğunun görüşü olarak kadınların hayız ve nifas halinde yani aybaşı ve lohusa iken ziyaret tavafını yapmaları da aynı şekilde bir cezayı gerektirdiği belirtilir.

Cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavaf, hangi tavaf olursa olsun, abdestli olarak yeniden yapılırsa cezası düşer. Cünüp olarak yapılan tavafın abdestli olarak yeniden yapılması vacip; abdestsiz yapılan tavafın iadesi ise menduptur.

Dem (Koyun veya Keçi Kesmeyi) Gerektiren Cinâyetler:

Bunlar, hac ve umrenin vacipleriyle ve ihram yasaklarıyla ilgili cinâyetler olmak üzere ikiye ayrılabilir: Hac ve Umrenin vacipleriyle ilgili olanlar:

1- Mikatı ihramsız geçmek.

2- Sa'yin tamamını veya en az dört şavtını terketmek yahut özürsüz yürüyerek yapmamak.

3- Müzdelife vakfesini özürsüz olarak terketmek.

4- Şeytan taşlamayı hiç yapmamak veya bir günde atılması gereken taşların yarıdan çoğunu atmamak. Yarıdan çoğu atılmışsa, eksik bırakılan her bir taş için sadaka vermek gerekir.

5- Ziyaret veya umre tavafının son üç şavtını ya da sadece birini yapmamak.

6- Âfâkî olanlar veda tavafını veya en az dört şavtını yapmamak.

7- Farz veya vacip tavaflarda (ziyaret, umre, ve vedâ tavaflarında) setri avrete uymamak.

8- Ziyaret ve umre tavaflarını abdestsiz; kudüm, vedâ ve umre tavaflarını cünüp olarak yapmak. Tavaf abdestli olarak iade edilirse ceza düşer. Hanefîler dışında üç mezhepte hadesten taharet tavafın sıhhat şartı olduğundan cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavaf sahih olmaz.

9- Arefe günü Arafat'tan güneş batmadan önce ayrılmak.

10- Ebû Hanife'ye göre göre ihramdan çıkmak için Harem bölgesi dışında veya bayram günlerinden sonra traş olmak, ziyarat tavafını bayram günlerinden sonra yapmak ve Akabe Cemresi'ne taş atma, kurban kesme ve traş olma nüsüklerinde sıraya uymamak. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhepte bunlar vacip olmayıp sünnet olduğundan ceza gerekmez.

İhram Yasaklarıyla İlgili Olanlar

1- Bir defada (aynı yerde ve aynı anda) vücudun veya bir uzvun tamamına güzel bir koku yahut yağ sürmek. Değişik yerlerde ve zamanlarda sürülen her bir uzuv için ayrı ceza gerekir.

İhrama sürülen güzel kokunun eni ve boyu birer karıştan büyük ve kokunun etkisi bir gündüz veya gece süresi devam ederse, koyun veya keçi kesmek gerekir. Bu orana ulaşmazsa sadaka verilir, Vücuda sürülen kokudan ceza gerekmesi için belirtilen miktarda sürülmesi yeterlidir. Bir gündüz veya gece süresi etkili olması şart değildir. HANEFÎler dışındaki üç mezhepte de güzel kokudan ceza gerekmesi için miktar ve zaman kaydı yoktur; sürülmesi ceza için yeterlidir.

2- Vücudun veya saç sakal gibi bir uzvun tamamına süslenmek için yağ, jöle, biryantin sürmek veya kına, saç boyası ve benzeri şeylerle boyamak. Tedavi için sürülen ilaç, merhem veya kokusuz krem ve yağlar için birşey gerekmez.

3- Erkekler bir tam gündüz veya gece süresince giyim eşyası (elbise, iç çamaşırı, çorap, topukları kapatan ayakkabı) giymek, başı ve yüzü örtmek. Kadınlar yüzlerini örtemezler.

Bir gündüz veya gece süresinden daha az giyilirse sadaka yeterlidir.

4- Saçın veya sakalın en az dörtte birini veya başka bir uzvun tamamını traş etmek. Dörtte birinin daha azından dolayı sadaka yeterlidir.

5- Bir defada (aynı anda ve aynı yerde) bütün tırnakları veya bir elin yahut bir ayağın tırnaklarının tamamını kesmek El ve ayaklardan her birinin tırnaklarının tamamı ayrı yerlerde ve zamanlarda kesilirse, her biri için ayrı ceza gerekir. Bir elin veya ayağın tırnaklarının tamamı kesilmeyip bir kısmı kesilirse, kesilen her bir tırnak için sadaka verilir. Bu takdirde verilmesi gereken sadaka toplamı, bir koyun veya keçi bedelini aşarsa, her tırnak için sadaka yerine istenirse bir dem (koyun veya keçi) kesilebilir. kendiliğinden kopan veya kırılan tırnaklar için bir şey gerekmez.

6- İlk tehallülden sonra henüz ziyaret tavafını yapmadan cinsel ilişkide bulunmak.

7- İhramlı iken eşini şehvetle öpmek, okşamak, sarılıp kucaklamak gibi cinsel ilişkiye yol açan davranışlarda bulunmak. Şehvetle bakmak veya düşünmekle boşalma bile olsa bir şey gerekmez.

İhram Yasaklarını Özür Sebebiyle Uymamak:

İhram yasaklarına uymamakla ilgili cinâyetler bir zaruret ve mazeret sebebiyle de işlenmiş olsalar, bunların cezaları düşmez. Ancak kasdi olmayan semâvî bir özür sebebiyle bu yasaklardan birini yapan kişi muhayyerdir.

a- Ya Harem bölgesinde dilediği zaman bir dem (koyun veya keçi) keser.

b- Veya istediği yerde peş peşe yahut aralıklı olarak üç gün oruç tutar.

c- Yahut altı fakiri akşamlı sabahlı bir gün veya bir fakiri altı gün doyurur. Yahut da altı fakire fıtır sadakası miktarı bağışta bulunur. Bu fakirlerin harem bölgesinden olmaları şart değildir.

Fıtır Sadakası Kadar Bağışta Bulunmayı Gerektiren Cinâyetler:

Fıtır sadakası kadar bağışta bulunmayı gerektiren cinâyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Herhangi bir uzvun tamamına değil, bir kısmına güzel koku sürmek.

2- Saç ve sakalın dörtte birinden az kısmını traş etmek.

3- Bir el veya ayaktaki tırnaklardan bir kısmını kesmek yahut bir el veya ayaktaki tırnakların tamamını ayrı ayrı yer ve zamanlarda kesmek. Ancak her tırnak için ayrı ceza ödenir.

4- Her türlü giyim eşyasını bir gündüz veya gece süresinden daha az giymek.

5- Kudüm veya veda tavafını abdestsiz olarak yapmak. Diğer üç mezhepte abdestsiz olarak yapmak veya bu şavtları yürüyerek yapmamak. Eksik bırakılan her şavt için ayrı ceza gerekir.

7- Farz ve vacip olmayan tavaflarda setri avrete uymamak.

8- Şeytan taşlamadan, bir günde atılan taşların, yarısından sonrasında eksik taş atmak. Eksik atılan her taş için ayrı ceza gerekir.

9- İhramlı ve ihramsız birini traş etmek. Başkasına elbise giydirmek veya güzel koku sürmekten birşey gerekmez.

10- Üçten çok haşere, bit ve çekirge vs. öldürmek.

Miktarı Belirsiz Tasaddukta Bulunmayı Gerektiren Cinâyetler:

1- Üç adetten az haşere bit veya çekirge öldürmek. Üçten çok olursa sadaka vermek gerekir.

2- İhramsız kişinin tırnak veya bıyığını kesmek.

3- Vücudundan kıl koparmak.

Bedelini Ödemeyi Gerektiren Cinâyetler:

Bunlar karada yaşayan av hayvanlarıyla ve Harem bölgesinin av ve bitkileriyle ilgili olanlar diye iki kısımdır.

Karada Yaşayan Av Hayvanlarıyla İlgili Olanlar: İhramlı iken karada yaşayan av hayvanı avlanırsa, HANEFÎler'e göre bu hayvanın kıymeti takdir edilir. Takdir edilen meblağ herbirine bir fıtır sadakası miktarından daha az veya daha çok olmamak üzere yoksullara dağıtılır veya her fıtır sadakası miktarı için birgün oruç tutulur. Yahut da eğer bu meblağ ile bir hedy (koyun veya keçi) satın alınabiliyorsa, Harem bölgesinde bir hedy kesilir. Takdir edilen meblağ hedy bedelinden fazla ise artan kısmın tasadduk edilmesi gerekmez. Eti yenilen hayvanlar için bir koyun veya keçi bedelinden daha fazla kıymet takdir edilebilir ise de fil arslan, kaplan gibi eti yenmeyen hayvanlara daha fazla kıymet takdir edilmez. Av ölmemiş fakat yaralanmış veya zarar görmüşse, sağlam durumu ile kusurlu hali arasındaki kıymet farkı takdir edilir. Verilen zarar iyileştikten sonra hayvanda bir eksiklik bırakmazsa, ceza ödemek gerekmez.

Harem Bölgesinin Avları Ve Bitkileriyle İlgili Olanlar: Harem bölgesiyle ilgili yasaklar sadece ihramlılar için değildir. Bu bölgenin avının avlanması kendiliğinden biten her türlü canlı/ yaş ağaç, bitki ve otlarının kesilmesi veya koparılması, ihramlı, ihramsız herkese yasaktır. HANEFÎlere göre Harem bölgesinin avını avlayan kimse kiymetini tasadduk eder. Bunun yerine oruç tutmak caiz olmaz. Bu bölgede kendiliğinden biten ve insanlar tarafından ekilip dikilen cinsten olmayan ağaç ve bitkileri kesip kaparan kimselerin bunların bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bunları sahibinin kesmesi cezayı gerektirmez. İnsanlar tarafından ekilip dikilen veya insanların ekip diktiği cinsten olan ağaç ve bitkilerin kesilip koparılmasından dolayı bir ceza gerekmez.

Cinâyet- Ceza ve Keffaretlerinin Ödeme Zamanı ve Yeri:

Hac ve umrede işlenen bir cinâyetin cezasını ödemek için belirli bir süre yoktur. Cinâyetin işlenişinden ömrün sonuna kadar her zaman ödenebilir. Çünkü bütün keffaretler gecikmeli olarak (terahi üzere) yapılabilecek vacip türündendir. Ancak, işlenen cinâyetin hac veya umrede meydana getirdiği kusuru bir an önce gidermek efdaldir. Vefatına ka-

dar ödemeyen ve ödenmesini vasiyet de etmeyen kimse günahkâr olur. Vasiyet olmadığı halde, mirasçıların teberru olarak ödemeleriyle de borç eda edilmiş sayılır.

Söz konusu keffaretlerden oruç, sadaka ve bedelini ödeme cezalarının ödeneceği belirli bir yer yoktur. İstenilen her yerde bunlar eda edilebilir. Ceza kurbanları ise, ister deve veya sığır, ister koyun veya keçi olsun, diğer "hedy" kurbanları gibi ancak Harem bölgesinde kesilir.

Gerek sadakaların gerekse bu kurbanların etlerinin, sadece Harem bölgesindeki yoksullara verilmesi ve yedirilmesi gerekmez. Diğer yerlerdeki yoksullara da verilebilir.'

İhsâr:

İhsâr; hac veya umre yapmak üzerek ihrama girdikten sonra herhangi bir sebeple tavafa ve vakfe yapma imkanı olmazsa, ihsâr gerçekleşmiş olur. Hanefîlere göre düşmanın engellemesi, savaş sebebiyle yolların kapanması, hastalık, parasız kalmak, kadının yanındaki mahreminin ölmesi gibi, hac yolculuğunun ve dolayısıyla tavaf ve vakfeyi önleyen her türlü engel, ihsâr sebebi sayılır. Şafiîlere göre ihsâr, ancak düşmanın engellemesiyle meydana gelir.

İhsar Sebebiyle İhramdan Çıkma:

İhramdan ancak, hac veya umre yapılarak çıkılır. Hac ve umre yapması engellenen kişiye gelince eğer sadece umre veya ifrad haccı için ihrama girmişse bir adet, şâyet Kıran haccı için ihrama girmişse iki adet "ihsar hedyi" keserek ihramdan çıkar. HANEFÎler'e göre ihsâr hedyi de diğer hedy kurbanları gibi ancak Harem bölgesinde kesilir. Şafiîlere göre ise, ihsârlı kişinin bulunduğu yerde kesilir. HANEFÎler göre, ihsâr durumuyla karşılaşan kişi, Harem bölgesi dışında ise kesilme vaktini belirleyerek Harem bölgesinde kendi adına ihsâr kurbanı kestirir. Kurbanın kesilmesiyle traş olmasa bile, ihramdan çıkmış sayılır. Şafiîlere göre ise traş olmadıkça ihramdan çıkılmaz. Henüz ihsâr hedyi kesilmeden ihramdan çıkılır veya ihram yasakları yapılırsa ceza gerekir.

İhsar Sebebiyle Yapılamayan Menasikin Kazası:

İhsâr sebebiyle yapılamayan hac ve umrenin kazası gerekir. Şafiîleri göre farz veya vacip olmayanların kaza edilmesi gerekmez. HANEFÎler'e göre hac için ihrama girenler, bir hac ve bir umre, kıran haccı için ihrama girmiş olanlar bir hac ve iki umre ve umre için ihrama girmiş olanlar ise sadece bir umre kaza ederler. Şafiîlere göre ise hangi ihrama girilmişse ancak onun kazası gerekir.

Fevât:

Fevât; haccetmek üzere ihrama giren kişinin Arafat vakfesine yetişememesi, vakfe süresi içinde bir an olsun Arafat'ta bulunmamasıdır. İster mazeret sebebiyle ister mazeretsiz, vakfe sûresi içinde (arefe günü zeval vaktinden, bayram sabahı tan yeri ağarmaya başlayıncaya kadar) , kısa da olsa bir bir an Arafat'ta bulunmayan kişi, o yılki hacca yetişememiş

haccı kaçırmış (fevt etmiş) olur. Daha sonraki yıllarda haccını kaza eder.

Temettu' haccı yapmak üzere önce umre yapıp, sonra hac için ihrama girmişse vakfeye yetişemediği için temuttu bozulur; şükür kurbanı gerekmez. Bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Sonraki yıllarda o haccı kaza eder.

Kıran haccı için ihrama girmiş ve vakfenin fevtinden önce umrenin tavaf ve sayini yapmışsa temettu haccında olduğu gibi ikinci bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Şâyet umre tavafını ve sayini yapmamışsa, önce umre ihramında çıkmak için tavaf ve say yapar; sonra hac ihramı için ikinci defa tavaf ve say eder ve traş olup ihramdan çıkar. Daha sonraki yıllarda sadece bir hac kaza eder. Vakfeyi kaçırarak hacca yetişemeyen kişilerin, ihramdan çıkmak için yaptıkları umreler, ihsâr durumuyla karşılaşanların kestikleri 'hedy" yerinde sayıldığı için, Hanefîlere göre haccı fevt olan kimselerin ayrıca kurban kesmeleri gerekmez. Diğer üç mezhebe göre ise kaza edilen hacda kurban kesmek vaciptir.

Farz Olan Hac İçin Vekâlet Şartları:

Farz olan haccın bedel tarafından yapılan hacla edâ edilmiş sayılabilmesi için:

1- Adına haccedilecek kişi; vefat etmiş veya yaşlılık, iyileşme ümidi olmayan hastalık, kadının birlikte yolculuk yapacağı mahreminin bulunmaması gibi sebeplerle, bizzat haccetmekten devamlı olarak aciz olmalıdır.

2- Adına haccedilecek kişiye hac, önceden farz olmuş olmalıdır. Üzerine hac farz olmayan kişi adına vekaleten yapılan hac nafile olur

3- Bedel gönderilecek kişi müslüman, akıllı, ergenlik çağına ulaşmış veya mümeyyiz olmalıdır.

4- Vekil ihrama girerken sadece gönderen adına niyet etmelidir

5- Vekil için ücret şart koşulmamalıdır.

6- Bedel gönderilen kişinin hac masrafı, gönderen tarafından karşılanmalıdır.

7- Adına haccedilecek kişi, kendisi için haccetmesini vekilden istemiş olmalıdır. İzin veya vasiyeti olmadan, bir kimse adına başkası tarafından yapılan hac ile, o kimse üzerindeki hac borcu düşmez. Şafiîlere göre düşer.

8- Vekil haccı bizzat kendisi yapmalıdır.

Hastalık, tutuklanma gibi bir mazeretle gönderenin bilgi ve izni dışında, vekil görevi başkasına devrederse, aldığı parayı iade etmesi gerekir. Ancak bu konuda yetkili kılınmışsa, yerine başkasını vekil edebilir.

9- Vekil gönderenin isteğine uymalı, onun istediği haccı yapmalıdır. İfrad haccı istenildiği halde, vekil temettu haccı yaparsa, gönderen adına değil, kendi adına haccetmiş olur, aldığı parayı iade etmesi gerekir.

10- Adına haccedilmesini vasiyet eden kişi, sarfedilecek paranın miktarını ve vekilin nereden gönderileceğini belirlemişse, buna uymak gereker. Şâyet belirlememişse, vasiyet edilen para veya mirasın üçte biri yeterli ise, vekil adına haccedilecek kişinin memleketinden, yeterli değilse yettiği yerden gönderilir.

11- Vekil, gönderen adına yapılacak menasiki tamamlamadıkça kendisi için umre yapmamalıdır.

İster hac, ister umre için gönderilmiş olsun, vekil ancak gönderen adına yapılacak menasiki tamamladıktan sonra, kendisi için umre veya hac yapabilir. Aksi halde yolculuğu kendi adına yapmış sayılacağından aldığı parayı iade etmesi gerekir.

12- Vekil yürüyerek değil vasıtaya binerek haccetmelidir. Vasıta ücretini kendisine alıkoymak için yürüyerek haccederse, kendisi adına haccetmiş olur.

Başkası adına yapılacak nafile hac için vekilin müslüman akıllı ve mümeyyiz olması, adına haccettiği kişi için ihrama girmesi ve haccı, ücret karşılığı yapmaması şartları yeterlidir. Başkası adına hacceden vekil, haccı ifsad ederse aldığı parayı iade eder. İradî olarak işlediği cinâyetleri için ödenecek fidye ve ceza kurbanlarının bedellerini kendisi karşılayacağı gibi, gönderenin izniyle bile olsa, temettu veya kıran haccı yaptığı taktirde, Kıran ve Temettu hedylerini de kendi parasıyla keser. İhsâr kurbanı ise, gönderenin parasından kesilir. Çünkü bunda vekilin kusuru ve dahli yoktur.

Hedyin Çeşitleri:

Hedy kurbanları, tatavvu (nafile) ve vacip olmak üzere iki kısımdır.

a- Tatavvu Hedyi: Hac veya umre yaparken yükümlülük bulunmadığı halde kesilen kurbanlardır. İfrad haccı veya sadece umre yapanların tatavvu hedyi kesmeleri müstehaptır.

b- Vacip Hedy:

Vacip hedyi şu kısımlara ayrılırlar.

1- Şükür Kurbanı: Temettu ve kıran haccı yapanların hedy kurbanı kesmeleri vaciptir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *"Kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen kurban kesmesi gerekir"* (Bakara 2/196) buyurulmuştur. Ancak, HANEFÎler'e göre bu kurban, bir seferde iki ayrı ibadetin yapılmasından dolayı "Şükür kurbanı (dem-i şükran) olarak; Şafiîlere göre ise temettu 'haccında hac için ihrama mikatta girilmeyip Mekke'de girilmesinden dolayı; kıran haccında ise iki ayrı ibadetin bir tek ihramla yapılmasından doğan kusurun telafisi için "ceza kurbanı " demi cübran olarak kesilir.

2- Ceza Hedyi: Hac ve umrenin vaciplerinin terki, vaktinde yapılmaması ve ihram yasaklarının ihlâlinden dolayı kesilmesi vacip olan kurbanlardır. Bu nedenle sahipleri bunların etinden yiyemezler. Ayrıca Harem-i Şer'îfte kesilen tüm kurbanlar Hedy'dir.

3- İhsâr Hedyi: Hac ve umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra vakfe ve tavaf yapma imkanı ortadan kalktığından (düşman, hastalık, kadının yanındaki mahreminin vefatı, parasının kaybolması gibi bir sebepten ötürü) bu nüsükler tamamlanmadan ihramdan çıkabilmek için kesilen kurbanlardır.

4- Nezir: (adak) Hedyi. Harem bölgesinde kesilmek üzere nezredilen kurbanlardır. Vacip olmasının sebebi nezredilmesidir.

Hedy Kurbanın Kesileceği Zaman ve Yer:

İster vacip, ister tatavvu olsun, bütün hedy kurbanları Harem bölgesi içinde kesilir. Aksi halde tatavvu olanlar hariç, Harem bölgesinde yeniden kesilmesi gerekir. Kurban bayramının ilk üç gününde (eyyâm-ı nahr) kesilen hedy kurbanlarının Mina'da; bu günler dışında kesilenlerin ise Mekke'de kesilmesi efdaldir. Temettu ve Kıran hedyleri Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre bayramın ilk günü Fecri Sâdıktan itibaren kesilir. Daha önce kesilmesi caiz olmaz; aksi halde iadesi gerekir. bunların eyyamı nahr denilen kurban kesme günlerinde (Bayramın ilk gün fecri sadıktan-üçüncü günü güneş batıncaya kadar ki süre içinde) kesilmesi Ebû Hanifeye göre vacip; Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre sünnettir. Mazeretsiz olarak eyyâmı nahrda kesilmezse Ebû Hanife'ye göre daha sonra biri kaza, biri de ceza olarak iki kurban gerekir.

Umrenin Hükmü:

Umrenin hükmü hususunda mezhepler farklı hükümlerde bulunmuştur. Şafi'î, Ahmed ibnü Hanbel gibi ehli eser denen ulemâya göre vâciptir. Hatta Hacc ile birlikte bir defa farzdır. Buharî de bu kanaate tabi olmuştur. Hanefî ve Malikîlere göre ömürde bir defa yapmak müekked bir sünnettir.

4 Mezhebe Göre Umrenin bir rüknü olan tavaf, aynen ziyaret tavafı gibi yapılır.

Umrenin Farzları:

Hanefî mezhebine göre umrenin iki farzı vardır.

1- İhram Hanefîlere göre umrenin şartı, Şâfiîlere göre ise rükündür.

2- Tavaf. Umrenin rüknüdür.

Hac ile ilgili olarak yapılan ihram, tavaf, sa'y ve traşta şart rükün, vacip ve sünnet olan hususlar, umre için olan ihram, tavaf, sa'y ve traşta da aynı hükümdedir.

HACLA İLGİLİ SINAVLARDA ÇIKMIŞ ÖNEMLİ SORULAR:

Soru: Hac da yapılması Günah olan Ve Başkalarına Zarar Veren konulardaki Yasaklar nelerdir?

Cevap:Füsuk, Cidal

Soru: Hanefîlere göre haccın rükünleri nelerdir?

Cevap:Arafat Vakfesi, Ziyaret Tavafı Rukündür

Soru: Hanefî ve Malikîlere göre ziyaret tavafının başlama vakti ne zamandır?

Cevap: Bayramın ilk günü fecri sadıktan itibaren başlar

Soru: Şâfiî ve Hanbelîlere göre ziyaret tavafının başlama vakti ne zamandır?

Cevap:Arefe günü gece yarısından itibaren

Soru: Remel hangi tavaflarda yapılır?

Cevap:Sonunda say yapılacak tavaflarda

Soru: Afakilerin Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken en son tavafın adı nedir?

Cevap:Veda tavafı, sader de denir

Soru: Arefe günü Arafat'tan güneş batmadan önce ayrılmak neyi gerektirir?

Cevap: Dem

Soru: Mîkâtı ihramsız geçmenin cezası nedir?

Cevap:Dem

Soru: Mazeretsiz olarak Müzdelife vakfesini terk etmenin cezası nedir?

Cevap:Dem

Soru: Koşmaksızın çalımlı ve süratli bir şekilde yürümeye ne ad verilir?

Cevap:Remel

Soru: Farz ve vacip tavaflarda (ziyaret, umre ve veda tavaflarında) setr-i avrete uymamanın cezası var mıdır?

Cevap:Dem

Soru: İhramlı iken saçın veya sakalın en az dörtte birini veya başka bir uzvun tamamını traş edince ne gerekir?

Cevap:Dem gerekir

Soru: Eyyam-ı Mina hangi günlerdir?

Cevap:Zilhiccenin 10,11,12 ve 13 günleri

Soru: Hac veya umre için ihrama giren kimsenin elinde olmayan bir sebeple ihramdan çıkmasına ne ad verilir?

Cevap:İhsar

Soru: Haccetmek üzere ihrama giren kişinin Arafat vakfesine yetişememesi, vakfe süresi içinde bir an olsun Arafat'ta bulunamamasına ne denir?

Cevap:Fevât

Soru: İfrad haccına niyet eden kişinin Mekke'ye vardığında yapacağı ilk tavafa ne ad verilir?

Cevap: Kudüm tavafı

Soru: Kudüm tavafını abdestsiz olarak yapan kimsenin cezası nedir?

Cevap:Her şavt için bir sadaka

Soru: Hangi mezhebe göre Arafat vakfesi Arefe günü fecr-i sadıktan itibaren yapılabilir?

Cevap:HANBELÎ

Soru: Sa'yin son üç şavtının adetli olarak yapılması hangi cezayı gerektirir?

C.-Bir ceza gerekmez

Soru: Ziyaret tavafının son üç şavtını terk eden kimseye hangi ceza gerekir?

Cevap:Dem

Soru: Kâ'be'yi sol tarafına alıp kendisi Kâ'be'nin sağında olacak şekilde yürümeye ne ad verilir?

Cevap:Teyamün

Soru: Safa ve Merve arasında sa'y yaparken yeşil ışıklar arasında kısa adımlarla hızlı ve çalımlı yürümeye ne ad verilir?

Cevap: Hervele

Soru: Tavafın Bütün Şavtlarını Ara Vermeden Peş Peşe Yapmaya ne ad verilir?

Cevap:Muvâlat

Soru: Mekkelilerin hac mikat yeri neresidir?

Cevap:Harem bölgesi

Soru: Harem ile mikat arasındaki bölgeye ne ad verilir?

Cevap: Hıll

Soru: Hac aylarından önce ihram girilebilir"görüşü kime aittir?

Cevap: Ebû Hanife , imameyn

Soru: Harem ve Hil bölgelerinin dışında kalan yerlere ne ad verilir?

Cevap:Afaki

Soru: Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp, sadece hac niyetiyle ihrama girerek hac menâsikini eda edenler hangi hacca niyet etmişlerdir?

Cevap: İfrad

Soru: Aynı yılın hac aylan içinde, umre ve haccı ayrı ayrı niyet ve ihramla yapmak haccın hangi çeşididir?

Cevap: Temettu

Soru: Bedene nedir?

Cevap: Sığır ve deve cinsi kurbana

Soru: İlk tehallülden sonra henüz ziyaret tavafını yapmadan eşiyle cinsel ilişki de bulunan kimseye ne ceza gerekir?

Cevap: Dem

HAC KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARI -I-

1- Aşağıdakilerden hangisi haccın farz olmasının şartlarından biri değildir?

A) Buluğa ermiş olmak

B) Hacca gidebilecek imkâna sahip olmak

C) Dinen zengin olmak

D) Akıllı olmak

E) Sağlıklı olmak

2- Aşağıdakilerden hangisi hükmü itibariyle haccın çeşitlerinden biridir?

A) İfrad hacc

B) Vacip olan hac

C) Kıran haccı

D) Temettu haccı

E) Umre

3- Aşağıdakilerden hangisi edası itibariyle haccın çeşitlerindendir?

A) Farz hac

B) Vacip hac

C) Nafile hac

D) Temettu haccı

E) Haccı Suğra

4- Aşağıdakilerden hangisi haccın müstakil vaciplerinden biridir?

A) Telbiye getirmek

B) Arafat'ta güneş batıncaya kadar beklemek

C) Müzdelife vakfesini yapmak

D) Tavaf namazı kılmak

E) Hiçbiri

5- Aşağıdakilerden hangisi haccın müstakil sünnetlerinden değildir?

A) Kudüm tavafı

B) Mekke, Arafat ve Mina'da hutbe okunması

C) Arefe gecesi Mina'da bulunmak

D) İhram namazı kılmak

E) Sader tavafı yapmak

6- Aşağıdakilerden hangisi ihrama girmenin şartlarındandır?

A) Niyet etmek

B) Rida ve izara bürünmek

C) İhram namazı kılmak

D) Mikattan önce ihrama girmek

E) Hiçbiri

7- *"Hac ve umreye birlikte niyet ederek ikisini bir tek ihramla birleştirmeye......... denir"* cümlesini aşağıdakilerden hangisi doğru olarak tamamlar?

A) Temettu haccı

B) Kıran haccı

C) İfrad Haccı

D) Hacc-ı ekber

E) Haccı Suğra

8- Aşağıdakilerden hangisi *"âfâkî"* kavramının tanımıdır?

A) Her hangi bir delile dayanmaksızın konuşan kimse

B) Ufku gözlemleyen kimse

C) Mikat sınırları dışında ikamet eden kimse

D) Mikat ile Hıll bölgesi arasında yaşayan kimse

E) Mekkede yaşayanlar

9- Aşağıdakilerden hangisi hac için mikat mahalli değildir?

A) Ten'im

B) Yelemlem

C) Cuhfe

D) Zât-ü ırk

E) Karn

10- *"Karn"*, Mekke'ye hangi cihetten gelenlerin mikat mahallidir?

A) Yemen cihetinden gelenlerin

B) Şam cihetinden gelenlerin

C) Mısır cihetinden gelenlerin

D) Necid ve Kuveyt cihetinden gelenlerin

E) Bahreyn cihetinden gelenlerin

11- Aşağıdakilerden hangisi ihramın sünnetlerinden biridir?

A) Niyet etmek

B) Dil ile niyet etmek

C) İhram yasaklarına riâyet etmek

D) İhrama girdikten sonra iki rekât namaz kılmak

E) Oruçlu girmek

12- Aşağıdakilerden hangisi tavaf çeşitlerinden değildir?

A) Sünnet tavaf

B) Nafile tavaf

C) İhsar tavafı

D) Adak tavafı

E) Ziyaret tavafı

13- Aşağıdakilerden hangisi *"Teyamün"* kavramının tanımıdır?

A) Tavafı Kâ'be'nin sağından yapmak

B) Uğurlu ve bereketli saymak

C) Karşılıklı yemin etmek

D) Mikata Yemen cihetinden gelmek

E) Tavafı soldan başlayarak yapmak

14- Aşağıdakilerden hangisi *"ziyaret tavafı"nın* tanımıdır?

A) Mekke'ye gelen kimsenin yaptığı ilk tavaf

B) Umre'de yapılan tavaf

C) Müzdelife vakfesinden sonra yapılan tavaf

D) Mekke'yi ziyaret eden kimsenin yaptığı tavaf

E) Hiçbiri

15- Aşağıdakilerden hangisi tavafın şartlarından değildir?

A) Kâ'be'yi sola alarak yapmak

B) Belirli vakitte yapmak

C) Yürüyerek yapmak

D) Mescid-i Haram'ın içinden yapmak

E) Tavafı gece yapmak

16- Aşağıdakilerden hangisi tavafın sünnetlerinden biridir?

A) Tavafı Mescid-i Haram içinde yapmak

B) Müvâlât

C) Hervele yapmak

D) Teyamün

E) Hiçbiri

17- Aşağıdakilerden hangisi *"remel'in"* tanımıdır?

A) Tavafta sağ omzu açık bırakmak

B) Mes'a'da iki yeşil direk arasında koşmak

C) Cemrelere taşları fırlatarak atmak

D) Tavafta çalımlı ve süratli yürümek

E) Müzdelifede durmak

18- Aşağıdakilerden hangisi sa'yin sünnetlerinden değildir?

A) Sa'yi, tavaf yapıp tavaf namazını kıldıktan sonra ara vermeden yapmak

B) Sa'y esnasında zikirle meşgul olmak

C) Sa'yi yedi şavta tamamlamak

D) Sa'yin şartlarını peş peşe yapmak

E) Hiçbiri

19- Aşağıdakilerden hangisi Arafat vakfesinin geçerli olmasının şartlarından biridir?

A) Vakfeyi kıbleye yönelik olarak yapmak

B) Vakfeyi arefe günü zeval vaktinden sonra yapmak

C) Vakfeyi niyet ederek yapmak

D) Öğle ve ikindi namazlarını cem-i takdim ile kılmak

E) Vakfeyi bir gün önce yapmak

20- Aşağıdakilerden hangisi Müzdelife Vakfesinin geçerli olmasının şartlarından değildir?

A) Güneş doğmadan önce Müzdelife'den ayrılmak

B) Hac için ihramlı olmak

C) Vakfe'yi Müzdelife sınırları içinde yapmak

D) Arafat vakfesini yapmış olmak

E) Mina için hazırlık yapmak

21- Aşağıdakilerden hangisi Müzdelife vakfesinin sünnetlerinden biridir?

A) Vakfeyi belirli zaman içinde yapmak

B) Arafat vakfesini yapmış olmak

C) Vakfeyi Müzdelife sınırları içinde yapmak

D) Arefe gününü Bayrama bağlayan geceyi Müzdelife'de geçirmek

E) Hiçbiri

22- *"Eyyam-ı Mina"* hangi günlerdir?

A) Zilhicce'nin 10, 11, 12 ve 13. günleri

B) Zilhicce'nin 11, 12, 13 ve 14. günleri

C) Zilhicce'nin 9, 10, 11 ve 12. günleri

D) Zilhicce'nin 8, 9, 10 ve 11. günleri

E) 11-12-13-14

23- Şeytan taşlama ile ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisi doğrudur?

A) Bir, iki, üç ve dördüncü günlerde cemrelerden her birine 7'şer taş atılır

B) Birinci günü Akabe cemresine 21; iki, üç ve Mina'da kalındığı takdirde dördüncü günü cemrelerden her birine 7'şer taş atılır

C) Birinci günü Akabe cemresine 7; iki ve üçüncü günleri toplam 21 taş atılır

D) Birinci günü Akabe cemresine 7; iki, üç ve Mina'da kalındığı takdirde dördüncü günü cemrelerden her birine 7'şer taş atılır

E) Hiçbiri

24- Aşağıdakilerden hangisi şeytan taşlamanın geçerlilik şartlarından biri değildir?

A) Taşları cemrelere el ile fırlatarak atmak

B) Taşların her birini ayrı ayrı atmak

C) Taşları sağ el ile atmak

D) Mazereti bulunmayan kimsenin taşları bizzat kendisinin atması

E) Hepsi şarttır

25- Aşağıdakilerden hangisi şeytan taşlamanın mekruhlarından biri değildir?

A) Belirlenen sayıdan fazla taş atmak

B) Mekke'den toplanan taşları atmak

C) Temiz olmayan taşları atmak

D) Büyük taşları kırıp küçülterek atmak

E) Taş atarken cemreler arasında sıraya uymamak

26- İlk tahallülden sonra ihram yasaklarından hangisi sona ermez?

A) Koku sürünme yasağı

B) Dikişli elbise giyme yasağı

C) Cinsel ilişki yasağı

D) Tırnak kesme yasağı

E) Saç kesme yasağı

27- Aşağıdakilerden hangisi *"ihsar"ın* tanımıdır?

A) Hac için ihrama giren bir kimsenin Arafat'ta vakfeye yetişememesi

B) Hac veya umre için ihrama giren kimsenin elinde olmayan bir sebeple ibadetini tamamlamadan ihramdan çıkması

C) Mikat mahallini ihramsız olarak geçmesi

D) Ziyaret tavafını yapmadan cinsel ilişkide bulunması

E) Hiçbiri

28- Aşağıdakilerden hangisi hacca vekil göndermenin şartlarından biridir?

A) Vekilin erkek olması

B) Vekile haccın farz olması

C) Vekilin zengin olması

D) Haccın, müvekkile önceden farz olmuş olması

E) Vekilin genç olması

29- Sa'yin son üç şavtını yapmamanın cezası aşağıdakilerden hangisidir?

A) Dem

B) Tamamı için bir sadaka-i fıtır vermek

C) Yapılamayan her bir şavt için bir sadaka-i fıtır vermek

D) Her hangi bir cezası gerekmez

E) Üç gün oruç tutmalı

30- Kudüm tavafını abdestsiz olarak yapmanın cezası aşağıdakilerden hangisidir?

A) Dem

B) Sadaka

C) Bedene

D) Her hangi bir cezası gerekmez

E) Bir gün oruç

31- Tavaf namazını terk etmenin cezası nedir?

A) Dem

B) Bir sadaka-i fıtır vermek

C) Hiçbir cezası yoktur

D) Her rekât için sadaka-i fıtır vermek

E) Bedene

32- Mazeretsiz olarak Müzdelife vakfesini yapmamanın cezası nedir?

A) Bedene

B) Dem

C) Sadaka

D) Ceza gerekmez

E) Fıtr sadakası

33- Bedene cezası ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Arafat vakfesinden sonra ilk tahallülden önce cinsel ilişkide bulunan kimseye bedene cezası gerekir

B) İlk tahallülden sonra cinsel ilişkide bulunan kimseye bedene cezası gerekir

C) Ziyaret tavafını abdestsiz olarak yapan kimseye bedene cezası gerekir

D) Ziyaret tavafından sonra cinsel ilişkide bulunan kimseye bedene cezası gerekir

E) Hiçbiri

34- Hac kurallarını ihlal etmekten doğan cezalar ne zaman îfa edilir?

A) Mina günlerinde îfa edilir

B) Bayram günlerinde îfa edilir

C) Kuralın ihlal edildiği gün îfa edilir

D) Belirli bir zamanı yoktur, her zaman îfa edilebilir

E) Bayram gününden önce

35- Ziyaret amacıyla hangi mescid için özel seyahate çıkılmaz?

A) Mescid-i Aksa

B) Mescid-i Harem

C) Mescid-i Hayf

D) Mescid-i Nebevî

E) Mescid-i Kuba

36- *"Ravza-i Mutahhara"*nın tanımı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Babü's-selâm ile Peygamberimiz (a. s.) 'in kabri arasındaki kısımdır

B) Minber ile Peygamberimiz (a. s.) 'in kabri arasındaki kısımdır

C) Mihrap ile Peygamberimiz (a. s.) 'in kabri arasındaki kısımdır

D) Babü's-selâm ile Minber arasındaki kısım

E) Medine'de yer alan mezarlık

37- *"Eyyam-ı Teşrik"* hangi günlerdir?

A) Zilhiccenin 9, 10, 11, 12 ve 13. günleridir

B) Zilhiccenin 10, 11 ve 12. günleridir

C) Zilhiccenin 9, 10 ve 11. günleridir

D) Zilhiccenin 9, 10, 11 ve 12. günleridir

E) Zilhiccenin 10, 11, 12 ve 13. günleri

38- Cemreleri taşlama ile ilgili aşağıdaki cümlelerden hangisi <u>doğrudur?</u>

A) Bayramın birinci günü büyük, orta, küçük cemreler taşlanır

B) Bayramın ikinci günü küçük, orta, büyük cemreler taşlanır

C) Bayramın üçüncü günü büyük, orta, küçük cemreler taşlanır

D) Bayramın dördüncü günü büyük, küçük, orta cemreler taşlanır

E) Hiçbiri

39- Aşağıdakilerden hangisi *"dem cezası"*nı gerektirir?

A) Mikatı ihramsız geçmek

B) Bir elin dört tırnağını kesmek

C) Kudüm tavafını abdestsiz yapmak

D) Veda tavafını abdestsiz yapmak

E) Arefe günü vakfeyi yapmamak

40- Aşağıdakilerden hangisi ikinci *"tahallülün"* tanımıdır?

A) Cinsel ilişki dışındaki diğer ihram yasaklarının kalkmasıdır

B) Cinsel ilişki dahil bütün ihram yasaklarının kalkmasıdır

C) Sadece cinsel ilişki yasağının kalkmasıdır

D) Evlenme yasağının ortadan kalkmasıdır

E) Avlanma yasağının sona ermesi

41- Hac veya umreye niyet ederek mîkat mahallini dikişli elbise ile geçen kimsenin <u>cezası</u> nedir?

A) Dikişli elbiseyi bir gündüz veya bir geceden daha az bir süre giymiş ise sadaka-i fıtır gerekir

B) Dem gerekir

C) Mikat mahalline dönerek rida ve izara bürünmesi gerekir

D) Hatırlayınca elbiselerini çıkarması, rida ve izara bürünmesi gerekir, bu takdirde her hangi bir ceza gerekmez

E) Bedene

42- Aşağıdaki cümlelerden hangisi *"hıll"* kavramının tanımıdır?

A) Harem bölgesi dışında kalan bölgelerin adıdır

B) Mekke ve yakın çevresinin adıdır

C) Harem bölgesi ile mîkat sınırları arasında kalan bölgenin adıdır

D) Mîkat sınırlarının dışında kalan bölgenin adıdır

E) Hiçbiri

43- Aşağıdakilerden hangisi Ka'be'nin rükünlerinden <u>değildir?</u>

A) Rükn-ü Yemânî

B) Rükn-ü Irâkî

C) Rükn-ü şâmî

D) Rükn-ü İbrahim

E) Rükn-ü Karn

44- Aşağıdakilerden hangisi *"fevat"* ın tanımıdır?

A) Hac için ihrama giren bir kimsenin Arafat'ta vakfeye yetişememesi

B) Hac veya umre için ihrama giren kimsenin elinde olmayan bir sebeple ibadetini tamamlamadan ihramdan çıkması

C) Mîkat mahallini ihramsız olarak geçmesi

D) Ziyaret tavafını yapmadan cinsel ilişkide bulunması

E) Müzdelife vakfesini terk etmesi

45- Aşağıdakilerden hangisi *"ızdıba"* nın tanımıdır?

A) Mes'a'da iki yeşil direk arasında koşmak

B) Tavafta sağ omuzu açık bırakmak

C) Tavafta çalımlı ve süratli yürümek

D) Cemrelere taşları fırlatarak atmak

E) Haccın farzlarından birini zamanında yapmamak

HAC KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARININ -I- CEVAPLARI

1-C	2-B	3-D	4-C	5-D
6-A	7-B	8-C	9-A	10-D
11-B	12-C	13-A	14-C	15-C
16-B	17-D	18-C	19-B	20-A
21-D	22-A	23-D	24-C	25-B
26-C	27-B	28-D	29-C	30-B
31-C	32-B	33-A	34-D	35-C
36-B	37-A	3 8-B	39-A	40-B
41-A	42-C	43-D	44-A	45-B

HAC KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARI -II-

1- Aşağıdakilerden hangisi haccın sıhhat şartlarından değildir?

A) Belirli zaman
B) İhram
C) Belirli mekân
D) Yol güvenliği
E) Hac mevsiminde orada bulunmak

2- Aşağıdakilerden hangisi sa'yin hükmü konusunda sırasıyla Hanefî ve Şafiî mezheplerinin görüşünü birlikte ifade eder?

A) Farz – Farz
B) Vacip - Vacip
C) Vacip – Farz
D) Farz – Sünnet
E) Vacip - Sünnet

3- Aşağıdakilerden hangisi Müzdelife vakfesinin hükmünü ifade eder?

A) Farz
B) Vacip
C) Sünnet
D) Müstehap
E) Mübah

4- Aşağıdakilerden hangisi hiçbir görüşe göre Müzdelife vakfesinin başlangıç zamanı değildir?

A) Arefe gününü Bayrama bağlayan gece yarısından itibaren
B) Arefe günü akşamı güneşin batışından itibaren
C) Fecr-i sadıktan itibaren
D) Yatsı vaktinin girmesinden itibaren
E) Hiçbiri

5- Umre'nin sa'yini ihramlı olarak yapmanın hükmü nedir?

A) Farz
B) Vacip
C) Sünnet
D) Müstehap
E) Caiz

6- Bayramın birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde Mina'da gecelemenin hükmünü sırasıyla Hanefî ve Şafiî mezhebinin görüşlerini aşağıdakilerden hangisi yansıtmaktadır?

A) Farz- Vacip
B) Vacip-Farz
C) Vacip-Sünnet
D) Sünnet-Vacip
E) Vacip-Vacip

7- *"... haccı yapanların Mekke'ye vardıklarında îfa etmeleri gereken ilk tavafa..........tavafı denir"* cümlesindeki boş yerlere aşağıdaki kelimelerden hangisinin konulması cümleyi doğru olarak tamamlar?

A) Temettu-veda
B) Temettu-kudûm
C) İfrad- kudûm
D) Kıran-ziyaret
E) Kıran-temettu

8- *"…. hacıların Mekke'den ayrılmadan önce yapmaları gereken en son tavafa……. tavafı denir"* cümlesindeki boş yerleri aşağıdaki kelimelerden hangisinin konulması cümleyi doğru olarak tamamlar?

A) Hıll bölgesinde yaşayan-veda

B) Afâkî-veda

C) Hıll bölgesinde yaşayan-Kudûm

D) Afâkî-Kudûm

E) Afâkî-Ziyaret tavafı

9- Aşağıdakilerden hangisi tavafı Hatîm'in dışından yapmanın hükmü konusunda doğrudur?

A) Farz B) Sünnet

C) Müstehap D) Hiç biri

E) Mendup

10- Aşağıdakilerden hangisi ihrama girerken telbiye getirmenin hükmü konusunda sırasıyla Hanefî ve Şafiî mezheplerinin görüşlerini yansıtmaktadır?

A) Sünnet-sünnet

B) Vacip-Şart

C) Farz-farz

D) Farz-sünnet

E) Vacip-sünnet

11- *"Zülhuleyfe, Cuhfe, Karn, Yelemlem ve Zat-ı Irk … bölgesini çevreleyen yerleşim yerleridir"* cümlesindeki boş yeri aşağıdakilerden hangisi uygun olarak tamamlar?

A) Hıll bölgesi

B) Harem bölgesi

C) Arafat bölgesi

D) Afak bölgesi

E) Müzdelife

12- *"İhrama girerken niyet ve telbiyeden önce vücuda güzel koku sürmek …"* cümlesindeki boş yeri aşağıdakilerden hangisi uygun olarak tamamlar?

A) Haramdır B) Müstehaptır

C) Vaciptir D) Mekruhtur

E) Müfsit

13- *" … mezhebine göre ifrâd veya kıran haccına niyet eden kimse tavaf ve sa'y yaptıktan sonra hac niyetini feshedip haccını umreye çevirerek traş olup ihramdan çıkabilir"* cümlesindeki boş yeri aşağıdakilerden hangisi uygun olarak tamamlar?

A) Hanefî B) Hanbelî

C) Şafiî D) Malikî

E) Caferi

14- Kaç çeşit tavaf vardır?

A) Beş B) Altı

C) Sekiz D) Yedi

E) Dört

15- Aşağıdakilerden hangisi ziyaret tavafının başlama vakti konusunda doğrudur?

A) Zilhicce ayının dokuzunu onuna bağlayan gece yatsı vaktinden itibaren

B) Zilhicce ayının dokuzunu onuna bağlayan gecenin yarısından itibaren

C) Kurban bayramının ilk günü güneşin doğuşundan itibaren

D) Zilhicce ayının dokuzuncu günü güneşin batmasından itibaren

E) Hiçbiri

16- Hangi mezhebe göre Arafat Vakfesi Arefe günü fecr-i sadıktan itibaren yapılabilir?

A) Hanefî B) Şafiî
C) Hanbelî D) Mâlikî
E) Caferi

17- Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre umre tavafının bir şavtını abdestsiz veya cünüp olarak yapmak aşağıdakilerden hangi cezayı gerektirir?

A) Bedene
B) Altı sadaka-i fıtır
C) Üç gün oruç tutmak
D) Dem
E) Üç gün fıtr sadakası

18- Ziyaret tavafının son üç şavtını terk eden kimseye aşağıdaki cezalardan hangisi gerekir?

A) Bedene
B) Bir sadaka-i fıtır
C) Dem
D) Üç sadaka-i fıtır
E) Üç gün oruç

19- Ziyaret tavafının son üç şavtını adetli olarak yapmak hangi cezayı gerektirir?

A) Üç sadaka-i fıtır
B) Dem
C) Bedene
D) Tavafı geçerli olmaz.
E) Haccı fevt olur

20- Sa'yin son üç şavtının adetli olarak yapılması hangi cezayı gerektirir?

A) Dem
B) Herhangi bir ceza gerekmez
C) Üç sadaka-i fıtır
D) Sa'yi geçerli olmaz
E) Sa'yi baştan tekrar yapar

21- Sırasıyla İmam Ebû Hanife ve İmam Şafiî'ye göre Müzdelife'de akşam ile yatsı namazlarını yatsı vaktinde cem ederek kılmanın hükmü nedir?

A) Sünnet-vacip
B) Sünnet-sünnet
C) Vacip-vacip
D) Vacip-sünnet
E) Farz-vacip

22- Cemerata atılacak taşların tamamını Müzdelife'den toplamanın hükmü nedir?

A) Vacip
B) Sünnet
C) Müstehap
D) Hiçbiri
E) Farz

23- Bayramın üçüncü günü Mina'dan ayrılmaya ne denir?

A) Nefr-i evvel
B) Nefr-i sanî
C) Tahallül-ü evvel
D) Tahallül-ü sanî
E) Tahallül-ü ahir

24- Hanefî ve Şafiî mezheplerine göre küçük, orta ve büyük cemrelere sırası ile taş atmanın hükmü nedir?

A) Sünnet-sünnet

B) Vacip-sünnet

C) Sünnet-vacip

D) Vacip-vacip

E) Hiçbiri

25- İmam Ebû Hanife'ye göre temettu haccı yapan kimselerin hedyi, en geç bayramın üçüncü günü güneşin batımına kadar kesmemelerinin cezası nedir?

A) Bedene

B) Dem

C) Üç gün oruç tutmak.

D) Her hangi bir cezası yoktur

E) Sadaka vermek

26- Sırasıyla İmam Ebû Hanife ile İmam Şafiî'ye göre ihramdan çıkmak için bayramın ilk üç gününde traş olmanın hükmü nedir?

A) vacip-vacip

B) Sünnet-vacip

C) Sünnet-sünnet

D) Vacip-sünnet

E) Müstehap-vacip

27- Sırasıyla İmam Ebû Hanife ile İmameyne göre taş atma, kurban kesme ve traş olma menasiki arasındaki tertibe uymanın hükmü nedir?

A) Vacip-Vacip

B) Sünnet-Sünnet

C) Vacip-Sünnet

D) Sünnet-Vacip

E) Vacip-Mübah

28- Sırasıyla Hanefî ve Şafiî mezheplerine göre ihsar kurbanının Harem bölgesinde kesilmesinin hükmü nedir?

A) Şart-Şart değil

B) Sünnet-Vacip

C) Müstehap-Şart

D) Şart-Şart

E) Sünnet-Şart

29- Sırasıyla Hanefî ve Şafiî mezheplerine göre vekil olarak hacca gönderilecek kimsenin kendi adına hac görevini yapmış olmasının hükmü nedir?

A) Şart-Şart değil

B) Şart-Şart

C) Şart değil-Şart

D) Şart-Müstehap

E) Şart değil-Şart değil

30- Sırasıyla Hanefî ve Şafiî mezheplerine göre ticaret amacıyla Mekke'ye giden kimsenin mîkat mahallinden ihramlı olarak geçmesinin hükmü nedir?

A) Vacip-farz

B) Sünnet-sünnet

C) Sünnet-vacip

D) Vacip-sünnet

E) Vacip-vacip

31- Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A) Harem ve Hil bölgesi dışında kalan yerlere Âfak denir.

B) İlk namazda Hz. Peygamberimize Hz. Cebrail imamlık yapmıştır.

C) İmam Şâfiî'ye göre gamûs yemini için de kefaret gerekir.

D) Hanefî mezhebine göre, satranç oynamanın hükmü mübahtır.

E) Hiçbiri

32- Umre yapmaksızın sadece hac niyetiyle ihrama girerek yapılan hacca ne haccı denir?

A) Temettü

B) Kıran

C) İfrat

D) Sader

E) Kudüm

33-Hac zaman ne farz kılınmıştır?

A) H. 5. yıl

B) H. 7. yıl

C) H. 9. yıl

D) H. 10. yıl

E) H. 6. yıl

34- Merve ile Safa arasında Safadan başlayıp Merve'de bitmek üzere 7 kez gidip gelmeye ne ad verilir?

A) Vakfe
B) Tavaf
C) Say
D) İhram
E) Sader

35- Arafat vakfesi ile Müzdelife vakfesinin hükmü aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

A) Vacip-Vacip

B) Farz-Farz

C) Sünnet-Sünnet

D) Farz-Vacip

E) Vacip-Farz

36- *"......mezheplerine göre ömürde bir defa umre yapmak farzdır"* cümlesindeki boş yeri aşağıdakilerden hangisi uygun olarak tamamlar?

A) Şafiî ve Mâlikî

B) Mâlikî ve Hanbelî

C) Şafiî ve Hanbelî

D) Hanefî ve Mâlikî

E) Şafiî ve Hanefî

HAC KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARININ –II- CEVAPLARI

1-D	2-C	3-B	4-D	5-B
6-D	7-C	8-B	9-D	10-D
11-A	12-B	13-B	14-D	15-B
16-C	17-D	18-C	19-A	20-B
21-D	22-D	23-A	24-C	25-B
26-D	27-C	28-A	29-C	30-D
31-D	32-C	33-C	34-C	35-D
36-C				

HAC KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARI –III-

1- Afakiler için yol üzerinde mikat yeri yoksa ihrama en son nerede girmelidirler?

A) Muhakkak mikat yerinden geçmek gereklidir

B) Kendilerine yakın mikatın hizasını geçmeden

C) Kendi ikamet ettikleri yerde

D) Mescidi Harama girmeden hemen önce

E) Bindikleri araçta girerler

2- Aşağıdakilerden hangisi ihramın sünnetlerinden değildir?

A) İhram yasaklarından sakınmak

B) Tırnakları kesmek

C) Her fırsatta telbiye söylemek

D) Temizlik için gusletmek

E) Hiçbiri

3- Aşağıdakilerden hangisi belden aşağıya sarılan havlu anlamına gelir?

A) Rida B) İzar

C) İhram D) Hiçbiri

E) Kamis

4- Arefe günü Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarının öğle vakti içinde birleştirilerek birlikte kılınması aşağıdakilerden hangisidir?

A) Muvalat

B) Cem'-i te'hir

C) Cem'-i takdim

D) Vakfe

Cem'-i salat

5- Aşagıdakilerden hangisi Hacerülesved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp, Kâ'be'nin etrafında yedi defa dönmektir?

A) Sa'y B) Vakfe

C) Tavaf D) Şaft

E) Tevakkuf

6- Kâ'be'yi sol tarafına alıp kendisi Kâ'be'nin sağında olacak şekilde yürümek aşağıdakilerin hangisi ile ifade edilir?

A) Teyemmüm B) Teyamün

C) Telbiye D) Say

E) Şavt

7- Aşağıdakilerden hangisi Müzdelife Vakfesinin zamanıdır?

A) Zilhiccenin 10. günü zeval vaktinde 11.günü fecr-isadık zamanına kadar geçen süre

B) Zilhiccenin 10.günü zeval vaktinden güneş batmasına kadar geçen süre

C) Zilhiccenin 10.günü tan yerinin ağırmaya başlamasından güneşin doğmasına kadar olan süre

D) Hiçbiri

E) Zilhiccenin 9. günü akşam namazından sonra

8- Haccedenlerin arefe günü akşamı müzdelifede akşam ve yatsı namazlarını cem-i te'hir ile kılmalarının Hanefîlere göre hükmü nedir?

A) Sünnet B) Farz

C) Vacip D) Mubah

E) Müstehap

9- Aşağıdakilerden hangisi şeytan taşlamalarının mekruhlarından değildir?

A) Şeytan taşlama günlerinde sırayla Küçük,Orta ve Akabe cemrelerine taş atmak

B) Cemre mahalinde biriken taşlardan alıp atmak

C) Büyükçe bir taşı olduğu gibi veya kıip bir kaç parça yaparak atmak

D) Bir cemreye aynı gün yediden çok taş atmak

E) Hiçbiri

10- Saçların traş edilmesi ve kısaltılmasıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Ebû Hanife ve İmam Malik'e göre,bayramın 3.günü güneş batıncaya kadar ki süre içinde yapılması vaciptir

B) Kadınların saçlarını dipten traş etmeleri sünnettir

C) Geciktirilmesi durumunda ceza gerekir

D) Mezheplerin her birinde başın traş edilecek miktarı abteste meshi gereken miktarı aynıdır

E) Hiçbiri

11- Aşağıdakilerden hangisi temettu' ve kıran haccının şartlarından değildir?

A) Hacceden kişi Afaki olmalıdır

B) Hacceden kişi Hillı olmalıdır

C) Umre ve Hac,her ikisi aynı yılın hac aylarında yapılmalıdır

D) Hac aylarında yapılan umreden sonra "Salih İlmam" olmamalıdır

E) Hiçbiri

12- Hanefîlere göre, umre ile hac arasında herhangi bir sebeple memlekete dönmekle kişi ne yapmış olur?

A) İfrad haccı

B) Sahih ilam

C) Temettu' haccı

D) Hiçbiri

E) İhsar

13- Hacerü'l-esvedi karşıdan selâmlamaya ne ad verilir?

A) İstilam

B) Mültezem

C) Iztıba

D) Hervele

E) Salvele

14- Aşağıdakilerden hangisi haccın farzlarından değildir?

A) İhram

B) Kâ'beyi tavaf

C) Şeytan taşlama

D) Arafatta vakfe

E) Ziyaret tavafı

15- Hac ibadeti esnasında kişiye bazı şeylerin yasaklanması durumuna ne ad verilir?

A) Say B) İhram
C) Savt D) Vakfe
E) İlam

16- Kurban Bayramından bir gün önce Arafat adı verilen yere gelerek burada bir müddet beklemeye ne ad verilir?

A) Tavaf
B) Hacerü'l-Esved
C) Sa'y
D) Vakfe
E) İntizar

17- Hacerül Esvedin bulunduğu köşeden başlayarak Kâ'be'nin etrafında sadece bir tur dolaşmanın adı nedir?

A) Say B) Şavt
C) Vakfe D) Tavaf
E) Telbiye

18- Hacda şeytan taşlanılan ve kurban kesilen yerin adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mina
B) Müzdelife
C) Safa-Merve
D) Mescid-i Haram
E) Mik'at

19- Hacda ihrama girilen yerin adı nedir?

A) Mültezem B) Mikat
C) Mescid-i Haram D) Kâ'be
E) Arafat

20- Mekkeye varınca yapılması gereken umre veya hac için yapılacak ilk ibadet hangisidir?

A) Namaz kılmak
B) Sa'y yapmak
C) Zemzem suyu içmek
D) Tavaf yapmak
E) Kur'an okumak

21- İhramdan nasıl çıkılır?

A) İhram elbisesi çıkarılarak
B) Traş olunarak
C) Tavaf yapılarak
D) Say yapılınca
E) Mikat sınırını geçerek

22- Mekke'den ayrılırken yapılan son tavafın adı nedir?

A) Ziyaret tavafı
B) Umre tavafı
C) Veda tavafı
D) Nafile tavaf
E) Kudüm tavafı

23- İhrama niyetten sonra lebbeyk şeklinde okunan duaya ne denir?

A) Telbiye
B) Tekbir
C) İhram duası
D) Tavaf duası
E) Tahmit

24- Aşağıdakilerden hangisi umrenin kelime anlamlarından değildir?

A) Ziyaret etmek

B) Uzun ömürlü olmak

C) Vakfe yapmak

D) Allah'a kul olmak.

E) Hiçbiri

25- Kurban kelimesinin anlamı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yakınlaşmak

B) Uzaklaşmak

C) Cömertlik

D) Cimrilik

E) Allah için hayvan kesmek

26- İhram yasaklarının kalkmasına ne ad verilir?

A) Muhayyerlik

B) Hac

C) Tehallül

D) İkame

E) Tahakküm

HAC KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARININ –III- CEVAPLARI

1-B	2-A	3-B	4-C	5-C
6-B	7-C	8-C	9-A	10-B
11-B	12-B	13-A	14-C	15-B
16-D	17-B	18- A	19-B	20-D
21-B	22-C	23-A	24-C	25-A
26-C				

Yemin ve Kefareti:

Sözlükte "kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant, kasem " vb. mânalara gelir. Allah'ın isim ve sıfatları zikredilmeden söylenen bir sözün yemin sayılıp sayılmamasında toplumun örfü ve kutsal hakkındaki değerlendirmesi ölçü alınır. Toplumumuzda "Kâ'be hakkı için", "Kur'ân çarpsın", "Ekmek çarpsın", "Anam avradım olsun" gibi toplumun üst ve kutsal değerlerini, sözünü teyît etmek için kullanma da, örfen yemin telakkî edildiği sürece, diğer yeminlerin tâbî olduğu hükme tâbîdir. Yemin çeşitleri:

1-Lağv Yemini: Yanlışlıkla doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Bir kimsenin borcunu ödediğini sanarak "Borcumu ödedim" diye yemin etmesi böyledir.

2-Gamûs Yemini: Geçmiş zamanda yapılmış veya yapılmamış bir iş hakkında bile bile, kasten ve yalan yere yapılan yemindir. Gamûs yemini için keffâret yoktur. Çünkü kefaretle temizlenebilecek bir günah değildir. Mutlaka samimi tövbe ve kul hakkını ihlal varsa hak sahibinden helallik almak gerekir.

İmam Şâfiî'ye göre gamûs yemini için de keffâret gerekir.

3- Mün'akit Yemin: Yeminin terim anlamına uyun olan şekli olup, mümkün ve geleceğe ait bir konuda yapılan yemindir. Yeminler içerisinde yalnızca mün'akit yemininde keffâret gerekir.

Yeminin terim anlamına uyun olan şekli olup, mümkün ve geleceğe ait bir konuda yapılan yemindir. Bir kimsenin şu tarihte borcunu ödeyeceğine, falanca yerde hazır bulunaca-

ğına, şu işi yapacağına yemin etmesi gibi. Bu yemin, yukarıda ifade edildiği gibi, yapılacak bir de Allah'ı şahit tutma demek olup her halükârda yerine getirmelidir. Yerine getirilmezse yemin bozulmuş olur ve kefaret gerekir. Burada kefaret, Allah'a karşı işlenen bir hatanın ve mahcubiyetin yine ibadet cinsinden olumlu bir hareketle örtülmeye, affedilmesine çalışılmasıdır. (Diyanet İlmihâli, Diyanet Vakfı Yayınları, II. Cilt) Kur'ân'da konuyla ilgili olarak şöyle buyururur:

"Allah kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeği orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riâyet edin) . Allah, size âyetlerini açıklıyor, umulur ki şükredersiniz." (Maide sûresi, âyet:89)

Adak:

Arapça'da nezir (nezr) diye ifâde edilen adak fıkıh dilinde, "bir kimsenin dînen yükümlü olmadığı ibâdet cinsinden bir şeyi kendisi için vâcip kılması"nı ifâde eder. Diğer bir ifâdeyle "kişinin farz veya vâcip cinsinden bir ibâdeti yapacağına dâir Allah Teâlâ'ya söz vererek o ibâdeti kendisine borç kılması"dır.

İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere fakîhlerin önemli bir kısmı adak adamanın mekrûh olduğu görüşündedir. Hanefîler ise Allah'a ibâdet ve tâat kâbilinden adakta bulunmayı mübâh görürler. Sonuçta bir ibâdetin işlenmesine vesîle olduğu için bunu müstehâp görenler de vardır. Mâlikîler adakta bulunmayı normalde mendûp, şarta bağlı adağı ise mübâh sayarlar.

Allah'a isyân ve mâsiyeti içermediği sürece, hangi grupta yer alırsa alsın, adakta bulunulduğunda yerine getirilmesi dînen vâcip görülmüştür.

Şartları: Adağın geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin müslüman, akıllı ve bulûğa (ergenlik çağınA) ermiş bir kimse olması gerekir.

1- Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vâcip ibâdetin bulunması gerekir.

2- Adanan şey bizzat hedeflenen (maksût) ibâdet cinsinden olmalı, başka bir ibâdete vesîle olduğu için farz veya vâcip sayılan bir ibâdet olmamalıdır. Meselâ abdest almayı, ezân ve kâmet okumayı, mescide girmeyi konu alan adak geçerli olmaz.

3- Adanan husûs, adayan şahsın o anda veya daha sonra yapması gereken farz veya vâcip bir ibâdet olmamalıdır. Kılmakla mükellef olduğu namaz, tutmakla mükellef olduğu ramazan orucu adak konusu olmaz.

4- Adanan şeyin meydana gelmesi ve yapılması maddeten ve dînen mümkün ve meşrû olması, mal ise adayan şahsın mülkiyetinde bulunması gerekir. Bir kimsenin sahip olmadığı malı adaması geçersiz, sahip olduğundan fazlasını adaması hâlinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerlidir. Ancak bir kimsenin ileride sahip olması kuv-

vetle muhtemel bir malla ilgili adağı geçerli sayılır. Meselâ ileride mîrâs yoluyla sahip olacağı malın adanması böyledir.

5- Adanan fiil Allah'a isyânı, bid'ât, günâh ve mâsiyeti içermemelidir. Bu takdirde adak geçersizdir.

Adağın Hükmü: Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan (mutlak) adaklar, adama anından îtibaren gerekli hâle gelir ve ilk fırsatta yerine getirilmesi uygun olur. Bir şarta bağlanan adakların da o şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Şart gerçekleşmeden adak yerine getirilirse geçersizdir; yapılan ibâdet nâfile sayılır. Meselâ, herhangi işi olduğu takdirde üç gün oruç tutmayı nezreden kimsenin durumu böyledir.

Yerine getirilmesi gelecek bir zamana bağlanan adaklar ise, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre bu zaman kaydına îtibâr edilmeksizin önceden de ye¬rine getirilebilir. İmam Muhammed ile Şâfiîler ve Hanbelîler sadaka gibi mâlî ibâdetlerde aynı görüşü paylaşmakla birlikte namaz, oruç gibi bedenî ibâdetlerde vakit gelmeden hükmün sabit olmayacağı görüşündedir.

Fakat istenmeyen şart gerçekleşirse, dilerse adadığı şeyi yerine getirir, dilerse yemin keffâreti öder.

Vasiyet: Emretmek, bir işi birisine ısmarlamak, bir malı ölümden sonra bağışlama anlamında bir fıkıh terimi Terim olarak, dinî ilimlerden fıkıhta ve hadis usûlünde ayrı ayrı manalara gelmektedir

Fıkıh Istılahında Vasiyet bir malı veya menfaati ölümden sonraya bağlayarak bir şahsa veya hayır kurumuna karşılıksız olarak bağışlamak demektir.

Vasiyetler dînî açıdan beş grupta toplanırlar:

a-Vacip vasiyetler: Bir Müslümanın hayatında iken ödemesi gereken ama ödeyemediği borçlarını veya başkasına ait hakları -bu borçlar Allah hakkına taalluk edebileceği gibi kul hakkı da olabilir- ödenmesi veya sahiplerine verilmesi için *vasiyet etmesi vaciptir.*

b- Müstehap vasiyetler: Hali vakti yerinde olan kişinin, varis olmayan akrabalarına, yoksullara ve hayır kurumlarına vasiyette bulunması müstehaptır

c- Mübah vasiyetler: Akrabalardan veya yabancılardan zengin olanlar için vasiyette bulunmak mübahtır

d- Mekruh vasiyetler: Fakir varisi olanların, mallarını vasiyet etmeleri ittifakla mekruhtur Ayrıca Hanefîlere göre, kim olursa olsun fisku fücur ehline vasiyette bulunmak da tahrimen mekruhtur

e- Haram olan vasiyetler: Haram bir işin yapılması için vasiyette bulunulması ittifakla haramdır Meselâ, bir Müslümanın kilise yapılması, şarap fabrikası inşası gibi haram olan bir şeyi vasiyet etmesi haramdır Bu tür vasiyetlere uyulmaz Ayrıca meşru cihetlere bile olsa malın üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesi de caiz değildir Şâyet vasiyet edilmişse, varislerin, malın üçte birisinden fazla olan kısmında bu vasiyete uymaları mecbur değildir Ancak, isterlerse uyabilirler.

ADAK VE KEFFARET KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARI

1- Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen kurbana ne denir?

A) Adak
B) Nezir
C) Hedy
D) Akika
E) Vacip

2- Yemin kefaretinde kişinin sıralamada kişinin ilk yapması gereken şey nedir?

A) 10 fakiri giydirmek
B) Köle azadı
C) Üç gün peş peşe oruç tutma
D) 10 fakire yemek yedirme
E) 10 gün oruç tutmak

3- Yanlışlıkla doğru olduğu sanılarak yapılan yemine ne denir?

A) Yemini Münakide
B) Yemini Gamus
C) Yemini Lağv
D) Ağır Yemin
E) Yemi-i Zannî

4- Cenine karşı işlen cinâyet karşılığında verilmesi gereken bedele ne denir?

A) Nafaka
B) Tazminat
C) Haciz
D) Gurre
E) Fidye

5- Hanefî mezhebinde aşağıdaki yeminlerden hangisi keffareti gerektirir?

A) Gamûs
B) Lağv
C) Mün'akide
D) Hepsi
E) Hiçbiri

6- "Bu yasağın ihlâli halinde kefâret olarak ya üç gün oruç tutmak, ya altı fakiri doyurmak ya da bir koyun kurban etmek gerekir." Bu kefâret hangi yasağı çiğnemenin sonucudur?

A) Hacda ihramlıyken traş olma kefâreti
B) Hayızlı kadınla cinsî münasebet kefâreti
C) Yemin kefâreti
D) Zıhâr kefâreti
E) Cinayet kefâreti

ADAK VE KEFFARET KONUSUYLA İLGİLİ TEST SORULARININ CEVAPLARI

1-D 2-D 3-C 4-D 5-C 6-A

Bağlayıcılık Şartları: Tam ehliyetli bir kadın; evlenme akdini velîsinden izinsiz yapıyorsa, bir kısım İslâm hukukçusuna göre kocasının kendi konumuna denk, mehrinin de misil mehir, yani kadının konumuna denk olması gerekir. Aksi halde velîlerin bu evliliği feshettirme hakları vardır. Öte yandan baba veya baba-dedesi dışındaki bir velîsi tarafından evlendirilen küçüklerin nikâhı, kocası kendisine denk (küfüv) ve mehir de misil mehir olsa bile, bağlayıcı olmayan, yani gayr-i lâzım bir nikâhtır. Böyle bir durumda bulunan küçükler ergenlik çağına gelince evliliği feshettirebilirler. Bunun için herhangi bir sebep ileri sürmek zorunda da değildirler. Bu durumdaki genç kızların bir seçim hakkından bahsedilir. Buna da bulûğ muhayyerliği (hıyârü'l-bulûğ) denir. İslâm hukukçularının gündeme getirdiği bu şart, genç kızların konumuna ve ailesine denk bir kimseyle evlilik yapmasını, böylece hem evliliğin mâkûl bir zeminde kurulmasını hem de tarafların ve ilgililerin haklarını korumayı hedefler.

İddet: Kocasının ölümüyle dul kalan veya talak (boşama) ve fesh (nikâhın bozulması) sebebiyle evlilik bağı çözülen kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken zaman.

İddetle İlgili Hükümler:

* İddet bekleyen kadın evlenemez.

* İddet bekleyen kadın nişanlanamaz.

* İddet bekleyen kadına evlenme teklifi yapılamaz.

* İddet bekleyen kadının nafakası onu (ister ric'i ister bain olarak boşasın) kocaya aittir.

* Kadın iddeti kocasının evinde bekler.

* Kadın iddet döneminde sevinçli değil ma Hz.un gözükmelidir.

İster kocası boşasın ister kocası ölsün iddet bekleyen hanımların kadının güzel giyinmekten takı takmaktan, güzel koku sürünmekten, makyaj yapmaktan vs. şeylerden kaçınması gerekir.

İddet Çeşitleri:

a- Ölüm İddeti: Kocası ölen kadınların bekledikleri iddettir. Eğer kocası ölen kadın hâmile değillerse bu durumdaki kadınların beklemeleri gereken süre dört ay on gündür. Fâsid (geçersiz) bir nikâhla evli olanlar ölüm iddeti beklemezler.

Allahü teâlâ âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki: "Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları zevceler (hanımlar) kendi kendilerine dört ay on gün beklerler (beklesinler). (Bakara sûresi: 234)

Kocası ölen kadının eğer hamile iseler iddetleri doğumla biter; isterse bu doğum kocanın ölümünden çok kısa bir süre sonra gerçekleşsin. Allahü teâlâ âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki: "Hâmile kadınların iddetleri ise çocuklarını doğurmaları ile son bulur. (Talâk sûresi: 4)

Yine adet görmekten uzak olan hanımların eşlerinin ölüm durumunda bekleyecekleri iddet diğer kadınlarınki dört ay on gündür.

b- Boşanma veya Fesih İddeti: Boşanmış veya bir eksiklik sebebiy-

le nikâhı feshedilmiş olan kadınların beklemeleri gereken iddettir. Fâsid nikâh sebebiyle nikâhı feshedilenlerin iddet beklemeleri ancak evliliklerinin zifâfla fiilen başlaması durumunda söz konusudur. Bu grupta yer alan kadınların bekleyecekleri iddet süresi hâmile olup olmamalarına göre değişmektedir. Hâmile iseler iddetleri doğumla biter, değillerse ve normal olarak hayız görüyorlarsa iddet süreleri üç hayız süresidir. Kadın hayızlı iken boşanırsa bu hayız hesaba katılmaz. Bu Hanefî ve Hanbelîlerin kabul ettiği görüştür. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre bu durumdaki kadınların beklemeleri gereken süre üç temizlik müddetidir.

c- Küçüklerin ve Yaşlıların İddeti:

Gerek yaşlarının küçüklüğü gerekse ihtiyarlık dolayısıyla adet görmeyen kadınların iddeti yine Kur'ân'da hükme bağlanmıştır:

"Kadınlarınızdan adetten kesilmiş olanlarla adet görmeyenler konusunda tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır. "Talak Sûresi, 65/4

İşte bu durumda olan hanımlar kocalarından boşandıktan sonra üç ay bekledikten sonra isterlerse evlenebilirler..

Nikâhlanması Haram Olan Bayanlar:

a- Karabet (yakınlık) ciheti ile haram olanlar. Analar, Kızlar, Kız kardeşler, Halalar, Teyzeler, Erkek ve kız kardeşlerin kızları.

b- Sıhriyet (sonradan kazanılan akrabalık) yoluyla haram olanlar. (Kayınvalide, bir bayan için de kayınpederi.)

c- Süt Emişme yoluyla haram olanlar (aynı kadının emzirdiği çocuklar)

d- İki kız kardeşi bir arada nikâhlamak. (İkiside yaşarken tek erkeğin hanımları olamazlar.)

e- Musahere cihetiyle haram olanlar. (Yani üvey kız babaya, üvey oğlan anaya haramdır.)

f- Efendinin cariyesini, hanımefendinin de kölesini nikâhlaması haramdır.

g- Kafir kadınla bir mecusi kadını veya putperest bir kadını bir arada bulundurmak.

h- Cariye ile hür kadını bir arada bulundurmak.

i- Dörtten çok (bir arada) nikâh yapmak.

j- Başkasının nikâhı altında bulunan bir kadını nikâhlamak.

k- Nikâhlı iken hamile kalan kadını nikâhlamak.

Boşama Çeşitleri

Talâkın Çeşitleri:

Biçimi ve sonuçları bakımından talâk çeşitlere ayrılır. Biçiminin Kur'ân ve sünnetin belirlediği kurallara uygunluğu açısından talâk sünnî ve bid'i olmak üzere ikiye ayrılır. Sonucunda evlilik hayatına dönüş imkânı tanıyıp tanımaması bakımından da talâkın ric'î ve bain olmak üzere iki çeşidi vardır.

a- Sünnî Talâk:

Sünnî talâk (talâk-ı sünn) , Kur'ân ve sünnetin talimatına uygun olan boşama biçimidir. Bu talâk biçiminin üç temel şartı vardır. Bunlar eşin hayız halinde bulunmaması, hayızdan

temizlendikten sonra cinsî temasın olmaması ve boşanmanın yalnız bir talakla yapılmasıdır. İmam Mâlik, Evzaî, Sevrî ve bir görüşünde İmam Şafiî'ye göre bir temizlik içinde üç defa ve birbirini izleyen üç temizlik içinde üç kere boşamak sünnete aykırı ve bid'attır. Buna göre temizlik durumunda ve cinsi temas olmadan yapılan boşamadan sonra iddet sayılmalı, iddetin bitiminde ikinci boşama yapılmalı, ikinci iddet süresinden sonra da üçüncü boşama ile evlilik sona erdirilmelidir.

Hanef hukukçular ise bir temizlik süresinde üç defa boşamayı bid'at kabul etmekle birlikte, üç temizlik içinde üç kere boşamayı bid'at değil sünni boşama sayarlar.

b- Bid'î Talâk:

Kadını hayız günlerinde veya temizlik halinde cinsi temastan sonra yahut temizlik halinde birden fazla boşamak sünnete aykırı olduğundan bid'î talâk (talâk-ı bid') adını alır. Bu çeşit boşama dinen haram kılındığı için, bu yola başvuran koca günahkâr olur; buna rağmen boşama geçerlidir, hukukî sonuçlarını doğurur.

Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre bid'î talâkla boşama muteberdir. Ancak, bu yola başvuran kimse İslâm'ın koyduğu kurallara uymadığı için günaha girer.

c- Ric'î Talâk:

Yeni bir nikâh akdi yapılmadan erkeğin eşiyle normal aile hayatına dönmesine imkân veren boşama şekline ric'î talâk denir. Ric'î talâkın başlıca üç şartı vardır. Bunlar;

1- Boşadığı karısıyla daha önceden fiilen evlenmiş, karı-koca hayatı yaşamış bulunmak;

2- Hanefîlere göre sarih boşama sözleriyle boşamış olmak ve şiddet, mübalağa ifade eden bir kelime söylememiş olmak;

3- Üçüncü boşama hâkim kullanmamış olmaktır.

Ric'î boşamadan sonra erkek eşine, "Evliliğimizi devam ettirmek istiyorum", "Sana dönüyorum" gibi sözle; eşini öpmesi, şehvetle yaklaşması ya da cinsî temasta bulunması gibi fiillerle geri dönebilir.

d- Bain Talâk:

Yeni bir nikâh akdedilmeden erkeğin normal evlilik hayatına dönüşüne İmkân vermeyen boşama şekline bain talâk denir.

1- İddet süresi içinde evliliğe dönülmeyen ric'î boşama,

2- Nikâhtan sonra, fakat birleşmeden ve halvet-i sahihadan önce yapılan boşama,

3- Hanefîlere göre kinai sözlerle veya mübalağa ve şiddet ifade eden sözle boşama,

4- Kadının isteğiyle bir bedel üzerine anlaşarak boşama (muhalaa),

5- Hakim kararıyla gerçekleşen boşanma,

6- Üçüncü talâkın kullanıldığı boşama bain talâk sonucunu doğurur. Üçüncü talâkın kullanılması dışındaki boşamalarda kadınla erkeğin ayrılığına beynunet-i sugra (küçük ayrılık) denir. Bu durumda eşler yeni bir nikâh

akdiyle evlilik hayatına dönebilirler. Üçüncü talâkın kullanılması durumunda ise eşler birbirinden kesin biçimde ayrılır. Buna, beynunet-i kübra (büyük ayrılık) denir. Beynunet-i kübrada kadın başka bir erkekle gerçek bir evlilik tecrübesi yaşamadan ilk kocasıyla yeniden evlenemez.

Bain talâkın doğuracağı çeşitli sonuçlar vardır. Buna göre,

1- Evlilik bağı sona erer. Karşılıklı haklar düşer. Sadece iddet süresince kadının koca evinde kalması ve nafakasının koca tarafından sağlanması hakkı devam eder.

2- İddet sırasında kocanın ric'at (geri dönme) hakkı yoktur. Ancak iki tarafın rızasıyla ve yeni bir mehirle yeniden evlenmeleri mümkündür.

3- Talâk hakkının bir bölümü kullanılmış ve eksilmiş olur. Eğer üçüncü talâk hakkı kullanılmışsa, bu durumda beynunet-i kübra meydana gelir.

4- Müeccel (peşin olmayan) mehrin ödenmesi gerekir.

5- Tevarüse (mirasa konmak) engel olur.

(Şamil İslâm Ansiklopedisi)

Boşama Tür ve Lâfızları

Beynûnet-i suğrâ (küçük ayrılık) : İlk iki talâk hakkının bâin olarak kullanılması neticesinde meydana gelen ayrılığa denir. Bu durumda eşler yeni binikâh akdiyle evlilik hayatına dönebilirler.

Beynunet-i kübrâ / beynunet-i kat'iyye Üçüncü talâkın gerçekleştirilmesi durumunda eşlerin birbirinden kesin biçimde ayrılması halidir. Bu durumda kadın başka bir erkekle gerçek bir evlilik tecrübesi yaşamadan önceki kocasıyla yeniden evlenemez.

Sünnî Talâk: Boşama, Kur'ân'daki genel ilkelere ve Hz. Peygamber'in bu yöndeki açıklama ve tavsiyelerine uygun olarak yapılıp yapılmadığına göre Sünnî talâk, bid'î talâk şeklinde de tasnîf edilmektedir.

Bid'î Talâk: Bid'at tâbiri, Sünnet'in mukâbili ve zıddı olarak da kullanılmakta olduğundan burada bid'î talâk, Sünnet'e aykırı biçimde gerçekleştirilen boşamayı ifâde etmektedir.

Şartlı Boşama: Kocanın boşama irâdesini ortaya koyan beyânı kayıtsız ve şartsız olabileceği gibi bir şarta (ta'lîkî şart) veya vâdeye de bağlanabilir. Bu yönüyle boşama evlenmeden ayrılmaktadır.

Karşılıklı Rızâ ile Boşanma: Eşlerin evlilik birliğini karşılıklı anlaşarak sona erdirmeleri; evlilik birliğini bu şekilde sona erdirmeye muhâlea veya hul' denilir.

Tefrik=(Mahkeme Kararı ile Boşanma) : Evlilik birliğinin sona ermesinin bir diğer şekli eşlerin mahkemeye başvurarak hâkim kararıyla boşanmalarıdır. Bu şekilde kazâî boşanmaya çağdaş İslâm hukûku literatüründe tefrîk denilir ve tefrik bir bâin talâk hükmündedir.

Talâku't-Taassüf= Talâku'l-fârr (Haksız Talâk)

"Marazu'l-mevt" adı verilen ölümle sonuçlanan hastalığının, kişinin tasarrufları üzerindeki kısıtlayıcı etkisi göz önünde bulundurularak, kocanın talâk hakkını, kadının mirastan pay almasına mâni olacak şekilde

kullanması Haksız Talâk başlığı altında ele alınmıştır. Buna göre ölümle sonuçlanan hastalığa yakalanmışken ya da ölüm ihtimalinin yüksek olduğu bir durumda, bilerek ve isteyerek, karısının rızası olmadığı halde, karısını bâin olarak boşamaya tevessül eden kişi, karısı iddet beklerken ölürse, boşamadan itibaren ölüme kadar miras almaya ehil konumda olması şartıyla, kadın kocasına mirasçı olur.

Fesih: "Bozmak, ayırmak, hükümsüz kılmak; daha önce yapılmış olan akdi bozup hiç yapılmamış gibi eski haline çevirmek" anlamına gelen fesih, evlilik hukukunda; evlenme akdi sırasında mevcut olan veya sonradan meydana gelen bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle evlilik akdini bozmak manasındadır. Evlilikte fesih sayılan ayrılıklar şunlardır

1- Karı kocadan birinin dinden çıkması sebebiyle evliliğin sona ermesi

2- Evliliğin akitteki bir bozukluk yüzünden sona ermesi

3- Kocanın karıya denk (küfüv) olmaması sebebiyle ayrılık

Muhâlaa=(Hul') :

Herhangi bir nedenle evlilik hayatını sürdürmek istemeyen kadının bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulmasına muhâlaa denir. Talâktan tek farkı bir bedel karşılığı olmasıdır ve gerçekleştiği takdirde bir bâin talâk vuku bulmuş olur. Boşamaya ehil olan erkekle boşanmaya ehil olan kadın, aynı zamanda muhalaaya da ehildir.

İBADET ESASLARI VE ŞEKİLLERİ HAKKINDA TEST SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi namazı bozan şeylerden biri değildir?

A) Namazda konuşmak

B) Namazda namaza ait olmayan bir iş yapmak

C) Göğsün kıbleden başka tarafa dönmesi

D) Tebessümle gülümsemek

E) Hiçbiri

2. Namazda kahkaha ile gülmek neyi gerektirir ?

A) Namaza zarar vermez

B) Namazın sonunda sehiv secdeyi yapmayı gerektirir

C) Namazı bozulur, abdest almadan tekrar kılar

D) Abdesti ve namazı bozulur. Yeniden abdest alır ve namazı iade eder

E) Hiçbiri

3. Namazda iken Rükudan doğrulurken Semiallahülimen hamideh demeye fıkıh literatüründe ne isim verilir?

A) İtimat

B) Muktedi

C) Tesmi'

D) İttiba

E) İrsal

4. Bayram namazındaki hutbede imam hutbeye çıkınca aşağıdakilerden hangisini yapmalıdır ?

A) Elhamdülillah diyerek başlar
B) Allahü Ekber diyerek başlar
C) Euzü besmele okuyarak başlar
D) Bunların dışında başka bir şey okuyarak başlar
E) Sübhanallahi diye başlar

5. Aşağıdakilerden hangisi namazın mekruhlarından biri değildir?

A) Namazda iken işaretle selam almak
B) Namazda özürsüz olarak bağdaş kurmak
C) Mum, Kandil lambaya karşı namaz kılmak
D) Esnemek, gerinmek
E) Kıraatde kısa sure okumak

6. Kurban bayramındaki farz namazların arkasından getirilen teşrik tekbirlerinin hükmü nedir?

A) Vaciptir
B) Farzdır
C) Sünnettir
D) Menduptur
E) Mübah

7. Namazda olan bir kişinin aşağıdaki hallerin hangisinde namazını bozması gerekmez?

A) Davar sürüsüsüne canavar düşmesi halinde
B) Gözleri kör olan birinin kuyuya düşme tehlikesi olması
C) Suya düşen bir kişinin yardım istemesi halinde
D) Bir kimsenin çatıdan aşağı düşme tehlikesi olması
E) Hiçbiri

8. Sehiv secdesi nedir?

A) Şükür secdesidir
B) Okuma secdesidir
C) Kabede yapılan bir secdedir
D) Namazda yanılmadan dolayı namazın sonunda yapılan secdedir
E) Secde ayetini duyunca yapılan secdedir

9. Tekbirden sonra elleri salmaya fıkıh literatüründe ne isim verilir?

A) İtimat
B) Muktedi
C) Tesmi
D) İrsal
E) Celse

10. Aşağıdakilerden hangisi sehiv secdeyi gerektiren hallerden biri değildir?

A) Sübhanekeyi okumayı terketmek
B) Fatiha okumayı terketmek
C) Dört rekatlı namazlarda ilk oturuşu terketmek
D) Vitir namazında kunut dualarını terketmek
E) Kıraatı kısa tutmak

11. Aşağıdakilerden hangisi imamda aranan niteliklerden biri değildir?

A) En az imam hatip lisesi mezunu olmak
B) Müslüman olmak
C) Ergenlik çağına gelmiş olmak
D) Erkek olmak
E) Ehil olmak

12. Namazda sehiv secdesini gerektirecek birden fazla hatadan dolayı kaç sehiv secdesi yapmak gerekir?

A) 2
B) 1
C) 3
D) 4
E) Ne kadar hata yapıldıysa o kadar

13. Namaz aşağıdaki kimselerden hangisine farz değildir?

A) Müslümana
B) Akıllı olanlara
C) Ergenlik çağına gelmemiş çocuklara
D) Hastalara
E) Kadınlara

14. İçerisinde secde ayeti bulunan ayetleri okurken secde ayetini secdeden kaçınmak için gizlice okumanın hükmü nedir ?

A) Mübahtır
B) Sünnettir
C) Müstehaptır
D) Mekruhtur
E) Haramdır

15. Müdrik kime denir ?

A) Namazın her rekatında imam ile kılana denir
B) İmama ilk rekatın rükuundan sonra uyana denir
C) Namaza imam ile başladığı halde imam ile bitiremeyen kimseye denir
D) Her meseleyi en ince ayrıntısına kadar anlayana denir
E) Namazın son rekatının rükusuna yetişen

16. Kur'anı kerimde kaç surede secde ayeti vardır ?

A) 12 B) 13
C) 14 D) 15
E) 10

17. İmama ; İlk rekatin rükuundan sonra uyan kimseye ne denir ?

A) Cemaat
B) Müdrik
C) Mesbuk
D) Lahık
E) Menasik

18. Secde ayetinden sonra kaç defa secde yapılır?

A) 2
B) 1
C) 3
D) 4
E) Hiçbiri

19. İki rekatlı bir namazın ikinci rekatında imama uyan bir kişi imam selam verdikten sonra ayağa kalkınca ne okur ?

A) Euzu Çeker (okur)
B) Besmele Çeker (Okur)
C) Fatiha okur
D) Sübhaneke okur
E) Tahiyyat okur

20. Aşağıdakilerden hangisi cemaata gitmeyi mubah kılan özürlerden biri değildir ?

A) Yağmur ve çamur
B) Şiddetli soğuk ve sıcak
C) Grip olması
D) Misafir gelmiş olması
E) Hasta bakıcı olmak

21. Aşağıdaki durumların hangisinde sünnet kesilerek cemaatle kılınan farzda imama uyulur ?

A) Sabah namazının sünnetinin ikinci rekatında
B) İkindi namazının sünnetinin ikinci rekatında
C) Cumanın evvelki sünnetinin üçüncü rekatında
D) Yatsı namazının son sünnetinin ikinci rekatında
E) Hiç birinde

22. Cuma namazının hükmü nedir ?

A) Farz
B) Sünnet
C) Vacip
D) Farzı kifaye
E) Müstehap

23. Aşağıdakilerden hangisi cuma namazının farz olmasının şartlarından biri değildir.

A) Erkek olmak
B) Mukim olmak
C) İmam olmak
D) Ayakları sağlam olmak
E) Hür olmak

24. Aşağıdakilerden hangisi cuma namazının sahih olmasının şartlarından biri değildir?

A) Cuma kılınan yerin şehir veya şehir hükmünde olması

B) Cuma namazının öğlen vaktinde kılınması

C) Namazdan önce hutbe okunması

D) Cuma kılacak kişinin mukim olması

E) İzn-i âm olması

25. Aşağıdakilerden hangisi hutbenin sahih olmasının şartlarından biri değildir ?

A) Hutbenin namazdan önce okunması

B) Hutbe okunacak minberin en az 5 basamak olması

C) Vakit içinde okunması

D) Hutbe okunurken cemaatten en az bir kişinin bulunması

E) Zikrullahın bulunması

İBADET ESASLARI VE ŞEKİLLERİ CEVAPLARI

1D	2D	3C	4B	5E
6A	7E	8D	9D	10A
11A	12B	13C	14D	15A
16C	17C	18B	19D	20D
21E	22A	23C	24D	25B

İBADET İLE İLGILI SORU VE CEVAPLAR

S 1. Niçin ibadet etmeliyiz ?

C 1.Yaradılışımızın gâyesi Allah'ı tanımak ve ona ibadet etmektir. Bizi yoktan var eden ve sayılamayacak kadar nimetler veren yüce Allah'a karşı teşekkür etmeli ve emrettiği ibadetleri seve, seve yapmalıyız.

S 2. İbadetler kaç çesittir ?

C 2. İbadet üç çeşittir:

A) Beden ile yapılan ibadetler; Namaz kılmak, Oruç tutmak.

B) Mal ile yapılan ibadetler; Zekat vermek.

C) Hem mal hem de beden ile yapılan ibadetler; Hac ibadeti.

S 3. İbadetin faydaları nelerdir?

C 3.İbadetler ruhumuzu yüceltir, bizi kötülüklerden sakındırır, ahlakımızı olgunlaştırır ve en değerli varlığımız olan imanımızı korur. İnsan ibadet sayesinde Allah'a yaklaşır, onun rahmetine sığınır ve huzura kavuşur. İbadetin ayrıca bedeni ve sosyal bir çok faydaları da vardır.

S 4. Mükellef kime denir?

C 4. Dinin emir ve yasaklarından sorumlu kişilere denir.

S 5. Mükellefin şartları nelerdir?

C 5.

A) Akıllı olmak,

B) Ergenlik çağına gelmek.

S 6. İslamın şartları nelerdir?

C 6.

A) Kelime-i Şahadet getirmek,

B) Namaz kılmak,

C) Oruç tutmak,

D) Zekat vermek,

E) Hacca gitmek.

S 7. Farz nedir?

C 7. Farz: Dinimizce yapılması kesinlikle emredilen hükümlere denir. Örnek; Namaz kılmak, Oruç, tebliğ.

S 8. Farzın hükmü nedir?

C 8. Farz görevini yerine getiren sevap kazanır. Özürsüz yapmayan azabı hak etmiş olur. Farzı inkâr eden Kâfir olur.

S 9. Vacip ve vacibin hükmü nedir?

C 9. Farz kadar kesin olmamakla birlikte kuvvetli bir delil ile yapılması emredilen şeydir.

Örnek; Bayram Namazı.

S10. Sünnet ve sünnetin hükmü nedir?

C10. Farz ve vacipten başka Peygamberimizin ibadet niyetiyle yaptiği şeylerdir.

Hükmü: Sünneti yapan sevap alır ve Peygamberimizin şefaatini kazanır. Sünneti bile bile terk eden azarlanır.

S11. Mihrab nedir?

C11.Camilerde kıble yönünde bulunan ve imamın Namaz kıldırırken durduğu girintili bölüm.

S12. Minber nedir?

C12. Camilerde imamın cuma ve bayram hutbelerini okuduğu yüksekçe basamaklı yer.

S13. Kürsü nedir?

C13. Camilerde vaaz verilen yüksekçe oturma yeri.

S14. Minare nedir?

C14. Camilerin bitişiğinde ezan okumak için yapılan kule şeklindeki yüksek yapı.

S15. Şerefe nedir?

C15. Minarelerde çepeçevre ve çıkıntılı olarak yapılan ezan okuma yeri.

S16. Alem nedir?

C16. Minarelerin tepesinde bulunan hilal (ay) şekli.

S17. Namaz kimlere farzdır?

C17. Müslüman, akıllı, ve ergenlik çağına gelmiş kişilere.

S18. Namazın şartları nelerdir?

C18. 1- Hadesten Taharet: Abdestsizliğin giderilmesi.

2- Necasetten Taharet: Beden, elbise ve Namaz kılınacak yerdeki pislikleri temizlemek.

3- Setri avret: Erkeklerin göbek ile diz kapağı arasını, Kadınların el ve yüzü hariç tüm bedenini örtmesi.

4- İstikbal-i Kıble: Namaz kılacak kişinin yüzünü, kıbleye dönmesi.

5- Vakit: Namazları vakitleri içerisinde kılınması.

6- Niyet: Hangi Namazı kıldığını bilmesi, dil ile söylemek ise sünnettir.

S19. Mevlid kandili nedir?

C19. Peygamberimizin doğduğu gecedir (Rebiül evvel ayının 12. Gecesi)

S20. Regaib gecesi nedir?

C20. Recep ayının ilk cuma gecesi, yani perşembeyi cumaya bağlayan geceye "Regaib gecesi" dir.

S21. Mirac gecesi nedir?

C21. Peygamberimizin göklere yükseldiği ve Namazın farz kılındığı Recep ayının 27. gecesidir.

S22. Berat gecesi nedir?

C22. Şaban ayının 15. Gecesidir. Berat kurtuluş anlamındadır. Bu geceyi uyanık geçirip günahlardan af dilemeliyiz.

S23. Kadir gecesi nedir?

C23. Bin aydan hayırlı olan Ramazan ayının 27. Gecesidir.

S24. Cuma kimlere farzdır?

C24.

A) Erkek olmak,

B) Hür olmak, Mukim olmak,

D) Saglıklı olmak,

E) Yürümeye gücü yetmek.

S25. Cuma Namazı kaç rekattır.

C25. Cuma Namazı: On rekattır. 4 rekat ilk sünnet, 2 rekat hutbeden sonra cemaatle kılınan farz, 4 rekat farzdan sonra kılınan son sünnet.

S26. Teravih Namazı kaç rekattır?

C26. Teravih Namazı yatsı Namazından sonra, vitir Nama-zından önce kılınan 20 rekat Namazdır . 2'şer rekat veya 4'er rekat olarak kılınır.

S27. Zekatın tarifi nedir?

C27. Dinin tarif ettiği ölçülere göre zengin olan Müslümanların yılda bir defa malının kırkta birini fakir olan Müslümanlara vermesidir.

S28. Zekatı kimler verir?

C28.

A) Müslüman,

B) Akıllı,

C) Erginlik çağına gelmiş,

D) Hür,

E) Asil ihtiyaçlarından ve borçlarından başka "nisab" miktarı mala sahip,

F) Malının üzerinden bir yıl geçen kimselere zekat farzdır.

S29. Zekat verilmesi gereken mallar nelerdir?

C29.

A) Altın: 80,18 gram veya daha fazlası.

B) Gümüş: 560 gram veya fazlası.

C) Para: 80 gr. Altın miktarina eşit para.

D) Ticaret malları: Para ölçüsünde.

E) Koyun ve keçi: 40 taneden fazla.

F) Sığır ve manda: otuz sığır veya manda olursa.

G) Deve: Bes deve ve fazlası.

S30. Zekât verilmesi gerekmeyen mallar nelerdir?

C30. Kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyacı olan şeylerden zekât verilmez. Oturulan ev, ev eşyasi, binek arabaları, ticaret için olmayan kitap ve aletler, yiyecek ihtiyaçları.

S31. Zekât kimlere verilir?

C31.

A) Fakirler,

B) Yoksullar,

C) Borçlular, d)Yolda kalanlar,

e)Allah yolunda cihad yapan,

f) ilim öğrenenler.

S32. Zekât kimlere verilmez?

C32. a) Anne-Baba, büyük Anne, büyük Baba, çocukları, torunlarına.

S33. Fitir sadakası ne demektir?

C33. Borcundan ve asli ihtiyaçlarından başka en az nisap miktarı mala veya onun değerinde paraya sahip olan Müslüman fitir sadakakası verir. Fitir sadakası bayramdan önce verilen bir sadakadır. Çocukların sadakalarını babaları verir.

S34. Fitir sadakası hangi cins yiyeceklerden verilir?

C34. Buğday=1460 gr., Arpa=2920 gr. , Kuru üzüm = 2920 gr., Hurma = 2920 gr. veya bunların karşılığı para.

S35. Oruç nedir?

C35. Oruç: Tanyerinin ağarmasından (imsak vaktinden), akşam güneşi batıncaya kadar yemek, içmek ve cinsi ilişkiden uzak durmaktır.

S36. Oruç kimlere farzdır?

C36. Müslüman, akıllı ve ergenlik çağına girmiş olan kişilere farzdır.

S37. Oruca niyet ne zaman yapılır?

C37. Orucun sahih olması için niyet şarttır. Niyetsiz oruç kabul olmaz. Ramazan orucuna akşamdan itibaren kuşluk vaktine kadar niyet edilebilir.

S38. Farz olan oruç ne demektir?

C38. Ramazan ayında tutulan oruçtur. Ramazanda tutulamayan orucun kazası ve kefaret oruçlarıda farzdir.

S39. Vacip olan oruç ne demektir?

C39. Adak oruçları ile bozulan nafile orucu kaza etmek vaciptir.

S40. Sünnet olan oruç ne demektir?

C40. Muharrem ayının 9 ve 10. veya 10 ve 11. günleri oruç tutmak sünnettir.

S41. Müstehab olan oruç ne demektir?

C41. Kameri ayların 13, 14 ve 15. günleri ile haftanın pazartesi ve perşembe günleri ve Ramazandan sonra şevval ayında altı gün.

S42. Kaza orucu ne demektir?

C42. Herhangi bir özürden dolayı tutamadığı oruçları, özürü bittikten sonra herhangi bir günde tutmak.

S43. Kefaret orucu ne demektir?

C43. Özürsüz olarak bozulan Ramazan orucunun yerine altmış gün peşpeşe ara vermeden tutulan ceza orucudur.

S44. Orucu başka zamanda tutmayı mubah kılan özürler nelerdir?

C44.

A) Hastalık,

B) Yolculuk,

C) Ölümle veya zor bir durumla karşı karşıya gelmek,

D) Şiddetli açlık ve susuzluk,

E) Yaşlılık ve düşkünlük.

S45. Fidye ne demektir?

C45. Fidye: Oruç tutmaya gücü yetmeyen düşkün ve yaşlı kimseler ile iyileşme ümidi olmayan hastalar, Ramazan ayının her günü için fakire bir fidye verirler.

S46. Orucun faydaları nelerdir?

C46.

A) Oruç ahlakımızı güzelleştirir,

B) İnsanın merhamet ve yardım duygularını geliştirir,

C) İnsana nimetlerin değerini öğretir,

D) İnsanı saglıklı yapar,

E) Sabırlı olmayı öğretir.

S47. Haccın edasının şartları nelerdir?

C47. a) Vücutça sağlıklı olmak,

B) Hacca gitmesine bir engel bulunmamak,

C) Yol güvenliği olmak,

D) Kadının yanında kocası veya evlenmesi caiz olmayan bir akrabası olmak.

S48. Hac kimlere farzdır?

C48. a) Akıllı olan,

B) Erginlik çağına giren,

C) Müslüman olan,

D) Hür olan,

E) Hacca gidip gelinceye kadar kendisinin ve ailesinin geçinebilecegi maddi güce sahip olan.

S49. Haccın farzları nelerdir?

C49. a) Ihrama girmek,

B) Arafat'ta Vakfe durmak,

C) Kabe'yi tavaf etmek.

S50. Kaç çeşit Hac vardır?

C50. a) Haccı İfrad ,

B) Haccı Temettü ,

C) Haccı Kıran

S51. Haccı İfrad ne demektir?

C51. Umresiz yapılan Hac demektir. Hacı adayı ihrama girerken sadece Hacca niyet eder ve Hac vazifelerini yerine getirir. İfrad Haccı yapanlara kurban vacip değildir.

S52. Haccı Temettü ne demektir?

C52. Umre ve Haccı ayrı ayrı ihrama girerek yapmaktır Hacı adayı önce umre için ihrama girer, umre vazifesinden sonra, ihramdan çıkar. Günü gelince yeniden ihrama girer Hac vazifesini tamamlar. Kurban kesmek vaciptir.

S53. Haccı Kıran ne demektir?

C53. Umre ve Haccı bir ihramda yapmaktır. Hacı adayı İhrama girerken hem umreye hem de Hacca niyet eder. Önce umreyi sonra Haccı yapar. Kurban kesmek vacip.

S54. İhram nedir?

C54. Hac ve Umre yapacak olan kimsenin diğer zamanlarda helal olan bazı fiil ve davranışları belli bir süre kendisine haram kılmasıdır. (İhram;erkekler için iki parça beyaz havludur. Kadınlar için kendi elbiseleridir,uzunca bir entari şeklinde olursa daha efdaldir.

S55. Umre nedir?

C55. Belirli bir zamana bağlı olmadan usulüne göre ihrama girdikten sonra tavaf etmek, sa'y yapmak ve ihramdan sonra tıraş olmaktan ibarettir. Umre sünnettir belli bir zamanı yoktur. Arefe ve onu izleyen kurban bayramı günlerinde umre yapılmaz.

S56. Vakfe nedir?

C56. Hacda Arafat ve Müzdelife denilen yerlerde belirli zamanlarda bir süre kalmaktır. Arafat vakfesi farz, müzdelife vakfesi vaciptir.

S57. Tavaf nedir?

C57. Kabe'nin etrafını usulüne göre yedi defa dönmektir.

S58. Sa'y nedir?

C58. Kabe'nin yakınında bulunan Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelmektir.

Bu gelişler, Safa'dan Merveye dört Merve'den Safa'ya üç olmak üzere yedi defadır.

S59. Telbiye nedir?

C59. İhramlı olarak ve yüksek sesle: "Lebbeyk, Allahümme lebbeyk, lebbeyke la şerike leke lebbeyk, inne'l-hamde ve'nnimete leke ve'lmülk, la şerike lek" demektir.

KUR'ÂN-I KERÎM

Kur'ân-ı Kerîm, son peygamber Hz. Muhammed (sav.) 'e Allah tarafından Cebrâil (a.s.) aracılığı ile nazil olmuş mukaddes kitapların sonuncusudur.

Nazil Oluşu = (Levh-i mahfuzdan yeryüzüne indirilişi):

Kur'ân-ı Kerîm, âyet âyet, sûre sûre, ihtiyaçlara cevap olarak 23 senede vahiy yoluyla Hz. Peygambere gelmiş, vahiy kâtipleri tarafından yazılmış, yüzlerce hâfız tarafından ezberlenmiş tevatür yoluyla hiçbir değişikliğe ve eksikliğe uğramadan bize kadar gelmiştir.

Bu mübarek kitap, Peygamberimize 40 yaşında iken nazil olmağa başlamıştır. Milâdî 610 yılının 27 Ramazanında Cebrâil (a.s.) 'ın "Oku" emrini getirmesiyle Ku'âan'ın nüzûlü başlamış ve 63 yaşında tamamlanmıştır.

O lâfzı, manası, üslubu ve bütün yönleriyle Allah kelâmıdır. O, ebedî bir mucizedir. Hiçbir beşer sözüne benzemez.

Kur'ân-ı Kerîm 114 sûredir. Kur'ân'ın âyetleri hususunda ise âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu itibarî olup, esasta bir fark yoktur. Bazı âlimler sûre başlarındaki besmeleleri ve mukattaa harflerinden bir kısmını müstakil âyet saymışlardır. Bazıları da secâvendle ayrılmış olan âyetleri iki yahut daha fazla ayrı âyet saydıklarından âyet sayısı değişik rakamlarla ifade edilmiştir. Bu Kur'ân'ın kendisinde bir eksiklik veya fazlalık değil, var olanın değişik sayımıdır.

Ebû Amr ed-Dâni'ye göre âyetlerin sayısı 6000'dir.

İsmail b. Cafer'e göre âyetlerin sayısı 6214'tür.

Ehl-i Mekke'ye göre âyetlerin sayısı 6219'dur.

Ehl-i Kûfe'ye göre âyetlerin sayısı 6236'dır. Elimizdeki mushaflardaki numaralandırma buna göredir.

Basralılara göre âyetlerin sayısı 6204'tür

Şamlılara göre âyetlerin sayısı 6226'dır

Zemahşerî'ye göre âyetlerin sayısı 6666'dır. Bu, daha çok ayetlerin konularına göre tasnifi sonucu elde edilmiş bir rakamdır.

Kur'ân-ı Kerîm, Yemame savaşından sonra cem edildi.

ESMAÜ'L- KUR'ÂN-(KUR'ÂN'IN İSİMLERİ) :

1- Kur'ân: Devamlı olarak okunan kitap anlamına gelmektedir. Kur'ân'ın bir ayeti yahut bir suresine yahut bir kısmına da Kur'ân denir.

2- Kitâb: Yazılarak her tarafa dağıtılan anlamındadır. Yeryüzünde acaba Kur'ân'dan daha çok yazılan, basılan ve dağıtılan bir kitap var mıdır? Kur'ân, Levh-i Mahfuz'da da kitaptır, Peygamberimize indirildiğinde yazıya geçirilerek kitaplaşmıştır, daha sonra da kitap olarak çoğaltılarak dört bir yana dağıtılmıştır.

3- Furkân: Hakkı bâtıldan ayıran. Kur'ân varlık aleminde, melekût âleminde ve ahiret âleminde bulunan doğruları ortaya koyarak insanların bu konulardaki yanlış düşünce ve inançlarını ayırmaktadır.

4- İnzâl: Levh-i mahfuzdan bir anda varlık ve dünya semasına inzal edildiği ve "Nâmûs-u Ekber" olan Cebrâil'e (as) teslim edildiği için bu ismi almıştır.

5- Tenzîl: Dünya semasından Cebrâil (as) vasıtası ile "Esbab-ı Nüzûl" çerçevesinde 23 senede âyet âyet, sûre sûre Hz. Peygamberin kalb-i mübarekine indirildiği ve sadık ve mübarek lisanından insanlara öğretildiği için bu ismi almıştır. İnzâl, daha çok toptan indirilen; tenzîl ise peyderpey indirilen anlamına kullanılır.

6- Zikir: Allah'ın anılmasına, insanın vazifelerinin ve ahiret hayatının / ölümün hatırlanmasına sebep olduğu, insanları dünyaya ve gaflete dalmaktan koruduğu için bu ismi almıştır.

7- Nûr: İnsanların akıllarını ve kalplerini iman nuru ve getirdiği ilim ile aydınlattığı ve insanlığın geleceğini çizdiği hedefler ve ilmî hakikatlerle aydınlattığı için kendisine "Nur" denmiştir. "Allah yerlerin ve göklerin nurudur" (Nur, 24:35) âyeti Kur'ân'ın bu yönüne işaret etmektedir.

8- Hüdâ: İnsanları heva ve hevese, nefsin isteklerine ve aklın sapıtmalarından koruyarak hak ve hakikate, Allah'ın yaratılış amacına yönlendirdiği için kendisine "Hüdâ" denmiştir. Hüdâ, hidâyete yönlenmek demektir. **Hidâyet** ise istikamet ve doğru yoldur. Bu da insanın "hikmet, iffet ve şecaat" gibi ahlâkî erdemleri kazanarak "adalet ve istikamet" üzere olmasıdır. Kur'ân bunu sağladığı için "Hüdâ" denilmiştir.

9- **Rûh**: Hayat veren anlamına gelen "rûh"un Kur'ân'a isim olması, onun okuyana ebedî bir hayat bahşetmesinden kaynaklanmaktadır. Kur'ân'a inanarak okuyanı o, ebedî ve sermedî bir hayata mazhar kılmaktadır.

10- **Şifâ**: Her nevi maddi ve manevî hastalıkları, sıkıntı ve üzüntüleri ortadan kaldırdığı için okuyanlara "Şifa" vermekte ve bundan dolayı da "Şifâ" ismi ile anılmaktadır.

11- **Beyân**: Açıklayan anlamındadır. Kur'ân,, insanlığa lazım olan gerçekleri açıklayan kitaptır.

12- **Hak**: Gerçek anlamına gelen hak Allah'ın her şeyi hak ve hakikat olarak yarattığını ve daima hak ve hakikatten bahsettiği, insanları hak ve hidâyete sevkettiği için bu isim verilmiştir.

13- **Mev'ize**: İnsanlığa Allah tarafından öğüt olduğu için bu isim verilmiştir.

14- **Belâğ**: Aklın ve kalbin anlaması çok zor olan hakikatleri çok veciz bir şekilde kısa ve öz ifadelerle anlattığı için bu isim verilmiştir.

15- **Adl**: Her konuda, her hak sahibine hakkını verdiği ve hiçbir haksızlığa sebep olmadığı, her sahada hak ve adaleti temin ettiği için bu isim verilmiştir.

16- **Mübârek**: Kutsal olup, Allah'ın kutsiyetini izah ettiği ve kemâlâtını en güzel şekilde anlattığı ve okuyanlarını da kutsal hale getirdiği için bu isim verilmiştir.

17- **Rahmet**: Allah'ın rahmetinin en kutsi sözü olup her konuda hem insanlığa hem tüm varlıklara rahmet olduğu ve okuyanları Allah'ın rahmetine mazhar ettiği için bu isim verilmiştir.

18- **Beşîr**: İnsanlığa müjde ve saadet getirdiği için kendisine "Beşir" denmiştir.

19- **Nezîr**: Kur'ân'a uymayan ve inandığı halde ibadet konusunda gevşeklik gösterenleri tehlikeleri haber verdiği ve korumaya çalıştığı için bu isim verilmiştir.

20- **Ahsenü'l-Hadîs:** Sözün en güzeli olan.

21. **Beyyine:** Belge, delil.

22. **Hablullah:** Allah'ın kopmaz, sağlam ipi.

23. **Kelâmullah:** Sözlerin en güzeli Allah kelamı.

24. **Me'debetüllah:** Allah'ın ziyafet sofrası.

25. **Mevıza:** En etkili ve en güzel öğüt.

26. **Müheymin:** Kendinden önceki ve sonraki bütün hakikatleri koruyup kollayan, hakiketlere tanıklık yapan.

27. **Mürşid:** En doğruya götüren, en güzeli gösteren rehber, yol gösterici.

28. **Nebe':** En önemli ve büyük haber.

29. **Tebsıra:** Apaçık belge.

30. **Tezkira:** En etkili öğüt.

31. **Urvetü'l-Vüskâ:** Kopmayan sağlam kulp, tutamak.

32. **Zikr:** Yüce Allah'ı hatırlatan en etkili öğüt.

Kur'ân'ın ayet ve hadislerde geçen daha başka isimleri de vardır.

KUR'ÂN SÛRELERİ:

Sûre: Kur'ân-ı Kerîm'in en az üç âyetten meydana gelen bölümlerinden her biridir. Çoğul şekli "suver"dir. Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre olup, bâzı sûrelerin birkaç ismi vardır. Sûreler uzunluk kısalık bakımından dörde ayrılır:

1- Tıvâl

2-Miûn

3-Mesânî

4- Mufassal.

Bakara sûresinden Berâe sûresine kadar olan yedi sûreye **es-Seb'u't-tıvâl** (uzun sûreler) denir. Bunlar: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'am, A'râf, Yûnus veya Kehf Sûresidir.

Miûn; yani yüzlükler, âyetleri yüz dolayında olanlardır ki, Tevbe'den

sonra gelenlerdir. (Tevbe, Nahl, Hûd, Yûsuf, Kehf, İsrâ, Enbiyâ, Tâhâ, Mü'minûn, Şuarâ, Sâffât).

Mesânî; âyetleri yüzden az olanlardır. Miûndan sonra gelirler. Hâmîm'ler, Elif Lâm'lar, Tâsîn'ler böyledir. (Ahzâb, Hac, Kasas, Tâsîn, Neml, Nûr, Enfâl, Meryem, Ankebût, Rûm, Yâsîn, Furkân, Hicr, Ra'd, Sebe', Melâike, İbrâhîm, Sâd, Muhammed, Lokmân, Zümer, Hâmîm'ler, Mümtehine, Fetih, Haşr, Tenzîl, Secde, Talâk, Nûn, Hucurât).

Mufassal: Kur'ân'ın sonundaki sûrelerdir. Nevevî'ye göre Hucurât'tan başlar. Onlar da Tıvâl, Evsat, Kısâr olmak üzere üçe ayrılır.

Tıvâl-i Mufassal: Hucurât'tan Burûc'a kadar,

Evsât-i Mufassal: Buruc'tan Beyyine'ye kadar,

Kısâr-i Mufassal: Beyyine'den sona kadardır.

İNİŞ YERLERİNE GÖRE SÛRELER:

Mekkî Sûreler: Hicretten önce inen sûrelere denir. Genelde "Ey insanlar!" hitâbıyla başlayan ayetler Mekkî'dir. Mekkî sûre başlarında kasemler ve Hurufu Mukatta çokça yer alır, önceki peygamberlerin kıssaları anlatılır.

Medenî Sûreler: Hicretten sonra inen sûrelere denir. "Ey iman edenler, ey kitap ehli" hitaplarıyla başlayan ayetler Medenîdir. Medenî sureler evlilik, mîrâs, cihâd âyetleri gibi hüküm bildiren ayetlerden oluşur, yine onlar münâfıklardan bahseder.

Mekkî ve Medenî Sûrelerin Sayıları: 88 tânesi Mekkî, 26 tânesi de Medenî'dir.

Sebeb-i Nüzûl: Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin nüzûl (inme) sebebidir. (esbâb-ı nüzûl)

Sebeb-i Vürûd: Hadîs-i Şerîfler'in vârid olma, söylenme sebebi.

Kur'ân'ın Vahiy Kâtipleri: Dört halife, Zeyd b. Sâbit, Ubeyy b. Ka'b, Hâlid b. Ebî Süfyân.

KIRAAT- KURRA:

Kur'ân'ın muhtelif vecihlerle okunmasını öğreten müesseselere "Dâri Huffâz, Dâri Kurrâ denir. Her halde Kur'ân'la kıraatla uğraşan "Dâri Kurra" gibi müessese bulunduğu için olacak ki, ayrıca tefsir ile uğraşanlara "Dari Tefsir" denilmemiş de tefsir Medresede Fıkıh ile okunmuş, Hadîs ilmi okunan medreselere de "Dârü'l-Hadîs" denilmiş. Bir çok vakfiyelerde "Hadîs ve tefsir ilimlerini okutmak için Dârü'l-Hadîs yaptı" tâbiri geçer.

Kurra kelimesi kıraattandır. Kıraat, okumak ve tilâvet manasınadır. Okuyana Kâri' denir, cem'i Kurra'dır. Kurrâ, Kur'ân'ı ezberleyen hafızlar ve onu başkalarına öğretmekle tanınmış kimselerdir. "Kurrâ" Kur'ân'ı, tecvit ve tertîl üzere güzel okuyan kimseye denir.

KUR'ÂN-I KERÎM'İN UNSURLARI

Kur'ân'ın 4 unsuru vardır:

1- Lâfız, yani, okunur olması.

2- Arapça olması.

3- Hz. Muhammed'e (sav.) indirilmesi.

4- Ondan bize eksiksiz, noksansız, tevatür yoluyla nakledilmiş olması. Bu 4 unsurdan biri eksik olursa Kur'ân olmaz. Binaenaleyh tercüme ve meâllere Kur'ân-ı Kerîm denilemez ve bunlar Kur'ân-ı Kerîm'in yerini tutamaz.

KUR'ÂN'IN TARİHİ:

1- **Nüzûl ve Cem' dönemi**: Kur'ân Rasûlüllah'a 23 senelik sürede indi ve tamamlandı. Âyetler indikçe Peygamberimiz yanındaki vahiy kâtiplerine yerini işaret ediyor ve yazdırıyordu. Kur'ân bu ilk dönemde geniş ağaç kabukları, kemikler, ince taşlar, kâğıt ve kumaşlara yazılıyordu. Her Ramazan ayında Peygamberimiz Cebrâil ile birlikte inen âyetleri mukabele şeklinde tekrar ve kontrol ediyordu. Bazı sahabeler de kendilerine bu âyetleri yazıyor ve mushaflarını istinsah ediyorlardı. Peygamberimiz vefat edeceği sene Ramazan ayında bu karşılıklı sunum iki kere tekrarlanmıştır. Buna arza-i ahira denir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüne ait üç husus vardır ve bu hususlar da üç kavram ile izah edilmiştir.

a- ***"İnzâl"***: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen inzal teriminin anlamı bir gecede ve toptan Kur'ân-ı Kerîm'in dünya semasına ve Cebrâil'e (a.s.) inzal edilmesini ifade eder.

b- ***"Tenzîl"***: Bu da dünya semasından âyetler ve sûreler şeklinde nüzûl sebepleri tahtında peygamberimizin (sav) kalbine vasıtalı ve vasıtasız olarak indiğini ifade etmektedir.

c- ***"Tenezzül"***: Yüce Allah'ın insanların seviyelerine göre konuşması ve ilâhî hakikatleri insanların anlayacakları dille ifade etmesidir.

2- **Tedvîn (Mushaf) Dönemi**: Hz. Ebûbekir döneminde Kur'ân'ı iyi bilen ve okuyanlardan bir heyet kuruldu. Bu heyetin başkanlığına Zeyd b. Sâbit getirildi. Bu heyet, Rasûlüllah'ın yazdırdığı sayfaları ezber ve diğer yazılan mushaflarla karşılaştırıp kıraatlara uygun bir hatla mushaf haline getirdi. Bu tek mushaf daha sonra Hz. Ömer'e, ardından da kızı Hafsa validemize intikal etti.

3- **Neşr Dönemi**:

Ermenistan ve Azerbaycan seferine iştirak eden Irak ve Suriyeli askerler arasında kıraat farklılıkları belirdi. Huzeyfe b. el-Yeman Hz. Osman'a gelip kıraat farklılıklarından endişe duyduğunu belirterek şöyle dedi: "Yâ Emire'l-Mü'minîn, bu ümmet Kur'ân-ı Kerîm hakkında Yahûdi ve Hıristiyanların düştüğü ihtilâfa düşmeden onun imdadına yetişin! Bunun üzerine Hz-. Osman, Hz. Hafsa'ya haber göndererek, "Bize Kur'ân sayfalarını gönder, onları çoğalttıktan sonra sana iade edelim"dedi. Hz. Hafsa sayfaları gönderdi. *Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-Âss, Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam*'a emretti ve onlar da bu sayfaları çoğalttılar. Hz. Osman onlara bu görevi verirken, Kureyşli diğer üç kişiye şöyle emreder: Şayet Kur'ân'dan bir şey hususunda Zeyd b. Sâbit'le aranızda bir ihtilâf olursa, onu Kureyş lehçesiyle yazın. " dedi.

Zeyd b. Sâbit'in katkılarıyla ortaya koyduğu aslî nüshaya, Abdullah b. Mesud'un teklifiyle "**İmam Mushaf**" adı verilmiştir.

Hz. Osman zamanında ise Kur'ân, elde var olan asıl mushaf üzerinden çoğaltılarak Mekke, Basra, Kûfe, Bahreyn ve Yemen gibi çeşitli merkezlere gönderilmiştir.

Böylece lehçe farklılıklarından oluşabilecek kargaşaların da önüne geçilmiş oldu

Kur'ân-ı Kerîm'in Harekelenmesi:

Irak vâlîsi Ziyâd b. Sümeyye'nin isteğiyle **Ebû'l Esved ed-Düelî** tarafından h.69/688 yılında kırmızı mürekkeple harekeleri nokta şeklinde işaretlenmiştir. Irak vâlîsi Haccâc b. Yûsuf'un isteğiyle Yahyâ b. Ya'mer ve Nasr b. Âsım h.89-/707 kelimelere farklı renklerde nokta koymuşlardır. Halîl b. Ahmet 751 yılında hareke ve noktalamaya son şeklini vermiştir. Kur'ân'a önce hareke yerine noktalar konmuş, sonra bu noktalar harekelere dönüştürülmüş, noktalı harflere noktalar konmuştur.

ÂYETLERLE İLGİLİ BAZI BİLGİLER

* Âyet, Lügatte açık alâmet, işaret, nişane, delil, olağanüstü bir olay ve topluluk gibi mânâlara gelir. Bu kelimenin çoğulu ây veya âyât'tır. Istılâhi anlamına gelince âyet: Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin içinde bulunan, başı ve sonu belli olan, bir veya daha fazla cümleden oluşan kelâm demektir. Âyetin son kelimesine, iki âyeti birbirinden ayırdığı için **fasıla** (ayıran) , bu fasıla kelimesinin son harfine de **harfu'l-fâsıla** (ayıran harf) denir.

* Kur'ân-ı Kerîm âyetlerine, bu küçük harf veya kelime gruplarına âyet denilmesi, Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin bizzat kendisi tarafındandır.

* **Kur'ân'da âyet** şu anlamlara gelir: **Mucize**, Alâmet, Kur'ân'daki cümleler, ibret, insanları hayrette bırakan görülmemiş iş ve delil ve burhan anlamlarına gelmektedir.

* **Âyetlerin tertibi tevkifîdir.** Nazil olan her âyetin hangi sûrenin neresine konacağını Hz. Peygamber bilir ve yazılmasını vahy katiplerine emrederdi.

* **İlk ve son nazil olan** sûreler hakkında farklı görüşler vardır. Âlimlerin çoğunluğuna göre el-Fatiha sûresi bir bütün olarak nazil olan ilk sûredir. İlk nazil olan âyetler ise el-Alâk sûresinin ilk beş âyetidir. Sûre olarak son nazil olan Nasr sûresi, âyet olarak ise Mâide sûresinin 3. âyetidir.

Âyetler anlam bakımından ikiye ayrılır:

a- **Muhkem âyetler**: Muhkem âyetler denildiğinde; manası çok açık olan, sadece bir manaya gelen, tek başına anlaşılabilen, üzerinde ihtilâf bulunmayan âyetler anlaşılmaktadır. Kitab'ın anası / esası olan ayetlerdir.

b- **Müteşabih âyetler**: Müteşabih âyetler denildiğinde; manası kapalı olan, birden çok manaya gelebilen, başka şeylerin (âyet, hadis, içtihad... vb) yardımıyla anlaşılabilen âyetler anlaşılmaktadır.

Mecaz ve Hakikat: Kelimelerin genel manalarda kullanılmasına "Hakikat" denilirken asıl anlamından başka bir manada kullanılmalarına da "Mecaz" denilmektedir

Müşkil âyet: Karmaşık ve çözümü zor, çelişkili, problem arzeden gibi görünen âyetlere "müşkil"; bu âyetleri te'lif etmeyi amaçlayan ilmede "Müşkilu'l- Kur'ân ilmi" adı verilmiştir.

MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELER:

Genel olarak Kur'ân sûreleri Mekkî ve Medenî olarak iki grupta tasnif edilmektedir. Bu sınıflandırmada ölçünün ne olduğu hususunda farklı üç görüş vardır. Bunlar:

1- Vahyin İndiği mekân Bakımından: Buna göre vahiy nerede inmişse, inen yere nispetle adlandırılmıştır. Yani Mekke'dekiler Mekkî, Medîne'dekiler medenî olarak isimlendirilmişlerdir.

2- Muhataplar Bakımından: Buna göre vahyin hitap tarzı esas alınmıştır. Yani Mekkelilere hitaben nazil olanlar Mekkî, Medînelilere hitaben nazil olanlar ise Medenî olarak isimlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Ey İnsanlar!" şeklindeki hitapların bulunduğu sûreler Mekkî, "Ey iman edenler!" şeklindeki hitapların bulunduğu sûreler de Medenî'dir.

3- Zaman Bakımından: Buna göre hicret esas olarak alınmış olup, hicretten önce nazil olanlar Mekkî, hicretten sonra nazil olanlar ise Medenî olarak kabul edilmiştir. En fazla kabul edilen görüş de budur.

Mekkî Sûrelerin Özellikleri:

1- Bakara ve Ali-i İmran hariç, başında hurûf-u mukattaa bulunan her sûre Mekkî'dir.

2- İçinde secde âyeti bulunan sûreler Mekkî'dir.

3- İçinde "kellâ" lâfzının geçtiği sûreler Mekkî'dir.

4- Bakara sûresi hariç içinde geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin kıssalarını anlatan sûreler Mekkî'dir.

5- Bakara sûresi hariç, içinde Hz. Âdem ve İblis kıssasının geçtiği sûreler Mekkî'dir.

6- Bazı istisnalar bulunmakla birlikte içinde "Yâ eyyühennâs" ibaresi bulunan ve "Yâ eyyühellezine âmenû" bulunmayan sûreler Mekkî'dir.

7- Mufassal sûrelerin büyük bir kısmı Mekkî'dir.

Medenî Sûrelerin Özellikleri:

1- Şer'î had ve cezalarını, miras paylarını, ictimâî ve medenî kanunları, devlet hukukuna ait bazı hükümleri ihtiva eden sûreler Medenîdir.

2- Savaşa izin veren ve savaş hükümleriyle ilgili hükümlerin bulunduğu sûreler medenîdir.

3- Ankebût sûresi hariç, içinde münafıkların bahsi geçen sûreler Medenîdir. (Ankebût sûresinin ilk 11 âyeti hariç)

4- Ehl-i kitapla münakaşa ve onları sapıklıklarından dönmeye çağıran sûreler (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Tevbe, Beyyine) Medenîdir.

Konu Bakımından Mekkî Sûreler:

Mekkî olan sûrelerde Allah'a iman meselesi üzerinde durulur. İnsanları tek olan Allah'a ibadete çağı-

rır. Allah'ın bir olduğuna dair deliller sunar, âhiretin varlığı, dünyada işlenen fiillerin ceza ve mükâfatı, cennet-cehennemin varlığı, peygamber ve meleklere iman gibi konular işlenir.

Mekkî ayetlerde genel ilkeler yer alırken, Medenî ayetlerde daha çok bu temel ilkelerin sınırları belirlenir.

SÛRE:

Lügat manası, yüksek rütbe, mevki, şeref, binanın kısmı veya katları manasına gelir.

Kur'ân-ı Kerîm biri diğeri tarafından kesilmiş 114 sûreye ayrılmıştır. Bina katlarına sûre denildiğinden dolayı, Kur'ân'ın muhtelif kısım ve tabakaları teşkil eden parçalarına da böylece sûre adı verilmiştir. Her sûre Allah'ın kelâmını ihtiva ettiğinden ve yüksek bir mevki işgal ettiğinden bu ismi almış olması kuvvetle muhtemeldir.

Sûrelerin tertibi hususunda İslâm bilginleri arasında ihtilâf vardır. Bazıları tertibin tevkifi olduğunu söylerken bazıları da bunun sahabenin ictihadıyla meydana geldiğini ileri sürmektedirler. Her iki görüşün de haklı tarafları ve çıkmazları vardır. Allahu a'lem. Görünen şudur ki belagat âlimlerinin de birleştiklerine göre bugün elimizde mevcut Kur'ân'ın tertibi bir belâğat numunesidir.

KUR'ÂN'IN MUHTEVASI

1- Îtikâd.

2- İbâdetler.

3- Muâmelât.

4- Ukubât.

5- Ahlâk.

6- Nasîhat ve Tavsiyeler.

7- Va'd ve Vaîd.

8- İlmî Gerçekler.

9- Kıssalar ve Duâlar.

KUR'ÂN HAKKINDA KISA KISA BİLGİLER:

* Kur'ân-ı Kerîm 22 sene 2 ay 22 günde inmiştir, Peygamberimize ilk vahiy, Ramazan'da Kadir Gecesi'nde Nur Dağındaki Hira Mağarasında 610 yılında inmiştir.

* Bütün insanların Hakk'a irşadını esas alan Kur'ân'ın ana maksatları dörttür Tevhid, nübüvvet, ahiret, ibadet ve adalet.

* Kur'ân-ı Kerîm hakkında en çok âyet inen kavim İsrail oğullarıdır.

* Kur'ân-ı Kerîm'in kalbi olarak zikredilen sûre Yâsîn sûresidir.

* Kur'ân-ı Kerîm'deki en uzun sûre Bakara sûresidir

* Kur'ân-ı Kerîm'de ismi açık olarak geçen tek sahabe Hz. Zeyd (r.a.)'dır.

* Kur'ân'ın indiği dönem müşriklerinden yalnızca Ebu Leheb'in künyesi geçer.

* Kur'ân-ı Kerîm'de ismi açıkça zikredilmiş kadın Hz. Meryem'dir

* Peygamber efendimizin (sav.) bildirdiğine göre ihlâs sûresini okumak Kur'ân-ı Kerîm'in üçte birini okumaya bedeldir

* Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne göre okumayı belirleyen kuralların tümüne tecvid denir.

* En küçük sûre üç âyetten müteşekkildir. Kevser sûresi gibi.

* Felak ve Nas sûrelerine **Mukaşkışateyn** (şirkten uzaklaştıranlar) ismi de verilmiştir.

* **Nasr** sûresi Peygamberimizin vefatından seksen gün önce nazil olduğu için bu sûreye vedalaşma anlamında **TEVDİ** ismi de verilir.

* En büyük sûre de, hemen Fâtiha'dan sonra (Elif, lâm, mîm.) diye başlayan Bakara Sûresi'dir. O da 286 âyettir, elli sayfa kadar devam eder. Yâni sûrelerin de muhteviyatları, hacimleri farklıdır, kimisi uzundur, kimisi kısadır. Bunlar da yine emre göre, ilâhî işarete göredir.

* En uzun âyet: **Borçlanmadan (müdâyene)** bahseden âyet: Bakara **282**. Âyeti olup bir sayfa sürer.

* Son İnen âyet: Bakara 278–281 Nisâ, 176, yahut Nâs sûresi, yahut da Mâide 3. âyet, yahut Tevbe sûresinin 128-129. âyetleri söylenen en güçlü görüşe göre Bakara 2/281'dir. (bu âyetin inişinden 9 gün sonra Hz. Muhammed (sav.) vefat etmiştir.)

* En kısa âyet; "Velfecri, Ve'd-Duhâ" dır.

* Tilâvet secdesi ile biten sûreler; **Araf süresi -Necm süresi -Alâk süresi.**

* Besmele ile başlamayan sûre: Tevbe (Berae) sûresidir

* Peygamber efendimizin kadınlara öğretilmesini emir buyurduğu sûre: **Nûr sûresi**'dir.

* Her âyetinde Allah(c.c.) lâfzı olan sûre: **Mücadele sûresi'**dir.

* Cum'a günü okunması müstehap olan sûre: **Kehf sûresi'**dir.

* Rasûlüllah'ın *"beni yaşlandırdı"* diye buyurduğu sûre: Hûd sûresidir.

* Felak ve Nas sûrelerine Muavvizeteyn denir. İhlâs sûresiyle birlikte üçüne muavvizât denir.

* Kur'ân-ı Kerîm'de 114 yerde besmele geçmektedir.

* Besmelenin iki defa zikredildiği sûre **Neml sûresi** olup, besmelenin ilki surenin başındaki besmele; ikincisi ise 30. ayetinin bir parçası olan besmeledir.

* Kur'an-ı Kerîm'de konuştuğundan bahsedilen iki hayvan karınca ve Hüdhüd kuşudur.

* Sahabilerin birbirlerinde karşılaştıklarında ve ayrıldıklarında okudukları sûre **Asr sûresi**dir.

* Mekke döneminde Kur'ân'ı Kâ'be'de ilk defa açıkça okuyan sahabi **Abdullah b. Mes'ûd**'dur.

* Halife Hz. Ebûbekir'in emriyle kitap haline getirilen Kur'ân-ı Kerîm'i toplama komisyonunun başkanı olan sahabe Hz. Zeyd b. Sâbit'tir.

* Hz. Aişe annemize yapılan çirkin iftirayı aklayan âyetler, Nûr sûresinin 11-20. âyetleridir.

* Peygamberimiz (sav.) **kıyamet günü** cennette bizzat okuyacağı sûre Muhammed sûresidir.

* Başından ve sonundan âyetlerin okunup ezberlenmesiyle Deccal'in şerrinden koruyacağı bildirilen sûre, **Kehf sûresi**dir.

* **Nesh ile ilgili** Kur'ân'daki temel âyet **Bakara sûresi**nde yer almaktadir.

* Bir görüşe göre kendisinde iki tane secde âyeti olan sûre, Hacc sûresidir.

* Okuyanı şirkten beri kılan ve yatarken okunması müstehap olan sûre, **Kâfirûn** sûresidir.

* **İlk Türkçe Meal, Samanoğulları lideri Mansur b. Nûh'a aittir**.

* Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlatmış olduğu "Kur'ân Yolu" tefsirinin yazarları şu alimlerden oluşmaktadır: *Hayretin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş.*

* Yemâme savaşında pek çok Kur'ân hafızı şehit düştüğünde Hz. Ömer, Kur'ân'ın tek bir kitap halinde toplanmasını halife Hz. Ebubekir'e teklif etmiştir.

* Hz. Ebûbekir döneminde toplanan, kitap haline getirilen **Mushaf Hz. Hafsa annemiz tarafından muhafaza** edilmiştir.

* Mekkede ilk vahiy kâtibi: Abdullah b. Sa'd'dır.

* Peygamberimize en ağır gelen vahiy şekli: ÇINGIRAK SESİ şeklinde gelen vahiydir.

* Peygamberimize yatarken gelen vahiy çeşidine: EL-FİRAŞÎ (Mâide sûresi 67.âyet)

* Fetret-i vahiyden sonra (yani ilk vahiyden sonra vahyin bir süre kesilmesi) inen âyet: MÜDDESSİR SÛRESİNİN BAŞ KISMI yahut Duhâ sûresidir

* Cebrâil bazen insan şekline bürünerek DIHYE EL-KELBÎ sûretinde vahiy getirirdi.

* Kıraat ilminde ilk telif edilen eser **Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el- Heravî'dir**.

* Peygamberimizin en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir.

* Hz. Peygamberin tefsiri iki fonksiyon icra eder. bunlar: **BEYAN** ve **TEŞRİ**'dir.

Beyan: Rasûlüllah'ın Kur'ân naslarını gerektiği şekilde açıklaması (Mübhem, Mücmel, Müşkil)

Teşri: Rasûlüllah'ın hüküm koymasıdır.

* Tefsir rivayetinde önde gelen dört sahabi: ABDULLAH B. MES'ÛD, ABDULLAH B. ABBÂS, ÜBEYY B. KA'B, HZ. ALİ'dir.

* Mekke tefsir mektebi (ekolü) kurucusu: ABDULLAH B. ABBÂS;

* Medîne tefsir mektebi kurucusu: ÜBEYY B. KAB;

* Kûfe Rey mektebi kurucusu: ABDULLAH B. MES'ÛD'dur.

* Kur'ân'ın tamamını ihtiva eden ve günümüze kadar ulaşan en eski tefsir MUKATİL B. SÜLEYMANA aittir. (ET-TEFSİRÜ'L- KEBÎR)

* Nasr sûresi indiktan sonra Hz. Peygamber seksen gün kadar yaşadı.

* Kur'ân'ı harekeleme ve noktalama işlemini ilk başlatan kişi **Ziyad b. Sümeyye**'dir.

* Kur'ân'ın fazileti hakkında yazılan ilk eser İmam Şafii'nin **Menafiu'l-Kur'ân** olduğu ifade edilmektedir.

* Muhkem ve müteşâbih lâfızlarının birlikte geçtiği âyet Âl-i İmrân sûresinde yer almaktadır. (**)

* Âyete'l-Kürsî diye bilinen meşhur âyet BAKARA SÛRESİNDE yer almaktadır.

* Kur'ân-ı Kerîm mushaf haline getirilirken birisi bir âyet getirdiği

zaman o âyetin en az iki kişi olarak peygamberimizden duyulduğuna dair şahit getirmesi istenirdi. Bu iş yapılırken sadece, Tevbe suresinin son iki ayetinin tesbitinde bir kişinin şahitliği yeterli görüldü. O da Peygamberimizin hayatta iken *"onun şahitliği iki kişinin şahitliğine denktir"* buyurduğu sahabi **HUZEYME b. SABİT**'tir. Hz. Huzeyme b. Sâbit, İslâm tarihinde "Züşşehâdeteyn" (İki şahitlik sahibi) olarak şöhret bulmuştur. Yani onun şahitliği iki kişi yerine geçiyordu.

* Rahman Sûresine *"Kur'ân'ın gelini "* manasına gelen *"**Arûs-u Kur'ân**"* ismi de verilmiştir.

Kur'ân İlimleri:

Kur'ân ilimleri: Kur'ân'ın vahyi, nüzûlü, yazımı, okunması, tertibi, toplanması, çoğaltılması, hattı, kıraati, tefsiri, i'câzı, nâsih ve mensuhu, i'râbı, dil, üslûp ve belâgatı, âyet ve sûrelerinin birbiriyle ilgisi, muhkem ve müteşâbihi hakkındaki disiplinleri kapsar.

Kur'ân ilimlerini başlıklarla şöyle açıklayabiliriz. (Bu ilimlerden Diyanet sınavlarında sıklıkla sorulmaktadır.)

Esbâbü'n- Nüzûl = (Âyet ve Surelerin iniş Sebebi):

Bazı âyetler, Hz. Peygamber (sav.) 'e yöneltilen bir soru ya da vukû bulan belli bir olay üzerine inerdi. Âyetlerin inişinde etken olan soru ya da olaya 'nüzûl sebebi' denir.

Nüzûl ortamında gelen bir hadise veya Hz. Peygambere yöneltilmiş bir soruya vuku bulduğu günlerde bir veya daha fazla âyetin hadiseyi / soruyu kapsayan nitelik ve özelliklerini içermek cevap vermek veya hükmününü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı tasvir eden rivayete sebebi nüzûl denir.

Ancak bir ayetin nüzul sebebi ayetin hükmünü sınırlandırmaz. Sebebin özel olması, hükmün genel olmasına engel değildir.

Nasih ve Mensuh :

Nesh kelimesi Lügatte, izale etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil ve nakletmek manalarına gelir. Istılahta ise, Bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır. Mesela önceden namaz için **Mescidi Aksa'ya yönelinirken Peygamberimize vahyedilen *"Yüzünüzü Mescidi Haram'a dönün"*** âyetiyle 'Namazda Kıbleye dönme" emri neshedilmiştir. Hükmü ortadan kaldırılıp yeni hüküm koyulmasına *nesh,* eski hükmü kaldırıp yeni hükmü açıklayan ayete *nâsih,* ortadan kalkan hükme de *mensûh* denir.

Kur'ân-ı Kerîm'de neshin var olup olmaması hususunda iki görüş vardır. İslâm alimlerinin çoğunluğu neshin Kur'ân'da mevcud olduğunu kabul etmişlerdir.

Son dönemlerde yaygınlık kazanan ikinci görüşe göre Kur'an'da söz konusu edilen nesih, Kur'an'ın önceki şeriatları kaldırması anlamında olup, Kur'an'da mensuh ayet yoktur.

Nesh ameli hükümlerde olmuştur, itikadi hükümlerde nesh olmaz.

Fezâilü'l-Kur'ân:

Kur'ân'ın bazı sûre ve âyetlerinin faziletinden bahseden rivayetleri bir araya getiren ilme *fezâilü'l-Kur'ân* denilmiştir. Bu tabir, Kur'ân'ın tamamını veya bazı sûre ve âyetlerini öğrenip okuyan öğreten dinleyen ezberleyen hükümlerine göre amel edenlerin kazanacakları sevapları bazı sûre yahut âyetleri şifalı olduğunu bildiren hadisleri içeren literatür için kullanılan bir tabir olup, buna *Havâssu'l-Kur'ân* da denir.

İ'rabü'l-Kur'ân:

Kur'ân'ın diliyle ilgili ilimlerin başında, Kur'ân'ın dil bilgisi bakımından doğru okunup yazılmasından ve farklı vecihlerin ne gibi anlam kaymaları ve zenginliği ortaya çıkardığından bahseden i'râbü'l-Kur'ân gelir.

Garîbü'l-Kur'ân= (Kur'ân'da Yabancı Kelimeler) :

Kur'ân, Kureyş lehçesiyle nazil olmakla birlikte diğer arap lehçelerinden gelen veya yabancı dillerden alınıp Arapçalaşan kelimelerde içermektedir. Bu bakımdan tefsir alanında Kur'ân'da ilk bakışta zor anlaşılan bu tür kelimelerin açıklamasını konu edinen bir ilim doğmuştur bu ilme *Garibu'l-Kur'ân* denilir.

Müşkilü'l-Kur'ân:

Kur'ân'ın bazı âyetleri arasında ihtilâf ve tezat gibi görünen hususlar demektir. Kur'ân âyetleri arasında ihtilâf ve tezat gibi görünen bu durumları inceleyen ilme *Müşkilü'l-Kur'ân* adı verilir. Birkaç mânaya ihtimali olması sebebiyle anlamını belirlemede zorluk çekilen kelime ve terkiplerle de bu ilim ilgilenir.

Mecâzü'l-Kur'ân:

Kur'ân'da geçen kelime ve terkiplerin gerçek anlamı dışında kullanılması onda mecazların bulunduğunu inceleyen ilimdir.

El-Vücûh Ve'n-Nezâir:

Bir kelimenin farklı farklı âyetlerde ayrı manalara gelmesine vucûh; bir çok kelimenin aynı manayı ifade etmesine de nezâir denir. Hüda kelimesi vucûh örneğidir. Kur'ân'da tam 17 manada kullanılmıştır. Cehennem, nar, sakar, hutame, cahim kelimeleri de tek bir mana için kullanılan nezâir örneğidir.

Emsâlü'l-Kur'ân:

Kur'ân, insanların bazı konuları daha kolay anlayabilmeleri için yer yer örnekleme ve temsil getirme yoluna gitmiştir. Meselâ amelleri boşa giden kişilerin durumu suyun üzerinde oluşan ve daha sonra kaybolup giden köpükle anlatılmıştır. Kur'ân'ın bu gibi darb-ı mesellerini inceleyen bilimdir.

Muhkem ve Müteşabih:

Manası kolaylıkla veya bir karîne ile anlaşılan kelime ve âyetler muhkem kabul edilmişken mânası ancak Allah tarafından bilinen veya muhtemel mânalarından biri yahut bir kaçının yetkin ilim adamları tarafından te'vil yoluyla belirlenebildiği ibare ve âyetler ise müteşâbih sayılmış-

tır. Müteşâbihlik ya kelimede ya da manada söz konusu olup hurûfı mukattaa, Allah'la ilgili "vech, yed" gibi kelimeler lafzî müteşâbih diye adlandırılırken Allah'ın gelmesi (câe rabbüke) , cennet, cehennem, sırat, mîzan ve sûr gibi olgular anlam bakımından müteşâbihtir

El-Huruf-u Mukattaa:

(Bazı sûre başlangıç harfleri) . Bazı sûrelerin başında bazen bir, bazen de bir kaç harfin birleşmesinden meydana gelmiş ifadeler bulunmaktadır. Bu kesik harflere *Huruf u Mukataa* denir. Bütün âlimler bu kesik/hece harflerin müteşabihattan olduğunda ittifak halindedirler. Bu harfler Kur'ân-ı Kerîm'in 29 sûresinde bulunur. Bunlar 1, 2, 3, 4, 5 harften oluşabilmektedir.

Mesela Sâd, Nûn, Kâf, Hâ Mîm, Tâ Hâ, Yâ Sîn, Elif Lâm Mîm, gibi. Bu harflerin manasını kesin olarak Allah'tan başka kimse bilemez.

Üslûbu'l-Kur'ân:

Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has bir üslûbu vardır. Onun üslubu insanların telif ettiği diğer eserlere benzemediği gibi, geçmiş kitaplara da benzemez. Kur'ân'ın bu üslubu Arap ediplerini hayrete düşürdüğü gibi ilim ilerledikçe çağdaş bilgin ve üstadları da etkilemeye devam etmektedir.

O sadece Kur'ân'dır. Ne şiir, ne nesir ne de başka bir şeydir. O Allah kelâmıdır. Onda edebi üsluplar öyle yerli yerince kullanılmıştır ki muhatap bu kelâmın Allah kelâmı olduğunu itiraftan başka bir yol bulamaz.

Tertibinden, tilâvetine; davetinden, bahislerine kadar, meselleriyle, hitabıyla, ikna sistemiyle o mükemmel bir eserdir. İşte üslûbu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın bu yönünü inceleyen ilimdir.

İ'cazu'l-Kur'ân:

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamberin en mühim ebedi bir mucizesidir. O bu özelliğiyle, insanların bir benzerini meydana getirmekten aciz kaldıkları bir kitaptır. Bu konuda Kur'ân, bir suresinin bile benzerini getirme konusunda muhataplarına meydan okumuş ve okumaktadır. Kur'ân'ın bu meydan okuyuşuna *tehaddî* denir.

Aksâmu'l-Kur'ân :

(Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeminler)

Yemin Kur'ân üslubunda yer alan bir hitap şeklidir. Kur'ân-ı Kerîm'de 17 sûrenin başında yemin bulunmaktadır. Allah Teâlâ pek çok kez kendine, peygamberlere, peygamberlerin ortaya çıktığı yerlere, Kur'ân'a, meleklere, kıyamet gününe, kâinatta ve tabiatta bulunan mühim varlıklara yemin etmiştir.

Kısasu'l-Kur'ân=

(Kur'ân-ı Kerîm'deki Kıssalar) :

Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaların bulunmasının tabiî ki pek çok hikmeti vardır. Kıssaların en açık ve görünen özelliği bizlerin geçmiş kavimlerin hallerinden ibret dersleri çıkarmamızdır.

Siyak – Sıbak:

Bu iki terim Türkçemizde "bağlam" ve "ortam" deyişleriyle karşılan-

maktadır. Esasında bağlam ve ortam deyişleri, bir ifadenin metin ve tarih yönüne işaret etmektedir ki, aynı kapsamı "siyak" terimi için de düşünmek rahatlıkla mümkündür. Daha açık bir deyişle siyak, bir ifadenin önündeki ve arkasındaki birimlerle sergilediği ilişkiler bütünüdür ve söz konusu münasebetler merkezî ifadenin doğru ve sağlıklı anlamlandırılıp yorumlanmasında hayatî katkılar sağlamaktadır. Kur'ân'ın âyetlerinde siyak-sibak meselesi bir taraftan âyet ve sûrelerin tertibiyle diğer taraftan da söz konusu tertip gerçeğinin tabiî bir sonucu olarak ortaya çıkan âyetler ve sûreler arasındaki münasebet ilmiyle irtibatlı bir konudur.

Mübhametü'l-Kur'ân :

Mübhem, sözlükte algılanması ve anlaşılması zor olan, ayırıcı bir özelliği olan şey, kendisiyle ne kastedildiği açık ve belirli olmayan söz anlamına gelmektedir. Kur'ân'daki bu mübhematı konu edinen ilme denir. Bu ilmin amacı; şahıs, grup, eşya, hayvan, coğrafi bölge adları, sayı ve miktar ile ilgili olan belirsizlikleri gidermeye çalışmaktır.

Tekrarü'l-Kur'ân:

Tekrar dilbilimde anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin ard arda gelmesi olayıdır.

Tenâsübi'l-âyat:

Tenasüp, lügatte mukârebet, yakınlık, uygunluk ve benzerlik anlamındadır. Tenâsubi'l-âyât ise âyetler arasındaki uyum ve ahengi inceleyen bir ilimdir.

Tenasibü's-suver:

Sûrelerin birbirleriyle aralarındaki uyum ve ahengi inceleyen bir ilimdir.

Kur'ân'daki her bir ayet, kendinden önceki ve sonraki ayetle irtibatlıdır. Bu sureler için de böyledir. Kur'ân'ın bu yönü geniş tefsirlerde belirtildiği gibi, konuyla ilgili pek çok müstakil eser de yazılmıştır.

KUR'ÂN'IN EBEDÎ DİLİ

1- Hakikat; konulduğu ve tahsis edildiği manada kullanılan lâfıza verilen addır.

a- Lügavî hakikat; anlam dilde hangi mana için vaz edilmiş ise o manada kullanılan lâfızlardır. Güneş, ay, yıldızların lâfızları.

b- Şer'î hakikat; Yeni bir vaz' ile şarinin lâfzın, lügavî/hakiki anlamından şeri anlamına çevirmesidir. Yani lâfzın Şâri'in (Allah Teâlâ'nın) kastettiği manada kullanılmasıdır. Salât, hac, zekât gibi.

c- Örfî Hakikat; lâfzın manaya konulması, halkın örfü ve kullanması sonucu olmaktadır.

2- Mecaz: Lafzın hakiki manası dışında kullanılmasıdır. Bu, lafzın hakiki manasında kullanılmasına bir engel olduğu durumlarda söz konusu olur.

3- Teşbih; kapalı olan bir manayı açık hale getirmek için yapılan benzetme sanatıdır.

4- İstiâre; sözlükte ödünç almak, istemek veya birinden iğreti bir şey alma anlamında olup mecazın teşbihle karışmasından meydana gelmektedir. Mecaz cinsindendir. An-

nenin çocuğuna çiçeğim demesi istiâredir.

5- Kinaye; bir fikri kapalı, dolaylı anlatan söz demektir. Kur'ân'da kinayenin kullanılmasının sebepleri arasında Allah'ın kudretinin yüceliğini göstermek, bir kelimeyi, daha güzeliyle ifade etmek, açık bir şekilde ifade edildiğinde çirkin olan bir kelimeyi başka bir kelime ile kullanmak, belagat ve mübalağa kastetmek bulunmaktadır.

6- İcaz: Edebiyatta bir düşünceyi çok az sözcükle özlü bir şekilde anlatmadır. İcaz, maksadı en az kelimeyle anlatma sanatıdır. İcazın karşıtı itnâbdır.

7- İtnâb; edebiyatta sözü, gerektiğinden fazla kelime veya cümle ile uzatmaktır. İtnab, kasdedilen manayı daha çok kelime ile ifade etmektir. Bir hikmete mebni yapılırsa itnâb da edebî bir sanat olur.

KUR'ÂN-I KERÎM TEFSİRLERİ

Tefsir: insan gücü ve Arapça dil bilgisinin verdiği imkân nispetinde Kur'ân metninin manasını konu edinen bir ilimdir".

Tefsir, "manaya açık bir şekilde delâlet edecek bir lâfızla âyetin mânâsı, durumu, kıssası ve sebebini açıklamaktır"

Yaygın anlamı: "Kur'ân'ın manalarını keşfetmek, ondaki müşkül ve garîb lâfızlardan kastedilen şeyi açıklamak"tır.

Tefsîr Çeşitleri:

"Tefsîrciler, öteden beri tefsîr çeşitlerini genellikle "Rivayet tefsîri" ve "Dirâyet tefsîri" olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Rivâyet Tefsiri, Kur'ân, Sünnet, Sahabe ve Tâbiûn sözlerine dayanan tefsîrdir. Bu çeşide *"naklî tefsîr"* veya *"me'sûr tefsîr"* de denilir.

Dirâyet tefsîri ise, Arap dili ve edebiyâtı, dinî ve felsefî ilimler ile çeşitli müsbet ilimlere dayanan tefsîrdir. Bu usûl ile yapılan tefsîre *"rey ile tefsîr"* ya da *"ma'kûl tefsîr"* denir.

TASNİFLİ TEFSİR ÇEŞİTLERİ:

1- Mevziî / Tecziî / Âyet Âyet Tefsîr:

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin, mushaf tertîbine göre âyet âyet ve sûre sûre tefsîr edilmesine denir.

Bu tefsir çeşidi üçe ayrılır.

A- Tahlîlî Tefsir: Kur'ân âyetlerinin mushafın tertibine göre sûre sûre ve âyet âyet tefsîr edilmesidir. *Tahlîlî tefsîr de ikiye ayrılır: 1.Rivayet tefsîri. 2.Dirâyet tefsîri.*

B- İcmâlî Tefsir: Kur'ân âyetlerinin icmâlî olarak (kısaca) tefsîr edilmesidir. Tefsîrî tercemeye benzer. Bu çeşit tefsirde de mushaf tertibine göre sûre sûre ve âyet âyet tefsîr yapılır.

C- Mukâren (karşılaştırmalı) Tefsîr: Müfessirlerin değişik tefsir metodları ile yaptıkları tefsirlerini karşılaştırılmasıyla yapılan tefsirdir.

Meşhur Rivayet Tefsîrleri

1. İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân.

2. Ebu'l-Leys Semerkandî, Tefsîru Ebi'l-Leys.

3. el-Vâhidî, el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz.

4. el-Begavî, Meâlimu't-Tenzîl.

5. İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz.

6. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.

7. Celâleddin es-Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr.

Dirâyet tefsîri de ikiye ayrılır: 1. Mutlak Dirâyet tefsîri. 2. Mukayyed Dirâyet tefsîri.

ba- Mutlak Dirâyet Tefsiri: Kendisinde muayyen bir görüşün, meselâ sûfî, felsefî veya fennî görüşün hâkim olmadığı dirâyet tefsîridir.

Meşhur Dirâyet Tefsirleri

1. Fahruddîn er-Razî, Mefâtîhu'l-Gayb (Tefsîr-i Kebîr) .

2. Kâdî Beyzavî, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl.

3. Nesefî, Medârikü't-Tenzîl ve Hakâkiku't-Te'vîl.

4. Ebussuûd Efendi, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm.

bb- Mukayyed Dirâyet Tefsîri: Kendisinde muayyen bir görüşün, meselâ, sûfî, felsefî, fıkhî, edebî-içtimaî görüşün hâkim olduğu tefsîrdir. Mukayyed dirâyet tefsîri de kendi arasında şu kısımlara ayrılır:

1- Sûfî/Tasavvufî Tefsir: Sufî bakış açısıyla yapılan tefsirlerdir. İşârî tefsir de denir.

Tasavvuf, nazarî ve amelî olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki kısmın görüşlerine uygun olarak iki çeşit sûfî tefsîr meydana gelmiştir. 1.Nazarî sûfî tefsîr, 2.İşârî sûfî tefsîr.

a- Nazarî Sûfî Tefsir:

Kur'ân'ı, tetkiklerine ve felsefî görüşlerine dayandırıp, onu arzu ettikleri şekilde mânâlandırma ekolü olarak ortaya çıkmıştır.

b- İşarî Sûfî Tefsir:

Zâhir mânâsı ile bağdaştırılabilen, sülûk erbabının bilebileceği birtakım anlamlara ve işâretlere göre Kur'ân'ı tefsîr etmektir. Burada, nazarî sûfî tefsirde olduğu gibi sûfî müfessirlerin ön fikir ve yargıları yoktur. Müfessir, bulunduğu makamda içine doğan ilham ve işaretlerle âyetleri mânâlandırmaya çalışır. Kalblerine doğan bilgiyi kapalı bir üslûp ile remiz ve işâret yoluyla ifade ederler. Yaptıkları tefsirlere de tefsîr değil, işaret adını verirler.

Bazı tasavvufî tefsirlere örnek olarak şunları zikredebiliriz:

1- et-Tusterî, Tefsîrü'l-Kur'ân'i'l-Azîm;

2- Sülemî, Hakâiku't-Tefsir;

3- Muhammed el-Kuşeyrî, Letâifu'l-İşârât.

4. Bursevî, Ruhu'l-Beyân

c- Felsefî Tefsîr

Kur'ân âyetlerinin felsefî terminoloji ile izah edilmesiyle yapılan tefsirlerdir. Daha çok bazı âyet yahut surelerin felsefî yorumundan oluşan alışmalardır. Bu kabil çalışma yapanların başında Kindî, İbn Sinâ, Farabî ile İhvân-ı Safâ mensupları gelir.

d- Fıkhî Tefsîr/Ahkâm Tefsiri

Kur'ân-ı Kerîm'in amel yani ibâdât ve muamelât yönleri ile meşgul olan,

bu konu ile ilgili bulunan âyetleri açıklayan ve onlardan hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsîr koludur.

Bazı Fıkhî Tefsilrler:

1- eş-Şâfiî, Ahkâmu'l-Kur'ân;

2- Ebûbekir el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân;

3- Ebû Bekr ibn Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân;

4- el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân.

e- Fennî Tefsîr/İlmî Tefsir

Kur'ân'ın bütün ilimleri ihtiva ettiği tezinden yola çıkılarak yapılan bilimsel yorumların ağırlıkta olduğu tefsir çeşidir.

f- Edebî-İçtimaî Tefsİr

1- İçtimaî Tefsir: Bu tefsîrin öncelikli konusu insan, insanın hidâyeti, içtimaî (sosyal) meseleleri ele alan ayetlerdir.

2- Edebî Tefsir: Kur'ân'ın belâgat, muhteva zenginliği, ihtiva ettiği esasların insanlığa yetmesi, gaybî haberler ihtiva etmesi, daima yeni kalması, Hz. Peygamber'in arzusuna göre değil de Yüce Allah'ın takdirine göre gelmesi gibi konuları ele alan tefsirdir.

g- Lügavî Tefsir

Kur'ân'ın dil bakımından incelendiği tefsirlerdir. Bugün çoğu kaybolan *"Garîbu'l-Kur'ân"* adındaki birçok eserleri bu grupta sayabiliriz

h- Târihî/Kronolojik Tefsir

Bazı araştırmacılar da Kur'ân'ı, tarihî yönden araştırmaya yönelmişlerdir. Bu araştırmayla onlar, Kur'ân'ın nüzûl merhâlelerine göre tefsîr edilmesini kastetmektedirler. Bu sahadaki tefsirlere misal olarak Muhammed İzzet Derveze'nin et-Tefsiru'l-Hadîsi ve M. Zeki Duman'ın Beyanu'l-Hak'ını verebiliriz.

ı. İlhâdî Tefsîr

İlhad, kelime olarak, Allah'ın varlığına, birliğine inanmama, gerçek itikattan sapma, inanç bozukluğu, itikatsızlık, dinsizlik gibi manalarda kullanılmıştır. Kısacası bu tefsir çeşidi, ilme, imana İslâm'a aykırı ve İslâm Dini'ne zıt düşen fikir ve hareketlerdir.

2- Konulu Tefsir:

"Kavramsal Tefsir" olarak tercüme edilen*"et-Tefsîru'l-Mevdû'î"*veya *"et-Tefsîru't-Tevhîdî"* de denilen bu tefsîr çeşidi şöyle tarif edilmiştir: "Herhangi bir konuyu, Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde ele alıp ister aynı, isterse değişik sûrelerde olsun konuyu uzaktan ve yakından ilgilendiren Mekkî ve Medenî tüm âyetleri toplayarak, mümkün mertebe ayetlerin nüzûl sırasını göz önünde bulundurmak şartıyla ve Kur'ân'ın genel üslûbu çerçevesinde çeşitli mükâyeseler yapmak suretiyle yapılan tefsîrdir.

KUR'ÂN-I KERÎM SÖZLÜĞÜ: KUR'ÂN İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Ahsenü'l-Hadîs: Sözlerin en güzeli anlamına Kur'ân'ın sıfatı.

Ahsenü'l- Kasas: Kıssaların, hikâyelerin en güzeli. Bu deyim, Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf Sûresi'nde geçen Yûsuf kıssasını anlatır.

Aksâmü'l-Kur'ân: Kur'ân'da geçen yeminleri inceleyen Kur'ân ilmi.

Arz: Üstadın önünde Kur'ân'ın okuyup, kıraat almaya denir. Hz. Peygamberin her sene ramazan ayında Kur'ân'ın o zamana kadar nazil olan kısmını, Cebrâil (a. s.) ile mukabele etmesine de *"Arza"* denir. Son Ramazan'da iki kere tekrarlanan bu karşılıklı sunuma ise *"Arza-i ahîra"* denir.

Âyât-ı Hırz: Okunduğunda veya üzerinde taşındığında Allah Teâlânın muhafazasına (korumasına) kavuşmaya vesile (sebeb) olan âyet-i kerîmelere denir.

Beyânî Tefsîr: Kendisinde gizlilik olan bir Kur'ân ifadesini açıklamaktır. *Zekat veriniz* ayetini peygamberimizin *Mallarınızın kırkta birini zekat olarak veriniz* sözüyle açıklamak gibi.

Beyne'd-Defeteyn: Kur'ân'ın iki kapak arasında bir mushaf haline getirilmesi durumna denir.

Beytül İzze: Kur'ân'ın bütün olarak indirildiği dünya semasına verilen denir.

Bütüncül tefsîr: Kur'ân ayetlerini, Kur'ân bütünlüğü içerisinde inceleyip tefsir etmek.

Cefr ilmi: Kur'ân'da geçen hece harflerinin sayısal değerlerinden hareket ederek geçmişe yahut geleceğe ait bazı sonuçlar çıkarma işi.

Cüz: Mushaflar 30 cüze ayrılmıştır. Her cüz 20 sayfadan oluşmaktadır. Mushafların sol tarafındaki sayfa kenarına konan işaretlerle gösterilmiş, içine cüz yazısı ve sayısı yazılmıştır.

Cüzhân: Eskiden camilerde Kur'ân'dan bir cüz okuyan kârilere verilen isim.

İcaz: Kur'ân'ın özlü ve eşsiz oluşu, kelime ve cümlelerin derin anlamlarını ifade eder.

Dâru'l-Kurrâ: Kur'ân öğretilen, hâfız ve kıaraat âlimi yetiştirilen medreselere verilen isim.

Devri Mihne: Kur'ân-ı Kerîm'in yaratılmış mı yoksa yaratılmamış mı şeklindeki Kur'ân-ı Kerîm'in yaratılmış olmadığını savunan âlimlerin maruz kaldığı işkenceler dönemine denir.

Deyâbîcü'l-Kur'ân: Hâ mîm harfleriyele başlayan yedi sureye verilen isim.

Din-i Kayyım: Gerçekliğini daima koruyan dosdoğru din manasına gelir.

Ehl-i Kur'ân: Bir hadislerinde peygamberimizin *Ehlüllah/Allah ehli* diye nitelediği Kur'ân okuma ve ezberleme işi ile meşgul olan kimseler.

Emsâlü'l-Kur'ân: Kur'ân'da geçen darb-ı meselleri inceleyen Kur'ân ilmi.

Ensâfü'l-Kur'ân: Hacim olarak Kur'ân mushafınını yarısı için kullanılan tabir.

Erbâu'l-Kur'ân: Kur'ân'ın dörtte biri için kullanılan bir tabir.

Et-Tâmmetül Kübra; Kesin olarak gelecek olan büyük felaket, Kıyamet gününün ismi.

Ezlam: Cahiliye Araplarının yolculuğa çıkma, savaşa karar verme, evlenme gibi durumlarda işe başlamadan önce o işin iyi olup olmadığı yönünde kura çekmesi, ok atması olup Kur'ân-ı Kerîm, ezlamın şeytan işlerinden olduğunu belirtmiştir.

Ez-Zehrevân: Bakara ve Âli îmrân sûrelerine verilen isimdir.

Fasıla Harfi: Âyetler birbirinden fâsıl, durak ile ayrılır ki bu âyetin son kelimesi demektir. Bunun son harfine de "fasıla harfi" denir.

Fâre't-Tennur: Nûh (a.s.) zamanında, Tufanın başlangıç alameti olarak bir tandırdan fışkırarak yeryüzünü kaplayan azgın suları ve selleri ifade etmek için kullanılan Kur'ânî tabirdir.

Fetretü'l-Vahiy: Peygamberimize vahiy gelmeye başladıktan sonra kısa bir süre kesilmesine denir.

Fevâtihu's-Süver: Sure başlarını inceleyen ilim.

Fevâsilü'l-Âyat: Âyetlerin fâsılaları demektir. Âyetlerin son kelimesine kendisinden sonra gelen âyeti evvelkinden ayırdığı için fâsıla denilmiştir.

Fevatihü's-Suver: Sûrelerin başlangıçları demektir. "El-hamdü'lillah" (her türlü övgü Allah'a aittir) ve "Sübhânellah" (Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim) gibi 14 sûre Allah'ı övme ifadesi ile başlamaktadır.

Firâşî: Peygamberimize yatakta iken indiği söylenen ayetler.

Garibü'l-Kur'ân: Az kullanılması sebebiyle ilk etapta bilinemeyen Kur'ân kelimelerine denir.

Hanif: İbrahim'in dininden gelen muvahhidlere verilen isimdir.

Hadarî: Peygamberimize seferde iken inen ayetlere denir.

Hamele-i Kur'ân: Kur'ân'ı ezbere bilenler için kullanılan bir tabirdir.

Hatim: Hadislerde *Allah'ın en sevdiği amel, konup göçenin ameli, yolculuğu bitirip tekrar yolculuğa başlamak* olarak nitelenen Kur'ân'ı baştan sona okumaya denir. Peygamberimiz *üç günden daha az bir zamanda okunan hatmi* tasvip etmemiştir.

Hattât: Kur'ân-ı Kerîm'i yazma işiyle uğraşanlara denir.

Hitâbü'l-Kur'ân: Kur'ân'da geçen hitapları inceleyen ilim.

Hizb: Cüzün dörtte birini oluşturan beş sayfalık bölümün adıdır. Toplam hizb sayısı 120'dir. Bunlar sayfa kenarlarına konulan ve içine hizb yazılan işaretlerle gösterilir.

Hurufu Seb'a: Kur'ân'ı Kerîm'in yedi harf üzerine inmesidir.

İ'câm: Şekilce birbirine benzeyen harfleri, birbirinden ayırt etmek için nokta koyma işlemi.

İhlâsayn: İhlâs sûresine birlikte Kâfirûn sûresine İhlâsayn (iki ihlâs) denir.

İnzal ve Tenzil: Kur'ân'ın M. 610 yılında Ramazan ayında Kadir gecesinde toptan dünya semasına, Beytü'l-İzze'ye indirilmesine inzâl, parça parça âyetler hâlinde vahiy yolu ile Hz. Muhammed (sav.)'e indirilmesine ise tenzîl denir.

İsm-i A'zam:* Kendisiyle duaların makbul olacağı umulan Allah'ın en yüce ismi demektir. Bu isimlerin ne olduğu hakkında kesin bilgimiz yoktur. Peygamberimiz, "Allah'ın ism-i a'zamı şu iki âyettedir" buyurmuş ve Bakara sûresinin "(Ve ilahüküm

ilahün vahid..) "İlâhınız bir tek ilahtır. O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır, rahîmdir" anlamındaki 163. âyeti ile Âl-i İmrân sûresinin "Allahü la ila illa hüvel hayyüm kayyum=O Allah ki O'ndan başka ilah yoktur O, diridir, kayyûmdur" anlamındaki 2. âyetini okumuştur. İbn Mâce'nin Sünen adlı eserinde Allah'ın yüce isminin Bakara, Al-i İmrân ve Tâhâ sûrelerinde olduğuna dair bir rivayet vardır

Istafa: Allah Teâlâ'nın bazı insanları Peygamber olarak seçip âlemlere üstün kılması.

İsrailiyyat: "İsrâiliyye" kelimesinin çoğuludur. Sözlükte "İsrâilî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise" anlamındadır. Terim olarak İsrâiliyyât; İslâm'a, özellikle tefsir ve hadis ilmine girmiş olan Yahûdi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin lehine veya aleyhine uydurulmuş rivayetlere denir.

İstiaze: "el-avz" kökünden türemiş olup istif'al vezninde *sığınma* manasındadır. "Euzübillâhi mineş şeytanir racîm/Kovulmuş Şeytandan Allah'a sığınırım" ifadesi için kullanılır. Âlimlerin çoğuna göre kıraatten önce istiaze sünnettir. Kıraat ile ilgili olmayan bir sözle kıraati kesen kişi kıraatine istiazeyi tekrar okuyarak başlamalıdır.

İstinsah: Bir şeye bakarak aynısını yazma. Matbaa icat edilmeden hatta daha da önceleri kitapları çoğaltma işine denir. Bu işi yapanlara ise müstensih denir. Kur'ân-ı Kerîm'in yazılarak çoğaltılmasını ifada eder.

Kasr: Kur'ân-ı Kerîm'de harfin altında kasr yazıldığı zaman harfin çekmeden okunmasını ifade eder.

Kıssa: Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin ya da eski toplulukların hayatlarından bahseden bölümlere denir.

KIYAMETİN KUR'ÂN'DAKİ İSİMLERİ:

Kıyamet Kur'ân'da değişik isimlerle zikredilmiştir.

Yevmü'l-kıyame (ayağa kalkma günü)

Yevmü'l-hasre (hasret günü)

Yevmü'l-muhasebe (muhasebe günü)

Yevmü'l-müsaele (sual/sorgulama günü)

Yevmü'l-müsabaka (müsabaka günü)

Yevmü'l-münakaşa (münakaşa günü)

Yevmü'l-münafese (mücadele-i nefis günü)

Yevmü'z-zelzele (zelzele günü)

Yevmü'd-demdeme (azabın devam ettiği gün)

Yevmü's-sâika (ölüm günü)

Yevmü'l-vakıa (kıyamet ve şiddet günü)

Yevmü'l-kâria (felaket ve şiddet günü)

Yevmü'r-râcife (sura 1. üfürüş)

Yevmü'r-râdife (sura 2. üfürüş)

Yevmü'l-gâşiye (insanı örten felaketler günü)

Yevmü'd-dâhiye (inen felaket günü)

Yevmü'l-âzife (yaklaşan saatin günü)

Yevmü'l-hâkka (emirlerin hakikatleri bildirilen gün)

Yevmü't-tâmme (örten ve yücelen gün)

Yevmü's-sâhha (bağrışma günü)

Yevmü't-telâkî (mülakat günü)

Yavmü'l-firâkî (ayrılık günü)

Yevmü'l-mesâkî (sevk günü)

Yevmü'l-kısas (kısas günü)

Yevmüt-tenâd (çağırma günü)

Yevmül-hisâb (hesap günü)

Yevmül-meâb (dönüş günü)

Yevmü'l-azâb (azab günü)

Yevmü'l-firâr (kaçış günü)

Yevmü'l-karâr (yerleşme günü)

Yevmü'l-likâ (mülâkat günü)

Yevmü'l-bekâ (beka günü)

Yevmül-kazâ (hüküm günü)

Yevmü'l-cezâ (ceza günü)

Yevmü'l-belâ (imtihan günü)

Yevmü'l-bükâ (ağlamak günü)

Yevmü'l-haşr (haşr günü)

Yevmü'l-vaîd (vaid ve tehdid günü)

Yevmü'l-arz (arz günü)

Yevmü'l-vezn (tartı günü)

Yevmü'l-hakk (sübut günü)

Yevmü'l-hükm (hüküm günü)

Yevmü'l-fasl (hükmü karara bağlama günü)

Yevmü'l-cem' (toplama günü)

Yevmü'l- ba's (diriliş günü)

Yevmü'l-feth (fetih günü)

Yevmü'l-hizy (rezil olma günü)

Yevmü'l-azim (büyük gün)

Yevmü'l-akîm (kısır gün)

Yevmü'l-asîr (zor gün)

Yevmü'd-din (ceza günü)

Yevmü'l-yakin (yakın gün)

Yevmü'n-nüşur (yayılma günü)

Yevmü'l-masîr (dönüş günü)

Yevmü'n-nefha (üfürme günü)

Yevmü's-sayha (bağırma günü)

Yevmü'r-rücce (sarsıntı günü)

Yevmü'l-recfe (şiddetli ızdırap günü)

Yevmü'z-zecre (azarlama günü)

Yevmü's-sekre (sarhoşluk günü)

Yevmü'l-feza' (korku günü)

Yevmü'l-cezâ (üzüntü günü)

Yevmü'l-müntehâ (sonuç günü)

Yevmü'l-me'vâ (dönüş günü)

Yevmü'l-mikat (vakit günü)

Yevmü'l-miâd (vade günü)

Yevmü'l-mursâd (bekleyiş günü)

Yevmü'l-galâk (kitleme günü)

Yevmü'l-arak (ter günü)

Yevmü'l-iftikâr (fakirlik günü)

Yevmü'l-inkidar (bozuntu günü)

Yevmü'l-intisar (saçılış günü)

Yevmü'l-huruc (çıkış günü)

Yevmü'l-hulud (ebediyet günü)

Yevmü'l-tegabün (aldanma günü)

Yevmü'l-abûs (şiddet günü)

Yevmü'l-ma'lum (belli gün)

Karinetân: Enfâl ve Tevbe surelerinin ortak adı.

Kıst: Sözlükte hak ve adalet anlamına gelir. Kur'ân'da adil davranmayı ifade için adl ve türevleri kullanılmıştır.

Kurrâ: Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyen ve başkasına öğretendir. Hz. Osman (ra) , Hz. Ali (ra) , Ubey b. Ka'b (ra) sahabeden olan kurrâlardandır.

Lehve'l-Hadîs (Boş söz anlamındadır. Lehve'l-hadîs; insanı asıl yapması gereken önemli işlerinden alıkoyan hiçbir faydası olmadığı gibi vaktin geçirilmesine neden olan oyalayıcı sohbet hikaye masal vb. dinletiler anlamındadır.

Lemz- (Lümeze) El, göz kaş ile bir kimseyi karalamak, küçük düşürmek, şeref ve haysiyetine leke sürmektir. Hümeze süresinde böyle yapan kişiler kınanmıştır.

Leylî: Peygamberimize gece indiği rivayet edilen ayetlere denir.

Makâsıd: Kur'ân'ın ve hadislerin bütününden çıkarılan temel maksatlara/amaçlara denir.

Mantûk: Te'vile ihtiyaç duyulmadan doğrudan ayetten anlaşılan manaya denir.

Meâl: Âyet-icelilelerin mana ve ilahi işaretlerini, insan aklının imkanı ölçüsünde aslına yakın bir şekilde yapılmaya çalışılan tercümelere denir. Meal, Kur'ân'ın tam anlamı değildir ve Kur'ân'ın yerini tutmaz, ibadetlerde okunmaz.

Meâni'l-Kur'ân: Daha çok Kur'ân'ın dilbilimsel yönünü inceleyen Kur'ân ilmi.

Mele': Grup anlamına gelen bu kelime daha çok Peygamberlere karşı gelen ekabir takım için kullanılmıştır.

Mefhûm: Lafzın sözde geçmeyen manaya delalet etmesine denir. *Anaya babaya üf bile demeyin* ayetinden anne babayı dövmenin ve onlara sövmenin haram olduğunun da çıkarılması gibi.

Mesânî: Bir şeyin kuvveleri, ikili, ikişer, ikişerli, karşılıklı anlamına gelir. Kur'an, içinde çeşitli kıssalar, öğütler ve hükümler tekrar edilerek anlatılan kitap veya zıt anlamlı kelimeleri arka arkaya kullanarak aradaki çelişkiyi göz önüne seren ve vurgulayan anlatım tarzı kullanılarak yazılmış kitap olduğu için bu sıfat verilmiştir.

Mesel: Lügatte, şibih, nazîr, halk arasında kabul görüp yayılmış sözlerdir ki bunlara atasözü de denilir. Bunların yerince söylenmesine darb-ı mesel denir, çoğulu da emsaldir. Darb-ı mesel, çarpıcı örnek demektir.

Mihrâbiyye: Farz namazların sonunda okunan aşırlara denir.

Misak-ı Ğaliz: Kur'ân-ı Kerîm'in aile içi yapılan anlaşmayı yani sorumluluğu en ağır misak biçiminde ifade etmesine denir.

Muavvizetân: Felak ve Nas sûrelerine denmektedir.

Muavvizât: İhlâs, Felak ve Nas sûrelerine denmektedir.

Mukâ'bele: Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrâil ve Peygamberimizin karşılıklı olarak okumalarıyla başlayıp, günümüze kadar asırlardır devam eden karşılıklı okuma geleneğinin adıdır.

Musaddık: Kur'ân'ın önceki vahiyleri reddetmeyen bilakis tasdik eden bir kitap olmasına denir.

Mushaf: Kur'ân-ı Kerîm tek kitap olduğu gibi, tek ciltte toplanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in sayfalarını toplayan cilde verilen ve yalnız Kur'ân'a ait olan özel isme denir.

Muvâfakat-ı Ömer: Bazı ayetierin Hz. Ömer'in beklentileri doğrultusunda gelmesine denir.

Mücmel-Mübeyyen: Manası kapalı lâfızları ihtiva eden âyetlere mücmel, mücmel âyetleri açıklayan âyetlere de mübeyyen âyet denir.

Mübhem-Muhkem: Üstü kapalı anlatıma sahip ayetlere müphem, açık ifadeli âyetlere muhkem denir.

Mücmelin Tebyini: Peygamberimizin kendisinden ne kastedildiği anlaşılamayacak kadar kapalı olan âyetleri açıklamasına denir.

Mübhemin Tafsili: Anlam bakımından kapalı olan ve ilk etapta anlaşılmaz gibi gözüken âyetleri açıklamaktır.

Müfesser: Açıklanan, tefsir edilen demektir.

Müfesser rivayet: Yorumlanmış rivayet.

Müfessir: Yorumlayan anlamına Kur'ân'ın tefsirini yapanlara verilen isimdir.

Müheymin: Kur'ân'ın bir sıfatı olup önceki kitaplara şahitlik eden, onları koruyan, gözeten, denetleyen ve kontrol eden bir kitap olduğunu ifade eder.

Mustaz'af: Kur'ân-ı Kerîm'de toplum içerisinde ezilen, güçsüz görülen kişiler için kullanılan tabir.

Müstekbir: Kendisini büyük ve güçlü görerek gerçekleri kabul etmeyen, hakka karşı inatla direnen kimse için kullanılan tabir.

Müsteşrik: Doğu bilimcisi, şarkiyatçı, oryantalist. İslamî ilimlerle uğraşan gayr-i Müslimlere verilen isimdir.

Müşâkele sanatı: Bir şeyi kendi lafzı yerine, muhatabın konuştuğu lafızla ifade etme sanatı. *Ve mekerû ve mekerallah/Onlar hile yaptılar, Allah da onların hilelerini boşa çıkardı* ayetinde *hilelerini boşa çıkardı* ifadesinin *hile yaptı/mekerû* kelimesiyle ifade edilmesi gibi.

Müşkilin Tavzihi: Peygamberimizin yahut müfessirin âyetler arasındaki çelişki zannını ortadan kaldırmak için yaptığı açıklamalara denir.

Müşkilü'l-Kur'ân: Kelimelerin anlaşılma güçlüğü. Kur'ân'ın içinde aralarında tenakuz ve ihtilâf olduğu zannedilen âyetler kastedilmektedir. Kur'ân'ın bazı âyetleri arasında ihtilâf veya tezat gibi görünen hususlar ve bunların izah edilip arasının bulunması bu ilmin konusu içine girer.

Müsebbihat: Sebbeha ve bu fiilden türemiş tesbih ifadeleriyle başladıkları bazı sürelere verilen isimdir. Bu sûreler: Hadid, Haşr, Saf, Cum'a ve Teğabün'dür. Bazı âlimler A'la süresini de müsebbihattan sayarlar.

Mübhamatül Kur'ân: Kur'ân'da açıkça belirtilmeyip zamirle gösterilen isimler, erkek, cin, melek ve diğer varlıklardır.

Nevmî: Peygamberimize uykuda verildiği söylenen ayet yahut sureler. Bir rivayete göre Kevser suresi, ona uykuda iken indirilmiştir.

Nesî': Cahiliye devrinde Arapların Hac mevsimlerini ve haccın zamanını değiştirme adeti. Buradan, o nesî' adetine de, yâni haccın zamanını, mevsimini keyiflerine göre, kararlarına göre senenin şu mevsimine, bu mevsimine, şu ayına, bu ayına kaydır-

ma adetini Kur'ân-ı Kerîm küfür olarak addetmiştir.

Nüşûz: (Geçimsizlik-Serkeşlik) Kur'ân-ı Kerîm'de geçimsiz kadınlar için kullanılan bir ifade.

Rakk: Kur'ân-ı Kerîm'in yazıldığı inceltilmiş derilere denir.

Râsih: Dini gerçeklere samimiyetle bağlı, ilimde derinleşmiş âlimlerdir.

Sarfe nazariyesi: Mutezilî Nazzam'a göre Kur'ân'a nazireye yapmak isteyen kimseye Yüce Allah'ın engel olmasıdır.

Sebu'l-Mesânî: Tekrarlanan yedi demek olup tercih edilen görüşe göre 7 âyetlik Fatiha sûresinin adıdır.

Secâvend: Kur'ân'ı iyi, düzgün ve hatasız okumak, yerli yerinde durmak veya birleştirmek için, bir çeşit noktalama işaretlerini andırır bazı işaretler konmuştur ki bunlara secavend denir.

Secde Âyetleri: Okunduklarında veya işitildiğinde secde yapılan, Kur'ân-ı Kerîm'deki on dört secde âyeti vardır. Bunlar: A'râf: 206, Ra'd: 15, Nahl: 50, İsrâ: 109, Meryem: 58, Hac: 18, Furkân: 60, Neml: 25, Secde: 15, Sa'd: 24, Fussilet: 37, Necm: 62, İnşikâk: 21, Alâk: 19. âyet-i kerîmeleridir. Tilâvet secdesi ile biten sûreler: Araf süresi -Necm süresi -Alâk süresidir

Sehv Secdesi: Yanılma secdesi; namazda bir farzın veya vâcibin, vaktinden önce veya sonra yapılması yâhut farzın tehiri ile vâcibin terk yahut tehirinde yapılması lâzım gelen secdedir.

Seyf ayeti: Bulundukları yerde müşriklerin öldürülmesini emreden ayete verilen isim.

Sıbğatullah: Allah'ın boyası. Mecazen Allah'ın dini anlamına gelir. Bakara suresi 138. ayetinde geçer.

Siyak ve Sıbak: Bir ifadenin önündeki ve arkasındaki birimlerle sergilediği ilişkilerdir.

Taabbüdî: Yapılmasıyla ibadet sevabı kazanılan anlamınadır. Kur'ân'ın okunması taabbüdîdir.

Taakkul: Geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmak demektir. Zira "akil" bağ demektir.

Tabakâtü'l-Müfessirîn: Hz. Peygamberden itibaren Kur'ân müfessirlerinin hayatını dönem dönem derleyen biyografi kitaplarına verilen isim.

Tahmis ve Ta'şir: Sûrenin her beş âyetinin sonuna "Hams" kelimesinin yazılmasına "Tahmis", her on âyetin sonuna da "Aşr" kelimesinin yazılmasına "Ta'şir" denilir. Bunların "Ha" ve "Ayn" harfleriyle işaretlendiği de görülmektedir.

Tarihselci Görüş =(Hermonetik) : Âyet ve sûrelerin içeriğinin, özellikle de ahkâma dair konuların, bütünüyle Kur'ân'ın indiği dönem ve şartların ürünü olup, bugüne aynı şekilde hitap etmedikleri şeklindeki düşünüştür. Muharref dinî metinler için geliştirilen ve özellikle Müsteşrikler tarafından, Kur'ân tefsirine uygulanmak istenen bir anlayıştır.

Tedebbür: Tedebbür üretmektir, bilgiyi üretmek, geleceğe yönelik bilgiden sonuçlar devşirip tedbir almaya tedebbür denir. Kur'ân okuyarak onun derin anlamları üzerine düşünmek ve özellikle ayetlerin arkaplanını ortaya koymaktır.

Teemmül: Dış dünyadan sıyrılarak ilahi ve ezeli hakikatler üzerine yoğun biçimde kafa yormak, derinlemesine düşünmektir.

Tefekkür: Allah Teâlâ'nın nimetleri ve eşyanın yaratılış hikmetleri üzerine düşünmek, fikretmek demektir.

Tezekkür: Hatırlatmak, öğüt almak anlamına derinlikli düşünceyi ifade eden bir kavramdır.

Tefakkuh: Fıkıh kökünden gelen bu kavram, geçmiş, gelecek ve bunlar arasındaki bağlantıdan yola çıkarak bugüne ilişkin sonuçlar çıkarmaktır.

Terâdüf: Eş anlamlı demektir. Tercih edilen görüşe göre, bazı kelimeler birbirine yakın anlamda gibi görünseler de Kur'ân'da eş anlamlılık yoktur.

Tertîl: Kur'ân'ı kelimelerin üzerinde dura dura, sindire sindire okumaktır.

Tefsir: Gücün yettiği kadarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın murâdını araştıran ilimdir. Âyetlerin inişlerini, durumlarını ve kıssalarını, nüzûl sebeplerini, Mekkî ve Medenî, hass ve âmm, mutlak ve mukayyed, va'di, vaîdi (tehdidi), emri ve nehyi, ibret ve emsâli gösteren ilimdir. Tefsirin bir başka tanımı da şöyledir: Meşru bir sebep veya delilden ötürü âyeti zahirî manasından alıp, kendisinden önce ve sonraki âyete mutabık, kitâb ve sünnete uygun manalardan birine hamletmeye tefsir denir.

Tehaddi: Kur'ân'ın kitab olarak inkâr eden kâfirlere "benzerini getirin" manasındaki meydan okuma özelliğidir.

Tekrârü'l-Kur'ân: Kur'ân'da tekrarlanan ayetlerin hikmetlerini inceleyen Kur'ân ilmi.

Tenâsüb: Sûreler ve âyetler arasındaki uyum ve ahenge denir.

Tencîmü'l-Kur'ân: Kur'ân'ın yirmi üç yıllık süreçte ayet ayet, pasaj pasaj, sure sure inmesine denir.

Tenkîsü'l-Kur'ân: Kur'ân ayet ve surelerini mevcut Mushaf tertibinin dışında okumaktır.

Tenzîlu'l-Kur'ân: Kur'ân'ın indirilişi anlamına gelir. Bu indiriliş önce dünya semasındaki beytü'l izze'ye toptan bir kerede, daha sonra Hz. Peygambere bi'setinden vefatına kadar 23 yıllık süre zarfında parça parça olmuştur

Tercemetu'l-Kur'ân: Kur'ân-ı Kerîm'in başka dillere çevirisi anlamına gelir.

Tertîbu'l-Âyât: Âyetlerin sûreleri içindeki Hz. Peygamberin emri ile tevkufî olarak sıralanışına verilen isimdir.

Tertîbu's-Suver: Kur'ân sûrelerinin elimizdeki Mushafta görüldüğü şekliyle son sıralanmış haline verilen isimdir.

Terceme: Genel olarak ya asıl metne bağlı kalarak ya da metnin ifade ettiği mana esas alınarak iki şekilde yapılabilir.

Lâfzî Terceme: Asıl metindeki bütün kelimelere tercüme edilen dilde karşılık vermeye çalışır. Muciz bir kelâm olan Kur'ân'ın bu tür tercümesi nerdeyse, imkânsızdır.

Tefsirî Terceme: Asıl metnin ifade ettiği mana esas alındığından bazı kelimeler atlanabilir ve mütercim ter-

cüme ettiği dile kendi ifade tarzı ile aktarabilir.

Tevkîfîlik: Sûre ve âyetlerin tertibi tevkifidir. Yani vahye Müsteniddir.

*Te'vîl: Istılâh olarak, "Meşru bir sebep veya delilden ötürü âyeti zahirî manasından alıp, kendisinden önce ve sonraki âyete mutabık, kitâb ve sünete uygun manalardan birine hamletmeye tevil denir.(**)

Ümmü'l-Kur'ân: Fatiha sûresine denir.

Ümmü'l-Kitâb: Arapça kitabın anası anlamına gelir. Istılâhî olarak farklı anlamlara gelmektedir. Bunlardan ilki Kur'ân-ı Kerîm'in müteşabih olmayan muhkem âyetlerine verilen addır. Bir diğeri Fatiha sûresine veya levh-i mahfuzda ezeli ve ebedî olarak mahfuz bulunduğundan Kur'ân'ın kendisine verilen addır.

Vahiy Meleği: Kur'ân'da *Cibrîl, Rûh, Ruhu'l-Kudüs, Rûhu'l-Emîn* gibi isimlerle anılan meleklerin şahı.

Vildan: Kur'ân'da yer almış olup Cennetlik insanlara hizmet etmek için cennette ölümsüz inci gibi güzellikteki hizmetçilerdir.

Yedi Harf: Yedi harften maksadın, Kur'ân'ın *"yakın anlamda olan muhtelif lâfızları" "yedi çeşit okunuşu"* (kıraat-i seb'a) , *"emir, nehiy, va'd, vaid, kısas, mücadele ve emsal"* veya *"zecr (yasaklama) , emir, helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve emsal"* gibi manaları, yedi lehçe ve yedi lügat oluşu, lâfzı ve maddesi değişik, fakat aynı anlama gelen kelimeler olduğu bilim adamlarınca ifade edilmiştir.

Yedi harf konusu, *"Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf üzerine nazil olmuştur. Size kolay geleni okuyun"* anlamındaki hadislerde geçmekte olup daha çok yedi lehçe anlamınadır. Kur'ân'ın yedi harf üzere okunması, ilk döneme ait bir ruhsattır.

Yedullah (Allah'ın Eli) : Kur'ân-ı Kerîm'in müteşabih terimlerinden olup, lüğatte Allah'ın eli manasında gelmekle beraber hakiki manası Allah'ın gücü ve kuvveti şeklindedir.

Zelletü'l-Kârî: Kıraat hatâsı. Namazın içindeki farzlardan kıraati yerine getirirken (Fâtihâ ve zamm-ı sûreyi okurken) meydana gelen hatâ, yanlış okumaya denir.

SÛRE İSİMLERİNİN ANLAMLARI:

1-Fatiha: Açılış sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in başlangıç sûresi olduğundan bu adı almıştır.

2-Bakara: İnek anlamındadır. 67–71. âyetlerinde Yahûdilere kesilmesi emredilen inekten söz edildiği için bu ismi almıştır.

3-Âl-i İmrân: İmran Ailesi sûresi, İmran ailesinden bahsedildiğinden bu adı almıştır.

4-Nisâ: Kadınlar sûresi, pek çok âyetinde kadınların haklarından bahsedildiği için bu adı almıştır.

5-Mâide: Ziyafet (Sofra) Sûresi, 112. ve 114. âyetlerinde Hz. İsa'nın Allahtan istediği sofradan söz edildiğinden bu adı almıştır.

6-En'am: Davar, sığır ve deve cinsi evcil hayvanlar demektir. Arapların bu hayvanlara uyguladıkları bazı yanlış gelenekler kınandığı için bu adı almıştır.

7-A'raf: Orta yer anlamındadır. 46. âyette yer alan cennet ve cehennem arasındaki orta yer bölgesindeki insanlardan bahsedildiği için bu adı almıştır.

8-Enfâl: Ganimetler sûresi, Savaş ganimetlerinin durumundan bu adı almıştır.

9-Tevbe: Tövbe sûresi, ismini 104. âyetinde yer alan Allah'ın, tövbeleri çokça kabul ettiği, çokça bağışladığının ifade edilmesinden alır.

10-Yûnus: Hz. Yûnus ve kavminden bahsedildiği için bu adı almıştır.

11-Hûd: Hz. Hûd'un hayatı anlatıldığı için bu adı almıştır.

12-Yûsuf: Hz. Yûsuf'un hayatı anlatıldığı için bu adı almıştır.

13-Rad: Gök Gürültüsü sûresi, 13. âyetinde gök gürültüsünün Allahı tesbih edip yücelttiği anlatıldığından bu adı almıştır.

14-İbrahim: Bu sûrede Hz. İbrahim'in yaptığı dua anıldığından bu adı almıştır.

15-Hicr: Hicr sûresi, adını 80–84. âyetlerinde bahsedilen bir yer adı olan Hicr'den almıştır.

16-Nahl: Arı anlamındadır. 68–69. âyetlerinde Allah'ın balarısına, dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan evler edinmesi emrinden dolayı bu adı almıştır.

17-İsrâ: Gece yürüyüşü demektir. Allah'ın Hz. Muhammed'i gecenin bir vaktinde âyetlerinden bir kısmını göstermek üzere Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürütmesinde almıştır ismini.

18-Kehf: Mağara anlamındadır. 9–27. âyetlerinde putperest kavimlerinden kaçıp mağaraya gizlenen bir grup gencin hikayesi anlatıldığından dolayı bu ismi almıştır.

19-Meryem: Meryem sûresi, Hz. Meryemden bahsedildiği için bu ismi almıştır.

20-Ta-Ha: Ta-Ha sûresi, ismini sûrenin başında yer alan Ta ve Ha harflerinden almıştır. Ta-Ha'nın Peygamberimizin isimlerinden biri olduğu söylenmiştir.

21-Enbiyâ: Peygamberler sûresi, ağırlıklı olarak peygamberlerden söz edildiğinden bu adı almıştır.

22-Hac: Hac sûresi, Hac ibadetinden bahsedildiğinden bu adı almıştır.

23-Müminûn: İnananlar sûresi, İnananların başarıya ulaşacaklarından bahsedildiğinden bu adı almıştır.

24-Nûr: Işık, aydınlık anlamındadır. İsmini 35. âyetinde yer alan ve Allah'ın nurunu tasvir eden âyetten alır.

25-Furkân: Hak ile batılı ayırdeden anlamındadır. İsmini 1. âyetinde geçen Furkân kelimesinden alır.

26-Şuara: Şairler sûresi, 224. âyetinde şairlerden söz edildiği için bu adı almıştır.

27-Neml: Karınca sûresi, ismini 18. âyetinde Hz. Süleymanın ordusunu görünce yoldan çekilen karıncalardan almıştır.

28-Kasas: Tarihi Vakalar sûresi, İsmini 25. âyetinde geçen kasas kelimesinden alımıştır.

29-Ankebût: Dişi örümcek demektir. 41. âyetinde kâfirlerin işleri örümcek ağına benzetildiğinden bu adı almıştır.

30-Rûm: Romalılar anlamındadır. İsmini 1. âyetinde Persliler ile yapılan savaşta yenilgiye uğrayan Romalıların yakında galip geleceğinin ifade edilmesinden almıştır.

31-Lokmân: Lokman sûresi, ismini Allah'ın Hz. Lokman'a verdiği hikmetten bahseden 12. âyetten almıştır.

32-Secde sûresi: İsmini 15. âyette geçen secde kelimesinden almıştır.

33-Ahzâb: Gruplar (Topluluklar) sûresi, ismini Müslümanlara karşı savaşmak üzere birleşen Arap kabilelerinden almıştır.

34-Sebe': Sebe' sûresi, ismini 15. âyetinde yer alan Yemende bir bölge veya kabile ismi olan Sebâ kelimesinden almıştır.

35-Fâtır: Yaratan anlamındadır. İsmini 1. âyetinde geçen fâtır kelimesinden almıştır.

36-Yâ-Sîn: Ya-Sin sûresi, ismini 1. âyetinde geçen ya ve sin harflerinden alır. Ey insan! anlamına geldiği yahut Peygamberimizin isimlerinden biri olduğu da söylenmiştir

37-Saffat: Saf tutanlar sûresi, adını ilk âyetinde yer alan sıra sıra dizilenler ifadesinden almıştır.

38-Sad: Sad sûresi, Sad harfi ile başladığından dolayı bu adı almıştır.

39-Zümer: Gruplar anlamındadır. 71 ve 73. âyetinde geçen bu kelime sûreye ismini vermiştir.

40-Gafir (Mümin sûresi) : Bağışlayan demektir. Allah'ın günahları bağışlayan sıfatının yeraldığı 3. âyetteki Gafir kelimesinden ötürü bu adı almıştır.

41-Fussilet: Ayrıntılı oldu demektir. Kur'ân'ın ayrıntılı kılındığını ifade eden fussilet kelimesinin geçtiği 3. âyetinden ismini almıştır.

42-Şûra: Danışma demektir. 38. âyetinde müminlerin işlerini aralarında danışma ile gördükleri anlatıldığından bu adı almıştır.

43-Zuhruf: Gösteriş-süsler anlamına gelir. İsmini 35. âyetinde Allah'ın verdiği ifade edilen altın-gümüş gibi süslerin sadece bu dünya hayatının malı olduğunun ifade edilmesinden almıştır.

44-Duhân: Duman demektir. İsmini 10. âyetinde geçen Duhân kelimesinden almıştır.

45-Casiye: Diz çöküp yüzüstü sürünüş demektir. İsmini 28. âyetinde geçen casiye kelimesinden alır.

46-Ahkâf: Kum tepeleri anlamındadır. İsmini 21. âyetinde geçen yer adından almıştır.

47-Muhammed: Muhammed sûresi, ikinci âyetinde Hz. Muhammedin ismi anıldığından bu adı almıştır.

48-Fetih: Fethetmek sûresi, âyetlerinde birkaç defa fetihten söz edildiğinden bu ismi almıştır.

49-Hucurat: Odalar sûresi, ismini 4. âyetinde geçen hucurat kelimesinden almıştır.

50-Kaf: Kaf sûresi, adını 1. âyetinde geçen kaf harfinden almıştır.

51-Zariyat: Tozutup Savuranlar sûresi, 1. âyetinde geçen zariyat kelimesinden almıştır ismini.

52-Tûr: Tur Dağı sûresi, adını ilk âyetinde yer alan Tur dağından almıştır.

53-Necm: Yıldız sûresi,

54-Kamer: Ay sûresi,

55-Rahmân: Merhametli sûresi. Allah'ın rahmetinin genişliğinden ve insan üzerindeki nimetlerinden bahseder.

56-Vâkıa: Olay anlamında olup Kıyamete işaret eder.

57-Hadîd: Demir anlamındadır. 25. âyetinde demirin yararlarından söz edildiği için bu adı almıştır.

58-Mücadele: Adını kocası hakkında Peygamberimizle tartışan mücadeleci kadından bahseden ilk ayetten alır.

59-Haşr: Toplanma sûresi, adını 2-17. âyetler arası anlatılan topraklarından sürülen kavimden almıştır.

60-Mümtehine: İmtihan edilen, sorgulanan kadın demektir. İsmini 10. âyette müşriklerden kaçıp inananlara gelen kadınların imtihan edilmesinden alır.

61-Saff: Saf tutmak sûresi, 4. âyette müminlerin saf tutarak Allah yolunda mücadele etmeleri anlatıldığından bu adı almıştır.

62-Cum'a: Cum'a (toplanma) sûresi, 9. âyetinde Cum'a günü çağrı yapıldığında toplu halde namaza gidilmesi emredildiğinden bu adı almıştır.

63-Münafikûn: Münafıklardan bahsettiği için bu adı almıştır.

64-Tegabûn: Aldanış demektir. Adını 9. âyetinde geçen teğabün kelimesinden alır.

65-Talâk: Boşanma demektir. Sûrenin ilk âyetlerinde boşanma işlemi anlatıldığından bu adı almıştır.

66-Tahrim: Yasaklama demektir. İsmini 1. âyetinde yer alan tahrim kelimesinden almıştır.

67-Mülk: Hükümranlık, yönetim anlamındadır. Adını 1. âyetinde yer alan mülk kelimesinden almıştır.

68-Kalem: Kalem sûresi, adını 1. âyetinde yer alan kalem kelimesinden almıştır.

69-Hakka: Gerçekleşecek olan demektir. Adını 1. âyetinde geçen ve kıyamete işaret eden hakka kelimesinden alır.

70-Meâric: Yükseliş yolları demektir. İsmini 3. âyetinden alır.

71-Nûh: Nûh sûresi, Hz. Nûhun elçi olarak gönderilişi ve mücadelesi anlatıldığından bu adı almıştır.

72-Cin: Cin sûresi, Cinlerden bir grubun Kur'ân'ı dinleyerek doğru yola girmeleri bulmaları anlatıldığından bu adı almıştır.

73-Müzemmil: Bürünen anlamına gelir. İsmini 1. âyetinde yer alan müzemmil kelimesinden almıştır.

74-Müdessir: Gizlenen anlamına gelir. İsmini 1. âyetinde yer alan müdessir kelimesinden almıştır.

75-Kıyamet: Adını 1. âyetinde geçen kıyamet kelimesinden almıştır.

76-İnsan: İnsan sûresi, 1. âyetinde insanın bu durumuna gelmezden önceki haline dikkat çekildiğinden bu adı almıştır.

77-Mürselât: Gönderilenler sûresi, ismini 1. âyetinde yer alan mürselat kelimesinden almıştır.

78-Nebe': Önemli haber demektir. Kıyamet günü haberiyle başladığından bu adı almıştır.

79-Nâziat: Söküp çıkaranlar sûresi, ismini 1. âyetinde yer alan naziat kelimesinden almıştır.

80-Abese: Surat astı anlamına gelir. İsmini 1. âyetinde yer alan abese kelimesinden almıştır.

81-Tekvîr: Dolama, dürme anlamındadır. 1. âyetinde güneşin dürülüp büzülmesi anlatıldığından bu adı almıştır.

82-İnfitar: Parçalanma demektir. 1. âyetinde kıyamet sürecinde göğün yarılmasından bahsedildiği için bu adı almıştır.

83-Mutaffifîn: Aldatanlar anlamındadır. Ölçü ve tartıda hile yapanların kınanmalarından dolayı bu adı almıştır.

84-İnşikâk: Yarılma demektir. 1. âyetinde kıyamet sürecinde göğün yarılmasından bahsedildiği için bu adı almıştır.

85-Buruc: Burçlar anlamındadır. İsmini 1. âyetinde yer alan buruc kelimesinden almıştır.

86-Târık: Vuruş, kapıyı çalış anlamındadır. İsmini 1. âyetinde yer alan tarık kelimesinden almıştır.

87-A'lâ: En yüce anlamındadır. Allah'ın yüce adıyla başladığında bu adı almıştır.

88-Ğaşiye: Kuşatan demektir. Her şeyi örtüp kuşatacak olan kıyamet haberiyle başladığından bu adı almıştır.

89-Fecir: Tan vakti anlamındadır. Tan yerinin ağarmasına yemin edilerek başladığından bu adı almıştır.

90-Beled: Şehir, belde demektir. Mekke kentine yemin ile başladığından bu adı almıştır.

91-Şems: Güneş sûresi, 1. âyeti güneşe yemin ile başladığından bu adı almıştır.

92-Leyl: Gece sûresi, 1. âyeti geceye yemin ile başladığından bu adı almıştır.

93-Duhâ: Kuşluk vakti anlamındadır. Kuşluk vaktine yemin ile başladığı için bu adı almıştır.

94-İnşirah: Ferahlık demektir. Hz. Peygamberin göğsünün ferahlatılıp sevinç, huzur ve güvene kavuşturulması ifade edildiğinden bu adı almıştır.

95-Tîn: İncir sûresi, İncir ve zeytine yemin ile başladığından bu adı almıştır.

96-Alâk: Asılıp tutunan anlamındadır. 2. âyetinde insanın alâktan yaratıldığı ifade edildiğinden bu adı almıştır.

97-Kadir: Kudret anlamında olup Kadir gecesinden bahsedildiğinden bu adı almıştır.

98-Beyyine: Kanıt anlamında olup ismini 1. âyetinde yer alan beyyine kelimesinden almıştır.

99-Zilzâl: Deprem anlamına gelir. Yerin sarsılması tasvir edildiğinden bu adı almıştır.

100-Adiyât: Nefes nefese koşan atlar demektir. İsmini 1. âyetinde yer alan adiyat kelimesinden almıştır.

101-Kâria: Şiddetli ses anlamındadır. İsmini 1. âyetinde yer alan karia kelimesinden almıştır.

102-Tekâsür: Çokluk yarışı demektir. İnsanların mal ve evlatlarda çoğalma yarışlarının kendilerini felakete sürüklemesinden bahsedildiğinden bu adı almıştır.

103-Asr: Zaman sûresi, zamana yemin ile başladığından bu adı almıştır.

104-Hümeze: Dedikodu ve çekiştirme anlamındadır. Dedikoduculuk ve arkadan çekiştirme kınandığı için bu adı almıştır.

105-Fil: Fil sûresi, Fil olayından bahsedildiğinden bu adı almıştır.

106-Kureyş: Kureyş toplumunun seyahat geleneğinden bahsedildiğinden bu adı almıştır.

107-Maun: Yardımlaşma sûresi, yardımlaşmaya engel olan kişilerin vasıfları anlatıldığından bu adı almıştır.

108-Kevser: Bolca güzellik sûresi, ismini 1. âyetinde yer alan kevser kelimesinden almıştır.

109-Kâfirûn: İnkârcılar demektir. Kâfirlere hitap ile başladığından bu adı almıştır.

110-Nasr: Yardım anlamındadır. Allah'ın yardımı anlatıldığından bu adı almıştır.

111-Mesed: Bükülmüş ip demektir. İsmini son âyetinde yer alan mesed kelimesinden almıştır.

112-İhlâs: Dini halis yapmak ve her türlü şirkten temizlemek ifade edildiğinden bu adı almıştır.

113-Felâk: Açılma, yarılma anlamındadır. İsmini 1. âyetinde yer alan felak kelimesinden almıştır.

114-Nâs: İnsanlar sûresi, ismini âyetlerinde yer alan nâs kelimesinden almıştır.

KUR'ÂN İLİMLERİ KONUSUYLA İLGİLİ TEST –I- SORULARI

1- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın tanımı arasında yer alır?

A) Allah'ın beşerle doğrudan konuşmaması, O'nun bildirmek istediği bilgiyi insanın kalbine ilham etmesidir.

B) Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed'e arapça olarak indirilmiş, bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, mushaflarda yazılı, Fatiha Sûresi ile başlayıp Nâs Sûresi ile sona eren kelâmıdır.

C) Ciltli veya ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yapraklarının bütününe denir.

D) Söz ve fiillerin amaçlarını kavrayacak şekilde keskin ve derin kavrayış, iyi ve tam anlamak, bir şeyi derinlemesine bilmek demektir.

E) Hiçbiri

2- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın isimlerinden Mev'iza'nın anlamıdır?

A) Kur'ân'ın çok anılması

B) Kur'ân'ın Rehber oluşu

C) Kur'ân'ın hak ile batılı ayırması

D) Kur'ân'ın nasihat ve öğüt vermesi

E) Kur'ân'da geçen savaşlar

3- *"Yaklaşık yüzâyetten oluşan sûrelere ...... denir. "* **Yandaki boşluğa aşağıdaki kavramlardan hangisi getirilmelidir?**

A) Mufassal B) Mesâni
C) Miun D) Zammı sûre
E) Tival

4- **Âyetleri yüzden aşağı olan sûrelere ne denir?**

A) Hizb B) Mufassal
C) Aşr D) Mesânî
E) Miun

5- *"Sûre"* **kelimesiyle başlayan sûre hangisidir?**

A) Nur B) Mücadele
C) Bakara D) Nisâ
E) Enam

6- **Kur'ân'daki secde âyeti sayısı kaçtır?**

A) 16 B) 20
C) 14 D) 50
E) 15

7- **Besmelenin iki defa zikredildiği sûre hangisidir?**

A) Tevbe B) Hûd
C) Yûnus D) Neml
E) İbrahim

8- **Aşağıdakilerden hangisi besmele ile başlamayan sûredir?**

A) Berae B) Bakara
C) Duhâ D) Kehf
E) Arâf

9- **Bir görüşe göre kendisinde iki tane secde âyeti bulunan sûre hangisidir?**

A) Mülk B) Haşr
C) Hacc D) Fatiha
E) Necm

10- **Peygamberimizin "Zehrevan" diye adlandırdığı sûreler hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?**

A) En'am-Nûr
B) Bakara-Fatiha
C) Âl-i İmrân-Nisâ
D) Bakara-Âl-i İmrân
E) Al-i İmrân-Kehf

11- **Tilâvet secdesi ile biten sûreler hangileridir?**

A) A'raf-Mülk-Cum'a
B) A'raf-Necm-Alâk
C) Nisâ-Kehf-Yâsîn
D) Nebe-Nâziat-Fecr
E) Kehf-Mülk-Yâsin

12- **Aşağıdakilerden hangisi Fatiha sûresinin isimlerinden biri değildir?**

A) El-Hamd
B) Seb'u'l- Mesânî
C) Ümmü'l –Kur'ân
D) Fatihatu'l-Kur'ân
E) Hiçbiri

13- Kur'ân'ın en uzun sûresi ile en kısa sûresi hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

A) Nisâ-Kevser
B) Bakara-Kevser
C) Mücadele-Nûr
D) Yâsîn-Hucurat
E) Al-i İmrân-İhlas

14- Aşağıdakilerden hangisi âyetin tanımıdır?

A) İki hizbden oluşan kısım
B) Kur'ân'ın bölümleri
C) Kur'ân'ın en küçük parçaları
D) Kur'ân'ın her sayfası
E) Herbir konu

15- Aşağıdakilerden hangisi sûrenin tanımıdır?

A) Kur'ân'ın âyetler grubunu içeren bölümleri
B) Kur'ân'ın en küçük parçaları
C) Kur'ân'ın her 5 sayfası
D) Kur'ân'ın her 20 sayfası
E) Hiçbiri

16- Mekkî ve Medenî sûrelerin âyet sayısı hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

A) 88–95
B) 86–28
C) 100–150
D) 87–29
E) 84-30

17- Aşağıdakilerden hangisi Mekkî Sûrelerin konuları arasında yer alır?

A) Tevhid ve Ahlâk
B) Ukubat ve Cihad
C) Ehli Kitap ve Toplum
D) Hukuk ve muamelat
E) Savaş hükümleri

18- Aşağıdakilerden hangisi Medenî sûrelerin özelliklerinden değildir?

A) Hadler ve feraizden bahseder
B) Cihada izin verir
C) Ehli Kitaptan bahseder
D) Bakara sûresinin dışında geçmiş peygamberlerden bahseder
E) Muamelatla ilgili kısımlar yer alır

19- Kur'ân'ın en uzun âyetiyle en kısa âyeti hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

A) Bakara 282-Fecr sûresi 1
B) Bakara 286-Kevser 2
C) Şura 186-Hac 20
D) Kehf 19-Âl-i İmrân 154
E) Bakara 239 - Duha 1

20- Kur'ân-ı Kerîm'in iki kapak arasına alınması ve kitap haline getirilmesi hangi Halife döneminde olmuştur?

A) Hz. Ali
B) Hz. Osman
C) Hz. Ebûbekir
D) Hz. Ömer
E) Hz. Muhaviye

21- Kur'ân'ın en uzun (Tıval) sûreleri hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

A) Yâsîn, Hucurat, Saff, Nebe, Mülk, Muhammed, İnsan

B) Enfâl, Yûsuf, Nûr, Hadîd, Hac, Mücadele,

C) Vâkıa, Cum'a, Zuhruf, Fecr, Nâziat,

D) Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'am, A'raf, Yûnus ve Kehf

E) Hiçbiri

22- "*Esbâb-ı Nüzûl*" ne demektir?

A) Birbirine benzeyen, kendisinde karışıklık bulunan ve birden fazla yoruma elverişli olan âyetlerdir.

B) Âyetlerin inmesine sebep olan olay veya duruma denir

C) Dinî bir hükmün zaman bakımından sonra gelen, yine dini bir delil ile kaldırılmasıdır.

D) Bir tek anlamı bulunan, Sağlam kılınan, Hükmü Sâbit olan ve tek bir yoruma elverişli olan âyetlerdir.

E) Ayetlerin içerdiği konular

23- Nâsih'in anlamı nedir?

A) Kendinden önceki hükmü kaldıran delile denir.

B) Hükmü kaldırılan delile denir.

C) Zamanın ve şartların değişmesi ile anlam değişikliği olmayan âyetlere denir

D) Bir araya getirmek, toplamak ve okumak anlamına gelir.

E) Nasihat etmek

24- Kur'ân-ı Kerîm ilk devirlerde aşağıdakilerden hangisi üzerine yazılmamıştır?

A) Taş levhalar

B) Hurma dalları

C) Kürek kemikleri

D) Kuşe kâğıdı

E) Hayvan derileri üzerine

25- Muhkem âyetlerin tanımı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Anlamı tevil kabul etmez derecede açık olan ve tek bir yoruma elverişli olan âyetlerdir.

B) Anlamı kapalı olan ve birden fazla yoruma elverişli olan âyetlerdir.

C) Başka dillere çevrilemeyen âyetlerdir.

D) Ahiret inancından ve doğru amellerin ne olması gerektiğinden bahseden âyetlerdir.

E) Açıklamaya ihtiyaç duyulan ayetler

26- Müteşabih âyetlerin tanımı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Başka dillere çevrilen âyetlerdir.

B) Anlamı kapalı olan ve birden fazla yoruma elverişli olan âyetlerdir.

C) Anlamı tevil kabul etmez derecede açık olan ve tek bir yoruma elverişli olan âyetlerdir.

D) Dinî bir hükmü zaman bakımından sonra gelen, yine dini bir hükümle kaldıran âyetlerdir.

E) Birbirine benzeyen ayetler

27- Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması faaliyetinde komisyon başkanı olarak görevlendirilen sahabî kimdir?

A) Abdullah b. Abbas
B) Zeyd b. Hârise
C) Abdullah b. Zübeyr
D) Zeyd b. Sâbit
E) Abdullah ibni Mes'ud

28-Aşağıdaki tefsirlerden hangisi Rivayet Tefsirleri arasındadır?

A) el-Ferra: Ma'ani'l-Kur'ân
B) İmam-ı Şafiî: Ahkâmu'l- Kur'ân
C) Taberî: Camiu'l- Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'ân
D) Zemahşerî: Keşşâf
E) Hepsi

29- Aşağıdaki tefsirlerden hangisi Kelâmî tefsirler arasındadır?

A) Fahreddin er-Razî: Mefatihu'l-Ğayb
B) Ebû Ali et-Tabresî: Mecmeu'l-Beyan li Ulûmi'l-Kur'ân
C) İsmail Hakkı Bursevî: Ruhu'l-Beyân
D) Seyyîd Kutub: Fizılâli'l-Kur'ân
E) Hiçbiri

30- Kıraat kelimesinin lügat anlamı hangisidir?

A) Bir şeyi süslemek, güzel ve hoşça yapmak.
B) Talebenin hocasına, kırattan takip ettiği rivayet ve tariki okumasıdır.
C) Kur'ân'ı tecvid kurallarına uymak suretiyle en hızlı bir şekilde okumaktır.
D) Bir araya getirmek, toplamak ve okumak anlamına gelir.
E) Okunan Kur'ân'ı huşu içinde dinlemek

31- Aşağıdakilerden hangisi Cüz'ün tanımıdır?

A) Kur'ân'ın her 5 sayfasına denir
B) 10 âyetten oluşan ve konu bütünlüğü olan parçaların ezbere okunmasına denir
C) Kur'ân'ın her 20 sayfasına denir.
D) Hizbin bölümlerine denir.
E) Kur'ân'daki her 30 sahifeye denir.

32- Her âyetinde *"Allah"* lâfzı olan sûre aşağıdakilerden hangisidir?

A) Neml
B) Kehf
C) Hacc
D) Mücadele
E) Hud

33- "*Ahmed*" ismi kendisinde zikredilen sûre ve âyet hangisidir?

A) Saff, 6

B) Muhammed, 1

C) Abese, 2

D) Nûr, 30

E) Alak, 2

34- "*Kıraat-ı Aşere*" kavramının anlamı nedir?

A) Her bir harfin hakkını vererek telâffuz etmek

B) Tecvid kurallarına uymak sûretiyle en hızlı bir şekilde okumak

C) Kırâat ilminden 10 tanesini okuyup, ilmini ve pratiğini yapmak.

D) Kur'ân'dan 10 sûre ezberlemek

E) Meşhur 10 Kur'ân hafızı

35- Aşağıdakilerden hangisi kıraat imamlarından biri değildir?

A) Muhammed b. Yûsuf

B) Abdullah b. Kesîr el- Mekkî ed-Dârî

C) Âsım b. Behdele Ebûbekir el-Esedî

D) Ali b. Hamza Ebu'l-Hasan el-Kisâî

E) Hiçbiri

36- *"Talebenin hocasına, kırattan takip ettiği rivayet ve tariki okumasıdır."* **Yandaki tanım aşağıdaki kıraat kavramlarından hangisine aittir?**

A) Tertil

B) Hadr

C) Arz

D) Tedvir

E) Cehrî kıraat

37- "*Siyak-Sibak*" ne demektir?

A) Acze düşmek, aciz bırakmak

B) Kur'ân'ın âyetlerinin kronolojik sıralanması

C) Kur'ân'daki yabancı kelimelerin açıklanması

D) Kur'ân âyetleri arasındaki anlam ilişkisinin ve bütünlüğünün olması

E) Mekkî ve Medenî ayetlerin karşılaştırılmasını anlatır

38- "*Î'cazu'l-Kur'ân*" tabirinin anlamı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kur'ân'ın hükümleri

B) Kur'ân'ın benzerinin yapılamaması

C) Kur'ân'da ihtilâf olmaması

D) Kur'ân'ın toplanması

E) Kur'ân'ın izin verdiği şeyler

39- Îcaz'ın sözlük anlamı nedir?

A) Bir sözü aydınlatmak

B) Kur'ân âyetleri arasında ilişki kurmak

C) Kur'ân'da yer alan kapalı bir hususu açıklığa kavuşturmak

D) Bir düşünceyi çok az bir sözcükle özlü bir şekilde anlatmadır.

E) Bir şeyi caiz görme

40- Sözlük anlamı *"Mesel, destan ve kıssa"* **olan Kur'ân ilmi aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Münasebetu'l-Kur'ân

B) Emsâlu'l-Kur'ân

C) Garibu'l-Kur'ân

D) Mubhemetu'l-Kur'ân

E) Kasasü'l-Enbiya

41. Kur'ân ve Sünnetin hükümlerine aykırı olarak yapılan tefsirlere ne denir?

A) İlhadî tefsir
B) Orijinal Tefsir
C) Şaz Tefsir
D) Haricî Tefsir
E) Nifakî Tefsir

42- Mü'min Sûresi'nin diğer adı nedir?

A) Tevbe
B) Berae
C) Ğafir
D) Fussilet
E) Mü'minûn

43- Bedir Ğazvesini anlatan sûre hangisidir?

A) Âl-i İmrân
B) Ahzâb
C) Enfâl
D) Tevbe
E) Bakara

44- Uhûd Ğazvesini anlatan sûre hangisidir?

A) Âl-i İmrân
B) Ahzâb
C) Enfâl
D) Tevbe
E) Tâhâ

45- Hendek Ğazvesini anlatan sûre hangisidir?

A) Âl-i İmrân
B) Ahzâb
C) Enfâl
D) Tevbe
E) Nur

46- Tebük Ğazvesinden bahseden sûre hangisidir?

A) Âl-i İmrân
B) Ahzâb
C) Enfâl
D) Tevbe
E) En'am

47- Kur'ân-ı Kerîm'de en çok ismi geçen Peygamber hangisidir?

A) İsa (a.s.)
B) İbrahim (a.s.)
C) Musa (a.s.)
D) Muhammed (a.s.)
E) Süleyman (a.s.)

48- Aşağıdaki sûrelerden hangisi Tilâvet secdesi ile bitmez?

A) Araf sûresi
B) Necm sûresi
C) Alâk sûresi
D) Hac sûresi
E) Hiçbiri

49- Mekke'de müşriklere karşı Kur'â'n'ı açıktan ilk okuyan sahabe kimdir?

A) Muaz b. Cebel
B) Abdullah b. Mes'ûd
C) Mus'ab b. Umeyr
D) Ömer b. Hattâb
E) Bilal-i Habeşî

50- Rasûlüllah'ın Kur'ân'ın zirvesi dediği âyet hangisidir?

A) Fatiha 1–7
B) Asr 1–3
C) Amenerrasülü
D) Âyet-i Kürsî
E) Hüvahüllezi

51- Kur'ân-ı Kerîm'de de geçen, Mugayyebât-ı hamse ne demektir?

A) Allah'ın beş nimeti
B) Beş bilinmeyen şey
C) İlâhî beş emir
D) Ğayba inanmak
E) Kaybolan beş kişi

52- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân ilimleri arasında yer almaz?

A) Esbâbu'n-nüzûl

B) Kur'ân'ın Müteşabihleri

C) Cerh ve Ta'dîl

D) Hurûf-u Mukatta

E) Müşkilü'l-Kur'ân

53- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân ilimleri arasında yer almaz?

A) Esbâbu'n-nüzûl

B) Sebeb-i Vürûd

C) Hurûf-u Mukatta

D) Garîbu'l-Kur'ân

E) Kur'ân Müştebihatı

54- Aşağıdaki kelimelerden hangisi *"Lâfızları aynı, anlamları farklı olan kelimelerdir"* **tanımını ifade eder?**

A) Vücuh B) Müteşabih

C) Nezâir D) Müteradif

E) Nesih

55- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *"yevmüd-din"* **kelimesi ne ifade etmektedir?**

A) Ahiret günü

B) Dosdoğru din

C) İbrahim dini

D) Dini ortaya koyan

E) Dinin herkesçe kabul edildiği gün

56- Kur'ân-ı Kerîm'de hayvan isimlerini alan sûreler vardır. Bu sûrelerden Hangisinin Türkçe karşılıklarında yanlışlık yoktur?

A) Ankebût (Örümcek) - Bakara (İnek) – Fil – Neml (Karınca)

B) Ankebût (Örümcek) - Bakara (İnek) – Fil – Neml (Kelebek)

C) Ankebût (Arı) - Bakara (İnek) – Fil – Neml (Sinek)

D) Ankebût (Örümcek) - Bakara (Arı) – Fil – Neml (Sinek)

E) Hiçbiri

57- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân-ı Kerîm'e verilen isimlerden biri değildir?

A) Furkân B) Mesânî

C) Müstedrek D) Zikir

E) Mev'ize

58- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân ilimlerinden değildir?

A) İnsicâmü'l-Kur'ân

B) Üslûbü'l-Kur'ân

C) Emsâlü'l -Kur'ân

D) İrşâdü'l-Kur'ân

E) Garibu'l-Kur'ân

59- Manası kolaylıkla anlaşılan ve harici bir tevile ihtiyaç duymayan âyetlere ne denir?

A) Müteşabih B) Mekkî

C) Muhkem D) Medenî

E) Mensuh

60- Hz. Peygamberimizin vefatından kısa bir süre önce, Cebrâil'in ve sahabelerin huzurunda Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona iki defa okumasına ne denir?

A) Arz

B) Arz-ı Sani

C) Mukabele

D) Arza-i Ahira

E) Serd-i Ahir

KUR'ÂN İLİMLERİ KONUSUYLA İLGİLİ TEST -I- SORULARININ CEVAPLARI

1-B	2-D	3-C	4-D	5-A
6-C	7-D	8-A	9-C	10-D
11-B	12-A	13-B	14-C	15-A
16-B	17-A	18-D	19-A	20-C
21-D	22-B	23-A	24-D	25-A
26-B	27-D	28-C	29-B	30-D
31-C	32-D	33-A	34-C	35-A
36-C	37-D	38-B	39-D	40-B
41-A	42-C	43-C	44-A	45-B
46-D	47-C	48-D	49-B	50-D
51-B	52-C	53-B	54-A	55-A
56-A	57-C	58-D	59-C	60-D

KUR'ÂN İLİMLERİ KONUSUYLA İLGİLİ TEST -II- SORULARI

1- Rasûlüllah'ın *"Kur'ân'ın kalbidir"* buyurduğu sûre hangisidir?

A) Fatiha B) Asr

C) Mülk D) Yâsîn

E) Tâhâ

2- Hangisinde Peygamberimizin *"Muhammed"* ismi geçmez?

A) Bakara B) Âl-i İmrân

C) Muhammed D) Fetih

E) Hiçbiri

3- Kur'ân-ı Kerîm'in, Fatiha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile bittiği şekliyle iki kapak arasında toplanmış haline ne denir?

A) Kitap B) Vahy

C) Mushaf D) İnzal

E) Tedvin

4- En çok kabul gören ağırlıklı görüşe göre ve sûrelerdeki numaralandırılmış âyet sayısı itibariyle Kur'ân'daki âyet sayısı kaç tanedir?

A) 6666 B) 6616

C) 6316 D) 6236

E) 6419

5- Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzerine inmesine ne denir?

A) Hurûf-i aslî

B) Hurûfu Seb'a

C) Nüzûlü Seb'a

D) Tarikî Seb'a

E) Tarik-i Kur'ân

6- Aşağıdakilerden hangisi Nebilerin ismi ile isimlenen surelerden biri değildir?

A) Yûnus
B) Hûd
C) Nûh
D) Neml
E) İbrahim

7- Kur'ân'da zikredilen en büyük rakam kaçtır?

A) 10 bin
B) 50 bin
C) 100 bin
D) 700 bin
E) 120 bin

8- Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen en küçük rakam kaçtır?

A) 10
B) 1/10
C) 1/100
D) 1/1000
E) 3

9- İki Peygamberin adı ile biten sûre hangisidir?

A) Rahmân
B) Mâun
C) A'lâ
D) İbrâhîm
E) Alak

10- İsmi içerisinde geçmeyen sûre hangisidir?

A) Fatiha
B) Ğâfir
C) Muhammed
D) Tevbe
E) Ankebut

11- Cum'a günü okunması müstehap olan sûre hangisidir?

A) Yâsîn
B) Mülk
C) Kehf
D) Cum'a
E) Bakara

12- Mi'rac hâdisesini anlatan sûre hangisidir?

A) Şuara
B) Necm
C) İnşikâk
D) Mutaffifîn
E) Tevbe

13- Zülkarneyn'den bahseden sûre hangisidir?

A) Târık
B) Fecr
C) Kehf
D) Duhâ
E) Yasin

14- Tâlut-Câlut kıssasını anlatan sûre hangisidir?

A) Bakara
B) Enbiyâ
C) Furkân
D) Abese
E) Meryem

15- Musa (a.s) ile Hızır (a.s) kıssasını anlatan sûre hangisidir?

A) Kasas
B) Kehf
C) Nûr
D) Hûd
E) Tevvabün

16- Kur'ân'ın her beş sayfasına ne isim verilir?

A) Hamis
B) Hizb
C) Sûre
D) Cüz
E) Hamse

17- *"Allah'ın eli" (yedu'llâh)* ifadesi Mâtürîdî ve Eş'ârî âlimlere göre hangi anlama gelir?

A) Allah'ın mükâfatı
B) Allah'ın cömertliği
C) Allah'ın ikramı
D) Allah'ın kudreti
E) Allah'ın affı

18- "*Demir*" anlamına gelen sûrenin ismi nedir?

A) Beyine B) Mâide
C) Hadîd D) Tîn
E) Hümeze

19- Kur'ân-ı Kerîm'in vahyi kaç yılda tamamlandı?

A) 22 B) 23
C) 24 D) 25
E) 21

20- Kur'ân'dan önce indirilen kutsal kitapların indirilme sırası aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Tevrat- İncil- Zebûr
B) Zebûr-Tevrat-İncil
C) İncil-Tevrat Zebûr
D) Tevrat-Zebûr-İncil
E) İncil-Zebur-Tevrat

21. Rasûlüllah'ın Kur'ân'ın üçte birine denk buyurduğu sûre hangisidir?

A) İhlâs sûresi B) Fatiha
C) Yâsîn D) Mülk
E) Bakara

22- Okuyanı şirkten berî kılan ve yatarken son olarak okunması müstehap olan sûre hangisidir?

A) Âyet-i Kürsî
B) Kâfirûn
C) İhlâs
D) Yâsîn
E) Nur

23- Âyetlerin açıklanmasında başka âyetleri, Hz. Peygamber ve ilk nesil Müslümanlarının açıklamalarını aktarmak sûretiyle yapılan tefsire ne ad verilir?

A) Tefsir bi'd-diraye
B) Tefsir bi'r-rivaye
C) Tefsir bi'l-işare
D) Tefsir bi'r-rey
E) Kronolojik Tefsir

24- *"Sebu't-Tıval"* olarak isimlendirilen sûreler aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bakara- A'raf -Nisâ -Âl-i İmrân- En'am- Mâide- Enfâl
B) Bakara- A'raf- Kehf -Âl-i İmrân- En'am- Mâide- Enfâl
C) Bakara -Nisâ -Meryem -A'raf -En'am –Mâide- Enfâl
D) Bakara -Nisâ -Âl-i İmrân- İsrâ -Mâide -Enfâl- A'raf
E) Yasin-Mülk-Nur-Kehf-Hud-Araf-Berae

25- Âyetleri tasavvufî esaslara göre yorumlayan tefsirlere ne ad verilir?

A) İşârî tefsir B) Konulu Tefsir
C) İrşadî tefsir D) Rivayet tefsiri
E) İmani Tefsir

26- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın tarifi içinde bulunmaz?

A) Hz. Muhammed (sav.) 'e nâzil olan,

B) Mushaflarda yazılı bulunan,

C) Sahabe yoluyla naklolunan,

D) Okunması ibadet olan,

E) HIçbiri

27- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "yevmüd-tegâbûn" kelimesi ne ifade etmektedir?

A) Aldanma günü

B) Münakaşa günü

C) Hesap günü

D) Rezil olma günü

E) Azap Günleri

28- "Müşkilü'l-Kur'ân" ifâdesinin tanımı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kur'ân'ın anlamı kapalı olan âyetleri

B) Kur'ân'ın aralarında tenâkuz ve ihtilâf olduğu zannedilen âyetleri

C) Kur'ân'ın sahîh hadislerle çelişkili olduğu zannedilen âyetleri

D) Kur'ân'ın anlaşılması zor olan âyetleri

E) Kur'ân'da okunması zor ayetler

29- Kur'âna göre en büyük cihat nedir?

A) Nefisle yapılan

B) Kur'ân'la yapılan

C) Kılıçla yapılan

D) Malla yapılan

E) Hiçbiri

30- Âyetlerin tevkifîliği denince ne anlaşılır?

A) Kronolojik bilgiye göre sıralama

B) Aklî Bilgiye göre sıralama

C) İstişarî bilgiye göre sıralama

D) Nebevî bilgiye göre sıralama.

E) Nüzül sırasına göre ayetlerin sıralanması

31- " *'Mekke Vahiy Dönemi'* ahkâmla ilgili âyetlerin daha az nazil olduğu bir dönemdir."

Aşağıdakilerden hangisi bu dönemde nazil olan ahkâm konuları arasında yer almaz?

A) Namaz

B) Faizin yasaklanması

C) Sadaka

D) Cihad

E) Tevhid

32- Kur'ân'ın herhangi bir dile tercümesinin, Kur'ân olarak kabul edilmemesinin en temel sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tercümenin hiçbir zaman aslın yerine geçemeyecek olması

B) Kur'ân'daki ifadelerin bazen çok açık ve kesin, bazen de kapalı ve genel olması

C) Kur'ân'ın İslâm dininin en temel kaynağı olması

D) Kur'ân'ın kıssaları da içeriyor olması

E) Arapça'nın diğer dillere aktarılamayacak kadar zor bir dil olması

33- Aşağıdakilerden hangisi *'ulû'l-emr'* kavramının doğru kullanımını ifade eder?

A) Allah'ın sevgili kullarını
B) Alanında yetkin uzman kişileri
C) Peygamberin vekili olanları
D) Hidayete erdirilen kişileri
E) Emir altında olanlar

34- Hz. İsa (a.s.)'ın Kur'ân'daki diğer adı nedir?

A) İsrail
B) Mesih
C) Âl-i İmrân
D) Rûh
E) Mehdî

35- Annesi Hanne, babası İmrân olan örnek kadın kimdir?

A) Asiye
B) Hacer
C) Meryem
D) Hatice
E) Safiye

36- Kur'ân'ın çoğaltılmasına hangi yılda başlanmıştır?

A) Hicretin 25.yılında
B) Hicretin 13. yılında
C) Hicretin 18.yılında
D) Hicretin 20.yılında
E) Hicrî 22 yılında

37- Aşağıdakilerden hangisi tefsir türleri arasında yer almaz?

A) Rivayet tefsiri
B) Ahlâkî tefsir
C) Bilimsel tefsir
D) Ahkâm tefsiri
E) Diyanet tefsiri

38- Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın tefsiriyle Alâkalı değildir?

A) Kur'ân'ın üslûbu
B) Kur'ân'da benzetme
C) Sebeb-i Vürûd
D) Muhkem-müteşabih
E) Sebeb-i Nüzül

39- Sûrelerle ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A) Sûreler, Kur'ân'ın bölümleridir
B) Sûre kelimesi mevki,rütbe anlamına gelmektedir.
C) Sûrelerin isimleri vahiy ile belirlenmiştir
D) Kur'ân'da 114 sûre vardır
E) 113 Sure besmeleyle başlar

40- Aşağıdakilerden hangisi bir Türk müfessiri değildir?

A) Ebu's-Suûd
B) Mehmed Vehbî
C) Elmalılı Muhammed Hamdî
D) İzzet Derveze
E) Kadı Beydavi

41- *"Bir sözü birazcık eksiklikle başka bir dile aktarmaktır"* **cümlesi aşağıdakilerden hangisini ifade etmektedir?**

A) Tevil
B) Tefsir
C) Meal
D) Tenzil
E) Tebyin

42- *"Allah'ın şu âyetten murâdı şudur" diye, İlâhî irâdeyi kat'î olarak tâyin etmektir. Bu ise ancak, Hz. Peygamber'in beyanına ve tenzîli bizzat müşâhede eden sahâbenin nakline bağlıdır."*

Yukarıda yapılan açıklama hangi kavramı tanımlamaktadır?

A) Tevil
B) Tefsir
C) Meal
D) Tercüme
E) Teşri

43- **Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlattığı tefsirin adı nedir?**

A) Tefsiru Kur'âni'l-Azîm
B) Kur'ân Yolu
C) Te'vilatü'l-Kur'ân
D) Hak Dini Kur'ân Dili
E) Ahkamu'l-Kur'ân

44- **Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın tercümeleri için söylenemez?**

A) Mütercimin yorumları karışabilir.
B) Mütercimin anladığını anlatmasıdır
C) Kur'ân'ın lâfız ve mana bakımından aynısı değildir.
D) Kur'ân'ın icaz yönlerini tümüyle yansıtır.
E) Hiçbiri

45- **Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın indirilişinin ana gayeleri arasında yer almaz?**

A) Mezarlıklarda okunmak
B) İnsanlara inanç ibadet ve ahlak konularının temel esaslarını öğretmek
C) Müslümanların O'nu okuyup yaşamaları
D) İnsanları dünya ve ahiret saadetine kavuşturmak
E) Geçmiş milletlerin başına gelenleri anlatarak ibret almayı sağlamak

46- **Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın özelliklerinden değildir?**

A) Manen ve lâfzen mucize oluşu
B) Son Hak Kitap oluşu
C) Okunmasıyla ibadet edilmesi
D) Toptan indirilmiş olması
E) Tedricen indirilmiş olması

47- **Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de yazılan Kur'ân tefsirlerinden değildir?**

A) Mevdudi-Tefhimü'l-Kur'ân
B) Elmalılı Muhammed Hamdi yazır- Hak Dini Kur'ân Dili
C) Süleyman Ateş- Çağdaş Kur'ân Tefsiri
D) H. Basri Çantay-Kur'ân-ı Hâkim ve Meal-i Kerîm
E) Hİçbiri

48- Aşağıdakilerden hangisi rivayet tefsirinin kaynakları arasında yer almaz?

A) İctihat

B) Hadis

C) Sahabe kavli

D) Kur'ân-ı Kerîm

E) Nesi-Mensuh

49- "*Kadr sûresi*," hangi sûrelerdendir?

A) Evsât-ı mufassal

B) Tıvâl-ı mufassal

C) Kısâr-ı mufassal

D) Hiçbiri

E) Tival-i Seba

50- Aşağıdaki konulardan hangisi Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasından (konularından) değildir?

A) Tevhid

B) Kıyametin zamanı

C) Ukûbât

D) Muâmelât

E) Kasasu'l-Enbiya

51- Peygamberimizin (as) Özellikle *"Emrolunduğun gibi dost doğru ol"* âyetinden dolayı kendisini ihtiyarlattığını söylediği sûre hangisidir?

A) Alâk sûresi

B) Hûd sûresi

C) Mâide sûresi

D) A'raf sûresi

E) Mücadele

52- *"Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz!"* âyetinde vurgulanan temel ilke aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sözünde durmak

B) Merhamet

C) Zamanı iyi değerlendirmek

D) Hakkı gözetmek

E) Çok söz vememek

53- Eski dönemlerde Arap câhiliyyesinde, İslâm öncesi Türklerde ve günümüzde değişik ülkelerde hâlâ bazı hayvanlar putlaştırılıp bunlara tapılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, putlaştırılarak tapılan bu hayvanlardan hangisini hangi dönemlerde ve hangi kavimle ilgili olarak örnek verir?

A) Sığır (ve buzağı) ; Mûsa (a.s.) döneminde; İsrâiloğulları

B) Deve; Sâlih (a.s.) döneminde; Semûd kavmi

C) Fil; Peygamberimizin doğumundan az önce; Ebrehe'nin kavmi

D) Balık; Yûnus (a.s.) döneminde; Yûnus kavmi

E) Hiçbiri

54- Kur'ân'ın bir bütün olarak indirildiği dünya semasındaki yere ne isim verilir?

A) Beyti Ma'mur

B) Beytullah

C) Beytü'l- ızze

D) Beytü'l-Makdis

E) Hamele-i Arş

55- *"Benim .... her şeyi içine alıp kuşatmıştır."* **mealindeki A'raf sûresi 156. âyette geçen bu ifadede, boş bırakılan kelime hangisidir?**

A) Azâbım

B) Affım

C) Rahmetim

D) Rızkım

E) İradem

56- **"*Mugayyabat-ı Hamse*" hangi sûrenin son âyetinde açıklanmıştır?**

A) Lokmân B) Teğabûn

C) Kehf D) Tahmin

E) Nur

57- *Ey akıl sahipleri sizin için kısasta hayat vardır* **ayeti hangi surede geçmektedir?**

A) Mâide B) Tevbe

C) Bakara D) İsrâ

E) Enfal

58) *Bir cana karşılık olmaksızın yahut yeryüzünde bozgunculuk için bir cana kıyan kimse, tüm insanlığın canına kıymış gibidir* **ayeti hangi surede geçmektedir?**

A) Bakara B) Mâide

C) Enfâl D) Ahzab

E) Necm

59) *Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kulluk-ta hiç ortak koşmasın* **ayeti hangi surenin son ayetidir?**

A) Nahl B)İsrâ

C) Kehf D)Tâhâ

E) Hud

60. **Hadislerde** *Kur'ân ayetlerinin efendisi* **olarak nitelenen Kürsî ayeti hangi surede geçmektedir?**

A) Bakara

B) Tahâ

C) İsrâ

D) Meâric

E) Yasin

KUR'ÂN İLİMLERİ KONUSUYLA İLGİLİ TEST -II- SORULARININ

CEVAPLARI

1-D	2-A	3-C	4-D	5-B
6-D	7-C	8-B	9-C	10-A
11-C	12-B	13-C	14-A	15-B
16-B	17-D	18-C	19-B	20-D
21-A	22-B	23-B	24-A	25-A
26-C	27-A	28-B	29-B	30-D
31-D	32-A	33-B	34-B	35-C
36-A	37-B	38-C	39-C	40-D
41-C	42-B	43-B	44-D	45-A
46-D	47-A	48-A	49-A	50-B
51-B	52-A	53-A	54-C	55-C
56-A	57-C	58-B	59-D	60-A

TECVİD

Kur'an-ı Kerim Müslümanların kutsal kitabıdır. Müslümanların genel olarak kitaplarına karşı dört temel görevi vardır.

1- Kur'an-ı Kerim'i güzel ve doğru okumak. Bunun için harfleri, mahreçleri, tecvîd kaidelerini ve tashîh-i hurûf özelliklerini bilmek ve öğrenmek gerekir. Bunun en güzel yolu ise iyi Kur'an okuyan birinden yardım almaktır.

2- Lafızlarını okumayı öğrendiğimiz kitabımızın bize ne dediğini ve bizden ne istediğini anlamak. Bunun içinde meal ve tefsir kitaplarından faydalanılabilir.

3- Okumasını öğrendiğimiz, ve inandığımız kitabımızın emirlerini yerine getirmek suretiyle yaşamaktır.

4- Okuduğumuz, anladığımız, yaşadığımız kitabımızın başkaları tarafından da okunması. Anlaşılması ve yaşanılması için tebliğ yani anlatım faaliyetlerini yerine getirmek.

Kur'an-ı Kerîm'i okumak ibadettir. Bu okuyuş, bir takım özellikleri olan bir okuyuştur. İbadetlerimizi nasıl Efendimiz'den öğrenmişsek, Kur'an okumayı da ondan öğrenmeliyiz. Efendimiz Kur'an-ı Kerîm'i "tertîl" üzere ağır ağır, düşünerek okuyordu. Kolayına geleni okuyun emri gereğince kolaylaştırarak okuyor ve okutuyordu. Tecvîd, Kur'an okuma esasları olarak daha güzel okumamızı sağlayan kurallar bütünüdür.

Tecvîd, sıfatları yönünden harflerin hakkını ve müstehakkını vermektir." Tanımda geçen "hakkını" kelimesinden maksat harfleri cehr, hems, şiddet, rihvet gibi sıfat-ı lâzımelerine uygun okumak, "müstehak" kelimesinden maksat ise harfleri lîn, kalkale vb. sıfat-ı ârızelerine uygun, güzel bir şekilde ne eksik ne fazla okumak demektir. Tecvîd ilminin konusu, Kur'an harfleridir. Tecvîd ilminin gâyesi, Kur'an kelimelerini Hz. Peygamber'den (sav.) alındığı şekliyle muhâfaza etmek ve Kur'an tilâvetinde hatâ yapılmasını önlemektir. Tecvîd, ilmini öğrenmek farz-ı kifâye, uygulamak Kur'an okuyan kişilere farz-ı ayndır.

BESMELE:

Neml sûresinin 30. âyetinde geçmesi nedeniyle besmelenin Kur'an'ın bir âyeti olduğunda bir ihtilâf yokur. Fatiha ile diğer sûrelerin başındaki besmelelerin bir âyet olup olmadığı ise ihtilâflıdır.

√ Hanefîlere göre sûrelerin başında bulunan besmeleler bulunduğu süreden ayrı olarak başlı başına birer âyettir.

√ İmam Şafiî'ye göre besmele Fatiha'nın başından bir âyettir. Ayrıca diğer sûrelerin başında bulunan besmelelerin de o süreden bir âyet olduğu şeklinde İmam Şafiî'den rivayet vardır.

√ İmam Mâlik'e göre sûre başlarındaki besmeleler Kur'an'dan değildir. Bunlar sûreleri birbirinden ayırmak ve teberrük için yazılmışlardır.

Kıraat İmamları sûre başlarında bulunan besmelenin okunması hususunda ittifak etmişlerdir. Bundan dolayı kıraatine sûre başından başlayan bir kimse besmeleyle başlamalıdır. Berae (Tevbe) sûresinin başında besmele bulunmadığından dolayı, yalnız bu sûrenin başından kıraatine başlayan kimse besmele çekmez. Tevbe sûresinin başında besmele olmamasının nedeni: Besmelenin güven ve rahmet içermesi bu sûre ise savaşı emretmesi nedeniyledir.(*)

Kıraatine sûre ortasından başlayan kimse besmele çekip çekmemekte muhayyerdir. Hüküm itibariyle böyle olsa da sûre ortasından kıraate başlandığında da her hayrın başı olan besmeleyi çekmek daha uygundur.

Neml suresinin 30. ayeti de Besmele ayetidir. (*)

SÛRE BAŞLARINDA İSTİAZE VE BESMELE

Kıraat imamları sûre başlarında, okumaya dört şekilden biriyle başlanabileceğini kabul etmişlerdir:

1- İstiazede ve besmelede vakıf yaptıktan sonra sûrenin ilk âyetine geçiş yapmak. (kat'ı kül) :

2- İstiazeyi besmeleye, besmeleyi de sûrenin ilk âyetine bitiştirerek okuma (vasl-ı kül) :

3- İstiazeyi besmeleye bitiştirip vakıf yapmak sonra sûrenin ilk âyetine geçiş yapmak (vasl-ı evvel, kat'ı sânî) :

4- İstiazede vakıf yapıp besmeleyi ilk âyete bitiştirmek (kat'ı evvel, vasl-ı sânî):

KUR'AN OKUMA ŞEKİLLERİ:

Kur'an okuma hususunda tertil, tedvir ve hadr olmak üzere üç usulden bahsedilir:

Tahkîk: Açık açık, tâne tâne, harfleri ve kelimeleri birbirinden ayırarak, Arapça bilen birinin okunan kısmın ma'nasını zihninde takip edebileceği şekilde, aşr-ı şeriflerde olduğu gibi okumaktır.

Tedvîr: Namazlar ve mukabelelerdeki gibi biraz daha hareketli ama orta süratte okumaktır.

Hadr: Daha da hareketli ve çabuk okumaktır.

"Medlerin okunuş süreleri"

Kur'an-ı Kerîm 3 tarık üzere okunur.

Tahkîk tarîkında:

Medd-i Tabiî: 1elif miktarı uzatılarak okunur.

Medd-i Muttasıl: 4 elif miktarı

Medd-i Munfasıl: 4 elif miktarı

Medd-i Lâzım: 4 elif miktarı

Medd-i Arız: 4 elif miktarı

Medd-i Lîn: 3 elif miktarı med ile okunur.Ayrıca farklı okuyuşlar da söz

konusudur. İleride bu konular dateylandırılarak ele alınacaktır.

Tedvîr tarîkında:

Medd-i Tabiî: 1elif miktarı

Medd-i Muttasıl: 3 elif miktarı

Medd-i Munfasıl: 3 elif miktarı

Medd-i Lâzım: 3 elif miktarı

Medd-i Arız: 3 elif miktarı

Medd-i Lîn: 2 elif miktarı med iledir.

Hadır tarîkında:

Medd-i Tabiî: 1elif miktarı

Medd-i Muttasıl: 2 elif miktarı

Medd-i Munfasıl: 1 elif miktarı

Medd-i Lâzım: 2 elif miktarı

Medd-i Arız: 1 elif miktarı

Medd-i Lîn: 2 elif miktarı med ile okunur.

KUR'AN-I KERÎM KIRAATLERİ

Kur'an-ı Kerîm'in lâfızlarında, harflerinde ve edasındaki değişik rivayet hususuna, diğer bir ifadeyle kelimelerdeki medd, kasır, hareke, sükûn, nokta ve i'rab bakımından değişik okumaya "kıraat" denilir. Bu hususta küçük farklılıklar olsa da oluşumların esası/mihveri birdir.

İbni Mücahid hem senetleri sahih, hem de tevâtür derecesine ulaşmış rivayetleri "yedi tarîk/kıraat" (yedi okunuş şekli) toplandı ki, bunlara "kıraat-i seb'a" denilmiştir.

Sonra İbnu'l-Cezerî 7 kıraata senedi sahih olmakla beraber tevâtür derecesine ulaşmasında ihtilâf edilen üç kıraat daha ilave etmiş böylece kıraatleri 10'a yükseltmiş ve hepsine birden "Kıraat-i Aşere" denilmiştir.

Günümüzde "aşere" öğrenip okuyanlar bu 10 kıraati tatbik edip okumaktadırlar.

Her kıraatin bir imamı ve meşhur olan iki râvisi vardır. Ancak sadece iki râviyle kıratları sınırlamak da yanlış olur. Belki eğitim-öğretim açısından bir imam, iki râvi uygulaması yapılmaktadır dersek daha doğru olur.

KIRAATI SEB'A VE KIRAATI AŞERE İMAMLARI VE RAVİLERİ

1- İmâm Nâfî (Kâlûn ve Verş)

2- İmâm İbn Kesîr (El-Bezzî – Kunbul)

3- İmâm Ebû Amr (Ed-Dûrî- Sûsî)

4- İmâm İbn Âmir (Hişâm-İbn Zekvân)

5- İmâm Âsım (Ebûbekir Şu'be-Hafs b. Süleyman (Türkiye'de ve dünyada pek çok müslümanın kıraat imâmı)

6- İmâm Hamza (Halef- Hallad)

7- İmâm Kisâî (Ebû Hâris-Dûrî)

Yukardaki imamların okuyuş esaslarına Kıraatı Seb'a (Yedi okuyuş) denir.

Aşağıdaki üç imamla beraber hepsine Kıraatı Aşere denir.

8- İmâm Ebû Ca'fer (Îsâ b. Verdân - Süleymân b. Cemmâz)

9- İmâm Ya'kûb (Ruveys-Ravh)

10- İmâm Halef (İshâk- İdrîs)

Tekbir:

Tekbir, sözlükte "saygı göstermek", "yüceltmek" anlamındadır; Tecvid ıstılahında ise "Duhâ sûresi'nden, Nâs sûresi'ne kadar her sûrenin sonunda söylenen ***Allâhuekber*** lâfzı kastedilir.

Harfler:

İkiye ayrılır. A) Asli Harfler,

B) Fer'i Harfler.

Arap alfabesi 28 asli harften oluşur.

Arap harflerinden üç tanesi peltektir. (ث ذ ظ) bunlara el-Hurûfu'l-Lesviyye ismi de verilir.

Fer'i Harfler:

Fer'i Harfler: Asli harflerin dışında Kur'an'da bulunan bir de fer'i harfler vardır. Bunlar da beş kısma ayrılır.

a- Teshil Hemzesi; Lügatte kolaylaştırmak manasındaki **teshil** hemzesidir ki, bu da kendi arasında 3'e ayrılır.

1- "Hemze" ile "elif" arasında bulunan teshil hemzesidir. Örnek: Fussilet, 41/ ءَاَعْجَمِيٌّ âyeti kelimesindeki ikinci hemzenin okunuşu gibi. Asım kıraati ve Hafs rivayetinde tek örnektir.

2- "Hemze" ile "ya" arasında bir sesle okunan teshil hemzesi. En'am, 6/19 أَئِنَّكُمْ gibi

3- "Hemze" ile "vav" arasında bir sesle okunan teshil hemzesi Âl-i İmrân, 3/15 أَؤُنَبِّئُكُمْ gibi

b- İmale ile okunan elif: Bir şeyi meylettirmek anlamına gelen imale kıraat ilminde ise med harfi olan "elifi" "elif" ile "ya" arasında bir sesle okumaktır. Hûd, 11/41 مَجْرٰيهَا gibi

c- İşmâm ile okunan ص harfi: (ص) "sad" harfi ile (ز) "ze" harfinin seslerini birbirine karıştırmaktır. Genelde Hicaz bölgesinde bu okuyuş kabul görmüştür. Asım kıraatinde böyle bir okuyuş yoktur.

d- Tefhim (kalın) ile okunan Lam: ط ظ ص harflerinden sonra gelen ل harfi gibi. الصَّلٰوةَ (Bakara, 2/3 أَظْلَمُ, (Bakara, 2/114 الطَّلَاقُ, (Bakara, 2/229) kelimelerinin ل harfleri kalın okunur. Bu okuyuş tarzı Verş'e göredir. Asım kıraatinde böyle bir okuyuş tarzı yoktur.

e- İhfa olunan Nûn: İhfa harflerinden önce gelen sakin nun'un zatının giderilip gunnesinin baki kalarak okunmasıdır. غَنِيٌّ كَرِيمٌ gibi. Mim harfinin hükmü de aynen nun harfi gibidir. تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ gibi. Ancak Asım kıraati için geçerli olanlar ise teshil hemzesi, imale ile okunan elif, ihfa olunan nun dur.

Mahrec: Tecvid kavramı olarak harfin çıkış yeri anlamında kullanılmaktadır.

Mahrecin Kısımları

I- Hakikî Mahrec:

Harf, bir mahrece temas ederek çıkıyorsa, o yere "hakiki mahrec" denir. Yirmi sekiz harfin tamamının da çıkış yeri olan "boğaz" (اَلْحَلْق) , "dil" (لسان) ve "dudak" (شفتان) hakiki mahrec bölgeleridir.

Mahreç mahalleri:

1- Boğaz ile Ağız boşluğu; boğazın göğse bitişik olan yerinden, dudaklara kadar, boğaz ile ağız içinde olan boşluğa denir. Buradan ا ى و çıkar.

2- Boğaz; boğazın göğse bitişik olan yerinden, dil dibine kadar olan yere denir. Üç bölümde değerlendirilir ve harfleri şunlardır:

√ Boğaz aşağısı: ه ء

√ Boğaz ortası: ح ع

√ Boğaz üstü: خ غ

3- **Dil;** boğazın ağza yakın olan yerinden, ön dişlere kadar ağız içinde olan dile denir. On mahreçtir.

ن ر ط د ت ز س ص ظ ذ ث
ق ك ج ش ى ض ل

4- **Dudaklar;** ön dişlerden dışarı olan dudaklara denir. Buradan ف ب م و çıkar.

5- **Geniz;** geniz boşluğuna denir. Ğunne çıkar.

II- Takdirî Mahrec:

Harf herhangi bir mahrece temas etmeden çıkıyorsa, buna "takdiri mahrec" denir.

Takdîri Mahrecler: Sesin, yalnız tek başına bulunduğu ve dayanağının olmadığı bölgeye denilir. Takdîrî mahrec iki yerde bulunur. Bunlar;

1- **Boğaz** ile ağız **boşluğu** (جوف) : Boğazın göğse bitişik olan kısmından, dudaklara varıncaya kadar, boğaz ile ağız içindeki boşluktur. Buradan med harfleri olan " و-ى-ا " harfleri çıkar.

2- **Geniz** (خيشوم) : Burun boşluğu demek olan genizde bir mahrec vardır ve buradan gizli nun ile ğunne çıkar. Ğunne; ihfa halindeki sakin nun ve sakin mim ile ğunneli idğamlarda bulunur.

Buraya kadar sayılmış olan mahrec yerlerinin sayısı 17 dir. Bunlardan 15 i hakiki mahrec ikisi ise takdîrî mahrecden ibarettir. Hakiki mahrecdeki harf sayısı 28 dir. Sayısı iki olan takdîrî mahrec yerinden med harfleri ve ğunne çıkar.

Sıfat:

Kelime anlamı itibariyle bir şeyin keyfiyetini izah için kullanılan alamet ve nişan anlamına gelen sıfat tecvid kavramı olarak ise; harfin, mahrecindeki oluşumu anında gösterdiği niteliktir. *Sıfat, harfin kendine has sesleriyle onu başka harflerden ayırır.* Her harfin telâffuzu anında harfin sesinin şekillendiği ve diğer harflerden ayrıldığı bir yeri vardır ki biz bunu **mahrec** diye isimlendiriyoruz. Harflerin sesleri mahreclerinden çıkar. Mahreclerde çıkan sesin aldığı şekil ve durumlar o harfin sıfatıdır. Mahrecle beraber sıfat, harfi fazlalık ve noksanlıktan korur.

Sayıları itibariyle tecvid âlimleri arasında sıfatlarla ilgili bir takım ihtilâflar vardır. Sıfatlarla ilgili yapılan ihtilâflar konusuna girmeden genel manada sıfatları ele alıp incelediğimiz zaman şu kısımlara ayrıldığını görürüz.

A- Kuvvet yönünden sıfatlar, iki kısma ayrılırlar:

1- **Kuvvetli sıfatlar:** Bunlar Cehr, şiddet, isti'lâ, itbâk, ısmât, safîr, kalkale, inhiraf, tekrir, tefeşşî, istitâle.

2- **Zayıf sıfatlar:** Hems, rihvet, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk ve lîn sıfatlarıdır.

B-Tezat yönünden sıfatlar iki kısma ayrılmaktadır:

1- Birbirine zıt sıfatlar

2- Zıddı olmayan sıfatlar

1- **Birbirine zıt sıfatlar:** İki sıfatın bir harfte toplanması mümkün değilse, bu tür sıfatlara birbirine zıt sıfat denir.

a- **Hems:** Lügatte sesi gizlemek olan hems sıfatı, harfin harekeli okunması sebebiyle sesin gizli ve hafif çıkmasına denir.

Cehr: Sözlükte sesi aşikâr etmek, açıkça söylemek olan cehr, harf hareke ile okunduğu zaman, mahrece ara vermeden nefesin tamamını veya tamamına yakın bir kısmını tutarak sesin açıkça ortaya çıkmasıdır

b- **Rihvet:** Sözlükte yumuşak olma anlamına gelen rihvet; harf harekesiz olarak okunduğu zaman sesin tamamıyla akması olayıdır. Zıddı Şiddettir.

Şiddet: Sözlükte: Kuvvet ve kudret manalarına gelen şiddet sıfatında; harflerin harekesiz okunması halinde ses ve nefesin asla çıkmamasıdır. Birde **Beyniyye** sıfatı vardır ki şiddet ve rihvet sıfatlarının arasında bulunan bir sıfattır.

c- **İsti'lâ:** İsti'la sözlükte yükselmek demektir. İsti'la harfleri telafuz edilirken dilin son kısmı ile birlikte üst damağa yükselmesine denir. Zıddı istifâledir.

İstifâle = İnhifat: Sözlükte dibe çökmek ve alçalmak anlamlarındaki istifâl, İsti'la da olduğu gibi harf okunurken dil üst damağa kalkmaz, alt çenede kalır.

d- **İtbâk:** Sözlükte yapışmak anlamlarına gelen itbâk; Tecvid ıstılahında harf, mahrecinden çıkarken dilin üst damağa kapanmasına denir. İtbâk'ın zıddı İnfitâhdır.

İnfitâh: Sözlükte açılmak, ayrılmak anlamındadır. Istılahi olarak ise; İnfitâh sıfatı taşıyan harfler okunurken, dil ile üst damak arasının ayrılmasına denir.

e- **Ismât:** Sözlükte engel olmak, mahrum bırakmak manasına gelen ısmât ıstılahi olarak harfin okunuşu esnasında süratine mani olması yani zorluk ve ağırlıkla söylenebilir olması demektir. Zıddı İzlâktır.

İzlâk: Sözlükte keskin, kolay ve süratli olmak anlamındaki İzlâk sıfatına sahip olan harflerin okunuş esnasındaki çabuk ve kolay okunabilirliği demektir.

2- **Zıddı olmayan sıfatlar:** Birbirine zıt olmayan ve bir harfte beraberce bulunması caiz olan sıfatlardır. Yedi adet olan bu sıfatlar şunlardır:

a- **Kalkale:** Sözlükte hareket ettirme, yerinden oynatmak manasına gelen kalkale: (قطبجد) harflerinden oluşan kalkale sıfatı, cehr ile şiddet sıfatının birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu sıfat, kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin kımıldanmasına denir. Bu özellik, kalkale harflerinin sakin olmaları durumunda geçerlidir. Kalkale harflerinin sakin olarak kelimenin ortasında veya sonunda olması bir şey değiştirmez

b- **Safir:** Sözlükte kuş veya ıslık sesine benzer kuvvetli ve keskin bir ses demektir. Istılahi olarak; Safir harfleri olan ص س ز harflerini okurken ıslık veya kuş sesine benzer keskin bir sesin çıkmasına denir.

c- **Tefeşşi:** Sözlükte yayılmak, çoğalmak anlamına gelen tefeşşi; ıstılahi olarak bu sıfata sahip olan harfi okurken, o harfin dil ile damak arasında nefes çıkışının ağza yayılması demektir. Pek çok âlimin üzerinde ittifak ettikleri bu sıfata sahip olan tek harf ش harfidir.

d- **İstitâle:** Sözlükte uzatmak, uzamak anlamındaki istitâle ıstılahi olarak istitâale harfi olan ض harfini okurken dil kenarının öncesinden başlayarak "lam" harfinin mahrecine kadar sesin uzamasıdır. İstitâle sıfatı sadece ض harfine ait kuvvetli bir sıfattır. Sahip olduğu bu sıfat bakımından dolayı Arapça harfler içinde en zor telâffuz edilen harftir. Şunu da belirtelim ki mahrecinden çıkan harfin sesinde bir uzama olmasından dolayı ض harfi ظ harfinden farklıdır.

e- **Tekrîr:** Tekrir: Lügatte; bir şeyi tekrar etmek (birden fazla, bu iki üç olabilir) anlamına gelen tekrir, Istılahta ise tekrir sıfatı olan ر "re" harfini okurken dil ucunun titremesi veya sürçmesine denir. Tekrîr sıfatı ر harfine mahsus bir sıfattır.

f- **Lîn:** Sözlükte kolay ve yumuşak olmak demektir. Istılahi olarak ise; harfin okunuşu esnasında dilin zorlanmaması buna binaen harfin yumuşak okunmasıdır.

g- **İnhiraf sıfatları:** Sözlükte meyletmek, bir yöne doğru eğilmek demek olan inhiraf: harfin sıfatından bir başka harfin sıfatına ve kendi mahrecinden bir başka harfin mahrecine ulaşacak şekilde harfin mahrecinden kaymasıdır. Harfleri ise ر ل harfleridir. Bu iki harfin bu sıfatla nitelenmeleri, kendi mahreclerinden başka harflerin mahreç lerine meyletmelerinden dolayıdır.

C- Arızî Sıfatlar:

Harfin kendisinden ayrılabildiği ve bu ayrılış neticesinde de harfin kendisinde bir değişiklik meydana gelmediği sıfatlardır. Harfin kendisinde bir değişiklik meydana gelmemesinden dolayı bu sıfatların terk, tağyir ve tebdili sebebiyle gizli hata (Lahn-i hafi) meydana gelir.

Ârızî Sıfatlar şunlardır:

1-Tefhim

2- Terkik

3- İdğam

4- İhfâ

5- İzhar

6- Kâlb (İklâb)

7- Medd

8- Vakf

9- Sekte,

10- Hareke

11- Sükûndur.

1- **Tefhim:** Sözlükte; kalın manasında kullanılan demektir. Istılahta ise; bir harfin kalın okunmasına denir. Tefhim harfleri şunlardır:

a- İsti'la harflerinin tamamı. Bunlar 7 harftir. خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ

b- Kalın okunan harflerden sonra gelen elifler: Çünkü elif kendinden önceki harfe tabidir. Örneğin: قَاَلَ صاَرَ فَطاَلَ kelimelerinde olduğu gibi kalın, ince harften sonra gelirse, örneğin ماَلَ جاَءَ gibi ince okunur. Harf-i med olan وْ'ın durumu da böyledir.

c- Kalın okunan Lâm: Burada kastedilen ل lafzatullahın ل'ı ki makabli üstün ve ötre olursa bu kabildendir yani kalın okunur. Kalın okunan ر'lar da bu kategoriye girer.

Tefhîm sıfatı beş mertebededir.

√ Elifli fethanın tefhîmi: قاَلَ طاَلَ راَنَ gibi.

√ Elifsiz fethanın tefhîmi: خَرَقَهَا gibi.

√ Ötrenin tefhîmi: نَمَارِقُ gibi.

√ Sâkinin tefhîmi: ذَرْ نِى gibi

√ Esrenin (Meksûrun) tefhîmi:
إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ gibi.

2- **Terkîk:** Sözlükte; bir şeyi inceltmek manasına gelen terkîk, ıstılahta ise; harfleri ince okumaya denir. Terkîk harfleri tefhim harflerinin dışında kalan harflerdir.

Kalın okunması gereken harflerin tefhimi, ince okunması gereken harflerin terkîki vacipdir. Med harfi olan و vav ile ا elif, tefhim ve terkîk te kendinden önceki harfin harekesine tabidir. Bunlar kalın harften sonra gelirlerse tefhim "قَارُونَ", ince harften sonra gelirlerse terkîk okunurlar.

3- **İdğâm:** İdğâm kelimesi sözlükte; bir şeyi bir şeyin içine katmak, iki harfi bir harf yapıp şeddeli okumaktır. Istılahta ise; birbirinin aynı (mütemasil) veya aynı cinsten (mütecanis) yahut birbirlerine yakınlığı olan (mütekârib) harflerden birincisini diğerine idhal etmeye idğâm denir.

4- **İhfâ:** Sözlükte; gizlemek, örtmek manasındadır. Istılahta ise; izhar ile idğam arasında şeddeden uzak gunnenin baki kalmasıyla okumaya denir. Yani ihfa harflerinden birini okurken, sesi gizli ve gayet zayıf söylemeye denir. Bu sıfat diğer sıfatlardan daha zayıf bir sıfattır.

5- **İzhar:** Sözlükte; bir şeyin her hususunu açıklamak, aşikâr etmek, açığa çıkarmak, manalarına gelir. Istılahta ise; iki harfin arasını birbirinden ayırıp uzaklaştırarak, ihfasız, idğamsız olarak okumak demektir. İzhar sıfatı kuvvetli bir sıfattır.

6- **Kâlb (İklâb)** : Sözlükte, çevirmek döndürmek manalarındadır.

7- **Med:** Ziyade etmek, uzatmak, çekmek manalarına gelir.

8- **Vakf:** Sözlükte; durmak, durdurmak manalarına gelir. Istılahta ise; sesi nefes ile kesmek demektir. Vakf nefes almak için yapılır. Onun için vakf kelimenin ortasında değil kelimenin sonunda yapılır. Hareke üzerine vakf yapılmaz, şayet kelimenin son harfi harekeli ise sakin kılınır.

9- Sekte: Nefes almadan sesi kesmektir. Kur'an-ı Kerîm'de Asım kıraatinde 4 yerde uygulanır. Bunlar 1: Kehf, 18/1-2; 2: Yâsîn, 36/52; 3: Kıyame, 75/27; 4: Mutaffifîn, 83/14 âyetleridir.

10- **Hareke:** Kelimede harfin konumu itibariyle, (onun) üç harekeden biriyle harekelenmesi ya da sakin kılınması özelliği harfe has bir durumdur. Arapçada harfler harekesiz ve sükûnsuz olmazlar. Harekeli harfe müteharrik, harekesiz harfe ise de sakin harf denir. Hareke, üstün, ötre, esre'den ibarettir.

HARFLERİN UZATILMASI "MED"

Medd-in Tanımı: Med harflerinden biriyle sesin uzatılmasına denir.

Kendisinden önceki harfin sesini uzatan harfe "med harfi" denir.

Med harfleri üç tanedir; "elif (ا) , و: vâv", " ي: yâ.

MEDD-İ TABİÎ

Bir kelimede med harfi olan "vav" (و) , "ya" (ى) , elif (ا) harflerinden biri veya bir kaçı bulunup onlardan sonra sebebi med olan hemze veya sükûndan biri bulunmazsa o zaman Medd-i tabiî olur.

Örnek: اَبَدًا- تَوَابًا -أُوتِينَا

Medd-i Tabiî de bir elif miktarı uzatmanın hükmü VACİP'tir.

MED SEBEPLERİ

a- **Hemze:** Boğazın en dibindeki "hakiki mahrec"den çıkar ve " ا " şeklinde yazılır

aa- Hemze-i Katı': Yazıda ve okunuşta bulunan dolayısıyla da med sebebi olan hemzedir.

ab- **Hemze-i Vasıl:** Vasıl halinde okunmayan dolayısıyla med sebebi de olamayan hemzedir.

b- Sükûn: Sükûn, "harekesizlik"tir, alameti cezimdir.

ba- Sükûn-u Lâzım: Vakıf halinde de vasıl halinde de değişmeyen, mevcut kalan sükûndur. Yani "vakfen ve vaslen sâbit olan sükûn"dur.

bb- Sükûn-u Ârız: . Sükûn-u ârız da, kelimenin aslından olmayıp vakıf sebebiyle ortaya çıkan, vasıl halinde ise düşen sükûna denir. Yani bu sükûn, "vakfen sâbit, vaslen sakıt olan sükûn"dur.

MED ÇEŞİTLERİ

Aslî Med:

Harfin harekesini yani sesini bir miktar uzatmak için hemze veya sükûna ihtiyaç duymadan yapılan medde aslî med denir.

Medd-i Tabiî: Bir Kelimede harf-i med bulunur, sebeb-i med bulunmazsa medd-i tabiî olur. أوتِينَا bir elif miktarı uzatmak vaciptir.

Zamirlerde Med:

Zamir: Tecvid ilminde zamirden kastedilen, "müfred, müzekker, gaib zamiri" olan ": هُ hû" "muttasıl zamiri"dir. Bu zamire, tekil şahıstan kinaye olduğu için "ha-i kinâye" de denmiştir.

Med (sıla) ile Okunuşu:

1- Zamirin sıla ile okunabilmesi için, zamirden önceki harfin harekeli olması gerekir.

2- Şayet, med yapılarak okunan zamirden sonra hemze gelmiş ise, o zaman medd-i munfasıl yapılır, buna da "sıla-i kübrâ" denir. من علمه الا بماشاء

3- İsm-i işaret kelimesinin sonundaki "هِ" de, zamir hükmünde olduğundan mukadder bir "yâ" ile uzatılır.

Medsiz (adem-i sıla ile) Okunuşu:

1- Zamirin adem-i sıla ile okunması için zamirden önceki harfin sakin olması gerekir. Ancak, فِيهِ مُهَانًا (Furkan, 25/69) âyetindeki zamir bu kuralın istisnasıdır. Uzatılmaması gereken bu zamir, "âyetteki dehşetli azaba tenbih" ve "boğaz harfi olan he'nin esresinden, dudak harfi olan mim'in ötresine süratle ve kolaylıkla geçişi sağlamak"için çekilir.

2- Zamir, vakf halinde uzatılmaksızın okunur.

3- Zamirden sonraki harf sakin ise vasıl halinde med yapılmaz,

4- Zümer sûresinin 7. âyetindeki "يَرْضَهُ" lâfzındaki zamir, fiilde hazfedilen elif-i maksûre hükmen mevcut kabul edildiğinden bu kelime çekilmeden ihtilas ile okunur.

5- Zamire benzedikleri halde, kelimenin aslından olan "he" harfleri, zamirle karıştırılmamalıdır. Bunlar da zamir olmadıkları için uzatılmadan okunurlar. فواكه

Fer'i Medler:

Fer'î med: Aslî med üzerinde fazlalığı gerektiren bir sebep dolayısıyla veya bir sebebe bağlı olarak meydana gelen medde denir.

Fer'i Medler şunlardır:

1- Medd-i Muttasıl

2- Medd-i Munfasıl

3- Medd-i Lâzım

4- Medd-i Ârız

5- Medd-i Lîn

MEDD-İ MUTTASIL

Medd-i Muttasıl: Kelime manası "bitişik" med olan Medd-i muttasıl; harfi medden sonra gelen sebebi medden hemzenin harfi med ile birlikte aynı kelimede bulunması sûretiyle meydana gelen med demektir.

Örnek: سُوءٍ - وَجَاءَ - يُضِيءُ gibi. وجَآءَ kelimesinde med harfi, cim (ج) harfini çeken elif (ا)'tir. Sebebi med ise hemze (ء) dir. Harfi med ile sebebi med aynı kelimede yan yana geldiği için Medd-i muttasıl olmuştur. En az 2 elif miktarı uzatılır.

Yazılışta munfasıl görünümlü ama muttasıl olan âyetlere şu örnekleri verebiliriz: 5/29 (آنْ تَبُوأَ); Rûm, 30/10 (خَطِيئَاتِهِمْ) ; Nûh, 71/25 âyetlerine dikkat etmek gerekir.

MEDD-İ MUNFASIL

Medd-i Munfasıl: Harfi medden sonra sebebi medden hemze gelir ve ikisi ayrı ayrı kelimelerde bulunursa Medd-i munfasıl olur. En az 1, en çok 4 elif miktarı uzatılır.

Örnek: وما انزل قالوا امنا على امة

Örnek açıklama: يا ايها derken harfi med olan **eliften** sonra sebebi medden hemze geldiği ve ikisi ayrı ayrı **kelimelerde** bulunduğu için Medd-i munfasıl olmuştur.

MEDDİ LÂZIM:

Med harflerinden biri ve sebeb-i medden sükûn-u lâzım aynı kelimede yan yana bulunursa "medd-i lâzım" olur. خَاصَّةٌ – آلصَّافُّونَ

Kelimede Medd-i Lâzım: Kelimede meydana gelen medd-i lâzım, şeddeli (idğâmlı) ve şeddesiz (idğâmsız) olmak üzere iki şekilde görülür

Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkale: Harf-i medden sonra sebeb-i med olan sükûn-u lâzım, idğâmlı/şeddeli olarak bulunursa buna "ağır kelime" anlamına gelen Medd-i lâzım kelime-i müsakkale denmiştir. Örnek: مُدْهَامَّتَانِ

Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe: Harf-i medden sonra sebeb-i med olan sükûn-u lâzım, idğâmsız olarak bulunursa buna "hafif kelime" anlamına gelen Medd-i lâzım kelime-i muhaffefe denmiştir. Bunun örneği sadece Yunus sûresi'nin 51. ve 91. âyetlerinde geçen lâfızdır. Bu kelimesinin aslı, " ءَآلْآنَ" dir. Buradaki birinci hemze soru hemzesi, ikinci hemze ise kelimenin aslından olan hemzedir. İkinci hemze elife çevrilerek med harfi olmuştur.

Harfte Meydana Gelen Meddi Lâzım:

Harfte meydana gelen medd-i lâzım sadece huruf-u mukattaa'da görülür,

Medd-i Lâzım Harf-i Müsakkale: Harf-i medden sonra, sebeb-i med

olan sükûn-u lâzım, idğâmlı olarak bulunursa buna medd-i lâzım harf-i müsakkale denir: "طسٓمٓ»-»الٓمٓ»

Medd-i Lâzım Harf-i Muhaffefe: Harf-i medden sonra, sebeb-i med olan sükûn-u lâzım, idğâmsız olarak bulunursa buna medd-i lâzım harf-i muhaffefe denir. صٓ» (صَادْ)

Medd-i lâzımın hükmü "vacip"tir.

MEDD-İ ÂRIZ:

Med harflerinin birinden sonra, sebeb-i med olan ârız sükûn gelirse "Medd-i ârız" olur. مَجِيدْ

Medd-i Arız: Harfi medden sonra, sebeb-i medden sukunu arız gelirse Medd-i arız olur. (caiz)

SÜKÛN-U ARIZI'N BULUNDUĞU HARFİN HAREKESİ:

Eğer; ÜSTÜN'se: 3 vecih okunur.

1. Tul: (4 elif)

2. Tevassut: (2–3)

3. Kasr: 1 elif

تَعْلَمُونْ Tul, tavassut, kasr

ESRE ise 4 vecih okunur. 1. Tul: 4 elif,

2. Tevassut: 2-3,

3. Kasr: 1 elif,

4. Kasr ile revm

الطُّورِ Tul, tavassut, kasr, revm (harekeyi az belirtmek)

ÖTRE ise 7 vecih okunur.

الْقُبُورُ Tul, tavassut, kasr, revm, tul ile işmam, tevassut ile işmam, kasr ile işmam (dudakla)

1- Tul: (4 elif) Medleri en uzun ölçü ile okumaya Tul denir.

2- Tavassut: (2–3) '(Orta okuyuş, 2 veya 3 elif çekmek.

3- Kasr: (1 elif) , (Kısa bir elif miktarı çekmek)

4- Tul ile işmam,

5- Tevassut ile işmam,

6- Kasr ile işmâm,

7- Kasr ile revm.

İmam Asım, medd-i arızı tevassut üzere okumayı tercih etmiştir.

REVM:

"Revm, hafif bir sesle harekeyi belirtmektir. Göremeyenlere harekeyi duyurmak maksadına yönelik yapılan revm; vakıf halinde ötre ve esrede yapılır, üstünde yapılmaz.

İŞMÂM:

"Sükûndan sonra ötreye işaret etmek üzere dudakları önde yummaktır." Dolayısıyla işınam sadece ötrede yapılır. İşmamda ses yoktur. Harekeyi duyma imkânına sahip olamayanlar, işmamdaki dudak hareketi sayesinde harekeyi anlama imkânı elde ederler.

Revm ve İşmam Yapılmayan Yerler

a- Sonu tenvinli kelimelerde

b- Ârızî harekelerde

c- Müenneslik te'lerinde

d- Cemi mimlerinde

MEDD-İ LÎN

Lügatte; Yumuşak olmak anlamında kullanılan "Lîn" bir terkip olması itibariyle "yumuşak med" diye tarif edilmiştir. Tecvid Istılahında ise Medd-i Lîn; Bir kelimede "Lîn" harf-

lerinden biri bulunup, ondan sonra gelen sebebi med sükûn olursa (bu sükûn ister arızı ister lâzımı olsun) o zaman medd-i lîn olur.

Lîn harfi ise; bir kelimede, harekesi üstün olan harflerden sonra sakin gelen "vav" (و) , "ya" (ى) harflerine denir. " و " ve " ى" harflerinin "harfi lîn" olabilmesi için و، ى" " sakin, ondan önceki harfin harekesi de mutlaka üstün (fetha) olması gerekir, yoksa Medd-i lîn olmaz. (*)

Örnek: والصيف عَلَى عَقِبَيْهِ gibi.

1- Lîn harfinden sonra gelen sebebi med Sükûn-u lâzım ise iki vecih caizdir.

a- **Tûl:** Bu yaklaşık olarak üç elif miktarıdır.

b- Tavassut: Bu da yaklaşık olarak iki elif miktarıdır.

2- Kur'an-ı Kerîm'de medd-i Lîn genellikle ârız sükûnla ortaya çıkmaktadır. Lîn harfinden sonra gelen sebebi med sükûn-u arız ise; sükûn-u arızın bulunduğu harfin asli harekesine göre şu vecihler caizdir.

a- Sükûn-u ârızın bulunduğu harfin asli harekesi üstün (fetha) ise üç vecih caizdir. Vakıf halinde (اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ) kelimesinde olduğu gibi üç elif miktarı olan (Tûl) , iki elif miktarı olan (Tavassut) , bir elif miktarı olan (Kasr) dır.

b- Sükûn-u ârızın bulunduğu harfin asli harekesi esre (kesre) ise; vakıf halinde اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ kelimesinde olduğu gibi Tûl, Tavassut, Kasr ve Kasr ile Revm olmak üzere dört vecih caizdir.

c- Sükûn-u ârızın bulunduğu harfin asli harekesi ötre (mazmûm) ise; ولانوم kelimesinde olduğu gibi Tûl, Tavassut, Kasr, Kasr ile Revm, Tûl ile İşmâm, tavassut ile İşmâm, Kasr ile İşmâm olmak üzere yedi vecih caizdir

Medd-i Lîn'in hükmü CAİZDİR. (*)

İHFÂ:

Lügatte örtmek ve gizlemek anlamlarında kullanılan ihfâ, Tecvidde; İhfâ harflerinden önce gelen tenvin veya sâkin نْ 'u izhar ile idğam arasında, şeddeden uzak ğunnenin baki kalmasıyla okumak şeklinde tarif edilmiştir.

Tenvîn veya sâkin نْ'dan sonra ihfâ harflerinden (ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص ض، ط، ظ، ف، ق، ك) biri gelirse ihfâ olur. Miktarı, bir buçuk eliftir.

اَنْتُمْ ، مِنْ طَيِّبَاتِ، مِنْ صَلاَتِهِ، عَنْ شَيٍ

<u>Hükmü vaciptir.</u>

İhfanın çeşitleri: İhfanın çeşitleri harekenin ve harfin ihfası olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

1-Harekenin İhfası: Hareke okunurken sesin zayıflatılması sûretiyle meydana gelir. Buna ihtilas da denir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, zayıflatılan sesin kalan sesten daha az olmasıdır. (لاتأمنّا) örneğinde olduğu gibi.

2- Harfin İhfası: Bu ihfa ise mahreçlerine nispetle dil ve dudak olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

a- Dil İhfası (Tenvin veya sakin nun ihfası) : Tenvin veya sakin نْ dan sonra daha önce belirttiğimiz ihfa harflerinden birisinin gelmesiyle yapılan ihfaya denir.

Örnek: (اِنْ كُنْتمْ,فَمَنْ شَهِدَ, اَنْصَارًا, اَنْظُرُوا) gibi

b- Dudak İhfası (Sâkin (مْ) ihfası): Kıraat âlimlerinin çoğunun ka-

naatine göre sakin "مْ " den sonra "be" (ب) harfinin gelmesiyle oluşan ihfa çeşididir ki " م" ile " ب" nin mahreclerine nisbetle buna ihfa-i şefevi (dudak ihfası) denilmiştir.

Örnek:

كُنْتُمْ بِهِ- تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ

İZHAR:

Lügatte; açıklamak, beyan etmek, ortaya çıkarmak, göstermek anlamlarına gelen izhâr, tecvid ıstılahında ise; iki harfin arasını açarak ihfasız ve idğamsız olarak harfi kendi mahrecine göre okumak olarak tarif edilir.

Örnek: مِنْ خَوف ، سلامٌ عليكمْ ، إنْ هُوَ

İzhârın Çeşitleri: İzhâr; izhârı lisani (**Dil izhârı**) , veya izhârı halkî, izhârı şefevi (**Dudak izhârı**) , izhârı kameriyye, izhârı kelime-i vahide olmak üzere dört kısımdan ibarettir.

1- İzhâr-ı Lisan-i (Dil İzhârı) : Tenvin veya nun-u sakinden sonra izhâr harflerinden birisinin gelmesiyle yapılan izhârdır "عَلِيماً حَكِيما ، مِنهُ" gibi.

İzhâr harfleri şu altı harftir: ا ح خ ع غ ه

2- **İzhâr-ı Şefevî (Dudak İzhârı) :** İzhâr kaidesi dışında kalan fakat yine izhâr ile okuduğumuz izhâr çeşididir. Sâkin " مْ " den sonra bâ (ب) veya " م " in dışında **bir** harfin gelmesiyle yapılan izhârdır. امْ لَمْ ، لكمْ دينكم gibi.

3- İzhâr-ı Kameriyye: Lâmı tarif ال den sonra kameri harflerinden birinin gelmesiyle yapılan izhâra izhârı kameriyye denir.

4- İzhâr-ı Kelime-i Vahide (Bir kelimede yapılan izhâr) : İzhâr kaidesinin dışında kalan fakat yine de izhârla okuduğumuz bir izhâr çeşididir. Bu çeşit izhârda eğer sakin (نْ) harfi "yâ" (ى) veya "vav" (و) harflerinden **önce** gelir ve aynı kelimede bulunurlarsa izhârı kelime-i vahide olur. (*) Örnek:

الدنيا ، بُنْيانٌ ، قِنْوانٌ ، صِنْوانٌ

İKLÂB:

Tenvin veya sakin nundan sonra ب harfi gelirse iklâb olur.

İklâbın yapılışı: Tenvin veya sâkin nûn, sakin mim harfine çevrilerek okunur.

Örnek: من بعد انبأهم سميع بصير

Örnek açıklama: صم بكم derken **tenvinden** sonra iklab harfi olan ب geldiği için iklab olmuştur.

İDĞAM: iki harfi, şeddeli bir harf halinde okumaya denir. Yahut bir harfi kendisinden sonra gelen diğer bir harfte gizlemeye denir.

İDĞÂM-I MEAL ĞUNNE:

Tenvin veya sakin nundan sonra يمنو harflerinden biri gelirse idğamı meal ğunne olur.

ĞUNNE: Genizden (burundan) gelen nun sesidir.

Örn. من مال ومن يعمل خيرا يره

ومن يعمل derken **sakin nundan** sonra idğamı meal ğunne harflerinden ى geldiği için idğamı meal ğunne olmuştur.

NOT: Sâkin nûn, و veya ى harfi ile **aynı kelime içerisinde** bulunursa idğam değil **izhar** kelime-i vahde olur.

Örnek: الدنيا صنوان قنوان بنيان

5-İDĞAM-I BİLÂ ĞUNNE: Tenvin veya sakin nundan sonra ل-ر

harflerinden biri gelirse idğamı bila ğunne olur.

Örnek: اخذة رابية غفور رحيم من ربهم

Örnek açıklama: غفور رحيم derken tenvinden sonra idğamı bila ğunne harflerinden ر geldiği için idğamı bila-ğunne olmuştur.

İDĞAMI MİSLEYN: Mahreçleri ve sıfatları aynı olan iki harf yan yana gelir ve birincisi sakin ikincisi harekeli olursa, birincisi ikincisine idğam edilir (katılır) ve bu idğama, idğamı misleyn denir. Bu durumda iki harf şeddeli bir harf gibi okunur.

Örnek: اذ ذهب قل لن يرتد انّ الحاق

Örnek açıklama: فما ربحت تجارتهم derken mahreçleri ve sıfatları aynı olan iki ta harfi yan yana gelmiş ve birincisi sâkin ikincisi harekeli olduğu için birincisi ikincisine idğam edilmiştir.

İdğamı Misleyn iki kısımdır:

İdğamı Misleyn Meal Ğunne: Sakin nun, nuna veya sakin mim, mime idğam edilirse idğamı misleyn meal ğunne olur.

İdğamı Misleyn Bila Ğunne: Nun ve mimin dışındaki harfler, kendi cinsinden bir harfe idğam edilirse idğamı misleyn bila ğunne olur. (*)

SAKİN MÎM'İN ÜÇ HÂLİ

1- Sâkin مْ, kendisinden sonra gelen harekeli م harfine uğrarsa, idgâm-ı misleyn mea'l-ğunne olur.

2- Sâkin م'den sonra ب harfi geldiği zaman ihfâ olur. Buna ihfâ-ı şefevî (dudak ihfâsı) denir. (اَمْ بِهِ) gibi. م, dudaklara bastırmadan ve kısmen gizlenerek okunur. Ğunnede de hafif tutma yapılır.

3- Sâkin م'den sonra ب ve م ‹den başka harflerden biri geldiği zaman izhâr olur. Buna izhâr-ı şefevî denir. اَلْحَمْدُ، لَكُمْ دِينُكُمْ، وَلَهُمْ عَذَابٌ، gibi. Bu durumda م tutma yapılmadan, tabiî olarak okunur. م'in gunne sıfatı da normalden fazla uzatılmadan okunur.

İdgâm-ı misleyn bilâ gunne: ن ve م harflerinin dışında kalan harfler, birbirlerine uğradığı zaman olur. اِضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ , قَدْ دَخَلُوا gibi. Hükmü vaciptir.

İDGÂM-I MÜTECÂNİSEYN:

Mahreçleri bir olan, sıfatları (vasıf, nitelik; kalınlık, incelik, yumuşaklık, vurgulu okunma gibi) farklı olan iki harfin, birincisi sâkin, ikincisi harekeli olarak gelirse, birincisini ikincisine katıp/çevirip (birinci harfi okumayıp), ikinci harfi şeddeli imiş gibi okumaya idgâm-ı mütecâniseyn denir.

Hükmü vaciptir. Cinsleri aynı olan harfler sekiz tanedir ve şu üç gruba ayrılırlar:

A) ت، ط، د

B) ظ، ذ، ث

C) ب، م

İDĞAM MÜTECANİSEYN: Mahreçleri bir, sıfatları farklı olan harfler birbirine uğrarsa idğam mütecaniseyn olur.

"ط" ve 'د've "ت" birbirlerine denk gelirlerse بَسَطْتَ"" "besette" diyerek "ta" "te"ye yaklaştırılarak okunur, kalkale yapılmaz.

"ظ" ve"ذ" ve"ث" birbirlerine denk gelirlerse "اِذْ ظَلَمُوا"izzalemu" diyerek okunur "ze"nin okunuşu za"ya yaklaştırılır.

"ب" ve "م" birbirlerine denk gelirlerse "ارْكَبْ مَعَنَا" "irkem meanâ" diye okunur ve "be", "me" ye dönüştürülür.

İDGÂM-I MÜTEGÂRİBEYN

Mahrecinde veya sıfatında birbirlerine yakınlığı olan iki harften birincisi sâkin, ikicisi harekeli olarak gelirse, birincisinin ikincisine katılıp ikinci harfi şeddeli imiş gibi okumaya idgâm-ı mütegâribeyn denir. Hükmü vaciptir.

Birbirlerine yakınlığı olan harfler 4 tanedir ve iki gruba ayrılırlar:

a) ر ل (ل önce gelmelidir):
(قُلْ رَبِّ بَلْ رَفَعَهُ اللهُ،)

b) ق ك (ق önce gelmelidir ve ق, kendi mahrecinden kalkale yapılmadan okunur) : اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ İdğamın olduğu yer de kalkale yapılmaz.

RÂ HARFİNİN (İNCE VEYA KALIN) OKUNUŞU:

Ra Harfi bazen ince bazen kalın okunur. Nerelerde kalın ve ince okunacağını şöyle izah edebiliriz.

a) Ra **Harfinin Kalın Okunduğu** Yerler:

Ra harfinin harekesi üstün ise kalın okunur.

Ra ötre ise kalın okunur: نَصْرٌ ،لِيُنْذِرَ ،ثَمَرٌ

√ ر cezimli ise, kendisinden önceki harfin harekesi üstün ve ötre ise yine kalın okunur: وَأْمُرْ ،بِالْعُرْفِ ،وَانْحَرْ ،بِالنُّذُرْ

√ ر ve ondan önceki harf sâkin, bir önceki harfin harekesi üstün ve ötre ise kalın okunur: بِالصَّبْرْ ،مِنْ اَمْرٍ ،فِي الصُّدُورْ

√ Vasıl hemzesinden (okunmadan geçilen hemzeden) sonra gelen ر, kalın okunur : يابنى اِرْكَبْ ، لِمَنْ اِرْتَضَى

√ ر sâkin, kendinden önceki harf esreli, ر'dan sonraki harf ise kalın okunan harflerden olup harekesi üstün ve ötre olursa, ر yine kalın okunur: فِرْقَةٌ، قِرْطَاسٌ مِرْصَادًا،

b) Ra **Harfinin İnce Okunduğu Yerler:**

√ ر cezimli ise, kendisinden önceki harfin harekesi esre ise ince okunur: مُدَّكِّرْ وَاصْطَبِرْ،

√ ر harfinin harekesi esre olduğu zaman ince okunur.

ALLAH LÂFZININ OKUNUŞU:

a- **Allah Lâfzının Kalın Okunduğu Yerler:** Allah isminden önceki harfin harekesi üstün veya ötre ise Allah isminin lâm'ı kalın okunur: نَصْرُ اللهُ هُوَ اللهِ،

b- **Allah Lâfzının İnce Okunduğu Yerler:** Allah isminden önceki harfin harekesi esre olursa Allah isminin lâm'ı ince okunur: اَعُوذُ بِاللهِ

HE ZAMİRİNİN OKUNUŞU:

He Zamirinin Uzatılarak Okunduğu Yerler: (*)

√ He zamirinin harekesi ötre, kendinden önceki harfin harekesi ise üstün yahut ötre olursa, bir elif miktarı çekilerek okunur: اِنَّهُ, وَلَهُ, رَبُّهُ

√ He zamirinin harekesi esre, kendinden önceki harfin harekesi de esre olursa, bir elif miktarı çekilerek okunur: وَبِهِ, رَبِّهِ

He Zamirinin Uzatılmayarak Okunduğu Yerler:

√ He zamirinden önceki harf cezimli veya medd-i tabiî ise, he zamiri çekilmez:

هُدَاهُ ,خُذُوهُ ,

Bir tek istisnası vardır. O da Furkan suresi 69. ayetteki مُهَانًا فِيهِ kelimesidir.

√ Çekilen he zamiri, durakta gelir ve üzerinde vakıf yapılırsa, çekilmeden okunur:

مَالَهُ ,شَرُّهُ ,لِقَوْمِهِ

SEKTE:

Sekte, nefes almadan bir elif miktarı kadar bir süre sesi kesmeye denir. Kur'an'da şu dört yerde sekte vardır ve sekte yapılacak yerde harfin altında سكته yazılıdır.

1- Kehf sûresi'nin 2. âyetinin başında: عِوَجًا ---قَيِّمًا

2- Yâsîn sûresi'nin 52. âyetinde: مِنْ مَرْقَدِنَا ---هَذَا

3- Kıyâme sûresi'nin 27. âyetinde: وَقِيلَ مَنْ --- رَاقٍ

4- Mutaffifîn sûresi'nin 14. âyetinde: كَلاَّ بَلْ--رَانَ

VAKIF:

Vakfın Kısımları:

1- Tam Vakıf (Vakf-ı tam Vakf-ı lâzım vakf-ı vacip) : Kendisinden sonrası ile mana yönünden alâkası bulunmayan bir kelime üzerinde yapılan vakfa tam vakıf denir.

2- Kafi Vakıf(Vakf-ı Kafi) : Kelâm, lâfız ve mana yönünden tamamlanmakla beraber yine kendinden sonrası ile anlam bakımından bir alâkası varsa bu tür yerlerde yapılan vakfa denir.

3- Hasen Vakıf (Vakf-ı Hasen) : Vakf-ı hasen âyetin başında veya ortasında olabilir.

4- Kabih Vakıf (Vakf-ı Kabih) : Vakf-ı kabihde kelâm tamamlanmadığı için okunandan bir mana anlaşılmaz.

Kur'an okurken durulması gereken yerlere bir takım harfler konmustur. Bunlara "Durak işaretleri" denir.

DURAK İŞARETLERİ:

Secâvend: (Durak İşaretleri) Kur'an-ı Kerîm'in, mânâsına uygun ve doğru okunabilmesi için durak ve geçiş yerlerini gösteren işâretlerdir. Bunların çoğu İmam Secavend tarafından belirlenmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in secâvendleri şunlardır:

ج: Durmak evlâdır.

ز: Geçmek evlâdır.

ط: Durmak evlâdır. (*)

ص: Nefes yetmediğinde durulabilir.

م: Durmak vâciptir. Durulmayıp geçilirse anlam bozulur.

قف: Durmak evlâdır. Hafif bir duruşla (bir nefeslik) durulmalıdır.

ق: Geçmek evlâdır.

ك: Bir evvelki durağın aynısı demektir.

لا: Durmak câiz değildir. Eğer durulursa bir önceki kelime ile birlikte tekrar okunur. Âyet sonunda durunca ise, tekrar edilmez çünkü ayet sonlarında durmak câiz, hattâ efdâldir.

.:. - .:. (İKİ TANE ÜÇ NOKTA) Yakın aralıklarla rastlanan bu üç noktanın birisinde durulur, diğerinde durulmaz. Her ikisinde durmak veya her ikisinde geçmek caiz değildir (üç noktanın birincisi âyet ortasında, ikincisi ise âyet sonunda olsa veya üç noktanın birincisi âyet sonunda olsa bile hüküm aynıdır. Yani bu durumda, birincisinde durmuş isek, diğerinde durmamalıyız).

ع: Konu bütünlüğünü gösteren işârettir. Okuyan namazda ise ve rükû yapmak istiyorsa, bu işaretin olduğu yerde rükû etmesinin münasip olduğunu gösterir. Kur'an'da birkaç yerde, kıraat imamlarının oradaki durak işareti konusunda ihtilâf etmelerinden, iki durak işâreti birden kullanılmıştır. Mesela Duhan 44/49. ayette ذُقْ kelimesinin sonunda " لا " ve " ج " durak işareti beraber yazılmıştır. Biz bu iki işaretten birine uyabiliriz.

GENELDE VAKIFLAR DÖRT KISMA AYRILIR:

1- **Vakfı-ı** tam: Tam vakf, maba'di (kendisinden sonrası) ile lâfız veya mana bakımından, alâkası bulunmayan bir kelime üzerinde yapılan vakflara denir.

2- **Vakf-ı kâfi:** Vakf-ı kâfi, kelâm lafzı ve mana yönünden tamam olmakla beraber, maba'di (kendinden sonrası) ile mana yönünden alâkası bulunan yerlerde yapılan vakflara denir.

3- **Vakf-ı hasen:** Vakf-ı hasen, kendisinden kelâm tamam olmak kaydıyla, maba'di veya makabli ile lafz yönünden alâkası bulunan bir kelimede yapılan vakfa denir. Vakf-ı hasende kelâm, mana yönünden tamam olur ve fakat lâfız yönünden ilgisi devam eder.

4- **Vakf-ı kabih:** Kelâm, lafz ve mana yönünden tamam olmadan ve maba'di ile her iki cihetten şiddetli alâka bulunan yerlerde yapılan vakflara denir. İbnü'l-Enbari bunu, "tamam ve hasen olmayan vakıflar" şeklinde tarif etmiştir.

Vakf-ı kabihlerde kelâm tamam olmadığı için, bundan bir mana anlaşılmadığı gibi, âyetten kastedilen şeyde gizli kalır. Muzaf ile muzafun ileyh, sıla ile mevsulü, kavl ile mekulü kavl... Arasında yapılan vakflar gibi.

KUR'AN KIRAATINDA OKUYUŞ HATALARI (LÂHN) :

Lahn, lügatte "Ezgili ses" ve kıraatte doğrudan saparak hata yapmak veya tecvid kural ve kaidelerini ihlal etme sonucu kaynaklanan hatalara denir.

Kıraat Âlimlerimiz okuyuş hatalarını iki kısma ayırmışlardır.

1- **Lahn-i Celi:** (Açık ve büyük hata) : Lahni Celi üç yerde olur:

a- Kelimeyi teşkil eden harflerde:

b- Harekede yapılan hata:

c- Sükûnda yapılan hata:

2- **Lahn-i Hafî:** (Gizli ve küçük hata) Harflerin sıfatı arızalarında meydana gelen hatadır.

Lahn-i hafî de bazı âlimlere göre iki kısımda incelenir. Meydana gelen ve harfin yapısını değiştirmeyen hata demektir.

√ Arızî sıfat harflerin zatına (yapısına) mahsus olmayan ve harflerden ayrıldıklarında harfin kendi yapısında hiç-

bir değişiklik olmayan sıfatlardır. Med, İdğam, izhar, ihfa, iklab ve sekte gibi

a- Tecvidle az çok ilgilenen kişilerin fark edebileceği hatalar. Örneğin: İhfayı, iklabı, izharı, İdğamı terk etmek.

b- Tecvid ilminde oldukça maharetli ve derin bilgiye sahip olanların fark edebileceği hatalar. Örneğin: ر harfinin tekririni, ن harfinin ğunnesini terketmek gibi.

TENVÎN VE SÂKİN NÛN'UN BEŞ HÂLİ:

Tenvîn veya sâkin نْ den sonra;

1- (ل - ر) harfi gelirse, idgâm-ı bilâ gunne olur.

2- (ن م وي) harflerinden biri gelirse, idgâm-ı mea'l gunne olur.

3- ب harfi gelirse, iklâb olur.

4- Şu on beş harften birisi gelirse ihfâ olur: (ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ك)

5- (ا ح خ ع غ ه) harflerinden biri gelirse izhâr olur.

TECVİD SÖZLÜĞÜ

Edna; Kişinin Kur'an okurken kendini Allah'ın dinlediğini düşünmesi, Allah'a yalvarır gibi okuma şekline denir.

Fem-i Muhsin: Kur'an-ı Kerîm'i öğretecek hocanın mahrec ve tecvidi uygulayacak ve en iyi şekilde gösterecek bir ağıza okuyuşa sahip olması.(*) Böyle bir hocadan okumak gereklidir.

Havtü Savt: Kur'an-ı Kerîm okurken sesi kısmaya, alçaltmaya denir.

Hemze: Harekeli olan elife denir. (Uzun veya kısa elif şekliyle yazılabilir. ا ء) Tecvîd ilminde med sebebidir. Hemze vasl ve katl olarak ikiye ayrılır.

Sükûn (cezim) : Harfin harekesizlik haline denir. İkiye ayrılır:

a) **Sükûn-u lâzım:** Duruldugunda ve geçildiğinde var olan sükuna denir. Örnek:) آلْئٰنَDaimi sukûn(

b) **Sükûn-u arız:** Durulduğunda okunan, geçildiğinde okunmayan sükuna denir. ⊙ يَعْلَمُونَ) Geçici sukûn(

Sukûn da hemze gibi med sebebidir.

İbtida: "ilk defa okumaya başlamaya veya vakıftan sonra kıraata devam etmek için tekrar başlamaya" denir.

İmâle: Tecvîd ilmi ile ilgili bir kuraldır Bu kural; med harfi olan elif ile ye'nin bir arada bulunduğu kelimede uygulanır. Meselâ; (مَجْرٰيهَا) "mecrehâ" kelimesindeki "ra" harfi ne tam yukarı (â) şeklinde, ne de tam aşağı (î) şeklinde çekilir. Ra'dan sonra takdîren vâr olan med harfi elif, yine med harfi olan ye'nin foksiyonunu yapmaya meylederek okunur.

Kıraat: Kıraat imamlarının aralarındaki ihtilâfa denir. Okumak demektir.

Rivayet: Kıraat terimidir. Ravilerin ihtilâflarına verilen isimdir.

Vecih: Diğer ifadelere denir.

Fasıla: İki âyetin arasını ayırmaktır. Âyetlerin son kelimelerinden sonra gelen âyeti ayırdığı için fasıla denir. Ayetlerin arasını ayırmadır.

Lahn: Kur'an okurken harflerin sıfatlarında, harekelerinde, tecvid kaidelerinin uygulanmasında yapılan hatadır.

Lahn-ı Celî: Açık ve herkesin bildiği tecvîd hatası. Lahn-ı celî; harflerde veya harekede yahut sükûnda olur.

Meselâ tı harfini dal, sad'ı sin okumak lahn-ı celîdir.

Lahn-ı Hafî: Gizli hatâ olup, ancak tecvîd ilmi ile uğraşanlar bilir. Lahn-i hafîde mânâ bozulmaz. İhfâyı, iklâbı vb. yapmamak, kalın okunacak yerde ince, ince okunacak yerde kalın okumak, uzatılacak yerde kısa okumak, kısa okunacak yerde uzatarak okumak gibi. (İbn-i Âbidîn)

Med: Uzatmak demektir. Aslî ve Fer'î med vardır.

Med **harfleri**: Harekesiz olan 1-Elif (ا) 2-Vav (و) 3-Ya(ى) dır.

Mehâric-i **Hurûf:** Kur'an-ı Kerîm harflerinin herbirinin çıktığı yer.

Mütevatir Kıraat: Yalan üzere ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun diğer bir topluluktan rivayet ettiği kıraata denir. (Kıraatin en önemlisi ve derecesi yüksek olanıdır.)

Sâkin Nûn = (نْ) : Harekesi olmayan yani cezimli olan (نْ) nun'a sâkin nun denir. Örnek; من يعمل انعمت gibi. Sakin nun, (نْ) her türlü kelimenin ortasında veya sonunda bulunabilir.

Sebeb-i Med: Bir eliften fazla uzatmaya sebep olan hemze ve sukûna verilen isimdir.

Tahsîs: Kur'an okuyan kimsenin Kur'an'ın bütün hitaplarında kendisinin kastedildiğini kabul etmesidir.

Tahzîn: Kur'an'ı hüzünlü okuyuş şekli.

Teesssür: Kur'an okuyan kimsenin kalbinin âyetlerin değişmesiyle birlikte müteessir olmasıdır.

Terîd: Kur'an okurken sesi titretmeye denir.

Terkîs: Kur'an okurken sesi hareket ettirerek med harflerine hareket katmak veya sakinler üzerinde sükût edip sonra hareke ile çabuk uzaklaşmaktır.

Tenvîn: Lügatte kelimenin sonunu nun gibi okutmak üzere konulan iki üstün, iki esre, iki ötre' dir. Tecvid Istılahında ise; kelimelerin sonuna gelen zâid (fazla) bir nun demektir. Sakin nun, telâffuz ve vasl halinde sabit, vakf ve yazıda sakıttır (düşer) .

Vakıf: "Kelime üzerinde kıraata tekrar başlamak niyetiyle adet olduğu şekilde nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten"ibarettir.

Vakf-ı Muaneka: Üç noktalı duraklara denir.

Vücûhü'l-Kırae: Okuma şekli demektir.

İstiaze: "Euzübillahimineşşeytanirracim yada Esteızü billah" demek olup "Lanetlenmiş Şeytandan Allah"a sığınırım" anlamına gelir.

Kur'an-ı Kerîm'de *"Kur'an okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"* (Nahl Sûresi, 16/98) buyrulmak sûretiyle kıraatten önce istiaze emredilmiş olsa da, bunun hükmü hakkında ihtilâf edilmiştir. İmam-ı Sevri ve Atâ gibi bazı fukaha istiaze okumayı vacip görseler de cumhur-u fukahaya göre bunun hükmü müstehabtır.

Okunan âyetin hükmünü araştırmak, tecvidi ve tefsiri üzerinde durmak gibi kıraatle ilgili bir sebepten dolayı kıraatine ara veren bir kimse, tekrar kıraate başladığında istiazeyi tekrarlaması gerekmez. Ama kıraatle ilgisi bulunmayan bir işten dolayı kıraatine ara veren kimsenin Kur'an okumaya devam etmeden önce yeniden istiaze okuması gerekir.

TECVİD KONUSUYLA İLGİLİ TEST –I– SORULARI

1- Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her birine ne ad verilir?

A) Ses B) Hece
C) Söz D) Harf

2- Aşağıdakilerden hangisi boğaz harflerinden değildir?

A) خ
B) غ
C) ع
D) م

3- ف - و - م - ب **Harflerinin çıkış yeri aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Boğaz B) Dil
C) Dudak D) Geniz

4- Aşağıdakilerden hangileri kalın harf değildir?

A) ص-ض
B) خ- غ
C) ط- ظ
D) ع- ح

5- "İki mahreç arasında dönüp dolaşan harflere ....denir." **Boşluğa uygun kalimeyi yerleştiriniz?**

A) Asli harfler
B) Kalın harfler
C) Fer'i harfler
D) İnce harfler

6- Aşağıdakilerden hangisi fer'i harflerin kısımlarından değildir?

A) Teshil hemzesi
B) İmale ile okunan elif
C) İşmam ile okunan sad
D) İzhar ile okunan mim

7- Aşağıdakilerden hangisi hakiki mahreçlerden değildir?

A) Boğaz
B) Dil
C) Dudak
D) Geniz

8- Kur'an okurken harflerin hakkını tam manasıyla vermek, mahreçlerde ve sıfatlarda eksiklik yapmadan, medleri, kasrları, gunneleri yerine getirerek okumaya ne denir?

A) Tahkik
B) Tertil
C) Tedvir
D) Hadr

9- Bu tarz okuyuş tahkike göre biraz daha hızlıdır. Bunda da tahkik gibi bütün kurallara uygun bir okuyuş olmalıdır. Bu okuyuş aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tahkik
B) Tertil
C) Tedvir
D) Hadr

10- Ne çok sür'ati ne de çok yavaştır. Bu okuyuşta, tecvit kurallarına göre tutulacak yerler normal tutulur. Medd-i Tabiî bir elif, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl üç elif, medd-i lâzım dört elif, medd-i arız ve medd-i lîn bir ile üç elif arasında uzatılır. Bu okuyuş şekli aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tertîl

B) Tahkîk

C) Tedvîr

D) Hadr

11- Medleri müsaade edilen en asgari dereceye indirerek okunan okuyuştarzı hangisidir?

A) Tahkik

B) Tertil

C) Hadr

D) Tedvir

12- Harflerin arızî sıfatlarında yapılan hatalara ne denir?

A) Lahn-i Hafî

B) Lahn-i Celî

C) Lahn-i Şart

D) Lahn-i Mucip

13- Fatiha Süresindeki انعمت kelimesini انعمتِ şeklindeki okuyuş hatası hangisidir?

A) Kelimede yapılan hata

B) Harekede yapılan hata

C) Sükunda yapılan hata

D) Harfte yapılan hata

14- Harflerin sıfatı arızalarında meydana gelen harfin yapısını değiştirmeyen hataya ne denir?

A) Lahn-ı hafî

B) Lahn-ı celî

C) Sükûn hatası

D) Harf hatası

15- "Lügatte; hareketli olmak, deprenmek. kımıldamak anlamındadır. Istılahta ise; harfi kendi sesi yönünde okumaya yönelten işaretlere .... denir." **Boşluğa uygun kelime aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Ses

B) Harf

C) Söz

D) Hareke

16- Aşağıdakilerden hangisinde med harfleri bir arada verilmiştir?

A) ا و ي

B) ا ي ء

C) ي م و

D) ا و ء

17- يعلمون **Kelimesindeki tecvid kuralları hangileridir?**

A) Medd-i Tabiî-Sükûn-u lâzım

B) Medd-i Muttasıl-Sükûn-u arız

C) Medd-i Tabiî-Sükûn-u arız

D) Medd-i Muttasıl-Sükûn-u lâzım

18- Aslî med üzerinde fazlalığı gerektiren bir sebep dolayısıyla veya bir sebebe bağlı olarak meydana gelen med harfi hangisidir?

A) Medd-i Tabiî
B) Sükûn-u lâzım
C) Sükûn-u arız
D) Fer-i med

19-Aşağıdakilerden hangisi fer-i medlerden <u>değildir?</u>

A) Medd-i Tabiî
B) Medd-i Muttasıl
C) Medd-i Lâzım
D) M edd-i Lîn

20- Harfi medden sonra sebeb-i medden hemzenin harf-i medle aynı kelimede bulunmasıyla meydana gelen <u>med</u> hangisidir?

A) Medd-i Arız
B) Medd-i Lîn
C) Medd-i Muttasıl
D) Medd-i Munfasıl

21- جيء وجاء kelimelerindeki <u>med çeşidi</u> aşağıdakilerden hangisidir?

A) Medd-i Tabiî
B) Medd-i Munfasıl
C) Medd-i Muttasıl
D) Medd-i Lâzım

22- Muttasılın <u>bir eliften fazla</u> çekilmesinin hükmü nedir?

A) Mubah
B) Caiz
C) Vacip
D) Mekruh

23- Asım kıraatına göre Medd-i Muttasıl <u>ne kadar</u> uzatılmaldır?

A) Bir elif ziyadesyle iki elif
B) İki elif ziyadesiyle üç elif
C) 3 elif ziyadesiyle 4 elif
D) 4 Elif ziyadesiyle 5 elif

24- Harf-i medden sonra sebebi medden hemze gelir ve med harfiyle ayrı kelimede bulunursa <u>hangi med</u> meydana gelir?

A) Medd-i Muttasıl
B) Medd-i Lâzım
C) Medd-i Munfasıl
D) Medd-i Lîn

25- قالو امنا kelimesindeki <u>med</u> hangisidir?

A) M. Muttasıl
B) Medd-i Lâzım
C) Medd-i Tabiî
D) Medd-i Munfasıl

26- Medd-i Munfasılın <u>hükmü</u> nedir?

A) Caiz
B) Vacip
C) Mübah
D) Sünnet

27- Âsım kıraatına göre Medd-i Munfasıl <u>ne kadar</u> uzatılmalıdır?

A) 1 elif miktarı (kasr)
B) 2 elilf miktarı
C) 3 elif miktarı
D) 4 elif miktarı

28- Kesinlikle uzatılması gereken Medd-ir. Bir kelimede harf-i medden sonra sebebi medden sükûn-u lâzım gelir ve med harfiyle yan yanda bulunursa hangi med meydana gelir?

A) Medd-i Muttasıl

B) Medd-i Lîn

C) Medd-i Arız

D) Medd-i Lâzım

29- جَآنٍّ , الدَّوَآبِّ kelimelerindeki tecvid hangisidir?

A) Medd-i Muttasıl

B) Medd-i Munfasıl

C) Medd-i Lîn

D) Medd-i Lâzım

30- يتمَآسَّا, خَآصَّة örneğindeki tecvid Medd-i Lâzımın hangi kısmına girer?

A) Kelime-i muhaffefe

B) Kelime-i müsakkale

C) Harf-i müsakkale

D) Harf-i mühaffefe

31- ص (sâd) Huruf-u mukattaasındaki med, hangi medde örnektir?

A) Kelime-i müsakkale

B) Kelime-i mühaffefe

C) Harf-i muhaffefe

D) Harf-i müsakkale

32- Bir kelimede harf-i medden sonra sebebi med olan sükun-u arızın med harfiyle yan yana bulunmasına ne denir?

A) Medd-i Lâzım

B) Medd-i Arız

C) Medd-i Lîn

D) Medd-i Tabiî

33- Sükûn-u arızın bulunduğu harfin harekesi fetha olursa kaç şekilde okumak mümkün olur?

A) Tul, tavassut, kasr

B) Tul, tavassut, revm

C) Tul, tavassut, işmam

D) Tul, tavassut, tıl ile işmam

34- Sükûn-u arızın bulunduğu harfin harekesi meksur ise kaç şekilde okunur?

A) Tul tavassut, işmam

B) Tul, tavassut, kasr

C) Tul, tavassut, kasr, kasr ile işmam

D) Tul, tavassut, kasr, kasr ile revm

35- و ي harflerinin Harf-i Lîn olabilmesi için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) ي و sakin, önceki harf fethalı olmalı

B) ي و sakin, önceki harf dammeli olmalı

C) ي و sakin, önceki harf kesralı olmalı

D) ي و fethalı, önceki sakin olmalı

36) Medd-i Lâzım kaç kısma ayrılır ve medd-i lâzımın hükmü nedir?

A) 3 – Farz

B) 4 – Vacib

C) 5 – Caiz

D) 6 – Müstehap

37- "......................., bir kırâat imamının, râvilerinden birinin tespit edip aktardığı yaygın görüşleri çerçevesinde Kur'an metninin nasıl telâffuz edileceğini öğretmeyi amaçlar."

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

A) Tilâvet B) Tertîl

C) Kırâat D) Tecvid

38- "..............., aslında iki harften oluşan ama görünürde bir harf olan harekesiz harfi iki kez yazılı imiş gibi okumaktır."

Yazılan tanımda boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi yazılmalıdır?

A) Ötre

B) Sükûn

C) Teşdîd

D) Kesre

39- Aşağıdaki şıklardan hangisi ses bölgelerinden değildir?

A) Ağız boşluğu bölgesi

B) Boğaz bölgesi

C) Dil bölgesi

D) Çene bölgesi

40- "Harflerin okunmalarını sağlayan işaret ve seslerdir."

Yukarıdaki ifadelerle aşağıdakilerden hangi kavram tanımlanmaktadır?

A) Harf

B) Sükûn

C) Hareke

D) Aslî harf

41- "Tenvîn ile sâkin nûn, bulundukları ortama göre beş halden/özellikten biri ile seslendirilir."

Yukarıdaki ifâdelere göre aşağıdakilerden hangisi bu beş halden/özellikten biri değildir?

A) İdğam bilâ gunne

B) Medd-i Lîn

C) İhfâ

D) Iklâb

42- Hem ince hem kalın okunabilen harf aşağıdakilerden hangisidir?

A) Gaf: ق

B) Ra: ر

C) Lam: ل

D) Dal: د

43- Aşağıdaki durumlardan hangisi Izhar-ı Kameriyye olur?

A) Elif Lam (ال) okunduğu zaman

B) Elif Lam (ال) okunmadığı zaman

C) Elif Lam'dan (ال) önceki harf esre olduğu zaman

D) Elif Lam'dan (ال) sonra lafzatullah geldiği zaman

44- Aşağıdaki duraklardan hangisinde mutlaka durmamız gerekir?

A) Lam Elif (Vakfı La) لا

B) Tı (Vakfı Mutlak) ط

C) Cim(Vakfı Caiz) ج

D) Mim (Vakfı Lâzım) م

45- Aşağıdakilerden hangisi Medd-i Lâzım çeşitlerinden değildir?

A) Kelime-i Muhaffefe

B) Harfi Musakkale

C) Kelime-i Musakkale

D) Tul-Tavassut-Kasr

46- Medd-i arız ne demektir?

A) Med harfi ile Hemze aynı kelimede gelmesidir

B) Med harflerinden sonra sebebi med olarak Sükûn-u lâzım gelmesidir.

C) Uzatma harflerinden sonra sebebi med olarak Sükûn-u ârızın gelmesi ile oluşan Medd-ir.

D) Uzatma harflerinden önce sebebi med olarak Sükûn-u lâzımın gelmesi ile oluşan Meddir.

47- Aşağıda verilen durak işaretlerinden hangisi yanlıştır?

A) (م) Vakfı Lâzım: Geçildiğinde mana bozulabilir gerekçesiyle, durulması önemle istenen durak işaretidir.

B) (ج) Vakfı Câiz: Geçmek ve durmanın mümkün olduğu fakat durmanın daha evla olduğu durak.

C) (ط) Durma manasına gelen bir işarettir. Kesin geçilmesi gerekir

D) (ق) Durulduğunda, geriden alınarak uygun olan bir âyetten başlanması

48- Kur'an-ı Kerîm, hangi kıraat ve rivayetle okuyoruz?

A) İmam Asım kıraati, Hafs Rivayeti

B) İmam Nafi kıraati, Kalun rivayeti

C) İmam Asım kıraati, Şu'be rivayeti

D) Hiçbiri

49- Uygulama olarak tecvid ilminin hükmü nedir?

A) Farzı ayn'dır

B) Farzı Kifaye'dir

C) Vacip'tir

D) Müstahap'tır

50- Aslî medden fazla uzatmayı gerekli kılan sebeplere ne denir?

A) Sükûn
B) Şedde
C) Sebeb-i med
D) Harf-i med

51- Kendisinden önceki harfin sesini uzatan harfe ne denir?

A) Sâkin nûn
B) Sâkin mim
C) Hükmü'r-ra
D) Med harfi

52- Medd-i Tabiî'nin hükmü nedir?

A) Farz
B) Vacip
C) Farz-ı ayn
D) Sünnet

53- Bir şeyi güzel yapmak, süslemek anlamındaki kelime hangisidir?

A) Tecvid
B) Sadaka
C) Hediye
D) Sünnet

54- Boğaz harfleri kaç tanedir?

A) 4
B) 5
C) 6
D) 7

55- Dil kısmından kaç harf çıkar?

A) 10 B) 21
C) 1 5 D) 18

56- Mahreçleri aynı sıfatları farklı olan iki harften, sakin olan birincisinin, harekeli olan ikincisine idğam edilerek okunmasına ne denir?

A) İdğam-ı Mütecaniseyn
B) İdğam-ı Misleyn
C) İdğam
D) İdğam-ı Mütekaribeyn

57- Nûn ve Mim dışındaki harflerin birbirine İdğam edilmesine ne denir?

A) İdğam Mealğunne
B) İdğamı Şemsiye
C) İdğamı Misleyn Mealğunne
D) İdğamı Misleyn Bilâğunne

58- Sakin nûn veya tenvinden sonra "ن» harfi gelirse ne olur?

A) Dudak İhvası
B) İzhar
C) İhfa
D) İdğamı Mealğunne

59- Harflerin kendisinden ayrılması mümkün olmayan lâzımî sıfatlarında ve zatlarında yapılan hatalara ne denir?

A) Lahn'i Hafî
B) Lahn'i Celî
C) Lahn'i Şart
D) Lahn'i Mucip

60-Tenvinin manası ne demektir?

A) Gizlemek
B) Açığa çıkarmak
C) Durmak
D) Nunlamak

61- İhfâ ne demektir?

A) Gizlemek
B) Açığa çıkarmak
C) Durmak
D) Nunlamak

62- Birinci harfin zat ve sıfat olarak tamamen ikinci harfe dönüşmesine ne denir?

A) Lahn
B) Gunne
C) Tam idğam
D) Yarım idğam

63- Kasr ne demektir?

A) Uzatmak
B) Kısaltmak
C) Gunnelemek
D) Okumadan geçmek

64- Hemze kaç gruba ayrılır?

A) Üç
B) Bir
C) Dört
D) İki

65- Med harfleri kaç tanedir?

A) Üç
B) İki
C) Altı
D) Bir

TECVİD KONUSUYLA İLGİLİ TEST –I– SORULARININ CEVAPLARI

1-D	2-D	3-C	4-D	5-C
6-D	7-D	8-A	9-B	10-C
11-C	12-A	13-B	14-A	15-D
16-A	17-C	18-D	19-A	20-C
21-C	22-C	23-C	24-C	25-D
26-A	27-D	28-D	29-D	30-B
31-C	32-B	33-A	34-D	35-A
36-B	37-C	38-C	39-D	40-C
41-B	42-B	43-A	44-D	45-D
46-C	47-C	48-A	49-B	50-C
51-D	52-B	53-A	54-C	55-D
56-A	57-D	58-D	59-B	60-D
61-A	62-C	63-B	64-D	65-A

TECVİD KONUSUYLA İLGİLİ TEST –II– SORULARI

1- Cezm'li ب (be) harfinden sonra harekeli م (mim) harfi gelirse ne olur?

A) İdğam-ı Meal ğunne

B) İzhar

C) İdğam-ı Mütecaniseyn

D) İdğam-ı Mütegaribeyn

2- **ه (He) Harfinin harekesi esre, he den önceki harfin harekeside üstün veya ötre olursa ه (he) harfi nasıl okunur?**

A) Uzatılınadan okunur

B) Uzatılarak okunur

C) Her iki şekilde okunur

D) Hiç biri

3- Aşağıdaki secenekelerden hangisi "işmam"ın tarifi arasına girmez?

A) İki kelime arasında az bir süre nefes almadan durarak okumak

B) Son harfin harekesini belli edecek şekilde okumak

C) Harekesi ötre olan harfin ötresini belli etmek için dudağı öne doğru büzerek okumak

D) Harekesi esre olan harfin ötresini belli etmek için dudağı öne doğru büzerek okumak

4- "Ârizi sükûn" **nedir?**

A) Durulduğunda ve geçildiğinde var olan sükûndur

B) Durulduğunda ortaya çıkan geçildiğinde kaybolan sükûndur

C) Durulduğunda ve geçildiğinde okunmayan sükûndur

D) Hiçbiri

5- Cezmli ل (lâm) dan sonra harekeli ر (ra) harfi gelirse ne olur?

A) İdğamı Meal gunne

B) İdğamı Bila gunne

C) İdğamı Şemsiye

D) İdğamı Mütegaribeyn

6- Asım kıraatinde Kur'an-ı Kerîm'de "*imâle*" okunuşu hangi sûrede geçmektedir?

A) Hûd B) Nûh

C) Lût D) Ankebût

7- "Muâneka Vakfı" **ne demektir?**

A) Nefes yetmezse durulabilir

B) Mutlak durulması gereken yerdir

C) Durulabilir veya geçilebilir

D) Birinde durulursa diğerinde geçilmesi gereken vakıftır

8- Medd-i Lîn'in sükûnu aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sükûn-u Caiz

B) Sükûn-u Lâzım

C) Sükûn-u Ârız

D) Sükûn-u Vacip

9- Kat'ı hemze ile Vasıl hemzesi arasındaki fark nedir?

A) Her ikiside mutlaka okunması gerekir

B) Vasıl hemzesi mutlaka okunur Kat'ı hemzesi ise okunmaz

C) Her ikiside okunmaz

D) Kat'ı hemzesi mutlaka okunur, Vasıl hemzesi ise okunmaz

10- Kendisinden önceki durak işaretine uyan vakıf işareti hangisidir?

A) Cim ج

B) Sâd ص

C) Kef ك

D) Ze ز

11- Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde Asım kıraatinde sekte olan süreler doğru olarak verilmiştir?

A) Yâsîn, Mutaffifin, Secde, Fussilet

B) Fussilet, Kıyame, Yâsîn, Mücadele

C) Ankebût, Fussilet, Kehf, Ahzap

D) Yâsîn, Kıyame, Mutaffifin, Kehf

12- Harekeler kaç tanedir ve nelerdir?

A) 5, Üstün, Esre, Ötre, Cezim, Şedde

B) 4, Üstün, Esre, Ötre, Cezim

C) 3, Üstün, Esre, Ötre

D) 6, Üstün, Esre, Ötre, Cezim, Şedde, Tenvin

13- Asım kıraatine göre Kur'an-ı Kerîm'de, Teshil ile okuyuş hangi sûrede geçmektedir?

A) Nûh

B) Lût

C) Yûsuf

D) Fussilet

14- Lâzımî sükûnun hükmü nedir?

A) Farz

B) Sünnet

C) Vacip

D) Caiz

15-ـه (He) Harfinin harekesi ötre, ـه (he) 'den önceki harfin harekeside üstün veya ötre olursa ـه (he) harfi nasıl okunur?

A) Uzaltılmadan okunur

B) Uzatılarak okunur

C) Her iki şekilde okunur

D) Hiç biri

16- Maba'di (kendisinden sonrası) ile lâfız ve mana yönünden, alâkası bulunmayan bir kelime üzerinde yapılan vakıflara ne ad verilir?

A) İhtiyari Vakf

B) Tam Vakf

C) Iztırari Vakf

D) Kâfi Vakf

17- Kıraat ilminde kıraat-ı seb'a (yed-i kıraat) meşhur olmuştur. Bu kıraat imamlarından Medîne'de şöhret olan zat kimdir?

A) İbn-i Âmir

B) Nafî

C) Ebû Amr

D) Âsım

18- Medd-i Lîn ne demektir ve harfleri nelerdir?

A) Lîn harfinden sonra, sebeb-i med olan ârız veya lâzım sükûn bulunursa medd-i lîn olur. Cezimli (وْ) ve (يْ) 'dir.

B) Lîn harfinden önceki harfte durulursa medd-i lîn olur. Harekeli (وَ) ve (ى) 'dir.

C) Med harfi ile hemze aynı kelimede olmasıdır. ى و ا

D) Cezimli نْ'dan sonra "ب" gelirse ن 'u م harfine dönüştürmek demektir.

19- Sâkin mîmin okunuş şekilleriyle ilgili hangisi yanlıştır?

A) Sâkin (م) den sonra harekeli (ب) harfi gelirse İhfâ-i Şefevî olur.

B) Sâkin (م) den sonra harekeli (م) harfi gelirse İdğâm-ı Misleyn Mealğunne olur.

C) Sâkin (م) den sonra harekesiz (ب) harfi gelirse Dudak İhfâsı olur.

D) Sâkin (م) den sonra (ب) ve (م) harfleri dışında bir harf gelirse izhâr (İzhâr-ı Şefevî) olur.

20- Dudak ihfâsı ne demektir?

A) Cezimli مْ'den sonra "ب" harfinin gelmesi ile مْ'in dudakta gizlenerek okunmasıdır.

B) Cezimli مْ'den sonra "ب" harfinin gelmesi ile dudakta şeddelenerek okunmasıdır.

C) Cezimli مْ'den sonra "ب" harfinin gelmesi ile açıkça okunmasıdır.

D) Cezimli نْ'dan sonra "ب"gelirse نْ'u م harfine dönüştürmek

21- "Tilâvet esnasında, bir kelimeyi, sesi ve nefesi kesmeden kendisinden sonra gelen kelimeye bağlayarak okumaya" ne denir?

A) Vakf B) Vasl

C) Sekte D) İmâle

22- "Harflerin çıkış yerleri"ne Tecvid ilminde ne isim verilir?

A) Femmî Muhsin

B) Tilâveti'l- Kur'an

C) Meharicü'l- Huruf

D) Tashihu'l- Huruf

23- Halen elimizde bulunan Mushaflardaki vakıf işaretleri kime aittir?

A) Secâvendî'ye

B) Ebu'l Esved ed-Düelî'ye

C) İbn Cezerî'ye

D) İmam Âsım'a

24- İhfâ, iklâb ve ğunneli idğâmların birer buçuk elif miktarı tutularak okunduğu tilâvet tarzı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tahkik B) Tedvir

C) Terkîk D) Teshîl

25- "Hafd-ı Savt" **kavramı ile ilgili aşağıdaki seçeneklerden hangisi doğrudur?**

A) Ses tonunu yükseltmek
B) Ses tonunu alçaltmak
C) Vücuh yapmak
D) Tecvidli okumak

26- Âlimlerin çoğuna ve kıraat imamlarına göre istiazenin süre başlarında okunmasının hükmü nedir?

A) Caiz
B) Farz-ı ayın
C) Farz-ı kifaye
D) Sünnet

27- " كٓهٰيٰعٓصٓ" **âyetindeki "ع" harfinde hangi tecvid kuralı vardır?**

A) Medd-i Tabiî
B) Medd-i Muttasıl
C) Medd-i Munfasıl
D) Medd-i Lîn

28- Aşağıdaki cümlede boş bırakılan kısmı tamamlayınız.

"Zamirin med ile okunabilmesi için kendisinden önceki harfin……olması gerekir."

A) Cezimli B) Sakin
C) Harekeli D) Hemze

29- Kendisinden önceki harfin sesini uzatan harfe ne denir?

A) Medd-i Tabiî
B) Medd-i Muttasıl
C) Med harfi
D) Medd-i Munfasıl

30- Aslî medden fazla uzatmayı gerekli kılan sebeplere ne denir?

A) Sebeb-i med
B) Sebeb-i sükûn
C) Med harfi
D) Hemze

31- Hem vasıl hemde vakıf halinde Sâbit olan hemzeye ne denir?

A) Hemze-i Vasl
B) Hemze-i Katı
C) Hemze-i Aslî
D) Hemze-i Talî

32- Vakıf halinde Sâbit olup vasıl halinde düşen hemzeye ne denir?

A) Hemze-i Vasl
B) Hemze-i Katı
C) Hemze-i Aslî
D) Hemze-i Talî

33- Hem vasıl hemde vakıf halinde Sâbit olan sükûn'a ne denir?

A) Sükûn-u Lîn
B) Sükûn-u Asl
C) Sükûn-u Arız
D) Sukûn-u lâzım.

34- Vakıf halinde Sâbit olup vasıl halinde düşen sükûn'a ne denir?

A) Sükûn-u Lîn
B) Sükûn-u Asl
C) Sükûn-u Arız
D) Sukûn-u lâzım.

35- Harfin sesini uzatmak için hemze veya sukune ihtiyaç duyulmayan medde ne denir?

A) Aslî Med
B) Fer'i Med
C) Medd-i Arız
D) Medd-i Lîn

36- Birinci harfin zat ve sıfat olarak tamamen ikinci harfe dönüşmesine ne denir?

A) Nakıs İdğam
B) Tam idğam
C) İdğam-ı Misleyn
D) İdğam-ı Şemsiyye

37- Birinci harfin ikinci harfe zat olarak dönüşüp, sıfat olarak dönüşmemesine ne denir?

A) Nakıs İdğam
B) Tam idğam
C) İdğam-ı Misleyn
D) İdğamı Şemsiye

38- Aşağıdakilerden hangisinin tümü kalın harflerdir?

A) ق غ ع ظ ط ض ص ر خ ح
B) ق غ ظ ط ض ص خ
C) ظ ط ص ض ل غ ق خ
D) ق غ ع ظ ط ض ص خ ح

39- Boğaz harfleri hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

A) ي ب ل خ هـ ا
B) ا ح خ هـ غ ق ط
C) خ غ ح ع هـ ا
D) ق غ ع ظ ط ض ص خ ح

40- İzhar ne demektir ve harfleri nelerdir?

A) Açık okumak demektir, خ غ ح ع هـ ا
B) Ğunneli okumak demektir, هـ ع و ى ج ح خ
C) Şeddelemek demektir, ن و ل م ر ي
D) Harfi göstermek demektir. ر ي ن و ل م

41 - Harfin telâffuzu esnasında seste oluşan yumuşaklık, sertlik, incelik, kalınlık, zayıflık, kuvvetlilik gibi özelliklere ne denir?

A) Tecvid
B) Mahrec
C) Hal
D) Sıfat

42- Kaç sûrenin başında Huruf-u Mukatta bulunur?

A) 19
B) 25
C) 29
D) 32

43- Medleri en uzun ölçü ile okumaya ne denir?

A) Medd-i Tam
B) Tul
C) Tavassut
D) Kasr

TECVİD KONUSUYLA İLGİLİ TEST -II- SORULARININ CEVAPLARI

1-C	2-A	3-A	4-B	5-D
6-A	7-D	8-C	9-D	10-C
11-D	12-C	13-D	14-C	15-B
16-B	17-B	18-A	19-C	20-A
21-B	22-C	23-A	24-A	25-B
26-D	27-D	28-C	29-C	30-A
31-B	32-A	33-D	34-C	35-A
36-B	37-A	38-B	39-C	40-A
41-D	42-C	43-B		

SİYER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜZEL

SİYER'İN TANIMI:

Hz. Muhammed(sav.)'in hayatını anlatan kitaplara genel olarak siyer denir. Siyer, "sire" kelimesinin çoğulu olup sözlükte "yol" ve "hayat tarzı " anlamına gelir. Terim olarak ise Hz. Peygamberin doğumundan vefatına kadar hayatını konu alan ilme denir.

SİYER SÖZLÜĞÜ:

Ahmediye: Peygamberin hayatını anlatan manzum eserler. Muhammediye, Mahmudiye de denir.

El-Arabü'l-Müsta'ribe: Araplaşmış Araplar anlamına gelen, Kuzey Araplarına verilen isimdir. Bunlara Hz. İsmail (a.s.)'ın oğlu adnan'dan dolayı Adnanîler de denilmektedir.

Asabiyet: Arapça kökenli A-sabe den türemiştir. Cahiliye döneminde aralarında baba tarafından kan bağı olan akrabaların oluşturduğu topluluğa asabe denilir. Toplum dışı saldırıdan korunmak için oluşturulan birlik beraberlik duygusuna asabiyet denilir. Hz. Peygamberimiz asabiyeti "bir kimsenin haksız olmasına rağmen kavmine yardımcı olması şeklinde" tanımlamıştır.

Ashâb-ı Suffe: "Suffeliler" manasına gelen bir tamlama olup Medîne'de Mescidü'n-Nebî (Peygamber Mescidi) bitişiğinde bulunan ve adına Suffe denilen üstü kapalı, gölgelik yerde kalıp vakitlerini daha çok ibadet, Kur'ân öğrenimi ve hadis müzakeresiyle geçiren bir kısım sahabîlere denir.

Aşere-i Mübeşşere: Hayatlarında iken cennetle müjdelenen on sahâbi ki isimleri şöyledir:

1) Hz. Ebûbekir
2) Hz. Ömer
3) Hz. Osman
4) Hz. Ali
5) Hz. Zübeyr b. Avvam
6) Hz. Abdurahmân b. Avf
7) Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs
8) Hz. Saîd b. Zeyd
9) Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh
10) Hz. Talha b. Ubeydullah

Ayneyn Geçidi: Hz. Peygamberimizin Uhut savaşında, Abdullah b. Cübeyr kumandasındaki okçuları yerleştirdiği hassas geçit.

Bedevî: Çöl ve vahalarda konargöçer olarak çadırlarda yaşayan, hayvancılıkla geçinen Araplara denir.

Beytü'l-Mamur: Meleklerin kıyamete kadar hayatlarında bir defa tavaf ettiği Kâ'be'in muazzamanın yedinci kat semadaki izdümüşü olan mesciddir. Bir adı da "Durâh" tır. bu mescidin adı Beytül mamur'dur.

Beytü'l-Mal: İslâm Devleti'nde hem devletin malî işlerinin idare edildiği binaya, hem de devlet hazinesine bu ad verilir. Daha sonra veresesi bilinmeyen veya vârisleri başında bulunmayan ölülere ait malların muhafaza edildiği sandık ve bunun idaresi de bu adla anılmıştır.

Bi'set: Kel,me anlamı "Gönderme," "gönderilme" olan bu kelime Hz. Peygamberimize peygamberlik görevinin verildiği tarihi ifade eder. Peygamberimiz (sav.) kırk yaşında iken mîlâdî 610 senesi Ramazan ayının on yedinci Pazartesi günü Cebrâil ismindeki melek tarafından Peygamber olduğu kendisine bildirildi. Bu seneye Bi'set senesi denir.

Buâs Savaşları: Medîne'de ikamet eden Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan eden savaşlardır. Bu iki kardeş kabilenin arasındaki savaşların temel sebebi etraftaki Yahudi kabilelerin nifaklarıdır.

Büvâne Töreni: Cahiliye Araplarının taptıkları putlardan biri Büvane idi. Her yıl bunun adına kır gezileri, törenler düzenlenir, kurbanlar kesilirdi. Bu törenler Büvâne töreni denmektedir.

Car: Cahiliye döneminde resmî koruma altına alınan kimseye verilen isimdir.

Cennetü'l-Bakî: Sözlükte çeşitli ağaç kalıntıları ve bitkiler bulunan bahçe anlamına gelen "Cennetü'l-Bakî"; Medîne'de Mescid-i Nebevî'nin doğu tarafında bulunan mezarlığa verilen addır. Bu mezarlığa ilk defnedilen Peygamberimizin sütkardeşi Osman b. Maz'un'dur. On bin civarında sahâbî bu mezarlığa defnedilmiştir. Hz. Osman, Peygamberimizin amcası Hz. Abbâs, halası Hz. Safiye, sütannesi Halime, eşi Hz. Âişe, oğlu İbrâhim, İmâm Mâlik de burada medfundur. (İ.K.)

Cennet-i Muallâ: Sözlükte "yüceltilmiş bahçe" anlamına gelen "Cennetü'l-Muallâ"; Mekke'de Beytullah'ın iki kilometre kuzeyinde bulunan mezarlığın adıdır. Peygamberimizin dedesi, amcası ve eşi Hatîce burada medfundur. (İ.K.)

Cevamiü'l-Kelim: Az sözle çok mana ifade edilen "Özlü Sözler" demektir.

Çıhâr Yâr-i Güzîn: Peygamberimiz (sav.)'in dört seçkin ve büyük halîfesi: Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali.

Daru'l-Erkam: Mekke'de Müslümanların toplanıp sığındıkları, işlerini görüştükleri evin adıdır. Bu ev, Erkâm b. Ebi'l Erkâm'ın evidir.

Daru'n-Nedve: Mekke'de müşriklerin toplanıp, Müslümanlar aleyhinde karar aldıkları mekânın adıdır. Burası Hz. Peygamberimizin dedelerinden biri olan Kusay b. Kilâb'ın evidir.

Delâil: Peyamberimizin mucizelerini konu edinir.

Dendân-ı Saâdet: Peygamberimizin Uhud Muhârebesi'nde şehîd olan, kırılan mübârek dişinin bir parçası. Dendân-ı saâdet, Osmanlı pâdişâhlarından Sultan Mehmed Reşâd tarafından yaptırılan kıymet-

li taşlarla süslü altın bir mahfazada Topkapı Sarayı'nda saklanmaktadır.

Ebû'l-Kâsım: Hz. Peygamberimizin büyük oğlu Kâsım'a nispetle "Kâsım'ın babası" anlamına gelen künyesidir.

Ehl-i Beyt: Peygamberimizin (sav.)aile fertleri ve onların soyundan gelenlere verilen addır.

Ehl-i Suffa: Medîne-i Münevvere'de, akrabâları ve evleri bulunmayan, Peygamberimizin mescidinin suffa denilen ve üzeri hurma dallarıyla örtülü bölümünde kalan ashâb-ı kirâm.

El-Emîn: Hz. Peygamberimizin "Güvenilen kişi" anlamına gelen lâkabıdır.

Ensâr: Medîne'nin yerlileri olan ve muhâcirlere ev sahipliği yapan Müslümanlara verilen addır.

Eyyâmü'l-Arab: Cahiliye Araplarında yaygın olan kabileler arasında geçen savaşları anlatan sözlü bilgilerdir.

Ezlam: Fal oklarını idare etme görevidir.

Ficar Savaşı: Haram aylardan (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Receb) aylarından birinde kan akıtanlara karşı yapılan savaştır. Dört kez gerçekleşmiş, Hz.Peygamber (sav.) gençliğinde bu savaşların dördüncüsüne katılmıştır. Her hangi bir kimseyi öldürmemiş, öldürmeye teşebbüs etmemiş; karşı taraftan atılan okları toplayıp amcalarına vermiştir.

Fetret: Sözlükte, "ara dönem" anlamına gelen kelime terim olarak, "iki peygamberin gelişi arasında geçen ara dönem" demektir. Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki zaman fetrete örnek olarak verilebilir.

Fetretü'l-Vahy: İlâhî hükümlerin veya vahyin bir süre durması, kesilmesi demektir. İlk vahyin gelişinden sonra Hz. Peygamberimize bir müddet vahyin gelmemesi buna örnek verilebilir.

Fey: İslâm tarihinde gayrimüslimlerden alınan haraç, cizye, ticârî mal vergisi ve diğer–savaş yapmadan elde edilen- bazı gelirleri ifade eden kelimedir. Fedek arazisi buna örnek verilebilir.

Gadîr-i Hum Hadîsi: Hz. Peygamberimizin Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye giden yol üzerindeki Gadîr-i Hum denilen vâdide Hz. Ali için buyurduğu: "Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlâsıdır(Beni seven ve yardımcı bilen kimse, Ali'yi de yardımcı bilsin.) Allah'ım ona dost olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et" hadisine Gadîr-i Hum hadisi denir.

Gazve: Peygamberimizin bizzat katıldığı, sevk ve idare ettiği savaşlardır. Fakat burada önemli olan askerin sayısı, savaşın amacı veya savaşın yapılıp yapılmaması değil, Hz. Peygamberimizin bizzat birliğin başında bulunmasıdır.

Hadarî: Tarım ve ticaretle uğraşan, köy, kasaba ve şehirlerde yaşayan Araplara verilen isimdir.

Hanif: Hanif kavramı, sözlükte "batıldan doğruya dönen kimseye" denir. Dinde ise, Hz. Peygamberimizden önce Araplar arasında Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, putperestliği reddedenlere; Hz. İbrahim

(a.s.)'ın tebliğ ettiği dini benimseyen muvahhidlere verilen isimdir.

Cahiliye döneminde temayüz eden belli başlı Hanifler şunlardır: Kuss b. Saîde, Zeyd b. Amr, Ümeyye b. Ebî Salt, Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris, Ubeydullah b. Cahş.

Hannâne: Rasûlüllah Efendimizin dayanarak hutbe okuduğu, Mescid-i Nebevî'de dikili bulunan hurma kütüğüne verilen addır.

Harem: Sözlükte "yasaklanmış" "korunmuş" "dokunulmaz" anlamlarına gelir. Terim olarak "Mekke ve Medîne'nin, çevre sınırları" için kullanılır.

Haseneyn: Peygamber Efendimizin mübârek iki torunu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

Hateneyn: İki damat; Rasûlüllah Efendimizin iki mübarek damadı olan Hz. Osman ile Hz. Ali. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat âlimleri, Hateneyn'i sevmek lâzım geldiğini bildirmişlerdir.

Hâtemü'l-Enbiyâ: Peygamberlerin sonuncusu Hz.Muhammed (sav.)

Hayrü'l-Beşer: Hz. Peygamber Efendimizin "insanların en hayırlısı, her bakımdan en iyisi" anlamına gelen lâkabıdır.

Hayrü'l-Enâm: Hz. Peygamber Efendimizin "mahlûkatın, yaratılmışların en hayırlısı, iyisi" anlamına gelen lâkabıdır.

Hicâbe: Ka'be'nin muhafızlığı, perdedarlığı görevidir.

Hicaz: Şam'dan Necran'a kadar uzanan dağları da içine alan vadilerden meydana gelir. En önemli şehirleri Mekke, Medîne ve Taif'tir.

Hilf: Kabilesini terk eden veya kabilesinden kovulan veya başka kabileye sığınan kimsenin yeni kabileye üye olarak kabul edilmesine –anlaşmalı- anlamında Hilf denilmektedir.

Hilfu'l-Füdûl Cemiyeti: Hz. Peygamberimizin amcası Zübeyr'in öncülüğünde Abdullah b. Cüd'an'ın evinde toplanan bir grup; "Haksızlıkları önlemek" için yemin ettiler. Bu harekete "Faziletlilerin, erdemlilerin yemini" anlamında Hilfu'l-fudul adı; bu grubun oluşturduğu teşekküle de Hilfu'l-fudul Cemiyeti dendi. Hz. Peygamberimiz bu cemiyete 20 yaşındayken üye olmuştur.

Hilye-i Nebî: Sözlükte "süs, zinet, kolye ve güzellikler"; mecâzî olarak "yaratılış, portre ve sıfat" anlamına gelen hilye, terim olarak, "Hz. Peygamberin yaratılış güzellikleri"; hilye-i saâdet ise, "Peygamberimiz'in huylarını, güzel ahlâkını, yaşayış tarzını, dış görünüşünü, fiziksel ve kişisel özelliklerini (şemâilini) anlatan rivâyetleri, güzel ve süslü yazı ile yazılarak oluşturulan levhalara ve eserlere" denir. Bu levhalar, hilye-i nebevî ve hilye-i Şer'îf adı ile de anılır.

Hübel: Cahiliye Araplarının, yanında fal okları çektikleri putlarıdır.

İfk Olayı: İslâm tarihinde Rasûlüllah (sav.)'in zevcesi ve müminlerin annesi Hz. Âişe hakkında münâfıklar tarafından uydurulan iftira olayının adı. Hz. Âişe annemizi Nûr sûresi 12 ve 13. âyetler aklamıştır.

İsra ve Mi'rac: *"İsra"* kelime olarak; *"gece yürüyüşü," "gece yolculuğu"* demektir. Istılah anlamı ise, Rasûlüllah'ın Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya kadar yaptığı yolculuktur. Mi'rac; *"yük-*

seğe çıkmak" manasına bir isimdir; *"merdiven," "asansör"* gibi anlamlara gelir. Mi'rac, Peygamberimizin yeryüzünden semaya çıkarılarak, Allah ile Rasûlü'nün buluşup, karşılaşabileceği en zirve noktaya ulaşması olayıdır.

Kalîbu Bedr: Hz. Peygamberimizin Bedir savaşı sonunda müşriklerden bir kısmının cesetlerini gömdüğü çukura verilen addır.

Kasîde-i Bür'e: İmam Busîrî, Rüyasında Peygamberimize arz ettiğinde, Peygamberimiz Bûsîrî'yi ödüllendirmek üzere hırkasını çıkarıp yatmakta olan hasta şairin üzerine örttüğü için "Kaside-i Bür'e" olarak anılmıştır.

Kasîde-i Bürde: Ka'b b. Zuheyr tarafından yazılmıştır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından beğenilmiş ve Peygamberimiz hırkasını çıkararak şaire giydirmiştir. Bu yüzden bu kaside "Kaside-i bürde" olarak tanınır.

Kırtas Olayı: Peygamberimizin vefatının son anlarında yanındakilere "bir kâğıt getirin vasiyetimi yazayım" buyurdu. Hz. Ömer Rasûlüllah'ı yormayalım, elimizde Kur'ân var, Kur'ân bize yeter" dedi. Bunun üzerine bazıları tartışma çıkardılar. Şiîler, eğer Ömer kâğıt-kalem getirilmesine engel olmasaydı Hz. Peygamber "Hz. Ali'nin halifeliğini vasıyet edecekti" şeklinde bir inanca sahiptirler.

Kıyâde: Cahiliye döneminde herhangi bir savaşta Mekkelilere komutanlık etme görevidir.

Kıyâfe: Bir kimsenin fizikî yapısına ve organlarına bakarak nesebi ve karakteri hakkında tahminde bulunma ilmidir.

Kulleys: Yemen valisi Ebrehe'nin Ka'be'ye alternatif olarak yaptırdığı saraydır.

Kusvâ: Peygamberimiz (sav.)'in devesinin adıdır.

Lât: Cahiliye döneminde Sakîf kabilesinin putudur.

Lihye-i Saâdet: Lihye "sakal" demektir. "saâdet sakalı" anlamına gelen "Lihye-i Saâdet", Peygamberimizin sakal-ı Şer'îfine verilen isimdir. Hz. Peygamberimiz sakalını kısalttığında veya saçını traş ettirdiğinde sahâbe bunları almış ve titizlikle korumuştur.

Livâ-i Hamde: "Livâ-i hamd" kavramı, "Hz. Peygamberin bayrağı ve sancağı" anlamındadır. Hz. Peygambere inanan ve onun sünnetini eksiksiz yerine getirenler, kıyamet gününde bu bayrağın altında toplanacaklardır.

Makâm-ı Mahmûd: Peygamberimize Allah tarafından ahirette verilecek en yüce şefaat makamı.

Megazî: Hz. Peygamberin savaşlarını konu edinen bir disiplin (ilim dalının) adıdır. Konuyla ilgili literatür daha çok, siyer ve megâzî başlığı altında toplanmıştır. Megâzî ile ilgili müstakil kitaplar olduğu gibi, hadis kitaplarında da bu konuyla ilgili müstakil bölümler vardır.

Mele: Yerleşik hayata geçenlerde göçebelerdeki meclis yerine oluşturulan kurumdur. Bu kurumun temelini Hz. Peygamberimizin dedelerinden Kusay atmıştır.

Menat: Cahiliye döneminde Evs ve Hazrec kabilesinin putudur.

Mesâlibü'l-Arab: Arapların Cahiliye dönemindeki, "cahiliye asabiyeti,

içki, kumar... gibi" ayıplarına genel olarak bu ad verilmektedir.

Mevâli: Arap toplumunda azad edilen kölelere verilen isimdir.

Mescid-i Dırâr: Rasûlüllâh Efendimiz (sav.) zamanında münafıkların fitne, fesat yuvası ve silâh deposu olarak Kuba'da yaptırdıkları mescittir. Münafıkların yaptırdığı bu bina, gelen âyeti kerimenin ikazıyla yıktırılmıştır.

Mescid-i Hîf (Hayf): Yetmiş peygamberin namaz kıldığı bildirilen Minâ'daki mescid.

Mescid-i Kıbleteyn: Peygamberimiz (sav.); Medîne-i Münevvere'de öğle veya ikindi namazında iken kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye döndürülmesi emrinin geldiği mescid. Hz. Peygamberimiz namazda Mescid-i Aksa'ya yönelmişken gelen âyetle namazını bozmadan Mescid-i Haram'a yöneldiği için "iki kıbleli mescid" olarak adlandırılmıştır.

Mescid-i Nebî: Peygamberimiz (sav.)'in, hicretten sonra ashâb-ı kirâm ile birlikte Medîne-i Münevvere'de inşâ ettiği mescid, câmi. Mescid-i Rasûl, Mescid-i Saâdet ve Mescid-i Şer'îf de denilmektedir.

Mescid-i Harâm: Ka'be-i Muazzamanın etrâfında üstü açık olan câmi.

Mihne: İslâm tarihinde, Abbasîler döneminde daha çok hadis, fıkıh ve kelâm bilginleri arasında "Halku'l-Kur'ân" (Kur'ân'ın mahluk olması) iddiası etrafında çıkan tartışmalar sonucunda özellikle âlimlere uygulanan tehdit, belâ, sıkıntı, işkence ve cezalandırmaya kadar varan imtihana çekilme olayı ve dönemine denir. İmâm-ı Âzam, bu harekete maruz kalanlardan biridir.

Muallâkat-ı Seb'a: Müşrikler döneminde geleneksel olarak şiir yarışmaları yapılırdı. Birinci gelen yedi meşhur şiir Kâ'be'nin duvarına asılırdı. Bu yedi şiire "yedi askı" anlamında bu isim verilmiştir.

Muhadram: Sözlükte "karışık" anlamına gelen muhadram, hem cahiliye devrinde hem de Hz. Peygamber devrinde yaşayan, ancak Peygamberi göremeyip sahâbe ile görüşen Müslümanlara verilen isimdir. Çoğulu "Muhadramûn" dur. Muhadram, tâbiî kabul edilmiş, ancak diğer tâbiûn'dan üstün tutulmuştur. Muhadramundan en meşhurları şunlardır: Ebû Recâ el-Utâridî, Ebû Vâil el-Esedî, Uveys b. Âmîr el-Karânî, Ebû Osman en-Nehdî, Ahmed b. Kays, Ebû Âmîr eş-Şeybânî.

Muhasser Vadisi: Hicâz'da, Minâ ile Müzdelife'yi birbirinden ayıran ve hacıların Minâ'ya giderken durmamaları gereken yer. Hacılar, Muhasser vadisinin başına ulaşınca, bir taş atımı yeri hızla geçer. Çünkü burası Kâ'be-i Muazzama'yı yıkmak için gelen Ebrehe'nin ordusunun durak yeridir.

Mutahhar: Hz. Peygamberimizin "temiz, temizlenmiş" anlamına gelen ismidir.

Muvâcehe-i Saâdet: Peygamber Efendimizin mübârek kabrinin bulunduğu Hücre-i Saâdetin (odanın) kıble tarafında ziyâret sırasında önünde durulan duvar.

Nâkibu'l-Eşrâf: Peygamber (sav.) soyundan gelen kimse (Şer'îf)lerin soy-kütük şecerelerinin bozulmamasını teminle görevli kişi; bu soydan gelen kimselerin işlerine bakmak için devletçe görevlendirilen zat.

Nusub: Şekilsiz dikili taşlar. Cahiliye döneminde tapılan putlar arsında sayılır.

Rıdvan Bîatı: Hz. Peygamberimiz Umre yapmak maksadıyla Mekke'ye hareket ettiği zaman niyetlerini müşrikler bildirmek üzere Hz. Osman'ı elçi olarak göndermişti. Hz. Osman beklenen zamanda dönmedi. Hz. Osman ve yanındaki Müslümanların şehit edildiği şayiası Müslümanlar arasında yayılınca, Allah Rasûlü: *"Artık savaş yapmadıkça geri dönemeyiz,"* buyurdu ve Semüre diye bilinen Rıdvan ağacının altına ashabını topladı. Herkes etrafına toplanınca karşısında bulunan Ebû Sinan el- Esedî ile el ele bağlayarak: *"Ölmek var, dönmek yok. Nefsini Allah'a sattığına ve Allah adına Rasûlü ile akdi kabul ettiğine dair söz ver,"* diyerek bîatleşti. Ashabtan diğerleri de aynı şekilde, Hz. Osman'ın davası için savaşacaklarına dair bîat ettiler. Bîat etmekten sadece Cedd b. Kays adlı münafık kaçındı. Bîat, Rıdvan (Semüre) ağacının altında gerçekleştiği için İslâm tarihinde bu bîate, *"Rıdvan Bîati"* denir. Bu bîate Kur'ân'da, (Fetih, 48:18–19) işaret edilmektedir

Rasûlü's-Sakaleyn: Hz. Peygamberimizin "İnsanların ve cinlerin peygamberi" anlamındaki sıfatıdır.

Ridde Savaşları: Hz. Ebûbekir'in ilk yıllarında dinden dönen ve zekât vermeyenlerle (Abs ve Zübyan kabileleriyle) yaptığı savaşlardır.

Rifade: Ka'be'yi ziyarete gelenlerin yem-içme ihtiyaçlarını karşılama görevidir._

Sâbikûn-ı Evvelûn: Bu tabirle, dinlerini muhâfaza için yurtlarından ayrılan, Rasûlüllaha son derece bağlılık gösteren muhâcirlerden, iki kıbleye karşı namaz kılmış olanlar veya Bedir Savaşında bulunanlar veya Hudeybiye'de Bîatü'r-Rıdvân'da bulunanlar veya hicretten önce müslüman olanlar yâhut, Rasûlüllah'ı ilk tasdîk edenler kastedilmektedir.

Safiyyullah: "Allah-ü Teâlâ'nın temiz kıldığı, seçtiği" mânâsına, Hz. Âdem(a.s.)'ın lâkabıdır.

Sahâbî: Hz. Peygamberimizi peygamberliği sırasında mü'min olarak gören, mü'min olarak ölen kişilere denir (çoğulu: ashâb veya sahâbe).

Sanem: Cahiliye döneminde Arapların aynı zamanda az çok yetenek ürünü olan heykeller tarafından da temsil edilen tanrılarına, putlarına verilen isimdir. Taş olsun, ahşap olsun ilahi bir heykel için kullanılan genel sözcük sanem (put) idi.

Senetü'l-Hüzün =Hüzün Yılı: Milâdî 619 yılı hüzün yılıdır. Çünkü Peygamberimiz (sav.), eşi Hz. Hatîce'yi ve amcası Ebû Tâlib'i bu yılda kaybetmiştir.

Seriye: Asr-ı Saadet'te, Hz. Peygamberin bizzat katılmadığı, sahâbenin yaptığı savaşlara denir. İslâm tarihi kaynaklarında kırk yedi kadar seriyyenin gönderildiğinden söz edilir. Hz. Hamza Seriyesi, Abdullah b. Cahş Seriyyesi... bunlardandır.

Sıbteyn-i Mükerremeyn: Hz. Peygamberimizin torunları; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahü teâlâ anhümâ)ya verilen ad.

Sifare: Bir savaş durumunda karşı tarafa gönderilen elçinin görevine verilen isimdir. Ayrıca kabileler arası

çıkan anlaşmazlıklarda etkin rol alır ve verdiği kararlar bağlayıcı olur.

Sikaye: Cahiliye döneminde, "ziyaretçilerin su ihtiyacını karşılama faaliyeti"ni ifade eden Ka'be'yle ilgili görevdir.

Şakk-ı Kamer: Ayın yarılması, Peygamber Efendimizin ay'ı ikiye ayırması mûcizesidir.

Şakk-ı Sadr(Göğsün Yarılması): İslâm tarihi literatüründe Hz. Muhammed (sav.)'in "göğsünün yarılması" ve "kalbinin melekler tarafından yıkanması" mucizesine verilen addır. Birincisi Hz. Peygamberimiz sütannesinin yanındayken (yaklaşık 4 yaşındayken), diğeri vahyin ilk gelişi öncesi, üçüncüsü de İsra-Mi'raç olayı öncesi olmak üzere üç kez gerçekleştiğine dair rivâyetler vardır.

Şebeke-i Saâdet: Hz. Peygamberimizin kabrinin bulunduğu Hücre-i saâdetin dış duvarı etrafında yerden Mescid-i Nebî'nin tavanına kadar yükselen demir parmaklığa verilen addır.

Şebeke-i saâdetin kıble tarafına "muvâcehe-i seâdet", doğu tarafına "kadem-i saâdet", batı tarafına "Ravza-i mütahhera" ve kuzey tarafına da "Hücre-i Fâtımâ" denir.

Şefâ'at-ı Kübrâ: Kıyâmette, o günün dayanılmaz dehşetli ve şiddetli sıkıntıları sebebiyle, -insanların müracaatları üzerine- Hz. Peygamberimizin, onların muhakeme ve hesaplarının bir an evvel görülmesi için Allah-ü Teâlâ'ya yalvarması ve bu dileğinin kabul olması.

Şemâil: Hz. Peygamberin fizikî ve ruhî özellikleri, ibadet ve yaşayışı, giyim ve kuşam tarzı gibi konuların ele alındığı kitap türüne denir.

Tuleka: Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlara verilen isimdir.

Uzzâ: Cahiliye döneminde Kureyş ve Kinâne kabilelerinin putudur.

Ümmü'l-Kurâ=Şehirlerin Anası: En'am sûresinde Mekke için kullanılan tabirdir.

Vesn: Taştan, tahtadan oyularak yapılan putlara verilen isimdir.

Yâr-ı Ğar=(Mağara dostu): Rasûlüllahın Sevr Mağarası'nda gizlenirken kendisine arkadaşlık eden Hz. Ebûbekir Efendimize verilen sıfattır.

Zelle: Peygamberlerin yaptıkları çok küçük hatalara verilen isim.

Zevcât-ı Tâhirât: Peygamberimiz (sav.)'in iffetli, pâk, muhterem zevcelerine verilen genel tabirdir.

Zinnûreyn=(İki nûr sâhibi): Peygamberimiz (sav.)'in iki kızıyla (Önce Hz. Rukiye onun vefatından sonra da Hz. Ümmü Gülsüm ile) evlendiği için Hz. Osman'a verilen lâkaptır.

KISA KISA BİLGİLER

* Hicretin 1. yılında cuma namazı farz kılındı.

* Abdullah b. Zeyd'e ezan rüyasında öğretildi. İlk ezan hicretin 1. (622) veya 2. (623) yılında Bilâli Habeşî tarafından okundu.

* Peygamberimize çok benzeyen ve Uhud'da şehit düşen sahâbi Mus'ab Bin Umeyr'dir.

* Hz. Peygamberimize Ebter kelimesini yakıştırmaya çalışan bunun üzerine Kevser sûresi nazil olan müşrik Âs b. Vâil'dir.

*Hicretin 2. yılında Şaban ayında oruç farz kılındı. Aynı yıl ramazan

ayında fıtr sadakasını peygamberimiz bir hutbede açıkladı.

*Hicretin 2. yılında Ramazan ayından sonra ise zekât farz kılındı.

Ridde savaşları: Hz. Ebûbekir'in ilk yıllarında dinden dönen ve zekât vermeyenlerle yaptığı savaşlardır.

İslâm târihinde ilk yazılan siyer kitabı Muhammed b. İshâkın yazdığı "es-Sîre"dir.

* En Son vefat Eden Sahâbe: Âmir b. Vâsile el Cüheynî (Leys).

*Medîneden çıkarılan ilk Yahudi kabilesi, Nadiroğulları'dır.

* Müslümanların ilk karargâhı, Dâr-ül Erkâm'dır.

* İlk hac emiri Hazret-i Ebûbekir'dir.

* Harem-i Şer'îfte ilk defa açıktan namaz kılan, Hz. Ömer'dir. Ve müslümanlar açısından da Kâ'be'de aşikâre ibadet Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra, 616 yılında başlamıştır.

* Hz. Peygamber tarafından Medîne'ye gönderilen ilk İslâm davetçisi Mus'ab b. Umeyr'dir.

* Hz. Muhammed (sav.)'in bir gece Mekkeden Mescidi Aksa'ya götürülmesine İsra; göklere çıkarılmasına Mi'rac denmiştir.

* İdamından önce 2 rekât namaz kılan, Hubeyb b. Adiy'dir.

* Medîne'de ilk vefat eden mümin, Bakî Kabristanına ilk defin olunan ve kabrinin başına ilk mezar taşı dikilen kişi, Osman b. Maz'ûn'dur.

* Uhud savaşında Hz. Hamza' yı şehit eden Vahşi b. Harb' tır.

* İlk Medrese, Suffe'dir. (Mescid-i Nebi'nin yanındaki sundurma) .

* İslâm'da ilk selâm veren, Ebû Zer-i Gıfârî'dir.

* Müslümanlar'ın müslüman olmayanlarla yaptığı ilk savaş, Bedir Savaşı'dır.

* İslâm tarihinde ayrılığın başladığı ilk savaş Sıffin Savaşı'dır.

* Müşriklere açıktan ilk Kur'ân okuyan Abdullah b. Mes'ud'tur.

*İlk Kur'ân âyetleri Alâk sûresinin ilk beş âyeti olup Hira Mağarasında nazil olmuştur.

* Peygamberimiz Efendimiz'in ilk sancak verdiği zât, amcası Hz. Hamza'dır. Sancağın rengi beyaz idi.

* Kur'ân-ı Kerîm'e ilk defa Mushaf ismini veren Hz. Ebûbekir'dir.

* İslâm'da ilk bayrak, Huneyn Muharebesi'nde kullanıldı. Bu bayrağı, Peygamber Efendimiz kendisi yaptı. Rengi siyahtı.

* İlk kadı (hâkim) Hz. Ömer'dir. Bir sene görev yaptı. Hiç kimse dâvâ ile gelmedi.

* Emiru'l-mü'minîn diye ilk isimlendirilen Hz. Ömer'dir.

* İslâm'da resmen 75 sene kadılık yapan şüreyh b. Hâris el-Kindî'dir. Hz. Ömer onu ilk defa Kûfe'de kadi (hâkim) yaptı.

* İlk düzenli orduyu kuran, ilk tâlimi, ilk askerî eğitimi yaptıran, Hz. Ömer'dir.

* İlk para bastıran, gümrük vergisi alan ve hicrî takvimi uygulayan, Hz. Ömer'dir.

* İlk kadın şehit, Hz. Sümeyye'dir.

* İlk erkek şehit, Hz. Yâsir'dir.

* İlk İslâm valisi, Yemen Valisi Bâzân'dır.

*Kur'ânı Kerîm'i ilk harekeleyen Ebû'l-Esved ed-Düelî'dir. (v.688)

* Kur'ân-ı Kerîm'e ilk noktalama işaretleri koyan, -Haccâc b. Yûsuf'un emriyle- Nasr b. Âsım ve Yahya b. Ya'mer'dir.

* İlk düzenli posta teşkilatı, Muâviye zamanında kurulmuştur.

* İlk İslâm tarihi yazan, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'dir.

* İlk devletler hukuku kitabı, İmâm-ı Muhammed'in Siyer-i Kebîr'idir. Bunu Serahsî şerh etmiştir.

* Mekke-i Mükerreme'de ilk ezânı Habib b. Abdürrahman okudu.

* İlk Câmi, Kubâ Mescidi'dir.

* Müslümanların ilk başşehri, Medîne-i Münevvere'dir.

* İlk vakıf, Peygamber Efendimizin kendi mülkü olan 7 hurmalıktır.

* Habeşistan'a ve Medîne'ye zevcesiyle ilk hicret eden sahâbi, Ebû Seleme'dir.

* İlk yazılı antlaşma, Hicrî 1. yılda Yahudilerle yapıldı.

* Haşimoğulları, 3 yıl boyunca peygamberliğin 7. yılından 10. yılına kadar (616-619 arası) boykot edildi.

* Nevfeloğullarının lideri Mut'im b. Adiy himayesinde Mekke'ye girebildi.

* Hz. Peygamberin yanına izinsiz girebilme müsaadesi olan tek sahâbi olan ve Irak tefsir ekolünün temelini atan Abdullah b. Mesud'dur.

* Peygamberimiz, hakka davet için gittiği Taif'den kederli bir halde Mekke'ye döndüğünde onu Mekkeye güven içinde girmesi için himayesine alan kişi Mut'im b. Adiyy'dir.

* Peygamberimizin ilk cemaatle namaz kıldırdığı namaz akşam namazıdır.

* Müslümanlar ilk olarak toplu ibadeti Kâ'be'de Hz. Ömer'in Müslüman olmasından yapmışlardır.

* Habeşistan hicreti esnasında Necaşiyle muhatap olan, müslümanların sözcüsü Ca'fer b. Ebî Tâlip'tir.

* Beşinci müslüman olup İslâm'ın İsa'sı olarak bilinen sahâbi Ebû Zer el Ğıfarî'dir.

* "Peygamber hatibi" olarak bilinen sahâbi Sabit b. Kays'dır.

* Daru'l-erkâm da en son müslüman olan kişi Hz.Ömer'dir.

* Peygamberimizin isteği üzerine hiç korkmadan Kâ'be'nin yanına vararak Rahman sûresini slogan atarcasına müşriklerin yüzüne okuyan sahâbe Abdullah b. Mes'ud'dur.

* Peygamberimizin cemaatle namaz kıldığı son vakit Sabah namazıdır.

* Peygamber Efendimiz vefatı esnasında şahadet parmağını yukarı doğru kaldırarak son olarak söylediği sözler, Refik-i Â'lâ'ya (Yüce Dost'A) 'dır.

* Peygamberimiz (sav.) Mescidi Nebevi'nin Babü Cibril kapısını kullanarak Mescide girerdi.

* Peygamberimizin vefatından sonra sahâbenin toplanıp Hz. Ebûbekir'e biat ettikleri mahallin adı Sakıfetü Benû Saîde'dir.

* Hendek savaşının diğerlerinden farkı bir savunma niteliğinde olmasıdır. Bu savunma Medîne'nin düşman gelecek olan tarafına hendek kazılmasıdır.

* Peygamber Efendimiz (sav.)'in İncil'de geçen ismi Paraklit, Tevrat'ta geçen ismi ise Muhammena'dır.

* Medîne'de münafıkların başı olan hainin ismi Abdullah b. Übeyy b. Selûl'dür.

* Peygamber Efendimiz (sav.)'in vefatından sonra kendisini peygamber ilân eden ve sonra Yemame'de Vahşi tarafından öldürülen sahtekârın ismi Müseylemetü'l- Kezzâb'tır.

* Uhud savaşında Hz. Muhammed (sav.)'in kılıcı ile savaşan sahâbe Ebû Dücâne'dir.

* Peygamberimizin mühründe olan kelimeler "Allah Rasûlü Muhammed"dir.

* İslâm için ilk kan akıtan kişi Sad b. Ebî Vakkâs'tır.

* Hz. Muhammed (sav.) Medîneye hicretinde Abdullah bin Ureykıt kılavuzluk yapmıştır.

* Sevgili peygamberimizin vefat ettiğinde kendisini yıkayan kişi Hz. Ali'dir.

* Peygamberimiz (sav.)'in doğduğu evin adı Daru't-tebâbia'dır.

* Rasülü Ekrem Efendimizin; "Her Peygamberini havarisi vardır. Benim havarim dediği kişi Zübeyr b. Avvam'dır.

* Hicret esnasında Hz. Peygamber'i yalnız başına takip eden ve atının ayakları kuma saplanan sonra da müslüman kişi Süraka'dır.(*)

* Adba ve Kusva Peygamberimizin bindiği develerinin adıdır.

* Medîne'de müslümanlara cemaatla ilk defa namazı kıldıran Mus'ab b. Umeyr (r.a.)'dır.

* Kudüs Hz. Ömer (r.a.'in) halifeliği zamanında fethedildi.

* Hz. Hatîce annemizden sonra müslüman olan ikinci kadın, Hz. Abbas'ın hanımı Ümmü'l-Fadl (r.anha) 'dır.

* Tarık b. Ziyâd Endülüs fatihidir.

* Ölümünde arş titreyen sahâbe Sa'd b. Muaz (r.a.)'dır.

İslâm tarihinde "şemâil" ismini ilk kullanan ve bu türde eser kaleme alan ilk müellif Tirmizî'dir.

* Şehitlerin efendisi olarak bilinen sahâbi Hz. Hamza'dır.

* Câfer-i Sâdık (r.a.),Hz. Hüseyin Efendimizin torunu Muhammed Bâkır hazretlerinin oğludur. Silsile-i Saâdâtın 4. halkası olup İmâm-ı Âzam efendimizin intisab ettiği ve vefat etmeden önceki son iki senesini sohbetinde geçirdiği zât'tır.

* Hz. Ebûbekir Efendimizin İslâm'dan önce ki ismi Abdülkâ'be idi. Hz. Peygamberimiz İslâm'dan sonra bu ismi Abdullah olarak değiştirdi.

* Peygamber (sav.)'in berberi Selmânü'l-Hayr (r.a.)'dır.

Peygamberimiz Hz. Hatîce'nin vefatından sonra evlendiği ilk hanımının ismi Hz. Sevde'dir.

İslâm'da ilk nüfus sayımı hicrî 1. yılında yapılmıştır. Yapılan nüfus sayımında Müslümanların sayısı 1500, Yahudilerin sayısı 4.000 olarak tespit edilmiştir.

Mescid-i Nebî'nin yakınlarında bulunan bir bölgede bulunan bulut kümesinin altına Peygamberimiz gölgelenmek için ara sıra giderdi. Bulutun olduğu bu bölgeye sonra-

dan mescit yapıldı. Bu mescidin ismi ğamâme Mescidi'dir.

*İslâm'da ilk ganimet ve esir Abdullah b. Cahşın komutasındaki seriyyede alındı.

* Peygamberimiz Veda Haccını hicrî 10, milâdî 632 yılında gerçekleştirdi.

* Peygamberimiz 63 yaşında hicrî 11, Rebiülevvel ayının 12. pazartesi günü, milâdî 8 Haziran 632 yılında Medîne'de vefat etti.

* Kur'ân'da tek ismi geçen sahâbi Zeyd bin Harise'dir. (Ahzab, 37)

* Bedir Savaşında İslâm ordusunun duracağı yer konusunda Peygamberimizin görüşünü kabul ettiği sahâbi Hubab b. Münzîr'dir.

* Peygamberimizin vefatından sonra vefat eden evlâdı Hz. Fatıma radıyallahü anha'dır.

* Peygamberimiz Hendek harbinde savaş nedeniyle 4 vakit namazı vaktinde kılamamış, sonra kaza etmiştir.

SAHÂBENİN LÂKAPLARI

* Hz. Ebûbekirin Lâkabı Sıddık'tır. Doğrulayan, tasdik anlamına gelir.

* Hz. Ömer'in Lâkabı Faruk'tur. Hakkı batıltan ayıran anlamına gelir.

* Hz. Ali'nin Lâkapları

1-Ebû Türab (Toprağın babası).

2-Esedüllahi'l-Galib=(Allah'ın güçlü aslanı.

3-El-Murtaza=Allah'ın rızasını kazanmış).

* Hâlid b. Velîd'in lâkabı Seyfullah (Allah'ın kılıncı).

* Kıbrıs, Hz. Osman (r.a.)'ın halifeliği döneminde fethedildi.

* Hz. Hüseyin efendimizin soyundan gelenlere "Seyyid" Hz. Hasan efendimizin soyundan gelenlere "Şer'îf" lâkabı verilir

* Bedir savaşının ilk şehidi Mihce'dir.

* İlk İslâm donanması Hz. Osman zamanında kurulmuştur.

Peygamberimizin Mekke'de iken müezzini Ebû Mahzure'dir. I

* Bedir savaşında babasını öldüren sahâbi Ebû Ubeyde'dir.

* Peygamberimizin sahâbeden toprakta çalışmasından dolayı nasırlı ellerini görüp öperek "İşte Allah'ın sevdiği el bu eldir" dediği kişi, Sa'd b. Muaz'dır.

* Hz. Ömer'i şehit eden Ebû Lü'lü'edir.

* Yalancı Peygamber Müseylime ve adamlarının Hz. Ebûbekir efendimizin halifeliği döneminde öldürüldüğü bahçeye Hadigatü'l-Mevt (ölüm bahçesi) denir.

* Hz. Hatîce annemiz peygamberimize evlilik teklifinde bulunmak için aracılık yaptırdığı kişi Nefise bt. Ümeyye'dir.

* Ebû Tâlib'in hanımı, Peygamberimizin de yengesi olan hanım Fatıma bt. Esed'dir. Rasûlüllah ona "annemden sonra annem" derdi.

İSLÂMİYET ÖNCESİ ARAP YARIMADASI

Coğrafî Durum: Yeryüzündeki ilk yerleşim merkezlerinden biri olan Arabistan Yarımadası, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bulunduğu doğu yarım kürede, merkezî bir yerde bulunmaktadır. Doğuda Basra Körfezi ve Uman Denizi, batıda Kızıldeniz, güneyde Hint Okyanusu ile çevrilidir. Mekke'nin ilk sakinleri Amalika kabilesidir. Onlardan sonra Cürhümlüler burada ikamet etmişlerdir. Cürhümlüleri Mekke'den kovan Huzaa kabilesi uzun yıllar Mekke'de oturmuşlardır. İçinde Kâ'be'nin bulunduğu Mekke, Kur'ân'da Ümmülkurâ (şehirlerin anası) olarak adlandırılır.

Sosyal Durum: Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası'nda halk, göçebeler (Bedevîler) ve yerleşik hayat süren (Hadarîler) olmak üzere iki gruba ayrılıyordu.

Bedevîler çobanlıkla uğraşır, savaş yapmayı sever, yağma ve baskınlarla hayatlarını devam ettirirlerdi. Kabilenin başında reis veya şeyhler bulunur, kararlarını örf ve âdetlere göre verirlerdi. Mülkiyet ortaklığı esasına dayalı olan Bedevîlikte kişi, özel –şahsî– bir mala sahip olamazdı.

Şehirde ve köylerde ikamet edenler (Hadarîler), genellikle ticaret ve ziraatle uğraşıyorlardı. Şehir hayatı içinde de sosyal yapı; hür aristokrat tabaka, onların hizmetinde olan köle ve cariyeler veya bunların dışında genellikle herhangi bir meslekte maharet sahibi sanat ehli ve mevali olarak, üç ana kategoriden oluşuyordu.

Kabile hayatında "asabiyet" kavramının önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamberimiz asabiyeti; *"bir kimsenin haksız olmasına rağmen kavmine yardımcı olmasıdır"* şeklinde tarif etmiştir. Kabilesinden kovulan, başka kabileye sığınan kişiye *hilf*, resmi koruma altında bulunanlara *câr* denilmektedir. Yerleşik hayata geçenler, mele denilen bir meclis tarafından idare edilmekteydiler.

İslâm öncesi Cahiliye Dönemi'nde, Arapların evlilik tatbikatlarında büyük ölçüde çeşitlilik görülmektedir. *Mut'a Nikâhı, İstibdağ Nikâhı, Bedel Nikâhı, Hıdn Nikâhı... gibi,* insan fıtratına, insan hak, hukuk ve vicdanına uygun olmayan nikâh usulleri vardı. Ayrıca bu dönemde baba ölünce, evlâdının üvey anneleriyle evlenmesi, aynı anda iki kız kardeşle evlilik normal bir davranış olarak telâkki edilmekteydi.

Cahiliye Araplarında bazı iyi hasletler de mevcuttur. Araplar çok *"cömert"* bir toplumdur. *"Emân ve himaye"* duygusu Araplar arasında çok yaygındı. Cahiliye Devri Arapları çok *"misafirperver"* idiler. Onlardaki bu anlayış özellikle hicret sonrası Hz. Peygamberin gerçekleştirdiği *"muâhat=kardeşleştirme"* sisteminde meyvelerini vermiştir. Araplar genellikle *"ticaret"*le uğraşırlardı. Özellikle dışa açılımı sağlayan *"îlâf"* ile Mekke'de daha güvenli bir ortamın oluşmasını sağlayan *"Hılfulfudûl,"* Mekke'nin bir merkez olarak gelişmesinde önemli rol oynuyordu. Mevsimlik panayırların bulunduğu noktalarla çevrili olması, şehri iç ticaretin can damarı hâline getirmişti. Bu panayırların belli başlıları; Dumetülcendel, Ukaz, Muşakkar, Sukar,

Zülmecaz, Deba, Şıhr, Aden, Rabiye, San'a, Netat ve Hecer idi.

Kültürel Yapı: Cahiliye Döneminde kültür, göçebe hayatın zaruretlerinden doğan tecrübe, âdet ve geleneklerin geliştirdiği bilgilerden ibaretti. Okuma yazma bilenlerin sayısı çok azdı. Cahiliye Devri Arapları edebiyat ve şiir alanında temayüz ederler. Şiirleri ve hatiplerinin çokluğu bakımından diğer milletlerden üstün konumdadırlar. Fakat burada kast edilen sözlü edebiyat ve sözlü şiir terennümleridir. *"Eyyamü'l-Arap"* denilen ve Arap kabileleri arasında uzun yıllar sürüp giden çarpışmalarla ilgili şiirler revaçtaydı. Nahle ve Taif arasında bulunan Ukaz panayırında, şairler şiirleriyle yarışırlar, dereceye girenler şeref kazanırlardı. Bu kasideler *"Muallâkat-ı Seb'a = Yedi Askı"* 'yla Kâ'be'nin kapısına asılırdı. Meşhur Muallâkat şairleri, İmri'ül-Kays, Züheyr, Nabiğa, A'şâ, Lebîd, Acur, Tarafe, Hâris, Antere idi. Muallâkat isminin yanı sıra *"Müzehhebat" = Altın yaldızlı şeyler, "Sumût = İnci – gerdanlık"* isimleri de kullanılır.

Araplar, edebiyat ve şiirden başka nesep, *kehanet* (anlaşmazlıkları çözmek, hastalıklar için şifa dilemek, rüya tabirleriyle uğraşmak), *arâfet* (Gelecekten haber vermek), *kıyafet* (ayak izlerinin kime ait olduğunu bilmek) ve *tıp* gibi ilim dallarıyla uğraşıyorlardı. Dericilik ve yün işlemeciliği gibi el sanatlarıyla, meteoroloji, astroloji (yıldızlar ilmi), mitoloji, *zecrü't-tâir* (kuşların uçuşlarından hüküm çıkarma işi) gibi alanlarda da bilgi sahibi idiler.

Dinî Yapı: Hz. Peygamber doğduğu sıralarda putperestlik, Araplar'ın çoğunun tâbi olduğu bir dindi. Hz. Peygamber gönderilmeden 700 yıl önce, Amr b. Luhayy, Arabistan'da putperestliğin yayılmasını sağlamıştır. En büyük putları *Hübel*'di. Kırmızı akikten yapılmış, bir insan şeklinde tasvir edilmiş, Kureyş'e sağ kolu kırık olarak intikal etmiş, fakat sonradan altın bir kol ilâve edilmiştir. Diğer meşhur putlar, Kureyş'in putu *Lât;* Sakif'in putu *Menat;* Evs ve Hazrec'in putu *Uzza* idi. Kâ'be'de zina yapan erkek ve kadının sembolü mahiyetinde *Naile* ve *İsaf* putları ve madenlerden yapılan *Vesn,* herhangi olağan bir durumda tapılan şekilsiz, dikili taşlar olan *Nusub* adlı putları mevcuttu.

Arap Yarımadası'nda dağınık hâlde de olsa Hıristiyanlık dini mevcuttu. Hıristiyanların Yarımada'da en yoğun olduğu bölge Yemen sınırındaki Necran idi. İslâm'ın zuhuru anında bilhassa Hire'de ve Güney Arabistan'da yaygın olan Nesturî fırkası ile Ğassân ve Şam dolaylarında yaygın olan Yakubî Hıristiyanları, diğer bölgelerde ise Melkitler (Milkaniye) dikkatimizi çeker.

İslâmiyet'in zuhuru döneminde, Arap Yarımadasındaki Yesrib, büyük Yahudi merkezlerinden biri idi. Mukna, Vadiülkura, Teyma, Fedek, Taif, Ezruh, Eyle, Teyma, Yemen bölgesi de Yahudilerin meskûn olduğu yerlerdi. Yesrib'deki Yahudi kabilelerinin en meşhurları Benû Nadîr, Benû Kureyzâ, Benû Kaynukâ, Benû Hedl, Benû Sâile, Zeûra gibi kabilelerdi.

Arap Yarımadası'nda Cahiliye Devri'nde yıldızlara tapan, tenasühe

inanan Sabiîler de mevcuttu. Kinâne kabilesi, ay'a; Temîm kabilesi, Deberan yıldızlarına; Kays kabilesi, Şıra yıldızına; Esed kabilesi, Merkür'e; Lahm ve Cuzâm, Jüpiter'e tapınırdı. Yemen'deki Himyer kabilesi, ateşe tapardı.

Yarımada'da Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği hak dine yönelme şeklinde doğruyu bulmaya çalışan Hanifler de vardı. *"Hanif," "sapıklığa sırt dönüp, doğru yolu, hakikati arayan kişi"* demektir. Hz. Peygamber *"Ben bembeyaz hoşgörü ve kolaylık temeline bina edilen Hanif dini üzere geldim,"* buyurur. Hanifliği benimseyen kişiler şunlardı: Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris, Ubeydullah b. Cahş, Zeyd b. Amr, Kuss b. Saîde, Ümeyye b. Ebî Salt.

HZ. PEYGAMBERİMİZ'İN HAYATI

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Soyu: Hz. Muhammed (s.a.v.), şehrin en köklü kabilesi Kureyş'in Haşimî kolundandır. *Kureyş* kelimesinin anlamları:

• "Dağılıp toparlanmak" anlamına gelir. Bu manada Kusayy b. Kilâb'ın lâkabı olabilir; çünkü o dağınık kabile üyelerini bir araya toplamıştır.

• "Geçim ve ticaret" anlamına gelir.

• "Teftiş" anlamına gelir. Bu anlama göre fakir fukarayı araştıran, ihtiyaçlarını gideren Nadr'ın Kureyş olabileceği söylenir.

• "Her şeyi yiyen bir deniz hayvanı" olduğu zikredilir. Bu manaların yanı sıra genellikle Kureyş'in Hz. Peygamberimiz'in dedesi Fihr'in lâkabı olabileceği söylenmektedir.

Kaynaklar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in atalarını şöyle sıralar: Abdullah, Abdülmüttalib, Hâşim, Abdimenaf, Kilâb, Mürre, Ka'b, Lüeyy, Gâlib, Fihr, Mâlik, Nadr, Kinâne, Huzeyme, Müdrike, İlyas, Mudar, Nizar, Ma'd, Adnan.

Hz. Peygamberimiz'in dördüncü kuşaktan dedesi Kusayy b. Kilâb, Kureyş'in hâkimiyetini sağlamış, Darünnedve'yi inşa etmiş bu sebeple de kendisine "mücemmi'" adı verilmiştir. Kusayy, Kâ'be görevlerinden Sikaye (hacılara su dağıtma), Rifade (Hacılara yiyecek temin etme), Hicabe (Kâ'be perdedarlığı) Kıyade (komutanlık) Nedve (meclis başkanlığı) görevlerini de kendisi yürütmüştür. Kusayy, kendisinden sonra bu görevleri büyük oğlu Abdüddâr'a bıraktı. Ancak ölümünden sonra Abdimenaf'ın çocukları Abdüşşems, Hâşim, Müttalib ve Nevfel Mekke yönetimi konusunda amca oğullarıyla ihtilâfa düştüler. Abimenaf'ın ölümünden sonra Hâşim, Sikaye ve Rifade görevlerini üstlendi. Kureyş'in kış ve yaz ticaretini başlattı. Asıl adı Amr olduğu halde, ekmeği tirit haline getirip yoksul halka dağıttığı için kendisine Hâşim denilmiştir. Yesrib'te (Medine'de) Selma ile evlenen Hâşim Gazze'ye ticari maksatla gitmiş, orada vefat etmiş, oğlu Şeybe'yi (Abdülmüttalib'i) amcası Müttalib Mekke'ye getirmiştir. Abdülmüttalib'in esas adı Şeybe'dir. Doğuştan saçının arkasında beyazlık olduğu için bu isim verilmiştir.

Hz. Peygamberimizin babası, Abdülmüttalib'in oğlu Abdullah'tır. Abdülmüttalib, Kâ'be'ye gelen hacılara su dağıtma (sikâye) görevini üstlenmişti. Abdülmuttalib'in 10 erkek çocuğu oldu. Bunlar; Abdullah, Ebû Talib, Zübeyr, Hamza, Mukavvim, Hac, Abbas, Dırar, Hâris, Ebû

Leheb'tir. Ebû Talib, Zübeyr ve Abdullah anne–baba bir (öz) kardeş; Hamza, Mukavvim, Hac, anne–baba bir (öz) kardeş; Abbas ile Dırar da, anne–baba bir (öz) kardeş idiler. Hâris ve Ebû Leheb ayrı annelerdendi, yani öz erkek kardeşleri yoktu.

Abdullah, Kureyş kabilesinin soy ve mevki bakımından en faziletli kızıyla evlendi. Hz. Âmine, namus örtüsü içinde gözlerden uzak, kötü bakışlardan korunmuştur.

Fil Hâdisesi: M. 570 yılında; Hz. Peygamber'in doğumundan yaklaşık iki ay kadar önce fil hâdisesi gerçekleşti. Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe, Mekke'ye- Kâ'be'ye- yapılan bu ziyaretleri kendi ülkesine çekmek için, Kâ'be'ye alternatif olarak Kulleys sarayını yaptırdı. Sarayın yapımında masraftan kaçınmadı, fakat Ebrehe, umduğu ilgiyi bulamadı; Kâ'be'yi yıkmaya karar verdi. Her şeyi plânlamıştı. Fakat orduda bulunan Mahmud adlı filin çökmesi plânlarını altüst etti. Kaldırmak için gösterilen çabalar fayda vermedi. Tam bu hengâmede Cenâb-ı Hak gökten Ebabîl diye adlandırılan, kırlangıca benzeyen kuşları gönderdi. Her kuş ağzında üçer taş taşıyıp, ordunun üzerine atıyor, taşların isabet ettiği askerler anında can veriyorlardı Bu olay, Peygamberimizin doğumundan kısa bir süre önce gerçekleşmiş mucizevî bir hâdisedir. Böylesine önemli bir olayın o dönem için tarihi belirleyiciliği yani, *"Fil yılından Önce," "Fil yılından Sonra"* gibi tabirler, Allah'a isyanın akıbetini de hatırlatan ifadeler olmuş, bir nevi otokontrol mekanizması işletilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Doğumu: Rivayetlerin çoğunluğu Hz. Peygamberin M. 571 yılı Rebiülevvel ayının 12. günü doğduğunu belirtirler. Babası Abdullah, Kureyş kervanlarından biriyle Şam ve Gazze'ye ticaret maksadıyla gitmiş, ticareti tamamladıktan sonra Medine'ye uğramış, burada vefat etmiş, Nabiğa'nın evinin avlusuna defnedilmiştir. Abdullah vefat ettiği zaman yaşı 25 idi. O sırada Hz. Peygambere hamile olan eşi Amine'ye beş deve, birkaç davar, bir kılıç, Ümmü Eymen adlı bir cariye ve az miktarda dirhem miras kalmıştır.

Kaynaklar Hz. Peygamberimiz doğduğu zaman birtakım olağanüstü hâdiselerin meydana geldiğini naklederler. Hz. Âmine, Peygamberimize hamileyken uykusunda kendisine: "Şüphesiz sen, bu ümmetin efendisine hamilesin, öyleyse doğduğunda 'Onun için haset edenin şerrinden, bir olan Allah'a sığınırım, de. Adını da Muhammed koy' " denildiğini söyler. Ayrıca Hz.Amine, Peygamberimize hamileyken, kendisinden bir nûr çıkmış, o nûrun aydınlığıyla Basra sarayları ve Şam toprakları aydınlanmıştır.

Doğum zamanı geldiğinde, Âmine çok korkmuş, beyaz bir kuş yanına gelip kanadıyla sırtını sıvazlamış, o anda Amine'de korkudan eser kalmamış, kendisine beyaz bir kâse içinde şerbet sunanları görmüş, Muhammed doğunca boyları hurma dallarına benzeyen kadınlar, etrafında dolaşmaya başlamışlardır.

Hz. Muhammed doğarken ellerini yere dayamış, başını semaya kaldırmış, Hz. Amine'ye ebelik yapan Şifa Hatun'a yüksek sesle: "Rabbin sana merhamet etsin" demiş, yerden bir

avuç toprak almış, secde etmek üzere yere eğilmiştir. Doğduğunda sünnetli ve göbeği kesik olan Rasûlüllah'ın doğumunu gören Ebu'l-Âs'ın annesi, "Muhammed doğduğunda ona baktım, evin içerisi aydınlandı. Yıldızlara baktım, sanki yıldızların üzerime düşeceğini sandım," demiş, Abdurrahman b. Avf, Hacun'da, Ebû Kubeys dağında bir cinin doğumu haber verdiğini söylemiştir. Hz. Muhammed doğduğu gece bir Yahudi, gökyüzünde daha önce görmediği bir yıldızı görmüş ve diğer Yahudilere "Bu gece Ahmed'in yıldızı doğdu," demiştir. İran Kisrası'nın sarayı sarsılmış ve 14 sütun kendiliğinden yıkılmış, Mecusilerin taptıkları ateşleri hiçbir neden olmadan sönmüş, Save gölü kurumuş, Semave gölü taşmıştır.

Sütanneye Verilişi: Peygamberimiz doğduktan sonra, Ebû Leheb'in cariyesi olan Süveybe tarafından bir müddet emzirildi. O an Mesrûh adlı bebeği olan Süveybe, daha önce de Peygamberimizin amcası Hz. Hamza, Abdullah b. Cahş ile Ebû Seleme'yi de emzirmiştir.

Peygamberimizi daha sonra, Hevazin kabilesine mensup Benû Sa'd yurdundan Hâris b. Abdüluzza'nın hanımı olan Halime emzirdi. Peygamberimizin Halime'den sütkardeşleri; Abdullah, Üneys, Cüdame (Şeyma)'dır. Abdullah, Peygamberimizin yaşıtı idi. Peygamberimizle yakından ilgilenen, vaktinin çoğunu onunla birlikte geçiren sütkardeşi ise Şeyma idi.

Peygamberimiz, sütannesinin yanındayken, bazı olağanüstü olayların meydana geldiği rivayet edilir. Bunlardan en dikkat çekeni *"şakku's-sadr" (göğsünün yarılması) hâdisesi* 'dir. Bu olayın maddî veya manevî olduğuna dair bazı yorumlar yapılmıştır. Manevî olduğu Kur'ân'ın ifadesiyle sarihtir.

Hz. Peygamberimiz beş yaşında Mekke'ye getirildi. Mekke'ye getirilirken Hz. Peygamberimiz kaybolmuş, durumu Halime, Abdülmuttalib'e haber vermiş, Nevfel b. Esed, yanında Kureyş'ten bir adamla birlikte Peygamberimizi ağaç yapraklarıyla oynarken bulmuş ve dedesine teslim etmiştir.

Annesinin Vefatı: Her yıl Medine'deki akrabalarını ve orada medfun olan eşi Abdullah'ın mezarını ziyarete giden Âmine annemiz, Peygamberimizi akrabalarıyla tanıştırmak ve Abdullah'ın mezarını ziyaret etmek maksadıyla Medine'ye gitti. Peygamberimiz bu sırada 6 yaşındaydı. Hizmetçileri Ümmü Eymen'i de yanlarında götürdüler. Onlara, bir rivayete göre Abdülmuttalib, bir rivayete göre de Ebû Talib refakat etti. Hz. Âmine, Medine'de bir ay kaldı. Bu süre içinde Hz. Muhammed (s.a.v.), yaşıtı olan çocuklarla oyunlar oynamış, Adiyy b. Neccar Kuyusu denilen su birikintisinde yüzme öğrenmiştir. Hz. Âmine bir ay sonra Medine'den Mekke'ye dönerken, Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ köyünde vefat etti ve oraya defnedildi.

Abdülmuttalib'in Himayesi (M. / 577): Peygamberimiz (sav.) altı yaşında annesini de kaybedince, Abdülmuttalib, sevgili torununu yanına aldı; 8 yaşına kadar o'nu himaye etti. Abdülmuttalib, 80'i aşkın bir yaşta vefat etti. Bu sırada sekiz yaşında

olan Peygamberimiz, dedesinin tabutu arkasından ağlamıştır.

Ebû Talib'in Himayesi (M. / 579): Abdülmuttalib, ölüm döşeğindeyken kızları Erva, Ümeyme, Berre, Safiye, Atike, ve Ümmü Hâkim el-Beyza'yı yanına çağırdı; Hz. Peygamberimizin himayesini Ebû Talib'in üstlenmesini istedi. Çünkü o, peygamberimizin babası Abdullah'la öz (anne–baba bir) kardeş idi. Hz. Peygamberimiz, 8 yaşından 25 yaşına kadar Ebû Talib'in himayesinde kaldı. Amcası fakir bir kişi olduğu için, Peygamberimiz ona maddî yönden destek olmak istiyordu. Bu düşünceyle; çobanlık yapmış, para karşılığında belli bir müddet koyun gütmüş, geçimini temin etmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mekke Dışına İlk Seyahati: İlk Şam Seyahati (M. / 583): Peygamberimizin amcası Ebû Talib ticaretle uğraşan birisiydi. Ticarî maksatla Şam'a bir seyahat yapmak istedi. Amcasına, yanında kendisini de götürmesini söyleyince, yeğenini çok seven Ebû Talib, Peygamberimizi bu yolculukta beraberinde götürdü. Rasûlüllah'ın bu seyahati, 12 yaşında gerçekleşmiştir ve Onun Mekke dışına yaptığı ilk seyahatidir.

Ebû Talib'in kervanının da içinde bulunduğu kafile Busra mevkiinde mola verip dinlenmek istedi. Burada, Bahira adlı bir rahiple karşılaştı. Bahira, Peygamberimizi yakından görünce onda Peygamberlik sıfatlarını keşfetti. Ebû Talib, Bahira'nın tavsiyesi üzerine, Şam ticaretini Busra'da bitirip, Peygamberimizle birlikte hemen Mekke'ye döndü.

Rasûlüllah'ın Ficar Savaşına Katılması (M. 591): Ficar savaşları, haram aylarda *-muharrem, receb, zilkâde, zilhicce* yapıldığı için bu adı almıştır. İslâm'dan önce haram aylarda dört defa savaş yapılmıştır. Peygamberimiz, bu savaşlardan sonuncusuna, 20 yaşındayken katılmıştır. Bu savaşta Peygamberimiz hiç kimseyi öldürmedi. Atılan okları toplayıp amcalarına verdi.

Hılfu'l-Füdûl Cemiyetine Üye Oluşu (M. 591): Haksızlıkları önlemek amacıyla Hz. Peygamberimizin amcası Zübeyr'in girişimleriyle Abdullah b. Cüd'an'ın evinde kurulan cemiyettir. Hz. Peygamberimiz bu cemiyete 20 yaşındayken üye olmuştur.

Hz. Peygamberimizin Şam'a Yaptığı İkinci Ticarî Yolculuğu (M. / 596): Rasûlüllah 25 yaşındayken Hz. Hatice annemizin ticaret kervanını ücret karşılığında Şam'a götürmek için girişimde bulundu. Hz. Hatice normalde başkasına verdiği ücretin iki katını Peygamberimize vermeyi kabul etti; kervan arkadaşı olarak kölesi Meysere'yi, Peygamberimizin yanında gönderdi. Kaynakların çoğunluğu Hz. Peygamberimizin bu yolculuğunda da, birinci Şam yolculuğunda karşılaştığı olaylara benzer hâdiselerle karşılaştığını, Busra'daki manastırın rahibi Nastura'nın ikazı üzerine Şam'a gitmeden, Busra'da ticareti tamamlayıp, büyük bir kârla, Mekke'ye döndüğünü zikreder. Hz. Peygamberin bu seyahatlerinden başka, Yemen'e iki kez, Arabistan'ın doğu kısmındaki Bahreyn'e bugünkü –Bahreyn değil– yolculuklar yaptığı nakledilir.

Hz. Hatice'yle Evliliği (M. / 596): Hz. Hatice, asaletli bir kadındı. Cahi-

liye âdetlerinden hiç birisi kendisine bulaşmamıştır. Bu sebeple kendisine *"temiz kadın"* anlamına gelen *"Tahire"* lâkabı verilmiştir. Kureyş kadınlarının efendisi durumundadır. Güzelliğiyle, cömertliğiyle, zenginliğiyle temayüz etmiştir. Daha önce iki kez evlenmiş olan Hz. Hatice, kocaları vefat edince dul kalmıştı.

Hz. Hatice, bu ticaret vasıtasıyla Peygamberimizi bütün yönleriyle tanıdı ve ona karşı kalbinde bir yakınlık, sıcaklık hissetti. Hz. Peygamberin görüşünü almak üzere Nefise bt. Münye'yi Peygamberimize gönderdi. Peygamberimiz, meseleyi amcasına bildirdi. Amcaları Hz. Hamza ve Ebû Talib, Hz. Hatice'yi istemek üzere Hz. Hatice'nin evine gittiler. Mihir olarak 20 deve verildi. Hz. Hatice'nin babası hayatta olmadığı için, Ona amcasının oğlu Varaka b. Nevfel ile Amr b. Esed kefalet ettiler, Hz. Hatice validemizi, Rasûlüllah'a nikâhladılar. Peygamberimiz, Hz. Hatice'yle evlendikten sonra, iki deve keserek halka ziyafet vermiş, sonra Hz. Hatice validemizin evinde yaşamını sürdürmüştür. Evlendiği zaman Peygamberimiz 25, Hz. Hatice 40 yaşında idi.

Peygamberimizin Hz. Hatice validemizden altı çocuğu doğdu. Kasım, bi'setten önce Mekke'de doğdu. İki yaşındayken vefat etti Sonra Zeyneb, Rukayye, Fatıma ve Ümmü Gülsüm doğdular. Peygamberimiz peygamberlikle şereflendikten sonra Abdullah doğdu. Abdullah, Tayyib ve Tahir diye de isimlendirilir. O da küçük yaşta vefat etti. Rasûlüllah'ın bütün çocuklarının ebeliğini Selma Hatun yapmıştır. Peygamberimizin ilk çocuğu Kasım olduğu için,*"Kasım'ın Babası"* anlamında *"Ebu'l-Kasım"* diye künyelendirildi. Ashab, Peygamberimize "doğan erkek çocuklarımıza Muhammed ismini koymamızda bir sakınca var mıdır?" diye sormuş, O: *"Benim ismimi verin; fakat künyemi* – Ebu'l-Kasım künyesini– *vermeyiniz"* buyurmuşlardır.

Rasûlüllah'ın oğulları Kasım ve Abdullah vefat edince Âs b. Vail, Peygamberimize *"soyu kesilmiş"* anlamına gelen *"ebter"* kelimesiyle hitap etmiş, bunun üzerine Cenâb-ı Allah, Kevser sûresini indirip, Peygamberimize moral vermiştir.

Peygamberimizin Fatıma'dan başka bütün çocukları, Peygamberimiz hayattayken vefat ettiler. Fatıma, babasının vefatından sonra 6 ay daha yaşadı. O, Peygamberimizin Kâ'be Hakemliği yaptığı sene, bi'setten beş sene evvel doğmuştu. Hz. Ali'yle, hicretten sonra evlendi. O zaman yaşı 18 idi. Hasan, Hüseyin, Muhsin, Ümmü Gülsüm ve Zeyneb adlı çocukları oldu.

Hz. Peygamberin Hz. Hatice'den doğan çocuklarından başka Mısırlı Mariye'den İbrahim adında bir oğlu doğmuş, küçük yaşta vefat etmiştir.

Kâ'be Hakemliği: Mekke'nin yukarı tarafından gelen bir sel, Kâ'be'nin içerisine girerek, duvarları tamamen çatlatmıştı. Kureyşliler bunu görünce Kâ'be'yi yıkıp yeniden yapmak istediler. Mekkeliler büyük bir gayretle Kâ'be'yi yıkıp, yeniden inşasına başladılar. Peygamberimiz de, elinden geldiğince Kâ'be'nin yapımında çalıştı. Hacerü'l-Esved taşının konulması hususunda kabileler arasında büyük bir anlaşmazlık çıktı. Kureyş'in en

yaşlısı olan Ebû Ümeyye bir hakem tayin edilmesini teklif etti. "Ma'bed'in kapısından –Benî Şeybe kapısı- ilk girecek kimseyi hakem tayin edelim. O, ne karar verirse ona riayet edelim" dedi. Onun teklifini herkes kabul etti. Ma'bed'in kapısından Peygamberimiz girdi. O, sürekli halkı arasında *"el-emîn" "güvenilen kişi"* olarak biliniyordu; asla haksızlık yapmamış, adaletsizliği gözlenmemişti.

Peygamberimize hakem tayin edildiği bildirilince O: "Bana bir kaftan getirin," buyurdu. Getirilen bu ridânın (örtünün) içine Hacerü'l-Esved'i koydu. Kabile reislerini çağırdı, onlara ridânın bir tarafından tutup kaldırmalarını söyledi. Peygamberimiz Kâ'be hakemliğini 35 yaşındayken yapmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Peygamberlik Görevinin Verilmesi ve Tebliğ Faaliyetleri

Hz. Peygamber 40 yaşına yaklaştığı sıralarda, sadık rüyalar görmeye, sırları rüya âleminde keşfetmeye başladı. Bu rüyalar altı ay kadar sürdü. Sonra Peygamberimize yalnızlık sevdirildi. Her yıl Ramazan ayında Hira mağarasında bir ay inzivaya çekilir, yanına gelen yoksullara yemek yedirirdi. Aynı zamanda Rasûlüllah *"düşünmek, tefekkür etmek"* şeklindeki bir ibadet olan *"Tehannüs"*le meşgul olurdu.

Milâdî 610 yılı Ramazan ayının 27. Pazartesi günü Hira Mağarasında Cebrail, Hz. Peygambere Alâk sûresinin ilk beş âyetini okudu. Böylece ilk vahiy Hz. Peygamberimize gelmiş oldu. Cebrail ayrılınca, Peygamberimiz hemen evine döndü. Peygamberimiz, gördüğü gerçekleri ona anlattı. Hz. Hatice validemiz: *"Senin Peygamber olacağını umuyordum zaten. Ne mutlu sana! Müjdeler olsun sana!"* sözleriyle O'nu tezkiye etti. Hz. Hatice, hemen amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e gitti. Ona Peygamberimizin başından geçenleri anlattı. Varaka: *"Ey Hatice! Muhammed'e gelen, daha önce Musa Peygambere gelen 'Namus-u Ekber=Cebrail'dir. Eğer doğru söylediysen, anlattıkların doğruysa, Muhammed, ümmetin peygamberidir,"* dedi. İlk vahiyin gelişinden sonra geçici bir kesiklik devresi *"Fetretü'l-Vahy"* hâsıl olmuştur.

İlk Müslümanlar ve Gizli Davet (M. / 611–614): Vahyin bir müddet kesilmesi, kadro oluşturması için Rasûlüllah'a imkân tanımıştı. Bu süre içinde O, davasına inanacaklarını tahmin ettiği kişileri gizli olarak İslâm'a davet etti. Gizli davet üç yıl sürdü ve bu davetin merkez binası olarak Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın *"Dâru'l-Erkam"* adıyla meşhur evi kullanıldı: Kadınlardan Hz. Hatice, büyük erkeklerden Hz. Ebûbekir, çocuklardan Hz. Ali, kölelerden Hz. Zeyd b. Harise ilk iman eden kişilerdir. Hz. Ebûbekir'in gayretiyle de, Mekke'nin önemli simalarından; Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Zübeyr b. Avam, Talha b. Ubeydullah gibi şahsiyetler Müslüman oldular.

Kureyş'in Rasûlüllah'a ve Müslümanlara Tepkisi: Peygamberimiz gizli davet yaptığı üç yıl boyunca halkını, putlara tapmaktan vazgeçmeye, bir ve ortağı olmayan yüce Allah'a iman ve ibadete, kendisinin, Allah'ın kulu ve rasûlü olduğunu tasdike davet etti.

Rasûlüllah, ne zaman ki müşriklerin taptıkları putlarını horladı ve putlara taparak küfür ve sapıklık üzerine ölüp gitmiş olan atalarının da cehenneme atıldıklarını açıkladı, işte o anda müşrikler kinlerini kustular; Peygamberimize kızdılar, Onu ve davet ettiği İslâm dinini, Tevhit inancını inkâr ettiler, Ona düşmanlık hususunda da birleştiler.

Komşuları Ebû Leheb ve Ukbe b. Ebî Muayt, hayvan işkembesini ve başka pislikleri getirip Peygamberimizin evinin önüne atarlardı. Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil, Peygamberimizin ayağına batması için diken toplar, geceleyin Peygamberimizin geçeceği yol güzergâhına atardı. Hz. Peygamberimiz, Kâ'be'nin Hıcr denilen yerinde namaz kılarken, Ukbe b. Ebî Muayt adlı azılı müşrik Rasûlüllah'ın elbisesini toplayıp, mübarek boyunlarına dolayarak, hırsla onu boğmaya çalıştı. Bu sırada Ebûbekir, Peygamberimizin imdadına yetişti. Ukbe'nin omzundan tutup öteye fırlattı.

Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Süfyân, Ebu'l-Bahteri, Esved b. Muttalib, Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre, Nübeyh b. Haccâc, Mürebbih b. Haccâc, As b. Vâil, Ebû Talib'in yeğenini himaye ettiğini görünce harekete geçtiler. Bunlar, aralarından bir kaçını Ebû Talib'e gönderdiler. Ebû Talib'e:

"Sen ya Onu bizimle uğraşmaktan alıkoyarsın, ya da aramızdan çekilir, bizi Onunla baş başa bırakırsın. Sen aradan çekilirsen biz Onun hakkından geliriz," dediler.

O, teklifin sahiplerini güzellikle, güler yüzlülükle, yumuşaklıkla başından savdı.

Müşrikler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'le doğrudan görüşmesi için, aralarından en akıllı, en uslu ve en sakin olan Utbe b. Rebîa'yı seçip gönderdiler. Utbe, Rasûlüllah'ı ikna etmeye çalıştı. Utbe'nin sözleri bitince, Peygamberimiz ona Fussilet sûresinin ilk âyetlerini okuyarak cevap verdi. Utbe, dikkatle dinliyordu. Peygamberimiz secde âyetine gelince kalkıp secde etti. Sonra Utbe'ye: *"Dinlediğin kadar dinledin, takdir senindir,"* dedi.

Müşrikler sadece Peygamberimize eziyet etmekle kalmıyorlardı. Her kabile aralarında Müslüman olanları hapsetmek, dövmek, aç–susuz bırakmak, en sıcak saatlerde güneş altında tutmak gibi çeşitli işkencelere çarptırıp, dinlerinden döndürmeye çalışıyordu.

Yasir, Ammar b. Yasir, Suheyb b. Sinan er-Rûmî, Habbab b. Eret, Bilâli Habeşî, Âmir b. Füheyre, Ebû Huzeyfe'nin kölesi... gibi Müslümanlara Kureyşliler öylesine acımasız işkence yaparlardı ki, onlar ne söylediklerini bilemeyecek hâle gelirlerdi.

Birinci Habeşistan Hicreti: Peygamberimiz, Müslümanların maruz kaldıkları sıkıntıları görünce onları Habeşistan!a gönderdi. Habeşistan'a ilk hicret, Peygamberliğin (bi'set'in) beşinci / milâdî 615 yılında Receb ayında gerçekleşti. Habeşistan'a ilk hicret eden Müslümanlar 11'i erkek, 4'ü kadın olmak üzere 15 kişiden oluşuyordu. Bu kafile sadece fakirlerden oluşmuyordu. Nüfuz ve mevki sahibi Müslümanlar da tehlikeden uzak ol-

mamaları sebebiyle hicret etmişlerdi. Hz. Osman hicret edenlerin ilki olup yanında eşi -Efendimizin kızı Hz. Rukayye- de vardı. Diğer Müslümanlar şunlardı: Ebû Huzeyfe b. Utbe, Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle, Zübeyr b. Avvam, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Ebû Seleme el-Mahzûmî, Ebû Seleme'nin hanımı Ümmü Seleme, Osman b. Ma'zun, Âmira b. Rabîa, Âmira'nın hanımı Leylâ, Ebû Sebra b. Ebî Ruhm, Hâtıb b. Amr, Süheyl b. Beydâ, Abdullah b. Mes'ûd.

Hz. Hamza'nın Müslüman Oluşu (Bi'set'in VI. Yılı / M. 616)

Hz. Hamza, Peygamberimizin amcası ve sütkardeşidir; bi'setin altıncı yılında Müslüman olmuştur. Ebû Cehil'in Allah Rasûlü'ne küfrettiğini öğrenince Kureyş'in toplantı yerine gitti ona: "Sen, kardeşimin oğluna hakaret mi ettin?" diye haykırarak, yayını Ebû Cehil'in kafasına vurdu, Peygamberimizin yanına gitti ve Müslüman oldu.

Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu (Bi'set'in VI. Yılı / M. 616):

Hz. Hamza'nın Müslüman olmasından sonra Kureyş, Darü'n-Nedve'de bir toplantı düzenledi. Toplantıda Hz. Peygamberimizin öldürülmesine karar verdiler, bu iş için Hz. Ömer'i görevlendirdiler.

Ömer kılıcını kuşanıp, Kâ'be'yi tavaf ettikten sonra Peygamberimizin bulunduğu yer olan Darü'l-Erkam'a doğru hareket etti. Yolda Nuaym b. Abdullah'a rastladı. Nuaym'dan kardeşi Fatıma ve eniştesinin de Müslüman olduğunu öğrendi. Önce kız kardeşini ve eniştesini cezalandıracak, sonra da Peygamberimizi öldürecekti. Buradaki gelişmeler neticesinde Hz. Ömer Müslüman oldu, buradan ayrılınca Hz. Peygamberimizin yanına gidip Müslüman olduğunu izhar etti. Hz. Hamza'dan sonra, Hz. Ömer'in Müslüman oluşu Peygamberlikten itibaren geçen dönemin en önemli olaylarından biridir. O zamana kadar Mekke'de bulunan Müslümanların sayısı 40 iken, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslümanlığından sonra Müslümanların sayısı 300'e ulaştı. Ve Müslümanlar Kâ'be'de açıkça namaz kılmaya başladılar. Peygamberimizin, Cenâb-ı Allah'a; kendisine Ömer b. Hattâb'ı veya Amr b. Hişam'ı (Ebû Cehil'i) yardımcı kılması için yaptığı duasına Allah-ü Teâlâ, Hz. Ömer'e hidayet vererek icabet etmişti.

İkinci Habeşistan Hicreti (Bi'set'in VI. Yılı / M. 616): Kureyş müşrikleri, Habeşistan'a hicret eden Müslümanların orada iyi korunduklarını, dinî vazifelerini tehlikesiz bir şekilde yaptıklarını öğrenince, onlardan yakaladıklarını en ağır işkencelere maruz bıraktılar. Müslümanlara yapılan bu işkenceler had safhaya varınca, Peygamberimiz onlara Habeşistan'a ikinci kez hicret etmeleri için izin verdi. Habeşistan'a yapılan ikinci hicrete 73 erkek, 2 kadın olmak üzere toplam 75 Müslüman katıldı.

Kureyş müşrikleri, Müslümanların tekrar Mekke'ye getirilmesinin, kendileri açısından yararlı olacağını düşündüler. Abdullah b. Ebî Rebîa ile Amr b.el -Âs ve As b. Vâil'i; hoşa giden hediyelerle Habeşistan'a gönderdiler. Necaşî'yi Müslümanlara karşı kışkırttılar; Müslümanları ve dinlerini kötülediler. Necaşî, Müslümanları ve kendi din bilginlerini yanına çağır-

dı. Müslümanlara dinleri hakkında bir takım sorular sordu. Bu soruları Cafer b. Ebî Talib, tatmin edici bir şekilde cevapladı. Hz. Cafer, Hz. İsa (a.s.)'ı da peygamber olarak kabul ettiklerini belirtip, Meryem, 19: 1–4 ve Nîsa, 4: 171. âyetleri okudu. Necaşî, Kur'ân'ın ulvî tesiriyle, Müslümanların davalarının hak dava olduğunu anladı. Eline bir çubuk alıp, bir çizgi çizdi ve: "Sizinle, bizim aramızda bu kadarcık bir fark var," dedi ve Müslümanların, ülkesinde kalmasına müsaade etti, hediyelerle gelen müşrikleri de, hediyeleriyle geri gönderip, Müslümanları tebrik etti.

Haşim oğullarına Boykot Uygulaması (Bi'set'in VII. Yılı / M. 616): Kureyş müşriklerinin *"Peygamberimizi öldürmek"* için teşebbüste bulunmaları üzerine Muttalib oğullarıyla Haşim oğulları birleştiler. Şîb-ı Ebî Talib adıyla tanınan mahallede toplandılar. Haşim oğullarından olan Peygamberimizin amcası Ebû Leheb bu ittifaka katılmadı; müşriklerin safında yerini aldı.

Bu hâdise, Peygamberimizin peygamberliğinin yedinci senesinde gerçekleşti ve üç yıl sürdü. Müşrikler, Abdülmuttalib ve Haşim oğullarına karşı aralarında bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşmaya göre: *"Onlara kız vermeyecekler, onlardan kız almayacaklar, onlara bir şey satmayacaklar ve onlardan bir şey de satın almayacaklardı."*

Kararlaştırılan bu maddeleri bir sahifeye yazıp Kâ'be'nin kapısına astılar. Bu anlaşmayı yazan Mansur b. İkrime'nin eli çolak oldu. Müslümanlar, Şîb-ı Ebû Talib'te çilelere maruz bırakıldılar. İktisadî ve ekonomik yönden kendilerine ambargo uygulandı. Şîb-ı Ebû Talib'te bulunan, yiyecek yokluğu dolayısıyla açlıktan ağlaşan çocukların ağlamaları uzak mesafelerde yankılanıyordu. Bazısı açlıktan ağaç yaprakları yiyordu.

Kureyş müşriklerinden bazısı, Müslümanlar arasında bulunan akrabalarına yiyecek göndermek istiyor; fakat bunu açıkça yapamıyor, gizli yapıyordu. Hişam b. Amr, bir gece deveye yiyecek yükleyip, Müslümanların bulunduğu vadinin ağzına gelip, devenin başından yularını çözdü, deveyi vadiye soktu. Yine Hz. Hatice'nin akrabası olan Hâkim b. Hizam, kölesiyle Hz. Hatice'ye bir miktar buğday göndermişti. Hâkim'in kölesi yolda Ebû Cehil'le karşılaştı. Ebû Cehil, buğdayı elinden almak isteyince, bir müşrik olan Ebu'l-Bahterî, Ebû Cehil'i tartaklamış, "çekil adamın yolundan, gideceği yere gitsin," demişti.

Bu hâdiseler cereyan ederken, Cenâb-ı Hak, Kâ'be'de asılı duran anlaşma sahifesine ağaç kurdunu musallat etti. Ağaç kurdu, sahifedeki Allah lâfzı hariç, her şeyi yedi. Bunu Allah-ü Teâlâ, Peygamberimize vahy ile bildirdi. Peygamberimiz, bu hâdiseyi amcası Ebû Talibe haber verdi. Ebû Talib, hemen Kureyşlilerin yanına gitti. Onlara, Peygamberimizin söylediklerini haber verdi. Kureyşlilerin bazıları, Müslümanlara yaptıkları eziyetten dolayı pişman olurlarken, bazıları da: "Bu bir sihirdir," dediler.

Hişam b. Amr, Mut'ım b. Adî, Ebu'l-Bahteri, Esved b. Zem'a, Züheyr b. Ebî Ümeyye gibi kişilerin girişimleriyle Peygamberimize ve maiyetindekilere yaklaşık üç yıl süreyle uy-

gulanan ambargo bi'setin 10. yılında kaldırıldı.

Hüzün Yılı: Ebû Talib'in ve Hz. Hatice'nin Vefatları (Bi'set'in X. Yılı / M. 619): Ebû Talib, Peygamberimiz 50 yaşına girmeden üç gün önce vefat etti. Ebû Talib'in vefatından kısa bir süre geçtikten, Ramazan ayında Hz. Hatice de vefat etti. Hz. Hatice vefat ettiği zaman 65 yaşındaydı. Mekke'deki Hacun mezarlığına defnedildi. Cenaze namazı henüz emderilmediği için, kılınmadı. Yesrib'e (Medine'ye) hicretten üç yıl önce gerçekleşen bu iki ölüm olayı dolayısıyla bu yıla, *"Hüzün Yılı"* denilmiştir.

Rasûlüllah'ın Taif Yolculuğu (Bi'set'in X. Yılı / M. 620): Ebû Talib ve Hz. Hatice'nin vefatından 3 ay sonra Peygamberimiz, Kureyş'in bu işkencelerinden kurtulmak, Taiflilerden yardım ve kendisini koruyacak kuvvetler vermesini istemek, aynı zamanda İslâm'ın tebliğini yapmak üzere Taif şehrine gitti. Bu hâdise, bi'setin 10. yılı şevval ayında gerçekleşti. Peygamberimiz bu yolculukta yanına evlâtlığı Zeyd b. Hârise'yi de aldı.

Hz. Peygamberimizin, Taif şehrini tercih etmesi rastgele bir tercih değildir. Bu şehrin sâkinlerinden, itibar sahibi Benû Abdi Yelîl ailesi, peygamberimize annesinin amcaları yoluyla akraba idiler. Peygamberimizin genç amcası Abbas'ın da Taif'te önemli bir nüfuzu vardı. Abbas, Taiflilere ödünç para veren bir banka gibiydi. Taif seçiminin diğer bir sebebi de, ulaşımın kolay olmasıdır. Mekke ile Taif arası en fazla iki günlük bir mesafe kadardı.

Rasûlüllah'ın, halkla konuşmadan önce şehrin ileri gelenlerinden emân alması gerekiyordu. Bu sebeple Sakîf kabilesinin eşrafı aynı zamanda Peygamberimizin akrabası olan Abdi Yelîl Amr b. Umeyr, Mes'ûd b. Amr ve Habîb b. Amr ile görüştü; geliş sebebini anlattı. Onları bir olan Allah'a iman etmeye, İslâm için kendisine yardım etmeye ve kavminden kendisine düşmanlık besleyenlere karşı destek vermeye çağırdı.

Bu üç kişi iman etmedi, Peygamberimize alay ve tahkir dolu ifadelerle mukabelede bulundular, Rasûlüllah'ın ricasının aksine meseleyi gizlemediler. Ayak takımına, kölelerine, yakınlarına işaret edip Allah Rasûlüne sövdürdüler, taş attırdılar, mübarek ayaklarını yaraladılar. Atılan taşlara karşı Zeyd b. Hârise kendisini siper ediyordu. Zeyd'in de başı birkaç yerinden yaralanmıştı.

Peygamberimiz, Taif'ten dönüşlerinde, Utbe ve Şeybe adlı iki kâfirin bağına uğradı. Utbe ve Şeybe, hizmetçileri Addas ile Peygamberimize bir salkım üzüm gönderdiler. Hz. Peygamberimiz'in tebliğiyle Addas Müslüman oldu.

Peygamberimiz Nahle'de bir müddet kaldıktan sonra Mekke'ye yöneldi. Zeyd, Hz. Peygambere Mekke halkının kendilerini Mekke'ye sokmayacaklarını söyleyince, Allah Rasûlü: *"Allah dininin ve Peygamberinin yardımcısıdır,"* buyurdular. Sonra Kureyş'in arasında itibar sahibi olan Mut'ım b. Adî'ye haber gönderip, Mut'ım'in himayesine girmek istediğini söylemesini elçiden istedi. Mut'ım, himayeyi kabul etti; oğullarını silâhlandırıp Rasûlüllah'ı korumalarını söyledi. Peygamberimiz serbestçe Mescide girdi.

Kabilelerin İslâm'a Davet Edilmesi (Bi'set'in XI. Yılı / M. 620): Taif, Peygamberimizi iyi karşılamamıştı. Bu durum Kureyşlilerin Allah Rasûlüne karşı kötülüklerini artırmasını da beraberinde getirdi. Ama Peygamberimiz davasından asla yılmıyor, vazgeçmiyor, her fırsatta insanları İslâm'a çağırıyordu.

Rasûlüllah, Hac için Mekke'ye gelen kabileleri önemli panayırlarda ziyaret eder, kabilelere kendini tanıtır, onları Allah'ın birliğine inanmaya, sadece Ona ibadet etmeye, kısacası İslâm'a çağırırdı. Ancak Onun davetine kimse inanmazdı. Ebû Leheb, Onun arkasından yürür: "Ona inanmayın, O yalancı birisidir," diyerek halkı kandırırdı. Diğer bazı müşrikler de, kabilelere Peygamberimizin sihirbaz olduğunu, deli olduğunu söylerlerdi.

Hz. Muhammed (s.a.v.)' in Hz. Sevde ile Evlenmesi - Hz. Aişe ile Nikâhlanması: Kâinatın Efendisi, Hz. Hatice validemizin eksikliğini, Onun oluşturduğu boşluğu hissediyordu. Bir tarafta tebliğ vazifesi, diğer tarafta çocukları ve evi, hep Peygamberimizin gayretine kalmıştı. İşte bu durum karşısında Rasûlüllah, sahabeden Osman b. Ma'zun'un hanımı Havle'nin tavsiyesi üzerine, Hz. Sevde bt. Zem'a ile evlendi. Hz. Sevde, ilk Müslümanlardandı. Peygamberimizin amcasının oğlu Serkan b. Amr'ın hanımı olan Sevde, Habeşistan'a ilk hicrette kocasıyla beraber bulunmuş, kocası dönüşte vefat etmişti. Hz. Sevde, Peygamberimizden yaşlı olup, Peygamberimizin vefatından sonra vefat etmiştir.

Havle, yine bu sıralar Peygamberimize Ebûbekir'in kızı Hz. Aişe'yi istemişti. Hz. Aişe'nin yaşı küçüktü. Mut'ım b. Adî'nin oğluna sözlüydü. Peygamberimizle evlenebilmesi için Mut 'ım b. Adî'nin sözünden vazgeçmesi gerekiyordu. Bu niyetini Hz. Ebûbekir, Mut'ım'e bildirdi. Ve aradaki söz geçersiz kılındı. Bunun üzerine Rasûlüllah'a, Hz. Ebûbekir haber gönderip, kızını verebileceğini söyledi. Böylece Peygamberimizle Hz. Aişe validemizin nikâhı kıyıldı.

İsra ve Mi'rac Olayı: *"İsra"* kelime olarak; *"gece yürüyüşü," "gece yolculuğu"* demektir. Istılah anlamı ise, Rasûlüllah'ın Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya kadar yaptığı yolculuktur. Mi'rac; *"yükseğe çıkmak"* manasına bir isimdir; *"merdiven," "asansör"* gibi anlamlara gelir. Mi'rac, Peygamberimizin yeryüzünden semaya çıkarılarak, Allah ile Rasûlü'nün buluşup, karşılaşabileceği en zirve noktaya ulaşması olayıdır.

İsra ve Mi'rac hâdisesini Kur'ân-ı Kerîm Necm, 53:1–18'de açıklamaktadır.

Bu olay Rasûlüllah 52 yaşındayken yani bi'setin 12. yılı Receb ayının 27. gecesi gerçekleşmiştir. Rasûlüllah'ın Mi'rac gecesindeki yolculuğu, Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya kadar Burak'la; Mescid-i Aksâ'dan semaya kadar Mi'rac (merdiven–asansör)'la; yedinci semaya kadar meleklerin kanadıyla; yedinci semadan Sidre-i Müntehâ'ya kadar Cibril'le; Sidre-i Müntehâ'dan, Kabe Kavseyn'e (iki yay arası kadar uzaklık) kadar Refref ile gerçekleşmiştir.

Bu olay, Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya kadar Kitap'la sabittir, delili kesindir. Semaya kadar olan olaylar hadislerle sabittir. Semadan

Arş'a ve diğer yerlere kadar gerçekleşen hâdiseler Ahad haberlerle sabittir. Fakat Mi'rac hâdisesinde ru'yet olayının nefyi veya ispatı hususunda müspet bir neticeye ulaştıracak bilgiler kesin değildir. Bazı rivayetlerin bildirdiği gibi bu olay rüyada meydana gelmemiştir. Böyle olsaydı yankısı bu denli olmazdı. Peygamberimiz de bunu bir şekilde açıklardı. İmam-ı Azam, Mi'rac hâdisesini inkâr eden kişiyi sapıklıkla itham etmektedir.

Yesribli Altı Kişi: Bir gün Cenâb-ı Hak, Rasûlüne yeni bir ufuk açtı. Yüce Allah; başlarını kazıtıp, ihramdan çıkan Yesribli Es'ad b. Zürâre, Avf b. Hâris, Rafi' b. Mâlik, Kutbe b. Âmir, Ukbe b. Âmir, Câbir b. Abdullah adlı kişileri Rasûlü'yle karşılaştırdı. Rasûlüllah onlara kendisini tanıttı. Onlar Yesrib'teki Yahudilerin dostları olan Hazrec kabilesine mensup kişilerdi. Rasûlüllah onlara İslâm'ı tebliğ etti. Hazrecliler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu günlerde Buâs savaşında çarpışmış olmamızdan dolayı aramızda kızgınlık mevcut. Biz bu yıl kabile ve kavimlerimizin yanına dönelim, onları İslâm'a davet edelim. Belki bu vesileyle aramız da düzelmiş olur. Biz gelecek yıl Hac mevsiminde tekrar gelip, neticeyi sana bildireceğimize söz veriyoruz," dediler.

Birinci Akabe Bîatı: Bi'setin 11. yılında, Hz. Peygamberimizle Akabe mevkiinde görüşen altı Yesribli, memleketlerine dönünce, ev ev dolaşıp Peygamberimizi ve davasını kavimlerine anlattılar; onları İslâm'a davet ettiler. Böylece önce Hazrecliler arasında başlayan Müslümanlık, sonra Evsliler arasında yayılmaya başladı.

Peygamberimize daha önce iman eden Yesribli beş kişi, yanlarına yedi kişi daha alarak bir gece vaktinde Akabe mevkiinde Peygamberimizle buluştular; Peygamberimize bîat ettiler. Bunların beş tanesi bir yıl önce gelenlerden, beş tanesi yeni gelen Hazreclilerden, diğer ikisi de Evs kabilesindendi. Birinci Akabe Bîatinde bulunan kişiler şunlardı: Es'ad b. Zürâre, Avf b. Hâris, Muaz b. Hâris, Rafi' b. Mâlik, Zekvan b. Kays, Ubâde b. Sâmit, Yezîd b. Sa'lebe, Abbas b. Ubâde, Ukbe b. Âmir, Kutbe b. Âmir, Uveym b. Sâide, Ebû'l-Heysem Mâlik b. Teyyihan

Birinci Akabe Bîati gizli olarak yapıldı. İsimleri zikredilen 12 kişi; "hırsızlık yapmamak, puta tapmamak, iyiliğe tâbi olmak, kızları diri diri toprağa gömmemek, zinadan sakınmak, Allah'a ve Peygamberine itaat etmek" hususlarında Peygamberimize söz verdiler.

Yesriblilerin yaptıkları bu ilk Akabe Bîatine; *"savaşa izin verilmediği için," "kadınların bîatine benzediğinden"* dolayı, *"kadınların bîati"* anlamında *"Bîat-ı Nisa" –Serment des femines–*denilir.

Bîat edenler memleketlerine dönünce süratle Yesriblileri İslâm'a davet ettiler. Kısa zamanda İslâm'a girenlerin sayıları arttı. Yesribli Müslümanlar, kendilerine İslâm dininin esaslarını, Kur'ân'ı öğretecek birisinin gönderilmesini Peygamberimizden istediler. Peygamberimiz bu isteği hemen yerine getirdi; Kureyş'teki Müslümanlar içinde, gerek hitabet yönünden, gerekse yakışıklılık, anlayış ve kabiliyet yönünden en iyileri olan genç sahabe Mus'ab b. Umeyr'i Yesrib'e gönderdi. Mus'ab b. Umeyr,

Yesrib'e geldiği zaman Yesriblilerden 40 kişi Müslüman olmuştu. O, Es'ad b. Zürâre, Üseyyid b. Hudayr ve Sa'd b. Muaz'ın destekleriyle Müslümanların sayısı çoğaldı. Bu haberler Mekke'ye ulaştığı zaman Müslümanlar büyük bir mutluluk duydular. Bu sebeple, bu yıla *"sevinç yılı"* anlamına gelen *"senetü'l-ibtihat"* adı verildi.

İkinci Akabe Bîati (Bi'set'in XIII. Yılı / M–622:) Mus'ab b. Umeyr, Yesrib'teki çalışmalarının ürününü kısa zamanda, fazlasıyla almıştı. Mus'ab'ın başkanlığında Evs ve Hazrec kabilelerinden 73 erkek ve iki kadın, haccetmek için Mekke'ye geldiler. Peygamberimizle görüşmek için randevu aldılar. Peygamberimiz; Teşrik günlerinin (Tekbir getirilen günlerin) ortasında Mina'da, Akabe mevkiinde buluşmak üzere onlara randevu verdi. Ve "uyuyanı uyandırmamalarını, bulunmayanı beklememelerini" emretti. Rasûl-ü Ekrem Efendimizin yanında, amcası Abbas da vardı. Abbas Peygamberimizi himaysine almıştı. Peygamberimiz (s.a.v.), önce Kur'ân-ı Kerîm'den bir miktar okudu, sonra da onlardan bîat istedi. Onlar, Rasûlüllah'ın elini tutup; "İslâm yolunda gerekirse öleceklerine" dair söz verdiler.

Bu bîate, Peygambere savaş konusunda destek vereceklerine söz verildiği için *"savaş sözleşmesi -bîatü'l-harb-* adı verilmiştir. Bîatleşme olayından sonra Tevbe 9:111. âyet nazil oldu.

Mekke'deki Müslümanların, Yesrib'e hicret edeceklerini, gerek Müslümanların bir takım hareketlerinden, gerekse casuslar vasıtasıyla anlayan müşrikler, Müslümanlara karşı işkencelerini artırdılar. Bu durum karşısında Müslümanlar hallerini Peygamberimize arz edip, hicret için izin istediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: *"Sizin hicret edeceğiniz yer Yesrib'tir. Gitmek isteyen oraya gitsin,"* buyurdular.

Müslümanlar Peygamberimizden bu izni alınca hiç sezdirmeden, bir biri ardınca, grup grup Yesrib'e hicret etmeye başladılar. Hicret izninden sonra ilk hicret eden Âmir b. Rebîa ve eşi oldu.

Müslümanların çoğunluğu gizlice hicret ederken, Ömer b. Hattâb, müşriklere açıkça meydan okuyarak yola koyuldu. Hz. Ebûbekir, Peygamberimizle hicret etti. Hz. Ali, hicret için hiç teşebbüs etmedi. Allah (c.c.) ona, Hz. Peygamberin hicretinde büyük bir görev hazırladı.

Yesrib'in hicret yeri olarak seçilmesinde, Yesrib'te ikamet eden Evs ve Hazrec kabilesi arasında, hicretten 5–6 sene önce gerçekleşen "Buâs savaşının" ve "Yesrib'teki Yahudilerin son Peygamberin yakında çıkacağını söylemelerinin" önemli etkisi vardır. Ayrıca Yesrib, yayılmaya imkân sağlayacak merkezî bir konumda, savunmaya elverişli coğrafî bir yapıda ve kervan yollarının üzerindedir.

Kureyş Müşriklerinin Rasûlüllah'a Suikast Toplantısı (Bi'set'in XIII. Yılı / M. 622): Kureyşliler, Müslümanların Yesrib'e hicretlerinden son derece rahatsız oldular. Kureyş liderleri bir araya gelip görüştüler. Ebû Cehil bu konuda bir teklif getirdi. Kureyşin her kabilesinden bir kişinin temsilen gelip, Peygamberimizi öldürmelerini

teklif etti. Böylece Hz. Muhammed'in ailesi, Kureyşin bütün kabileleriyle başa çıkamaz, intikam da alamazlardı. Sonuçta kimse de onlardan hesap soramazdı. Toplantıda bulunan herkes bu fikre katıldı. Bu toplantı 26 Safer'de (9 Eylül 622'de) yapıldı.

Müşrikler böyle düşündüler ve Peygamberimizi öldürmeye, adamlarını hazırlayıp Hz. Muhammed (s.a.v.)'in evini muhasara altına almaya karar verdiler. Artık onların gözünde bu iş bitmişti. Onların bu korkunç kararını Cebrail (a.s.), Peygamberimize haber verdi. Bunun akabinde Yesrib'e hicret etmesi için, Peygamberimize izin verildi.

Peygamber efendimizle Hz. Ebûbekir, Medine'ye kadar kendilerine kılavuzluk etmesi için, Abdullah b. Uraykıt'la anlaşıp, devenin ikisini de ona teslim ettiler; üç gün sonra Sevr dağında buluşmak üzere anlaştılar.

Cebrail (a.s.), Peygamberimize: "Bu gece her zaman yattığın yatağına yatma, evini terk et!" diyerek müşriklerin plânlarını haber verdi.

Peygamberimiz, Hz. Ali'yi yanına çağırdı, yatağına onun yatmasını istedi. Ortalık kararınca, Kureyş müşriklerinin seçme canileri Rasûlüllah'ın evinin etrafını kuşattılar. Bu canilerin başlıcaları şunlardı: Ebû Cehil, Hâkem, Nadr, Ukbe, Ümeyye, İbnü'l-Gaytala, Zem'a, Tuayma, Übey, Nübeyh, Münebbih, Ebû Leheb. Bu caniler, sabahleyin evden çıkarken, hep birden saldırıp Rasûlüllah'ı öldüreceklerdi.

Hz. Peygamberimiz de eline bir avuç toprak aldı, müşriklerin başlarına saçtı. Saçılan toprak hepsinin başına isabet etti. Yüce Allah müşriklerin gözlerini görmez hâle getirdi. Peygamberimiz Yâ-sin sûresinin ilk 10 âyetini okuyarak aralarından ayrıldı, hemen Hz. Ebûbekir'in evine gitti. Hz. Ebûbekir hicret hazırlığını tamamlamıştı. Hz. Peygamberimiz 26 Safer (9 Eylül 622) Perşembe gecesi Mekke'den ayrıldı. Mekke'ye uzaklığı bir buçuk saat olan Sevr mağarasına geldiler. Kureyş'in araması bitinceye kadar 27, 28, 29 Safer (10, 11, 12 Eylül) Cuma, Cumartesi, Pazar olmak üzere üç gün Sevr mağarasında kaldılar. Mağarada kaldıkları süre boyunca Hz. Ebûbekir'in oğlu Abdullah, geceleri mağaraya gelip Mekke'deki haberleri anlatıyor, sabaha karşı tekrar Mekke'ye dönüyordu. Hz. Ebûbekir'in kölesi Âmir b. Füheyre de koyunlarını otlatırken, Sevr dağı istikametine götürüyor, hem izleri kaybettiriyor, hem de Hz. Peygamberimiz ve Hz. Ebûbekir'e süt veriyordu.

Müşrikler Peygamberimizin gece aralarından geçip gittiğini fark edemedikleri için, merakla eve girdiler. Peygamberimizin yatağında Hz. Ali'yi gördüler. Hz. Ali'ye, Rasûlüllah'ın nerede olduğunu sormuşlarsa da ondan cevap alamadılar. Alelacele Mekke'nin her tarafında Rasûlüllah'ı aramaya koyuldular. Ta ki Sevr mağarasına kadar geldiler. Fakat mağaranın giriş kısmına bir örümcek ağını germiş, bir güvercin yuva yapmıştı.

Peygamberimiz ve Hz. Ebûbekir mağarada iken, müşriklerden biri mağaraya bakmak için ilerledi: "Anlaşılan burada kimse yok," dedi. Bu sözü Peygamberimiz de duydu. İçlerinden birisi de: "Şu örümcek ağı Muhammed doğmadan öncesine aittir," dedi ve mağaraya bakmadan çekip gitti.

Mağarada üç gün üç gece kaldıktan ve müşrikleri şaşırtıp, kendilerini takip etmelerini engelledikten sonra 1 Rebiülevvel, (13 Eylül 622) Pazartesi günü Peygamberimiz ve arkadaşı Yesrib'e doğru yol aldılar.

Hicret anında Peygamberimiz, Ebûbekir, Âmir b. Füheyre ve Abdullah b. Uraykıt, Ümmü Ma'bed'in çadırına da uğradılar. Ondan hurma yahut et satın almak istediler. Fakat Ümmü Ma'bed'in yanında bunlar kalmamıştı. Peygamberimiz, onun kısır ve zayıf koyunundan süt sağdı.

Kureyş müşrikleri, Peygamberimizi yakalayıp getirene 100 deve vereceklerini söylemişlerdi. Onlar, Salı günü Kuteyd mevkisindeyken Süraka b. Mâlik peşlerine takıldı; izlerini buldu. Peygamberimiz: "Allah'ım! Şu gelen kişinin şerrinden bizi koru, bize yardım et," diyerek dua etti. Süraka onlara, Peygamberimizin söylediğini işitecek kadar, iki mızrak boyu (mesafe) yaklaştı. Tam bu sırada Süraka'nın atının ayakları kuma çakıldı; attan yere yuvarlandı. Peygamberimizin Allah tarafından korunduğunu anladı. Bunun üzerine niyetinden vazgeçti.

Peygamberimiz ve arkadaşları yollarına devam ederlerken bu kez de 100 deveye sahip olmak maksadıyla onları arayanlardan Büreyde b. Husayn adında bir şahıs karşılarına çıktı. Büreyde'nin yanında 80 kişi vardı. Büreyde, bir müddet Peygamberimizle konuştu. Peygamberimiz ona İslâm'ı tebliğ edince, hemen Müslüman oldu. Yanında bulunan 80 kişi de ona icabet ettiler. Büreyde beyaz sarığını başından çıkarıp, mızrağının ucuna bağladı, Yesrib'e girinceye kadar da bayraktarlık yaptı.

Kılavuz Abdullah b. Uraykıt, Peygamberimizle maiyetindekileri kuşluk vaktinde Kubâ köyüneAmr b. Avf oğullarının yanına getirdi. Peygamberimiz Kubâ'da Amr b. Avf oğullarından Külsüm b. Hidm'in evinde bir müddet dinlenmeye karar verdi. Bu müddet içinde gündüzleri Sa'd b. Heyseme'nin evinde ziyaretine gelen kişilerle sohbet etti ve Külsüm b. Hidm'in evinde geceledi.

Hz. Ali, Kubâ'ya gelişinden üç gün sonra Hz. Peygamberimize yetişti. Rasûlüllah, Kubâ'da namazlarını kılmak üzere bir mescit inşa ettirdi. Bütün namazlarını burada kıldı. Kâinatın Efendisi, Kubâ'da istirahatını tamamlayınca, Yesrib'e gitmeye karar vermiş, Yesrib'de bulunan dayılarına –Neccar oğullarına– haber göndermişti. Dayıları hemen geldiler. Büyük bir kafileyle beraber Kubâ'dan ayrılıp, Yesrib'e hareket ettiler. Kafile Ranûna vadisine gelince, orada konakladılar. O gün günlerden Cuma idi. Öğle vakti girince Rasûlüllah burada bir hutbe okuyup, Cuma namazını kıldırdı. İslâmiyet'te kılınan ilk Cuma namazı budur.

Yesribliler, Rebiülevvel ayının 12'si (24 Eylül) 622 Cuma günü, Yesribe'e gelince, şehirdede âdeta bayram havası oluşmuştu. Peygamberimiz, Medineli Müslümanların (Ensârın) evlerinin önünden geçerken onlar:

"Ya Rasûlallah! Bizde güç var, cemaat var, servet var! Bizde kal," diyerek davet ettiler. Ama o, devesinin çöktüğü yere yakın bir yerde oturan akrabası Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde misafir oldu. Ebû Eyyûb'ün

evine indiği zaman, yanına ilk olarak Zeyd b. Sâbit girdi. Zeyd, Allah Rasûlüne; ekmek, tereyağı ve sütle yapılmış bir tabak tirit takdim etti.

Allah Rasûlü, Ebû Eyyûb'ün evinde, Peygamber Mescid'i (Mescid-i Nebî) yapılıncaya kadar, yedi ay kaldı, Mescid'in inşası tamamlanınca Mescid'e taşındı.

Hz. Peygamberin Medine'deki İlk İcraatları:

Yesrib'e Medine İsminin Verilmesi: Hicret'ten önce Medine'nin adı *"Yesrib* idi. Yesrib'te Yahudiler ve Evs–Hazrec kabilesi meskûndu. Hicretten sonra *"Yesrib"*in adı *"Medine"* olarak değişti. Hz. Peygamber, Yesrib ismini beğenmediği ya da başka isimlerde olduğu gibi bunda şirk unsuru bulunduğu için değil; fakat İslâm'ın hicretle birlikte yerleşik hâle gelişini simgelemek ve örnek bir yerleşik yaşama modelini vurgulamak için *"Medine"* ismini seçmiştir.

Devlet Merkezi'nin (Mescid-i Nebevî'nin) İnşası: Allah Rasûlü, ilk olarak Mescid'in inşasına karar verdi. Allah Rasûlü, devesi Kasvâ'ya binip Kubâ'dan Medine içine ilerlediği ve bugünkü Mescid'in bulunduğu yere geldiği zaman, Kasvâ, Neccar oğullarından Sehl ve Süheyl adında iki yetimin, üzerinde hurma kuruttukları arsalarına çökmüş, Peygamberimiz de: "İnşaallah menzilimiz burasıdır," buyurmuştu. Allah Rasûlü burayı Mescit yapmak isteyince, Es'ad b. Zürâre, başka bir görüşe göre Muaz b. Afra, yahut Ebû Eyyûb yetimlere arsanın bedelini ödeyerek, arsayı Peygamberimize hediye etmek istediler. Rasûlüllah bunu kabul etmedi. Sehl ve Süheyl adlı iki yetimi çağırttı. Mescid'in arsasını onlardan satın almak istedi. Gençler: "Biz, onun bedelini Allah'tan isteriz. Onu, Sana Allah rızası için bağışlarız," dediler. Peygamberimiz bunu kabul etmedi ve arsayı 10 miskal altına satın aldı. Arsanın parasını Hz. Ebûbekir, hemen ödedi. Hz. Peygamber Mescid'i sadece ibadet maksadıyla kullanmamıştır. Mescid'in daha birçok fonksiyonları vardı.

Nüfus Sayımı: Hz. Peygamberin, Medine'de devletini kurmak üzere attığı adımlardan birisi de nüfus sayımı yaptırmasıdır. Rasûlüllah, hicretin birinci yılında Müslümanların sayılarını öğrenmek maksadıyla nüfus sayımı yaptırdı. Sayım neticesinde Müslümanların 1500 kişi olduğu belirlendi. Bu nüfus sayımı İslâm tarihindeki ilk nüfus sayımıdır. Medine'nin genel nüfusu 10 000 idi. Müslümanların haricindeki nüfus, putperest Araplarla Yahudilerden oluşuyordu. 6 000 putperest, 4 000 Yahudi, 50 Hıristiyan vardı.

Devlet Sınırlarının Belirlenmesi: Nüfus sayımından birkaç ay sonra Rasûlüllah, Medine'yi harem bölge – dokunulmaz bölge– ilân etti. Medine bölgesini çok iyi bilen Ka'b b. Mâlik'i hudutları tespit etmek ve tespit edilen yerleri duvarlarla veya sınır taşlarıyla işaretlemek üzere görevlendirdi.

Ensâr ve Muhâcir Arasında Kardeşlik Kurulması (Muâhat Sistemi): Rasûlüllah Medine'ye geldiği zaman, Enes b. Malik'in evinde Müslümanları toplayıp, ikişer ikişer kardeş ilân etti. Allah Rasûlü bu anlaşmanın akabinde hiç vakit geçirmeksizin Muhâcirlerden 186 aileyi, aynı sayıda

Ensârın yanına yerleştirdi. Ensâr ve Muhâcirlerden kardeş yapılanların birbirlerine mirasçı olabilmeleri durumu, Bedir savaşından sonra inen *"Hısımlar Allah'ın Kitabı'nca birbirlerine daha yakındır"* âyeti hükmünce, ortadan kalktı. Rasûlüllah (s.a.v.) Muhâcirleri arasında da bu sistemi yerleştirmiştir. Nitekim Hz. Ali'ye: *"Ey Ali, sen dünyada ve ahirette benim kardeşimsin"* buyurarak, Muhâcirlere örnek bir davranış sergilemişlerdir.

İlim Erbabının Yetiştirilmesi (Ashab-ı Suffa): Ashab-ı Suffa, Medine'de kavim ve kabileleri bulunmayan, barınacak bir eve sahip olmayan, Mescid'in suffasında yatıp kalkan sahabelerdir. Bu kişiler için Mescid'in kuzey duvarında, hurma dallarıyla bir gölgelik ve sundurma yapıldı. Buna *"suffa"* denilirdi. Burada kalan sahabelere *"Ashab-ı Suffa"* denilmesi bu sebepten dolayıdır. Ashab-ı Suffa arasından Abdullah b. Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b, Bilâl-i Habeşî gibi büyük Kur'ân öğretmenleri ve müfessirler; Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik gibi muhaddisler, müctehidler ve müftiler; Ammar b. Yâsir gibi kumandanlar, Selmân-ı Farisî gibi idareciler yetişmiştir. Ebûzerr el-Ğıfarî, Huzeyfe el-Absî, Vesîle el-Leysî, Ebû Muveyhibe, Habbab, Suheyb gibi sahabe içinde temayüz eden kişiler de Suffa ehlindendir.

Ezan'ın Tespiti ve Uygulaması: Ezan okunması usulü kabul edilmeden önce, namaz vaktini bildirmek için herhangi bir özel duruma gerek görülmedi. Müslümanlar namaz vaktinden önce bir araya toplanıp, namaz vaktini beklerlerdi. Rasûlüllah namaz vaktinin nasıl belirtileceği konusunda ashabıyla istişare etti. Bayrak dikilsin... Boru çalınsın... Yüksek bir yere ateş yakılsın... gibi fikirler öne sürüldü. Peygamberimiz bu fikirlerin hiç birisini beğenmedi. Aradan bir müddet geçtikten sonra, Ensârdan Abdullah b. Zeyd, sabah vaktinde Peygamberimize geldi. Rüyasında günümüzdeki ezanın aynı ibarelerinin kendisine telkin edildiğini söyledi.

Peygamberimiz: *"İnşaallah bu rüya haktır. Sana rüyanda öğretileni kalk da Bilâl'e öğret! Onun sesi daha gürdür, ezanı okusun,"* buyurdu. Bilâl de kendisine öğretilen ezanı okumaya başladı. Hz. Ömer, okunan ezanı işitince koşa koşa Peygamberimize geldi, benzer rüyayı daha önce kendisinin de gördüğünü söyledi.

Medine Anayasası: Enes b. Mâlik'in evinde bir toplantı tertip etti. Toplantıya katılanlar toplumu düzenleyen bir statü oluşturmak üzere anlaştılar. Ortaya çıkan metin, bir tür anayasa belgesiydi. Hz. Peygamber, Medine'de bir *şehir devlet* kurmak ve idare etmek üzere dünyada ilk olarak bir yazılı *Anayasa* yapmak şerefini elde etti.

Hicretin Birinci Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar:

Ğazve ve Seriyyeler: Rasûlüllah'ın İslâm'a davet hareketinde devletleşme merhalesinin en mühim meselesi, şüphesiz cihat konusu ile Hz. Peygamberin ğazveleri ve seriyyeleridir. Ğazve; Hz. Peygamberimizin bizzat ordusunun başında komutanlık yaptığı savaşlardır. Seriye; Hz. Peygamberimizin katılmadığı, tayin ettiği bir kişinin komutasında gerçekleştirilen savaşlardır.

Hicretin birinci yılında İslâmiyet'te ilk ğazve olarak kabul edilen Ebva Ğazvesi, ilk seriyye olarak kabul edilen Hz. Hamza seriyyesi ve Ubeyde b. Hâris seriyyesi gerçekleştirildi.

Hicretin birinci yılında gerçekleşen hâdiselerden birisi de Hz. Peygamberimizin ev halkını Mekke'den getirtmesi ve Hz. Aişe validemizle evlenmesidir. Hz. Aişe validemiz, sağlam bir hafızaya, keskin bir zekâya sahipti. Bu sebepledir ki Peygamberimiz (s.a.v.)'den, çok hadis rivayet eden sahabeler arasında yer alır. Yine bu sebepledir ki Rasûlüllah: *"Dininizin yarısını bu Hümeyra* kadından öğreniniz,"* buyurmuşlardır. Hz. Aişe validemizin fıkıh hakkında da kaynak teşkil edecek bilgilere sahip olduğu bir gerçektir. O, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kız (bakire) olarak aldığı tek hanımıdır. Hz. Sevde validemiz yaşlandıklarında kendisine ait nöbet sırasını, Hz. Aişe validemize devretmiştir.

Abdullah b. Cahş Seriyyesi

(H.2 / M.624):

Abdullah b. Cahş seriyyesi, Bedir savaşından 2 ay önce, hicretin 17. ayında gerçekleşti. Seriyyenin gayesi, Kureyş müşriklerini gözetlemekti. Hz. Peygamberimiz, Abdullah b. Cahş komutasında sekiz kişilik bir grubu Nahle vadisine gönderdi. Mücahitlerden Vakîd b. Abdullah, kervanın reisi Amr b. Hadramî'yi öldürdü. Hakem b. Keysan ile Osman b. Abdullah'ı esir alıp ganimetlerle beraber Medine'ye döndüler. Rasûlüllah bu duruma çok kızdı. Zira haram aylardan olan receb ayında kan dökülmüş olabileceği endişesi vardı. Bu olay aynı zamanda Mekke müşriklerine ve Medine'deki münafıklara dedi-kodu yapmaları için bir fırsat vermişti. Rasûlüllah'ın bu tavrı, Abdullah'ı ve maiyetindeki kişileri sarstı. Onlar: *"Tevbemiz kabul oluncaya kadar yerimizden ayrılmayız,"* diyerek yemin ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c.) Bakara, 3:217-218. âyetlerle onları tezkiye etti. Rasûlüllah da ganimetleri aldı. Esirleri fidye karşılığı serbest bıraktı. Osman b. Abdullah, Mekke'ye gitti. Hakem b. Keysan ise Müslüman olup Medine'de kaldı.

Kıblenin Kâ'be'ye Çevrilmesi (H.2 / M.624): Medine'ye hicretin ilk yıllarında Peygamberimiz Mescid-i Aksâ'ya yönelerek namaz kılıyor fakat Kâ'be'ye yönelmeyi arzu ediyordu. Bir gün Cebrail (a.s.) Peygamberimize gelince, Peygamberimiz ona "yüzünü Yahudilerin kıblesinden Kâ'be'ye çevirmeyi arzuladığını" söyledi. Cenâb-ı Hak hicretin 17. ayında, –receb ayının ortasında– indirdiği âyetlerle (Bakara, 2:141–144) Rasûlünü arzusuna kavuşturdu.

Bedir Ğazvesi (H. II / M. 624):

Savaşın Yeri: Bedir, Medine'ye yaklaşık 80 mil = 128,75 kilometre uzaklıkta, Safra ile Câr arasındaki vadinin aşağısında bulunan, Mekke–Medine arasındaki kuyuların bulunduğu yerdir.

Savaşın Tarihi: Bedir savaşı, hicretin ikinci yılında Ramazan ayının 17. günü (13 Mart 624) yapıldı.

Savaşın Sebepleri: Savaşın görünür sebeplerini "Abdullah b. Cahş seriyyesinde Amr b. el-Hadramî'nin öldürülmesi olayı," "Ebû Süfyân yönetiminde Şam'dan gelen Kureyş'e ait kervanın Müslümanlar tarafından

ele geçirilmesi" şeklinde iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Ancak savaşın esas sebebi, müşriklerin Hz. Peygamberimizi ve onun şahsında İslâmiyet'i yok etme arzusudur.

Asker Sayısı: Müslümanlar ise 314 kişi idiler. Kureyş ordusunun başında komutan olarak Ebû Cehil vardı. Peygamberimizin amcası Ebû Leheb, çiçek hastalığının en ağırı olan adese hastalığına yakalandığından bu savaşa katılmadı. Kureyşliler, 100'ü atlı, 700'ü develi, gerisi de piyade olmak üzere yaklaşık 950 kişilik bir ordu hazırladı. Bunların arasına tef çalıp, şarkı söyleyerek orduyu coşturmak gayesiyle Kureyş kadınlarından bir grup da katıldı.

Savaşın Sonucu: Savaş öğleye doğru sona ermişti. Savaş sonucunda Müslümanlardan altısı Muhâcir, sekizi Ensârdan (altısı Hazrecli, ikisi de Evs'ten) toplam 14 kişi şehit oldu. Müşrikler savaş meydanında 70 ölü bıraktılar. Onlardan 70 kişi de esir alındı. Müşriklerden 24 tanesi toptan bir çukura gömüldü. Bu kişilere Ehl-i Kalîb, gömüldükleri çukura da *"Kalîbu Bedr"* denilir. Kureyş ordusu, savaş meydanında birçok mal bıraktı; 150 deve, 10 at ve bir takım ev eşyası Müslümanlara ganimet olarak kaldı. Galibiyet kazanıldığı günün gecesini Müslümanlar Bedir'de geçirdiler; Medine'ye zafer müjdecisi olarak Abdullah b. Revaha ile Zeyd b. Hârise gönderildi. Kureyş'in komutanı Ebû Cehil öldürüldü.

Savaşla ilgili önemli ayrımtılar: *Savaş öncesi mübarezeye katılanlar:* Hz. Hamza, Şeybe b. Rebîa'yla; Hz. Ali, Velîd b. Utbe'yle; Hz. Ubeyde, Utbe b. Rebîa'yla karşılaştı. Hz. Hamza ve Hz. Ali düşmanlarını ilk hamlede yere serdi. Hz. Ubeyde yaralandı. Hz. Ali ve Hz. Hamza, Ubeyde'nin karşısına çıkan Utbe'yi de öldürdü.

Hz. Peygamberimiz'in karargâh yerini değiştirmesi: Hz. Peygamberimiz Hubab b. Münzirle yaptığı istişare sonucu karargâh yerini değiştirmiştir.

Müslümanların parolaları: İslâm ordusundaki askerlerin belirli bir şekilde askerî elbiseleri olmadığı için, aralarında parola kullanma usulüne başvuruldu. Müslümanların genel parolası *"ey Mansur; emit!"* idi. Muhâcirler *"ey Abdurrahman oğulları!"* Hazrecliler *"ey Abdullah oğulları!"* Evsliler de *"ey Ubeydullah oğulları!"* parolalarını kullandılar

Esirlerin Durumu: Peygamberimiz savaş esirleri hakkında ne yapılacağını ashabıyla istişare etti. Hz. Ebûbekir, *"fidye karşılığında esirlerin serbest bırakılmasını"* teklif etti. Esirlerin zenginlerinden 4 000, zengin olmayanlarından 2 000 dirhem, fidye veremeyecek durumda olanların bir kısmının fidyesiz, bir kısmının da Medineli 10 çocuğa okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılması kararlaştırıldı. Süheyl b. Beyda, Hz. Zeyneb'in kocası Ebû'l-Âs, Muttalib b. Hanzala, Safvan b. Rüfaa, Ebû Azze fidye alınmadan serbest bırakıldı.

Benû Kaynukâ Ğazvesi

(H. 2 / M. 624):

Savaşın Yeri: Benû Kaynukâ, Medine'nin merkezinde Avâil semtinde oturan, kuyumculukla uğraşan kuvvetli bir Yahudi kabilesidir.

Savaşın Tarihi: H. 2 / M. 624

Savaşın Sebepleri: Bedir zaferini

diğer Yahudiler gibi bunlar da kıskanmışlar, Müslümanların kuvvetlenmesini engellemeye başlamışlardı. Bu sebeple diğer kabileleri Müslümanlara karşı kışkırtmışlardı. Benû Kaynukâ Yahudileri, önceden faaliyetlerini gizli gizli yaparlarken, sonradan açığa vurmuşlar, dolayısıyla Peygamberimizle yaptıkları anlaşmayı bozmuşlardı. Nitekim şevval ayının başında Müslüman bir kadının, Kaynukâ çarşısında bir Yahudinin dükkânında taciz edilmesi bardağı taşıran son damla oldu.

Savaşın Sonucu: Yahudiler, Peygamberimizin ordusuyla geldiğini görünce kalelerine çekildiler. Müslümanlara ne ok attılar, ne de onlarla çarpıştılar. Allah Rasûlü 15 gece onları muhasara altında tuttu. Allah (c.c.) onların kalplerine korku düşürdü. Kalelerinden çıkıp teslim oldular. Peygamberimiz, onların hepsinin bağlanmasını emretti. Onlar bağlanırken direnince, Peygamberimiz: *"Çözünüz! Allah onlara ve onlarla birlikte olanlara lânet etsin,"* buyurdu ve onların Medine dışına sürülmelerini emretti. Benû Kaynukâ Yahudileri, Vadi'l-Kura mevkiinde bir ay kaldıktan sonra 700 kişilik bir kafile ile Şam'a hareket ettiler, oraya yerleştiler. Bir müddet sonra da hepsi telef oldu.

Sevîk Ğazvesi (H. 2 / M. 624): Bedir savaşından sonra, Kureyş'in hezimetini hazmedemeyen Ebû Süfyan, Müslümanlardan intikam alıncaya kadar, koku sürünmeyeceğine, hanımlarına yaklaşmayacağına dair yemin etmişti. Zilhicce ayının beşinde Pazar günü Rasûlüllah 200 kadar birlikle müşriklerin peşine düştü. Karkaratülküdr'e kadar vardılar; fakat düşmana yetişemediler.

Hicretin İkinci Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar:

Hicretin ikinci yılında Buvat, Safevanve Zü'l-Uşeyre ğazveleri ve Abdullah b. Cahş seriyyesi yapıldı.

Bu yılda şehit olanların şehit oldukları yere gömülmeleri hususu âyetlerle açıklandı.

Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evlendikleri yıl da, hicretin ikinci yılıdır. Hicretin beşinci ayında nikâhları kıyılıp, Bedir savaşından sonra; zilhicce ayında evlendiler.

Bedir esirleri arasında Peygamberimizin damadı, Hz. Zeyneb'in kocası Ebû'l-Âs da vardı. Ebû'l-Âs serbest bırakılınca Mekke'ye gitti. Önceden Zeyneb'in Medine'ye hicretine karşıyken, kendisine Müslümanların gösterdiği ilgi sonucu Hz. Zeyneb'i Medine'ye gönderdi.

Uhud Ğazvesi

(H. 3 Şevval / M. 625 Mart)

Savaşın Yeri: Uhud, Medine'nin 2,49 mil=4 km. kadar kuzeyinde Medine'ye bir saatten az bir mesafede bulunan bir dağın adıdır.

Savaşın Tarihi: H. 3 Şevval / M. 625 Mart

Savaşın Sebepleri: Medine'de, Müslümanlarla Yahudiler arasındaki münasebetler gergin bir hâl aldı. Bir Yahudi heyeti, Kureyşlileri bir intikam savaşına sürüklemek için tahriklerde bulunmak üzere Mekke'de göründü. Zaten Mekkeliler Bedir mağlûbiyetini hazmedememişler, Karade seriyyesindeki ticaret kervanlarının Müslümanların eline geçmesiyle kinleri son safhaya ulaşmıştı. Yahudi heyetinin tahrikleriyle de faaliyete geçtiler.

Asker Sayısı: Müslümanlar 700 kişiydi, bunların 100'ü zırhlıydı. Müşrikler ise 3000 kişi idiler.

Savaşın Sonucu: Uhud ğazvesi, üç safha geçirdi. Birinci safha, İslâm zaferiyle neticelenmişti. İkinci safha Abdullah b. Cübeyr komutasında- Ayneyn Tepesi'ne yerleştirilen okçulardan bir kısmının yerlerini terk etmeleri ve Hâlid b. Velîd'in buradan İslâm ordusuna saldırması sonucunda Müslümanlar için bir felâket olmuştu. Üçüncü safha ise müdafaa safhasıydı. Son safhanın kahramanı Enes b. Nadr oldu. Herkes "Peygamber öldü" diye kaçmaya hazırlanırken Enes b. Nadr, Müslümanların toparlanma sürecini başlattı. Neticede Uhud savaşında İslâm ordusundan toplam 70 kişi şehit düşmüş, Kureyş'ten ise 33 kişi ölmüştür.(Bk.: İbn Sa'd, II, 43) İbn Hişam, Kureyşlilerin ölü sayısının 23 olduğunu belirtir.(Bk.: İbn Hişam, III, 101)

Savaşla ilgili önemli ayrımtılar:

Kureyş'in bütün hazırlıklarını Peygamberimizin amcası Hz. Abbas bir mektupla Peygamberimize haber verdi. Abbas mektubu göndermek için Benû Ğıfar kabilesinden bir koşucu kiraladı.

İslâm ordusunda üç sancak bulunuyordu. Mus'ab b. Umeyr Muhâcirlerin, Üseyyid b. Hudayr Evslilerin, Hubab b. Münzir ise Hazreclilerin sancağını taşıyordu.

Rasûlüllah, o sıralarda bir rüya görmüştü. Rüyasını ashabına anlattı: Rüyasını anlatıp yorumladıktan sonra, savaş konusunda ashabıyla istişare etti. Peygamberimiz, müşrikleri Medine'de karşılamayı, savunma savaşı yapmayı uygun görüyordu.

Sa'd b. Ubâde ve Hamza gibi kahramanlar şehir dışında düşmanla savaşmak fikrindeydiler. Çoğunluk, düşmanı Medine dışında karşılamak isteyince, Peygamberimiz, savaşın dışarıda yapılmasına karar verdi. O gün, günlerden Cuma idi. Peygamberimiz Cuma namazını kıldırdı. Zırhını giyinmek için hazırlanmaya başladı. Ashab, Peygamberimizin hoş karşılamadığı bir fikirde ısrar ettikleri için pişman oldular ve gidip Peygamberimize durumu anlattılar. Allah Rasûlü: *"Bir peygamber zırhını giydi mi; savaşmadan çıkarmaz,"* buyurdu.

Ensârdan Ebû Dücâne, bu savaşta Hz. Peygamberin üzerinde: *"Korkaklıkta utanç, ileri gitmekte şeref vardır. Hâlbuki insan korkaklıkla kaderin elinden kurtulamaz,"* yazılı kılıcıyla savaştı. Ebû Süfyan'ın hanımı Hind'e de rastladı. Ama Peygamber kılıcıyla bir kadını öldürmeyi uygun bulmadığı için ona dokunmadı.

Cübeyr b. Mut'am'ın kölesi Vahşî, harbesiyle Hz. Hamza'yı şehit etti. Hz. Hamza, Bedir savaşında Hind'in babasını ve oğlunu öldürmüştü. Bu sebeple Hind, Hz. Hamza'yı öldürmesi için Vahşî'yi kiralamış, karşılığında azat edileceğini söylemişti. Vahşî, harbesiyle Hz. Hamza'yı şehit etti, Hz. Hamza'nın ciğerini çıkarıp Ebû Süfyan'ın karısı Hind'e götürdü. Hind de, Hz. Hamza'nın ciğerini dişleriyle parçaladı.

Utbe b. Ebî Vakkas'ın attığı bir taş Peygamberimizin alt dudağına isabet etti; mübarek dudağını yardı, bir dişini de kırdı. Abdullah b. Kamia, Hz. Peygamberin yanına kadar gelerek, bir kılıç darbesiyle mübarek

yüzünü yaraladı. Darbe o derece şiddetliydi ki, Allah Rasûlü'nün miğferini ikiye parçaladı; miğferin halkaları, Peygamberimizin yüzüne battı. Ebû Ubeyde b. Cerrah, bu halkaları dişleriyle çıkarırken, kendisinin de iki dişi çıktı. Yine Mâlik b. Sinan da Allah Rasûlü'nün mübarek yüzünden akan kanları, diliyle yalayarak temizledi.

Sa'd b. Ebî Vakkas, Allah Rasûlü'nün önüne kendisini kalkan etti; aynı zamanda da müşriklere ok atmaya başladı. Sa'd'ın okları bitince Allah Rasûlü kendi oklarını da ona verdi: *"Ey Sa'd! Babam, anam sana feda olsun, ok at!"* diyerek ona dua ediyordu. Hz. Ali: *"Peygamberimiz 'Babam, anam sana feda olsun' sözünü, Sa'd'dan başka birisine söylememiştir,"* der.

Müşriklerin keskin nişancılarından, Mâlik b. Zübeyr, Allah Rasûlüne nişan alıp bir ok attı, Talha b. Ubeydullah bu okun Allah Rasûlüne isabet etmemesi için elini oka hedef tuttu. Parmağına isabet eden ok, Talha'nın çolak olmasına sebep oldu.

İbn Kamia da Peygamberimizi öldürmek isteyenler arasındaydı. O, savaş esnasında, Peygamberimize benzeyen Mus'ab b. Umeyr'i şehit etti.

Rasûlüllah'ın öldürüldüğü şayiası Medine'de duyulunca Peygamberimizin bütün dostları savaş alanına koştular. Bunlarla beraber Allah Rasûlü'nün kızı da, yanına 14 kadar Müslüman kadını almış Uhud'a kadar gelmişti. Hz. Ali'nin yardımıyla babasını bulan Fatıma, babasının boynuna sarılıp ağladı; yarasını temizledi. Müslüman kadınların savaşlarda yaraları sarmak, şehitleri savaş dışına çıkarmak, gazilere su dağıtmak gibi geri hizmetlerde bulunmak âdeti Uhud ğazvesinde başlamış oldu.

Rasûlüllah, kendisine saldıran Übeyy b. Halef 'e bir harbe attı. Harbe, Übeyy'e isabet edince, atından düştü ve kemiklerinden biri kırıldı. Ağır yaralı olarak Mekke'ye götürülürken, yolda öldü.

Hamraü'l-Esed Ğazvesi (H. 2 / M. 625:) Uhud ğazvesinden sonra, müşrikler galip gelmelerine rağmen savaş meydanını hemen terk etmişlerdi. Bu, müşriklerin ansızın tekrar saldırabileceği şüphesini doğurdu. Ayrıca Uhud savaşından mağlup çıkan Müslümanların etraftaki kabileler nazarında itibarı söz konusuydu. İşte bu sebeplerle, Allah Rasûlü, ashabına düşmanın takip edilmesini emretti. Rasûlüllah üç gün Hamraü'l-Esed'de kaldıktan sonra, cuma günü Medine'ye döndü. Bu ğazve sayesinde hem Müslümanların doğabilecek tehlikelere karşı şüpheleri ortadan kalktı, hem de etraftaki kabilelere güçlerini göstermiş oldular.

Hicretin Üçüncü Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar

Hz. Hafsa Huneys b. Huzafe'nin hanımıydı. Bedir savaşından sonra Huneys vefat etti. Kızının dul kalmasından dolayı üzülen Hz. Ömer'i onore, Hz. Hafsa'yı da himaye etmek için Hz. Peygamberimiz Hafsa annemizle evlendi.

Hicretin üçüncü yılında Rebiülevvel ayının 12. günü olan Perşembe gününde Gatafan üzerine 450 kişilik bir askerle yüründü.

Bu yılda Bahran'daki Furu nahiyesine bir sefer düzenlendi.

Şam'a gitmek üzere olan Kureyş kervanını yakalamak gayesiyle de Karade mevkiine Zeyd b. Hârise komutasında 100 kişilik bir kuvvet gönderildi; kervan ele geçirildi.

Hz. Peygamberimizin torunu Hz. Hasan bu yıl doğdu.

Reci' Vak'ası (H. IV / M. 626): Adal ve Kare kabilesinden altı kişi Peygamberimize geldiler: "Ya Rasûlallah, bizim kabilemiz Müslüman oldu. Bize dini anlatacak ve Kur'ân okutacak, dini bilen birkaç kişi gönder," dediler. Peygamberimiz ashabından Mersed b. Ebî Mersed başkanlığında sekiz-on kişilik bir grubu, gelenlerle gönderdi.

Din tebliği için gönderilen görevliler, Huzeylilere ait Reci' adıyla bilinen suyun başına gelince bir saldırıya maruz kaldılar; hemen kılıçlarını sıyırıp bir dağa kaçtılar. Müşrikler dağa kaçan din tebliğcilerine: "Teslim olursanız, sizi öldürmeyiz!" dedilerse de, Mersed b. Ebî Mersed ve Âsım b. Sâbit müşriklerin himayesine girmemeye yeminli olduklarını söylediler.

Müslüman öğretmenleri takip eden müşrikler, Mersed b. Ebî Mersed ve arkadaşlarından bazılarını şehit ettiler. Âsım b. Sâbit, Zeyd b. Desine, Hubeyb b. Adiyy ve Abdullah b. Tarık sağ kaldılar. Müşrikler onları bağlayıp Mekke'ye götürmek istediler. Âsım b. Sâbit'i ve Abdullah b. Tarık'ı şehit ettiler; Zeyd ve Hubeyb'i de Mekke'ye götürdüler.

Bi'ru Ma'ûne Faciası (H. 4 / M. 626): Bi'ru Ma'ûne, Mekke–Medine yolunda, Maden ve Harre yakınında bulunan Benû Süleym ile Benû Âmir arazisi arasındaki kuyunun adıdır. Benû Âmir kabilesinin reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik idi. Ebû Berâ ziyaret maksadıyla Rasûlüllah'ın yanına geldi. Rasûlüllah ona İslâm'ı tebliğ etti. Ebû Berâ Müslüman olmadı. Peygamberimize: "Benimle birlikte arkadaşlarından bazısını kavmime gönder. Orada dinini anlatsınlar. Onlara icabet edecek olan çıkacaktır," dedi. Rasûlüllah Münzir b. Amr başkanlığında 40 yahut 70 kişiyi Ebû Berâ'ya gönderdi. Ayrıca Rasûlüllah, Âmir b. Tufeyl'e verilmek üzere bir mektup yazdırıp ellerine verdi.

Kafile Bi'ru Ma'ûne mevkiine vardığında, Rasûlüllah'ın mektubu Haram b. Milham ile Âmir b. Tufeyl'e gönderildi. Âmir kendisine verilen mektubu okumadan yırttı; mektubu getiren Haram b. Milham'ı da şehit etti; Benû Süleyman, Usayya, Zekvan ve Ri'l kabilelerinden yardım alabildi. Onlarla Ma'ûne mevkiinde kafileye baskın düzenleyip, hepsini kılıçtan geçirdi. Kafilenin içerisinde ölü diye bırakıp gittikleri Ka'b b. Zeyd ile develeri otlatmaya giden iki sahabe bu badireden sağ kurtuldu. Amr b. Ümeyye, esir olarak yakalanmış, kendisinin Benû Âmir kabilesiyle akraba olduğunu söyleyince serbest bırakılmıştı. Medine'ye gelirken yolda Benû Âmir kabilesinden iki kişiye rastladı ve ikisini de öldürdü. Hâlbuki bu öldürülen kişilere Rasûlüllah "dokunulmazlık yazısı" (emânnâme) vermişti. Amr b. Ümeyye durumu Rasûlüllah'a bildirince, Peygamberimiz (s.a.v.): "Çok kötü bir iş yapmışsın, emânım ve ahdim altında bulunan bu iki kişiyi öldürmüşsün," buyurdu; iki kişinin diyetlerini ödedi. Bi'ru Ma'ûne faciası Allah Rasûlünü son derece

etkilemiş, üzmüştür. Enes b. Mâlik: *"Rasûlüllah'ın Bi'ru Ma'ûne faciasına üzüldüğü kadar, başka bir şeye üzüldüğünü görmedim,"* der.

Benû Nadîr Ğazvesi (H. 4 Rebiülevvel / M. 625 Ağustos): Bi'ru Ma'ûne faciasından sonra Amr b. Ümeyye'nin Medine'ye dönerken öldürdüğü iki kişinin diyetlerinin ödenmesi gerekiyordu. Rasûlüllah Medine'de oturan kabilelerle yaptığı anlaşma gereğince, her kabileden diyet bedelini toplamaya başladı. Benû Nadîr kabilesi, vermeleri gereken yardımı vermediler; Allah Rasûlene de suikast teşebbüsünde bulundular. Rasûlüllah, Muhammed b. Mesleme'yi Benû Nadîr Yahudilerine elçi olarak gönderdi ve ona şu talimatı verdi: "Onlar beni öldürmek için suikast düzenlediler. 10 gün içinde Medine havalisinden çıkıp gitsinler. Bu müddet bittikten sonra hangisine rastlarsam boyunlarını vurdururum."

Allah Rasûlü; ordusuyla, verilen 10 günlük müddetin dolmasına rağmen yerlerinden ayrılmayan Benû Nadîr Yahudilerinin üzerine yürüdü. Medine'de Ümmü Mektûm'u vekil bırakan Peygamberimiz, sancağı Hz. Ali'ye verdi. Benû Nadîr Yahudilerini 15 gün muhasara altında tuttu. Direnmenin boşuna olduğunu anlayan Benû Nadîr Yahudileri, 15. günün sonunda, Rasûlüllah'tan emân dilediler. Kendilerine 600 deveye yükleyebilecekleri kadar mal ile Medine'den uzaklaşıp gitmeleri bildirildi. Benû Nadîrliler kıymetli mallarını develere yükleyerek yollara koyuldular. Bir kısmı Suriye taraflarına, bir kısmı da Hayber'deki Yahudilerin yanına gittiler. İçlerinden iki kişi Müslüman olup Medine'de kaldı. Hayber'e Selâm b. Ebî-Hukayk, Kinâne b. Rebî, Huyey b. Ahtab iltihak etti. Bu ğazveden sonra, 50 miğfer, 50 zırh, 340 kadar kılıç Müslümanların eline geçti. Ayrıca Benû Nadirlilerin evleri ve arazileri de Müslümanlara kaldı. Elde edilen bu araziler Muhâcirlere paylaştırıldı. Böylece Ensâr ve Muhâcirlerin bir arada sıkışık vaziyette bulunmaları önlenmiş oldu. Bunun yanında Allah Rasûlü, Ensârdan fakir durumda olan Ebû Dücâne ile Süheyl b. Huneyf'e de bazı şeyler verdi.

Hicretin Dördüncü Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar

Ümmü Seleme annemiz, Ebû Seleme b. Abdülesed'in hanımıydı. Habeşistan'a yapılan her iki hicrette de kocasıyla hicret etmişti. Rasûlüllah onu kendisine nikâhlayıp, hayatın güçlüklerinden bir nebze olsun kurtarmak istedi. Allah Rasûlü teklifini Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer vasıtasıyla Ümmü Seleme'ye iletti. Hz. Ümmü Seleme annemiz, Rasûlüllah ile evlendiğinde 44 yaşında bulunuyordu.

Hicretin dördüncü yılında cemadelevvel ayında Bi'ru Ma'ûne'nin acısını dindirmek gayesiyle 400 kişilik bir orduyla Hz. Peygamberimiz Nahle mevkiine kadar geldi. Burada 15 gün kaldı; hiçbir düşmanla karşılaşmadan geri döndü. Bu ğazveye "Zaturrika ğazvesi" denilir.

Bu yıl gerçekleştirilen diğer ğazve de Bedrü'l-Mev'îd ğazvesidir. Uhud savaşı sonrası Hz. Ömer ile Ebû Süfyan bir yıl sonra savaşmak üzere sözleşmişlerdi. Bir yıl geçince Peygamberimiz bir ordu tertip edip savaşmak üzere Bedir'e geldi, burada

sekiz gün kaldı. Düşman gelmeyince geri dönüldü.

Hicretin dördüncü yılı Rebiülevvel ayında Hz. Zeyneb bt. Huzeyme vefat etti. Cömert olduğu için kendisine *"miskinlerin annesi"* lâkabı verilmişti. Hz. Zeyneb'in cenaze namazını Rasûlüllah kıldırdı ve Bâki mezarlığına defnedildi.

Hicretin dördüncü yılı şaban ayında Peygamberimizin kızı Hz. Fatıma'nın ikinci erkek çocuğu doğdu. Rasûlüllah, doğan torununa Hüseyin ismini koydu.

Hz. Ali'nin annesi Fatıma Hatun, hicretin dördüncü yılında vefat etti. Peygamberimiz, amcası Ebû Talib'in himayesindeyken kendisine öz anne şefkatiyle muamele eden Fatıma Hatun'un defninde gözyaşlarını tutamamış, Fatıma Hatun'a duyduğu saygısını: "Bugün annem vefat etti," sözleriyle ifade etmiştir.

Hicretin dördüncü yılında Peygamberimizin kızı Hz. Rukayye'den torunu olan, Abdullah vefat etti. Rivayetlere göre Abdullah altı yaşındayken bir horoz yüzünü gagalamış, bunun akabinde Abdullah hastalanmıştı. Bu hastalığı atlatamayan Abdullah, cemadelâhir ayında vefat etti. Cenaze namazını Rasûlüllah kıldırdı.

Benû Müstalîk (Benû Müreysi') Ğazvesi (H. 5 / M. 627): "Benû Müstalîk ğazvesi", "Müreysi' ğazvesi" diye de bilinir. Müreysi', Medine'ye yedi günlük mesafede bulunan Kudeyd mevkiindeki bir suyun adıdır. Benû Müstalîk ğazvesi adı da, savaşın Huzaa kabilesinin bir kolu olan Benû Müstalîk kabilesiyle yapılmış olmasındandır.

Huzaa kabilesinden Benû Müstalîk kolunun reisi Hâris b. Ebî Dırar, Müslümanların başarılarını görünce Kureyş müşriklerinin kışkırtmalarının da etkisiyle bir takım kabileleri bir araya toplayarak Medine'ye saldırıda bulunmayı düşünüyordu. Bu haber Peygamberimize ulaşınca, Peygamberimiz onların saldırısından önce olayı hemen ve yerinde bastırmak üzere harekete geçti.

Allah Rasûlü, Medine'de Zeyd b. Hârise'yi vekil bıraktı. Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme annelerimizi de beraberinde götürdü. 700 kişiden oluşan orduda 20'si Muhâcirlerden, 10'u da Ensârdan olmak üzere 30 atlı vardı. Bu ğazveye münafıklardan birçok kimse katılmıştı. Bunların gayeleri, bir taraftan alınacak ganimetlerden istifade etmek, diğer taraftan fırsatını buldukça İslâm ordusu içinde fitne çıkarmaktı.

Hâris b. Ebî Dırar'ın kabilesi dışındaki kabileler İslâm ordusunun üzerlerine gelmekte olduğunu öğrenince kaçtılar. İslâm ordusu, Benû Müstalîk kabilesiyle Müreysi' suyu başında karşılaştı. Kendilerine önce Müslüman olmaları teklif edildi. Onlar bu teklifi kabul etmeyince, kısa süren bir savaş oldu. Savaş sonucunda Benû Müstalîk kabilesinden 10 kişi öldürüldü. Geriye kalanlar teslim oldular. Müslümanlar Benû Müstalîk kabilesinin kadınlarını, çocuklarını ve mallarını ganimet olarak aldılar. İslâm ordusundan sadece bir mücahit, düşman zannedilerek bir Müslüman tarafından şehit edildi.

Bu zaferden sonra Allah Rasûlü burada bir müddet beklemeyi uy-

gun buldu. Bu sırada, Hz. Ömer'in sakası Cahcah ile Ensârdan Sinan b. Vebre, kuyu başında şaka yaparlarken, işi ciddiye alıp kavgaya başladılar. Cahcah, yumruk ve tokatlarla Sinan'ın yüzünü kanlar içinde bıraktı. Rasûlüllah onları yatıştırdı. Sinan ile Cahcah barıştılar. Durumu fırsat bilen münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy Ensâr ve Muhâcir'in arasını açmak istedi. Hz. Peygamberimiz önceki yaptığı savaşlarda, savaş sonrasında orduyu bir müddet dinlendirir, hava serinleyince yola çıkarırdı. Bu savaştan sonra, günün en sıcak saati olduğu hâlde mücahitlere Medine'ye dönmeleri için emir verdi. Abdullah b. Übeyy'in yaptığı bu hareket neticesinde münafıklar adına "Münafıkîn sûresi" adıyla, müstakil bir sûre indi. Bu sûrede hâdiseyle ilgili her mesele açıklığa kavuşmuş oldu.

Îfk Hâdisesi (H. 5 / M. 627): Îfk hâdisesi, münafıkların, Hz. Aişe annemize yaptıkları iftiradan ibarettir. Başlangıçta çok önemsiz bir mesele olan îfk olayı; sonradan münafıkların devreye girip saçtıkları nifak tohumlarının dal-budak salmasına, Hz. Aişe annemizin dile düşmesine sebep olmuştur. Benû Müstalîk ğazvesinden sonra, münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'in başlattığı, Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamne b. Cahş'ın devam ettirdiği bir takım dedikodular, ashabtan bazıları arasında da konuşulunca, Rasûlüllah durumdan rahatsız oldu. Bu konuda Nûr,24:11-21. âyetler nâzil oldu. Rasûlüllah, vahiy geldikten sonra hakikati ashabına bildirdi. Bu iftirayı yayanlardan; Abdullah b. Übeyy, Hassan b. Sabit, Hamne bt. Cahş ve Mistah b. Üsase'ye *"hadd-i kâzf"* uygulandı; her birerine 80 değnek vuruldu.

Hendek (Ahzâb) Ğazvesi (H. 5 Şevval / M. 627 Mart): Müslümanların Medine'de otoriter hâle gelmesi, Yahudilerin kin ve ihtiraslarını artırmış, Kureyş müşriklerinin de moralini bozmuştu. Çünkü bu durumda Kureyş müşriklerinin Şam ticaret yolları ellerinden çıkmış oluyordu.

Yahudiler, Müslümanlarla savaş yapılması hususunda Kureyş müşrikleriyle anlaştılar. Gatafan kabilesi ve etrafındaki bazı kabileleri de kendilerine yardım etmeleri konusunda ikna ettiler. Kureyş müşrikleri, Ehabiş ve diğer kabilelerden topladığı kişilerle birlikte 4 000 kişilik bir ordu oluşturdu. Yahudiler de 6 000 kişilik ordu oluşturdular. Düşman ordusunun toplam sayısı 10 000'e ulaştı. Kureyşliler, Hayber Yahudileri, Fezâreliler, Esed oğulları, Süleyman oğulları gibi birçok kabilelerden (hiziplerden–gruplardan) oluştuğu için, "Hendek ğazvesi"ne, *"Ahzâb ğazvesi"* de denilir. Müşrik ordusuna Ebû Süfyan komuta edecekti. Orduda 300 at, 100 deve vardı.

Allah Rasûlü, Yahudilerle müşriklerin kendileriyle savaşmak üzere birleşip hazırlık yaptıklarını öğrenince, ashabını toplayıp bu konuda istişare etti. İstişare sonunda, Ashabtan Selmân-ı Farisî'nin hendek kazılması teklifi makul görüldü. Rasûlüllah, her 10 kişi için 40 arşınlık kazılacak yer parselledi. Müslümanlar, hemen şehrin etrafında hendek kazmaya koyuldular. 3 000 kişi geceli gündüzlü, dokuz metre eninde ve dört buçuk metre derinliğinde hendek kazma-

ya başladılar. Kazı işi altı gün sürdü. Hendeğin kazılmasında Allah Rasûlü de bizzat çalıştı.

Medine'de bulunan Benû Kureyza Yahudileri, şehrin güney kısmında ikamet ediyorlardı. Bunlar, Müslümanlarla anlaşma yapmışlardı. Bu suretle onların tarafsız kalması sağlanmıştı. Medine'deki münafıklar, gerek hendek kazılması işinde, gerek savaş sırasında, yiyecek sıkıntısını, yorgunluklarını, havanın soğuk olmasını bahane ederek Müslümanlara güçlük çıkarıyorlardı.

Düşman kuvvetleri, büyük bir hırsla Müslümanları tamamen yok etmek üzere Medine'ye geldiler. Fakat hesaplarında bulunmayan hendekle karşılaşınca şaşırıp kaldılar. Hendeği geçmeye çalışan Amr'ı, Hz. Ali öldürdü. İkrime b. Ebî Cehil de hendeği geçmesine rağmen, kendisine hücum eden Müslümanların saldırısını görünce, geldiği gibi kaçtı.

Ebû Süfyan, hendeğin kendilerine engel olduğunu anlayınca, Medine'deki Benû Kureyza Yahudileriyle anlaşıp onlara Peygamberimizle olan anlaşmalarından vazgeçmelerini teklif etti. Benû Kureyza Yahudilerinden bazısı saldırı teşebbüsüne geçtiler. Peygamberimizin halası Safiyye bt. Abdülmuttalib, diğer kadınlar ve çocuklarla Hassan b. Sabit'in evinde toplandılar. Benû Kureyza Yahudileri bunlara baskın yaptı. Yahudilerden birisi Hassan b. Sabit'in evinde bulunan kadın ve çocuklara saldırmaya teşebbüs etti. Bunun üzerine Hz. Safiyye, bir sırıkla onun başına vurup öldürdü.

Peygamberimiz ve ashabı o gün güneş battığı hâlde öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılamamışlardı. Kendi şahsına yapılan hareketlere ve eziyetlere sabreden Peygamberimiz, namazlarını geçirmelerine sebep olan düşmana: *"Allah'ım namazımızın geçmesine sebep olanların evlerini, kabirlerini ve karınlarını ateşle doldur,"* diyerek beddua etti. Ashab ve Rasûlüllah, geçirdikleri namazlarını da daha sonra kaza ettiler.

Gatafan kabilesine mensup Nuaym b. Mes'ud, Müslüman oldu. Allah Rasûlü, Nuaym'dan Müslümanlığını gizlemesini ve Benû Kureyza Yahudilerine gidip onları, İslâm düşmanlarının aleyhine kışkırtmasını ve Peygamberle olan anlaşmalarında durmalarının kendileri açısından daha faydalı olacağını hatırlatmasını istedi. Nuaym, müşriklerle Benî Kureyszâ'nın ittifakını bozdu. Nuaym'ın bu başarısının ardından, şiddetli bir rüzgâr çıktı, ortalığı toz duman içinde bıraktı. Çıkan rüzgârla İslâm düşmanlarının çadırları yıkıldı, ateşleri söndü, askerlerinin gözleri kumla doldu. Düşman tamamen yorgun ve bitkin düştü.

Bu durum Ahzâb, 33:9-10, 25. âyetlerde haber verilir. Âyetlerde de ifade edildiği gibi, düşman hiçbir şey elde edemeden Mekke'ye döndü. Savaş 24 gün devam etti, iki ordu da, karşılıklı ok atışlarıyla savaşı sürdürdü. Müslümanlardan Sa'd b. Muaz, Enes b. Evs, Abdullah b. Sehl, Tufeyl b. Numan, Sa'lebe b. Ganeme, Ka'b b. Zeyd şehit oldular. Müşrikler de 8 zayiat verdi.

Benû Kureyza Ğazvesi (H. 5 / M. 627): Benû Kureyza, Benû Nadîr Yahudileriyle akrabadır. Hz. Peygambe-

rimiz, Hendek savaşından döndükten sonra temizliğini henüz bitirmişti. Bu arada Cebrail (a.s.): "Ey Muhammed! Allah sana Benû Kureyza üzerine yürümeni emrediyor," vahyini getirdi

Rasûlallah, mücahitlerle beraber Kureyza kalesine yaklaştı ve Kureyza Yahudilerini muhasara altına aldılar. Allah Rasûlü'nün 36'sı atlı olmak üzere 3 000 mücahitle gerçekleştirdiği muhasara 15 gün sürdü. Müttefikleri olan kabilelerden bekledikleri yardım da gelmeyince Benû Kureyza Yahudileri anlaşmadan başka çıkar yol bulamadılar. Müslümanlarla kendileri arasında bir hüküm vermek üzere Sa'd b. Muaz'ın hakem tayin edilmesini Peygamberimize bildirdiler.

Sa'd b. Muaz, Rasûlüllah'ın yanında hüküm vermeye çekinmişti. Fakat Rasûlüllah emredince:"Kadınlarını ve çocuklarını esir alalım. Mallarını da kendimiz için alalım. Bülûğ çağına gelen erkeklerin de boynunu vuralım" hükmünü verdi.

Benû Kureyza Yahudilerinden Üseyd b. Sa'y, Sa'lebe b. Sa'y ve Esed b. Ubeyd Müslümanlığı kabul ettiler; Medine'de kaldılar. Sa'd b. Muaz'ın verdiği hüküm gereğince Müslümanlara karşı savaşa katılan Benû Kureyza Yahudileri, Medine'de sıraya dizilip, isimleri çağrılarak birer birer öldürüldü. Öldürülenlerin sayısı 400 ile 600 arasındadır. İçlerinden bir tanesi kadındır ki o, bir Müslümanı değirmen taşıyla öldürdüğü için kısas yapılmıştır.

Benû Kureyza Yahudilerinden 1 500 kılıç, 300 zırh, 1 000 ok ganimet olarak alındı. Ganimetlerin beşte biri Beytülmal'e verilerek, gerisi gazilere ve süvarilere iki, yayalara bir hisse olmak üzere mücahitlere dağıtıldı. Araziler ihtiyaç sahipleri arasında kur'a çekilmek suretiyle paylaştırıldı. Esirler ise Necid ve Şam bölgesinde at, silâh ve savaş malzemeleri gibi eşya ile değiştirildi. Benû Kureyza ğazvesinin en önemli özelliği, Medine'nin Yahudilerin büyük bir kısmından temizlenmiş olmasıdır. Benû Kureyza Yahudilerinin diğer Yahudilere nazaran, katı bir muameleye tâbi olmaları, Hendek savaşında takındıkları tavır dolayısıyladır.

Hicretin Beşinci Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar: Hz. Zeyneb bt. Cahş, Hz. Peygamberimiz (s.a.v.)'in halasının kızıdır. Hz. Aişe validemiz "Zeyneb, eli açık birisidir, çok sadaka verirdi" ve "Rasûlüllah'ın evinde, ondan daha hayırlı bir kadın görmedim," sözleriyle onu taltif etmiştir. Hz. Zeyneb, Hz. Peygamberimiz'den önce Hz. Zeyd b. Hârise ile evlenmişti. Hz. Zeyd b. Hârise ile Hz. Zeyneb anlaşamadılar, boşandılar. Hz. Zeyneb, boşandıktan sonra beklemesi gereken vakit dolunca Allah Rasûlü'yle evlendi. O, Peygamberimizin diğer hanımlarına karşı *"Sizi Allah Rasûlüne babalarınız – velileriniz– nikâhladı, beni ise Allah nikâhladı"* diyerek iftihar ederdi.

Hz. Cüveyriye'nin kocası, Benû Müstalîk ğazvesinde ölmüştü. O, esirlikten kurtuluş bedeli olan miktarı öğrenmek ve gereken bedeli vereceğini bildirmek için Rasûlüllah (s.a.v.)'e geldi. Allah Rasûlü, ona evlenme teklifi yaptı. O, teklifi tereddütsüz kabul etti. Ashab-ı Kiram, bu evlilik sonunda: "Biz, Allah Rasûlü'nün zevcesi olan birisinin akrabalarını esir olarak tuta-

mayız" diyerek, esirleri serbest bıraktılar. Bu sebepledir ki Hz. Aişe annemiz, Hz. Cüveyriye annemiz hakkında: "Ben, kavmine Cüveyriye kadar hayrı dokunan bir kadın görmedim. Onun sayesinde Benû Müstalîk'tan birçok insan esirlikten kurtuldu," der.

Hicretin beşinci yılında Dûmetü'l-Cendel ğazvesi yapılmıştır.

Bu yılda, Sa'd b. Muaz vefat etti. Hendek savaşında kolundan yaralanan ve çok kan kaybeden Sa'd b. Muaz, Benû Kureyza Yahudileri hakkında hükmünü açıkladıktan az bir zaman sonra vefat etti. Cenazesi merasimle kaldırıldı. İlk defa tekbir ve tehlil onun cenazesinde getirildi. Sa'd'ın vefatından sonra Allah Rasûlü şöyle buyurdular: *"Sa'd'ın vefatıyla Arş-ı Alâ titredi ve cenazesinde 70 000 melek hazır bulundu."* Sa'd b.Muaz'ın cenaze namazını da bizzat Allah Rasûlü kıldırdı.

Benû Kureyza ğazvesinden bir müddet sonra Sa'd b. Ubâde'nin annesi vefat etti. Sa'd b. Ubâde, annesi için sadaka olarak bir kuyu kazdırdı. İslâm'da ilk vakıf eser budur.

Hicretin beşinci yılında gerçekleşen bir diğer hâdise, receb ayında Müzeyne kabilesinden 400 kişinin Medine'ye gelip Müslüman olmaları ve Allah Rasûlü'nün onları Muhâcir olarak vasıflandırması olayıdır. Allah Rasûlü Müzeynelilere Muhâcir olduklarını haber verdikten sonra, onları bölgelerine göndermiştir.

Bu yılda, Hendek ğazvesinde, hendek kazılması fikrini ileri süren Selmân-ı Farisî, Benû Kureyza Yahudilerinden olan efendisine gerekli bedeli ödeyerek, kölelikten kurtulmuştur.

Bu yılın bir başka hâdisesi de, zilhicce ayında Rasûlüllah'ın attan düşmesi sonucu sağ dizinin yaralanmasıdır. Yarası sebebiyle Allah Rasûlü beş gün namazlarını oturduğu yerden kılmıştır.

Hendek savaşı esnasında Müslüman olan Nuaym'ın yanı sıra, dört Arap dâhisinden biri olan Muğîre b. Şu'be de hicretin beşinci yılında İslâm'la şereflenmiştir.

Hudeybiye Müsalâhası (H. 6 / M. 628): Allah Rasûlü, rüyasında ashabıyla Mekke'ye gidip umre yaptığını görmüştü. Rasûlüllah, rüyasını ashabına anlattı. Ashab, büyük bir sevinç duydu. Peygamberimiz, Abdullah b. Ümmü Mektûm'u Medine'de vekil bırakarak, Medineli Müslümanlardan oluşan 1400 kişilik bir toplulukla, Zilkade ayının ilk Pazartesi günü yola çıktı;yolculuğa çıkan Müslümanların 200 tanesinin atları ve kurban etmek üzere götürülen 70 deve vardı. Allah Rasûlü umre yapmak üzere çıktığı bu yolculukta beraberinde zevcesi Ümmü Seleme'yi de götürdü.

Rasûlüllah'ın ashabıyla Mekke'ye gelmek üzere olduğu haberi Mekke'de duyulunca, Mekke'de söz sahibi müşrikler Kâ'be'de toplandılar. Peygamberimizi Mekke'ye sokmamak için karar aldılar. Müslümanlar Mekke sınırına gelince, Rasûlüllah'ın devesi Kasvâ çöktü. Ashab, Kasvâ'yı kaldırmaya çalıştıysa da muvaffak olamadı. Allah Rasûlü: *"Kasvâ'nın çökme huyu yoktur. Bir zamanlar –Fil Olayı'nda– filin Mekke'ye girmesine engel olan Allah, şimdi de Kasvâ'nın Mekke'ye girmesine engel oluyor,"* dedi. Kasvâ kalkınca Mekke'ye doğru gitmeyip, Hudeybi-

ye denilen mevkideki suyu çekilen bir kuyunun başına gitti. Efendimiz, ashabına oraya toplanmalarını emretti. Huzaa kabilesinden Büdeyl b. Verka birkaç arkadaşıyla, onların yanına geldiler. Rasûlüllah onlara, "savaş niyetiyle gelmediklerini, amaçlarının Kâ'be'yi tavaf etmek olduğunu" söyledi. Büdeyl, Rasûlüllah ve ashabının yanından ayrılınca, Kureyş müşriklerinin yanına gitti. Müslümanların niyetlerini onlara anlattı.

Kureyş müşrikleri, Büdeyl'in haberinin doğruluğunu araştırmak için, Urve b. Mes'ûd'u elçi olarak Peygamberimize gönderdi. Allah Rasûlü, Urve'ye geliş maksatlarını bildirdi. Urve, Mekke'ye dönünce Rasûlüllah'ın ve ashabının gerçek niyetlerini anlattı. Rasûlüllah, Mekke'ye elçi olarak Hıraş b. Ümeyye'yi gönderdi. Fakat Mekkeliler Hıraş'a çok kötü davrandılar; devesini boğazladılar, kendisini öldürmeye teşebbüs ettiler. Hıraş'tan sonra Hz. Osman, Mekke'ye elçi olarak gönderildi.

Hz. Osman, Mekkelilere niyetlerini anlattı. Fakat Kureyş müşriklerinin cevabı değişmedi. Hz. Osman'a: "İstersen Kâ'be'yi sen tavaf edebilirsin, ama Muhammed asla tavaf edemez," dediler. Hz. Osman: "Allah Rasûlü tavaf etmeden, ben tavaf etmem" deyince, müşrikler hiddetlendiler, onu yanlarında alıkoydular; onun tekrar Müslümanların yanına dönmesine müsaade etmediler. Hz. Osman'ın ve yanındaki 10 kadar Müslüman'ın gecikmesi, Hudeybiye'deki Müslümanlar arasında, onların şehit edildiği şüphesini oluşturduHz. Osman ve yanındaki Müslümanların şehit edildiği haberi Müslümanlar arasında yayılınca, Allah Rasûlü: *"Artık savaş yapmadıkça geri dönemeyiz,"* buyurdu ve Semüre diye bilinen Rıdvan ağacının altına ashabını topladı. Herkes etrafına toplanınca karşısında bulunan Ebû Sinan el- Esedî ile el ele bağlayarak:

"Ölmek var, dönmek yok. Nefsini Allah'a sattığına ve Allah adına Rasûlü ile akdi kabul ettiğine dair söz ver," diyerek bîatleşti. Ashabtan diğerleri de aynı şekilde, Hz. Osman'ın davası için savaşacaklarına dair bîat ettiler. Bîat etmekten sadece Cedd b. Kays adlı münafık kaçındı. Bîat, Rıdvan (Semüre) ağacının altında gerçekleştiği için İslâm tarihinde bu bîate, *"Rıdvan Bîati"* denir.

Müşrikler; Allah Rasûlü'nün ashabıyla yaptığı bîat haberini öğrenince meselenin ciddiyetini anladılar. İçlerinden Süheyl b. Amr'ı barış anlaşması yapmak üzere, Hudeybiye'ye gönderdiler. Bu sırada, müşriklerce serbest bırakılan Hz. Osman ve yanındaki Müslümanlar da Hudeybiye'ye döndüler.

Rasûlüllah'ın anlaşmalarını yazan kâtibi, Hz. Ali idi. Hicretin altıncı yılı Zilkade ayında gerçekleştirilen bu anlaşma maddelerini dört maddede toplamak mümkündür.

* Yapılan bu anlaşma 10 yıl geçerlidir. Bu 10 yıl içinde iki taraf birbirleriyle savaşmayacaktır.

* Müslümanlar, bu yıl Mekke'ye girmeyip geriye dönecekler; gelecek sene silâhsız olarak, yolcu silâhlarından başka silâhlarını yanlarına almadan gelecekler ve Mekke'de sadece üç gün kalacaklardır.

* Müslümanlardan dinini değiştiren olursa, Mekkelilere iade edilecek;

fakat Mekkelilerden Müslüman olanlar Medine'ye gönderilmeyecektir.

* Kabileler Mekkelilerle de, Medinelilerle de birleşmekte serbesttir. Ancak Mekkeliler de Medineliler de taraf oldukları kabilelere, kabilelerin yaptıkları savaşlarda askerî, malî herhangi bir yardım yapmayacaklardır. [1]

Anlaşma metni yazılmış, henüz imzalanmamıştı. Süheyl'in oğlu Ebû Cendel, Peygamberimize gelerek Müslüman olduğunu, Müslümanlarla gitmek istediğini söyledi. Ebû Cendel'i Allah Rasûlü vermek istemiyordu. Fakat Ebû Cendel'in babası Süheyl, anlaşmayı bozacağını söyledi. Efendimiz, Ebû Cendel'i vermek zorunda kaldı. Ebû Cendel'e de: "Ey Ebû Cendel, Kureyşle aramızda anlaşma var. Sabret! Allah sana yardım edecektir," buyurdu.

Anlaşmaya başkan olarak Müslümanlar adına Allah Rasûlü, Kureyş adına Süheyl imza attılar. Şahit olarak, Müslümanlardan Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde ve Hz. Muhammed b. Mesleme; Kureyşten de Mükriz b. Hafs ile Huveytıb b. Hattâb imza attılar.

Kurbanlar kesildikten sonra birkaç gün daha kalınıp, Medine'ye dönüldü. Yolda Fetih sûresi nazil oldu. Bu sûre Müslümanların hissiyatını tamamen izah etmekte ve anlaşmadan ileride Müslümanların kazançlı çıkacaklarını haber vermekteydi: *"Biz Sana apaçık bir fetih yolu açtık."*[2]

Efendimiz, Medine'ye gelince Mekke'de Benû Sakîf kabilesinden Ebû Basir, Müslümanlığı kabul etmiş, Medine'ye Rasûlüllah'ın yanına gitmişti. Ebû Basir gitmemekte ısrar etmesine rağmen, Peygamberimiz onu anlaşma gereği elçilere teslim etmişti. O ve yanına Ebû Dücane gibi Medine'ye kabul edilmeyen yeni müslümanlar müşriklerin kervanlarına zarar vermeye başladılar.

Bu arada Mekke'nin azılı müşriklerinden Ukbe b. Ebî Muayt'ın Müslüman olan kızı Ümmü Gülsüm, bir yolunu bulup Medine'ye, Rasûlüllah'ın yanına geldi. Hz. Peygamber Mümtehine, 60:10. âyeti gereği onu müşriklere teslim etmedi.

Hicretin Altıncı Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar:

Rasûlüllah, hicretin altıncı yılı muharrem ayında Kurata (Muhammed b. Mesleme) seriyyesini gönderdi.

Reci' vak'asında Müslüman tebliğcileri şehit eden Benû Lihyan kabilesi üzerine Rebiülevvel ayında Benû Lihyân seferi düzenlendi. Herhangi bir çarpışma olmadı. Benû Lihyân, Peygamberimizin üzerlerine geldiğini görünce kaçtı.

Bu yılda Rebiülevvel ayında Gabe (Zu Kared) ğazvesi tertip edildi. Bu sefer, Uyeyne b. Hısn'ın 40 atlıyla, Medine'nin Gabe merasına saldırmalarına mukabil düzenlendi. Zu Kared mevkiinde baskıncılara yetişildi, onlardan birkaç kişi öldürüldü; gasp ettikleri develer geri alındı.

Hicretin altıncı senesinde Allah Rasûlü, at ve deve koşusu tertipledi. Bir Arabînin devesi, Efendimizin Gudba isimli devesini geçti. O zamana kadar Gudba'yı hiçbir deve geçememişti.

1 İbn Hişam, III, 332; İbn Sa'd, II, 97; Belâzürî, ***Fütûhu'l-Büldân***, s. 61–62
2 Fetih, 48:1

Hz. Peygamberimize Yapılan Büyü (H. 7 / M. 629):

Rasûlüllah, zilhicce ayında Hudeybiye'den döndü. Hicretin yedinci senesi muharrem ayına girildiği sıralarda Yahudilerin elebaşları, Zurayk oğullarının müttefiki olan münafık sihirbaz Lebîd b. Â'sam'ın yanına geldiler. Ona, Hz. Peygamberimize sihir yapmasını söylediler ve bu işe karşılık ona üç altın teklif ettiler. Lebîd, Yahudilerin teklifini kabul ederek Rasûlüllah'a sihir yaptı.

Sihrin etkisiyle hastalanan Hz. Peygamberimiz hanımlarıyla ilgilenmekten, yemekten, içmekten kesildi. Sonra o uyku ile uyanıklık arasında iken iki melek geldi ve yapılan sihrin nasıl yapıldığını, nerede olduğunu ve çaresini söylediler.

Rasûlüllah, Hz. Ali ve Hz. Ammar b. Yâsir'i çağırıp, sihri kuyudan çıkarmalarını emretti. Onlar kuyuyu boşalttılar. Sihri basamak taşlarından birinin altından bulup çıkardılar. Sihri, Hâris b. Kays ve arkadaşlarının, bir rivayete göre de Kays b. Mihsan'ın çıkardığı zikredilir. Melek gelip Felâk ve Nas sûrelerini okudukça düğümler çözüldü ve Rasûlüllah şifaya kavuştu.

Rasûlüllah'ın Lebîd'i çağırtıp, niçin böyle bir şey yaptığını sorduğu, onun altınlara meylettiğinden dolayı böyle hareket ettiğini söylediği, sahabenin Lebîd'i öldürmek istekleri, Peygamberimizin buna müsaade etmediği rivayet edilir.

Hükümdarlara Gönderilen Davet Mektupları (H. 7 / M. 629)

Peygamberimiz hicretin yedinci yılı muharrem ayında ilk olarak Amr b. Ümeyye'yi bir mektupla Habeş Necaşîsi Ashame'ye gönderdi. Habeş Necaşîsi Ashame mektubu okuyunca, mektubu fil kemiğinden yapılan bir kutu içine yerleştirdi ve şöyle dedi: "Bu mektup kendilerinde bulundukça Habeşlilerde hayır ve bereket eksilmeyecektir." Ashame bu sözü söylemesine rağmen Müslüman olmadı.

Allah Rasûlü hicretin yedinci yılı muharrem ayında Bizans hükümdarı Herakliyus'a Dıhyetü'l-Kelbî'yi, bir mektupla elçi olarak gönderdi. Dıhye, Allah Rasûlü'nün mektubunu Bizans hükümdarı Herakliyus'a verdi. Herakliyus mektubu okuyunca etkilendi, Müslüman olmadı.

Allah Rasûlü hicretin yedinci yılının muharrem ayında İran'daki Sâsânî Devleti'nin hükümdarı II. Hüsrev Perviz'e de Abdullah b. Huzeyfe'yi bir mektupla elçi gönderdi. II. Hüsrev Perviz mektubun içeriğini öğrenmeden kızıp yırttı. Sonra da adamlarına elçiyi sınır dışı etmelerini emretti.

Rasûlüllah (s.a.v.) hicretin yedinci yılı muharrem ayında, Hâtıb b. Ebî Beltea'yı, Mısır Mukavkıs'ı Ciris b. Mina'ya bir mektupla elçi gönderdi. Mukavkıs mektubu okuyup bitirdikten sonra fildişinden yapılmış bir kutuya koydu, elçi Hâtıb'a da ikramda bulundu, makamından olmamak için Müslüman olmadı. O; Hz. Hâtıb'la Allah Rasûlüne 1 500 dinar, iki cariye ve bazı hediyeler gönderdi. Hz. Hâtıb, cariyelere yolda İslâm'ı anlattı. Onlar da Müslümanlığı kabul ettiler. Allah Rasûlü, bu cariyelerden Mariye'yi nikâhlayıp zevceliğe aldı; Sirin'i ise şairi Hz. Hassan b. Sabit'e verdi. Mukavkıs'ın, Rasûlüllah'a gön-

derdiği hediyeler arasında 100 miskal altın, bir katırla bir merkep de vardı. Bu katıra Düldül ismi verilmiştir ki, Peygamberimiz, bazı savaşlarına bununla iştirak etmiştir.

Allah Rasûlü, hicretin yedinci yılı muharrem ayında Şuca'b. Vehb'i Ğassan meliki Hâris b. Ebî Şemr'e, İslâm'a davet maksadıyla gönderdi. Şuca, Ğassan meliki Hâris'i yerinde bulamadı. Hâris b. Ebî Şemr mektubu okuyunca Rasûlüllah'ın mektubunu yere fırlattı.

Allah Rasûlü, hicretin yedinci yılı muharrem ayında Salit b. Amr'ı Yemâme hükümdarı Hevze b. Ali'ye yazdığı İslâm'a davet mektubunu vermesi için gönderdi. Hevze: "Bütün anlattıklarınız iyidir. Bana işinden bazı görevler ver, Müslüman olayım," diyordu. Peygamberimiz bu yersiz teklif karşısında şu cevabı verdi: "Elimde bir karış yer olsa, sana ondan bile bir şey vermem."

Hz. Peygamberimizin Hz. Ümmü Habîbe Annemizle Evlenmesi

Hz. Ümmü Habîbe annemiz, Kureyş'in reisi Ebû Süfyan'ın kızıdır. Mekke döneminde, Kureyşliler Müslümanlara işkenceyi artırınca, Müslümanlar dinlerinin gereklerini serbestçe yapabilmek için Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Bunların arasında Ubeydullah b. Cahş ve hanımı Ümmü Habîbe de bulunuyordu. Fakat Ubeydullah, Habeşistan'da Hıristiyan olmuş ve burada ölmüş, Ümmü Habîbe annemiz dul kalmış, kendisine denk birisini bulamadığı için, bir daha evlenmemişti. Bu sebeple de zor durumdaydı. Böyle bir mü'mine kadının elbette taltif edilmesi gerekiyordu. Bu düşünceyle Allah Rasûlü, Hz. Ümmü Habîbe annemizle kendisini gıyaben nikâhlamasını Habeş Necaşîsi Ashame'ye bildirdi. Ashame de Peygamberimizin arzusunu yerine getirdi. Bu nikâhtan sonra, hicretin yedinci yılında Hz. Peygamberimiz, Ümmü Habîbe ile zifaf oldu.

Hayber'in Fethi (H. 7 / M. 629):

Savaşın Tarihi: Rasûlüllah, Hayber seferine Hudeybiye'den döndükten 20 gün sonra, hicretin yedinci yılında cemadelûlâ ayında çıktı. Muharrem ayında çıktığı da rivayet edilir.

Savaşın Yeri: Hayber, Medine'ye yaklaşık 150 kilometre uzaklıkta, Şam ticaret yolu üzerinde bulunan, güzel hurma bahçelerine, mümbit tarlalara ve irili ufaklı birçok kalelere sahip, yaklaşık 1 000 kişilik sakini olan bir kasabadır.

Asker Sayısı: Allah Rasûlü, yanında zevcesi Hz. Ümmü Seleme'yi de götürdü. Peygamberimiz Hayber seferine 200'ü atlı olmak üzere 1 600 kişiyle katıldı. İbn Hişam, sayının 1400 olduğunu belirtir.

Savaşın sebepleri: Hayber'in fethedilme sebebi üç şekilde mütalâa edilebilir. Birincisi Kureyş ve Gatafan kabilelerini Müslümanlara karşı savaşmaya teşvik eden Hayber Yahudilerine hak ettikleri dersi vermek. İkincisi Hayber Yahudileri diğer kabilelerden daha kuvvetli, mal ve silâh yönünden onlardan daha üstünlerdi. Bunlar kesinlikle İslâm'a girmeyeceklerdi. Rasûlüllah'ın, davasının önünde bir engel teşkil eden Hayber Yahudilerini ortadan kaldırması gerekiyordu. Diğer bir sebep ise Rasûlüllah'ın

davasına engel teşkil eden iki grup, Kureyş ve Yahudiler idi. Düşmanın teke indirilmesi gerekiyordu ki Hudeybiye Müsalâhası'yla Kureyş pasifize olmuşken, Yahudi problemi ortadan kaldırılmalıydı. Rasûlüllah bu gerekçelerle Hayber'in fethine teşebbüs etti.

Savaşın Sonucu: Kamûs kalesi, akabinden de Huseyn, Şak, Bera, Kuteybe, Tıh, Selâm ve diğer kaleler fethedildi. Fetih, safer ayında gerçekleşti. Hayber savaşında Müslümanlar 15 şehit verdiler. Yahudilerden 93 kişi öldürüldü. Savaş bitince Yahudilerden bir heyet, Hz. Peygamberimizle anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre; Yahudilerin Hayber'den çocukları ile birlikte çıkıp gitmelerine izin verilecek, beraberlerinde de bir hayvan yükünden başka bir şey götürmeyeceklerdi. Bunun dışında kalan taşınır, taşınmaz bütün mallar, yay, miğfer, at, zırh gibi savaş araçları ve üzerlerindeki elbiselerinden başka bütün elbise ve kumaşlar İslâm ordusuna bırakılacaktı. Kalede çarpışmaya katılmış olan Yahudilerin kanları dökülmeyecek, mallarını gizleyen olursa, bunların kanları dökülebilecekti. Yahudiler, Hayber'de kalıp Müslümanların arazilerinde ücret mukabilinde ziraat yapmak istediler. Yahudilerin bu teklifi kabul edildi. Hayber'de kalıp mevcut arazide ücret mukabili çalışacaklar, her yıl, Peygamberimize, Abdullah b. Revaha aracılığıyla hâsılatın yarısını göndereceklerdi. Bu uygulama, Hz. Ömer zamanına kadar sürdü.

Ganimet olarak İslâm ordusu birçok mal ve eşya elde etti. Ganimetin beşte biri Beytülmâl'e ayrıldı; geri kalanı da mücahitlere bölüştürüldü. Ganimetten; kadın hastabakıcılara, çocuklara ve Devs kabilesinin sefere iştirak eden mensuplarına da hisse verildi.

Bu savaştan dönülünce Fedek ve Vadiü'l-Kura da İslâm topraklarına dahil edildi.

Savaşla İlgili Önemli Ayrıntılar: O zamana kadar orduda yalnız komutanlara sancak verilirdi. Hayber seferinde askerlere de bayrak verilmiştir.

Devs kabilesinin reisi Tufeyl b. Amr, Müslümanlığı kabul etmiş, halkının da Müslüman olmasını sağlamıştı. Kabilesi ile Medine'ye giden Tufeyl, Müslümanların Hayber seferine gittiğini öğrenince 480 kişiden oluşan kabilesiyle Hayber'e geldi. Gelen bu kabile içerisinde Meşhur hadis ravisi Ebû Hüreyre de vardı.

Hayber'in fethinden sonra, Hayber Yahudilerinin reislerinden Selâm b. Mişkem'in karısı Zeyneb bt. Hâris esir olarak sayılmamıştı. Zeyneb, Hz. Peygamberimizi ve ashabtan bazılarını memnuniyet ifadesi olarak ziyafete davet etti, ziyafet için kızarttığı koyunun içine kuvvetli bir zehir kattı. Amacı Rasûlüllah ve ashabını öldürmekti. Rasûlüllah, ikram edilen koyundan ilk lokmayı ağzına koyar koymaz zehirli olduğunu anlayıp ağzındaki lokmayı hemen geriye çıkardı. Ashabına da "etin zehirli olduğunu, ondan yememelerini" söyledi. Fakat ashabtan Bişr b. Bera, uyarıdan önce ağzına aldığı lokmayı yutmuştu. Etteki zehirin şiddetinden hemen oracıkta şehit oldu. Peygamberimiz Zeyneb'i çağırıp niçin böyle yaptığını sorunca: "Eğer Peygambersen, etin zehirli olduğunu bilecektin. Peygamber değil de hü-

kümdarsan, halkımı Senden kurtaracaktım," dedi. Rasûlallah, onu Bişr'in varislerine teslim etti. Onlar da onu kısas ederek öldürttüler.

Hicretin Yedinci Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar:

Hz. Peygamberimiz, Benû Nadîr reisi Huyey b. Ahtab'ın kızı olan Hz. Safiyye annemizle Hayber'in fethinden sonra evlendi. Aynı şekilde asıl adı Berre olan, Hz. Abbas'ın ve Hz. Cafer'in baldızı Hz. Meymûne annemizle de bu yıl evlendi. O, Peygamberimizin nikâhına aldığı son zevcesidir.

Hudeybiye anlaşmasına göre, Müslümanlar bir yıl sonra Umre yapabileceklerdi. Umre için belirtilen bir yıllık müddet dolunca, Peygamberimiz, hicretin yedinci yılı zilkade ayında ashabıyla Umre yapmak üzere Mekke'ye hareket etti

Hicretin yedinci yılında, Allah Rasûlü bazı yerlere seriyyeler gönderdi. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Hicretin yedinci yılı cemadelâhir ayında Zeyd b. Hârise; şaban ayında Ömer b. Hattâb ve Bişr b. Sa'd; ramazan ayında Galib b. Abdullah el-Leysî; şevval ayında, Bişr b. Sa'd ve zilhicce ayında da İbn Ebî Avcâî es-Sülemî seriyyeleri gönderildi.

Mûte Muharebesi

Savaşın Tarihi: H. 8 / M. 630

Savaşın Yeri: Mûte, Ürdün'ün doğusundaki, Kerek şehri yakınlarındadır. Şam sınırında bulunan Belka'ya tâbi bir köydür. Rumlarla yapılan ilk savaş burada gerçekleşmiştir.

Asker Sayısı: Peygamberimiz, Ğassanilerin üzerine Hz. Zeyd b. Hârise komutasında 3 000 kişilik bir ordu gönderdi. Ğassanilerin komutanı Şurahbil b. Amr, İslâm ordusunun hareketini öğrenince, Kayser'e haber gönderip etraf kabilelerden asker toplamaya başladı. 100 000 askerden müteşekkil bir ordu oluşturdu.

Savaşın Sebepleri: Allah Rasûlü'nün Busra'ya gönderdiği elçisi Hâris b. Umeyr, Mûte denilen mevkiide, Ğassanilerin kumandanlarından Şurahbil b. Amr tarafından şehit edildi

Savaşın Sonucu: Zeyd b. Hârise sancağı alarak savaşa başladı. Ama çok geçmeden bir mızrakla vurulup şehit oldu. Yerine Ca'fer b. Ebî Talib geçti. Cafer kahramanca savaştı o da şehit oldu. Bundan sonra da sancağı Abdullah b. Revaha aldı, çok geçmeden Abdullah da şehit oldu. Askerin bir kısmı Sabit b. Erkam'ın komutan olmasını istediklerinden sancağı ona vermişlerdi. Sancağı elinde tutan Sabit b. Erkam, sancağı Hâlid b. Velîd'e verdi. Hâlid, sancağı alarak askerleri düzene soktu. Hemen düşman üzerine saldırdı. Hâlid'in bu kahramanlığı İslâm ordusunun manevî kuvvetini artırdı. Gece vakti olunca Hâlid, askerlerin yerlerini değiştirdi. Sağ cenahtakileri sol cenaha, sol cenahtakileri sağ cenaha, öndeki kuvvetleri arkaya, arkadaki kuvvetleri de öne geçirdi. Ertesi gün, yılgın bir vaziyette olan düşman, Müslümanlara takviye kuvvet geldiğini zannedip geri çekildi. Hâlid de bu fırsattan yararlanarak, fazla zayiat vermemek için düşmanı takip etmedi; büyük bir zayiat vermekten kurtuldu. İslâm ordusu 3 000 kişiyle 100 000 kişiye karşı savaşmış, sadece 15 şehit vermişti.

Savaşla İlgili Önemli Ayrıntılar: Hâlid b. Velîd bu savaşta dokuz kılıç parçalamıştır. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü, Hâlid'e *"seyfullah" (Allah'ın kılıcı)* unvanını vermiştir. *"Ca'ferin kesilen iki koluna mukabil Allah kendisine iki kanat ihsan edecektir,"* buyurarak da Ca'fer b. Ebî Talib'i *"Ca'fer-i Tayyâr"* diyerek övmüştür.

Mekke'nin Fethi

Savaşın Tarihi: Hicretin sekizinci yılı, Ramazan ayının 10. günü Mekke'den hareket edildi, 20 Ramazan 630'da Mekke fethedildi.

Savaşın Yeri: Mekke

Asker Sayısı: 10 000 kişilik bir orduyla Medine'den hareket etti. Medine'de vekil olarak Ümmü Mektûm bırakıldı. 10 000 kişilik ordunun 700'ü Muhâcirdendi. Bunların 300'ü atlıydı. Ensâr ise 4 000 kişiden oluşuyordu. Bunların da 500'ü atlıydı.

Savaşın Sebepleri: Hudeybiye Müsalâhası'nın maddelerinden birisi, kabilelerin istedikleri tarafa geçebilmelerinin serbest olduğunu belirtiyordu. Bu anlaşmanın üzerinden henüz 22 ay kadar zaman geçmişti ki bir gece, Benû Bekir kabilesi Vetir suyu civarında Huzaa kabilesine saldırdı. Müşriklerin bu tavrı -Hudeybiye Müsalâhası'nın ihlâli- savaş sebebidir.

Savaşın Sonucu: İslâm ordusu Mekke'ye girerken, kesinlikle kan dökmek istemiyordu. Fakat Hâlid b. Velîd'in kumandanlığını yaptığı cenaha İkrime b. Ebî Cehil ve beraberindeki bir grup saldırdılar. Hâlid, ilk önce Peygamberimizin emri doğrultusunda hareket etti; saldırıya karşılık vermedi. Ama müşrikler saldırılarını artırınca karşılık vermek zorunda kaldı. Çatışmada iki mücahit şehit düştü. Müşriklerden de 13 müşrik öldürüldü. Daha sonra Peygamberimiz, Hâlid'i çağırtıp bunun sebebini sordu. Hâlid, saldırıya uğradıklarını, kendilerini müdafaa ettiklerini belirtti. Peygamberimiz Hâlid'in mazeretini makul karşıladı. Neticede Mekke kan dökülmeden fethedilmiş oldu.

Savaşla İlgili Önemli Ayrıntılar: Peygamberimiz, seferin nereye yapılacağını gizli tutmuştu. Bu, Mekke'nin fethini kan dökmeden gerçekleştirmek isteğinden kaynaklanıyordu.

Medine'den hareket eden 10 000 kişilik İslâm ordusunda herkes oruçluydu. Ordu Kuteyd mevkiine vardığı zaman, Rasûlüllah ordusuyla birlikte ikindi namazını kıldı. İkindi namazından sonra Allah Rasûlü orucunu açtı ve ashabına da oruçlarını açmalarını söyledi.

Rasûlüllah; ordusunu Mekke'nin dört bir tarafından, dört kol hâlinde harekete geçirdi. Bu kollara Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ubade, Hâlid b. Velîd, Ebû Ubeyde b. Cerrah kumandanlık ediyorlardı.

Allah Rasûlü Kâ'be'nin anahtarlarını Osman b. Talha'nın annesinden getirtti. Benû Şeybe'den Abbas, Hz. Peygamberimizden Kâ'be'deki sikaye ve sidane görevinin kendisine verilmesini istedi. Rasûlüllah liyakatini göz önünde bulundurarak Kâ'be'nin anahtarlarını Osman b. Talha'ya verdi.

Rasûlüllah, Kâ'be'nin içindeki 360 putu kırdırdı, Hıristiyan ve Yahudiler tarafından asılmış Peygamber resimlerini de Kâ'be'den kaldırttı. Efendimiz, Mekke'nin etrafında bulunan

putları kırmaları için, Hâlid b. Velîd, Saîd b. Zeyd, Amr b. el-Âs gibi sahabelere görev verdi. Hâlid, Uzza; Saîd, Menat; Amr da, Süva putlarını kırıp geldiler. Böylece Mekke'nin çevresi putlardan arınmış oldu.

Allah Rasûlü Mekke'de 15 gün kadar kaldı. Bu zaman zarfında namazlarını seferî olarak kıldı. Esasen Ensâr, Rasûlüllah'ın bundan sonra Mekke'de kalacağını sanıyordu. Fakat Allah Rasûlü Medine'ye gideceğini bildirdi. Mekke'ye vali olarak Attâb b. Esîd'i; eğitim–öğretim işlerine de Muaz b. Cebel'i tayin etti. Bu arada Allah Rasûlü, hicretin kaldırıldığını da bildirdi. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Mekkelilere "Tuleka" denildi.

Huneyn Ğazvesi

Savaşın Tarihi: (H. 8 / M. 630) Hicretin sekizinci yılının şevval ayında, cumartesi gecesi Mekke'den hareket edildi.

Savaşın Yeri: Huneyn; Mekke ile Taif arasında, yaklaşık Mekke'ye 30 mil = 48,28 kilometre uzaklıkta, iki tarafı dağlık, ortasında dar bir geçit bulunan ve Zülmecaz fuarının kurulduğu vadinin ismidir.

Asker Sayısı: Allah Rasûlü,12 000 kişilik bir orduyla Mekke'den hareket etti. Ordudaki mücahitlerin 2 000'i yeni Müslüman olan Mekkelilerden (tulekadan), 10 000'i de Medineli Müslümanlardan oluşuyordu. Müslümanların ordusunda müşriklerden de birçok insan vardı. Bu savaşta kullanmak üzere Efendimiz, Safvan b. Ümeyye'den 100 tane zırhı emanet olarak aldı. Hevazin kabilesi, 20 000 kişilik bir ordudan oluşuyordu.

Savaşın Sebepleri: Mekke fethedilince, artık sıranın kendilerine geleceğini düşünen diğer kabileler, Müslümanların aleyhine toplandılar. Bunların başında Sakîf ve Hevazin kabilesi yer alır. Hevazin kabilesinin reisi Mâlik b. Avf, bütün kabileleri; kadınlarıyla, çocuklarıyla ve mallarıyla Evtas mevkiinde toplanmaya çağırdı. Allah Rasûlü, durumu haber alınca Mekke'den hareket etti.

Savaşın Sonucu: Huneyn ğazvesi; Peygamberimizin sebatı, şecaati ve duasıyla, İslâm ordusuna yardım eden meleklerin desteğiyle, Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Düşman ordusunun bir kısmı Taif'e, bir kısmı Nahle'ye, bir kısmı da Evtas'a kaçtı. Bu savaşta Müslümanlar 70 şehit verdiler, düşman kuvvetleri de birçok zayiat verdi. Müslümanlar savaşın sonunda o zamana kadar hiçbir savaşta ele geçmeyen ganimet elde ettiler. Savaş meydanında 2 000 deve, 40 000 koyun, 4 000 okka gümüş, 6 000 kadar esir, Müslümanlara kaldı. Bunların hepsi Ci'rane vadisinde toplanıp, orada muhafaza edildi.

Savaşla İlgili Önemli Ayrıntılar: Rasûlüllah, ordusuna öncü kuvvet olarak Benû Süleym'den oluşan birlikleri seçmiş, başlarına da Hâlid b. Velîd'i kumandan olarak tayin etmişti.

Peygamberimiz bu savaşta iki miğfer ve iki zırh giymiş ve Mısır Mukavkısı'nın hediye ettiği Düldül'e binmişti.

Evtas Ğazvesi

Savaşın Tarihi: H. 8 / M. 630

Savaşın Yeri: Evtas, Huneyn vadisinin alt taraflarında olup Taif'e doğru uzanan kısımlarıdır.

Savaşın Sebepleri: Huneyn bozgunundan sonra, düşman ordusundan bir kısmının, geride kalan mallarını muhafaza etmek için Evtas'ta toplanmaları, İslâm ordusunun bunları takip etmeleri savaşın sebebidir.

Savaşın Sonucu: Allah Rasûlü, bunların üzerine Ebû Âmir el-Eş'ârî kumandasında bir grup asker gönderdi. Müslümanların kumandanı Ebû Âmir şehit oldu. Komutanlığı Ebû Musa el-Eş'ârî devraldı. Düşman kuvvetlerinin komutanını da Zübeyr b. Avvam öldürdü. Çok geçmeden, düşman mağlup edildi. Birçok ganimet ve esir alınarak geri dönüldü. Alınan esirler arasında Peygamberimizin sütkardeşi Şeyma da vardı. Peygamberimiz Şeyma'ya vafakar bir şekilde muamele etti; ancak o Müslüman olmadı.

Taif Gazvesi

Savaşın Tarihi: H. 8 / M. 630

Savaşın Yeri: Taif, Mekke'nin doğusunda, üzüm bağları ve hurma bahçeleriyle meşhur, Hicaz bölgesinin Mekke ve Medine'den sonra en önemli şehridir.

Savaşın Sebepleri: Huneyn ğazvesinde bozguna uğrayıp kaçan Benû Sakîf kabilesi, memleketlerine dönüp Taif kalesine çekildiler. Benû Hevazinlerin reisi Mâlik bir Avf da bu kaleye kaçmıştı. Allah Rasûlü, Benû Sakîfliler toplanmadan onlara hücum etmeyi uygun gördü.

Savaşın Sonucu: Hâlid b. Velîd komutasında 1 000 kişilik bir kuvvet Taif şehrini kuşattı. Taifliler kalelerine sığındılar. İslâm ordusu ilk kez bu savaşta mancınık denen savaş âletini kullandı. Taifliler sürekli Müslümanlara ok yağdırıyorlardı. Bunun neticesinde Müslümanlardan 12 mücahit şehit oldu. Bazı mücahitler de yara aldılar. Kuşatma yaklaşık 20 gün sürdü. Fakat kesin netice alınamadı. Peygamberimiz, kuşatmayı kaldırdı.

Hicretin Sekizinci Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar:

Hâlid b. Velîd, Amr b. el-Âs, Osman b. Talha gibi, Kureyş'in ileri gelenleri bu yılda Müslüman oldular.

Ka'b b. Züheyr bu yıl Müslüman oldu. Rasûlüllah'a bir kasidesini takdim etti, kasidesinde davasını ve Rasûlüllah'ı en güzel şekilde övdü. Kasidesini bitirdiği zaman Rasûlüllah hırkasını, Ka'b'a hediye etti. İslâm Tarihi'nde bu kasideye *"Hırka Kasidesi"* anlamında *Kaside-i Bürde* denir.

Rasûlüllah hicretin sekizinci yılı zilkade ayında, komşu ülkelere de elçiler göndererek onları İslâm'a davet etti.

Allah Rasûlü, Bahreyn'e elçi olarak A'lâ b. el-Hadramî'yi, Umman'a Amr b. el-Âs'ı, Ğassan emiri Celebe'ye, Şuca' b. Vehb'i İslâm'a davet mektubuyla gönderdi. Onlar Müslüman oldular. Benû Cuzâm kabilesinin reisine de bir elçi gönderildi. Kabile reisi Fürve b. Amr, Müslüman oldu. Rasûlüllah'a mektup ve hediyeler gönderdi. Fürve'nin Müslüman olduğunu Bizanslılar duymuş, onu dininden döndürmek istemişlerdi. Fürve, İslâm'dan dönmeyince, idam edilerek şehit oldu.

Bu yılda, Rasûlüllah'ın büyük kızı Hz. Zeyneb vefat etti. Rasûlüllah, Hz. Zeyneb'i tabuta koydurup, mezara götürdü. Bu olaydan sonra, cenazelerin tabutla götürülmesi sünnet oldu.

Hicretin sekizinci yılında, cemaat çoğaldığından dolayı Mescit'te

Rasûlüllah'ın sesi herkes tarafından işitilemiyordu. Bunun için Rasûlüllah'a üç basamaklı bir minber yapıldı.

Bu yılda Gatafan kabilesinin reisi Uyeyne b. Hısn, Müslüman oldu. Benû Süleym kabilesinden de 1 000 kadar kişi Müslüman oldular ve Huneyn seferine katıldılar.

Bu yılda Amr b. el-Âs seriyyesi de gönderildi.

Hicretin Dokuzuncu Yılında Genel Durum

Hicretin dokuzuncu senesi muharrem ayında Benû Esed kabilesinden bir heyet Medine'ye gelerek Müslüman oldu.

Hicretin dokuzuncu yılında birçok heyet bölük bölük Medine'ye gelerek Müslüman oldu. Bu sebepledir ki İslâm Tarihi'nde bu yıla *"heyetler yılı = senetü'l-vüfûd"* adı verilmiştir.

Bu yıl Hz. Peygamber'in Hanımlarından bir ay ayrı kalması (İ'lâ ve Tahyir Olayı) gerçekleşti.

Tebûk Seferi

Savaşın Tarihi: H. 9 / M. 631

Savaşın Yeri: Tebûk; Şam ve Vadiü'l-Kura arasında bulunan bir şehirdir.

Savaşın Sebepleri: İslâm ordusunu ancak kendilerinin mağlup edebileceklerine inanan Bizans, Şam'da büyük bir ordu hazırlamaya koyuldu. Bizans imparatoru, askerlerin bir senelik ücretini peşin verdi. Savaş için Lahm, Cuzâm, Âmile, Ğassân ve diğer kabileleri de toplayıp güç birliği yaptılar. Hazırlığı tamamlayan Bizans ordusu, Arap Yarımadasına doğru harekete geçti. Bizans'ın durumunu öğrenen Rasûlüllah da, savaş hazırlığına başladı.

Asker Sayısı: Allah Rasûlü, bütün bu imkânsızlıklara rağmen 30 000 kişilik bir ordu hazırladı. Ordunun 10 000'i süvarilerden oluşuyordu.

Savaşın Sonucu: İslâm ordusu Tebûk'e vardığı zaman, gerek Bizanslılardan, gerek burada oturan gayrimüslimlerden hiçbir kuvvetle karşılaşmadı. Bunun üzerine Rasûlüllah ordusuyla daha ileriye gitmeyip, Tebûk'te istirahata çekildi. Tebûk'te savaş olmadı. Fakat İslâm ordusunun Şam sınırına kadar gelip, Bizans gibi güçlü bir devlete meydan okuması, etrafa dehşet verdi. Bu sebeple, ordu Tebûk'te iken Eyle, Dumetü'l-Cendel halkıyla anlaşma yaptı. Tebûk'te ordusuyla 20 gün kalan Rasûlüllah, Medine'ye döndü.

Savaşla İlgili Önemli Ayrıntılar: İslâm Tarihi'nde, zor şartlarda hazırlanan ve sefer anında çok güçlük çeken bu orduya *"güçlük ordusu"* anlamında *"ceyşü'l-usr,"* ğazveye de *"ğazvetü'l-usre"* denilir. Münafıklar nifaklarını ortaya döktükleri için, *"fâdıha ğazvesi"* de denilmiştir.

Müslümanların içerisinde bazı kimseler vardı ki, yiyecek ve erzak yükleyecek binitlerinin yokluğu yüzünden, savaşa katılamayacakları için gözyaşı döktüler. İslâm Tarihi'nde bunlara, *"ağlayanlar"* anlamında *"bekkâûn"* denilir. Bu şahısların isimleri şunlardır: Ebû Leylâ el-Mazinî, Amr b. Aneme, Ulbe b. Zeyd, Sâlim b. Umeyr, Haremî b. Amr, Seleme b. Dahr, İrbad b. Sâriye, Abdullah b. Muğaffel.

İnançları sağlam olmasına rağmen, Müslümanlardan üç kişi zahmet ve sıkıntıdan kaçıp, savaşa iştirak etmediler. Bu üç kişi Mürare b. Rebî, Hilâl b. Ümeyye ve Ka'b b. Mâlik'tir.

Peygamberimiz, daha önceki savaşların hepsine iştirak eden Hz. Ali'yi, çoluk çocuğuna bakması için Medine'de bıraktı. Hz. Ali, her ne kadar Rasûlüllah'a bu savaşa katılmak istediğini belirtmişse de, Rasûlüllah ona müsaade etmedi.

Rasûlüllah'ın Tebûk'ten ayrılmasının bir nedeni de, Şam'da Tâun hastalığının olduğunu işitmesindendir: "Tâun olan yere girmeyiniz," buyuran Peygamberimiz, Tebûk'ten ileri geçmedi.

Bu esnada münafıklardan 12 kişi Rasûlüllah'a suikast girişiminde bulunmayı kararlaştırdılar. Durumu Allah (c.c.), Rasûlüllah'a bildirdi.

İslâm ordusu, Tebûk'e hareket etmeden önce bazı münafıklar, Kubâ taraflarında, kendi aralarında Müslümanlar aleyhine kararlar alabilmek için bir mescit yapmaya karar verdiler. Bu mescit, *"Dırar Mescidi"* diye isimlendirilir, *"Muzır Mescid "*diye anılır. Allah Rasûlü, ashabtan Mâlik b. Dahşen ile Âsım b. Adiyy'i çağırarak, Dırar (zarar) Mescidi'nin yıkılmasını emretti. Onlar da gidip Dırar Mescidi'ni yıkıp imha ettiler.

Hz. Ebûbekir'in Hac Emîri Tayin Edilmesi (H. 9 / M. 631): Hicretin dokuzuncu yılında, Hac ibadeti farz kılındı. Rasûlüllah bu farziyeti ashabına açıkladı ve onların haccetmelerini emretti. Peygamberimiz, kendisi de büyük bir arzuyla haccetmek istiyordu. Fakat Kâ'be'de müşrikler de bulunacağı için, bu arzusunu erteledi. Çünkü müşrikler Kâ'be'yi çıplak olarak ve kadın–erkek karışık olarak tavaf ediyorlardı. Allah Rasûlü, ashabtan 300 kişiyi haccetmeleri için Mekke'ye gönderdi. Bu kafilenin başına hac emîri olarak Hz. Ebûbekir'i tayin etti. Kafile henüz yolda iken Berae (Tevbe) sûresi nazil oldu. Hz. Peygamberimiz, Berae sûresinin âyetlerini halka okumak üzere kafilenin arkasından Hz. Ali'yi gönderdi, bu göreve Hz. Ali'yi tayin etti. Hz. Ali'nin Rasûlüllah'ın emriyle halka tebliğ edeceği hususlar şunlardı:

* Cennete ancak mü'min olanlar girecektir.

* Mü'min ile kâfir bu yıldan sonra Mescid-i Haram'da birleşmeyecek ve müşrikler Kâ'be'ye yanaşmayacaktır.

* Cahiliye âdetleri kaldırılmıştır. Hiç kimse Kâ'be'yi çıplak olarak tavaf edemeyecektir.

* Müşriklerden Müslümanlarla anlaşması olmayanlar veya anlaşması olup da müddeti bitenlere dört ay müddet verilmiştir. Bu müddet geçtikten sonra, iman etmeyenlerin ve anlaşması mevcut olup da müddeti bitenlerin kanları helâl sayılacaktır.

Hz. Ali'nin bu tebliğinden sonra Hicaz, müşriklerden temizlenmeye başladı. Tebliğde yer alan dördüncü maddeye *"Beraet ilânı"* adı verilmiştir.

Hicretin Dokuzuncu Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar:

Rasûlüllah, receb ayında, Habeş Necaşîsi Ashame'nin ölüm haberini verdi. Ashab ile birlikte Necaşî'nin cenaze namazını kıldı.

Hicretin dokuzuncu senesi şaban ayında Rasûlüllah'ın kızı, Hz. Osman'ın zevcesi olan Hz. Ümmü Gülsüm vefat etti. Hz. Ümmü Gülsüm'ün cenaze namazını Rasûlüllah kıldırdı. Hz. Hatice annemiz Müslüman olduğunda, o, annesiyle beraber Müslüman olmuştu. Hz. Ümmü Gülsüm'ün çocuğu olmamıştı.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Vefatı:

Veda Haccı: Rasûlüllah, hicretin 10. senesinde *"Veda Haccı"* diye isimlendirilen haccını gerçekleştirdi. Bu hacca Mâide, 5:3'te dinin kemale erdiği, tamamlandığı ifade edildiği için *"Huccetü'l-Kemal ve't-Temam;"* hac ibadetinin bütün hükümleri söz ile burada açıklandığı için *"Huccetü'l-Belâğ"* adı da verilir. Bu haccın bir diğer adı da *"Huccetü'l-İslâm"*dır. Rasûlüllah, 100 000'den fazla hacıya meşhur *Veda Hutbesi*'ni irad etti.

Bu hac Rasûlüllah'ın ilk ve son haccıdır. Her ne kadar "Veda Haccı" ifadesi, Rasûlüllah'ın başka hacları da varmış gibi bir çağrışım yapıyorsa da, Hz. Peygamberimizin farz olarak ifa ettiği haccı bir tanedir. Allah Rasûlü'nün yaptığı umre sayısı ise dörttür.

Peygamberlik İddiasında Bulunan Bazı Kişilerin Türemesi (H. 10/M. 632): Rasûlüllah, Veda haccını yapıp ashabıyla Medine'ye dönünce, değişik bölgelerden gelen Müslümanlar da memleketlerine döndüler. Allah Rasûlü, bu esnada hastalandı. Zaten, Arafat'ta nazil olan Mâide sûresinin üçüncü âyeti, Rasûlüllah'ın görevini tamamladığını, vefatının yakın olduğunu îma ediyordu.

İşte böyle bir ortamda, bazı kişiler Peygamberlik iddiasına kalkıştı. Bunların başında, Müseylimetü'l-Kezzab gelir. Müseylime, daha önce Müslümanken, sonra dinden dönmüştü. Dinden döndükten sonra, Peygamberlik iddiasına kalkıştı. Rasûlüllah'a bir mektup göndererek, kendisinin de Peygamber olduğunu bildirdi. Hz. Ebûbekir'in halifeliği devrinde, Hz. Hamza'yı Uhud savaşında şehit eden Vahşî b. Harb, Hz. Hamza'yı şehit ettiği mızrağıyla Müseylime'yi öldürmüştür. Yine bu esnada Esvedü'l-Ansî de Peygamberlik iddiasına kalkışmış Yemen'de isyan çıkarmıştı. Peygamberimizin emriyle Esved etkisiz hâle getirildi.

Hicretin Onuncu Yılında Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar

Hicretin 10. senesi, rebiülevvel ay'ının 10. gününde, Peygamberimizin Hz. Mariye'den doğan oğlu Hz. İbrahim, bir buçuk yaşında iken vefat etti. Hz. İbrahim'in vefatı üzerine Rasûlüllah kendisini tutamayıp ağladı. Hz. İbrahim'in cenaze namazını Rasûlüllah kıldırdı; Bâki mezarlığına defnedildi

Veda haccı sırasında inen Mâide sûresinin üçüncü âyeti, İslâm dininin artık tamamlandığını, Rasûlüllah'ın vazifesinin sona ermek üzere olduğunu işaret etmiştir.

Bu yıl da Medine'ye elçiler ve temsilciler gelmeye devam ettiler. Medine'ye gelen bu heyetlerin Müslüman olmaları üzerine, Nasr sûresi nazil oldu. Bu sûre esas itibariyle iki önemli gerçeği belirtir. Birisi İslâmiyet'in gereken olgunluğa eriştiği, dinin tamamlandığı; diğeri de Rasûlüllah'ın vefatının yaklaştığı hususlarıdır.

Bu yılın rebiülevvel ayında Rasûlüllah Hâlid b. Velîd'i Necran bölgesine, 400 kişilik birlikle gönderdi. Hâlid b. Velîd'e Necran halkından Hâris b. Ka'b oğullarını İslâm'a davet etmesini, şayet Müslüman olmazlarsa, onlarla savaşmasını emretti. Hâlid, Hâris b. Ka'b oğullarını üç gün İslâm'a

davet etti. Sonunda, onlar da Müslüman oldular. Hâlid, bir müddet orada kalıp, onlara İslâm dininin gereklerini öğretti.

İslâm'ın çığ gibi büyüyüp gelişmesi, Müslüman olan bölgelere valilerin ve zekât memurlarının gönderilmesi zorunlu kılındı. Hicretin 10. yılında Rasûlüllah, Müslüman bölgelere ehil kişilerden vali ve zekât memurları tayin etti. Necran, Hadramut, San'a, Kinde, Sadif, Yemen, Zebid, Rima, Aden, Sahil, Cened vali ve zekât memurlarının gönderildiği yerler arasındadır.

Üsâme Ordusu (H. 11 / M. 632): Rasûlüllah, hicretin 11. yılı safer ayının 26'sında, İslâm devleti için büyük bir tehlike arz eden Bizans'a karşı bir ordu gönderdi. Şam taraflarının temizlenmesi görevi bu orduya verildi. Rasûlüllah bu orduya komutan olarak, henüz 18 yaşında olan Üsâme'yi tayin etti. 40 000 kişilik İslâm ordusu, Medine dışındaki Cürm mevkiinde toplandı.

Rasûlüllah'ın Hastalanması ve Vefatı: Her sene Kur'ân'ı Kerîm Cebrail tarafından bir kez *"arz"* olunurdu. Hicretin 11. yılında Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlüllah'a iki kez *"arz"* edildi.

Rasûlüllah, safer ayının 28'inde, Üsâme ordusunun hazırlanmasından bir gün sonra humma hastalığına yakalandı. Rasûlüllah hastalandığı zaman zevceleri; Peygamberimizin, Hz. Aişe'nin evinde tedavi görmesine izin verdiler.

Peygamberimizin hastalığı şiddetlenince Fazl b. Abbas'la Mescid'e gitti, ashabıyla helâlleşti ve onlara bazı tavsiyelerde bulundu.

Hz. Ebûbekir, Rasûlüllah'ın hastalığından vefatına kadar geçen sürede 17 vakit namazında mü'minlere imamlık yaptı.

Rasûlüllah, doğduğu ay ve gün olan Rebiülevvel ayının 12'sinde, Pazartesi günü yüce Dost'una kavuştu. Mekke'de 13, Medine'de 10 yıl Peygamberlik yapan ve 63 yaşında vefat eden Peygamberimizin vefatı anında üzerinde yamalı bir aba, kaba bir izar (peştamal) vardı. Bunlar dünya hayatı sona erdiğinde Rasûlüllah'ın üzerinde bulunan elbiseleriydi. Kalkanını bir Yahudiye rehin bırakmıştı.

Hz. Peygamberin vefatıyla bir boşluk oluşmuştu. Devletin işlerinin görülmesi için bir halife seçilmesi, Rasûlüllah'ın teçhiz ve defninin yapılması gerekiyordu. Ama Allah Rasûlü, vefatından önce yerine halifelik yapacak bir kimseyi tayin etmemişti. Ashab-ı Kiram, halifenin seçilmesi için hemen teşebbüse geçti. Rasûlüllah'ın vefat ettiği gün olan pazartesi günü, öğleden akşama kadar yapılan müzakerelerden sonra, Hz. Ebûbekir halife seçildi. Ertesi günü, Hz. Ebûbekir Mescid'e gelip minbere oturdu. Daha konuşmaya başlamadan önce, Hz. Ömer ayağa kalkıp, Hz. Ebûbekir'e bîat etti. Arkasından da Mescit'te bulunan Müslümanlar kalkıp bîat ettiler.

Vasiyet gereği Hz. Ali, Hz. Peygamberimizi yıkadı. Yanına yardımcı olarak Hz. Fazl b. Abbas, Hz. Üsâme, Rasûlüllah'ın azatlısı Salih'i aldı. Ensârı temsilen Evs b. Havelî de içeriye alındı. Hz. Peygamberimiz gömleğiyle beraber yıkandı. Rasûlüllah yıkandıktan sonra Fazl, Ali, Abbas ve Salih ta-

rafından, Yemen işi olan, beyaz renkli, üç kat kefenle kefenlendi.

Bütün bu işler bittikten sonra Rasûlüllah, Hücre–i Saadet'inde divan üzerine konuldu. İnsanlar grup grup gelip tek başlarına Rasûlüllah'ın cenaze namazını kıldılar. Kılanlar dışarıya çıktı. Kılmayan kimse kalmayıncaya dek bu durum devam etti. Peygamberimizin namazını erkeklerden sonra kadınlar, daha sonra da çocuklar kıldılar.

Rasûlüllah'ın defnedileceği yer konusunda Hz. Ebûbekir, ashabıyla istişare etti ve şöyle dedi: Rasûlüllah'tan işittim. O şöyle buyurdu: *"Peygamberler öldükleri yere defnedilirler"* Bunu söyledikten sonra, Rasûlüllah'ın yatağının altının kazılmasını istedi. Rasûlüllah'ın kabri lâhid şeklinde, günümüz kabirleri gibi kazıldı. Hz. Peygamberimiz'in kabrini Ebû Talha künyesiyle meşhur sahâbî Zeyd bin Sehl kazdı.

Rasûlüllah, Çarşamba günü gece yarısına doğru defnedildi. Peygamberimizin kabrine, Hz. Ali, Fadl b. Abbas, Kusem b. Abbas ve Peygamberimizin azadlısı Şukran indiler. Evs b. Havli, Hz. Ali'ye "Ey Ali! Allah aşkına, Resulullahın Peygamberimizin bizi de, nasiplendir!" dedi. Hz. Ali "İn öyle ise!" diyerek onu da kabrin içine çağırdı. Hz. Abbas'ın oğlu Kusem, kabirdeki hizmeti bitirip en son çıkan idi.

Peygamberimiz şahsî eşyaları haricinde miras olarak arkasında hiçbir servet, hiçbir mal bırakmamıştı. Olan para ve malını vefatından önce sadaka olarak dağıtmıştı. Hz. Fatıma, Fedek ve Hayber'deki Rasûlüllah'a ait arazileri Hz. Ebûbekir'den istemiş, fakat Hz. Ebûbekir, Rasûlüllah'ın: *"Biz Peygamberler, miras bırakmayız,"* hadisini hatırlatarak, Hz. Fatıma'ya bu arazileri vermemiş, Rasûlüllah'ın hanımlarının ve kızının iaşelerini Beytülmâl'den karşılamıştır.

Rasûlüllah'tan, manevî miras olarak, İslâm dininin esaslarını ihtiva eden, Kur'ân, Sünnet ve ümmeti kaldı. Bu miras, bağlılarını maddî ve manevî alanlarda medeniyetin zirvesine taşıdı. Allah Rasûlü, maddî miras olarak sayabileceğimiz şu mallarını geride bıraktı. Elbise, iki kilim, birkaç su kabı, bir çarşaf, yıkandığı teknesi, tarağı, makası, misvakı... vb. gibi şahsî eşyalarla üzerinde *"Rasûlüllah Muhammed"* yazılı olan mührü.

Hz. Peygamberimiz Dönemi'yle İlgili Dikkat Çeken Bazı Önemli Malumat

• "Sahabe Asrı" Hz. Peygamber'in vefat yılı olan hicri 11 (632) tarihinde başlar ve en son vefat eden sahâbî Ebu't-Tufeyl Amir b. Vâsile İbnü'l-Eskâ'nın hicri 110 (728) yılında vefatıyla sona erer. Dolayısıyla en son vefat eden sahâbî: Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el Cüheynî (Leys)'dir.

• Medîne'de ilk vefat eden, Bakî kabristanına ilk defin olunan ve kabrinin başına ilk mezar taşı dikilen kişi muhâcir sahâbî, Osman b. Maz'ûn'dur.

• Günümüzanlamındaki selâmı -ilk selâmı- veren, Ebû Zer-i el-Ğıfârî'dir.

• İlk kadın şehit, Hz. Sümeyye'dir.

• İlk erkek şehit, Hz. Yâsir b. Âmir'dir.

• İlk İslâm valisi, Yemen Valisi Bâzân'dır.

• Peygamberimizin ilk cemaatle namaz kıldırdığı namaz akşam namazıdır.

• Peygamberimizin cemaatle namaz kıldığı son vakit Sabah namazıdır.

• "Peygamber hatibi" olarak bilinen sahâbi Sabit b. Kays'dır.

• Peygamberimiz (sav.) Mescidi Nebevi'nin Babü Cibril kapısını kullanarak Mescide girerdi.

• İslâm için ilk kan akıtan kişi Sad b. Ebî Vakkâs'tır.

• Peygamberimiz (sav.)'in doğduğu evin adı Daru't-tebâbia'dır.

• Rasülü Ekrem Efendimizin; "havarimdir" dediği kişi Zübeyr b. Avvam'dır.

• Medîne'de müslümanlara cemaatla ilk defa namazı kıldıran Mus'ab b. Umeyr (r.a.)'dır.

• Mescid-i Nebî'nin yakınlarında bulunan bir bölgede bulunan bulut kümesinin altına Peygamberimiz gölgelenmek için ara sıra giderdi. Bulutun olduğu bu bölgeye sonradan mescit yapıldı. Bu mescidin ismi ğamâme Mescidi'dir.

• Bedir savaşında babasını öldüren sahâbi Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır.

• Yalancı Peygamber Müseylime ve adamlarının Hz. Ebûbekir efendimizin halifeliği döneminde öldürüldüğü bahçeye Hadigatü'l-Mevt denir.

DÖRT HALİFE DEVRİ (632–661)

Dönemin Genel Özellikleri:

1- Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebûbekir'in seçilmesiyle başlayıp, Hz. Ali'nin şehit edilmesiyle biten döneme dört halife dönemi denilmektedir. Bazı yazarlar 6 aylık Hz. Hasan dönemini de Asr-ı Saâdet devri içinde sayarlar.

2- Bu dönemin Halifelerinin seçilmelerinde, seçim, istişare (şura), bîat usullerine başvurulmuştur. 3- Bu dönemde İslâm geniş bir alana yayıldı.

4- İslâm devleti kurumlaştı.

5- İslâm devleti devrin en büyük güçleriyle mücadele edebilecek bir duruma geldi.

Hz. EBÛBEKİR DÖNEMİ

(632 – 634)

Ridde Olayları: Hz. Peygamberimizin vefatından sonra bazı kişilerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkması, Abs, Zübyan gibi bazı kabilelerin zekât vermeyi reddetmesi gibi sebeplerle oluşan hareketlerdir. Hz. Ebûbekir, Ridde hareketlerini bastırmış ve devlette birlik ve beraberliği sağlamıştır. Bu dönemde:

1- Zekât vermek istemeyen kabileler itaat altına alındı. Peygamberlik iddiasında bulunanlarla savaşıldı. Yalancı peygamberler ortadan kaldırıldı. Böylece iç siyasî otorite sağlanmıştır.

2- Bahreyn ve Umman'daki ayaklanmalar bastırıldı. Yemen ve Hadramut yeniden İslâm Devleti'ne bağlandı. *Böylece bütün Arabistan Medîne etrafında yeniden birleştirildi.*

3- Kur'ân-ı Kerîm âyetleri toplanarak *"kitap"* haline getirildi. Kur'ân-ı Kerîm'e ilk defa Mushaf ismi verildi. Kur'ân-ı Kerîm'in kitap haline getirilmesinde;

a-Hz. Muhammed'in vefat etmesi

b-Yalancı peygamberlerin ortaya çıkması

c- Hafızların savaşlarda şehit olmaları

d-Âyetlerle hadislerin birbirine karışmasının önlenmek istenmesi

e-Kur'ân âyetleri arasına rivâyetlerin girmesinin önlenmek istenmesi

f- Kur'ân'ın yazılı olduğu malzemenin (deri, taş, ağaç gibi) korunmasındaki zorluklar etkili olmuştur.

4- İlk kez Arap Yarımadası dışında fetih hareketleri başladı. Bir ordu Suriye'ye, bir ordu da Irak taraflarına gönderildi.

5- Sasanîlerden Hire Beyliği, İslâm Devleti'ne bağlandı.

II. Hz. ÖMER DÖNEMİ

(634 – 644)

• *Dört Halife Devri'nde en çok fetih Hz. Ömer Dönemi'nde yapılmıştır. Arap Yarımadası dışında ilk büyük fetih hareketleri bu dönemde başlamıştır. İlk kez farklı bir kıtada fetihler yapılmıştır. (K. Afrika-Mısır)*

Başlıca Fetihler:

1- Suriye ve Filistin'in Fethi: Yermük Savaşı sonrasında Suriye'de fetihler devam etti. Ecnadynn Savaşı, Suriye'nin tamamen fethini sağladı (636). Bundan sonra Kudüs kuşatıldı. Halk, halife geldiği takdirde şehri teslim edeceğini söyleyince, Kudüs'e gelen Hz. Ömer şehri teslim aldı. Hz. Ömer Cizye vermeyi kabul eden Hristiyan ve Musevilere inanç ve ibadet hürriyeti verdiğini belirten bir ferman gönderdi. Aynı dönemde Ürdün'ün fethi gerçekleşti.

2- İran ve Irak'ın Fethi: İslâm orduları, Sasanîler karşısında Cisr (Köprü) Savaşı'nı kaybettiler. (635). Fakat kısa bir süre sonra Kadisiye (636), Celüla (637) ve Nihavent (642) Savaşlarını kazanarak bu bölgelerin fethini tamamladılar. Böylece Hazar ve Horasan Türkleri'yle komşu olundu.

3- El-Cezire'nin Fethi: Suriye, Irak ve İran'ın fethinden sonra el-Cezire (Yukarı Mezopotamya) ortada sıkışıp kalmıştı. Burası da 636' da fethedildi.

4- Azerbaycan'ın Fethi: İslâm orduları ilerleyerek 643–644 yıllarında bütün Azerbaycan'ı fethettiler. Böylece Kafkaslar ve Hazar Denizi'ne ulaştılar.

5- Mısır'ın Fethi: Mısır'a yönelen İslâm kuvvetleri 640 yılında burayı fethettiler.

6- Trablusgarp ve Bingazi'nin Fethi: İslâm orduları Mısır'dan sonra Trablusgarp ve Bingazi'nin bir kısmının fethini gerçekleştirdi.

Sınırlar: Hz. Ömer'in on yıllık halifeliğinde fetihler sonrasında İslâm Devleti'nin sınırları doğuda Horasan'a, batıda Libya'ya, kuzeyde Kafkaslar ve Anadolu'ya kadar ulaştı.

Teşkilâtlanma çalışmaları: Hz. Ömer zamanında toprakların genişlemesiyle yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda şu dikkat çekici faaliyetler yapılmıştır:

1- Fethedilen yerler yönetim birimlerine ayrıldı. Büyük iller oluşturuldu.

2- İlk defa malî ve askerî amaçlı Divan Teşkilâtı kuruldu.

3- Devlet hazinesi (Beytülmal) oluşturuldu.

4- İlk kez valilerin yanında yüksek maaşlı kadılar tayin edilerek yargıda bağımsızlık gerçekleştirilmiş, adlî teşkilât kurulmuştur.

5- Hicrî Takvim kabul edildi.

6-İkta sistemi uygulanmaya başlandı.

7- İlk düzenli ordular kuruldu.

8-Vergilerde yeni düzenlemeler yapıldı.

9- Mısır'da Füstat, İran'da Merv, Irak'ta Basra ordugâh şehirleri kuruldu.

III. Hz. OSMAN DÖNEMİ

(644 – 656)

Fetihler:

1- Kuzey Afrika'daki fetihlere devam edilerek Libya'nın tamamı ve Tunus fethedildi.

2- Anadolu'da İslâm orduları Kayseri'ye kadar geldiler.

3- Doğuda Horasan ve Harezm fethedildi.

- *İlk defa bazı Türk boyları hâkimiyet altına alındı.*

4- Kafkasya'da bulunan Hazar Türkleriyle savaşlar yapıldı. (Belencer Savaşı) Hazarlara karşı Karadeniz'in kuzeyindeki Kama Bulgarlarıyla siyasî ve diplomatik ilişkiler kuruldu. Bu ilişkiler X. Yy'da Kama Bulgarlarının Müslümanlaşmasına yol açmıştır.)

Denizcilikte Gelişmeler:

1- İlk İslâm donanması Suriye valisi Muaviye tarafından kuruldu.

2- İslâm donanması ilk savaşında Finike yakınlarında Bizans donanmasını yenilgiye uğrattı.

3- Kıbrıs'a seferler düzenlendi ve Kıbrıs vergiye bağlandı.

4- Rodos fethedildi.

IV. HZ. ALİ DÖNEMİ (656- 661)

Cemel Savaşı: Cemel Vakası ya da Cemel Savaşı, 656 yılında, Halife Ali b. Ebî Tâlib ile Sevgili Peygamberimizin eşi Âişe'nin taraftarları arasında gerçekleşen muharebedir. Müslümanlar arasındaki ilk iç savaştır. Cemel Vak'ası, Hz.Âişe Annemiz'in devesi etrafında gerçekleştiği için bu isimle anılmıştır. Cemel Savaşı esnasında Hz. Ali, yaklaşık olarak 20 bin kişilik ordusunun 5 binini; Hz. Âişe Annemiz, yaklaşık olarak 30 bin kişilik ordusunun 13 binini kaybetti.

Cemel Savaşı Hz.Ali'nin zaferiyle sonuçlandı. HZ. Âişe Annemiz'in müttefiklerinden Talha b. Ubeydullah savaş sırasında, Zübeyr b. Avvam savaştan vazgeçip Medîne'ye dönerken muhtemelen münafıklar tarafından öldürüldü. Savaşın sonunda Hz. Âişe, Hz. Ali tarafından Medîne'ye gönderildi.

Sıffin Savaşı ve Hakem (Tahkîm) Olayı: Şam valisi Muaviye ve Amr b. el-Âs, Hz. Ali'nin halifeliğini tanımıyorlardı. 657 yılında Sıffin'de iki taraf karşı karşıya geldiler. Barış girişimleri sonuç vermedi. Savaş Hz. Ali tarafının üstünlüğü ile devam ederken, Muaviye'nin askerleri Kur'ân'ın

hakem olmasını ileri sürerek Kur'ân sayfalarını mızraklarının ucuna geçirdiler. Sonunda halifenin hakemler tarafından belirlenmesi istendi. Ebû Musa el-Eş'ârî Hz. Ali'nin, Amr b. el-Âs, Muaviye'nin hakemi oldular. Hakemler uzun görüşmeler sonunda ikisinin de halifelikten alınmasına karar verdiler. Ebû Musa el-Eş'ârî vekili olduğu Hz. Ali'yi halifelikten aldığını açıklayınca Amr b. el-Âs vekili Muaviye'yi halife seçtiğini açıkladı. Hakem Olayı denilen bu gelişmeler, iç karışıklıkları artırdı. İslâm dünyasında birbirine muhalif üç grup ortaya çıktı: Hz. Ali taraftarları, Muaviye taraftarları, Hariciler.

• İslâm dünyasında ilk resmî siyasî ayrılıklara neden olmuştur.

• Hz. Ali'nin Hariciler tarafından şehit edilmesi üzerine Dört Halife Devri sona ermiştir. Bazıları Asr-ı Saadet dönemi içine Hz. Hasan'ın altı aylık dönemini de katarlar.

EMEVÎLER DÖNEMİ (661–750)

Dönemin Başlıca Özellikleri:

İç çatışmaların durmasıyla birlikte dışa dönük politikalara önem verildi. Fetih hareketleri başladı.

Halife Muaviye zamanında İstanbul iki kez kuşatıldı.

Halife Muaviye zamanında Maveraünnehir bölgesi fethedildi.

İlk düzenli posta teşkilatı, Muâviye zamanında kurulmuştur.

Halife Muaviye oğlu Yezid'i halife yaptı. Halifelik ilk defa saltanata dönüştü.

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin, Yezidin halifeliğine karşı çıktı. Bunun sonunda Kerbelâ Olayı oldu (681). Bu olayda Hz. Muhammed'in torunları öldürüldü. Bu olay İslâm'daki siyasal çatışmaları daha da hızlandırdı.

Emevî Devleti'nin en güçlü olduğu dönem halife Velîd zamanıdır.

İslâm orduları, Batı Türkistan'da Türklerin yaşadığı Buhara, Semerkant, Taşkent gibi yerleri fethettiler.

Halife Velid zamanında İslâm orduları Tarık b. Ziyad komutasında İspanya'ya geçtiler. Buradaki Vizigot krallığını yıktılar (711). Müslümanlar buraya Endülüs adını verdiler.

Halife Velid'den sonra başarılı kişiler iktidarda görülmedi, devlet zayıflamaya başladı. Bu sırada Emevî orduları Fransa'yı almak için Franklarla Puvatya Savaşı'nı yaptılar. (732) Emevî orduları yenilgiye uğradı. Bu durum Emevîler'in Avrupadaki ilerleyişinin durmasına neden oldu.

Emevîler Orta Asya'yı almak istediler. Başlatılan akınları Türgiş Devleti engelledi. Bu dönemde devlet, yıkılış sürecine girmeye başladı.

Emevîlerin Yıkılış Nedenleri

• Emevî hanedanındaki taht kavgaları.

• Şiî isyanları.

• Arap olmayan Müslümanlardan ağır vergiler almaları ve onlara mevali (yarı köle) uygulamasında bulunmaları.

• Kerbelâ olayı nedeniyle geniş bir muhalefetle karşılaşmaları.

• Hz. Muhammedin yakını olan Abbasoğulları'nın gizli faaliyetlerde bulunmaları.

ABBASÎLER DÖNEMİ (750–1258)

Dönemin Başlıca Özellikleri:

Abbasî hükümdarları Emevî hanedanından olanları öldürttüler. Amaçları kendi iktidarlarını kuvvetlendirmekti.

Bu sırada İspanya'ya kaçan Emevî prenslerinden Abdurrahman, Endülüs Emevî Devleti'ni kurdu.

Bağdat kuruldu ve başkent yapıldı.

Batı Türkistan'da Çin baskısına giren Türklere yardım gönderildi. Yapılan Talas Savaşı'nda, Çin yenilgiye uğratıldı (751).

Horasan'da Ebû Müslim'ün serbest hareket etmesi Abbasî yönetimince, Merkezi otoriteye aykırı bulundu. Bunun sonunda Ebû Müslim öldürtüldü.

Devletin en güçlü olduğu dönem Harun Reşid ve oğulları zamanıdır. Harun Reşid, Bizans sınır bölgesinde (Tarsus'tan Kars'a kadar uzanan bölge) Avasım illeri kuruldu. Buralara askerler yerleştirildi. Temel amaç Bizans'ı yıkmak ve İslâmiyet'i yaymaktı.

Harun Reşid, halife olduklarını iddia eden Endülüs Emevî hükümdarlarına karşı Ortaçağ Avrupası'nın en güçlü devleti olan Franklar ile ittifak kurdu. Bu ittifak Endülüs Emevî Devleti'ni sarstı.

Halife Mutasım zamanında Türk askerler için Samerra şehri kuruldu. Bunun nedeni askerlerin Araplarla siyasî çatışmalara girmelerini engellemekti.

Mutasım'dan sonra iktidarda başarılı hükümdarlar görülmedi. Merkezî otorite zayıfladı. Bunun sonucunda Abbasî topraklarında yeni devletler kuruldu. Bu devletler görünürde Abbasî halifelerine bağlıydılar. Gerçekte ise bağımsız hareket etmişlerdir.

Tavaif-ü Mülûk denilen bu devletler şunlardır:

Mısır'da: Tulunoğulları, ihşitoğulları (Akşitler), Eyyubiler, Memlükler.

İran'da: Büveyhoğulları, Saffariler.

Tunus'ta: Fatimiler

Maveraünnehirde: Samanoğulları.

Fatimiler, Abbasîlerden halifeliği almak için İran'daki Büveyhoğullarıyla ittifak yaptı. Bunun üzerine Abbasî halifesi Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyden yardım istedi. Tuğrul Bey Büveyhoğulları devletine son verdi ve halifeyi himayesine aldı.

Bu süreçte İslâm ordusundaki Türk kökenli komutanlar ***Emirül ümeralık*** denilen başkomutanlık makamını ele geçirerek halifeleri baskılarına aldılar. Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Abbasîler korumasız kaldılar. Bu dönemde Moğol (İlhanlı) hükümdarı Hülagü Han, Bağdat'ı aldı ve Abbasî Devletine son verdi (1258). Halife ve yakınları öldürüldü.

ENDÜLÜS EMEVÎ DEVLETİ

Abbasî Devleti'nin kurulduğu dönemde İspanya'ya kaçan Emevî prenslerinden I. Abdurrahman tarafından Kurtuba'da kurulmuştur.

Kurtuba şehri tıpkı Bağdat gibi bilim ve kültür merkezi haline getirildi. Buradaki medreselere Avrupa'nın değişik yerlerinden öğrenciler geldi.

Endülüs Emevî hükümdarlarında III. Abdurrahman kendisini halife ilân etti. Abbasî halifeleri buna karşı çıktı.

Taht kavgalarıyla Endülüs Emevî Devleti parçalandı. Tavaifi Mülük denilen beylikler ortaya çıktı. Bu beylikler İspanyanın kuzeyindeki krallıkların haçlı saldırılarıyla yıkılmaya başladı. Bu beyliklerden biri olan Gırnata İslâm hükümeti varlığını koruyabilmiştir.

Endülüs Emevî Devleti'nin Geçirdiği Aşamalar şu şekilde gösterebiliriz.

- Valiler Dönemi (714–756)
- Endülüs Emevileri Dönemi (756–1031)
- Mülûkü't-Tavâif (Beylikler) Dönemi (1031–1090)
- Murabıtlar Dönemi (1090–1147)
- Muvahhidler Dönemi (1147–1238)
- Gırnata (Granada) Sultanlığı (1232–1492)
- Müdeccenler ve Moriskolar (1492 – 1610)

GENEL İSLÂM TARİHİ DENEME SORULARI

1- Emevîler Dönemi'nin kuruluş ve yıkılışı hangi tarihlerde olmuştur?

A) 39/130–659/748
B) 43/135–663/753
C) 40/130–660/749
D) 44/135–665/754
E) 41/132–661/750

2- Emevîler Dönemi'nde İstanbul üzerine düzenlenen ilk fetih hareketinin komutanı kimdir?

A) Büsr b. Ebî Ertât
B) Abdurrahman b. Hâlid
C) Süfyân b. Avf
D) Harûnürreşîd
E) Abdurrahman b. Semüre

3- Aşağıdakilerden hangisinin Harre Olayı'yla ilişkisi yoktur?

A) Abdullah b. Hanzala
B) Muâviye b. Ebî Süfyân
C) Yezîd b. Ebî Süfyân
D) Müslim b. Ukbe
E) Numan b. Beşîr

4- Tevvâbûn Hareketi'nin lideri aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hüseyin b. Ali (Hz. Hüseyin)
B) Abdullah b. Hanzala
C) Abdullah b. Zübeyr
D) Süleyman b. Surad
E) Muhtar es-Sakafî

5- Emevîler Dönemi'nde devletin başkenti neresidir?

A) Medine
B) Şam
C) Kûfe
D) Basra
E) Bağdat

6- İslâm Devleti'nde halifeliğin saltanata dönüşmesi ilk kez hangi halife zamanında gerçekleşmiştir?

A) Hz. Ömer
B) Hz. Osman
C) Ali
D) Hz. Hasan
E) Muâviye b. Ebî Süfyân

7- I- Emevî Devleti adına para basılması

II- Divan kayıtlarının Arapçaya çevrilmesi

III- Ülkede nüfus sayımının yapılması

IV- Vergi sisteminin yeniden tanzimi

Yukarıdaki icraatlar aşağıdaki Emevî Halifeleri'nden hangisinin zamanında gerçekleştirilmiştir?

A) Abdülmelik b. Mervân
B) Muâviye b. Ebî Süfyân
C) Ömer b. Abdülaziz
D) Mervân b. Muhammed
E) Hişâm b. Abdülmelik

8- "II- Ömer", "V. Halife", "Zahid Halife" gibi lâkaplar verilen 99–101/717–720 yıllarında halifelik yapan Emevî halifesi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Abdülmelik b. Mervân
B) Muâviye b. Ebî Süfyân
C) Ömer b. Abdülaziz
D) Mervân b. Muhammed
E) Hişâm b. Abdülmelik

9- Emevîler'in yıkılışında etkili olan en önemli faktör aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bizans'tan etkilenmeleri
B) Mevâlî Uygulaması
C) Fetihlerin durması
D) Taht kavgaları
E) Tavaif-ü Mülük'ün devleti bölmesi

10- I- Muhtar es-Sakafî'nin öldürülmesi

II- Tevvâbûn Olayı

III- Harre Olayı

IV- Abdullah b. Zübeyr'in şehit edilmesi

V- Kerbelâ Olayı

Yukarıdaki olayların kronolojik olarak –başlangıçtan sona doğru- sıralanışı nasıldır?

A) V-II-III-IV-I
B) V-III-II-I-IV
C) II-V-III-I-IV
D) II-V-III-IV-I
E) III-II-I-V-IV

11- Abbasîler Dönemi'nin kuruluş ve yıkılışı hangi tarihlerde olmuştur?

A) 129/653–747/1255
B) 130/654–748/1256
C) 131/655–748/1257
D) 132/656–749/1258
E) 133/657–750/1259

12- Abbasîler'le Türkler'in Çinliler'e karşı birlikte mücadele ettikleri ve Türkler'in İslâm'a girmelerinde de etkisi olan olay aşağıdakilerden hangisidir?

A) Zatüssavarî Savaşı
B) Büveyb Savaşı
C) Dandanakan Savaşı
D) Kumdanlı Savaşı
E) Talas Savaşı

13- İlk Abbasî Halifesi kimdir?

A) Mehdî
B) Ebû Müslim
C) Ebü'l-Abbâs
D) Mansûr e- Hârun

14- Abbasîler dönemi'nde toplam kaç halife görev yapmıştır?

A) 34
B) 35
C) 36
D) 37
E) 38

15- Aşağıdaki şehirlerden hangileri Abbasîlere başkentlik yapmıştır?

A) Basra-Bağdat- Şam
B) Humeyme- Bağdat- Şam
C) Humeyme – Bağdat -Basra
D) Basra- Kûfe- Bağdat
E) Humeyme- Kûfe - Şam

16- Abbasîler döneminde İstanbul'un fethine yönelik fetih hareketi ilk kez hangi halife döneminde gerçekleştirilmiştir?

A) Hârun
B) Ebû Müslim
C) Ebü'l-Abbâs
D) Mansûr
E) Mehdî

17- Kitaplarının çoğunluğunu felsefe, tıp, matematik, astronomi, vb. kitapların oluşturduğu, içinde çok sayıda mütercim ve yazarın çalıştığı ve yüksek seviyeli ilmi araştırmaların yapıldığı ilmi bir müessese olan Beytü'l-hikme hangi halife tarafından kurulmuştur?

A) Mehdî
B) Me'mûn
C) Mu'tasım
D) Hadi
E) Emîn

18- Zındıklarla Mücadelesi'yle özdeşleşmiş Abbasî halfesi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hadi

B) Me'mûn

C) Mu'tasım

D) Mehdî

E) Emîn

19- Abbasî Halifelerinin Türk asker ve komutanlar için kurdukları meşhur şehir hangisidir?

A) Basra

B) Bağdat

C) Samarra

D) Füstat

E) Kûfe

20- Babek isyanını bastırarak Babek'i yakalayıp Bağdat'a getiren komutan kimdir?

A) Battal Gazi

B) Afşin

C) Abdülvehhâb Gazi

D) Abdurrahman Gazi

E) Boğa el-Kebîr

21- Müslümanların Batıdaki ilerlemelerinin sona erdiği 114/732 Puvatya savaşı Emevîler'le hangi ülke arasında yapılmıştır?

A) İtalya

B) Bizans

C) Fransa

D) Çin

E) İspanya

22- I- Devletü'l-Mülessimîn

II- Moriskolar

III- Müdeccenler

IV- Nasrîler

Yukarıdaki kavramlar doğrudan hangi devletle ilgilidir?

A) Emevîler

B) Abbasîler

C) Endülüs Emevîleri

D) Selçuklular

E) Karahanlılar

23- Endülüs Emevî Devleti'nin halifelik dönemi hangi halife zamanında başlamıştır

A) II. Abdurrahman

B) III. Abdurrahman

C) I. Hakem

D) II. Hakem

E) I. Hişam

24- Aşağıdaki dönemlerden hangisinin Endülüs Emevîleri'yle ilişkisi yoktur?

A) Emirü'l-Ümerâlık

B) Âmirîler Dönemi

C) Tavaifü Mülûk Dönemi

D) Murabıtlar Dönemi

E) Muvahhitler Dönemi

25- Endülüs Emevi devleti bugünkü hangi ülkenin topraklarında hüküm sürmüştür?

A) Suriye

B) Mısır

C) Fransa

D) İran

E) İspanya

26- Osmanlı Padişahları, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Mekke ve Medîne gibi kutsal topraklara gereken ilgiyi göstermişlerdir. Bu sebeple onlar diğer unvanlarının yanında hangi unvanı da kullanmışlardır?

A) Melikü'l-Meşrık ve'l-Mağrîb

B) Hâdimü'l-Harameyn

C) Sahıbü's-Sürre

D) Melikü'l-âlem

E) Zıllullah fi'l-Arz

27- Halifelik Osmanlılara hangi Padişah zamanında geçmiştir?

A) Fatih Sultan Mehmet

B) Kanunî Sultan Süleymân

C) II. Mahmud

D) Yavuz Sultan Selim

E) II. Abdülhamîd

28- Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu, kuruluş tarihi ve ilk başkenti aşağıdaki seçeneklerden hangisinde tam olarak verilmiştir?

A) Süleyman Şah/ 1071/ Konya

B) Alâeddin Keykubâd/ 1075/ Konya

C) Süleyman Şah/ 1075/İznik

D) Alâeddin Keykubâd/1071/Alanya

E) Sencer/1072/ İznik

29- Aşağıdakilerden hangisi Türk İslâm Devletleri'nden biri değildir?

A) Rüstemîler

B) Sâcoğullları

C) Tolunoğulları

D) Volga İdil Bulgar Hanlığı

E) Karahanlılar

30- Aşağıdakilerden hangisi Büyük Selçuklu Sultanları'ndan biri değildir?

A) Tuğrul Bey

B) Alparslan

C) Berkyaruk

D) Sencer

E) Sultan Mes'ud

GENEL İSLÂM TARİHİ TESTİ

CEVAP ANAHTARI

1-E	2-A	3-B	4-D	5-B
6-E	7-A	8-C	9-B	10-B
11-D	12-E	13-C	14-D	15-B
16-E	17-B	18-D	19-C	20-B
21-C	22-C	23-B	24-A	25-E
26-B	27-D	28- C	29- A	30- E

İSLÂM TARİHİ / DÖRT HALİFE DÖNEMİ DENEME SORULARI

1- Hulefâi Râşidîn döneminin başlangıç ve bitiş süresi aşağıdakilerden hangisidir?

A) 11/ 42- 632/ 662

B) 12/41- 633/662

C) 11/40 – 632/661

D) 12/42- 632/ 661

E) 10/41- 631/663

2- Hz. Ebû Bekir Efendimiz'in Halife seçildiği yer neresidir?

A) Benî Sâide Sakîfesi

B) Cabiye

C) Dârü Sa'd b. Ebî Vakkâs

D) Benî Sa'd yurdu

E) Sünh

3- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine diğerlerinden daha geç bîat etmiştir?

A) Sa'd b. Ubâde

B) Hz. Ömer

C) Hz. Osman

D) Hz. Ali

E) Abdurrahmân b. Avf

4- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Ebû Bekir'in Yönetim anlayışından biri değildir?

A) İsrişare

B) Divan Sistemi

C) Kararlılık

D) Tolerans

E) Ehliyet

5- Aşağıdaki olaylardan hangisi Hz. Ebû Bekir'in uygulamalarından biri değildir?

A) Kur'ân-ı Kerîm'in Çoğaltılması

B) Abs ve Zübyân kabileleriyle savaşması

C) Ecnadeyn Savaşı

D) Üsâme Ordusu'nun sevk edilmesi

E) Peygamberlik iddiasında bulunanlarla mücadele

6- Diğer Halifelerle kıyaslandığında Hz. Ebû Bekir'in en belirgin/ karakteristik siyaset anlayışının hangisi olduğu söylenebilir?

A) Islahatçılığı

B) Fetih Hareketleri

C) Teşkilâtçılık

D) Mezhep kavgaları

E) Birlik Beraberliğin Tesisi

7- Hz. Ömer'in halife seçilmesinde aşağıdakilerden hangi metoda başvurulmamıştır?

A) İstişare

B) istihlâf

C) Bîat

D) Seçim

E) Selefinin Tayini

8- Hz. Ömer'in Yönetim anlayışı arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?

A) Kararlılık

B) Asabiyet anlayışının tesisi

C) İstişare

D) Murakabe

E) Liyakate önem verme

9- Aşağıdaki savaşlardan hangisi Hz. Ömer döneminde yapılmamıştır?

A) Cisr Savaşı

B) Büveyb Savaşı

C) Kadısiye Savaşı

D) Zatü's-Savari Savaşı

E) Nihavend Savaşı

10- Aşağıdakilerden hangisi Kadısiye Savaşı'nın yapıldığı günlerin isimlendirildiği isimler arasında yer almaz?

A) Amevas Günü

B) Ermâs Günü

C) Ağvâs Günü

D) İmâs Günü

E) Leyletü'l-Herîr

11- İslâm Tarihi'ndeki öneminden dolayı aşağıdaki savaşlardan hangisi "fethu'l-fütûh" (fetihler fetihi) olarak adlandırılmıştır?

A) Cisr Savaşı

B) Nihavend Savaşı

C) Kadısiye Savaşı

D) Zatü's-Savari Savaşı

E) Büveyb Savaşı

12- Aşağıdakilerden hangisi Kadısiye Savaşı'nın komutanıdır?

A) Hâlid b. Velîd

B) Yezîd b. Ebî Süfyân

C) Ka'ka'a b. Amr

D) Amr b. el-Âs

E) Sa'd b. Ebî Vakkâs

13- Aşağıdakilerden hangisi Hudeybiye Müsalâhası'ndan çok daha önce Müslüman olmuştur?

A) Ebû Dücâne

B) Ebû Cendel

C) Ebû Basîr

D) Ümmü Gülsüm bt. Ukbe

E) Hz. Abbâs

14- Rumlar'ın Şam toprakları üzerindeki bütün emellerini terk etmek zorunda kaldıkları ve Bizans İmparatoru Heraklios'un "Ey Suriye, sana selâm olsun. Sen düşman için ne güzel bir ülkesin" diyerek bu topraklara veda ettiği Yermük Zaferi, aşağıdaki halifelerden hangisi döneminde kazanılmıştır?

A) Hz. Hasan

B) Ali

C) Osman

D) Hz. Ömer

E) Ebû Bekir

15- Kudüs'ün fethi hangi halife döneminde, kimin komutanlığında gerçekleştirilmiştir?

A) Hz. Ebû Bekir/Amr b. el-Âs
B) Hz. Ebû Bekir/ Hâlid b. Velîd
C) Hz. Ömer/ Amr b. el-Âs
D) Hz. Ömer/ Hâlid b. Velîd
E) Hz. Osman / Muâviye b. Ebî Süfyân

16- Beytülmal'de toplanan mal ve paranın düzenli bir şekilde sahiplerine dağıtılması için ihdas edilen Divân Teşkilâtı'nı kim kurmuştur?

A) Muâviye b. Ebî Süfyân
B) Hz. Osman
C) Hz. Ömer
D) Abdülmelik b. Mervân
E) Ömer b. Abdülaziz

17- Hz. Ömer zamanında kurumsal hale getirilen hapishanelerin ilk örneği, Hz. Ömer'in satın alıp kamulaştırdığı bir evdir. Söz konusu ev aşağıdakilerden hangisine aittir?

A) Safvân b. Muattâl
B) Safvân b. Ümeyye
C) Sa'd b Muâz
D) Sa'd b. Ebî Vakkâs
E) Sa'd b Ubâde

18- Aşağıdaki şehirlerden hangisi Hz. Ömer zamanında kurulan şehirlerden biridir?

A) Basra
B) Busrâ
C) Bağdat
D) Şam
E) Bahreyn

19- Aşağıdaki şehir ve kurucularına dair eşleştirmeden yanlış olanı hangi seçenekte verilmiştir?

A) Basra / Utbe b. Gazvan
B) Kûfe / Sa'd b. Ebî Vakkâs
C) Fustat / Amr b. el-Âs
D) Bağdat / Mansûr
E) Şam / Muâviye b. Ebî Süfyân

20- Hicret'in takvim yılı olarak kabul edilmesi aşağıdakilerden hangisinin teklifiyle gerçekleştirilmiştir?

A) Ebû Bekir
B) Hz. Ömer
C) Osman
D) Ali
E) Hz. Hasan

21- Aşağıdakilerden hangisi hem Hz. Ebû Bekir hem de Hz. Ömer'in halifeliğine bîat etmemiştir?

A) Hz. Osman
B) Hz. Ali
C) Es ad b. Zürâre
D) Hz. Abbâs
E) Sa'd b. Ubâde

22- Hz. Osman'ın halife seçimi için tespit edilen şûra üyeleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almamıştır?

A) Sa'd b. Ebî Vakkâs
B) Zübeyr b. Avvâm
C) Abdurrahman b. Avf
D) Ebû Ubeyde b. Cerrah
E) Hz. Ali

23- Kıbrıs aşağıdakilerden hangisinin komutasında fethedilmiştir?

A) Hz. Osman
B) Muâviye b. Ebî Süfyân
C) Abdülmelik b. Mervân
D) Hz. Amr b. el-Âs
E) Hâlid b. Velîd

24- Hz. Osman'ın halife seçimi için tespit edilen şûranın başkanlığını aşağıdakilerden hangisi yapmıştır?

A) Abdurrahman b. Avf
B) Zübeyr b. Avvâm
C) Sa'd b. Ebî Vakkâs
D) Ebû Ubeyde b. Cerrah
E) Hz. Ali

25- İslâm ülkesinin sınırları aşağıdaki halifelerden hangisi döneminde en geniş alana yayılmıştır?

A) Ebû Bekir
B) Hz. Ömer
C) Osman
D) Ali
E) Hz. Hasan

İSLÂM TARİHİ / DÖRT HALİFE DÖNEMİ CEVAP ANAHTARI

1-C	2-A	3-D	4-B	5-A
6-E	7-E	8-B	9-D	10-A
11-B	12-E	13-A	14-D	15-C
16-C	17-B	18-A	19-E	20-D
21-E	22-D	23-B	24-A	25-C

SİYER BİRİNCİ DENEME SORULARI

1- **Cahiliye Dönemi'nde "doğacak çocuklarının asil olması için, evli bir kadının kocasından izin alarak, asil bir erkekle nikâhlanmasını" ifade eden nikâh türü aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Mut'a Nikâhı
B) Hıdn Nikâhı
C) İstibdağ Nikâhı
D) Bedel Nikâhı
E) Berdel Nikâhı

2- **Hz. Peygamberimiz'in babası Abdullah'ın öz (aynı anne ve babadan) erkek kardeşleri aşağıdakilerden hangileridir?**

A) Ebû Tâlib - Zübeyr
B) Ebû Tâlib - Hamza
C) Ebû Tâlib - Abbâs
D) Hamza – Abbâs
E)Hâris - Abbâs

3- **Dedesi Abdülmuttalib vefat ettiğinde Hz. Peygamberimiz'in yaşı kaçtı?**

A) 5
B) 6
C) 7
D) 8
E) 9

4- **Aşağıdakilerden hangisi "haram aylar"dan biri değildir?**

A) Muharrem
B) Ramazan
C) Receb
D) Zilkade
E) Zilhicce

5- **Aşağıdaki olaylardan hangisi Hz. Peygamberimiz'in "eminliğini" taçlandıran bir olay olarak değerlendirilebilir?**

A) Ka'be Hakemliği
B) Ficar Savaşı
C) Hilfü'l-Füdûl Cemiyeti'ne üye Olması
D) I. Şam Yolculuğu
E) II. Şam Yolculuğu

6- **Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in davasını engellemeye çalışan azılı İslâm düşmanlarından birisi değildir?**

A) Ukbe b. Ebî Muayt
B) Ebû Cehil
C) Amr b. Hişâm
D) Âs b. Vâil
E) Mut'ım b. Adî

7- I- Zeyd b. Hârise

II- Sakîf Kabilesi

III- Mes'ûd b. Amr

IV- Addas

Yukarıdaki kavramların aşağıdakilerden hangisiyle doğrudan ilişkisi vardır?

A) İlk Müslümanlar
B) Hüzün Yılı
C) I. Habeşistan Hicreti
D) II. Habeşistan Hicreti
E) Tâif Yolculuğu

8- Hz. Peygamberimiz'in Medine'ye tebliğci olarak gönderdiği sahâbî aşağıdakilerden hangisidir?

A) Es'ad b. Zürâre
B) Mus'ab b. Umeyr
C) Muaz b. Cebel
D) Ebu'd-Derdâ
E) Useyd b. Hudayr

9- İlk Cuma namazı hangi tarihte kılınmıştır?

A) 9 Rebiülevvel (21 Eylül 622)
B) 10 Rebiülevvel (22 Eylül 622)
C) 11 Rebiülevvel (23 Eylül 622
D) 12 Rebiülevvel (24 Eylül 622)
E) 13 Rebiülevvel (25 Eylül 622)

10- Ebû Cehil, hangi savaşta öldürülmüştür?

A) Bedir Gazvesi
B) Uhud Gazvesi
C) Hendek Gazvesi
D) Huneyn Gazvesi
E) Tebük Gazvesi

11- Uhud Gazvesi'nde Sülâfe bt. Sa'd'ın iki oğlunu öldüren, Âsım b. Sâbit hangi olay sonunda şehit olmuştur?

A) Bi'ru Maûne Faciası
B) Reci Vak'ası
C) Sevîk Gazvesi
D) Zatü's-Selâsil
E) Gatafan Gazvesi

12- Aşağıdakilerden hangisi Îfk olayı sebebiyle cezalandırılanlardan birisi <u>değildir?</u>

A) Hamne bt. Cahş
B) Hassan b. Sâbit
C) Abdullah b. Übeyy b. Selûl
D) Mistah b. Üsâse
E) Safvan b. Muattal

13- Aşağıdakilerden hangisi Hudeybiye Müsalâhası'ndan çok daha önce Müslüman olmuştur?

A) Ebû Dücâne
B) Ebû Cendel
C) Ebû Basîr
D) Ümmü Gülsüm bt. Ukbe
E) Hz. Abbâs

14- Hz. Peygamberimiz'in cenazesini yıkayanlar içerisinde aşağıdakilerden hangisi yoktur?

A) Hz. Ali
B) Fazl b. Abbâs
C) Üsâme b. Zeyd
D) Hz. Ebû Bekir
E) Şükran

15- Akın akın insanların gelip Müslüman oldukları hicretin dokuzuncu yılına ne ad verilir?

A) Senetü'l-İbtihât
B) Senetü'l-Vuslat
C) Senetü'l-Vüfûd
D) Senetü'r-Refâh
E) Senetü'l-Fevc

16- Aşağıdaki eserlerden hangisi İbn Sa'd'a aittir?

A) el-Kâmil fi't-Târîh
B) es- Sîretü'n-Nebeviyye
C) et-Tabakâtü'l-Kübrâ
D) Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk
E) el-Maârif

17- Cahiliye döneminde "kendisine resmî koruma teminatı" verilen kimseye ne ad verilir?

A) Halif
B) Car
C) Velâ
D) Asabiyet
E) Mevâli

18- Hz. Peygamberimiz'in ait olduğu soya ismi verilen büyük dedesi Hâşim'in esas ismi nedir?

A) Amr
B) Âmir
C) Ammâr
D) Ömer
E) Urve

19- Aşağıdakilerden hangisi "Müslümanlara boykot uygulandığı zaman, müşrik olmalarına rağmen boykotun kaldırılmasını isteyen, müşriklere muhalefet eden kişilerden" biri <u>değildir?</u>

A) Ebü'l-Bahterî b. Hişâm
B) Hişâm b. Amr
C) Ebû Tâlib
D) Zem'a b. Esved
E) Amr b. Hişâm

20- I- Benî Nâdir

II- Hayber

III- Benî Kureyzâ

IV- Benî Kaynukâ

Yukarıdaki Yahudi gruplarının etkisiz hale getiriliş sıralaması nasıldır?

A) I- III- IV- II
B) III -I -IV- II
C) IV-I-III- II
D) II-IV-III-I
E) IV- III- I- II

21- Aşağıdakilerden hangisinin hicreti diğerlerinden daha sonra gerçekleşmiştir?

A) Hz. Ali
B) Hz. Ebû Bekir
C) Hz. Ömer
D) Ebû Seleme
E) Hz. Abbâs

22- I- Ebû Berâ Âmir

II- Âsım b. Sabit

III- Münzir b. Amr

IV- Zeyd b. Desinne

V- Ka'b b. Zeyd

Yukarıdaki kişilerden hangilerinin Bi'ru Maûne Olayı'yla ilgisi yoktur?

A) I-III
B) III-V
C) I-V
D) II-IV
E) II - V

23- Hz. Peygamberimiz'in "Cebrail'in Cenâb-ı Allah'tan selâm getirdiği" eşi kimdir?

A) Hz. Âişe
B) Hz. Hatice
C) Hz. Zeyneb
D) Hz. Hafsa
E) Ümmü Seleme

24- Kasîde-i Bürde'nin şairi kimdir?

A) Ka'b b. Züheyr
B) Uveys el-Karanî
C) Hassan b. Sâbit
D) Abdullah b. Revaha
E) İmriü'l-Kays

25- Hz. Peygamberimiz'in "çok şefkatli" anlamına gelen ismi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Rahim
B) Dâi
C) Rauf
D) Ahmed
E) Habîb

TEST I CEVAP ANAHTARI

1-C	2-A	3-D	4-B	5-A
6-E	7-E	8-B	9-D	10-A
11-B	12-E	13-A	14-D	15-C
16-C	17-B	18-A	19-E	20-C
21-E	22-D	23-B	24-A	25-C

SİYER İKİNCİ DENEME SORULARI

1- Aşağıdaki özelliklerinden hangisi Araplar'ın büyük millet olmalarını engelleyen faktörlerden birisi olarak kabul edilemez?

A) Asabiyet
B) Bedevîlik
C) Kabilecilik
D) Se'r
E) Emân Duyguları

2- Hz. Peygamberimiz'in babası Abdullah'ın mezarı nerededir?

A) Ebvâ
B) Ğazze
C) Şam
D) Medine
E) Busra

3- Peygamberimiz'in dedesi "Abdülmuttalib"in isminde yer alan "Muttalib" kimdir?

A) Abdülmuttalib'in Babası
B) Abdülmuttalib'in Dedesi
C) Abdülmuttalib'in Amcası
D) Abdülmuttalib'in Ağabeyi
E) Abdülmüttalib'in Kardeşi

4- Hz. Peygamberimiz'le Hz. Hatice'nin evliliklerinde Hz. Peygamberimiz'in hangi amcaları dünürlük yapmıştır?

A) Ebû Tâlib- Abbâs
B) Ebû Tâlib-Hamza
C) Ebû Tâlib-Zübeyr
D) Ebû Tâlib-Ebû Leheb
E) Abbâs - Zübeyr

5- Kâ'be tamiratı yapılırken "hakem tayin etme" fikrini ortaya atan kişi kimdir?

A) Ebû Ümeyye
B) Âs b. Vâil
C) Utbe b. Rebîa
D) Ebû Leheb
E) Amr b. Hişâm

6- Aşağıdakilerden hangisi Müslüman olduğu için işkenceye maruz kalan sahâbiler arasında yer almaz?

A) Ammar b. Yâsir
B) Suheyb b. Sinan
C) Amr b. el-Âs
D) Habbab b. Eret
E) Bilâl-i Habeşî

7- Hz. Peygamberimiz Taif Yolculuğunu aşağıdakilerden hangisiyle yapmıştır?

A) Addâs
B) Ukkaşe b. Mihsan
C) Mut'ım b. Adî
D) Üsame b. Zeyd
E) Zeyd b. Hârise

8- Birinci Akabe Bîati'nden sonra Medine'de Müslümanların sayısı hızla artmıştır. Bu sebeple bu yıla aşağıdakilerden hangi isim verilmiştir?

A) Barış yılı
B) Tebliğ Yılı
C) Huzur Yılı
D) Sevinç Yılı
E) Heyetler Yılı

9- Hz. Peygamberimiz'in hicretten sonra yaptırdığı nüfus sayımında Müslümanların toplam sayısı kaçtı?

A) 500
B) 1000
C) 1500
D) 2000
E) 2500

10- Bedir Gazvesi'nden sonra Medine'den çıkarılan Yahudiler hangileridir?

A) Benî Kaynuka
B) Benî Nadir
C) Benî Kureyzâ
D) Hayber
E) Fedek

11- Enes b. Mâlik'in: "Rasûlüllah'ın bu olaya üzüldüğü kadar başka bir olaya üzüldüğünü görmedim" dediği olay aşağıdakilerden hangisidir?

A) Reci Vak'ası
B) Bi'ru Maûne Faciası
C) Hudeybiye Müslâhası
D) Tâif Yolculuğu
E) Hendek Gazvesi

12- Hendek Gazvesi'nin diğer adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Benî Lihyân
B) Berrad
C) Sîfü'l-Bahr
D) Benî Müreysi'
E) Ahzâb

13- Hz. Peygamberimiz Hudeybiye'de müşriklerle görüşmek üzere kimi göndermiştir?

A) Hz. Ebû Bekir

B) Hz. Ömer

C) Hz. Osman

D) Hz. Ali

E) Hz. Abbâs

14- Müşrikler Hudeybiye Barış Anlaşması'nın tarafsızlık maddesini ihlâl ederek Müslüman olan Huzaa kabilesine karşı hangi müşrik kabileye yardım etmişlerdir?

A) Benî Lihyân

B) Benî Bekir

C) Benî Ğıfar

D) Benî Tağlib

E) Benî Müreysi'

15- Hz. Peygamberimiz'in en son vefat eden eşi hangi annemizdir?

A) Hz. Ümmü Seleme

B) Hz. Âişe

C) Hz. Meymûne

D) Hz. Zeyneb bt. Cahş

E) Hz. Zeyneb bt. Huzeyme

16- "el-Bidâye ve'n-Nihâye" adlı eser aşağıdaki yazarlardan hangisine aittir?

A) İbn İshâk

B) İbn Hişâm

C) İbn Sa'd

D) İbn Kesîr

E) İbnü'l-Cevzî

17- Arap yarımadasının aşağıdakilerden hangisiyle sınırı yoktur?

A) Akdeniz

B) Umman Denizi

C) Basra Körfezi

D) Kızıldeniz

E) Bahreyn

18- Hz. Peygamberimiz'in dedesi Abulmüttalib zemzem kuyusunu kazmak için gittiği zaman ona refakat eden oğlu kimdir?

A) Abbâs

B) Zübeyr

C) Hâris

D) Ebû Tâlib

E) Abdullah

19- İkinci Habeşistan hicretinde Müslümanların başkanlığını kim yapmıştır?

A) Hz. Osman b. Affân
B) Hz. Ali b. Ebû Tâlib
C) Akîl b. Ebû Tâlib
D) Mus'ab b. Umeyr
E) Ca'fer b. Ebû Tâlib

20- I- Mekke'nin Fethi

II- Sevîk Gazvesi

III- Hudeybiye Müsalâhası

IV- Hendek Gazvesi

Yukarıdaki olayların kronolojik olarak –başlangıçtan sona doğru- sıralanışı nasıldır?

A) IV-II-III-V
B) II-IV-III-I
C) IV-III-II-I
D) II-IV-I-III
E) IV-II-V-III

21- Hz. Peygamberimizin sırlarını paylaştığı sırdaşı kimdir?

A) Hz. Ebûbekir
B) Hz. Ali
C) Hz. Mus'ab b. Umeyr
D) Hz. Huzeyfe
E) Hz. Osman

22- I-Âsım b. Sabit

II-Zeyd b. Desimne

III-Hüzeyl Kabilesi

Yukarıdaki kavramlar hangi olayla doğrudan ilişkilidir?

A) Bi'ru Maûne
B) Reci Olayı
C) Sevîk Gazvesi
D) Abdullah b. Cahş Seriyyesi
E) Hamraü'l-Esed Gazvesi

23- Hz. Peygamberimiz'in reis kızı olan eşi hangisidir?

A) Hz. Zeyneb
B) Hz. Ümmü Seleme
C) Hz. Hafsâ
D) Hz. Âişe
E) Hz. Ümmü Habîbe

24- Aşağıdakilerden hangisi Resûlullah'ın izniyle Tebûk Gazvesi'ne katılmamıştır?

A) Hz. Osman
B) Ka'b. b. Mâlik
C) Hz. Ali
D) Hilâl b. Ümeyye
E) Ebû Zerr el-Ğıfârî

25- Hz. Peygamberimiz'in "davet edici" anlamına gelen ismi nedir?

A) Rahim

B) Dâi

C) Rauf

D) Ahmed

E) Habîb

TEST II / II

CEVAP ANAHTARI

1-E	2-D	3-C	4-B	5-A
6-C	7-E	8-D	9-C	10-A
11-B	12-E	13-C	14-B	15-A
16-D	17-A	18-C	19-E	20-B
21-D	22-B	23-E	24-C	25-B

SİYER ÜÇÜNCÜ DENEME SORULARI

1- Arap kabileleri arasında uzun yıllar devam eden çarpışmaları anlatan şiirlere ne ad verilir?

A) Muallakat-ı Seb'a

B) Müzehhebat

C) Sumût

D) Eyyâmü'l-Arab

E) Vesn

2- Hz. Peygamberimiz'in babası kaç yaşında vefat etmiştir?

A) 18

B) 20

C) 22

D) 24

E) 25

3- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in halalarından biri <u>değildir</u>?

A) Berre

B) Bereke

C) Ümmü Hâkim el-Beyzâ

D) Safiyye

E) Ervâ

4- Hz. Peygamberimiz'in Hz. Hatice'yle evliliğinde kim aracılık yapmıştır?

A) Meysere

B) Hâle

C) Nefîse

D) Hind

E) Hamne

5- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in Hira mağarasında "düşünmeye, tefekkür etmeye" dayalı bir ibadet şeklidir?

A) Namaz
B) Sadaka
C) Tesânüt
D) Tahannüs
E) Teâvün

6- Bedevî Araplar içinde ilk Müslüman olan sahâbî aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bilâl-i Habeşî
B) Selmân-ı Farisî
C) Ebû Zerr el-Ğıfârî
D) Ammar b. Yâsir
E) Suheyb

7- Hz. Peygamberimiz'in Tâif yolculuğu dönüşünde istirahat ettiği bağın sahipleri kimlerdir?

A) Sehl-Süheyl
B) Utbe – Şeybe
C) Utbe – Uteybe
D) Şeybe-Uteybe
E) Atîk - Uteyyık

8- Birinci Akâbe Biati sonrasında Medine'de Müslümanların sayısı hızla artmaya başlamış Müslümanlar bu haberlere çok sevinmişlerdi. Bu sebeple bu yıla "Senetü'l-İbtihat" adı verildi. "Senetü'l-İbtihat"ın anlamı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sevinç yılı
B) Barış yılı
C) Huzur yılı
D) Tebliğ yılı
E) Heyetler Yılı

9- Hz. Peygamberimiz Medine'ye hicret edince yaklaşık 7 ay kadar kimin evinde misafir oldu?

A) Es'ad b. Zürare
B) Sa'd b. Ubâde
C) Hâlid b. Zeyd
D) Sa'd b. Muaz
E) Üseyd b. Hudayr

10- Bedir Gazvesi'nin intikamını almak üzere Ebû Süfyân'ın 200 kişilik bir grupla Medine'ye baskın yaptığı gazve aşağıdakilerden hangisidir?

A) Benî Lihyân
B) Karkaratü'l-Küdr
C) Ebvâ
D) Sevîk
E) Hamraü'l-esed

11- Medine Anlaşmasına riayet etmeyip diyet vermeyi reddeden ve Hz. Peygamberimiz'e suikast kuran bu sebeplerle de Medîne'den çıkarılan Yahudi kabilesi hangisidir?

A) Benî Kaynuka
B) Benî Nadîr
C) Benî Kureyzâ
D) Hayber
E) Dumetü'l-Cendel

12- Müslümanların son savunma savaşı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bedir
B) Uhut
C) Benî Müstalîk
D) Hendek
E) Hayber

13- Hz. Peygamberimize sihir yapan Yahudi'nin adı nedir?

A) Lebîd b. Asem
B) Ebû Damre el-Absî
C) Lübeyd b. Amr
D) Zurayk b. Kelb
E) Huyey b. Ahtâb

14- Mekke'nin Fethi'nden sonra Müslüman olanlara ne ad verilir?

A) Talika
B) Tuleyka
C) Tuleka
D) Tuleyha
E) Taleka

15-Hz. Peygamberimiz'in diğer hanımlarına karşı övünerek: "Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat ötesinden Allah evlendirdi!" diyen eşi kimdir?

A) Meymûne
B) Ümmü Habîbe
C) Safiyye bt. Huyey
D) Zeyneb bt. Huzeyme
E) Zeyneb bt. Cahş

16- Aşağıdaki eserlerden hangisi Taberî'ye aittir?

A) Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk
B) es- Sîretü'n-Nebeviyye
C) Zâdü'l-Meâd
D) el-Kâmil fi't-Târîh
E) et-Tabakâtü'l-Kübrâ

17- İslâm öncesi Arap toplumunda aşağıdaki sosyal sınıflardan hangisi yoktu?

A) Köleler
B) Mevalî
C) Paryalar
D) Hürler
E) Cariyeler

18- Hz. Hatice annemizin babası kimdir?

A) Amr b. Esed
B) Amr b. Ebû Hâle
C) Varaka b. Nevfel
D) Hüveylid b. Nevfel
E) Hüveylid b. Esed

19- Kureyşliler'in, ülkesindeki Müslümanları kovması için Habeş Necaşisi'ne gönderdikleri elçiler kimlerdir?

A) Amr b. el-Âs – Abdullah b. Rebîa
B) Osman b. Talha – Utbe b. Rebîa
C) Hâlid b. Velîd – Amr b. el-Âs
D) Amr b. el-Âs – Amr b. Hişâm
E) Hâlid b. Velîd – Osman b. Talha

20- I- Tâif Kuşatması

II- Hamraü'l-esed Gazvesi

III- Tebûk Gazvesi

IV- Benî Müstalık Gazvesi

V- Uhud Gazvesi

Yukarıdaki olayların kronolojik olarak –başlangıçtan sona doğru– sıralanışı nasıldır?

A) V-IV-II-I-III
B) V-II-IV-I-III
C) II-V-IV-I-III
D) II-V-I-IV-III
E) IV-V-II-I-III

21- Hicretten sonra Medine'de muhacirlerden ilk doğan sahâbî kimdir?

A) Abdullah b. Revaha
B) Abdullah b. Mes'ûd
C) Abdullah b. Zübeyr
D) Abdullah b. Erkam
E) Abdullah b. Ömer

22- Kur'ân-ı Kerîm'de (Şûra Sûresi,7. âyet) Mekke hangi isimle anılmaktadır?

A) Ümmü'l-Kurâ
B) Beledi'l-Emin
C) Belde-i Tayyibe
D) Belde-i Muhayyere
E) Ümmü'l-Medine

23-Hz. Peygamberimiz'in eşlerinden hangisi Hz. Peygamberimiz'le evlenmeden önce Yahudi idi?

A) Hz. Zeyneb bt. Cahş
B) Hz. Zeyneb bt. Huzeyme
C) Hz. Meymûne
D) Ümmü Seleme
E) Hz. Cüveyriyye

24- I- Ka'b b. Mâlik

II- Mürâre b. Rebi

III- Hâlid b. Velîd

IV- Ebû Zer el-Ğıfârî

Yukarıdaki kişilerden hangileri mazereti olmadığı halde Tebûk Gazvesi'ne katılmamışlardır?

A) I-II
B) I-III
C) III-IV
D) II-IV
E) II-III

25- **Aşağıdaki kavramlardan hangisi Hz. Peygamberimiz'in "ahlâkı"yla ilgili kavramlardan birisi değildir?**

A) Üsve-i Hasene
B) Üstüvânetü'l-Vüfûd
C) el-Emîn
D) Numune-i İmtisâl
E) Hulukı'n-Azîm

TEST III CEVAP ANAHTARI

1-D	2-E	3-B	4-C	5-D
6-C	7-B	8-A	9-C	10-E
11-B	12-D	13-A	14-C	15-E
16-A	17-C	18-E	19-A	20-B
21-C	22-A	23-E	24-A	25-B

SİYER DÖRDÜNCÜ DENEME SORULARI

1- **Aşağıdakilerden hangisi meşhur Muallâkat şairlerinden birisi değildir?**

A) İmriü'l-Kays
B) Abdimenaf b. Abdülmüttalib
C) Züheyr
D) Tarafe
E) Züheyr b. Ebî Sülma

2- **Hz. Peygamberimiz'in Tevrat'ta geçen ismi aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Paraklit
B) Faran
C) Kusem
D) Mürebbi
E) Münhemenna

3- **Hz. Peygamberimiz'in dedesi Abdülmuttalib'in esas ismi nedir?**

A) Şeybe
B) Muttalib
C) Hâşim
D) Abdimenaf
E) Amr

4- **Aşağıdakilerden hangisi Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberimiz'den önceki evliliğinden doğan çocuklarından biridir?**

A) Zeyd
B) Nefîse
C) Hâle
D) Münye
E) Hâkim

5- **Hz. Peygamberimiz'e ilk vahiy geldikten sonra Hz. Hatice durumdan ilk olarak aşağıdakilerden hangisini haberdar etmiştir?**

A) Kuss b. Saîde
B) Ebû Bekir
C) Amr b. Esed
D) Varaka b. Nevfel
E) Hâkim b. Hizâm

6- **Birinci Habeşistan hicreti hangi yılda yapıldı?**

A) 615
B) 616
C) 617
D) 618
E) 619

7- I- Nahle
II- Nusaybin Cinleri
III- Mut'ım b. Adî
IV- Ebû Cehil

Yukarıdaki kavramlar aşağıdakilerden hangisiyle doğrudan ilişkilidir?

A) Hüzün Yılı
B) Abdullah b. Cahş Seriyyesi
C) Tâif Yolculuğu
D) I. Akâbe Biati
E) II. Akâbe Biati

8- **"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır" âyeti hangi olaydan sonra nâzil olmuştur?**

A) I. Habeşistan Hicreti
B) II. Habeşistan Hicreti
C) Tâif yolculuğu
D) I. Akâbe Bîati
E) II. Akâbe Bîati

9- Barınacak bir yeri olmayan kişilere Mescid'in kuzey tarafında yapılan bir gölgelikte barınma imkânı sağlanmıştır. Burada kalan çoğu ilim erbabı kişilere ne ad verilir?

A) Ashâb-ı Şimal

B) Ashâb-ı Suffe

C) Ashâbü'l-Yemin

C) Ashâbü'l-Erkam

D) Ashâbü'l-Hikme

10- Hz. Peygamberimiz Uhut Gazvesi'ne katılmak isteyen çocukların savaşmasına izin vermeyip geri göndermiş; ancak katılmak için çok ısrar eden iki çocuğu güreştirerek savaşa katılmalarına izin vermişti. Bu çocuklar, aşağıdakilerden hangileridir?

A) Abdullah b. Umeyr / Zeyd b. Sabit

B) Ebû Saîd el-Hudrî / Üsâme b. Zeyd

C) Üsâme b. Zeyd / Zeyd b. Erkam

D) Arabe b. Evs / Zeyd b. Erkam

E) Rafi b. Hudeyc / Semüre b. Cündeb

11- Yahudilerin Hz. Peygamberimiz'le görüşmesi esnasında dama çıkarak Hz. Peygamberimiz'in üzerine kaya parçası yuvarlamakla görevlendirilen kişi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kinâne b. Rebi

B) Selâm b. Mişkem

C) Amr b. Cahş

D) Huyey b. Ahtâb

E) Abdullah b. Übeyy b. Selûl

12- "Ehabiş" kelimesi aşağıdaki gazvelerden hangisiyle ilgilidir?

A) Bedir Gazvesi

B) Uhud Gazvesi

C) Beni Müstalîk Gazvesi

D) Hendek Gazvesi

E) Hayber'in Fethi

13- Şam ticaret yolunun güvenliği tam olarak aşağıdaki olaylardan hangisiyle sağlandı?

A) Bedir Gazvesi

B) Hendek Gazvesi

C) Hayber'in Fethi

D) Huneyn Gazvesi

D) Mekke'nin Fethi

14- Hz. Peygamberimiz Mekke'yi fethettikten sonra buraya kimi vali olarak atamıştır?

A) Ebû Süfyân

B) Osman b. Talha

C) İkrime b. Ebî Cehil

D) Muâz b Cebel

E) Attâb b. Esîd

15- Hicretin 20.yılında 53yaşında vefat eden, Rasûlüllah'ın vefatından sonra ona kavuşan <u>ilk hanımı</u> kimdir?

A) Hz. Zeyneb bt. Huzeyme

B) Hz. Zeyneb bt. Cahş

C) Hz. Safiyye bt. Huyey

D) Hz. Meymûne

E) Ümmü Habîbe

16- "Mürûcü'z-Zeheb" adlı eser aşağıdaki yazarlardan hangisine aittir?

A) Belâzürî
B) Mes'ûdî
C) İbn Sa'd
D) İbn Kesîr
E) İbn Kuteybe

17- Ebrehe'nin Kâ'be'ye alternatif olarak yaptırdığı, şatafatlı, mutantan bina hangisidir?

A) Büvâne
B) Dırâr
C) Vesn
D) Kulleys
E) Huld

18- Hangisi Hz. Hatice annemizin çocuklarından biri değildir?

A) Hind
B) Hâle
C) İbrahim
D) Abdullah
E) Zeyneb

19- Müslümanların boykot altında tutulduğu mahallenin adı nedir?

A) Şî'bu Abbâs
B) Şî'bu Ebû Tâlib
C) Şî'bu Erkam
D) Şî'bu Hamza
E) Şî'bu Hâşim

20- I-Mekke'nin Fethi

II-Hudeybiye Müsalâhası

III-Hayber'in Fethi IV-Huneyn Gazvesi

Yukarıdaki olayların kronolojik olarak –başlangıçtan sona doğru- sıralanışı nasıldır?

A) II-III-I-IV
B) II-I-III-IV
C) III-II-I-IV
D) III-I-II-IV
E) VI-II-I-III

21- Gazve sonrasında Benî Kureyzâ ile Müslümanlar arasındaki hükmü veren sahâbî kimdir ?

A) Sâ'd b. Ebî Vakkâs
B) Sâ'd b. Muaz
C) Muaz b. Cebel
D) Saîd b. Zeyd
E) Ebû Saîd el-Hudrî

22- Hudeybiye Müsalâhası esnasında gerçekleştirilen biate ne ad verilir?

A) I. Akabe Biati
B) II. Akabe Biati
C) Hıraş Biati
D) Hz. Osman Biati
E) Rıdvan Biati

23- Hz. Peygamberimiz'in eşlerinden hangisi Hz. Peygamberimiz'le evlenmeden önce Yahudi idi?

A) Hz. Ümmü Seleme
B) Hz. Ümmü Habîbe
C) Hz. Meymûne
D) Hz. Safiyye
E) Zeyneb bt. Huzeyme

24- Hz. Peygamberimiz: "O yalnız yaşar, yalnız ölür..." sözünü kim için, hangi olayda söylemiştir?

A) Ebû Zerr – Tebûk Gazvesi
B) Hz. Osman – Hudeybiye Musalâhası
C) Hz. Ali – Hayber'in Fethi
D) Hz. Ömer – Uhud Gazvesi
E) Hz. Ebû Bekir – Hicret

25- Hz. Peygamberimiz'in cenazesini yıkayanlar arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?

A) Fadl b. Abbâs
B) Hz. Ali
C) Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah
D) Üsâme b. Zeyd
E) Şükran

TEST IV CEVAP ANAHTARI

1-B 2-E	3-A	4-C	5-D
6-A	7-C	8-D	9-B
10-E	11-C	12-D	13-C
14-E	15-B	16-B	17-D
18-C	19-B	20-A	21-B
22-E	23-D	24-A	25-C

SİYER BEŞİNCİ DENEME SORULARI

1- Cahiliye Dönemi'nde Batn-ı Nahle denilen yerde bulunan Kureyş Kabilesi'nin en önemli putu aşağıdakilerden hangisi idi?

A) Büvâne
B) Vesn
C) Lât
D) Menat
E) Uzzâ

2- Hz. Peygamberimiz'in İncil'de geçen ismi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Paraklit
B) Faran
C) Münhemenna
D) Kusem
E) Mürebbi

3- Aşağıdakilerden hangisini Hz. Peygamberimiz amcasının himayesindeyken yapmamıştır?

A) Şam Ticaret yolculukları
B) Kâ'be Hakemliği
C) Çobanlık
D) Ficar Savaşına Katılması
E) Yemen'e Ticaret Yolculuğu

4- Aşağıdakilerden hangisi, Hz. Peygamberimiz'in Bahira'yla karşılaşmasından hareketle "Kur'ân Müellifi Bahira" adlı bir eser yazan müsteşriklerin iddialarını çürütebilecek bir argüman olamaz?

A) Fetretü'l-Vahy

B) Fâtiha sûresinin içeriği

C) Alâk sûresinin nüzûlü esnasında Hz. Peygamberimiz'in içinde bulunduğu hâlet-i rûhiye

D) Hz. Peygamberimiz'in Ramazan aylarında Hîra mağarasına gidişi

E) Kur'ân sûrelerinin nüzûlündeki tedrîcilik (Kur'ân'ın toptan inmemesi)

5- İlk vahyin gelişinden sonra Hz. Peygamberimiz'in "gizli daveti" yaklaşık olarak kaç yıl sürmüştür?

A) 2

B) 3

C) 4

D) 5

E) 6

6- Aşağıdakilerden hangisi Müslüman olduğu için işkenceye maruz kalan sahâbîler arasında yer almaz?

A) Âmir b. Füheyre

B) Suheyb b. Sinan

C) Osman b. Affân

D) Habbâb b. Eret

E) Es'ad b. Zürâre

7- Hz. Peygamberimiz Tâif yolculuğundan dönüşünde kimin himayesinde Mekke'ye girmiştir?

A) Mut'ım b. Adî

B) Adî b. Hatem

C) Hz. Ebû Bekir

D) Ebü'l-Bahterî

E) Addâs

8- Hz. Peygamberimiz ve Hz. Ebû Bekir hicret ettikleri zaman kendilerine yol kılavuzluğunu kim yapmıştır?

A) Es'ad b. Zürâre

B) Sa'd b. Muaz

C) Abdullah b. Uraykıt

D) Büreyde b. Husayn

E) Hz. Ebû Bekir

9- Aşağıdakilerden hangisi Ashâb-ı Suffe arasında yer almaz?

A) Abdullah b. Mes'ûd

B) Sa'd b. Ubâde

C) Übeyy b. Ka'b

D) Bilâl-i Habeşî

E) Ebû Zerr el-Ğıfârî

10- Uhud Gazvesi'nde zırhlı birliklerin komutanlığını kim yapmıştır?

A) Mus'ab b. Umeyr

B) Zübeyr b. Avvâm

C) Talha b. Ubeydullah

D) Ebû Ubeyde b. Cerrâh

E) Ebû Mûsâ el-Eş'ârî

11- İslâm Tarihi'nde ilk hemşire olarak kabul edilen kişi kimdir?

A) Şifa Hatun
B) Selma Hatun
C) Bereke
D) Rufeyde
E) Berre

12- Benî Kureyzâ Yahudileri hangi gazve sırasında Müslümanlara ihanet edip sonucunda da Medine'den çıkarıldılar?

A) Bedir Gazvesi
B) Uhud Gazvesi
C) Tebûk Gazvesi
D) Beni Müstalîk Gazvesi
E) Hendek Gazvesi

13- İslâm Tarihi'nde ilk fethedilen yer neresidir?

A) Übülle
B) Hire
C) Hayber
D) Tebûk
E) Fedek

14- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in Mekke'nin Fethi'nden sonra Mekke'deki putları kırmakla görevlendirdiği kişilerden biri değildir?

A) Hâlid b. Velîd
B) Saîd b. Zeyd
C) Amr b. el-Âs
D) Hatîb b. Ebî Beltaa
E) Ebû Süfyân b. Harb

15- Ümmü Habîbe annemizin esas ismi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Rufeyde
B) Remle
C) Rumeysa
D) Refika
E) Şefîka

16- "Ensâbü'l-Eşrâf" adlı eser aşağıdaki yazarlardan hangisine aittir?

A) İbn İshâk
B) İbn Hişâm
C) İbn Sa'd
D) İbn Kesîr
E) Belâzürî

17- Aşağıda "Kâ'be görevleri"yle ilgili olarak verilen eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

A) Nedve: Meclis Başkanlığı

B) Büvâne: Kumandanlık

C) Rifâde: Hacılara yiyecek sağlama

D) Sikâye: Hacılara su sağlama

E) Hicâbe: Kâ'be perdedârlığı

18- Hz. Peygamberimiz'e gönderilen ilk beş âyette aşağıdaki hususlardan hangisine doğrudan veya dolaylı olarak işaret edilmemiştir?

A) Okumanın Önemine

B) Yazmanın Önemine

C) Allah'ın yegâne Yaratıcı olduğuna

D) Hz. Peygamber'in kerem sahibi olduğuna

E) İnsanın yegâne eğiticisinin Yaradan olduğuna

19- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in babası Abdullah'ın baba-anne bir (öz) kardeşlerinden biri değildir?

A) Abdimenâf

B) Zübeyr

C) Safiyye

D) Ümeyme

E) Ervâ

20- I- İlk Cuma Namazının Kılınışı

II- İkinci Akabe Biati

III- Boykot Uygulaması

IV-Medine Anlaşması

V- Birinci Habeşistan Hicreti

Yukarıdaki olayların kronolojik olarak –başlangıçtan sona doğru- sıralanışı nasıldır?

A) V-II-III-IV-I

B) V-III-II-I-IV

C) II-V-III-I-IV

D) II-V-III-IV-I

E) III-II-I-V-IV

21- Hudeybiye Anlaşması Hz. Peygamberimizle Süheyl b. Amr arasında imzalandıktan sonra, Hz. Peygamberimiz'e gelerek Müslüman olduğunu söyleyen, ancak Hz. Peygamberimiz'in anlaşma gereği Medine'ye götürmediği kişi kimdir ?

A) Ebû Cendel b. Mikrez

B) Ebû Cendel b. Huveytıb

C) Ebû Cendel b. Süheyl

D) Ebû Cendel b. Amr

E) Ebû Cendel b. Bâsir

22- Hangi devlet başkanı Hz. Peygamberimiz'in İslâm'a Davet Mektubu'nu yırtıp parçalamıştır?

A) Bizans Hükümdarı

B) Mısır Mukavkısı

C) Habeş Necaşisi

D) İran Kisrası

E) Yemâme Reisi

23- "Hz. Hatice Annemizle Hz. Peygamberimiz'in evliliği" hakkında verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Nefîse bint Münye bu evliliğe aracılık yapmıştır.

B) Hz. Peygamberimiz'in dünürlüğünü amcası Ebû Tâlib ile Zübeyr yapmışlardır.

C) Hz. Hatice Annemizin babası Hüveylid daha önce vefat ettiği için amcası Amr b. Esed onun veliliğini üstlenmiştir.

D) Kaynakların çoğunluğuna göre bu sırada Hz. Peygamberimiz 25, Hz. Hatice Annemiz 40 yaşlarındaydı.

E) Bu evlilikten 4 kız, 2 erkek olmak üzere 6 çocukları doğdu.

24- "es-selâmü aleyküm," şeklindeki selâmı ilk kez hangi sahâbî vermiştir?

A) Ebû Zer el-Ğıfârî

B) Hz. Ebû Bekir

C) Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah

D) Hz. Ali

E) Hz. Osman

25- Hz. Peygamberimiz'in cenaze namazıyla ilgili olarak verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

A) Hz. Ebû Bekir kıldırmıştır.

B) Hz. Ali kıldırmıştır.

C) Hz. Osman kıldırmıştır.

D) Hz. Ömer kıldırmıştır.

E) Herhangi bir imam kıldırmamıştır, gruplar halinde kılınmıştır.

TEST V CEVAP ANAHTARI

1-E	2-A	3-B	4-D	5-B
6-E	7-A	8-C	9-B	10-B
11-D	12-E	13-C	14-D	15-B
16-E	17-B	18-D	19-C	20-B
21-C	22-D	23-B	24-A	25-E

SİYER ALTINCI DENEME SORULARI

1- Hz. Peygamberimiz'in "bir kimsenin haksız olmasına rağmen kavmine yardımcı olmasıdır" şeklinde tanımladığı sosyal anlayışa ne ad verilir?

A) Nedve
B) Himaye
C) Tesânüd
D) Asabiyet
E) Mele

2- Hz. Peygamberimiz'in <u>ilk sütannesi</u> aşağıdakilerden hangisidir?

A) Şifa Hatun
B) Şeyma
C) Süveybe
D) Halime
E) Selma

3- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in künyesidir?

A) en-Nebî
C) Muhammed b. Abdullah
D) er-Rasûl
D) el-Emîn
E) Ebü'l-Kâsım

4- Hz. Peygamberimiz <u>kaçıncı</u> Ficar Savaşı'na katılmıştır?

A) 5
B) 4
C) 3
D) 2
E) 1

5- Aşağıdakilerden hangisi ilk Müslümanlar arasında <u>yer almaz?</u>

A) Hz. Ebû Bekir
B) Hz. Ali
C) Hz. Ömer
D) Hz. Hatice
E) Ebû Zerr el-Ğıfârî

6- Birinci Habeşistan Hicreti'ne aşağıdaki sahâbîlerden hangisi <u>katılmamıştır?</u>

A) Hz. Osman
B) Hz. Hamza
C) Hz. Rukıyye
D) Ümmü Seleme
E) Ebû Huzeyfe

7- Hz. Peygamberimiz Hz. Hatice'nin vefatından sonra kiminle evlenmiştir?

A) Hz. Zeyneb bt. Cahş
B) Hz. Zeyneb bt. Huzeyme
C) Hz. Ümmü Seleme
D) Hz. Sevde bt. Zem'a
D) Hz. Ümmü Habîbe

8- Hz. Peygamberimiz'in hicrete çıktığı tarih aşağıdakilerden hangisidir?

A) 1 Rebiülevvel (13 Eylül 622)
B) 29 Safer (12 Eylül 622)
C) 28 Safer (11 Eylül 622
D) 27 Safer (10 Eylül 622)
E) 26 Safer (9 Eylül 622)

9- Ezan'ı rüyasında gören sahâbî aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hâlid b. Zeyd
B) Abdullah b. Cübeyr
C) Abdullah b. Zeyd
D) Zeyd b. Hârise
E) Erkam b. Ebi'l-Erkam

10- Hz. Peygamberimiz Uhud Gazvesi'nde, üzerinde "Korkaklıkta utanç, ileri gitmede şeref vardır. Halbuki insan korkaklıkla kaderin elinden kurtulamaz" yazılı kılıcını hangi sahâbîye vermiştir?

A) Hz. Ebû Dücâne
B) Hz. Ebû Cendel
C) Hz. Hamza
D) Hz. Talha
E) Ebû Ubeyde

11- Uhud Gazvesi sonrasında Hz. Ömer'le Ebû Süfyân'ın sözleşmesi sebebiyle tertiplenen gazve hangisidir?

A) Hamraü'l-esed
B) Bedrulmev'ıd
C) Sevîk
D) Benî Lihyan
E) Sîfü'l-bahr

12- Ensâr'la Muhacir, münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'in de tahrikleriyle ilk kez hangi gazve esnasında birbirlerine kılıç çekme noktasına gelmişlerdir?

A) Hendek Gazvesi
B) Huneyn Gazvesi
C) Uhud Gazvesi
D) Bedir Gazvesi
E) Benî Müstalîk Gazvesi

13- Hz. Peygamberimiz hangi olaydan sonra Safiyye bt. Huyey annemizle evlenmiştir?

A) Hendek Gazvesi
B) Benî Müstalîk Gazvesi
C) Benî Müreysi' Gazvesi
D) Hayber'in Fethi
E) Mekke'nin Fethi

14- Huneyn Gazvesi'ne katılan Müslümanların toplam sayısı kaçtı?

A) 8 000
B) 10 000
C) 12 000
D) 15 000
E) 30 000

15- Hz. Peygamberimiz'in "kavmine en çok yararı dokunan eşi" hangisidir?

A) Hz. Cüveyriyye
B) Hz. Safiyye
C) Hz. Reyhane
D) Hz. Meymûne
E) Hz. Ümmü Habîbe

16- Aşağıdaki eserlerden hangisi Zehebî'ye aittir?

A) et-Tabakâtü'l-Kübrâ
B) es-Sîretü'n-Nebeviyye
C) el-Kâmil fi't-Târîh
D) Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ
E) el- Bidâye ve'n-Nihâye

17- Kureyş Sûresi'nde işaret edilen "yaz ve kış yolculuklarını" Araplar ne zaman – nereye yaparlardı?

A) Yazın İran–Kışın Suriye
B) Yazın Yemen–Kışın İran
C) Yazın Suriye–Kışın Yemen
D) Yazın Yemen–Kışın Suriye
E) Yazın Yazın–İran Kışın Yemen

18- Hz. Peygamberimiz İslâm'ı tebliğ ederken müşrikler ona aşağıdaki ifadelerden hangisini <u>kullanmamışlardır?</u>

A) Şair
B) Yalancı
C) Kâhin
D) Sihirbaz
E) Mecnûn

19- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in Tâif yolculuğunda Müslüman olmuştur?

A) Utbe
B) Zeyd b. Hârise
C) Abdullah b. Zübeyr
D) Mut'ım b. Adî
E) Addâs

20- I- Hüzün Yılı

II- Mi'rac Olayı

III- Boykot Uygulaması

IV- Tâif Yolculuğu

V- İkinci Habeşistan Hicreti

Yukarıdaki olayların kronolojik olarak –başlangıçtan sona doğru- sıralanışı nasıldır?

A) V-III-I-IV-II
B) V-IV-III-I-II
C) III-V-I-II-IV
D) III-V-II-I-IV
E) V-I-IV-III-II

21- Tebûk Gazvesi'yle ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Müslümanların son savaşıdır.

B) 30.000 kişi katılmıştır.

C) Bu savaşa güçlük savaşı da denir.

D) Soğuk bir havada gerçekleşmiştir.

E) Tebûk'te fiilî bir savaş olmamıştır.

22- Hz. Ebû Bekir'in esas ismi nedir?

A) Abdullah

B) Osman

C) Kuhafe

D) Amr

E) Ammâr

23- Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber'in eşleri arasında ondan başkasını kıskanmadım" dediği kişi kimdir?

A) Hz. Zeyneb bt. Cahşş

B) Hz. Ümmü Habîbe

C) Hz. Hafsa

D) Hz. Ümmü Seleme

E) Hz. Hatice

24- Hz. Peygamberimiz Mekke'nin Fethi'nden sonra Kâbe'nin anahtarlarını kime vermiştir?

A) Hz. Abbâs

B) Osman b. Talha

C) Osman b. Affân

D) Amr b. el-Âs

E) Hz. Ali

25- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamberimiz'in evrensel anlamda "insan onuruna" verdiği değere bariz bir örnek olarak gösterilebilir?

A) Veda Haccı'ndaki "ey insanlar" hitabı

B) Bedir savaşında esirlere karşı uygulaması

C) Müsleyi yasaklaması

D) Ebû Lübâbe'yi affetmesi

E) Vahşî'yi affetmesi

TEST VI CEVAP ANAHTARI

1-D	2-C	3-E	4-B	5-C
6-B	7-D	8-E	9-C	10-A
11-B	12-E	13-D	14-C	15-A
16-D	17-C	18-B	19-E	20-A
21-D	22-A	23-E	24-B	25-A

İSLAM AHLAKI

Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM

1- Ahlak Kavramı ve Tanımı

Ahlak, hulk kelimesinin çoğuludur. Seciye, din, tabiat manasına gelir. Hulk kavramı insanın iç dünyasını, ruhî yanı, halk ise dış dünyasını, görünüşünü ve hareketlerini ifade etmek için kullanılır. İslam dünyasında hulk ile ahlak aynı manaya kullanılmıştır. Hulk, tabiat, fıtrat manasına kullanıldığında ise ahlakın temel unsurları olarak kabul edilir ve sorumluluk da buraya dayandırılır. Huy ise tabiata sonradan arız olan tabiatın gelişmiş halidir.

Ahlakçılar "hulk"u iki kısma ayırırlar: a) Tabii Huy, b)Kazanılmış Huy,

A) Tabii Huy (Hulk-i Tabii): İnsanın tabiatında, fıtratında gizili ve saklı olan ahlakıdır. Burada insan iradesi devreye girmez. Bu nedenle de bunlardan sorumlu tutulmazlar. Mesela insanın yaratılıştan cömert veya cimri olması, mizacının sert veya yumuşak, uyumlu olması gibi.

B) Kazanılmış Huy (Hulk-i Kesbi): Görüşüp kaynaşma ve adete dayalı fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelen ve istikrar kazanan huylardır. Bunların kazanılmasında dış ve insan çevresinin büyük önemi vardır. Böylesi bir davranışta insan hürriyetinin ve iradesinin öne çıktığı görülür.

Sonuç itibariyle hulk; insanın uyumlu bir şekilde yaratılışına ait özellikleri; ahlak ise, sanki yaratılıştanmış gibi olup da sonradan kazanılmış olan özellikleri gösterir. Bu nedenle ahlakın bir içsel (deruni-süpjektif), bir de davranışa dönüşen fiil ve hareketler halindeki yönü (objektif) vardır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın ahlakın insan ve insan davranışlarıyla, onun hal ve hareketleriyle yakın alakası vardır.

Ahlâkçılar, insan davranışlarıyla ilgili ahlâkın tanımını genel olarak şöyle yapmışlardır: **Ahlâk**; ***nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve "istikrar kazanması"*** *halidir.*

Tarifte yer alan ve nefiste köklü bir şekilde yerleşen bu halden, akla ve dine uygun, iyi ve mükemmel fiiller (hikmet, adalet, iffet, cesaret, cömertlik, fedakârlık, vb. gibi şeyler) çıkarsa, buna **"iyi ahlâk"**, güzel huy; eğer düzensiz, kötü fiil (cehalet, zulüm, iffetsizlik, korkaklık, cimrilik, kendini düşünme, haset vb. gibi şey-

ler) çıkarsa, buna da "**kötü ahlâk**", fena huy denir.

Nefisten her çıkan şey ahlâkı ilgilendirmez; mesela insanın korkunca yüzünün sararması, hastalanınca ateşinin artması, susayınca ağzının kuruması gibi. Bir davranışın ahlâkı ilgilendirebilmesi için onun seçim ve iradeye dayanması gerekir. Bu nedenle **ahlâk**, *iradenin seçme gücünden doğar.* Bu seçme gücüne sahip irade ise, nefsi, hayır ve şerre götürecek güçtedir. Bütün bu tariflerde ***ahlâk için iki temel niteliğin olması*** gerektiği üzerinde durulur. Bunlar:

1. Huyun ruhta yerleşmiş olması, herhangi bir şekilde tekrar tekrar aynı şeyi düşünme ve zorlama olmaksızın kolaylıkla meydana gelen bir davranış olarak ifade edilmesi.

*2. Ahlâkî bir davranışta seçme özgürlüğü ve iradenin yer alması*dır.

2- Konusu, Metodu, Lüzumu ve Gayesi,

Ahlakçılardan bazıları ahlâkın konusunu ruhî kuvvetler ve bu kuvvetlerin eğitilmesi; bazıları, vazifelerin tamamı; bazıları hem ruhî kuvvetler, hem de vazifeler olarak nitelendirirken; diğer bazı ahlâkçılar da insanın, hür ve belli bir amaca yönelik olarak ortaya koyduğu her çeşit insanî fiiller, iyilik, mutluluk, fazilet, sevgi, hatta nefsin hastalıkları ve bunların tedavi yolları olarak düşünmüşlerdir.

Ahlâkın konusunu, "insana ait özellikler ve beşerî kuvvetlerle, insanlardan meydana gelen hareketleri ve bu kuvvetlerle insan davranışlarının ilişkilerini incelemek" ve "âdetler ve fertler arasındaki muamelelerin, hak ve vazife, iyilik ve fenalık, fazilet ve rezilet fikirleri ile münasebetlerini incelemek" olarak da belirlemek mümkündür.

Ahlakın metoduna gelince, ahlâka takdir edilen konu ve alana göre çeşitli metotlardan söz etmek mümkündür. Ancak ahlâkçılar arasında ahlâkın metoduyla ilgili bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları ahlâkı **deneye**, bazıları **akla**, bazıları da hem *deneye*, hem de *akla* dayandırırken bir başka grup düşünür de *kavram çözümlemesine* dayandırmıştır.

Yaygın olan anlayışa göre, ahlâk ve ahlâk ilkeleri, iyi, en yüce hayır akıla ve akıldan çıkan ilkeler üzerine dayanmalıdır; diğer ahlâk kuralları da aynı yolla elde edilmelidir. Çünkü birçok ahlâk kuralları, ahlâkî değerler, deneye dayanmaksızın, deney öncesi (a priori) olarak mevcuttur. Çünkü **ahlâk ilmi**, her türlü zaman ve mekân şartından sıyrılmış, sırf kural ve şekil olmak üzere anlaşılan ahlâkî postulatların ilmidir. Bu anlamda normatif ahlâk, matematiğe benzer. Matematik gibi gerçekle bağlantısı olmayan, sırf soyut kavramlar üzerine işler. İşte bu genel kurallara dayanarak insan davranışları temellendirilmelidir. Bu görüşün temsilcileri arasında birçok rasyonalist düşünürleri sayabiliriz.

Diğer bir anlayışa göre *ahlâk ilmi, bütünüyle tecrübî değildir; o, bazı çözümleyici sebepler de gösterir.* Çünkü ilim, temel kavramlarına ancak tecrübe ve araştırmalarla ulaşabilir. Ahlâk ilmi ise "**hayır**", "**hak**", "**vazife**" vb. gibi kavramlarını ancak aklî açık-

lık ve çözümlemelerle genelleştirip soyutlaştırabilir.

Görüldüğü gibi, gerçekte ahlâkın temelini teşkil eden, hayır, hak, adalet, vazife, mutluluk, kemal vb gibi kavramlar yalnız aklın ortaya koyduğu ve belirlediği fikirler değildir. Bunlar tamamen gözlem ve deneylerimiz sonucu elde ettiğimiz kavramlar da değildir.

Ahlâkın önem ve lüzumu, her tasavvurun üzerindedir; çünkü insanlığın değeri ahlâkîlikle doğru orantılıdır. İnsanların belli bir düzen dahilinde mutluluk ve olgunluğa ulaşması ancak ahlâk sayesinde mümkündür. İyi ahlâkın girdiği yerler güzelleşir; böyle bir ahlâktan mahrum olmak ise insan ve toplumun felaketi olur. Fert ve toplumların ana cevheri, sosyal varlıklarının kaynağı, devamlılıklarını sürdürmelerinin, yükselip gelişmelerinin ve güçlenmelerinin de sebebi olarak görülen ahlâk, bazı ahlâkçılarca ***"ruh tabipliği*** (tıbb-i ruhanî)", bazılarına göre *ruhun gıdası, kalp ve vicdanın huzurunu sağlayan bir kaynak, fazilet ve reziletleri bilmenin yolu, öğrenilmesi vacip olan bir ilimdir.*

Ahlâk düşünürleri, ahlâkın lüzumunu değişik şekillerde dile getirmeye çalışmışlardır. Bunlardan bir kısmı ahlâkı ve ahlâk ilmini "**ruh** he**kimliği**"ne benzetmişlerdir. İnsan bedeni çeşitli sebeplerle nasıl hastalanır da bazı organlar yapması gerekenleri yapamaz hale gelirse; tıpkı bunun gibi insan ruhu da hastalanabilir. Böyle bir hastalık, bedende meydana gelen herhangi bir bedensel hastalıktan daha korkutucu ve tehlikelidir. Ahlâk açısından birer hastalık olarak kabul edilen eylemler: Hırsızlık, yalancılık, hilekârlık, sahtekârlık, ikiyüzlülük, kıskançlık, iftira, zülüm, kin, kötü zan, küfretmek, sövüp saymak, yalakalık ve yağcılık, övünme, kendini beğenme ve büyüklük taslama, korkaklık vb dir.

Çünkü ahlâk, bir çeşit koruyucu hekimlik görevi üstlenmektedir. *"Sağlığı korumak için **Sağlık Bilgisi** nasıl lüzumlu ise, ahlâk ilmi de, ahlâkı mükemmelleştirmede öncülük ettiği ve ruhî hastalıkların tedavisini ve yok edilmesini sağladığı için 'tıbb-ı ruhanî'* " olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenle ahlâk, ferdi şekillendirir; insana ruhen ve bedenen mutlu kılacak yolları gösterir. Onu her türlü aşırılıklardan denge noktası olan orta bir noktaya getirir. Duygu dünyasıyla akıl dünyası arasındaki uyum ve düzeni sağlar. Böyle bir uyum içinde olan insanın hem ruhen, hem de vicdanen bir huzur ve manevî bir itminan içinde olduğu görülür.

Ahlâkın lüzum ve önemini ruhî yönden değerlendirenler yanında, onun dinî yönünü öne çıkararak önemini vurgulayanlar da bir hayli çoktur. Çünkü bunların çok haklı nedenleri vardır. İbni Miskeveyh'in dediği gibi, ***"ahlâk sanatı, sanatların en üstünüdür"***. Bunun sebebi ise, *"insanın bütün fiillerinin cevherine uygun, tam ve mükemmel olarak meydana gelmesi için insan fiillerini iyileştirmeyi amaçlayan, Allah'ın gazabına ve acıklı azabına maruz kalmaya neden olan en aşağı mertebeden insanın yükselme ve yücelmesini sağlayan bu sanatın, diğer sanatların hepsinden üstün ve şerefli olması gerekir."* Böyle bir

sanatın gerçek sanatkârı da ancak Allah olabilir. Bütün ilahî dinlerin geliş amaçları, öncelikle ahlâkı kurmak ve temellendirmektir. Bunun içindir ki, bütün ilahî dinler, büyük filozoflar ve özellikle de İslâm Dini, ahlâka büyük bir değer vermiştir. Bütün ilâhî dinler ve kutsal kitaplar ahlâkın önem ve gerekliliği üzerinde durmuş, insanların insanca yaşamalarını sağlayacak bir takım esaslar ve yaşam kuralları getirmişlerdir. Bu nedenle Hz. ***Peygamber (sav)***, *hem ahlâkı yaşayan, hem de öğreten birisi olarak en büyük ahlâk numunesidir.*

Birçok ahlâkçı eğitim ve öğretimi, ilim ve sanatları ahlâka dayandırırlar; toplumların güç, kuvvet ve canlılığa kavuşabilmesi için ahlâkî meziyetleri, fazilet ve terbiyeyi ilmin ve bilginin önüne geçirirler. Neticede toplumlarda arzu edilen her çeşit maddî ve manevî kalkınmanın da ancak ahlâkî faziletlere sarılmakla mümkün olabileceğini vurgularlar.

Ahlâkın gayesi ise ***"iki dünya mutluluğunu sağlaması"*** dır. Bu anlayış, Sokrates, Platon, Aristoteles'ten başlayarak İbni Miskeveyh'e, oradan da diğer İslam ahlâkçılarına intikal etmiştir. Ayrıca bu yaklaşım ilahî dinlerin ortaya koymuş olduğu ahlâk anlayışına da tam olarak uymaktadır. ***"Hiç ölmeyecekmişsin gibi dünya için çalış; yarın ölecekmişsin gibi de âhiretin için çalış"*** anlayışının altında yatan da bu mantıktır.

3- Ahlakî Değerler, Değerlerin Kaynağı,

Çok çeşitli değerler vardır. Bu değerlerden en çok ilgilenilenleri ise ***ahlâk değerleri*** ile ***estetik değerlerdir.*** Bir insanın "**doğru**" veya "**yanlış**" olarak nitelendirilen davranışlarının, "**iyi**" veya "**kötü**" olarak değerlendirilmesi karşımıza *ahlâk değerlerini* çıkarır. Buna göre, ahlâk değerleri, en basit şekliyle, *iyi* veya *kötü diye nitelendirilen davranışlarla ilgili değerlerdir.* Ahlâkî değerler, herkes tarafından belirli bir standarda ulaşmış bir kabule veya redde mazhar olmuş değerlerdir. Herkes için iyi olan bir şey, iki insan için aynı ahlâk ölçülerine sahip olmasalar da yine "**iyi**" veya "**kötü**" olarak kabul edilir. Ahlâkî davranışların da daima "**iyi**" veya "**kötü**" değerleri çerçevesinde meydana geldiği görülür.

Ahlâkın esası sayılan "**iyi** (hayır)" ve "**kötü** (şer)" nün, tarihî seyri içerisinde çok farklı manalara kullanıldığı görülür. Bir kısım ahlâkçılar, **iyi** ve **kötü'nün** *insan şuurunun mahiyetinde, fıtratında, akılda var olduğunu* ileri sürerken; bir kısmı *iyiyi haz, elem* ve *fayda, işe yarama* vb. gibi daha *iptidaî elamanlara bağlamakta,* bir kısmı da, *vazifenin mutlak olarak yerine getirilmesi* veya *Allah'ın emirleri ve yasakları* vb. ne itaat olarak nitelendirmektedir.

İyi ve kötünün ne olduğu ile ilgili farklı bazı yaklaşım ve tanımlardan söz edilebilir. Bunların bir kısmı ***kozmik*** *bir temellendirmeye,* bir kısmı ***antropolojik*** *bir temellendirmeye* dayandırılırken, diğer bir kısmı da ***din*** *esaslı temellendirmelere dayandırılır.*

Birinci anlayışa göre, *insanlar âlemdeki uyum ve düzeni esas alarak, ona uygun bir yaşam tarzını amaçlayan, ona uygun düşen ve onunla bü-*

tünleşen her şeyi iyi, uyumsuzluk ve aykırılık gösteren şeyleri de kötü olarak nitelendirirler. Çünkü insan küçük evren, âlem de büyük insandır. Buna göre, küçük olan insanın, büyük âlemin düzenine katılması gerekir. Onlar tabiat yasalarını, aynı zamanda, bir ahlâk yasası olarak kabul ederler.

İkinci yol olan ***iyinin antropolojik*** temellendirilmesinde ise hareket noktasında insana ait bir takım değerlendirmeler yer alır. Bu değerlendirme, biri **doğal**, diğeri **doğal olmayan** iki halde ortaya çıkar.

Birinci durumda, insanın ne olduğu veya ne olarak görüldüğünden yola çıkılır ve *bu insanın, dıştan konulmuş hiçbir düzen öngörülmeksizin uğrunda çaba harcamaya değer bir "**iyi**" ye ulaşmaya çalıştığı varsayılır.* Buradaki etik çabanın ***"en yüksek iyi"*** ye yöneldiği görülür. Mesela insanın ihtiyaçlarını ve ruhsal yetilerini tatmin eden her şey, tabiî bir hayır kabul edilir. Yine insanların bütününün arzu ettiği şey, yine bu tür hayra girer. Çünkü her insan, kendi iyiliği için olan şeye yönelir. Sonuçta her insan bütün hayırların üstünde olan bir hayra yönelir ki buna da ***"hayr-ı a'lâ*** (en üstün iyi)" denir.

İkinci durumda ise, iyi ve kötü, temeli tabiat ve tanrısal olana dayanmadan, *doğrudan bir akıl varlığı olan otonom insanın "**ahlâk yasası**" olarak koyduğu yasalarca belirlenir.* Kant'ın savunduğu ve dıştan hiçbir belirlemenin yapılmadığı, özgür bir varlığın kendi başına koyduğu bu yasalar ve ortaya konulan çaba bir ödevi yerine getirmeye yönelir.

Üçüncüsü olan ***dinî yol*** ise, *Tanrı'dan yola çıkarak iyinin temellendirilmesi yoludur.* Bu yolu seçenler ***iyiyi** Tanrı'nın iradesiyle uygunluk içinde olmak* olarak anlarlar. Kötülük de bu iradeye aykırı olandır. Dindeki iyinin temeli olan Tanrı'nın iradesi, -aslı bozulmamış dinlerde olduğu gibi- vahiy yoluyla bildirilen ya kutsal kitaplarda yer alır. Bu durumda karşımıza bir gereklilik ahlâkı çıkar. *"Adam öldürmeyeceksin"* veya *"adam öldürmemen gerekir"* gibi. Dinin ahlâkî emirler içeren bütün nasları bu doğrultuda emirlerle doludur.

Tanrı'nın istek ve iradesi doğrultusunda yaşayan her insan, kendisinin iyi olduğuna, aksi hareketler içinde olursa kötü olduğuna inanır. O, Tanrı'nın emirlerine konu olana iyi, yasaklamalarına konu olana da kötü değerini yükler.

Genel olarak iyi ve kötü değerleri, aynı zamanda ahlâkta bir davranışın onaylanıp onaylanmamasının ölçüsüdür. İyi bir davranış, herkesçe onaylanan, kötü ise onaylanmayan bir davranıştır. İyi, bir gayeye uygun, faydalı ve başarılı, bizim ruhsal ihtiyaçlarımızı ve yeteneklerimizi tatmin eden, toplumun değerlerine, ferdin düşüncelerine ve inancına uygun düşen şeydir. İyinin zıddı olan kötü (şer) ise, iradeli olarak yapılan fiillerde ahlâkî kurallara ve hakka aykırı düşen fiil ve davranışlardır.

Genel olarak, iyi ve kötü değerleri İslam ahlakında hüsûn ve kübûh başlığı altında ele alınır ve üç manaya kullanılır:

A) ***Hüsûn**, kendi başına zatı gereği iyi olan,* adalet gibi; ***kübûh** da zatı gereği kötü olan*, zulüm gibi.

B) ***Husûn***, amaca, *sonuca uygun olmak; **kübûh***, ise *amaca zıt olmaktır.* Burada iyi olan şey, doğurduğu sonuç, sağladığı fayda yönünden iyidir; yoksa onun, iyilik, bizatihi kendisi veya kendisinden dolayı değildir.

C) ***Hüsûn**, iyiye yaptığı katkı sebebiyle dünyada övülmeye, âhirette sevaba sebep olan şey; kübûh ise, dünyada yerilmeye, âhirette de azaba sebep olmaktır.* Bir davranış kendi başına ne iyi ne de kötüdür; ancak başka bir iyinin ortaya çıkmasına sebep olduğu için iyidir ve övgüye değerdir. Mesela mahkemede şahitlik yapmak gibi.

İslâm ahlâkçıları, ahlâkın esasını hayra dayandırırlar. Çünkü bütün hareketlerimizde iyilik ve kötülüğün ölçüsü "ha**yır**"dır. Bu sebeptendir ki, bazı ahlakçılar, hayrın zarurî olduğunu; bazıları, bu duygunun tabiî ve fıtrî olduğunu; diğer bazıları da, hüsûn ve kübûhu vicdanın tayin ettiğini belirtir.

Netice olarak, sabit ve değişmez, tabiî bir kanun olan **hayır**, bir şeye dayanmaksızın ***zatından iyi olandır.*** Diğer şeyleri, ancak böyle bir ölçüye vurarak iyi veya kötü diye değerlendirebiliriz. Bu nedenledir ki, İslâm ahlâkçıları insanı Allah'a yaklaştıran her şeyi ahlâkî bir hayır olarak nitelendirirler; buna göre, hayra ulaşmak isteyen de Allah'ın emirlerine uymak zorundadır. Başka yollarla hayır elde edilemez; en büyük hayır da "**hayr-ı a'lâ**", Allah'ın mutlak rızasını kazanmaktır.

4- Ahlaki Davranış ve Özellikleri,

Ahlak felsefesinin en önemli sorularından birisi, ***"ahlâkî olanın ne olduğu"*** dur. Yani insan davranışlarını ahlâkî yahut ta gayr-i ahlâkî yapan şey nedir?

*Mesela, **"adam öldürmek", "hırsızlık yapmak", "yalan söylemek"*** kesin olarak ahlâkı ilgilendiren bir eylem olduğu halde, yemek yemek, su içmek böyle bir eylem değildir. Ahlâkî davranış, ahlâkî olarak yargılanması ve değerlendirilmesi mümkün olan davranışlardır. Bu davranışlarımızı ahlâkî yapan ise bazı ahlâkçılara göre, ***"davranışın bizzat iyiyi ortaya koymasıdır"***; bazılarına göre ise, *"hür iradeyle, bilerek, isteyerek ve seçilerek yapılmış olmasıdır."*

Sonuçta **ahlâkî davranışı** şu şekilde tanımlamak mümkündür: ***Akıl ve irade sahibi bir insanın, hayır gayesiyle, hür olarak yaptığı şuurlu hareketlerdir.*** Buna göre, bilmeden ve zoraki yapılan bir hareket, ahlâkî sayılmaz. Çünkü ahlâkî davranış, iradeli bir davranıştır. Bir davranışın ahlâkî veya gayr-i ahlâkî olabilmesi için onu yöneten bir otoritenin olması da lâzımdır.

"insan iradesinin hür olmasıdır." Eğer insan iradesi hür olmazsa, o zaman onu sorumlu tutmanın manası kalmaz. İslâm ahlâkında ise, ahlâkîliği ve gayr-ı ahlâkîliği tayin eden; yani iyi veya kötü olan, tamamen dinî emirlere uygunluk veya aykırılık olarak kendisini gösterir. Buna göre, Allah ve Resulünün emirlerine uygun davranmak, ahlâkî bir davranışı, yani iyi ahlâkı, isyan ise kötü ahlâkı meydana getirmiştir. İslâm ahlâkçılarının büyük bir çoğunluğu aynı görüşü paylaşmaktadır.

İyi ahlâkın insan nefsinde tesirli olabilmesi için, onun fazilet adını

verdiğimiz ***"mekârim-i ahlâk"*** haline gelmesi icap eder. Çünkü ahlâkın üstünlüğü, ancak faziletle gerçekleşir.

Ahlâkî bir davranış, her şeyden önce şuurlu, iradeli ve özgür olmalıdır. Bir davranışın şuurlu ve iradeli olması da, onun istenerek ve seçilerek ve hiçbir dış baskı olmaksızın gerçekleştirilmesi demektir. Özgür bir davranış ise, o davranışı gerçekleştirecek olan kimsede bir gücün ve yeteneğin bulunması demektir. Bu nedenle *hayvanların, çocuk ve aklî yetilerini kullanamayan delilerin davranışlarını ahlâkî saymak mümkün değildir.*

Bir ***davranışın ahlâkî olabilmesi için*** *davranışın bizim hayatımızın temel doğrultusu üzerinde etkide bulunan* bir davranış olması gerekir. Bu da ahlâkla ilgili ikinci önemli şartlardan birisidir. Bu davranışın, *"hayatımızın temel doğrultusu üzerinde bir etkisi olması"* demek, onun diğer insanların amaçlarını, toplumun kurumlarını veya kendi karakterinin meydana gelişiyle ilgili niyet ve eylemleri üzerinde etkide bulunması demektir. Ancak *istenerek, seçilerek, iradeli ve şuurlu yapılan bir davranış, ahlâkî bir anlam taşıyan bir davranış olarak nitelendirilebilir.*

5- Ahlaki Fiilin Menşei (Kaynağı)

Ahlaki fiillerin dayandığı kaynak sorunu da İslam ahlakında tartışılan önemli bir konudur. Ahlakî fiilin doğduğu yer olarak insan nefsinin kuvvetleri gösterilmektedir. Nefsin kuvvetleri meselesinde, birçok ahlâkçı İbni Miskeveyh'in etkisinde kalarak bu kuvvetleri üç kısma ayırmışlardır:

a. Kuvve-i Fikriyye (Fikir Kuvveti),

b. Kuvve-i Gazabiyye (Gazab Kuvveti),

c. Kuvve-i Şeheviye (Şehvet Kuvveti),

Şimdi bu kuvvetlerin nelerden ibaret olduğunu, bunların itidal, ifrat ve tefritlerinden ne gibi davranış ve fiillerin meydana geldiğini ortaya koymaya çalışalım.

5a. Kuvve-i Fikriyye

"Kuvve-i Âkile-i Fikriyye *(Aklın Düşünme Gücü)* de denilen bu kuvvetin merkezi, gelenekçi İslam ahlâkçılarına göre, be**y**in'dir. İnsanın bütün düşünce ve fiillerinin yöneticisi bu kuvvettir. Bu kuvvetin bir çeşidi de, Hakkı batıldan ayıran "**fehm**" veya "**tefehhüm**"dür. İnsanları iyi fiil ve davranışa sevk eden yönüne de "**edeb**" denir.

Bu gücün gayesi insanları daima doğruya, Hakka yöneltmektir. Düşünce ve benzeri bütün fiiller bu güçten meydana gelir; bunun birçok çeşidi olmasına rağmen, özellikle iki kısımda ele alındığı görülür.

Bunlar: **Orta hal** ve **aşırılık hali.** Bu güçte asıl olan orta haldir; eğer bu kuvvetin orta hali bulunursa, halin sahibi "**cevdet-i akl** (hata yapmayan akıl gücü)" ve "**sıhhat-ı fikir ve temyîz** (sağlıklı düşünme ve iyi ile kötüyü ayırma gücü)" ile vasıflandırılır. **Hikmet** denilen fazilet de bu gücün orta halinden doğar.

Aşırılık hali de ikiye ayrılır:

A) **İfrat** (müspet manada aşırılıkta ileri gitme): Orta hal sınırını aşmak, haddi aşmak, olması gerekeni, gereğinden fazla yapmak.

B) **Tefrit** (menfi manada aşırı gitme; orta halin altında kalma): İşi eksik gerçekleştirmek, ifratın zıddı.

Bazı ahlâkçılar **ifratı** (haddi aşmayı) "**mekir**", "**habâset**", "**cerbeze**" ve "**şeytânet**" ile; **tefriti** de "**cehl**" ve "**belâdet**" ile vasıflandırırlar. Bu gibi davranışlarda esas olan ahlâkçılara göre, daima **itidal** (orta yol)'dir. Orta halli hareketler övülmüş ve fazilet sayılmıştır; ifrat ve tefrit de aşağılanmış ve kötülenmiştir.

Kuvve-i Fikriyye sadece insana mahsustur; insanın ruhunda vardır. **Kuvve-i şeheviyye** ve **gazabiyye** ise, hem insanda, hem de hayvanlarda ortaktır.

5b. Kuvve-i Gazabiyye

Buna ***"kuvve-i hayvaniyye"***, ***"kuvve-i seb'iyye"*** de denir. Onun bedendeki yeri kalptir. İnsan ve hayvanda ortak olmakla beraber, bazı farklılıklar da arz eder. Bu ayrılıklar, üstün gelme, sevgi ve reisliktir. İnsanı kendi bedenini korumaya bu kuvvet sevk eder. Yani, ***"zararı yok etmenin kaynağıdır."***

Gazap kuvvetinin de fikir kuvveti gibi, orta hali ve aşırılığı söz konusudur. Bunun orta hali, ***"şecaat"***, ***"kuvve-i kalb"***, ***"fenn-i harbde maharet"*** ile tarif edilebilir. Orta hal dışındaki yönlerinden ifratı, ***"tehevvür"***, ***"çok öfke"*** ile; tefriti ise ***"zayıf kalblilik"***, ***"cebânet*** (korkaklık)" ile tavsîf edilir. Ahlâkçılar ***"tehevvür"*** ü bütün kötülük ve reziletlerin anası saymakta ve genel olarak ondan on bir çeşit kötülük türetmektedir.

5c. Kuvve-i Şeheviyye

Bu kuvvet, gıdalanma ve yaşama kuvveti, menfaati elde etmenin kaynağı olarak kabul edilir. Bu kuvvetle insan, kendisine uygun olanı arar ve bulur. Bu kuvvet, insan, hayvan ve bitkilerde ortaktır. *İnsanın cinsel (seks) hayatı buna bağlıdır. Hayatın devamı için lüzumlu olan gıdalar bu kuvvetle arzulanır.*

Diğer kuvvetlerde olduğu gibi, bu kuvvette de bir orta hal ve aşırılık söz konusudur. Bunun orta halinden ***"iffet"*** doğar; aşırılıkta çok ileri gitme durumundan **şereh**, ***"hırs"*** ve ***"açgözlülük"***, kısmada aşırı gitmede ise ***"zayıf şehvetlilik"*** meydana gelir.

İnsan ruhunda bulunan bu üç kuvvetin orta noktası, ***hikmet***, ***şecaat***, ***iffet*** ve ***adalet*** gibi dört temel fazileti meydana getirir. Bunlardan ***adalet***, diğer üç temel fazileti de içine alarak hepsinin esası sayılmıştır.

Bu dört temel fazilet ilk defa **Sokrates** (M.Ö. 470-399) de görülür ve bu faziletleri daha sonra **Aristoteles** (M.Ö.374-322) sistemleştirmiştir. Aristoteles'den **İbni Miskeveyh** (v.421/1030), **Gazalî** (v.505/1111) ve bazı diğer İslâm filozofları tarafından "**İslâm Dünyası**"na intikal ettirilmiştir. Bu temel faziletler, İslâm ahlâkçılarınca da rahatlıkla kullanılmıştır. Çünkü aynı faziletler İslâm ahlâkında hem de fazlasıyla vardır.

6- Ahlaki Niyet

*Kesin olarak azmetmek, karar vermek, bir şeyi yapmaya içten bağlanmak manasına gelen **niyet**, her işin başlangıcında ortaya çıkar.* Her işin bir başı, bir de sonu vardır. O halde, yapılacak her işi akıl terazisine koyup, onun yapılıp yapılmayacağını önce-

den düşünüp araştırarak hakkında bir karar vermek gerekir.

İslam ahlâkçıları, iyi niyetin ahlâktaki lüzum ve önemi üzerinde durmuşlar ve onu ahlâkın vazgeçilmez bir ilkesi olarak nitelendirmişlerdir.

Bunlardan bazıları, bu dünyada hayır ve şerrin hep niyetle yapıldığını; hayra niyet edenlerin iyilik, şerre niyet edenlerin de kötülük bulduğunu," kendilerine delil olarak da şu hadisi zikretmişlerdir: ***"Ameller niyetlere göredir. Bir kimsenin, niyet ettiği ne ise eline geçecek olan da ancak odur..."*** (Buharî, Bedyu'l- Vahy, 1; İman, 41; Nikâh, 5; Talak, 11; Itk, 6; Eymân,23; Niyet,1; Müslim, İmaret, 45; Ebû Davud, Talak,11; Tirmizî, Fezâilü'l-cihad,16; Neseî, Taharet, 59.)

İnsanın ahlâkî değeri, amelinden çok niyetine bağlıdır. Çünkü Hz. Muhammed bu konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır: ***"Allah sizin suretlerinize (şekillerinize) ve mallarınıza değil, kalplerinize ve niyetlerinize bakar."***(Ahmed b. Hanbel, II / 285, 539) Ahmet Naim hadisteki **"malları"**, **"ameller"** diye anlamış ve ***"müminin niyeti amelinden hayırlıdır"*** (Taberanî, el- Mu'cemü'l- Kebîr, VI/185 Hadis No:5942; Kuzaî, Müsnedü'ş- Şihab, I/119) hadisini de buna delil olarak getirmiştir.

Ahlâkçıların önemle üzerinde durduğu ve tartıştığı hususlardan birisi de ***insanın doğrudan niyetinden sorumlu olup olmadığı*** meselesidir. Buradaki temel soru, acaba insan niyet olarak tasarladığı durumdan doğrudan sorumlu mudur? Yoksa niyetin sonucu olan eyleminden; fiilin bizzat gerçekleşmesi sonucundan mı sorumludur?

İslam ahlâkçıları, niyet ile neticelenen fiil arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu ileri sürerler. Bunun manası da, *insan, niyet safhasına getirdiği her şeyden sorumludur*. Zira ahlâkî davranışta "**iç temizliği**" ve "**halis niyet**"**e** çok büyük bir öneme sahiptir; *çünkü Kur'an; "herkes bulunduğu hal ve niyetine göre iş yapar..."*(İsrâ 17/84) buyurmaktadır. İnsan faziletlerinin ciddî ölçüsü ve gerçek miyarı da hâlis niyettir. Ameller mutlaka iyi niyet ve doğru fikre dayandırılarak yapılmalıdır. Kötülüğe sebep olacak bir fiili bile bile yapmakla, aynı fiili hayra, iyiliğe niyet ederek işlemek arasında fark vardır. Zira *amelde esas olan iyi niyettir. İyi niyet iyiliğe, kötü niyet de kötülüğe delâlet eder.*

İslâm'da esas ahlâkî hareket, niyet ve fiilin meydana getirdiği bütünlükle ölçülür. Amellerin esası niyetlere göredir; fakat ahlâkta sadece niyetlerin önemi olsaydı, o zamanda başkalarının fazilet ve meziyetlerinden bahsedemezdik. Çünkü bu insanların niyetleri bizce daima meçhuldür. Ancak onların davranışlarını görürüz, ona göre iyi veya kötü olduklarına karar veririz. Yapılan işlerin ve davranışların iyi bir niyete dayanması umulan sonucu vermemiş olsa bile, halis bir niyetle yapıldığı için hoş karşılanıp bağışlanabilirler. İslâm ahlâkının esası ihlâsa dayandığı için, ihlâslı davranışta Allah'a yaklaşmaktan başka bir amel ve niyet yoktur. Niyet, riyası ve gösterişi olmayan tek kalbî ameldir. Bu sebepten, niyet iyi olunca mükâfatı, kötü olunca da cezayı gerektirmesi gayet tabiîdir.

7- Ahlaki Özgürlük, İhtiyar ve İrade

Özgürlük, İslam ahlakının önemli bir sorunudur. Burada daha ziyade şu sorular sorgulanır: *Özgürlük nedir? İnsan, gerçekten davranışlarında özgür ve serbest midir? Dilediği gibi şu veya bu davranışta bulunabilir mi? İnsan davranışlarında tam olarak mı, yoksa belirli ve kısmî bir ölçüde mi özgürdür? Bizim davranışlarımızı etkileyen başka etkenler de var mıdır? Eğer varsa, neler davranışlarımızı etkilemektedir?* vb. Bu soruların cevapları **özgürlük**, **ihtiyar**, **irade** ve **cüz'î irade** gibi meseleleri beraberinde getirmiştir.

Ahlâkî davranışı gerçekleştiren her kişinin özgür olduğu varsayılır. Bu nedenle, özgürlükle ilgili yapılan bütün tanımlarda hep ***"seçmek ve seçimde özgür olmak"*** kavramlarının esas alındığı görülmüştür. Buradaki özgürlük ise, hiç bir zaman, insanın keyfine göre davranması, arzularını, güdülerini dilediğince ve her hangi bir engelle karşılaşmadan gerçekleştirme imkânı anlamına gelmez. Bu özgürlük, sebepleri olmayan saf ve salt bir seçim, her türlü sebeplerin üstünde, akıl-dışı bir seçim kararı demek olan mutlak özgürlük de değildir; çünkü âlemde mutlak özgürlük diye bir şey yoktur; eğer gerçekten böyle bir şey olmuş olsaydı, o zaman ahlâkın anlamı ve değeri ortadan kalkardı.

İnsan davranışlarında özgürlükten yana olanlarla beraber, bu davranışların çeşitli etkenlerle belirlenmiş ve sınırlanmış olduğunu savunanlar da vardır. Bunlara determinist denir. Bunlara göre, âlemde her şey, belirli bir nedenle birbirine bağlıdır. *"Her şeyin bir sebebi vardır; tabiatta sebepsiz hiçbir şey meydana gelmez; belli sebepler, belli hal ve şartlar altında daima belli sonuçları doğurur". Burada* Sebep, sonuçtan bir önce gelen olaydır. Determinist anlayışta, hep sonuçtan bir önceki olay hesaba katılır. Mesela İslâm dünyasında ***Cebriye*** *insana özgürlük tanımayan, onun adına her türlü özgürlüğü Allah'a izafe eden bir anlayıştır.*

Bu iki aşırı görüşün arası bir anlayış daha vardır ki onlara göre, özgürlük başıboşluk olmadığı gibi, tamamen kayıtlar altında olmak da değildir. Özgürlüğün gerçekleşebilmesi için bazı belirlemelere ihtiyaç vardır. Ancak bu belirlenme dıştan, bize yabancı olan bir neden tarafından değil de, bizim kendimiz tarafından belirlenmemizdir. Başka bir ifadeyle, özgürlük, bir kendi kendini belirleme, *serf-determinasyondur. Burada insan kendi yasasını kendisi koyar. Kendi koyduğu yasaya da kendi özgürlüğünün bir yansıması olarak uyar ve saygı gösterir.*

Sonuçta insan, *"kendi aklı, kendi hakikati, kendi doğruları tarafından belirlenen ve bu sözü edilen şeylere kendi isteği ile bilerek itaat eden insan olarak tanımlanmış olur.*

Özgürlükler, bazı İslam ahlâkçılarınca maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. **Manevî özgürlük**, *iyi veya kötüyü yapmak için vereceğimiz karar gücüdür ki, bu da bize ve vicdanımıza taalluk eder.*

Maddî özgürlük ise vücudun serbestçe hareket etmesi ve fiilleri gerçekleştirmesi olarak nitelendirilir. Buna göre, maddî özgürlük, vücuda, organizmaya ait bir özgürlüktür;

manevî özgürlük ise kişinin nefsine ait bir özgürlük olmaktadır.

Özgürlük, bir anlamda, *insanın hakikati arama ve adaleti gerçekleştirme yolunda çalışmalarının bir meyvesidir. Bir milletin sahip olduğu özgürlüğün derecesi, fikrî ve manevî kalkınma yolunda sarf edeceği gayretle ölçülür. Bir yerde ne kadar çok özgürlük varsa, orada ilerleme de o kadar çok ve süratli olmaktadır.* Çünkü insan esaretle değil, özgürlükle ayakta durur; buna karşılık esaret, bütün faziletleri yok eder. Bu nedenle *ahlâk, esareti kesinlikle reddeder; ahlâkîliğin şartlarından biri de hiç şüphesiz ki insanın özgür/hür olmasıdır.*

Ahlâkçılar, seçim/ihtiyar ve özgürlüğün ancak akıl ile mümkün olduğunu, akılsız insanların, davranışlarının sebep ve sonuçlarını muhakeme edemeyeceklerini; bundan dolayı da delilikten, özgür davranışların ve sorumluluğun tamamen kaldırıldığını belirtirler.

İslâm ahlâkçılarına göre, bir fiilin iradeli bir fiil haline gelebilmesi için, **tasavvur edilme, sorgulanıp araştırılma, fiili tercih edip karar verme** ve **uygulamaya geçirme** gibi dört aşamadan geçmesi gerekir. Ahlâkî davranış için, özgürce seçip tercihten sonra cüz'î irade gerekmektedir. Özgür bir iradenin olmadığı yerde, ne ahlâktan, ne iyi-kötü veya doğru-yanlış davranıştan, ne de fazilet ve reziletten söz edilebilir. *İradenin varlığı inkâr edildiği takdirde, dünyada ne hak kalır, ne vazife, ne ahlâk, ne sorumluluk, ne cürüm, ne ceza; kısacası hiçbir şey kalmaz.* Çünkü insanın sorumluluğunun esası özgür iradeye bağlıdır.

İnsanın ayrılmaz bir parçası olan özgürlük ve irade, onun manevî hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Bize, içinde bulunduğumuz dünyada bir yer sağlayan da iradedir. Bu sebepledir ki, irade, insanı diğer varlıklardan ayıran ve onun yükselme sebeplerini hazırlayan bir fazilettir.

İslâm ahlâkçıları, insan iradesine yön veren bazı yaptırım ve eğilimlerden de söz etmektedirler. Mesela, şehvet, öfke, tama', hırs ve heves, alışkanlık ve irsiyet iradeyi zayıflatır yahut ta tamamen ortadan kaldırır; fakat özgürlüğü tamamen ortadan kaldıramaz. O halde, iradeyi güçlendirmek için onu eğitmek ve terbiye etmek gerekir; çünkü iradesi güçlü olanlar, hayattan yılmazlar; bütün başarılar, güçlü iradelerin ürünüdür.

8- Ahlaki Sorumluluk,

Sorumluluk, ahlâkın vazgeçilmez esaslarından birisidir. Bu esas, sadece ahlâk için değil, din, toplum, her çeşit faaliyet için de zarurîdir. Çünkü insana bir seçme ve isteme gücü verilmiş, iyi ile kötü, doğru ile yanlış da gösterilmiş olunca, onun yaptıklarının karşılığını görmesi kadar tabiî bir şey olamaz. O halde, faaliyetlerin vazgeçilmez esası olan **sorumluluk nedir?** Bu sorunun cevabını birçok ahlâkçı değişik şekillerde ortaya koymuştur. Bazı ahlâkçılar, *sebeplerini bilerek, isteyerek ve arzuyla yaptığımız bir iş hakkında cevap vermekle sorumlu tutulmamız*; bazıları, *fiillerin hesabını vermeye hazır olmak;* diğer bazıları da, *vazifeden ayrılmayan şeydir,* diye tarif etmeye çalışmıştır.

Görüldüğü gibi, çeşitli emir ve nehiyler, insanda isteme ve seçim olduğu için vardır. Bu emir ve nehiylere değer kazandıran, insanın sorumlu tutulmasıdır; çünkü insanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerden biri de sorumluluktur. Allah'ın varlıklara ***genel sorumluluk yükleme teklifinde*** bu sorumluluğu insan üstlenmiştir.(Ahzâb, 33/72) İnsanın üstlendiği sorumluluklar: **Dinî, sosyal** ve **ahlâkî** olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır. Bizim üzerinde durmakta olduğumuz esas sorumluluk çeşidi ise "**ahlâkî sorumluluk**"tur.

İslâm ahlâkçılarının ahlâkî sorumlulukla ilgili görüş ve tarifleri de farklılıklar arz eder. Ancak hepsinin ifade etmek istediği aşağı yukarı aynı şeydir. Buna göre, ***ahlâkî sorumluluk, bilerek ve isteyerek yapılan amellerin hesabını vermekten, bunların mahiyetine göre mükâfat veya ceza görmekten ibarettir.*** Ahlâkî sorumluluk, insanı kendi vicdanına, insanlığın vicdanına ve Allah'a karşı sorumlu tutar. Bu sebepten dolayı *"Ahlâkî sorumluluk bizim tabiatımızın neticesidir".*

Ahlâkî sorumluluk, ahlâk kanununun yaptırım gücüne dayanır.

İslâm ahlâkında, ahlâkî, dinî ve sosyal sorumluluklar iç içedir. Vicdanda kabul gören her sorumluluk, aynı zamanda ahlâkî bir sorumluluktur. Bu manada, ahlâklı insan ile mümin arasında fark yoktur. Çünkü Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmış mümin, Allah'ın kendisine şah damarından daha yakın olduğunu (Kehf 18/16.) bilir, ***"işittik ve iman ettik"*** (Bakara 2/285; Mâide 5/7) diyen müminde de her türlü sorumluluk vicdanî bir hal almıştır. Zira *İslâm'daki ahlâkî ve vicdanî sorumluluklar, aynı zamanda, dinî sorumluluktur.*

İslâm ahlâkçılarınca insanda bazı unsurlar sorumluluğu sınırlar veya tamamen ortadan kaldırır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür: **Bilgisizlik, delilik**, **çocukluk**, **ihtiyarlık, zorlama** ve çeşitli **tutkular** vb. gibi; ahlâkçılar bunlardan bilgisizlik üzerinde özellikle durmuşlardır.

insan hür olunca, onun sorumluluğu ve ahlâklılığı da o nispette artar. İlim ve bilgi, sahibinin bağımsızlığını artırır. Buna karşılık cehalet ise insanın hayatla olan alakasını keser. İnsandaki ahlâkî davranışlardan bir kısmı tamamen ve sadece vicdanî sorumluluğu, bir kısmı da ahlâkî ve vicdanî sorumlulukla birlikte kanunî sorumluluğu gerektirir. Meselâ adam öldürmek, hırsızlık, zina vb. gibi.

İnsanın sorumlu tutulabilmesi için, her şeyden önce, hür, akıllı ve iyi ile kötüyü ayırt edebilecek zihnî bir olgunluk ve güce sahip olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, insanın sorumlu tutulabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İnsanın akıllı olması, fiillerinin mahiyetini, genişliğini, neticelerini, ahlâkî kıymetini idrak etmesi, hayrı şerden ayırt edecek kadar ruhsal, zihinsel ve bedensel gelişimini sağlamış olması.

2. İnsanın iradeli olması.

3. Güç yetirilemeyecek şeylerin yapılmasının istenmemesi.

4. Ahlâkî bir niyet, o da sorumluluğu gerektirir.

5. Fiili gerçekleştiren insanın fiil esnasında muhtar ve hür olması.

6. İnsanın hayır ve şerrin ne olduğunu bilmesi.

7. Davranışları düzenleyen ahlâkî bir kanunun var olması; bu kanunun bilinip takdir edilmesi. Çünkü ahlâk kanunu, ancak bilenleri mecbur eder. Bilgisizlik, iradesizlik ve karşı koyulmaz, güç yetirilmez durumlarda sorumluluk yok olur. (Nahl 16/106; Mâide 5/3; Nûr 24/33.)

Netice olarak, İslâm'a göre sorumluluğun kaynağı vahiydir. Çünkü sorumluluk, ancak ilâhî tebliğ ile birlikte başlar. Vahyin, mükellefiyetin kaynağı sayılmasının iki sebebi vardır:

1- Değerlerin mutlaklığının zarureti,

2- Ahlâkî sorumlulukta bir otoritenin olması zarureti.

Eğer ahlâkî sorumlulukta bir otorite kabul edilmezse, otorite boşluğu ve hüküm anarşisi ortaya çıkar. Böylece hüküm geçerliliğini ve tesirini kaybeder. Zira hükmün geçerli olması için otoriteye ihtiyaç vardır. Otorite, aynı zamanda, insandaki ahlâkî sorumluluk şuurunu canlı tutar; bu şuur devam ettikçe de ahlâklılık da devam eder.

9- Ahlak Yasası

Ahlâk yasası da ahlâk felsefesinin ana sorunlarından birisidir. Ahlâk kanunu: ***İnsan fiil ve davranışlarının icrasını temin etmek için konulmuş kâidelerdir.*** *Başka bir deyişle,* ***insanın nasıl davranması gerektiğini belirleyen kuralların toplamıdır.***

İnsanlar ahlâk kanunlarına uydukları sürece ahlâkî bir varlık sayılırlar. Ahlâk kanununun kaynağı ne olursa olsun, onlar, fert ve toplumları bağlayıcı bir işleve sahiptir. Bu kanunlar insanları kontrol eden, onların ne yapmaları gerektiğini tayin ve tespit eden, insana bir amaç belirleyen kurallardan ibarettir. Böylece ahlâk kanununun muhtevası, bütün mükâfat ve cezalardan bir geniş zincir teşkil ederek insanın bütün vazifelerini içine alır.

Ahlâkçıların çoğu, ahlâk kanununu vazifeye dayandırırlar. Bunlara göre, ahlâk kanunlarında esas olan vazifedir. Çok kere de vazifeyle ahlâk kanunu eş anlamlı kullanılmıştır.

İslâm ahlâkçıları, vazife için geçerli olan özellikleri (**mecburîlik, zorunluluk**, **bilinirlik**, **sabitlik** ve **lizatihilik**), ahlâk kanunu için de geçerli saymışlardır. Bu sebepten, bu kanun ezelî, ebedî ve mutlaktır; tam ve mükemmel bir kanun koyucuyu göstermektedir.

İslâm ahlâkçılarına göre; *"Tanrı, her şeyin ölçüsüdür"*, bu nedenle *"**ahlâk kanunu,** ilâhî bir kanundur; ilâhî bir ihsan, ilâhî bir vergidir"* bu kanunun koyucusu bizzat Allah'tır. ***"En yüksek ve en gerçek 'ahlâk kanunu' da İslâm Dini'dir."*** Bu yasaları biz Museviliğin kutsal kitabı Tevrat'ta "**On Emir**" olarak görüyoruz; (Çıkış, 20/3-17; Tesniye,5/6-21.) aynı şeyler İncil'de de tekrarlanmaktadır; (Matta,19/17-27; Markos,10/18-19; Luka,18/19-21) Kur'an da tekrarlamaktadır. (İsrâ 17/23-39,10; Enâm 6/151-153) *İlâhî kaynaklı olan bu kanunlar, mutlak bir değer taşırlar ve bunlar her akıl varlığı için mutlak olarak geçerli bir emirdir.* Bu kanunun mecburiyeti ahlâkî yöndendir; böyle bir mecburiyete muhalefet edilebilir;

fakat edilmemelidir ve daima dinî, sosyal ve şahsî kuvvetlerle güçlendirilmelidir.

10- Vazife ve Özellikleri, Yaptırımları

Ahlâk Felsefesinin önemli bir sorunu olan vazifeyi bazı ahlakçılar; ***dinin bir emir,*** bazıları ***hayrın tayin ettiği bir hareket, aklın tayin ettiği hayır veya ahlâk kanunlarının emrettiği iş*** olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Kısacası, *şahsî ve sosyal hayatımızın düzenini sağlamak, saadet ve selâmete ulaştırmak için hem kendimize, hem de başkalarına karşı yapmayı manen üzerimize aldığımız fiil ve durumlara vazife* denir.

Vazife, aynı zamanda, yapılması gereken ve kendisini şuurumuza zorunlu olarak kabul ettiren psikolojik bir haldir. Vazife, manevî bir bağdır. O, yüksek ve üstün bir kanuna uyarak insanların hürriyetlerini bir çeşit sınırlar; bazı şartlara bağlar. Hak ise vazifenin tabiî bir sonucudur. Buna bağlı olarak ahlâk çerçevesinde bir güç, bir üstünlük, bir hürriyet meydana gelir.

Her vazifenin sonunda bir hak doğar. Her hak ve vazife de bir ortak fikirden ortaya çıkar. Ahlâkçılara göre, vazife fikri, fıtrîdir; insanın yaradılışında mevcuttur. Onun esası ise, hayra hizmet, şerden kaçmaktır. Başka bir ifadeyle, iyilik ve emirleri yapmak, kötülük ve yasaklardan sakınmaktır.

Bazı ahlâkçılar, ahlâk ilmini vazifeler ilmi olarak nitelendirir. Kur'an'da: ***"Muhakkak ki Sen yüce bir ahlâk sahibisin"*** (Kalem 68/4) ayetindeki "**hulk** (ahlâk)" kelimesini İbni Abbas ile Mücahit ve bazı diğer Kur'an yorumcuları "**din**", "**İslâm**" manasına kullanmışlardır. Buna göre **din**, *insanın Allah'ına karşı, kendisine karşı, başkalarına karşı ve hatta canlı ve cansızlara karşı olan vazifelerini bildirir.* Ahlâk ise ilahî dinlerin özü ve ruhudur. O halde, dinî ahlâk da bu nitelikleriyle karşımıza bir vazifeler bütünü olarak çıkar. Ahlâk bize, kendimize, Allah'a, ailemize ve cansız bütün varlığa karşı görevlerimizi düzenler.

Vazife, Allah'ın bizden istediği bir şey olduğu için, onu Allah'ın *rızasını* kazanmak için yapmak, vazife olduğu için yapmaktan daha üstündür. Bu nedenle, Müslümanlarca vazife dine dayandığı, Allah ve Resulünün emirleri olduğu için bir ulviyet kazanır. Zira İslam ahlakında *ahlâkî yaptırımlar Kur'ân'a, sünnete, icma', kıyas ve örfe dayanır;* vazife de bu kaynaklara dayanmaktadır.

Bu nedenle bazı ahlâkçılar, insanın vazifesini yerine getirmesinin hayır işlemek olduğunu, bu hayrın da mutlak hayır olduğunu belirtir ve bir hadise dayanarak da[3] İslâmî vazifenin, aynı zamanda, bir ibadet olduğunu ileri sürerler. Bir vazife yerine getirilince de, onun faydasını öncelikle vazifeyi yapan kimse görür. (Ankebût 29/7)

10a. Vazifenin Gayesi

Müslümanlarca vazifenin gayesi, ***'bir vâcibi (vecibeyi), Allah'ın emri olduğu için icra etmek,*** dünya ve âhirette hayır, saadet ve selâmete

3 Resülullah: "Kendi nefsine yedirdiğin senin için bir sadakadır. Çocuğuna yedirdiğin senin için bir sadakadır. Eşine yedirdiğin senin için sadakadır. Hizmetçine yedirdiğin senin için sadakadır." buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, IV/131.

ulaştırmaktır. Bütün vazifelerin dayanağı olan "**hayır**", hem fert, hem de cemiyeti insanlık ideali, olgunluğuna ulaştırmayı amaçlar. Çünkü o, dünya ve âhirette rahatlık getiren; tek mutluluk sermayesidir. Bu da Allah rızasına bağlıdır ki, hiçbir karşılık beklemeden vazifeyi yerine getirmekle olur.

10b. Vazifenin Ayırıcı Vasıfları

Vicdanımız bize sadece hayrın ve insan hayatının idealinin ne olduğunu göstermekle kalmaz; bunu bizden uygulamaya koymayı ve gerçekleştirmeyi de ister. Bu nedenle, ahlâkçılar bunlara, vazifenin kanunları dahi derler. Vazifenin ayırıcı vasıfları en geniş şekliyle şöyle sıralanabilir:

*1. **Vazife lâzım ve mecburidir.*** Vazife lüzumludur ve kendisinin gereğinin yerine getirilmesini ister. Kendi içinde bir otoriteye sahiptir; bize sürekli emirler verir.

Vazifeyi yerine getirmemek mümkün değildir. Çünkü:

a. Vicdan sürekli bize *"iyiliği yap, kötülüklerden kaçın"* der.

b. Vazife, gereğinin yerine getirilmesini istese bile, emirleri yerine getirme ve getirmeme noktasında bizi serbest bırakmıştır.

c. Vazife kanunu kayıtsız şartsız emreder.

d. Vazifeler kesin ve mutlaktır; mecburidir.

*2. **Vazife yapılabilir (kabil-i icra) dir.*** Ahlâk kanunları ve buna bağlı olarak da vazife yapılabilir; gerçekleştirilebilir niteliktedir.

*3. **Vazife genel, evrensel ve değişmez bir kâidedir.*** Ahlâkî vazife evrenseldir; herkese yöneliktir. Onun emirleri her zaman ve her yerde bütün insanlar için aynıdır.

*4. **Vazife mutlaktır, lizâtihidir*** (kendiliğindendir).

*5. **Vazife zincirleme mantıkî bir düzen; sıra dahilinde meydana gelir.***

10c. Vazifenin Kısımları

İslam ahlâkçılar vazifeleri madde ve suretlerine göre ikiye ayırmışlardır:

A) ***Vazifenin suretlerine göre taksimi:*** Burada vazifeler müspet ve menfî olmak üzere ikiye ayrılır. Müspet vazife, bir fiili emreder. Menfî vazife de bir fiili yasaklar. Müspet vazife, daha ziyade ahlâkı olgunlaştırmaya veya şefkate dayanır.

B) ***Vazifenin maddelerine göre taksimi:*** Vazifeler, maddeleri veya ilgili oldukları varlıklar yönünden:

1. Allah'a karşı vazifeler,

2. Nefse karşı vazifeler,

3. Diğer insanlara karşı olan vazifeler olarak kısımlara ayrılabilir.

Kısacası kişinin vazifesi: "**Yaratanına**", "**Nefsine**" ve "**Topluma**" karşı diye üç ana başlık altında da toplanabilir.

11- Ahlaki Hak ve Hukuk

Hak kavramını ifade etmek için her dilde birçok kelime kullanılmış, tarifler yapılmıştır. Ahlâkçılar da "**hak**" üzerinde durmuşlar ve onun çeşitli tariflerini yapmışlardır; bazı ahlâkçılara göre, hak, her ferdin hür olarak hedefine varmak için sahip olduğu salâhiyete veya başkasının sahip olduğu aynı hürriyetle yapılması mümkün olan her şeyi yapmasıdır. Hak, ferdin varlığını, maddî ve

manevî olarak devam ettirebilmesi için gerekli olan unsurları ifade için kullanılır. Görev de hak kavramının uygulanması sonucu ortaya çıkan mantıki bir sonuçtur. Bu nedenle, ahlâkçılardan bazıları, hak ile vazifenin aynı fikirden doğduğu görüşündedir. Çünkü vazifenin dayanağı ne ise, hakkın dayanağı da odur. Hak ile vazifeden her birinin diğerine herhangi bir üstünlüğü, öncelik ve sonralığı söz konusu değildir; çünkü her ikisi de birer ilâhî vergidir (lütuftur).

Hak ile vazife arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bu nedenle bazı haklar karşımıza aynı zamanda bir görev olarak çıkar. Mesela toplumun bir parçası olan birey, topluma karşı bazı görevlerle beraber; bazı haklar da kazanır.

Hakk'ın adalet ile de yakın bir alakası vardır. Bu iki kavram da bir birinden ayrılmaz. Çünkü adaletin olmadığı yerde haktan söz edilemez. Hak, bir çeşit alacağımız, vazife de borcumuzdur.

Ahlâkçılar hakkın üç ayırıcı özelliği olduğundan söz ederler:

1. Vazife mecburî, hak ise ihlâli mümkün olmayandır.

2. Hak mutlaktır, sadece tezahürü izafî olabilir.

3. Hak küllîdir. Bütün insanları kapsamına alır; sadece çeşitlenebilir.

İnsan haklarının birçok çeşitleri vardır. Bunlardan insanın insan olmasından dolayı fıtraten sahip olduğu "**tabiî haklar**"dan bazıları ise:

1. Hayat hakkı,
2. Hürriyet hakkı,
3. Mülk ve tasarruf hakkı,
4. Eşitlik hakkı vb. dir.

12- Ahlaki Vicdan

Ahlâk Felsefesinin önemli problemlerinden biri olan vicdanın birçok tanımları yapılmış, değeri münakaşa edilmiş, değişip değişmeyeceği üzerinde durulmuştur. Bir kısım ahlâkçılar vicdanı ahlâkî bir değer olarak kabul ederken, bir kısmı da sadece onu bir duygu olarak vasıflandırmıştır.

Ahlâkçıların ekserisinin benimsediği vicdan tarifi şöyledir: ***Vicdan, iyiyi kötüden ayıran, bizi iyiye sevk eden ve kötüden uzaklaştıran içimizde bulunan hâkim bir kuvvettir.*** O, kişinin eylemlerini gerçekleştirme esnasında müracaat ettiği yargılama ve karar verme yetisidir.

Bazı ahlâkçılar, vicdanı, mükemmel ayarlanmış ve tartısında şaşmayan bir teraziye benzetir. Onlara göre, bu terazi hakikati ortaya koymada tam bir isabete sahiptir. Bazılarına göre vicdan, Allah tarafından kullarına ihsan edilmiş nurlu bir duygu, kalp terazisidir; o, bütün meydana gelen fiillerin ve davranışların, hayır-şer, faydalı-zararlı yanlarını tartıp muhakeme ederek ortaya koyar ve bize bildirir.

Bütün hayvanları içgüdüleri yönettiği halde, insanları yöneten ve idare eden ise vicdandır. Çünkü vicdan vasıtasıyla bize doğru yolu gösteren ve o vasıta ile bize emreden Allah'tır. Eğer bir vicdan vahy'in nuru ve akl-ı selîmin kontrolü ile gelişmiş ise onun doğru ile yanlışı ayırt etmesi mümkündür.

Ahlâkçılar, vicdanın kaynağını da sorgulamışlar, bunu **duygu**, **soyaçekim, deney** veya **akıl** gibi dört farklı görüşle açıklamaya çalışmışlardır.

A) Vicdanı duyguya dayandıran **İskoçya Okulu**: Bu okul yanlılarına göre, doğa bize nasıl ki tatlı ve acı şeyleri ayıracak bir "tatma" duyusu vermişse, *iyi ile kötü işleri ve hareketleri de ayırabilecek doğuştan bir his, duygu vermiştir.* İşte bu duygu bizi iyi davranışlara teşvik eder ve kötü davranışlardan sakındırır. Bu ahlâk duygusunun hoşuna giden her şey hayırdır, nefret ettiği şey de şerdir

b)Vicdanı soyaçekime dayandıran **Tekâmülcü Görüş**: Bu okul yanlılarına göre ise; **vicdan**, *soyaçekim (irsî) yoluyla nesilden nesle intikal eder.* Bu görüşün sahibi İngiliz düşünürü Herbert Spencer (1820-1903)dır. Bu görüşe göre, ahlâk duygusu ilk devirlerde yaşayan atalarımızdan kalıtımla bize geçmiştir. Onlar hayatları boyunca aileleri, toplumları, kültür, din ve yasalarıyla ilgili faaliyet ve davranışlarıyla deneye deneye hangi davranışların faydalı, hangilerinin zararlı olduğunu öğrenmişler; sonunda, bu deneylerle insanlıkta (ahlâk duygusu) vicdan doğmuştur.

C) Vicdanı deneye dayandıran **Çağrışımcı Görüş**: Bunlar da *vicdanı deneyin ürünü ve sonucu olarak görürler*. Bunlara göre vicdan, çağrışım ve alışkanlıklarla meydana gelen deneyden doğar. Her cemiyette bir otorite vardır ki, iyi bulduğu davranışları takdir, kötü bulduğu davranışları men eder; onları ödüllendirir veya cezalandırır. Bu haller zamanla alışkanlık haline gelir ve artık hiçbir otorite ve sulta olmaksızın bile iyilik yapar, kötülükten kaçarız.

D) Vicdanı akla dayandıran **Akılcı (Rasyonalist) Görüş**: Bunlara göre ***vicdan**, aklın bir çeşit özelleşmesidir.* Bazı ahlâkçılara göre ise ahlâkî vicdan insan hayatına düzen vermeye çalışan akıldan başka bir şey değildir. Bunlara göre, vicdan deney ve duyu mahsulü değil, fıtridir. Bu bir çeşit hayata uygulanan akıldır. Kant'ın (1724-1804) tabiriyle ***"amelî akıl"*** dır. Descartes'ın ifadesiyle nazarî akıldır. Nazarî akıl gibi amelî akıl (vicdan) da apriori (deney öncesi)dir; âlem şümullüdür; zorunludur. Nazarî akıl nasıl ki fikirlere ait ise, amelî akıl (vicdan) da iş ve eylemlere aittir. Ahlâkçıların ekserisine göre, vicdan ruhun bir kuvvetinden, bir hassesinden ibarettir; aynı zamanda, fikrî ve umumîdir.

Ahlâkta, hayrı şerden (iyiyi kötüden) ayıran içten bir kabiliyet olarak ifade edilen vicdan, bir de *"insan fiillerinin, davranışlarının ahlâkî değerini takdir ve tayin etmek kabiliyeti"* diye tarif edilmektedir. İşte, iyi veya kötüye, hayır veya şerre karar verme kuvvetine, vazifenin tabiî bilgisine ve insanın kendi kendisini muhakeme etme gücüne "**ahlâkî vicd**an" denir ki konumuzla esas alakalı olan da budur. Bu vicdan, insanın hem kendi hareketlerini, hem de başkalarının fiil ve davranışlarını takdir ve tayin eder.

Bazı ahlâkçılar, ahlâkî vicdanın vazifesinin, sadece hayır ve şerri tanıtmak ve tayin etmek olmayıp, aynı zamanda, iyiliğin uygulanıp kötülüğün de terk ettirilmesi olduğunu belirtir. Çünkü bu vicdan bize vazifemizi gösterir ve bizi vazifeyi yapmaya sevk eder.

Vicdanın büyük bir ahlâkî değeri olduğunda hiç şüphe yoktur. Bir fiilin

meydana gelmesi de, mutlaka fâilinin ahlâkî vicdanına delâlet eder.

12a. Ahlâkî Vicdanın Değeri ve Vazifesi

Ahlâkçılar arasında, vicdanın değeri meselesinde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı ahlâkçılara göre vicdan hata yapabilir. Bazıları, vicdanın doğrudan doğruya fazilet ve rezileti tetkik ve temyize müsait olmadığını, bazıları da, vicdanın iki çeşit hatası olup birinin üstesinden gelinip düzeltilebileceğini, diğerinin ise hata olduğu açıkça belli olmadığı için düzeltilmesinin de mümkün olmadığını; bunun için en iyi yapılacak şeyin dinin emirlerinin ve yüce hükümlerinin rehber edinilmesi gerektiğini ileri sürerler. Diğer bir grup ise vicdanın hata etmeyeceği görüşündedirler.

Akılcılardan özellikle Kant, amelî akıl (vicdan)'ın aldanmayacağını belirtir. Bu görüşe bir şartı ilave etmek gerekir. O da, şayet vicdan bozulmamış ve akl-ı selim ile dinin emirleri doğrultusunda eğitilmişse.

Sofistlere göre ise örf, terbiye ve verasetle açıklanmaya çalışılan vicdanın hiçbir değeri yoktur. Ahlâkî fikir bize iyi ve kötüyü bildirmekle beraber, ahlâkî mecburiyeti, vazifeye liyakat ve liyakatsizliği, ceza ve mükâfatı da bildirir. Bu sayede, irade gücümüz bütün sebep ve illetleri bilerek karara varmak, bu bilgiye göre hareket etmek için gereği kadar aydınlatılmış olur. Böylece, vicdanın irade kararları üzerinde ne kadar önemli tesiri olduğu ortaya çıkar.

İslam ahlakçılarına göre, vicdan akla öncülük eder ve onu düzenler, iyi davranışlar sonunda ruhu rahatlatır; kötü davranışlar ise ona azap verir.

12b. Vicdanı Hataya Götüren Sebepler

Vicdanı hataya götüren bazı sebepler vardır. Bunlar; **bilgisizlik, eğilimler** ve **duygu**lardır.

1. Bilgisizlik: İyi terbiye edilmemiş ve yetiştirilmemiş insanlarda vicdan hata eder; çünkü cahil, vicdandan habersizdir. Ancak vicdan terbiye ve tecrübe sayesinde gelişir. Sahibi için bir irfan meşalesi olur. Bunu devamlı sağlayabilmek için de nübüvvet kaynağından ışık olması, feyiz alıp aydınlatılması gerekir.

2. Eğilimler: Hırs, menfaat, nefse karşı sevgi ve egoizm de vicdanı yanıltabilir. Ayrıca vicdan, zaman ve mekâna göre bir takım değişikliklere uğrayabilir. Bir zamanlar iyi kabul edilen şeyler, daha sonraları kötü kabul edilebilir. Bir toplumun iyi saydığını, diğeri kötü sayabilir.

3. Duygular: *Çeşitli duygular da vicdanı yanıltabilmektedir. Bu sebepten, insan hislerini iradesiyle kontrol altına almalıdır.*

İnsanın vicdanı, bu üç sebepten dolayı hata yapabilir. Eğer bu etkenler ortadan kaldırılabilirse, o zaman, insanda **vicdan-ı selim** teşekkül eder; işte ancak böyle bir vicdan aklı yönlendirebilir; yüksek bir karar organı, bir temyiz mahkemesi haline gelebilir.

12c. Vicdan Azabı ve Sevinci

Vicdan, ahlâkî bir olayda sadece iyi ile kötüyü açıklamakla yetinmez; onları tetkik ve muhakeme de eder. Bununla beraber, bütün olaylar vic-

danla ilgili değildir ve vicdana konu olmazlar. Vicdana konu olan kötü bir hareketten, üzüntü, nedamet (pişmanlık), vicdan azabı duyarız; iyi bir hareketten dolayı da seviniriz. İnsanın kötü fiillerinde, vicdanı, hem davacısı, hem şahidi, hem kanunu, hem de hâkimi olur. Çünkü dünyada en kötü ceza, kötülük edenlerin çekmiş oldukları vicdan azabıdır. En büyük huzur, saadet ve mükâfat da iyilik yapanların kalplerine ilham olunan rahatlık ve vicdan huzurudur. İnsan kendisini suçladığı zaman, kendisinde bir suçluluk duygusu, buna bağlı olarak da utanma meydana gelir. Bu duygu, vicdana tesir ederek vicdan azabını meydana getirir. En azgın câniler bile bu vicdanî duygunun baskısından kendisini kolaylıkla kurtaramazlar. Çünkü Cenab-ı Hak insanlara doğru yolu göstermek için bir takım vasıtalar vermiştir; bunlardan birisi de vicdanıdır. *Allah, vicdan sayesinde, her insana bir iyilik ve kötülük, kâr ve zarar duygusu vermiştir. Bundan dolayı İnsan, daima zarardan kaçınır ve kâra yönelir.* Hz. Peygamber (S) ***"Her ne kadar insanlar sana fetva verseler de sen önce kendi kalbinden fetva iste.*** (Bunu üç kere tekrar etti) ***İyilik, nefsinin, kalbinin huzur bulduğu ve onu rahatlatan şeydir. Kötülük ise, nefsini rahatsız eden ve kalbini tereddüde düşüren şeydir."***[4] buyurmuştur. İşte bu duygu sayesinde insan bir şer işlediği zaman mutlaka gönlü bulanır, huzursuzluk duyar, rahatsız olur, *"Yapmasaydım iyi olurdu"* der. Hayır işleyince de bir itminan, gönül rahatlığı ve huzuru duyar.

İnsandaki zevk ve gönül rahatlığı, pişmanlık ve ıstırap mutlak olarak her zaman hayır ve şerrin ölçüsü olamaz. Bir yandan vicdana uymayı emreden İslâm Dini, diğer taraftan da, bunun herkes için kayıtsız şartsız hayır ve şerri ayıracak bir ölçü olamayacağını da ortaya koyar. (Kâf 50/16; En'âm 6/121) Çünkü bazen insanî vicdanın kaybolup onun yerine nefsanî ve şeytanî bir duygunun geçmesi de söz konusudur. Ancak, *ilâhî saflığını kaybetmemiş ve vahiyden ilham almış, onunla beslenmiş olan vicdan hayır ve şerrin ölçüsü olabilir.* Bu insanlara "**akl-ı selim**" ve "**kalb-i selim**" sahibi denir. Böylece insanların vicdanları için vicdan azabının ve sevincinin bir değeri vardır. Bunlar için, **vicdan azabı** hapishanelerinde mahkûm olmak, bir ceza evinde yatmaktan daha çok acı vericidir.

Buraya kadar ele alıp incelemeye çalıştığımız Ahlâk Felsefesinin konu edindiği ahlâk kurallarının hayata aktarılarak uygulanmasına "**Amelî Ahlâk**" denir. Ahlâk ilminin en büyük gayelerinden biri de, nazariyat ile amel arasında tam ve mükemmel bir uyum ve bütünlük sağlamaktır. Bu bütünlüğü kuran ahlâklar, mensuplarını iki cihan saadetine ulaştırmıştır. İnsanın da en büyük gayesi zaten bu iki cihan saadetini elde etmektir.

4 . Dârimî, Buyu', 2; Rikak, 73; Benzer hadisler için bkz. Müslim, Birr,14-15; Tirmizî, Zühd, 40; A. b. Hanbel, IV/182, 194, 227-228.

KONU İLE İLGİLİ SORULAR

1. **Ahlak, hulk kelimesinin çoğuludur. Seciye, din, tabiat manasına gelir. Hulk kavramı insanın iç dünyasını, ruhî yanını, halk ise dış dünyasını, görünüşünü ve hareketlerini ifade etmek için kullanılır. İslam dünyasında genel olarak hulk ile ahlak aynı manaya kullanılmıştır. Hulk, tabiat, fıtrat manasına kullanıldığında ise ahlakın nesi olarak kabul edilir?**

A) Temel unsurları
B) Ana kaynağı
C) Uygulama alanı
D) Ortaya çıkışı
E) Ahlaki görünüş,

2. **Huy, tabiata sonradan arız olan tabiatın hangi halidir?**

A) Yön değiştirmiş halı
B) Gelişmiş hali
C) Farklılaşmış hali
D) Sistemleşmiş hali
E) Hiçbiri.

3. **Görüşüp kaynaşma ve adete dayalı fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelen ve istikrar kazanan huya ne ad verilir?**

A) İstikrarlı huy
B) Tabii huy
C) Kazanılmış huy
D) Vehbi huy
E) İstikrari huy,

4. **Ahlâk; nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve "........... " halidir. Boş bırakılan yere konması gereken kelime hangisidir?**

A) Oluşması
B) Meydana gelmesi
C) Varlığa gelmesi
D) İstikrar kazanması
E) Hiçbiri.

5. **Nefiste köklü bir şekilde yerleşen bu halden, akla ve dine uygun, iyi ve mükemmel fiiller (hikmet, adalet, iffet, cesaret, cömertlik, fedakârlık, vb. gibi şeyler) çıkarsa, bu ahlaka ne ad verilir?**

A) İyi ahlâk
B) Güzel ahlak
C) Hoş davranışlar
D) Mubah işler
E) Doğru hareket,

6. **Nefisten her çıkan şey ahlâkı ilgilendirmez; mesela insanın korkunca yüzünün sararması, hastalanınca ateşinin artması, susayınca ağzının kuruması gibi. Bir davranışın ahlâkı ilgilendirebilmesi için onun neye dayanması gerekir?**

A) İradeli olması
B) Seçime dayanması
C) Seçim ve iradeye dayanması
D) Nefse arız olması
E) Hiçbiri

7. **Bütün ahlak tariflerde *ahlâk için iki temel niteliğin olması* gerektiği üzerinde durulur. Bunlar aşağıdakilerden hangileridir?**

I) Huyun ruhta yerleşmiş olması, herhangi bir şekilde tekrar tekrar aynı şeyi düşünme ve zorlama olmaksızın kolaylıkla meydana gelen bir davranış olarak ifade edilmesi,

II) Ahlaki davranışın objektif ve sübjektif yönünün olması,

III) Ahlâkî bir davranışta seçme özgürlüğü ve iradenin yer alması,

IV) Ahlaki eylemin sübjektif yönü vardır.

V) Eylemi gerçekleştiren kişinin akıllı olması gerekir.

A)I,II,

B)I,III,

C)II,IV,

D)IV,V,

E)I,V

8. **Ahlakçılara göre ahlakın konusu hakkında farklı yaklaşımlar vardır. Aşağıdakilerden hangisi bu yaklaşımlar arasında yer almaz?**

A) Bazı ahlakçılar ahlâkın konusunu ruhî kuvvetler ve bu kuvvetlerin eğitilmesi

B) Bazı ahlakçılar vazifelerin tamamı

C) Bazıları hem ruhî kuvvetler, hem de vazifeler olarak nitelendirir

D) Bazı ahlâkçılar insanın, hür ve belli bir amaca yönelik olarak ortaya koyduğu her çeşit insanî fiiller, iyilik, mutluluk, fazilet, sevgi, hatta nefsin hastalıkları ve bunların tedavi yolları

E) Bazıları da varlık hakkında insanı bilgilendirmeyi esas almışlardır.

9. **Ahlakın metodu, ahlâka takdir edilen konu ve alana göre değişmekte ve bu konuda çeşitli metotlardan söz etmek mümkün görünmektedir. Ancak ahlâkçılar arasında ahlâkın metoduyla ilgili bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Aşağıdakilerden hangisi ahlakın metotları arasında yer almaz?**

A) Duyu ve deneye

B) Akla

C) Hem deneye, hem de akla dayanır

D) Bir başka grup kavram çözümlemesine dayanır

E) Sezgiye dayanır.

10. Fert ve toplumların ana cevheri, sosyal varlıklarının kaynağı, devamlılıklarını sürdürmelerinin, yükselip gelişmelerinin ve güçlenmelerinin de sebebi olarak görülen ahlâk, bazı ahlâkçılarca farklı isimlerle nitelendirilir. Aşağıdakilerden hangisi Bu isimlendirmelere uygun düşmez?

A) Ruh tabipliği (tıbb-i ruhanî)

B) İnsanlığın gıdası

C) Kalp ve vicdanın huzurunu sağlayan bir kaynak

D) Fazilet ve reziletleri bilmenin yolu

E) Öğrenilmesi vacip olan bir ilim,

11. Ahlâk düşünürleri, ahlâkın lüzumunu değişik şekillerde dile getirmeye çalışmışlardır. Bunlardan bir kısmı ahlâkı ve ahlâk ilmini bir benzetme ile ifade etmeye çalışmışlardır. Aşağıdakilerden hangisi bu benzetmeyi ifade eder?

A) Zenginlik kaynağı

B) Sağlık hazinesi

C) En büyük devlet

D) Bedenin huzuru

E) Ruh hekimliği,

12. Ahlâk, bir çeşit koruyucu hekimlik görevi üstlenmektedir. Sağlığı korumak için .... nasıl lüzumlu ise, ahlâk ilmi de, ahlâkı mükemmelleştirmede öncülük ettiği ve ruhî hastalıkların tedavisini ve yok edilmesini sağladığı için 'tıbb-ı ruhanî' " olarak kabul edilmektedir. Boş bırakılan yere aşağıdaki kelimelerden hangisinin konması gerekir?

A) Sağlık Bilgisi

B) İlaçlar

C) Tevdavi

D) Bedeni korumak

E) İyi beslenmek

13. Ahlakı bir sanat olarak gören ve "ahlâk sanatı, sanatların en üstünüdür" diyen İslam ahlak düşünürü kimdir?

A) el- İci

B) Hüseyin Vaiz

C) Cemalettin Aksarayi

D) Kınalı-zade Ali Efendi

E) İbni Miskeveyh,

14. Bütün ilahî dinlerin geliş amaçları, öncelikle ahlâkı kurmak ve temellendirmektir. Bunun içindir ki, bütün ilahî dinler, büyük filozoflar ve özellikle de İslâm Dini, ahlâka büyük bir değer vermiştir. Bütün ilâhî dinler ve kutsal kitaplar ahlâkın önem ve gerekliliği üzerinde durmuş, insanların insanca yaşamalarını sağlayacak bir takım esaslar ve yaşam kuralları getirmişlerdir. Böyle bir ahlakın gerçek amacı ne olabilir?

A) İnsanları bu dünyada mutlu kılmak

B) İnsanları öbür dünyada mutlu kılmak

C) İnsanlara ahenk kazandırmak

D) İki dünya mutluluğunu sağlamak

E) Huzurlu bir hayat,

15. Çok çeşitli değerler vardır. Bu değerlerden en çok ilgilenilenleri ise *ahlâk değerleri* ile *estetik değerlerdir*. Bir insanın "doğru" veya "yanlış" olarak nitelendirilen davranışlarının, *ahlâki değerlerden karşılığı aşağıdakilerdeh hangisidir?*

A) İyi-kötü

B) Güzel-çirkin

C) Hakikat-hata

D) Doğru-yanlış

E) Hak-batıl

16. Ahlâkî değerler, herkes tarafından belirli bir standarda ulaşmış bir kabule veya redde mazhar olmuş değerlerdir. Herkes için iyi olan bir şey, iki insan için aynı ahlâk ölçülerine sahip olmasalar da yine " ...... " veya " ...... " olarak kabul edilir. Ahlâkî davranışların da daima " ...... " veya " ...... " değerleri çerçevesinde meydana geldiği görülür. Boş bırakılan yere konması gereken değer ikilisi hangisidir?

A) Doğru-Yanlış

B) Hak-Batıl

C) İyi-Kötü

D) Güzel-Çirkin

E) Hiçbiri.

17. İyi ve kötünün ne olduğu ile ilgili farklı bazı yaklaşım, temellendirme ve tanımlardan söz edilebilir. Bunlar aşağıdakilerden hangileridir?

I) Kozmik temellendirme,

II) Sosyolojik temellendirme,

III) Antropolojik temellendirme,

IV) Biyolojik temellendirme,

V) Din esaslı temellendirme,

VI) Ahlaki temellendirme,

A) I,II,VI

B) I,III,V,

C) III,IV,V

D) I,V,VI

E)II,III,IV.

18. Bu anlayışa göre, *insanlar âlemdeki uyum ve düzeni esas alarak, ona uygun bir yaşam tarzını amaçlayan, ona uygun düşen ve onunla bütünleşen her şeyi iyi, uyumsuzluk ve aykırılık gösteren şeyleri de kötü olarak nitelendirirler.* **Çünkü insan küçük evren, âlem de büyük insandır. Buna göre, küçük olan insanın, büyük âlemin düzenine katılması gerekir. Onlar tabiat yasalarını, aynı zamanda, bir ahlâk yasası olarak kabul ederler. İyi ile kötünün ne olduğu ile ilgili bu temellendirmeye ne ad verilir?**

A) Kozmolojik temellendirme
B) Sosyolojik temellendirme
C) Antropolojik temellendirme
D) Biyolojik temellendirme
E) Biyolojik temellendirme

19. İyi ve kötü, temeli tabiat ve tanrısal olana dayanmadan, *doğrudan bir akıl varlığı olan otonom insanın "**ahlâk yasası**" olarak koyduğu yasalarca belirlenir.* **Dıştan hiçbir belirlemenin yapılmadığı, özgür bir varlığın kendi başına koyduğu bu yasalar ve ortaya konulan çaba bir ödevi yerine getirmeye yönelir. Bu anlayış aşağıdakilerden hangisine aittir?**

A) Bentham
B) St. Mill
C) E. Durkheim
D) Aristippos
E) Kant

20. İyinin temellendirilmesinde insana ait doğal ve doğal olmayan bir takım değerlendirmelerin yer aldığı anlayışa ne ad verilir?

A) Sosyolojik temellendirme
B) Antropolojik temellendirme
C) Doğal değerlendirme
D) Doğal olmayan değerlendirme
E) Etnolojik değerlendirme

21. Bir yol da Tanrı'dan yola çıkarak iyinin temellendirilmesi yoludur. Bu yolu seçenler iyiyi Tanrı'nın iradesiyle uygunluk içinde olmak olarak anlarlar. Kötülük de bu iradeye aykırı olandır. Bu iyi temellendirme yoluna ne ad verilir?

A) Vahyi yol
B) İlahi yol
C) Dini yol
D) Vicdani yol
E) İnsani yol,

22. Dindeki iyinin temeli olan Tanrı'nın iradesi, -aslı bozulmamış dinlerde olduğu gibi- vahiy yoluyla bildirilen kutsal kitaplarda yer alır. *"Adam öldürmeyeceksin"* **veya** *"adam öldürmemen gerekir"* **vb gibi. Sonuçta dinin ahlâkî emirler içeren bütün nasları bu doğrultuda emirlerle doludur. Böylesi bir durumda karşımıza nasıl bir ahlâkı çıkar?**

A) Gereklilik ahlakı

B) Zorunluluk ahlakı

C) Sorumluluk ahlakı

D) Olumsuzluk ahlakı

E) Hiçbiri

23. Genel olarak, iyi ve kötü değerleri İslam ahlakında hangi adlarla karşılık bulur?

I) Hüsûn ve

II) Cemil

III) Kübûh

IV) Cemal

V) Ecmel

VI) Tahsin

A) I,II

B)I,III

C)II,III

D) II,V

E)I,VI.

24. İslâm ahlâkçıları, ahlâkın esasını hayra dayandırırlar. Çünkü bütün hareketlerimizde iyilik ve kötülüğün ölçüsü "hayır"dır. Bu sebeptendir ki, bazı ahlakçılar, hayrın zarurî olduğunu; bazıları, bu duygunun tabiî ve fıtrî olduğunu; diğer bazıları da, hüsûn ve kübûhu vicdanın tayin ettiğini belirtir. Netice olarak, sabit ve değişmez, tabiî bir kanun olan hayır, bir şeye dayanmaksızın ……….. olandır.

Boş bırakılan yere konması uygun olan kelimeler hangileridir?

A) Zatından güzel

B) Uygun

C) Zatından iyi

D) Doğru

E) Şerefli

25. Ahlâkî davranış, ahlâkî olarak yargılanması ve değerlendirilmesi mümkün olan davranışlardır. Aşağıdakilerden hangisi bu davranışın özelliklerin biri olamaz?

A) Davranışın bizzat iyiyi ortaya koymasıdır

B) Hür iradeyle yapılması

C) Bilerek ve isteyerek yapılması

D) Seçilerek yapılması

E) Alışılmış hareket olması,

26. Ahlâkî davranışı şu şekilde tanımlamak mümkündür: Akıl ve irade sahibi bir insanın, hayır gayesiyle, hür olarak yaptığı …….. hareketlerdir. Boş bırakılan yere hangi sözcük konmalıdır?

A) Özgür

B) Bilinen

C) Şuurlu

D) Düşünülen

E) Mümkün,

27. İslâm ahlâkında ise, ahlâkîliği ve gayr-ı ahlâkîliği tayin eden; yani iyi veya kötü olan, tamamen …….. emirlere uygunluk veya aykırılık olarak kendisini gösterir. Buna göre, Allah ve Resulünün emirlerine uygun davranmak, ahlâkî bir davranışı, yani iyi ahlâkı, isyan ise kötü ahlâkı meydana getirmiştir. Boş bırakılan yere hangi sözcük konmalıdır?

A) Dini

B) Akli

C) Kur'ani

D) Sünnete dayalı

E) İcmaya dayalı,

28. Ahlaki fiillerin dayandığı kaynak sorunu İslam ahlakında tartışılan önemli bir konudur. Ahlakî fiilin doğduğu yer olarak insan nefsinin kuvvetleri gösterilmektedir. Nefsin kuvvetleri meselesinde, birçok ahlâkçı İbni Miskeveyh'in etkisinde kalarak bu kuvvetleri üç kısma ayırmışlardır. Aşağıdakilerden hangileri bu kuvvetlerdendir?

I) Fikir kuvveti

II) His kuvveti

III) Gazab kuvveti

IV) Vicdan kuvveti

V)Şehvet kuvveti

VI) Şuur kuvveti,

A)I,II,V

B)II,III.IV

C) I,III,V

D) II,IV,VI

E) IV,V,VI

29. "Kuvve-i Âkile-i Fikriyye (Aklın Düşünme Gücü) de denilen bu kuvvetin merkezi, gelenekçi İslam ahlâkçılarına göre, ……. dir. İnsanın bütün düşünce ve fiillerinin yöneticisi bu kuvvettir. Boş bırakılan yere konması gereken kelime hangisidir?

A) Zeka

B) Akıl

C) Hafıza

D) Beyin

E) Kafa,

30. Nefsin kuvvetlerinde esas olan ahlâkçılara göre, daima itidal (orta yol)'dir. Orta halli hareketler övülmüş ve fazilet sayılmıştır; ifrat ve tefrit de aşağılanmış ve kötülenmiştir. Nefsin kuvvetlerinden olan fikir kuvvetinin orta halinden doğan fazilet hangisidir?

A) İffet

B)Hikmet

C)Şecaat

D)Cesaret

E) Adalet

31. Kuvve-i gazabiye, buna "kuvve-i hayvaniyye", "kuvve-i seb'iyye" de denir. Onun bedendeki yeri kalptir. İnsan ve hayvanda ortak olmakla beraber, bazı farklılıklar da arz eder. Bu ayrılıklar, üstün gelme, sevgi ve reisliktir. İnsanı kendi bedenini korumaya bu kuvvet sevk eder. Bu nedenle bu kuvvete başka ne denmektedir?

A) Zararı yok etmenin kaynağı

B) Cesaretin timsali

C) Öğünmek menşei

D) Kendine güvenme

E) Hiçbiri

32. Şehvet kuvvetinin orta halinden doğan fazilet hangisidir?

A) Şecaat

B) Hikmet

C) Adalet

D)Emanet

E) İffet

33. Aşağıdakilerden hangisi dört temel faziletten biri olan adalette birleşip adaleti oluşturan faziletlerden biri değildir?

A) Adalet

B) İffet

C) Merhamet

D) Hikmet

E) Cesaret

34. Sokrates ile başlayıp Aristoteles tarafından sistemleştirilen dört temel fazilet diye tanıdığımız hikmet, cesaret, iffet ve adalet hangi İslam ahlakçısı tarafından İslam dünyasına taşınmasına vasıta olmuştur?

A) İbni Me'mun

B) Seyit Şerif

C) El- Kimdi

D)İhvanu's Safa

E) İbni Miskeveyh

35. Kesin olarak azmetmek, karar vermek, bir şeyi yapmaya içten bağlanmak manasına gelen …….. , her işin başlangıcında ortaya çıkar. Her işin bir başı, bir de sonu vardır. O halde, yapılacak her işi akıl terazisine koyup, onun yapılıp yapılmayacağını önceden düşünüp araştırarak hakkında bir karar vermek gerekir.

Boş bırakılan yere konması gereken kelime hangisidir?

A) Besmele

B) Azim

C) Cesaret

D) Niyet

E) Kararlılık

36. **İnsanın ahlâkî değeri, amelinden çok niyetine bağlıdır. Çünkü Hz. Muhammed bu konuda şöyle buyurmuştur:*"Allah sizin suretlerinize (şekillerinize) ve mallarınıza değil, kalplerinize ve niyetlerinize bakar."* Ahmet Naim hadisteki "malları", " ….. " diye anlamış ve *"müminin niyeti amelinden hayırlıdır"* hadisini de buna delil olarak getirmiştir. Boş bırakılan yere konması gereken kelime aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Ameller

B) Niyet

C) Sevap

D) Gayretler

E) Hepsi

37. İslam ahlâkçıları, niyet ile neticelenen fiil arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu ileri sürerler. Bunun manası da, *insan, niyet safhasına getirdiği her şeyden sorumludur.* Zira ahlâkî davranışta "iç temizliği" ve "…….. "e çok büyük bir öneme sahiptir;

Boş bırakılan yere konması gereken kelime aşağıdakilerden hangisidir?

A) Temiz düşünceye

B) Halis niyet

C) Samimiyet

D) Merhamet

E) Hiçbiri.

38. İslâm ahlâkının esası ihlâsa dayandığı için, ihlâslı davranışta Allah'a yaklaşmaktan başka bir amel ve niyet yoktur. Niyet, riyası ve gösterişi olmayan tek kalbî ameldir. Bu sebepten, niyet …… olunca mükâfatı, ……olunca da cezayı gerektirmesi gayet tabiîdir.

Boş bırakılan yere konması gereken kelime aşağıdakilerden hangisidir?

A) Doğru-Yanlış

B) Güzel-Çirkin

C) İyi-Kötü

D) Faydalı-Zararlı

E) Hak-Batıl

39. Ahlâkî davranışı gerçekleştiren her kişinin özgür olduğu varsayılır. Bu nedenle, özgürlükle ilgili yapılan bütün tanımlarda hep "…………." kavramlarının esas alındığı görülmüştür. Buradaki özgürlük ise, hiç bir zaman, insanın keyfine göre davranması, arzularını, güdülerini dilediğince ve her hangi bir engelle karşılaşmadan gerçekleştirme imkânı anlamına gelmez.

Boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangi söz dizimi konmalıdır?

A) Seçmek ve seçimde özgür olmak
B) Serbest olmak
C) Rahat hareket etmek
D) İstediği gibi hareket etme
E) Hiçbiri

40. **İnsan davranışlarında özgürlükten yana olanlarla beraber, bu davranışların çeşitli etkenlerle belirlenmiş ve sınırlanmış olduğunu savunanlar da vardır. Bunlar aşağıdakilerden hangi gruptur?**

A) Siyantisistler
B) Materyalistler
C) Pozitivistler
D) Natüralistler
E) Deterministler

41. **İslâm dünyasında insana özgürlük tanımayan, onun adına her türlü özgürlüğü Allah'a izafe eden bir anlayış hangisidir?**

A) Kaderiye
B) Mutezile
C) Cehmiye
D) Cebriye
E) Şia

42. Ahlâkçılar, ……... ve özgürlüğün ancak akıl ile mümkün olduğunu, akılsız insanların, davranışlarının sebep ve sonuçlarını muhakeme edemeyeceklerini; bundan dolayı da delilikten, özgür davranışların ve sorumluluğun tamamen kaldırıldığını belirtirler.

Boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangi söz dizimi konmalıdır?

A) İsteme
B) İrade
C) Seçim/ihtiyar
D) Dileme
E)Düşünme

43. **İslâm ahlâkçılarına göre, bir fiilin iradeli bir fiil haline gelebilmesi için, dört aşamadan geçmesi gerekir. Aşağıdakilerden hangisi bu aşamalar arasında yer almaz?**

A) Tasavvur edilme
B) Sorgulanıp araştırılma
C) Fiili tercih edip karar verme
D) Uygulamaya geçirme
E) Takip edilme

44. ……. nin varlığı inkâr edildiği takdirde, dünyada ne hak kalır, ne vazife, ne ahlâk, ne sorumluluk, ne cürüm, ne ceza; kısacası hiçbir şey kalmaz. Çünkü insanın sorumluluğunun esası …….. bağlıdır.

Boş bırakılan yerlere aşağıda yer alan kelimelerden hangisi konmalıdır?

A) Özgürce tercih

B) Özgür irade

C) Karar verme gücü

D) İnsanlık

E) Hiçbiri

45. İslâm ahlâkçıları, insan iradesine yön veren bazı yaptırım ve eğilimlerden de söz etmektedirler. Mesela, şehvet, öfke, tama', hırs ve heves, alışkanlık ve irsiyet iradeyi zayıflatır yahut ta tamamen ortadan kaldırır; fakat ……. tamamen ortadan kaldıramaz.

Boş bırakılan yerlere aşağıda yer alan kelimelerden hangisi konmalıdır?

A) Aklını

B) Güç ve kuvvetini

C) Hafızasını

D) Kontrolünü

E) Özgürlüğü

46. **İslâm ahlâkçılarının ahlâkî sorumlulukla ilgili görüş ve tarifleri farklılıklar arz etse de hepsinin ifade etmek istediği aşağı yukarı aynı şeydir. Buna göre, ahlâkî sorumluluk, aşağıdakilerden hangisi olabilir?**

A) Bilerek ve isteyerek yapılan amellerin hesabını vermekten, bunların mahiyetine göre sonuçlara razı olmak.

B) Bilerek ve isteyerek yapılan amellerin hesabını vermekten, bunların mahiyetine göre hareket etmek.

C) Bilerek ve isteyerek yapılan amellerin hesabını vermekten, bunların mahiyetine göre tavır belirlemek.

D) Bilmeyerek ve istemeyerek yapılan amellerin hesabını vermekten, bunların mahiyetine göre mükâfat veya ceza görmektir.

E) Bilerek ve isteyerek yapılan amellerin hesabını vermekten, bunların mahiyetine göre mükâfat veya ceza görmektir.

47. **Ahlâkî sorumluluk, ahlâk kanununun hangi gücüne dayanır?**

A) Yaptırım

B) Yönlendirici

C) Hakkaniyet

D) Samimiyet

E) Takip

48. İslâm ahlâkında, ahlâkî, dinî ve sosyal sorumluluklar iç içedir. Vicdanda kabul gören her sorumluluk, aynı zamanda ahlâkî bir sorumluluktur. Bu manada, ahlâklı insan ile mümin arasında fark yoktur. Çünkü Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmış mümin, Allah'ın kendisine şah damarından daha yakın olduğunu (Kehf 18/16.) bilir, "işittik ve iman ettik" (Bakara 2/285; Mâide 5/7) diyen müminde de her türlü sorumluluk vicdanî bir hal almıştır. Zira İslâm'daki ahlâkî ve vicdanî sorumluluklar, aynı zamanda, hangi sorumluluk olarak karşımıza çıkar?

A) Milli sorumluluk

B) İnsani sorumluluk

C) Dinî sorumluluk

D)Uhrevi sorumluluk

E) Dünyevi sorumluluk

49. İslâm ahlâkçılarınca insanda bazı unsurlar sorumluluğu sınırlar veya tamamen ortadan kaldırır. Aşağıdakilerden hangisi sorumluluğu sınırlayan, ya tamamen kaldıranlar arasında yer almaz?

A) Bilgisizlik

B) Delilik

C) Çocukluk

D) İhtiyarlık

E) Darda kalma,

50. İnsanın sorumlu tutulabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Aşağıdakilerden hangisi bu şartlardan biri değildir?

A) İnsanın akıllı olması, fiillerinin mahiyetini, genişliğini, neticelerini, ahlâkî kıymetini idrak etmesi, hayrı şerden ayırt edecek kadar ruhsal, zihinsel ve bedensel gelişimini sağlamış olması.

B) İnsanın iradeli olması.

C) Güç yetirilemeyecek şeylerin yapılmasının istenmesi.

D) Fiili gerçekleştiren insanın fiil esnasında muhtar ve hür olması.

E) İnsanın hayır ve şerrin ne olduğunu bilmesi.

51. Netice olarak, İslâm'a göre sorumluluğun kaynağı ..... dir. Çünkü sorumluluk, ancak ilâhî tebliğ ile birlikte başlar. ...... in, mükellefiyetin kaynağı sayılmasının iki sebebi vardır: 1- Değerlerin mutlaklığının zarureti, 2- Ahlâkî sorumlulukta bir otoritenin olması zarureti.

Boş bırakılan yerlere aşağıdaki kelimelerden hangisi konmalıdır?

A) Akıl

B) Şuur

C) Nass

D) Vahiy

E) Hepsi

52. İnsanlar ahlâk kanunlarına uydukları sürece ahlâkî bir varlık sayılırlar. Ahlâk kanununun kaynağı ne olursa olsun, onlar, fert ve toplumları bağlayıcı bir işleve sahiptir. Aşağıdakilerden hangisi ahlak kanunun işlevselliğinin sonucu değildir?

A) İnsanları kontrol etmek

B) İnsanların ne yapmaları gerektiğini tayin ve tespit etmek

C) İnsana bir amaç belirlemek

D) Bütün mükâfat ve cezalardan bir geniş zincir teşkil ederek insanın bütün vazifelerini içine almak

E) Bedensel gelişimi sağlamak

53. Ahlâkçıların çoğu, ahlâk kanununu vazifeye dayandırır. Bunlara göre, ahlâk kanunlarında esas olan vazifedir. Çok kere de vazifeyle ahlâk kanunu eş anlamlı kullanılmıştır. Bu nedenle İslâm ahlâkçıları, vazife için geçerli olan özellikleri ahlâk kanunu için de geçerli saymışlardır. Aşağıdakilerden hangisi ahlak kanunu için de geçerli olan bu özelliklerden biri değildir?

A) Mecburîlik

B) Zorunluluk

C) Bilinirlik

D) Sabitlik

E) Zatihilik

54. İslâm ahlâkçılarına göre; "Tanrı, her şeyin ölçüsüdür", bu nedenle "ahlâk kanunu, ilâhî bir kanundur; ilâhî bir ihsan, ilâhî bir vergidir" bu kanunun koyucusu bizzat Allah'tır. Bu anlayışa göre en yüksek ve en gerçek 'ahlâk kanunu' aşağıdakilerden hangisidir?

A) İslâm Dini

B) Kutsal metinler

C) Peygamber sözü

D) Dinler

E) Hiçbiri

55. Aşağıdakilerden hangisi İslam'a göre vazifenin dayandığı kaynaklardan değildir?

A) Kur'ân

B) Sünnete

C) Akıl

D) icma'

E) Örf

56. Aşağıdakilerden hangisi Müslümanlarca vazifenin gayesi arasında yer almaz?

A) Bir vâcibi (vecibeyi), Allah'ın emri olduğu için icra etmek

B) Dünya ve âhirette hayıra ulaştırmak

C) Saadet ulaştırmak

D) Selâmete ulaştırmak

E) İşlerini düzene koymak

57. Vazife bizden her halükarda kendisinin yerine getirilmesini ister. Vazifeyi yerine getirmemek mümkün değildir. Aşağıdakilerden hangisi vazifenin bizden talepleri arasında yer almaz?

A) Vicdan sürekli bize "iyiliği yap, kötülüklerden kaçın" der.

B) Biz vazİfenin buyruklarına uymak zorunda değiliz.

C) Vazife, gereğinin yerine getirilmesini ister,

D) Vazife kanunu kayıtsız şartsız emreder.

E) Vazifeler kesin ve mutlaktır; mecburidir.

58. Aşağıdakilerden hangisi vazifenin ayırıcı vasıfları arasında yer almaz?

A) Vazife lâzım ve mecburidir.

B)Vazife yapılabilir (kabil-i icra)dir.

C) Vazife genel, evrensel ve değişmez bir kâidedir.

D) Vazife mutlaktır, lizâtihidir (kendiliğindendir).

E) Vazife zincirleme mantıkî bir düzen; sıra dahilinde meydana gelmesi beklenemez.

59. Aşağıdakilerden hangileri hakkın ayırıcı özelliklerindendir?

I) Vazife mecburî, hak ise ihlâli mümkün olmayandır.

II) Hakkı sahibine vermelidir.

III) Hak mutlaktır, sadece tezahürü izafî olabilir.

IV) Hak hak edilmeyi bekler.

V) Hak küllîdir. Bütün insanları kapsamına alır.

VI) Bazı şartlarda hak ihlalleri yapılabilir.

A) I,III,V

B)I, II,IV

C) II,V,VI

D)IV,V,VI

E) I,IV,VI

60. İnsan haklarının birçok çeşitleri vardır. Bunlardan insanın insan olmasından dolayı fıtraten sahip olduğu hayat hakkı, hürriyet hakkı, mülk ve tasarruf hakkı gibi haklara ne ad verilir?

A) İnsani haklar

B) Siyasi haklar

C) Medeni haklar

D) Tabii haklar

E) Genel haklar

61. Bütün hayvanları içgüdüleri yönettiği halde, insanları yöneten ve idare eden ise vicdandır. Çünkü vicdan vasıtasıyla bize doğru yolu gösteren ve o vasıta ile bize emreden kimdir?

A) Peygamber

B)Kutsal kitap

C) Allah

D)Vicdan

E) Aşkın güçler

62. Ahlâkçılar, vicdanın kaynağını da sorgulamışlar, bu konuda farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir? Aşağıdakilerden hangisi bu kaynaklardan biri değildir?

A) Duygu

B) Soyaçekim

C) Deney

D) Akıl

E) Toplum

63. Vicdanı duyguya dayandıranlara göre, doğa bize nasıl ki tatlı ve acı şeyleri ayıracak bir "tatma" duyusu vermişse, *iyi ile kötü işleri ve hareketleri de ayırabilecek doğuştan bir his, duygu vermiştir*. **İşte bu duygu bizi iyi davranışlara teşvik eder ve kötü davranışlardan sakındırır. Bu ahlâk duygusunun hoşuna giden her şey hayırdır, nefret ettiği şey de şerdir. Bu yaklaşım hangi görüşe aittir?**

A) İskoçya Okulu

B) Tekamülcü görüş

C) Çağırışımcı görüş

D) Akılcı görüş

E) Hiçbiri

64. Vicdanı soyaçekime dayandıran okul yanlılarına göre ise; vicdan, *soyaçekim (irsî) yoluyla nesilden nesle intikal eder*. **Bu görüşün sahibi İngiliz düşünürü Herbert Spencer (1820-1903)dır. Bu görüşe göre, ahlâk duygusu ilk devirlerde yaşayan atalarımızdan kalıtımla bize geçmiştir. Onlar hayatları boyunca aileleri, toplumları, kültür, din ve yasalarıyla ilgili faaliyet ve davranışlarıyla deneye deneye hangi davranışların faydalı, hangilerinin zararlı olduğunu öğrenmişler; sonunda, bu deneylerle insanlıkta (ahlâk duygusu) vicdan doğmuştur. Bu yaklaşım hangi görüşe aittir?**

A) Tekâmülcü Görüş

B) Çağırışımcı görüş

C) Akılcı görüş

D) İskoçya okulu

E) Hiçbiri,

65. Vicdanı deneye dayandıranlara göre; *vicdanı deneyin ürünü ve sonucu olarak görürler.* **Bunlara göre vicdan, çağrışım ve alışkanlıklarla meydana gelen deneyden doğar. Her cemiyette bir otorite vardır ki, iyi bulduğu davranışları takdir, kötü bulduğu davranışları men eder; onları ödüllendirir veya cezalandırır. Bu haller zamanla alışkanlık haline gelir ve artık hiçbir otorite ve sulta olmaksızın bile iyilik yapar, kötülükten kaçarız. Bu yaklaşımlar hangi görüşe aittir?**

A) Çağrışımcı Görüş

Tekamülcü görüş

C)Akılcı görüş

D) Sosyolojik görüş

E)İskoçya okulu

66. Vicdanı akla dayandıran Akılcı (Rasyonalist) Görüşe göre vicdan, aklın bir çeşit özelleşmesidir. Bazı ahlâkçılara göre ise ahlâkî vicdan insan hayatına düzen vermeye çalışan akıldan başka bir şey değildir. Bunlara göre, vicdan deney ve duyu mahsulü değil, fıtridir. Bu bir çeşit hayata uygulanan akıldır. Bu görüşü savunan akılcı aşağıdakilerden hangisidir?

A) J. St. Mill

B) Kant

C) Hume

D) Condillac

E) J. Locke

67. Ahlâkta, hayrı şerden (iyiyi kötüden) ayıran içten bir kabiliyet olarak ifade edilen vicdan, bir de *"insan fiillerinin, davranışlarının ahlâkî değerini takdir ve tayin etmek kabiliyeti"* **diye tarif edilmektedir. İşte, iyi veya kötüye, hayır veya şerre karar verme kuvvetine, vazifenin tabiî bilgisine ve insanın kendi kendisini muhakeme etme gücüne " .... " denir. Boş bırakılan yere konması gereken keli me hangisidir?**

A) Akl-ı selim

B) Kalb-i selim

C) Din-i mübin

D) Ahlâkî vicdan

E) Hiçbiri

68. Akılcılardan özellikle amelî akıl (vicdan)'ın aldanmayacağını savunan düşünür kimdir?

A) Hegel

B) Wolf

C) Kant

D) Descartes

E) Spinoza,

69. Örf, terbiye ve veraset vb ile açıklanmaya çalışılan vicdanın hiçbir değeri olmadığını savunan kimlerdir?

A) Kant
B) Descartes
C) Yeni- Platoncular
D) Sofistler
E) Hiçbiri.

70. İslam ahlakçılarına göre, vicdan aşağıdakilerden hangisi ile ilgilenmez?

A) Akla öncülük eder
B) Aklı düzenler
C) İyi davranışlar sonunda ruhu rahatlatır
D) Kötü davranışlarda ise ruha azap verir
E) İnsanı maddi yönden rahatlatır.

71. Aşağıdakilerden hangileri vicdanı hataya götüren nedenlerden sayılır?

I) Bilgisizlik	II) Akılcılık
III) Eğilimler	IV) Sertlik
V) Duygular	VI) Yumuşaklık

A) I,III,V
B) I,II,III
C) II,III,IV
D) II,IV,V
E) III,IV,VI

72. Vicdan, ahlâkî bir olayda sadece iyi ile kötüyü açıklamakla yetinmez; onları tetkik ve muhakeme de eder. Bununla beraber, bütün olaylar vicdanla ilgili değildir ve vicdana konu olmazlar. Vicdana konu olan kötü bir hareketten, üzüntü, nedamet (pişmanlık), vicdan azabı duyarız; iyi bir hareketten dolayı da seviniriz. İnsanın kötü fiillerinde, vicdanı, hem davacısı, hem şahidi, hem kanunu, hem de hâkimi olur. Çünkü dünyada en kötü ceza, kötülük edenlerin çekmiş oldukları vicdan azabıdır. En büyük huzur, saadet ve mükâfat da iyilik yapanların kalplerine ilham olunan rahatlık ve vicdan huzurudur.

Aşağıdakilerden hangisi vicdana konu olan kötü hareket sonucu değildir?

A) Üzüntü
B) Nedamet
C) Vicdan azabı
D) Pişmanlık
E) Hissizlik,

73. İnsanın kötü fiillerinde vicdanı hangi pozisyonu üstlenmez?

A) Davacı
B) Şahit
C) Kanun
D) Savcı
E) Hakim,

74. İnsanlar için dünyadaki en kötü ceza hangisidir?

A) Vicdan azabı

B) Hapishane

C) Oda hapsi

D) Göz hapsi

E) Zindanlarda çürümek,

75. İşte bu vicdan sayesinde insan bir şer işlediği zaman mutlaka gönlü bulanır, huzursuzluk duyar, rahatsız olur, "........" der. Hayır işleyince de bir itminan, gönül rahatlığı ve huzuru duyar.

Boş bırakılan yere konması gereken kelime hangisidir?

A) Tüh be

B) İyi oldu oh

C) Yapmasaydım iyi olurdu

D) Layığını buldu

E) Eden bulur.

76. Ancak ilâhî saflığını kaybetmemiş ve vahiyden ilham almış, onunla beslenmiş olan vicdan hayır ve şerrin ölçüsü olabilir. Böylesi vicdana sahip olan insanlara ne ad verilir?

A) Akl-ı selim

B) Sağ duyulu

C) Aklı başında

D) Gönül gözü açık

E) Vicdanlı,

77. İnsanların vicdanları için yaşamış oldukları vicdan azabının ve sevincinin çok büyük bir değeri vardır. Bunlar için, ... hapishanelerinde mahkûm olmak, bir ceza evinde yatmaktan daha çok acı vericidir.

A) Devlet

B) Toplum

C) Suçlu

D) Vicdan azabı

E) Gönül,

78. Ahlâk Felsefesinin konu edindiği ahlâk kurallarının hayata aktarılarak uygulanmasından hangi ahlak doğar.

A) Sosyolojik

B) Antropolojik

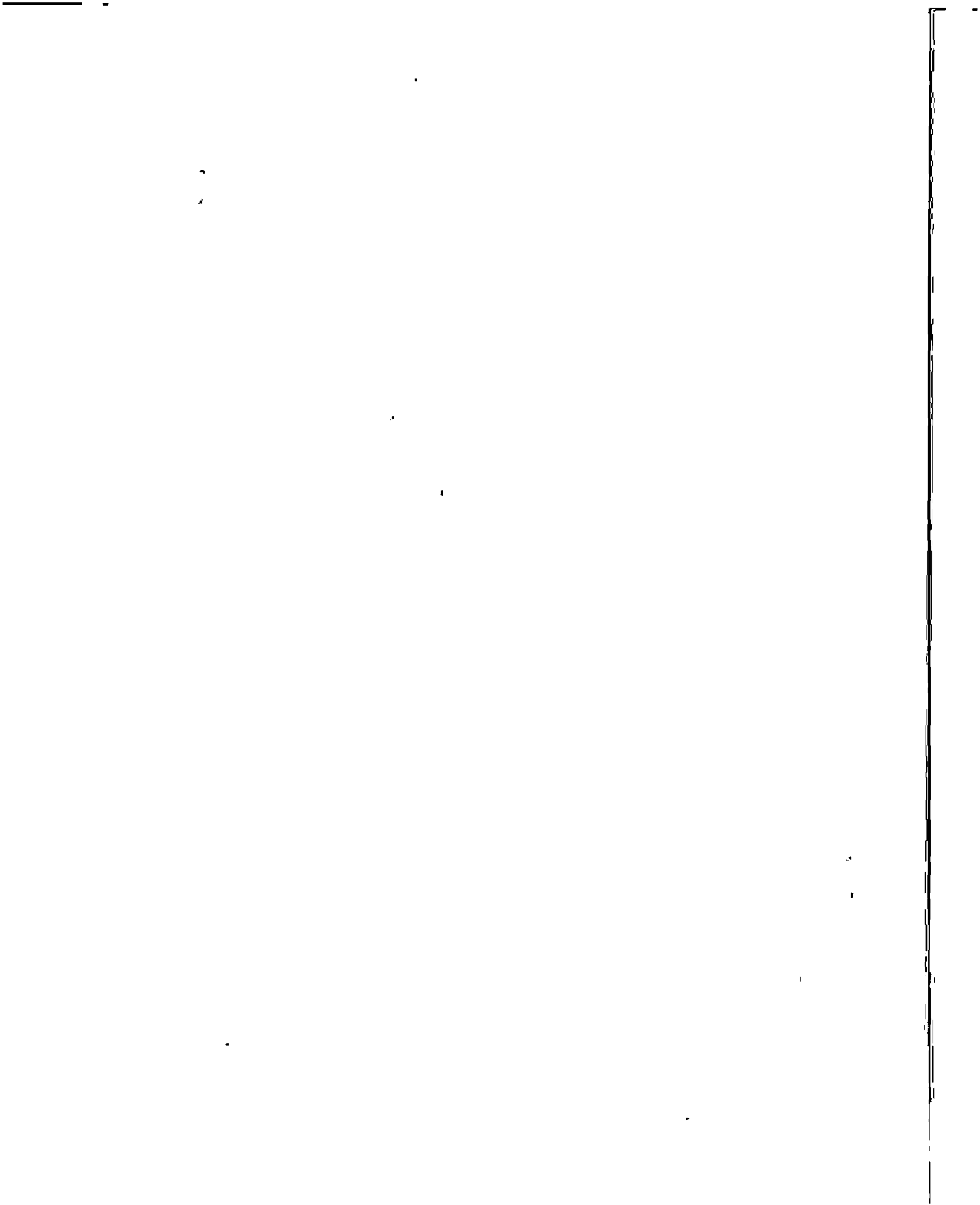
C) Ameli Ahlak

D) Siyaset ahlakı

E) Ekoloik ahlak,

SORULARIN CEVAPLARI:

1)A	2)B	3)C	4)D	5)A
6)C	7)B	8)E	9)E	10)B
11)E	12)A	13)E	14)D	15)A
16)C	17)B	18)A	19)E	20)B
21)C	22)A	23)B	24)C	25)E
26)C	27)A	28)C	29)D	30)B
31)A	32)E	33)C	34)E	35)D
36)A	37)B	38)C	39)A	40)E
41)D	42)C	43)E	44)B	45)E
46)E	47)A	48)C	49)E	50)C
51)D	52)E	53)E	54)A	55)C
56)E	57)B	58)E	59)A	60)D
61)C	62)E	63)A	64)A	65)A
66)B	67)D	68)C	69)D	70)E
71)A	72)E	73)D	74)A	75)C
76)A	77)D	78)C	6.3	

Abdülgaffar BİLECİK

DİNLER TARİHİ

Günümüzde Yeryüzünde yaklaşık 7 milyar insan yaşar. Bunların hemen hepsi bir din mensubudur. Dinler Tarihi geçmişten günümüze yeryüzünde yaşayan tüm insanların inandıkları dinleri inceleyen bir bilim dalıdır. Dinler Tarihi araştırmalarında hiçbir inanç araştırma konusu dışında bırakılamaz. Günümüzde inananı bulunmayan (Sümerlerin, Eski Mısırlıların, Azteklerin, Mayaların vb.) halkların dinleri yanında az veya çok inananı bulunan Hinduizm, Cayinizm, Sihizm, Budizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm, Mecusilik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet de Dinler Tarihi içerisinde yer alan dinlerdir.

Dinler Tarihi araştırmalarını kolaylaştırmak için dinler değişik şekillerde tasnif edilmiştir. Bu tasniflerin en çok benimseneni; dinlerin inanç yönünden gelişimini, birbirleriyle etkileşimini, tarihsel değişimini ve sosyal yönlerinin anlaşılmasını kolaylaştıran coğrafi konumlarına göre yapılan tasniftir.

Bu şekilde tasnif yaptığımızda dinleri Hint ve Uzakdoğu Kökenli Dinler (Hinduizm, Cayinizm, Sihizm, Budizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm) ve Ortadoğu Kökenli Dinler (Mecusilik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet) şeklinde iki gurupta incelememiz, hemen hemen günümüzde yaşayan tüm dinleri incelememizi kolaylaştıracaktır.

1-HİNDUİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Hinduizm yaşayan dinler içerisinde en eski geçmişe sahip bir dindir. Günümüzde nüfusu 1 milyara yakın olan bu dine inananların hemen hemen tamamı Hint Yarımadasında yaşamaktadırlar. Bu sebeple Hinduizm Dinler tasnifinde Milli Dinler gurubunda yer alır. Hinduizm adı batılı araştırmacılar tarafından 'Yerlilerin Dini' anlamında kullanılmıştır. İslam Coğrafyasında bu dine din adamlarının isimlerine atfen 'Brahmanizm' denilmiştir.

Hinduizm'de Dharma denen bir kavram vardır. Dharma; Kozmik düzen, kanun, şeriat, tutulan yol anlamlarına gelir. Hindular da bundan hareketle kendi dinlerine *'Sanatana Dharma'*, yani *'Tanrı Brahma tarafından oluşturulan ebedi kozmik düzen'* derler.

Hinduizm vahiy kökenli bir dindir. Burada vahiy anlayışı Ortadoğu kökenli dinlerdeki gibi Tanrı'nın seçtiği peygamber vasıtasıyla insanlara bildirilmiş hakikatler şeklinde değildir.

Hint toplumunda sosyal tabakalar dikkat çekicidir. Toplum yapısal olarak değişik tabakalardan meydana gelmiş ve bu herkesin kabullendiği yapı hayatın her aşamasına uygulamıştır. Hinduizm'de sosyal tabakalaşmanın kazandığı bir dinsel yapı ile karşılaşırız. Kast sistemi denilen bu yapı kutsal kitapları Rig Veda'ya dayandırılan dini bir inanç halini almıştır. Kast aynı kültürel seviyeye sahip, meslekleri, örf adet ve gelenekleri ortak olan guruplara denilir. Hinduizm'de Kast'ı oluşturan guruplar bir insanın uzuvlarına benzetilmekte, tüm kastların ise Tanrı'yı temsil ettiği düşünülmektedir.

Kast Sistemini oluşturan guruplar:

1-Brahmanlar Kastı :Din Adamlarının oluşturduğu sınıf.

2-Kşatriyalar Kastı:Askerler, Yöneticiler ve Prensler in oluşturduğu sınıf.

3-Vaisyalar Kastı :Esnaf ve Tüccarlar sınıfı.

4-Sudralar Kastı: İşçiler ve Köleler sınıfı

Kast sistemindeki bu sınıfların dışında kalanların oluşturduğu sınıfa da Parya (dokunulmazlar) denilmektedir. Kast sistemi ekonomik bir sınıflandırma ile karıştırılmamalıdır. Zira Sudra kastında olup zengin olan birçok Hindu vardır. Kastlar arası bu dünyada geçiş yoktur. Kişinin bir üst kasta geçişi ancak reenkarnasyonla (yeniden doğum ile) mümkündür. Farklı Kastlar arasında evlilik yapılamaz. Eğer bir evlilik gerçekleşmişse doğan çocuk bu hayatında iki kast arasında olup, bir sonraki hayatında karmik birikimine göre yeni bir kast'ta yer alır.

Hinduizm'in en önemli özelliklerinden birisi de Karma ve Tenasüh anlayışıdır. Hinduizm'de zaman çizgisel değil döngüseldir. Bir Hindu doğum-yaşantı-ölüm çemberinde bir sonraki doğumunun daha üst kastta gerçekleşmesi için mücadele eder. Buna ulaşmak, yaşantıda elde edilecek Karmik birikime bağlıdır. Karma: yapılan işler sonucu elde edilen kazanım veya kayıplara verilen addır. Karmik birikim ruhların bir sonraki hayatlarında daha üst veya alt kastlarda doğmasında etkindir. Buna da Tenasüh (Ruh Göçü) denilmektedir.

Hinduizm'de İbadet ferdidir. Hintli, ibadetine Hinduizm'in besmelesi olarak ta ifade edilen ve Tanrı'yı hatırlatan 'Om' hecesini okuyarak işe başlar. Tanrı'sının adını zikreder. İbadet heryerde gerçekleştirilebilir. Her Hindu'nun kendine ait bir tanrı heykeli vardır. İbadet bu heykelin önünde yapılır.

Duaya başlamadan önce, Vedalar okunacağında, yemek veya herhangi bir şeye başlanılacağında daima 'Om' söylenir. Sonra vedalardan en az üç kısa mantra okunur.

Hinduizm'de Sabah, öğle ve akşam gerçekleşen günlük ibadetler dışında doğum, evlenme ve ölüm anlarında gerçekleşen dinsel törenler de vardır. Ayrıca önemli ziyaret ve hac mekânlarını ziyaret dini sorumluluklar arasındadır.

Hinduizm'de Oruç halktan ziyade Brahmanlar sınıfının yaptığı bir ibadet durumundadır.

b-Tanrı Anlayışı:

Hinduizm'in Kutsal metinlerinden Rig Veda'da "Hakikatin Bir olduğu ve Tanrının farklı isimlerde çağrıl-

dığı" ndan bahsedilir. Bu anlayış zamanla değişmiş, birçok Tanrı ismine yer verilmiştir. Bu yönüyle Hinduizm politeist tanrı anlayışına sahip bir dindir. Bunların içerisinden Tanrılar panteonunda en üst tabakada yer alanları: Brahma (Yaratıcı Tanrı), Vişnu (Koruyucu Tanrı), Şiva (Yok edici, cezalandırıcı Tanrı), Agni (Ateş Tanrısı), Varuna (Kozmik düzeni sağlayan Tanrı), İndra (Savaş Tanrısı)'dır.

c-Kutsal Metinler:

Hinduizm'in Kutsal Metinleri Sanskritçe yazılmıştır. Birçok kutsal metin vardır ve ikiye ayrılır:

1-Şruti: Sanskritçede "işitilen şey" anlamına gelmektedir. Vahye ve ilhama dayalı metinler olarak kabul edilirler. **Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar** ve **Upanişadlar**'a Şruti' denir.

2-Smiriti: Halk arasında yaygın olarak anlatılan Dini Hikayeler, Kanunnameler, Masallar, Atasözleri, ve Kahramanlık Destanlarından oluşan metinlerdir. Bunlar **Bhagavad Gita, Manu Kanunnameleri, Ramayana, Mahabharata ve Puranalar**'dır.

Hinduizm'de domuz eti yasaktır. Hinduizm'de İnek ve Ganj Nehri, kutsal kabul edilir. Ölen kişi yakılır ve külleri Ganj nehrine dökülür. Yüzyıl öncesine kadar kadın, ölen kocasıyla birlikte yakılırken, şimdi bu âdet kaldırılmıştır. Hindistan Hindu mezarlıklarının bulunmadığı tek ülkedir.

2-CAYİNİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Mö. 6.yüzyılda ortaya çıkan bir dindir. Hindistan'da çıkan onlarca mezhep içerisinden birisi iken zamanla teşkilatlanarak din halini almıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık % 0,1 inin inandığı Cayinizm, Hindistan'ın Bihar eyaletinde çıkmış ve orada yayılmış bir dindir.

Mö. 8 nci yüzyılda Hinduizm'e bağlı ve Kşatriya (yöneticiler sınıfı) kastına mensup olan Parsva isimli bir şahsın aydınlanma sonrası ortaya koyduğu prensipleri Vardhamana Cinata sistemleştirmiştir.

Cina "Yenen, kahraman " anlamındadır. Mahavira lakaplı Vardhamana Cinata mö.599-527 yılları arasında yaşamıştır.

Cayinizm'in doktrininde hedef Hinduizm'deki **reenkarnasyon** (yeniden doğuş) anlayışından kurtulmaktır. Bunun için zahidane yaşayış öne çıkarılmış, çilekeş bir hayat tarzı benimsenmiştir. Bu doğrultuda Ahimsa denen ve herkesin ulaşmayı hedeflediği bir kavram gelişmiştir. **Ahimsa**: Tüm canlılara karşı nazik davranılmasını ve şiddet uygulanmamasını benimseyen anlayıştır.

Cayinistler arasında aşırı zühtün prensip olarak benimsenmesi ve ahimsa anlayışı ile zirai faaliyetler ve hayvancılık gelişmemiştir. Cayinistler vejeteryandır. İyi beslenme insanda dünyevi arzu ve istekleri artıracağı için, ayrıca hiçbir canlıya şiddet uygulanamayacağı prensibi, yaşantılarını vejeteryan olarak şekillendirmelerine sebep olmuştur.

Cayinizm'de iki mezhep ortaya çıkmıştır. Svetambaras ve Digambaras'lar. Her iki mezhebin de hedefi yeniden doğuş çarkından kurtulmaktır. Bu durum ya her şeyin terk edilmesi ile elde edilecek veya toplumsal yaşantı içerisinde zahidane yaşantıyla.

Svetambaras'lar; 'Beyaz giyinenler' demektir. Din adamlarının ve bu yolda eğitim alan öğrencilerin çoğunluğu oluşturduğu, toplumsal hayata ve iş dünyasına uyum sağlamış şehirlerde yaşayan Cayinistler bu gurubu oluşturur. Bir Cayinist içtiği suyu ve havayı süzerek alır. Ağızları kapalı, beyaz elbiseleri, ellerinde bir baston ve sadaka tası klasik giyim tarzlarını oluşturur.

Digambaras'lar ise her şeyi terk etme anlayışı ile çıplak yaşamı benimseyenlerdir. 'Hava giyinenler' olarak da isimlendirilirler. Şehirlerden uzak ormanlık ve dağlık yerlerde yaşarlar. Günümüzde artık bunlar da belden aşağısını örtmektedir. Günde bir kere yemek yerler ve çoğu zamanlarını tefekkürle geçirirler.

Her iki mezhepte din adamları ve keşişlerin evlenmeleri yasaktır. Cayinizm'de kadınların da kurtuluşa erebileceği kabul edilmiş fakat dini hiyerarşide onlara yer verilmemiştir.

Bir Cayinist'in hedefi karma ve tenasühten kurtulup, nirvanaya ulaşmaktır. Bunun için bir Cayinist; Hiçbir canlıyı öldürmeyecek, Hırsızlık yapmayacak, Malı olmayacak, Yalandan uzak duracak, Evlenmeyecek

Bunların yanında bir Cayinist için Mahavira, her zaman örnek alınması gereken bir şahıstır. Manastır yaşantısı ve kurallarını Mahavira'nın koyduğu söylenilir. Cayinist bir keşişin Burada günlük yaşamı, Yoga ve meditasyonla, oruç tutmakla, günahı için tövbe etmekle, hizmet etme anlayışı ile çalışmakla, mütevazi bir şekilde geçer.

Cayinizm'in sembolü ortasında tekerlekle tasvir edilen Ahimsayı temsil eden el'dir. Cayinist mabetlerde bol miktarda Tanrı heykelleri vardır. Mabet girişinde İbadet günün belirli zamanlarında tüm Cayinistler tarafından gerçekleştirilir. İbadet esnasında Mahavira ve ondan önceki 24 tane olduğu söylenilen Tirthankaralar (Aydınlanmayı elde eden kişiler, bir tür azizler) üzerine ilahiler söylerler, tövbede bulunurlar ve belirli hareketlerle, tefekkürle geçirirler.

b-Tanrı Anlayışı:

Mahavira'nın tanrı konusunda açık ve net değildir. Hinduizm'deki gibi politeist bir anlayış, önemine göre birinci ve ikinci derecede tanrılar olarak sıralanır. Tanrı evrenin yaratıcısı olarak kabul edilir. Tanrısal varlıklar ölümsüz değildir. Görev ve sorumluluk alanları ile de bağlantılı olarak göklerin tabakalarında yer almışlardır. Reenkarnasyon inancının görüntüsüne Tanrılar âleminde de rastlanır. Tanrılar âleminin en üstünde döngüden kurtulmuşların oturduğu bir yer olduğu düşünülür. Bu makam artık dünyaya gelmeyeceklerin ikametgâhıdır.

c-Kutsal Metinler:

Mahavira'nın verdiği vaazlar başlangıçta sözlü olarak anlatılırken mö. 300 yıllarında Pataliputra'da gerçekleşen ilk konsilde vaazlarda verilen bilgilerin kaybolmakta olduğu ve bir araya getirilmesi düşünülmüştür. Ancak ms.500'lerde Svetambaras mezhebine bağlı olanların gerçekleştirdikleri Vallabhi konsilinde 'Agama ve Sidhanta' adı ile 45 bölümden oluşan kitaplar tamamlanmıştır. Cayinizm'in doktrininin yer aldığı bu kitaplarda aynı zamanda ibadetin nasıl yapı-

lacağına, Tirthankaralara övgülere, Cayinistlerin ve keşişlerin uyacağı esaslara ve münzevi yaşantının özelliklerine yer verilmiştir.

3-SİHİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Sihizm XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Hinduizm ile İslamiyetin karışımından oluşmuş senkretik bir dindir. Hint Dinleri arasında yer alır. Kurucusu Guru Nanak'tır (1469-1539). İnananların çoğunluğu Hindistan 'ın Pencap eyaletinde Amritsar şehrinde yaşarlar. Sihlerin nüfusu yaklaşık 25 milyondur. Bugün Hindistanda dini ve siyasi açıdan önemli bir konumları vardır.

Guru Nanak, Müslüman bir tüccarın yanında uzun yıllar hizmetkar olarak çalışmış bir kişidir. Çevresindekileri vaazlarıyla etkileyen Nanak, "Tanrı'nın Birliği" ve "İnsanın Kurtuluşu" na önem vermiştir. O'na göre İnsanın kurtuluşu bu dünya ve değerlerine bağlı olmamaktan, onun kölesi gibi davranmamaktan geçer. Kurtuluşu arayan kimse dindarlık disiplinine uymak zorundadır. Kurtuluş disiplini demek mabette ibadet veya hac gibi görünen davranışlar değildir. İnsanın Tanrısal hakikati benliğinde hissetmesi O'nu elde etmesi, bir anlamda Tanrı ile bütünleşmesi gerekir.

Sihizm, Hinduizm'in geleneklerine, inanç haline gelmiş kültürel birikimine karşı çıkmıştır. Ayrıca Kast sisteminin ve çok Tanrılı bir hayatın da karşısında durmuştur.

b-Tanrı Anlayışı ve İnsan:

Sihizm her yerde, her zaman var olan ve sonsuz özelliklere sahip tek bir Tanrı'ya inanç üzerine kuruludur, bunu savunur. Putlara ve aracı Tanrılara karşıdır. Sihler Tanrı'nın bir olduğuna, kurtuluşu arzu eden insanın samimi ilişkiler kurabileceği aşkın bir yaratık olduğuna inanırlar. İnsan bu fani haliyle Tanrı'yı kavrayacak güce sahip değildir. Tanrı beş duyu ile kavranabilecek bir varlık değildir. O, varlığının bilinmesi için insana akıl ve anlayabilme kabiliyeti vermiştir. Tanrı her yerde hazır ve nazırdır. Tanrı'nın her şeyin yaratıcısı olduğuna inandıkları için günlük yaşantıda sadece O'na kulluk ve ibadet etmek ön plandadır. İbadetin şekli yoktur. Amritsar'daki Altın Tapınak ibadet merkezleridir. Orada Sihizm'in sembolü olan kutsal kitapları Adi Grant ve kılıç bulunur. Bir Sih ibadet etmeden önce mabetteki havuzda abdest alır ve İbadet esnasında da Adi Grant'dan bölümler okuyarak Tanrı adını zikreder.

Sihlere göre Tanrı katında tüm insanlar eşittir, herkesin yaşama hakkı vardır, yeryüzündeki tüm varlıklar Tanrı'nın ruhuna sahiptir, bu sebeple saygı görmelidir. Sihler aile yaşantısını önemserler. Ölülerini Hindular gibi yakarlar. Adi Grant'da her Sih'in kazancının %10'unu diğer insanlara yardıma ayırması, zamanının da %10'unu Tanrı'ya hizmet ederek geçirmesi gerekir. Maddi şeylere aşırı bağlılık gösterilmesi yanlıştır. Sihizm'de dünyevi yaşam ön planda olup münzevi yaşam uygun görülmemiştir. Uyuşturucu, Alkol ve tütün gibi sarhoşluk veren şeyler yasaktır.

Sihizm iki mezhebe ayrılır.

1-Nanak'a tabi olanlar; Saçlarını traş ederler,

2-Khalsa'ya tabi olanlar; Saç kesmez ve sarık sararlar.

c-Kutsal Metinler:

Guru Nanak'ın ölümünden sonra onun sadık öğrencilerinden Guru Angad tarafından Nanak'ın hayatının anlatıldığı metinler, verdiği vaazlar, Angad döneminde önde gelen öğrencilerinin anlatımları toparlanmıştır. Adi Grant sadece bir kitap değil, bir Sih için hayatın özünün, hakikatin kavrandığı tek kaynaktır.

4-BUDİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Günümüzde Budizm'in Uzakdoğu'da, Orta Asya'da, Japonya, Çin, Moğolistan başta olmak üzere yaklaşık 600 milyon inananı bulunmaktadır. Budizm, Mö. 6 ncı yüzyılda Sidharta Gautama tarafından kurulmuş bir dindir.

Budizm Hinduizm'deki geleneksel kast sistemine karşı çıkmış ve kişinin kurtuluşa ulaşması için ruh döngüsünün kırılması felsefesini işlemiştir. Hint geleneğine karşı çıkışı sebebiyle inananların büyük çoğunluğu Hindistan dışındandır.

Sidharta insanı kurtuluşa ulaştıracak yaşamın, zenginlik, arzu ve istekler olmadığını düşünmüş, hakikati tanımak, hayatın, ölümün, evrensel acı ve ızdırabın sebeplerini anlamak için yirmidokuz yaşında her şeyi terk etmiş, altı yıl münzevi bir hayat yaşamıştır. O'nun "Buda" lakabını alışı aydınlanma olayı sonrasıdır. "Buda" hakikati kavramış, bilinçlenmiş anlamındadır. Bir gün Bodh-Gaya denilen yerde bir incir ağacı altında otururken aydınlandığı ve Buda olduğuna inanılır. Sidharta Gautama Buda, o günden itibaren toplumu vaazları ile aydınlatma görevine başlamıştır.

Buda, Hinduizm'in kast sistemine karşı çıkmış, Brahmanların Hinduizm'i şekilci bir din haline sokmalarını yanlış bulduğunu, insanın kurtuluşu elde edebilmesi için ruh döngüsünü kırması gerektiğini vurgulamıştır. Kurtuluş Nirvana'ya ulaşmakla mümkündür. Nirvana Budizm'in hedefi, en temel kavramıdır. Nirvana, dünyaya meyletmeyen, arzu ve isteklerini dizginleyen, acı ve ızdırablara tahammül eden, hakikat bilgisini kavrayan kişilerin ulaşacakları zirvedir. Nirvana'ya ulaşmak için arzu ve ihtirası yok etmek, kötü huy ve davranışları bırakmak, hakikati kavrayacak olgunluğa ulaşmak gerekir. Kişi Nirvana'ya ulaşınca tenasüh denilen ruh göçünden, hayatın sonsuz tekrarlanan döngüsünden kurtulacaktır.

Nirvana'ya ulaşmanın yolu dünyayı terk etmekten, ruhsal arınma ve temizlenme egzersizlerinden, murakabe tekniğinden geçmektedir. Bu aşamada yoga ve meditasyon Budizm'de uygulanan tekniklerdendir. Yoga: Pratikte zihin ve beden bilimidir. Beden ve zihnin doğal dengesini sağlaması hedeflenir. Burada amaç Hakikatin kavranılması, benliğin tanınması ve huzura kavuşmasıdır. **Meditasyon** ise birçok kültürde ve dinde uygulanan manevi bir arınma tekniğidir. Meditasyon, kişinin iç huzuru, sükûneti, değişik şuur hallerini elde etmesini sağlayan, zihnin denetleme teknikleri ve deneyimlerine verilen addır.

Budizm'de önemli kavramlardan biri bir diğeri Sanga'dır. **Sanga**; Budist inananlar topluluğunun tümüdür. Budizm'de iman ilkesi içerisindedir. Bu ilke "**Buda'ya sığınırım, Sanga'ya**

sığınırım, Darma'ya sığınırım" dır. Buradaki **Darma,** Hinduizm'deki gibi Budizm'in de benimsediği ve şeriat, kanun, din, nizam, yol anlamlarına gelir.

Bir Budist için dört hakikat önemlidir. Bu; dünya hayatında Izdırabın ne olduğunun, Izdırabın kaynağının, ızdıraba götüren yolların ve ızdırabın nasıl kaldırılacağının bilinmesi gerekir. Izdırabın kaldırılması arzu ve isteklerin yok edilmesi ile mümkündür. Bu da sekiz kutsal yolun uygulanması ile elde edilecektir: Doğru iman, Doğru düşünce, Doğru konuşma, Doğru davranış, Doğru gayret, Doğru iş, Doğru karar, Doğru tefekkür.

Budizm'de ibadet mezheplerin yorumlarına göre farklılıklar gösterir. Bazısı sadece meditasyonu ve derin düşünceyi ibadet için yeterli görürken, bazıları günlük yaşamdaki her eylemi ibadet sayar. İbadet ferdidir. Secdeye kapanarak gerçekleştirilir. Her Budist kendi usulüne göre evinde ibadetini yapar. Budist mabetlerine **Pagoda** denilir. **Vihara** ise daha büyük yapılara verilen isimdir. Budistler ibadet amaçlı olarak Mabet koridorlarında bulunan, üzerinde kutsal metinleri pitakalardan cümlelerin yazılı olduğu büyük dua tekerlerini veya elerinde küçük dua çarklarını daima çevirirler.

Buda'dan iki mezheb ortaya çıkmıştır. Ferdi kurtuluşu ön plana çıkaran Güneydoğu Asya'da yaygın olan Budizm'e **Hinayana Budizm'i** denir. Kuzey Budizm'i de denilen ve toplu kurtuluşu benimseyen Budizm'e de **Mahayana Budizm'i** denir.

b-Tanrı Anlayışı:

Budizm,Tanrı konusunda açık ve net ifadeler kullanmammıştır. Tanrı konusundaki bu ilgisizlik sebebiyle Dinler Tarihinde zaman zaman felsefi bir hareket olduğu yönünde tartışmalara da rastlanır. Fakat Sidharta Gautama Buda'nın Tanrıyı reddeden bir anlayışa sahip olduğunu düşünmek yanlıştır. Budizm temelde insanın acı ve ızdıraplardan kurtulmasını ve nirvana'ya ulaşmasını hedeflemiştir. Buda, Hinduizm'deki gibi antropomorfist tanrı anlayışına ve tanrısal figürlere, şekillere ve heykellere karşı çıkmış ve sağlığında bunların mabede konulmasını yasaklamıştır. Fakat sonraki dönemlerde Buda'nın heykelleri mabette yer almış ve Tanrıya ulaşmak için aracı tanrılar olarak kullanılmıştır.

c-Kutsal Metinler:

Buda, vaazları ile gittiği yerlerde doktrinini halka açıklarken bu anlatımlar yazıya geçirilmemişti. Yaklaşık dört asır boyunca sözlü olarak aktarılan Budizm'in Seylan'da Pali dili ile M.ö.1 nci yüzyılda tripitaka (üç sepet) adıyla kitaplaştığını biliyoruz. Bu üç sepet:

1- Vinaya Pitaka : Budist cemaatin (Sanga) mabette ve günlük yaşantılarında neler yapmaları gerektiği üzerine kuralların anlatıldığı disiplinler sepetidir.

2- Sutta- Pitaka : Buda'nın konuşmaları, nasihatleri ve müritlerinin aktarımlarından oluşan öğretiler sepeti.

3- Abhidamma Pitaka: Budizm'in doktrininin, Felsefi düşüncesinin temellerinin açıklandığı, doktrinler sepetidir.

5-KONFÜÇYANİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Çinli bir filozof Konfüçyüs (Kung Fu Tzu) (mö.551-479)tarafından ku-

rulmuş bir dindir. Çin dinleri arasındadır. Çin, Kore, Japonya ve Vietnam bölgesinde insanlar tek bir inanca inanmamaktadırlar. İnsanlar günlük yaşantılarında Konfüçyanist uygulamalara yer verirken, düğün veya cenaze gibi durumlarda Taoist veya Budist inanç ve uygulamaları devreye girmektedir. Bu herkesin normal karşıladığı bir durumdur.

Çin, Konfüçyüs'ün ortaya çıktığı dönemlerde sosyal ve kültürel sıkıntılar içerisindedir. Çinli filozof, bu sıkıntılara çözüm arayışını geçmişte olduğu gibi atalara saygının olduğu, geleneğin ön plana çıkarıldığı bir yaşamın kurulması gerektiği düşüncesi ile ilkelerini ve felsefesini yönetimin desteği ile topluma aktarmış, bu ilkeler zamanla din halini almıştır.

Konfüçyüs iyi bir eğitim almış, mabetlerin kütüphanelerinde ve arşivlerde çalışmış, Çin tarihi ve geleneğine hakim bir kişidir. Konfüçyanizm'de aile ve akrabalık bağları son derece önemlidir. Ahlaki anlayışın anlatımı yöneticiler için idare sanatı, soylular için siyasi ahlak, halk içinse geleneğe bağlılık şeklinde ifade edilmektedir. Bu ahlaki sistem toplumun siyasi otoritenin kontrolünde huzura kavuşturulması için kurulmuştur.

Konfüçyüs'e göre mükemmel erdeme ulaşabilmenin yolu; Ağırbaşlı olmak, samimi olmak, cömert olmak, doğruluk ve nezaketten geçer.

Konfüçyüs insanın düzenli bir hayat sürdürebilmesi için yaşantısının her aşamasında ifrat ve tefritten uzak, orta yolu tutması gerektiğini, iyiliğin iyilikle, kötülüğün ise adaletle karşılık bulması gerektiğini söylemiştir. Adaletin gerçekleşmesinde amirlere büyük görev düşmektedir. Amirlerin uyması gereken husus halkın güvenini kazanmasıdır. Ülkesini ahlaki erdemlerle yöneten amir, halkını doğruya iletecektir.

b-Tanrı Anlayışı:

Konfüçyanizm Çin kültür ve tarihine ait inanç ve ibadetler birliğidir. Çin tarihinde yüce tanrı olarak "Tien" adı verilen ve Göğün efendisi olarak ifade edilen "Gök Tanrı" anlayışı yaygındır. O'nun altında görülmeyen varlıklar dünyası, cinler, periler ve en altta ataların ruhları bulunur.

"Tien" evreni ve insanlığı yarattıktan sonra kenara çekilmiş bir tanrı değil, insanın kaderi ile ilgilenen, onun mutluluğunu isteyen bir tanrıdır. Konfüçyüs 'içimdeki erdemi gök üretti' der. Bu söz Konfüçyüs'ün "Tien" tarafından görevlendirildiğinin ifadesidir.

c-Kutsal Metinler:

Konfüçyanizm'in kutsal metinleri iki guruptur.

1-Beş Klasik: a-Tarih Kitabı : Çin Tarihine ait bilgiler bulunur.

b-Değişiklikler Kitabı: Mistik ve metafizik olaylar anlatılır.

c-Şiirler Kitabı: 305 tane şiirsel anlatımın bulunduğu bölüm.

d-Törenler Kitabı : İbadetler, ayinler ve törenler hakkında bilgi verilir.

e-Güz ve Bahar Kitabı : İlkbahar ve Sonbaharla ilgili olaylar anlatılır.

2-Dört Kitap:

a-Konfüçyüs'ün vaazları.

b-Mensiyüs'ün sözleri : Öğrencisi Mensiyüs'ün anlatımlarını içerir.

c-Orta yol doktrini : Her konuda aşırılıktan kaçınma yolları anlatılır.

d-Büyük Bilgi : Hakikati kavrama için hazırlanan rehber.

6-TAOİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Taoizm tabiatla ilgili çok güçlü eğilimlere sahip Çinli münzeviler arasında gelişen inançlar ve uygulamalara verilen bir isimdir. Çin dinleri arasında yer alır. Kurucusu Mö. 6 ncı yüzyılda yaşayan ve uzun süre sarayda arşiv memurluğu yapan Lao-Tzu'dur. Çin, Japonya, Kore ve Güneydoğu Asya civarlarında yaygın olan Taoizm'in dünya nüfusundaki yeri 0,1 civarındadır.

Taoizm'in kökenleri kehanet ve tabiat ruhlarına, ibadetleri ise eski Çin kültür ve mirasındaki dinsel uygulamalara dayanır. Taoizm'in dünya görüşü Çin'de yaygın olan Yin ve Yang anlayışı üzerine şekillenmiştir. **Yin ve Yang** dünyada bugün var olan gelmiş geçmiş tüm bilgi kaynaklarının temelinde görünebilen, karşıt kutupları ve bu kutupların birbiriyle olabilecek her türlü ilişkisini ortaya koyar.

Taoizm'de hayatın gayesi sükûnettir. **"Wu-vey"** denen bu prensipte, insan harekete geçmeden önce sakin olmalı, hiçbir şey söylemeden dengeyi kavramalıdır. Lao-Tzu'ya göre dünyadaki tüm fenalıklar, ihtiraslar, karışıklıklar hep öğrenilen şeylerden kaynaklanmaktadır. İnsan kendini dinleyerek kendi kalbini okuma yolunu bulmalıdır. Ancak o zaman hakikat kavranır ve ezeli erdem kazanılır.

Taoizm'de ruh ölümsüzdür. İyiliklerle dolu bir yaşam sürenlerin Tao ile beraber olacağına inanılır. Örnek insan; iyi, merhametli, sadık, dürüst ve mütevazı olmalıdır

b-Tanrı Anlayışı:

Taoizm'de panteist bir tanrı anlayışı vardır. Lao-Tzu'ya göre yeryüzündeki her şey hatta evren Tanrı'nın bir parçasıdır. Tanrı her şeydedir ve her şey Tanrı'dır. Tanrı dünyada, nesnelerde ve tabiatta varlığını gösterir. Lao-Tzu'nun, Tao olarak isimlendirdiği Tanrı görülmez, işitilmez ve kavranılmaz. O, ezeli ve ebedidir. O, her şeyin kaynağıdır, her şeyi yaratan ve besleyendir. O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.

Taoist ahlak anlayışının temeli mistiktir. Dünyaya meyle karşı çıkan zahidane yaşayış ön plandadır. İnsanın vazifesi her şeyin yaratıcısı olan Tao'yu övmek ve yüceltmektir. Lao-Tzu sağlığında Tao'dan Bir, Bir'den iki (Yin ve Yang), ikiden üç (Yin,Yang ve Nefes), üçten de evrenin yaratıldığını ifade etmiştir. Fakat daha sonraları Budizm'in de etkisi ile evrenin tanrılarla dolu olduğu anlayışı gelişmiştir.

c-Kutsal Metinler:

Lao-Tzu, "Tao" kavramı üzerine düşüncelerini, Çin'in geçmiş kültürel birikiminden de istifade ederek kitabı "Tao-te-King" de toplamış bu kitap daha sonra ilavelerle kutsal kitap olarak kabul görmüştür.Tao-te-King, Tao hakkında seksen bir bölümün bulunduğu bir kitaptır. Kitap Tao dışında felsefi ve metafizik konuları anlatırken oldukça mistik bir dil kullanmıştır.

7-ŞİNTOİZM

a-Kuruluşu ve Özellikleri:

Şinto "Tanrıların yolu" demektir. Japon milli dinidir. Japonlar'ın en eski

dönemlerden itibaren sahip oldukları inançlarının reforme edilmesi ile ortaya çıkan bir dindir. Şintoizm diğer inançlara karşı müsamahalı olduğu için Japon halkı Şintoizm yanında Budizm ve Taoizm'e de bağlı bir yaşam sürmektedir.

Şintoizm kurucusu olmayan bir dindir. Üç dönemde incelenir. Bu dönemler;

1-En eski dönemlerden Budizm 'in Japonya'ya girişine kadarki dönem (MS 550).

2-Budizm, Şintoizm mücadelesinin arttığı 9.yüzyıla kadarki dönem.

3-Şintoizm'le Budizm'in birbirinden ayrıldığı, XII-XIX ncu yüzyıllar arası dönem.

Şintoizm'de geleneksel animist anlayışın tesiri ile ruhlar büyük bir öneme sahiptir. Ruhlar "kami" olarak ifade edilir. **Kami**, insanın kavrayabileceği en üstün varlık demektir. Ruh insanın ölümünden sonra yaşantısını devam ettirir. Ata ruhları yakınlarını kollama ve gözetmeye devam ederler. Ölen herkes kami olur. Fakat her ruh tanrı olamaz. En büyük tanrı Güneş Tanrıçası Amaterasu'dur. Bu sebeple Güneşin doğuşunu izlemek bir Şintoist'in en önemli dini görevidir.

İbadet öncesi evde veya mabette her Şintoist önce temizlik yapar, sonra duasını yaparak işine gider. Japonya'da yüz bin kadar mabet vardır. Mabette ibadet ferdidir fakat din görevlilerinin gözetiminde gerçekleştirilir. Din görevlisine kannuşi denir. Kannuşi'ler özel okullarda yetiştirilirler. Din görevlilerinin evlenmesinde bir sakınca yoktur. Dinî ayin dışında sivil giyinirler. Günlük hayatlarında mabetteki görevlerinin yanında öğretmenlik, memurluk gibi işlerde çalışırlar.

Günümüzde Japonya'da Şintoizm'den çıkmış birçok mezhep vardır. Bunlar eğitim, sağlık ve sosyal yardım konularında devletin de desteklediği hareketlerdir. Önde gelenleri Tenrikyo ve Konkokyo mezhepleridir.

b-Tanrı Anlayışı:

Şintoizm'de "Kami" kelimesi Tanrı ve ruhlar için kullanılır. Japonya'da tanrıların sayısı milyonlarla ifade edilir. Dağ, ırmak, ağaç, gök gürültüsü, rüzgar ve ateş ilahları olduğu gibi her çeşit meslek sahibinin de ilahı vardır. Hemen her nesne bir ilaha bağlanmıştır. Bu yönüyle Tanrı anlayışında politeizm hakimdir. Japonya'da sekiz milyon tanrının varlığından söz edilir. Bunların en büyüğü Güneş Tanrıçası Amaterasu'dur. Sembolü Aynadır. İmparator da Güneş Tanrıçasının oğlu, dünyanın ilahı kabul edilir.

c-Kutsal Metinler:

Şintoizm 'in kutsal metinleri ikidir:

1- Kojiki: Dünyanın yaratılışından 628 yılına kadarki Japonya'nın tarihinin anlatıldığı eser sözlü aktarılırken 712 yılında yazıya geçirilmiştir. Üç cilttir.

2- Nihongi: Bir nevi Kojiki'nin yorumudur. En eski tarihli resmi metin özelliğine sahiptir. Japonya'nın resmi tarihidir. Devlet hizmetlerinde görev alanların uyması gereken kurallar, törenler ve bayramlar, mabetler ve ayinlerden bahsedilen otuz ciltlik eser 720 yılında tamamlanmıştır

8-YAHUDİLİK:

a-Yahudiliğin Tarihçesi: Yahudilik tarihi Hz. İbrahim ile başlatılmak-

tadır. Hz. İbrahim günümüzde Basra yakınlarında Sümerlilerin bir şehri olan Ur'da doğmuştur. Sümerliler putperestti ve çok tanrılı bir inanca bağlıydılar. Sümer Tanrıları yeryüzünde yaşayan insan suretinde, insanüstü güçlere sahip tanrılardı. Hz. İbrahim'in inandığı ve anlattığı din ise her şeyi gören gözeten, tek ve görünmeyen bir tanrı anlayışını telkin ediyordu.

Hz. İbrahim Tevrat'ın anlatımına göre Ur şehrinden çıkmış, ailesiyle Harran bölgesine geçmiş, oradan Kenanlıların yaşadığı Kudüs civarlarına gelmiştir. Bölgedeki kuraklık sebebiyle bir süre Mısır'a gidip orada hayvancılık yaptıktan sonra tekrar Kenan diyarına göç eden Hz. İbrahim ve ailesi artık burada yerleşik hayata geçmiştir.

Hz. İbrahim ve eşi Sare'nin yaşları ilerlemiş olmasına rağmen çocukları olmamıştır. Sare'nin de ısrarı ile cariyesi Hacer ile evlenen Hz. İbrahim'in İsmail adlı ilk çocuğu olmuştur. Aynı dönemde Sare'den de İshak adlı ikinci bir oğlu olmuş, Sare'nin kıskançlığı sebebiyle Hacer ve İsmail Hz İbrahim tarafından Mekke'ye götürülmüştür. Daha sonraki dönemlerde İsmail Arapların atası olmuş, İshak ta Yahudilerin atası olarak kabul edilmiştir.

Tevrat'a göre Yahudilerin nesli İshak'tan itibaren oğlu Yakub ile devam etmiştir. Hz. Yakub İsrail ünvanı verilen ve bu yönüyle öne çıkan bir peygamberdir. Bu topluluğa İsrailoğulları denmesinin sebebi de Hz. Yakub'a verilen bu sıfat sebebiyledir. Hz. Yakub'un oniki çocuğu vardır. Bunlardan en çok sevgi beslediği Yusuf'tur. Kardeşlerinin bu sevgi karşısındaki kıskançlıkları neticesinde Yusuf kuyuya atılmıştır. Oradan geçen bir kervan Yusuf'u Mısır'a götürmüş ve firavunun sarayında görevli Potifar'a satmıştır. Potifar'ın karısı Yusuf'a aşık olmuş, ilgisine karşılık göremeyince iftira ederek Yusuf'u hapse attırmıştır. Hapisteyken firavunun bir rüyasını yorumlayan Yusuf, hapisten çıkartılmış ve firavunun yanında ekonomi, tarım ve ziraatla ilgili işlerden sorumlu bir konuma getirilmiştir.

Yusuf Filistin bölgesindeki ailesi ve kavmini Mısır'a almış, sosyal sıkıntılara sebep olan barbar Hiksoslar ile yerli Kıptiler arasında münbit bir araziye İsrailoğullarını yerleştirmiştir. Böylece sosyal problemlerin çözümü yanında ziraat ve hayvancılıkta iyi konumda olan Yahudiler sayesinde Mısır ekonomisinde de iyileşmeler gerçekleştirmiştir. Fakat Hz. Yusuf'tan sonraki dönemlerde Mısır tahtına geçen firavunlar İsrailoğullarını yeniden köleleştirmiş, dörtyüz yıl Mısır'da eğitimsiz köle bir topluluk olarak yaşamışlardır.

Yahudiler Mısırda köle olarak yaşarken Mısır firavunu bir rüya görmüş ve rüyasını kahinlere yorumlatmıştır. Kahinler; yakında İsrailoğulları arasında bir erkek çocuğun dünyaya geleceğini ve bu çocuğun kendisini tahtından indireceğini söylemişlerdir. Firavun bunun üzerine İsrailoğullarından doğan tüm erkek çocuklarının öldürülmesi emrini vermiştir. O yıl doğan Musa'yı annesi ölüm korkusu ile bir sepette Nil nehrine bırakmıştır. Firavunun kızı tarafından bulunan sepetteki sevimli çocuk, dönemin

en güçlü imparatorluğunun sarayına alınmış ve firavunun çocuğu ile beraber aynı ortamda yetişmiş, aynı eğitimi almıştır.

Bir gün şehirde gezerken Musa, bir Mısırlı ile İsraillinin kavga ettiklerini görmüş ve aralarını ayrıştırmak isterken Mısırlının ölümüne sebep olmuştur. Bunun üzerine Mısır'ı terek etmiş, Medyen'e gitmiştir. Medyen'de Şuayp (Tevrat'ta Yetro) peygamberin yanında uzun yıllar çalışmış, O'nun kızı ile evlenmiştir. Medyen'de iken Musa'ya peygamberlik verilmiş ve kavmini Mısır'dan çıkarması emredilmiştir.

Hz. Musa görevlendirme sonrası Mısır'a gelmiş ve firavundan İsrailoğullarını serbest bırakmasını, Mısırdan çıkışlarına izin vermesini istemiştir. Fakat Mısır ekonomik hayatında ve sosyal yapılanmasında küçümsenemeyecek boyutta katkısı olan bu köle toplumun çıkmasına izin vermek Mısır'ın çöküşünü hazırlayacağı için firavun Hz. Musa'nın isteğine birçok defa karşı çıkmıştır. Tevrat'ta ve Kur'an'da her seferinde Hz. Musa tarafından mucizeler gösterildiği fakat firavunun kararını değiştirmediği felaketlerin bu yüzden mısırlıların başına geldiği ifade edilir. Nihayetinde Firavunun kendi çocuğunu kaybetmesi sonrası İsrailoğullarının çıkışına izin verişi ile Hz. Musa kavminin başında Mısırdan Sina yarımadasına doğru yönelmiştir. Daha sonra pişman olan firavun da onları takip etmiştir.

Bu konuda Tevrat ve Kur'an'daki anlatımlarda paralellik vardır. Hz. Musa ve kavmi Kızıldeniz'e gelince deniz yarılmış ve Hz. Musa kavmi ile açılan yoldan Sina Yarımadasına doğru ilerlemiştir. Ardından köklerini kurutma hevesi ile denizde açılan yola giren firavun ve askerleri İsrailoğullarının karşıya geçişleri sonrasında denizin kapanması ile suda boğulmuşlardır.

Sıkıntılı ve zor bir yolculuk sonrası Sina yarımadasının güney ucundaki Tur dağının eteğinde yerleşen İsrailoğulları yaşanan olayların her aşamasında Hz. Musa'ya zorluklar çıkarmıştır.

Bu olaylardan birisi Hz Musa'nın otuz günlüğüne Tur dağına çıkışıdır. Bu dönemde kavmin başında kardeşi Hz. Harun bulunmuştur. Hz. Musa'nın kaldığı süreyi on gün uzatması kavmin içerisinde huzursuzluğa sebep olmuş, Mısır'daki gibi gözle görülen bir tanrı anlayışı doğrultusunda kavimden toplanan altınlarla bir buzağı heykeli yapılmıştır. Hz. Musa Tanrı tarafından kendisine verilen "On Emir" levhaları ile döndüğü zaman kavminin yeniden inkarcı bir yapıya bürünmüş olmalarına çok üzülmüştür.

Kavmin verdiği bu sıkıntının arkasında aslında eğitimsiz ve köle anlayışına sahip bir toplumun var oluşu yatmaktadır. Tevrat'ta İsrailoğullarının verdikleri sıkıntı sebebiyle kırk yıl çölde kalma cezası verildiği söylenmektedir. Oysa asıl sebep köleleşmiş bir toplumun Hz. Musa'nın önderliğinde eğitim alması ve iki neslin değişimi sonrası doğum ile özgürlüğü elde edenlerin oluşturduğu eğitimli ve inanan bir İsrailoğullarının oluşturulmasıdır.

Hz. Musa kavminin başında kırk yıl Sina çölünde peygamberlik yaptı. Görevi süresince Allah'ın vahyetti-

ği ayetlerle On Emir levhalarını özel yapılmış Ahit Sandığı'na koymuştu. Tevrat'ta sık sık vurgulanan Yahudi'lerin Mısır'a gelmeden önce yaşadıkları Kudüs ve civarı, Arz-ımev'ut denilen kutsal topraklara Hz. Musa kavmini götürememiştir. Sina çölünün Filistin'e yakın bölgesinde, Moeb diyarında Hz. Musa yüzyirmi yaşında vefat etmiş ve oraya gömülmüştür. Peygamberliği döneminde Yahudilik itikat, ibadet, ahlak ve hukukla ilgili kurallar açısından tamamlanmıştı.

Hz. Musa'dan sonra kavmin başına geçen Yeşu, İsrailoğullarını kutsal topraklara götürmüştür. Yeşu'dan sonra hakimler dönemi denen iki asırlık süre sonrası İsrailoğulları Samuel peygamber ve onun kral tayin ettiği Saul (Talut) döneminde çevrelerindeki yerleşik kabilelerle önemli savaşlar yaptılar. Bu savaşlarda büyük başarı gösteren Hz. Davut, İsrailoğullarının yeniden bir araya gelmesini sağlamış ve Kudüs'ü fethederek krallığını kurmuştur.

Hz. Davut ile başkent Kudüs ve çevresinde ciddi imar faaliyetlerine girişilmiştir. Su kemerleri ve kanallarla şehrin alt yapısı tamamlanmış Kur'an'da belirtildiği gibi demir işleme alanında özellikle sanayi kalkınması gerçekleştirilmiştir. İnanç konusunda ise halkın birliğini sağlayacak olan bir mabet inşasına başlanmıştır. Hz. Davut'un başlattığı mabet oğlu Hz. Süleyman döneminde iken tamamlanmıştır.

Kudüs'teki mabet hem Hz. Süleyman'ın krallığının yönetim merkezi hem de Yahudi dininin ibadet merkezi olmuştur. İsrailoğulları Hz.Süleyman'ın yönetiminde dönemin en refah toplumu ve en zengin devleti konumuna gelmiştir. Bölgede önemli bir güç, stratejik bir merkez ve zengin bir ülke oluşu düşmanlarını da artırmıştır.

Hz. Süleyman'ın vefatından sonra kuzeyde başkenti Samariye olan İsrail Kırallığı ile güneyde başkenti Kudüs olan Yahuda Kırallığı olmak üzere devlet ikiye bölünmüştür. Kısa zaman içerisinde İsrail Kırallığının başındaki Yerobeam halkın Kudüs mabedine teveccühünü azaltmak için yaptırmış olduğu altın buzağılara tapmalarını istemiş, Tevrat'ın hükümlerini yürürlükten kaldırmış, putperest bir yaşantıyı kurmaya çalışmıştır. Mö. 722 yılında Mezopotamya'da hakim olan Asur İmparatorluğunun saldırısı ile İsrail Kırallığı yıkılmıştır. Asur'lular kırallığın her tarafını talan etmişler, Yerobeam'ın yaptırdığı mabedi yıkmışlardır.

Mö. 587 yılında ise yine Asur kırallarından Buhtunnasır (Nebukadnesar) tarafından Yahuda devleti istila edilmiş, bu sefer Kudüs mabedi yıkılmış, tüm zenginlikler ile birlikte İsrailoğulları Babil şehrine sürgün edilmiştir.

İsrailoğulları'nın hayatında Babil dönemi önemli izler bırakmıştır. Yaklaşık elli yıl sonra İran Kıralı Cirus tarfından Asur İmparatorluğunun yıkılması ile İsrailoğulları'na yeniden özgürlük kapıları açılmıştır. Fakat Babil'deki hayatı bırakmayıp kalanlar olduğu gibi Kudüs'e ve başka ülkelere göç edenler de olmuştur. Babil çevresinde kalan Yahudiler daha sonraki dönemlerde Yahudiliğin şe-

killenmesinde ve kutsal kabul edilen Talmut'un ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır.

Kudüs mabedi Yerubabel döneminde, Mö.516 yılında yeniden inşa edilmiştir. Yahudiliğin bu dönemde milli bir din halini almasında rol oynayan şahıs Ezra'dır. Ezra, Asurlular tarafından Kudüs yakıldığı zaman yok olan Tevrat'ı yeniden bir araya getirmiş İsrailoğullarının dağınıklığı sebebiyle yok olmaları endişesi içerisinde Yahudi anne ve babadan doğmuş olma şartını getirerek etnik kimliği öne çıkartmış, ibadet ve törenleri yeniden düzenlemiştir.

İkinci Mabet Dönemi denilen bu dönem ms.70 yılına kadar sürmüştür. Roma imparatorluğu idaresi altında Yahudiler dini ve siyasi baskıların artması ile isyan çıkarmışlardır. Kudüs Roma'lılar tarafından işgal edilmiş ve mabet tekrar yıkılmıştır. O günden itibaren Yahudilerin Kudüs'te mabetlerini bir daha inşa etmeleri mümkün olmamıştır. Romalılar dönemindeyken Yahudilerin mabedin yıkılmayan Batı duvarına gelerek dua etmeleri günümüzde de halen uygulanan bir davranıştır.

İslam fetihleri sonrası huzurlu bir yaşam süren Yahudiler Haçlı seferlerinin gerçekleştiği 13. yüzyılda bir süre sıkıntı çekseler de Selahaddin Eyyubi'nin bölgeye hakim olması ile yeniden rahat bir yaşama kavuşmuşlardır.

Babil'den sonra Kuzey Afrika üzerinden İber yarımadasına giden Yahudiler, Endülüs Emevileri döneminde yönetimde, sosyal ve kültürel yaşantıda önemli roller üstlenmişlerdir. Yahudi hukukunun yeniden düzenlenmesinde ve Yahudi yaşantısını Tevrat ve Talmut ışığında kaleme alan Yahudi din bilgini Maimonides (Rambam, İbni Meymun) İslam alimlerinden de ders almış eserlerini Arapça yazan bir kişidir.

Orta çağda Hıristiyan kilisesinin dini problemleri bertaraf edemeyişi sosyal sıkıntıları artırmış siyasi krizler baş göstermiştir. Bununla beraber Yahudi düşmanlığı da kilisenin öncülüğünde işlenen bir konudur. 11. Yüzyılda başlayan Müslümanların İber yarımadasından çıkarılması çabası 1492 yılında İspanya Kıralı Ferdinant'ın Yahudileri de çıkartması ile bölge tamamen Hıristiyanlaştırılmıştır. Bu sıkıntılı dönemde Osmanlı padişahı II. Bayazıt Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleşmelerine izin vermiş, dini işlerin yürütüldüğü hahambaşılığı kurulmuştur.

Yahudiler ülkelere göre farklılıklar olsa da Avrupa'da 20 nci yüzyıla kadar ciddi sıkıntılarla karşılaşmışlardır. 19ncu yüzyıldan itibaren Amerika'ya göç eden Yahudiler Yahudi kimliği ve dini ile ilgili yeni yorumlar yapmışlar ve yeni Yahudi mezhepleri ortaya çıkmıştır. Yine 20nci yüzyılın ortasında Filistin'de Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde kurulan İsrail devleti dünyanın birçok ülkesindeki Yahudilerin buraya göç edip yerleşmelerine sebep olmuştur.

b-Yahudiliğin Özellikleri:

Yahudiliği diğer dinlerden ayıran bazı özellikler vardır. Bunlar; Kutsal Toprak, Mabet, Seçilmişlik ve Mesih'tir.

Kutsal Toprak: Hz. Musa'ya Medyen'de Şuayp a.s. yanında iken

Allah tarafından verilen peygamberlik görevi esnasında kavmini Mısır'dan çıkarma emri de verilmişti. İsrailoğullarının Tevrat'taki ifadesiyle kölelikten kurtulacakları, zenginlik ve refaha kavuşacakları yer kutsal topraklar (arzı mevud) olarak isimlendirilmiştir.

Mabet: Yahudilik mabet merkezli bir dindir. Bu mabet yeryüzündeki herhangi bir mabet olmayıp yeri Tanrı tarafından belirlenen ve Hz. Süleyman döneminde yapılan Kudüs'teki Süleyman Mabedi'dir. Mabedin adı Bet-Hamikdaş'tır. Mabet ibadet merkezi olmanın yanında devletin yönetim merkezi olmuştur. Yahudi birliği bu mabet sayesinde sağlanmıştır. Bu sebeple Asurlular ve Romalılar tarafından Kudüs'ün işgalinde yıkılan ilk yer Süleyman Mabedi olmuştur. Ms. 70 yılında Romalılar tarafından yıkılan mabedin batı duvarı kalıntıları günümüzde halen Ağlama Duvarı diye isimlendirilmiştir.

Seçilmişlik: Yahudilere göre Tanrı İbrahim, İshak ve Yakup ile bir ahit yapmış ve onların soyunu kendisi için özel bir millet olarak seçmiştir. Tanrı Tevrat'ı da seçilmiş millet olarak kabul ettiği Yahudilere vermiştir. Yahudiler tarih boyunca bu anlayışla kendilerini diğer milletlerden üstün görmüşlerdir.

Mesih: Hz. Davut ile kurulan krallık Yahudilerin dini ve sosyal bütünlüğünü sağlamış Yahudiler refah ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Asur'lular tarafından devletin yıkılışı ile eski günlerin özlemi Babil sürgünü döneminde canlanmış Ms.70 yılında Roma'lıların mabedi tekrar yıkması ile de Mesih beklentisi pekiştirilmiş bir duygudur. Mesih , İbranice Maşiah yağlanmış, kutsanmış kişi demektir. Beklenen Mesih, Davud soyundan olacak ve Yahudileri yeniden eski refaha kavuşturacaktır. Emunot denilen onüç maddelik iman esasları içerisinde 12 nci maddede Mesih'in geleceğini beklemek haktır.

Yahudiliğin diğer toplumlara bakışı: Yahudi hukukuna göre Yahudi olmayanlar "Nuhiler" ve putperestler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Nuhi denilen kişiler Hz. Nuh'un getirdiği esasları kabul eden toplumlardır. Yahudilerin gözünde bir Hıristiyan veya Müslüman Nuhi kabul edilmektedir. Fakat Hz. İsa ve Hz. Muhammed peygamber olarak kabul edilmez. Bir Yahudi Nuhi'lerle iş yapabilir, ticaret ve alışverişini gerçekleştirebilir. Fakat Nuhi kanunlara inanmayan putperestlerle hiçbir temasta bulunamaz.

Nuhi kanunlar şunlardır:

1-Putlara tapmayacaksın,

2-Zina yapmayacaksın,

3-Kan dökmeyeceksin,

4-Adalete riayet edeceksin,

5-Hırsızlık yapmayacaksın,

6-Ana, babaya hürmet edeceksin,

7-Boğulmuş hayvan yemeyeceksin.

Yahudilikte ibadet : Yahudilikte sabah, öğle ve akşam yapılan günlük ibadetlerin yanında cumartesi günleri Sinagogda yapılan haftalık ibadetleri ve Yom Kippur (tövbe günü) da yapılan yıllık ibadetler vardır. İbadet esnasında Kudüs'e dönülür. İbadet (Amida) kıyama benzer bir duruş ve dua okumaktan ibarettir.

Yahudilikte ibadet ferdi olarak evlerde gerçekleştirilir. Toplu ibadetler

ise oniki yaşını geçmiş en az on kişinin bulunduğu Sinagoglarda yapılır. Kadınlar reformist Yahudiler dışında ibadete iştirak etmezler, Sinagogun dua salonunun dışından erkeklerin ibadetini başları örtülü olarak izlemelerine izin verilmiştir. İbadet esnasında erkekler Kipa denen bir takke takarlar. İbadetlerden önce kutsanmış suya el batırılarak yıkanır, Yom Kippur'da ise tüm vücudun yıkanması ve yeni elbiseler giyilmesi esastır. İbadet dili İbranicedir.

Tevrat'ta Yahudilerin yapmaları gereken üç tane bayramdan bahsedilir. Yahudilerin Mısır'dan çıkışları anısına kutlanan ve sekiz gün süren Fısıh bayramı, Tevrat'ın Yahudilere verilişi anısına kutlanan Şavuot bayramı ve Sina çölünde kırk yıl kalışları anısına sekiz gün evlerinin bahçesinde çadırda kutladıkları Sukkot bayramıdır.

Günümüzde Yahudi Mezhepleri:

Günümüzde Yahudiliğin önde gelen mezhepleri dört tanedir. Ortodoks Yahudilik, Muhafazakar Yahudilik, Reformist Yahudilik ve Rekonstrüksiyonist (yeniden yapılanmacı) Yahudilik.

Ortodoks Yahudilik, Hz. Musa'ın getirdiği kanunlara harfiyen uyan ve mabedin yıkılışından bu yana çoğunluğu oluşturan Yahudi topluluğudur. Hem Tevrat'a hem de Talmut'a sıkıca bağlıdırlar. Bunlar geleneğe bağlıdırlar, Mesih'in geleceğine inanırlar.

Reformist Yahudilik, 18nci yüzyılın sonunda Avrupa'da ortaya çıkan ve günümüzde Amerika'da yayılan bir harekettir. Cumartesi yasaklarının bazılarını kaldırmışlar, ibadette erkek ve kadın ayrımına son vermişler, geleneğe karşı çıkmışlardır.

Muhafazakar Yahudilik, 19ncu yüzyılda ortaya çıkmış, ne Ortodokslar kadar katı ne de Reformistler gibi geleneği dışlayan bir yapı sergilememişler, Yahudiliğin milli yapısına sahip çıkmış, Yahudi hukukunun günün şartlarına göre değişebileceğini söylemişlerdir.

Rekonstrüksiyonist (yeniden yapılanmacı) Yahudilik 19 ncu yüzyılın başında üniversite hocası Amerikalı Mordecai Menahem Kaplan tarafından kurulmuştur. O'na göre Yahudilik vahy edilmiş bir din olmaktan ziyade dini bir medeniyettir. Yahudiler seçkin bir millet değildir. Yahudilik Yahudi halkı arasındaki ilişki ve yaşam tarzından oluşmuştur.

c-Yahudiliğin kutsal metinleri:

Yahudiliğin Tanrı tarafından Tur dağında Hz. Musa'ya verilen On Emir'in bulunduğu levhalar ile Hz. Musa'nın bir araya getirdiği vahiylerin bulunduğu ahit sandığı Sina çölünde iken ibadet çadırının bir köşesinde ayrı bir bölümde korunmuştur. Ahit Sandığı Yahudilerin gözünde daima kutsal kabul edilmiştir. Kudüs mabedinin yapımında Ahit Sandığı içinde bir oda yapılmıştır. Mabedin yıkılmasından sonra Ahit Sandığı ve Tevrat kaybolmuş, yaklaşık 400 yıl sonra Ezra tarafından Tevrat yeniden yazılmıştır.

Yahudilerin Tanah dedikleri 39 metinin bulunduğu kutsal kitabın ilk beş metnini Tevrat (Tora) oluşturmaktadır. Tanah'da Hz. Musa'ya verilen On Emir'de geçen hükümler şunlardır:

1- Tanrı tektir. Başka ilahlar tanınmayacak,

2- Oyma put yapmak, ve resim yapıp tapmak yasaktır,

3- Tanrı adı boş yere ağza alınmayacak,

4- Cumartesi günü kutsal gündür. O gün iş yapılmayacak,

5- Ana ve babaya hürmet edilecek,

6- Öldürmek yasak,

7- Zina etmek yasak,

8- Çalmak yasak,

9- Komşuya yalancı şahitlik yapmak yasak,

10- Komşuya kötü gözle yaklaşmak yasak.

Yahudiliğin Tanah'tan ayrı bir diğer kutsal metni de Talmud'dur. Talmud, Mişna ve Gemera olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Sözlü emirlerin, kanun haline getirilmiş ilk hali olan Mişna, dil olarak daha açık ve anlaşılır olunca ve geleneğin yazıya geçmiş halini yansıtınca Yahudiler için hayat düsturu kabul edilmiş, hayatın her alanında, tüm eğitimlerinde din adamlarının yaptıkları yorumlarla Mişna üzerine yoğunlaşmışlardır. Babil bölgesinde yapılan yorumlar Ms.500 de bir araya getirilmiş adına Babil Gemerası denilmiştir. Mişna ile birleşen Babil Gemerası'na Babil Talmud'u denilmiştir. Kudüs bölgesindeki yapılan yorumların bir araya getirilişi Ms.400'de tamamlanmış ve buna Kudüs Gemerası denilmiştir. Mişna ile birleşen Kudüs Gemerası'na da Kudüs Talmud'u adı verilmiştir.

Talmud içerisinde metodolojik ve tarihsel bir anlatım ve Tevrat üzerine yorumlara düzenli bir şekilde rastlanılmamaktadır. Bölgelerin geçmiş kültürel etkilerinin de izlerinin rahatlıkla görüldüğü Talmud içerisinde hukuki metinler (halakha) yanında İslam dünyasında israiliyyat denilen hikayeler, masallar ve astroloji (falcılık) ile ilgili bilgilerin bulunduğu metinler (aggada) de vardır.

Yahudilerin hayatında 12 nci yüzyıl bir diğer kutsal metin Kabbala'nın kabul edildiği dönemdir. Kabbala Yahudi mistisizminin temel kaynağıdır. Kabbala gizli bilgi, hikmet, anlamlarına gelmektedir. Kabbala'nın vahiy sonucu olduğu kabul edilmektedir. Yahudiler Tanah ve Talmud'da verilmeyen yaratılışla ilgili gizli sırların Kabbala da anlatıldığını düşünürler. Sefer Yesirah'ta yaratılışla ilgili bilgilere, Sefer Bahir'de Bilgelik ve Hikmetle ilgili konulara, Sefer Zohar ise Işıklar Kitabı olup, Kurtuluş ve Kurtarıcı Mesih kavramlarına yer verilmiştir.

9-MECUSİLİK:

a-Mecusiliğin Tarihçesi:

Mecusilik İran ve çevresinde eski dönemlerde ortaya çıkmış ve yayılmış bir dindir. Aslında İran dini yapısı ile Hint dinleri arasında paralel birçok husus vardır. Arilerin İran üzerinden Hindistan'a gittikleri söylenilir. Hinduizm'in kutsal metni Vedalar ile Mecusiliğin kutsal metni Avesta arasındaki benzer anlatımlar bu yakınlığı ortaya koymaktadır. Mecusilik için batılı araştırmacılar Zerdüştilik demektedirler. Ateşe tapanlar olarak ifade edilir. Zerdüşt bu dinin kurucusunun adıdır.

İran'daki eski ve bozulmuş inanç yapısını düzeltmek isteyen bir reformcu olduğu da söylenen Zerdüşt, Mö. 6 ncı yüzyılda yaşamıştır. Zerdüşt'ün Güney Azerbaycan denilen günümüzde İran'ın kuzey kısmında yer alan bölgede doğduğu kabul

edilmektedir. Eski Grek kaynaklarında Zoroaster kelimesi Zerdüşt için kullanılmıştır. "Ateş Gibi Parlayan Yıldız" anlamına gelen Zerdüşt için bazı kaynaklarda peygamber olduğu yorumları da vardır.

Mö.500'lü yıllarda Pers kıralı Cyrus ve halefi Daryus döneminde Mecusilik resmi din haline getirilmiştir. Fakat Zerdüşt monoteist (tek tanrıcı) bir anlayışı getirmiş olmasına rağmen pratikte bu inanç dualist (iki tanrı) tanrı anlayışı olarak yayılmıştır. Sosyal yaşam ve inançtaki bozukluğun düzeltilme çabası Ms. 3 ncü yüzyılda Sasaniler döneminde gerçekleştirilmiştir. İran'da gerçekleştirilen dini reform I. Hüsrev'den itibaren halkın Mecusiliğe inanmaya zorlanması ile yeni bir döneme girmiştir. Kutsal metinleri Avesta bu dönemde yeniden derlenmiş ve Avesta üzerine yapılan yorumlarla Zend Avesta yaygınlık kazanmıştır.

Ms.6 ncı yüzyıldan itibaren Mecusilikte zayıflamalar başlamış, Pers imparatorluğu çökme eşiğine gelmiştir. İslamiyet'in gelişinden sonra İran'ın fethi ile İran'daki Mecusilerin büyük çoğunluğu Hindistan'ın Mumbai (Bombay) şehri yakınlarına 10 ncu yüzyılda göç etmişlerdir. Hintlilerin Pers ülkesinden gelenler anlamında "Parsi" dedikleri bu topluluk günümüzde halen Hindistan'da yaşantılarını sürdürmektedir.

b-Mecusiliğin Özellikleri:

Mecusilik'te iki Tanrı anlayışı vardır. Başlangıçta Ahura Mazda iyilik ve kötülükle bağlantılı her şeyi yaratan, gözeten ve kollayan bir konumda iken Ahura Mazda'ya iyiliklerin yaratıcısı anlamında Hürmüz, kötülüklerin ve dünyadaki bütün fenalıkların yaratıcısı olarak ta Ehrimen, Tanrı olarak kabul edilmiştir. Oysa kutsal metinleri Gatha'larda Ahura Mazda tek Tanrı olarak ifade edilmektedir. Ahura Mazda önceleri manevi bir nur olarak kabul edilirken Zerdüşt'ten sonra bu nur, ateş olarak tasavvur edilmiş ve ateş kültü Mecusilik'te gelişmiştir.

Ahura Mazda'nın yanında altı büyük melek bulunmaktadır. Ameşa Spentalar denen bu melekler, iyi akıl, adalet, tanrısal irade, tevazu, mükemmeliyet ve ölümsüzlük şeklinde Ahura Mazda'nın sıfatları olarak anlaşılır.

Mecusiliğe göre, alemin varoluş amacı kötülük ve yalanın hakikat tarafından yok edilmesidir. Zerdüşt'e göre âlemde mücadele eden iyi ve kötü olmak üzere iki ruh vardır. İnsanoğlu bu iki ruhtan birini seçmek zorundadır. İnsan kaderini bu seçimle belirleyecektir. Ahura Mazda iyiyi seçenlerle olacaktır.

Mecusilik'te ahiret inancı çok canlıdır. Hesap gününden ve sırat köprüsünden bahsedilir. Zerdüşt, vaazlarında sık sık hesap gününden söz eder. Hesap verme işi kıyamet koptuktan sonra başlayacaktır. İnsanlar bu dünyadaki bedenleriyle dirileceklerdir. Ahura Mazda Mecusilerin beklediği Mehdi Saoşyant'ı yanına alarak adil bir şekilde karar verecektir. İnanışa göre mahşerde tüm inananlar sorguya çekilmeden önce tek tek ruhlar hesaba çekilecektir. Sevabı fazla olanlar "cinvat köprüsü" nden geçerek cennete, günahı fazla olanlar ise köprüden düşerek cehenneme gideceklerdir. Sevap ve günahı eşit

olanlar ise bu ikisinin arasında (Arasat) kalacak, hesap gününü bekleyecektir.

Mecusilik'te ibadet, mabette gerçekleştirilir. Mecusi mabetlerine Ateşgede denilir. İbadetin belirli bir günü ve vakti yoktur. Mabet içerisinde mabet görevlilerinin idaresindeki kutsal ateşin önünde Avesta'dan bazı pasajlar okunur ve dua edilir, ibadet ferdidir.

c-Mecusiliğin Kutsal Metinleri:

Mecusiliğin kutsal kitabı Gathalar ve Avestadır. Gathalar Avesta'nın en eski bölümüdür. Gatha temiz ve pak şarkılar demektir. Zerdüşt'e ait olduğu hemen hemen tüm araştırmacılar tarafından kabul edilen Gathalar Avesta'nın içerisinde yer alır. Avesta üzerine yapılan yorumlara Zend denilmiştir. Ms.8 nci asırda din adamları tarafından yapılan bu yorumlar Avesta ile birleştirilmiştir. Yorumların da bulunduğu kitaba Zend Avesta denilir.

Avesta beş bölümden meydana gelmektedir :

1- Yasna: İbadet ve duaların şeklinden bahseder. Gathalar bu bölümde yer alır.

2- Vispered: Tanrısal varlıklardan bahseden kısım.

3- Yaşt: Tanrıya karşı övgü ve yakarışlar.

4- Vendidat: Şeytanlar ve büyülere karşı tavır.

5- Khordavesta: Küçük Avesta demektir. Bir tür ilmihaldir.

10-HIRİSTİYANLIK:

Günümüzde dünya üzerinde nüfusu en kalabalık olan din Hıristiyanlıktır. Filistin bölgesinde doğmuştur. Fakat bugün Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya da yaklaşık iki milyar nüfusa sahiptir. Hıristiyan kelimesi İbranice, "Maşiah" karşılığında Grekçe, "Hıristos" kelimesinden gelmektedir. "Yağlanarak kutsanmış" anlamındadır.

Hz. İsa'nın tebliği ile ortaya çıkan Hıristiyanlık sosyal ve kültürel birçok etkilerle bazı değişimlere uğramış ve günümüzdeki durumuna gelmiştir. Filistin bölgesi Roma imparatorluğunun hakimiyeti altında iken Yahudiler, çeşitli mezheplere bölünmüş, dini konular çıkar meselesi haline gelmiştir. Kudüs'teki mabet ticaret haneye dönüştürülmüş inanç şekilci bir yapıya büründürülmüştür. Yahudiler zaman zaman tek tanrı inancına sahip olduklarını ve putperest inancına sahip olan Romalılardan kurtulmaları gerektiğini vurgulamışlar, buna paralel kurtarıcı Mesih anlayışı güçlenmiştir. Beklenen Mesih Hz. Davud'un soyundan olacak ve Yahudileri zulümden kurtaracak, eski zenginlik ve refaha kavuşturacaktır.

a-Hıristiyanlığın Tarihçesi:

Hz. İsa böyle bir ortamda gelmiştir. O'nun doğuşu dünyada her şeyin bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde olduğu anlayışına sahip olan Yahudiler tarafından kabul edilememişti. İsa, bir mucize olarak Bakire Meryem'in babasız bir şekilde hamile kalışı sonrasında dünyaya gelmiş dönemin tüm anlayışlarını alt üst etmiştir. Hz. Meryem'i Yahudiler iffetsizlikle suçlamışlardır. Fakat Hıristiyanlar ve Müslümanlar ufak ayrıntılar dışında O'nun hamile kalışı ve İsa'nın doğu-

mu ile ilgili hususlarda aynı yaklaşımı göstermektedirler.

Hz. İsa'nın tebliğe ne zaman başladığı net olarak bilinmemektedir. Fakat O'nun mesajları sadece Yahudilere değil, tüm insanlığadır. O, zenginlik getirmek yerine kurtuluşun fakirlikte olduğunu vurgulamıştır. İsa'nın "gömleğini isteyene abanı ver", "bir yanağına vurana öbür yanağını çevir" söylemleri Yahudilerin o dönemde kabul edemeyeceği ifadelerdir.

Hz. İsa kendisinden önceki Yahudi peygamberleri gibi topluma gerekli uyarıları yapmış ve etrafında bir cemaat oluşturmuştur. Yahudilerden O'na inanan bu ilk guruba Havariler denilmektedir. Hz. İsa'nın Yahudilerin mevcut dindarlık anlayışlarını eleştirmesi, O'na inanmayan Yahudileri rahatsız etmiştir. Yahudilerin İsa hakkında Roma'lı yöneticilere, İsa'nın yönetime karşı tehdit oluşturacağını söylemeleri İsa'nın çarmıha gerilmesine sebep olmuştur. Hıristiyanlıkta İsa çarmıha gerildikten üç gün sonra dirilerek bir süre Havarileriyle birlikte yaşamış ve ondan sonra göğe yükselmiştir. Bu durum O'na inananların sayısını da artırmıştır.

Hıristiyanlık, kısa bir süre sonra Yahudi olmayanların arasında da yayılmıştır. Burada en büyük gayret Pavlos'a aittir. Pavlos Tarsus'lu bir Yahudi din adamı olarak vazife yaparken, Şam yolunda geçirmiş olduğu bir vizyon ile Hıristiyanlığı kabul eden bir şahıstır. İsa ile bizzat görüşmeyen ve Havariler arasında yer almayan Pavlos, İsa'nın "Beni izle" demesi üzerine Hıristiyan olmuştur. Yahudilerin dışındaki toplumlarda Hıristiyanlığı yaydığı için de kendisine "Yabancıların Havarisi" denilmiştir.

Yahudilerin ibadet ve geleneklerine uyum sağlayamayan ve Hıristiyanlığı benimseyen putperest kökenli kişilerle Yahudiler arasındaki problemler artmıştı. Yahudilikten Hıristiyanlığa gelenler örf ve adetlerinde taviz vermemişler, Yahudilikteki uygulamaları aynen devam ettirmişlerdir. Bunlara Yahudi-Hıristiyan (Judeo-Cretien) topluluk denilmiştir. Putperestlikten Hıristiyanlığa geçenler için Pavlos'un öncülüğünde 52 yılında Kudüs'te gerçekleştirilen ilk bölgesel konsilde Yahudi olmayanlardan Hıristiyanlığı kabul edenler için Yahudi geleneklerine uyma zorunluluğu kaldırılmış ve pagan unsurlar yumuşatılarak Hıristiyanlık tarafından kabul edilmiştir. Bu karar Pavlos'un Petrus ve Yakub ile arasını açmış putperestlikten gelen Hıristiyanlar ile Yahudi kökenli Hıristiyanların kesin olarak ayrılmalarına sebep olmuştur. Kısa bir süre sonra verilen bu tavizin ardından Yahudi olmayan toplumlardaki Hıristiyanlığı benimseyenler artmış ve Hıristiyanlık pagan kökenli Hıristiyanların hakimiyetine girmiştir. Kudüs'te Yakub'un liderliğindeki ilk Yahudi-Hıristiyan (Judeo-Cretien) topluluk ise Yakub'un öldürülmesi, 70 yılında Romalıların mabedi yıkmaları ve Kudüs'ü yakmaları sonrasında iyice zayıflamışlar 4 ncü yüzyıldan itibaren de tamamen kaybolmuşlardır.

Pavlos'un etkisiyle farklı bir yöne giren Hıristiyanlık putperest inancın savunucusu Romalı idarecileri rahatsız etmiştir. Hıristiyanlara karşı baskı-

yı artıran Roma, iki asır boyunca geçmişteki putperest inancı ile dini ve siyasi birliğini sağlama çabası göstermiştir. Fakat baskı ve zulme rağmen Hıristiyanlığın hızla yer altı şehirleri ve mağaralarda yayılmasının önüne geçilemeyince 313 yılında imparator Konstantin tarafından Milan fermanı ile Hıristiyanlık din olarak tanınmıştır. Hıristiyanlığın serbest bırakılması sonrası her bölgede farklı inanç ve uygulamalar görülmüştür. Havarilere ait olduğu söylenen onlarca İncil ortaya çıkmıştır.

İmparator Konstantin inanç faklılığının ve İncil çeşitliliğinin meydana getirdiği sosyal sıkıntıları gidermek ve inanç birliği sağlamak amacıyla İznik'te 325 yılında ilk genel konsili gerçekleştirmiştir. Konsilde tanrısal anlayış içerisinde baba ve oğul kavramları kabul edilmiş, onlarca İncil'den en yaygın olan dört tanesi sahih (kanonik) kabul edilmiştir.

381 yılında İmparator Teodosius döneminde İstanbul'da gerçekleştirilen I.İstanbul konsilinde de Tanrısal üçlüğün üçüncüsü olan Kutsal Ruh kavramı kabul edilmiş ve böylece Teslis akidesi Baba-Oğul-Kutsal Ruh şeklinde tamamlanmıştır. Ayrıca Hıristiyanlık resmen Roma devlet dini olmuştur. İmparator Teodosius, Roma İmparatorluğunun her tarafında putperestliği yasaklamıştır. Böylece siyasi düzeni inanç birlikteliği ile sağlamayı düşünen Roma İmparatorları kilisenin koruyucusu olmuşlar ve her dönemde Hıristiyan inancı konusunda aktif rol almışlardır.

Hıristiyan kilisesinin ilk dönemdeki şekillenmesi Roma İmparatorluğunun idari yapısının aynısıdır. Merkeziyetçi bir anlayışla kurulan Papalık ve alt birimlerinin başına getirilen yöneticilerin unvan ve görevleri Roma siyasi literatüründe kullanılan unvanların aynısıdır. Roma putperest yönetimi liderine verilen Pontif ünvanı bugün halen Papa için kullanılmaktadır.

395 yılında Roma İmparatorluğunun doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmesinden sonra İstanbul ile Roma kiliseleri arasında dini ve siyasi liderlik tartışmaları da başlamıştır. Batı Roma İmparatorluğunun zayıflaması ile Papa, batı dünyasının dini ve siyasi lideri konumuna gelmiştir. Doğuda Antakya Kilisesi, İskenderiye Kilisesi ve İstanbul Kilisesi Roma Kilisesinin bu liderliğine sıcak bakmamışlardır. Aslında bu mücadelenin temelinde Helenistik felsefe ve Grek kültürünün temsilcisi konumundaki İstanbul Kilisesinin Latin kültür ve yaşayışının temsilcisi kabul edilen Roma kilisesiyle geçmiş kültürel faklılıklardan kaynaklanan bir mücadelesi görülmektedir. Bu durum daha sonra iki ayrı mezhebin ortaya çıkışına da sebep olacaktır.

Hıristiyanlık tarihinde 431 yılında Efes'te ve 451 yılında Kadıköy'de gerçekleştirilen konsillerin de ayrı bir önemi vardır. Efes konsilinde İstanbul piskoposu Nestoryus'un, İsa'da biri beşeri diğeri ilahi iki tabiat (Diyofizit) olduğunu söylemesi Konsili yöneten Cyrill ve taraftarlarınca reddedilmiş, İsa'da ilahi tabiatın üstün olduğu tek tabiat (monofizit) anlayışı benimsenmiştir. Nestoryus ve taraftarları da aforoz edilmiştir. Nesturilik adı ile ortaya çıkan mezhep Irak, İran ve Hindistan taraflarında yayılmıştır. Yakla-

şık yirmi yıl sonra 451 yılında Monofizit anlayışın yerine Diyofizit anlayışın Kadıköy konsilinde kabul edilmesiyle doğuda bulunan Ermeni Kilisesi, Antakya Süryani Kilisesi ve İskenderiye Kilisesi kararı kabul etmemişler ve merkezi yönetime karşı çıkmışlardır. Bu kiliselere ayrılmış doğu kiliseleri denilmektedir.

Hıristiyan kiliselerindeki diğer önemli bölünme 1054 tarihinde gerçekleşmiş, temelde iki farklı kültürden gelen İstanbul Kilisesi "Rum Ortodoks Kilisesi" adı ile Roma Kilisesi ise "Latin Katolik Kilisesi" adı ile birbirinden ayrılmıştır. Ayrılığın sebebi "Kutsal Ruh"un nereden çıktığı tartışmasıdır. Ortodoks kilisesi Kutsal Ruh'un sadece babadan çıktığını kabul ederken, Katolik kilisesi babadan ve oğuldan birlikte çıktığına inanmaktadır.

Kiliselerdeki bu ayrılık yönetimlerin kabullenemediği bir husus olmuştur. Buna dönemin sosyal ve siyasi krizleri de eklenince Katolik Kilisesi çözümü Haçlı seferlerini desteklemekte bulmuştur. 12 ve 13ncü yüzyıllarda gerçekleştirilen ve Kudüs'ü kurtarma sloganı ile hareket eden Batı dünyası İstanbul'da bir Latin devleti, Antakya ve Kudüs çevresinde de Latin kontlukları kurmuştur. Fakat Latin Katolik Kilisesi Haçlı seferleri ile kaybolan nüfuzunu yeniden kazanamamış, tam tersine halkın isteklerine çözüm getiremeyişi, dini konulardaki bozulmalar, kilisenin kurduğu Engizisyon mahkemeleri gibi kurumların yayılışı yeni sosyal ve dini problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

16ncı yüzyılın başında bir Alman rahibi olan Martin Luther tarafından Katolik Kilisesinin yanlışlarını düzeltmek için başlatılan hareket kısa zamanda tüm Avrupa'ya yayılmış Fransa'da Jean Calvin, İsviçre'de Huldrich Zwingli tarafından desteklenmiştir. Katolikler tarafından kendilerini protesto eden bu yeni harekete Protestanlık denilmiştir. Katolik Kilisesi bu reform hareketine tepkisiz kalmamış ve bir karşı reform hareketi başlatmıştır. Fakat bu da birlik açısından başarılı olamamıştır. Protestan Kiliseleri esas itibarıyla Papalık otoritesine karşı çıkışları, Kutsal metni herkesin okuyup anlayabileceği gibi temel hususlara farklı bakışı sebebiyle günümüzde elinin üstünde bir sayıya ulaşmışlardır. II.Vatikan Konsili sonrası Papalık ve Protestan Kiliseler Birliği arasında köklü husumetlere son vermek için diyalog çağrıları yapılmış ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

b-Hıristiyanlığın Özellikleri:

Hıristiyanlığın da her dinde olduğu gibi kendine ait bazı özellikleri vardır. Bunlar Kilise, Sakramentler, Mesih anlayışı gibi kavramlarıdır.

Kilise: Hıristiyanlığa göre Hz. İsa'nın yolunu benimseyenleri ifade eder. Başlangıçta ilk Hıristiyanlar arasında kilise kelimesi mabetten çok topluluğu ifade için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğunun 313 yılındaki Milan fermanıyla Hıristiyanlığa serbestlik getirmesinden sonra kilise kelimesi mabed anlamında da kullanılmaya başlanmıştır.

Katolik kilisesinde kilise kavramı İsa'nın mistik bedenini, inananlar da onun uzuvlarını oluşturur. Kilisenin oluşabilmesi için Rahibin varlığı esastır. Ortodoks kiliselerinde ise kilise

İsa'nın bedeni, kutsal ruhun mabedi ve Tanrının cemaati olarak görülür. Protestan Kilislerinde cemaatin olduğu yerde kilise kurulur, kilisede bir rahibin bulunma mecburiyeti yoktur.

Sakramentler: Sakrament inancın göstergesi için yapılan dinsel törenlere verilen isimdir. Hıristiyanlara göre İsa yaşamaya devam etmektedir. Onun görünmeyen eylemleri Sakramentlerin yapılmasıyla anlaşılır. Hıristiyan mezheplerinin hepsi bu Sakramentlerden ilk ikisini yani; Vaftiz ve Evharistiya'yı kabul etmektedirler. Katolik ve Ortodoks kiliseleri ile ayrılmış Doğu kiliseleri bu iki sakramente ilave olarak konfirmasyon, tövbe, son yağlama, ruhbanlık, evlilik sakramentlerini de kabul etmektedirler.

1- Vaftiz: Yeni doğan çocuğu suya daldırma veya vücudunun belirli kısımlarını yıkamak suretiyle yapılan Hıristiyanlığa giriş merasimidir. Baba-oğul-kutsal ruh adına vaftiz yapılır. Kişi vaftiz olunca günahlardan kurtulur ve günahsız bir hayata başlar.

2- Evharistiya(Komünyon): Şükretmek anlamında kullanılan evharistiya İsa'nın havarilerle yediği son akşam yemeğinin hatırasına yapılan bir törendir.

3- Konfirmasyon (Kuvvetlendirme): Kişinin özgür iradesi ile kilisede yeniden vaftiz olması ayinine denilir.

4- Ruhbanlık: Din hizmetleri sınıfında yer alan kişilerin hiyerarşik basamakları geçmesi törenle gerçekleştirilmektedir. Protestanlıkta ruhbanlık yoktur.

5- Tövbe(Günah itirafı): Kişi bir günah işlemişse vaftizin etkisini yeniden kazanmak için günahından kurtulması gerekir. Bu yapılan günah itirafı töreni ile gerçekleşir. Kişinin itirafını rahip Tanrı adına affeder.

6- Son yağlama: Hastalıkta ve özellikle ölüm esnasında kişinin rahatlaması için yapılan törendir.

7- Evlilik(Nikah): Hıristiyanlıkta evlilik, Tanrı ile ve O'nun kilisesi ile bütünleşmeyi sembolize eder.

Mesih: Mesih fikri Hıristiyanlığın Yahudilikten aldığı bir kavramdır. Hıristiyanlar Yahudilerin beklediği Mesih'in İsa olduğunu iddia etmektedirler. Mesih olan İsa, insanları günahlardan kurtarmak için kendini çarmıhta feda etmiş ve göğe yükselmiştir. Kıyamete yakın bir zamanda O, tekrar dünyaya gelecek, Tanrısal krallığı yeniden kuracaktır.

c-Hıristiyanlığın kutsal metinleri: Hıristiyanlığın kutsal kitabı "Kitabı Mukaddes" olarak isimlendirilir. Kitabı Mukaddes Yahudilerin Tanah dedikleri Hıristiyanların eski ahit olarak isimlendirdikleri 39 kitap ile Tanrı'nın insanlığa karşı sevgisi neticesinde yeniden gerçekleştirdiği yeni ahit metinlerinden oluşmaktadır. Yeni Ahit 27 bölümden oluşmaktadır. Bunun ilk dördü Matta, Markos, Luka, Yuhanna, İncilleri ile Pavlos'un yazmış olduğu Resullerin işleri, 21 mektup ve vahiy bölümlerinden oluşmaktadır. Hıristiyanlar dört İncil'den ilk üçüne muhteva açısından benzerlikleri sebebiyle "Sinoptik" İnciller demektedirler.

11-İSLÂMİYET:

İslamiyet Ortadoğu kökenli bir dindir. Günümüzde yeryüzünde yaklaşık 1,3 milyar inananı ile her kıtada yaygın olan bir dindir. İslam kelimesi

sözlükte itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, bir şeye teslim olmak anlamlarına gelir. Müslüman ise, Allah'a teslim olup ona itaat eden Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği her şeyi benimseyen ve bunu yaşantısında gösteren kişiye verilen isimdir.

a-İslâmiyet'in Tarihçesi:

İslamiyet 7 nci yüzyılın başında Arabistan'da doğmuştur. Arap yarımadasındaki yerleşim yerleri arasında kavşak konumunda bulunan Mekke Mö. 19 ncu yüzyılda Hz. İbrahim'in eşi Hacer ve oğlu İsmail'i getirdiği ve Kabe'yi inşa ettiği bir şehirdir.

Arap toplumu İslam'ın doğuşundan önce dini, sosyal ve ahlaki bir çöküntü içerisinde bulunmaktaydı. Kız çocukları diri diri gömülüyor, halk putlara tapıyordu. Kabe putların konulduğu ve ziyaret edilen bir mekana dönüşmüştü. Her kabilenin bir putu olup en büyüklerinin adı Hubel idi. Araplar putperest olmalarına rağmen Allah'ı tanıyorlardı. Fakat putları Allah'a ulaşmak için aracı olarak kullanıyorlardı. Çünkü Arap toplumunda az sayıda da olsa putları reddeden ve tek Tanrı fikrini benimseyen kişilerde vardı. Bunlara Hanif denilirdi.

Arap yarımadasında putperestler ve Hanifler'den ayrı Hıristiyanlar da vardı. Hıristiyanlar çoğunlukla Necran çevrelerinde ve Medine'de bulunmaktaydı. Yemen, Hayber, Taif ve Medine'de önemli miktarda Yahudi vardı.

İslam'ın ortaya çıktığı dönemde Arabistan ve çevresinde savaş, haksızlık, mezhep çatışması, kan davaları, kabilecilik anlayışları vb. olaylar yaygınlaşmıştı. Yanlış yorum ve uygulamalar sebebiyle peygamberlerin tebliğ ettiği dinler bozulmuş, yeniden canlandırılması gerekmiştir. Allah, bunun için Arap toplumundan bir peygamber seçmişti. Bu son peygamber Hz. Muhammed'di.

Hz. Muhammed 571 yılında Mekke'de dünyaya geldi. Doğmadan önce babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetti. Küçük yaşta yetim ve öksüz kalan Hz. Muhammed'i dedesi Abdülmuttalip vefatına kadar himaye etmiş daha sonra amcası Ebu Talip gençliğinde O'nun ticaretle meşgul olmasında ön ayak olmuştur. 25 yaşında iken Hz. Hatice ile evlenmiştir. Hz. Hatice'den altı çocuğu olmuştur.

Hz. Muhammed kendisine peygamberlik görevi gelmeden önce sevilen ve güvenilen bir kişidir. Bundan dolayı Mekke'liler O'na "el-Emin" (güvenilen kişi) sıfatını vermişlerdi. O, peygamberlik öncesinde tefekkür etmek amacıyla zaman zaman Mekke'de bulunan Hira mağarasına gidiyordu. 610 yılında bir gün bu mağaradaiken O'na "Oku!" emriyle ilk vahiy geldi. Cebrail aracılığıyla gelen bu ilk vahiy ile peygamberliği başlamıştı. Hz. Muhammed başından geçenleri eşi Hz. Hatice'ye anlattı. Hz. Hatice O'na iman ederek ilk Müslümanlardan oldu. Ardından Hz.Ali, Hz. Ebu Bekir ve Zeyd bin Harise İslamiyet'e girdi, İslam hızla yayılmaya başladı. İslamiyet Hz. Muhammed'e 23 yılda gelen vahiyle tamamlandı.

Hz. Peygamber ilk vahyinden itibaren Mekke ve çevresinde halkın ileri gelenlerinden ciddi tepkilerle karşılaşmıştır. O'nu bu davasından

vazgeçirmek için büyük vaatlerde bulunmalarına rağmen O'nun tebliğ vazifesini engelleyememişler fakat kendisine ve arkadaşlarına sıkıntı vermişlerdir. Bunun üzerine Hz. Muhammed iman edenlerle birlikte 622 yılında Medine'ye hicret etmiştir. İslamiyet Medine de güçlenmiş kurumsallaşmış ve peygamberin önderliğinde bir İslam devleti kurulmuştur. 632 yılında peygamberimiz vefat ettiği zaman Arap yarımadasının Hicaz ve Yemen bölgesinin büyük çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmişti.

Hz. Muhammed'den sonra yönetime geçen dört halife döneminde tüm Arap yarımadası İslam devletine katılmıştı. Emeviler döneminde Kuzey Afrika ve oradan Avrupa'ya doğru Abbasiler döneminde de İran ve Orta Asya'ya doğru genişleyen İslam toprakları 12nci yüzyılda Anadolu ve 15nci yüzyılda Balkanların da İslamiyet'i kabul etmesi ile günümüzde Uzakdoğu'dan Orta Avrupa'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır.

b-İslamiyet'in Özellikleri:

İslamiyet Hz. Muhammed'in peygamberliği ile tamamlanmış ve son şeklini almıştır. Kutsal kitabı Kuranı Kerimde belirtilen özellikleri şu şekildedir.

İslam'ın inanç ilkeleri ve iman esasları Kuran'da belirtilmiştir. İslam inanç ilkelerinin başında Allah'a iman gelir. Tevhit inancı doğrultusunda Kur'an İslam öncesi Arap toplumunun putperestliğini eleştirir. Yahudilerin ve Hıristiyanların bozulmuş Tanrı anlayışlarını belirttikten sonra onları da tevhit inancına davet eder. İslam'ın ortaya koyduğu Allah, yaratılmışlara benzemeyen, her şeyin sebebi ve yaratıcısı olan hiçbir konuda ortağı olmayan kendi bilgi ve kudreti dışında hiçbir şeyin var olamadığı ve hiçbir şeye muhtaç olmayan bir varlıktır.

İslam'da peygamberler dahil hiçbir insan olağanüstü ilahi özellikler taşımaz. Bu yönüyle hiçbir varlık mutlak manada mükemmel olamaz. Mükemmel olan sadece Allah'tır.

İslamiyet'te ruhbanlık yoktur. İslam din adamları sınıfını kabul etmez. Bu konuda Kur'an'da Hıristiyanlar eleştirilmiştir. İslam, insanla Allah arasına aracı girmesini de kabul etmez. Herkes Allah'a doğrudan ulaşabilir ve iyi amelleriyle Allah'ın rızasını kazanabilir.

İslam dini bütün insanları doğuştan hür ve günahsız kabul eder. Günah ve sevap kavramları insanları ergenlikleri sonrasında hür iradeleriyle elde ettikleri kazanımlardır. Yoksa Hıristiyanlıktaki gibi Hz. Adem'den bugüne babadan oğula aktarıla gelen bir günah kavramı İslam tarafından kabul edilmemektedir.

İslamiyet'te iman esasları arasında kurtarıcı bir Mesih inancı bulunmaz. Kuran'da Mesih anlayışına yer verilmemiştir. Yahudiler Mesih beklentisi içerisindeyken Hz. İsa gelmiş O'nu kabul etmemişler, Hz. İsa da Kur'an'ın ifadesi ile kendinden sonra bir peygamber geleceğini belirtmiştir. Müslüman halklar arasında zaman zaman ortaya çıkan Mesih anlayışı kültürel etkileşimle girmiştir.

İslam'ın ibadet anlayışı kişinin bütün hayatını kapsayan bir olgudur. Müslüman'ın çalışması, uyuması, yemesi ve yürümesi gibi bütün davranışları ibadet olarak değerlendiri-

lir. İbadetlerde asıl olan şey imanla birlikte niyet, ihlas ve takva ile ifade edilebilecek samimiyettir. Hac hariç ibadetler belirli bir yere bağlı olmaksızın her yerde yapılabilir. Ferdi ibadet yanında cemaatle de ibadet vardır. Günlük beş vakit namazın yanında haftalık Cuma namazı Kur'an'da emredilen ibadetlerdendir. İslam'da günlük ibadetler güneşe göre, yıllık ibadetler ise ayın hareketlerine göre belirlenir. Yıllık ibadetler içerisinde oruç ibadeti, bir ay güneşin doğuşundan batışına kadar Allah için aç kalınarak gerçekleştirilir. Zekat, malı olanın belirlenen ölçülerde yılını doldurması sonrası ihtiyaç sahiplerine verilerek sosyal sıkıntıları gidermeyi de amaçlayan bir ibadettir. Hac ise Müslüman'ın ömründe bir kere Kabe'yi ziyaret ederek gerçekleştirebileceği ibadettir.

İslam'da ahirete iman, iman esaslarındandır. Kuranda birçok yerde Allaha iman ile birlikte zikredilmesi ahrete imanın önemli oluşundandır. Ahiret alemi; mahşer, cennet ve cehennemden oluşmaktadır. Mahşer, kıyamet koptuktan sonra bütün insanların toplandığı yerdir. Cennet, mükafatların, cehennem ise cezaların verileceği mekandır. Allah insanların yaptıkları her şeyden haberdardır ve kıyamet koptuktan sonra onları hesaba çekecektir. Hesap sonunda iyiler mükafatlandırılacak kötüler ise cezalandırılacaktır.

c-İslamiyet'in Kutsal Metni:

İslamiyet'in kutsal metni Kuranı Kerim'dir. Kuran temel kaynaktır. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esasları Kuran'a dayanır. Kuran tek kutsal metin, ilahi kitaptır. Hz. Muhammed'e 610-632 yılları arasında nazil olmuştur. Kuran ayetleri Hz. Muhammed zamanında yazılı ve sözlü olarak korunmuş vefatından hemen sonra Hz. Ebu Bekir döneminde kitap haline getirilmiş, Hz. Osman zamanında çoğaltılarak Müslümanların istifadesine sunulmuştur. Kuran günümüze kadar hem yazılı olarak hem de ezberleme yolu ile peygamber dönemindeki orijinal hali bozulmadan ve değiştirilmeden gelen son ilahi kitaptır.

114 sureden meydana gelen Kuran ayetlerinin sayısı 6236'dır. Bazı kaynaklarda verilen farklı rakamlar Kuran ayetlerinin eksik veya fazla oluşundan değil, bazı ayetlerin birleştirilmesi veya her surenin başında bulunan besmelenin tek mi ayrı ayrı mı sayılacağı şeklindeki farklı görüşlerden ortaya çıkmaktadır

DİNLER TARİHİ DENEME TESTİ

Dinler Tarihi:

1. Aşağıdaki dinlerden hangisi Ortadoğu kökenli bir din değildir?

A) Sihizm
B) Mecusilik
C) Yahudilik
D) Hıristiyanlık
E) İslamiyet

2. Aşağıdakilerden hangisi Hint kökenli dinlerden değildir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Sihizm
D) Budizm
E) Taoizm

Hinduizm:

3. Hinduizm'in kast sisteminde aşağıdakilerden hangisi yer almaz?

A) Brahmanlar
B) Kşatriyalar
C) Vaisyalar
D) Sudralar
E) Paryalar

4. Aşağıdakilerden hangisi Hint dinlerindeki Karma kelimesi için doğrudur?

A) Ruh göçüne denilir
B) Ameller sonucu kazanım ve kayıplara denilir
C) Politeist Tanrı anlayışını ifade eder
D) Tanrı adıdır
E) Kutsal kitap koleksiyonudur

5. I- Kast sistemi vardır

II- Ruh göçüne inanırlar

III- Tanrı anlayışı politeistir

IV- Ölülerini yakarlar

Yukarıdakilerden anlaşılan din hangisidir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Sihizm
D) Budizm
E) Taoizm

6. Aşağıdakilerden hangisi Hint kutsal metinlerinden birisi değildir?

A) Vedalar
B) Upanişadlar
C) Brahmanalar
D) Gatalar
E) Aranyakalar

Cayinizm:

7. **Cayiniz'min canlılara zarar vermeme ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Doğru davranış
B) Agama
C) Diganbara
D) Ahimsa
E) Doğru inanç

8 I- M.Ö. 6ncı yüzyılda kurulmuştur

II- Hint kast sistemine karşıdır

III- Vejeteryan olarak yaşarlar

IV- Kutsal metinleri Agamalardır

Yukarıdakilerden anlaşılan din hangisidir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Sihizm
D) Budizm
E) Taoizm

9. **Aşağıdaki hangisi Cayinizmde "beyaz giyinenler" mezhebidir?**

A) Svetambaras
B) Digambaras
C) Mahayana
D) Hinayana
E) Brahmana

Sihizm:

10. **Aşağıdakilerden hangisi Sihizmin mabedinin bulunduğu şehir ve mabedi için doğrudur?**

A) Benares- Altın Mabet
B) Katmandu Lumbini
C) Meru- Altın Mabet
D) Amritsar- Altın Tapınak
E) Agra- Taç Mahal

11. I- Kurucusu Guru Nanak'tır

!I- Hint kast sistemine karşıdır

III- Tanrının birliğine inanır

IV- Kutsal metinleri Adi Grand'dır

Yukarıdakilerden anlaşılan din hangisidir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Sihizm
D) Budizm
E) Taoizm

12. **Sihlerin kutsal kitabı aşağıdakilerin hangisidir?**

A) Vedalar
B) Adi Grand
C) Tribidaka
D) Agama
E) Ahimsa

Budizm:

13. I- M.Ö. 6ncı yüzyılda kurulmuştur

II- Hint kast sistemine karşıdır

III- Kurucusu Sidarta Gautama'dır

IV- Kurtuluş Nirvanaya ulaşmakla elde edilir

Yukarıdakilerden anlaşılan din hangisidir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Sihizm
D) Budizm
E) Taoizm

14. Budist mabetlerinin adı nedir?

A) Mecus
B) Havra
C) Pagoda
D) Mahayana
E) Buda

15. "Sanga" nedir?

A) Budizmde inananlar topluluğunun tümüdür
B) Taoizmde mabede verilen isimdir
C) Sihizmin kutsal kitabıdır
D) Hinduizmde zahidane yaşayan keşişlerdir
E) Cayinizmin hac mekanıdır

16. "Nirvana" nedir?

A) Budizmde kurtuluşa ulaşmak için seçilen hedef
B) Taoizmde kurtarıcı mesihin isimdir
C) Sihizmin kurucusu
D) Hinduizmde zahidane yaşayan keşişlerdir
E) Cayinizmin kutsal kitabıdır.

17. Aşağıdakilerden hangisi Budizm mezheplerinden birisidir?

A) Svetambaras
B) Digambaras
C) Mahayana
D) Tripitaka
E) Brahmana

18. Aşağıdakilerden hangisi Budizm'in kutsal kitabıdır?

A) Tripitaka
B) Upanişadlar
C) Kojiki ve Nihongi
D) Gatalar
E) Agama ve Sidhanta

19. İçinde ibadethanenin, misafirhanenin, toplantı salonlarının bulunduğu bir tür külliye görevi olan Budist yapılarına ne denir?

A) Nirvana
B) Mahayana
C) Vihara
D) Hinayana
E) Vaisya

Konfüçyanizm:

20. Aşağıdakilerden hangisi Konfüçyanizm'in kurucusudur?

A) Lao-Tzu
B) Kung-fu Tzu
C) Sidharta Gautama
D) Guru Nanak
E) Vardhamana Cinata

21. I- M.ö. 6ncı yüzyılda kurulmuştur

II- Atlar saygı ve tapınma vardır.

III-Kutsal Kitap:Beş Klasik ve Dört Kitap'tır

IV- Ahlaki erdem ve faziletlere önem verilir

Yukarıdakilerden anlaşılan din hangisidir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Konfüçyanizm
D) Budizm
E) Taoizm

Taoizm:

22. Taoizimim kutsal kitabının adı nedir?

A) Yi-King
B) Şu-King
C) Vu-King
D) Tao-te-King
E) Li-King

23.Aşağıdakilerden hangisi Taoizm'in kurucusudur?

A) Lao-Tzu
B) Kung-fu Tzu
C) Sidharta Gautama
D) Guru Nanak
E) Vardhamana Cinata

24. Taoizm'de "Yin ve Yang" nedir?

A) Tanrı adlarıdır.
B) Kutsal kitap ismidir.
C) Dünyadaki karşıtlıklardır
D) Cennet ve Cehennemin karşılığıdır
E) Taoist eğitim veren din adamlarıdır

Şintoizm:

25. Şintoizmin tanrılar Panteonunda baş Tanrı'nın adı nedir?

A) Nihongi
B) Tenrikyo
C) Konkokyo
D) Amaterasu
E) Hokkaido

26. "Şinto" ne demektir?

A) Tanrıların Yolu demektir.
B) Ruhlara verilen isimdir
C) Kurtuluşa ulaşma için seçilen hedeftir.
D) Japon din adamlarının adıdır.
E) Tanrının oğlu görülen Japon İmparatorunun sıfatıdır.

27. Aşağıdakilerden hangisi Şintoizm'in kutsal kitabıdır?

A) Tripitaka
B) Upanişadlar
C) Kojiki ve Nihongi
D) Gatalar
E) Agama ve Sidhanta

28. I- Kurucusu olmayan bir dindir

II- Politeist tanrı anlayışı hakimdir

III- En büyük Tanrı Amaterasu'dur

IV- Kutsal metinleri Kojiki ve Nihongi'dir

Yukarıdakilerden anlaşılan din hangisidir?

A) Hinduizm
B) Cayinizm
C) Konfüçyanizm
D) Budizm
E) Şintoizm

29. Şintoizm'de "Kami" nedir?

A) Tanrı ve ruhlar için kullanılan bir terimdir.
B) Din adamlarına verilen isimdir
C) Kutsal metinlerdir.
D) Savaş sanatına verilen addır.
E) Güneş tanrısının adıdır.

Yahudilik:

30. Yahudiler tarihlerini hangi peygamberle başlatırlar?

A) İsmail
B) İshak
C) Yakup
D) Yusuf
E) Musa

31. İsrail kelimesi aşağıdakilerden hangisine verilmiş bir addır?

A) İbrahim
B) İshak
C) Yakup
D) Yusuf
E) Musa

32. Yahudilerin Kudüs'teki tapınak hangi devlet tarafından ne zaman yıkılmıştır?

A) Mısırlılar M.Ö.722
B) İranlılar M.Ö.643
C) Asurlular M.Ö.587
D) Araplar M.Ö.538
E) Romalılar M.S.70

33. Aşağıdakilerden hangisi günümüz Yahudi mezheplerinden değildir?

A) Ordodoks Yahudilik
B) Muhafazakar Yahudilik
C) Katolik Yahudilik
D) Reformist Yahudilik
E) Rekonstrüksiyonist Yahudilik

34. Yahudilerin Yahudi olmayanlarla ilişkilerinde Hıristiyan ve Müslümanlar için kullandıkları terim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Nuhi
B) İbrahimi
C) İsevi
D) Hanif
E) Davudi

35. Mısırda Firavunun rüyasını yorumladıktan sonra hapisten çıkarılarak Ekonomi, tarım ve zirai faaliyetlerin başına geçen, İsrailoğullarını Mısır'a getiren kimdir?

A) İbrahim
B) İshak
C) Yakup
D) Yusuf
E) Musa

36. Yahudiler Mısır'dan çıktıktan sonra nereye gitmişlerdir?

A) Kudüs
B) Medyen
C) Babil
D) Sina yarımadası
E) Lut Gölü

37 "On Emir" levhaları Hz. Musa'ya nerede verildi?

A) Kudüs'te
B) Beytlehem'de
C) Tur dağında
D) Medyen'de
E) Babil'de

38. Yahudilerin Kutsal metinleri aşağıdakilerden hangisinde yer almaktadır?

A) Tora-Mişna-Gemera

B) Mişna-Talmud-Kabbala

C) Tanah-Talmud-Kabbala

D) Tanah-Talmud-Gemera

E) Mişna- Halakha- Tanah

39. Aşağıdakilerden hangisi İsrailoğulları için yanlıştır?

A) Hz. Musa'ya peygamberlik verildiğinde Kavmini Mısır'dan çıkarma görevi de verilmiştir.

B) Hz. Musa'ya Tur dağında "On Emir" verilmiştir.

C) Yahudilik tek tanrı anlayışına sahip bir dindir..

D) İsrailoğulları Hz. Davut döneminde Devletlerini kurmuşlardır.

E) Babil sürgününden sonra Devletleri İranlılar tarafından yıkılmıştır.

40. Yahudilik'te "Ahit Sandığı" nedir?

A) Davut Krallığı döneminden itibaren dış devletlerle yapılan sözleşmelerin konulduğu sandıktır.

B) Çöl hayatında Hz. Musa'ya inananların iman belgelerinin bulunduğu sandıktır.

C) Mısır çıkışında Mısırlılardan aldıkları değerli eşyaların konulduğu sandıktır.

D) Tur dağında alınan on emir levhalarının konulduğu sandıktır.

E) Tanah'ta belirtilen emirlere uygun yardımlaşma sandığıdır

41.Hz. Musa ile beraber aynı dönemde peygamber olan kimdir.

A) Şuayb

B) Davut

C) Süleyman

D) Harun

E) El Yesea

42.Hz. Musa sonrası kavmi çölden çıkaran ve Arz-ı mev'ud denilen Kudüs'e götüren lider kimdir?

A) Saul

B) Davut

C) Süleyman

D) Yeşu

E) Şuayb

43. Kudüs mabedinin yakılması sonrası kaybolan Tevrat metinlerini mö. 5nci yüzyılda yeniden toparlayan şahıs kimdir?

A) Yeşu

B) Ezra

C) Nehemya

D) Eyyüb

E) Hoşea

44. Yahudilik'te"Ağlama Duvarı" nedir?

A) Babil sürgünü döneminde (mö.587)Yahudilerin yerleşim yerlerini çeviren duvardır. Kurtuluş için burada ağlamak ibadettir.

B) Davut Kırallığının iki ye bölünmesi sonrası Kuzey-Güney arasına yapılan duvardır.

C) Romalıların ms.70 de mabedi yıkışları sonrası kalan duvardır. Burada ağlamak ibadettir.

D) Diasporadaki Yahudilerin Kudüse özlemlerini giderdikleri sembolik yapılan duvardır.

E) Asurluların Kuzey Kırallığını (İsrail) yıktıklarında Yahudilerin ölenler anısına yaptıkları duvardır

45. Endülüs Emeviler döneminde Yahudi iman esaslarını ve Hukukunu yeniden düzenleyen önemli din bilgini kimdir.

A) Rambam-Rabbi Moise b. Meymun

B) Radak- Rabbi David Kimhi

C) Rachi- Rabbi Chalamon b. Ishak

D) Ramor- Rabbi Mordehay

E) Rayan-Rabbi Yahuda ha Nasi

46. Aşağıdakilerden hangisi Yahudilik'te ibadet için yanlıştır.

A) Günlük İbadet Sabah, Öğle ve Akşam yapılır.

B) Haftalık ibadet Cumartesi Sinagog'da yapılır.

C) Toplu ibadetlerde 12 yaşında 10 kişi bulunmalıdır.

D) İbadet esnasında erkekler başlarına Kipa takarlar.

E) Kadınlar ibadetin rüku ve secdeli kısmına katılmazlar. Arka tarafta dua edebilirler.

47. Aşağıdakilerden hangisi "Talmud" için yanlıştır?

A) İçerisinde Yahudi hukuku ile ilgili metinlere Halakha denir.

B) Mişna ve onun yorumu olan Gemera'dan oluşmuştur.

C) Gemera'nın mistik yorumu Kabbala ile birleşen metinlerdir.

D) Babil ve Kudüs Talmudu olmak üzere iki versiyonu vardır.

E) İçerisinde İsrailiyat denilen metinlere Aggadah denir.

48. I. Yahudi Mistisizminin temel kaynağıdır.

II. Sefer Yesirah, Sefer Zohar ve Sefer Bahir gibi bölümleri vardır

III. Evrenin ve insanın yaratılışı ile ilgili gizli bilgiler ve hikmetli anlatımlara yer verilir.

IV. 12. yüzyılda vahiy sonucu ortaya çıktığı kabul edilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler hangi metinler için kullanılır.

A) Tevrat

B) Tanah

C) Mişna

D) Gemera

E) Kabbala

Mecusilik:

49. Mecusiliğin Kurucusu kimdir?

A) Musa

B) Yahya

C) Davut

D) Zerdüşt

E) İsa

50. Aşağıdakilerden hangisi Mecusilik için yanlıştır?

A) İyilik ve Kötülük olmak üzere ikili Tanrı anlayışı vardır.

B) Kutsal Kitap Avesta'dır.

C) Mö.6ncı Yüzyılda Zerdüşt tarafından kurulmuştur.

D) Günümüzde yaşayan Mecusilere Parsi adı verilmektedir.

E) Mecusilikte Ahiret anlayışı ve hesap günü konuları müphemdir.

51. Mecusiliğin kutsal kitabı nedir?

A) Tripitaka

B) Upanişadlar

C) Kojiki ve Nihongi

D) Avesta

E) Agama ve Sidhanta

Hıristiyanlık

52. Hıristiyanlığı Yahudi kökenli olmayanlar arasında yaydığı için "Yabancıların Havarisi" lakabı verilen Hıristiyanlığın kurucusu kimdir?

A) İsa

B) Petrus

C) Barnabas

D) Markos

E) Pavlos

53. Aşağıdakilerden hangisi Hıristiyanların 325 yılında ilk genel konsilde kabul ettiği İncillerden değildir?

A) Matta

B) Markos

C) Luka

D) Barnabas

E) Yuhanna

54. Hıristiyanlık Yahudi olmayanlar arasında yayıldıkça Yahudi geleneğinde var olan sünnet olma ve domuz eti yasağı gibi bazı hususların tartışılarak kaldırıldığı ilk bölge konsili nerede ve hangi tarihte gerçekleştirilmiştir?

A) Kudüs-52.

B) Efes-325

C) I. İznik- 381

D) Kadıköy-431

E) I.İstanbul-451

55. Hıristiyanlık uzun süre Roma topraklarında yasaklı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Hangi Tarihte serbestlik kazanmıştır.

A) Roma-225
B) Milano-313
C) İznik-315
D) Kadıköy- 431
E) Efes- 451

56. Hıristiyanlık'ta "Monofizit" ne demektir?

A) Tek Tanrı inancını anlatan bir terimdir.
B) İsa'nın tam olarak İlah olduğunun ifadesidir.
C) Hıristiyanların birlik içerisinde tek bir kilise oluşturmaları.
D) İsa'nın İlahi yönü yanında insani yönünün de olduğunu ifade eden terim
E) Roma dönemi ayrılık öncesi Katolik ve Ortodoksların yönetim için kullandıkları terim

57. Hıristiyanlık'ta "Diyofizit" ne demektir?

A) Tek Tanrı inancını anlatan bir terimdir.
B) İsa'nın tam olarak İlah olduğunun ifadesidir.
C) Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin ayrılışını ifade eder.
D) İsa'nın İlahi yönü yanında insani yönünün de olduğunu ifade eden terim
E) Tanrısal İradenin İlahi ve beşeri yönünü ifade eden terim.

58. Aşağıdakilerden hangisi Monofizit Kiliselerden değildir?

A) Ermeni Kilisesi
B) Süryani Kilisesi
C) Kıpti Kilisesi
D) Habeş Kilisesi
E) Nesturi Kilisesi

59. Aşağıdakilerden hangisi Haçlı seferleri için yanlıştır?

A) Kudüsü kurtarma sloganı ile Haçlı seferleri 12 ve 13 ncü yüzyıllarda gerçekleştirilmiştir.
B) Papalık Avrupa'daki sosyal ve ekonomik sıkıntılara çözüm için gerçekleştirmiştir
C) İstanbul'da Latin Krallığı, Antakya ve Kudüs'te Latin kontlukları kurulmuştur.
D) Papalığa bağlı Katolik Kilisesi tarafından Ortodokslara ve Müslümanlara karşı organize edilmiştir.
E) Müslümanlarla ilgili anlatılanın tersine hoşgörüsü ile karşılaşan birçok Haçlı, İslam'ı seçmiş ve geri dönmemiştir.

60. Protestanlığın kurucusu kimdir?

A) John Wycliff
B) Jean Hus
C) Desiderus Erasmus
D) Huldryh Zwingli
E) Martin Luther

61. Aşağıdakilerden hangisi Protestanlık için yanlıştır?

A) Katolik Kilisesinin yanlışlarını düzeltmek için başlatılan bir harekettir.

B) Papanın yanılmazlığını kabul etmezler. O da hata yapabilir derler.

C) Kutsal metinleri herkes okuyup anlayabilir.

D) Sakramentlerin 7 sini kabul ederler

E) Protestan Kiliseleri bağımsız kiliselerdir.

62. Aşağıdakilerden hangisi sakramentlerden değildir?

A) Evharistiya

B) Ruhbanlık

C) Son Yağlama

D) Tövbe

E) Oruç

63. Aşağıdaki guruplardan hangisi istisnasız tüm kiliselerin kabul ettiği sakrementleri belirtir.

A) Vaftiz, Evharistiya, Konfirmasyon, Ruhbanlık, Tövbe, Son Yağlama, Evlilik.

B) Vaftiz, Evharistiya, Konfirmasyon, Ruhbanlık, Tövbe,

C) Vaftiz, Evharistiya, Konfirmasyon,

D) Vaftiz, Evharistiya,

E) Vaftiz.

64. Aşağıdakilerden hangisi Hıristiyanlığın kutsal metni Kitab-ı Mukaddes için yanlıştır.

A) Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten meydana gelmiştir.

B) Matta, Markos, Luka ve Yuhanna incilleri Yeni Ahit'te bulunur.

C) Pavlos'a ait Resullerin İşleri Yeni Ahit kısmındadır.

D) Muhteva bakımından benzer anlatımlar içeren ilk 3 incil Matta, Markos ve Luka İncillerine Sinoptik İnciller denir.

E) Barnabas İncilinin İsa'ya ait olduğu söylenir.

İslamiyet:

65. Mekke'de bulunan ve Hz. İbrahim tarafından inşa edilen Kabe hangi yüzyılda yapıldı?

A) M.ö.19.yy.

B) Mö.16.yy.

C) Mö.13.yy.

D) Mö.6.yy.

E) Ms7.yy.

66. Aşağıdaki isimlerden hangisi İslam'a inanan ilk dört Müslümandan birisi değildir.

A) Hz. Hatice

B) Hz. Ali

C) Hz. Ebubekir

D) Zeyd b. Harise

E) Hz. Ömer

67. "Hanif" nedir?

A) Arap Yarımadasında İslam öncesi yaşayan Putperestlere denir.

B) İslam öncesi putları red eden ve tek tanrı fikrine sahip olanlara denir

C) Kabe'de bulunan putların en büyüğünün ismidir.

D) Hayber bölgesinde yaşayan Araplara verilen bir isimdir.

E) Hz. Muhammed Kureyş kabilesi hanifoğulları sülalesindendir. Hz. Muhammed'in dedesidir.

68. Kuzey Afrika'nın tamamı hangi yönetimde İslam Devletine katılmıştır?

A) Hz. Muhammed dönemi

B) Dört halife dönemi

C) Emeviler dönemi

D) Abbasiler dönemi

E) Fatımiler dönemi

69. İran hangi yönetimde İslam Devletine katılmış ve Devlet sınırları Orta Asya'ya uzanmıştır.

A) Hz. Muhammed dönemi

B) Dört halife dönemi

C) Emeviler dönemi

D) Abbasiler dönemi

E) Fatımiler dönemi

70. Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) İslam'ın inanç ilkeleri ve iman esasları Kuran'da belirtilmiştir.

B) İslam'da peygamberler dahil hiçbir insan olağanüstü ilahi özellikler taşımaz

C) Kur'an İslam öncesi Arap toplumunun putperestliğini eleştirir.

D) İslam Yahudilerin ve Hıristiyanların bozulmuş Tanrı anlayışlarını belirttikten sonra onları da tevhit inancına davet eder.

E) Kur'an'ın toplanması, Kur'an ve Hadisleri yazan Vahiy katipleri tarafından Hz. Ebubekir döneminde tamamlanmıştır.

71. Kur'an hangi halife döneminde çoğaltılmış ve dönemin büyük şehirlerine gönderilmiştir.

A) Hz. Ebubekir

B) Hz. Osman

C) Hz. Ömer

D) Hz. Ali

E) Hz. Hüseyin

72. İslam'da İbadet konusunda aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) İslam'ın ibadet anlayışı kişinin bütün hayatını kapsayan bir olgudur.

B) İbadetlerde asıl olan şey imanla birlikte niyet, ihlas ve takva ile ifade edilebilecek samimiyettir.

C) Hac hariç ibadetler belirli bir yere bağlı olmaksızın her yerde yapılabilir.

D) Hac, Müslüman'ın ömründe bir kere Mekke'de Kabe'yi ve Medine'de Hz. Muhammed'in mezarını ziyareti ile gerçekleşir.

E) İslam'da günlük ibadetler güneşin, yıllık ibadetler ise ayın hareketine göre belirlenir.

73. "Mahşer " nedir?

A) İslam ordusunun Hz. Muhammed'in vefatından sonraki dönemde İran sınırlarında ilk fethettikleri şehir.

B) Kıyamet koptuktan sonra bütün insanların toplanacağı yerdir.

C) Cennet ve Cehennemin ortak adıdır.

D) İslam kültüründe var olan Mehdi anlayışında Hz. İsa'nın geleceği yer.

E) Kur'an'da bir surenin adıdır.

74. Aşağıdakilerden hangisi Zekat için yanlıştır?

A) Mali bir İbadettir,

B) Sosyal bir ibadettir,

C) Yıllık bir ibadettir.

D) Mala bağlı olarak miktarı belirlenen bir ibadettir,

E) Her yıl Ramazan ayında verilen bir ibadettir.

75. Hz. Muhammed'e peygamberlik öncesinde Mekkelilerin verdiği sıfat nedir?

A) El Emin

B) El Hanif

C) El Emir

D) Emir el Müminin

E) Kabe Emiri

CEVAP ANAHTARI

1A	2E	3E	4B	5A
6D	7D	8B	9A	10D
11C	12B	13D	14C	15A
16A	17C	18A	19C	20B
21C	22D	23A	24C	25D
26A	27C	28E	29A	30C
31C	32C	33C	34A	35D
36D	37C	38B	39E	40D
41D	42D	43B	44C	45A
46E	47E	48E	49D	50E
51D	52E	53D	54A	55B
56B	57D	58E	59E	60E
61D	62E	63D	64E	65A
66E	67B	68C	69D	70E
71B	72D	73B	74E	75A

1. Mezhep ve Fırkanın Sözlük ve Terim Anlamları

"Zehebe" fiilinin mastarı olan zehab kelimesi, sözlükte yürüyüp gitmek anlamındadır. Mezheb ise gidecek yer, gidecek yol demektir. Istılahta ise mezheb, "İmam ve müctehid kabul edilen bir zatın anlayış ve görüşlerinden teşekkül eden itikadî veya fıkhı yol" diye ta'rif edilir. Mezhep kurucusu kabul edilen İmam/müctehid, hiç bir şekilde bir din ve şeriat koyan kişi değildir. Ancak Cenabı Hak tarafından vaz'edilen ve son peygamber Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen İslâm dininin gerek akaid, gerek fıkıh sahasında bazı meselelerin delilini bulmak, bu delillerden hüküm çıkarmak ve meseleleri anlayıp yorumlamakta âlimler birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İşte bu görüş farklılıklarıyla birlikte ortaya çıkan oluşumlara mezhep denmiştir. Bunlardan ibadet ve muamelat ile ilgili olanlara fıkhî/amelî mezhebler, inanç/itikatla ilgili olanlara da itikadî mezhepler denilmiştir. Genellikle fıkıh mezhepleri Hanefiyye, Şâfiiyye, Sevriyye gibi müctehîd âlimlerin kendi isimlerine, akaid mezhepleri de Mu'tezile, Havârıc, Şia, Cebriyye gibi belli zümrelere bazıları da Maturidiyye, Eşariyye, İbadiyye'de olduğu gibi âlimlerin isimlerine nisbet edilmiştir.[5]

İtikat ile ilgili mezhepler, sözlükte bir gurup insan anlamına gelen fırka/fırak olarak da adlandırılmıştır. Bundan başka söz, görüş mânâlarına gelen makale/makalât ile iddia ve telâkki mânâsına gelen nihle/nihal kelimeleri de mezhep yerine kullanılmıştır. İslam düşüncesinde ameli mezhepler fıkıh ilminin, itikadî mezhepler de kelam ve mezhepler tarihi ilminin doğmasına neden olmuştur. Daha sonra ortaya çıkan mezhepleri çıktığı zaman, mekân, psiko-sosyal, kültürel yönleri tarihsel kökenleri vb. açılardan daha detaylı inceleyen Mezhepler Tarihi İlmi teşekkül etmiştir.

Mezhepler dinin anlaşılma biçimleridir. Onu dinin aslı olduğunu iddia etmek diğer düşünce mensuplarının dışlanmasına ve İslam dışı görülmesine zemin hazırlayacağından dikkatli olunması gereken bir konudur. Hıristiyan mezhepleri bu hataya düşmüş neredeyse her biri ayrı bir din konumuna gelmiştir. İslam dünyasında da sıhhat derecesi tartışmalı bir hadis-i

5 Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi,* Damla Yayınevi, İstanbul, ts., 98.

şerife[6] dayanan "Fırka-i Naciye" (Kurtuluşa Eren Fırka) düşüncesi fırkalaşma hareketlerinin başladığı süreçten günümüze kadar fikri anlamda kendi içinde bir zenginliği ortaya koymakla birlikte her fırka Fırka-ı Naciye biziz iddiasıyla çok acı tecrübelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Halbu ki bir mezhebin dine yakınlığı değerlendirilirken ölçü, o mezhebin Kur'an'ın ortaya koymuş olduğu temel ilkelere bağlılığı ile Hz. Peygamberin sağlığında var olan İslam anlayışının temel ilkeleriyle örtüşüp örtüşmediği dikkate alınarak değerlendirilirse daha isabetli bir yol izlenmiş olur.

2. Dinî Konularda İhtilaf ve Hükmü

İslâm dini tevhid dinidir. Öyle olunca İslâm dini mensuplarının birlik ve beraberlik içinde olmaları, ırk, dil, bölge ve sair âmillerle ayrılıp parçalanmamaları da tevhidin icaplarındandır. Bununla beraber Rasûlüllahın vefatından sonra Müslümanlar arasında ihtilâfların zuhur ettiği ve neticede bazı fırka ve mezheplerin ortaya çıktığı tarihî bir vakıadır. O halde fırka ve mezheplere ayrılmanın dinî hükmü nedir? Hangi ayrılıklar Kur'ân ve sünnetin yasak şümulüne girer hangileri girmez?

İnsanlar arasında fikrî ihtilâf bazı sınırlar dâhilinde tabii karşılanabilirse de toplumsal ayrılıklar, Müslümanların parçalanmasına, güç ve kudretlerinin azalmasına sebep olacağı için hiç şüphe yok ki haramdır. Bilindiği üzere İslâm dininde, birliği esas alan iman prensiplerinden başlamak üzere birçok ibadet şekilleri, cemaat şuurunu uyandırıp devam ettirmekte, birçok emir ve yasaklar bu şuurun muhafazasını hedef almakta, ahlâkî kaideler de buna yardımcı olmaktadır. İslam fert dini olduğu kadar cemiyet dinidir. İslam'ın bireysel ve toplumsal alanlarda vadettiği güzelliklerin ortaya çıkması cemiyet ruhu ile prensiplerinin yaşanması ve yaşatılmasıyla mümkündür. Onun içindir ki *"Ey İman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün."*(Al-i İmran,3/102) ayetinin akabinde *"Hepiniz Allah'ın ipine (dinine, Kur'an'a) sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın..."*(Al-i imran,103) ayeti gelmiştir. Müfessirler iki ayet arasındaki irtibatı değerlendirilerken Müslüman olarak yaşamanın ve Müslüman olarak ölebilmenin yolunun cemaat ruhunu kaybetmeden birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaktan geçtiğine dikkat çekmektedirler. *"Allah'a ye Rasûlüne İtaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi takdirde za'fa düşer, kuvvet ve devletinizi elden kaçırırsınız."* (Enfal,8/46). Bu ve benzeri ayetler de Müslümanların bölünüp parçalanmasını yasaklarken Peygamber (sav) de hayatı boyunca, fiil ve hareketleriyle, İslâm birliğini muhafaza etmeye çalıştığı gibi bu birliğin devam ettirilmesini birçok hadiseleriyle tenbih ve te'kid etmiştir.

Öyle olunca ideolojik maksatlarla islâm topluluğunu parçalama istidadı gösteren fikir ayrılıkları haramdır. Aynı şekilde hakkında apaçık âyetler, sarih deliller bulunan dinî hükümleri ihtilâf mevzuu haline getirmek de yasaklanmıştır. Altı iman esası, İslâm'ın beş şartı, bunlardan başka farz oluşu

6 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,120,145

veya haram oluşu kesin delil ile sabit olmuş bütün dinî meseleler kesin hükümlerdir. Dinin esas ve hükümlerinin mevcudiyetinde ihtilâf etmek, yani Hz. Muhammed'in Allah Taâlâdan alıp getirdiği kat'iyyetle sabit olmuş talimatın (zarûrât-i dîniyyenin) birini veya bir kaçını inkâr etmek haramdır. Fakat Ümmet-i Muhammed'in furû-i dinde, yani fıkhî meselelerde ihtilâf etmesi yasaklanmış değildir. Hatta bu durum İslam'ın pratik hayatta daha kolay ugulanamsına daha fazla imkân sağlayacağından rahmet sayılarak teşvik edilmiştir.

İtikadî konularda da kat'î hükümleri kabul edildikten sonra, mâhiyet ve keyfiyeti üzerinde, yani anlaşılması hususunda delile dayanarak birbirinden farklı görüşler ortaya koymak, değişik neticeler elde etmek yasaklanmış değildir. İşte İslâmî mezhepler bu metod ve anlayış farkından doğmuştur. Akaid babında Rasûlüllah ile Ashâb-ı Kiramın yolunu, te'vîle girişmeden doğrudan doğruya takibeden Muhafazakâr Selefiyeyeye göre usûl-i dinde fırka ve mezheplere ayrılmak asla caiz değildir. Zira cemaat hak ve isabetli olan yegâne yoldur, tefrika ise dalâlet ve azab vesilesidir. Selefiyyenin bu görüşü, hürmete şâyân olmakla beraber, tarihî vakıaya uygun düşmemektedir. Zira İslâm tarihinde, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâate intisab eden ve onların yolunu takib ettiğini ilân eden itikadî ekoller zuhur etmiştir. İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) nisbet edilen Mâtürîdiyye ile İmam Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin (ö. 324/936) tesis ettiği Eş'ariyye bunlardandır. Tarih boyunca olduğu gibi bu gün de İslâm dünyasının büyük ekseriyetini kendisine bağlamaya muvaffak olan bu itikadî ekolleri Ehl-i Sünnet dışı kabul edip bid'at ve dalâlete nisbet etmek mümkün değildir.[7] Bu konuda Kelam âlimlerinin ortaya koyduğu ölçü son derece isabetli ve vakıaya uygundur. Ölçü şöyledir: Bir dinî önerme sübut ve delâlet bakımından kesin delillere dayanıyorsa o konuda ihtilaf haramdır; fakat öyle değil de dini önerme sübut ve delalet bakımından zayıf deliller üzerine bina edilmişse; yani delil sağlam bir kaynaktan gelmiyor ya da müteşabih bir ifade olup anlaşılmasında güçlük çekiliyorsa o kunuda ihtilaf edileceği ve görüşlerin farklılaşacağı açıktır; böyle bir durumda dileyenin dilediği görüşü tercih edebilme hakkı vardır. Kimse farklı kanaate sahip diye tekfir edilmez.[8]

O halde Rasûlüllahın akaid sahasındaki sünnetinden ayrılmayan ve cemaat ruhunu zedelemiyen fikrî ihtilâflar akaid konularında da kabul edilmelidir. Eş'arî'den itibaren mezhepler tarihi mevzuunda eser te'lif edenler, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat adı verilen bu meşru dairenin sınırlarını çizmişler, hak yolda olmanın alâmetlerini tesbite çalışmışlardır. Bu duruma göre başta Selefiyye (Ehl-i Sünnet-i Hâssa) olmak üzere Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye (Ehl-i Sünnet-i Âmme) ehl-i hak ve ehl-i cemaattir. Bu üç ekol arasında, çoğu fer'î noktalarda da olsa fikrî ihtilâflar mevcud olduğuna göre itikadî konularda da bu Ehl-i Sünnet dairesi içindeki fikrî hareketler caiz ve meşru telâkki edilmiş olur.

---

7 Topalğlu, a.e., s. 104.

8 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *el-Iktisad fi'l-İ'tikad*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,1983, s. 155

3. İlk Fikrî Ayrılıklar ve Siyasi-İtikadî Mezheplerin Çıkış Nedenleri:

Şehristânî (ö.548/1153) yaratılmış varlıklar arasında ilk ihtilafı İblis'e, Müslümanlar arasında ortaya çıkan ihtilâfların kökünü Rasûlüllah döneminde, çoğunluğunu münafıkların teşkil ettiği İslam düşmanlarına kadar uzatır.[9] Ancak mezhep tarihçilerinin kanaatine göre Müslümanlar arasında beliren ilk tereddüt, Peygamber efendimizin vefatı öncesi hastalığının ağırlaştığı sırada kimi Sahabenin son tavsiyelerini sorması üzerine kalem kâğıt istemesi (kırtas olayı) ve Hz. Ömer'in buna engel olduğu şeklinde tarışılan olayda, ahirete intikalin edince onun hakîkaten vefat edip etmediği, sonra da nereye defnedileceği hususunda olmuştur. Bu tereddütlerin son ikisi Hz. Ebû Bekr'in (ö.13/634) müdahalesiyle giderildi. Sonra köklü bir ihtilâf mevzuu olarak hilâfet meselesi zuhur etti. Daha sonra Tarih ve Mezhepler tarihi eserlerinde ayrıntılı olarak anlatılan başka ihtilâflar meydana gelmiştir. Bu ihtilâfların bir kısmı siyasî, bir kısmı da fikrî meselelerdi. Ancak siyasî mahiyette olan ihtilâflar da bil'âhare fikrî ve dinî bazı şekillere bürünmüş ve İslâm dininin akaid sahasını alâkadar eden meseleler arasına girmiştir. Bilindiği üzere Müslümanlar arasında çıkan savaşlarda ölenler ve öldürenler oldu. Dolayısıyle mürtekib-i kebire yani Müslümanlardan büyük günah işleyenlerin durumu sorgulandı. Mezheplerin görüşlerini incelerken yeri geldikçe açıklayacağımız gibi kimileri büyük günah işleyenleri kâfir ilan ederken kimileri de ne kâfir ne de mümin olduğunu bu ikisinin arasında (fasık) bir konumda olduğunu söylüyordu. Bu tartışmalar daha sonra iman-amel ilişkisi bağlamında tartışıldı. Yine bu konular kader bağlamında da tartışılmaya başlandı. Özellikle kaza ve kader konusunda çok farklı görüşler ortaya çıktı. Böylece daha İslâmiyetin ilk asırlarında çeşitli akaid mezhepleri ortaya çıkmaya başladı. Mezheplerin ortaya çıkma sebepleri kendi içerisinde kısımlara ayrılmakla birlikte genellikle iç ve dış sebepler olmak üzere iki başlık altında incelenir. Biz de aynı yolu takip ederek önce Müslümanlar arasında mezhepleşmeye yol açan iç sebepleri daha sonra da dış sebepleri inceleyeceğiz.

a) İç Sebepler:

İnsanın Yapısı: Akıl, irade, konuşma ve eylem yapabilme yeteneği gibi özellikleriyle insan Allah'ın yarattığı ve onu seçkin bir konuma yükselttiği varlıktır. Fakat her insan sahüp olduğu donanımı aynı oranda kullanamamaktadır. Aynı zamanda insanlar farklı karekterlere ve farklı duyuş ve düşünüş biçimlerine sahip olduklarına göre mezheplerin ortaya çıkması son derece doğaldır. Konuya bu açıdan bakıldığında mezhep olgusunun temelinde insanın olduğunu görürüz. İnsanın birtakım özellikleri, mezhepleri oluşturan farklılaşmaları hazırlamaktadır. İnsan aynı zamanda sürekli kendini yenileyebilen yeni bilgilere ulaştıkça görüş ve düşünceleri değişebilen bir varlıktır. Diğer bir ifade ile insan hem bedenen hem de ruhen oluş halindeki bir varlıktır. İnsanın doğumuyla başlayan oluş süre-

9 Ebu'l-Feth Muhammed b. Adilkerim eş-Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, ts., s. 7.

ci ölümüne kadar devam eder. Onun bu hali ihtilafları zaruri kılar. Diğer taraftan insanların birbirinden farklı duygu, düşünce ve karakterlere sahib olmalarının yanısıra İslâm dininin getirdiği fikir ve vicdan hürriyeti göz önünde bulundurulduğu takdirde Müslümanlar arasında bazı değişik düşüncelerin doğuşunu bir mânâda tabii karşılamak lâzım gelir.

Vahyin Kesilmesi: Asr-ı Saadette ortaya çıkan bütün problemeler Rasulullah hayatta olduğu ve vahiy devam ettiği için, tek kaynaktan kesin ve yeterli cevap veriliyordu. Onun irtihalinden sonra Müslümanlar, problemlerini çözecek vahiy kaynağından mahrum kaldılar. Daha önce mevcut olmayan yeni problemleri çözme ve sorulara cevap verme işi, artık peygamberlerin varisleri olan ulemaya düşüyordu. Her âlim, kendisine yöneltilen soruya kendi bilgi seviyesi, algılaması ve takip etiği metot çerçevesinde cevap vereceği için, sorulara farklı cevaplar alınması gayet doğaldı. Nitekim Müslümanlar arasında cereyan eden Cemel ve Sıffin savaşları sonunda, bu savaşlara katılanların durumu hakkında çoğunluk hükmü Allah'a havale edip söz söylemekten çekinirken, bazıları kâfir, bazıları münafık ya da fasık diyorlardı. Netice itibarı ile Rasulullah'ın vefatı ile Müslümanların nübüvvet nurundan mahrum kalmaları ve vahyin kesilmesi ihtilafların giderilmesinde önemli bir eksiklik olarak kendisini hissettirdi.[10]

Dini Metinlerin Yapısı: Kur'an'ı okumak ve anlamak için hiçbir ön şartın konmamış olması, ayrıca onda muhkem ayetlerin yanında farklı şekillerde yorumlanabilecek müteşâbih ayetlerin bulunması mezhep unsurunun ortaya çıkmasında hayli etkili olmuştur. Kur'an ve hadisten ibaret olan nasların bir kısmı, üslûb ve muhteva bakımından kolay anlaşılır, vazıh naslar (muhkemât) olduğu halde bazıları, gerek ifade tarzı, gerek konu itibariyle kapalılık taşımakta (müteşâbihât), bu sebeple de asıl maksûd ve mânânın neden ibaret olduğu sarih bir şekilde bilinememektedir. Öbür taraftan pek çok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte düşünme, aklı kullanma, bir şeye kör körüne inanmayıp gerçeği araştırma tavsiye edilmektedir. Fahreddin er-Razî'ye göre Kur'an ayetlerinden bir kısmının muhkem bir kısmının müteşabih olması Allah'ın bir lütfu ve insan aklına verdiği değerin göstergesidir. İnsan muhkem ayetler ve kevni ayetler üzerinde düşünecek ve araştırmalarını sürdürecek bu bilgilerle her çağda müteşabih ayetler yeniden değerlendirlecek ve onu daha iyi anlamaya çalışacak, böylece tefekkürden hiç geri kalmayacaktır. Bu durum farklı düşüncelerin ve ihtilafın sebeplerinden biri olsa da yeryüzünü imar etmenin ve kâinatın sırlarını öğrenmesinin dolayısıyla Allah'ın azameti ve kudretini keşfetmenin yolu buradan geçmektedir. Haşviyye, Selefiyye vb. guruplar müteşabih ayetler üzerinde düşünmemeyi metot olarak ileri sürmüşse de bunun uygulanabirliğinin olmadığı yukarıda verilenlerden anlaşılmaktadır. İhtilaf olmasın diye akletmeyi ve tefekkürü yasaklamak daha büyük olumsuzlukları berabe-

10 Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya, 2012, s. 26.

rinde getirmektedir. Bununla birlikte müteşabih ayetlerde geçen çoğunlukla ulûhiyet ve âhiret ahvâline dair konular Kelâm Âlimleri farklı şekillerde anlaşılıp yorumlanmış ve dolayısıyla bu durumun, farklı mezheplerin ortaya çıkmasında da etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Siyasî Sebepler: Mezheplerin doğuşuna tesir eden en önemli unsur sosyal yapıdan kaynaklanan tesirlerle birlikte siyasi meselelerdir. Malum olduğu üzere Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte ihtilaflar yaşanmaya başlandı. İlk ihtilaflardan biri halife/İmam tayini konusunda oldu. Daha Rasulullah'ın defin işi sürerken Beni Sa'ide sofasında toplanan Ashab halifenin Ensardan mı, yoksa Muhacirlerden mi olabileceğini tartışıyorlardı. Bu ihtilaf Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'in gelişi ve Hz. Ebu Bekr'e biatle sona erdi. Ancak daha sonra bu mesele yine gündeme gelecek özellikle Şia'nın ortaya atacağı pek çok siyasî-itikadî tartışmalara konu olacaktır. Özellikle Şî'a'nın bu hususu imanın rükünlerinden biri olarak telakki edişi, hilâfet/imamet meselesini itikadî konulardan sayması Müslümanlar arasında köklü bir kırılmaya ve derin bir ayrışmaya yol açacaktır.

Hulefa-i Râşidin devrinin ilk yılları fütuhatla geçmiştir. Özellikle üçüncü halife Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yarısına kadar Müslümanlar bütün güçlerini daha çok İslâm ülkesinin genişleyebilmesi ve kuvvetlenebilmesi için yapılan savaşlarla geşmişti. Fakat Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemlerinde sosyal ve siyasi çalkantılar patlak verdi. Hz. Ali devrinde ise bir türlü kapanmayan, aksine daha da gelişip büyüyen ve ayrılıklara sebep olan hadiseler cereyan etti. Özellikle imamet meselesi etrafında dönen olaylar, sahabe arasında yaşanan Cemel ve Sıffin savaşları beraberinde farklı siyasî-itikadî görüşlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.[11]

b) Dış sebebepler:

Yabancı Din ve Kültürlerin Tesiri: Hz. Peygamberin vefatından kısa bir zaman sonra Müslümanlar geniş bir coğrafyaya hâkim oldular. Hulafa-i raşidin döneminde Suriye, Mısır, İran ve Irak, İslâm devletinin birer eyâleti haline geldi. Emeviler ve Abbasîler devrinde bu yeni devletin hudutları, doğuda Maverâünnehir, batıda Kuzey Afrika daha sonra da İspanya'ya kadar genişledi. Bu süreçte yabancı din ve kültürlere sahip birçok unsur İslâm toplumuna girdi. Çünkü Suriye ve Mısır'da Hıristiyanlık ve Yahudilik, İran ve Irak'da Seneviyye, Mecusilik, Sabiîlik, Mazdekiyye ve Zerdüştlük yaygın haldeydi. Müslümanlar fethettikleri ülkelerde, karşılaştıkları bu çeşitli din ve inanç sahipleriyle bir arada yaşamaya başladılar. Fethedilen ülkelerin sosyal ve siyasal yapıları hakkında fazla bilgileri olmadığı için belli kurumların başına o yörenin insanlarını görevlendirdiler. İslam'ın insanlara sağladığı din ve düşünce özgürlüğünün farkında olarak kendilerini güvende hisseden bu insanlar Müslümanlarla belli konuları konuşmaya ve tartışmaya başladılar. Bu ve benzer sebeplerle Müslümanlar İslâm ülkesine katılan bu ülkelerin ahalisini hem etkilediler hem de kendileri onların din ve kültürlerinden etkilendiler.

11 Şehristanî, a.e., s. 16-17.

Emeviler döneminde başlayan ve Abbasiler döneminde artarak devam eden tercüme faaliyetleri, özellikle inanç konularındaki bir takım tartışmalarda belirleyici unsur haline geldi. Âlemin yaratılması, Allah'ın sıfatları, tartışmaları içinde eski kültürlerden gelen bu anlayışlara karşı farklı usullerin belirlenmesi ve bu usuller çerçevesinde cevaplar verilmesi Müslümanlar arasında farklı itikadî-siyasî mezheplerin doğup gelişmesinde etkili olmuştur. Yeni fethedilen ülkelerde yaşayan insanların pek çoğu eski dinleriden vazgeçerek İslâm'a giriyorlardı. Ancak bu yeni Müslümanlar arasında eski inançlarından tamamen sıyrılmaya ve bu inançların etkisinden kurtulmaya muvaffak olamayanlar vardı. Onlar İslâmî meseleleri hep o eski inançlarının ışığı altında mütala ediyorlardı. Çünkü bir insanın, zamanla zihninde ve ruhunda yer edip bütün benliğini sarmış olan bir inancı -batıl da olsa birden bire terketmesi kolay değildir. İşte bundan dolayı bu yeni Müslümanlardan bir kısmı bilmediğinden bir kısmı da kötü niyetle eski inançlarından bazılarını İslâmiyete sokmaya ve Müslümanlar arasında yaymaya çalışmışlardır. Nitekim ilk hicrî asırda en çok tartışma konusu olan cebir, ihtiyar, Allah'ın zatı ve sıfatları, Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı gibi meselelerin ardında hep bu yabancı din ve kültürlerin tesirleri hissedilmektedir. Çünkü bu mevzular, İslâm'dan önce diğer din mensupları arasında münakaşa konusu olan meselelerdi. Fethedilen ülkelerdeki insanların bir kısmı da asıl gayelerini gizleyip İslâm'ı inanmadığı halde mal, şöhret, mevki ve makam gibi bazı kişisel çıkarları korumak için bir kısmı da sırf İslamı içten yıkmak ve eski dinlerini tekrar diriltmek için Müslüman gözüküyordu. Bir kısmı da kendi dinlerine bağlı kalıp cizye vermeyi kabul etti. Müslümanlarla birlikte yaşayan bu gayr-i müslimler arasında da fikir ve görüş teatileri gerçekleşmiş ve karşılıklı etkileşme olmuştur. Bu yabancı unsurların tesiri sonucunda Müslümanlar arasında, Müslümanların daha önce hiç akıllarına gelmeyen, gelse bile söylemeye cesaret edemeyecekleri birçok itkadi konu tartışılmaya başlanmıştır.[12]

Felsefî Cereyanların Tesiri: Yeni fethedilen ülkelerde farklı dinlerin yanısıra kadim felsefî gelenekler de yaşıyordu. Urfa, Antakya, İskenderiyye Cündişapur farklı felsefi geleneklerin yaşatıldığı merkezlerdi. İslâm'a dışardan gelen fikirlerde felsefî metodunun kullanılması, Müslümanların felsefeye karşı merakını uyandırmış ve felsefî eserler Arapçaya terceme edilmeye başlanmıştır. Terceme yoluyla felsefenin İslâm dünyasında yayılması, bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Felsefî cereyanların etkisinde kalarak problemleri sırf akılla çözmeye çalışanlar yanında İslâm itikadıyla bağdaşmayan görüş ve fikir sahiplerinden, felsefî metottan istifade ederek fikirlerini yaymağa çalışanlar da olmuştur. Bütün bunlar Müslümanlar arasında farklı mezheplerin ve meseleler karşısında farklı metodolojik yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yukarıda özetlemeye çalıştığı-

12 Gölcük-Toprak, a.e., s. 32.

mız sebepler sonucu Müslümanlar arasında Kur'an ve hadisin ruhuna, Selefin görüşüne uymayan fikirler ve bu fikirleri savunan gruplar zuhur etti. Bunların başında Şî'a, Hariciler, Mürcie, Cebriyye ve Kadiriyye gelir. Hz. Peygamberden rivayet edilen bir hadis, eskiden beri mezheplerin taksiminde esas kabul edilmiştir. Bu hadis-î şerifte Rasûlüllah (sav), geçmişte Yahudi ve hıristiyanların yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin de yetmiş üç fırkaya ayrılacağını haber veriyor. Âlimlerden bir kısmı hadiste geçen rakamları kesretten kinaye yani pek çok fırkanın çıkacağı şeklinde yorumlarken bir kısmı da hakiki sayılar kabul etmiş ve Müslümanların ayrılacağı yetmiş üç fırkayı bulmaya çalışmıştır. Bunun için akaid sahasında bazı ana fırkalar tesbit etmişler, bunların her birini de kendi arasında talî şubelere ayırarak 73 sayısını doldurmuşlardır.

İslâm tefekkür tarihinde meydana gelen siyasî ve itikadî mezhepler tedkîk edilirken umumiyetle bu mezhepler, ortaya çıkış sırasına göre ele alınmıştır. Biz de buna uyarak önce siyasî-itikadî mezhepleri, sonra itikadî mezhepleri daha sonra da son asırlarda ortaya çıkan siyasî-itikadî mezhepleri inceleyeceğiz.

SİYASİ-İTİKADÎ MEZHEPLER

I. ŞİA

A) Mezhebin Adı ve Ortaya Çıkışı

Kelam ve Mezhepler Tarihi Âlimleri, ilk olarak ortaya çıkan siyasi mezhebin hangisi olduğu konusunda farklı kanaatlere sahip olmuşlardır. Kimileri Şia'nın ilk çıkan mezhep olduğunu söylerken kimileri de hariciliği birinci sıraya koymaktadır. Biz Muhammed Ebu Zehra'nın tespitlerini esas alarak birinci sıraya Şîa'yı koyduk.

Şia, lügatte gurup, cemaat, bir insanın taraftarları ve yardımcıları manasına gelir. Terim olarak, dördüncü halife Hz. Ali'nin tarafını tutanlar ve onun diğer bütün Ashab'tan üstün olduğunu kabul edenler manasını ifade eder. Şîa kelimesi genellikle cemaat manasına çoğul için kullanılmış, tekil için de şîî sıygası tercih edilmiştir. Şîa yerine kullanılan kelimelerden biri de "rafizî/râfiza, revâfız"dır. Rafd/rafz masdar olup terketmek anlamına gelmektedir. Hz. Ebu Bekir ile Ömer'in hilâfetini ve bunlara bey'at eden Ashab-ı Kiramın kanaatini reddedenler anlamındadır. Önceden İmam tanıdıkları Zeyd b. Ali'yi (ö.122/740), Ebu Bekir ile Ömer'e sebbetmediği/çirkin sözler söylemediği için 'sonradan terkedenler' manasına geldiği halde bazı müelliflerce genel olarak Şîa karşılığında kullanılmıştır.

Üçüncü halife Hz. Osman›ın şehid edilmesinden sonra bilindiği üzere, Müslümanlar ikiye ayrılmış, bir kısmı Hz. Osman tarafını tutmuş, onun katillerinin hemen yakalanıp cezalandırılmasını istemiş, bunlara

"Şîatu Osman" denilmiştir. Müslümanların diğer bir kısmı da Hz. Ali tarafını tutmuş, bunlara da "Şîatu Alî" veya "el-Aleviyye" (Alevîler) denilmiştir. Sonraları kısaltılmış olarak şîa terimi sadece Hz. Ali taraftarları için kullanılmıştır.

Şîa'nın ortaya çıkışını Rasûlüllah'ın vefatını müteakip yapılan hilâfet seçiminden başlatmak isteyenler, Hz Ali'nin halife seçimine itiraz ettiğini hilâfet konusunda herkesten çok Peygamber ailesinin söz ve hak sahibi olduğunu görüşünü ileri sürdüğünü iddia etmişlerdir. Bu doğru değildir. Çünkü Hz. Ali kendisinden önceki halifelerin üçüne de bey'at etmiş ve hilâfet konusunda herhangi bir problem çıkarmamıştır. Bu sebeple halife Hz.Osman'ın şehid edilmesi ve dördüncü halife Hz. Ali'nin hilâfete getirilmesi zamanına kadar İslâm dünyasında şia diye belirgin bir zümrenin mevcudiyeti bahis konusu değildir.[13]

Hicr 35. Yılda Hz. Ali'ye bey'at edildikten sonra başta Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr olmak üzere kalabalık bir gurup kendisine muhalefet etmiş, Hz. Osman'ın katillerinin hemen yakalanarak cezalandırılmasını istemişti. Bu anlaşmazlık kanlı cemel vak'asına sebebiyet vermiştir. Peşinden Şam valisi Muâviye halifeye karşı çıkmış, bunun neticesi de Sıffîn harbi olmuştur. İşte bu hadiseler tabii olarak Müslümanları bazı guruplara ayırmış, Ali tarafını tutanlara "Şîatu Ali" denilmiştir. Umumiyetle tarihçiler şîanın ortaya çıkışını bu devirden başlatırlar. Bu başlangıç İslâm tarihi boyunca çeşitli gelişmeler kaydetmiştir.

13 Topaloğlu, a.e., s. 190.

Şîa gruplarının dayandığı temel görüş ve zihniyetin kaynağı hakkında birbirinden farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Bazı araştırıcılara göre bu cereyanın kaynağı İran (Pers) ve dolayısıyla Hind düşüncesidir. Çünkü devlet reisliğinin hür seçimle değil de verasetle devam etmesi, liderlere ulûhiyet nisbet edilerek onlara mutlak itaatin gerekli görülmesi gibi fikirler eski İran ve Hind düşüncelerinde mevcutdur. Diğer bir görüşe göre şîa zihniyetinin aslı yahudiliğe dayanır. Bu hareketin fikrî yönünü İslâm dünyasında ilk defa ortaya koyan ve geliştirenin, Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe (ö.40/660) olduğu söylenmektedir. Zaten devlet reisliğine kutsallık atfeme ve onun verasetle devam ettiği, liderlerin/İmamların gerçekte ölmeyip zamanı gelince geri dönecekleri (rec'at) gibi görüşler yahudilikte mevcuttu. Bir kısım müsteşrikler şîa görüşleriyle Hıristiyanlık telâkkileri arasında benzerlikler bularak şiiliğin Hıristiyanlığa dayandığını ileri sürmüşlerdir. Yine bazı müsteşrikler, şîîliğin ilk defa Araplar arasında zuhur edip yayıldığını göz önünde bulundurarak onun yabancı kaynaklı olmadığını, Araplar arasında zuhur edip sonra başka milletlere, özellikle İran'a geçtiğini söylerler.[14]

Müslümanların oluşturduğu ana kitleden ayrılan ilk önemli kopuş şia ile gerçekleşmiştir. Zeydiyye hariç, Şîaya intisap eden çeşitli zümreler, özellikle müfritlerin (ğulât) görüşlerini İslâm'ın ruhu ve özü ile uzlaştırma imkânı yoktur. Öyle olunca bu görüşlerin kaynağını teşkil eden zihniyet

14 Topaloğlu, a.e., s.191.

ve düşünceye mutlaka İslâm dışı çevrelerin tesiri olmuştur diye düşünebiliriz.

B) Şîanın Ana Fikirleri

1) Hz. Ali, Rasûlüllah'tan sonra insanların en faziletlisidir.

2) Hilâfet veya imamet, çözümü halka bırakılabilecek işlerinden olmayıp oruç, hac, zekât gibi dinin rükünlerindendir. Hz. Peygamber, kendisinden sonra gelecek İmamı, ismini söyleyerek veya vasıflarını anlatarak belirtmiştir. Her iki halde de bu zat Hz. Ali olup ondan sonra da oğulları ve torunlarıdır.

3) Nass/Kur'an-sünnet ile belirlenen (ta'yin edilen) bu İmamlar küçük ve büyük bütün günahlardan korunmuştur.

4) Zeydiyye'yi hariç tutacak olursak başta üç Râşid Halife olmak üzere Ali ve evlâdı dışında İmamet makamına geçen kişiler zalimdirler. Onlardan ve onlara bey'at eden insanlardan (Ashâb-i Kiram) teberrî etmek (manevî ilgiyi kesmek ve uzaklaşmak) gerekir. Şayet Hz. Ali ve evlâdından bu gibilere beyat eden olmuşsa, bu o günkü tehlikeden kendini korumak için takıyye(niyeti gizlemek) yapmışlardır.

5) Gerçek manadaki Şîadan sayılamıyacak olan müfritler istisna edilirse büyük günah işleyen kimse (mürtekib-i kebire) tevbe etmeden öldüğü takdirde ebedî olarak cehennemde kalır, inancı da şia'nın ortak inançlarından biridir.[15]

15 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Malatu'l-İslamiyyin*, İstanbul, 1928, I/53,70.

Şîa akaidi tarihi süreç içerisinde bazı değişikliklere maruz kalmıştır. İlk devirlerde şîîler, dinin usûl ve furuuna ait hükümlerde nakle ve İmamlarının görüşlerine bağlı kalıyorlardı. Fakat kelâm ilminin ve Mu'tezile mezhebinin kurucusu Vâsıl b. Atâ' (ö. 131/748) ile başlayan Şîa-Mu'tezile münasebetlerinden itibaren Şîa, akaid konularında Mu'tezilenin tesiri altında kalmıştır. Bu devirden sonra, müfrit guruplar bir yana, Şianın iki büyük kolunu teşkil eden Zeydiyye ile İmamiyye, imamet konusu hariç olmak üzere akaid konularının çoğunda Mu'tezileye uymuşlardır.

C) Hz. ALİ DÖNEMİNDE ŞİİLİK

1- Şîa-i Ûlâ

Bunlar, Dördüncü Halife Hz. Ali'nin hilâfetine yardım etmek üzere Müslümanlar arasında ortaya çıkan, iç mücadele ve savaşlarda onun yanında yer alan Ashab ve Tabiîndir. Onlara göre Hz. Peygamberden sonra insanların en faziletlisi Ebu Bekir, sonra Ömer olup Hz. Osman'ın efdaliyeti şüpelidir. Hz. Ali ise zamanın en faziletlisi olup meşru halifedir. Onun hilâfetini tanımıyanlar âsidir.

2- Mufaddıla

Mufaddıla, Hz. Ali'nin diğer sahabeden daha faziletli olduğuna inananlar demektir. Abdullah b. Sebe (ö. 41/660) tarihi bir kişilik midir, yoksa pek çok kötülüğün üzerine yıkıldığı hayali bir şahsiyet midir? Bu ayrı bir tartışma kousudur. Biz onun tarihi bir kişilik olduğunu savunanların görüşlerinin daha isabetli olduğunu dü-

şünüyor ve Hz.Osman döneminden itibaren pek çok bozguncu faaliyeti gerçekleştirdiğine inanıyoruz. O, İslam beldelerini dolaşarak, önce Ehl-i Beyt sevgisi izhar etti, birçok Sahabî hakkında Hz. Peygamberden rivayet edilen menkıbeler gibi Hz. Ali hakkında da varid olmuş sahih menkıbe hadislerine ilâvelerde bulunmak suretiyle Hz. Ali'nin bütün Ashab-ı Kiramdan efdal olduğunu ve Hz. Peygamber tarafından vasî (halife) olarak tayin edildiğini yayarak mufaddılayı teşkil etmiştir. Bunlar Hz. Ali'yi bütün ashabdan efdal kabul etmekle beraber Ashab-ı Kiramı ta'netmez/kötülemez, onları hayrila yâd ederlerdi. Hz. Ali sonrasında Mufaddıla'nın devamı olarak Zeydiyye Mezhebi doğmuştur.

3- Sâbbe

Sâbbe, Hz. Ali ve onunla birlikte birkaç Sahabe hariç diğerlerine dil uzatanlar/küfredenlere verilen addır. İbn Sebe' ikinci merhale olarak tahriklerine devam etmiş, ilk üç halifeyi Hz. Ali'nin hilâfet hakkını gasbetmekle suçlamıştır. Daha sonra da İlk üç halife ile bunlara bey'at eden Ashab-ı Kirama sebbetmeye başlamıştır. Onun bu tahriklerine kapılanlar Hz. Ali ile birlikte Ammâr b. Yâsir, Selmân-i Fârisî, Ebu Zerr el-Gıfârî gibi bir kaç Sahâbeye hürmet gösterip tezkiye etmiş (tevellî), diğer bütün Ashaba çirkin sözler söylemiştir. Sayıları kalabalık olan bu zümre daha sonra Râfiza veya İmamiyyeyi teşkil edecektir.

4- Ğaliyye

Ğaliye, müfritler/aşırılar demektir. Abdullah b. Sebe›in yürüttüğü fitnenin son aşamasında Hz. Ali›nin şahsını tanrılaştırma gayretlerine girmiştir. İbn sebe, Hz. Ali'nin Tanrı olduğunu veya Tanrı'nın ona hulul ettiğini iddia etmiştir. Bu iddia ile de az çok taraftar toplamış, hatta bunlar kanaatlerini Hz Ali'ye söyleme cür'etinde bile bulunmuşlardır. Halife bunları cezalandırmış İbn Sebe'yi de Medâin'e sürmüştür. Bunlar daha sonra gerçek manada Şia'dan sayılamayacak müfritleri(Ğulât-ı Şîa) teşkil etmiştir.[16]

D) HZ. ALİ SONRASI ŞİİLİK

Hz. Ali'nin vefatından sonra, şîîlik, Irak merkez olmak üzere tarihin muhtelif devirlerinde Suriye, İran, Hindistan, Türkistan, Yemen, Kuzey Afrika ve diğer İslâm ülkelerine yayılmıştır. Bu devirden itibaren inkişaf eden şîîliği dört grup halinde incelemek mümkündür: Keysâniyye, Zeydiyye, İmamiyye ve Ğaliyye. Keysâniyye müstakil olarak devam edemeyip İmamiyyeye katıldığı dikkate alınırsa Şîa, sonraki dönemlerde diğer üç ana fırka halinde temsil edilmiştir. Şimdi bunları inceleyip değerlendireceğiz.

1- KEYSÂNİYYE

a) Ortaya Çıkışı

Keysan, Hz. Ali'nin azadlı kölesi olup yine onun oğlu, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin (ö.81/700) öğrencisidir. Bazılarına göre Keysan, Muhtâr-ı Sekafî'nin (ö.67/687) adıdır. Bu ihtimallerden hangisinin doğru olduğunu kestirmek mümkün olmamakla beraber Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sekafî'nin Şîa tarihinde siyâsî ve fikrî yönden büyük rol oynadığı şüphesizdir. Önceleri Haricî olan Muhtar,

16 Abdulkahir el-Bağdadî, *el-Farg Beyne'l-Fırag*, Beyrut, 1417/1997, 213 vd.; Topaloğlu, a.e., s. 197-199.

bir müddet sonra Mekke'de hüküm met eden Abdullah b. ez-Zübeyr'e (ö.73/692) katılmış, fakat hicrî 66 tarifinde ondan da ayrılarak şîî-keysânî bir görünüşle ortaya çıkmıştır. Daha sonra etrafına topladığı taraftarlarıyla Kerbela faciasının intikamını almak için mücadele etmiştir. Muhtar-ı Sekafî hicrî 67/687 tarihînde Mus'ab b. Zübeyr tarafından öldürülmüştür.[17]

b) Keysâniyyenin Görüşleri:

1. Hilâfet, Hz. Ali'den (diğer bir görüşe göre Ali ile birlikte Hasan ve Hüseyin'den) sonra, oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'nin hakkıdır.

2. "Bedâ" haktır. Sözlükte zahir olmak, ortaya çıkmak manasına gelen bedâ', keysaniyeye göre Allah'ın bir hadisenin nasıl vuku bulacağını önceden haber verip, sonra o hadiseyi tam aksi bir şekilde yaratmasıdır.

3. "Rec'at"(tekrar dünyaya dönüş) haktır. Muhammed b. el-Hanefiyye ölmemiştir Medine'ye yedi konak mesafede bulunan Radvâ dağında yaşamaktadır, zamanı gelince oradan inip imameti ele alacaktır. Şia'da rec'at ve mehdî fikirlerini ilkin ortaya atan Keysâniyye olmuştur.

4. İmamet, Hz. Fatıma'nın neslinden gelen zevatın sonra Muhammed b. el-Hanefiyye'ye intikal etmiştir. Fakat imametin kendi oğlu Ebû Haşim'den sonra kime intikal ettiği konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Kimi İbnu'l-Hanefiyye'nin sağ olduğunu ve dönüp geleceğini iddia ederken diğer bazı guruplar imameti Hz. peygamberin amcası Abbas'ın nesline intikal ettirmiştir. Böylece Şîa içinde imametin bir de Abbâsiyye kolu ortaya çıkmıştır.

5. Ğulat Keysâniyye guruplarından bazılarına göre rûh-i ilâhî, İmam saydıkları Beyân b. Sem'ân'a, diğer gruba göre Abdullah b. Amr b. Harb'e intikal etmiştir.

6. Ğulat sayılan Keysâniyye guruplarından bazılarına göre tenâsüh (ruh göçü) gerçektir.

7. Din, İmama mutlaka itaatten ibarettir, dinî emir ve yasaklar önemli değildir.

8. Muhtâr-i Sekafî'nin nübüvvet iddiasında bulunduğuna dair rivayetler de mevcuttur.[18]

Keysâniyye Hz. Ali'nin vefatından çeyrek asır sonra ortaya çıkmış, Zeydiyyenin Zuhuruna kadar, yarım asır Şîî çoğunluğu temsil etmiştir. Görüldüğü gibi Keysâniyye Hz. Ali'nin hayatında teşekkül eden Sâbbe grubunu devam ettirmiş oldu. Onun devrinde Mufaddıla ve Ğaliyyenin sayısı oldukça azdı. Keysâniyye bir fırka olarak Zeydiyye ve İmamiyyenin ortaya çıkışına kadar devam etmiş, ondan sonra çoğunluğu İmamiyyeye, bir kısmı da Zeydiyyeye ve Gulât-ı şia'ya katılarak müstakil varlığını kaybetmiştir.

2. ZEYDİYYE

a) Mezhebin ortaya çıkışı:

İmamet zincirini dördüncü İmam Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'den sonra Oğlu Zeyd ve akabinde de Onun oğlu Yahya ile devam ettirenlere verilen isimdir. İmam Zeyd, İslam tarihin-

17 Muhammed Ebu Zehra, İslam'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, Çev. Sıbğatullah Kaya, Ankara, ts., s.48-48.

18 Şehristanî, a.e., s.145; Ebu Zehra, a.e., s.49-50.

de Hz. Hüseyin'in şehit olmasından sonra Emevilere karşı Ehl-i Beyt adına ayaklanan ilk kişidir. Zamanının en büyük fakîhi, âlimi ve hatibi olan Zeyd'e, Kûfe'liler ısrarla başvurarak bey'at etmek istediklerini söylemişler, o da hicrî 121 yılında kendilerinden bey'at almış, Emevilerle mücadele etmeye karar vermişti. Fakat tam devlet kuvvetleriyle karşı karşıya gelindiği bir sırada Zeyd'in taraftarları kendisine başvurmuş, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer hakkında ne diyeceğini sormuş, o da hayırdan başka bir şey söyleyemîyeceğini ifade etmişti. Bunun üzerine sayıları 15-40 bin arasında değişik olarak rivayet edilen taraftarları kendisini terkederek dağılmış, Zeyd kendisine sâdık kalan 200 kadar zat ile beraber sürdürdüğü savaş sonunda öldürülmüştür. Zeyd'in oğlu Yahya da yürüttüğü mücadeleler sonunda 125/743 yılında Cûzecan'da yakalanarak öldürülmüştür. İşte bu hadiselerde Zeyd'in ve oğlu Yahya'nın tarafını tutanlara, onların fikirlerini benimseyenlere Zeydîyye, Zeyd'i ilk iki halifeye sebbetmediği için terkedenlere de Râfızî denilmiştir.

b) Temel Görüşleri:

1. Bütün Şîa guruplarında olduğu gibi Zeydiyyenin de dayandığı ana görüş imamettir. Onlara göre Hz. Fatıma'nın neslinden olmaktan başka âlim, zâhid, cesur, cömert olmak ve imamet davasında bulunmaktan ibaret olan beş şartı kendisinde toplayan kişi imamete lâyıktır. Evlâd-ı Fâtıma'dan olan bir zatta bu şartların bulunup bulunmadığı, Şiadan görüşlerinin isabetliliğine güvenilir bir heyetin tesbitine bağlıdır. O halde hilâfet, diğer Şîî gurupların iddia ettiği gibi, nassa dayanmaz. Orada veraset ve vesayet bahis konusu değildir. Zeydiyye bu konuda Mu'tezile görüşünü benimsemiştir. Belki Zeydiyyenin Ehl-i Sünnete çok yakın olmasının sebebi de budur.

2. Hz Peygamberden sonra en faziletli insan Hz. Ali'dir. Resûlüllah sadece onun hilâfetini tayin etmiştir. Fakat bu tayin ismen değil, vasfen olmuştur. Yani Hz Peygamber, Hz. Ali'nin fazileti, kemali, güzel vasıf ve huyları hakkında o kadar çok şey söylemiştir ki bunlar, onun kendisinden sonra ilk halife olmasının delilleriydi. Ashab-ı Kiram bunu düşünemeyip başkasına bey'at etmekle hataya düştü. Bununla beraber Ashaba bu hareketinden dolayı sebbedilemez. Daha üstün (efdal) varken ondan dûn olanın (mefdûl) imameti caiz olduğundan Hz. Ebubekir ve Hz Ömer'in imameti caiz ve muteberdir.

3. Hz. Ali'nin hilâfeti deruhte edişini müteakip giriştiği mücadelerde, yapmaya mecbur olduğu savaşlarda ve Hakem vak'asında kendisi haklı, muhalifleri haksızdı.

4. Mürtekib-i kebîrenin peşinde namaz caiz değildir. O, tevbe etmeden öldüğü takdirde ebedî olarak cehennemde kalır.

5. Fıkıh'ta -birkaç mesele hariç- hepsi Hanefîdirler.[19]

Zeydiyye daha sonraki yıllarda Sâlihıyye veya Bütriyye, Süleymaniyye veya Cerîrıyye ve Cârûdiyye isimleriyle bilinen kollara ayrılmıştır. Günümüzde Zeydiyye mensupları daha çok Yemen'de bulunmaktadır.

---

19 Şehristanî, a.e., s.153-156;Topaloğlu, s. 204; Ebu Zehra, s.52-53.

3. İMAMİYYE

İslâm tarihi boyunca Şîaya bağlılık iddiasıyla ortaya çıkan fırkaların özellikleri göz önünde bulundurulduğu takdirde bir terim olarak İmâmiyye'den Râfıza'nın kasdedildiğini anlaşılır. Şöyle ki Şîa gruplarından Keysâniyye varlığını sonraki devirlere kadar sürdürememiş, diğer Şîa gurupları içinde yok olmuştur. İmamet konusunda kendisine has mutedil bir görüşe sahip bulunan Zeydiyye zaten ayrı bir isimle anılmıştır. Ğulât ise gerçek mânâdaki Şîadan kabul edilmemiştir. O halde İmamiyye denilince, zuhurundan itibaren daima Şîa çoğunluğunu teşkil eden Râfıza anlaşılmalıdır. İmamiyye de müteahhir devirlerden itibaren İsnâaşeriyye/on iki İmamcılar kolu tarafından temsil edilmiştir.

En kalabalık Şîa cemaatini teşkil eden İmamiyye, kendi arasında birçok talî kollara ayrılmıştır. Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn'den (ö.94/712) itibaren İmamiyye gurupları hemen hemen her bir İmamın vefatı üzerine yeni İmamın tesbiti konusunda fikir ayrılığına düşmüşler, bütün İslâmî fırkaların kollarından daha çok kollara ayrılmışlardır. Biz, burada öncelikle isnaaşariyye üzerinde duracağız daha sonra da Gulât-ı İmamiyyeye temas edeceğiz.

a) İsnâaşeriyye/Oniki İmamcılar

İmamiyye çoğunluğu, Cafer-i Sâdık dâhil ilk altı İmam hakkında ittifak ettikleri halde onun vefatından sonra (148/765) imametin beş oğlundan hangisine intikal ettiği konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bunlardan büyük bir çoğunluk Mûsâ el-Kâzım'ı İmam tanımış, fakat onun vefatı konusunda, yani Mûsâ el-Kâzım'ın gerçekten ötüp ölmediği konusunda ihtilâfa düşmüş, ekseriyeti onun vefat ettiğine inanmıştır. İşte bu guruba, Mûsâ el-Kâzım'ın vefatına kesin olarak hükmettiği için el-Kat'ıyye, imameti onun oğlu Ali er, Rızâ'ya ve ondan sonra gelip on iki İmamı tamamlayan malûm zevata nisbet ettikleri için de İsnâaşeriyye denilmiştir. Buna göre imamet Hz. Ali'den başlar, oğlu Hasan'dan sonra Hüseyin'e intikal eder; Hz. Hüseyin'den itibaren kesintiye uğramadan babadan oğula geçer ve on iki İmamı tamamlar. Sonraki devirlerde mutlak olarak İmamiyye denilince İsnâaşeriyye akla gelir. Şîanın çoğunluğunu onlar teşkil eder.

On iki İmam şunlardır:

1. Alî b. Ebî Tâlib, el-Murtazâ (ö. 40/661)
2. Hasan b. Alî, el-Müctebâ (ö. 50/670)
3. Hüseyn b. Alî eş-Şehîd (ö. 61/680)
4. Alî Zeynelâbidîn b. el-Hüseyin (ö. 94/712)
5. Muhammed el-Bâkır b. Ali (ö. 114/732)
6. Ca'fer es-Sâdık b. Muhammed (ö. 148/765)
7. Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer (ö. 183/799)
8. Alî er-Rızâ b. Mûsâ (ö. 203/818)
9. Muhammed el-Cevâd et-Takıyy b. Ali (ö. 220/835)
10. Alî el-Hâdî en-Nakıyy b. Muhammed (ö. 254/868)

11. Hasan el-Askerî b, Alî (ö. 260/873)

12. Muhammed el-Mehdî b. el-Hasen (doğumu, 256/870)

Sonuncu İmam Muhammed el-Mehdî hicrî 256 yılında doğmuş, kendisi beş veya altı yaşında iken babası vefat etmiş, Şîa inanışına göre bundan beş yıl sonra (h. 265) doğum yeri olan Sâmerrâ'daki babasının evinde, Serdab'a (bodrum) girmiş, oradan kayıplara karışarak bir daha geri dönmemiştir. Binaenaleyh el-Mehdî, Sâhıbu'z-Zamân, el-Muntazar, el-Hucce, el-Kaim, Sâhıbu's-Serdâddiye olarak anılan on ikinci ve sonuncu İmam ölmemiş, sadece müşahede âleminden ayrılmıştır. O (el-İmâmu'l-Ğâib) bir gün muhakkak geri dönüp şîa iktidarını sağlayacak, zulmün hâkim olduğu yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Şîa dışındaki İslâm âlimleri ise Muhammed el-Mehdî'nin 275/888 tarihinde vefat ettiğini kabul etmişlerdir. Bazı tarihçiler de el-Hasan el-Askerî'nin hiç evlâdı olmadığını ileri sürerler.

İnanışa göre Muhammed el-Mehdî ortadan kaybolduktan itibaren yetmiş yıldan fazla bir müddet Vükelâ, Nüvvâb, Süferâ diye anılan bazı zevat vasıtasıyla kendisine bağlı gruplarla haberleşmiştir. Hicrî 329 veya 339 yılına kadar süren bu zamana gıybet-î suğrâ (küçük kayıp dönem) denilmiştir. Bu tarihlerden sonra artık muhabere mevcud olmayıp gıybet-i kübrâ (büyük kayıp dönem) başlar.

Bunlar fıkıhta altıncı İmam, Ca'fer es-Sâdık'a (ö.148/765) tabidirler, bunun için kendilerine Ca'feriyye de denilmiştir. Şâh İsmâil'nin tahta geçişinden itibaren (906/1500) İran'ın resmî mezhebi İsnâaşeriyye olmuştur. Yukarıda Şia'nın genel görüşlerin saydık. İsnâaşeriyyenin bunlara ilaveten ileri sürdükleri görüşleri şöyle sayabiliriz:

Usûl-i dindeki metodları büyük çapta Mu'tezileye benzerlik arzeder. İmamiyye, Mu'tezile gibi, Allah'ın sıfatları tevil eder. Subutî sıfatları zât-ı ilâhiyyenin aynısı, fiili sıfatları da hâdis ve Zat-ı İlahî'den ayrı kabul eder. Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanır. Ehl-i sünnetin anladığı manadaki kaderi reddeder. Kul için en uygun olanı (aslah olan) yaratmanın Allah'a vâcib olduğuna inanır. Tevbesiz ölen "mürtekib-i kebîre"nin cehennemde ebedî kalacağını söyler.

Bu mezhebe göre İmameti nas ile belirlenmiş bulunan Hz. Ali'den önce kendilerine bey'at edilen zevat (ilk üç halife) meşru İmam değildir. Onlara göre bu üç halife Hz. Ali'nin hakkını gasbettikieri için zalimdirler, bunlar ve bunlara bey'at eden Ensar ve Muhacir (5-6 kişi hariç) aynı durumdadır.

Başta Hz. Ali olmak üzere İmamlar insanların muhtaç olduğu her şeyi bilir. Ayrıca İmamlar Peygamberler gibi günahlardan korunmuştur. Nebîler, Resuller, İmamlar ve melekler ma'sûmdurlar. İster küçük olsun, ister büyük olsun hiç bir günah işlemezler. Onların masum olduğunu kabul etmeyen (câhil) kimse ise kâfirdir. Mu'cize dâhil olmak üzere İmam ile nebî arasında hiç bir fark yoktur. İmamlar Allah ile kul arasında bir nevi vasıta ve şefaatçi olmaktadırlar. Dinî gerçekler ve hükümler an-

cak ma'sum İmamların nakillerinden öğrenilebilir. Kitab ve sünnetin tefsir ve izahı da sadece onlara aittir. Binaenaleyh ma'sum İmam ortaya çıkıp da emretmedikçe savaş yapılamaz; ismet sıfatını taşımayan hâkimin verdiği hüküm muteber sayılmaz. Yine ma'sum İmam olmadıkça Cuma ve cemaatle namaz kılınamaz. Bu sebeple İmamîler camilerden çok, kendilerince mukaddes sayılan İmamların türbelerine önem verirler.

Hz. Ali'nin vefatından sonra Şîa İmamlarının giriştikleri iktidar teşebbüsleri başarısızlıkla sona ermiş, bir kısmı şehid edilmiş, Şîa inanışına göre eceliyle ölmüş gibi görünenler bile düşmanları tarafından zehirletilerek öldürülmüştür. Bu durum, temelde siyasî bir kuruluş olan şîayı sukut-i hayale uğratabilirdi. Bu sebeple Keysâniyye ile birlikte daha ilk devirlerden itibaren liderlerden bazılarının Hz. İsâ gibi gerçekten ölmedikleri, bazı yerlerde sağ olarak ikamet ettikleri veya bazı gurupların anlayışına göre ölmüşlerse bile kıyametten önce bir gün diriltilerek yeniden insanlar arasına dönecekleri, yeryüzü zulümle dolduktan sonra onu adaletle dolduracakları iddia edilmiştir. Dönüşü beklenen zata da İmâm-ı Muntazar ve hidâyete erdirilmiş manasında mehdî lâkabı verilmiştir.

Bu mezhepte takiyye vaciptir. Bir şii kendilerinden olmayan kişilere karşı kimliğini gizlemelidir. Onu terkeden, namazı terkedenle aynı durumdadır. İmamiyye çoğunluğu, usûl-i dinde akla rol verdikleri halde furu'da rey ve içtihada iltifat etmemişler, ahkâm-ı fer'iyyeyi masum kabul ettikleri İmamlarına dayanan rivayetlere istinad ettirmişlerdir.[20] Başta İran olmak üzere bu mezhep mensupları Azerbeycan ve Irak'ta nüfusunn çoğunluğunu oluşturmaktadır.

b) Ğulât-ı İmâmiyye:

İmamiyye, zuhur ettiği zamandan itibaren en kalabalık Şîa guruplarını bünyesinde toplamıştı. Bu gurupların içinde, görüşlerini İslâm'la telif etmeye imkân olmayan aşırı düşüncelere sahip müfritler de vardı. Bu müfritlerin görüşleri arasında teşbih, tecsîm, hulul, tenasüh, bedâ' gibi gibi sapık iddialar mevcutdu. Zamanla süzülen, berraklaşan ve İsnâaşeriyye tarafından temsil edilen İmamiyye akidesi bu müfrit görüşleri reddetmiş, İmâmiyye âlimleri müfritlerle mücadele etmişlerdir. Ne var ki bütün ifrat kalıntılarının İsnâaşeriyye telâkkilerinden tamamen silinip gittiğini söylemek de mümkün değildir. İsmailiyye, Nusayriyye ve Dürzilik bunlardandır.

1. İsmailiyye/Batıniyye

İsmâîliyyeye göre Cafer-i Sadık'tan sonra meşru imamet, nassın tayini ile onun oğlu İsmail'e aittir. Gerçi bazı İsmâîlîler, İmamları İsmail (ö.143/760)'in babasından önce vefat ettiğini kabul ederler. Fakat bu, imametin onun evlâdına intikal etmesine mâni teşkil etmemiştir. İmamet İsmail'den sonra oğlu Muhammed el-Mektûm'a, sonra oğlu Ca'fer el-Musaddak'a, daha sonra da oğlu Muhammed el-Habîb'e intikal etmiştir. İsmi geçen son üç İmam faaliyetlerini gizli yürütmüş Muhammed el-Habîb'den sonra gelen oğlu Ubey-

20 Şehristanî, a.e., s.163-166; Topaloğlu, a.e., s. 207-215; Ebu Zehra, a.e., s. 54-60.

dullah el-Mehdî'den itibaren İmamlar ortaya çıkmış, Kuzey Afrika'da İsmâîlî bir devlet kurmuşlardır.

İsmâîliyye de diğer şîa gurupları gibi, Irak'ta zuhur etmiştir. Fakat gördüğü baskı yüzünden İran, Horasan, Hindistan, Türkistan taraflarına kaçmışlardır. Oralarda Brahman, Budist, Yeni Eflâtunculuk, Keldan ve İran akide ve felsefeleriyle karışmış, onlardan tesir almış, inanışlarındaki İslâmî rengi yitirmiştir. İsmâîlîler fıkhın ibadet ve muamelâta dair hükümlerinde İsnâaşeriyyeden pek farklı değildir.

Bunlara nasların zahiri manalarını kabul etmeyip bunların gerçek anlamlarını ancak Tanrı ile ilişki kurabilen Masum İmamın bilebileceğini savunduklarından batıniyye; Küfe'deki aşırı şii İsmaili dâisi Hamdan b. Eşas Karmat'a (ö.293/906) nispetle Karmatiyye; her türlü sır ve hakikatin ancak Masum İmamın öğretmesi ile bilinebileceğini savunduklarından Talimiyye; sistemlerini yedi rakamı üzerine kurmalarından ve bu rakama kutsiyet atfetmelerinden dolayı da Seb'iyye denilmiştir.

İsmailiyye ile birlikte zikredilen Bâtıniliğin kurucusu Meymün el-Kaddâh'tır. Aslen İran'ın Ehvaz bölgesinden olan el-Kaddâh, mecûsî (veya Yahudî) iken Cafer-ı Sâdık'ın (ö. 148/765) yanında güya Müslüman olmuş ve onun hizmetine girmiştir. Fakat hicrî 170 yılında Kûfe'de Müslümanlara tuzaklar kurarak her âyet ve hadisin bir iç manası (te'vili) bulunduğunu, zahirî mananın bir sembolden ibaret olduğunu iddia etmiş; namaz, oruç, zekât gibi dînî vecibelerin gereksiz olduğunu söylemiştir. el-Kaddâh'ın oğlu Abdullah (ö.180/796) da babasının yolundan yürüyerek şîîlik perdesi altında bozuk fikirlerini yaymaya devam etmiş ve rolünü, kendisinden sonra oğlu Ahmed'e devretmiştir. Ahmed Şam'dan çıkarak Irak taraflarına gitmiş, orada Karmat adında biriyle işbirliği yaparak Bâtınîliği yaymaya devam etmiştir. Karmat'ı, Hamdan Karmat (ö. 293/906) adındaki öğrencisi takibetmiştir. Bu sebeple Bâttniyyeye Karmatîler denilmeye başlanmıştır.[21] Gittikçe yayılan Karmatîliğin Irak, Bahreyn, İran, Rey, Curcan, Horasan, Sicistan ve Yemen taraflarında taraftarları oluşmuştur. Günümüzde İsmaililer daha çok Hindistan'da bulunmaktadırlar.

2. Nusayrilik

Nusayrîlik, Muhammed b. Nusayr en- Nemirî (ö. 270/883) tarafından kurulmuş batınî karekterli bir fırkadır. Nemîriyye diye de anılan fırka, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Alevîler (el- Alevîyyün) diye anılmaya başlanmıştır. Hz. Ali'ye bir çeşit ulûhiyet nispet eden fırka, İslam'ın temel inançları ve ibadetleri konusunda batınî yorumlarla kendine has inanç ve anlayışlar geliştirmiştir.[22] Gizliliğe özel önem verdikleri için bilim çevreleri inançları ve amelî hayatlarını tespit edememiştir. Diğer batınî yapılar gibi bu fırkanın bünyesinde Şiî-İslâmî anlayışlardan başka Sabiîliğin, Musevîliğin ve Hıristiyanlığın izleri bulunmaktadır.

İbn Nusayr, İsnaşariyye Şiîliğince onuncu İmam kabul edilen Ali en-

---

21 Şehristanî, a.e., s.199-207; Topaloğlu, a.e., s. 217; Ebu Zehra, a.e., s. 60-61

22 Şehristanî, a.e., s.192-193.

Nakî ile on birinci İmam kabul edilen Hasan Askerî zamanında yaşamıştır. O, Ali en-Nakî'nin ilâhlığını, kendisinin de onun tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia etmiş, tenasühü benimsemiş, İslam'ın bazı haramlarını helal saymıştır. Haşan Askerî zamanında ise onun "bâb"ı olduğunu iddia etmiş, onun vefatının ardından on ikinci İmam Muhammed Mehdî'nin gaybete intikal ettiğine inanılmasıyla birlikte kendisinin onun elçisi olduğunu söylemiştir. İbn Nusayr'in 270/883 yılında ölümünün ardından fırkanın başına Muhammed b. Cündüb, onun kısa zaman sonra vefatından sonra da Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cünbülânî geçmiştir. Bunlardan İbn Muhammed Cünbülânî, Cünbülânî adıyla anılan bir tarikat kurmuş ve fırkaya tasavvufî bir boyut katmıştır. Cünbülânî'nin 287/900 yılında ölümünden sonra hareketin başına Hüseyin b. Hamdan el Hasibî geçmiş, fırkanın sistemleşmesi ve yayılmasında büyük rol oynamıştır. Kitâbü'l-Mecmû' isimli eseri fırkanın ana kaynağı olmuştur. Hasibî, akrabalık ilişkileri bulunan Büveyhî hanedanlığına sığınıp desteklerini almıştır. Bu dönemde kaleme aldığı "el-Hidâyetü'l-Kübrâ" ve "el-Mâide" isimli eserlerini Büveyhî hükümdarı Seyfüddevle'ye ithaf etmiştir.

Karmatîler'in 10. yüzyılın başında Suriye'yi ele geçirmesiyle fırka mensuplarının bir kısmı Suriye'de kalmaya devam ederken bir kısmı Antakya bölgesine çekilmiştir. Lazkiye ve çevresi Haçlılardan Selahattin Eyyûbî tarafından kurtarılınca bölge Eyyûbîler'in hâkimiyetine girmiştir. Memlükler döneminde Sultan Baybars, sultan ve Kalavun Nusayrilerin yaygın İslâmî anlayışa mensup zümrelere katılması için teşebbüslerde bulunmuşlarsa da sonuç alınamamıştır.

Mercidabık savaşı sonrasında Osmanlı Devleti idaresine giren Nusayrîler uzun dönem Halep eyaletine bağlı olarak, mahalli şeyhlerin denetiminde muhtar bir hayat yaşamışlardır. II. Abdülhamit zamanında diğer batınî topluluklar gibi Müslüman halk arasında kabul edilerek mecburi askerliğe tabi tutulmuş, ayrıca bölgedeki Hıristiyan misyonerlerinin propagandalarına karşı tedbir talepleri dikkate alınarak destek vaadinde bulunulmuş, belli yerleşim merkezlerine camiler inşa edilip İmamlar tayin edilmiştir. Ancak bu tedbirler sınırlı oranda kabul görmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonunda bölgenin önce İngilizler sonra Fransızlar tarafından işgali sonrasında ise tamamen son bulmuştur.

Nusayrî toplumu günümüzde Suriye, Türkiye ve Lübnan'da yaşamaktadır. Suriye'de Lazkiye ve Cebel-i Ensâriyye bölgesi başta olmak üzere ülkede tahminî olarak % 8-12 arasında gösterilen bir nüfus oranına sahiptir. Türkiye'de Hatay ile kısmen Adana ve Mersin'in çeşitli yerleşim birimlerinde, Lübnan'da ise daha çok kuzey kesimlerde on bin dolayında nüfusa sahip küçük bir gurup olarak varlığını devam ettirmektedir.

Fırkanın temel inançları, Hamdan el-Hâsibî tarafından düzenlenen "Kitabü'l-Mecmû"ya dayanır. On altı sureden oluşan kitabın "şehâdet"

adını taşıyan on birinci suresindeki şu ifade, fırkanın temel akidesini teşkil eder: "Ben şehadet ederim ki Ali b. Ebî Talib'ten den başka ilah, Muhammed Mahmûd'dan başka hicâb, Selmân-ı Fârisî'den başka bâb yoktur." Burada Ali "mânâ", Muhammed "isim" yahut "hicâb", Selman ise "bâb" olarak anılmakta; ilki "ayn", İkincisi "mim", üçüncüsü "sin" harfiyle sembolize edilmektedir. Böylece "ayn-mim-sin" fırkanın sembolü halini almaktadır. Aynı suredeki şu ifade de fırkanın inanç kimliğini ortaya koymaktadır: "Ben Nusayrî dininden, Cündubî görüşünden, Cünbülânî tarikatından, Hasîbî mezhebinden, Cillî görüşünden, Meymûnî fıkhından olduğuma şehadet ederim".

Nusayriler ibadetleri Müslümanların genelinden farklı olarak kendi batınî anlayışlarına parelel biçimde tevil etmektedirler. Mesela onlara göre namaz, Ali'ye açılan kalbin niyazıdır. Özel mekâna, camiye ihtiyaç duyulmadığı gibi her hangi bir yöne dönmeye de gerek yoktur.

Nusayrîlik'teki vefat etmiş bir büyüğün kabri yahut rüyada uğradığına inanılan kutsal bir şahsın uğrak yeri, beyaza boyanıp çoğu kere üstüne basit bir kubbe yapılarak belirli hale getirilen yerlerin ziyareti son derece önemlidir. Fırkanın temel öğretileri "sır" olarak kabul edilmiş ve bunların Nusayrî olmayanlara açıklanması şiddetle yasaklanmıştır. Ergenlik çağına gelen erkekler "sırlar"ı öğrenmek üzere "din amcası" adı verilen Nusayrîliği bilen bir kimsenin yanına gönderilir. Çocuk din amcasının manevi bir evladı kabul edilir ve kalacağı birkaç hafta içinde Kitabü'l-Mecmû'u ezberler. Bayanların dini mükellefiyeti sınırlı olan ve batınî namazı kılmakla yükümlü sayılmayan kız çocukları için böyle bir eğitim yoktur. Fırkada dinî hiyerarşi büyük şeyhlik, şeyhlik, nakiplik ve neciplikten oluşur. Büyük şeyh geniş bir otoriteye sahiptir.[23]

3. Dürzilik

Dürzîlik, Fatımî Halifelerinden 996-1021 yılları arasında hüküm sürmüş olan Hâkim-Biemrillah'ın İlâh olduğunu, bütün dinlerin geçerliliklerinin bittiğini ileri süren bir fırkadır. Hamza b. Ali tarafından kurulan bu mezhep Dürzîlik adıyla yaygınlaşmıştır. Bu isim fırkaya, önceleri Hamza'nın yakını ve dâisi iken daha sonra mürted sayılan Anuş Tekin ed-Derezî'nin yoğun propagandalarından dolayı verilmiştir.

Dürzîlik siyasi olarak Fatımî Devleti, kültürel olarak ise bu devletin dayandığı Batınî-İsmailî bir ortamda teşekkül edip gelişmiştir. Dürzîlere göre, Hâkim- Biemrillah altıncı Fatimî halifesi olarak tahta çıktıktan kısa bir zaman sonra yeni bir dönemin geldiğini müjdelemek üzere etrafa davetçiler göndermiştir. "Keşf Dönemi" olarak da isimlendirilen bu dönemde hakikatin ortaya çıkacağı, tevhidî bilginin kendisini bu harekete hazırlayan kimselere kapalı kalmayacağı ifade olunmuştur. Nihayet 1 Muharrem 408/30 Mayıs 1017 yılında Perşembe günü gün batarken Hâkim Biemrillah yeni dönemin başladığını ilan eden bir bildiri dağıtmıştır. İlanın halka duyurulduğu günün akşamında Hamza

23 Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi,* Ankara, 2013, 327-328; Ebu Zehra, a.e., s. 63-64.

b. Ali de hareketin İmamı olarak ilan edilmiştir. Bazı kaynaklarda Hâkim'in ulûhiyetini bizzat ilan edip etmediği konusunda farklı değerlendirmeler olmakla birlikte, onun hilafete gelişinden bir müddet sonra bu anlayış etrafında bir zümreleşmenin başladığı bilinmektedir.

Hâkim'in ulûhiyetini yaymak için girişimde bulunanların başında Muhammed b. İsmail Anuş Tekin ed-Derezî gelmektedir. Hâkim de mahiyetinde bulunanlara Anuş Tekin'i dinlemeleri ve düşüncelerini kabul etmeleri talebinde bulunmuştur. Kendisine "Seyyidü'l-Hâdîn" (yol gösterenlerin efendisi) unvanını veren Anuş Tekin'in, kendisini Hamza'nın yerine İmam göstermesi ve bu uğurda ciddi mücadeleye girmesi onun şirke düşmekle suçlanmasına yol açmıştır. Nihayet 9 Mayıs 1019'da Hâkim'in emriyle öldürülmüştür. Hakim Biemrillah'a ulûhiyet isnadının ilk olarak Hasan b. Haydar el Ferganî tarafından yapıldığına dair iddialar da mevcuttur.

Hâkim-Biemrillah'ın ulûhiyetinin ilan edildiği gün hareketin İmamlığına getirilen Hamza b. Ali, fırkanın teşekkülü ve yayılmasında etkili olan kişidir. Hâkim'in vefatından sonra hilafete geçen Zâhir döneminde Dürzî davetini kabul edenlere karşı girişilen baskıya rağmen davet faaliyetlerini temkinli bir şekilde sürdürmüştür. Zâhir'in ölümünden sonra kısa süreli bir rahatlık olmuşsa da peşinden yeniden baskıların artması üzerine 434/1042 yılında davete son verdiğini, tevhid inancının son şeklini aldığını, artık yeni hükümlerin gelmeyeceğini belirterek gaybete girmiştir.

Böylece fırka belirlenen ilkeler çerçevesinde son şeklini almış, giriş ve çıkışlar yasaklanarak fırka kapalı bir toplum haline dönüşmüştür.

Dürzî daveti, daha çok Bilâdüş'ş-Şam diye anılan Ürdün, Filistin ve Lübnanda yayılmıştır. Haçlılar bölgeyi işgal ettiklerinde Dürzîler genellikle Haçlılarla müşterek hareket etmiş, onların yanında yer almış ve onlara yardımda bulunmuşlardır. Memluklüler devri Dürzîler için hareket alanlarının daraldığı bir dönem olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransızlar'a ve ingilizler'e taraftar olan Dürzîler, Osmanlı aleyhine önemli faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Sahip olduğu batınî özellik, mensuplarının kapalı toplum olarak yaşaması, öğretilerin başkalarına yansıtılmaması gerektiği konusunda vurgulu tutum dolayısıyla Dürzîlik'in inanç esasları ve amelî hayatla ilgili anlayış ve uygulamaları yüzyıllarca bilinememiştir. Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre Dürzîliğin inanç ve amelle ilgili esasları şöyle özetleyebiliriz:

Hâkim-Biemrillah'ın ilah olduğuna inanmak: Dürzîlere'e göre bütün varlığın kaynağı Allah'tır. Allah, insan idrakinin ifadesi olan kelimeler aracılığıyla beşeriyete hitap etmesi mümkün olmadığından, muhtelif zuhur ve tecellilerle insanlara yaklaşmıştır. Bu tecellilerinin ilki el-aliyyü'l-a'lâ şeklinde vuku bulmuştur. Bu zuhuru bazı perdelenme dönemleriyle birlikte yetmiş devre takip etmiştir. Allah'ın en son ve mükemmel tecellisi Hâkim-Biemrillah'ta görülmüştür. Bu bakımdan Hâkim'in birbirinden ayrılmayan lahutî/ilâhî ve nasutî/beşeri iki yönü vardır.

Eşyanın ilk illeti olarak "emr"i yani Hamza b. Ali'yi Bilmek: Dürzîlik sisteminde Hamza b. Ali, Hâkim'den sonra en önemli unsur olan "emr" makamındadır. Ayrıca ona "küllî akl", "kâimü'l-hak", "imâmü'z- zaman", "tarîk-i müstakim", "illetü'l-ilel", "en-nebiyyü'l-kerim" gibi unvanlar da verilmiştir. Hamza'nın muhtelif devirlerde çeşitli zuhurlar gösterdiğine inanılır. Hz.Adem devrinde Şantil, Hz. Nuh döneminde Pisagor, Hz. İbrahim devrinde Hz. Davud, Hz. Musa zamanında Hz. Şuayb, Hz. İsa zamanında Mesih, Hz. Muhammed devrinde Selman-ı Fârisî, nihayet Hâkim devrinde Hamza b. Ali olarak görülmüştür. Dürzîler'e göre Hamza, Allah'a giden yol, Allah'ın arşını taşıyan meleklerin yaratıcısı ve Allah ile kullar arasında aracıdır.

Yedi esası bilip yerine getirmek: Hamza b. Ali, İslam'daki kelime-i şehadet, namaz, oruç, hac, zekât, cihat ile bazı fırkalardaki velâyet gibi esasları iptal etmiştir. İptal edilenlerin yerine şu yedi esas vaz edilmiştir: 1.Namazın yerine doğru sözlülük. 2. Zekâtın yerine din kardeşini korumak. 3. Hâkim'den önceki inanç ve ibadetler "mevcut olmayan"a ibadet sayıldığından hiçbir değeri yoktur. Oruç yerine ikame edilmiştir. 4.Haccın yerine İblisler ve azgınlardan uzaklaşmak. 5. Kelime-i şehadet yerine Hâkim'i her devirde tek ilah olarak tanımak. 6. Cihadın yerine Hâkim'in hüküm ve fiiline rıza göstermek. 7. Velayetin yerine her durumda Hâkim'in hükmüne boyun eğmek getirilmiştir. Görüldüğü gibi İslâmî mükellefiyetler kaldırılmış, batınî tevillerle temel ibadetler bambaşka mahiyete dönüştürülmüştür.

"Hudud"u tanımak: Dürzîler'e göre "hudûd", Hamza tarafından görevlendirilen peygamber derecesinde kimselerdir. Bunların ilki Muhammed b. Hâmid et-Temimi, ikincisi Ebû Abdullah Muhammed b. Vehb, Üçüncüsü Ebü'l-Hayr Selâme b. Abdilvehhâb Dördüncüsü Bahâeddin Muktenâ'dır.

Takammus: Dürzîlere'e göre insanların ruhları bir defada ve sınırlı olarak yaratılmıştır. Bu sebeple sayıları artmaz ve eksilmez. Dürzîler insan ruhunun bitkilere ve hayvanlara geçtiğini reddeder, bu yüzden de tenasüh yerine "takammus" kelimesini kullanırlar.

Yaratılış ve Âhiret: Dürzîlik'te yaratılış Yeni Eflatuncu görüşlere dayanır. Buna göre Allah fiziki âlemle doğrudan temas etmesi düşünülemeyecek kadar yüce ve münezzehtir. Dürzîler'e göre ahiret ve ahiretle ilgili olarak cennet, cehennem, arş, kürsi, hesâb, mizan, mükâfat ceza gibi şeyler hep bu dünyadadır.

Evlenme, Miras ve Dinî Hiyerarşi: Birden fazla kadınla evlenmek yasak olup böyle bir nikâh batıldır. Bir bayan veya erkeğin Dürzî toplumu dışında birisi ile evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Dürzî hukukuna göre kadının da boşanma hakkı vardır. Dürzîler arasında miras taksimi daha çok Hanefî hukuk sistemine göre yapılır. Fakat yazılı vasiyet uygulaması da hayli yaygındır. Dürzî toplumu dini konuları bilen "ukkâl" ve bilmeyen "cühhâl" olmak üzere iki kısma ayrılır. Fırkanın prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olan, içki, sigara gibi şeylerden kaçınan, zühd ve takvaya dayalı

hayat yaşayan zümre ukkâl grubunu oluşturur.

Takiyye ve kutsal Metinler: Kendilerinden olmayanlara inançları ve uygulamaları konusunda ifşaatta bulunmayan ve tehlikelerden korunmak gayesiyle takiyye uygulayan Dürzîler, XIX yüzyılın ortalarına kadar kendilerini Sünni Müslüman olarak göstermişler bu maksatla camiler dahi inşa etmişlerdir. Bu tarihten sonra buna ihtiyaç hissetmemişler daha esnek davranmaya başlamışlardır. Dürzîler'in kutsal metinleri Hamza b. Ali'nin yazdığı "Resâilü'l-Hikme" veya "el-Hikmetü'ş-Şerîfe" adıyla bilinmektedir. Bu eserler 111 risaleden oluşmaktadır.[24]

Gerek Ehl-i Sünnet, gerek mutedil Şîaya mensub olan birçok Kelam ve Mezhepler Tarihi müellifi, ğaliyye guruplarını hiçbir zaman samimi kabul etmemiş; onların, haddi zatında Mecûsî, Yahudî veya Mülhid kimseler oldukları halde Müslümanların akidesini bozmak ve İslâm'ı içinden yıkmak için yerine göre Müslüman göründüklerini söylemişlerdir.

II- HARİCİLER

1. Haricî İsmi:

Haricî, "çıkmak, itaatten ayrılıp isyan etmek" anlamındaki hurûc kökünden, "ayrılan, isyan eden" anlamında hâricûn kelimesine nispet ekinin eklenilmesiyle meydana gelmiş bir terim olup topluluk ismi olarak "Hâriciyye" ve "Havâric" şeklinde kullanılır. Harici isminin anlamı insanlardan, dinden, haktan veya Hz. Ali'den uzaklaşanlar, yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar anlamındadır. Bu isim kendilerine muhalifleri ya da isyan ettikleri liderleri tarafından verilmiştir. Fırka mensupları ise Havâric ismini, "kâfirlerin arasından çıkarak Allah'a ve peygamberine hicret edenler" (Nisâ 4/100) mealindeki ayete dayanarak "Allah'a ve peygamberine hicret edenler" anlamında kullanmışlardır. Ayrıca "canlarını ve mallarını Allah'a satanlar" (Tevbe 9/111) manasındaki ayete nispetle kendilerine Ehl-i şurât demişlerdir. Sıffin'da kabul edilen hakemlere rızâ göstermeyi reddetmelerinden dolayı Muhakkime; Hz. Ali'den ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer olan Harûrâ'ya nisbetle Harûriyye ve buradaki reisleri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye nispetle de Vehbiyye adları da bunlar için kullanılmıştır.

2. Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi:

Hariciliğin doğuşu Sıffin savaşı ve burada meydana gelen Tahkim olayına dayanmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Hz. Ali'nin hilafeti, cemel vak'ası gibi olaylar sonunda İslâm toplumu siyasî ve içtimaî yönden çalkalanıyordu. Öte yandan Şam Valisi Hz. Muaviye halifeliğini ilan etmiş, Hz. Ali'nin halifeliğini tanımamış, böylece Müslümanlar iki halife ile idare edilir duruma gelmişti. Bu durum Hz. Ali ile Hz. Muaviye'yi hicri 38 tarihinde Sıffin'de karşı karşıya getirdi. Sıffîn muharebesi esnasında Hz. Muaviye, Allah'ın kitabının hakem olmasını istedi. Bunun üzerine Hz. Ali'nin askerleri arasında ihtilaf patlak verdi. Bir kısmı hakemliği kabul etmek isterken bir kısmı da bunun bir savaş hilesi olduğunu

24 Bulut, a.e., s. 376-387.

söylüyordu. Neticede Hz. Ali tahkîmi kabul etti ve temsilci olarak Hz. Ebu Musa'l-Eş'arî'yi, Hz. Muâviye ise Hz. Amr b. el-Âs'ı seçti. Hz. Ali'ye karşı gelerek onu hakemlerin hükmüne razı olması için zorlayan ve hakemin kim olacağı konusunda belirleyici olan bu grup, daha sonra hakeme gitmeyi büyük bir suç olarak kabul etti. Hatta Hz. Ali'den, işlediği bu suçtan dolayı tevbe etmesini istediler. Hz. Ali'nin, hakeme gitmeyi kabul etmekle küfre düştüğünü iddia ettiler. Kendileri de başta hakem olayında ısrar ettikleri için aynı şekilde küfre düştüklerini ancak bundan tevbe ettiklerini söylediler. Bunun üzerine anlaşmayı bozması ve tevbe ederek tahkimi reddetmesi hususunda halife Hz. Ali'yi ikna edemeyince, onu terk edip Küfe yakınındaki Harûrâ denilen yere çekildiler ve böylece ilk Haricî zümreyi oluşturdular.

Hariciler, Ali'nin ve Ali taraftarlarının yenilgisinden sonra başa geçen Emevilere karşı büyük saldırılar gerçekleştirmişler, zaman zaman belirli bölgelerin kontrollerini ele geçirmişler hatta kısa bir süreliğine Mekke ve Medine'yi de ele geçirmişler, zaman içinde geniş ordulara sahip olmuşlardır.

Müslümanlardan ayrılarak Harûra'da toplanan 12.000 dolayındaki Haricî kitle, Şebes et-Temîmî'yi askerî kumandan, Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkürî'yi de namaz kıldırmak üzere İmam seçtiler. Bu sebeple de kendilerine "Haruriyye" ya da "Muhakkime-i Ûla" denilmiştir. Kendilerine göre yönetim anlayışını da burada şekillendiren bu isyancı grup yönetimi ele geçirdikten sonra artık her şeyin şûra yoluyla icra edileceğini, biatin Allah'a olduğunu ve iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanacağını ilân ettiler. 38/658 tarihinde Nehrevan'da haricilerin büyük bir bölümü öldürülse de Hz. Ali için Sıffın'da Muaviyeye karşı verilen mücadele sonrasında ikinci bir bir düşman zümre daha çıkmış oldu. Sonuçta Abdullah b. Mülcem tarafından Hz. Ali 40/661 şehit edildi.

Emevilerin en çok başını ağrıtan grup olarak tarihe geçen Hariciler her fırsatta isyanlarına devam etmişlerdir. Emeviler zamanında defalarca adeta katliamdan geçirilen Hâriciler, toparlanarak Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'nin liderliğinde Mardin ile Nusaybin arasındaki Yukarı Dicle bölgesine yerleşip Küfe ve civarına baskınlar düzenlediler. Üzerlerine otuza yakın kuvvet sevk eden Haccâc'ın ordularını da birçok defa yenen, hatta bir ara Kûfe'ye de giren Şebîb de, Haccâc'ın saldırıları yüzünden 77/696 yılı sonlarında Kirman dağlarına kaçmaya çalışırken Ahvaz'da Düceyl suyuna düşüp boğuldu. Haricîler Emevîler'in son dönemlerinde, öncekiler kadar tehlikeli olmamakla beraber merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak isyanlarını yaygınlaştırdılar.

Abbasîler dönemi Haricîler açısından pek hareketli değildir. Abbâsîler'in ilk yıllarında Ezârika, Sufriyye, Necedât gibi bazı kollar özellikle Irak ve dolayları ile Kuzey Afrika'da birtakım isyan hareketlerine başvurmuşlardır. Ancak bunlar kısa sürede bastırılmıştır. Abbasi Halifesi Mehdî zamanında Horasan'da ortaya çıkan Haricîler, Abbâsîler'e karşı isyan ettiler, fakat üzerlerine gönderilen kuvvetler karşısında yenildiler. Giriş-

tikleri birçok isyan Abbâsîler tarafından bastırıldı. Diğer taraftan Kuzey Afrika'da çeşitli isyanlar çıkardılar. Hatta Trablus, Miknâse ve Sicilmâse bölgelerini istilâ ederek Rüstemîler Devleti'ni kurdular. Abbasî yönetimi Hâricîler'le mücadeleyi sürdürdü. İbâdiyye dışındaki Haricî fırkalarının Abbasîler döneminde hemen hemen hiçbir ciddi tehlike teşkil etmediği söylenebilir. İbâdiyye ise Basra, Yemen, Hadramut, Umân, Kuzey Afrika ve Mağrib'de hâlâ varlığını sürdüren tek Haricî fırkası olma özelliğini taşır.

3. Psiko-Sosyal ve Kültürel Yapıları:

Hariciler İslâm fırkaları arasında mezhebini en çok savunan, düşüncelerini kabul ettirmek için en çok gayret gösteren, daha çok dindar görünen, en atılgan ve en sorumsuz davranan bir fırka idi. Bunlar düşüncelerini savunurken birtakım sözlerin zahirine sarılarak onları kutsal semboller haline getirdiler. En çok kullandıkları sloganlardan biri "Hüküm, ancak Allah'ındır" sözüdür. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Hz. Ali'yi her konuşurken gördüklerinde O'na bu sözü söylerlerdi.

Hariciye mezhebine mensup olanların çoğu, bedevi Araplardan, pek azı şehirli Araplardandı. Bedeviler İslâm'dan önce çok fakirdiler. Uzun süre çöllerde sıcak ve zor hayat şartlar altında yaşadılar. İslâm'a girdikten sonra da eski yaşam biçimlerinden uzaklaşamadılar. İslâm, bunların kalblerini fethetti ancak bunların düşünceleri yüzeysel, ufukları dardı. İlimden ve tefekkürden uzak, düşünce ufukları dar olduğu için mutaassıp, önceleri çölde yaşadıklarından bol nimetlere sahip olmadıkları için nimetlere ulaştıkları dönemde de zahid bir hayatı arzu ediyorlardı. Nefisler, alıştıkları şeyin birer suretidir. Sonuçta Haricilerin, çölde yaşadıkları bu hayat tarzı onları, sertliğe, şiddete ve kabalığa sürüklemiştir.

4. Müşterek Prensipleri:

a) Hâriciler, siyasî amaçla ortaya çıkan bir kelâmi ekol olduğundan görüşleri daha ziyade hilafetle ilgilidir. Onlara göre Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetleri sahih ve geçerlidir. Hz. Osman'ın hilâfetinin ilk yıllarını kabul ederler, ancak Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in yolunu takip etmediği gerekçesiyle son senelerinde onun azledilmesi gerektiği kanaatindedirler.

Halife ancak serbest ve sağlıklı bir seçimle başa gelir. Seçime, müşlümanların sadece bir kısmı değil bütün Müslümanlar katılmalıdır. Halife adaletli davrandığı, şeriatı ayakta tuttuğu, hata ve ayağının kaymasından uzak bulunduğu sürece halife olarak başta kalır. Şayet doğru yoldan ayrılırsa onun vazifeden alınması veya öldürülmesi gerekir.

Halifelik sadece Kureyş'e veya Araplara ait değildir. Halife olma hususunda bütün Müslümanlar eşittir. Hatta Hariciler, dine muhalefet ettiği ve doğru yoldan ayrıldığı takdirde vazifeden alınması yahut öldürülmesi kolay olsun diye halifenin Kureyş'ten olmamasını tercih ederler. Başa halife getirilmesi, dinen vacib olmayıp caizdir. Belki ihtiyaç ve maslahat icabı vacib olabilir.

b) Hâricilere göre ameller yani namaz, oruç, adalet, doğruluk gibi dini

emirler imandan bir cüzdür, ondan ayrılmazlar. İman sadece kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan ibaret değildir, emirleri yerine getirmek ve günahlardan kaçınmak da imandandır. Buna göre, emirleri yerine getirmemek veya yasakları işlemek kişiyi küfre sokar. Büyük veya küçük günahı işleyen kişi tövbe etmezse birçok Harici mezhebine göre katli caiz olup malları da ganimet sayılır. Buradan hareketle Haricîler, hakeme başvurduğu için Hz. Ali'yi, dinden çıkmakla itham ettiler. Hz. Osman'ın katillerini suçlu saymadılar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in ise hilafetlerini sahih kabul ettiler.

c) Kader konusu özellikle İbadiyye mezhebi arasında tartışma konusu olmuştur. Ebu Ubeyde'nin İmam olduğu dönemde, İbadiyye mezhebinde kader konusu tartışılmış Ebu Ubeyde Allah'ın her şeyi bildiğini her şeye gücünün yettiğini fakat kişilerin eylemlerini ve olayları belirleyen olmadığını, kişilerin bunları kendi iradeleriyle belirlediğini ilan etmiştir.

5. Haricî Fırkaları:

a) Ezarika: Bunlar, Hanife oğullarından olan Nâfi b. el-Ezrak'a tâbi olanlardır. Hanife oğulları Haricilerin en kuvvetlileri ve en kalabalık olanlarıydı. Abdullah b. Zübeyr'den ve Emevilerden gelen darbelere ilk maruz kalanlar da bunlardı. Zamanla bunlar tarih sahnesinden çekildiler.

Ezarika'yı diğer Haricî fırkalarından ayıran temel prensipler şunlardır: Bunlar, kendilerine karşı çıkanların sadece mümin olmadıklarına değil, aynı zamanda müşrik olduklarına, ebedî olarak cehennemde kalacaklarına, kanlarının helâl olduğuna, beldelerinin dârü'l-harb olduğuna dârü'l-harb olduğu için de her şeyin helâl olduğuna inanırlar. Meselâ: Çocukların, kadınların öldürülmesi, esir alınması, muhaliflerinin köleleştirilmesi, savaştan geri kalanların öldürülmesi onlara göre helâldir. Kendilerine muhalif olanların çocukları da ebedi olarak cehennemde kalacaklardır.

Onlara göre zina edene recm cezası yoktur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de zina eden erkek ve kadına sopa atılmasından başka bir ceza söz konusu değildir. Peygamberler, küçük ve büyük günah işleyebilmişlerdir. Ezarika bu son görüşü ile kendi fikirleri içerisinde çelişmektedir. Çünkü onlar, bir taraftan büyük günah işleyenin kâfir olduğunu iddia ederlerken, diğer taraftan peygamberlerin de büyük günah işleyebileceklerini kabul etmektedirler.

b) Necedat: Bunlar, Hanife kabilesinden olan Necde b. Uveymir'e tâbi olanlardır. Necedat fırkası, halife tayininin dinen vacip olmadığını, umumun menfaatinin gerektirdiği vakit vacip olabileceğini ileri sürerler. Bunlara göre, Müslümanlar, aralarında hakkı tavsiye edebilir ve yerine getirebilirlerse halife tayin etmeleri gerekmez.

Necedat fırkası, diğer harici fırkalardan farklı olarak takiyye prensibini savunur. Bu prensip gereği, Haricîye fırkasında olan bir kişi, kanının akmasını önlemek ve kendisine yapılacak olan saldırıyı engellemek için kendisini Ehl-i Sünnet'ten gösterip asıl inancını açığa vurma zeminini buluncaya kadar asıl inancını gizleyebilir. Necde b. Uveymir'in peşinden

gidenler, önceleri Yemame denilen yerde Ebu Talut el-Haricî'nin arkasından gidiyorlardı. Daha sonra bu fırka, Ebu Talut'u bıraktı Necde'ye biat etti. Hem Necde hem de bu fırka güçlendi. Bahreyn, Hadramut, Yemen ve Taif bölgelerini istilâ ettiler. Ne var ki diğer fırkalar gibi bunlar da kendi aralarında bir kısım tali meselelerde ihtilâfa düşerler ve neticede bölünüp yok oldular.

c) **Sufriyye:** Bunlar, Ziyad b. el-Esfer'e tâbi olanlardır. Bunlar, görüşleri bakımından Ezarika'dan daha yumuşak, diğer fırkalardan ise daha aşırıdırlar. Sufriyye'ler, büyük günah işleyenler hususunda Ezarika ile ihtilafa düşmüşlerdir. Ezarika, büyük günah işleyenleri, ebedi olarak cehennemde kalacak müşriklerden saydılar. Sufriyye ise büyük günah işleyeni müşrik sayma hususunda kendi aralarında ittifak edemediler. Bunlardan bazıları, hakkında ceza bulunan günahı işleyenlerin, Allah Tealâ'nın onlara verdiği zinakâr, hırsız ve iftiracı gibi isimlerle isimlendirilebileceklerini, bunun **dışında onlar için birşey söylenemeyeceğini, buna mukabil hakkında ceza bulunmayan günahı işleyenlerin kâfir sayılacaklarını ileri sür**müşlerdir.

d) **Âcâride:** Bunlar, Abdülkerim b, Âcred'e tâbi olanlardır. Abdülkerim, Necde'ye karşı çıkan ve Necedat'dan bir gurupla Sicistan'a giden Âtiyye b. el-Esved'e tâbi olanlardan biriydi. Bu sebeple Acâride, metodları bakımından, Necedat fırkasına çok yakındır.

e) **İbadîyye:** Bunlar, Abdullah b. İbad'a tâbi olanlardır. Türkçe'ye bazı eserlerde İbaziyye olarak da çevrilmiş olan bu gurup, Haricîlerin en ılımlı olanı, düşünce bakımından İslâm cemaatine en yakını, sapıklık ve aşırılıktan en uzak olanıdır. Bu sebeple İbadiye fırkası, uzun zaman yaşayabilmiştir.

Bunlara göre, kendilerine karşı çıkan Müslümanlar ne mümin ne de müşriktir. Bunları inkârcılar diye adlandırırlar. Yani onlar nimetleri inkâr edenlerdir, yoksa itikaden kâfir olanlar değildir. Çünkü onlar, Allah'ı inkâr etmemişlerdir. Fakat 'Allah'a karşı olan vazifelerinde kusur işlemişlerdir. Kendilerine karşı çıkan Müslümanların kanını akıtmak haramdır. Üzerinde yaşadıkları topraklar İslâm ve tevhid toprağıdır. Ancak, iktidarın ordularının üzerinde yaşadığı topraklar müstesnadır. Fakat İbadiye bu görüşlerini açıklamazlar, muhaliflerinin topraklarının Dar-ı İslâm olduğunu ve kanlarının akıtılmasının haram olduğunu gizlerler. İbadilerle savaşan Müslümanların mallarından sadece atlar, silahlar ve harp malzemeleri, ganimet malı olarak helâl diğerleri haramdır. Bunun için ibadiler, kendileriyle savaşanlardan aldıkları altın ve gümüşleri geri iade ederlerdi. İbadilere karşı çıkanların şahitlikleri caizdir, onlarla evlenilir ve miras alınır-verilir.

Günümüzde İbâdiyye, başta Umman olmak üzere Hadramut, Zengibar, Libya, Tunus, Cezayir ve Batı Sahrâ'nın çeşitli yerlerinde varlığını sürdürmektedir. İbadiler XVIII. Yüzyıldan itibaren Umman'da hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. 1992 yılı itibariyle nüfusu 1.500.000 civarında bulunan Umman'ın %40-45'i İbâdî mezhebindendir. Son yıllarda halkın çoğunun Şafiî mezhebine girmesiyle İbâdî sa-

yısında azalma gözlenmekle birlikte Zengibar'a hâkim aileler İbâdiyye'ye mensuptur. İbâdîlik Kuzey Afrika'nın özellikle Berberî kabileleri arasında yaygındır. Libya'da Trablus'un Züvâre ve Cebel-i Nefûse bölgelerinde, Tunus'un Cerbe mıntıkasında ve Cezayir'in Vercelân ve Vâdi Mizâb mevkilerinde yaşayan halk arasında İbâdîlik devam etmektedir.[25] Günümüzde İslam âlemindeki bütün İbâdîler'in sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte iki-üç milyon civarında oldukları tahmin edilmektedir.

25 Şehristanî, a.e., s.106-144; Ebu Zehra, a.e., s. 66-81.

İTİKADÎ MEZHEPLER

I. CEBRİYYE

İtikat konularında Müslümanlar arasında ilk olarak ortaya çıkan fırka Cebriyye'dir. Sözlükte "cebr", mecburiyet, zorunluluk, irade ve hürriyet yokluğu gibi anlamlara gelmektedir. Bu mezhebe kul, herhangi bir işe gücü yetmekle sıfatlandırılamaz. Çünkü o, yaptığı işleri, gücü, iradesi ve seçme serbestisi olmaksızın, mecburen yapar. Allah Tealâ, cansız varlıklarda görülen durumları yarattığı gibi, insanlara da mecazî olarak nisbet edilir. Tıpkı ağaç meyve verdi, su aktı, taş yuvarlandı, güneş doğdu denildiği gibi.

Cebriye fikrine sahip olanları her toplumda görmek mümkündür. Bu görüş, sahabe döneminde ortaya çıkmıştı. Daha önce de müşrikler atalarının dinlerine sahip çıkma adına cebri düşünceleri savunduklarını Kur'an ayetlerinde görmekteyiz. Fakat Emeviler döneminde cebri fikirler teorileşmiş ve mezhep haline gelmiştir. Müslümanalar arasında cebriyeciliği ilk önce Yahudilerin savundukları bilinmektedir. Müslümanlardan cebriyeciliği ilk savunanın Ca'd b. Dirhem olduğu Ca'd'ın bu fikirleri Şam'da bulunan Talût b. A'sam adındaki Yahudiden öğrendiği ve Basra'da halk arasında yaydığı, Cehm b. Safvan'ın da Cebriyeciliği bundan öğrendiği söylenilmektedir. Bu bilgiler cebri düşüncenin İslam toplumunda ilk olarak Yahudilerden geldiği ve Sahabe devrinde başladığı anlaşılmaktadır. Çünkü yukarda adı geçen Talût, Hz. Peygamber döneminde hayattaydı, sahabe ve tabiîn devrini de gördü.

Talût, fikirlerin, aşılamak için fitne döneminde büyük bir fırsat bulmuş ve nifak tohumlarını saçmıştır. Farslar arasında da bu gibi düşüncelerin olduğu bilinmektedir. Zerdüştlük, Maniheizm ve benzeri mezheplerde de benzer düşüneler mevcuttu.

Abdullah b. Abbas Şam'da bulunan Cebrîyecilere gönderdiği bir mektupta onları cebr ifade eden sözleri söylemekten men ediyor ve şöyle diyordu: İnsanlara takvayı mı emrediyorsunuz? Hâlbuki takva sahipleri, sizin bu görüşlerinizle yoldan çıkmıştır. İnsanları kötülükten sakındırmak mı istiyorsunuz? Hâlbuki isyankârlar, sizin bu görüşlerinizle ortaya çıkmışlardır. Ey çnceki münafıkların çocukları, zalimlerin yardımcıları ve fâsıklara ait mescitlerinin bekçileri! İçinizden Allah'a iftira eden, suçlarını O'na yükleyen ve yaptıklarını O'na nisbet edenden başka kimse çıkmaz mı?

Hasan'ı Basri de Basra'da Cebriye mezhebinin görüşlerini benimseyen bir kısım insanlar için yazdığı mektupta şunları söylüyor: Kim, Allah'a, kaza ve kaderine iman etmezse, o kişi küfre girmiştir. Kim, kendi günahını Rabbine yüklerse o da kâfir olmuştur. Allah Tealâ, kendisine zorla itaat edilen veya zorla isyan edilen değildir. Eğer kullar O'na itaat ederlerse, yaptıklarına mani olmaz. Şayet isyan ederlerse, dilerse yaptıklarına mâni olur. Eğer, Allah yarattıklarını itaat etmeye zorlamış olsaydı, onlardan sevabı kaldırırdı. Şayet onları günah işlemeye zorlamış olsaydı, onlardan cezayı düşürürdü.

Cehm b. Safvan, Horasanlıdır. O dâvasını yaymak için, ömrünün son dönemlerinde sürgün edildiği Horasan ve havalisinde de boş durmamıştır. Emevîlerden Mervan oğullarının son zamanlarında, Müslim b. Âhvaz el-Mâzinî tarafından öldürülmüştür. Öldürüldükten sonra, kendisine tâbi olanlar Nihavend şehrini karargâh edinmişlerdir. Cebriye mezhebi o yörelerde nihayet Ebu Mansur el-Matüridî'nin fikirleri karşısında önemini yitirdi.

Cehm b. Safvan'ın görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür:

a) Cennet ve cehennem fânidir. Hiçbir şey ebedî olarak kalmayacaktır. Kur'an-ı Kerîm'de zikredilen ebedilikten maksat uzun süredir.

b) İman, bilmek inkâr ise bilmemek demektir.

c) Allah'ın kelâmı kadîm değil, hadistir yani sonradan meydana gelmiştir.

d) Allah için sıfatlar söz konusu olamaz. Allah, yaratılmışlarda bulunan bir sıfatla sıfatlamaz.

e) Allah Tealâ cennette görülmez.

f) İnsanın ne iradesi, ne de bir fiili vardır.

Cebriyeye Allah'ın birliğine gölge düşürmemek için bu görüşleri savunduğunu iddia etmektedir. İbn Hazm, Cebrîyecilerin delillerini izah ederek şöyle diyor: Cebrîyeciler delil getirerek dediler ki: Allah Tealâ herşeyi yaratan ve yarattıklarında kendisine benzer hiçbir şey bulunmayan bir mutlak güç sahibi olduğuna göre, ondan başka herhangi bir varlığın bir iş yapmaması gerekir.

Cehm b. Safvan'ın Allah'ın sıfatlarıyla ilgili görüşlerine tepki olarak

İslam Düşüncesinde Müşebbihe'nin zuhur ettiğini de zikretmeliyiz. Teşbih, benzetmek anlamındadır. Müşebbih de benzetenler anlamına gelir. Fırkanın bu ismi almasının nedeni Allah'ı ve sıfatlarını insan veya diğer yaratıklara benzetmelerinden gelmektedir. Sonuçta Allah cisme benzetildiği için bu ve benzer düşüncede olanlara Mücessime adı da verilmiştir. Bunlar Kur'anda geçen şekliyle Allah'ın haberi sıfatlarını yani Allah için zikredilen el, yüz, gelmek gitmek vb aynen kabul etmektedirler. Müşebbihe kendi içinde birçok farklı gruba ayrıldığı gibi, Müşebbihe'nin temel düşüncelerini veya benzerlerini barındıran diğer gruplar da Müşebbihe'nin içinde ele alınır.[26]

II. KADERİYYE

Kaderiyye kelimesi sözlükte "kadere mensup olan, kader taraftarı" manasındaki "kaderîden gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibaren çağrıştırdığı anlamın tersine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili İlâhî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Terim olarak ise "sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadî mezhep" anlamında kullanılmıştır. Allah'ın belirlediği kader yerine insanın belirlediği bir kadere inanmaları ve fiilleri Allah'a değil insana isnat etmelerinden dolayı bu ismi almışlardır. Kelimenin bu kullanılışı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı İslam bilginleri, söz konusu grubun İlâhî kaderi inkâr etmekle birlikte her şeyi insanın irade ve kudretine bağlayarak bir bakıma kaderi kula nispet ettiği için bu isimle anıldığını söylerken, bazıları da dildeki kullanımlarda karşıt ifade ile adlandırılmasının söz konusu olabileceğini belirtmişlerdir. Başka bir yoruma göre bunlara Kaderiyye denilmesinin nedeni kader konusunu merkeze almaları ve ölçüsüzce kader konusuna dalmalarındandır dolayıdır.

Nerede bir aşırılık/ifrat varsa orada hemen karşı aşırılık/tefriti ortaya çıkar. Hulefa-i Raşidîn döneminin sonlarında ve Emeviler döneminde Kaza ve Kader meselelerinde çok aşırı giderek, insanın, yaptığı işlerde hiçbir iradesi olmadığını ileri süren Cebriyecilere karşı kaderiyye ortaya çıkmıştır. Kaderiyeciler insanın yaptığı bütün işlerin, Allah'ın iradesinden müstakil olarak, tamamen kulun kendi iradesinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Burada kimi Emevi yöneticilerinin yaptıkları zulüm ve haksızlığının sorumluluğunu, cebr ideolojiyle sanki Allah'a havale edercesine cebri düşünceleri desteklemelerinin payı büyüktür. Onlar yaşanan olumsuzlukları sanki bütünüyle kaderin bir tecellisi olarak göstermeye çalışılıyordu.

Irak'ta kaderi inkâr eden Hıristiyanlar vardı. Ma'bed el-Cüheni ve Geylân ed-Dımeşkî'nin kaderî düşünceleri bunlardan alarak halka anlatmaya başladıkları söylenmektedir. Bunlar cebriyici anlayışa karşı seslerini yükseltmişler, yapılan iyi işler gibi kötü işlerin de tüm sorumluluğunun insana ait olduğunu söyleyerek aslında Emevî siyasetini mahkûm etmeye çalışmışlardır. Ma'bed el-Cühenî'nin, kadere sarılarak günahlardan kurtulmak isteyen bir kişinin sözlerini du-

26 Şehristanî, a.e., s.73-74; Ebu Zehra, a.e., s. 112.

yunca ona şu cevabı verdiği rivayet edilir: Kader diye bir şey yoktur. İşler, takdirsiz olarak, kendiliğinden meydana gelir.

Ma'bed el-Cühenî, insanları kısa bir süre bu fikre davet etme imkânı buldu. Abdurrahman b. el-Eş'as'ın isyanı ortaya çıkınca, hemen ona katıldı. Eş'as mağlup olunca Ma'bed, bu fikre davet eden ve yardım eden bir kişi olduğu için Haccac tarafından öldürüldü. Ğaylan el-Dımeşkî ise Şam'da halkı kaderciliğe çağırmaya devam etti. Bu mevzuda Ömer b. Abdülaziz ile dahi münakaşalar yaptığı da bilinmektedir. Ğaylan, Ömer b. Abdilaziz'in cevapları uygulamaları karşısında susmak zorunda kaldı. Fakat o, Ömer b. Abdüîaziz vefat ettikten sonra Fars ve Horasan yörelerinde insanları bu dâvasına davet etmeye devam etti. Ömer b. Abdilaziz'den sonra başa geçen Hişam b. Abdülmelik, Fars ve Horasan yörelerinde kaderi düşüncenin tehlikeli boyutlara geldiğini gördü. Ğaylan'ın peşini bırakmadı. Fakat Hişam, delilsiz, dâvâsız bir şekilde Ğaylan'ı öldürmek istemiyordu. Bu sebeple onu, zamanının en büyük fıkıhçısı olan İmam Evzaî ile tartışmaya davet etti. İmam Evzaî, Ğaylan ile tartıştı ve onu susturdu. Daha sonra da Ğaylan idam edildi.[27]

Kaderiyye varlığını sürdüremedi ancak kaderi görüş ve düşünceler kısmen hafifletilmiş şekliyle daha sonra ortaya çıkan Mutzele mezhebi taraftarlarınca sürdürüldü.

III. MÜRCİE

Mürcie kelimesi "ertelemek, sonraya bırakmak" anlamına gelen "ircâ' veya "beklenti içinde olmak, ümit etmek" manasındaki recâ' kökünden gelmektedir. Terim olarak ise "günahın imana zarar vermediği tezini savunarak, büyük günah işleyene ümit veren ve onun hakkındaki son kararı Allah'a havale edip tehir edenler" anlamına gelmektedir. Başlangıçta siyasî alanda bir tarafsızlığın ifadesi olan Mürcie, tarihi süreç içerisinde inanç sahasındaki tarafsızlığın da adı olmuştur.

Bu fırka, büyük günah işleyenin mümin sayılıp sayılmayacağı hakkındaki tartışmaların çoğaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Mürcie, büyük günah işleyenlerin durumlarının Allah'a bırakılmasını önermiştir. Ayrıca onlar amelleri niyet ve inançtan sonraya bırakmayı tercih etmişler, imanı sırf dil ile söylemekten bir kısmına göre bilmekten ibaret görmüşlerdir. İman tanımımın bir sonucu olarak Mürcie, tâatın kâfire bir faydası olmadığı gibi, günahın da imana bir zararı yoktur şeklindeki ilkeyi kabul etmek suretiyle büyük günah işleyen kimseye ümit vermiştir.

Mürcie mezhebine mensup olanlar, büyük günah işleyenlerin durumları ile ilgili olarak onlar, kelime-i şehadeti söyleyerek Allah'dan başka ilâh olmadığını ve Hz. Muhammed'in onun peygamberi olduğunu kabul ediyorlar. O halde onlar, ne kâfirdir, ne de müşrik. Bilakis, onlar Müslümandırlar. Onların durumlarını Allah'a havale ederiz. İnsanların gizliliklerini ancak Yüce Mevla bilir ve onları, ona göre hesaba çeker diye görüş beyan etmişlerdir. Şüphesiz ihtilaflara karışmama ve büyük günah işleyenin durumunu Allah'a bırakma

27 Ebu Zehra, a.e., s. 119-124.

bir metottur. Belki de büyük günah işleyenlerden bazılarının günahları affedilir, kötülükleri iyiliklere çevrilir. Ne var ki daha sonra bazı insanlar zuhur etti, büyük günah işleyen kimse hakkında yukarda geçen olumsuz tavırla yetinmedi, daha ileri giderek, iman bulunduğu sürece günahın hiçbir zararının olmayacağına hükmetti. Bu düşüncede olanlar, şöyle dediler: İman; ikrar, tasdik, itikad ve bilgiden ibarettir. Bunların bulunmasıyla birlikte, günahların hiçbir zararı yoktur. İman, amelden tamamen ayrı bir şeydir. Neticede Mürcie fırkasına mensup olanlar, amel imanla ilişkisi mevzuunda, ameli küçümsemede son derece ileri gitmişler, ameli basit görmüşlerdir. Hatta imanın sadece kalben inanmaktan ibaret olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmaların yaşandığı dönemde, bu mezhebe tâbi olanların içinden, imanın esaslarını ve itaatı hafife alan, faziletleri küçümseyen kişiler çıkmış, müfsit, heva ve hevesine uyan laubali kimseler bu mezhebe girmişlerdir. Öyle ki mezhep içindeki müfsitler gitgide çoğalmış, mezhebi, yaptıkları kötülüklere âlet etmişlerdir. Böylece bu mezhep, müfsitlerin isteklerine son derece uygun düşmüştür.

Mürciî fikirlerin Hz. Osman döneminin sonlarına doğru, Hz. Osman'ın idaresi ve valileri hakkında ortaya atılarak bütün İslam âlemine yayılan dedikodular neticesinde ortaya çıktığı da söylenmektedir. Bu dedikodular neticesinde ortaya çıkan fitne, Hz. Osman'ı öldürmeye kadar varmıştı. İşte bu dönemde, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Muhammed b. Mesleme ve Üsâme b. Zeyd gibi sahabelerin bulunduğu birtakım kimseler, Hz. Osman'ın öldürülmesi esnasında herhangi bir şeye karışmadıkları gibi daha sonra da Hz. Ali'ye de biat etmemişlerdi. Kendileri için esas olanın toplumsal barış olduğunu belirten bu kişiler Ehl-i kıblenin birbirine kılıç çekmemesi gerektiğini savunuyorlardı. Onlar tartışmalı konularda susmayı tercih etmiş ve Müslümanların aleyhine gelişen bu fitneye katılmamayı daha uygun bulmuşlar, kimin haklı kimin haksız olduğunu tartışmak yerine sonucu Allah'a havale etmişlerdir. Mürcîler sahabeden bazılarının bu tutumunu kendilerine delil göstermişlerdir.

Selefîlerden bazıları, amelin imanın zorunlu bir parçası olmadığını, imanın amelden üstün olduğunu ifade ettiği için Ebu Hanife'yi de mürci olarak değerlendirmektedir. Ancak Ebu Hanife "mürciî" vasfını kesinlikle kabul etmemiştir. O imanın amel ile kuvvetleneceğini günahlarla zayıflayacağını inanıyor fakat Haricilerin dediği anlamada ne ameli iman parçası sayıyor ne de Mürcie'nin savunduğu anlamda iman ile ameli bütünüyle birbirinden ayrı tutuyordu. Ebu Hanife'yi esasen mürciî gösterenler Kaderiyye ve Mutezile mensuplarıydı. Çünkü onlar kader meselesi hakkında kendilerine muhalefet eden herkese 'Mürciî' derlerdi. Haricîler ve Selefiler de aynı şeyi söylüyorlar, ameli imanın parçası görmeyen, büyük günahın imanı gidereceğini kabul etmeyen kesimleri "Mürciî" olmakla itham ediyorlardı.

Öbür taraftan "mürtekib-i kebire"nin durumunun, kıyamet gününde Allah'a bırakıldığına dair

Mürcie'nin görüşleri ile Ehl-i Sünnet âlimlerinden birçoğunun görüşü bu konuda birleşmektedir. Buna göre, büyük günah işleyenin nihaî durumu hakkındaki hükmü, yani cennetlik mi cehennemlik mi olduğu hakkındaki kararı Allah'a havale etme şeklindeki ircâ' görüşü, temelde Ehl-i Sünnet'in anlayışına yakın bir görüştür. Fakat Ebu Hanife'nin diğer Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu kanaatlerini delil göstererek imanı sadece dil ile ikrardan ibaret gören ve amel ile iman arasında hiçbir ilişkinin olmadığını savunarak bu görüşleri mürcî adı altında fasık bir yaşam tarzına alet edenlerle aynı göstermek asla doğru değildir.[28]

III. MUTEZİLE

Sözlükte "ayırmak, uzaklaştırmak" anlamındaki "a-z-l" kökünden gelen mu'tezile kelimesi "uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen" demektir. Mu'tezile adının ilk olarak Hz. Osman'ın ve daha sonra Hz. Ali'nin hilâfete getirilmesi veya Ali ile Muâviye'nin anlaşmazlığa düşmesi yahut Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye devretmesi olayları üzerine hiçbir tarafı desteklemeyen, bir kenarda duran gruplara Mu'tezile denmiştir. Fakat bu ilk devirlerdeki Mu'tezile'nin mevzumuz olan Kelâmdaki Mu'tezile mezhebiyle sadece isim yönünden benzerliği vardır. Yoksa daha sonradan Mu'tezile ileri gelenlerinin bazılarının iddia ettikleri gibi, Sahabiler mu'tezilî değillerdi. Onlara sadece tarafsız kalanlar manasına bu ad verilmektedir, mu'tezile mezhebi ve bu mezhebin fikirleriyle hiçbir alakaları yoktur.

28 Şehristanî, a.e., s.137-143; Ebu Zehra, a.e., s. 129-133. Bulut, a.e., s. 163-175.

Kelâm metodunu ilk olarak kullanan ve böylece kelâmın kurucusu sayılan Mu'tezilenin doğuşu H. II. asır başlarına tesadüf eder. Mutezilenin ilk defa Basra'da Vasıl b. Ata'nın (ö.131/748) nın Hasan el-Basri'nin (ö. 110/728) ders halkasından ayrılmasıyla teşekkül ettiğidir. Bir gün Hasan el-Basri'nin ders verdiği Basra camiine gelen bir şahıs, büyük günah işleyen kişiye bazılarının kâfir bazılarının da mü'min dediklerini beyanla bu hususta Hasan el-Basri'nin görüşünün ne olduğunu sorar. Ancak kendisine soru yöneltilmiş olan Hasan el-Basri'nin cevabını beklemeden öğrencilerden Vasıl b. Ata soruya cevab vermiş ve böyle bir kimsenin ne gerçek mü'min, ne de gerçek kâfir olduğunu, iman ile küfür arasında bir yerde (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn) bulunduğunu söyler. Böylece Vasıl büyük günah meselesinde bütün görüşleri reddederek yeni bir görüş ortaya koyuyordu. Bu olaydan sonra Hasan el-Basri'nin meclisini terk eden Vasıl'a daha sonra arkadaşı Amr b. Ubeyd (ö.144/761) de katıldı. Hasan-ı Basri'nin "Vasıl bizden i'tizal etti/ayrıldı" demesi üzerine Vasıl'a ve taraftarlarına "ayrılanlar, terkedenler" anlamına "el-Mu'tezile"denilmiştir. Mutezile pek çok konuda kaderiyenin fikirlerini kısmen yumuşatarak savunan ekol olarak bilinmektedir.

Mu'tezileyi Emevilerin son dönemlerindeki fikri tartışmaların odak noktasını oluşturan büyük günah meselesi Allah'ın sıfatları gibi konular etrafında şekillenmeye başlayan Abbasiler dönemindeki tercüme faaliyetlerinin sonucunda felsefi fikirlerden beslenerek güçlenen ve Abbasi-

lerin yükseliş sürecinde bir süre resmi mezhep statüsü kazanan dinî-politik bir hareket olarak değerlendirebiliriz.

Mu'tezile mezhebinin doğuşuna etki eden faktörlerden başta İslâm toplumunda zaman zaman zuhur eden gerek itikadî, gerekse siyasi bir takım ihtilaflar gelir. Mu'tezile bu ihtilaflarda taraf olan görüşleri tenkid ediyor ve mes'elelere yeni bazı çözümler getirmeye çalışıyordu. Bu sebebledir ki; Mu'tezilenin görüşlerinin çoğu, tenkid ettiği grupları reddederken ortaya çıkmıştır. Meselâ mürtekibu'l-kebire ve imanın hakikati mevzuunda Mu'tezile, bir yandan Haricilere, diğer yandan Mürcie'ye muhalefet etmiştir. Hariciler emirlerin ve amellerin imandan cüz olduğuna inanıyordu. Mürcie ise imanı mücerred bir itikad haline getirmiş, namaz, oruç gibi tekliflerin yani amelin imandan bir cüz olmadığını, bu sebeple büyük günah işleyenin imandan çıkmayacağını ileri sürüyordu. Buna göre Hariciler şiddet ve sertlik yolunu seçip sadece kendilerini mü'min sayıyor, Mürcie ise uzlaşıcı bir yol takip ederek Şia'yı, Havarici ve bunların karşısında olanları mü'min kabul ediyordu. Mu'tezile'ye gelince o, Havaric ile Mürcie arasında yer almakta, ne Hariciler kadar sert bir tutum içerisine girmekte, ne de Mürcie kadar yumuşak davranmaktadır. Onlara göre büyük günah işleyen Mü'min, değildir, ama kâfir de değildir. Öyleyse iman ile küfür arasında bir mertebededir (fâsıklık).

Mu'tezile'nin ortaya çıkışını iç etkenler yanında İran dinleri, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Yunan felsefesi gibi dış etkenlerle açıklayan ilim adamlarının bulunduğu da hatırlanmalıdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında Mu'tezilî fikirlerin ortaya çıkışında birbirine paralel iki faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür: Birincisi, Mürtekib-i kebîre, Allah'ın sıfatları, iradî fiiller, Kur'an'ın mahlûk oluşu gibi tartışmalar üzerindeki iç siyasî ve fikrî ihtilâflar. İkincisi, Varlığın mahiyeti, cevher, araz, hareket, sükûn gibi konular üzerindeki dış felsefi etkenler. Bu iki sebebi bir arada değerlendirmek bizleri Mu'tezileyi doğru anlamaya sevk edecektir.

Eserlerde Mu'tezilenin yirmi altı kolundan bahsedilmekle birlikte Abbasiler döneminde Mu'tezile için Basra ve Bağdat ekolü olarak iki gruptan bahsetmek yeterli olacaktır. Bu kollar zamanla iki ekol haline dönüşmüştür. Her iki ekolde Mu'tezile mezhebinin meşhur beş esasını kabul etmekle birlikte bazı görüşlerde ayrılmışlardır. Bu iki anlayışın arasındaki en önemli fark gündelik siyasi tavırlarıdır. Bağdat Mu'tezilesi başkentte olmanın avantajını kullanarak resmi otorite ile daha iyi ilişkiler kurup siyasetle içli dışlı olmuştur. Bunlar belli bir dönemden sonra dinî meselelerden felsefî meselelere doğru kaymışlar ve zamanla asli görevlerini unutarak felsefî konularla meşgul olmaya başlamışlardır. Mu'tezile Abbasi Halifelerinden özellikle Me'mun (ö.198/813), Mu'tasım (ö. 218/833) ve Vâsık (ö. 227/842) dönemlerinde büyük destek görmüş, bu destekle kendi görüş ve düşüncelerini başkalarına zorla kabul ettirmeye kalkışmışlardır. Tarihte mihne dönemi olarak da bilinen bu durum mutezile için sonun başlangıcı olmuştur. Sonraki dönem-

lerde mutezile ancak Şiî mezhepleri içerisinde kısmen varlığını sürdürebilmiştir.

Bağdat Mu'tezilesi Bağdat'a göçen Bişr b. Mu'temir (ö.210/825) tarafından teşekkül etmiştir. Önemli temsilcileri arasında uzun yıllar Abbasi vezirliğinde bulunan Ahmed b. Ebi Duad (239/854), Abdullah el-Kabî (ö.319/931) de bulunmaktadır.

Basra Mu'tezilesi ise bundan uzak durarak gerektiğinde siyasileri eleştirmiştir. Basra ekolü aynı zamanda mezhebin ilk kurucularıdır. Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd'den başka Ebu'l-Hüzeyl el-Allaf (ö.230/843), İbrahim en-Nazzam 231/845), el-Cahız (ö.253/867), Semame b.Eşres (ö.213/829), Ali el-Cübbaî (ö.304/916) de basra ekolü mutezile kelam âlimleri olarak bilinmektedir. Kadı Abdulcebbar (ö.415/1025) hacimli eserler bırakan son klasik dönem Mutezile âlimlerindendir.

Mu'tezile'nin Temel Prensipleri ve Bazı Görüşleri:

Mu'tezile içinde yaşadığı toplumda sosyal şartlara ve ihtiyaçlara uygun olarak görüşlerini ortaya koyabilmek için aklı esas alarak yeni bir metotoloji ortaya koymuştur. Mu'tezile, usul-ü hamse (beş esas) diye özetlenen görüşlerini geliştirirken, nasların izahında ve anlaşılmasında aklı büyük önem vemiştir. Özellikle bağdat ekolü sonraki dönemlerde aklın sahası dışında bulunan âhirete ve metafiziğe ait bazı konuları akıl ile izah etmeye çalışmış akla gereğinden fazla bir rol vermiştir. Değerlendirmede tek ölçü akıl olunca, birçok konuda Kur'an ve sünnet, dolayısıyla Ehl-i Sünnet esasları ile uyumlu olmayan bazı inanç biçimleri ortaya çıkmıştır. Mutezilenin farklı görüşlerine geçmedden önce bu farklılıkların kaynağını teşkil eden temel prensiplerini inceleyebiliriz.

1) Tevhid:

Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Allah'ın vahdaniyeti (birliği) ve kıdemi (kadim olması), Mu'tezile'ye göre Allah'a mahsus en özel sıfattır. Eğer Allah'ın kıdemi haricinde O'na çeşitli sıfatlar isnad edilirse birçok kadim varlığın (taaddüdü kudema) mevcudiyeti kabul edilmiş olur ki bu durum Allah'ın birliği gerçeğine aykırıdır. Allah evveldir. Bu âlemi yoktan var etmiştir. Vaci-bu'l-Vücûd'dur. O'nun sıfatlarından hiçbiri beşerin sıfatlarına benzemez. Eğer böyle bir benzetme yapılırsa Allah ile kul arasında benzerlik hâsıl olur. Bu sebeble Mu'tezile vahdaniyet ve kıdem haricindeki Allah'ın diğer sıfatlarını te'vil yoluna gitmiştir. Yani bahsedilen iki sıfat dışında Allah'a kadim sıfatlar isnadını doğru bulmamıştır.

Mu'tezile'ye göre Allah'ın hayat, ilim, semi', basar sıfatları vardır denmez. Allah zatıyla Hayydır, zatıyla Âlim, zatıyla Semi'dir. Onlara göre Allah sırf zattır. Kur'an'da bildirilen bu sıfatlar, Allah'ın zatının dışında kabul edilirse, Allah'tan başka kadimlerin varlığı kabul edilmiş olur. Kadim olmak yalnız Allah'a mahsus olduğu için böyle bir inanç tevhid prensibine aykırıdır. Öyleyse Allah'ın kıdemi hariç, diğer zatî sıfatlan te'vil etmek gerekir.

Mu'tezilenin tevhidi böyle yorumlamasına o dönemde ciddi ihti-

yaç bulunmaktaydı. Çünkü onların döneminde İslâmî çevrede oluşan gruplardan Sıfâtiyye, Allah'ın bağımsız kadîm mânalar olarak zatî sıfatlara sahip olduğunu söylüyor, Haşviyye O'na makam, cismiyet gibi maddî mânalar nispet ediyor, Bâtıniyye ise Allah'ın sonradan oluşmuş (hâdis) zatî sıfatlara sahip bulunduğunu savunuyordu. Öte yandan Hıristiyan camiasında, aslında tek olan Tanrı'nın üç, her birinin kadim manalara tekabül ettiği ileri sürülüyordu. Mutezileye göre sıfatların müstakl varlığını kabul etmek hıristiyanların düştüğü teslis inancı gibi bir yanlışı savunmak anlamına geliyordu. Hıristiyanlar Kur'an'ın da "kelimullah" olarak bildirdiği Hz. İsa'yı kelam sıfatının cisme bürünmüş şekli olarak yorumluyorlardı. Onun için Mutezile Allah'ın müstakil kelam sıfatından bahsedilemeyeceğini ve Kur'an'ın yaratılmış olduğunu savunmuştur.

2) Adalet:

Mu'tezile'nin Tevhid'den sonra en çok önem verdiği prensip adalettir. Bu iki prensibe verdikleri önem sebebiyledir ki kendilerine "Ehlu'l-Adl ve't-Tevhid" yahut "Ashabu'1-adl" isimleri verilmiştir. Mu'teziie'nin adalet prensibinin temelinde insanın fiillerini yapmada hür olduğu ve Allah'ın çirkin, kötü olanı yaratmayacağı görüşü vardır. Allah adildir O'na zülüm izafe edilemez. Allah'ın adaleti icabı insanların irade hürriyeti vardır, insan irade sahibidir. İnsan fiillerinde hür olmasa ve insanın fiillerini Allah yaratmış olsaydı, insanın o fiillerden sorguya çekilmesi ve ceza görmesi, adalet prensibiyle bağdaşmazdı. O zaman kulun sorumlu olmaması gerekirdi. Mu'tezile bu konudaki görüşlerini Allah'ın adaletini ve insanın yaptıklarından sorumlu olacağını bildiren âyetlerle temllendirmektedir.

Ebû Ali el- Cübbâî adl'in hasen olan her çeşit fiili kapsadığını söylerken Kâdî Abdülcebbâr bu tanımın eksik olduğunu kaydeder ve adl'i Allah'ın bütün fiillerinin güzel oluşu, zulüm ve çirkin fiilleri asla yapmaması şeklinde tanımlar. Bunun anlamı, Allah'ın her türlü kötü işten, sevap, fayda gibi şeyleri terk etmekten, maslahata aykırı ve çirkin yolla insanları kulluğa çağırmaktan münezzeh olması; bütün fiillerinin hikmet, adalet ve isabet niteliği taşıması demektir. Mu'tezile adalet prensibinin gereği olarak insan için en uygun (aslah) olanı yaratmanın Allah'a vacib olduğunu söylemektedir.

3) el-Menzile Beyne'l-Menzileteyn:

Mu'tezileye göre büyük günah işleyen kimse (Mürtekibi Kebire) ne mü'mindir ne de kâfirdir, iman ile küfür arasında bir mertebededir (fasık). Tevbe etmeden ölürse azabı kâfirinkinden daha hafif olmakla birlikte cehennemde ebedi olarak kalır. Tevbe ederse mü'min olarak cennete girer. Bu prensibin açıklanmasında Haricilerin ve Mürcienin Hz. Ali, Muaviye ve taraftarları hakkında verdiği hüküm etkili olmuştur. Hariciler büyük günah işleyen için direk olarak cehennemliktirler derken Mürcie durumu Allah havale etmiş ve ortada bırakmıştır.

4) Va'd vs Va'îd:

Gelecekte bir kimseye bir faydanın ulaştırılacağını veya ondan

bir zararın giderileceğini bildiren habere va'd, onun bir zarara uğrayacağını yahut bir faydadan mahrum bırakılacağını içeren habere de vaîd denir. Va'd, Allah'ın dünyada amelleri güzel olanları ahirette mükâfatlandırması; va'id de dünyada amelleri kötü olanları ahirette cezalandırması demektir. Bu prensib biraz önce açıklanan adalet prensibinin bir sonucudur. Zira iyi ameller yapanların mükâfatlandırılmaması Allah'ın adaleti ile bağdaşmadığı gibi kötülük yapanların da ceza görmemesi ilahi adalet ile bağdaşamaz. Binanaleyh iyilik yapana mükâfat kötülük yapana da ceza vermek Allah için vaciptir/zorunludur. Allah ne va'dından ne de va'idinden döner. Bu sebeple Mu'tezile'ye göre günah işledikten sonra tevbe etmeyenin bağışlanması söz konusu olamaz.

5) el-Emru Bi'l-Marûf Ve'n-Neyhu Ani'l-Münker:

İyiliği emretmek kötülüğü yasaklamak bütün müminler için Kur'an'da ve sünnette çokça bahsedilen bir konudur. Mu'tezileye göre iyiliği emretmek kötülüğüde yasaklamak her Müslümana farzdır. Onlara göre İslam'ın yayılması delalette olanların hidayete ermesi, İslama zarar verenlerin engellenmesi her Müslümanın bizzat görevidir. Bu görüşlerini gerek Kur'an âyetleri, gerekse aklî delillerle izaha çalışan mu'tezile cemiyet içinde sıkı bir kontrol taraftarı olmuştur. Aslında Kur'an'ın emri olan bir hususu uyguluyorum diye kendi te'vil ve görüşlerini başkalarına zorla kabul ettirmeye kalkışmışlar, bunu kabul etmeyen ve karşı gelenlere de ağır hücumlarda bulunmuşlardır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Mu'tezile Abbasi yöneticilerin desteğini alarak kendi görüş ve düşüncelerini başkalarına zorla kabul ettirmeye kalkışmışlar karşı çıkanlara şiddet uygulanmasını sağlamışlardır. Tarihte mihne dönemi olarak da ifade edilen bu dönem mütevekkil'in başa gelmesiyle son bulmuştur. Böylece Mutezilenin yıldızı sönmüş, sonun başlangıcı olmştur. Sonraki dönemlerde mutezile ancak şia içerisinde kısmen varlığını sürdürebilmiştir.[29]

Mu'tezile'nin Ehl-i sünnet açısından doğru bulunmayan diğer görüşleri şöyledir:

a) Allah'ın ahirette görülmesi imkânsızdır.

b) Kur'an yaratılmıştır.

c) Akıl ile nakil çelişse akla öncelik verilir.

d) Husun ve kubuh konusunda akıl esastır. Yani iyi ve kötü hayır ve şer nesnel olduğu için vahiy ile bildirilmeden önce de akl onu bilir ve hüküm verebilir. Din o gerçekleri izah ve teyid eder.

e) Kulların menfaatine olan şeyleri yaratmak Allah'a vaciptir.

Mu'tezile Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini savunurken Yahudi ve Hıristiyanlığın tesiri altında kalmıştır. Kur'an'ın mahlûk olduğu fikri ilk defa Yahudiler tarafından ortaya atılmıştır. Onlardan Lebid b. Asam önce Tevrat'ın mahlûk olduğunu iddia etmiş ve bu daha sonra Kur'an'ında

29 Kadı Abdulcebbar, Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, tahk. Abdülkerim Osman, Kahire, ts., s. 149 vd., 301 vd., 609 vd., 690 vd., 739 vd.

yaratılmış olduğu fikrinin doğmasına sebeb olmuştur. Hıristiyanlığın da özellikle Hıristiyan teolojisinin ve eski Yunan felsefesinin merkezi durumunda olan İskenderiye Mektebi yoluyla Mu'tezile üzerinde tesiri bahis konusudur. Mu'tezilenin başlangıçta sırf İslâmiyeti savunmak gayesiyle felsefeye yöneldiklerinde şüphe yoktur. Hatta Hıristiyan teolojisi ve felsefesi karşısında Mu'tezile yalnız İslâmı savunmakla kalmamış aynı zamanda bu dinin esaslarını felsefi metodlarla en iyi şekilde açıklamış ve bunları birçok yabancı milletlere de kabul ettirmeye muvaffak olmuştur. Ancak neticede Mu'tezile aşırı hayranlık duyduğu Yunan felsefesinin tesirinde kalmış, itikadî mevzularda naklin yanında akla da büyük bir yer vererek, aklı öne almış ve akılla çelişir gördüğü nakilleri, aklın ışığında te'vile yönelmiştir.[30]

Mu'tezile kelamcıları tarafından yazılmış olan ve günümüze kadar gelen eserler oldukça azdır. Bu bakımdan mutezile ile ilgili yapılan araştırmalarda daha çok onlara muhalif olan mezhep mensuplarının eleştirme maksadıyla eserlerine aldıkları pasajlardan yararlanılmaktadır. Bu durum çoğu zaman doğru bilgiye ulaşmaya engel teşkil edebilmektedir.

Mutezili kelam Âlimlerinin Eserleri:

Kadi Abdulcebbar b. Ahmed (ö. 415/1024), Şerhu Usuli'l-Hamse, Kahire 1384/1965; el-Muğnî, Kahire 1382/1962; el-Mecmu' Bi't-Teklif, Kahire, ts.

30 Şehristanî, a.e., s.37-66; Abdulkahir e-Bağdadî, *el-Farg Beyne'l-Fırag*, Beyrut, 1417/1997s. 112 vd.; Ebu Zehra, a.e., s. 135-164; Gölcük-Toprak, a.e., s. 39-46.

Ebu'l-Huseyin el-Hayyat (ö.300/912), el-İntisar, Kahire 1344/1925.

Hakim Cemşi (ö.394/1100), Fadlu'l-İ'tizal ve Tabakaiu'l-Mu'tezile, Neşr, Fuad Seyyid, Tunus 1393/1914.

Mutzile ile ilgili Yazılan Eserlerden Bazıları:

Cemaleddin el-Kâsımi, *Tarihu'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile,* Kahire, 1331; Zühdi Hasan Caruliah, *el-Mu'tezile,* Kahire, 1947; Kemal Işık, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmi Görüşleri*, Ank. 1967.

IV. EHL-İ SÜNNET VE'L- CEMAAT

Sünnet Hz. Peygamberin söz, fiil ve takriri demektir. Kelam ilminde bid'atin karşıtı olarak sünnet Müslümanların Hz. Peygamber'in anlayış ve çizgisini takip etmesini ifade eder. Cemaat ise müctehid âlimler topluluğuna denmektedir. Ehl-i Sünnet'e mensup olanlara Sünnî adı verilmektedir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat, Hz. Peygamber ve sahâbenin yolunu takip eden geniş kitlelere verilen isimdir. Sünnet'in zıttı bid'at, cemaatin zıttı ise tefrika/bölücülüktür. Ehl-i Sünnet kavramı yerine bazen Ehl-i Cemaat, Sevâdı A'zam(büyük kalabalık), Kurtuluşa eren grup/fırka-i nâciye, Ehl-i Hak ve Ehl-i Hüdâ kelimeleri de kullanılır.

Ehl-i Sünnet'in Doğuşu ve Gelişimi

Başlangıçta İslâm'ın itikadî esaslarını savunma görevini üstlenmiş fethedilen bölgelerde yabancı din ve kültür mensuplarına karşı İslam'ı güzel bir şekilde savunan ve ortaya atılan şüpheleri akli ve nakli delillerle berteraf etmiş olan Mutezile Kelam Âlimlerinin zamanla gayesinden

uzaklaşmaları, akla gereğinden fazla önem vermeleri ve kendi görüşlerini zorla kabul ettirmeye kalkışmaları, âyet ve hadislere bağlı olan hadis ve fıkıh âlimlerinin, selefin nefretini ve düşmanlığını celbetmiştir. Mu'tezile'nin bid'at ve dalalet ehlinin görüşlerini savunur hale geldiğini fark eden Abbasi Halifesi Mütevekkil (ö. 232/847), hilafet makamına geçince Mu'tezîlîleri çevresinden uzaklaştırıp, inanç meselelerini Kur'an ve sünnetin ışığında anlamaya çalışan hadis ve fıkıh âlimleriyle onlara karşı koymaya başladı.

Bunun sonucunda, Mu'tezile'nin zuhurundan yaklaşık bir asır sonra, selef âlimlerinden Abdullah b. Küllab el-Basri (ö.240/854), Haris el-Muhasibi (ö.243/857) ve onlarla muasır olan Ebu'l-Abbas el-Kalanisî, saf İslâm itikadına yöneltilen itirazları cevaplamak düşüncesiyle kelâm öğrenmişler, Ehl-i Bid'atın görüşlerinin yayılmasını önlemek ve bid'at görüşlere meyledenleri Selef'in yoluna döndürmek için Selef'in inanç konularında uyguladığı metodu, akıl kaideleriyle te'yid etme ihtiyacını hissetmişlerdir. Adı geçen zevat, bu davranışlarıyla Ehl-i Sünnet Kelâmı'nın doğuşuna zemin hazırlamışlardır.

Tabi ki daha önce Haricilere, Şia'ya, Mürcie'ye ve daha sonra ortaya çıkış amacından uzaklaşan Mu'tezileye karşı İslâm akaidini savunan ve Ehl-i Sünnet görüşünü ortaya koyan Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafiî, Ebu Amr el-Evzaî (ö. 157/773) Ömer b. Abdulaziz, Cafer Sadık ve Hasan Basrî'yi unutmamak lazım. Daha öncesini dikkate aldığımızda Hz Ömer, Hz. Ali gibi ilim vasfıyla bilinen sahabenin Hariciyye'ye ve Kaderiyye'ye karşı yaptıkları münazaraları ve mücadeleleri de hatırlamalıyız.

Tabiînden Hasan el-Basri (ö.110/728) "Risale fi Zemmi'l-Kaderiyye" adlı bir eser yazmıştır, Emevi Halifesi Ömer b. Abdulaziz'in (ö.101/720) de aynı konuda bir risalesi olduğu bilinmektedir. Onun Hariciliğin isyan fikrine karşı çıkışı Sünni siyaset anlayışı için sağlam bir temel oluşturmuştur. Basrî haksızlığa karşı çıkmış, haksızlığa karşı suskunluğu ve tepkisizliği de onaylamamış, bunlara karşı nasihat yöntemini kullanmış Emevî idarecilerine eleştiri mektupları yazmıştır. Fitneye yol açan şeylerden tümüyle kaçınılmasını öğütlemiş, hatta bu konuda Hz. Ali'yi bile hatalı bulmuştur. Sünnilik için en önemli referanslardan biri de Hasan el-Basrî'nin büyük günah sahibi Müslüman'ı İslâm dairesi içinde görmesi ve insanın fiillerinde kaderin mutlak belirleyiciliğini (cebir) reddetmesidir.

Ehl-i Sünnet akaidinin oluşumunu etkileyen diğer önemli isim Ebû Hanife'dir (ö. 150/767). Ehl-i Sünnet kavramı ile ifade edilen ana kitlenin zihniyeti, mevâli arasından Hasan el-Basrî ve Ebû Hanîfe ile başlamış ve cumhur ulema denilen âlimlerle devam etmiştir. Ebu Hanife'nin (ö.150/767) akaide dair, el-Fikhu'l-Ekber, el-Âlim ve'l-Mütealim, el-Vasiyye, el-Fıkhu'l-Ebsat ve er-Risale adlı beş risalesi ise günümüze kadar ulaşan ilk önemli akaid risaleleridir. İmam Şafi'î'nin (ö. 204/819) de Kîtab fî Tahkiki'n-Nübüvveti ve'r-Redd Ale'l-Berahime, Kitab fi'r-Red Âlâ Ehli'l-Hevâ ve el-Fıkhu'l-Ekber isimli üç

eseri vardır. Cafer Sadik'ın ise kelâma dair Kitab'r-Reddi Ale'l-Kaderiyye, Kitabu'r-Reddi Ale'l-Havriç ve Risale Fi'r-Reddi Ale'l-Gulat Mine'r-Reuafid adlı risaleleri mevcuttur. İmam Ahmed b. Hanbel de (ö. 241/855) Kitab fî Tashihi'n-Nübüvve ve'r-Redd Ale'l-Berahime ve er-Reddu 'ale'l-Zenâdika ve'l-Cehmiyye adlı iki eser yazmıştır. Bütün bu bilgiler, Selef âlimlerinin boş durmadığını, akaid ve kelâm sahasında eserler yazdıklarını göstermektedir.[31]

Ehl-i Sünnetin esaslarını, Mezhepler Tarihi niteliğinde eserler yazan Ebu'l Hasen el-Eş'arî'(ö.323/935)'nin Makalatu'l-İslamiyyin, Abdülkâhir Bağdâdî (ö. 429/1037)'nin el-Fark beyne'l-Fırak ve Şehristânî (ö. 548/1153)'nin el-Milel ve'n-Nihal isimli eserlerinde bulmamız mümkündür. Her ne kadar yukarıda ismi geçen âlimler tarafından Sünnî çatı çatılmış ve bununla ilgili esaslar bahsettiğimiz eserlerde açıklanmışsa da Ehl-i Sünnet içindeki bu farklılaşma sona ermemiştir. Ehl-i Sünnet-i Hâssa ve Ehl-i Sünnet-i Âmme isimlendirmesi de bu anlayış farklılığının olduğunu bizlere göstermektedir. Ehl-i Sünnet-i Hassa Selef Âlimlerinin yoludur. Aşağıda görüleceği üzere Ehl-i Sünneti Hasssa'nın uyguladığı metodun yetersiz kaldığı içerden ve dışardan İslâm'ı sarsmak isteyen cereyanlar ortaya çıkıp yayılmaya başladığı bir dönemde Müslümanların akaidine musallat olan bâtıl inançları ve Bid'at Ehlinin sapık görüşlerini çürütmek için kelâm metodunu kullanma zarureti hâsıl oldu ve Ehl-i Sünnet âlimleri bu metodu kullanmaya başladılar. Böylece Ehl-i Sünnetin Mâtüridiyye ve Eş'ariyye mektepleri yani Ehl-i Sünnet-i Âmme teşekkül etti. Şimdi bunlarla ilgili bilgilerimizi biraz daha detaylandırabiliriz.[32]

A) SELEFİYYE: EHL-İ SÜNNETİ HASSA

Selef, sahabe ve tabiun neslidir. Bazıları buna üçüncü nesli tebu't-tabiîni de dâhil etmektedir. Selefî denilince Sahabe ve Tâbiîn neslini takip eden fukahâ ve muhaddislerin yolu olarak tarif edilir. Bunlara, sünnet çizgisinde olmaya özen gösterdikleri ve selefin ittifak etmediği meselelere hiç girmedikleri için Ehl-i Sünnet-i Hâssa, hadis merkezli düşündükleri, mesailerini hadisleri toplayıp onları açıklamaya hasrettikleri için Ehl-i Hadis adı verilmiştir.

Selef âlimleri iman esaslarıyla ilgili konularda âyet ve hadislerde bildirilenler ile yetinip, - müteşabihler de dâhil - bunları aynen kabul edip, teşbih ve tecsime de düşmeyen, ama te'vil yoluna da gitmeyen bir yol izlemişlerdir. Selef, fıkıhta da Kur'an ve sünnete tabi idi, ancak yeni hadiseler zuhurunda fıkhî konularda Kur'an ve sünnette bulunmayan fer'î hükümlerde re'ye müracaat edip, kendi re'yleriyle hüküm verirlerdi. İtikadı konularda ise akıl ve re'ye asla müracaat etmezler, Kur'an ve Sünnette bildirilen hususları aynen kabul ederlerdi. Allah'ın sıfatları ve kader konusunda münakaşa ve münazarayı asla doğru bulmazlardı. Yine itikadı konularla ilgili müteşabih âyetlerin

31 Gölcük-Toprak, a.e., s. 47-48.

32 Nadim Macit, *Ehl-i Sünnet Ekolünün Doğuşu*, Erzurum, 1995, s. 57-92.

te'vilini caiz görmez, nassları aynen kabul ederlerdi. Çünkü te'vil akılla yapılır. Akıl bu hususlarda te'vile yetkili değildir. İtikadî meselelerde ise akıl hüküm veremez, ancak şahit olabilir. Selefiyenin temel görüşleri yedi esasta toplanır: (1.)Takdis: Allah Tealâyı Celâl ve azametine lâyık olmayan her şeyden tenzih etmek, lâyık olmadığı şeylerden münezzeh olduğuna inanmak. Âyetlerde ve hadlerde geçen "Allah'ın eli", "Rahmanın iki parmağı" gibi ifadeler Allah'a cismiyet isnad edildiği anlamına gelmez. Öyleyse nasslarda geçen ve manası açık olmayan bu gibi sözler üzerinde düşünmemek ve fikir yürütmemek gerekir. (2.)Tasdik: Nasslarda geçen "el, parmak, yüz..." gibi isim ve sıfatların Allah Teâlâ'nın şan ve azametine yakışan bir manada kullanılmış olduğunu şeksiz, şüphesiz kabul etmek ve Cenab-ı Hakk kendi nefsini, Rasulullah da Cenab-ı Hakkı nasıl tavsif etmiş ise öylece iman etmektir. (3.) Aczi İtiraf: Nasslarda geçen müteşabihatın maksadınını bilinemeyeceğini itiraf etmektir. Bu gibi hususlarda fikir yürütmek insanı hataya düşürebilir. Onun için en doğru yol, müteşabihata dalmayarak ve bununla neyi murad ettiğini en iyi bilen Allah'tır diyerek aczini itiraf etmektir.(4.) Sükût: Müteşabihatın manasını sormamak, onlara dalmamak ve hatta bu konuda sual sormayı bile yasaklamak. Zira Hz. Peygamber, kader mevzuu ile meşguliyeti Ashabına yasaklamıştır. O halde bu konularda susmak en emin yoldur. (5.) İmsak: Müteşabih nasslar üzerinde değişiklik yapmamak, o ifadeleri azaltmamak, çoğaltmamak, birlikte kullanıldığı kelimelerden ayrı olarak zikretmemek ve söz konusu nassları te'vil ve tefsir etmekten çekinmek. (6.) Keff: Müteşabihatla kalben dahi meşgul olmamak ve onlar üzerinde düşünmemektir. (7.)Marifet Ehini Teslim: Kişi, kendisine kapalı görünen müteşabih nassların herkese kapalı olduğunu zannetmemelidir. Peygamberlerin, büyük din âlimlerinin, sıddîk ve velilerin zor görünen bazı hususları bildiğini kabul etmek gerekir.

Selef, Rasûl-u Ekrem'in medhine mazhar olmuş, itikadlarının saflığı ve paklığı ile ümmetin yıldızı payesine erişmişlerdir. Onlar Ehl-i Sünnet-i Hâssa'dır. Onlar içerisinde de elbette farklı eğilimler içerisinde olanlar vardır. Fakat o dönemlerde takip edilen metot yeterli olduğu için genel yapı o şekilde tecelli etti. Aklı çıkarımlar ön planda değildi ama buna ihtiyaç olmadığı için böyle bir yol takip edilmişti. Kaldı ki onların "marifet ehlini teslim" ilkesini dikkate aldığımızda gelişmelere açık aklı kullanmaya yatkın olduklarını görürüz. İlk dönem Selefiyyenin uygulamaları mübarek bir dönem iken daha sonra Ahmet b. Hanbel'in öncülüğünde ortaya çıkan Selefiyye, özellikle kendi görüşlerine yakın Selef Âlimlerini örnek göstererek mezhepleşmeye çalıştı. Bu ekol hicrî 8. yüzyılda İbn Teymiyye (ö. 728/1328) tarafından tekrar canlandırıldı. İbn Teymiyye sonrasında, İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1350), İbnü'l-Vezîr (ö.840/1436), Şevkânî (ö.1250/1834) gibi âlimler bu ekolü devam ettirdiler. Daha sonra Selefiyye inancı hicrî 12. Yüzyılda Muhammed b. Abdülvahhâb (ö.1206/1792) tarafından Arap yarımadasının merkezin-

de Necd bölgesinde Vehhâbiyye adı altında yeniden güçlü şekilde seslendirilmiştir.

B) EŞ'ARÎLİK

Mutezilenin amacından uzaklaşması ve selefin takip ettiği metodun yetersiz kaldığının anlaşılmasından sonra kelam metodu ile Ehl-i sünnetin yolunu açıklamak ve ortaya atılan şüpheleri bertaraf etmek üzere neredeyse aynı tarihlerde iki ekol ortaya çıktı. Bunlardan biri Maveraunnehir yöresinde yayılan Maturidiyye Ekolü diğeri de Irak bölgesinde etkili olan Eşariyye ekolüdür.

Eşariyyenin kurucusu Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'arî el-Basrî'dir. İtikatta onu takip edenlere Eş'ariyye denir. İmam Eş'arî, 260/875 yılında Basra'da doğmuş, 324/936 da Bağdat'ta vefat etmiştir. Eş'arî, meşhur mu'tezilî âlim Ebu Ali el-Cubbaî'nin (ö.303/916) hem talebesi ve hem de üvey oğlu idi. Bu sebeple yaklaşık kırk yaşına kadar Mu'tezileyi müdafaa etti ve bu alanda eserler yazdı.

Mu'tezile'nin sayılır âlimlerinden biri durumuna gelen Eş'arî, hocasına sorduğu bazı suallere tatminkâr cevap alamaması sebebiyle mezhebi hakkında şüpheye düşer. Doğruyu bulma çabası içerisine giren İmam, Hz. Peygamber'i de rüyasında görüp sünnetinin zaferi için çalışma tavsiyesi alır ve hocası ile son olarak Salah-Aslah konusundaki "ihve-i selâse" (üç kardeş) diye bilinen tartışmasıyla mu'tezileden ayrılır. O, Mutezilenin te'vil, ruyetullah, şefaat, kabir azabı, halku'l-Kur'ân, kulların fiilleri, hayır-şer, mürtekib-i kebîre, va'd ve vaîd konularında nassa ters düştüklerini ileri sürerek eleştirmiştir.

Daha sonra Selefin görüşlerini ve İbn Küllâb el-Basrî'nin metodunu benimseyerek, akaid mevzuunda aklî deliller kullanma yolu olan bu metodu geliştirecek olan Eş'arî, bir cuma günü Basra Ulu Camii'nde menbere çıkarak halka Mu'tezile'den ayrıldığını ve İmam Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini benimsediğini açıkça ilân etmiştir. Böylece Mu'teziie'nin görüşlerini reddeden Eş'arî, ömrünün kalan yaklaşık yirmi beş yılını Mu'tezile ve bütün Ehl-i Bida'at'ı reddetmek ve Ehl-i Sünnet Akidesini izah ve ispat ile geçirmiştir. Bu alanda pek çok eser yazmıştır.

Eş'ariyye mezhebi daha çok Mu'tezile'ye karşı bir anti tez olarak doğmuş ve felsefeye karşı tez olarak devam etmiştir. Eş'arî Kelâm âlimleri, zamanla te'vile çok fazla yer vermişler, zaman zaman da kelâmda yenilikler yaparak kelâm ilmini felsefe ile rekabet edebilecek bir güce kavuşturmuşlardır. Eş'arilik, önce Irak ve Suriye'de yayılmıştır. Daha sonra Selçuklu Veziri Nizamulmülk'ün kurduğu medreselere Eş'arî âlimleri müderris olarak tayin edişiyle daha geniş bir alana yayılma imkânı bulan bu mezhep, Mısır ve Mağrib ülkelerine kadar yayılmıştır.

Eşari'den sonra Kadı Ebu Bekir Bâkıllânî, (ö. 403/1013), yazdığı eserlerle eşariliği sistemleştiren kişidir. Cevher, araz ve adetullah kavramlarıyla Eş'arîyye'nin tabiat felsefesini geliştirmiş, haberî sıfatları te'vile tâbi tutmaktan kaçınıp sübütî sıfatlar konusunda ahval teorisine meyletmiş,

mezhebin dayandığı delillerin öncüllerini iman esası gibi mütalaa ederek in'ikâsü'l-edille ilkesini getirmiştir. İsferayanî (ö.418/1027), Abdulkahir el-Bağdâdî (ö. 429/1037), Ebu Bekr el-Beyhakî (ö, 458/1066), İmamu'l-Haremeyn Ebul-Meâlî el-Cüveynî (ö. 478/1085) Eşariyye ekolüne önemli katkılar sağlamış olan diğer mütekaddimun dönemi kelam âlimleridir. Burada mütekaddimin deyimiyle Eş'arî ve Matüridî'den sonra gelen ve İmam Gazzalî ile son bulan Ehl-i Sünnet kelâmcıları kastolunmaktadır. Bu dönemin en bariz özellikleri: İn'ikâsı edilleyi (delil için verilen hükmün medlule yansıtılmasını) kabul etmek, Mantığı kabul etmemek ve Felsefî konulara fazla yer vermemektir.

Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî (ö.505/1112) ile müteahhirîn İlm-i kelâmı başlar. Gazzalî'ye kadar Şi'a'nın dışında kalan Ehl-i Bid'at hayli zayıflamış, buna mukabil İslâm felsefesi gelişmiş ve yayılmaya başlamış ve çoğunlukla İslâm dünyasına, her iki kolu ile birlikte, Ehl-i Sünnet kelâmı hâkim olmuştur. Aşağıda görüleceği üzere bu devirde kelâm âlimleri arasında en çok eser verenler ise Eş'arîler olmuştur. Gazzalî devrine kadar olan Mütekaddimîn Kelâm âlimleri daha ziyade bid'at fırkalarla mücadele ettiği halde, Gazzalî'den itibaren gelen Müteahhirîn Kelâmcılar, mücadelelerini Müslüman Filozoflara karşı yürütmüşlerdir. Gazzalî, şüphesiz bazı yenilikler getirmiştir. Bunları şöyle özetleyebiliriz: Gazzalî'den önce gerek Ehl-i Sünnet, gerekse Ehl-i Bid'at kelâm âlimleri aklî izah ve ispatlarının mantık kaidelerine uyup uymadığına ehemmiyet vermiyorlardı. Gazzalî felsefe tahsil etti, mantığı öğrendi ve kelâm, fıkıh, usul-u fıkıh gibi İslâmî ilimler için mantığın zarurî olduğu kanaatine vardı. Bu her ne kadar önceki kelâm âlimlerinin bazı prensiplerine ters düşüyor idiyse de, imanî akidelerin özüne aykırı değildi. Bu sebeple Gazzalî mantık ilmini bilmeyenin ilmine itibar edilmez demiş ve mantığı islâmî ilimlere dâhil etmiştir. Bu sahada "Mi'yaru'l-İllm" ve "Mihakkü'n-Nazar" isimli iki de eser te'lif etmiştir. O, Mantığı kabul edince delille medlulün ayrı şeyler olduğunu söyledi. İn'ikası edilleyi yani Bakillanî tarafından daha önce kabul edilmiş olan delilin yanlışlanması ile o delil ile ispatlanan şeyinde yanlış sayılacağı düşüncesini reddetti. Gazzalî aynı zamanda eserlerinde yeri geldikçe felsefî bahislere yer verdi. İslâm felsefesinin zuhurundan sonra Gazzalî'den önceki kelâm âlimlerinin felsefe karşısındaki tutumu iki aşırı tezahür şeklindeydi. Bunlardan bir kısmı felsefenin dediği her şeyi felsefeciler söyledi diye reddederken, bir kısım âlimler de felsefeden alınan, felsefecilerin söylediği her şeyi, onlara karşı taşıdığı peşin hükümle doğru ve gerçek olarak kabul ediyordu. Gazzalî bu tutumların her ikisinin de yanlış olduğunu belirterek felsefeyi ve felsefecilerin fikirlerini yazdığı Makasıdu'l-Felesefe (filozofların maksatları) adlı eserinde tahlile tabi tutmuştur. Daha sonra da felsefî bahisleri tetkik sonucunda onların hatalarını içine alan meşhur "Tehâfütü'1-Fe-lâsife" (filozofların tutarsızlığı) isimli eserini kaleme almıştır, Gazzalî bu eserinde İslâm filo-

zoflarından Farabî ve İbn Sina'yı eleştirmiştir. Gazzalî filozofları adı geçen eserinde yirmi meselede tenkid eder. Bunlardan on yedisinde filozofların hata ettiklerini, âlemin kadim olduğu, haşrin cismanı olmayıp ruhani olacağı, Allah'ın cüz'iyyeti bilmediğini iddia etmeleriyle tekfir edilmeleri gerektiğini savunmuştur.

Gazzalî'nin Müslüman Filozoflara karşı yürüttüğü bu tenkid, kendisinden sonra gelen müteahhirîn kelâm âlimleri tarafından umumiyetle benimsenmiştir. Buna mukabil, başta İbn Rüşt olmak üzere kimi alimler söz konusu üç meselede filozofların tekfir edilemeyeceğini, zira onların ne âlemin mâhluk oluşunu, ne haşrin vukuunu ve ne de ilm-i ilâhiyi inkâr ettiklerini, sadece bu hususlarda kelâmcıların ve cumhurun anlayışına aykırı izahlar yapmış olduklarını söylemişlerdir.

Felsefe ile kelâmı yan yana getirme tarzında Gazzalî'nin açtığı çığır, kendisinden sonra inkişaf etmiş, felsefî ve kelâmî konular (memzuc) birbirine girmiştir. Abdulkerim eş-Şehristanî (ö.548/1153), Gazzalî'nin açtığı çığırla oluşan memzuc metodu devam ettirmiş, eserlerinde pek çok felsefî meseleye ve delile yer vermiştir. Felsefe ile kelâmı mezcetme şeklinde tezahür eden Gazzalî metodunu daha da geliştirerek doruk noktasına ulaştıran Fahreddin er-Razî'dir (ö.606/1210). Büyük bir kelâm âlimi, aynı zamanda müfessir, edib, şair ve fakih olan Râzî'den sonra Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) ve Kadi Beydavî (ö.685/1286) memzuc metodu daha da ileriye götürerek felsefe ile kelâmı, nakle dayalı olan sem'iyyat bahisleri olmasa kelâm kitaplarını felsefe kitabı zannettirecek duruma getirmişlerdir. Daha sonra geniş hacimli eser veren mütekellimler yetişmemiş daha çok önceki dönem kelam âlimlerinin kelam kitapları şerh edilmiştir. Şerh ve haşiyeler dönemi olarak bilinen bu dönemdeki mütekellimler Adudüddin Îcî, Saduddun Taftazânî (ö. 793/1390), Seyyid Şerif Curcanî'dir (ö. 816/1413).

Eş'riyye ekolüne göre bilgi zarurî ve iktisabî olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanın duyular, akıl ve haber yolu ile bilgi öğrenebilir ve sadece bakmak veya düşünmekle değil tartışma yolu ile de bilge ulaşılır. Sadece duyuların verdiği bilgiler eksik ve sınırlıdır. Aklın istidlal yolu ile teorik bilgiler üretebilir ancak bu bilgiler araz olduğu için güvenilmez, bunun vahiyle desteklenen bir boyutunun da olması gerekir. Allah'ın varlığına akıl yürütme yöntemiyle ulaşılabilir. Ancak peygamber tebliğ etmedikçe kişi marifetullah konusunda sorumlu değildir. Allah ahirette müminlerce görülecektir. Kuran'ın mahlûk değildir. Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söyleyenlerin imanı sahih olmaz.

Kullara ait fiiller Allah tarafından yaratılır. Kul, Allah tarafından yaratılan fiilin kendine ait hâdis kudretle kısmen irtibatı bulunduğu için sorumlu olur. Bir peygamberin nübüvveti mucize göstermesi, önceki peygamberin kendisini haber vermesi veya hitap ettiği insanlarda, örnek davranışları ve öğretilerinin hidayete ulaştırıcı olması açısından nübüvvetinin doğruluğuna dair zaruri bir bilginin meydana gelmesiyle bilinir ve en önemli delil mucizedir. Âhiret

hallerini bilmenin tek yolu nakildir, akıl da bunların imkân dâhilinde bulunduğunu kabul eder. İman Hz. Muhammed'in bildirdiklerini kalbin tastik etmesinden ibarettir. İnancı dil ile açıklamak ve İlâhî buyrukları yerine getirmek (ikrar ve amel) imana dâhil değildir. Müslümanlar için din ve dünya işlerini yürütecek bir kimseyi devlet başkanı seçmeleri farzdır. Başkan, ergenlik çağına girmiş, devlet işlerini yürütmeye ehil hür erkek biri olmalıdır. İlk dört halifelerin seçim sırası doğrudur.

Eş'arî itikadî esasları belirlerken Ahmed İbn Hanbel'den faydalanmış, nakli akılla desteklerken de İbn Küllâb, Muhâsibî ve Kalânisî gibi âlimlerin doğrultusunda bir çizgi takip etmiş; ancak kendine has bir kelâm sistemi kurmuştur. Onun sistemi Ehl-i Sünnet ilm-i kelâmının bir mektebi haline gelmiştir. Kendisinden sonra gelen Eş'arî kelam âlimleri temel prensipleri korumakla birlikte pek çok konuda yeni yorumlar getirmişlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Eş'arî'den çok müntesiplerine ait bir mezhep olarak değerlendirilmesi gereken ve kurucusu adına geliştirilip temellendirilen Eş'arîyye'nin en belirgin özelliği, 4/10. yüzyıldan günümüze kadar Ehl-i Sünnet'i en geniş çerçevede temsil eden bir kelâm ekolü olmasıdır.[33]

Eşari Kelam Âlimleri ve Eserleri:

Ebu'l-Hasen el-Eşarî: Eserlerinin sayısı bazı kaynaklarda üç yüze kadar çıkarılmaktadır. Onun Mu'tezilî iken yazmış olduğu eserlerden hiç biri günümüze ulaşamamıştır. Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra yazdığı ve Mu'tezileyi ve Mu'tezilî iken yazdığı eserlerini reddettiği eserlerinden de ancak bir kaç küçük risale mevcuttur. Kaynaklarda zikrolunan isimlerden onun başta kelam ve mezhepler tarihi olmak üzere İslamî ilimlerin her alanında eserler telif ettiği anlaşılmaktadır. Eş'arî'nin günümüze kadar ulaşan eserleri ise şunlardır:

Makâlâtu'l-İslamiyyin; el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne; el-luma' er-Reddi 'Ala Ehli'z-Zeyği ve'l-Bida'; Risale fî İstihsani'l-Havd fi'l-Kelâm; Risâletü'l-İman.

Kadı Ebu Bekir Bâkıllânî: *Kitabu't-Temhîd; Kifabu'l-İnsaf; Kîtabu'l-Beyân; İ'câzu'i-Kur'an.*

Abdu'l-Kahir el-Bağdâdî: *Usûiu'd-Din; el-Fark Beyne'l-Fırak.*

Ebu Bekr el-Beyhakî: *el-Esmâ ve's-Sıfat; İ'tikad.*

İmamu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî: *eş-Şâmil fî Usûli'd-Din; Kitabu'l-İrşâd; Akîdetü'n-Nizâmiyye.*

Ebu Muahammed b. Muhammed el-Gazalî: *el-İktisad fi'l-İ'tikad; Kitabu Kavâ'idi'l-Akaid; İlcamu'l-Avâm 'an İlmi'l-Kelâm; el-Munkızu Mine'd-Dalâl; el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ; Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendaka; Fedâihu'l-Bâtıniyye; el-Hikmetu fî Mahlukatillahi Azze ve Celle.*

Abdülkerim eş-Şehristanî: *Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm; el-Milel ve'n-Nihal.*

Fahreddin er-Râzî: *Mefatîhu'l-Gayb* (Kelâm ve felsefe bahislerine bolca yer veren bir tefsirdir); *Muhassalu Efekâri'l-Mütekaddimîn*

33 Şehristanî, a.e., s.81-98; Ebu Zehra, a.e., s. 169-182.

ve'l-Müteahhirîn; el-Erba'în fî Usûli'd-Din, el-Mesâîlu'l-Hamsûn fî Usuli'l-Kelâm; Me'âlimu Usûli'd-Din; Esâsu't-Takdîs fî İlmi'l-Kelâm; İ'tikadûtu Firaki'l-Müslîmîn ve'l-Müşrikîn; Şerhu Esmâiilahi'l-Hüsnâ; Lübabu'l-İşârât; Şerhu'l-İşarât; İsmetu'l-Enbiya.

Seyfeddin el-Âmidî: *Ebkâru'l-Efkâr; Ğâyetü'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm.*

Kadı Beydavî: *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil* (Kelamî konulara ağırlık verdiği tefsiri); *Tavali'u'l-Envâr; Metaliu'l-Enzar.*

Adudu'd-Din el-Îcî: *el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm; el-Akaidu'l-Adudiyye.*

Seyyid Şerif Curcanî: *Serhu'l-Mevakıf.*

Sa'duddin et-Teftazanî: *Şerhu'l-Makâsıd; Şerhu'l-Akaid.*

Celâleddin ed-Devvanî: *Şerhu'l-Akaidi'l-Adudiyye; Haşiye Alâ Şerhi Tecridi'l-Kelâm; Risâletu İsbâti'l-Vâcib; ez-Zevra' ve'l-Havra.*

C) MÂTURÎDÎLİK

Ehl-i Sünneti Âmmenin diğer kolu Maturidiliktir. İtikatta Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtüridî'nin (ö.333/944) yorumlarını takip edenlerin yoludur. İmamu'l-Hüdâ, Alemu'l-Hüdâ, İmamu'l-Mütekellimîn, Reîsu's-Sünne gibi unvanlarla anılan Maturidî Türkistan'daki Samerkand şehrinin Matûrid kasabasında dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Mâtüridî'nin hayatı hakkında da fazla bilgi yoktur. Kelâm, Fıkıh usulü ve Tefsir alanında önemli eserler telif etmiştir. Hanefî fıkhında ilim zinciri İmam Muhammed'e dayanır. Kelâm ilminde ise Nasr b. Yahya el-Belhî' kanalıyla ilim halkası, Ebu Hanife'ye dayanır. Maturidi, Ebu Hanifenin akaide dair eserlerini okumuş ve görüşlerini, onun koyduğu çerçeve içinde kelâm metoduyla açıklamıştır. Bundan dolayı, Matüridî'yi Ebû Hanife'ye bağlı olarak değerlendirip, mezhebine de Hanefi mezhebi adını verenler bile olmuştur. Bu doğru eğildir. İmam Mâtüridi Ebu Hanife'den istifade etmiştir ama kullandığı metod sebebiyle tam bir kelâm mektebi oluşturmuştur.

İmam Mâtüridî, ilim tahsiline elverişli bir ortamda yaşamış, Samanoğulları'nın Maveraünnehir'e hâkim oldukları dönemde onların İslâmî ilimlere olan hizmetlerinden büyük ölçüde istifade etmiştir. Muhtelif hocalardan hem aklî hem de naklî ilimleri tahsil eden Mâtüridî, o devirde Maveraünnehr'de mezhepler arasında cereyan eden münazaralara katılmış, birçok yerde münazara yapmış, bu sebeple Basra'ya da gitmiştir. Mu'tezile ve diğer Ehl-i Bid'atla yaptığı münazaralarda ve Akaid sahasında te'lif ettiği eserlerinde hasmın metodu olan kelâm metodunu benimsemiş, naklin yanında aklî ve mantıkî delillerden de istifade ederek hasımlarını mağlup etmiştir.

Matüridîiik, Maveraünnehr gibi kapalı bir havzada ortaya çıkması, Basra ve Bağdat gibi devrin ilim merkezlerinden uzak bir bölgede yayılması sebebiyle Eş'arilik kadar şöhret bulamamıştır. Daha ziyade Maveraünnehir bölgesinde ve Türkler arasında yayılmıştır.

İmam Maturidi'den sonraki kelam âlimleri şunlardır: Hakîm es-

Samerkandî (ö. 324/953), Sadru'l-İslâm Muhammed Pezdevî (ö. 493/1100), Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115), Burhaneddin en-Nesefî (ö.687/1289), Ömer en-Nesefî (v, 537/1142), Ebu'l-Berekât en Nesefî (ö. 710/1310), Nureddin es-Sabunî (ö. 580/1184), Ferğanali Ali b. Osman el-Ûşî (ö. 575/1179), İbnu'l-Hümân (ö. 861/1457), Hızır Bey (ö. 863/ 1458) ve Kemâluddin el-Bayâdî (ö.1098/1687).

Mâtüredî'nin sisteminde aklın büyük bir değeri ve yeri vardır. Fakat o akla gereğinden fazla bir hacim de yüklememiştir. Hatta İmam Matüridî, haberi sıfatlarla ilgili müteşabih âyetlerin kesin tevilinden bile sakınmış, teşbihi nefyetmiş, hiç bir yorum yapmadan murad-ı ilâhî her ne ise ona iman etmeyi yol edinmiştir. Matüridilere göre akıl naklin hizmetinde, onu te'yid edici, açıklayıcı ve tamamlayıcı bir unsurdur. Maturidi, aklın konularının bilinmesini sağlayan nitelik olarak bilgi ve duyuları işaret etmiştir. Ona göre varlığın gerçekliğini ve bilgiyi inkâr etmek mümkün değildir. Bilginin kaynakları duyular, akıl ve doğru haberdir. Akıl konusunda böyle olmakla birlikte Matüridîlik, bazı konularda Selefe Eş'arilikten daha yakındır. Bazı konularda ise daha akılcı davranıldığından Eş'arîiikle Mu'tezile arasında yer alır. Bu sebepledir ki bazı araştırıcılar, Matüridiyye'yi Selefe daha yakın görürlerken, bazıları Mu'tezileye daha yakın görmektedir.

Maturidilere göre evren hakkında yapılacak basit bir tefekkürden sonra Allah'a iman gerçekleşebilir. Allah'ın varlığı konusu her biri değişik şekillerde ifade edilen hudûs, imkân, fıtrat, gaye-nizam, ahlâkî delil, ontolojik delil gibi değişik kanıtlarla istidlalde bulunulan bir aklî-itikadî alandır. İlahi sıfatlar ilahi nitelikler olmalarından dolayı kadimdir. İlâhî zât ile sıfatlar arasında başkalık yoktur ve sıfatlar zâttan bağımsız bir varlığa sahip değildir. Mâtürîdî'ye göre Allah'ın zâtıyla kâim ezelî bir mânadan ibaret olan ve kelâm-ı nefsî diye adlandırılan bir kelam sıfatı vardır. Peygamberin gönderildiği kavmin diline büründürülen ve onun vasıtasıyla insanlara iletilen kelâm-ı nefsî, böylelikle kelâm-ı lafzî adını alır. Mâtürîdî'ye göre nassta Allah'a atfedilen arşa istiva, gitmek (zehâb), gelmek (mecî'), yakın olmak (kurb) gibi kavramlar, Allah'ın yaratıklara benzemesini nefyeden anlamlar içerir. Allah'ın cennette cisimlere ait özelliklerden münezzeh olarak müminlerce görülecektir.

Mâtürîdîlere göre insan, gerçek anlamda fiil işleyen fâil/özne bir varlıktır. Kur'ân'da insanın dilediğini yapabileceğinin ve eylemlerine karşılık mükâfat veya ceza göreceğinin belirtilmesi, bunu kanıtlamaktadır. Kur'ân'da insan fiillerinin, onun yanı sıra Allah'a da nispet edilmesi kula aidiyetini ortadan kaldırmaz, aksine bunların Allah'la irtibatlı olduğunu gösterir. Bu irtibat ise fiillerin Allah tarafından yaratılmasıdır.

İmanın asıl unsuru kalp ile tasdik etmektir. Dilin ifadesi ise kalpteki imanın anlatılmasına ilişkin bir vasıtadır. Buna göre iman, Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in getirdiği vahiylere inanıp içtenlikle benimsemektir. Bütün insanlığın mutluluk ve huzurunu sağlayacak bilgileri getirip doğru yolu göstererek önderlik edecek bir

ulvi şahsiyetin varlığı mutlaka gereklidir.

İmamet/hilafet doğrudan bir iman konusu değildir. Ancak Müslümanlar bir devlet düzeni içinde yaşamalı ve mutlaka devlet başkanı belirlemelidir. Eşariyye'ye nazaran daha akılcı ve daha yoğun bir kelam yöntemi geliştirmiş ve çağdaş araştırmacılar tarafından Mutezile'ye yakın görülmüştür. Bununla birlikte Maturidiyye kelamcıları, bazı görüşleri paylaştıkları Mutezile'ye bazen sert eleştirilerde bulunmuşlar ve onları İslam filozoflarıyla aynı çizgide yer alan dalalet fırkası olarak değerlendirmişlerdir. Bu tutum, Mutezile'nin naslarla çeliştiği İlâhî sıfatlar, halku'1- Kur'ân, insan fiilleri, kader ve kerâmet konularında açıkça görülmektedir. Mutezile bu konudaki nasları görmezden gelerek insanı yanıltan aşırı ve tutarsız yorumlara gitmiştir. Mâtürîdiyye bilginleri, Haşviyye'yi ve bazen Ehl-i Hadîs adıyla söz ettikleri Selefiyye'yi, teşbih ve tecsîme düşen, nasların zâhirî mânalarına takılıp kalan, dolayısıyla onları anlayamayan katı tavırlı bir itikadî ekol olarak değerlendirmiştir.[34]

Maturidî geleneğe bağlı kelam âlimlerinini ve eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

İmam Maturidi: *Te'vilâtu Eh-li's-Sünne veya Te'vilâtu'l-Kur'an* (ağırlıklı olarak kelami konuların işlendiği tefsir); *Kitbu't-Tevhid; Kitabu'l-Makâlât; Kitabu'r-Redd Ale'l-Karâmita; Beyanu Vehmi'l-Mu'tezile; Reddu Usûli'l-Hamse li Ebî Muhammed el-Bahilî; Reddu Evaili Edilleti'l-Ka'bî; Reddu Kitabeti'l-İmameti li Ba'di'r-Revafız.*

34 Ebu Zehra, a.e., s. 183-215.

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî: *Usûlu'd-Din.*

Ebu Ca'îer et-Tahâvî: *el-Akidetü't-Tahaviyye.*

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî: *Tabsıratu'l-Edille; Bahru'l-Kelâm.*

Ömer en-Nesefî: *el-Akaidu'n-Nesefîyye.*

Nureddin es-Sabunî: *el-Kifaye fi'1-Hidâye; el-Bidaye fî Usûli'd-Din; el-Münteka, İsmeti'l-Enbiya.*

Ebu'l-Berekât en-Nesefî: *el-Umde; el-İ'timad fi'l-İ'tikad.*

Hasan Çelebi el-Fenarî: *Haşiye alâ Şerhi'l-Mevakıf.*

Siracuddin Ali b. Osman el-Ûşî: *Kasidetu'l-Emâlî.*

İbn el-Hümâm: *el-Müsâyere.*

Hızır Bey: *el-Kasidetu'n-Nûniyye*

Hayalî Ahmed Efendi: *Şerhu Kadiseti'n-Nuniyye; Haşiye 'Alâ Şerhi'l-Akaid.*

Kestelü Muslihiddin Mustafa: *Haşiye 'Ala Şerhi'l-Akaid.*

Ali Kuşçu: *Şerhu't-Tecrid.*

Ahmed Fuzûlî: *Matla'u'l-İ'tikad.*

Aliyyu'l-Kari: *Şerhu Fikhı'l-Ekber; Dav'u'l-Me'âlî li Bed'i'l-Emâlî.*

Kemâleddin el-Beyadî: *İşârâtu'l-Merâm min İbarâti'l-İmâm.*

Mâturidîyye-Es'ariyye Mukayesesi:

Ehl-i Sünnet Kelâmının iki büyük temsilcisi olan Matüridiyye ile Es'ariyye ekolleri arasında kimi âlimlere göre şekli ve lafzi kimilerine göre de ciddi bir takım farklılıklar söz konusu olmuştur. Bu konuda müstakil risaleler yazılmış bu risalelerde ihtilaf edilen konuların sayıları da yazarlara göre değişmiştir. Matüri-

diyye ile Eş'ariyye arasındaki en çok tartışılan konuları şöyle sıralayabiliriz: Cüz'î irade: Mâtüridîlere göre insanda müstakil bir cüzi irade vardır. Eş'arilere göre ise bu irade müstakil değildir, onu da Allah yaratır. Kesb: Eş'arilere göre kesb, insanın gücünün takdir edilenle birlikte olmasıdır. Mâtüridîlere göre ise kesb, kulun bir şeye azim ve niyet etmesiyle o şeyin hâsıl olmasıdır. Hüsun/Güzel ve Kubuh/Çirkin: Mâtüridîlere göre hüsun ve kubuh akılla bilinir. Güzellik ve çirkin nesneldir. İyi olanlar emredilmiş, kötü olanlar da yasaklanmıştır, Eş'arîlere göre ise hüsun ve kubuh şer'îdir, akıl ile idrak olunamaz. Ancak Allah'ın emir ve yasağı ile bir şeyin iyi ya da kötü olduğu bilinir. Yani bir şey emredilmiş ise iyidir, nehyedilmiş ise kötüdür. Emir ve nehiy olmadan iyilik ve kötülük bilinemez. Ma'rifetullah: Mâtüridîlere göre dinî tebligat olmasa da insan, Allah'ı bilmek zorundadır. Çünkü akıl Allah'ı bilme gücündedir. Eş'arîlere göre ise akıl hiçbir şeyi vacip kılamaz. Onun için akıl Allah'ı bulabilecek güçte olsa bile Allah'ı bilmek şer'an vaciptir. Dinden haberi olmayan insan hiç bir şeyden mes'ul değildir. Tekvin: Mâtüridîlere göre Allah Talâ'nın "tekvin" diye müstakil bir sıfatı vardır. Eş'arilere göre ise tekvin hakiki bir sıfat olmayıp, itibari bir sıfattır, kudret sıfatı tekvini de kapsar. Nübüvvet: Mâtüridîlere göre nübüvvetin şartlarından biri de erkek olmaktır, kadınların nebi olması caiz değildir. Eş'arilere göre ise nübüvvet için erkek olmak şart değildir, kadın da peygamber olabilir. Teklif-i Mâ lâ Yutak (Güç Yetirilemeyenin Teklifi): Allah'ın, insanın gücünün dışında kalan bir şeyin yapılmasını emretmesi ve kullarını bununla mükellef tutması Eş'arîlere göre caizdir ama vaki değildir. Mâturidîlere göre ise böyle bir teklif caiz de değildir. Çünkü bunda bir hikmet yoktur. Sebap ve Hikmet: Eş'arîlere göre Allah'ın fiillerinde hikmet ve sebep aranmaz. Çünkü Allah yaptıklarından sorumlu değildir. Mâtüridîler ise Allah'ın fiillerinin bir hikmeti olduğunu ve bunların bir sebebe dayandığını ileri sürerler, Zira Allah abesten münezzehtir. Esasen sebepsizlik ve hikmetsizlik abestir. O'nun fiilleri hikmeti icabı meydana gelir. Kelâm-ı Nefsî: Eş'arîlere göre Kur'an'ın lafzı işitildiği gibi ilahî manâ/Kelâm-i Nefsî'nin işitilmesi de caizdir. Mâtüridîler ise Kelâm-ı Nefsî'nin bizzat işitilemeyeceğini, ancak ona delalet eden şeyin duyulabileceğini söylerler. Ezelde Ma'duma(yokluk) Hîtab: Eş'arîlere göre Ma'dum'a hitab-i ilâhinin taalluk etmesi caizdir. Buna göre Allah ezelde konuşandır. Mâtüridilere göre bu doğru değildir. Çünkü bunda bir hikmet yoktur. İbadet Mükellefiyeti: Eş'arîlere göre kâfirler iman etmekle mükellef oldukları gibi ibadet etmekle de mükelleftirler, ibadet etmedikleri için ayrıca ceza göreceklerdir. Mâtüridîlere göre ise kâfirler imanla mükelleftir, ayrıca ibadetle mükellef değildir, bundan dolayı ayrıca azap görmezler. İrtidad: Eş'arîlere göre mürted yeniden iman ederse, amelleri de avdet etmiş olur. Mâtüridîlere göre ise amelleri geriye dönmez. Tevbe-i Ye's: Ye's yani hayattan umudu kesilmiş kişilerin tevbesi Mâtüridîlere göre makbul, Eş'arîlere göre ise makbul değildir.

V. SON YÜZYILLARDA ZUHUR EDEN İTİKADÎ MEZHEPLER

1. BABİLİK-BAHAÎLİK

Şirazlı Mirza Ali Muhammed tarafından kurulan Babilik daha sonra Bahailik adıyla devam etmiştir. Mirza Ali daha önce İsnaaşeriye mezhebininin tasavvufi bir yorumu niteliğindeki Şeyhîlik tarikatine mensuptu. Fakat bu mezhebin sınırlarını aşan Mirza Ali, İsmailiyye mezhebinin aşırı görüşleri ile Sebeiyye'nin hülûl fikrini birleştirdi. Böylece, İslâm inancından çok uzak olan karma bir mezhep ortaya koydu. Bu mezhebin İslam mezhepleri arasında anlatılması onun İslâmi bir mezhep oluşundan değil, Müslümanların arasında yayılmış olmasındandır. Zira bu mezhep, Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri esaslardan ve İslâm dininin temel prensiplerinden tamamen uzaktır.

Mirza Ali Muhammed, İran halkının çoğunluğunu teşkil eden İsnaaşeriyye fırkası içinde yaşadığı için, önceleri bu mezhebin inançlarına sıkı sıkıya bağlıydı. Mezhebini büyük gayretlerle savunmuş ve bu sebeple, dikkatleri üzerine çekmişti. İnsanların, kendisine itibar etmeleri ve çalışmalarında kendisini teşvik etmeleri, Mirza'yi "Kayıp İmam" adına konuşan tek kişi ve ona açılan tek kapı olma iddiasına sürükledi. Mirza Ali, müntesiplerine "Kayıp İmam"'ın bilgisinin kendisine verildiği fikrini kabul ettirince sözlerinin diğer İmamlarınki gibi tartışma kabul etmeyen bir hüccet/delil kabul edilmesini sağladı. Bu sebeple Mirza Ali, taraftarlarından mutlak bir itaat gördü ve her söylediği kesinlikle kabul edildi. Daha sonra Mirza Ali, hicri 260 tarihinde kaybolan İmamdan bin sene sonra ortaya çıkacak Mehdi'nin kendisi olduğunu iddia etti. O, hareketin İran'ın büyük şehirlerinde taban bulmasından aldığı cesaretle iddialarını daha ileri bir boyuta taşıdı ve kendisinin Allah tarafından insanlara gönderilen bir peygamber olduğunu ileri sürdü. el-Beyan adı altında kaleme aldığı eserini, bu yeni peygamberliğin kutsal kitabı olarak nitelendirdi ve Kur'ân'dan üstün oluşunu temellendirmeye çalıştı. O kendisinin peygamberliği ile birlikte Kur'ân'ın neshedildiğini, dolayısıyla İslâm şeriatının emir ve yasaklarının kaldırıldığını ve el- Beyan ile yeni hükümlerin getirildiğini iddia etti.

Bununla da yetinmeyip, Allah'ın kendisine hulul ettiğini, mahlûkata O'nun şekline bürünerek göründüğünü, Hz. Musa ile Hz. İsa'nın, âhir zamanda ortaya çıkmalarının tek yolunun, kendisi olduğunu iddia etti. Umumi olarak inanıldığı gibi, sadece Hz. İsa'nın döneceğini söylemekle kalmayıp, ona Hz. Musa'yı da ilâve etti. Bunların tekrar geri dönmelerinin tek yolunun kendisi olduğunu söylemeye başladı. Avam halktan her söylediğini delilsiz olarak olarak kabul eden bir opluluk oluşturmakta zorlanmadı. Fakat Sünnî ve Şii İslam âlimi onun bu iddialara karşı çıktılar. Çünkü bu adamın, kendisinde varlığını iddia ettiği hususlar, İslâmi gerçeklere ve Kur'an-ı Kerîm'in getirdiği esaslara tamamen ters düşmekteydi. Fakat Mirza Ali, âlimlerin eleştirilerine kulak asmadı. Onları ikiyüzlülük, maddecilik ve idarecilere yağcılıkla suçladı.

Onun düşünceleri üç evrede şekillendi: O öncelikle beklenen İmama açılan kapı olduğunu iddia etti. Onun için bu haeketin diğer adı babiliktir. İkinci aşamada beklenen mehdilik iddiasında bulundu. Son olarak da mehdinin yeni bir peygamber olması gerektiğini ileri sürerek peygamberlik iddiasında bulundu. Mirza Ali'nin bu iddiaları, cahil halk kitleleri arasında belirli ölçüde yer bulmasına karşılık, aralarında yöneticilerin ve âlimlerin de bulunduğu önemli bir kesimi rahatsız etti. 1850 yılında Tebriz'de Şah Nâsırüddin'in huzurunda, âlim ve fakihlerle yaptığı münazara onun için bir anlamda kendisi için sonun başlangıcı oldu. Bu yüzden hakkında soruşturma açıldı ve küfre düştüğü yönünde fetva verilerek bu doğrultuda bir müddet hapis hayatı geçirdi; 1266/1850 yılında da kurşuna dizilerek idam edildi.

Mirza Âli'nin itikada dair görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Âhiret günü cennet ve cehennem yoktur. Allah'ın huzuruna çıkmak ve âhiret günü, yenilenmekte olan ruhi bir hayatın sembollerinden başka bir şey değildir.

b) Mirza Ali geçmişteki bütün peygamberlerin gerçek temsilcisidir. Peygamberliklerin hepsi onda toplanmıştır, bu nedenle bütün diğer din mensupları kendisine iman etmelidir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm birleşmiş aralarında herhangi bir fark kalmamıştır.

c) Allah Mirza Ali'ye hulûl etmiştir ve kendisinden sonra başkalarına hulul edecektir.

d) Hz. Muhammed ile peygamberlik son bulmuş değildir.

e) Başta 19 rakamı olmak üzere bazı harflerin ve rakamların kudsiyeti vardır.

Mirza Ali, ölmeden önce sonradan Subhi Ezel adını alan Mirza Yaya Nuri ile sonradan Bahaullah adıyla anılan Mirza Hüseyin Ali'yi mürit olarak belirlemişti. Bunların her ikisi de İran'dan sürgün edildiler. Subhi Ezel, Kıbrıs'ı, Bahaullah da Edirne'yi kendilerine karargâh seçtiler. Subhi Ezel'e tâbi olan fazla değildi. Fakat Bahaullah'ın peşinden gidenler bir hayli çoktu. Bu mezhebe, Bahaullah'a izafeten Bahailik, aslına atfen babilik de denilmiştir. Bahaullah kendisinde Mirza Ali'nin yetkilerini topladı. Hatta daha fazla yetkisi olduğunu ileri sürdü. Bu itibarla Bahaullah, Allah'ın kendisine hulul ettiğini (girdiğini) ve kendisinin, Allah'ın tam bir görünümü olduğunu ilân etti. Hristiyan inancında Yahya'nın, Hz. İsa'nın gelmesine zemin hazırlayan biri olduğu gibi, Bahaullah da hocası Mirza Ali'nin, kendisi için zemin hazırlayan bir nitelikte olduğunu ve kendisini müjdelediğini iddia etti.

Bahaullah'a tâbi olanlar, onun, insanlığın üstünde olduğuna inanıyor ve ona birçok ilâhî sıfatlar veriyorlardı. Bahaullah, kitaplarını doğuda ve batıda bulunan bütün yöneticilere gönderdi. Kitapçıklarında, hulul ettiğini iddia ediyordu. Kur'an-ı Kerîm'in surelere, ayrılması gibi, o da yazdıklarını bölümlere ayırıyor ve onlara sure adını veriyordu.

Bahaullah İslâm şeriatının zamanının geçtiğini, kendisine tâbi olanlara kıble olarak Kâbe'yi değil, kendisinin bulunduğu yeri tayin etti.

İlâh nereye girerse kıble de orası olur düşüncesiyle Bahaullah yer değiştirdikçe Bahailer de ona göre kıble değiştiriyorlardı. Bahailer, İslâm'ın, yeme-içme, alış-veriş ve benzeri hususlarda koyduğu Helâl ve Haramları tamamen ortadan kaldırdılar. Hüküm vermede şeriatın yerine aklı koydular.

Bahaullah'ın, 16 Mayıs 1892 de ölümüyle, kendi dönemi sona erdi. Mezhebini devam ettirmek için yerine, Bahâ'nın kulu veya Gusn-ı Azam, (Büyük dal) diye adlandırılan oğlu Abbas Efendi geçti. Babasına olan samimi bağlılığından dolayı kimse ona karşı çıkmadı. Abbas Efendi, Avrupa kültür ve medeniyetini çok iyi biliyordu. Bu nedenle babasının görüşlerini, batı düşüncesiyle bağdaşır bir şekilde değiştirdi. İlâhın, şahıslara girmesi meselesini mezhepten çıkardı. Babası gibi harikalar gösterme iddiasında da bulunmadı. Abbas, Batı kültürüne taraftar olduğu için, Yahudi ve Hristiyanlarca mukaddes sayılan kitapları okumaya girişti.

Babîliğin kurucusu Mirza Ali İslâm'da Reform düşüncesiyle bu istikamette büyük adımlar atmış, arkasından gelen Bahaullah, Mirza'nın başlattığını devam ettirmiş, ondan sonra gelen Abbas Efendi ise yıkıcılıkta üçüncü adımı atarak, sadece İslâm'ı terk etmekle yetinmemiş, Yahudî ve Hıristiyanların da kitaplarına yönelerek, Kur'an'ın yerine, o kitaplardan hüküm çıkarmaya çalışmıştır. İşte bu sebeple, Bahaîlik propagandası, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Mecusüer arasında geniş çapta yayılmış ve bu dinlerin mensuplarından birçok kimse Babîliğe girmişlerdir. Abbas ve babası, daha fazla Müslümanın kendilerine tâbi olmalarından ümitlerini kestikleri için, dâvalarını diğer din mensuplarına yöneltmişlerdir. Bu sebeple, İran ve çevresinde bulunan ülkelerdeki Hristiyan, Yahudi ve Mecusilerin arasında, Bahailik çok sayıda taraftar bulmuştur. Günümüzde bu mezhebin mensupları Amerika ve Avrupa'da da bulunmaktadır.[35]

2. KADYANÎLİK-AHMEDİLİK

Hindistan, Sultan Gazneli Mahmud'un fethi ile Müslümanların yönetimine geçti. Hindistan'da hâkim olan din Budizm ve Brahmanizm idi. Brahmanizmin mensupları, diğerlerine nispetle daha çoktu. Müslüman yöneticiler Hintlileri dinlerinde serbest bıraktı. İslâm, bu dini kabul etmeyen Hintlilere dolaylı olarak tesir etmeye başladı. İslâm'ı kabul ettiği halde, onun esasları henüz kalbinde yerleşmemiş, putperestliğin geleneklerinden tamamen kurtulamamış bir kısım insanlar da oluyordu. Bu sebeple Hindular arasından, İslâmiyet ile Hinduizmi birleştirmeye çalışanlar da çıkmıştır. Tanaka (ö.1538) bunlardan biridir. Kuzey Hindistan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan insanların kabul ettiği İslâm ve Hinduizm'in karışımı şeklinde meydana çıkan Sih dini böyle bir dindir.

Bu durum özünde mistik bir din anlayışını ihtiva eden Hinduizmle İslâm arasında ve her iki dinin temsilcileri arasında bir yakınlaşmayı beraberinde getirdi. Ancak ilerleyen süreçte Müslümanlarla Hindular arasın-

35 Ethem Ruhi Fığlalı, Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri,İzmir 1983, s. 186-188; Ebu Zehra, a.e., s. 225-231; Bulut, a.e., s. .437-460 ;225-231

daki yakınlaşma Müslüman sufilerin Hind mistiklerinden etkilenmelerine ve aşırı inzivacı ve zühtçü, dış dünyaya tümüyle kapalı ve hurafelerle dolu bir din anlayışını benimsemelerine sebebiyet verdi. Buna 16. yüzyılda Ekber Şah'ın Hinduizm ile İslâm'ı da içine alacak şekilde eklektik bir din olarak "Dîn-i İlahî"yi kurma çabaları da eklenince bölgede ıslah talepleri artmaya başladı, İmam Rabbanî olarak bilinen Ahmed Serhendî (1563-1624), bu yapıya sistematik olarak karşı çıkan ilk ve en önemli kişi oldu. Onun temel gayesi, tümüyle uyuşmuş ve silikleşmiş bir sufilik anlayışının ıslahı üzerinde toplanmaktaydı. Onun bu girişimi ve çabası, kendisinden bir asır sonra Şah Veliyyullah Dihlevî (1703-1776) tarafından daha da sistematik hale getirildi. Müslümanlar tarafında İngiliz sömürüsüne karşı başlatılan Sipahi Ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlanması bölgedeki kaos ortamını iyice derinleştirdi, İngilizlerin isyan sonrası idareleri üzerinde aleyhlerine olan izleri silmek için Müslümanlar üzerinde bir sindirme ve ezme politikası uygulaması, beklenen kurtarıcı düşüncesini Müslümanların gündemine taşıdı.

İngilizler, Hindistan'ı işgal etmesiyle bu ülkeye Hristiyan Avrupa kültürü girmeye başladı. Hintlilerden Hristiyanlığa geçenler de oluyordu. Kendi kültür ve medeniyet anlayışlarını bu eski ülkeye götüren İngilizler, kimi Müslümanları da kendilerine yaklaştırıyor ve bunları Müslümanlar adına idareci seçiyorlardı. Onların etkisiyle Hindistan'da bir kısım sapık guruplar ortaya çıkmaya başladı. Sayıda az olmalarına rağmen, bu grupların en güçlüsü ve en çok faaliyette bulunanı Kadyanîlik'tir.

İslâm'a maledilen bu gurubun kurucusu Mirza Gulam Ahmed el-Kadyanî'dir. Bu kişi, Lahor şehrinden, yaklaşık altmış mil uzakta bulunan Kadyan'da doğmuş ve 1908 de vefat ettiğinde oraya defnedilmiştir. Gulam Ahmed'in düşünceleri Hıristiyan papazlar, Hindular ve Müslümanlar ile sıkı bir ilişki içerisinde geçen memuriyet hayatında şekillendi. Kadiyan'da İslam'ı savunan yazılarla adını duyuran Gulam Ahmed'in bu çabası, Müslüman halkın kendisini, İngilizler'den Müslümanların öcünü alacak bir beklenen kurtarıcı düşüncesine kaptırdığı bir ortamda büyük ilgi ve destek gördü. Gulam Ahmed bu ilgiyi iyi değerlendirdi; İslâm'ı savunmak amacıyla Berâhin-i Ahmedîyye adında geniş hacimli bir eser yazdı. Gulam Ahmed, Keşmir'in yakınında bulunan Serencar denilen yerde, Yusuf Asaf isminde bir velinin kabrini bulduğunu iddia etti. Müslümanlar arasında nüfuzunu yaymaya başladı. Daha sonra Gulam Ahmed, bu mezarın Hz. İsa'ya ait olduğunu iddia etti. Ve Hz. İsa'nın, başka birisine benzetilmesi üzerine asılmaktan kurtulduğunu ve Yahudilerden kaçarak oraya geldiğini, ölünceye kadar orada kaldığını ve oraya defnedildiğini söyledi. Bu iddialar kaos ortamından dolayı çok fazla eleştiriye maruz kalmadı ve bundan cesaret alan Gulam Ahmet 1885 yılında hicri 14. Yüzyılın meceddidi olduğunu ve İslam dinini yenilemek için gönderildiğini ilan etti. Bu hususta, Resulullah'ın Allah bu ümmete, her yüzyılın başında, dinini yenileyecek ve güçlendirecek

birini göndereceğine dair hadislerini delil olarak gösterdi. Üç yıl sonra taraftarlarından biat alarak hareketi fikri zeminden toplumsal zemine taşıdı. Gulam Ahmed'ın biat için öngördüğü şartlar, şirkten ve her türlü büyük günahtan sakınılmasını, namazların aksatılmadan kılınmasını, bütün insanlara iyi davranılmasını, her hususta Allah'a bağlı kalınmasını, Kur'ân'ın gösterdiği yolda yürünmesini, İslâm'a bağlılığa her şeyden çok değer verilmesini, dinin dünya hayatından ve nimetlerinden üstün tutulmasını ve son olarak her konuda Gulam Ahmed'e kayıtsız şartsız itaat edilmesini içeriyordu. Mirza Gulam Ahmed, hareketin kurumsal bir niteliğe kavuşturulmasıyla birlikte müceddidlik iddiasının çerçevesini daha da genişletti. Öncelikli olarak mehdilik konusuna el attı. Sonra Hz. İsa'nın öldüğünü iddia etmeye başladı. Temel amacı ise mehdilik ve Mesihlik konusunu daha geniş bir çerçevede ele almak ve kendi mehdilik iddiasını temellendirmeye çalışmaktı. Amacı Hıristiyanların beklediği kurtarıcının Hz. İsa olmadığını, tam tersine Hz. Muhammed'in ümmetinden ona çok benzeyen birisi olduğunu ortaya koymaktı. Ona göre Müslümanlar tarafından beklenen Mehdi ile Hıristiyanlar tarafından beklenen Mesih aynı kişidir. Bu beklenen kurtarıcı kendisidir. Hatta o yalnızca mehdi olmadığını, dahası bir nebi ve resul olduğunu iddia etti. 1904 yılında ise kendisini Hinduların beklediği kurtarıcı "Krişna" olarak ilan etti.

Gulam Ahmed'e göre cihad devri geçmiş, İslam'ın yayılması için cihadın, kalem ve dua ile yapılması gerekmektedir. Bu düşüncesi İngilizlerin işine yaramış ve bağımsızlık mücadelesi veren Müslümanların zararına olmuştur. Ona göre Kur'an-ı Kerim'in övdüğü dinlere sahip olanlar, günümüzdeki dinlere sahip olanlardır. Kur'an-ı Kerim, Yahudiliği ve Hristiyanlığı iyi dinler olarak zikretmiştir. Bugün, Yahudi veya Hristiyan adını taşıyanlar da böyledir. Gulam Ahmed, bu noktadan hareket ederek, İngiliz yanlısı olmuş ve İngilizlerin, Hindistan'da iyilikleri bulunduğunu, İslâm'ın, bunlara itaat etmeyi emrettiğini iddia etmiştir. Bu bağlamda İslam'ın Allah Tealâ'ya ve güvenliği sağlayan, canlarımızı mütecavizlerden koruyan hükümetlere –bu hükümet şu an burada olan İngiliz hükümeti olsa bile- itaat edilmesi esası üzerine kurulu olduğunu vurgulamıştır.

Gulam Ahmed, din hususunda fitnenin yok olduğunu bundan dolayı da cihada da lüzum kalmadığını iddia etti. Sık sık kendisinin Hz. İsa gibi mütevazı bir hayat yaşadığını vurguladı daha sonra da geleceği vadedilen İsa olduğunu iddia etti. O kendini savaşmaktan ve savaştan uzak olduğunu azamet sahibi olan Allah'ın yüzünden perdeyi sulh ve okşama yoluyla açtığını iddia etti. Kendisine İsa ve Mehdi olarak iman etmenin cihadı terk etmek anlamına geldiğini iddia etti.[36]

Ahmediyye olarak da isimlendirilen Kadiyanilik Hâkim Nureddin'in ölümünden sonra 1914 yılında Lahor ve Kadiyan adında iki kola ayrıldı. Pa-

36 Bulut, a.e., s. 437-462; Ebu Zehra, a.e., s. 235-241.

kistan parlementosunun 1974'te aldığı karar ile Ahmedilik İslam dışı azınlık olarak kabul edildi. Günümüzde bu hareketin beş milyon civarında bir taraftar kitlesi olduğu bilinmektedir.

3. VEHHABİLİK

Vehhâbîlik XVIII. Yüzyılın başlarında Arab Yarımadasının Necd bölgesinde Muhammed bin Abdülvehhab'ın (1703-1792) faaliyetleri doğrultusunda şekillenmiş ve İslam'ın ilk yıllarına dönmek suretiyle Müslümanları kurtuluşa davet ederek bu görüş ışığında ilkelerini ortaya koymuş dinî ve siyasî bir mezheptir. Mısır, Hindistan ve bazı Afrika ülkelerinde taraftarları olan Vehhâbîlik 1745 yılında kurulan Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi konumundadır.

"Vehhâbî" adı kurucusu olan Muhammed bin Abdülvehhab'ın babassına nispetle muhalifleri tarafından verilmiştir. Onlara yine muhalifleri tarafından verilmiş bir başka isim "Hâricîlik"tir. Osmanlı Devleti zamanında, meşru Osmanlı halifelerine isyan etmeleri, amelleri imandan sayarak büyük günah işleyenleri tekfir etmeleri ve şiddete başvurmaları sebebiyle bu hareket Türkler tarafından Çağdaş Hâricîlik şeklinde isimlendirilmiştir. Öte taraftan bidat görüşleri doğrultusunda, İslam Tarihinde Müslümanlar için büyük öneme sahip birçok eseri yok ettikleri için yine bazı muhalif yazarlar tarafından "Mabed Yıkıcılar" olarak da adlandırılmışlardır.

Son zamanlarda daha çok dinî tasavvurlarında ve yaşam biçimlerinde Selef'e dönmeyi talep etmeleri sebebiyle Selefiyye adını tercih eden bu hareketin mensupları esasen kendilerini "Da'vetü't-tevhîd, "ed- Da'vetü's-selefîyye" olarak isimlendirmekte, mensuplarına da "Muvahhidûn" (Tevhid ehli) demektedirler. Ayrıca bu mezhebin mensupları, kendilerini Ahmed bin Hanbel'in mezhebine mensup Sünniler olarak tanımlarlar ve hem amelde hem de itikatta Hanbeli olduklarını ifade etmektedirler.

Vehhâbîlik on sekizinci asırda Necid bölgesinde ortaya çıkmıştır. Medine'nin kuzeybatısından Bahreyn'e kadar uzanan bu bölgenin bazı özelliklerinin bilinmesi Vehhâbîliği anlama açısından oldukça faydalıdır. Bu bölge Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmakla beraber tam anlamıyla İslâmlaşabilmiş ve eski geleneklerin izlerinden kurtulabilmiş bir bölge değildir. Daha öne burası, Yemen, İran, Hint, Irak ve Şam'da yaşanan din ve kültürlerinin tesirleri altında kalmış bir bölgedir. Buralarda pek çok sahte peygamberin çıktığı da bilinmektedir. Ayrıca bölge Hz.Ali ve Muaviye karşılaşması sırasında Şii ve Hâricî çatışmalarının sürdüğü bir bölge haline gelmiştir. Pek çok batınî grup da bu bölge topraklarında ortaya çıkmıştır. Halk olarak da daha çok buralarda yaşayan insanlar bedevi kültür ile yetişmiş isyankâr ruhlu ve yağmaya eğilimli kişilerdir. Bu yüzden savaş üzerine kurulmuş bir görüşü kabul etmekte çok zorlanmamışlardır. Aynı zamanda Vehhabiliğin çıktığı dönemde Sufi akımların hızla gelişmesi, ulemanın bu konuda haklı eleştiriler dile getirmesi gibi hususlar da Vehhâbîliğin doğmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Öte taraftan Necd böl-

gesinde hâkim olan görüş Hanbelî Mezhebi'dir. Ahmed bin Hanbel'in ve daha sonra onun yolunu takip eden İbn Teymiyye'nin görüşleri oldukça belirgindir. Özellikle tevhid ve bidat konularındaki beyanları İbn Abdülvehhab'ın görüşlerini dayandıracağı temel esaslardan olmuştur.

İbn Abduvehhab'ın düşünceleri Der'iyye emiri olan Muhammed b. Suud tarafından destek görmeye başlayınca Vehhabilik aynı zamanda siyasi bir hareket hüviyeti kazandı. Sonuç itibariyle Başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerin de desteğiyle Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Suudî Arabistan Krallığı, devletin resmi mezhebi olarak Vehhabiliğin en büyük destekçisi olmuştur.

Vehhâbîliğin Temel Esasları:

Tevhid ve Şirk: Vehhâbîler, "tevhid" prensibini genel İslâmî anlayıştan daha farklı yorumlamış ve kendilerince sınırlandırmışlardır. Vehhâbî inancının temelini "tevhid" prensibi oluşturmaktadır. Onlara göre kullukta Allah'ı bir tanımak anlamındaki Tevhid, Hz. Peygamber'in bildirdiği en büyük farzdır. Namazdan, oruçtan ve zekâttan daha önemlidir. Muhammed b. Abdulvehhab'a göre, tevhid, kalble, dille ve amelle olmalıdır. Bu üç umdeden birisi eksik olursa insan Müslüman sayılmaz. İbn Abdilvehhab'a göre, Tevhid, Rablıkta Allah'ı birlemek/Tevhidu'r-Rubûbiyyet, İlahlıkta Allah'ı birlemek/Tevhidu'l-Ulûhiyyet ve Zat ve Sıfatlarında Allah'ı birlemek/ Tevhidü'z-Zat ve's-Sıfat olmak üzere üçe ayrılır. Tevhld-i Rubûbiyyet: Allah'ı kendi fiilleriyle birlemek anlamına gelir. Allah'ı bilmek ve ikrar etmek yeterli değildir. Bildiğiyle amel etmek de gerekir. Kulun fiilleriyle Allah'ı birlemesi dolayısıyla buna Amelî Tevhid de denir. İman ile küfrü ayırt eden ameli tevhiddir. Bu tevhidi yerine getirmeyen kâfir olur ve bu gibilerin mallan ve canlan muvahhidlere helaldir. Tevhid-i Ulûhiyet, Allah'ın bütün mahlûkatın ilahı olduğu, bütün ibadetlerin sadece ona yapılacağının bilinmesi ve bunun fiilen yerine getirilmesidir. Bu sebeple kulun fiilleriyle Allah'ı birlemesi, sadece ona dua etmesi, ondan istemesi, onun için kurban kesmesi, ondan korkması, ona güvenmesi imanının bir gereğidir. Dolayısıyla Allah'tan başkasından yardım isteyen, Allah'tan başkası için kurban kesen ve nezreden kimse kâfirdir. Tevhid-i Zat ve Sıfat ise, Allah'ın bütün yönleri ile mutlak kemal, azamet, celal ve cemal ile muttasıf olup bu konuda hiçbir şeyin ona şerik olmadığı, ancak kendisi ve peygamberinin bildirdiği O'nun şanına layık isimlerle anılacağına inanmaktır. Allah'ın kendi için kullandığı isim ve sıfatların dışında herhangi bir isim ve sıfat Allah'a atfedilemez. Vehhâbî anlayış tevhid prensibinden yola çıkarak amelin imandan bir parça olduğunu söylemeleri Hâricilere yakın bir tavır sergilemelerine yol açmıştır. Tıpkı Hariciler gibi Vehhâbîler de amelin îmânın bir parçası olduğuna inandıkları için, farzlardan birini terk eden kimseyi dinden çıkmış olarak görürler ve kendilerinden olmayan, kendileri gibi davranmayan Müslümanlan müşrik sayarlar, dolayısıyla malları ve canlannın kendileri için helâl olduğu-

nu kabul ederler. Hâlbuki Ehl-i Sünnet, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Allah'tan başka hiçbir şeye ibadet edilmeyeceğini belirten herkesi Müslüman kabul eder.

Şefaat ve Tevessül: Şefaat, birinin bağışlanmasına vesile olmak anlamına gelmektedir. Vehhâbiliğin şefaat ile ilgili görüşleri İbn Teymiyye'nin izlerini taşımaktadır. Vehhâbî anlayışa göre meleklerden ve peygamberlerden şefaat umulmaz. Vehhâbîlere göre şefaat inancı gibi tevessül inancı da şirktir. Tevessül, bir şeyi vesile, aracı kılmaktır. Vesile ise kendisiyle başkasına yaklaşılan şey demektir. Daha çok Mutasavvıflar ve Şiiller arasında yaygın olan tevessül Vehhabilerce sapıklığın bir başka şekli olup tövbeyi gerektirir bu davranışını sürdüren öldürülür. Vehhâbîler insanların bir şeyhe bağlanmadan hakikate ulaşamayacakları iddiası ile tasavvufu da büyük eleştirilere tâbi tutmuşlardır. Onlara göre tarikat, insanları istismar etmek için bir vasıta ve mürşidin kendisine çıkar sağlamak için giriştiği bir yoldur. Bazı tarikatlarda uygulanan ateşe girme, şiş saplama vb. şeyler şirktir. Üçlere, yedilere, kırklara inanmak, velilerin ve zahit kimselerin manevî güçlere sahip olduklarına inanmak, Delailü'l-Hayrat isimli kitabı okumak, rabıta yapmak vb. hususlar Vehhâbîler açısından kabul edilemez davranışlardır.

İman ve Ameller: Kalbin tasdik etmesi dilin söylemesi ve amelden ibaret olan iman, amellerle artar ve eksilir. İman için dil ile söylemek ve kalp ile tasdik etmek yeterli değildir. Gerçek iman, kalple tasdik ve onunla amel etmek, dil ile söylemek ve dinin rükünlerini yerine getirmektir. Ameller imandandır. Bundan hareketle, tembellik sonucu farz namazlardan birini terk eden, zekâtını vermeyen bir kişi dinden çıkar.

Bid'at: Vehhâbîliğin en önemli özelliklerinden biri de bid'atlar karşısındaki tutumudur. İbn Abdülvehhab'a göre Kur an ve Sünnette olmayan her şey bid'attir. Bir bid'atin zuhuruna sebebiyet veren kimse mel'undur ve çıkardığı şey reddedilmelidir. Bid'atların çoğu insanları şirke düşürmektedir.

Vehhâbîler "Her yenilik bidattir, her bidat sapıklıktır." mealindeki hadisi kendilerine düstur edindiklerini belirtirler. Bid'at anlayışlarının bir sonucu olarak Vehhabiler pek çok şeyi bidat kapsamında değerlendirmişlerdir. Bunların başında mezarlar, türbeler ve bunların ziyaret edilmesi gelir. Mezarlarda yapılan ibadetler şirktir. Sevap umarak Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret bile şirke neden olabilir. Şirke neden olmamaları için, mezar ziyaretleri, türbe yapımı kesin olarak yasaklanmalıdır. Allah'tan başkası için kurban kesmek, Allah'tan başkası için adak adamak, bela ve hastalıkların yok olması için başa veya boyuna bir şeyler takınmak, Hz. Peygamber'e salâvat getirirken "seyyidina ve mevlana" demek de bidattir. Ölülere niyaz, tevessül, falcılara, müneccimlere inanmak, hırka-i şerif, sakal-ı şerif ziyaretleri yapmak gibi hususlar Allah'tan başkasına ibadet etmek olacağından şirktir. Mevlit toplantıları düzenlemek, bu toplantılarda mevlid okumak, sünnet ya da nafile namazlar kılmak yasaklanmalıdır. Yine camileri süslemek, minare yapmak, sigara

içmek, namazı cemaatsiz kılmak, nazar boncuğu takmak gibi uygulamalar da bid'at sayılmıştır.

İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklamak: İyiliği emredip, kötülüğü yasaklama Kur'an'da bildirilen önemli ilkelerinden biridir. Bu esas, bütün mezhepler için geçerlidir. Bununla birlikte ameli imanın bir parçası kabul eden gruplar, başta Haricilik ve Vehhâbîlik olmak üzere bu konuda aşınya giderek kendileri dışındaki bütün Müslümanların şirke düştüklerini, bu sebeple onlarla savaşılması gerektiğini ileri sürmüş ve fırsat bulduklarında bu düşüncelerini hayata geçirmişlerdir. Vehhâbî zihniyeti, bu ilkeyi daha çok kendi prensipleri doğrultusunda bidat kabul ettikleri konularda mücadele şekline dönüştürmüşlerdir. Bazen bidat kabul ettiği şeylerin kişileri şirke düşürduğünü kabul ederek bu kişilerin kanlarını ve mallarını helal sayıp onlara savaş açmışlardır.

Vehhabı hareketi, X!X. yüzyıldan itibaren, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'i içine alan Güney Asya yarımadasında, ayrıca İran körfezinde, Kuveyt ve Bahreyn'de derin tesirler icra etmiş ve yeni İslamî hareketlerin oluşmasına yol açmıştır. Bunlar arasında Kuzey Hindistan'da Seyyid Ahmed (1786-1832) tarafından organize edilen Cihat Hareketi, Doğu Bengal'de Hacı Şeriatullah (1781-1840) ve oğlu Muhammed Muhsin'in (1812-1862) liderliğini üstlendikleri Feraiziyye hareketi ve Kuzey Afrika'da Muhammed es-Senûsi'nin (1791-1859) önderlik ettiği Senûsiyye hareketi sayılabilir. Bağdat'da Şihabuddîn Mahmûd'un mensubu olduğu Alûsî ailesi de Vehhâbîliği benimsemiştir. Suudi Arabistan'ın desteğiyle Selefîlik Arap ülkeleri, Afrika ülkeleri, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Balkan ülkeleri, Türk Cumhuriyetlerin, Malezya ve Endonezya'da yoğun bir şekilde yayılma faaliyetlerini sürdürmektedirler.[37]

37 Bulut, a.e., s. 481-503; Ebu Zehra, a.e., s. 221-225.

SİYASİ-İTİKADÎ MEZHEPLER SORULAR

1. İslam Düşüncesinde ibadet ve muamelat konularında ortaya çıkan ihtilaflar ……….. ilmini; inanç konularında ortaya çıkan ihtilaflar ise ……… ilmini doğurmuştur. Sırasıyla hangi seçenekteki kelimeler boş bırakılan yerlere yazılırsa cümle doğru olarak tamamlanmış olur?

A) Tefir- Tasavvuf

B) Fıkıh-Kelam

C) Fıkıh- Hadis

D) Hadis- Tefsir

E) Akaid- Fıkıh

2. Usulu'd-Din'de/İtikat konularında hiçbir şekilde ihtilafın caiz olmadığını savunanlar kimlerdir?

A) Selefiyye

B) Maturidiyye

C) Eşariyye

D) Mutezile

E) Şia

3. Aşağıdakilerden hangisi İslam tarihini ilk yıllarından itibaren tartışılan ve itikadî mezheplerin çıkmasına sebep olan konulardan biri değildir?

A) Kaza ve Kader karşısında insanın durumu

B) Büyük günah işleyenin imanı

C) Allah'ın sıfatları

D) Kur'an'ın mahluk olup olmadığı

E) Mucize

4. Aşağıda verilen siyasî-itikadî mezhepler kronolojik olarak sıralansa hangisi sonuncu sırada olur?

A) Cebriyye

B) Şia

C) Mutezile

D) Kaderiyye

E) Hariciyye

5. Aşağıda Mezhepler Tarihi alanında eser yazan Kelam Âlimleri eserleriyle birlikte verilmiştir. Hangi seçenekte bu kurala uyulmamış bir Mütekellim klasik kelam konularını işlendiği bir kelam eseri ile verilmiştir?

A) Şehristanî - el-Milel ve'n-Nihal.

B) Fahreddin er-Razî – İ'tikadûtu Firaki'l-Müslîmîn ve'l-Müşrikîn.

C) Abdulkahir el-Bağdadî - el-Fark beyne'l-Fırak.

D) Seyfeddin el-Âmidî - Ebkaru'l-Efkâr.

E) Ebu'l-Hasen el-Eşarî - Makalatu'l-İslamiyyin.

6. İslam Düşünce Tarihinde "mezheb" kelimesi yerine başka kelimeler de kullanılmıştır. Aşağıda bunlardan hangisinin anlamı yanlış verilmiştir?

A) Mezheb: Gidilen yol

B) Fırka: Bir gurup insan

C) Nihal: Farklı siyasi görüş sahipleri

D) Makalat: Görüşler

E) Milel: Dinler

7. İslam dünyasında en derin ve diğer fırkalara nispetle kapsamlı ayrışma hangi ihtilafla birlikte ortaya çıktı?

A) Kur'an'ın Mahluk olup olmadığı
B) İman-Amel İlişkisi
C) Allah'ın Sıfatları
D) Kaza-Kader
E) İmamet/hilafet

8. "Kırtas Olayı" nedir?

A) Hz Peygamberin son vasiyetini yazması için kâğıt kalem istemesi ancak buna Hz Ömer'in mani olduğu iddiası
B) Hz Peygamberin Kader konusunu yasaklaması
C) Hz Peygamberin hastalığı sırasında Üsame b. Zeyd Komutasında ordusunun sefere çıkıp çıkmayacağı hususunda yaşanan ihtilafın adı
D) Veda Haccı dönüşünde Hz Ömer ile Hz Ali arasında geçen bir tartışmanın adı
E) Hz Peygamberin defnedileceği yer ile ilgili ihtilafın adı.

9. Aşağıdakilerden hangisi Hz Ali'nin sağlığında ortaya çıkan Şia'nın guruplarından biri değildi?

A) Şîatü Ûla
B) Mufaddıla
C) Sabbe
D) Ğaliye
E) İsnaaşariyye

10. Şia'da "takiyye" kavramı ne anlam ifade eder?

A) İmamların masum olduğuna inanmak
B) Hz Ali'nin ölmediğine kıyamete yakın tekrar döneceğine inanmak
C) Şiilerin inançlarını başkalarına gizlemeleri kendi aralarında esas inançlarına dönmeleri
D) Kayıp olan 12. İmamın bir gün tekrar döneceğine inanmaları
E) İmamların Allah'tan özel bilgi alabildiklerine inanmaları.

11. "Rafizi" kelimesi hangi seçenekte sözlük ve terim anlamı itibarı ile doğru olarak verilmiştir?

A) Terkeden- Önceleri Zeyd b. Ali'yi İmam kabul etmek istemelerine rağmen Zeyd, Hz. Ebu Bekir ve Hz Ömer'e kötü söz söylemeyince onu terk edenlere daha sonra da Şia'ya mensup herkes için kullanılmıştır.

B) Bağlanan – Önceleri Cafer-i Sadık'ı İmam kabul etmek istemelerine rağmen Cafer, Hz. Osman'a kötü söz söylemeyince onu terk edenler için kullanılmıştır.

C) İhanet eden - Hz Hüseyin'i Kerbela'da bırakıp kaçanlara verilen isimdir. Daha sonra bu isim Şiiler tarafından kendi saflarından ayrılıp Ehl-i sünnete katılanlar için kullanılmıştır.

D) Boyun eğen - Hz Hasan'ı İmam kabul etmek istemelerine rağmen Küfe'de Hz. Hasan, Emevî yöneticilerin tehditleri karşısında boyun eğince, Şiiler tarafından Hz. Hasan'a ve yanındakilere verdikleri isimdir.

E) Sessiz kalan – Şiilerin Hz. Ali'ye yapılan haksızlıklara karşı çıkmayanlara verdikleri isimdir.

12. "……….. hariç, Şii mezheplerinin hepsi Hz. Ali ve evladının imamet hakkını gasp ettikleri için önceki halifeleri zalim olarak nitelendirmektdirler." Boş yere hangi şıktaki kelime getirilirse cümle doğru olarak tamamlanmış olur?

A) Keysaniyye

B) İsmailiyye

C) İsnaaşariyye

D) Zeydiyye

E) İmamiyye

13. Zeydiyye Mezhebi hakkında aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

A) "Mürtekib-i kebîre"nin peşinde namaz kılmak caiz değildir. O, tevbe etmeden öldüğü takdirde ebedî olarak cehennemde kalır.

B) Zeydiyye, aşrı/ğalat şii guruplardan biridir.

C) Hz. Fatıma'nın neslinden olmaktan başka âlim, zâhid, cesur, cömert olmak ve imamet davasında bulunmaktan ibaret olan beş şartı kendisinde toplayan kişi imamete lâyıktır.

D) Fıkıh'ta birkaç mesele hariç hepsi Hanefîdirler.

E) Zeydiyye Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'den sonra Oğlu Zeyd ve akabinde de Onun oğlu Yahya ile devam ettirenlere verilen isimdir.

14. İsnaaşariyye mezhebi mensuplarına göre altıncı İmam kimdir?

A) Hasan el-Askeri
B) Muhammed el-Bakır
C) Ali b. Zeynelabidin b. El Hüseyin
D) Cafer es-Sadık
E) Muhammed el-Mehdi

15. "Ğaybet-i suğra" kavramı hangi seçenekte doğru olarak açıklanmıştır?

A) "12. İmam"ın kaybolmasından sonra yetmiş yıldan fazla bir müddet Vükelâ, Nüvvâb, Süferâ diye anılan bazı zevat vasıtasıyla kendisine bağlı guruplarla haberleştiği döneme verilen isimdir.
B) İmam Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra kıyamete yakın geleceği vakte kadar geçecek zamana denir.
C) Mesih'in göğe yükselişinden kıyamete yakın yeryüzüne dönünceye kadar geçecek zamana denir.
D) Ehl-i Sünnete göre Mehdi'nin kıyamete yakın geleceği zamana kadarki döneme denir.
E) İsrafil'in birinci sura üflemesinden sonra ikinci sura üfleyeceği zamana kadar geçen süreye denir

16. İran İslam Cumhuriyetinin resmi mezhebi hangisidir?

A) İsmailiyye
B) Nusayriyye
C) İsnaaşariyye
D) Zeydiyye
E) İbadiyye

17. Aşağıdakilerden hangisi Şii düşüncesine önemli katkıları olan âlimlerinden biri değildir?

A) Muhammed Yakub el-Küleynî
B) Allame Hillî
C) Gaylan ed-Dımeşkî
D) Molla Sadra Şirazî
E) Nasıruddin et-Tusî

18. Şii düşüncenin kaynağı konusunda farklı kanaatler vardır. Aşağıdakilerden hangisi bunlardan biri değildir?

A) İran-Hint düşüncesi
B) Şamanizm
C) Hıristiyanlık
D) Eski Arap dini inançları
E) Yahudilik

19. "Şia" ismi bir mezhep olarak doğmadan önce Hz Osman ve Hz Ali döneminde belli görüşler etrafında birleşen siyasi toplulukları ifade etmek için hangi anlamda kullanılmıştır?

A)Taraftar
B) Gönüllü
C) fedai
D) seven
E) Hiç biri

20. Zeydiyye'nin imamet nazariyesinin omurgasını oluşturan fikir hangisidir?

A) Gaybeti Suğra- Gaybeti Kübra

B) Efdal-Mefdul

C) Teberri

D) Takiyye

E) Beda

21. İsmailiyye deyince hangi mezhep anlaşılır?

A) İmam Hüseyin'den sonra imametin, en büyük oğlu İsmail'in ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla İmamiyye'den ayrılanların oluşturduğu aşırı bir şii mezheb.

B) Cafer es Sadık'tan sonra imametin, en büyük oğlu İsmail'in ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla İmamiyye'den ayrılanların oluşturduğu aşırı bir şii mezheb.

C) İmam Hasan'dan sonra imametin, en büyük oğlu İsmail'in ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla İmamiyye'den ayrılanların oluşturduğu aşırı bir şii mezheb.

D) İmam Zeynelabidin'den sonra imametin, en büyük oğlu İsmail'in ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla İmamiyye'den ayrılanların oluşturduğu aşırı bir şii mezheb.

E) İmam muhammed el-Bakır'dan sonra imametin, en büyük oğlu İsmail'in ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla İmamiyye'den ayrılanların oluşturduğu aşırı bir şii mezheb.

22. Aşğıdakilerden hangisi İsmailiyye için kullanılan diğer isimlerden biri değildir?

A) Karmatiyye

B) Talimiyye

C) Batıniyye

D) Durziyye

E) Sebeiyye (yediciler)

23. Hangi seçenekte İmamiyye Şia'sının kabul ettiği "Oniki İmam" sırasıyla doğru bir şekilde verilmiştir?

A) Hz Ali, Hz Hasan, Hz Hüseyin, Ali Zeynel Abidin, Muhammet Bakır, Caferi Sadık, Musa Kazım, Ali er Rıza, Ali el-Hadi en Naki, Muhammet el Cevat et Taki, Hasan el Askeri, Muhammet el Mehdi

B) Hz Ali, Hz Hasan, Hz Hüseyin, Muhammet Bakır, Caferi Sadık, Ali Zeynel Abidin, Musa Kazım, Ali er Rıza, Muhammet el Cevat et Taki, Ali el Hadi en Naki, Hasan el Askeri, Muhammet el Mehdi

C) Hz Ali, Hz Hasan, Hz Hüseyin, Ali Zeynel Abidin, Muhammet Bakır, Caferi Sadık, Musa Kazım, Ali er Rıza, Muhammet el Cevat et Taki, Ali el Hadi en Naki, Hasan el Askeri, Muhammet el Mehdi.

D) Hz Ali, Hz Hasan, Hz Hüseyin, Ali Zeynel Abidin, Muhammet Bakır, Caferi Sadık, Musa Kazım, Muhammet el Cevat et Taki, Ali el Hadi en Naki, Hasan el Askeri, Ali er Rıza, Muhammet el Mehdi

E) Hz Ali, Hz Hasan, Hz Hüseyin, Ali Zeynel Abidin, Musa Kazım, Muhammet Bakır, Caferi Sadık, Ali er Rıza, Muhammet el Cevat et Taki, Ali el Hadi en Naki, Hasan el Askeri, Muhammet el Mehdi

24. Hani mezhep ilk defa "Beda" kavramını hangi anlamda kullanmaktadır?

A) Zeydiyye –Kayıp İmamın zaman zaman ufukta belirmesi.

B) İsmailiyye – İmamların dini hükümleri değiştirme yetkisine sahip olmaları.

C) İbadiyye – Hz Ali'nin hilafete daha layık olduğuna inanmakla birlikte öncekilerin hilafetlerinin de sahih olduğunu kabul etmek.

D) Keysaniyye -Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi.

E) Durzilik -Allah'ın Hakim Bimrillah'ın bedenine hulûl ettiğine inanmak.

25. Hangi mezhep ilk defa "Ricat" kavramını hangi anlamda kullanmaktadır?

A) Mufaddıla - Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi.

B) Zeydiyye – onikinci İmam kıyamete yakın gelecektir.

C) Nusayriyye – Ali en-Naki ölmedi kıyamete yakın gelecektir.

D) Durziyye - Anuş Tekin ed-Derezî ölmemiştir bir gün tekrar geri dönecektir.

E) Keysaniyye - Muhammed b. el-Hanefiyye ölmemiştir, bir gün gelip imameti ele alacaktır.

26. Nusayrilik nedir?

A) Hz Hüseyin'i ilah kabul eden "recat"e inanan ve dini metinleri açıklamada batini yorumları esas alan bir mezheptir.

B) Hz Hasan'ı ilah kabul eden "teberri"den ödün vermeyen ve dini metinleri açıklamada zahiri yorumları esas alan bir mezheptir.

C) Selman-ı Farisi'yi ilah kabul eden İmamların masumiyetine inanan ve dini metinleri açıklamada zahiri yorumları esas alan bir mezheptir.

D) Hz Ali'yi ilah kabul eden tenasuha inanan ve dini metinleri açıklamada batınî yorumları esas alan bir mezheptir.

E) İbn Nuseyr'i ilah kabul eden beda'ya inanan ve dini metinleri açıklamada lafızcı/literal yorumları esas alan bir mezheptir.

27. Nusayriliği sistemleştiren kimdir?

A) Ali b. Muhammed er-Rıza

B) Abdullah b. Muhammed el-Cünbülanî

C) Hüseyin b. Hamdan el Hasibî

D) Haris b. Muhammed el-Basrî

E) Cevad b. Ahmet el-Kevakibî

28. Kim kendisini,aynı zamanda İmamiyye'nin 10. İmamı Ali en-Naki tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu, İmamiyyenin 11. İmamı olan hasan el Askeri'ye açılan kapı olduğunu iddia etmiştir?

A) Abdullah b. Muhammed el-Cünbülanî

B) Muhammed b. Ali el Askerî

C) Haris b. Muhammed el-Basrî

D) İbn Nusayr

E) Cevad b. Ahmet el-Kevakibî

29. Nusayrilerin temel kaynağı olan Kitâbü'l-Mecmû' kim tarafından telif edilmiştir?

A) İbn Nusayr

B) Hüseyin b. Hamdan el Hasibî

C) Abdullah b. Muhammed el-Cünbülanî

D) Muhammed b. Ali el Askerî

E) Haris b. Muhammed el-Basrî

30. Nusayrilere göre şehadet nasıldır?

A) "Ben şehadet ederim ki Hüseyin b. Ali'den başka ilah yoktur Ali b. Ebi Talip'ten başka hicab yoktur kendisine yönelinen Selman el Farisi'den başka bab yoktur."

B) "Ben şehadet ederim ki Ail b. Ebi Talib'ten başka ilah yoktur övülmüş Muhammet'ten başka hicab yoktur kendisine yönelinen Hasan b. Ali'den başka bab yoktur."

C) "Ben şehadet ederim ki Muhammet'ten başka İlah yoktur Ail b. Ebi Talib'ten başka hicab yoktur kendisine yönelinen Hüseyin b. Ali'den başka bab yoktur."

D) "Ben şehadet ederim ki Ail en-Nakî'den başka ilah yoktur övülmüş Muhammet'ten başka hicab yoktur kendisine yönelinen Ali b. Ebi talip'ten başka bab yoktur."

E) "Ben şehadet ederim ki Ail b. Ebi Talib'ten başka ilah yoktur övülmüş Muhammet'ten başka hicab yoktur kendisine yönelinen Selman el Farisi'den başka bab yoktur."

31. Günümüzde Nusayriler nerelerde yaşamaktadırlar?

A) Suriye, Lübnan ve Türkiye

B) Irak, Güney Yemen, Madakaskar, Bahreyn

C) Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Hindistan

D) Libya, Tunus ve Fas

E) Umman, Kuzey Yemen, Singapur ve İran

32. XI. Yüzyılda İsmailiyye içinde ortaya çıkan, önceki dinlerin nesh edildiği iddiasıyla Fatımi halifesi Hakim Biemrillah'ı tanrı olarak kabul eden dini-siyasi mezheb hangisidir?

A) Nusayrilik

B) Dürzilik

C) Yezidilik

D) Bahailik

E) Babilik

33. Dürziliğin kurucusu kimdir?

A) Anuş Tekin ed-Derezî

B) Hamza b. Ali

C) Muhammed el-Hanefî

D) Hasan b. Haydar el Fergani

E) Muhammed b. Hâmid et-Temimî

34. Dürziliğin 4 temel inanç esası nedir?

A) 1.Hz. Ali'yi Tanrı bilmek; 2. Üç hududu bilmek; 3.Üç esası bilmek; 4. Anuş Tekin ed-Derezî'yi bab olarak tanımak.

B) 1.el Hakim Biemrillah'ı Tanrı bilmek; 2. Emri bilmek; 3.Yedi hududu bilmek 4.Beş esası bilmek

C) 1.Hz. Ali'yi tanrı bilmek; 2. Beş hududu bilmek; 3.Yedi esası bilmek; 4. Anuş Tekin ed-Derezî'yi bab olarak tanımak.

D) 1.Hz. Ali'yi tanrı bilmek; 2. Hakim Biemrillah'ın peygamberliğine inanmak; 3.Yedi esası bilmek; 4. Emri bilmek.

E) 1.el Hakim Biemrillah'ı Tanrı bilmek; 2. Emri bilmek; 3.Beş hududu bilmek 4.Yedi esası bilmek

35. Dürzîlere'e göre insanların ruhları bir defada ve sınırlı olarak yaratılmıştır. Bu sebeple sayıları artmaz ve eksilmez. İnsan ruhu bitkilere ve hayvanlara geçmez. Görüldüğü gibi "tenasüh"ü reddeden Dürziler yukarıda açıklanan inançlarını hangi kavramla ifade ederler?

A) Tekammus

B) Hulûl

C) Tebeddül

D) Teceddüd

E) Tekamül

36. Hamza b. Ali'nin yazdığı Dürzi bilginlerin mabetlerinde ve gizli ibadet oturumlarında okudukları eserler hangileridir?

A) Resailü Hamza / Resailu Ali

B) Kitabu Dürzi / Resailu Dürziyye

C) Resailü'l hikme / el-Hikmetü'ş şerife

D) Kitabu Hakim / Resailu Anuş

E) Kitabu Anuş / Resailu Tekin

37. Günümüzde Dürzilerin yoğun olarak hangi ülkede yaşamaktadırlar?

A)Suudi Arabistan ve Yemen

B)Lübnan ve Suriye

C) Türkiye ve Irak

D)Türkiye ve Azerbeycan

E) İran ve Azerbeycan

38. Sıffın Savaşı, Hz Ali'nin zaferiyle sonuçlanmak üzereyken Hz. Ali'ye karşı gelerek onu hakemlerin hükmüne razı olması için zorlayan ve hakemin kim olacağı konusunda belirleyici olan bir grup, daha sonra hakeme gitmeyi büyük bir suç olarak kabul ettiler. Hz. Ali'den, işlediği bu suçtan dolayı küfre düştüğünü iddia ederek ve tövbe etmesini istediler. Hz. Ali onların isteklerini yerine getirmeyince onun safından ayrıldılar. Söz konusu topluluğun oluşturduğu mezhebin adı nedir?

A) Şiatu Ûla

B) Cebriyye

C) Şiatu Osman

D) Keysaniler

E) Hariciler

39. Aşağıdakilerden hangisi Harici fırkalarından biri değildir?

A) İbadiyye

B) Caferiyye

C) Sufriyye

D) Acaride

E) Necedat

40. Harici fırkalardan günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan ve Halen Umman'da Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturan, en ılımlı ve Ehl-i Sünnete en yakın fırka hangisidir?

A) İbadiyye

B) Sufriyye

C) Acaride

D) Necedat

E) Ezarika

41. Hariciler hakkında verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Ezarika harici fırkalardan ikisidir.

B) Kerramiyye, Haricilerin kendi aralarındaki ihtilaflarından sonra ortaya çıkan bir başka harici fırkadır

D) Hz Ali hakem olayını kabul etmesinden dolayı küfre düşmüştür

E) Haricilere göre halife seçimle belirlenir.

C) Halifenin Kureş'ten olması zorunlu değildir.

42. Haricilerin, kendilerini Allah'a adayan veya nefislerini cennet karşılığında Allah'a satanlar anlamında kullandıkları isim nedir?

A) Mücahit

B) Şurat

C) Sabır

D) Ehl-i takva

E) Ehl-i cennet

43. Hariciler ilk olarak hangi olaydan sonra ortaya çıkmışlardır?

A) Cemel savaşı

B) Sıffin savaşında

C) Yermük savaşı

D) Hz Osman'ın şehit edilmesi sonrası

E) Hz Ali'nin şehit edilmesi sonrası

44. Aşağıdakilerden hangisi Haricilerin alt gruplarından biri değildir? a) Muhakkime-i ula

B) Ezarika

C) Talimiyye

D) Sufriyye

E) Necadat

45. Abbasiler döneminde kuzey Afrika da önemli başarılar elde eden Harici fırka hangisidir?

A) Muhakkime-i ula

B) Ezarika

C) Necedat

D) Acaride

E) İbadiyye

46. İbadiler Ehl-i kıbleden olan diğer Müslümanları nasıl değerlendirirler?

A) Müşrik değil, nimeti inkâr eden anlamında kâfirdirler

B) Ne mümin ne kâfir ikisinin arası olarak fasıktırlar

C) Allah'tan başka hüküm koyanları reddetmedikleri için müşriktirler

D) Allah'a küçük şirk koşan bidatçidirler.

E) Hz. Ali'nin ve Hz. Osman'nın yaptıkları haksızlıklara ses çıkarmadıkları için kâfir olmuşlardır.

47. Cebriyyenin ortaya çıkışında rol sahibi olan Ca'd b. Dirhem, Talût b. A'sam, Cehm b. Safvan için tam olarak hangi seçenekte doğru bilgi verilmiştir?

A) Maded el-Cühenî Müslümanlar arasında ilk olarak cebri düşünceleri yayandır. Mabed, bu fikirleri Talût b. A'sam adındaki Yahudiden öğrendi, Ca'd b. Dirhem cebriyeyi sistemleştirdi.

B) Cehm b. Safvan, Müslümanlar arasında ilk olarak cebri düşünceleri yayandır. Cehm, bu fikirleri Mabed el-Cühenî adındaki Yahudiden öğrendi, Ca'd b. Dirhem cebriyeyi sistemleştirdi.

C) Talût b. A'sam Müslümanlar arasında ilk olarak cebri düşünceleri yayandır. Talut, bu fikirleri Ca'd b. Dirhem adlı Yahudiden öğrendi, Cehm b. Safvan ise cebriyeyi sistemleştirdi.

D) Cehm b. Safvan Müslümanlar arasında ilk olarak cebri düşünceleri yayandır. Cehm, bu fikirleri Talût b. A'sam adındaki Yahudiden öğrendi, Ca'd b. Dirhem ise cebriyeyi sistemleştirdi.

E) Ca'd b. Dirhem Müslümanlar arasında ilk olarak cebri düşünceleri yayandır. Ca'd, bu fikirleri Talût b. A'sam adındaki Yahudiden öğrendi, Cehm b. Safvan ise cebriyeyi sistemleştirdi.

48. Kaderiyye mezhebinin ilk temsilcileri kimlerdir?

A) Bişr b. Mutemir ve Ali el-Cübbaî

B) Ebu Duad ve Ubey b. Eşres

C) Ma'bed el-Cühenî ve Geylân ed-Dımeşkî

D) İbrahim en-Nazzam ve Cahız

E) Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd

49. Kaderiyye Mezhebi için verilenlerden hangisi yanlıştır?

A) İnsanın ilahi kadere mahkum olduğunu iddia ettikleri için bunlara kaderiyye denmiştir.

B) İnsanın iradî eylemlerinde özgür olduklarını savundukları ve İlâhî kaderi kabul etmedikleri için bu isimle anılmışlardır.

C) Emevî yöneticilerin yaptığı zulümleri ve her türlü olumsuzluğu kader inancıyla örtbas etmek isteyenlere karşı iradi fiillerde insanın özgür olduğunun bundan dolayı da sorumlu olduğunu savunmuşlardır.

D) Bunlar kader konusunu merkeze almaları ve ölçüsüzce kader konusuna dalmalarından dolayı bu isimle anılmışlardır.

E) Bu düşünceyi savunanlar, Irak'taki kaderi inkâr eden Hıristiyanlardan etkilenmişlerdir.

50. İman ile amel arasında hiçbir ilişkinin olmadığını, tâatın kâfire bir faydası olmadığı gibi, günahın da imana bir zarar vermeyeceğini savunan mezhep hangisidir?

A) Maturidiyye

B) Selefiyye

C) Mürcie

D) Kaderiyye

E) Eşariyye

51. Mürcie mensuplarına niçin bu isim verilmiştir?

A)Tartışmalı dini konuların hükmünü geriye/ahirete ertelenmesini savundukları için

B) Siyasi olaylar karşısında taraf tutmadıkları için

C) İnzivaya çekilip ibadetlere ağırlık verdikleri için

D) Büyük günah işleyenleri tekfir ettikleri için

E) Cehennemin ebedi olmadığına inandıkları için

52. Aşağıdakilerden hangisi mürcienin savunduğu görüşlerden biri değildir?

A) Tartışmalı dini konuların hükmü ahirette Allah'a havale edilmeli

B) Kıble ehlinden büyük günah işleyen hiç kimse tekfir edilmez

C) İman bilmektir, iman ile amel arasında ilişki yoktur

D) İslam birlik beraberlik dinidir

E) Fazilet sıralamasında Hz. Ali en öndedir

53. Hangi seçenekte Mutzile'nin kurucuları verilmiştir?

A) İbrahim en-Nazzam – Cahız

B) Semame b.Eşres- Ali el Cübbai

C) Vasıl b. Ata- Amr b. Ubeyd

D) Ahmed b. Ebi Duad - Abdullah el Kabî

E) Ebu'l-Hüzeyl el Allaf - Kadı Abdulcebbar

54. Aşağıdakilerden hangisi Mutezilenin beş prensibinden biri değildir?

A) el-Menziletu beye'l-Menzileteyn

B) Adalet

C) Tevhid

D) el-Va'd ve'l-Vaîd

E) Tebliğ

55. İslam Düşünce Tarihinde kendilerini "Ashabu'l-Adl ve't-Tevhid" olarak tanıtan mezhep hangisidir?

A) Mutezile

B) Kaderiyye

C) Selefiyye

D) Maturidiyye

E) Eşariyye

56. Hangi Abbasi halifesi Mutezileye desteğini kestiği için söz konusu mezhep eski gücünü süratle kaybetmeye başlamıştır?

A) Me'mun

B) Mu'tasım

C) Vasık

D) Mütevekkil

E) Harun Reşit

57. "Şerhu Usuli Hamse" ve "el-Muğnî" isimli kelam kitapları hangi Mutezile kelam âliminin eserleridir?

A) Kadı Abdulcebbar

B) Cahız

C) İbrahim en-Nazzam

D) Hüseyin el-Basrî

E) Ali el-Cübbaî

58. İslam Düşünce Tarihinde sıkça zikredilen "Mihne" olayı nedir?

A) Ehl-i sünnet kelamcılarının kışkırtmaları sonucu Emevi yöneticilerin Mutezile âlimlerine yaptıkları zulümler

B) Mutezile kelamcılarının kışkırtmaları sonucu Emevî yöneticilerin Haricilere zulmetmeleri

C) Ehl-i sünnet kelamcılarının kışkırtmaları sonucu Abbasî yöneticilerin Şiilere zulmetmeleri

D) Halife Mütevekkil dönemine kadar Mutezilî âlimlerin kışkırtmaları sonucu Abbasî yöneticilerin Ehl-i Sünnet ulemasına zulmetmeleri

E) Eşarî Kelam âlimlerinin kışkırtmaları sonucu Büyük Selçuklu Sultanlarının Maturidî alimlere baskı uygulamaları.

59. Aşağıdakilerden hangisi İslam düşüncesinde akılcı din anlayışının tipik temsilcilerinden biridir?

A) İsmailiyye

B) Ashabu hadis

C) Haşviyye

D) Cebriyye

D) Mutezile

E) Hepisi

60. Aşağıdakilerden hangisi Bağdat mutezilesi kelamcılarındandır?

A) Bişr b. el-Mutemir

B) Vasıl b. Ata

C) Amr b. Ubeyd

D) Ebu'l-Hüzeyl el-Allaf

E) İbrahim en-Nazzam

61. Mutezilenin iki ana kolu hangileridir?

A)Kufe Ekolü- Basra Ekolü

b)Basra Ekolü – Bağdat Ekolü

C) Bağdat Ekolü-Harran Ekolü

D) Kufe Ekolü-Medine Ekolü

E) Medine Ekolü- İskenderiyye Ekolü

62. Hangi seçenekte her ikisi de Basra ekolüne mensup iki mutezile âlimi verilmiştir?

A) Kadı Abdulcebbar- Ali b. Ebi Duad

B) Bişr b. Mutemir- Vasıl b. Ata

c)İbrahim en-Nazzam- Ebu Ali el Cubbai

D) Ahmed b. Ebi Duad-Amr b. Ubeyd

E) Abdullah el-Kabî- Ebu'l-Hüzeyl el-Allaf

63. Mutezile arasında "el Menziletü beyne'l-Menzileteyn" görüşünü ilk defa ifade eden kimdir?

A)İbrahim en-Nazzam

B) Cahız

C) Kadı Abdulcebbar

D) Amr b. ubeyd

E)Vasıl b. Ata

64. Mutezile'nin beş prensibi içerisinde hangisi/hangileri daha önemlidir?

A) Hüsün ve Kubuh

B) Emri bi'l-Maruf Nehyi ani'l-Münker

C) Vad ve Vaid

D) Tevhid ve Adalet

E) el-Menzile beyne'l-Menzileteyn

65. Selefin sırf ayet ve hadisler çerçevesinde sürdürdüğü kelam metodunun yeterli olmadığını görerek aklî delillerinde devreye sokulmasını savunan ve bu konudaki gayretleri dikkate alınarak Ehl-i Sünnet kelamının öncüleri kabul edilen âlimler kimlerdir?

A) İbn Hazm- Davut Zahiri

B) Seyfeddin el Amidi - Ahmed b. Hanbel

C) Fahreddin Razi – Ebu Hanife

D) Abdullah b. Küllab el Basrî - Haris el Muhasibî

E) İmam Malik- Cafer-i sadık.

66. Allah'ın haberi sıfatlarını hiçbir şekilde tevil etmedikleri ve söz konusu ayetleri lafızcı bir metotla değerlendirdikleri için insan gibi bir Allah tasavvuruna sahip olanlara verilen isim hangisidir?

A) Müşebbihe

B) İsnaaşariyye

C) Muattıla

D) Ashab-ı Rey

E) Hiçbiri

66. "Ehl-i Sünnet-i Âmme" ne zaman teşekkül etmeye başlamıştır?

A) Hicri 3.asrın sonları

B) Hicri 1.asırdan sonu

C) Hicri 6.asırdan itibaren

D) Hicri 4.asrın sonları

E) Hicri 5. Asırdan sonra

67. el-Eşari'nin hayatı hakkında verilenlerden hangisi yanlıştır?

A) Tam adı Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eşari'dir

B) Vefat tarihi 324/936

C) Eşari'nin hocası aynı zamanda üvey babası olan Kadi Abdülcebbar'dır

D) Mutezili görüşlerden vazgeçme sebeplerinden biri olarak da Hz Peygamberi rüyasında görmesi ve sünnetin zaferi için çalışma uyarısı aldığı rivayet edilir

E) 40 yaşına kadar mutezili idi.

68. Ebu'l-Hasen el-Eşari, Mu'tezili bir âlim iken kiminle hangi konuyu tartışması sonucu Ahmet b. Hanbel'in safına geçmiştir?

A) Bakillani-Halk-ı efali ibad

B) Kadı Abdulcebbar- sıfatlar

C) Ebu Haşim- Teklif-i ma layutak

D) Ali el-Cübbai- İhve-i Selase

E) Abdülkahir el-Bağdadi- Taddüdü küdema

69. Hangi mezhep kadınlardan da peygamber olabileceğini savunmuştur?

A) Hariciyye

B) Maturidiyye

C) Mutezile

D) Eşariyye

E) Şia

70. Aşağıdaki kelam kitaplarının müellifi kimdir?

el-Erbaîn fi Usuli'd-Din, el-Mesailu'l-Hamsun, Esasu't-Takdis fi İlmi'l-Kelam, el-Muhassal

A)İmam Eşari

B) Fahreddin er-Razî

C) kadı Ebu Bekir Bakillani

D) İmam Maturidi

E) Ömer en-Nesefî

71. İslam düşünce tarihinde en önemli mezhepler tarihi kitabı sayılan "el-Milel ve'n-Nihal" adlı eserin müellifi kimdir?

A) Hasen el-Eşari

B) S. Şerif Cürcani

C) Seyfeddin el-Amidi

D) Gazali

E) Abdülkerim eş-Şehristanî

72. Aşağıdakilerden hangisi Gazali'nin kelama dair eserlerinden biridir?

A) Nihayetu'l-İkdam fi İlmi'l-Kelam

B) el-İktisad fi'l-İ'tikad

C) İsmetu'l-Enbiya

D) el-İbane an Usuli'd-Diyane

E) Kitabu't-Tevhid

73. Gazali mantık ilmini kelama sokmuş ve mantığın gerekliliği konusunda da iki eser yazmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu kitaplardan biridir?

A) Luma

B) el-Münkızu mine'd-Dalal

C) Miyaru'l-İlim

D) Ebkaru'l-Efkar

E) eş-Şamil fi Usuli'd-Din

74. Kitabu't-Temhid, Kitabu'l-İnsaf, İcazu'l-Kuran adlı kitapların müellifi kimdir?

A) Nurettin es-Sabunî

B) İmam Gazalî

C) İmam Pezdevî

D) Ömer Nesefi

E) kadı Ebu Bekir el-Bakillanî

75.Aşağıdakilerden hangisi İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye ait eserlerdir?

A) Miyaru'l-İlim- el-Münkizu mine'd-Dalal - el-iktisad fi'l-İ'tikad

B) eş-Şamil fi Usuli'd-Din- el-Akidetü'n-Nizamiyye- Kitabu'l-İrşad

C) el-Erbain fi Usuli'd-Dîn – el-Metalibu'l-Âliye – el-Muhassal

D) el-İbane an Usuli'd-Diyane – Makalatu'l-İslamiyyin – İstihsanu'l-Havz fi İlmi'l-Kelam

E) Kitabu't-Tevhid- Te'vilatü Ehli's-Sünne – Risaletü'l-İman

76. Aşağıda Eşariyye ile Maturidiyye akaidi arasındaki farklar verilmiştir. Hangi seçenekte doğru bilgi verilmemiştir?

A) Allah'ın tekvin sıfatı meselesi. Eşariler: Vardır. Maturidiler: Yoktur

B) İnsan cüzi iradesi meselesi. Eşariyye: İnsanın önceden müstakil bir iradesi yoktur eylem sırasında Allah yaratır. Maturidiyye: Vardır

C) Kafirlerin ibadetle mükellefiyeti meselesi. Eşariyye: Vardır Maturidiyye: Yoktur

D) Teklif-i ma layutak (insanın güç yetiremeyeceği konulardan sorumlu olması) meselesi. Eşariyye: Caizdir, sorumlu tutulur. Maturidiyye: Caiz değildir, sorumlu tutulmaz

E) Aklın hüsün ve kubuhu (güzel ve çirkin) bilmesi meselesi. Eşariyye: Bilmez. Maturidiyye: Bilir.

77. Aşağıdakilerden hangi eser Eşari'ye ait değildir?

A) Makalatu'l-İslamiyyin

B) el-İbane an Usuli'd-Diyane

C) el-Luma'

D) Ğayetu'l-Meram fi İlmi'l-Kelam

E) Risale fi İstihsani'l-Havd fi İlmi'l-kelam

78. Aşağıdakilerden hangisi Eşarî kelam âlimlerden biri değildir?

A) Gazalî

B) Bakillanî

C) Cüveynî

D) Ebu'l-Yusur el-Pezdevi

E) Şehristanî

79. Verilenlerden hangisi Eşari alimlerden biri değildir?

A) Kadı Ebu Bekir Bakıllanî

B) Abdülkahir el Bağdadi

C) İmam Gazali

D) Seyfeddin el-Âmidî

E) Ömer Nesefî

80. Ortaya koyduğu düşünler ve uyguladığı metodoloji ile İslam Düşüncesinde mütekaddimin ve müteaahhirin dönem olarak kırılma noktası oluşturan İslam alimi kimdir?

A) Fahreddin er-Razî

B) İmam Gazalî

C) İmam Maturidî

D) İmam Eşarî

E) İbn Rüşt

81. "İnikas-ı Edille" kavramının anlamı hangi seçenekte doğru olarak verilmiştir?

A) Delillerin yansıması

B) Akli ve nakli deliller arasında Denge kurulması

C) Delil ile medlülün aynı sayılması

D) Akli delillerin öncelenmesi

E) Nakli delillerin öncelenmesi

82. Hangi mezhebe göre Allah kullarını (teklif ma la yutak) güç yetiremeyecekleri şeylerden de sorumlu tutar ?

A) Maturidîyye
B) Eşarîyye
C) Mutezile
D) Havariç
E) kaderiyye

83. Hakim es-Semerkandî, Sadrulislam Muhammed Pezdevi, Ebu'l-Muin en-Nesefi, Osman el Uşî. İsmi geçen kelamcılar hangi ekolün önemli temsilcilerindendir?

A) Mutezile
B) Eşariyye
C) Maturidiyye
D) Şia
E) Hariciyye

84. İmam Maturidî hakkında verilenlerden hangisi yanlıştır?

A) Tam adı Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturudî'dir
B) Semerkaant'ın Maturid kasabasında doğmuştur.
C) Ölüm tarihi 333/944
D) Akaidde ilim halkası İmam Malik'e dayanır
E) Akaide ilk hocası Nasr b. Yahya el-Belhi'dir

85. İmam Maturidi'nin bize ulaşan kelami eserleri nelerdir?

A) Kitabu't-Tevhid, Tevilatu'l-Kuran
B) Tabsıratu'l-Edille, Usulu'd-Din
C) Ebkaru'l-Efkâr-Bahru'l-Kelam
D) et-Tabsir, el-İman
E) Fedaihu'l-Batıniyye, Tabakatu'l-Mutezile

86. Vehhabiler kendileri için hangi ismi kullanırlar ?

A) Kuburiyyun
B) Vehhabi
C) Harici
D) Muvahhidun
E) Ashabu Yemin

87. Günümüzde Vehhabilik hangi ülkenin resmi mezhebidir?

A) Afganistan
B) Suriye
C) Katar
D) Yemen
E) Suudi Arabistan

88. Aşağıdakilerden hangisi Vahhabilerin en çok ilgilendikleri konulardan biri değildir?

A) Tevhid
B) Şirk
C) Şefaat
D) Bidat
E) İstetaat (İnsanın eylem yapabilme yeteneği)

89. Vehhabiliğin kurucusu Muhammed b. Abdulvevvab'ın düşüncelerinin şekillenmesinde en çok kim etkili olmuştur?

A) Davut z-Zahirî

B) İbn Teymiyye

C) Ebu Hanife

D) İmam Malik

E) Ebu'l-Hasen el-Eşarî

90. Kadıyaniliğin kurucusu kimdir?

A) Ekber Şah

B) Şah Veliyyullah Dihlevi

C) Mirza Gulam Ahmet

D) Abdülkerim eş-Şehristanî

E) Ali Rıza eş-Şirazi

91. Dini bir harekin oluşmasına yol açan kendisini önce Müceddid sonra Mehdi ve Mesih en sonunda da Peygamber ilan eden kimdir?

A) Mirza Hüseyin Ali

B) Şah Veliyyullah Dihlevi

C) Mirza Gulam Ahmed

D) Hakim Nurettin

E) Ekber Şah

92. Babilik kim tarafından kurulmuştur?

A) Mirza Gulam Ahmet

B) Mirza Hasan Hüseyin

C) Mirza Hüeyin Ali

D) Mirza Yahya Nuri

E) Mirza Ali Muhammed

93. Babilerin mukaddes saydıkları sayı kaçtır?

A)19

B) 40

C) 3

D) 60

E) 33

94. Babilik kimin liderliğinde Bahailik olmuştur?

A) Seyyid Hasan Dihlevî

B) Muhammed b. Cündüb

C) Mirza Hüseyin Ali

D) Seyyid Rıza

E) Ebu Ali el- Semerkandî

95. Bahaillerin kutsal kitabı hangisidir?

A) el-Furkan

B) Kitabu Bahaî

C) Berahin-i Muhammediyye

D) Berahin-i Ahmediyye

E) Kitabu'l- İkan

96. Mirza Hüseyin Ali kimdir?

A) Mirza Gulam Ahmet'ten sonra Kadıyaniliği yeni bir şekle sokarak sürdüren kişidir.

B) İran'da isnaaşariyye mezhebi içerisinde "Ahbariler" olarak bilinen bir ekolün kurucusdur.

C) Malezya'nın bağımsızlığını elde etmesi sürecinde ortaya çıkan ve günümüze kadar varlığını sürdüren dini-siyasi karakterli bir cemaatin kurucusu.

D) Mirza Ali Muhammed'in idam edilmesinden sonra Babiliği Bahailik adıyla sürdüren kişidir.

E) Pakistan'nın bağımsızlığını elde etmesi sürecinde ortaya çıkan ve günümüze kadar varlığını sürdüren dini-siyasi karakterli bir cemaatin kurucusu.

97. Hangisi Ehl-i Sünnetin Matüridi ekolünün Eşarilik kadar şöhret bulup daha geniş kesimlere ulaşamama sebeplerinden biri değildir?

A) Büyük Selçuklu hükümdarların Nizamiye medreselerinde sadece Eşariliğe müsade etmeleri

B) Maveraünnehir gibi kapalı bir havzada ortaya çıkmış Basra ve Bağdat gibi devrin ilim merkezlerinden uzak kalması.

C) Yöneticilerin başarısızlıklarını örtmede Cebr-i mutavassıt olarak bilinen Eşariliğin pek çok yönetici tarafından desteklenmesi.

D) Maturidi ekolün gelişmesini sağlayacak yeterli sayıda âlimin yetişmemiş olması.

E) Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrasında Eşarî ekole mensup pek çok alimi Osmanlı medreselerinde görevlendirmesi.

98. Kelam âlimlerinin çoğunluğu vahdet-i vücutçu ulûhiyyet tasavvuruna karşıdır. Aşağıdakilerden hangisi vahdet-i vücüdu savunan kelam alimlerinden biridir?

A) İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî

B) Ali el-Karî

C) Celâleddin ed-Devvanî

D) Seyfettin el-Âmidî

E) Ömer en-Nesefî

99. Hangi seçenekte "Mutekaddimin Dönem Kelamı"nın özellikleri doğru olarak verilmiştir?

A) İn'ikâsı edilleyi kabul etmek, Mantığı kabul etmemek ve Felsefî konulara fazla yer vermemek.

B) İn'ikâsı edilleyi kabul etmemek, Mantığı kabul etmemek ve Felsefî konulara fazla yer vermemek.

C) İn'ikâsı edilleyi kabul etmek, Mantığı kabul etmek ve Felsefî konulara fazla yer vermemek.

D) İn'ikâsı edilleyi kabul etmek, Mantığı kabul etmemek ve Felsefî konulara fazla yer vermek.

E) İn'ikâsı edilleyi kabul etmemek, Mantığı kabul etmek ve Felsefî konulara fazla yer vermek.

100. İmanı, "kalbin tasdik etmesi dilin söylemesi ve gereğinin eksiksiz yapılması" olarak tarif etmelerine rağmen inkâr etmedikçe yapılması gerekeni yapmayanı veya haram işleyeni tekfir etmeyenler kimlerdir?

A) Maturidiyye

B) Eşariyye

C) Mutezile

D) Mürcie

E) Selefiyye

101. Daha faziletlisi (efdal) varken ondan alt mertebede olduğuna inanılanın (mefdûl) İmametini caiz gören mezhep hangisidir?

A) Caferîlik

B) Zeydîlik

C) Mu'tezile

D) Kerrâmiyye

E) İsnaaşariyye

102. Cârûdiyye, Süleymâniyye (Cerîriyye) ve Bütriyye (Sâlihiyye) hangi mezhebin kollarıdır?

A) İbâziyye

B) Kerrâmiyye

C) Mu'tezile

D) Zeydiyye

E) İsmailiyye

103. Aşağıdaki mezheplerden hangisi Ehl-i sünnet çizgisine en yakındır?

A) Zeydiyye

B) İmâmiyye Şiası

C) İsmâiliyye

D) Nusayriyye

E) Durziyye

104. Hangi mezhep ezana "hayye 'alâ hayri'l-amel" ilavesi yapar?

A) Şâfiîler

B) Ca'ferîler

C) Zeydîler

D) Hanbelîler

E) Malikiler

CEVAPLAR

1-B	2-A	3-E	4-C	5-D
6-C	7-E	8-A	9-E	10-C
11-A	12-D	13-B	14-D	15-A
16-C	17-C	18-B	19-A	20-B
21-B	22-D	23-C	24-D	25-E
26-D	27-C	28-D	29-B	30-E
31-A	32-B	33-B	34-E	35-A
36-C	37-B	38-E	39-B	40-A
41-B	42-B	43-B	44-C	45-E
46-A	47-E	48-C	49-A	50-C
51-A	52-E	53-C	54-E	55-A
56-D	57-A	58-D	59-D	60-A
61-B	62-C	63-E	64-D	65-D
66-A	67-C	68-D	69-D	70-B
71-E	72-B	73-C	74-E	75-B
76-A	77-D	78-D	79-E	80-B
81-A	82-B	83-C	84-D	85-A
86-D	87-E	88-E	89-B	90-C
91-C	92-E	93-A	94-C	95-E
96-D	97-D	98-C	99-A	100-E
101-B	102-D	103-A	104-C	

FIKIH MEZHEPLERİ

Fıkıh, şer'î amelî hükümler konusunda dinin hayatla bağlantısını kuran ilimdir. Mezhepler kendilerine özgü yöntemleriyle bu bağlantıyı sağlayan kurumsal yapıları ifade eder. İtikadi ve fıkhi mezhepler olmak üzere iki grupta ele alınabilir. İtikadi mezhepler inanç esaslarını konu alır, fıkıh mezhepleri ise şer'î-ameli hükümleri konu alırlar. Ameli hükümler itikadi ve ahlaki hükümler dışında kalan günlük hayattaki söz ve eylemlerden oluşur. Fıkhî mezhepler genellikle müntesipleri bulunanlar ve bulunmayanlar şeklinde iki grupta incelenir.

İslam alimlerinden Şehristânî'nin ifade ettiği üzere insanların karşılaştıkları olaylar sınırsız, nasslar (ayetler ve Sünnet metinleri) sınırlıdır. Bu durum, nassların zenginliğinin ve dinamizminin ifadesidir. Çünkü bu sınırlı nasslar olayların tamamını kuşatabilecek yeterlilik ve derinliğe sahiptir. Bu da ictihad yoluyla sağlanır. Mezhepler bu yöntemi belirleyen ve bu doğrultuda faaliyet gösteren bilimsel ekollerdir.

Yöntem farklılığı, coğrafi yapı, insanların anlayış ve kabulleri, fıtrî özellikleri, gördükleri eğitim, Hz. Peygamber'in vefatından sonra âlim Sahâbîlerin farklı merkezlerde yürüttükleri eğitim-öğretim faaliyetlerinin okullaşmaya dönüşmesi, peşinden sahabeye tabi olan (tâbiûn) neslin nasları anlama, yorumlama ve olayların tahlilinde gösterdikleri yaklaşım mezheplerin doğuşunda ve farklılaşmasında etkili olmuştur.

Re'y (Ehl-i Irâk) ve Hicaz medreseleri bu okullaşmanın en belirgin

örnekleridir. Irak bölgesinin farklı ve hareketli bir kültürel yapıya sahip oluşu, değişik kültürlerin kavşak noktasında bulunuşu, Hz. Peygamber ve sahabe döneminde görülmeyen bir takım olayların ortaya çıkışı, fetih hareketleriyle oluşan dinamik yapı mevcut nassların re'y ve kıyasla işletilmesini zaruri kılmış ve re'y ekolünün doğuşunu hazırlamıştır. Öte yandan Hz. Peygamberin Medîne'de yaşaması, sahabenin orada etkin bulunuşu, Medîne'nin daha sade bir yapıya sahip oluşu ve dış etkiye kapalı muhafazakâr bir görüntü vermesi burada re'ye fazla ihtiyaç bırakmamış, genel anlamda hadisler ve sahabe fetvaları yeterli olmuştur.

Re'y ekolünün İmamı Ebû Hanîfe, Ehl-i hadis veya Ehl-i eser ekolünün İmamı ise İmam Mâlik'tir. İmam Şâfi'î'nin Irakta iken farklı bir mezhebe, Mısır'a gittiğinde görüşlerinin değişip bir başka mezhebe sahip oluşu coğrafyanın görüş ve yöntem üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Mezhep farklılığına etki den faktörleri bazı örneklerden yola çıkarak izah edebiliriz. Nassların olaylarla bağlantısının kurulması sırasında onların zahirine tutunma ya da maksadını tespit edip ona göre hareket etme, hukuki işlemlerin geçerliliğinde zahiri şartları dikkate alma ya da tespit edilebildiğinde niyete göre amel etme gibi yaklaşım farklılıkları mezhepleri oluşturan ve farklılaşmasında rol oynayan bir başka faktörlerdir. Mesela nassların zahirine tutunmayı bir yöntem olarak belirleyen Zâhirîler ile diğer mezhepler arasındaki fark bu açıdan oldukça açıklayıcıdır. Keza bir akdin geçerliliği için şekil şartlarını yeterli sayan ve niyetlere göre hükmü Allah'ın vereceğini düşünen, bu yönüyle de hukukun *istikrar* fonksiyonunu önceleyen İmâm Şâfi'î'ye karşı tespit edilebildiğinde niyete göre hareket etmek gerektiğini düşünen ve hukukun daha işlevsel ve *adalete* hizmet eden bir yapı oluşunu öne çıkaran Mâlikî, Hanbelî ve belli şartlarda Hanefîlerin yaklaşım farkı da bu konuda örnek olarak zikredilebilir.

Kur'ân ve Sünnetin İslam hukukunun ana kaynaklarını oluşturduğu konusunda görüş ayrılığı yoktur. Nassların ise sübutu ve delaleti kat'î olabilir. Bu durumda bu tür nasslar içtihada kapalıdır. Örnek olarak evlenme yasaklarından bahseden Nisâ' suresinin 23. ayeti zikredilebilir. Kur'ân ayetlerinin tamamının sübutu kat'î olsa da manaya delaleti zannî olabilir. Kur'ân'ı anlama faaliyetinin ana hedefi Allah'ın muradını keşfetmektir. Bu konudaki yöntem farklılıkları mezhepleri farklı kılan sebeplerdendir.

Âyetlerin âmm ya da hass olarak değerlendirilmesi, amm-hass ilişkisi (âmmın tahsisi vs.); mutlak ya da mukayyed olarak değerlendirilmesi ya da bu ikisi arasındaki ilişki (mutlakın mukayyede hamledilmesi vs.); hakikat veya mecaz konusundaki yaklaşım; nâsih-mensûh meselesi ve bunun uygulaması; nassların manaya ne şekilde delalet ettiği (ibare, işaret, iktiza vs.) gibi usul-i fıkıh kitaplarında geniş şekilde ele alınan yaklaşım farklılıkları ihtilaf sebeplerindendir. Benzer yaklaşımlar hadisler için de geçerlidir.

Sünnetin daha çok âhad yolla gelmiş olması sebebiyle sübutu zannidir ve bundan dolayı mezheplerin kabul krıterlerinde farklılıklar ortaya çıkmış, bunlar mezhepler arasındaki ihtilafta belirleyici olmuştur.

İlaveten Hz. Peygamber'in tasarruflarının hangi sıfata göre yaptığının tespiti de ihtilafta etkili olmuştur. Mesela Hz. Peygamber'in: "Kim bir ölü araziyi kullanacak hale (ihya) getirirse orası ona aittir" hadisini (Buhârî, "Hars", 15; Ebû Dâvûd, "İmârât", 37; Tirmizî, "Ahkâm", 38; Mâlik, *el-Muvatta'*, "Akdiye", 26, 27) Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik devlet başkanı sıfatıyla söylenmiş bir hadis olarak değerlendirmişlerdir. Şâfi'î ise bunun bir tebliğ, fetva tasarrufu olduğu görüşünü savunmuştur. Birinci görüşe göre bir ölü toprağı ihya etmek devlet başkanının iznine tabidir, ikinci görüşe göre ise böyle bir izne gerek yoktur.

Nassların illetinin belirlenmesinde gözetilen kurallar ve yaklaşımlar ihtilaf sebeplerindedir.

Diğer fer'î deliller, yöntem ve ilkelerin kabulü veya az ya da çok kullanımı hususundaki farklılıklar da mezhepler arasındaki ihtilaf sebeplerindendir.

Örfün mezhepler arası ihtilaflarda önemli bir rolünün bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Nassların delaletindeki zanniliğin sebeplerinden birisi dildir. Bu husustaki yaklaşımlar ihtilafların oluşmasında etkili olmuştur. Mesela *müşterek* kelimelerin anlamlarından birisinin tercihinde ya da kelimenin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğunun tespitinde gözetilen ilkeler ihtilaf sebeplerinden birisidir. Söz gelimi Kur'ân-ı Kerîm kocasından ayrılan ve hayız gören kadınların beklemesi gereken süreyi *üç kurû'* olarak belirlemiştir:

"Boşanmış kadınlar, üç kurû' beklerler" (Bakara, 2/228).

Ayette *kurû'*dan maksat Hanefîler ve Hanbelîlere göre hayız; Ca'ferîler, Mâlikîler ve Şâfi'îlere göre ise üç temizlik süresidir. Her iki tercihin temelinde dil kuralları da dahil olmak üzere bir takım ilkeler vardır.

Mezhepler arası ihtilaflar öze, esasa ilişkin ayrılıklar değil, ana noktalar sabit kalmak kaydıyla delil ve yönteme bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklardır. Dolayısıyla bu tür ihtilaflar yerilmiş değil tam aksine bir zenginlik ve rahmet olarak telakki edilmiştir. Ayrıca her bir görüşün de fıkıh açısından mueteber bir delili vardır.

Bir Müslüman temel kaynaklardan hüküm çıkarabilecek birikime sahip ise hükmü doğrudan onlardan alır. Ama bu güce sahip değilse bir mezhebe tabi olur veya onu taklit eder. İhtiyaç duyduğunda ya da bir zorunluluk söz konusu olduğunda iltizam ettiği (benimsediği) mezhebin dışında diğer mezheplerin kolaylıklarından yararlanabilir. Bu konuda bütün mezhepler ittifak halindedir.

Kur'ân ve sünnetten hüküm çıkarabilmek belli seviyede bilgi birikimine sahip olmayı gerektiren bir uzmanlık işidir. Bu derecede bir bilgi donanımına sahip olmayan bir Müslüman bir mezhebe uyarak dinini yaşar. Herhangi bir mezheple ilişkisi bakımından bir Müslüman beş ko-

numdan birisinde bulunabilir. Bunları şöyle ele alabiliriz.

A- İÇTİHAT

İctihad, kelime olarak "bir şeyi elde edebilmek için bütün çabayı sarfetmek" anlamına gelir. Bir fıkıh usûlü terimi olarak ictihad en genel anlamıyla Kur'ân ve sünnette açık olmayan bir meselenin şer'î hükmünü delilden hareketle tespit edebilmek için olanca gücü harcamak demektir. Bu faaliyeti yapabilecek donanıma sahip olan alime *müçtehit* denir. İslam hukuk literatüründe *fakîh* ve *müftî* de aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılır.

İctihad, mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak ictihad her meselede ictihad yapabilecek birikim ve donanıma sahip olmaktır. Bu güce sahip olan alime mutlak müçtehit denir. Mezhep İmamları bu gruba örnektir. Belli meselelerde ictihad yapabilme kudretine sahip olan alime ise mukayyet müçtehit denir.

İctihad yapabilmek için bir takım şartların gerçekleşmiş olması gerekir. Kur'ân ve Sünneti bilmek temel şarttır. Bundan maksat ahkâm ayetleri ve hadisleri ile bunlarla ilgili temel bilgilere sahip olmaktır. Bu iki kaynak Arapça olduğu için bu kaynakları anlayabilecek ölçüde Arap diline vakıf olmak diğer bir şarttır. İcma hasıl olmuş hükümler içtihada kapalı olduğu için bu tür ahkâmı bilmek de şartlar arasında sayılmaktadır. İçtihadın nasıl yapılacağını gösteren fıkıh usûlü ilmini bilmek gerekir. Ayrıca İslam hukukunun ana gayelerine (makâsıdü'ş-şerî'a), ruhuna vakıf olmak da esaslı bir şarttır. Bütün bunların yanında iyi niyetli olmak da önemlidir. Mukayyed ictihadda ise ictihad edilen konuları bilmek şart koşulmuştur.

İctihadın alanı şer'î amelî hükümlerdir. İtikâdî, ahlâkî, kaynağı duyular (his/havâs-ı selîme) ya da akıl olan hükümler içtihadın alanı dışındadır. İtikâdî konuları akaid-kelam, ahlâkî konuları ahlâk-tasavvuf, konusu madde olan ilimleri de fizik, kimya, biyoloji gibi müspet ilimler inceler.

Sübûtu (ayet, mütevâtir hadis) ve delâleti (bir başka anlama ihtimali olmayacak şekilde açık) kat'î olan nassların belirlediği hükümler ictihada kapalıdır. Mecelle: "Mevrid-i nassda ictihada mesağ yoktur" şeklindeki 14. maddesiyle buna işaret etmektedir.

İctihad faaliyeti, sübûtu kat'î olsa da delâleti zannî ya da delâleti kat'î de olsa sübûtu zannî (âhâd haberler/haber-i vâhidler) olan nasslarca belirlenmiş olan hükümler alanında yürütülür. Bu tür hükümlerin de üzerinde icma hasıl olanları içtihada kapalıdır.

İctihad, karşılaşılan meselede Allah'ın muradını ortaya çıkarma (izhar / keşif) gayretidir. Bu esas *ictihad hükmün muzhiridir, müsbiti değildir* kuralıyla ifade edilir. Bununla da içtihadın doğrudan hüküm koyma çalışması olmadığı zira bunun Allah'a mahsus olduğu, var ama gizli bulunan hükmü açığa çıkarma ameliyesi olduğu anlatılmak istenir.

İçtihât, zann-ı gâlipten ibarettir. Bununla ictihadla elde edilen hükmün Allah'ın kesin muradı anlamına gelmediği, hata ihtimaline açık bulunduğu, ancak varılan sonucun isabetli olduğuna inanıldığı ifade edilmek istenir.

İctihad ilmî bir faaliyettir. Bu sebeple gerekli birikim ve donanıma sahip olan her ilim erbabı ictihadda bulunabilir. Vardığı sonuç kendisini bağlayıcıdır. Müçtehit delilden hareketle ulaştığı neticeye aykırı hareket edemez, bir başkasını ya da mezhep hükmünü taklit edemez.

İctihadta hata olabilir. Ancak varılan sonuç için gerekli şartların yerine getirilmiş olması yeterlidir. Hz. Peygamber, ictihad yapabilecek donanıma sahip olan alimlerin ictihadlarında isabet etmesi halinde iki sevap hata etmesi durumunda bir sevap alacağını belirtmiştir (Buhârî, "İ'tisâm", 20, 21; Müslim, "Akdiye", 15; Ebû Dâvûd, "Akdiye", 2). Bu sebeple ictihadî hükümlerde her zaman değişmeler olabilir.

"İctihad içtihadı nakzetmez" kuralı, bir içtihadın diğerini geçersiz kılamayacağı, her bir içtihadın kendi içinde bir değerinin bulunduğunu ifade eder. Buna göre bir içtihadın değeri diğer bir ictihadla ölçülemez. Ancak uygulamada herhangi bir mezhebi esas almış bulunan bir devletin diğer mezheplerden alarak ya da yeni bir ictihadla yasalaştırdığı hüküm herkesi bağlar.

İçtihadın tecezzi kabul edip etmeyeceği yani içtihada açık olan saha içerisinde sadece bir alanda müçtehit olunup diğer meselelerde olunmayabilir mi? konusu ulema arasında tartışmalıdır. Söz gelimi aile hukuku alanında müçtehit olmayan birisi borçlar hukukunda ictihad ehliyetine sahip olabilir mi? İctihadta isabet kaydedebilmek için tıpkı başarılı tedavi için hastalığın tanınması gibi hükmü aranan meselenin tam anlamıyla anlaşılması ve tanınması gerektiği dikkate alınırsa özellikle meselelerin oldukça karmaşık hale geldiği ve profesyonelliğin gerektiği günümüzde buna olumlu cevap vermek uygun gözükmektedir. Fakat yine de her bir hüküm sistemin bir parçasını oluşturduğu için İslam hukukunun temel felsefesine hakim olmak gerekir.

İslamî literatürde ictihad kapısının kapanıp kapanmadığı yönünde bir tartışmanın varlığı bilinmektedir. Özellikle hicrî IV. asırdan itibaren ictihad kapısının kapandığı yönünde bir iddia bazı araştırmacılarca dillendirilmektedir. Bunun da fıkhı donukluğa ittiği belirtilmektedir.

Tarihi süreç içerisinde her dönemde müçtehit âlimlerin yaşamış olması, yine her dönemde fukahanın ictihadlarının yer aldığı fıkıh eserlerinin ve ictihad yapma tekniklerini anlatan fıkıh usûlü kitaplarının yazılmış olması fiili olarak ictihad kapısının kapanmamış olduğunun göstergesidir. Esasen olayların sınırsız oluşu dinamik bir ictihad sürecini zorunlu kıldığı düşünülürse "ictihad kapısı kapandığı" sözünün bir başka anlamı olmalıdır. Bu da kadıların hükmetmekle zorunlu olduğu bir mezhep belirlendikten sonra ictihadlarına bağlı hüküm veremeyecekleri (Mehmet Erdoğan) ya da farazi meselelerde yapılan ictihadların çoğalması sonucu ictihad çokluğunu anlatmak için "başka içtihada gerek kalmadı her mesele çözüldü" şeklindeki mecazi anlamdır.

Bir müçtehidin ele aldığı meseleyi gerektiği şekilde incelemesinden

sonra vardığı sonuca uyması gerekir. Bu aşamadan sonra bir başka müçtehidin görüşünü taklit etmesi caiz değildir. Ancak ictihadda bulunmamış ise bir başka müçtehidi taklit edip edemeyeceği İslam alimleri arasında tartışmalıdır. Bazı âlimler kendisinden daha bilgili bir müçtehidi taklit edebileceği görüşündedir.

Bir müçtehit için bir meselenin tetkikinin uzun süre alacağı ve araştırmaya vakit bulamayacağı durumlarda ancak bir başka müçtehide uyması caiz olur.

B- TAHRÎC

Tahrîc, kısa ifadesiyle mezhep içi fıkhî istidlal demektir. Mezheplerin istikrara kavuşmasından sonra yaygınlaşan tahrîc yöntemiyle bir mezhebe mensup müçtehidin karşılaştığı bir meselenin mezhepte açık hükmünü bulamadığı durumlarda nassların yanı sıra başta İmamlar olmak üzere mezhebi temsil eden görüş ve metinlerden yola çıkarak o meseleyi çözümleme yoluna gitmesidir. Bu yönteme *tahrîc*, bu işlemi yapan müçtehide de *muharric* denir. Muharric'in mezhebin ilke ve hükümleri karşısındaki konumu müçtehidin nasslar karşısındaki konumuna benzemektedir. Müçtehit nassları esas alır, muharric ise mezhep ilkelerini dikkate alır.

Tahrîc de bir ictihad yöntemi olduğu için bu faaliyette bulunacak olanların da ictihad şartlarını taşıması gerekir.

Hayatın problemlerinin birbirine benzemesi, yeknesak ve tek düze oluşu, hayatı kuran ve ilişkileri oluşturanın Müslümanlar oluşu sebebiyle fıkıh ile hayatın paralel seyretmesi, özellikle Hanefî mezhebinde fıkıh eğitim-öğretiminde öğrenciye fıkıh melekesi kazandırma amacıyla hiç olmayacak farazi meselelere yönelmenin getirdiği ictihad zenginliği, tahrîc yönteminin gelişmesinin faktörleri arasında sayılabilir. Bütün bunlara ilaveten mezheplerin, oldukça tutarlı ve güçlü bir zeminde yapısal anlamda olgunlaşmasını tamamlaması, ilkelerini oturtması da bu yöntemi güçlendirmiştir.

C- İTTİBA

İttiba, kelime olarak 'birisinin peşinden gitmek', 'izinden yürümek' demektir. Fıkıh usulü terimi olarak delilini bilerek bir görüşe tabi olmak demektir. Bir görüşe ittiba eden, müçtehit ile mukallit arasında bir mertebedir. İctihad yapabilecek donanıma sahip olmamakla birlikte uyduğu görüşün delilini bildiği için delilini bilmeden taklit eden mukallitten ayrılmaktadır. Bir anlamda mukallit, kişiye; ittiba eden ise görüşe tabi olmaktadır.

Bu konumda olan kişiler bizzat ictihad edemeseler de müçtehidin hükme esas aldığı delilleri inceleyip bir değerlendirme yapabilecek birikime sahiptirler.

D- TAKLİT

İctihadda bulunmak hem bir kabiliyeti hem de bu alanda eğitim görmeyi gerektirir. Herkes bu iki imkâna sahip olmayabilir. Bu sebeple ictihad ehliyetini haiz olmayanlar ilmine güvendikleri, gönüllerinin yattığı bir müçtehide tabi olurlar. Delilini bilmeden bir alimin görüşüne uymaya *taklit* denir. Bu şekilde davranana da

mukallit denir. Âmmî (ç. avâm) denilen bu kesime düşen, samimiyetine ve liyakatına güvendiği bir alimin görüşüne uygun amel etmektir. Mezhepler bu işlevi görmektedir.

E- TELFÎK

Telfîk, bir meselede iki ve daha fazla âlimin veya mezhebin görüşünü birleştirmek demektir. Evlenebileceği ölçüde yabancılık bulunan bir kadına dokunan ve aynı zamanda vücudunun bir yerinden kan akan bir Müslümanın telfik yaparak kendisini abdestli sayması bu konunun klasik örneğini oluşturur. Çünkü birinci durumda Hanefîlere göre ikinci durumda da Şâfi'îlere göre abdest bozulmamıştır. Telfik yapan kanın abdesti bozmadığı konusunda Şâfi'îleri, kadına dokunmanın abdesti bozmadığı konusunda Hanefîleri esas alır ve abdestli olduğunu kabul ederse telfik yapmış olur.

İslam hukukçuları arasında telfik konusu tartışılmış, bu yolla şer'î hükümlerin düşürüleceği, İslam hukukunun özüne uymayan sonuçlar doğurabileceği gerekçesiyle caiz olmadığını savunanlar olduğu gibi cevaz verilebileceğini savunanlar da bu endişeleri dikkate alarak telfikin ancak belirli sınırlar dahilinde meşru olabileceğini dile getirmişlerdir.

FIKHÎ MEZHEPLER

I-MENSUBU BULUNAN FIKHÎ MEZHEPLER

A- HANEFÎ MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit 80/699 yılında Kûfe'de doğdu. Fıkıhla meşgul olmadan önce yapmış olduğu kumaş tüccarlığını ilimle meşgul olmaya başladıktan sonra ortakları vasıtasıyla sürdüğü tahmin edilmektedir.

Ebû Hanîfe'nin fıkhı hocası Hammâd b. Ebî Süleymân (ö.120/738) aracılığıyla İbrâhim en-Nehaî ve Ebû 'Amr eş-Şa'bî'den, dolayısıyla Mesrûk b. el-Ecda', Kâdî Şurayh, Esved b. Yezîd ve Alkame b. Kays'tan ve bunların ilimleri de sahabenin en alimleri olan Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbâs'tan gelmektedir. Ebû Hanîfe, devrinin önde gelen alimlerinden bir çoğuyla görüşüp bilgi alış-verişinde bulunmuştur. Bunlar arasında Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, İmâm Zeyd b. Ali, Muhammed el-Bâkır, Abdullah b. Hasan b. Hasan, Ca'fer es-Sâdık vardır.

Ebû Hanîfe'nin ömrünün elli iki yılı Emevîler ve on sekiz yılı da Abbâsîler döneminde geçmiştir. Ehl-i Beyte baskılara açıktan aldığı cephe sebebiyle Emevî idarecilerinden baskı gördüğü nakledilir.

121/739 yılında Emevi hükümdarı Hişâm b. Abdilmelik'e karşı ayaklanan Zeyd b. Ali'yi hem maddi olarak hem de fetvalarıyla desteklemiştir.

İdarecilerin adaletsizliği sebebiyle teklif ettikleri devlet görevlerini kabul etmemiştir. Mesela II. Mervân'ın Kûfe kadılığı veya Beytülmâl eminliği

teklifini reddetmiş bu sebeple baskı, işkence görmüş ve hapse atılmış, sağlığının bozulması sebebiyle de hapisten çıkarılmıştır.

Bundan sonra Hilâfet Abbâsîlere geçinceye kadar Mekke'de kalmıştır. Abbâsîlerin Ali evladına zulmetmeyecekleri ve haklarını koruyacağı vaadine güvenerek tekrar Kûfe'ye dönmüştür. Çok fazla değişen bir şey olmadığını görünce Abbâsî hilafetine de açıktan cephe almış ve bu tavrı da zulüm görmesine sebep olmuştur. Bağdat'ta hapiste iken veya çıktıktan kısa bir süre sonra 150/767 yılında vefat etmiştir. Zehirlenerek öldürüldüğü ile ilgili de rivayetler vardır.

Ebû Hanîfe'nin zekî, cömert, kanaatkâr, güvenilir, dürüst, âbid ve zâhid, bilgili, cesaretli bir kişiliğe sahip olduğu hayatına yer veren eserlerde onun özellikleri arasında sayılır.

Ebû Hanîfe, Kûfe'de uzun süre fıkıh okutmuş ve talebe yetiştirmiştir. Mezhebin büyükleri arasında sayılan iki talebesi Ebû Yûsuf (ö.182/798) ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/804) *imâmeyn* olarak bilinir. Bu ikisinden başka Züfer b. Hüzeyl (ö.158/774) ve Hasan b. Ziyâd (ö.204/819) da Hanefî mezhebi kaynaklarında görüşleri nakledilen Ebû Hanîfe'nin iki önemli talebesidir.

Hanefî mezhebi re'y ekolünü temsil eden bir oluşumdur. Re'y kavramı nasslardan bağımsız düşünce anlamında değil belli bir metodoloji çerçevesinde nassları anlama ve yorumlamada aklî istidlale dayanarak bilgi üretme anlamına gelir. Belli bir yönteme bağlı olarak naslardan hüküm çıkarmaya *istinbat* denir. İçtihada göre daha dar bir faaliyettir.

Kitap ve Sünnet bütün İslam hukukçularına göre hükümlerin aslî kaynağıdır. Ancak Hanefî mezhebi İmamları âhâd haberlerin kabulü konusunda diğer mezheplere göre biraz daha sıkı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunun sebebi mezheplerin teşekkül ettiği dönemlerde Irak bölgesinin çok farklı kültürel yapısı nedeniyle uydurma hadislerin bolca bulunduğu yer olmasıdır. Bu titizlik Hanefîlerin sünneti kabul etmedikleri ya da gereken değeri vermedikleri fikrinin yayılmasına sebep oldu. Oysa bizzat Ebû Hanîfe'nin şu sözleri hüküm çıkarırken takip ettiği yöntemi ortaya koymaktadır: *"Alâh'ın kitabında açık bir hüküm bulursak onu alırım. Bulamazsam Rasûlünün sünnetine müracaat ederim. Eğer bunlarda da aradığımı bulamazsam sahabeden dilediğimin kavlini tercih ederim. Onların kavli varken bir başkasının sözünü almam. Söz İbrâhim en-Neha'î, Şa'bî, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn ve Sa'îd b. el-Müseyyeb gibi müctehidlere gelince onlar nasıl ictihad etmişlerse ben de onlar gibi ictihad ederim."* Görüldüğü üzere Ebû Hanîfe sünneti aslî deliller arasında saymaktadır. Bunun dışında amel etmediği hadisler kabul şartlarına uymayan rivayetlerle ilgilidir. Bu da sadece Ebû Hanîfe ve onun mezhebi ile ilgili bir durum değildir. Her mezhebin âhâd haberleri kabul şartları farklıdır. Esasen bu durum mezheplerin ayırıcı noktalarından da birisidir.

Hanefî mezhebi denildiğinde ilk akla gelen *istihsan*'dır. İstihsan, genel olarak söylemek gerekirse özel şartlar taşıyan meseleleri genel ku-

raldan istisna ederek bir başka ilkeye dayanarak çözümlemek demektir. Hanefîlerin anlayışına göre varılan hüküm o özel şartlar açısından genel ilkeden daha güçlü bir delile dayanmaktadır. İstihsanın bu ıstılah anlamı ile *bir şeyi güzel bulmak anlamına* gelen sözlük manası arasındaki kavram kargaşası bazı hatalı anlamalara sebebiyet vermiş ve diğer mezheplerin Hanefîleri tenkit etmesine yol açmıştır. Hanefîleri eleştiren diğer âlimler sözlük manasından hareketle istihsanla hüküm vermeyi şer'î bir delile dayanmaksızın şahsi arzuya ve sübjektif düşüncelere göre hüküm vermek şeklinde anlamışlardır. Aslında bu manada istihsan herkese göre batıldır. Kelime olarak istihsan'ın kullanılmış olması bu gibi âlimlerin zihninde keyfi olarak hüküm verme manasını canlandırdığından ona cephe almışlardır. Oysa Hanefîler, istihsanı diğer mezheplerin gördüğü şekliyle (sözlük manasıyla) anlamamışlar ve kullanmamışlar, ama Hanefîlerin anladığı manada diğer mezhepler de kullanmışlardır.

Hanefî mezhebinde başlangıçtan itibaren henüz meydana gelmemiş fakat meydana gelmesi mümkün veya muhtemel farazî meselelerin de fıkhî tartışmalara ve çözüm arayışlarına konu edilmesi bu mezhebin karakteristiklerindendir. Farazi mesele, henüz meydana gelmemiş bir meseleyi tasvir etmek demektir. Türkçe'de "farzedelim ki..." demenin karşılığıdır. Ebû Hanîfe fıkıh öğretiminde bu türden meseleler üzerinde çok durmuştur. Bu anlayış bazı mahzurlar taşısa da hiç olmamış karmaşık olayların çözümüyle fıkıh melekesi güçlenen, fıkhı daha iyi kavrayan öğrencinin sonradan ortaya çıkacak benzer olayları daha kolay çözmesi hedeflenmiştir.

Herhangi bir mezhebin genel özelliklerini çeşitli sebeplerden maddeler halinde sıralamak çok kolay olmasa da öne çıkan bazı hususiyetler zikredilebilir. Bu açıdan bazı çağdaş İslam Hukukçuları Hanefî mezhebinin temel özelliklerini ibâdet ve muâmelâtta kolaylık, fakir ve zayıf tarafı gözetme, hukuki işlemleri imkan dahilinde geçerli sayma, fertlerin hürriyetlerini ve kişiliğini gözetme, devlet otoritesinin devlet başkanınca temsili şeklinde beş ana esasa dayandırırlar.

Hanefî mezhebinin ve özellikle de mezhebin İmamı Ebû Hanîfe'nin hukuken yasaklanmış sonuçlara ulaştıran şekil bakımından hukuka uydurulmuş işlemleri geçerli saydıkları ve böylece hukuk hükümlerinin etkisiz kalmasına zemin hazırladıkları hatta bayağı hilelerle Allah'ın helallerini haram haramlarını helal kıldıkları yönünde diğer mezheplerin oldukça ağır eleştirilerine muhatap olmuşlardır. Oysa bu konuda da kavram kargaşası hakimdir. Diğer mezhepler hiyel'in tanımında meşru vasıtaları kullanarak gayr-ı meşru neticelere ulaşmayı merkeze almışlar ve reddetmişler, Hanefîler ise hiyel'in tanımında meşru vasıtaları kullanarak meşru neticelere ulaşmayı merkeze alarak caiz görmüşlerdir. Bu noktada şunu söylemek mümkündür: Hanefîlerin anladığı manada hiyele cevaz vermeyen herhangi bir mezhep yoktur. Çünkü vasıta da sonuç da meşrudur. Diğer mezheplerin anladığı manada

da hiyele cevaz veren yoktur. Çünkü vasıta meşru da olsa sonuç gayr-ı meşrudur. Burada bir noktanın altını çizmek gerekirse bazı mezhepler, hukuki işlemlerde niyeti tespit etmenin güçlüğünü dikkate alarak meşru vasıtaları kullanmak suretiyle gayr-ı meşru neticelere ulaşma kasdı taşıyanların işlemlerini caiz olmasa da hukuki olarak geçerli saymışlar ve sorumluluğu ahirete havale etmişlerdir. Bir işlemin hukuken geçerli olmasıyla caiz olmasını birbirinden ayırmışlardır.

Hanefîlik dünyada en fazla mensubu bulunan mezheptir. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan'ın büyük bölümü Ca'erî), Irak, Lübnan, Ürdün, Türkistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Balkanlar bu mezhebe mensuptur.

HANEFÎ MEZHEBİNE İLİŞKİN BAZI MUTEBER KAYNAKLAR

Hanefi Mezhebinde en temel kaynak kitaplar İmam Muhammed'e aittir. Bu kitaplar iki kısımdır:

1) **Zâhiru'r-Rivâye**: Kendisinden güvenilir yolla nakledilip günümüze ulaşan kitaplardır. Bunlar mezhep görüşlerinin en sağlıklı yolla elde edilebileceği eserlerdir. 6 tanedir:

a) el-Asl (el-Mebsût)

b) el-Câmiu'l-Kebîr

c) el-Câmiu's-Sağîr

d) es-Siyeru'l-Kebîr

e) es-Siyeru's-Sağîr

f) ez-Ziyâdât

2) **Nâdiru'r-Rivâye**: Zâhiru'r-Rivaye kadar güvenilir bir yolla bizlere ulaşamamış (âhâd yolla nakledilmiş) kitaplardır. *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*, *el-Âsâr*, *el-Cürcâniyyât*, *el-Keysâniyyât*, *el-Hârûniyyât* bunlardandır.

Yaygın kanaate göre Samanoğulları veziri Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin (ö. 334/945), *el-Kâfî* adlı eseri zâhiru'r-rivâye diye anılan altı kitabın ihtisârıdır. Bu kitabı da Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 483/1090) 30 cilt halinde *el-Mebsût* ismiyle şerh etmiştir. Bu kitap Prof. Dr. M. Cevat Akşit'in himayesinde Türkçe'ye kazandırılmış ve basılmıştır.

Tahâvî (ö. 321/933), *el-Muhtasar*: İmam Ebû Hanife, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerinin yanı sıra kendi görüşlerini de bu kitaba almıştır.

Kudûrî (ö. 428/1037), *el-Muhtasar* veya *el-Kitâb*: Bu kitap daha sonraki kitaplara kaynaklık etmiştir. Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bazı şerhleri:

a) Haddâdî'nin (ö. 800/1398) iki şerhi vardır: ilki *el-Cevheretü'n-neyyire* diğeri de *es-Sirâcü'l-Vehhâc*'dır.

b) Meydânî (ö.1298/1881), *el-Lübâb*

Alaaddin es-Semerkandî (ö. 539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ*

Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâiu's-Sanai' fî tertîbi'ş-şerâi'*:*Tuhfetü'l-fukahâ*'nın şerhidir.

Merğînânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye*: Aynı müellifin *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eserinin şerhidir. Türkçe'ye tercüme edilmiştir. el-Hidâye'nin basılı olan bazı şerhleri:

a) Celâleddin el-Kürlânî (ö. 767/1366), *el-Kifâye*

b) Bâbertî (ö. 786/1384), *el-İnâye*

c) Aynî (ö. 855/1451), *el-Binâye*

d) İbnü'l-Hümam (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadîr* (Kitâbü'l-Vekâle'ye kadar

yazmış geriye kalan kısmı ise Kadızâde Şemsüddin Ahmed *Netâicü'l-efkâr* adıyla tamamlamıştır).

Burhânuddîn el-Buhârî (ö. 616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhânî*: Zâhiru'r-rivâye'deki meseleleri bir araya toplamış, bunlara Nâdiru'r-Rivâye ve vâkıât kitaplarında geçen meseleleri de ilave etmiştir. Ayrıca babasından öğrendiği bazı bilgileri de bu eserine kaydetmiştir.

Mevsılî (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr*: Hanefi mezhebinde 4 temel metinden olan yine aynı müellife ait *el-Muhtâr*'ın şerhidir. Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

İbnü's-Sâatî (ö. 694/1295), *Mecmeu'l-Bahrayn*: Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ile Nesefî'nin (ö. 537/1142) *el-Manzûme*'si esas alınarak kaleme alınmıştır. Adı da buradan gelmektedir.

Ebu'l-Berakât en-Nesefî (ö. 710/1310), *Kenzu'd-Dekâik*: Bazı şerhleri şunlardır:

a- Zeylâ'î (ö. 743/1342), *Tebyînü'l-Hakâik*

b- İbn Nüceym (ö. 970/1562), *el-Bahru'r-Râik* (Son kısmı Ali et-Tûrî'nin tekmilesidir).

c- Aynî (ö. 855/1451), *Remzü'l-Hakâik*

Tâcu'ş-Şerîa (8. yy.), *el-Vikâye*

Bu son dört temel metin (*el-Muhtâr, Mecma'u'l-Bahreyn, Kenzu'd-Dekâik, el-Vikâye*) Mütün-i Erbaa olarak bilinir.

Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *Düreru'l-hükkâm:* aynı müellife ait *Gurerü'l-ahkâm*'ın şerhidir. Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

İbrahim el-Halebî (956/1549), Mülteka'l-ebhur: Bu kitaba Damad Efendi'nin *Mecmeu'l-enhur* adlı şerhi meşhurdur.

İbn Abidin (1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr ve câmi'i'l-bihâr*: Önce Timurtâşî (1004/1596), asıl metin olan *Tenvîru'l-ebsâr ve câmiu'l-bihâr*'ı yazmış; Haskefî (1088/1677) *ed-Dürrü'l-muhtâr* adıyla bu eseri şerhetmiş; İbn Abidin de *Reddü'l-muhtâr* adıyla bu şerhe haşiye yazmıştır. Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

B- MÂLİKÎ MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Mâlik b. Enes 93/712 yılında Medîne'de doğdu. Burada yetişti. Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec, Rabî'atü'r-re'y, İbn Şihâb ez-Zührî, Eyyûb es-Sahtiyânî hocaları arasındadır. Güçlü zekası, muhakemesi, olaylara bakışındaki incelik, ilmi disiplini başarısı sebebiyle erken yaşta hocalarının takdirini kazandı ve fetva verebilecek donanıma ulaştı. İslam dünyasının bir çok bölgesinden çok sayıda öğrenci kendisinden ders okumak için Medîne'ye geldi. Hac vesilesiyle Haremeyn'e gelen bir çok alimle görüşme fırsatı yakaladı. Ebû Hanîfe, Leys b. Sa'd, Evzâ'î, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bunlar arasındadır. Ca'fer es-Sâdık'la da sık sık görüşmüş, onun ilim, zühd ve takvasından hayranlıkla bahsetmiştir.

Hayatının yarısını Emevîler ve Abbâsîler döneminde geçirmiştir. Siyasilerin eziyetinden o da nasibini almıştır.

Hayatı boyunca ilimle meşgul olmuş olan büyük hadis ve fıkıh alimi İmâm Mâlik 179/795 yılında Medîne'de vefat etmiştir. En önemli

eseri *el-Muvatta* adlı hadis mecmuasıdır. Kitapta 1720 rivayet yer alır. Bir çok alim bu kitaba şerh yazmıştır. Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

Mezhebin yayılmasını temin eden talebeleri arasında Abdullah b. Vehb, Abdurrahman b. Kasım, İbnü'l-Kâsım el-Utekî önemli bir yer tutar. Bunun dışında Ebû Muhammed İbn Abdi'l-Hakem, İbn Ziyâd el-Absî, İbn Gânim el-Kâdî, Esed b. Furât, Yahya b. Yahyâ el-Leysî mezhebin çeşitli bölgelere yayılmasında etkili olan ilk dönem Mâlikîlerdendir.

Ebû Hanîfe farazî meseleler üzerinde ne kadar durmuşsa İmâm Mâlik de bir o kadar kaçınmıştır. Ebû Hanîfe'ye niçin farazî meseleler üzerinde duruyorsunuz diye sorulduğunda: *"Belâ gelmeden ona hazırlanıyoruz"* cevabını vermiş; İmâm Mâlik de kendisine farazî bir mesele sorulduğunda: *"Böyle bir olay vuku bulmuş mu?"* diye mukabelede bulunur *hayır* cevabını alınca da: *"Bırak vaki olsun ondan sonra konuşuruz"* diye cevap vermiştir.

Malikî mezhebi, Hicâz ekolünün devamıdır. "Amel" ve "maslahat", esaslı birer kaynaktır. Amel denildiğinde ilk olarak Medînelilerin uygulaması akla gelir. Buna Amel-i Ehl-i Medîne denir. Hz. Peygamber'in dini, hukuki, siyasi ve sosyal boyutuyla ilk İslam toplumunu Medîne'de oluşturması, bu yönüyle peygamber uygulamalarının hayata yön vererek hayat tarzını ve gidişatı belirleyerek yaşayan sünnet oluşturması, bu yönde oluşan muhafazakar yapının Medîne'yi yabancı dış etkilere karşı koruması mezhebin Medîne'lilerin uygulamalarına itibar etmelerinde etkili olmuştur. Âhad haberlerin kabulü konusunda diğer mezheplerden farklı olarak "Medinelilerin ameline aykırı olmama" şartını aramaları mezhebin bu hususa ne kadar değer verdiğinin bir göstergesidir.

Maslahat da faydalı olanın alınması ve zararlı olanın kaldırılması şeklinde tanımlanabilecek üst ilkedir ve esasen dini hükümlerin ana gayesi ve ortak noktasıdır.

Sedd-i zerâi', mezhebi diğerlerinden ayıran en önemli ilkedir. Özellikle Hanbelîler bu ilkeyi işletseler de Mâlikîler en çok üzerinde duran mezheptir. Sedd-i zerâi', sonucunda haram ortaya çıkan serbest, mübah yolların kullanımına izin vermemek demektir. Klasik örneği içki üreteceği bilinen birisine üzüm satışının yasaklanmasıdır.

Mâlikîler, Hanefîler gibi istihsân'ı da kullanırlar.

Günümüzde Mâlikî mezhebi, Kuzey Afrika'da hakim konumdadır.

Mezhebin çeşitli konulara dair görüşlerine ulaşılabilecek temel eserlerinden bazıları şu şekilde kaydedilebilir:

İmam Malik'in (ö.179/795) *el-Muvatta'*ı şerhleriyle birlikte mezhebin önemli kitaplarını oluşturur. Bazı şerhleri:

a) İbn Abdilberr'in (ö.463/1071), *el-İstizkâr* ve *et-Temhîd* adlı iki şerhi

b) Bâcî (ö.474/1081), *el-Münteka*

c) Zürkânî (ö.1122/1710), *Şerhu'l-Muvatta'*

Esed b. Furât (ö.213/828), *el-Esediyye*: Müellif bu kitapta İmam

Malik'in talebesi İbnü'l-Kâsım (ö.191/807)'dan öğrendiği İmam Malik'e ait görüşleri toplamıştır. Sehnûn b. Abdisselâm (ö. 240/854), İbnu'l-Kâsım ile bu kitabı tekrar gözden geçirmiş, bazı düzeltmeler yapmış, ilavelerde bulunmuş ve bu faaliyetin sonucunda *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, kitap en şöhretli ve güvenilir Malikî kaynaklarından birisidir.

İbn Zeyd el-Kayrevânî (ö.386/996), *er-Risâle*: Mezhebin görüşlerini ele alan en muteber metinlerden birisidir. Oldukça muhtasardır.

İbn Rüşd el-Cedd (ö.520/1126): *el-Beyân ve't-tahsîl,* İmam Malik'in *el-Müdevvene*'de yer almayan görüşlerini derlemiş bulunan el-Ütbî'nin (ö.255/869) *el-Müstahrece mine'l-esmi'a* (*el-Ütbiyye* olarak da bilinir) adlı kitabının şerhidir.

Halil b. İshak el-Cündî (Sîdî Halîl) (ö. 776/1374), *el-Muhtasar*: Bazı meşhur şerhleri:

a) Mevvâk (ö.897/1492), *et-Tâc ve'l-iklîl*

b) Hattâb (ö.954/1547), *Mevâhibü'l-Celîl*

c) Harâşî (ö.1101/1690), *Şerhu Muhtasarı Sîdî Halil*

d) Derdîr (ö.1201/1787), *eş-Şerhu'l-kebîr*

İbn Rüşd el-Hafîd (ö.595/1199), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd*

C- ŞÂFİ'Î MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î 150/767 yılında Gazze'de dünyaya geldi. Kureyş Kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber'in dedesi Abdümenâf'da soyları birleşir. Küçük yaşta babasını kaybetmiş ve annesinin himayesinde büyümüştür.

Medîne ve Mekke'de İmâm Mâlik'ten, onun vefatından sonra da Yemen'e giderek, burada Ömer b. Ebî Seleme ve Yahyâ b. Hassân'dan fıkıh okumuştur.

184/800 yılında Bağdad'a geçerek Ebû Hanîfe'nin talebelerinden İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den ders almıştır. Oradan Mekke'ye dönerek fıkıh okutmuş ve fetva vermiştir. Peşinden Mekke ile Bağdâd arasında birkaç kez gidip geldikten sonra ömrünün yaklaşık son dört yılını geçirdiği Mısır'a yerleşmiş ve 204/819 yılında burada vefat etmiştir.

İmam Şâfi'î de diğer mezhep İmamları gibi siyasi otoritenin takibine maruz kalmıştır. Çarptırıldığı idam cezasından hocası İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin tezkiyesiyle kurtulmuştur.

İmam Şâfi'î'nin Hz. Ali evladına karşı büyük hürmet ve sevgi beslediği bilinen bir husustur. Hatta bu sebeple Râfizîlikle itham edilmesi üzerine "eğer onları sevmek Râfızîlikse ben Râfızıyim" diyerek sevgisini açıkça göstermiştir.

İmam Şâfi'î'nin aynı konuda *kadîm* (eski) ve *cedîd* (yeni) iki farklı görüşüyle karşılaşmak mümkündür. Mekke ve Bağdâd'da ortaya koyduğu görüşlerinin önemli bir kısmından Mısır'a geldiğinde vazgeçmiştir. Bu sebeple Bağdad ve Mekke'deki görüşleri kadîm, Mısır'dakiler cedîd kabul edilir. Bu ikilemin sebepleri arasında Mısır'daki ihtiyaçlar ile karşılaştığı farklı örf ve adetlerin etkisinin

olduğu düşünülmektedir. Kaynaklarda kadîm görüşleri büyük ölçüde yer almaktadır. Bununla birlikte bu görüşlerinin yer aldığı *Kitâbü'l-Hücce* adlı bir eser yazdığı belirtilmektedir. Ancak bu kitap henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Cedîd görüşleri ise bu gün basılı halde bulunan *Kitâbü'l-Ümm*'de yer almaktadır.

İstihsân ile Mâlikîlerin öne çıkardığı maslahat ve amel-i ehl-i Medîne'yi sübjektif tutumlara yol açabileceği düşüncesiyle kıyasıya eleştirmiştir.

İmâm Şâfi'î hukukta istikrara verdiği önem sebebiyle hukuki işlemlerde şekil şartlarına ağırlık vermiş, niyet ve kasda, gizli olmalarından dolayı bilinemeyeceği ve sübjektif bir takım değerlendirmeler sebebiyle adaletsizliklere yol açabileceğini dikkate alarak itibar etmemiştir. Bu sebeple o hükümlerde dünyevî ve uhrevî iki hüküm öngörür. Şekil şartlarını taşıyan işlemler dünyevi hükümler açısından geçerlidir ve sonuçlarını doğurur. Eğer işlemi yapan bununla hukuken yasaklanmış bir neticeye ulaşma kasdı taşıyorsa bu caiz değildir. Ama buna göre hükmü ahşiret yurdunda Allah Te'âlâ verecektir. Mesela bir kimse peşin olarak 100 liraya sattığı bir malı peşinden 120 liraya veresiye geri satın alsa burada iki satım akdi vardır ve ikisi de geçerlidir. Eğer bu alım-satımı yapanlar faizi kamufle etme amacıyla bu alım-satımları yapmışlarsa caiz değildir. Ama cezası ahirettedir. Bu yönüyle İmam Şâfiî'nin telakkisi diğer üç mezhepten ayrılmaktadır.

İmâm Şâfi'î, Abdurrahman b. Mehdî'nin bazı sorulardan oluşan mektubuna yazdığı cevabi mektupta fıkıh usulünün bazı konularını izah etmiştir. *er-Risâle* adıyla günümüze ulaşan bu eser alanındaki ilk telif kabul edilmektedir.

Talebeleri arasında, Müzenî, Rebi' b. Süleyman el-Murâdî ve Buveytî dikkati çekmektedir.

Günümüzde Şâfi'î mezhebi Mısır, Filistin, Dağıstan, Endonezya, Malezya, Türkiye'nin güney doğusunda hâkim konumdadır.

ŞÂFİ'Î MEZHEBİNE AİT BAZI MUTEBER KAYNAKLAR

Mezhebin İmamı Şafi'î'nin (ö.204/819) *el-Ümm* adlı eseri en temel kaynaktır. Mısır'daki yeni görüşlerini ihtiva eder.

İmam Şafiî'nin meşhur iki talebesinden biri olan Müzenî'nin (ö.264/878) *el-Muhtasar*'ı mezhebin en temel eserlerinden birisidir. Diğer meşhur talebesi Büveytî'nin (231/845) de aynı isimde bir kitabı vardır.

Mâverdî (ö.450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr*: Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ının şerhidir.

Cüveynî (ö.478/1085), *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Kendisinden sonraki çalışmalara önemli ölçüde yön veren mezhebin en temel eserlerinden birisidir.

İmam Gazzâlî (ö.505/1111), hocası İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin sözü edilen bu kitabını önce *el-Basît* adıyla ihtisar etmiş, sonra onu da ihtisar ederek *el-Vasît*'ı yazmıştır. Peşinden *el-Vasît*'ı ihtisar ederek *el-Vecîz*'i kaleme almıştır. Daha sonraları Necmüddîn el-Kazvinî (ö.665/1266)

de *el-Hâvi's-sağîr* adıyla *el-Vecîz*'i ihtisar etmiştir.

Şîrâzî (ö.476/1083), *et-Tenbîh* ve *el-Mühezzeb*: Her iki kitap da çokça şerh edilmiştir. *el-Mühezzeb*'in en meşhur şerhi İmam Nevevî (ö.676/1277) tarafından *el-Mecmû'* adıyla yapılmıştır. Ne var ki bu kitabı bitirmeye ömrü vefa etmemiş, Sübkî ve Necib el-Mûtî'î tamamlamıştır.

Hicrî VII. yüzyıldan sonra Şafiî Mezhebi literatüründe Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'i esas alınmaya, bunun üzerine kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

Rafi'î (ö.623/1226), *el-Muharrer* ve *Fethu'l-'Azîz* (*eş-Şerhu'l-kebîr*): *Fethu'l-Aziz*, *el-Vecîz*'in şerhidir. İmam Nevevî, *el-Muharrer*'i *Minhâcü't-tâlibîn* adıyla; *Fethu'l-Azîz*'i de *Ravzatü't-tâlibîn* adıyla ihtisar etmiştir. Bazı alimler de *Minhâcü't-tâlibîn*'i şerhetmişlerdir. Meşhur olanlarından bazıları şunlardır:

a) İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1566), *Tuhfetü'l-muhtâc*

b) Şirbinî (ö.977/1569), *Muğni'l-muhtâc*

c) Remlî (ö.1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc*

Erdebîlî (ö.779/1377), *el-Envâr li-a'mâli'l-ebrâr*: Bu kitapta, mezhebin muteber kitapları esas alınarak yazıldığı dönemdeki insanların ihtiyaç duyduğu konular toplanmıştır.

D- HANBELÎ MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Ahmed b. Hanbel 164/780 yılında Bağdad'da doğdu. Babası genç yaşta öldüğünden annesinin yanında yetişti. Kur'ân-ı Kerîmi hıfzından sonra İslâmî ilimlere ait dersleri çeşitli hocalardan okudu. Bunlar arasında Hüşeym b. Beşîr, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, İmâm Şâfi'î, Abdürrezzâk b. Hemmâm ile Vekî' b. el-Cerrâh vardır. Kûfe, Basra, Mekke, Medîne, Dımaşk, Halep ve Cezîre'ye seyahatlerde bulunmuştur.

Mu'tezile'nin etkisinde kalan dönemin Abbâsî halifelerinin Kur'ân'ın mahluk olduğu görüşünü kabul etmeye dair çağrıyı reddetti. Bu yüzden bir çok eziyete maruz kaldı. Teklif edilen devlet görevlerini reddetti. Hayatı boyunca hadis ve fıkıh ilmi başta olmak üzere İslâmî ilimlerle meşgul oldu, bir çok talebe yetiştirdi. Kaynaklarda günde 300 rekat namaz kıldığı, Kur'ân'ın yedide birini okuduğu ve ömrü boyunca Hz. Peygamber'in üç tel saçını yanında taşıdığı onun öne çıkan özellikleri arasında sayılır. 241/855 yılında Bağdad'da vefat etti.

Ahmed b. Hanbel'in en meşhur kitabı 40.000'e yakın hadis ihtiva eden *el-Müsned*'idir. Hadisler, ravileri esas alınarak tertip edilmiştir.

Re'y ve kıyastan çok nakle dayanması, İmam Mâlik gibi farazi meselelerden kaçınması, muamelat bahsinde esnek bir tutum takınarak nasslarca açıkça yasaklanmamış her türlü işlemde serbestliği öngörmesi, helalı haram ve haramı helal kılmadığı müddetçe her türlü akdi şartı caiz görmesi, maslahatı hükümlerde belirleyici ilke olarak kabul etmesi, akitler ve hukuki işlemlerin tefsirinde şekil şartlarından öte niyet ve maksat unsuruna ağırlık vermesi onun mezhebinin baskın karakterini oluşturur.

Günümüzde Hanbelîlik Suûdî Arabistan'ın resmi mezhebidir.

HANBELÎ MEZHEBİNE AİT BAZI MUTEBER KAYNAKLAR

İbn Kudâme'nin (ö.620/1223), *el-Muğnî* adlı eseri delilli, diğer mezhep görüşleriyle mukayeseli, mezhebin en hacimli ve en muteber kaynaklarından birisidir. Hırakî'nin (ö.334/945) *el-Muhtasar*'ının şerhidir.

İbn Kudâme'nin 3 kitabı daha vardır:

a) *el-Umde*: Mezheb içinde tercih ettiği tek görüşler delilsiz olarak yer alır.

b) *el-Mukni'*: Mezheb içindeki farklı görüş ve rivayetleri delilsiz olarak verir. Bu eserin şu şerhleri mezhebin en temel kaynaklarından sayılır. Birisi İbn Kudâme el-Makdisî'nin (ö.682/1283), *eş-Şerhu'l-kebîr*'i diğeri de Burhânüddîn İbn Müflih'in (ö.884/1479) *el-Mübdi' Şerhu'l-Mukni'* adlı eseridir. Merdâvî'nin (885/1480), *el-İnsâf fî ma'fifeti'r-râcih mine'l-hilâf*: Bu son eserin en temel özelliği mezhepte tercih edilen ya da en sahih edilen görüşü delilleriyle birlikte zikretmesidir.

c) *el-Kâfî*: Fıkhî meseleler çeşitli rivayetlerle birlikte delilleriyle verilmiştir.

Behutî'nin (ö.1051/1641) *Keşşâfü'l-kına' an metni'l-İknâ'* adlı eseri de mezhebin önemli kaynaklarından birisidir. Bu kitap, Haccâvî'nin (ö.968/1561) *el-İknâ'* adlı eserinin şerhidir.

E- CA'FERÎ MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyni'l-'Âbidîn 80/699 yılında Medîne'de doğdu. es-Sâdık en meşhur lakabıdır. Babası, İsnâaşeriyye'nin beşinci İmamı Muhammed el-Bâkır, annesi Hz. Ebû Bekir'in torunu Kâsım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir. Soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından Hz. Ebû Bekir'e dayanmaktadır.

Ca'fer es-Sâdık, ilk bilgileri dedesi Zeynelâbidîn ve babası Muhammed el-Bâkır'dan aldı. Babasının on dokuz yıl süren imametinden sonra kendisi de otuz dört yıl aynı vazifeyi devam ettirdi. Şiî alimler, Hz. Ali'nin Hasan ve Hüseyin'i İmam tayin ettiği gibi Muhammed el-Bâkır'ın da oğlu Ca'fer es-Sâdık'ı İmam tayin ettiği görüşündedirler.

Ca'fer es-Sâdık uzun süren imamet döneminde çevresiyle iyi ilişkiler kurmuş, Şi'a dışındaki ilim muhitlerinde de hürmetle anılmış büyük bir İslâm alimidir. Özellikle Emevîler ve Abbâsîler döneminde siyasetle ilişkiden özenle kaçınarak kendisini ilme vermiş ve bu sayede siyasi baskıdan kendisini koruyabilmiştir.

İslami ilimlerin değişik alanlarında büyük bir bilgi birikimine sahip olan Ca'fer es-Sâdık verimli bir hayattan sonra 148/765 yılında Medîne'de vefat etmiştir. Şiî kaynaklar Abbâsî halifesi Mansûr tarafından zehirlendiğine yer vermektedirler.

Hadis ilminde sika kabul edilir. Dört bin civarında şahsın kendisinden hadis dinlediği ve rivayette bulunduğu nakledilir.

Ca'fer es-Sâdık'ın zamanımıza ulaşan eserleri vardır.

Ca'fer es-Sâdık'ın mezhebinde hüküm kaynağı dörttür. Kitap, sünnet, icma ve akıl. Hükümlerin birinci kaynağı Allah'ın kitabıdır. Kur'ân-ı Kerîm doğrudan vahiy mahsulü olduğu için ve tevatüren nakledilmesi

sebebiyle birinci dereceden kaynaktır. Kur'ân-ı Kerîmde herhangi bir tahrif veya eksiklik yoktur. O doğrudan Allah'ın koruması altında bulunduğundan (Hicr, 15/9) herhangi bir eksiklik ya da tahrif ne başlangıçta olmuştur, ne de gelecekte olacaktır. O Allah'tan geldiği şekliyle dünya hayatı sona erinceye kadar orijinal bir şekilde varlığını muhafaza ettirecektir. Ca'ferî mezhebinde kabul gören görüş budur. Küleynî'nin el-Kâfî'sinde yer alan Cebrâil'in 17.000 ayet getirdiği şeklindeki rivayet ise müellifin bu inançta olduğundan değil böyle bir rivayetin de bulunduğunu haber vermek amacını taşıdığı şeklinde izah edilmiştir. Nitekim bu rivayetin *"Nevâdir"* başlığı altında gelmiş olması makbul rivayet olmadığına yorulmuştur.

Hükümlerin ikincisi kaynağı da Kur'ân ile çelişmeyen sahih sünnettir. Allah Te'âlâ insanların ihtiyaç duyacağı her şeyi Kur'ân-ı Kerîmle indirmiş (En'âm, 6/38) ve Hz. Peygamber de onu açıklamıştır. Bu konuda Ca'fer es-Sâdık usûlünü şu şekilde ifade etmiştir: *"Her şey Allah'ın kitâbına ve Râsûlünün sünnetine arzolunmalıdır. Allah'ın kitabına muhâlif her türlü söz değersizdir."* Bu duruşunu belirleyen Hz. Peygamber'in şu hadisidir: *"Ey İnsanlar! Benden size ulaşan sözler eğer Allah'ın kitabına uygunsa onları ben söylemişimdir. Eğer aksi ise o sözler bana ait değildir."*

Mezhebin anlayışına göre sünnet Hz. Peygamber ile masum İmamların söz, fiil ve takrirlerinden ibarettir. Hadisin mütevatir olması halinde kabul edilmesi konusunda herhangi bir mesele yoktur. Âhâd sünnet'in kabul şartı ehl-i beyt İmamlarından gelmiş olmasıdır. Bunlar da Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile diğer İmamlardır. Hz. Hasan'ın soyundan gelenlerin rivayeti ise makbul değildir. Ancak bazı Ca'ferî alimleri ehl-i beyt İmamları dışında bir raviden gelen rivayeti İmamlardan birisi güvenilir sayarsa itibar edilmesi gerektiğini kabul ederler.

Hükümlerin üçüncü kaynağı olan icma ise masum İmamın muvafakat ettiği müctehidlerin görüş birliğidir.

Dördüncü delil şer'î hükme ulaştıran akla dayalı kazıyye-i muhkemedir. İki şerden ehven olanının tercih edilmesi, iki mühimden en mühim olanın (ehem) tercih edilmesi gibi. Akıl yeni baştan bir hüküm koymaz, sadece Allah'ın mevcut olan hükmünü keşfeder. Çünkü İslam dininde akıl ve nakil çatışması söz konusu değildir. Dinin hükmettiğine akıl da hükmeder. Aksi de doğrudur. Mesela içkinin haram kılınmasındaki illet bizzat Şâri'in tercihidir ve onun ayrılmaz parçasıdır. Biz akıllarımızla bunu tespit edebildiğimizde illet birliği bulunan diğer konulara da uygulayabiliriz. Bu durumda Şâri'in lisanıyla hükmetmiş oluruz. Akıl da Şâri'in ifade ettiği şeye tabi olmuş olur. Bunun dışında kıyas, istihsan, sahabi kavli, ıstıslah gibi dört mezhebin kullandığı diğer deliller ya muteber değildir ya da kendilerinin muteber saydıkları delillerden birisinin çerçevesine girmektedir.

Ca'ferî usulcüler herhangi bir meselede delillerin çelişmesi ya da açık bir delilin bulunmaması hallerinde ıstıshâb, berêt-i asliye, ihtiyat ve tahyîr

gibi ilkeleri devreye sıkmaktadırlar. İstıshâb, daha önce varlığı bilinen bir şeyin aksine delil olmadıkça varlığına hükmedilmesi; berâet, şer'î delilin bilinmediği veya bulunmadığı hallerde hükmün de bulunmadığını kabul etmek ve buna göre davranmak; ihtiyât, delilin bulunmadığı hallerde muhtemel bütün şıkları yerine getirmek demektir. Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin mukayeseli fıkha ait *Kitâbü'l-Hilâf* adlı eseri delillerin ve bu ilkelerin kullanımı açısından en güzel örneklerden birisidir.

Mezhebin Tarihçesi:

1-Gaybet Öncesi İmamlar Dönemi: Asr-ı saadetten itibaren 260/873 yılına kadar süren dönemi kapsar. Bu dönem on iki İmamın yaşadığı devirdir ve en temel özelliği rivayete dayalı fıkhın hakim olmasıdır.

2-İlk Gaybet (Gaybet-i suğrâ) Dönemi: 260-329/873-941 arasında geçen devredir. Bu dönemin ünlü alimlerinden Küleynî (ö.329/940) ve Şeyh Sadûk (ö.381/991) ile *Kadîmeyn* diye bilinen İbn Ebî Ukîl el-Hazzâ' ile İbnü'l-Cüneyd el-İskâfî (ö.381/991) aklî istidlâl ve ictihada dayalı fıkha zemin hazırlamışlardır. Bu dönem fıkıh usûlünün hazırlık safhası olarak kabul edilmektedir.

3-Kelâmcılar Dönemi: Şeyh Müfîd (ö.413/1022), Şerîf el-Murtezâ (ö.436/1044) talebesi Ebü's-Salâh el-Halebî'nin damgasını vurduğu dönemdir. Bu alimler yazdıkları eserlerle ahbârîlere karşı mücadele vermişler, onların zihniyetini tenkide tabi tutarak bazı rivayetleri reddetmişler, geliştirdikleri usul çerçevesinde ictihada ağırlık vermişlerdir.

4-Şeyhu't-Tâife Dönemi: Şeyhu't-Tâife Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö.460/1067) bu döneme damgasını vuran şahsiyettir. Tûsî, ahbârîlik zihniyeti ile usûlîlerin anlayışını uzlaştırarak yeni bir fıkıh çığırı açmıştır. Tûsî Ca'ferî fıkhını sistemleştirmek ve usûlü fıkha hakim kılmak isterken Sünni gelenekten büyük ölçüde yararlanmıştır.

5-Şehîd-i Evvel Dönemi: Şehîd-i Evvel'in (786/1384) Ca'ferî fıkhında ön plana çıkaran ve bir devre ismini veren çabası Ca'ferî fıkhını Sünnî fıkıhtan yapılan iktibaslardan temizleyerek tedvin etmiş olmasıdır.

6-Safevîler Dönemi: Şii telakki Safeviler döneminde devletin resmi mezhebi haline gelmiştir. Bu dönemde Ali b. Hüseyin el-Kerekî (ö.940/1534), Ahmed b. Muhammed el-Erdebîlî (ö.993/1585), Muhammed Emîn el-Esterâbâdî (ö.1036/1626) ekolleri ön plana çıkmıştır. İlk iki alimin temsil ettiği ekol usûlî karakter taşırken sonuncusu ahbârîliği ön plana çıkarmıştır.

7-Bihbehânî Dönemi: Muhammed Bâkır el-Bihbehânî'nin (1206/1791) ahbârîliğe karşı fıkıh usûlüne yeniden canlılık kazandırdığı dönemdir.

8-Şeyh Ensârî Dönemi: Şeyh Murtaza el-Ensârî (1281/1864) Şiî usulünde yeni bir metod ortaya koymuş kendi dönemine kadar fıkıh usulü konuları Kur'ân, hadis, icma ve akıl şeklinde kategorize edilirken kendisinden sonra bu ilim lafzî ve amelî olmak üzere iki ana kola ayrılmış ve daha sonraki ulema tarafından da benimsenmiştir. Günümüze kadar ilmi çevrelerde onun ekolü benimsenmiş fıkıh ve usûl alanında yazdığı eserler örnek alınarak yeni kitaplar

telif edilmiş, fıkıh öğretimi yapılmış ve fetvalar verilmiştir.

Ca'ferîlik bu günkü İran'ın resmi mezhebidir. Âzerbaycan'da hakim mezhep Ca'ferîliktir. Bunun yanısıra Afganistan, Irak, Suriye, Lübnan, Körfez ülkelerinde önemli ölçüde Ca'feri geleneğe mensup Müslüman vardır. Ülkemizde de Iğdır yöresinde bu mezhebe mensup Müslümanlar çoğunluğu teşkil etmektedir.

MEZHEBE DAİR BAZI MUTEBER KAYNAKLAR

Kütüb-i ereba'a: Ca'ferî mezhebinde muteber olan dört temel kitaptır. Bunlar:

1-Küleynî (ö.329//940): *el-Kâfî.* 16199 hadis ihtiva eden büyük bir koleksiyondur.

2-Şeyh Sadûk (ö. 381/991): *Men lâ yehduruhu'l-fakîh.* Önemli bir hadis ve fıkıh mecmuasıdır. 9044 hadisi ihtiva etmektedir.

3-Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö.460/1067): İki önemli kitabı vardır.

a-*Tehzîbü'l-ahkâm*: 393 bab başlığı altında 13590 hadisi ihtiva eden bir mecmuadır.

b-*el-İstibsâr fîma'htülife mine'l-ahbâr*: 393 bab başlığı altında 5511 hadisi ihtiva etmektedir.

Şeyh el-Müfîd (413/1022): *el-Mukteni'a, el-Mut'a, el-İ'lâm fîme'ttüfikat aleyhi'l-İmâmiyye ve ecme'a'l-âmme 'alâ hılâfih*

Tûsî, *el-Mebsût, Kitâbü'l-Hilâf, en-Nihâye*

Ebû Mansûr Ahmed b. Ali et-Tabersî (ö.620/1223): *el-Kâfî min fıkhi'ş-Şerî'a*

Muhakkık el-Hıllî (ö.676/1277): *Şerâi'u'l-İslâm fî mesâili'l-helâl ve'l-harâm*

İbnü'l-Mutahhar el-Hıllî (ö.726/1325): *Tahrîru'l-ahkâmi'ş-şer'iyye*

Eş-Şehîdü'l-evvel 'Âmilî (ö.786/1384): *el-Lum'atü'd-Dımaşkiyye, el-Beyân fi'l-fıkh*

Hür el-Âmilî (ö.1104/1692): *Vesâilü'ş-Şî'a ilâ ahkâmi'ş-Şerî'a*

Meclisî (1110/1698): *Bihâru'l-envâr*

Hasan b. Ca'fer (ö.1262/1845): *Keşfü'l-gıtâ'*

Muhammed Hasan en-Necefî (ö.1266): *Cevâhiru'l-kelâm fî şerhi Şerâi'i'l-İslâm*

Muhammed Kâzım b. Abdil'azîm el-Yezdî (ö.1337/1918): *el-'Urvetü'l-vüskâ*

F- ZEYDİYYE MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Zeyd b. Ali Zeyenelâbidîn, Hz. Hüseyin'in torunudur.

Zeyd, babası Ali Zeynelâbidîn'in hayatta olduğu süre içinde onunla kaldı ve onun ahlakı üzere yetişti. Babası ve büyük kardeşi Muhammed el-Bâkır dahil bir çok alimden ders aldı. Bazı sahabilerle görüşme fırsatı buldu. Küçük yaşta hafızlığını tamamladı.

Zeyd b. Ali, Mekke, Basra, Şam ve Kûfe'ye seyahatlerde bulundu. Basra'ya seyahati sırasında Mu'tezile'nin İmamı Vâsıl b. Atâ ile tanıştı ve onun düşüncelerini bizzat kendisinden öğrendi. Kaynaklar onun bir takım fikirlerini benimsemekle birlikte bazı görüşlerine muhalefet ettiğini belirtirler.

Zeyd b. Ali'nin hüküm istinbatında takip ettiği yöntem ve fıkhî görüşleri sünnî mezheplerin düşüncesine oldukça yakındır. Ezan'da *hayye 'ale'l-felâh*'tan sonra *hayye 'alâ hayri'l-amel* (haydi en hayırlı amele gelin) ifadesinin varlığı, abdestte ayakların yıkanması gerektiği, mestler üzerine meshetmenin caiz olmadığı, sabah ve vitir namazlarında rükûdan önce kunut yapmak gerektiği, erkeğin, içinde bir başka erkeğin bulunmadığı cemaate İmam olamayacağı, İmamın namazı bozulduğunda cemaatin de namazının bozulacağı, mut'a nikâhının caiz olmadığı, Müslüman bir kadınla evli olanın onun üzerine Yahudi veya Hıristiyan bir kadınla evlenemeyeceği onun görüşlerinden bazılarıdır.

Ehl-i kitabın kestiği konusunda Ca'ferîlerde baskın görüş ilke olarak helal olmadığı yönünde iken Zeyd, Allah'ın adını anmaları şartıyla helal sayar.

İmamiyye Şiası Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmesini caiz görmezken Zeyd b. Ali mübah sayar.

Ca'ferî fıkhında namazda eller bağlanmazken Zeyd b. Ali'ye göre göbek altına bağlanması meşrudur.

Ca'ferî fıkhında bir mecliste üç boşama bir sayılırken Zeyd b. Ali dört sünni mezhebe paralel olarak üç sayar.

Fıkıh alanında ilk yazılan kitap Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmû'*dur. Eser, Zeyd b. Ali'den gelen rivayetleri ihtiva etmesinden dolayı *el-Müsned* şeklinde de isimlendirilir ve mezhebin en muteber kaynağı kabul edilir. Ravisi, Ebû Hâlid Amr b. Hâlid el-Vâsıtî'dir. Kitap, klasik sistematiğe uygun olarak *ibâdât*, *mu'âmelât* ve *ukûbât*'tan oluşan üçlü tasnifin konularını *tahâret*le başlayıp *miras* bahsiyle bitiren telif geleneğine uygun olarak ele alan bir fıkıh kitabı (*el-Mecmû'u'l-fıkhî*) ve aynı zamanda 218 hadis ile 320'si Hz. Ali'ye, 2'si de Hz. Hüseyin'e ait olmak üzere toplam 322 haberi ihtiva eden (*el-Mecmû'u'l-hadîsî*) bir koleksiyondur. Fıkıh ve hadis kısımlarıyla birlikte kitaba *el-Mecmû'l-kebîr* denilmektedir. Muhtelif baskıları yapılan esere çeşitli şerhler yazılmıştır.

Zeydiyye mezhebi bu gün Yemen'in hakim mezhebidir.

G- İBÂZİYYE MEZHEBİ

Mezhebin İmamı Abdullah b. İbâz'dır. Hayatı hakkında sınırlı bilgi vardır. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân zamanında vefat etmiştir.

İbâziyye, hicrî birinci asrın ilk yarısına kadar uzanan ilk fırkalardan birisidir. Hâricî fırkaların mutedil olanlarından sayılır. Mezhebin fıkhî kaide ve usullerinin Câbir b. Zeyd (ö. 93/711) tarafından tespit edildiği kabul edilir. Bu sebeple bazı İbâzî kaynaklar onu, "Umdetü'l-İbâziyye", "Aslü'l-Mezheb" sıfatlarıyla anarlar. Bununla birlikte kendisine bu soru sorulduğunda kendisinin İbâziyye ile bir ilgisinin bulunmadığını söylemiştir. Ancak İbâzîler mezheplerinin müessisi olarak Câbir b. Zeyd'i görmüşlerdir. Mesela mezhebin ikinci İmamı konumunda bulunan Ebû Ubeyde Müslim şunu söyler: "Hadis bilen bir kimsenin fıkıhta bir İmamı yoksa o doğru yola ulaşamaz. Allah bize Câbir b. Zeyd'i İmam olarak bahşetmemiş olsaydı biz de sapmış olacaktık."

İbâzîler ile ilgili araştımalar Câbir b. Zeyd'in fıkhî hükümlerdeki kaynaklarını dört olarak belirlerler: Bunlar, Kur'ân, Sünnet, sahabe kavli (âsâr) ve re'y'dir.

En eski İbâzî kaynaklarından birisi olan Ebû Gânim'in (ö. 200/815) *el-Müdevvene*'si günümüze ulaşmış ve basılmıştır.

İbâzî fıkhının nihâî şeklini Câbir Zeyd'in öğrencileri Ebû Ubeyde Müslim Ebî Kerîme ve Rabî' b. Habîb ile aldığı nakledilmektedir. İbâzîlerin görüşlerinden bazı örnekler zikredebiliriz:

1- Mestler üzerine meshetmek caiz değildir.

2- Namazlarda kunut yoktur.

3- Seferde namazın kasredilmesi farzdır.

4- Bir beldede seferi olarak bulunan kişinin zaman olarak namazını kısaltmasının bir sınırı yoktur. Oraya yerleşmeye niyet etmediği müddetçe kasreder.

5- Sahurda oruca niyetlenip uyuduktan sonra uykuda iken cünüp olanın orucu bozulur.

6- Büyük günahlar orucu bozar. Yemini bozmak, koğuculuk yapmak gibi.

7- Ramazanda kazaya bırakılan oruçlar aynen ramazan ayında imiş gibi peş peşe tutulmalıdır.

8- Zina eden kadın ve erkek ebediyyen birbirleriyle evlenemezler.

İbâziyyenin farklı kolları vardır. Günümüzde de mezhep olarak özellikle Uman'da yaşamaktadır.

II- MENSUBU KALMAMIŞ FIKIH MEZHEPLERİ

Tarihi süreç içerisinde yetişmiş kendisine özgü sistemi ve bu çerçevede fıkhi görüşler üreten mutlak müçtehitler vardır. Bunların yaşadıkları dönemde ya da ölümlerinden sonra tabiileri olsa da bir müddet sonra tarihe mal olmuşlardır. Meşhur olanlarından bir kısmı şunlardır:

A- HASAN EL-BASRÎ (ö. 110/728)

Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî, 21/642 yılında Medine'de doğdu. Annesi Hayre, Resûl-i Ekrem'in eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı ve hizmetkârıdır. Bundan dolayı Hasan'la daha çok Ümmü Seleme ilgilenmiş, bilgili ve hakîm bir kişi olarak yetişmesinde bu ortamın büyük rolü olmuştur

Hasan el-Basrî on iki yaşında Kur'ân'ı ezberledi. 120 kadar sahâbî ile görüştü. Bunlar arasında Enes b. Mâlik ilk sırada yer alır. Hz. Ali'nin halife olmasının ardından ailesiyle birlikte Basra'ya gitti ve ömrünü burada geçirdi.

Hasan el-Basrî, Basra Valisi Süleyman b. Harb'in verdiği kadılık görevini bir süre ücret almadan yaptıktan sonra istifa ederek ilim ve vaazla meşgul olmaya başladı. Bir çok alim yetiştirdi. Katıldığı iki sefer dışında hayatını Basra'da vaaz ve ibadetle geçirdi. 110/728 yılında burada vefat etti.

Zâhid kişiliği, etkili hitabeti, sürekli Kur'ân tilaveti, ilmi birikimi, ahlaka yaptığı vurgu, siyasi çekişmelerden uzak duruşu, zalim ve zorba idarecilerden sözünü esirgemeyen cesareti ile dikkat çeken Hasan el-Basrî'nin görüşleri özellikle tefsirlerde ve fıkıh kitaplarında yer almaktadır.

B- İBN ŞÜBRÜME (ö. 144/761)

Ebû Şübrüme Abdullah b. Şübrüme b. et-Tufeyl ed-Dabbî, 72/691 yılında doğdu. İbrahim en-Nehaî, Hammâd b. Ebî Süleyman ve Âmir b. Şerâhil eş-Şa'bî gibi Kûfe'nin önde gelen âlimlerinden fıkıh tahsil eden İbn Şübrüme, Ca'fer es-Sâdık'ın meclisinde beraber bulunduğu Ebû Hanîfe'den, ayrıca İmâm Mâlik'in hocası Rebîatürre'y'den faydalandı. Enes b. Mâlik, Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, İbn Sîrîn, Atâ b. Ebî Rabâh ve İbnü'l-Münkedir gibi birçok âlimden hadis rivayet etti. Kendisinden de oğlu Abdülmelik, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İbnü'l-Mübârek, Ma'mer b. Râşid, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimler de hadis nakletmişlerdir.

Emevîler ve Abbasîler döneminde önemli devlet görevlerinde bulundu. Kadılık görevini isteyerek kabul etti, bu görevi kabul etmemekte direnen Ebû Hanîfe'yi de eleştirdi. Yöneticiler kendisine büyük saygı ve güven duyardı.

İctihad derecesinde birikime sahip olan İbn Şübrüme hakkında Hammâd b. Zeyd, Süfyân es-Sevrî gibi alimler onun fıkıh bilgisi ile ilgili takdirkâr ifadeler kullanmışlardır. Kadılık yaptığı sıralarda hakkın ortaya çıkması için gösterdiği titizlik şöhret bulmuş, bazı adlî tedbirlere öncülük etmiştir. Ehl-i re'y ekolüne mensuptur. Bazı görüşleri şöyledir:

1- Karısının nafakasını karşılayamayacak kadar fakir olan bir kimsenin evliliğine hâkim kararıyla son verilemez,

2- İslâm ülkesine izinle giren bir gayri müslimi (müste'men) öldüren Müslümana kısas uygulanır,

3- Ergenlik yaşına girmemiş küçük kız çocuğunu velisi evlendiremez,

4- Aile vakıfları meşrudur,

5- Alışverişlerde şart serbestisi esastır,

6- Âdet haline getirilmedikçe bir ihtiyaçtan dolayı namazların cemedilmesi caizdir.

C- İBN EBÎ LEYLÂ (ö. 148/765)

Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Abdirrahmân b. Ebî Leylâ el-Ensârî el-Kûfî, 74/693 yılında doğdu. Küçük yaşta babası Abdurrahman'ı kaybetti. Şa'bî, Atıyye el-Avfî, Atâ b. Ebî Rabâh, Amr b. Mürre, Dâvûd b. Ali, ağabeyi Îsâ ve A'meş gibi ilim adamlarından fıkıh, hadis ve kıraat tahsil etti. Velîd b. Yezîd'in hilâfeti döneminde Irakeyn ve Horasan bölgeleri valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî tarafından Kûfe kadılığına tayin edildi ve Abbasîler devrinde de bu görevini sürdürdü. Kaynaklarda, vefat tarihi olan 148 Ramazan / Kasım 765'e kadar otuz üç yıl müddetle kadılık yaptığı belirtilmektedir. Öğretimle de meşgul olan İbn Ebî Leylâ birçok âlime hocalık yapmıştır.

Dirayetli bir müçtehit olan İbn Ebî Leylâ davalara Kûfe Mescidi'nde bakar ve cezaları da orada tatbik ettirirdi. Ebû Hanîfe, İbn Ebî Leylâ'nın Kûfe kadısı olarak verdiği hükümleri öğrencileriyle birlikte ders halkasında tartışır, gerektiğinde tenkit ederdi. Bundan rahatsız olan İbn Ebî Leylâ'nın halifeye şikâyette bulunduğu, halife tarafından Ebû Hanîfe'nin bir süre fetva vermesinin yasaklandığı rivayet edilir.

İbn Ebî Leylâ›nın Ebû Hanîfe ile çeşitli topluluklar önünde münaza-

raları da olmuştur. İbn Ebî Leylâ'dan dokuz yıl ders aldıktan sonra onunla sık sık ihtilâfa düştüğü için derslerini terk ederek Ebû Hanîfe'nin derslerine katılan Ebû Yûsuf, bu iki hocası arasındaki görüş ayrılıklarına dair *İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ* adlı bir eser kaleme almış ve eser günümüze ulaşarak basılmıştır.

İbn Ebî Leylâ ile Sevvâr b. Abdillah el-Anberînin, bir dava ile ilgili olarak kadıların birbirlerine gönderdikleri mektupların doğruluğuna itibar noktasında mühür ve imza ile yetinmeyip şahit ve belge isteyen ilk kadılar oldukları nakledilmektedir.

İbn Ebî Leylâ yabancılarla ilgili davalarda tercüman kullanmış, şahitlerin tezkiyesi üzerinde özenle durmuş, Râfizîler'in ve kibirlilerin şahitliğini kabul etmemiştir.

İbn Ebî Leylâ, ehl-i re'yin önde gelen simalarından biri sayılmıştır.

D- EVZÂ'Î (ö. 157/774)

Ebû Amr Abdurrahman b. Muhammed el-Evzâ'î, 88/707 yılında Şam'da veya Ba'lebek'te doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti ve annesinin yanında büyüdü. Şam'da yaşadı. Ömrünün sonlarına doğru bir görev dolayısıyla gittiği Beyrut'ta 157/774 yılında vefat etti.

Evzâ'î, tâbiînin önde gelen alimlerinden ders aldı ve kendisini çok iyi yetiştirdi. Bir çok defa hacca gitti ve burada karşılaştığı devrin şöhretli alimleriyle ilmi tartışmalarda bulundu. Özellikle hadis ilmi konusunda çok güçlü bir birikime sahip oldu. Bunun da etkisiyle karşılaştığı meselede varsa hadisle yetinmesi, *re'y* ve *kıyas'a* fazla önem vermemesi hatta *mürsel* hadis ve sahabi kavlini bu ikisine tercih etmesi, görüşlerinin Hicâz ekolüne yakın oluşu onun *Ehl-i Hadîs* mektebine mensup olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Bununla birlikte o nassın bulunmadığı yerde re'ye başvurmaktan da kaçınmamıştır.

Hadise olan bağlılığı sebebiyle bid'atlere karşı kesin tavır takınmıştır. "Bid'atler ortaya çıktığında ilim ehli onlarla mücadele etmez ise bir müddet sonra sünnet halini alır" sözü ona aittir.

Zühd ve takvası özellikle idarecilere karşı sözünü esirgememesi onun meziyetleri arasında sayılmaktadır.

Onun mezhebi, Şam ve Endülüs'te bir müddet yaşamış ve hicrî ikinci asrın sonlarına doğru Şam'da Şâfi'î ve Endülüs'te Mâlikî mezhebinin yayılmaya başlamasıyla tabiileri kalmamış, tarihe mal olmuştur. Bunda diğer İmamların öğrencilerinin aksine onun talebelerinin mezhebin görüşlerinin yazılmasına ve yayılmasına ilgisiz kalmalarının etkili olduğu belirtilmektedir. Görüşleri mukayeseli fıkıh eserlerinde, tefsirlerde ve hadis şerhlerinde yer almaktadır.

E- SÜFYÂN ES-SEVRÎ (ö. 161/778)

Ebû Abdillah Süfyân b. Sa'îd b. Mesrûk es-Sevrî, 97/715 yılında doğdu. Annesi ve babası hadisle meşgul olmuş ilim ve takva sahibi şahsiyetlerdir.

Küçük yaşta babasının yanında hadis öğrenimine başladı ve güçlü hafızası sayesinde bir çok hadis ezberleyip rivayet etmeye başladı. Kûfe ilim geleneğine mensup alimlerden ders aldı. Mekke, Medine, Basra, Şam, Yemen gibi ilim merkezlerinin birikimlerinden yararlandı. Bağdat,

Vâsıt, Cürcan, Rey, Askalan, Kudüs, Buhara, Merv gibi dönemin ilim merkezlerini dolaşarak büyük alimlere öğrencilik yaptı. Bu sayede zengin bir birikim sağlayan Süfyân es-Sevrî genç yaşta ders okutmaya başladı. Doğudan-Batıdan binlerce talebesi oldu. Abbasi Halifesi Mansur'un kadılık teklifini reddetti ve idarecilerin haksız uygulamalarını eleştirmekten de çekinmedi.

Döneminde fıkıh otoritesi kabul edilen Sevrî'nin verdiği fetvalar ve serdettiği görüşleri zamanla bütün İslam dünyasına yayıldı. Adıyla anılan mezhebi V. / XI. yüzyıla kadar Bağdat ve çevresiyle Şam'da, VII. / XIII. Yüzyıl sonlarına kadar da Dinever, Kazvin, Cürcan, Isfahan ve Horasan bölgesinde varlığını sürdürmüş ve özellikle Dinever çevresinde etkili olmuştur. Mezhebinin yaşamasında öğrencilerinin büyük payı vardır.

F- LEYS B. SA'D (ö. 175/791)

94/713 yılında Mısır'ın Kalyûbiye şehrinin bir köyünde dünyaya geldi. Ailesi Isfahan'dan Mısır'a gelmiştir. Dönemin ilim merkezleri olan Mısır, Hicaz, Şam, Kudüs, Bağdat'ta bulundu ve bir çok alimden ders okudu. Bir çok öğrenci yetiştirdi. Verimli bir ilim hayatından sonra 175/791 yılında Mısır'da vefat etti.

Yaşadığı dönemin idarecileri ve ilim erbabı nezdinde büyük itibara sahip olan Leys b. Sa'd bazı resmi görevlerde de bulunmuştur.

Kaynaklar onun zühd ve vera sahibi bir alim olduğuna ve cömertliğine vurgu yaparlar. Yüksek gelire sahip olmasına rağmen üzerinden bir yıl geçmeden (havalânü'l-havl) mal varlığını sadaka olarak dağıtması sebebiyle zekât mükellefi olmadığı hatta bazen borçlu duruma düştüğü kaydedilmektedir.

Leys b. Sa'd'ın fıkhî görüşleri mukayeseli fıkıh eserlerinde, tefsir ve hadis şerhlerinde kaydedilmiştir.

G- İSHÂK B. RÂHÛYE (ö. 238/853)

Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, 161/778 yılında Merv'de doğdu. İlköğrenimini burada yaptı ve yirmi üç yaşında iken tahsil amacıyla Irak, Şam, Hicaz, Yemen gibi ilim merkezlerine seyahate çıktı. Buralarda meşhur fakihler ve muhaddislerden dersler aldı. Abdullah b. Mübarek, Vekî' b. Cerrah, Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân b. Uyeyne, Şafiî gibi alimler hocaları arasındadır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Dârimî gibi bir çok meşhur muhaddis rivayette bulundular. Tahsilini tamamladıktan sonra Nîsâbur'a yerleşti ve ömrünün sonuna kadar öğretimle meşgul oldu. 238/ 853 yılında vefat etti.

Tefsir, akaid gibi dini ilimlerde söz sahibi olmakla birlikte hadis ve fıkha olan vukufu oldukça güçlüdür. İmam Şafiî ile yaptığı ilmî tartışmalardan sonra onun usulünü benimsemiştir. Görüşleri farklı mezheplerle örtüşse de o herhangi bir mezhebe bağlı bulunmayan mutlak müçtehit payesini elde etmiş bir alimdir. Eserlerinden bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Görüşleri İslami kaynaklarda oldukça itibar görmüş ve nakledilmiştir.

H- EBÛ SEVR (ö. 240/854)

Ebû Abdillâh İbrâhîm b. Hâlid b. Ebi'l-Yemân el-Kelbî el-Bağdâdî

170/786'da Bağdat'ta doğdu. Orada yetişip tahsil gördü. Mutlak müçtehit payesine ulaştı, hadiste de hafızlık derecesini elde etti. İçinde kütüb-i sitte müelliflerinin de bulunduğu bir çok meşhur muhaddis kendisinden hadis rivayet etti.

Ebû Hanîfe'nin talebesi İmam Muhammed ve Şâfiî hocaları arasındadır. "Ehl-i re'y" ve"ehl-i hadis" ekollerinin fıkhını cemetmiş olmakla birlikte daha çok Şafiî'nin etkisinde kalmıştır. Ebû Sevr, re'yi tamamen terk etmemekle birlikte hadis ekolüne mensup müçtehitlerden sayılır. Bir çok fakih talebe yetiştirmiş olan Ebû Sevr 240/854 yılında vefat etti.

Ebû Sevr mezhebi fazla taraftar bulamamış ve uzun zaman yaşayamamıştır. Bununla birlikte IV. (X.) yüzyılın sonlarına kadar Azerbaycan ve Ermeniye bölgesinde çok sayıda müntesibinin bulunduğu nakledilir.

Mukayeseli fıkıh kitaplarında, tefsirlerde ve hadis şerhlerinde dağınık olarak fıkhî görüşleri yer almaktadır.

İ- ZÂHİRÎLİK

Mezhebin İmamı Ebû Süleyman Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî, 200/815 yılında Kûfe'de doğdu. Basra, Bağdat ve Isfahan'da devrin ileri gelen alimlerinden dersler aldı. Hocalarından Ebû Sevr'in etkisiyle Şafiî mezhebini seçti. İmam Şafiî›nin hayatı ve faziletleri hakkında kitap yazan ilk müellif olduğu nakledilir.

Ona tesir eden ikinci kişi de hocası İbn Râhûye'dir. Onun etkisiyle müstakil ictihada yöneldi ve Şafiî'nin sünnet karşısında re'y ve istihsana hücumlarından dolayı Kitap ve Sünnet'in zahirine dayanan ve kıyas ile re'yi reddeden, bu sebeple de Zâhiriyye diye anılan mezhebini oluşturdu. Dolayısıyla onun delilleri Kitap, Sünnet ve icma'dır. Teorik olarak kıyası reddetse de *delil* adı altında kullanmak zorunda kalmıştır.

Zühd ve takvaya dayalı yaşantısı, uç görüşleri ve cedelci tavrı ile dikkati çeken Dâvûd b. Ali, 270/883 yılında Bağdat'ta vefat etti.

Sağlığında mezhebi Bağdat ve civarında yayılmış, ölümünden sonra oğlu Muhammed'in de çabalarıyla varlığını sürdürmüş, Irak, Mâverâünnehir, Kuzey Afrika ve Endülüs'te belirli ölçüde taraftar bulmuştur. Endülüslü İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi büyük bir hukukçunun bu mezhebe mensup oluşu İslâm hukuk doktrininde zahiriliği oldukça belirgin bir yapıya kavuşturmuş ve eserleriyle bu mezhebe büyük hizmette bulunmuştur. Ancak Zahirî mezhebi, sonraki asırlarda hukukî ihtiyaçlara cevap veremediği için taraftarlarını kaybetmiş ve ortadan kalkmıştır.

J- TABERÎ (ö. 310/923)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, 224/839 yılında Taberistan'ın merkezi Âmül'de doğdu. İlköğrenimini burada yaptı, Kur'ân-ı Kerîm'i burada hıfzetti ve hadis okudu. Bir müddet sonra ilim tahsili için Rey şehrine gitti. Bu şehirde beş yıl kaldı. Hayatının elli yılını Bağdat'ta geçirmekle birlikte Basra, Vâsıt, Kûfe, Mısır, Şam, Beyrut gibi ilim merkezlerini dolaştı ve devrin ünlü alimlerinden tefsir, hadis, siyer, edebiyat, kıraat, şiir, tarih'in yanısıra Ebû Mukatil'den Hanefî ve Müzenî, Rebî' b. Süleyman, Ebû Abdillah İbn Abdilhakem'den

de Şâfi'î fıkhını öğrendi. Hiçbir resmi görevi ve idari erkanın verdiği hediyeyi kabul etmedi. Daha küçükken babasının kendisi hakkında gördüğü rüyanın "alim olacak ve dini savunacak çocuk" şeklinde yorumlanmasıyla babası onun yetişmesi için büyük çaba sarfetti ve ona ciddi gelir getirecek bir arazi bıraktı. Bununla geçimini sağladı. Bu sebeple ömrünün sonuna kadar ilimle meşgul oldu. Bağdat'ta Hanbelîler ve Zâhirîlerin olumsuz tavırlarından büyük sıkıntılar çekse de ilimden kopmadı ve değerli eserler yazdı, öğrenci yetiştirdi.

310/923 yılında vefat eden Taberî, kıraat, tefsir, me'ânî, hadis, fıkıh ve tarih ile ilgili kıymetli eserlerinin bir çoğu günümüze ulaştı ve bunlardan bir kısmı basıldı.

Bğdat'ta on yıl kadar Şâfi'î mezhebine göre fetva veren Taberî daha sonra diğer mezheplerin görüş ve delillerini inceledikten sonra kendi bağımsız görüşlerini ortaya koymuştur. Ancak kendisinden bir asır sonra Cerîriyye mezhebinin müntesibi kalmamıştır.

(Kaynaklar: Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal li-diraseti'şerî'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1389/1969; Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul 2013, s.172-214 ve buradaki kaynaklar; Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayımladığı *İslam Ansiklopedisi*'nin konu başlıklarına paralel maddeleri).

ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

Her din farklı kültürlerle karşılaştıkça o kültürlerden izler taşımaya başlar. Alevilik de temelde, 10. Yüzyıldan itibaren İslam'a girmeye başlayan göçebe Türkmenlerin İslamiyet ile önceden sahip oldukları inanç ve geleneklerin etkileşiminden doğmuş bir yorumdur. Bu anlayış Orta Asya'dan Anadolu'ya oradan da Balkanlar'a kadar uzanan ve geniş bir coğrafyada varlık göstermiştir. Bunlar Yesevilik, Babailik, Bektaşilik, Tahtacılar olarak bilinmektedir. Tahtacılar ismi daha çok ağaç işleriyle meşgul olmalarından gelmektedir. Diğer isimler ise bu yapının ortaya çıkmasında etkili olan kişilerden kaynaklanmaktadır. Bu yapı zaman içerisindeki dalgalanmaların sonrasında 16. Yüzyıldan sonra son şeklini almış ve sonrasında temel yapısında değişiklikler olmamıştır.

Mezhep olmaktan daha ziyade tasavvufi bir yorum niteliği taşıyan Alevilik, tarihsel olarak önce Kızılbaşlık daha sonra da Bektaşilik olarak iki ana yapıyı ifade etmektedir. Bu yorum ortaya çıktığı coğrafyada önceden mevcut olan mistik, batıni, şii ve hurufi izler taşır. Mistik hareketlerden Yesevilik Vefâîlik, Kalenderilik ve Haydariliğin Alevilik ve Bektaşilik üzerinde önemli tesirlerinin olduğu bilinmektedir.

Alevilikte Baba İlyas-i Horosani önemli bir yer tutar. Bu kişi Amasya yakınlarındaki dergahında eski Türk inançları ile İslam inançlarını tasavvufi bir içerikle yorumlamış etrafındaki sosyal ve ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunan halka kendisini

büyük bir kurtarıcı olarak kabul ettirmiştir. Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yetiştirdiği halifeleri çeşitli bölgelere göndererek isyan için hazırlıklar yapmıştır. Nihayet 1240 yılında Baba İlyas'ın Halifelerinden Baba İshak liderliğinde Kefersud bölgesinde ayaklanan Türkmenler, önemli başarılar kazandıktan sonra Orta Anadolu'ya intikal etmiştir. Burada da bir ölçüde başarı elde edilirken Baba İlyas, Selçuklu kuvvetleri tarafından Amasya'da idam edilmiş, Türkmenler'in çoğu Kırşehir'de Malya ovasında kılıçtan geçirilmiştir. İsyandan sonra kaçıp kurtulabilen Türkmenler sıkı bir dayanışma içine girmiş, daha sonra Babaîlik hareketi ortaya çıkmıştır. Babaîlik hareketi Baba İlyas'ın idamından sonra küçük oğlu Muhlis Paşa tarafından devam ettirilmiştir. Dinî-mistik bir karakter taşıyan hareket, onun halifeleri vasıtasıyla Anadolu'nun değişik yerlerine nakledilerek sürdürülmüştür.

Bu yapının ikinci ayağı ise "Horasan Erenleri" diye bilinen Kalenderîyye akımına mensup sûfîlerden biri olan Hacı Bektaş'ın oluşturduğu ve onun adıyla maruf olmuş Bektaşiliktir. Onun 13. yüzyılda Moğol istilası sebebiyle Anadolu'ya doğru vuku bulan derviş göçleri arasında Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir. O kardeşi Menteş'le birlikte Baba İlyas Horasânî'ye intisap etmiş ve halifelik makamına gelmiştir. Daha sonra da Alevilik Bektaş'ın kendi adıyla devam eden bir ekol olarak devam etmiştir.

Bektaşiliğin asıl kuruluş ve gelişmesi 15. Yüzyılın sonlarına doğru Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle gerçekleşmiştir. Balım Sultan'ın asıl ismi Hızır Bali'dir. Bektaşiliği yeni bir ıslahat ve teşkilatlanmaya tabi tutan Balım Sultan, bu hareketin adap ve erkânına son şeklini vermiştir. Kendisi evlenmemiş ve tarikata mücerretlik/bekarlık erkanı getirmiştir. Balım Sultan'dan sonra Kızılbaşlık, Bektaşilik farkı daha belirginleşmiştir. Sonrasında hem Anadolu hem de Balkanlar'da giderek güçlenen Bektaşilik, Bektaşî tekke ve dergâhlarına bağlı olanlardan alınan para ve bağışlanan vakıflarla aynı zamanda iktisadi bir güç kazanmıştır.

Yeniçerilikle birlikte Bektaşi tekkelerinin de kaldırılmıştı. Fakat aradan çok zaman geçmeden yanlış yapıldığı anlaşılmış ve tekrardan Bektaşîliğe alan açılmıştır. Bu dönemde Bektaşi tekkeleri yeniden açılmaya ve canlanmaya başlamıştır. Bugün başta Bulgaristan ve Arnavutluk olmak üzere Balkan ülkeleriyle birlikte, ülkemizin ağırlıklı olarak Çorum, Amasya, Tokat, Kahramanmaraş, Tunceli, Sivas illeri olmak üzere birçok yerleşim merkezinde hatırı sayılır oranda Alevî ve Bektaşî yaşamaktadır.

Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde tasavvufi bir zeminde ortaya çıkan Safevilik, başta Sünni çizgi de bir yapıya sahipken Alaeddin-i Erdebili'den sonra Şiî unsurları içinde barındırmaya başlamıştır. Git gide siyasi bir yapıya bürünen tarikatın başına Hace Ali'den sonra Şeyh İbrahim, ondan sonra da Şeyh Cüneyd geçmiştir. Batıni anlayışa sahip şeyh Cüneyd etrafında topladığı kuvvetlerle önemli siya-

si başarılar elde etmesine rağmen Şirvanşahlar'la giriştiği mücadele öldürülmüştür. Ardından yerine oğlu Haydar geçmiştir. Siyasi bakımdan Kafkas kavimlerine karşı başarılı savaşlar gerçekleştiren Haydar, manevi bakımdan da batınî-mistik çizgiyi devam ettirmekle birlikte Oniki İmam Şiîliği'nden bazı unsurlar almıştır. Bu unsurları toplumun sosyokültürel dokusuna uyduran Haydar, söz gelimi, müritlerine On İki İmamı temsil etmek üzere on iki dilimli kırmızı börk (başlık) giydirerek onların Kızılbaş diye anılmasını sağlamıştır. Onun da 1488 yılında öldürülmesinden sonra önce büyük oğlu Ali, onun da kısa zaman içinde ölmesi üzerine diğer oğlu İsmâil şeyhliğe geçmiştir. Azerbaycan ve Nahçıvan gibi yerleri ele geçiren Şeyh İsmail Tebriz'de şahlık tahtına oturmuştur.

On İki İmam adına hutbe okutup para bastırmış ve 1501 yılında resmen Safevî Devleti'ni kurmuştur. Bu olaydan sonra şeyhlikten şahlığa geçen İsmail, burada adına "halife" denilen özel misyonerleri Anadolu ve Rumeli'deki taraftarlarına yönelik yoğun bir propaganda faaliyet, başlatmıştır. Çok geçmeden Kızılbaş kitlelerinin tahrik olmasıyla beraber 1511 ve1512 yıllarında Şah Kulu ve Nureddin Halife ayaklanmaları cereyan etmiştir. Pek çok insanın öldürüldüğü bu karışıklıklar Osmanlı idaresini tedbir almaya sevk etmiş ve Şehzade Selim tahta geçtikten sonra tespit edilen çok sayıda Kızılbaşı etkisiz hale getirilmiş, ardından da 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Safevi'lere karşı kesin bir üstünlük elde edilmiştir.

İnançlar ve İbadetler

Alevi ve Bektaşiler İslam'ın temel inançları kabul etmişlerdir. Ancak iman esaslarına Hz. Ali'nin velayeti de eklenmiştir. Birçok yerde söylenen "Hak, Muhammed, Ali" üçlemesi bunu ifade etmektedir. Tarih boyunca kendilerini İslam'ın içinde göremüşlerdir. Âhiret inancı konusunda eski dinlerden gelen izler vardır. Ruh göçüne inanmaları bunlardan biridir. Bazı kaynaklarda kıyamet, mahşer, öbür dünya, cennet ve cehennemden söz edilerek İslam'ın âhiret anlayışına gönderme yapılan kayıtlar olduğu gibi, sınırlı oranda "ruh göçü" terimiyle öldükten sonra yeniden dünyaya gelmeye dönük kayıtlar vardır.

Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin ilk halife olması gerektiği, onun önüne geçen ilk üç halife ile onlara destek veren sahâbenin yerilmeyi hak ettiği anlayışı On İki İmam Şiîlliği'nden intikal eden izler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca "Ali'nin Allah'ın velisi olduğu", "On iki imam" ve "On Dört Masum" kavramları da isnaaşariyyeden geçmedir.

İslâmî ibadetlerde de önceki dinlerin etkileri doğrultusunda yorumlar geliştirdikleri görülmektedir. Eserde abdestten söz edilirken şeriat abdesti, su ile bilinen şekliyle alınır; tarikat abdesti, ikrar vermektir; marifet abdesti, nefsini bilip Hak'kı tanımak, hakikat abdesti ise kendi kusurlarını görüp başkalarının kusurlarını örtmektir şeklinde yorumlanır. Diğer ibadetlerde de batıni yorumlar yapılır.

Adab ve Erkân

Alevîler'de "âdâb-erkân"ın önemi de büyüktür. Adab-erkân bir

çeşit tarikat nizamnamesi, yol mensuplarının "insan-ı kâmil" oluncaya kadar uymaları gereken kurallardır. Bektaşilik'te, her can yani talip bir mürşide bağlanarak "dört kapı-kırk makam"ı bilip uygulamalıdır. Kapılar şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sıralanmıştır. Her kapının onar makamı bulunmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ı ile Buyruk'ta yer alan kapı ve makamların bazı küçük farklılıklar dikkate alınmazsa büyük benzerlik taşıdığı söylenebilir.

İlk kapı olan "şeriat" kapısının makamları inanmak, ilim öğrenmek, ibadet etmek, helal kazanç yemek, haramdan sakınmak, hayızlı hallerinde kadınlara yaklaşmamak, şeriat evine girmek, şefkatli davranmak, temiz yeyip temiz giyinmek ve iyi şeyleri (ma'rûf) emretmektir.

İkinci kapı "tarikat" olup makamları mürşitten el alıp tevbe etmek, talip olmak, dünya nimetlerine önem vermemek, sabırlı olmak, saygılı olmak, Allah'tan korkmak, Tanrı'dan umut kesmemek, hidâyet içinde olmak, toplum içinde uyumlu olmak, insanları sevip yoksulluğu seçmektir.

Üçüncü kapı "marifet" olup makamları edepli olmak, heybet, sabır ve namazla Allah'tan yardım dilemek, kanaat göstermek, hayalı olmak, cömertlik, ilim sahibi olmak, teslimiyet ve rıza, marifet ve kendi özünü bilmektir.

Dördüncü kapı "hakikat" olup makamları türâp olmak (alçak gönüllülük)Muhammed-Ali yoluna boyun eğmek, eline- beline-diline sahip olmak, güvenilir olmak, tevekkül, sohbet, sır, rıza, tefekkür ve Tanrı hasretini kalpte canlı tutmaktır.

Alevî ve Bektaşî erkânının esası cem adı verilen toplantılardır. Alevîliğin sırrı olarak kabul edilen cem, kökeni itibariyle Türkler'in İslâmiyet'e girmeden önceki devirlerde belli disiplin kuralları içerisinde gerçekleştirdikleri kımızlı dinî toplantılar olup İslâm'ın kabulünden sonra bu dinin bazı unsurlarını bünyesine katarak yeniden şekillendirilip geliştirilmiştir. Cem ritüeli, temelde miraç olayının ve kırkların meclisinin hatırlanması, semah hizmeti bu mecliste canların Hak aşkıyla dönüşlerinin canlandırılmasından ibarettir. Çeşidi ne olursa olsun cem toplantıları on iki hizmetin yerine getirildiği meclislerdir. Oniki hizmetin her birinin ayrı hizmetçileri vardır. Bu hizmetler yörelere ve dönemlere göre bazı farklılıklar taşımakla birlikte genelde dedelik, rehberlik, gözcülük, çerağcılık, zâkirlik, süpürgecilik, suculuk (saka, ibrikdâr), sofracılık (kurbancılık), semahcılık (pervane), okuyuculuk (peyk), iznikçilik ve bekçilik olarak sıralanabilir.

Cem'lerde on iki hizmetin yerine getirilmesi, istiğfar edilmesi ve herkesin birbirinden razı olduğuna dair rızalık alınması, nefeslerin ve on iki imamdan bahseden deyişlerin okunması gerekmektedir. Alevîliğin sırrı olarak kabul edilen cem, kökeni itibariyle Türkler'in İslâmiyet'e girmeden önceki devirlerde belli disiplin kuralları içerisinde gerçekleştirdikleri kımızlı dinî toplantılar olup İslâm'ın kabulünden sonra bu dinin bazı unsurlarını bünyesine katarak yeniden şekillendirilip geliştirilmiştir. Cem-

lerin birçok çeşidi vardır. Bunlardan biri "İkrar Cemi" yahut "Nasip Alma Cemi" olup Bektaşîliğe mahsustur. Hangi sosyal çevreden gelirse gelsin isteyen herkes şartlarını yerine getirmek suretiyle, ikrar cemine katılarak Bektaşî olabilir. Kızılbaş Alevîlik'te ise yol mensubu olmak Alevî anne-babadan gelme şartına bağlıdır. "Musahiplik Erkânı"na gelince, bu, Bektaşilik'teki "ikrar cemi"ne tekabül eder. Temelde evli iki çiftin birbiriyle yol kardeşliği kurması ve bu suretle yol mensubu olmaları amacıyla düzenlenen erkândır. Diğer bir erkân olan "Görgü Erkânı" ise yola giren canların, yılda bir kez pirin önderliğinde toplum huzurunda sorgulamadan geçip aklanması amacıyla yapılan erkândır. Bir diğer erkân olan "Abdal Mûsâ Erkânı" ise özellikle kış aylarında yapılır. Köyün ileri gelenleri toplanır ve Abdal Mûsâ kurbanına karar verirler. Görevli olanlar evleri dolaşarak lokma toplarlar. Kurbanlar kesilir, lokmalar hazırlanır. Cem gerçekleştirilir. Abdal Mûsâ kurbanı dolayısıyla o yıl insanların elem, keder, hastalık ve belâlardan korunacağına ve kazançların bereketli olacağına inanılır. Başka bir erkân "Baş Okutma Erkânı"dır. Bektaşilik'te, kişinin ikrarına bağlı olduğunu göstermeye yönelik olarak yapılan bu erkân Alevîlik'teki "görgü erkânı'na tekabül eder. Başka bir erkân "Koldan Kopan Erkân'dır. Bu erkân bir âyinden ziyade gençleri toplantıya alıştırma, onlara âdâb ve erkân hususunda duygu verme, tarikat mefkûresini aşılama amaçlı bir muhabbet meclisidir. Yine diğer bir erkân "Dardan indirme erkânı'dır. Alevîlik'te ve Bektaşilik'te vefat eden bir kimse için "Hak'ka yürüdü" deyimi kullanılır. Gerçekte, insan Allah'tan gelmiş ve O'na dönmektedir. Ölüm bu dönüşün adıdır. Hak'ka yürüyen bir kimse için "helallik alma" temelli yapılan toplantıya "dârdân indirme", yapılan erkâna da "dârdan indirme erkânı" denir. Önemli diğer bir erkân "Muharrem Erkânı"dır. Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin, bütün Müslümanlar tarafından olduğu kadar Alevî ve Bektaşîler tarafından da büyük bir sevgi ve saygı ile anılır. Onun siyasi ihtirasların uğruna yetmiş kadar taraftarı ile birlikte 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde acımasızca şehit edilmesi özel bir erkânla hatırlanır ve katillerine lanette bulunulur. "Muharrem erkânı" adıyla anılan bu erkânda söz konusu topluluklar Kerbela olayını hatırlayıp şehitleri saygı ile anarlar. Son olarak değinilmesi gereken bir erkân "Düşkünlük Erkânı"dır. Yol mensubu bir canın ikrarına bağlı kalmayarak büyük suç işlemesi üzerine pirin talimatıyla toplum dışına itilmesine "düşkünlük", suçlunun cezasını çekip pişmanlık duyması ve pîre teslimiyet arzusu üzerine yeniden topluma döndürülmesi için düzenlenen merasime de "düşkünlük erkânı" denir.

FIKIH MEZHEPLERİ SORULAR

1- Re'y ehli denildiğinde ilk akla gelen mezhep hangisidir?

A) Hanefîlik
B) Mâlikîlik
C) Şâfiîlik
D) Hanbelîlik
E) Zeydîlik

2- Dört mezhep içinde zâhiriliğe en yakın olan hangisidir?

A) Hanefi
B) Mâlikî
C) Şâfiî
D) Hanbelî
E) Hiç biri

3- Dünyada en fazla mensubu bulunan mezhep hangisidir?

A) Hanefi
B) Mâlikî
C) Şâfiî
D) Hanbeli
E) İbâziyye

4- İmamların vefat tarihlerindeki önceliğe göre sıralama hangisinde doğrudur?

A) Ebû Hanîfe-Şâfiî-Ahmed b. Hanbel- Mâlik
B) Mâlik-Ebû Hanîfe-Şâfiî-Ahmed b. Hanbel
C) Ebû Hanîfe-Mâlik-Şâfiî-Ahmed b. Hanbel
D) Mâlik-Şâfiî-Ebû Hanîfe- Ahmed b. Hanbel
E) Hiç biri

5- Mevcut bilgilere göre ilk fıkıh kitabı hangisidir?

A) Şâfiî, el-Ümm
B) Serahsî, el-Mebsût
C) Mâlik, el-Muvatta'
D) Zeyd b. Ali, el-Mecmû'
E) İbn Kusâme. el-Muğnî

6- Zâhiru'r-rivâye kavramı neyi ifade eder?

A) Hadis rivayetlerindeki sağlamlık
B) İmâm Muhammed'in 6 kitabının ortak adı.
C) Hanefî mezhebinde itibar edilen güvenilir hadisler
D) Ebû Yûsuf'un eseri
E) Şâfiî'nin yeni (cedîd) görüşleri

7- Bir görüşe delilini bilerek tabi olmaya ne denir?

A) Taklid
B) İttiba
C) Tahric
D) İctihad
E) Telfîk

8- Aşağıdaki eşleştirmelerden hangisi diğerinden farklıdır?

A) Müctehid-ictihad
B) Müfti-fetva
C) Muharric-tahric
D) Mukallid-ittiba
E) Müeleffik-telfîk

9- Bir meselede iki ve daha fazla âlimin veya mezhebin görüşünü birleştirmek anlamına gelen kavram hangisidir?

A) Taklid
B) Tahrîc
C) Telfîk
D) İctihâd
E) İntikal

10- Delilini bilmeden bir görüşe uymak anlamına gelen kavram hangisidir?

A) Taklid
B) Tahrîc
C) Telfîk
D) İctihâd
E) İttibâ

11- Hammâd b. Ebî Süleyman hangi İmamın hocasıdır?

A) Ca'fer es-Sâdık
B) Zeyd b. Ali
C) Ebû Hanîfe
D) Mâlik
E) Şâfi'î

12- Hanefî mezhebinde imâmeyn ifadesi hangi alimler için kullanılır?

A) Ebû Hanîfe-Ebû Yûsuf
B) Ebû Yûsuf-İmâm Muhammed
C) İmâm Muhammed-Züfer
D) Züfer-Hasan b. Ziyâd
E) Ebû Yûsuf-Hasan b. Ziyâd

13- İstihsân denildiğinde akla gelen ilk mezhep hangisidir?

A) Hanefîler
B) Mâlikîler
C) Şâfiîler
D) Hanbelîler
E) Zeydîler

14- Harama vesile olan helal yolların kapatılması anlamına gelen ilke hangisidir?

A) Istıshab
B) Mesâlih-i mürsele
C) Sedd-i zerâi'
D) İstihsân
E) Maslahat

15- Sedd-i zerâi' ilkesi ile öne çıkan mezhep hangisidir?

A) Mâlikîler
B) Şâfiîler
C) Ca'ferîler
D) Zeydîler
E) Ca'ferîler

16- "Alâh'ın kitabında açık bir hüküm bulursam onu alırım. Bulamazsam Rasûlünün sünnetine müracaat ederim. Eğer bunlarda da aradığımı bulamazsam sahabeden dilediğimin kavlini tercih ederim. Onların kavli varken bir başkasının sözünü almam. Söz İbrâhim en-Neha'î, Şa'bî, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn ve Sa'îd b. el-Müseyyeb gibi müctehidlere gelince onlar nasıl ictihad etmişlerse ben de onlar gibi ictihad ederim" şeklindeki meşhur ifadeler hangi İmama aittir?

A) Şeybânî
B) Züfer
C) Hasan b. Ziyâd
D) Ebû Hanîfe
E) Ahmed b. Hanbel

17- Henüz olmamış (farazî) meseleler üzerinde durmanın amacı nedir?

A) Fıkıh melekesi geliştirmek.
B) Olayların meydana gelmeden çözümlerini hazırlamak.
C) Mezhepler arasındaki ihtilaflarda üstünlük sağlamak.
D) Hükümleri çoğaltmak.
E) İçtihat kapısını kapatmak

18- Kendisine farazi bir mesele sorulduğunda: "Bu mesele vaki mi" diye sorduktan sonra "hayır" cevabını almışsa: "Bırakın, olsun ondan sonra hükmünü konuşalım" diyerek farazi fıkıh öğretimine karşı duran fakih hangisidir?

A) Ebû Hanîfe
B) Mâlik
C) Şâfiî
D) Ahmed b. Hanbel
E) Ebu Yûsuf

19- Herhangi bir sıkıntıya düşmüş insana meşru yollardan çözüm sunma anlamındaki "hiyel" veya "hile-i şer'iyye" ile en fazla öne çıkan İmam hangisidir?

A) Ebû Hanîfe
B) Mâlik
C) Şâfiî
D) Ahmed b. Hanbel
E) Zeyd b. Ali

21- Bu günkü Yemen'deki hakim mezhep hangisidir?

A) Hanefî
B) İbâzî
C) Zeydî
D) Şâfi'î
E) Ca'ferî

22- Günümüzde İbâzîlik aşağıdaki hangi ülke halkının mezhebidir?

A) Lübnan .

B) Bahreyn

C) Katar

D) Uman

E) Bahreyn

23- Aşağıdaki Türk Cumhuriyetlerinden hangisinin halkının büyük çoğunluğu Ca'ferî mezhebine mensuptur?

A) Türkmenistan

B) Özbekistan

C) Âzerbaycan

D) Tacikistan

E) Kazkistan

24- Yaygın kanaate göre Samanoğulları veziri Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî (ö. 334/945) tarafından zâhiru'r-rivâye diye anılan altı kitabın ihtisârı şeklinde hazırladığı kitabın adı nedir?

A) el-Mebsût

B) el-Muhtasar

C) en-Nihâye

D) el-Kâfî

E) el-Kifâye

25- "Tuhfesi'ni şerhetti, kızını aldı" darb-ı meselinde bahsedilen fıkıh kitabı hangisidir?

A) el-Bahru'r-râik

B) Bidâyetü'l-mübtedî

C) Bedâiu's-sanâi'

D) Fethu'l-Kadîr

E) el-Mebsût

26- Aşağıdaki eserlerden hangisi Hanefîlerin çok değer verdiği dört temel metinden birisi değildir?

A) Bidâyetü'l-mübtedî

B) Kenzü'dekâik

C) el-Muhtâr

D) el-Vikâye

E) et-Tenbîh

27- İbnü's-Sâatî (ö. 694/1295), tarafından Kudûrî'nin el-Muhtasar'ı ile Nesefî'nin el-Manzûme'si esas alınarak kaleme aldığı eseri hangisidir?

A) Fethu'l-Kadîr

B) Mecme'u'l-bahrayn

C) Mecme'u'l-enhur

D) Mülteka'l-ebhur

E) Gureru'l-ahkâm

28- Redd'ül-muhtâr kime attir?

A) Haskefî

B) Şürunbülâlî

C) Molla Hüsrev

D) İbn Âbidîn

E) Ebû Ali ed-Dekkâk

29- Fıkhî hükümlerin elde edilmesinde Amel-i Ehl-i Medîne'ye özel bir önem veren mezhep hangisidir?

A) Hanefî

B) Şâfi'î

C) Mâlikî

D) Hanbelî

E) Ca'ferî

30- Kuzey Afrika'da hakim konumda olan mezhep hangisidir?

A) Hanefî
B) Mâlikî
C) Şâfi'î
D) Hanbelî
E) İbâzî

31- İbn Abdilber'in et-Temhîd ve el-İstizkâr adlı eserleri hangi meşhur eserin şerhidir?

A) el-Muvatta'
B) el-Muhtasar
C) el-Müntekâ
D) Kenzü'd-dekâik
E) el-Müsned

32- Aşağıdaki kitaplardan hangisinde İmam Mâlik'in el-Müdevvene'de yer almayan görüşlerine ulaşılabilir?

A) el-Beyân ve'tahsîl
B) el-Mahsûl
C) ez-Zerî'a
D) er-Risâle
E) el-Muğnî

33- "Eğer ehl-i beyti sevmek Râfızîlikse ben Râfıziyim" diyen İmam kimdir?

A) Ebû Hanîfe
B) Mâlik
C) Şâfi'î
D) Ahmed b. Hanbel
E) Zeyd b. Ali

34- el-Ümm denildiğinde akla gelen nedir?

A) İmam Şâfi'î'nin eski (kadîm) görüşlerinin bulunduğu eseri
B) İmam Şâfi'î'nin yeni (cedîd) görüşlerinin bulunduğu eseri
C) İmâm Mâlik'in fıkhla ilgili eseri
D) Ahmed b. Hanbel'in hadis kitabı
E) İmâm Şâfi'î'nin fıkıh usulüne dair eseri

35- Amel-i Ehl-i Medîne'nin sübjektif yargılara sebep olabileceği gerekçesiyle kıyasıya eleştiren alim kimdir?

A) Ebû Hanîfe
B) Mâlik
C) Şâfi'î
D) Ahmed b. Hanbel
E) Evzaî

36- Mevcut bilgilere göre elimizde bulunan ilk fıkıh usulü kitabı kime aittir?

A) Ebû Hanîfe
B) Mâlik
C) Şâfi'î
D) Ahmed b. Hanbel
E) Davut ez-Zahirî

37- Müzenî, Rebi' b. Süleyman el-Murâdî ve Buveytî gibi alimler hangi İmamın talebeleridir?

A) Ebû Hanîfe
B) Zeyd b. Ali
C) Davud ez-Zâhirî
D) Şâfi'î
E) Ahmed b. Hanbel

38- Malezya ve Endonezya'da hakim mezhep hangisidir?

A) Hanefîlik

B) Şâfiîlik

C) Mâlikîlik

D) Hanbelîlik

E) Zahirilik

39- Mâverdî'nin (ö.450/1058), el-Hâvi'l-kebîr: adlı eseri ile ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Müzenî'nin el-Muhtasar'ının şerhidir.

B) Müzenî'nin el-Muhtasar'ının ihtisarıdır.

C) Mâlikî mezhebine ait bir eserdir.

D) El-Müdevvene'nin haşiyesidir.

E) Caferilere ait bir eserdir

40- Şâfiî mezhebinin en muteber kaynakları arasında sayılan Nihâyetü'l-matlab kime aittir?

A) Nevevî

B) Cüveynî

C) Gazzâlî

D) Müzenî

E) Razî

41- Minhâcü't-tâlibîn ile ilgili hangisi doğrudur?

A) Hırakî'nin eseridir, Hanbelî kaynağıdır.

B) Müzenî'nin eseridir, Şâfiî kaynağıdır.

C) Mervezî'nin eseridir, Hanefî kaynağıdır.

D) Nevevî'nin eseridir, Şâfiî kaynağıdır.

E) Razi'nin eseridir, Hanefi kaynağıdır.

42- Ahmed b. Hanbel'in 40.000'e yakın hadis ihtiva eden en meşhur kitabının adı nedir?

A) el-Müsned

B) el-Muvatta'

C) er-Risâle

D) el-Câmiu's-sahîh

E) es-sünen

43- Akit serbestisi ve akdî şartlar konusunda en fazla öne çıkan mezhep hangisidir?

A) Hanefîlik

B) Mâlikîlik

C) Şâfi'îlik

D) Hanbelîlik

e) Caferilik

44- Suûdî Arabistan'ın amelde resmi mezhebi hangisidir?

A) Zeydîlik

B) Şâfiîlik

C) Hanbelîlik

D) İbâzîlik

E) Zahirilik

45- Meşhur Hanbelî fakihi İbn Kudâme'nin eserinin adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) el-Muğnî
B) Keşşâfu'l-kınâ'
C) Kitâbü'n-Nîl
D) el-Beyân ve't-tahsîl
E) Ebkaru'l-Efkar

46- Mut'a nikâhını hangi mezhep ya da mezhepler caiz görmüşlerdir?

A) Ca'feriyye-Zeydiyye
B) Sadece Ca'feriyye
C) Ca'feriyye-İbâziyye
D) Sadece Zeydiyye
E) Sadece Senusiyye

47- Hadislerin kabulünde masum İmamlardan gelen rivayetleri esas alan mezhep hangisidir?

A) Ca'feriyye
B) Mâlikiler
C) Şâfiîler
D) İbâzîler
E) Zeydiyye

48-Aşağıdaki mezheplerden hangisi Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmesini caiz görmez?

A) Ca'ferîler
B) Şâfiîler
C) Mâlikîler
D) Zeydîler
E) Hanefiler

49-Aynı anda üç boşamayı tek boşama sayan mezhep aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hanefîler
B) Ca'ferîler
C) Mâlikîler
D) Hepsi
E) Hiçbiri

50-Günümüze ulaşan ve basılan Ebû Gânim'in (ö. 200/815) el-Müdevvene'si hangşi mezhebin kaynakları arasında sayılır?

A) Zeydîler
B) İbâzîler
C) İsmâilîler
D) Mutezile
E) Caferiler

51-Hangi mezhep esaslarını Câbir b. Zeyd'in tespit ettiğine inanır?

A) Zeydiyye
B) Cârûdiyye
C) İbâziyye
D) Mu'tezile
E) Haruriyye

52-Klasik telif geleneğinde hangi sıra doğrudur?

A) Şerh-Hâşiye-Metin-Ta'lîk
B) Hâşiye-Şerh-Ta'lîk-Metin
C) Ta'lîk-Metin-Haşiye-Şerh
D) Metin-Şerh-Hâşiye-Ta'lîk
E) Metin-Haşiye-Şerh-Talık

53-Kûfe kadısı olarak uzun süre kadılık yapan, verdiği hükümleri Ebû Hanîfe'nin öğrencileriyle ders halkasında tartıştığını duyunca Ebû Hanîfe'yi Halifeye şikayet ederek fetva vermesini yasaklatan alim kimdir?

A) İbn Ebî Leylâ
B) Şurayh
C) İbn Şübrüme
D) Ebû Yûsuf
E) Evzaî

54-İki hocası arasındaki görüş ayrılıklarını İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ adlı bir eserde toplayan alim kimdir?

A) İmâm Muhammed
B) Ebû Yûsuf
C) Züfer
D) Hasan b. Ziyâd
E) Şurayh

55-Torik olarak kıyası reddetse de delil adı altında kullandığı iddia edilen mezhep hangisidir?

A) Zeydiler
B) Şâfiîler
C) İbâzîler
D) Zâhirîler
E) Caferiler

CEVAPLAR

1-A	2-C	3-A	4-C	5-D
6-B	7-B	8-D	9-C	10-A
11-C	12-B	13-A	14-C	15-A
16-D	17-A	18-B	19-A	20-A
21-C	22-D	23-C	24-D	25-C
26-A	27-B	28-D	29-C	30-B
31-A	32-A	33-C	34-B	35-C
36-C	37-D	38-B	39-A	40-B
41-D	42-A	43-D	44-C	45-A
46-B	47-A	48-A	49-B	50-B
51-C	52-D	53-A	54-B	55-D

I- İNSANLIĞIN PEYGAMBERLERE İHTİYACI

Alahu Teala, Kur'an-ı Kerim'de, "*İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*" (Zâriyat s., 56) buyurmaktadır. Bu ayet-i kerime, insanlığın var oluş hikmetinin esasta kulluk görevini yerine getirmek olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlara diğer varlıklardan üstün kılan bir takım yetenek ve kabiliyetlerin verildiği bir gerçektir. Ona verilen üstün imkanların yanı sıra, onun kişilik olarak zayıf yaratıldığı, eline geçen nimetler sebebiyle kendini müstağni görerek azgınlık gösterdiği, dünya nimetlerine düşkün olduğu, nankörce davranma gibi zafiyetlerine Kur'an'da işaret edildiğini görmekteyiz.

İnsanoğluna verilen üstün meziyetler, onların her zaman için doğru olan yolu bulacağı, Rabbine karşı kulluk görevini kavrayıp yerine getireceği, dünyada huzurlu bir hayat süreceği anlamına gelmemektedir. Nitekim, tarihte ve günümüz dünyasında yaşanan olaylar da bunu göstermektedir. İnsanların sorumlu tutulduğu kulluk görevi ve imtihanı, sadece görünen alemle de sınırlı değildir. Ayrıca, onu ilgilendiren bir gayb, ölüm ve ahiret süreci vardır. Bütün bu kapsamlı sorumluluk ve çok boyutlu kulluk sürecinin sadece insana verilen akılla bilinmesi de mümkün değildir. Bu sebeple Allah, insanoğluna bir rahmet ve kolaylık olmak üzere, Peygamberler görevlendirmiştir. "*Biz Peygamber göndermedikçe azap etmeyiz*" (İsrâ' s., 15) buyurarak sorumluluğun, Nebevî irşadla başladığını beyan etmiştir. Ayrıca "*Her ümmete bir Peygamber gönderdik*" (Nahl s., 36) ayeti, insanoğlunun bu süreçte kendi haline bırakılmadığını göstermektedir.

Allah'ın Peygamber gönderip, vahiyle hayatlarına ışık tuttuğu ümmetlerin bile bir süre sonra ilahi mesaja sırt çevirdikleri, onunla aydınlanmak yerine onu tahrif ettikleri bilinmektedir. Bir de ilk insan olan Hz. Adem'den (as) günümüze kadar hiç vahiy gelmemiş, peygamber gönderilmemiş olsaydı, bu insanlığın hali nasıl olurdu? Herhalde aklı başında olan hiçbir kimse durumun daha iyi olacağını söylemeyecektir.

Allah'ın bir lütfu olarak, insanlara rehberlik etmek üzere gönderilen peygamberlere bir takım görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bunun yanı sıra onlara nübüvvet ve risalet görevinden kaynaklanan yetkiler de

tanınmıştır. Kur'an, bunlara işaret etmektedir. Son Peygamber olarak görevlendirilen Hz. Muhammed (s) için de benzer yetki ve sorumluluklar söz konusudur. Onun ve risalet sürecinin bir hulasası olan sünnetinin de, İslam'da önemli bir konumunun olduğunu görmekteyiz. Bunu da kısaca ele almak istiyoruz.

II- HZ. PEYGAMBER'İN GÖREV VE YETKİLERİ

Kur'an'da, Hz. Peygamberin bir takım özelliklerinin yanı sıra ona yüklenen görev ve verilen yetkiler de anlatılmaktadır. Risalet bir görevdir, bu görevin yerine getirilebilmesi için de, ona bir takım yetkilerin verilmesi, İlahi adaletin bir gereğidir. Bu çerçeve içinde, Hz. Peygambere itaat Kur'an da açıkça emredilen konulardan birisidir. Onun dindeki yerini, insanlara anlatmakla yükümlü olduğu Kur'an karşısındaki konumunu tespitte, bize yine Kur'an rehberlik etmektedir. Bunlar, teblîğ, tebyîn, te'yîd, teşrî ve temsîl şeklinde sıralanabilir. Şimdi bunları kısaca açıklamak istiyoruz.

1-Teblîğ:

Peygamberlik görevini üstlenenlerin en önemli görevi, Cebrail vasıtası ile kendilerine ulaştırılan vahyi insanlara bildirmek ve tebliğ etmektir. *"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirilen şeyi tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan, onun verdiği elçilik görevini yerine getirmemiş olursun"* (Mâide s., 67) ayeti ile, Hz. Peygamber'e yüklenen en öncelikli vazifenin, Kur'an'ı insanlara tebliğ etmek olduğu belirtilmektedir. *"Rasûle düşen görev, sadece duyurmadır"* (Mâide s., 99) ayeti de Peygamber'in her şeyden önce Kur'an'ı tebliğ etmekle mükkellef olduğunu ortaya koymaktadır.

2- Tebyîn:

Kur'an, son derece veciz ifadelerle vahyedilmiş olan bir kitaptır. İnsanlığa gönderilen ve tek ciltlik bir hacme sahip olan ilahi kitabın, insanlara yönelik tafsilatlı açıklamalar yapması da mümkün değildi. Aslında Kur'an'ın özlü ifadelerle vahyedilmesi, sünnetullah'ın bir yansıması olmuştur. Geçmişteki bazı Peygamberlerin 10-50 arasında değişen sahifelerde toplanacak kadar vahiy alması da, ciltlerce hacimden oluşan bir vahyin tek bir peygambere gönderilmediğini ortaya koymaktadır. *"Kendilerine açıklayabilsin diye, her Peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik"* (İbrahîm s., 4) ayeti her Peygamberin vahyi açıklama sorumluluğu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple Kur'an'ın açıklanması da, Hz. Peygamber'e verilen bir görev olmuştur. Nitekim *"Zikr'i sana, kedilerine indirileni insanlara açıklaman için indirdik"* (Nahl s., 44) ayeti ile bu görev açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu açıklama, ne kastedildiği anlaşılmayan mücmel, müşkil ayetleri tefsir etmek, umumilik ifade eden ayetleri tahsis, mutlak anlam taşıyan ayetleri takyid ederek anlaşılır hale getirme şeklinde tezahür etmiştir.

3- Te'yîd:

Hz. Peygamberden varit olan hadislerin, bazen Kur'an'da beyan buyurulan hükümleri teyit ettiği görülmektedir. Nitekim, *"Kadınlara iyilikle muamele edin"* (Nisâ s., 29) ayeti, Hz. Peygamber'in veda haccında *"Ka-*

dınların hakları konusunda, Allah'tan sakınınız. Şüphesiz siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız" (İbn Mace, Menâsik, 84) hadisi ile teyit edilmiştir.

4- Teşrî':

Kur'an ile sabit olmayan bazı konularda Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine verdiği yetkiye istinaden ve onun iradesine uygun olarak, teşrîî hükümler koyma hakkına sahiptir. Nitekim Kur'an'da, Ehl-i kitaptan Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, *Allah'ın ve Rasulünün haram kıldığını haram saymayan*, hak dini kabullenmeyen kimselerle, boyun eğip cizye verinceye kadar savaşılması (Bkz., Tevbe s., 29) emredilmiştir. Bu ayet bize, Rasulullah'ın haram kıldığını haram kabul etmenin de dini bir sorumluluk olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede, Peygamber (s), bir kadının halası ve teyzesinin üzerine nikahlanmasını yasaklamış (bkz., Müslim, Nikah, 37), müslümanın kafire karşılık olarak kısas yoluyla öldürülemeyeceğini bildirmiştir (Bkz., Buhârî, ilm, 40). Ayrıca Hz. Peygamberin, Erîke hadisinde, koltuğuna kurulup *"siz bu Kur'an'a sarılın, onda helal bulduğunuzu helal sayın, haram blduğunuzu haram sayın"* diyerek sünnete bu yetkiyi tanımayanları açıkça eleştirmiştir. (Bkz., Ebu Davud, Sünen, 5). Peygamberin bu tür beyanlarını da ümmet kabul ederek bu güne kadar uygulayagelmiştir.

5- Temsîl:

Kur'an'da emredilen bazı konuların nasıl uygulanması gerektiği Hz. Peygamberin pratiğe aktarması, yaşayış tarzı ve örnek tatbikatı ile gösterilmiştir. Kur'an'da namaz emredilmiş ancak nasıl kılınacağı anlatılmamıştır, zekat emredilmiş hangi mallardan ne kadar ve hangi periyodik süreçle verileceği bildirilmemiştir. Bu ve benzeri bir çok husus, Hz. Peygamberin (s) pratiğe aktarıp göstermesi, açıklaması ile yaşanır hale gelmiştir. Kur'an'da Hz. Peygamberin (s), bizler için uyulacak güzel bir örnek olduğu (bkz., Ahzâb s., 21), onun üstün bir ahlak sahibi olduğu (bkz., Kalem s., 4) bildirilmiştir. O, İslamı yaşamakta samimi olanlar için ittiba edilecek en güzel örnektir. Hz. Aişe'nin beyanıyla, onun ahlakı Kur'an'dı. Yani Kur'an'ın istediği kamil insanın, hakiki müslümanın en güzel örneğiydi.

III- HADİS RİVAYETİ VE GELİŞİM SÜRECİ

A- HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

Hz. Peygamber (as) döneminde hadis ilmi alanındaki en önemli faaliyet, Hz. Peygamber'den duyulan görülen sünnet ve hadîsin öğrenilmesi ve tespitidir. Tespit, o dönemde öğrenilenlerin daha çok hafıza ile korunması anlamına gelmekteydi. Hz. Peygamber döneminde ilmi ve bilimsel birikimin muhafazası, daha çok hafızaya dayanmaktaydı. Yazı kullanımı, özellikle risaletin başlangıcında yaygın değildi. Medine döneminde okuma yazma öğretimi olabildiğince yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı.

Hz. Peygamberin dindeki konumunu ve önemini, Müslümanlara bizzat Kur'an öğretmekteydi. Allah Tealâ'nın *"Peygamber'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse bilsin ki, Biz seni onlara bekçi olarak göndermedik."* (Nisa s., 80), *"Pey-*

gamber size ne verirse (emrederse) onu alın (uygulayın), sizi neden men ederse ondan geri durun." (Haşr s., 7) *"Peygamber'in emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar."* (Nur s., 63) şeklinde ifade edilen uyarı ve emirleri, sahabenin hadis ve sünnete olan ilgi ve ihtimamını artırmıştır.

Kur'an'ın ilk emrinin "oku" olması, Rasulullah'ın ilme teşvik eden sözleri, ilmi faaliyetleri tetikleyen en önemli amiller olmuştur. Müslümanların nispeten nefes alma imkanı bulduğu Medine'de Peygamber (s), okuma-yazmayı özellikle genç kuşak arasında yaygınlaştırmaya çalışmıştır. İslam tarihinde ilk üniversitenin temellerini Mescid-i Nebi'nin hemen yanı başında kurduğu Suffe'de, **Ashab-ı Suffe** diye meşhur olan genç tebliğcileri ve öğretmenleri yetiştirerek atmıştır. Bunun dışında, Müslümanlar ile günlük hayatta içli dışlı olan Nebi (s), uygun olan her fırsatta bir şeyler öğretmeye çalışmış, bu da hadis ve sünnet bilgisinin sahabe arasında yayılmasına ciddi ölçüde katkı sağlamıştır. Hz. Peygamberin bulunduğu her yer, mescid, çarşı pazar, çevre beldelerden onu ziyaret etmek ve ondan yeni dini öğrenmek için gelenler, gazve ve benzeri amaçlarla yapılan yolculuklar, insanların hadis ve sünneti öğrenmesine vesile olmuştur.

Hz. Peygamber döneminde, bir kısım sahabiler hadisleri yazıyla tespit etmeye çalışmışlardır. Ancak Hz. Peygamber (s), okuma yazma bilenlerin azlığı, yazı malzemesinin kıtlığı, gibi sebeplerle kendi sözlerinin, Kur'an ayetleri ile karıştırılabileceği endişesiyle hadis yazımını bir süre yasaklamıştır. Çünkü o dönemde vahiyle gelen ayetler bile, deve kemiklerine, düz taş ve tahta parçalarına, derilerin üzerine yazılmaktaydı. Daha sonra okuma yazma yaygınlaşınca, hadis yazmak isteyenlere müsaade etmiştir. Abdullah b. Amr b. As,'a hadis yazımı konusunda izin verilmiş, Peygamber'in bir konuşması çok hoşuna giden Ebu Şah isimli bir kimseye bu konuşma yazdırılıp verilmiştir. Abdullah b. Amr'ın yazdığı hadis mecmuasına es-Sahîfetü's-sâdıka ismi verilmiştir. Bu rivayetler Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde (c. II, s. 158-227) yer almaktadır. Onun dışında Hz. Ali, Cabir b. Abdillah, Semura b. Cündeb gibi **sahabilerin** de hadis mecmuaları (**sahîfeleri**) olduğundan bahsedilir.

Peygamber döneminden kalan yazılı belgeler: Sulh anlaşmaları, ittifak anlaşmaları emânlar, İslam'a davet mektupları, nüfus sayımı, emirnâmeler, vali ve komutanlarla yazışmalar, istek üzerine verilen vesikalar gibi o zamanın sosyal hayatı açısından önemli olan bir çok konunun da yazılmasını Resûlullah (s) emretmiştir. Bunlar, daha sonra kitaplara geçirilmiştir. Bazı mektupların orijinal asılları günümüze kadar gelmiştir. **Muhammed Hamidullah,** Hz. Peygamber (s) ile ilk Dört Halife'ye ait yazılı vesikaları (**el-Vesâiku's-siyâsiyye**) adlı kitabında toplamıştır.

B- SAHABE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'i Müslüman olarak gören, onunla az çok görüşen,

söylediği bir sözü dinleyen, yaptığı bir işi müşahede eden kimseye sahabi denilir. Alimlerin çoğu onu, Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak vefat eden her kişiye **sahabi** denileceğini kabul etmişlerdir. Sahabi kelimesinin çoğulu, sahabe veya ashâb kelimesidir. **Bir kişinin sahabi olduğu beş yolla bilinebilir (mütevatir haber, meşhur haber, ahad haber, sahabilerle görüşen Müslüman bir alimin bildirmesi veya bir kimsenin kendisinin sahabi olduğunu söylemesi ile bilinebilir).** Ancak bu sonuncu şekildeki sözün kabul edilebilmesi için, bunu söyleyen kimsenin h. 110 yılından önce vefat etmiş olması gerekir. Çünkü, **en son vefat eden sahabi, Ebu't-Tufeyl Amir b. Vasile el-Leysî** h.110 yılında vefat etmiştir. Sahabilerin sayısı hakkında kesin bir rakam tespit edilmemiş olmakla birlikte, 114 bin veya 140 bin sahabi olduğu gibi bazı rakamlar verilmiştir.

Sahabileri tanıtan bir çok eser yazılmıştır. Bunlardan en meşhur olanları, **İbn Abdilber'in (h.463) il-İstiâb** fî ma'rifeti'l-ashâb, **İbnu'l-Esîr'in (h. 630) Üsdü'l-gâbe** fî ma'rifeti's-sahâbe ve **İbn Hacer el-Askalânî'nin (h852) el-İsâbe** fî temyîzi's-sahâbe adlı eserlerdir. İbn Abdilber'in eserinde 4225, İbnü'l-Esîr'in eserinde 7554, İbn Hacer el-Askalânî'nin eserinde 13.051 sahabi tanıtılmıştır. Bu konuda en çok sahabi tanıtılan eser, İbn Hacer'in eseridir.

Sahabenin hadis öğrenimde etkili olan hususlar şunlardır: Hz. Peygamber'i dinlemeleri ve yaptığı işleri takip etmeleri, onlara kendilerinin veya başkalarının sorduğu soruya verdiği cevapları dinlemeleri, öğrendikleri hadisleri birbirlerinden soruşturup araştırmaları, kendi aralarında hadisleri müzakere etmeleri, bunları olabildiğince ezberlemeye çalışmaları ve bir kısmının hadisleri yazmaları.

Rivayet ettikleri hadis sayısı sahabiden sahabiye değişmiştir. Bunlardan her biri **binin üzerinde hadis rivayet eden sahabiler** Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik, Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas, Cabir b. Abdillah, Ebu Saîd el-Hudrî (çok hadis rivayet edenler manasına) ***muksirûn* olarak adlandırılmışlardır.** Bu **yedi sahabinin çok rivayette bulunmalarında,** bir kısmının Hz. Peygamberle akrabalıkları sebebiyle onunla daha çok görüşüp dinleme imkanı bulmaları, güçlü hafızalarının olması, kendilerini ilmi faaliyetlere vermeleri, Hz. Peygamberden sonra uzun süre yaşamaları –ki bunların en erken vefat edenleri olan Hz. Aişe ve Ebu Hureyre onun vefatından 47-48 sene sonra (h.58 yılında) vefat etmiştir-, idari ve siyasi görevle meşgul olmamaları, kendi bildikleri ile yetinmeyip diğer sahabilerden de hadis öğrenmeye çalışmaları, Hz. Peygamberin hafıza konusunda duasını almış olmaları, bazılarının da hadisleri ezberlemenin yanı sıra ayrıca yazmaları etkili olmuştur.

Binden aşağı hadis rivayet edenlere ise (az hadis rivayet edenler manasına) ***mukıllûn* denilmiştir.** Dört büyük halife, Aşere-i mübeşşere gibi büyük sahabiler hep mukıllûn içinde sayılmışlardır. Bunların daha çok hadis rivayet etmeleri beklenirken, daha az rivayette bulunmaları

dikkat çekmektedir. Onların ve az rivayette bulunan diğer sahabilerin, halifelik, valilik, komutanlık gibi idari görevlerde bulunmaları, Hz. Peygamber'den kısa bir süre sonra vefat etmiş olmaları, bazılarının siyasi ihtilaflara karışmaları sebebiyle onlara atfen asılsız hadisler uydurulduğundan alimlerin onlardan gelen rivayetleri almada son derece ihtiyatlı davranmaları, bir kısmının ilimden çok ibadetle meşgul olmaları, ilim merkezlerinden uzak beldelerde yaşamaları, bir kısmının Hz. Peygamberle az görüşmüş olmaları gibi sebepler, onlardan daha az hadis rivayet edilmesine yol açmıştır.

İki binden çok hadis rivayet eden sahabilere **Ashabu'l-ulûf**, bin ile iki bin arasında hadis rivayet eden sahabilere **ashâbu'l-elf**, yüz ile bin arasında rivayette bulunan sahabilere **ashâbu'l-miîn**, bir tane hadis rivayet edenlere **ashâbu'l-vâhid** denilmiştir.

Hz. Peygamber'in cennetle müjdelediği on sahabiye **Aşere-i mübeşşere** denilmiştir. Bunlar ilk dört halife ile Sa'd b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullah, Saîd b. Zeyd, Zübeyr b. Avvâm, Ebu Ubeyde b. Cerrâh, Abdurranhman b. Avf (ra)'dır.

Hz. Peygamber vefat ettiği için, artık vahiy dönemi kapandığı gibi, yeni bir hadisin varit olması veya sünnetin ortaya konulması da sona ermişti. Bu dönemde başta idareciler olmak üzere, her Müslüman açısından, çeşitli problemlerin halledilmesi, dini meselelere çözüm bulunması için gelen vahyin tümünü ifade eden Kur'an'a ve Rasulullah'dan öğrenilen hadis ve sünnete müracaattan başka yol kalmamıştı. Kur'an'ın tümü yazılıp ezberlenmişti. Hadisler için bu yapılmamıştı. Ezberlenen bir çok hadis olmakla birlikte hadis birikimi daha çok sahabilerin akıl ve zihinlerinde korunmaktaydı. Hz. Peygamberin yokluğu ona duyulan ihtiyacı daha çok belirginleştirmişti. Bunun üzerine sahabilerin katılım ve katkılarıyla hadis araştırması, hadis soruşturması yayılmaya başladı. Bir de buna yeni Müslüman olanların imanlarından kaynaklanan Peygamberden gelen hadisleri öğrenme merakının eklenmesiyle özellikle birikimli olan sahabilerin etrafında ilim halkaları oluştu. Bir süre sonra onlar, birer ekol, birer okul haline geldiler. Âdeta onlar, Hz. Peygamberin bir temsilcisi, gezip dolaşan bir hadis medresesi oldular. Onlar sadece Mekke ve Medine'de yerleşip kalmadılar. Cihada katılma, idarecilik veya farklı beldelere yerleşme gibi sebeplerle, Medine'den çıkan bu ilim halkası, haleler halinde, Kuzey Afrika'dan Yemen'e, Azerbaycan'dan Mısır'a bir uçtan bir uca İslam dünyasına yayıldı. Buna ilave olarak insanlar hadis öğrenmek için sahabilerin, alimlerin ayaklarına gelmesini beklemediler, onlara müracaat edip ilim öğrenmek için bazen günlerce bazen aylarca süren yolculuklara çıktılar. Özellikle **hadis öğrenmek için yapılan bu ilim seyahatlerine** ***rıhle*** (veya ***er-Rıhle fi talebi'l-hadîs***) ismi verildi. Özellikle sahabilerin yoğun olarak bulunduğu bazı şehirler, zamanla meşhur birer ***hadis öğretim merkezi*** haline gelmiştir. Bu belde ve ülkeler, ***Medine, Mekke, Kûfe, Mısır, Şam, Basra ve Yemen*** olarak sayılabilir. Hz. Ömer (ra),

Kur'an'da olduğu gibi hadisleri de devlet eliyle toplatmayı düşünmüş ancak, daha 30-35 yıllık bir mazisi olan İslam'ı kabul eden Müslümanlar, -hadislere çok mesai harcayarak-Kur'an'ı ihmal ederler endişesiyle bundan vazgeçmiştir. O, Ulu orta Hz. Peygamber'e atıfla hadis rivayetinin, ilmi ciddiyette gevşemelere yol açabileceği endişesiyle aktardığı hadis için sahabi ravilerden şahit göstermelerini istemiştir. Hz. Ali'nin bazı ravilere yemin ettirdiği görülmüştür.

C- TABİUN DÖNEMİ VE SONRASI

Tabiî, birini izlemek, peşi sıra gitmek, ittiba etmek manasını taşıyan (Tebia) fiilinden türetilmiştir. Hadis ıstılahında ise, Hz. Peygamberin ashabından birisiyle Müslüman olarak görüşen ve Müslüman olarak vefat eden kimse anlamına gelmektedir. Bunun çoğuluna Tabiûn denilir. Bir de Hz. Peygamber döneminde yaşadığı halde sahabi olamıyan kimseler vardır. Bu şekilde Müslüman olduğu halde Hz. Peygamber döneminde yaşayan ama Peygamberi görmemiş fakat daha sonra bazı sahabilerle görüşmüş olan kimselere **Muhadram** denilmektedir. Onlar sahabi olarak sayılmazlar, Tabiûnun büyükleri arasında kabul edilirler. Bunlardan otuz kırk kadarının ismi tespit edilmiş olup, içlerinde en fazla tanınanı Hz. Peygamberle görüşmek üzere Medine'ye kadar geldiği halde görüşemeden dönen **Üveys el-Karanî'**dir.

Tabiûn dönemi İslam'ın süratle yayılmaya devam ettiği, belli ölçüde istikrarın sağlandığı bir dönem olmuştur. Sahabilerin öğrencisi mesabesinde olan bu kuşak, onlardan hadis öğrenmek için çok çaba sarfetmişler, hadislerin unutulup gitmesini engellemede ciddi hizmetler ifa etmişlerdir. İslam tarihinde fitnenin başlangıcı olarak adlandırılan Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra başlayan siyasi bir takım ihtilaflar, İslam devleti yönetimine giren ülkelerdeki dini kabul etmeyen kesimler, hadis uydurma gibi bazı problemlerin oluşmasına yol açmışlardır. Bu sebeple hadis kadar, onu aktaran kimsenin kim olduğunun bilinmesi de önem arzetmeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine tabiûn döneminde, hadisi aktaran ravilerin araştırılması başlatılmıştır. Ravilerin soruşturulması, ve hadis metninden önce bunların sayılıp sıralanması uygulaması gelişmiştir. Zamanla hadisi birbirinden aktaran ravilerin isimleri, hadisin ***sened*** kısımını oluşturmuştur. Hadisi aktaran ravilerin böylesine önem kazanması sebebiyle, senedsiz aktarılan hadisler ilgi görmemeye başlamış, bu tür rivayetleri derleyenler, geceleyin ne topladığın bilmeyen oduncuya (hâtıbu'l-leyl) benzetilmiştir. Daha sonra ravileri ve onların çeşitli yönlerini inceleyen bu ilim dalına, hadis ilminde **ilmu'r-ricâl** denilmiştir. Senedden sonra yer alan bizzat hadis veya sünnetin kendisini oluşturan ifadeler ise, ***metin*** olarak adlandırılmıştır.

Medine'de yetişen genellikle önemli sahabilerle akrabalıkları olan, fıkıh alanında otorite haline gelen yedi tâbii **Fukaha-i seb'a** adıyla tanınmışlardır. Bunlar: Hz. Ebu bekr'in torunu **Kasım b. Muhammed,** Zübeyr b. Avvam'ın oğlu **Urve b. Zü-**

beyr, Abdurrahman b. Avf'ın oğlu **Ebu Seleme b. Abdirrahman b. Avf**, Ebu Hureyre'nin damadı **Saîd b. Müseyyib**, Zeyd b. Sabit'in oğlu **Harice b. Zeyd**, **Ubeydullah b. Abdullah**, Hz. Peygamber'in hanımı Meymûne (ra)'nın azadlısı **Süleyman b. Yesar**'dır.

Aşere-i mübeşşere (cennetle müjdelenen on önemli sahabi) ve onların akranı olan sahabiler ile görüşüp onlardan hadis öğrenenler **tabiunun birinci tabakası** sayılmıştır. Hz. Peygamber döneminde doğdukları halde onunla değil de bir çok sahabi ile görüşenler **ikinci tabaka**yı oluşturmuşlardır. Bundan sonra sahabenin son döneminde yaşayıp onlardan bir kaçı ile görüşme imkanı bulanlar **üçüncü tabaka**yı oluşturmuşlardır. Bunların içinde en meşhur olanları arasında, Atâ b. Ebî Rabah, Saîd b. Müseyyib, İbn Şihâb ez-Zuhrî, İbrahim en-Nehâî, Hasan el-Basrî, Ömer b. Abdulaziz, Urve b. Zübeyr, Muhammed b. Sirin sayılabilir. Tabiûn dönemindeki en önemli hadis hizmeti hadislerin derlenmesi toplanması (tedvînu'l-hadîs) olmuştur ki, bunu tedvîn dönemi konusunda ele alacağız.

IV- HADİS KAYNAKLARININ GELİŞİMİ

Hadislerin derlenip tasnif edildiği kaynakların oluşması birden gelişivermiş bir olay değildir. Bu, belli bir takım gelişmelerinin tetiklediği bazı problemlerin de alimleri harekete geçirmesi sonucunda, aşama aşama gelişmiş olan bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Şimdi bunları kısaca ele almak istiyoruz.

A- HADİSLERİN HZ. PEYGAMBER'DEN (S) DUYULMASI VE EZBERLENMESİ

Hz. Peygamber hayattayken sahabenin, Hz. Peygamberin söz ve davranışlarını bizzat kendilerinin duymaları veya görmeleri yoluyla öğrenip ezberlemeleri veya bir bilgi olarak hafızalarına almalarıdır. Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinin o dönem için en yaygın öğrenme yolu bu şekilde cereyan etmiştir. Onlar, bazen diğer sahabilerin aktardıklarını öğrenmek suretiyle de hadis ve sünneti öğrenmişlerdir. Bir sahabinin, Rasulullah'dan değil de başka bir sahabiden duyduğu hadisi aktarırken, hadisi öğrendiği sahabiden bahsetmeden doğrudan Rasulullah'dan hadisi aktarmasına **sahabî mürseli** adı verilmiştir.

B- HIFZ VE KİTABET (EZBER VE YAZILMA) DÖNEMİ

Hz. Peygamberin risaletle görevlendirildiği dönemde Mekke toplumunun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen insanlardan oluşmaktaydı. İslam davetinin ilk muhatapları olanların bu durumu, gerek vahyin gerekse Hz. Peygamberden varit olan hadislerin korunması açısından ciddi bir problem arzetmekteydi. Bununla beraber ilk Müslümanlardan okuma yazma bilenler de bulunmaktaydı. Okuma yazmanın yaygın olmadığı bir toplumun sosyal yapısında eğitim kurumları ve yazı malzemesinin çok az bulunması tabii bir durum olarak görülmelidir. O şartlar içinde Hz. Peygamber, ön-

celikle vahyedilen Kur'an ayetlerini korumaya çalışmış, ayetlerle hadislerin karışmaması için hadislerin yazılmasına bir süre müsaade etmemiştir (men'u kitabeti'l-hadîs).

Bunlara, sahabi sayısının azlığı, Mekke'de -Müslüman olanlara yönelik- toplumsal tepki ve tavrın oldukça sıkıntılı bir durum arzetmesi, o dönemde dinin tevhid ve inanç konuları üzerine yoğunlaşması gibi sebepler de eklenince, bu dönemde Hz. Peygamberin söylediği –nispeten az sayıda olan- hadisleri, sahabe ezber yoluyla korumuşlardır. Okuma ve yazma kültürü oldukça zayıf olan bu toplumda, onun yerini hafıza aldığından insanların ezber kabiliyetleri oldukça kuvvetliydi. Bu özellik, sahabenin hadisleri ezberlemesini kolaylaştırmıştır. Hz. Peygamber döneminde daha yoğun olarak kullanılan hıfz metodu, zamanla yerini önemli üçlüde yazılı rivayete bırakmıştır. Ama o günden bu güne tümüyle terk edilmemiştir. Kur'an gibi, hadis rivayetleri de bir ölçüde ümmetin alimlerinin hafızasında ezber yoluyla muhafaza edilmeye devam etmiştir.

Hz. Peygamber hayattayken önceden konulan hadis yazma yasağının kaldırılması üzerine, hadislerin yazıyla da muhafazası yayılmaya başlamıştır. **Abdullah b. Amr** gibi bazı sahabilerin kendileri için hadis derlemeleri yaparak hadis mecmuaları oluşturdukları bilinmektedir. Onun hadis yazdığı sahifesi **es-Sahîfetü's-sâdıka** olarak tanınmıştır. **Hemmam b. Münebbih'in** hadis öğrendiği hocası olan ve rivayette büyük bir şöhret kazanan sahabi Ebu Hureyre'den (58/677) yazdığı hadis mecmuası, **Sahîfetu Hemmâm (es-Sahîfetü's-sahîha)** adıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu eseri rahmetli Muhammed Hamîdullah bularak yayınlamıştır. Bu bilgi, bize Medine döneminden itibaren ve hicri ilk asrın ilk yarısında gerek sahabe gerekse tabiun tarafından hadislerin yazılmaya başlandığını göstermektedir. Zamanla bazı sahabi ve tabiîlerin hafızalarında yer alan hadislerle birlikte yazarak derledikleri hadisleri bir araya getiren daha kapsamlı hadis mecmuaları oluşmuştur. Bunlar da tedvin dönemi çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

C- TEDVÎN DÖNEMİ

Tedvîn, sözlük olarak dağınık malzemeyi veya sahifeleri bir araya getirme anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, hadis rivayetlerini yazıya geçirme veya yazılı hadisleri herhangi bir tasnife tabi tutmaksızın bir araya getirerek toplamak anlamına gelmektedir. Kitabet dönemi ile tedvin dönemini kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Bireysel bazda yürütülen kitabet çalışmalarını, yine bireysel çabalarla başlayan tedvin çalışmaları takip etmiştir. Hicri birinci asrın sonlarında artan tedvin çalışmaları, Emevi halifesi **Ömer b. Abdilaziz'in** (101/719) bunu bir devlet faaliyeti haline getirerek başta **Medine valisi Ebu Bekr b. Hazm** olmak üzere idarecilerine bir talimatname yazmasıyla resmi bir boyut kazanmıştır. Böylece tedvîn, hicrî ilk asrın sonları ile hicri ikinci asrın hemen başlarına ait umumî ve resmî bir derleme çabası haline gelmiştir. Der-

leme faaliyetleri bitirilemeden halife Ömer b. Abdilaziz vefat etmiştir. Ama tedvin çalışmaları devam etmiştir. Hadis tedvin faaliyetlerinin yürütülmesine en büyük katkıyı, meşhur tabiî alim **İbn Şihâb ez-Zuhrî** yapmıştır. O sadece Hz. Peygamber'den aktarılan merfu hadisleri değil, sahabenin söz ve uygulamalarından oluşan mevkuf hadisleri de derlemiştir. Tedvin öneminde yapılan iş, hadislerin mümkün olabildiğince toplanıp bir araya getirilmesidir. Hadisler, ne onları rivayet eden sahabe veya ravilere, ne de içeriklerine, konularına göre ayrılmıştır. Bu tür tasnif çalışmaları, bir sonraki aşama olan tasnif döneminde yapılacaktır.

D- TASNÎF DÖNEMİ

Tasnif, elde bulunan malzemenin taşıdığı özelliklerine göre, ayrılması, bir araya getirilmesi anlamına gelmektedir. Terim olarak hadislerin ya onları rivayet eden sahabi (veya diğer ravilerine) göre veya içerdikleri konulara göre belli başlıklar altında ayrılmak suretiyle bir kitapta toplanmasına denilir. Tasnif edilerek hadislerin bir kitap halinde toplandığı ilk hadis kitabının h.122 yılında vefat eden Zeyd b. Ali'nin yazdığı el-Mecmûu'l-hadîsî adlı eseri olduğu belirtilmişse de bu eserin ona ait olduğu tartışmalıdır. Ma'mer b. Raşid (152/769), Abdulmelik b. Cüreyc (150/767) ve Saîd b. Ebî Arûbe'nin (156/773), hadisleri tasnif ederek ilk eser yazan kimseler olduğu belirtilmektedir. **Ma'mer b. Raşid**'in (152/769), **Kitabu'l-Câmi'** adlı eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kitap, öğrencisi Abdurrezzak'ın el-Musannef adlı eserinin sonunda yayınlanmıştır. Biraz önce de ifade edildiği gibi, hadislerin tasnif edilerek eser yazılmasında, iki farklı usûl takip edilmiştir. Örnekleriyle birlikte kısaca onları tanıtmak istiyoruz.

1- Ale'r-Ricâl Tasnîf Çalışmaları

Bu usulde hadisler, hadisi rivayet eden sahabilere göre sıralanır. Belli kriterlere göre sıralanan her bir sahabiden sonra, ondan rivayet edilen hadisler peşpeşe senedleriyle birlikte kaydedilir. Bu tür eserler genel olarak Müsned adıyla anılmaktadırlar. Bu tür esereliren bir kısmı ise Mu'cem olarak adlandırılmışlardır.

Müsnedler:

a- Ebu Davud et-Tayalisi(204/819), el-Müsned.

Tayalisî'nin eseri 2767 hadisi ihtiva etmektedir. Ancak eserin baş tarafında adı geçtiği halde rivayetleri kaybolmuş olan birkaç sahabinin rivayeti eksik kalmıştır. Bu eserdeki hadisleri kolayca istifade edilmesi için *Ahmed Abdurrahman es-Saatî*, konularına göre yeniden düzenlemiş ve bu eserine Minhatü'l-ma'bûd adını vermiştir.

b- Ahmed b. Hanbel(241/855), el-Müsned.

Hanbelî mezhebinin imamı olan Ahmed b. Hanbel'in en önemli eseridir. Yaklaşık 900 kadar sahabiden aktarılan otuz bine yakın hadis bu eserde bir araya getirilmiştir. Müsned türünün en meşhur eseridir. Eserde baştan sona doğru, Aşere-i mübeşşere'den, Ehl-i beyt'ten, Haşimoğullarından olan sahabilerin, Mekkeli, Medineli, Şamlı; Basra-

lı olan sahabilerin, ümmühatü'l-mü'minîn'in, ve diğer sahabi hanımların rivayetleri sıralanmıştır. Babası Ahmed b. Hanbel'den Müsned'i rivayet eden oğlu Abdullah da bazı ilavelerde bulunmuştur. **Ahmed Abdurrahman es-Sâ'âtî**, Müsned'in hadislerini konularına göre, senedsiz olarak (sadece sahâbi isimlerini vermek suretiyle) yeni bir tertibe koymuş ve bu yeni esere «**el-Fethu'r-rabbânî** li tertibi Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî» adını vermiştir.

Müsned türü eser verenler bunlarla sınırlı değildir. El-Humeydî (819/834), Abdullah b. Mübarek (181/797) gibi müellifler de müsned türü hadis kitapları kaleme almışlardır.

Mu'cemler:

Hadislerin, sahabe, şuyuh (önemli hadis üstadlarına) veya beldeler'e göre, çoğu kere alfabetik olarak sıralandığı eserlere genel olarak mu'cem denilmektedir. Bu türün en meşhur eserleri, Taberânî (360/971) tarafından telif edilen üç mu'cemdir. Şimdi onları kısaca tanıtalım.

a-Süleyman b. Ahmed et-Taberani(360/971), el-Mu'cemu'l-Kebîr.

Bu eser, Aşere-i mübeşşereden başlayarak, kadın olsun erkek olsun, Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden sâhâbîlerin alfabetik olarak kaydedilip, her sahabiden gelen rivayetin de isminin altında peşpeşe sıralanması suretiyle meydana getirilmiştir. Bu eserde sahabeden Ebû Hurereyre'nin rivayetlerini almamış, onun rivayetleri için müstakil bir kitap telif etmiştir.

b- Süleyman b. Ahmed et-Taberani(360/971), el-Mu'cemu'l-Evsat

Taberânî'nin, hadis aldığı hocalarını alfabetik olarak sıralamasıyla meydana getirdiği eseridir. İki bine yakın olduğu belirtilen hocalarının nâdir rivayetlerini bu eserinde bir araya getirmiştir.

c- Süleyman b. Ahmed et-Taberani(360/971), el-Mu'cemu's-Sagîr

Taberânî, hocalarından bin tanesinin çoğunlukla birer hadisini ihtiva eden bu küçük mu'ceminde kendilerinden hadis naklettiği hocalarının isimlerini alfabetik sıra içinde birer rivayetiyle birlikte vermektedir. Bazen bir hocadan iki veya daha fazla hadis naklettiği de görülmektedir.

2-Ale'l-Ebvâb Tasnîf Çalışmaları

Hadislerin konularına göre sıralandığı tasnif türüne, ale'l-ebvab tasnif denilmektedir. Bunlar da kendi arasında câmi', sünen ve musannef türü olmak üzere üç çeşide ayrılmaktadır. Bunlara geçmeden ale'l-ebvab tasnifin ilk örneklerinden olan İmam Malik'in Muvattaı'ndan kısaca bahsetmek istiyoruz.

Maliki mezhebinin imamı olan Malik b. Enes (179/), bazı alimler tarafından sahih hadisleri ilk derleyen müellif olarak tanıtılmıştır. El-Muvatta'da 1720 kadar hadisi kaydetmiştir. Bunların 600 kadarı merfu, 613'ü mevkuf, 285 ise maktu hadistir. Bu eser üzerine **el-Bâcî** (494/1100) **el-Münteka** adında bir şerh yazmıştır. Ayrıca **Suyûtî** (911/1505) de

Tenvîru'l-hevâlik adlı bir şerh yazmıştır.

Camiiler

Bu tür eserlerde, sekiz ana konudaki hadisler bir araya getirilmiştir. Bu sekiz ana konu şunlardır: (iman, sünen, edeb, menâkıb, siyer, zühd, tefsir, fiten). Konu tasnifi açısından en kapsamlı eserler bunlardır. Bu alanda yazılan en önemli eser Buharî'nin Sahîh'idir.

a- İmam Buhârî(256/870), el-Camiu's-Sahih

Bu eserin tam adı **el-Câmiu'l-müsnedus'sahihu'l-muhtasar min umûri rasûlillah (s.a.) ve süneni-hi ve eyyâmih**'tir. Hocası İshâk b. Râhûye (238/S52)'nin, Rasûlullah'ın sahih hadisleri muhtasar bir kitabta toplanmasını teklif etmesi üzerine Buhârî, bu eserini kaleme almıştır. Bazı hadisler ihtiyaca binaen birden fazla yerde tekrar kaydedilmiştir. Bu tekrarlarıyla birlikte 7563 hadis bulunmaktadır. Tekrarlar dışında dört bin kadar hadis olduğu belirtilmiştir. Bu eser üzerine bir çok şerh yazılmıştır. Sahih'i şerhetmek üzere ilk defa **Hattâbî** (388/998) **İlâmu's-sünen** adlı şerhini yazmıştır. Onun üzerine bir çok şerh çalışması yapılmıştır. Bunların en meşhur olanları yazarlarıyla birlikte şunlardır:

1- **İbn Hacer el- Askalânî (852/1448), Fethu'l-Bârî**

2- **Aynî (855/1451), Umdetu'l-Kâri**

3- **Kirmânî (786/1384), el-Kevâkibu'd-Derârî**

4- **Kastallânî (923/1517), İrşâdu's-Sârî**

b- İmam Müslim (261/875), Sahîhu Müslim.

İmam Müslim, Sahih'ine yazdığı **mukaddime**'de eserinde nasıl bir metod takip ettiğini açıklamıştır. Kütüb-i sitte içinde sadece Müslim'de görülen bu **mukaddime, Sahîh-i Müslim'in bir özelliğidir**. Bir hadisin bütün tarîklerini, müteaddid isnadlarla ve farklı metinleri ile birlikte bir araya getirerek kaydetmiştir. Tekrarlar hariç esas hadislerin sayısı 3033 tür. Tekrarları ile 7-8 bin hadis ihtiva ettiği söylenmektedir. Bu eserdeki bab (alt konu) başlıkları daha sonra Nevevî tarafından konulmuştur. Bu eser **üzerine yazılan şerhlerin en çok tanınanları, Kadı lyad (544/1149)'ın yazdığı İkmâlü'l-Mu'lim** adlı şerh ile, **Nevevî'nin yazdığı (676/1277)'nin el-Minhac** fî şerhi Sahihi Müslim isimli şerhtir. **Ahmed Davudoğlu'nun yazdığı Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi** adlı eser neşredilmiştir. **Buharî ve Müslim'in sahihlerine birlikte Sahîhayn denilir**. Onların dışında bu tür (sahîh hadisleri bir araya getiren) eser telif edenler olmuştur. İbn Huzeyme (311/923), ile İbn Hibban'ın (354/965), Sahîh adlı eserleri de bu kapsamda sayılabilir.

Sünenler

Fıkıh bâblarına (konularna) göre tasnif edilmiş ahkâm hadislerini bir araya getiren kitaplara, sünen denir. Pratik hayatta uygulanması, insanların hadis ve sünnete uygun yaşama isteklerinin tabii bir sonucu olarak ahkam (fıkıh) ile ilgili hadislere ilgi daha fazla olmuştur. Bu sebeple hadisciler de ahkama hadislerine özel bir önem vermişlerdir. Bu ihtiyaç ve

talebin sonucunda genel olarak sünen adıyla bilinen eserlertasnif edilmiştir. Bu tür eserler, çoğunlukla taharet (temizlik) ile ilgili bölümle başlar ve ibadet, muamelat, nikah, talak, ukûbat (ceza hukuku) gibi konularla ilgili rivayetler yer alır.

a- Ebu Davud (275/888), es-Sünen

Ebu Davud'un süneni bu tür eserler içinde en çok ilgi göreni olmuştur. Üzerine ilk şerh yazılan hadis kitabıdır. 4800 kadar hadis olduğu belirtilmekteyse de baskılar arasında hadis sayısı yönüyle farklılık bulunmaktadır. **Hattâbî** (388/998), **Meâlimü's-sünen** adıyla bu eseri şerhetmiştir. Ayrıca **Azîmâbâdî'nin** yazdığı **Avnu'l-ma'bûd** adlı, **Sehârenfûrî'nin** (1346/1927) yazdığı **Bezlu'l-mechûd** adlı şerhler de yayınlanmıştır. **Necati Yeniel ile Hüseyin Kayapınar** da, **Sünen-i Ebî Davud Terceme ve Şerhi** adlı bir şerh yazarak neşretmişlerdir.

b- Tirmizî (279/892), es-Sünen

Sünen-i Tirmizî olarak bilinen bu eseri, müellifi Buharî ve Müslim'in sahihleri gibi cami tarzında tasnif etmiştir. Eserin muhtevası da buna uygun olmakla birlikte, o sünen olarak tanınmıştır. **Hadiste hasen tabirini ilk defa kullanan** veya meşhur edenin **Tirmizî** olduğu belirtilir. Eserine aldığı hadisleri genel olarak sahih, hasen gibi ifadelerle değerlendirmektedir. Bu eser, **Mübârekfûrî** (1353/1934) tarafından **Tuhfetül-ahvezî** Şerhu Cami'it-Tirmizî adıyla şerhedilmiştir. **Osman Zeki Mollamehmedoğlu** tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

c- en-Nesai(303/915), es-Sünen.

Nesâî önce **es-Sünenü'l-Kübra** adıyla ahkam hadislerini derleyen bir eser yazdı. Daha sonra bunu, **el-Mücteba** *adıyla ihtisar etti.* Bu gün Nesâî'nin süneni olarak bilinen eser, Nesaî'nin bu özetleyerek yazdığı el-Mücteba adlı eserdir. **Suyûtî** (911/1505, Sünen'e **Zehru'r-rubâ ale'l-Muctebâ** adlı bir şerh yazmış. **Sindî** de bu eser üzerine bir haşiye yazmıştır.

d- İbn Mace (273/886), es-Sünen

İbn Mace'nin eseri 4341 hadisi içermektedir. Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî'nin sünenlerine nispetle biraz zayıf görülmüştür. İbn Mace'nin Sünen'i üzerine **Suyûtî Mısbâhu'z-zücâce** ile **Abdülgani ed-Dihlevî de İncâhu 'l-Hâce** adlı birer şerh yazmışlardır. **Haydar Hatipoğlu** tarafından **Sünen-i İbn Mace Tercümesi ve Şerhi** adlı bir şerh çalışması Türkçe olarak neşredilmiştir.

Bu dört sünen, **Sünen-i Erbaa** olarak bilinmektedir.

Buhârî ve Müslim'in sahîhleri, Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mace'nin sünenlerinden meydana gelen bu altı hadis kitabı, **Kütüb-i Sitte** olarak adlandırılmıştır.

Bunlara Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, Darimî'nin Sünen'i ve İmam Malik'in Muvattaı'nın ilave edilmesiyle oluşan bu dokuz kitaba ise **Kütüb-i Tis'a** denilmektedir. Bu dokuz eserde bulunan hadisleri bulmayı kolaylaştırmak üzere, A.J. **Wensinck** başkanlığında bir oryantalist (müsteşrik) araştırma grubu tarafından **el-Mu'cemü'l-müfehres li**

elfâzı'l-hadîsi'n-nebevî adlı 8 ciltlik bir eser hazırlanıp neşredilmiştir. Bu çalışmada araştırılan hadisin geçtiği eserler, remizlerle gösterilmiştir. Bu eserde Buharî'nin Sahîh'i (خ)ile, Müslim'in Sahîh'i (م) ile, Ebu Davud'un Sünen'i (د) ile, Tirmizî'nin Sünen'i (ت) ile, Nesâî'nin Sünen'i (ن) ile, İbn Mace'nin Sünen'i (جه) ile, Ahmed b. Hanbeli'in eseri (حم) ile, Darimî'nin eseri (دى) ile, İmam Malik'in eseri (ط) ile gösterilmiştir.

Bu eserde araştırılan hadis, kendisinde geçen bir kelimenin asli harflerine göre (mücerred fiil kökü esas alınarak) aranır. Bu eserde hadislerin karşısında yer alan bilgilerin (hadisin geçtiği yerin gösterilmesinde) üç farklı üslup takip edilmiştir. **1-** Buhârî, Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Darimî'nin eserleri remizle belirtildikten sonra, hadisin onların eserinde geçtiği **kitabın (bölümün) adı ile, bab numarası** verilmiştir. **2-** Müslim'in Sahîh'i ile İmam Malik'in Muvattaı'nda geçen hadislerde, onların eserinde geçtiği **kitabın (bölümün) adı ile, hadis numarası** verilmiştir. **3-** Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde hadisin geçtiği **cild ve sayfa numaraları** gösterilmiştir. Müsned'de gösterilen cild ve sayfa numaraları, Müsned'in 6 ciltlik baskısına göre verilmiştir.

Bunların dışında Darakutnî ve Beyhakî gibi bir çok hadisci tarafından da, sünen türü eser tasnif edilmiştir.

Musannefler

Konularına göre tasnif edilen eserlerdir. Sünen ve Camiilerden farkı merfu hadislerin yanında mevkuf ve maktu' hadisleri de ihtiva etmeleridir.

a-Abdurrezzak b. Hemmam (211/826), el-Musannef.

Ahkam (fıkıh) ile ilgili hadislerin konu başlıklarına göre sıralandığı eserlerdir. Bu tür eserlerde, merfu hadislerin yanı sıra mevkuf ve maktu hadisler bulunmaktadır. Bu eserin 10. cildinin 379. sayfasından itibaren 11. cildinin sonuna kadar olan kısmında Abdurrezzak'ın hocası olan Ma'mer b. Raşid'in (152/769) el-Câmi' adlı eseri yer almaktadır.

b- İbn Ebi Şeybe (235/849), el-Musannef.

Müellif, merfu hadislerle beraber, sahabi sözleri ve tabiun fetvalarını da senedleriyle birlikte kaydetmiştir. Konu başlıkları, fıkhî konulara göre tespit edilmiştir.

Ale'l-Ebvab tasnif edilen eserlerde, hadisler, konularına göre kaydedilmiştir. Bu üç çeşit (Cami. Sünen, Musannef) hadis eserinin bir takım özellikler taşıdığı görülmektedir. **Cami türü eserlerde,** 8 ana konu (iman, sünen, edeb, menâkıb, siyer, zühd, tefsir, fiten) ile ilgili hadisler bulunmaktadır. Bunlarda özellikle sahih hadisler kaydedilmiştir. **Sünen türü eserler**, zaten Cami türü eserlerde yer alan bir bölümün (sünen) muhteva olarak aynısıdır. Sünenler, ibadat, muamelat ve fıkıhla ilgili diğer hadislerden oluşmaktadır. Sünenler, merfu (Hz. Peygamber'e atfedilen) hadisleri içermektedir. **Musannef türü eserlerde**, muhteva olarak sünen konularına menakıb ve meğazi konuları ile ilgili hadisler ilave edilmiştir. Musanneflerde, merfu

hadislerin yanı sıra mevkuf (sahabeye atfedilen) ve maktu (tabiuna atfedilen) hadisler de bulunmaktadır.

E- TEHZÎB DÖNEMİ

Tehzîb, kelime anlamıyla, fazlalıkları atarak düzeltmek, temizlemek, daha iyi, daha mükemmel kılmak gibi mânalara gelir. Hadîs tarihiyle meşgul olanlar üçüncü asırdan sonra gelen dönemi, kısaca tehzîb devri diye tavsîf eder. Bu devre, dördüncü hicrî asırdan günümüze kadar olan uzun bir dönemi içine alır. Bu kadar uzun bir zaman diliminin aynı safha olarak mütâlaası yadırganmamalıdır. Çünkü, hicri üçüncü asırdan sonra yapılan hadîs çalışmalarının -bir kaçı müstesna- hemen hepsi, daha önce telif edilmiş olan eserler esas alınarak yazılmıştır. Hicri üçüncü asırdan sonraki müellifler genellikle üçüncü asra kadar yazılmış olan eserleri alıp onlar üzerinde çeşitli çalışmalar kaleme almışlardır.

1- İstidrak Çalışmaları

İstidrak, daha önce dikkatten kaçmış bir şeyin hatırlanması, hatanın düzeltilmesi gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak, bir hadis musannifinin eserini yazarken belirlediği şartlara uyduğu halde eserine almadığı hadislerin, yeni bir eser yazılarak orada bir araya getirilmesine, istidrak denilmektedir. Bu amaçla yazılan eserlere de müstedrek adı verilir.

Bu türde yazılan en meşhur eser **Hakim en-Neysâbûrî'nin (405/1014), el-Müstedrek ale's-sahîhayn** adlı kitabıdır. Hakîm, Buhârî ve Müslim'in sahihlerine hadis alırken gözettikleri kriterlere uyduğu halde eserlerine almadıkları hadisleri, bu eserinde derlemiştir. Bu eserde Buhârî'nin veya Müslim'in veya her ikisinin kriterlerine uyan hadisler yer almaktadır. **Zehebî** (748/1247) ise, Hakim'in eserini inceleyerek bazı hadislerin bu kriterlere uymadığını ortaya koymuştur.

2- İstihrac Çalışmaları

Herhangi bir hadis kitabındaki hadisleri, başka senedlerle yeni bir kitapta toplama çalışmasına istihrac (veya tahrîc), bu usulle meydana getirilmiş eserlere de müstahrec adı verilmiştir. Bu çalışma ile tek bir senedle rivayet edilen (garîb) hadislerin, başka senedlerinin tespit edilmesiyle, sıhhati güçlendirilmektedir.

İsmâilî (371/982) *Buhârî'nin sahîh'i üzerine*, **Ebû Avâne** (316/928) de *Müslim Sahîh'i* üzerine bir müstahrec çalışması yapmıştır. **Ebû Nuaym** da (430/1038), *Sahîhayn üzerine* bir tahric çalışması kaleme almıştır.

3-Alfabetik Hadis Çalışmaları

Hadislerin kolayca bulunabilmesi amacıyla, hadislerin ilk kelimelerinin alfabetik olarak sıralanması usulüyle de bir takım eserler telif edilmiştir.

Bu tür eserlerde, hadislerin senedi verilmez. Hadisin metni yazıldıktan sonra, hadisin bulunduğu kaynağa genellikle bir veya iki harften oluşan remizlerle işaret edilir. Ondan hadisin aktaran sahabi ravinin ismi verilir. Ondan sonra da hadisin sıhhatine işaret edilir. Hadis sahih olarak değerlendiriliyorsa (صح), hasen olarak değerlendirilmişse (ح) harfi ile, zayıf olarak değerlendirlmişse (ض) harfi ile belirtilir. Bu

türde yazılıp en çok kullanılan iki eser, **Suyutî'nin (911/1505), el-Camiu's-Sağir** adlı eseri ile, **Ahmed Ziyauddin el-Gümüşhanevî'nin (1311/1893), Ramûzu'l-Ehâdîs** adlı eseridir.

4- Halk Dilinde Dolaşan Hadisler ile İlgili Çalışmalar

Müslüman halkın dilinde, geçmişten günümüze dini kültürün yansıması olarak ayet ve hadisler veya onlardan yapılan kısmi alıntılar dolaşmaktadır. Onlar bunu aktarırken bazen bunları karıştırmaktadırlar. Bazen da hadis olmadığı halde hadis zannedilerek aktarılan çok farklı türden sözler işitilegelmektedir. Halbuki hadis olmadığı halde bir sözün, hadis olarak Hz. Peygamber'e izafe edilmesi son derece sakıncalı olan bir hatadır. Çünkü onlarla dini anlayış şekillendirilmektedir. Halk dilinde dolaşan hadisler incelendiği zaman, onların içinde Hz. Peygamberin hadisi olmayan sahabe veya tabiunun sözleri, bazı alimlerin veya sufilerin sözleri, tabib ve felsefecilerin sözleri, atasözleri gibi sözlerin de hadis olarak aktarılması oldukça düşündürücü bir problemdir. İşte hadisçiler bu problemi görerek bu konuda eserler kaleme alarak, Müslümanları uyarmaya çalışmışlardır. Bu konuda ilk yazılan eser **Zerkeşî'nin (794/1392) et-Tezkira** adlı eseridir. Bunlarla ilgili yazılmış başka eserler de olmakla birlikte, **Sehavî'nin (902/1497), el-Mekâsıdu'l-Hasene** adlı eseri ile **Aclûnî'nin (1162/1749), Keşfu'l-Hafa** adlı eserleri, bu konuda yazılmış en çok bilinen ve kullanılan eserler olmuştur.

5- Mevzu Hadislerle İlgili Çalışmalar

İslam tarihinde, III. Halife Hz. Osman'ın şehadeti ile başlayan siyasi problemler, bir takım çekişmelere yol açmıştır. Diğer taraftan itikadî, fıkhî ihtilaflar sebebiyle çeşitli fırka ve mezhepler oluşmuştur. Bu gruplaşma ve tartışmalarda yer alanlardan bazıları, kendi anlayışlarını veya mezheplerini Müslüman halka karşı meşru gösterebilmek amacıyla ayetleri yorumlayarak bir sonuç elde etmeye çalışmışlardır. Buradan bir sonuç alamayınca da hadisleri yorumlama veya kendi düşüncelerine destek sağlamak amacıyla, uydurdukları sözleri halk arasında hadis olarak yaymaya çalışmışlardır. Bu durum, önü alınmadığı takdirde dinin tahrif ve bozulmasına yol açacak büyük bir tehlike haline gelmiştir. Bu tehlikenin önlenmesi amacıyla hadisçiler harekete geçerek bir takım eserler yazmışlardır. Bu alanda yazılan eserlere geçmeden hadis uydurma sebeplerini ve onları tanıma yollarına kısaca değinmek istiyoruz.

Hadis uydurma sebepleri:

a- Siyasi veya itikadi mezhebini, fırkasını destekleme gayesi

b- Kendi milletini veya kabilesini yüceltme gayreti

c- İslam düşmanı zındıkların dini bozup tahrif etmek istemeleri

d- Şahsi menfaat elde etme, idarecileri övecek rivayetlerle onlara yaklaşma isteği

e- İslam dinine hizmet etme düşüncesi. (Bazı amellere teşvik veya

sakındırmak amacıyla mubalağalı ifadelerle bunu sağlama niyeti).

Şurası kesin olarak bilinmeli ki, **hangi niyetle olursa olsun, hadis uydurmak haramdır** ve Hz. Peygamber (s), kendisine atfen hadis uyduranların cehenneme gideceğini haber vermiştir. Mevzu hadisleri, mevzu (uydurma, asılsız) olduğunu belirtmeden aktarmak kesinlikle caiz değildir.

Mevzu Hadisleri Tanıma Yolları:

a- Hadis uyduranların itirafı

b- Kur'an ve sahih sünnette yer alan hususlarla açıkça çelişmesi

c- Elde mevcut güvenilir hadis kaynaklarının hiçbirinde bulunmaması.

d- Bu sözlerin lafız ve manalarında bozukluk olması. Basit bir amel için büyük mükafatlar vaat etmesi, küçük hatalar için helak eden büyük cezalar olduğunu belirtmesi

e- Aklın, ilmi verilerin ortaya koyduğu gerçeklerle çelişmesi

f- Bir çok kimsenin görmesi gereken bir olayı sadece bir kişinin haber vermesi.

g- Tarihte cereyan ettiği bilinen olaylara tamamen ters bilgiler içermesi.

Mevzu Hadisleri İnceleyen Eserler

Hadisçiler, mevzu hadisleri incelemek üzere bir çok eser yazmışlardır. Bunlardan en meşhur olanlarını müellifleri ile birlikte sıralamak istiyoruz.

a- Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (597/1200- el-Mevzûâtü'l-Kübrâ

Bu alanda yazılmış en kapsamlı eserlerden birisidir. Nureddin Boyacılar tarafından tahkik edilmiş ve bazı notlarla (talik ile) birlikte Arapça olarak neşredilmiştir.

b- İbn Teymiyye (728/1328) – Ahâdîsü'l-Kussâs

c- Suyûtî (911/1505)- el-Leâli'l-Masnûa

d- Aliyyü'l-Kârî (1014/1605)- el-Esrâru'l-Merfûa

e- İbn Arrâk (963/1556)- Tenzîhu'ş-şerîa

F- HADİS USÛLÜ ÇALIŞMALARI

Dirâyetü'l-hadîs ilmi olarak da adlandırılan Hadis usulü, hadisleri aktaran ravilerin sıralandığı sened ile (senedden sonra gelen) hadisin metninin durumun anlamayı sağlayan konuları ele alan ilim dalıdır. Hadislerin nakledilmesinde Hz. Peygamber döneminde de, sahabe döneminde de hassasiyet gösterilmiştir. Sahabe rivayet konusunda gerektiğinde birbirlerini eleştirmekten çekinmemişlerdir. Bu konuda Hz. Ömer ile Hz. Aişe'nin faaliyetleri dikkat çekmektedir. **Hz. Aişe'nin bu konuda sahabeye yönelttiği eleştirileri ez-Zerkeşi (794/1391) el-İcâbe li îrâdi me'stedrekethu Aişe ale's-sahâbe** adlı eserinde toplamıştır. Bu eser, **Bünyamin Erul** tarafından, **Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler** adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Tabiun döneminden itibaren görülen hadis uydurma problemi üzerine, ravilerin kim olduğu, rivayete ehil olup olmadıkları araştırılıp soruşturulmaya başlamıştır.

Hadis talipleri sadece hadis öğrenmek amacıyla değil, bildikleri ha-

disleri kontrol edip gerektiğinde düzeltmek amacıyla da **er-Rihle** adıyla bilinen ilim yolculukları yapmışlardır. **Hatib Bağdadî** (463/1071), bu faaliyetleri **er-Rihle fî talebi'l-hadîs** adlı eserinde anlatmıştır.

Hadislerin sened ve metinlerini incelemek üzere yapılan bu faaliyetler, hadis usulü çalışmalarının temelini teşkil etmiştir. Hadis usulü konuları, önceleri belli eserlerde kısmen ele alınmıştır. Mesela İmam Şafiî (204/819) er-Risâle'sinde, Müslim (261/874) Sahîh'inin mukaddimesinde, Ebu Dâvud (275 (888) Mekkeliler'e hitaben yazdığı Risale ila ehli Mekke adlı eserinde bazı usul konularını ele almışlardır. Bu alandaki müstakil hadis usulü eserleri daha sonra yazılmıştır. Hadis usulü alanında yapılan çalışmalar mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemi olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Önce mütekaddimûn dönemi eserlerini ele almak istiyoruz.

1- Mütekaddimûn Dönemi Çalışmaları

Mütekaddimun döneminde yazılan eserlerde rivayet ve dirayetle ilgili ana konular üzerinde durulmuştur. Sadece hadisler değil, aktarılan tüm bilgiler -sanki bir hadis rivayet ediyormuş gibi- o bilgiyi aktaranların isimleri peşpeşe sıralanarak (senedle) verilmiştir. Konularla ilgili geniş bilgi ve tartışmalara genel olarak girilmez. Bu dönemde yazılı üç eser, daha çok tanınmış ve günümüze kadar gelmiştir.

a. Râmhurmuzî(h.360/971), el-Muhaddisul-Fâsıl.

Müstakil olarak sadece hadis usulü konularını işlemek amacıyla yazılan ve günümüze kadar ulaşan ilk kitaptır. Hadis usulü konularının tamamını içermemektedir. Ramhurmuzî, sadece hadis usulü konularını ele alarak kitap yazan ilk müellif olarak bilinmektedir.

b. Hakim en-Neysâbûrî(h. 405/1014), Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs

Bu eserde nev' adı verilen 52 başlık altında hadis usulü konuları işlenmektedir.

c. Hatîb el- Bağdâdî (h. 463/1071), el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye

Hatib el-Bağdadî(h. 463/1071), hadis alanıyla ilgili çok çeşitli eserler yazmış olan bir müelliftir. Bu eserinde hadis usulü konularını daha tafsilatlı olarak ele almıştır. O, hadis usulünde müekaddimûn döneminin son müellifi olarak kabul edilmiştir. Onun vefat ettiği h.463 yılı, hadis usulünde mütekaddimûn döneminin bitip müteahhirun döneminin başladığı yıl olarak kabul edilmiştir.

2- Müteahhirûn Dönemi Çalışmaları

Müteahhirun döneminde yazılan hadis usulü eserlerinde, bilgileri senedlerle aktarma metodu terk edilmeye başlamıştır. Önceden ele alınmayan bazı usul konuları bu eserlere dahil edilerek inceleme konusu yapılmıştır.

a. Kâdı İyâz(h.544/1149), el-İlma'. Eş-Şifa adlı eseriyle de tanınan Kadı İyaz, müteahhirun döneminde ilk hadis usulünü yazan kimse olarak tanınmaktadır.

b- **Meyancî (580/1184)- Mâ lâ Yeseu'l-muhaddise cehluh**. Muhtasar bir hadis usulü risalesidir.

c-İbnu's-Salah (h.643/1245), Ulûmu'l-Hadîs

İbnu's-Salah, hadis usulünde önemli bir dönüm noktası kabul edilmiştir. O, öncekilerin ilmini sonrakilere aktaran bir köprü olarak değerlendirilmiştir. Eseri oldukça ilgi görmüş, kendinden sonra yapılan bir çok hadis usulü çalışmasının temelini oluşturmuştur. Şimdi onlara kısaca işaret etmek istiyoruz.

Ulûmu'l-Hadis üzerine yapılan çalışmalar:

1-İmam Nevevî(h.676/1277), et-Takrîb

Nevevi, Ulûmu'l-Hadîs'i önce el-İrşâd adıyla ihtisar etmiş (özetlemiştir.). Sonra onu da tekrar özetleyerek et-Takrîb adiyla ihtisar etmiştir.

2.**İbn Kesîr (h.774/1372)** de, İbn Salah'ın eserini **İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs** adıyla ihtisar etmiştir.

3. **İbn Hacer(h.852/1448)**, İbn Salah'ın eserini **Nuhbetü'l-Fiker** adıyla ihtisar etmiştir.

4- **Suyûtî (h.911/1505), Tedrîbu'r-Râvî**; Suyuti, Nevevî'nin et-Takrîb adlı eserine **Tedrîbu'r-Râvî** adıyla bir şerh yazmıştır.

Türkçe olarak da bir çok hadis usulü kaleme alınmıştır. Cumhuriyet döneminde, Buharî'nin Sahîh'inin özeti mahiyetinde olan **Zebîdî'nin et-Tecrîdü's-sarîh** adlı eserinin şerhedilerek Türkçeye çevrilmesi hakkında TBMM karar alınca, bu görev **Ahmed Naim** Bey'e verilmiştir. Ahmed Naim, eserin baş tarafına hadis usulü konularını ele alan bir Mukaddime yazmıştır. Bu **Tecrîd Mukaddimesi** olarak da tanımaktadır. Daha sonra onun vefat etmesi üzerine bu şerh çalışmasını Kamil Miras tamamlamıştır. Bu eserin mukaddime dahil ilk üç cildinin tercüme ve şerhini Ahmed Naim bey, 4-12. cildlerin tercüme ve şerhini ise, Kamil Miras yazmıştır.

V- HADİS METİNLERİNİ ANLAMA ÇALIŞMALARI

A- GARÎBU'L- HADİS ÇALIŞMALARI

Hadîslerin anlaşılması için öncü çalışmalar diyebileceğimiz eserler daha çok garîbu'l-hadîs adıyla kaleme alınmıştır. Garîbu'l-hadîs deyince, hadîslerde geçen mânası hemen kolayca bilinemeyen kelimeler anlaşılır. Bunların açıklanmasıyla meşgul olan ilim dalına da Garîbu'l-hadîs denmiştir. Bu konuda telif edilen önemli eserler şunlardır:

1-Ebu Ubeyd **Kasım b. Sellâm el-Herevî (224 /839), Garîbu'l-**hadîs adıyla hadîslerde geçen anlaşılması zor olan garîb kelimelerin açıklamasını yapan bir eser yazdı.

2- **Zemâhşerî (538/1143), el-Fâik** fî Garîbi'l-Hadîs isimli eserini yazmıştır. Açıklamaları açısından önceki eserlerden iyi olmakla birlikte tertîbi karışıktır. Açıklanan kelimeler kitabın sonunda alfabetik sırayla kaydedilerek karşısında hangi cilt, hangi sayfada açıklandığı gösterilmek suretiyle kullanışlı hale getirilmeye çalışılmıştır.

3- **İbnu'l-Esîr'in (606/1209)** telif ettiği e**n-Nihây**e fî Garîbi'l-Hadîs adlı eseri, bu konuda yazılan eserlerin en kapsamlı olanıdır. Beş cild halinde yayımlanmıştır.

B- ESBÂBU VURÛDİ'L-HADÎS ÇALIŞMALARI

Esbâbu vürûdi'l-hadîs tabiri, hadislerin belli bir sebep, bir vesile veya bir durum dolayısıyla söylenmiş olmasını ifade etmektedir. Hadislerin pek çoğunun ne maksatla söylendiği bilinmemekteyse de, bazılarının vürûd sebebi tespit edilmiştir. Bu alanda kaleme alınıp da günümüze kadar ulaşan iki eser bulunmaktadır.

1- **Suyûtî** (911/1505), **Esbâbü vürûdi'l-hadîs'**inde doksan sekiz hadisin vürud sebebini açıklamıştır.

2- **İbn Hamze el-Huseynî** (1120/1708) ise, **el-Beyân ve't-ta'rîf** adlı eserinde 1154 hadisin vürûd sebebini açıklamıştır.

C- MUHTELİFU'L-HADÎS ÇALIŞMALARI

Görünüşte manaları arasında çelişki (tearuz) görülen veya bir dini delille arasında zıtlık görülen hadisleri ele alarak onları inceleyen ilme muhtelifü'l-hadîs ilmi denilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların en önemli olanları şunlardır:

1- İmam Şafiî (204/819)- **İhtilâfü'l-hadîs**

2- İbn Kuteybe (276/889)- **Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs**

3- Tahâvî (321/933)- **Şerhu meâni'l-âsâr**

4- **İbn Fûrek** (406/1015)- **Müşkilu'l-hadîs.**

Bu eserlerden İmam Şafiî ile Tahavî'nin eserlerinde çelişkili görülen fıkhî hadisler, İbn Kuteybe ile İbn Fûrek'in eserlerinde ise birbiri ile çelişkili görülen akaidle ilgili hadisler inceleme konusu yapılmıştır.

D- ŞERH ÇALIŞMALARI

Hadislerin anlaşılması için yapılan en kapsamlı çalışmalar şerh çalışmaları olmuştur. Şerh çalışmaları yapılırken bundan önceki zikredilen üç tür çalışmaya da müracaat edilir. Yani şarih ihtiyaç duyduğu yerde bilinmeyen kelimeleri (garîbu'l-hadîs)

açıklar. Hadisin anlaşılması için hadisin varid olması ile ilgili bir sebep varsa onu aktarır. Ele aldığı hadis diğer şer'î deliller ile veya başka bir hadisle çelişik görünüyorsa, onu -mümkünse- aralarını telif edip izah ederek ikisinin de çelişik olmadığını göstererek açıklar. Hiçbir izah yolu bulamamışsa onlardan birisini tercih ederek açıklamaya çalışır. Daha önce önemli eserler üzerine yazılan bazı şerh çalışmaları hakkında kısaca bilgi verildiği için, burada tekrar onlardan bahsetme gereği duymuyoruz.

MUHTASAR HADİS USULÜ VE ISTILAHLARI

Rivayet: Hadis metninin senediyle birlikte nakledilmesine denir.

Ravî Hadisi, sünneti adabına uygun rivayet edendir. Hadisi nakledenlere, sened kısmında geçen kişilere ravi denilir.

Mervî: Rivayet edilen hadis veya bilgiye denir.

I- RİVAYET

Hadîsler aktarılırken, onu nakledenlerin de belirtilmesi bir usul haline gelmiştir. Bu sebeple orijinal hadis kaynaklarında, önce hadisin kimler tarafından aktarıldığı belirtilir sonra da hadisin esas metni zikredilir. Bu iki bölüme sened ve metin adı verilir.

Sened: güvenmek, dayanmak anlamına gelen "sened" kelimesi, bir hadîs terimi olarak, metnin başında yer alan ve biri diğerinden almak ve nakletmek suretiyle hadîsi rivâyet eden kişilerin isimlerinin, Rasûlüllah'a (s) varıncaya kadar sayıldığı kısımdır.

Metin: senedde yer alan raviler sıralandıktan sonra, asıl hadîs dediğimiz mananıın yer aldığı kısımdır.

Hadis öğrenmeye **tahammülü'l-hadîs** veya **telakki** adı verilir. Öğretimine ise, **nakl** veya **edâ'** denilir. Hadis öğreniminde öğrencinin uyması gereken kurallara Adâbu tâlibi'l-hadîs, hocanın uyması gereken kurallara Adâbu'l-muhaddis denilir.

Hadis Tahammül ve Eda Yolları (Öğrenme ve Öğretme Usulleri) , 8 tanedir:

a-Semâ : Öğrencinin hocadan rivayeti işiterek alması.

b-Kıraat: Öğrencinin hocaya kendisinin veya başkasının okuduğu hadisi dinleyerek, rivayeti alması

c-İcazet: Hocanın kitabındaki veya duyduğu hadisleri rivayet için öğrenciye izin vermesi.

d- Kitabet: Hocanın bir miktar hadisi yazıp veya yazdırıp öğrenciye göndermesi

e- Münavele: Öğrenciye hocanın yazılı bir hadis kitabını rivayet etmesi için vermesi

f- İ'lâm: Hocanın hadis kitabını – bu benim rivayetimdir- diye öğrenciye bildirmesi

g-Vasıyyet: Uzun yola çıkan veya vefatı yaklaşan hocanın kitabını birine vasiyet etmesi

h-Vicade: Yazılı bir hadis kitabının (yazarı olan hoca ile görüşmeden) herhangi bir yerde bulunmasına denir.

Hadis Okuma Metodları:

Hadis Öğretiminde üç çeşit metoddan söz edilir. Bunlar:

a-Serd usulü: Hadislerin okunup geçilmesidir. Hadiste birikim sahibi olanlar için uygulanır.

b-el-Hall ve'l-bahs usulü: Sened ve metinde açıklama ihtiyacı duyulan yerlerin açıklanarak okunmasıdır.

c-İm'an usulü: Sened ve metinde açıklanacak şeylerin dışında tafsilatlı bilgiler verilmesi, konu ile ilgili hikaye anlatılması ve edebi tartışmalar yapılması şeklinde uygulanır.

Rivayet çeşitleri: (rivayetin sıfatı)

a-Lafzan rivayet: Hadislerin kelimesi kelimesine aynen aktarılmasıdır. Özellikle, dua özelliği taşıyan, cevâmiu'l-kelim (veciz ifadeli) olan hadislerin lafzen rivayeti gerekli görülmüştür.

b- Ma'na ile Rivayet: Hadislerin manalarını bozmamak kaydı ile farklı kelime ve ifadelerle rivayet edilmesidir. Hadislerin büyük çoğunluğu bu şekilde rivayet edilmiştir. Ma'na ile rivayette bulunan kişinini lafızların anlamını, anlam değişikliğine yol açacak şeyleri iyi bilmesi gerekir. Lafzını bilen kimse mana ile rivayet etmemelidir. Hadislerin yazılı kaynaklara geçmesinden sonra ma'na ile rivayet caiz görülmemiştir. Hadisler yazılı kitaplarda toplandığı için, bugün hadisler, artık kitaplardan lafzı ile rivayet edilmelidir/aktarılmalıdır.

II-RAVÎ

Ravinin rivayetinin kabul edilebilmesi için **adalet** ve **zabt** olarak iki ana bölümde yer alan on eleştiri noktasından geçip, bu tür kusurlarının olmadığının tespit edilmesi gerekir. Bu on eleştiri konusuna **el-Metâınu'l-aşera** denilir. Ravilerin hadislerinin kabul edilmesi için bu tenkit noktaları yönüyle bir kusurları olmamalıdır. Bunları tespit etmek için yapılan çalışmalara **Cerh ve ta'dîl** denilir.

Cerh ve ta'dîl: Bu ilim dalında, râvîlerin doğruluk ve güvenirlik yönlerinden durumları ortaya konur. **Cerh**, terim olarak, hafız ve mutkin bir hadis aliminin, ravide veya rivayetinde bulunan bir kusur sebebiyle ravinin rivayetini reddetmesi veya güvenilir bir ravi olmadığını belirtmesidir. **Ta'dil** ise aynı mertebede bulunan alimin, bir ravinin adalet ve zabt şartlarına (niteliklerine) sahip olduğuna (hadis rivayetine ehil olduğuna) hükmetmesidir.

A. Ravide Aranan Nitelikler

Ravinin güvenilir (sika) sayılması için, onda dindarlığı, sözüne güvenirliği (**adaleti**) ve hafızasının hadis aktarma kabiliyetine sahip olup olmadığı (**zabtı**) ile ilgili bazı nitelikler aranır.

1-Adâlet, kişinin, dinin hükümlerine uygun yaşaması, halk nazarında şahsiyetini zedeleyecek söz ve işlerden kaçınması demektir. Ravinin müslüman, temyîz kabiliyetine sahip (âkıl) ve bulûğa ermiş (bâliğ) olma şartları da adâlet vasfı içinde mütâlaa edilir. Başkasına hadis nakledecek olan kimsede bu niteliklerin bulunması gerekir. Ravinin adalet yönünün tespitinde beş husus dikkate alınır. **Bu kusurların hiçbirisi kendisinde olmayan ravi için, ada-**

let sahibi ravi denilir. Bu özellikler şunlardır:

a- **Kizbü'r-ravî:** Hadis rivayetinde yalan söyleyen ravinin, uydurma hadisleri bilerek aktaran ravinin rivayetleri alınmaz. Bu, ravi açısından en büyük kusur ve cerh sebebidir.

b- **İttihamü'r-râvî bi'l-kizb:** Ravinin günlük hayatında yalan söylemekle suçlanmasıdır. Bu da önemli bir cerh sebebidir.

c- **Fısku'r-râvî**. Dinin emir ve yasaklarına riayet etmeyen, bu konuda yaptığı hatalara aldırmayan ravi için kullanılan bir cerh sebebidir.

d- **Bid'atü'r-râvî**. Dinin özüne, kitap sünnete aykırı, bir takım düşüncelere inanmak. Ravi bu düşüncelerin propagandasını yapan bir kimse ise onun rivayetlerine güven duyulmaz.

e- **Cehâletü'r-râvî**. Ravinin tanınmaması demektedir. Şayet ravinin kendisi bilinmiyorsa bu raviye **mechûlu'l-ayn**, ismi biliniyor ancak rivayete ehil olup olmadığı ile ilgili bilgi bulunamıyorsa bu raviye **mechûlu'l-hal** denilir.

Bunların dışında adalet için, (Müslüman olma, akıllı olma, büluğ çağına ermiş olma, takva ve müruet (şahsiyetli, vakar) sahibi olmak da gerekli görülmüştür.

2-Zabt ise, ravinin öğrenmiş olduğu bir hadîsi, başkasına nakledinceye (edâ edinceye) kadar, öğrendiği gibi koruması demektir. Bundan da, hadîsi ezberden rivayet edecekse onu ezberinde tutabilmesi, kitabından rivayet edecekse kitabını tahriflerden koruyabilmesi, mânâ ile rivayet edecekse mânâyı bozup bozmayacak şeyleri bilmesi kastedilir. Bu kusurlar beş tanedir:

a- **Kesratu'l-galat**: Ravinin rivayetinde çok yanlış yapması

b- **Fartu'l-gafle:** Ravinin dalgın ve gafil bir özellik taşıması

c- **Sûu'l-hıfz:** Ravinin hafızasının hadisleri öğrenip doğru aktarma için yeterli olmaması.

d- **Vehm**: Hadisin sened ve metninde doğru sanarak yanlış şeyler aktarması.

e- **Muhalefetu's-sikât:** Ravinin kendisinden daha güvenilir ravilerin rivayetlerine ters düşen rivayette bulunması.

Bu eleştirilen kusurları taşımayan raviler için, sika, sebt, adl, huccet gibi ta'dîl lafızları kullanılır. Bu kusurları taşıyan raviler için de kusurlarına göre değişmek üzere, ekzebu'n-nas, metruk, gibi cerh lafızları kullanılır.

Güvenilir ravileri bir araya toplayıp tanıtan eserler yazılmıştır. **Zehebî'nin (748/1347) Tezkiratü'l-huffaz, İbn Hibban'ın (354/965) Kitabü's-sikât** adlı eserleri bunlar arasındadır.

Zayıf olan hadisleri tanıtmak amacıyla da eserler telif edilmiştir. **Buharî'nin (256/870)Kitabu'd-duafai's-sağîr, Nesaî'nin (303/) Kitabu'd-duafa ve'l-metrûkîn, Zehebî'nin (748/1347) Mizanü'l-itidâl** ve **el-Muğnî fi'd-duafa**' adlı eserleri, zayıf veya rivayeti alınmayan ravilerin incelendiği eserlerdir.

Burhaneddin el-Halebî'nin (841/1437) el-Keşfu'l-hasîs ammen rumiye bi vad'i'l-hadîs adlı eseri ise, hadis uydurmakla suçlanan ravilerle ilgili bir eserdir.

III- MERVÎ

Aktarılan hadisler, çeşitli özelliklerine göre bir takım adlarla anılmışlardır. Bunların ayrı ayrı ve alfabetik sıra ile tanıtılması mümkündür. Ancak onların belli özelliklerine göre tasniflerini dikkate alarak tanıtılması durumunda, daha iyi kavranılabileceği ve akılda tutulabileceği için, bu tür tanıtım yolu tercih edilecektir.

A- Hadisin Nispet Edildiği Kaynağa Göre Sınıflandırılması

1-**Kudsî Hadis**: Manası, Allah tarafından Hz. Peygambere ilham olunan, onun da kendi lafızları ile aktardığı hadislere denir. Bunlara Rabbanî veya İlâhî hadisler de denilmiştir. Bunlar Kur'an ayetleri gibi değildirler. Mütevatir olarak nakledilmemişlerdir. Bu sebeple bunlar hadis rivayet kriterlerine göre değerlendirilirler. Bu alanda yapılan çeşitli çalışmalar vardır. H. Hüsnü Erdem tarafından İlahi Hadisler ve Kırk Kudsî hadis adlı iki çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

2-- **Merfû Hadis**: Hz. Peygamberin bizzat kendisine atfedilerek nakledilen söz, fiil ve takrirlere denilir. Bu hadislerde aktarılan bilgi veya davranışın açıkça Hz. Peygamber'e ait olduğu belli ise bunlara **sarahaten merfu** denilir. Açıkça bu belli olmaz da, nakledilen hadisin muhtevasından ona ait olduğu anlaşılıyorsa bunlara **hükmen merfu** denilir. Sahabenin, (şunu yapmakla emrolunmuştuk, şöyle yapıyorduk...) gibi ifadeleri ile aktarılan hadisler, hükmen merfu sayılmaktadır.

3- **Mevkûf Hadis**: Aktarılan söz ve davranışın Herhangi bir sahabiye isnat edilmesi durumunda bu hadislere mevkuf hadis denilir. Yani bu sözü söyleyen veya o işi yapan sahabidir, Hz. Peygamber değildir.

4- **Maktû' Hadis**: Tabiûndan birine ait olan söz, fiil ve davranışlara maktû hadis denilir.

Bu konuda şuna dikkat edilmesi gerekir; Bu dört çeşit adlandırma bir hadisin sadece kime atfen aktarıldığını gösterir. Bunların mutlaka sahih ve doğru bir haber olduğu anlamına gelmez. Yani bu dört hadis türünden her birinin sahih, zayıf hatta mevzû olması mümkündür. Bunlar sadece rivayetin isnad edildiği kaynağa göre bir adlandırmadır.

B-Hadisleri Aktaran Ravilerin Azlık veya Çokluğuna Göre Sınıflandırılması

Hz. Peygamberden aktarılan her bir hadisin rivayeti daha sonraki dönemlere, farklı şekilde ulaşmıştır. Bir kısmı oldukça çok senedle (kanalla) aktarılırken, bir kısımın aktarılması ise daha az sayıda kanalla sonraki döneme intikal etmiştir. Bu yönüyle hadisler mütevatir ve haber-i vahid (veya Âhad haber) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

1- **Mütevatir Hadis**: Yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan sayıdaki raviler topluluğunun her rivayet tabakasında birbirlerinden aktarageldiği hadislere mütevatir hadis denilir. Rivayeti aktaranların bu haberi ya bizzat işitmeleri veya görmeleri gerekir. Kendi mantıki çıkarımları ile aktardıkları haber, müte-

vatir haber olmaz. Mütevatir de ikiye ayrılır. Aktarılan mütevatir haberin tüm rivayetleri aynı lafızlarla aktarılmışsa buna lafzen mütevatir adı verilir. Ancak mütevatir bir rivayetin lafızları farklı olmakla beraber, aktarılan bilgiler öz olarak aynı anlama geliyorsa buna ma'nevi mütevatir adı verilir.

Mütevatir hadis sayısı tüm hadislere nispetle oldukça azdır. En fazla verilen rakama göre üçyüz civarında olduğu söylenmiştir. Bunların çoğunluğu da ma'nevi mütevatirdir. **En az bulunan hadis çeşidi ise lafzî mütevatir hadistir.** Mütevatir hadis kesin bilgi ifade ettiği için, onun sened ve metin yönünden tenkidi düşünülmez, tenkid dışı kabul edilir. Tenkide tabi tutulmadan sahih, sağlam bir haber olarak kabul edilir. Mütevatir hadis, dini her konuda (akaid, fıkıh, tergîb ve terhîb alanında) bir delildir (huccettir).

2- Haber-i Vahid (Ahad Hadis). Rivayet yönüyle mütevatir seviyesine ulaşmayan, o kadar çok kanaldan rivayet edilmeyen habere haber-i vahid denilir. Hadislerin büyük çoğunluğu haber-i vahid olarak rivayet olunmuştur.

Haber-i vahidler de kendi içinde üç gruba ayrılmıştır.

a- Meşhur: Her rivayet tabakasında en az üç ravi tarafından rivayet edilen ama mütevatir seviyesine ulaşmayan hadise meşhur hadis denilir. Fıkıhçılar buna müstefiz adını vermişlerdir.

b- Azîz : Her rivayet tabakasında en az iki ravi tarafından aktarılan ama meşhur seviyesine ulaşmayan hadise denir.

c- Garîb : Her rivayet tabakasında bir ravi tarafından rivayet edilen veya herhangi bir tabakasında ravi sayısı bire düşen hadise denilir.

Haber-i vahit olarak aktarılan hadisler, **usulcülere göre kesin (yakînî) bilgi ifade etmezler, zan (şüpheli) bilgi ifade eder.** Bu sebeple haber-i vahit olarak aktarılan hadisler, hem sened hem de metin yönüyle incelenip tenkide tabi tutulurlar. Bunun sonucuna göre de ya kabul edilip sahih veya hasen bir hadis sayılırlar veya zayıf veya mevzu bir hadis olarak değerlendirilirler. Özellikle bu tür haberlerin sıhhat durumunun tespiti önem arzeder. Şimdi de sıhhat durumuna göre hadis çeşitlerini tanıyalım.

C-Hadisin Sıhhat Yönüyle Sınıflandırılması:

1- Sahîh Hadis: Adalet ve zabt şartları açısından sağlam olan ravilerin, muttasıl (kesintisiz) bir senedle rivayet ettikleri şaz ve illetli olmayan hadise, sahih hadis denilir. Bazı alimler, bir hadisin sahih sayılabilmesi için, bu beş temel şarta bazı şartlar ilave etmişlerdir. Buhârî, hadisin sahih sayılması için, hadisi aktaran her ravinin, hadisi aldığı ravi ile görüştüğünün sabit olmasını (**sübûtu'l-likâ**) şart koşmuştur. Müslim ise, onların görüşebilmesinin mümkün olmasını, aynı dönemde yaşamış olmasını (**muâsarat**) yeterli görmüştür. Sahih hadis ikiye ayrılır:

a- Sahih li zatihi: Yukarıda verilen sahih hadis tanımına uyan hadisler sahih li zatihi olarak adlandırılırlar.

b- Sahih li gayrihi: Sahih hadis şartlarını genel olarak taşıyan, ancak senedinde yer alan bir ravisinin zabtı zayıf olan bir hadis, sahih ve sağlam senedle gelen başka bir rivayetle destekleniyorsa, bu hadis sahih li gayrihi olur. Yani bu rivayetin desteklemesiyle sahih mertebesine çıkmış olur. Sahih hadis anlamına gelmek üzere bazı hadisçiler **ceyyid hadis** veya **kavî hadis** tabirini kullanmışlardır.

Önemli not: Hadisin sahih olması ile, senedinin sahih (sahîhu'l-isnâd) olması aynı şey değildir. Senedi sahih olan bir hadisin, metni sahih olmayabilir. Sahih hadis tabiri ise, hem senedi hem de metni sahih hadis demektir.

2- Hasen Hadis : Sahih hadis ile zayıf hadis arasında yer alan hadis türüdür. Bu hadisi sahih olmaktan çıkaran yegane sebep, senedindeki bir ravinin zabt (hafıza) yönünün, sahih hadis ravileri kadar güçlü olmamasıdır. Bu da iki çeşittir.

a- Hasen li zatihi: Adalet sahibi ravilerin, zabt yönü güçlü olmayan bir ravinin bulunduğu muttasıl bir senedle aktardıkları, şaz ve illetli olmayan hadise denir.

b- Hasen li gayrihi: İsnadında zayıf bir ravinin yer aldığı bir hadis, başka rivayetlerle desteklenmesi durumunda hasen seviyesine çıkarsa buna hasen li gayrihi denilir. Sahih hadiste olduğu gibi, hasenu'l-isnad tabiri, bir hadisin sadece senedinin hasen olduğunu ifade eder, aktarılan hadis metninin de hasen olduğu anlamına gelmez. Çünkü metin de değerlendirilince hadisin hasen olup olmadığı anlaşılır. **Hasen hadis ayrımını ilk defa dile getiren veya kullanımını yaygınlaştıranın Tirmizî olduğu belirtilmiştir.** Nitekim o, sahihinde aktardığı hadisleri değerlendirirken bu tabiri sık sık kullanmaktadır.

Genel olarak sahih hadisin fıkıh, tergib ve terhib, amellerin faziletleri gibi konularda delil olduğu kabul edilmiştir. Nazari olarak sahih haber-i vahidin akaid alanında delil olmayacağı, -ancak mütevatir hadisin delil olabileceği- söylenmişse de, akaid kitaplarında bunların kullanıldığı görülmektedir.

3- Zayıf Hadis: Sahih veya hasen hadisin özelliklerinden birini veya birkaçını taşımayan hadislere zayıf hadis denilmiştir. Hadislerdeki zayıflık yönü çeşitlidir. Hadisteki zayıflık yönü arttıkça, hadisin zayıflığı da artar. Zayıf hadis çeşitlerini elliye kadar çıkaranlar olmuştur. Bunların bir kısmı daha çok kullanılır. Biz bunlardan bir kaçını burada kısaca tarif etmek istiyoruz.

Senedinde İnkıta Olması (Ravi düşmesi) Sebebiyle Zayıf Sayılan Hadisler

a- Mürsel hadis: Tabiinin, hadisi aldığı sahabiyi belirtmeksizin, doğrudan Rasulullah'tan rivayet ettiği hadistir. Senedinden bir ravi düştüğü için bu zayıf sayılmıştır. Ebu Hanife ve İmam Malik mürsel hadisin delil olacağını söylemişlerdir. Bazen sahabinin de hadisi Rasulullah'dan duymayıp bir başka sahabiden duyduğu hadisi, doğrudan Rasulullah'dan

aktardığı hadisler olmuştur. Bunlara ise, **sahabi mürseli** denilir.

b- Munkatı' hadis: Senedinin bir yerinde kopukluk olan hadistir. Kopukluk, ravinin eksik olduğu yerdeki ravi ile ondan önce yaşayan ravi arasında olursa buna **açık inkıta**, aynı devirde yaşayıp birbirinden hadis almayan iki raviden birisi düşerse buna **gizli inkıta** denir.

c- Mu'dal hadis: Senedinin bir yerinde peşpeşe iki veya daha fazla ravi düşen hadise denir.

d- Müdelles hadis: Bir ravinin hadis aldığı hocasından işitmediği bir hadisi, sanki işitmiş gibi ondan rivayet etmesine, muasırı olduğu halde görüşmediği bir kimseden hadis rivayet etmesine, seneddeki zayıf raviyi çıkarıp veya bilinmeyen bir diğer adıyla zikrederek rivayet etmesine tedlis denir. Bu tür hadislere de müdelles hadis denir. Buradaki zayıflık, rivayette veya ravide bulunan bir kusurun gizlenmesinden kaynaklanmaktadır.

e- Muallak hadis : Senedin ibtidasından (baş tarafından) bir ya da birkaç raviyi düşürerek rivayet edilmesine muallak hadis denilir. Bazen senedin baş tarafı tümüyle düşürülerek sahabiden veya Rasulullah'dan rivayet edildiği de olmaktadır. Kütüb-i sitte müellifleri içinde, muallak hadisi eserinde en çok kaydeden müellif Buhârî olmuştur. Sahih'inde 1341 muallak rivayet olduğu tespit edilmiştir.

Bu beş tür hadisteki zayıflığın sebebi senedlerindeki kopukluk (ravi düşmesidir).

Senedindeki Ravinin Cerhedilmesi (tenkit edilmesi) Sebebiyle Zayıf Sayılan Hadisler

f- Şâz hadis: Rivayeti kabul edilen sağlam (sika) bir ravinin, sika ravilerin veya kendinden daha sika sayılan bir ravinin rivayetine muhalif rivayet ettiği hadistir.

g- Muallel hadis: Dış görünüşü itibariyle sahih olan bir hadis, bu sıhhatini yok edecek gizli bir kusur taşıyorsa buna muallel hadis denilir. Bu kusura da illet adı verilmektedir. Mevkuf olan bir hadisi merfu olarak rivayet etmek gibi kusurlar, o hadisin sıhhatini yok eder, muallel hadis haline getirir. Bununla ilgilenen alt bilim dalına **İlelu'l-hadîs** adı verilir.

h- Münker hadis: Zayıf, cerhedilen bir ravinin, sağlam, sika olan bir ravinin rivayetine aykırı bir hadisi rivayet etmesidir. Buna münker hadis denilir.

i- Metruk hadis: Yalan söylemekle suçlanan (müttehem bi'l-kizb) bir ravinin yalnız başına rivayet ettiği hadistir. Günlük hayatında yalan söyleyen bu ravinin, hadis rivayetinde de yalan söylemesinden endişe edilerek rivayeti reddolunur.

k- Müdrec hadis: Rivayetin aslında olmayan bir sözün, ifadenin, herhangi bir ravi tarafından rivayete eklenerek aktarıldığı hadise müdrec hadis denir. Bunun yapılmasına da idrac ismi verilir.

l- Muzdarip hadis. Güvenilirlik, sıhhat yönüyle aynı seviyede olan ve iki ayrı senedle aktarılan iki hadis, anlam yönüyle birbirinin zıddı olan ifadeler taşıyorsa bu iki hadise de muzdarib hadis adı verilir.

Ferd hadis: Tek bir kanal (rivayet senedi) ile gelen hadise denilir.

Metin bakımından aynı veya benzeri bir rivayet, önceki hadisin senedindeki bir ravi ile birleşerek rivayet edilmişse bu ikinci hadis, birinci hadisin **mutabii** sayılır. Mutabii sayılan rivayet, en azından önceki hadisin senediyle sahabi ravide birleşir.

Şayet tek bir kanal (rivayet senedi) ile gelen ferd hadisin metin bakımından aynı veya benzeri bir rivayet, başka bir sahabiden rivayet ediliyorsa, bu ikinci rivayete **şahid** adı verilir. Mutabi veya şahid rivayetler tek bir senedle gelen rivayeti destekleyerek güçlendirmiş olurlar.

D- HADİS İLMİNDE KULLANILAN BAZI ISTILAHLAR

Yukarıda konular anlatılırken, hadis alanında kullanılan bir takım tanım ve ıstılahlar açıklanıp izah edilmiştir. Hadis ilmi özellikle usul alanı, ıstılahların oldukça yoğun kullanıldığı bir alandır. Ancak bu tür ıstılahların bilinmesi ile çözülebilecek sorular sınavlarda çıkabilmektedir. Bu sebeple önemli gördüğümüz ve ihtiyaç duyulacağını tahmin ettiğimiz bazı ıstılahları da burada kısaca tanıtmak istiyoruz.

Âlî İsnâd- Nâzil İsnâd: Aynı rivayetin, birden fazla isnadından, hadisin kaynağı olan şahsa (Hz. Peygamber'e, sahabeye veya tabiiye), diğerlerine oranla daha az sayıdaki ravi ile ulaşan senede âlî isnad denir. Daha çok ravi ile ulaşan diğer isnada ise nâzil isnad denilir.

Dâru'l-hadîs: Hadis ve hadis ilimlerini okutmak amacıyla kurulan eğitim kurumuna dâru'l-hadîs denilir. **İlk Daru'l-Hadîs, Nureddin Zengi tarafından (563/1168) yılında Şam'da Dâru'l-hadîsi'n-nûriyye** adıyla kurulmuştur. **Buranın ilk hocası** da tarihçi ve hadisçi olan **İbn Asakir** (571/1176) olmuştur. **Anadolu'da ilk dâru'l-hadis, Şemseddin Cüveynî tarafından Sivas'ta** kurulmuştur. **Selçuklular ilk dâru'l-hadisi Çankırı'da** kurmuşlardır. Osmanlılar ise ilk dâru'l-hadîsi Bursa'da kurmuşlardır.

Dirâyetü'l-hadîs ilmi- Rivayetü'l-hadîs ilmi: Rivayet edilen hadislerin hangi durumlarda kabul, hangi durumlarda reddedileceğini inceleyen ilim dalına dirâyetü'l-hadîs ilmi denilir. Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleri ile vasıflarını aktaran hadislerin rivayet edilmesini konu edinen ilme ise rivâyetü'l-hadîs ilmi denilir.

Hadîs: Hz. Peygambere ait olan her çeşit, söz, fiil, takrîr (onaylama) ile onun halini anlatan habere hadis denilir.

Sünnet: Hz. Peygamber'in hayatında takip ettiği yaşam tarzı, davranışlarına sünnet denilir. Pratikte bazen sünnet ve hadisin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

Sünnet-i Huda: Rasulullah'ın dinin bir gereği olarak yaptığı davranışlarına denir.

Sünnet-i Zevâid: Rasulullah'ın dinin bir gereği olmaksızın yaptığı, beşer olmasından kaynaklanan davranışlarına (yeme, içme, uyuma vb.) denir.

Haber: Hz. Peygamberden, sahabeden veya tabiundan aktarılan

her türlü rivayete denilir. Bazı alimler Rasulullah'dan aktarılana hadis, diğerlerinden aktarılana haber demişlerdir.

Eser: Sahabe ve tabiun'dan nakledilen söz fiil ve takrirlere eser denilir. Rasulullah'tan (s) aktarılan her tür söz, fiil ve takrire de eser diyenler olmuştur.

Ashâbu'l-hadîs: İnsanı ilgilendiren her türlü meseleyi ayet ve hadislerin zahiri anlamlarını dikkate alarak çözmeye çalışan, genel olarak kıyasa karşı olan alimlere denilir. Zahirîler, Hicaz alimleri, Ahmed b. Hanbel ve hadiscilerin büyük çoğunluğu ashâbu'l-hadîs olarak kabul edilir.

Ashâbu'r-re'y: Ayet ve hadislerden ictihad, kıyas gibi yollarla bir takım genel prensipler çıkarıp insanı ilgilendiren her türlü meseleyi, onlarla çözmeye çalışan alimlere denir. Özellikle Hanefiler, kısmen Malikiler, ashâbu'r-re'y olarak kabul edilir.

Sünnette Evrensellik ve Yerellik: Hz. Peygamberin risaletinden kaynaklanan ve tüm insanlara rehberlik eden tutum ve davranışlarına evrensellik veya evrensel boyut denilir. Onun yaşadığı bölgenin ve dönemin şartlarından kaynaklanan, bir beşer olarak ortaya koyduğu davranışlarına yerellik veya yerel boyut denilir.

Mahfûz- Şâz: Sened veya metin yönüyle aralarında çelişki olan iki hadisten, ravileri, senedi diğerinden daha sağlam olanına mahfûz, diğerine ise şâz denilir.

Makbûl - Merdûd: Hz. Peygambere nispet edilen ve aralarında tezat olan iki hadisten, sened veya metin yönünden Rasulullah'a ait olma ihtimali daha güçlü olan hadise makbul, diğerine merdûd denilir.

Ma'rûf - münker: Bir hadisin iki rivayetinden, rivayette daha güvenilir olan ravinin rivayetine ma'ruf, diğerinin rivayetine münker denilir.

Sened Tenkidi: Hadisi aktaran ravilerin adalet ve zabt yönden güvenilirliklerinin ve rivayeti birbirlerinden almalarının mümkün olup olmadığının tetkik edilip değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmaların tümüne sened tenkidi denir.

Metin Tenkidi: Rivayet edilen hadisin kabul edilebilmesi için lafız ve manasının bozuk olmaması, metninin, Kur'an'a, sahih sünnete, tarihi gerçeklere, dinin esaslarına, uygun olması gerekir. Rivayetin bu yönlerden değerlendirilmesine metin tenkidi denir.

Müttefekun aleyh: Hadis alimlerinin çoğunun bir hadisin sahih olduğunda ittifak etmesine denir. Bazen Buharî ve Müslim'in her ikisinin de sahihlerine aldığı hadisler için de bu ifade kullanılır.

Terğîb ve terhîb: İnsanları iyi ve güzel amellere teşvik eden, kötü amellerden sakındıran hadis külliyatı (veya eserleri) için kullanılan bir tabirdir.

Zevaid: Belli bir hadis kitabında bulunup da diğer bir kitapta olmayan hadislere, o kitabın diğerine nispetle zevaidi denilir.

HADİS TESTLERİ

1- Kur'an'da "Kadınlara iyilikle muamele edin" (Nisâ s., 19) buyrulmuştur. Hz. Peygamber de, "*Kadınların hakları konusunda Allah'tan sakınınız. Şüphesiz siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız.*" (İbn Mâce, Mnâsik, 84) buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bu hadisi onun Kur'an'la ilgili hangi görevinin yerine getirilmesi ile ilgilidir?

A) Teblîğ

B) Teşrî'

C) Temsîl

D) Te'yît

E) Tebyin

2- Hz. Peygamber (s), bir kadının halası veya teyzesi üzerine aynı kişi tarafından nikahlanılmasını yasaklamıştır. (Bkz., Müslim, Nikah, 37). Bu onun hangi yetkisi ile ilgilidir?

A) Tebyîn

B) Teşrî'

C) Davet

E) Teblîğ

E) Temsil

3- Hz. Peygamber döneminde hadisler daha çok hangi yolla muhafaza edilmiştir?

A) Hafıza/ezber

B) Yazı

C) Tedvin

D) Tasnif

E) Kitabet

4- Hz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebî'nin hemen yanında kurulan binada genç ve bekar sahabiler kalmış ve onlar Nebî(s) tarafından eğitilmişlerdir. Onun eğitiminde yetişen bu sahabilere ne ad verilmişti?

A) Ashâb-ı Kehf

B) Sahabe

C) Ashâb-ı suffe

D) Ashâb-ı Uhdûd

E) Ashabul Guraba

5- Sahabe arasında hadis yazımı konusunda en meşhur olan sahabi kimdir?

A) Ebu Hureyre

B) Ebu Bekr

C) Abdullah b. Amr b. As

D) Halid b. Velid

E) Hz. Ömer

6- Hz. Peygamber'in yaptığı konuşma hoşuna gittiği için kendisine yazılıp verilmesini isteyen sahabi kimdir?

A) Ebu Ubeyde

B) Ebu Şah

C) Ebu Talha

D) Hz. Ömer

E) Hz. Zeyd bin Sabit

7- Es- Sahîfetü's-Sâdıka isimli hadis mecmuasını yazan kimdir?

A) Abdullah b. Mes'ûd

B) Abdullah b. Abbas

C) Hz. Ali

D)Abdullah b. Amr b. As

E) Ebu Hureyre

8- Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamber döneminde kaleme alınan yazılı belgelerden birisi değildir?

A) Mushaf
B) İslam'a davet mektupları
C) Nüfus sayımı
D) Medine vesikası
E) Emirnameler

9- Muhammed Hamîdullah, Hz. Peygamber ve ilk dört halife dönemine ait belgeleri hangi eserinde toplayıp yayınlamıştır?

A) İslam Peygamberi
B) İslam Müesseselerine Giriş
C) el-Vesâiku's-Siyasiyye
D) İslam'da Devlet İdaresi
E) Ashab-ı güzin

10- En son vefat eden sahabi kimdir?

A) Enes b. Malik
B) Ebu't-Tufeyl
C) Talha b. Ubeydullah
D) Abdurrahman b. Avf
E) Bilali Habeşi

11- Aşağıdaki eserlerden hangisi sahabe biyografisi (tanıtımı) konusundaki en kapsamlı eserdir?

A) Üsdü'l-Gâbe
B) el-İsâbe
C) et-Tabakatü'l-kübrâ
D) el-İstiâb
E) El İstinbat

12- Aşağıdakilerden hangisi binin üzerinde hadis rivayet eden sahabilerden değildir?

A) Hz. Ebu Bekr
B) Abdullah b. Ömer
C) Hz. Aişe
D) Cabir b. Abdillah
E) Abdullah bin Amr

13- Aşağıdaki terimlerden hangisi binden az hadis rivayet eden sahabileri ifade etmek için kullanılır?

A) Muksirûn
B) Muhadramûn
C) Muhacirûn
D) Mukıllûn
E) Müfessirun

14- İki binden çok hadis rivayet eden sahabileri ifade etmek için hangi terim kullanılır?

A)Ashâbu'l-elf
B) Ashâbu'l-elfeyn
C) Ashâbu'l-ulûf
D) Hiç biri
E) Ashabu Elfân

15- Hadisleri devlet eliyle toplatmak isteyen ancak daha sonra bundan vazgeçen halife kimdir?

A) Hz. Ebu Bekr
B) Hz. Ömer
C) Hz. Osman
D) Ömer b. Abdulaziz
E) Hz. Ali

16- Aşağıdakilerden hangisi muhadram denilen kimselerdendir?

A) Üveys el-Karanî
B) Hasan el-Basrî
C) Ebu Zerr el-Gıfârî
D) Kasım b. Muhammed
E) Ebu Hureyre

17- Fukahâ-i Seb'a olarak tanınan alimler hangi tabakadandır?

A) Tabiûn B) Etbau't-tabiîn
C) Sahabe D) Ensar
E) Muhacir

18- Hadislerin toplanması (Tedvînü'l-hadîs) hangi dönemde gerçekleştirilmiştir?

A) Etbau't-tabiîn döneminde
B) Sahabe döneminde
C) H. 3. Asırda
D) Tabiûn döneminde
E) Rasulullah döneminde

19- Hadis ravilerini ve onların çeşitli yönlerini inceleyen ilim dalı hangisidir?

A) İlmu't- tabakat
B) İlmu's-sened
C) İlmu'-ricâl
D) İlmu'l-mütûn
E) İlmü'l-hadis

20- Aşağıdakilerden hangisi hadislerin toplanıp sonraki kuşaklara aktarılması dönemlerinden birisi değildir?

A) Kitabet B) Teksîr
C) Tasnîf D) Tedvîn
E) Tezhip

21- Aşağıdakilerden hangisi Hemmâm b. Münebbih tarafından yazılmıştır?

A) Kitabu'l-Câmi'
B) es- Sahîfetü's-Sâdıka
C) el-Muvatta'
D) es-Sahîfetü's-sahîha
E) El-istiab

22- Hadislerin resmi olarak toplanmasını başlatan halife kimdir?

A) Hz. Ebu Bekr
B) Hz. Ömer
C) Ömer b. Abdulaziz
D) Hişam b. Abdilmelik
E) Hz. Ali

23- Hadislerin resmi olarak toplanmasında en büyük hizmeti veren alim kimdir?

A) Ali ibnü'l-Medinî
B) Hasan el-Basrî
C) İbn Şihab ez-Zuhrî
D) Katade
E) Malik bin Enes

24- Hadislerin tasnif edilerek bir kitap halinde toplandığı Zeyd b. Ali'nin kitabının adı nedir?

A) El-Mecmûu'l-hadîsî
B) el-Câmi'
C) el-Muvatta'
D) Hiçbiri
E) Musanneh

25- Hz. Peygamberin hanımlarından hadis rivayeti alanında en meşhur olanı kimdir?

A) Hz. Hatice
B) Hz. Ümmü Seleme
C) Hz. Hafsa
D) Hz. Aişe
E) Hz. Zeynep

26- Aşağıdakilerden hangisi muksirûndan birisidir?

A) Hz. Ali
B) Hz. Ömer
C) Enes b. Malik
D) Abdurrahman b. Avf
E) Hz. Osman

27- Aşağıdaki eserlerden hangisi Kütüb-i sitte'den birisi değildir?

A) Sahîhu Buharî
B) Sünenü Ebî Davud
C) Sünenü İbn Mace
D) Sünenü'd-Dârimî
E) Sünen-i Tirmizi

28- Hadis usulünde "sened" ne anlama gelir?

A) Hadisi nakleden raviler zinciri
B)Yazılı belge
C) Hadisleri aktarma
D) Sağlam ravi
E) Hadisin güvenilirliği

29- Aşağıdakilerden hangisi ale'r-ricâl tasnifle yazılmış bir eserdir?

A) İbn Huzeyme - Sahîh
B) Taberanî- el-Mu'cemü'l-kebîr
C) Malik- Muvatta'
D) Darimî- es-Sünen
E) Hiçbiri

30- Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki hadisleri konularına göre tasnif eden alim kimdir?

A) Beyhakî
B) Suyûtî
C) Ahmed Abdurrahman es-Saatî
D) Beğavî
E) Taberani

31- Rasulullah'ın Sahabenin bir şeyi yaptığını görüp, itiraz etmemesi ve onu onaylamasına hadis ilminde ne ad verilmiştir?

A) Tebyîn
B) Te'kîd
C) Takrîr
D) Muvafakat
E) Tasdik

32- Aşağıdakilerden hangisi Buharî'nin Sahîh'i üzerine şerh çalışması yapmıştır?

A) Kirmânî
B) Mamer b. Raşid
C) Yahya b. Main
D) Ebu Davud et-Tayalisî
E) Suyuti

33- Aşağıdakilerden hangisi Müslim'in Sahîh'i üzerine şerh çalışması yapmamıştır?

A) Nevevî
B) Kadî Iyâz
C) Ahmed Davudoğlu
D) Abdurrezzak
E) Hiçbiri

34- Hz. Peygamber'in dini açıklama özelliği olmayan ve bir insan olması sebebiyle yaptığı beşerî davranışlarına ne denilir?

A) Takrirî sünnet
B) Zevâid sünnet
C) Talimî sünnet
D) Hüdaî sünnet
E) Müekked sünnet

35- Aşağıdaki alimlerden hangisi Ebu Davud'un Sünen'ini Mealimü's-Sünen adlı eseriyle şerhetmiştir?

A) Taberanî
B) Beyhakî
C) Hattâbî
D) Râmhurmûzî
E) Suyuti

36- Aşağıdaki eserlerden hangisi Sünen-i Erbaa olarak bilinen eserlerden birisinin müellifi değildir?

A) İbn Mace
B) Tirmizî
C) Dârakutnî
D) Nesâî
E) Ebu Davut

37- Hz. Peygamberi insanlardan ayıran en önemli özellik nedir?

A) Vahiy almak
B) Kur'an'ı ezberlemek
C) Devleti yönetmek
D) Vahyi yazdırmak
E) Güzel ahlaklı olması

38- *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'-nebevî* adlı eserde Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen hadisler nasıl gösterilir?

A) Kitap adı, bab numarası ile
B) Cilt ve sayfa numarası ile
C) Kitap adı hadis numarası ile
D) Bab ve hadis numarası ile
E) Konu adı - Hadis numarası ile

39- *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzı'l-hadîsi'-nebevî* adlı eserde İmam Malik'in Muvatta'ında geçen hadisler nasıl gösterilir?

A) Cilt ve sayfa numarası ile
B) Bab ve hadis numarası ile
C) Müellif adı ve hadis numarası ile
D) Kitap adı hadis numarası ile
E) Kitap adı - cilt numunesi

40- Hadis rivayetinde aynı dönemde yaşamış, birbirine yaşça yakın olan ravilerin oluşturduğu gruplara ne ad verilir?

A) Akran
B) Tabaka
C) Ravi
D) Tabiûn
E) Rical

41- Aşağıdaki hadisçilerden hangisinin arasında hoca-öğrenci ilişkisi vardır?

A) Ebu Hureyre – Müslim
B) İbn Şihab –İbn Mace
C) Mamer b. Raşid -Abdurrezzak
D) Tirmizî- Taberânî
E) Hiçbiri

42- *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'-nebevî* **adlı çalışmayı yapan komisyonun başkanı kimdir?**

A) Wensinck B) Nöldeke
C) Schact D) Goldziher
E) Bacon

43- Hz. Peygamber döneminde yaşadığı halde, Rasulullah (s) ile görüşememiş ama sahabe ile görüşmüş olan kimseye ne denilir?

A) Etbau't-tâbiî B) Muhadram
C) Muhacir D) Tabi
E) Ensar

44- Aşağıdakilerden hangisi, Câmi türü eserlerde yer alan sekiz ana konudan birisi değildir?

A) Âdâb
B) Siyer
C) Sünen
D) Rical
E) Fiten

45- Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A) Musannef türü eserlerde sadece ahkam konuları ile ilgili hadisler bulunur.
B) Musannef türü eserlerde meğazi ile ilgili hadisler de bulunur.
C) Musannef türü eserlerde mevkuf hadisler de bulunur.
D) Musannef türü eserlerde maktû' hadisler de bulunur.
E) Musannef türü eserler konu başlıklarına göre yazılmıştır.

46- Aşağıdaki eserlerden hangisi alfabetik sistemle yazılmış bir hadis kitabıdır?

A) Abdullah b. Mübarek – Kitâbü'z- zühd
B) Zerkeşî- et-Tezkira
C) Mamer- Kitabu'l-Câmi'
D) Suyûtî- el-Câmiu's-sağîr
E) Müslim - Sahih-i Müslim

47- Buhârî ve Müslim'in sahîhleri üzerine istidrak çalışması yapan alim kimdir?

A) Kadı İyaz
B) İbn Hacer
C) Hakim Neysâbûrî
D) İbn Dakîk
E) İbn-i Dahhak

48- Sahabenin söz fiil ve takrirlerine ne ad verilir?

A) Mu'dal hadis
B) Mevkûf hadis
C) Munkatı' hadis
D) Mürsel hadis
E) Mütevatir Hadis.

49- Tabiînin söz fiil ve takrirlerine ne ad verilir?

A) Maktû' hadis
B) Merfû' hadis
C) Mevkûf hadis
D) Mürsel hadis
E) Hasan hadis

50- Aşağıdaki eserlerden hangisi halk dilinde dolaşan hadisleri incelemek üzere yazılmamıştır?

A) el-Mekasıdu'l-hasene
B) Keşfu'l-hafâ
C) et-Tezkira
D) el-Ezkâr
E) Hiçbiri

51- Halk dilinde dolaşan hadisleri incelemek üzere ilk defa müstakil eser yazan kimdir?

A) Sehâvî B) Zerkeşî
C) Semhûdî D) Aclûnî
E) Dara Kudnî

52- Gümüşhanevî'nin Ramûzu'l-ehâdis adlı eseri, ne tür bir hadis kitabıdır?

A) Alfabetik tertiple yazılan bir hadis kitabıdır.
B) Konulara göre hadislerin tasnif edildiği bir hadis kitabıdır.
C) Ravilere göre hadislerin derlendiği bir hadis kitabıdır.
D) Bir istidrak çalışmasıdır.
E) Bir istihraç çalışmasıdır.

53- Buhârî ve Müslim'in kriterlerine uyduğu halde sahîhlerine almadıkları hadisleri derlemek amacıyla yazılan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) El-İcâbe
B) es-Silsiletü's-sahîha
C) el-Müstedrek
D) el-Mu'lim
E) Mustahrec

54- Aşağıdakilerden hangisi hadis uydurma sebeplerinden biri değildir?

A) Millet veya kabilesini yüceltmek
B) İslam dinine hizmet etmek
C) Şahsi menfaat elde etmek
D) Ayetleri tefsir etmek
E) İnsanları korkutup dine teşvik etme

55- Aşağıdakilerden hangisi mevzu (uydurma) hadisleri tanıma yollarından birisi değildir?

A) Hadis uyduranların itirafı
B) Kur'an ayetleriyle açıkça çelişmesi
C) Sahîh hadisleri derlemek amacıyla yazılan eserlerde bulunmaması
D) Tarihi gerçeklere aykırı olması
E) Akıl mantık ve ilimle çelişmesi

56- Aşağıdakilerden hangisi mevzu (uydurma) hadisleri derlemek amacıyla yazılmış bir eser değildir?

A) Keşfu'l-hafâ'
B) Kitâbu'l-Mevzûât
C) Ahâdîsu'l-kussâs
D) Tenzîhu'ş-şerîa
E) Hiçbiri

57- Tedvin ne demektir?

A) Hadisleri rivayet etmek
B) Hadisleri şerhetmek
C) Hadisleri bir araya getirip toplamak
D) Divan türü eserler yazmak
E) Hadisleri türlerine göre ayırmak

58- Rasulullah'ın ayetle sabit bir hükmü açıklamasına hadis ilminde ne ad verilmiştir?

A) Takrîr
B) Tebyîn
C) Tasnîf
D) Tebliğ
E) Teşri

59- Hz. Aişe'nin, sahabeye hadis rivayeti konusunda yönelttiği eleştirileri bir araya getirip toplayan eser, aşağıdakilerden hangisidir?

A) El-Kifaye
B) el-Mekâsıdu'l-hasene
C) et-Tenkîd
D) el-İcâbe
E) Et-Tezkire

60- Hadis öğrenmek amacıyla yapılan ilmî yolculukları ele almak üzere yazılan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ulûmu'l-hadîs
B) er-Rihle
C) el-Esrâr
D) Seyehatname
E) Es-Seyahati lil İlim

61- Sadece hadis usulü konularını ele almak üzere ilk defa eser yazan kimdir?

A) Ramhurmûzî
B) İbnu's-Salah
C) Hakim Neysabûrî
D) İmam Malik
E) Ahmet bin Hanbel

62- Hadis usulünde Mütekaddimûn döneminin bitip müteahhirûn döneminin başladığı tarih aşağıdakilerden hangisidir?

A) H. 204
B) H. 300
C) H. 463
D) H. 505
E) H. 507

63- Bazı hadis kitaplarında, hadisin senedi yazılırken ravi isimlerinin arasında (ح) harfi yazılmaktadır. Bunun anlamı nedir?

A) Hadisin bir senedinin bitip, yeni bir senedinin başladığını
B) Hadisin hasen olduğunu
C) Hadisin sahih olduğunu
D) Hadisin ittifakla rivayet edildiğini
E) Hadisin zayıf olduğu

64- Hadis rivayet eden bir ravide (adalet ve zabt açısından) bulunmaması gereken on kusura ne ad verilir?

A) Aşera
B) Metâin-i aşera
C) Aşura
D) Cerh
E) Tadil

65- Hadis usulü alanında büyük bir ilgi görerek üzerinde bir çok ihtisar, şerh çalışmaları yapılan İbnu's-Salah'ın eserinin adı nedir?

A) Et-Takrîb
B) Tedrîbü'-râvî
C) Nuhbetü'l-fiker
D) Ulûmu'l-hadîs
E) et-Tezkira

66- TBMM tarafından alınan bir karar ile Zebîdî'nin et-Tecrîdü's-sarîh adlı eserini Türkçe'ye şerhederek çevirme görevi kime verilmişti.

A) Mehmed Akif
B) Elmalılı Hamdi Yazır
C) Ahmed Naim
D) Ahmed Hamdi Akseki
E) Ömer Nasuhi Bilmen

67- Aşağıdakilerden hangisi hadislerde geçen ve anlaşılması zor olan kelimeleri açıklamak üzere yazılan eserlerden birisi değildir?

A) İhtilâfü'l-hadîs
B) Garîbü'l-hadîs
C) el-Fâik
D) en-Nihâye
E) Mükilil Hadis

68- Aşağıdaki eserlerden hangisi hadislerin vürûd (söylenme) sebeplerini ele almak üzere yazılmıştır?

A) el-Mevârid
B) el-Beyân ve't-ta'rîf
C) Müşkilü'l-hadîs
D) et-Teysîr
E) Hiçbiri

69- Aşağıdaki terimlerden hangisi hadis öğrenmeyi ifade eder?

A) Teallüm
B) Ta'lîm
C) Tahammülü'l-hadîs
D) Tedrîsü'l-hadîs
E) Tedris

70- Aşağıdakilerden hangisi ravinin zabt yönüyle ilgili bir kusurdur

A) Cehâletü'r-ravi
B)Muhalefetü's-sikât
C) Sui'l-hıfz
D) Fartu'l-gaflet
E) Fısku'r-Ravi

71- Aşağıdakilerden hangisi ravinin adalet yönüyle ilgili bir kusur değildir?

A) Fısku'r-râvî B) Kizbu'r-râvî
C) Mehûlü'l-ayn D) Vehm
E) Cehaletü'r-Ravi

72- Aşağıdakilerden hangisi fakihlik belirgin olan bir sahabidir?

A) Halid b. Velid
B) Abdullah b. Mes'ûd
C) Ebu Hureyre
D) İbn Ömer
E) Hz. Ebubekir

73- Bir hadisin senedinde peşpeşe olmaksızın iki ayrı yerinde birer ravi düşerse bu ne tür bir hadis olur?

A) Münker B) Mu'dal
C) Munkatı' D) Mevzu
E) Garib

74- Sahabe arasında binden fazla hadis rivayet edenlere hangi isim verilmiştir?

A) Muksirûn B) Mukıllûn
C) Kibaru's-sahabe D) Abadile
E) Fukaha

75- Aşağıdakilerden hangisi hadisleri, rivayet eden sahabi ravilerine göre sıralayan Müsned türü bir eser yazmıştır?

A) Kadı İyaz
B) İbnu Kuteybe
C) İbn Arrâk
D) Tayâlisî
E) Buhari

76- Aynı konu ile ilgili hadisler arasında gerçekte var olan veya var olduğu sanılan çelişkiye ne denilir?

A) Teâruz
B) Müşkil
C) Hilâf
D) Hiçbiri
E) Müteşabih

77- Muhtelifü'l- hadîs alanında yazılan ilk eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Müşkilü'l-hadîs
B) Şerhu meâni'l-âsâr
C) İhtilâfü'l-hadîs
D) Te'vilü muhtelifi'l-hadîs
E) Hiçbiri

78- Hadisin başkasına aktarılması için hangi terim kullanılır?

A) Nakil
B) Edâ
C) Tahkiye
D) Tedrîs
E) Vicade

79- Aşağıdakilerden hangisi bir hadis öğrenme ve öğretme metodu <u>değildir</u>?

A) Kitabet
B) İcazet
C) Vicade
D) İ'câz
E) Semâ

80- Hadis öğreten hocanın öğrencisine kendisine ait olan bir hadis kitabını vermesini ifade etmek için hangi terim kullanılır?

A) Kıraat
B) Münâvele
C) Semâ
D) Münâvebe
E) Vicade

81- Hadis hocasının kendi rivayetlerinden oluşan hadis kitabını –bunlar benim rivayetlerimdir- diyerek öğrencisine bildirmesine ne ad verilir?

A) Vicade
B) Vasıyyet
C) İ'lâm
D) Kitabet
E) Semâ

82- Senedinde kopukluk ve ravi düşmesi olmaksızın, mümkün olduğunca az ravi ile hadisin ilk kaynağından aktarılmasına ne denir?

A) Âli isnad
B) Sağlam isnad
C) Sahih isnad
D) Nazil isnad
E) Hasen isnat

83- Tasnif döneminden günümüze kadar ulaşmış olan en eski eser ve müellifi kimdir?

A) es-Sahîfetü's-sahîha- Hemmam b. Münebbih
B) El-Câmiu's-sahîh- Müslim
C) Musannef- İbn Ebî Şeybe
D) Kitabu'l-câmi'- Ma'mer b. Râşid
E) Hiçbiri

84- Hadis rivayetinde bulunan raviyi inceleyip güvenilir olduğunu belirten kimseye ne ad verilir?

A) Münekkid B) Şârih
C) Muaddil D) Hiçbiri
E) Müctehit

85- Aşağıdaki eserlerden hangisi Kütüb-i sitte'den birisi değildir?

A) Sahîhu'l-Buhârî
B) es-Sünenü'l-kübrâ
C) Sünenü't-Tirmizî
D) Sünenü'n-Nesâî
E) Sünen-i İbni Mace

86- Aşağıdakilerden hangisi hadis okuma metodlarından birisi değildir?

A) İm'ân B) Serd
C) el-Hall ve'l-bahs D) Ta'lîm
E) Hiçbiri

87- Hadislerin kelimesi kelimesine, aynı ifadelerle rivayet edilmesine ne denilir?

A) Lafzî rivayet
B) Ma'nen rivayet
C) İktibas
D) Tedrîs
E) Serd

88- Alanın uzmanı olan bir alimin bir ravinin adalet ve zabt şartlarına sahip olduğuna hükmetmesine ne denilir?

A) Tasdîk B) Tasvip
C) Ta'dîl D) Cerh
E) İcazet

89- Bir ravinin rivayete ehil olup olmadığı bilinemiyorsa, bu hangi terimle ifade edilir?

A) Cehalet
B) Mechûlü'l-ayn
C) Mechûlü'l-hâl
D) Müşkilü'l-hâl
E) Garibü'r-Ravi

90- Ravinin rivayetinde dalgın ve dikkatsiz olmasına ne denilir?

A) Kesratü'l-galat
B) Fartu'l-gafle
C) Vehm
D) Muhalefetü's-sikât
E) Cehaletü'r-Ravi

91- Tabiûna ait söz, fiil ve davranışlara ne ad verilir?

A) Mevkûf hadis
B) Merfû' hadis
C) Kutsî hadis
D) Maktû' hadis
E) Mürsel hadis

92- Bir hadis kitabını şerhetmek üzere ilk şerh çalışmasını Hattabî (ö.h.388) kaleme almıştır. Onun Ebu Davud'un Sünen'i üzerine yazdığı bu eserin adı nedir?

A) Meâlimü's-sünen
B) İ'laü's-sünen
C) Tenvîru'l-hevalik
D) İ'lâmü's-sünen
E) Şerhü's-Sünen

93- Buharî ve Müslim'in Sahihlerine birlikte (ortak isim olarak) ne ad verilir?

A) Risaleteyn
B) Sahihayn
C) Süneneyn
D) Kitabeyn
E) İmameyn

94- En az bulunan hadis çeşidi hangisidir?

A) Manevi mütevatir
B) Meşhûr
C) Lafzi mütevatir
D) Haber-i vahid
E) Mevzuhadis

95- Her rivayet tabakasında en az iki ravi tarafından rivayet edilen ama meşhur seviyesine ulaşmayan hadise ne ad verilir?

A) Garîb
B) Ferd
C) Mu'dal
D) Azîz
E) Hasen

96- Aşağıdaki müellif ve eseri eşleştirmesinden yanlış olan hangisidir?

A) Tirmizî-Sünen
B) Malik-Musannef
C) Tayalisî-Müsned
D) Hakim-Müstedrek
E) Hiçbiri

97- Buhârî'nin Sahih'ini ihtisar ederek (özetleyerek) yeni eserler yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi Ahmed Naim ve Kamil Miras tarafından Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi adıyla tercüme ve şerh edilerek Türkçeye çevrilmiştir. Onların çevirdiği et-Tecrîdü's-sarîh'i yazan kimdir?

A) Zebîdî
B) İmam Malik
C) Suyûtî
D) Beyhakî
E) Nesefî

98- Adalet vasfını taşıyan ravilerin, zabt yönü güçlü olmayan bir ravinin bulunduğu muttasıl bir sened ile rivayet ettiği şâz ve illetli olmayan hadise ne denilir?

A) Sahîh
B) Mürsel
C) Meşhûr
D) Hasen li zatihi
E) Mu'dal

99- Rivayetin aslında olmayan bir sözün, ifadenin herhangi bir ravi tarafından hadisin senedine veya metnine eklenerek rivayet edilen hadise ne ad verilir?

A) Müdrec
B) Münker
C) Muzdarip
D) Muallel
E) Garip

100-Hadis ve hadis ilimlerini okutmak üzere özel olarak kurulan eğitim kurumuna ne ad verilir?

A) Dâru'l-kurrâ
B) Medresetü'l-mütehassisîn
C) Dâru'l-hadîs
D) Mekteb
E) Daru'l-İlim

101- İnsanı ilgilendiren her türlü meseleyi ayet ve hadislerin zahiri anlamlarını dikkate alarak çözmeye çalışan, genel olarak kıyasa karşı olan alimler hangi isimle adlandırılır?

A) Ashâbu'r-re'y

B) Ashâbu'r-rivâye

C) Ashâbu'l-hadîs

D) Ehlü's-sünne

E) Hiçbiri

102- Hz. Peygamber'in risaletinden kaynaklanan ve tüm insanlara rehberlik eden tutum ve davranışlarına ne denilir?

A) Evrensellik B) Yerellik

C) Bölgesellik D) Haşimîlik

E) Kişisellik

103- Sened veya metin yönüyle aralarında çelişki olan iki hadisten, ravileri senedi diğerinden daha sağlam olanına .... denilir. Boşluğa hangi terim konulmalıdır?

A) Şâz B) Makbûl

C) Merdûd D) Mahfûz

E) Metruk

104- Aralarında tezat olan iki hadisten, Rasulullah'a ait olma ihtimali daha zayıf olan hadise .... denilir. Boşluğa hangi terim konulmalıdır?

A) Ma'rûf

B) Merdûd

C) Makbûl

D) Muvafık

E) Merfu

105- İnsanları iyi ve güzel amellere teşvik eden, kötü amellerden sakındıran hadislerin derlendiği hadis külliyatına verilen genel ad nedir?

A) Tebliğ

B) Tehdit ve teşvik

C) Terğîb ve terhîb

D) Kütübü'd-da've

E) Teşvikü'l-hadis

106- Yalan söylemekle suçlanan (müttehem bi'l-kizb) bir ravinin yalnız başına rivayet ettiği hadis için hangi terim kullanılır?

A) Şâz B) Muzdarib

C) Metrûk D) Münker

E) Hasen

107- Hadislerin fıkıh konu başlıkları esas alınarak tertip edildiği eser türü aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sünen

B) Müstedrek

C) Tahrîc

D) Müsned

E) Camii

108- Bir sahabinin "Hz. Peygamberin huzurunda şöyle yapardık" diyerek aktardığı bir hadise ne denilir?

A) Maktu hadis

B) Merfu hadis

C) Mevkuf hadis

D) Makbul hadis

E) Mürse hadis

109- Hadis metinlerinde geçen anlaşılması zor kelimeleri açıklamayı esas alan ilim dalına ne ad verilir?

A) Müşkilü'l-hadîs
B) Fıkhu'l-hadîs
C) Şerhu'l-hadîs
D) Garîbü'l-hadîs
E) İhtilafü'l-hadis

110- Sahîh-i buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi adlı eserin mukaddimesini kim yazmıştır?

A) Ahmed Naim
B) Elmalılı Hamdi Yazır
C) Mehmed Akif
D) Kamil Miras
E) Ömer Nasuhi Bilmen

111- Kütüb-i sitte'de rivayeti olan ravileri tanıtmak amacıyla yazılan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A- Mîzânü'l-i'tidâl
B) Lisânü'l-mîzân
C) Tehzîbü'l-kemâl
D) et-Tabakâtü'l-kübrâ
E) Hiçbiri

112- Aşağıdakilerden hangisinde Kütüb-i sitte'de eseri bulunan müellifler tam olarak verilmiştir?

A) Buhârî, Müslim, Dârimî, Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî
B) Ebu Davud, Buharî, Müslim, İbn Mace, Nesâî, Tirmizî
C) Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Malik, İbn Mace
D) Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Darakutnî, Tirmizî, İbn Mace
E) Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesai - Ahmet bin Hanbel - İbni Mace

113- Hadislerin konu ve içerikleri dikkate alınarak tasnif edildiği eserlere genel olarak ne ad verilir?

A) Sünen
B) Müstedrek
C) Müsned
D) Musannef
E) Cami

114- Hz. Peygamberin genel olarak gelecek zamanda ortaya çıkacak olaylar, kıyamet alametleri gibi rivayetlerin yer aldığı bölüm genel olarak .... adlandırılır? Boşluğa gelmesi uygun olan terim hangisidir?

A) Ahkam
B) Siyer ve cihad
C) Fiten
D) Terğîb
E) Alametü's-saat

115- Mevzu (uydurma) hadislerin toplandığı eserlere genel olarak ne ad verilir?

A) Mevzûât
B) Duafâ'
C) Fedâil
D) Menâkıb
E) Meğazi

116- Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan raviler tarafından muttasıl bir senedle rivayet edilen, şâz ve illetli olmayan hadislere ne denilir?

A) Mütevatir
B) Sahîh
C) Garîb
D) Hasen
E) Meşhur

117- Anlamı Allah'a, sözlü ifadesi ise Hz. Peygamber'e ait olan hadise ne ad verilir?

A) Kutsî hadis

B) Merfû hadis

C) Mevkuf hadis

D) Semâvî hadis

E) Mürsel hadis

118- İnsanların hafızalarında veya çeşitli yazı malzemeleri ile kayıt altına alınmış olan hadisleri, konularına veya ravilerine göre bir tasnife tabi tutmadan bir araya getirilme faaliyetine ne ad verilmiştir?

A) Takyîdü'l-hadîs

B) Kitabetü'r-rivayat

C) Tasnîfü'l-hadîs

D) Tedvînü'l-hadîs

E) Tezhibü'l-hadis

119- Hadis ilminde hadislerin sahabi ravilerine veya konularına göre ayrılarak bir eser kaleme alınmasına ne ad verilir?

A) Tedvîn

B) Te'lîf

C) Tasnîf

D) Kitabet

E) Teksir

120- Rivayet eden sahabi ravilerine göre, hadislerin tasnif edildiği hadis külliyatına genel olarak ne ad verilir?

A) Câmi'ler

B) Sünenler

C) Müsnedler

D) Musannefler

E) Müstedrek

121- Aynı konu ile ilgili hadislerin farklı lafızlarla ifade edildiği halde ortak bir anlam çerçevesinde birleşmesi nasıl açıklanabilir?

A) Hadislerin çok farklı bir coğrafyaya yayılmış olması

B) Hadislerin ma'na ile rivayet edilmesi

C) Hadislerin lafızla rivayet edilmesi

D) Ravilerin rivayette titiz davranmaması

E) Hadislerin tefsir edilerek rivayet edilmesi

122- Herhangi bir hadis kitabındaki hadislerin, rivayet edildiği diğer senedleriyle yeni bir kitap halinde toplandığı esere hadis ilminde ne ad verilir?

A) Müstahrec

B) Müstedrek

C) Zevaid

D) Haşiye

E) Şerh

123- Hz. Peygambere nispet edilerek uydurulan sözlere ne ad verilir?

A) Münker hadis

B) Muallel hadis

C) Zayıf hadis

D) Mevzu hadis

E) Metruk hadis

124- Herhangi bir dipnotta, "Malik, Muvatta, Salat, 2" şeklinde bir hadisi bulmak için ne yapmalıyız?

A) İmam malik'in Muvatta' adlı eserinin salat kitabının 2. babına bakarız

B) İmam malik'in Muvatta' adlı eserinin salat kitabının 2. cildine bakarız

C) İmam malik'in Muvatta' adlı eserinin salat kitabının 2. hadisine bakarız

D) İmam malik'in Muvatta' adlı eserinin salat kitabının 2. babının 1. hadisine bakarız

E) Hiçbiri

125- Herhangi bir dipnotta, "Ebu Davud, Zekat, 4" şeklinde bir hadisi bulmak için ne yapmalıyız?

A) Ebu Davud'un Sünen adlı eserinin Zekat kitabının, 4. hadisine bakarız

B) Ebu Davud'un Sünen adlı eserinin, 4. cildindeki Zekat kitabına bakarız

C) Ebu Davud'un Sünen adlı eserinin, 4. cildine bakarız

D) Ebu Davud'un Sünen adlı eserinin Zekat kitabının, 4. babına bakarız

E) Ebu Davud'un Sünen adlı eserinin 4. babına bakmalıyız.

126- Bir hadisin metninin sadece bir kısmını rivayet etmeye ne denilir?

A) Parçacı yaklaşım

B) Taktîu'l-hadîs

C) tedlîsü'l-hadîs

D) Tad'îfü'l-hadîs

E) Taksiru'l-hadis

127- Tabiûndan olan bir ravinin, hadisi aldığı sahabinin adını vermeden Rasulullah'tan hadisi naklettiği hadis çeşidine ne ad verilir?

A) Mürsel

B) Mu'dal

C) Zayıf

D) Muzdarib

E) Muallel

128- Aşağıdaki eserlerin hangisinde hadisler alfabetik bir sıra ile sıralanmıştır?

A) es-Sünenü'l-kübrâ - Beyhakî

B) Kitâbü'z-Zühd – İbn Mübarek

C) el-Câmiu's-sağîr –Suyûtî

D) el-Fevâidü'l-mecmûa – Şevkânî

E) Hiçbiri

129- *el-Mu'cemü'l-müfehres*'de Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen bir hadis hangi sıra ile gösterilir?

A) Hadis numarası, bab numarası

B) Kitab adı, hadis numarası

C) Cilt numarası, hadis numarası

D) Cilt numarası, sayfa numarası

E) Cilt numarası bab numarası

130- Merfu hadislerin yanı sıra mevkuf ve maktu hadislerin de yer aldığı ve hadislerin konularına göre tasnif edildiği eserlere hadis literatüründe ne ad verilir?

A) Musannef
B) Sünen
C) Müsned
D) Zevaid
E) Müstedrek

131- Bir hadisin metni değil de senedindeki raviler ve senedi, hasen hadisin ravilerinin özelliklerini taşıyorsa bunu hangi terimle ifade ederiz?

A) Hasen hadis
B) Hasenü'l-isnâd
C) Esahhu'l-esânid
D) Sahih hadis
E) Muteber hadis

132- Aşağıdakilerden hangisi ravinin zabt vasfı ile ilgili özelliklerden birisidir?

A) Cehaletü'r-ravî
B) Fısku'r-ravî
C) Muhalefetü's-Sikât
D) Bid'atü'r-ravî
E) Kizbu'r-Ravi

133- Aşağıdakilerden hangisi ravînin adalet vasfı ile ilgili özelliklerden birisidir?

A) Vehm
B) Kesratü'l-galat
C) Sûu'l-hıfz
D) İttihamü'r-ravî bi'l-kizb
E) Fartü'l-Gafle

134- Aşağıdaki eserlerden hangisi bir din kültürü öğretmeninin sahih hadisleri anlatmak amacıyla başvuracağı eserlerden birisi olmamalıdır?

A) Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i sarîh
B) Sahîh-i Müslim Tercemesi
C) Kitabü'l-Mevzûat
D) Nevevî'nin Kırk hadisi
E) Hiçbiri

135- Aşağıdakilerden hangisi, kaynağına (söyleyenine) göre hadis çeşitlerinden birisidir?

A) Munkatı' hadis
B) Maktû' hadis
C) Müdelles hadis
D) Sahîh hadis
E) Garip hadis

136- Aşağıdakilerden hangisi, isnadında kopukluk (inkıta) olan hadis çeşitlerinden birisi değildir?

A) Müdrec
B) Muallak
C) Munkatı'
D) Mürsel
E) Mu'dal

137- Aşağıdakilerden hangisi sahih hadiste bulunması gereken özelliklerden değildir?

A) Senedinde kopukluk olmamalıdır
B) Ravileri zabt sahibi olmalıdır
C) Hadis illetli olmamalıdır
D) Hadis şâz olmalıdır
E) Hadis şaz olmamalıdır

138- Aşağıdakilerden hangisi rivayet eden ravi sayılarına göre hadis çeşitlerinden birisi değildir?

A) Haber-i vahid B) Meşhur
C) Hasen D) Ferd
E) Mütevatir

139- Bir hadisin senedindeki bir ravinin adalet ve zabt ile ilgili bir kusuru sebebiyle tenkit edilmesine ne denilir?

A) Eleştiri B) Cerh
C) Ta'dil D) Merdûd
E) Tenkid

140-Zayıf olan bir ravinin, sika (güvenilir) olan bir ravinin rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği hadise ne ad verilmiştir?

A) Şâz B) Metrûk
C) Münker D) Mürsel
E) Garip

141- Bir hadiste ravilerinden birinin zabt sıfatının tam olması dışında, sahih hadislerin tüm özellikleri varsa bu hadise ne ad verilir?

A) Sahîh B) Makbûl
C) Hasen D) Zayıf
E) Meşhur

142- Her tabakada birçok ravi tarafından rivayet edilmiş olsa da, mütevatir hadis seviyesine ulaşamayan hadise ne ad verilir?

A) Ma'rûf
B) Manevi mütevatir
C) Müvessak
D) Âhâd haber
E) Metruk haber

143- Aşağıdakilerden hangisinin senedinde ravi düşmesi yoktur?

A) Munkatı' B) Maktû'
C) Mu'dal D) Mürsel
E) Sahabe Mürseli

144-Sahabeye ait olan sözleri, davranışları ve tutumları anlatan hadise ne ad verilir?

A) Mevkûf B) Maktû'
C) Merfû' D) Müsned
E) Mütevatir

145-Aşağıdaki hadis çeşitlerinden hangisi, diğerlerinden farklıdır?

A) Hasen B) Zayıf
C) Mevzu D) Sahih
E) Hiçbiri

146-Ravinin hadis aldığı –rivayet yönüyle zayıf olan- hocasını bilinmeyen bir künyesi ile zikrederek başka birinden hadisi aktarıyormuş izlenimi vererek hadis rivayet etmesine ne denilir?

A) İhtilaf B) İhtilat
C) Tedlîs D) Terhîb
E) Cerh

147- Aşağıdakilerden hangisi mevzu hadislerin belirlenmesine katkı sağlayan metin tenkidi ilkelerinden birisi değildir?

A) Kur'an'ın açık hükümlerine ters olması
B) Mütevatir sünnetle sabit kesin dini hükümlere aykırı olması
C) Dinin temel esaslarına ters düşmesi
D) Tarih kitaplarında yazılı bilgiye aykırı olması
E) Muasırı olmayan birinden hadis rivayet etmeyi

148-Aynı sıhhat derecesi ile rivayet edilen iki hadisin zahiren veya gerçekten birbiri ile çelişmesi ile ilgili bir problemi hangi ilim dalı inceler?

A) Muhtelifu'l-hadîs

B) Rivayetü'l-hadîs

C) Muzdaribü'l-hadîs

D) Hiçbiri

E) Müşkili'l-hadis

149-Kütüb-i sitte müelliflerinden hangisi eserinin başında rivayet ve hadis usulü konularını ele alan bir mukaddime yazmıştır?

A) Müslim B) Buhârî

C) Tirmizî D) İbn Mace

E) Ebu Davut

150-Buhârî'nin Sahîh'in şerhetmek üzere yazılan en meşhur şerh Fethu'l-bârîdir bu şerhi yazan kimdir?

A) Nevevî

B) Kadı Iyaz

C) İbn Hacer Askalânî

D) Suyûtî

E) Beyhaki

151-Aşağıdakilerden hangisi bir hadisin sahih olması için şart değildir?

A) Senedinin muttasıl olması

B) Ravilerinin sika olması

C) Sahihayn'da bulunması

D) Muallel olmaması

E) Şaz ve illet bulunmaması

152-Aşağıdakilerden hangisi, "*Ümmetimden üç şeyin sorumluluğu kaldırılmıştır*" hadisinde işaret edilen konulardan birisi değildir?

A) Unutarak yaptıkları

B) Hata ile yaptıkları

C) Zorlanarak yaptıkları

D) Gençlik döneminde yaptıkları

E) Hiçbiri

153- Aşağıdakilerden hangisi Cibrîl hadisinde açıklanmamıştır?

A) Takva B) İman

C) İhsan D) İslam

E) Hiçbiri

154- Aşağıdakilerden hangisi "*Allah sizin bedenlerinize ve dış görünüşlerinize değil, amellerinize ve kalplerinize bakar*" hadisinden çıkarılamaz?

A) Fiziki güzelliklerin Allah katında önemi yoktur.

B) Kalbimizin sağlık açısından önemi büyüktür.

C) Yaptığımız işlerin dine uygun olması gerekir.

D) Kalplerdeki niyet ve düşüncenin güzel olması gerekir.

E) En önemli husus iç güzelliğidir

155- "İki Müslüman birbirine kılıç çektiği zaman, öldüren de ölen de cehennemdedir" hadisinde Hz. Peygamber, öldürülenin cehennemde olmasını nasıl açıklamıştır?

A) O da çok öfkeliydi

B) Sabırlı davranıp kavgadan kaçmamıştı.

C) O da diğerini öldürmek istiyordu.

D) Kavga etmemeliydi

E) İntihar etmiş gibidir

156- *"Kul, (ölüm gelip) can çekişmeye başlayıncaya kadar, Allah onun tövbesini kabul eder"* **hadisinin vurgulamak istediği şey nedir?**

A) Yaşama ümidinin bittiği ölüm anında ve bazı gerçeklerin gösterildiği andaki tövbe makbul değildir

B) Gençlik döneminde dini yaşamak için özen göstermek gerekmez

C) Hastalanınca tövbe etmeliyiz.

D) Tövbe etmek için hata işleme şart değildir.

E) Hiçbiri

157- *"(Mekke'nin) fethinden sonra hicret etmeye gerek yoktur"* **hadisinin anlatmak istediği şey nedir?**

A) Mekke'nin fethi çok önemlidir

B) Medine'den Mekke'ye hicret edilebilir

C) Bundan sonra hiçbir yere hicret edilmemelidir

D) Bir beldede dinin yaşanması engellenmiyorsa oradan başka yere hicret, dini bir görev değildir.

E) Mekke'nin fethinden sonra hicret etmek zorunlu değildir.

158- *"İnsanoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, bir o kadarını daha ister"* **hadisinin vermek istediği ana mesaj nedir?**

A) İnsanlar altını çok sever

B) İnsanlar ellerindeki malla yetinmeyip açgözlü davranırlar

C) Müslümanın malı olmamalıdır

D) Hepsi

E) Altın çok kıymetli bir metadır.

159- *"Allah kime hayır (vermeyi) dilerse, onu (zaman zaman) sıkıntıya uğratır"* **hadisinin bize anlatmak istediği nedir?**

A) Sıkıntılar iyi bir şeydir

B) Hayrı elde etmek için sıkıntı istemeliyiz

C) Karşılaştığımız sıkıntı bizim için hayır vesilesi olabilir

D) Sıkıntıda olanlara yardım etmeliyiz

E) Sıkıntımızı başkalarına anlatırsak rahatlarız

160- *"Yiğit (pehlivan) güreşte rakibini yenen değil, öfkelendiği zaman kendisine hakim olabilendir"* **hadisinde vurgulanmak istenen şey nedir?**

A) Yiğit sadece güreşi değil başka şeyleri de öğrenmelidir.

B) İnsanın kendine hakim olması güçlü olmasından daha önemlidir.

C) Güreş tekniğine uygun olarak yapılmalıdır

D) Hiç öfkelenmemeliyiz

E) İnsan öfkelenirse rakibine yenilir

161- *"Her nerede olursan ol, Allah'tan kork"* **hadisinden ne anlaşılmalıdır?**

A) Cesaret önemli değildir

B) Müslüman korkak olmalıdır

C) Korkusuz yapılan ameller makbul değildir

D) Nerede olursak olalım, yaptığımızın hesabını Allah'a vereceğiz

E) Hiçbiri

162- *"Üç şey, ölüyü kabre kadar takip eder. Bunlardan ikisi döner, birisi kalır. Ailesi ve malı geri döner, yapıp ettiği ameli kalır"* **hadisinin ana mesajı nedir?**

A) Dünya boştur hiçbir şey yapmaya değmez

B) Ailenin bile faydası yoksa kimseye iyilik etmeye değmez

C) Dünya fanidir

D) İnsan sadece bu dünya için değil, ölümden sonrası için de çalışmalıdır

E) Kimseye güvenmemeliyiz

163- *"(Din) kardeşini güler yüzle karşılamaktan ibaret olsa bile, hiçbir iyiliği küçük görme"* **hadisi neyi anlatmaktadır?**

A) Hiçbir iyilik değersiz görülmemelidir

B) Devamlı güler yüzlü olmalıyız

C) Herkese gülerek davranmalıyız

D) Güler yüzlü olmak çok önemli bir ameldir.

E) Güleryüzlü olmak en önemli ibadettir.

164- *"Müslüman hanımlar! Hiçbiriniz bir koyunun ayak kemiğinden ibaret bile olsa, komşusunun verdiği hediyeyi küçük görmesin"* **hadisinde vurgulanmak istenen şey nedir?**

A) Hediye çok önemlidir

B) Hediyenin maddi değeri önemli değildir

C) Hediye en azından **bir** koyunun ayak kemiği kadar olmalıdır

D) Komşular hediyeleşmelidir

E) Koyun önemli bir hayvandır. bütün uzuvları değerlidir.

165- *"Müslüman bir kişi bir ağaç diker de ondan insan, hayvan veya kuş yerse, (bunlar) kıyamet gününde onun için sadaka olur"* **hadisini anlatmak istediği nedir?**

A) Ormanları korumalıyız

B) Orman haftasına önem vermeliyiz

C) Yetiştirdiğimiz ağaçlardan kim faydalanırsa faydalansın bizim için sevap olur

D) İnsanların gelip geçtiği yerlere ağaç dikilmelidir ki faydalansınlar

E) Bazı ağaçların meyvesini yemesi için kuşlara bırakmalıyız

166- *"Münafıklığın alameti üçtür....."* **hadisinde belirtilen şeyler arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?**

A) Emanet edilince ona hıyanet eder

B) Konuşunca sözünden cayar

C) Herkese farklı davranır

D) Söz verince sözünde durmaz

E) Hiçbiri

167- *"Ben kıraati uzatmayı arzu ederek namaz kıldırmaya başlar fakat (arkadan) bir çocuğun ağlamasını işitince, annesine sıkıntı vermemek için namazı kısa keserim"* **hadisinden anlaşılması gereken en doğru mesaj nedir?**

A) Çocuklar huzurlu namaz kılmaya engel olduğu için camiye getirilmemelidir

B) Kadınların ihtiyaçları namazda bile olsa gözetilmelidir

C) Çocukları sevindirmek namazdan bile daha önemlidir

D) Başkaları ile birlikte yapılan ibadetlerde, onları sıkıntıya düşürmekten kaçınılmalıdır

E) Çocukları her yaşta camiye getirmeliyiz

168- *"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı beştir..."* **hadisinde sayılan haklar arasında aşağıdakilerden hangisi yer almamaktadır.**

A) Davet edince davetine katılmak

B) Borç isteyince borç vermek

C) Hastalandığında ziyaret etmek

D) Vefat edince cenazesi ile ilgilenmek

E) Selam verince almak

169- *"İnsanların en hayırlı olanı, insanlara en çok faydalı olanıdır"* **hadisi hangi hususa vurgu yapmaktadır?**

A) İnsanlara yardımcı olmak

B) Çalışkan olmak

C) Doğru sözlü olmak

D) İnsanlara merhamet etmek

E) Dürüst insan olmak

170- **Hz. Peygamber, üç durumda yalan söylenebileceğini belirtmiştir. Aşağıdakilerden hangisi bunlardan biri değildir?**

A) İki kişinin arasına bulmak için

B) Savaşta

C) Tehlike anında

D) Hanım ile kocasının arasını bozulmaması için

E) Hiçbiri

171- *"Yâsîn suresi, Kur'an'ın kalbidir. Onu ölülerinize okuyunuz"* **hadisi hangi konu için delil olarak gösterilebilir?**

A) En çok Yâsîn suresini okumalıyız
B) Vefat edenler için dua etmeliyiz
C) Vefat edenler için mevlüt okutmalıyız
D) Vefat edenler için Kur'an okunabilir
E) Ölüye Yasin okumak şarttır

172- *"Kadın kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya kalkarsan onu kırarsın"* **hadisi nasıl anlaşılmalıdır?**

A) Kadınlar doğru değillerdir
B) Kadınlar narin insanlardır. Onlara karşı nazik muamele edilmelidir.
C) Birçok kötülüğün kaynağı kadınlardır.
D) Kadınları kendi haline bırakın ne yaparlarsa yapsınlar
E) Kadınlar problemlidir

173- *"İnsanın insana secde etmesini emredecek olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim"* **hadisi nasıl anlaşılmalıdır?**

A) Koca hanımından kendine secde etmesini isteyebilir.
B) Kadın kocasının iyi kötü her dediğini yapmalıdır.
C) Kadın kocasına saygılı olmalı ve itaat etmelidir
D) Kadın kocasını eleştirmemelidir
E) Kadının kocasına secdesi uygundur

174-*" Geçimini sağlamakla görevli olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter"* **hadisi ile kastedilen şey nedir?**

A) Sorumlu olduğumuz kimselerin meşru ihtiyaçlarını imkanımız ölçüsünde karşılamalıyız
B) Sorumlu olduğumuz kimselerin karnını doyurmalıyız
C) Çocuklarımızı koruyup gözetmeliyiz
D) Anne baba hakkı çok önemlidir, dikkat etmeliyiz.
E) En büyük günah ailemizi ihmal etmektir

175- *"Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım"* **hadisi hakkında alimler görüş birliği içinde onun .... olduğunu söylemişlerdir. Cümlesinde boş bırakılan yere hangi ifade gelmelidir?**

A) Sahih bir hadis
B) Zayıf bir hadis
C) Hasen bir hadis
D) Mevzu bir hadis
E) Mütevatir

176- *"Çorba pişirdiğin zaman suyunu bol koy. Sora da komşularını gözeterek, o çorbadan onlara da güzelce ver"* **hadisi ile anlatılmak istenen nedir?**

A) İnsan yiyeceğinden imkanı nispetinde komşularına da hediye etmelidir

B) Çorba pişirince komşulara mutlaka verilmelidir

C) Kokusu komşuya ulaşan yemekten komşuya verilmelidir

D) Komşular yemeğe davet edilmelidir

E) Komşulara belirli zamanlarda çorba dağıtmalıyız

177- **Hz. Peygamber,** *"Allah'a ve ahret gününe iman eden kimse ...."* **nin üç şeyi yapmasını istemiştir. Aşağıdakilerden hangisi bunlardan biri <u>değildir</u>?**

A) Misafirine ikramda bulunsun

B) Komşusuna ikramda bulunsun

C) Namazlarına dikkat etsin

D) Ya hayır söylesin veya sussun

E) Hiçbiri

178- **Hz. Peygamber kadınlarla evlenmede tercih sebeplerini saymış ve bunlardan birisinin esas alınmasını tavsiye etmiştir. Bu hangisidir?**

A) Güzellik

B) Dindarlık

C) Soy ve asalet

D) Zenginlik

E) Hiçbiri

179- *"Ensarı ancak müminler sever. Onlara ancak münafıklar buğzeder"* **hadisinden bu gün için çıkarmamız gereken mesaj ne olmalıdır?**

A) Ensar en değerli insanlardır

B) Ensarın güzel özelliklerini hep hatırlamalıyız

C) Ensar sevgisi hep anlatılmalıdır

D) Müslüman kardeşlerini koruyup ihtiyaçlarını karşılayanlardan nefret etmek, münafıklık alametidir

E) Münafıkların ensara karşı bir husumeti vardır

180- *"Yarım hurmayla bile olsa, kendinizi cehennemden korumaya çalışın"* **hadisi ile anlatılmak istenen nedir?**

A) Hurma çok kıymetli bir maldır

B) Bol bol hurma dağıtmalıyız

C) Gücümüz nispetinde tasaddukta bulunmak bizi cehennemden korur

D) Hurma yetişen her yerde hurma ağacı dikilmelidir

E) Hurmanın yarısını bile boşa gidermemeliyiz. İsraf haramdır

181- *"Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz, vallahi az güler çok ağlardınız"* **hadisinden çıkarılabilecek en doğru mesaj nedir?**

A) Gülmek kötü bir davranıştır

B) Müslümanlar hep ağlamalı

C) Gülmeyi azaltmalıyız

D) Sorumluluğunu iyi anlayan hayatını eğlence ve rahatlık içinde geçiremez

E) Her şeyi tam bilemeyiz

182- *"Altına, gümüşe ve (değerli lüks) kumaş (elbiseye) kul olanlar helak olmuştur"* **hadisinden bu gün için ne anlaşılmalıdır?**

A) Para ve gösterişli hayatı ana gaye edinenler helak olacaktır

B) Altın ve gümüş kullanılmamalıdır

C) Zinet eşyaları başka madenlerden yapılmalıdır

D) Sıradan elbiseler giyinmeliyiz

E) Altın ve gümüş kullanmak bizi cehenneme götürür

183- *"Hiçbir kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir rızık yememiştir"* **hadisiyle anlatılmak istenen nedir?**

A) El ile yapılan bir meslek sahibi olmalıyız

B) Başkasının kazandığını yememeliyiz

C) Gücümüz yettiğince kendi geçimimizi kendimiz sağlamalıyız

D) Para kazanmak her şeyden önemlidir

E) Hiçbiri

184- *"Helal bellidir, haram da bellidir. Bu ikisin arasında insanların birçoğunun bilmediği şüpheli şeyler vardır…."* **hadisinin devamında bunlar hakkında ne yapılması gerektiği anlatılmıştır. Buna göre şüpheli şeyler konusunda ne tür bir uyarı yapılmıştır?**

A) Şüpheli şeyler hakkında hüküm bulunmadığı için istediğimizi yapabiliriz

B) Şüpheli şeylere aldırmamak zamanla insanı harama sürükleyebilir

C) Bilmediğimiz şeylerden mesul olmayız

D) Haramlardan kaçınmalıyız

E) Şüphelileri yapmak dini hayatımıza zarar vermez

185- *"Allah'ın emirlerine aykırı bir şey emredilmediği sürece Müslüman, hoşuna giden veya gitmeyen her konuda (yöneticiye) itaat etmelidir"* **hadisinin vurgulamak istediği şey nedir?**

A) İdarecilere mutlaka itaat edilmelidir

B) İdareciyi tayin etmek halkın hakkıdır

C) İdareci istediğini emredebilir

D) İdarecinin istekleri, Allah'ın emirlerine uygun olduğunda itaat, dini bir görev olur

E) Aklımıza yatan konularda itaat etmelidir

186- **Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan et-Tecrîdü's-sarîh adlı eserin mukaddimesinde genel olarak hangi konular anlatılmıştır?**

A) Hadis usulü

B) Hadis ravileri

C) Nasih mensuh

D) Esbabu vürûdi'l-hadîs

E) Hiçbiri

187- **Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde sahîhlerine almadıkları hadisleri derlemek amacıyla yazılan el-Müstedrek adlı eserin yazarı kimdir?**

A) Ebu Nuaym

B) Hatîb el-Bağdadî

C) Hakim Neysabûrî

D) Suyûtî

E) Taberi

188- **Hadislerin resmi olarak devlet teşebbüsü ile toplanması hangi devletin döneminde olmuştur?**

A) Abbasiler

B) Emeviler

C) Fatımiler

D) Selçuklular

E) Sefaviler

189- **Bir hadisi ilk kaynağına ulaştıran iki senedden ravi sayısı çok olan sened için kullanılan genel terim nedir?**

A) Âli isnad

B) Zayıf isnad

C) Uzun isnad

D) Nazil isnad

E) Tali isnad

190- Aşağıdakilerden hangisi hadis öğrenme yollarından birisi değildir?

A) Sema
B) Vicade
C) Ta'lîm
D) Münavele
E) Kıraat

191- Ravileri, hadis rivayetine ehil olup olmamaları yönünden inceleyen ilme ne ad verilir?

A) Cerh ve ta'dîl
B) Hadis Tarihi
C) Dirayetü'l-hadîs
D) Müşkilü'l-hadîs
E) Hükmü'l-hadis

192- Bir hadis imamına bir hadis iki ayrı senedle gelmesi halinde; bu ikisinden kendisi ile Rasulullah (s) arasında ravi sayısı az olan hadisin isnadına ne ad verilir?

A) Muhtasar isnad
B) Âli isnad
C) Nazil isnad
D) Sahih isnad
E) Mukarreb isnad

193- Aşağıdaki hadis türleri içinde diğerlerinden bir özelliği ile ayrılan hangisidir?

A) Hasen
B) Zayıf
C) Mevkuf
D) Sahîh
E) Aziz

194- En çok bulunan hadis çeşidi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Lafzen mütevatir
B) Manevî mütevatir
C) Meşhur
D) Haber-i vahid
E) Sahih

195- Müttefekun aleyh tabiri aşağıdaki hangi hadis türü için kullanılır?

A) Müslim'in Sahîh'inde bulunan hadisler için
B) Hem Buharî hem de Müslim'in Sahîhi'inde bulunan hadisler için
C) Kütüb-i sitte'de yer alan kitaplarda bulunan hadisler için
D) Mekke ve Medineli ravilerin rivayet ettiği hadisler için
E) Aşere-i Mübeşşirenin rivayet ettiği hadisler için kullanılır

196- Hadis tasnifinin altın çağı hangi asırdır?

A) H. 3. Asır
B) H. 4. Asır
C) H. 6. Asır
D) H. 5. Asır
E) H. 6. Asır

197- Aşağıdaki eserlerden hangisi Kütüb-i sitte denilen eserler içinde yer almaz?

A) Müslim'in Sahîh'i

B) Ebu Davud'un Sünen'i

C) İmam Malik'in Muvatta'sı

D) İbn Mace'nin Sünen'i

E) Tirmizi'nin Sünen'i

198- Riyazü's-salihîn adlı eseri yazan kimdir?

A) Ebu Nuaym

B) Nevevî

C) Ahmed Naim

D) Irakî

E) Mevdudi

199- Bir hadisin senedinden sonra gelen ve rivayet edilen sözü, fiili veya takriri aktaran kısma ne ad verilir?

A) Sened

B) Ravi

C) Bilgi

D) Metin

E) Rical

200- Hadislerin konuları esas alınıp düzenlenerek bir kitapta toplanmasına ne ad verilir?

A) Tasnîfü'l-hadîs

B) Tedvînü'l-hadîs

C) Ta'lîlü'l-hadîs

D) Tashîhu'l-hadîs

E) İcmau'l-hadis

HADİS TESTLERİ CEVAP ANAHTARI

1-D	2-B	3-A	4-C	5-C
6-B	7-D	8-A	9-C	10-B
11-B	12-A	13-D	14-C	15-B
16-A	17-A	18-D	19-C	20-B
21-D	22-C	23-C	24-A	25-D
26-C	27-D	28-A	29-B	30-C
31-C	32-A	33-D	34-B	35-C
36-C	37-A	38-B	39-D	40-B
41-C	42-A	43-B	44-D	45-A
46-D	47-C	48-B	49-A	50-D
51-B	52-A	53-C	54-D	55-C
56-A	57-C	58-B	59-D	60-B
61-A	62-C	63-A	64-B	65-D
66-C	67-A	68-B	69-C	70-A
71-D	72-B	73-C	74-A	75-D
76-A	77-B	78-C	79-D	80-B
81-C	82-A	83-D	84-C	85-B
86-D	87-A	88-C	89-C	90-B
91-D	92-A	93-B	94-C	95-D
96-B	97-A	98-D	99-A	100-C
101-C	102-A	103-D	104-B	105-C
106-C	107-A	108-B	109-D	110-A
111-C	112-B	113-D	114-C	115-A
116-B	117-A	118-D	119-C	120-C
121-B	122-A	123-D	124-C	125-D
126-B	127-A	128-C	129-D	130-A
131-B	132-C	133-D	134-C	135-B
136-A	137-D	138-C	139-B	140-A
141-C	142-D	143-B	144-A	145-C
146-C	147-D	148-A	149-A	150-C
151-C	152-D	153-A	154-B	155-C
156-A	157-D	158-B	159-C	160-B
161-D	162-D	163-A	164-B	165-C
166-C	167-D	168-B	169-A	170-C
171-D	172-B	173-C	174-A	175-D
176-A	177-C	178-B	179-D	180-C
181-D	182-A	183-C	184-B	185-D
186-A	187-C	188-B	189-D	190-C
191-A	192-B	193-C	194-D	195-B
196-A	197-C	198-B	199-D	200-A

HUTBE

1- Hutbe İle İlgili Dinî Hükümler

Cuma namazı belli şartları taşıyan Müslümanlara farzdır. Yüce Allah bu konuyla ilgili bir ayette şöyle buyurmuştur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

"Ey îman edenler! Cuma günü (öğle vakti,) namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen alış verişi bırakarak, dosdoğru Allah'ın zikrine gidin. Eğer bilirseniz, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır." (Cuma suresi, 9. ayet) Bu ayetteki, *"Allah'ı zikir"* ifadesi ile hem cuma namazı hem de hutbe farz kılınmıştır. Bu nedenle hutbesiz cuma namazı geçerli (sahih) olmaz.

Allah'ı zikrin en kısası

سُبْحَانَ اللّٰهِ - اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ - لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ - اَللّٰهُ أَكْبَرُ

gibi bir cümledir. Hatip, bu ifadelerden birini söylediği zaman hutbenin farzını yerine getirmiş olur.

Bir hutbenin sahih olabilmesi için bazı şartlar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

* Hutbe cuma namazı vaktinde okunmalıdır.

* Cuma hutbesi cuma namazının farzından önce, bayram hutbesi ise bayram namazından sonra okunmalıdır.

* Hutbeye niyet edilmelidir.

* Hutbe okunurken en az bir kişinin hazır bulunması gerekir. Bu nedenle cemaatin bir kısmı hutbe esnasında hazır bulununca diğerleri sonradan katılırsa hutbeyi dinlemiş sayılır ve cuma namazı geçerli olur.

Hutbenin sünnetlerini şöyle sıralayabiliriz:

* Hatip abdestli olmalı ve hutbeden önce minberin önünde bulunmalı.

* Minbere çıktığında oturmalı ve bu esnada müezzin iç ezan okumalı.

* Hatip her iki hutbeyi de ayakta okumalı ve hutbe okurken yüzünü cemaate dönmeli.

* Hutbeye sessiz bir şekilde "euzü besmele" çekerek ve açıkça Allah'a hamd ile başlamalı.

* Kelime-i şehadet ve Peygambere salâvat okumalı.

* Hutbede öğütlere yer vermeli ve Kur'an'dan en az bir ayet okumalı.

* İki hutbe arasında oturmalı

* İkinci hutbede de hamt ve salâvat okumalı.

* Her iki hutbeyi de kısa tutmalı.

Hutbenin sünnetlerini terk etmek mekruhtur.

Hutbe sessizce ve dikkatlice dinlenilmelidir. Hutbe okunurken konuşmak ve konuşan birini uyarmak tahrimen mekruhtur. Peygamberimiz, bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Cuma günü, imam hutbe okurken, sen (yanı başında konuşan) arkadaşına: 'Sus!' desen boş laf etmiş olursun."* (Buhari, Cuma, 36; Müslim, Cuma, 11.) Ayrıca hutbe esnasında namaz kılmak da mekruhtur.

2- Hutbe Hazırlanması İle ilgili Hususlar

Hatip, cuma ve bayram günleri için önceden bir hutbe hazırlar. Bu hutbeyi birkaç kez okuyarak gözden geçirir. Hazırladığı hutbenin, kısa, uyarıcı, yapıcı, eğitici, müjdeleyici, yanlış inançları düzeltici ve düşündürücü olmasına dikkat eder. Ayrıca hutbenin, şahısları kötüleyici ve millî birliği zedeleyici sözlerden uzak olmasına özen gösterir. Kur'an'ın,

اُدْعُ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ ... الْحَسَنَةِ
اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ

"(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmet (Kur'an) ve güzel öğütle çağır..." (Nahl suresi, 125. ayet) ayeti ve Hz. Peygamberin uygulamaları hutbenin hazırlanması ve sunulmasında bizler için birer örnektir.

3- Hutbe Duaları

Hutbe öncesinde ve hutbede okunan bazı dualar vardır.

Hatip, cumanın ilk sünnetini minberin önünde kılar. Müezzin:

إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

(Ahzâb suresi, 56.) ayetini okumaya başlarken o da minbere doğru yönelir ve minbere sağ ayağını önce atarak, sol ayağını onun yanına getirerek tek tek çıkarken şu duaları okur:

Birinci basamakta:

اَللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَيَسِّرْ عَلَيْنَا خَزَائِنَ فَضْلِكَ وَكَرَمِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

Üçüncü basamakta:

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا وَفَهْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

Son Basamakta:

اَللّٰهُمَّ هٰذَا الشَّانُ لَيْسَ بِشَانِي وَهٰذَا الْمَكَانُ لَيْسَ بِمَكَانِي اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ لِي أَمْرِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي وَسَلَامٌ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Hatip çıkığı son basamakta cemaate karşı oturarak iç ezanı dinler. Ezanın bitiminde kalkar ve birinci hutbeyi okur.

1. Hutbe:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا. وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ. نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. أَمَّا بَعْدُ فَيَا عِبَادَ اللّٰهِ. أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَطَاعَتِهِ. إِتَّقُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوهُ، إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ: .... صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ. وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:............ صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ.

Yukarıdaki Arapça metinde yer alan birinci boşlukta konu ile ilgili bir ayet ve ikinci boşlukta da bir hadis okunur.

Bundan sonra Türkçe hitap kısmına geçilir. Günün anlam ve önemine göre hazırlanan hutbe okunur. Türkçe anlatım bittikten sonra şu metinler okunur:

أَلَا إِنَّ أَحْسَنَ الْكَلَامِ وَ أَبْلَغَ النِّظَامِ. كَلَامُ اللّٰهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَّامِ. كَمَا قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي الْكَلَامِ: وَإِذَا قُرِئَ

الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ. أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ. صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ.

Bundan sonra hatip oturur ve sessizce şu duayı okur:

بَارَكَ اللّٰهُ لَنَا وَلَكُمْ وَلِسَائِرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ اَلْاَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ. إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ مُجِيبُ الدَّعَوَاتِ.

Not: Bayram hutbelerinde birinci hutbe aşağıdaki şekilde okunur:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا.

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ. مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ.

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ. نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. أَمَّا بَعْدُ فَيَا عِبَادَ اللّٰهِ. أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَطَاعَتِهِ. إِتَّقُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوهُ، إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: ....
صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ. وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:............. صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ.

Hatip bu duayı okuduktan sonra kalkar ve ikinci hutbeyi okur.

2. Hutbe:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدَ الْكَامِلِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ تَعْظِيمًا لِنَبِيِّهِ وَتَكْرِيمًا لِفَخَامَةِ شَانِ شَرَفِ صَفِيِّهِ. فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ قَائِلٍ مُخْبِرًا وَآمِرًا: إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.

Bundan sonra sesini biraz alçaltarak *"Allahümme salli ve Allahümme barik"* dualarını okur. Devamında şu duayı yapar:

اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ. وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ. اَللّٰهُمَّ انْصُرْ جُيُوشَ الْمُسْلِمِينَ. وَاكْتُبِ الصِّحَّةَ وَالسَّلَامَةَ وَالْعَافِيَةَ عَلَى أُمَّةِ مُحَمَّدٍ أَجْمَعِينَ. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ اَلْأَحْيَاءُ مِنْهُمْ وَ الْأَمْوَاتِ.

بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. وَسَلَامٌ عَلَى
الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

Bu duadan sonra sessizce *"eûzu besmele"* çeker ve sesli olarak şu ayeti mealiyle beraber okur:

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ
ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, akrabaya yardım etmeyi emreder; her türlü aşırılığı, fenalık ve zorbalıkları yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye, size (işte böyle) öğüt verir." (Nahl/90)

Bu ayeti okuduktan sonra hatip minberden sol ayağını önce atarak, sağ ayağını onun yanına getirerek tek tek iner ve mihraba geçip cumanın iki rekât farzını kıldırır.

Not: Bayram hutbelerinde bu ayetin yerine İsrâ Suresi'nin son ayetini okur:

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ
لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا

VÂİZLİK VE VA'Z

Va'z, nasihat ve öğüt anlamlarına gelir. Terim olarak ise nasihat etme, kalbi yumuşatacak sözlerle insanları iyiliğe ve doğruya yönlendirmek için yapılan konuşmadır. Va'zı yapan kişiye vâiz denir. Va'z, camide ibadet öncesi veya sonrasında kürsüden yapılır. Ayrıca çeşitli dinî törenlerde de vaaz verilebilir.

İnsanları dinî konularda aydınlatmak, iyiliğe teşvik etmek, kötülükten sakındırmak ve duyguları canlı tutmak amacıyla va'z verilir.

Kur'an-ı Kerim'de va'z, öğüt ve nasihat anlamında kullanılmıştır. Bu konuda bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ
لِلْمُتَّقِينَ

"Bu (Kur'ân,) insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı hata etmekten sakınanlar için bir rehber ve bir öğüttür." (Alu İmrân suresi, 138. ayet.)

İslam tarihinde ilk vaaz uygulamaları Peygamber (s.a.v.)'in Mescid-i Nebi'deki sohbetleri ile başlamıştır. Daha sonraları, toplumu bilinçlendirme ihtiyacından hareketle din bilginleri bu geleneği, değişik mekânlarda bir irşat ve tebliğ hizmeti olarak devam ettirmişlerdir.

1- Vaaz ve İrşadın Dindeki Yeri

Kur'an-ı Kerim'de bir ayette:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ
وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Sizden (Müslümanları sürekli) İslam'a çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran, nitelikli bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (Âlu İmrân suresi, 104. ayet) buyrulmuştur.

Toplumun, dinî konularda doğru bilgi edinmesi, iman, ibadet ve ahlak esaslarını öğrenmesi va'z ve irşat faaliyetleri ile gerçekleşir. Böylece insanlar, bulundukları yaş ve bilgi seviyesine göre sürekli bilgilenme fırsatı bulur, bilmedikleri konularda ve yeni gelişmeler hakkında aydınlanırlar. Hz. Peygamber de, *"Din nasihattır..."* hadisiyle bütün insanların irşada ihtiyaçlarının bulunduğunu vurgulamıştır.

Peygamberimizle başlayan vaaz ve irşat faaliyetleri sahabe ve ondan sonra gelen nesiller tarafından da devam ettirilmiş, İslam dininin öğretiminde önemli bir metot olarak yerini almıştır.

2- Va'zın Sunuluşu

Vâiz, hazırladığı va'zını sunmak için cemaatin karşısına geçmeden önce gerekli hazırlıkları yapmalıdır. Kılık kıyafetinin temiz, düzgün ve uyumlu olmasına dikkat etmelidir. Ayrıca vâizin, kürsüde oturuşuyla, ses tonuyla ve beden diliyle cemaate güven vermesi gerekir.

Vâiz, konusunu sunarken sesini en uygun şekilde kullanmalıdır. Sesini beden diliyle desteklemelidir. Hazırlanan ve planlanan metne bağlı kalarak, zamanı dikkate alarak sunumunu gerçekleştirmelidir. O anda aklına gelen bir meseleden dolayı konu dışına çıkmamalıdır.

3- Va'z Duaları

Vâiz, konuşmasına aşağıdaki duayı okuyarak başlar:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

صَلُّوا عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ صَلُّوا عَلَى طَبِيبِ قُلُوبِنَا مُحَمَّدٍ صَلُّوا عَلَى شَفِيعِ ذُنُوبِنَا مُحَمَّدٍ.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

سُبْحَانَكَ لَا فَهْمَ لَنَا إِلَّا مَا فَهَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْجَوَّادُ الْكَرِيمُ

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ. رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا وَفَهْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ.

وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ قَالَ اللّٰهِ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صَدَقَ اللّٰهُ العظيم..........

وقَالَ النَّبِيّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلّم

صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ فِيمَا قَال اَوْ كَمَا قَال.........

Va'z, konunun özeti ve kısa bir dua ile bitirilir. Örneğin

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Şeklinde dua edilebilir.

CENAZE ADABI

1- Ölüm Anında Yapılacak İşler

Ölüm, her insanın karşılaşacağı bir gerçektir. Bu bir hayat kanunudur ve insanlık tarihi boyunca istisnası görülmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de,

...كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

"Her canlı ölümü tadacaktır..." (Âlu imrân suresi, 185. ayet) buyrularak bu gerçek dile getirilmiştir.

Bir başka ayette ise,

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

"(Yer) üzerindekilerin hepsi yok olacaktır." (Rahmân suresi, 26. ayet) buyrularak yaratılmış olan tüm varlıkların sonlu olduğu bildirilmiştir.

Ölüm hayatın şaşmaz bir gerçeği olmasına rağmen, insanların çoğunluğu için korkulan ve istenmeyen bir durum olmuştur. Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilmiştir:

قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذٖى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقٖيكُمْ ...

"De ki: Şüphesiz sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, (bir gün) sizi mutlaka yakalayacaktır...." (Cuma suresi, 8. ayet) İnsanın ölümden kaçışının iki temel sebebi vardır. Bunlardan birisi sevilen ve sahip olunan şeylerin kaybedilme endişesidir. Diğeri ise ölümle ebediyen yok olma korkusudur.

Ahret inancı, insanı yok olma korkusundan kurtarır. Çünkü ahirete

inanan insan, ölümün yeni ve sonsuz bir hayatın başlangıcı olduğunu bilir. Dünya hayatında sınavda olduğunun bilinci ile yaşadığından ahiret onun için bir ödül anlamı taşır. Bu durumda ölümden kaçışın bir anlamı yoktur. Önemli olan, ölüm gerçeğine hazır olmadır. Peygamber (s.a.v.), *"İnsanların en akıllısı, ölümü unutmayan ve ona hazır bulunan İsedir."* buyurarak bu gerçeğe işaret etmiştir.

Ölmek üzere olan kişiye ölüm öncesi yapılacak bazı görevler vardır.

İyileşme ümidi kalmamış hasta kimseye, onu incitmeyecek bir şekilde, herhangi bir vasiyetinin bulunup bulunmadığı sorulur. Vasiyette bulunursa şahitler huzurunda yazılır.

Ölmek üzere olan hasta, yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ yanı üzerine ya da sırtüstü yatırılır. Bu durumdaki hastanın başını hafifçe kaldırmak müstehaptır. Hasta su istediğinde, su verilebilir ya da ıslak bir bezle dudakları ıslatılır.

Ölmek üzere olan hastaya *"kelime-i tevhit"*i ya da *"kelime-i şehadet"*i hatırlatmak sünnettir. Bu konu ile ilgili olarak Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Ölmek üzere olanlara 'La ilahe illallah' sözünü hatırlatınız."* Bu sözleri hastanın sevdiği birisinin, onun duyacağı şekilde söylemesi uygun olur. Ancak söylemesi için zorlamak doğru değildir. Bu hatırlatma, tövbeyi de içine alacak şekilde şöyle de yapılabilir:

أَسْتَغْفِرُ اللهَ أَسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ الْكَرِيمَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ اِلَيْهِ.

Hastanın yanında Kur'an okumak dinimizce tavsiye edilen davranışlardandır. Özellikle Yâsîn veya Ra'd suresi okunur. Kişi öldükten sonra, onun bulunduğu yerde yüksek sesle Kur'an okumak mekruhtur. Fakat ölünün bulunduğu yerde sessizce ya da başka bir odada yüksek sesle okunabilir.

Ölüm olayı gerçekleştikten sonra ölünün gözleri kapatılır. Çenesi başının üstünden bağlanır. Elbiseleri çıkarılıp üstüne bir bez örtülür. Ayakları da başparmaklarından birbirine bağlanır. Kolları vücuduna bitişik bir şekilde yana uzatılır. Şişmesini önlemek için ilaçlanır ya da karnı üzerine bir demir parçası konulur.

Ölüm haberi, eş-dost, akraba, komşulara ve cenazeye katılmak isteyenlere duyurulur. Ölüm haberini duyanların,

.....اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَۜ

"Biz, Allah için varız ve yine O'na döneceğiz." (Bakara suresi, 156. ayet) anlamındaki ayeti okumaları öğütlenmiştir.

Ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak, isyana varacak davranışlarda bulunmak ve üç günden uzun süre yas tutmak dinimizce hoş karşılanmamıştır.

Ölen kimsenin arkasından gerekli görevleri yerine getirerek bağışlanması için Allah'a dua etmeliyiz.

Ülkemizde cenaze haberini ulaştırmak için camilerde salâ okunmaktadır. Salâ'nın sözleri şöyledir:

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللّٰهِ

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللّٰهِ

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَلَمِينَ

2- Ölünün Yıkanması ve Kefenlenmesi

Ölen bir Müslüman'ı yıkamak, kefenlemek, onun için namaz kılıp dua etmek ve defnetmek Müslümanlar için farz-ı kifayedir.

Ölünün yıkanmasından defnine kadar yapılan işlere ve gerekli malzemenin sağlanmasına "techiz" denir. Techiz ile ilgili işlemler şunlardır:

Ölünün Yıkanması (*Gasil*): Ölüyü yıkayacak kişi (*gassal*) bu işi bilen ve Müslüman biri olmalıdır. Ölünün yıkanacağı yerin kapalı olması ve onu yıkayanlardan başkasının cenazeyi görmemesi uygun olur.

Ölen kimse, yıkanmak üzere "*teneşir*" denilen yere ayakları kıbleye gelecek şekilde sırtüstü yatırdır. Cenazenin yıkandığı ortamda güzel kokulu buhur yakılır. Ölünün göbek ile diz kapağı arası bir örtü ile örtülür.

Cenazeyi yıkayan kişi "*Niyet ettim Allah rızası için bu ölen kimseyi yıkamaya.*" diyerek niyet eder ve besmele çekerek yıkamaya başlar.

Yıkama süresince, "*Ey merhametli olan Rabb'im! Bağışlamanı diliyorum.*" anlamında غُفْرَانَكَ يَا رَحْمَانُ der. Ölünün ağzına ve burnuna bir parça pamuk yerleştirir. Bundan sonra eline temiz bir bez parçası alarak ılık ve temiz bir su ile yıkamaya başlar.

Öncelikle avret mahallini yıkar. Sonra cenazenin yüzünden başlayarak abdestini aldırır. Ağzına, burnuna su vermez. Dudaklarını, burun deliklerini ve göbek çukurunu ıslak bir bezle mesh eder. Ellerini ve kollarını dirsekleriyle beraber yıkar. Başını mesh eder ve ayaklarını yıkar. Böylece abdesti tamamlanmış olur.

Abdestten sonra ölünün üzerine ılık su dökerek başını sabunla yıkar. Ölüyü sol tarafına hafifçe çevirip sağ tarafını yıkar. Daha sonra sağ tarafına doğru hafifçe çevirip sol tarafını yıkar. Bu yıkama işlemini üç kez tekrarlar. Ölünün saç ve tırnaklarını kesmez. Ölüyü biraz kaldırarak karnını hafifçe sıvazlar. Vücudundan herhangi bir şey çıkarsa su döküp giderir. Fakat yeniden abdest aldırmaz. Yıkama işlemi bitince havlu ile kurular. Vücuduna güzel kokular sürer.

Su bulunmadığı durumlarda ise teyemmüm ettirilir. Erkek ölünün, erkek; kadın ölünün de kadın tarafından yıkanması gerekir.

Ölünün Kefenlenmesi (*Tekfin*): Vefat eden her mümin erkek ve kadının kefenlenmesi farz-ı kifayedir. Yıkanmış olan ölüye kefen giydirilir. Kefen erkekler için kamîs (*gömlek*),

izar ve lifâfe denilen üç parça bezden oluşur. Kadınlar için beş parça olup kamîs, izar, lifâfe, başörtüsü (*himâr*) ve göğüs örtüsünden oluşur.

Kefenleme işleminin yapılışı ise şöyledir:

Yıkanan ve kurulanan ölüye önce gömlek giydirilir. Ardından baştan ayağa kadar uzanan izar sarılır. En son lifâfe sarılır. Lifâfe baş ve ayakuçlarından düğümleneceği için izara göre biraz daha uzundur. Kefenin açılmaması için bir bez kuşakla bağlanır. Kadınlarda ise gömlek giydirildikten sonra başörtüsü sarılır. İzar sarıldıktan sonra göğüs örtüsü konulur. Kefenlenme işi tamamlanınca cenaze, tabut içine konulup "musalla"ya (cenaze namazı kılınacak yere) götürülür.

Yukarıda belirtilen bezlerin hepsi bulunamazsa erkekler için izar ve lifâfe yeterli olur. Kadınlar için de bunlara sadece başörtüsü ilave edilir. Bunlar da bulunamazsa erkek ve kadın için sadece bir kat bez, kefen olarak yeterlidir.

3- Cenaze Namazı ve Duaları

Müslüman olarak ölen bir kişinin cenaze namazının kılınması farz-ı kifayedir. Cenaze namazı daha çok ölü için bir dua özelliği taşımaktadır. Cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra namazının kılınabilmesi için bazı şartlar vardır.

Bu şartlar şunlardır:

1- Ölen kişinin Müslüman olması.

2- Yıkanmış olması.

3- Bedeninin hepsi veya başıyla birlikte bir kısmının bulunması.

4- Cenazenin cemaatin önünde ve musalla taşının üzerinde olması. (Gıyaben de cenaze namazı kılınabilir.)

5- Cenaze namazını kılanların ayakta olması.

4- Cenaze namazının kılınışı:

Cenaze namazını kıldıracak olan imam, cenazenin göğüs hizasında, kıbleye doğru ayakta durur. Cemaat imamın arkasında yerini alır ve cemaatle namaz kılınır.

Cenaze namazının şartı niyet, rükünleri ise kıyam ve tekbirdir. Ayrıca cenazenin erkek veya kadın, büyük veya küçük olduğu bilinmelidir. Bunu da imam ya da müezzin namazın başında bildirir.

İmam, ölünün kadın veya erkek oluşuna göre, *"Allah için namaza, Resulullah için salâvata, ölen kimse için duaya, erkek/kadın/çocuk niyetine"* diyerek niyet eder. Cemaat de aynı şekilde niyet ederek imama uyar. İmam, ellerini kaldırarak başlama tekbirini alır. Cemaat de aynı şekilde tekbir alır.

Herkes içinden, "Sübhaneke" duasını okur.

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ

İmam açıktan ve ellerini kaldırmadan tekbir alır. Cemaat de içinden tekbir alır.

Herkes içinden "Allahümme salli ve Allahümme barik" dualarını okur.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى اٰلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى اٰلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

Üçüncü tekbirden sonra bilenler cenaze namazı duasını bilmeyenler ise Fâtiha suresini veya Rabbena dualarını okur.

İmam dördüncü defa açıktan tekbir alır. Ardından sağa ve sola selam verir. Cemaat de sessizce tekbir alarak sağa ve sola selam verir.

Cenaze namazına sonradan katılan insanlar, imam selam verdikten sonra, eksik tekbirlerini alarak namazı tamamlarlar. Ayrıca cenaze namazı diğer namazlar gibi mekruh olan vakitlerde kılınmaz.

Cenaze Duaları:

Cenaze namazında okunan dualar erkek, kadın ve çocuklar için farklı okunmaktadır.

Cenaze kadın ise şu dua okunur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى اْلإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى اْلإِيمَانِ وَخُصَّ هٰذِهِ الْمَيِّتَ بِالرَّوْحِ وَالرَّاحَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ اَللّٰهُمَّ إِنْ كَانَتْ مُحْسِنَةً فَزِدْ فِي إِحْسَانِهَا وَ إِنْ كَانَتْ مُسِيئَةً وَتَجَاوَزْ عَنْهَا وَلَقِّهَا الْأَمْنَ وَالْبُشْرَى وَالْكَرَامَةَ وَالزُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ .

Cenaze erkekse şu dua okunur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَ مَيِّتِنَا وَ شَاهِدِنَا وَ غَائِبِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى اْلإِيمَانِ وَخُصَّ هٰذَا الْمَيِّتَ بِالرَّوْحِ وَالرَّاحَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ اَللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا وَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ الْأَمْنَ وَالْبُشْرَى وَالْكَرَامَةَ وَالزُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

Cenaze kız çocuk ise şu dua okunur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى اْلإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى اْلإِيمَانِ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا فَرَطًا وَاجْعَلْهَا لَنَا أَجْرًا وَظُهْرًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا شَافِعَةً مُشَفَّعَةً

Cenaze erkek çocuk ise şu dua okunur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى اْلإِسْلَامِ

وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَظُهْرًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا مُشَفَّعًا.

Cenaze dualarının genel anlamı şöyledir:

"Ey Allah'ım! Dirilerimizi, ölülerimizi, hazır olanlarımızı, burada olmayanlarımızı, erkeklerimizi, kadınlarımızı, küçüklerimizi ve büyüklerimizi affeyle! Ya Rabbi, bizden yaşattığın kimseleri İslâm üzere yaşat ve bizden vefat ettirdiğin kimseleri de iman üzere vefat ettir. Bu ölüye, kolaylık, rahatlık ve mağfiret ver ve ondan razı ol! Ey Allah'ım! Eğer bu ölü, iyilerdense, iyiliğini artır. Kötülerdense, onun günahlarını affet! Ona emniyet, müjde, ikram ve yakınlık nasip et! Ey ikram edenlerin en ikram edicisi olan Allah'ım! Ona rahmetinle muamele et."

5- Cenazenin Defni ve Taziye

Cenaze namazından sonra, namaza katılanlara imam, *"Merhumu nasıl bilirsiniz? İyi bir kul olduğuna şahitlik eder misiniz? Hakkınızı helal eder misiniz?"* diye sorar. Cemaat de ölen insana şahitlikte bulunur. Cenazenin kabre konulmasına defin denir.

Cenaze, namazın hemen ardından defin için kabre götürülür. Tabutun taşınmasına yardımcı olmak Müslümanlar için önemli bir görevdir.

Taşıma işlemi yapılırken

بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ

duasını okumak uygundur. Cenazenin götürüleceği kabir yakınsa tabut omuzlarda taşınır. Kabrin uzak olması durumunda ise bir vasıtayla götürülmesi de mümkündür.

Diğer taraftan cenaze taşınırken yüksek sesle konuşmak, alkışlamak, slogan atmak, sesli olarak tekbir getirmek ve Kur'an okumak uygun değildir.

Defin işlemi gündüz yapılmalıdır. Bu nedenle cenazenin gömüleceği kabir önceden kazılır. Ölen kişinin yakınlarından birkaç kişi cenazeyi kabre indirir. Cenaze, kıbleye doğru sağ tarafı üzerine yerleştirilir. Bu arada defin işlemini gerçekleştirenler taşıma işlemindeki gibi بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ duasını okurlar.

Kabrin üstünün toprak seviyesinden yüksekçe yapılması daha uygun olur. Kabirlerin karışmaması açısından baş tarafına taş dikilip yazı da yazılabilir. Kabirler için israfa varacak şekilde harcama yapmak doğru değildir.

Defin işlemini bitirdikten sonra kabrin başında bekleyip dua edilir. Özellikle Yâsîn, Mülk, İhlâs, Felâk, Nâs ve Fâtiha sureleri ile Bakara suresinin ilk beş ayeti okunur. Okunan surelerin sevabı ölüye bağışlanır ve onun affedilmesi için dua edilir.

Kabrin başında okunan surelerin ardından din görevlisi şu duayı okuyabilir:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُمَّ سَلِّمْنَا وَسَلِّمْ دِينَنَا وَلَاتَسْلُبْ وَقْتَ النَّزْعِ إِيمَانَنَا. وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا بِذُنُوبِنَا

مَنْ لَا يَخَافُكَ وَلَا يَرْحَمُنَا وَارْزُقْنَا خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

اَللّٰهُمَّ أَوْصِلْ ثَوابَ مَا قَرَأْنَاهُ اِلَى رُوحِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِلَى أَزْوَاحِ أَزْوَاجِهِ أَتْبَاعِهِ وَاِلَى رُوحِ مَنْ دُفِنَ فِي هَذَا الْقَبْرِ خَاصَّةً وَاِلَى أَرْوَاحِ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ اَلْاَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ مَوْتَانَا وَاشْفِ مَرْضَانَا وَاسْتُرْ عُيُوبَنَا وَاغْفِرْ ذُنُوبَنَا وَاعْفُ قُصُورَنَا وَارْفَعْ بَلِيَّاتِنَا وَاقْضِ حَاجَاتِنَا وَاسْتَجِبْ دُعَائَنَا آمِينٌ .

"Ey Allah'ım! Bizi ve dinimizi koru. Son nefesimizde bizi imandan ayırma. Günahlarımızdan dolayı senden korkmayan ve bize acımayan kimselerin eline bizi bırakma. Dünya ve ahirette bize hayırlı rızık ver. Şüphesiz sen her şeye kadirsin.

Ey Allah'ım! Okuduğumuz Kur'an'dan hâsıl olan sevabı Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ruhuna, onun eşlerinin ve ona tabi olanların ruhlarına, özellikle bu kabirde bulunan merhumun ruhuna gönderiyoruz, ulaştır Ya Rabbi! Ayrıca hayatta olan ve ölen tüm müminlerin ve Müslümanların ruhlarına gönderiyoruz merhametinle ulaştır Ya Rabbi!

Ey Allah'ım! Ölülerimize rahmet eyle. Hastalarımıza şifalar ihsan eyle. Ayıplarımızı ört. Günahlarımızı bağışla. Kusurlarımızı affet. Belalarımızı ortadan kaldır. İhtiyaçlarımızı tamamla. Dualarımızı kabul eyle Allah'ım! Âmin."

Cenazenin kabre konulması ve duaların okunmasının ardından cemaat dağılırken imam orada kalır. Ölünün kabrinin baş tarafında durarak Arapça ifadelerle ona kabir sualleri ile ilgili hatırlatmalar yapar. Buna *"telkin"* denir. Telkin veren kimse ölüye, annesinin ve kendisinin adıyla hitap ederek söze başlar.

Örneğin: *Ey ....Havva..... oğlu/ kızı .....Ahmet.....;*

diye üç defa seslendikten sonra şu telkin duasını okur:

يَا فُلَانَةُ ابْنُ / بِنْتُ فُلَانٍ

أُذْكُرْ مَا كُنْتَ عَلَيْهِ مِنْ شَهَادَةِ اَنْ لَا اِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَارَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا وبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ اِخْوَانًا قُلْ رَبِّيَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

Anlamı:

Ey Falan...(Havva)..oğlu/kızı Falan .....(Ahmet);

Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna, Cennetin hak, cehennemin hak, kıyamette dirilmenin hak olduğuna, kıyametin olacağına ve bunda hiçbir şüphenin bulunmadığına ve Allah'ın kabirlerdekileri dirilteceğine olan ima-

nını hatırla ve söyle. Ve yine, Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, Peygamber olarak Muhammed'den, önder olarak Kur'an'dan, kıble olarak Kâbe'den, dost olarak mü'minlerden razı olduğuna, olan imanını hatırla ve söyle. Rabbim Allah'tır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Ben Ona tevekkül ettim ve O, yüce arş'ın sahibidir. de.

Bundan sonra üç defa,

يَا عَبْدَ اللهِ قُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ

Üç defa

قُلْ رَبِّيَ اللهُ وَدِينِيَ الْإِسْلَامُ وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ

Bir defa da,

رَبِّ لَا تَذَرْهُ فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

"Ey Rabbim! Sen, sona kalanların en hayırlısı olduğun halde onu yalnız bırakma." der ve kabir başından ayrılır.

ÇEŞİTLİ TÖRENLERDE DİNÎ HİTABET VE DUA

1. Dua ve Önemi

Dua, kelime anlamı itibarıyla: seslenmek, çağırmak, yardıma çağırmak, Allah'a yalvarmak, O'ndan dilekte bulunmak O'na yakarmak veya küçüğün büyükten, âcizin güçlüden, ihtiyaç ve arzusunu sözle, davranışla ve hal diliyle talep ve ricası demektir.

Dua, insanda fıtrî bir olgudur. Bu sebepledir ki, bütün dinlerde mevcuttur. Üstün bir varlığa inanan her insan şu veya bu şekilde dua eder. İnsanlar, üstesinden gelemeyecekleri birçok şeylerle karşılaşıp, keder, sıkıntı ve ümitsizliklere düştükleri zaman mutlaka dua etme ihtiyacı hissederler.

Cenab-ı Allah: *"İnsana bir sıkıntı dokununca yatarken veya otururken yahut da ayakta iken Bize yalvarır durur. Fakat Biz ondan o sıkıntıyı kaldırınca, sanki başına gelen bir sıkıntıdan dolayı Bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte haddi aşanlara yaptıkları şeyler (kendi nefisleri tarafından), böyle süslü gösterilir."* (Yunus/12) buyurmuştur.

Dua'nın ihlâs ve ciddiyet içerisinde, çalım satmadan, saygısızlık etmeden, bağırıp çağırmadan, gösteriş yapmadan ve şikâyet etmeden sadece Allah'a, gönülden ve yalvararak yapılması gerekir. Duada lâyık olmayan ve günâh olan şeyleri talep etmek, duâda tecavüzdür.

Cenab-ı Allah: *"Eğer kullarım sana Benden sorarlarsa; Ben (kendilerine) pek yakınım, Bana dua ettiği zaman dua edenin duasını kabul ederim.[38] O*

38 Burada "kişisel yakınlık" ile duâları ka-

halde onlar, dosdoğru yolu bulabilmeleri için Benim emirlerime uysunlar ve Bana gerçekten inansınlar."[39] (Bakara/186) buyurmuştur.

Dua eden insan gönlünde bir huzur ve serinlik hisseder. İsteğinin yerine getirileceği konusunda ümidi artar. Âyet ve hadîslerde Müslümanlar dua etmeye teşvik edilmiştir: *"(Ey İnsanlar!) Rabbiniz: Bana ibâdet ve kulluk edin ki size sevap vereyim.*[40] *Bana ibâdet etmeye tenezzül etmeyenler, cehenneme aşağılanmış olarak gireceklerdir."* Buyurmaktadır. (Mü'min: 60)

Hz. Peygamber (s.a.v), de şöyle buyurur: *"Allah katında duadan daha şerefli bir şey yoktur."* (Tirmizî, İbn Mace) Dua aynı zamanda bir ibadettir. *"Dua ibadetin ta kendisidir."* (Tirmizî) buyurmuşlardır.

Bu durumda dua sadece Allah'a yapılmalı, araya başka biri aracı olarak sokulmamalıdır. Kullardan istenecek yardım, onların güçleri dâhilinde olan bir şey olmalıdır. Dua yalnız Allah'a yapılır; istek ve yardım sadece Allah'tan istenir. Allah'tan başkasından bir yardım ve istekte bulunan, müşriktir. Efendimiz (s.a.v): *"Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz sualsiz Cennet'e girecektir. Bunlar, rukye talep etmeyen, dağlayarak tedavi yapmayan, olayları uğursuzluğa yormayanlar ve Rablerine tevekkül eden kimselerdir."* buyurur. (Buhârî, Müslîm)

Rukye, okuyarak tedavi demektir. Bütün peygamberler en kötü durumlarda yalnız Allah'a sığınmışlardır. Bunu da namazla yapmışlardır. Çünkü dua esas olarak namazdadır.

Müslüman, Müslüman kardeşi için dua edebilir. Rasûlullah (s.a.v), *"Kim bir hidayete çağırırsa, o hidayete tabi olanların mükâfatının aynısı onların mükâfatından hiçbir eksilme olmaksızın bu kimseye de verilir."* buyurmuştur. (Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî)

Ebeveyn, kendilerine dua eden çocuklarının amelinden istifade eder. Rasûlullah (s.a.v): *"İnsanoğlu öldüğü zaman artık ameli kesilmiştir. Yalnız şu üç şey bunun dışındadır: Sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve dua eden salih evlât. "* (Müslim, Ebû Dâvud)

Rasûlullah (s.a.v), ümmetinden kendisine dua etmelerini istemiştir. Cenâb-ı Hak: *"Şüphesiz, Peygambere, Allah rahmet eder ve melekleri duâ eder. Ey îman edenler! Siz de ona hür-*

---

buldeki sür'ate mecâz yapılmıştır. Zîrâ Allah, mekândan münezzeh olduğu için, Onda mekânî yakınlık var sayılırsa; mekânın bir kısmını O'nun kapsamasının dışında ve mekânı Ondan daha geniş farz etmiş oluruz. Bk. (Kaf: 16)

39 Allah, duâları ancak bu şartlarla kabul eder.

40 Yukarıda "dua" kelimesi, "ibâdet ve kulluk" anlamında tercüme edilmiştir. Ancak, "dua" kelimesi "günâhları terk etmek" ve "istemek" anlamına da gelir. Duâya "istemek" anlamı verilirse tercüme; "Bana yalvarın, Ben de size karşılık vereyim." şeklinde olur. Ancak âyetin devamı duâ kelimesinin "ibâdet ve kulluk" ile "günâhları terk etmek" anlamında tercüme edilmesinin daha doğru olacağını işaret etmektedir. Ayrıca Numan b. Beşir (r.a): Peygamberimiz, "dua, ibâdetin ta kendisidir." dedi ve bu âyeti okudu şeklinde rivâyet etmiştir. (Kurtubî)

met[41] edin[42] ve tam teslim olun."[43] (Ahzâb/56) diye emretmiştir.

Mümin, Allah'tan peygamber için vesîleyi isterse kıyamette o kimseye onun şefaati haktır. Rasûlullah (s.a.v), umreye giden Ömer (r.a.)'e: *"Bizi de duandan unutma kardeşim."* demiştir (Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce) Rasûlullah (s.a.v), her zaman ümmetini sadece Allah'a kulluğa çağırmıştır. Hanefi fukâhâsı: "Bir yaratık aracılığıyla Allah'tan bir şey istenemez" demiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v): *"Biriniz dua edeceği zaman Allah'a hamd ve senâ ile başlasın, Resûlüne salâvât getirsin ve bundan sonra artık dilediği duayı yapsın"* buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Tirmizî)

Salih ameller vesîlesiyle talepte bulunmanın örneklerinden birisi mağaraya sığınan üç kişinin duasıdır. Bunlardan her biri yalnızca Allah'ın rızasını gözettiği önemli bir ameli-ni zikrederek duada bulunmuştu. Çünkü böyle bir amel, Allah'ın, sahibinin duasının kabulünü gerektirecek bir sevgi ile sevdiği ve razı olduğu bir şeydi. Birisi ana-babasına yaptığı iyiliği zikrederek. Diğeri tam iffeti delâletiyle, öteki ise emanete gösterdiği riâyet ve iyilikseverliği ile duada bulunmuştu. (Buhârî)

Cahil halkın büyük bir kısmı Allah'tan başkasından yardım dilemeyi öyle bir hale getirmişlerdir ki, kabirler Allah'a duada birer şirk aracı yapılmıştır. Oysa Rasûlullah (s.a.v), *"Ey Allah'ım, benim kabrimi kendisine ibadet edilen bir put haline getirme... Peygamberlerin kabirlerini mescid edinen kimselere Allah'ın gazabı şiddetlidir... Benim kabrime ikide bir gelip orayı bayram yerine çevirmeyin."* diye uyarmıştır. (Muvatta, Ebû Dâvud)

Müminler, bid'at ehlinin yaptığı gibi ölüye yakarmaz, onlardan birtakım ihtiyaçların karşılanmasını istemez, kabir başında yapılan duanın evde yapılandan üstün olduğuna inanmaz, bu kimselere yemin ederek Allah'tan talepte bulunmazlar. *"Allah bize yeter, o ne güzel vekildir."* derler. (Âli İmrân, 173) Dinin esası da budur.

Ölü ya da gaip birinden yardım dilemek. Ey falan efendi bana mağfiret et, tövbemi kabul et demek şirktir. Peygamber ve salihlerden, birine benim için Allah'a dua et', demek bid'attir. Kabirleri ziyarette ölülere ancak selâm verilebilir ve Kur'ân okunabilir. Allah'a, Allah'ım filancanın yanındaki makamı hakkı için şunu şunu istiyorum; diye dua etmek, yasaktır. *"Yardım Allah'tandır."* (Enfâl, 10) *"İnsanlar (mahşerde) toplandıkları*

41 **Salât** kelimesi; Allah için rahmet, melekler için istiğfar ve dua, mü'minler için hürmet anlamına gelir.

42 Bu âyete göre Peygambere ismi zikrolundukça salâvat farzdır. Peygamber (a.s): "Allah benim için iki Melek görevlendirmiştir. Benim ismim bir Müslüman'ın yanında anılıp da bana salâvat getirince o iki melek ona: Allah seni bağışlasın, der. Allah ve diğer melekler de: âmin derler. Benim ismim bir Müslüman'ın yanında anılıp da bana salâvat getirmezse o iki melek ona: Allah seni bağışlamasın der. Allah ve diğer melekler de: âmin derler." buyurmuştur. (Kurtubî) Namazda tahiyyattaki "salli ve barik" dualarını okumak Hanefilere göre sünnet, Şafiilere göre, vaciptir.

43 Bu âyetin son bölümü "Ey îman edenler! Siz de ona salâvat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin." şeklinde de tercüme edilebilir.

zaman kendisine dua edilenler, onlara düşman olurlar ve onların kendilerine olan dualarını inkâr ederler." (Ahkâf/6)

Dua ederken seslerini aşırı yükseltenleri gören Rasûlullah (s.a.v): *"Ey insanlar! Kendinize gelin. Çünkü siz bir sağırı veya uzaktaki birini çağırmıyor, ancak her şeyi işiten ve çok yakın bulunan birine dua ediyorsunuz. Sizin kendisine dua ettiğiniz size bineğinizin boynundan daha yakındır."* (Buhârî, Müslim) buyurmuştur.

Duanın hemen kabul edilmesinde acele edilmez. Hiçbir dua boşa gitmez. Gönülden, gizlice, bağırmadan, samimiyetle dua edilir. *"Rabbınıza gönülden ve gizlice yalvarın. Doğrusu o, aşırı gidenleri sevmez."*[44] (Â'râf/55)

2- Mübarek Gün ve Geceler

Mübarek gün ve geceler denildiğinde akla *"cuma, bayram ve aşure günleri ile kandil geceleri"* gelmektedir. Aslında zamanlar ve mekânlar arasında fark ve üstünlük yoktur. Ancak bazı önemli olaylar, gerçekleştikleri zaman ve mekânları önemli hâle getirirler.

Cuma gecesi ve günü, bayram günleri, Mevlit, Regaip, Berat, Mirac ve Kadir geceleri bu önemli gün ve gecelerdendir. Peygamberimiz bir hadisinde bazı gecelerin önemini şöyle dile getirmiştir: *"Beş gece vardır ki onlarda yapılan dualar geri çevrilmez. Bunlar; recep ayının ilk (cuma) gecesi, şaban ayının ortasında bulunan gece, cuma gecesi, ramazan ve kurban bayramı geceleridir."* (Beyhaki, Sünen, C 3, s. 342)

Müslümanlar için en önemli günlerden birisi cuma günüdür. Çünkü cuma namazı sadece cuma günü kılınabilir. Bu namazla müminler bir araya gelir, kaynaşır, dertlerini paylaşır ve birbirlerine yardımcı olurlar. Cuma gününün değerini Peygamberimiz şöyle dile getirir: *"Günlerin en hayırlısı, cuma günüdür..."* (Riyazü's-Salihin, C 2, s. 440)

Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı olmak üzere bir yılda iki dinî bayram vardır. Bu günlerde bayram namazı kılınır. Çeşitli etkinliklerle kutlanan bayramlar, insanların kaynaşmalarını sağlar, aralarındaki sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı güçlendirir.

Aşure, muharrem ayının 10. günüdür. Peygamberimiz, muharrem ayının 9 ve 10 veya 10 ve 11. günlerini oruçlu geçirmeyi tavsiye etmiştir. (Buhari, Savm, 69)

Mübarek gecelerin ilki Mevlit Kandili'dir. Peygamberimizin doğduğu gecenin yıl dönümü Mevlit Kandili olarak kutlanır.

Regaip Kandili, Recep ayının ilk cuma gecesinde kutlanır. Regaip kelime olarak; rağbet olunan, çok istenilen şeyler anlamlarına gelir. Müslümanlar Regaip Kandili'nde Allah'ın rahmetine sığınarak ondan bağışlanma isterler.

Recep ayının yirmi yedinci gecesinde Miraç Kandili kutlanır. Hz. Muhammed, Bu gece Mekke şehrinden alınmış ve Kudüs'e getirilmiştir. Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'dan ayrılarak göklere yükseltilmiştir. Bu geceye, göklere yükselmek anlamına gelen "Miraç" adı verilmiştir.

44 Bu açıklamaların bir kısmı *"Şamil Ansiklopedisi/*Dua maddesinden" ve *"Allah'ın Kelamı"* isimli meâlin "dua" maddesinden özetlenmiştir.

Ayrıca bu gecede beş vakit namaz Müslümanlara farz kılınmıştır.

Şaban ayının on beşinci gecesinde Berat Kandili kutlanır. Berat, temize çıkma ve günahlardan kurtulma anlamlarına gelir. Bu nedenle Müslümanlar bu gecede günahlarının bağışlanması için Allah'a tövbe ve dua ederler.

Kadir kelime olarak; değer, kıymet ve itibar anlamlarına gelir. Kadir Gecesi'nin değeri ise Kur'an-ı Kerim'in ilk kez o gece indirilmeye başlanmasındandır. Kadir Gecesi, ramazan ayının yirmi yedinci gecesine rastlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Kadir Gecesi'nin önemi şöyle dile getirilmiştir:

"Biz onu (Kur'an'ı) Kadir Gecesi'nde indirdik. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar. O gece esenlik, gün ağarıncaya kadar sürer." (Kadir suresi, 1-5. ayetler)

3- Hatim, Mevlit ve Duaları

Hatim; mühürlemek, bitirmek ve tamamlamak anlamlarına gelir. Kur'an'ın baştan sona okunup bitirilmesine de "hatim" denilmektedir. Kur'an'ın okunması tamamlandıktan sonra bir tören yapılması gelenek hâline gelmiştir. Hatim indirilince başa dönülür, Fatiha suresi ve Bakara suresinin ilk beş ayeti okunur ve dua yapılır. Yapılan bu duaya "hatim duas"ı denir. Hatim duası tek başına yapılabileceği gibi toplu hâlde de yapılabilir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim mealinden okunarak bitirildiği zaman da "hatim duası" yapılabilir.

Bir adam Peygamberimize, "Allah katında ameli en değerli olan kimdir?" diye sorunca Peygamberimiz, *"Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyan, bitirince tekrar başlayandır."* buyurmuştur.(Tirmizî, Kıraat, 4)

Hatim Duası

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ *
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ * وَلَاعُدْوَانَ إِلَّاعَلَى الظَّالِمِينَ* وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ*رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمِ * وَتُبْ عَلَيْنَا يَامَوْلَانَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ * وَاهْدِنَا وَوَفِّقْنَا بِالْقُرْاٰنِ وَبِمَنْ اَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ اِلَى الْحَقِّ وَاِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ *وَاغْفِرْ لَنَاذُنُوبَنَا بِفَضْلِكَ يَا اَكْرَمَ الْاَكْرَمِينَ وَيَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ *

اَللّٰهُمَّ زَيِّنَّا بِزِينَةِ الْقُرْاٰنِ وَشَرِّفْنَا بِشَرَافَةِ الْقُرْاٰنِ وَاَلْبِسْنَا بِخِلْعَةِ الْقُرْاٰنِ * اَللّٰهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْاٰنَ لَنَا فِى الدُّنْيَا قَرِينًا وَعَلَى صِرَاطِكَ الْمُسْتَقِيمِ نُورًا وَاِلَى الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلًا وَاِمَامًا *

اَللّٰهُمَّ اهْدِنَا بِهِدَايَةِ الْقُرْاٰنِ وَارْفَعْ دَرَجَتَنَا بِاَحْكَامِ الْقُرْاٰنِ يَاذَاالْجَلَالِ وَالْاِحْسَانِ *

اَللّٰهُمَّ طَهِّرْ قُلُوبَنَاوَاسْتُرْ عُيُوبَنَا
وَاشْفِ مَرْضَانَا وَبَيِّضْ وُجُوهَنَا وَارْفَعْ
دَرَجَتَنَا وَارْحَمْ اٰبَاءَنَا وَ اُمَّهَاتِنَا *
وَاَصْلِحْ دِينَنَاوَدُنْيَانَاوَشَتِّتْ شَمِلَ اَعْدَائِنَا
وَاحْفِظْ اَهْلَنَا وَاَمْوَالَنَامِنْ جَمِيعِ الْاٰفَاتِ
وَالْاَمْرَاضِ وَالْبَلَايَا * وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا
وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *

اَللّٰهُمَّ بَلِّغْ ثَوَابَ مَاقَرَاْنَاهُ اِلَى رُوحِ
سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَاِلَى اَرْوَاحِ جَمِيعِ الْاَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ
صَلَوَاتُ اللّٰهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ
* وَاِلَى اَرْوَاحِ اٰبَائِنَا وَاُمَّهَاتِنَا وَاِخْوَانِنَا
وَاِخَوَاتِنَا وَاَوْلَادِنَا وَاَقْرِبَائِنَا وَاَحِبَّائِنَا وَلِمَنْ
كَانَ لَهُ حَقٌّ عَلَيْنَا * وَلِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ
اَلْاَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ*اَللّٰهُمَّ اسْتَجِبْ
دُعَائَنَا بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ *

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ.
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ . وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ اَلْفَاتِحَةُ

"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

En güzel sonuç Allah'tan hakkıyla sakınanlara aittir ve düşmanlık sadece zalimleredir. Allahın salâtı ve selâmı Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve tüm arkadaşlarının üzerine olsun. Ey Rabbimiz! (Senin rızan için) yaptıklarımızı kabul buyur. Çünkü Sen gerçekten işiten ve her şeyi en iyi bilensin. Ey Sahibimiz! Bizim tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen tevbeleri kabul eden ve merhametli olansın. (Ey Rabbimiz!) Bize dosdoğru yolu göster, Kur'an'la ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Peygamberinle hak ve dosdoğru olan yolunda bizleri başarılı kıl. Ey ikram edenlerin en ikramlısı ve merhamet edenlerin en merhametlisi (Rabbimiz!) lütfunla bizim günahlarımızı bağışla. Ey Allah'ım! Bizi Kur'an ziynetiyle beze, Kurân'ın şerefiyle şereflendir ve bize Kur'an elbisesi giydir. Ey Allah'ım! Kurân'ı bize dünyada yoldaş, dosdoğru yolunda nur, bütün hayırlı işlerde yol gösterici ve önder kıl. Ey lütuf ve ihsan sahibi Allah'ım! Bize Kur'an'ın hidayetiyle yol göster ve bizim derecelerimizi Kur'an'ın hükümleriyle yükselt. Ey Allah'ım! Kalplerimizi temizle, ayıplarımızı ört, hastalarımıza şifa ver, yüzlerimizi ağart, derecelerimizi yükselt, babalarımıza ve analarımıza merhamet buyur. Dinimizi ve dünyamızı ıslah et, düşmanlarımızın oyunlarını boz, ailelerimizi ve mallarımızı her türlü âfat, hastalık ve belâlardan koru, ayaklarımızı (hak yolunda) sabit kıl ve kâfirlere karşı bize yardım et. Ey Allah'ım! Okuduğumuz Kur'an'ın sevabını efendimiz Muhammed sallallahu aleyhi vesellem'in rûhuna, tüm peygamber ve nebilerin (salavat'ullahi ve selamihi aleyhim'in) ruhla rına ve babalarımızın, analarımızın erkek ve kız kardeşlerimizin, çocuklarımızın, akrabalarımızın, dostlarımızın, üzerimizde hakkı olanların, yaşayan ve ölmüş bulunan erkek ve kadın tüm mü'min ve Müslümanların ruhlarına ulaştır. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi

Allah'ım! Lütfunla dualarımızı kabul buyur. Allah'ın selamı tüm peygamberlerin üzerine olsun.

Ve hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

4- Sünnet Merasimi

Sünnet olmak, insanın fıtratının gereği ve Peygamberimizin tavsiye ettiği bir sünnettir. Bu nedenle erkek çocukların sünnet ettirilmesi Müslümanlar tarafından uygulanan bir âdet olmuştur. Sünnet olmak Hz. İbrahim'den sonra onun soyundan gelenlerin uyguladıkları bir gelenek olarak devam etmektedir.

İslam dünyasında çeşitli törenlerle icra edilen sünnet, ülkemizde çoğunlukla mevlit okutularak ve ziyafet verilerek yerine getirilmektedir.

Sünnet töreninde, önce anne-baba tebrik edilir. Çocukları iyi yetiştirmenin önemini anlatan kısa bir konuşma yapılır. Daha sonra hayırlı birer evlat olmaları ve evlilik gibi mutlu günlerinin de anne ve babalar tarafından görülmesi temennisini içeren dua yapılır.

5- Nişan ve Nikâh

Yeni bir ailenin kuruluşu demek olan evlenme, ülkemizin değişik yörelerinde farklı uygulamalarla gerçekleştirilir. Ancak nişan ve nikâh törenleri hemen her yörede aynıdır.

Nişan ve söz kesme gibi törenlerde dinimizin evlilik kurumuna verdiği önemi anlatan bir konuşma yapılır. Hucurât suresinin 13 ve Nisâ suresinin 1. ayetlerini içeren aşırlar okunabilir. Ardından da bir dua ile tören sonlandırılır.

Nişan törenlerinde nikâh duası da okunabilir.

Nikâh şöyle kıyılır:

Nikâhı kıyacak kimse kızın, erkeğin ve babalarının isimlerini kâğıda not alır. Şahitlerin adlarını da bu notuna ekler. Aralarında anlaştıkları mihr miktarını öğrenir. Din görevlisi, şahitler, gelin ve damatla birlikte tövbe istiğfar duasını okur.

Önce geline, "Allah'ın emri, Peygamber Efendimizin sünneti üzere .... Hanım, siz .... oğlu ....'ı anlaştığınız .... mihr-i müeccel veya mihr-i muaccel ile kocalığa kabul ettiniz mi?" diye sorar. Gelinin *"kabul ettim"* cevabını aldıktan sonra erkeğe de,

"Allah'ın emri, Peygamber Efendimizin sünneti üzere .... Bey, siz .... kızı ....'ı anlaştığınız .... mihr-i müeccel veya mihr-i müaccel ile hanımlığa kabul ettiniz mi?" diye sorar. *"kabul ettim"*, cevabını aldıktan sonra şahitlere döner ve "Siz de bu icap ve kabule şahit misiniz?" diye sorar. Her iki şahidin de onayını aldıktan sonra şu duayı okur:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ *
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ وَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى
الظَّالِمِينَ * وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى

رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ* وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا * مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِىَ لَهُ* نَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ* وَنَشْهَدُ اَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ*

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ هٰذَا الْعَقْدَ مَيْمُونًا مُبَارَكًا وَاجْعَلْ بَيْنَهُمَا اُلْفَةً وَمُحَبَّةً وَقَرَارًا وَلَا تَجْعَلْ بَيْنَهُمَا نَفْرَةً وَفِتْنَةً وَفِرَارًا * اَللّٰهُمَّ اَلِّفْ بَيْنَهُمَا كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ اٰدَمَ وَحَوَّاءَ * وَكَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَدِيجَةَ الْكُبْرَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا * وَكَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ عَلِي وَفَاطِمَةَ الزَّهْرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا *

اَللّٰهُمَّ اَعْطِ لَهُمَا اَوْلَادًا صَالِحًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَعُمْرًا طَوِيلًا *

اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ اَمْرَهُمَا وَكَثِّرْ عُمْرَهُمَا بِالْخَيْرِ وَارْزُقْهُمَا رِزْقًا حَسَنًا يَاخَيْرَ الرَّازِقِينَ * وِكِرِّمْ خُلُقَهُمِا وِحِسِّنْ خَلْقَهُمَا يَا اَحْسَنَ الْخَالِقِينَ * رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا *

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ * رَبَّنَا اغْفِرْلِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ* وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ*

"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. En güzel sonuç Allah'tan hakkıyla sakınanlara aittir ve düşmanlık sadece zalimleredir. Allah'ın salâtı ve selâmı Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve tüm arkadaşlarının üzerine olsun.

Nefislerimizin şerrinden ve yaptıklarımızın kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidayet verdiğini azdıracak ve Allah'ın azdırdığına hidayet verecek kimse yoktur. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına onun ortağı bulunmadığına şahitlik ederiz. Ve yine Efendimiz Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasulü olduğuna şahitlik ederiz.

Ey Allahım! Bu evlilik akdini uğurlu ve mübarek eyle. Bu çiftler arasında geçim, sevgi ve evliliklerinde sebat nasip et, aralarına nefret, geçimsizlik ve ayrılık verme.

Ey Allah'ım! Bu çiftlerin arasına, Âdem ile Havva, Hz. Muhammed (a.s.) ile Hz. Hatice (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Fatıma (r.a.) arasına verdiğin, geçim gibi bir geçim ver. Ey Allah'ım! Bu çifte salih çocuklar, bol rızık ve uzun ömürler ihsan eyle.

Ey Allah'ım! Onların işlerini kolaylaştır, ömürlerini hayırlı olarak uzat. Ey rızık verenlerin en hayırlısı onlara güzel rızıklar ver. Ey yaratanların en güzeli

olan Allah'ım, onların ahlaklarını güzelleştir ve yaratılışlarını güzel yap.

Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzü aydınlatacak (nesiller) bağışla ve bizi takva sahiplerine öncü kıl!

Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru! Ey Rabbimiz! Ey merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah'ım! (Ahirette) hesabın yapılacağı gün, beni, anamı, babamı ve tüm mü'minleri rahmetinle bağışla. Bütün resullere selam olsun. Gerçek hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur."

Ayrıca şu dua da ilave edilebilir.

"Allah'ım, senin emrine, Peygamberinin sünnetine uyarak iki gencimizin nikâhını kıydık. Sen onlara ömürleri boyunca sağlık ve saadet ihsan eyle. Rızıklarına bereket, işlerinde kolaylıklar ver. Dinimiz, milletimiz ve vatanımız için hayırlı evlatlar ihsan eyle. Kendilerini İslam'ın nurlu yolundan ayırma, günahlarını bağışla, kalplerini senin ve Peygamberinin sevgisiyle doldur. Ey merhametlilerinin en merhametlisi olan Allah'ım! Dualarımızı kabul eyle! Âmin.

6- Yemek ve iftar Duaları

Yemeğe "besmele" ile başlanır. Bitirince de verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükredilir. Eğer yemeği başkaları ikram etmişse yemekten sonra ikramda bulunanların iyiliği için de dua edilir. Bu nedenle yemek duasında Allah'a hamd, Peygamberimize salâvat ve yemeğin sahibine teşekkür ifadeleri yer alır. Dua kitaplarımızda birçok yemek duası vardır. Aşağıda bunlardan birisi yer almaktadır:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي يُحِبُّ الْاَسْخِيَاءَ وَالْاَغْنِيَاءَ وَالْمُطْعِمِينَ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ نِعْمَتَنَا دَائِمًا وَدِينَنَا قَائِمًا وَاَوْلَادَنا عَالِمًا وَلَا تُصَلِّطْ عَلَيْنَا ظَالِمًا

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ صَاحِبَ هَذَا الطَّعَامِ وَالْآكِلِينَ وَاَطْعِمْ صَاحِبَ هَذَا الطَّعَامِ وَالْحَاضِرِينَ واَطْعِمْنَا مِنْ طَعَامِ الْجَنَّةِ وَاَسْقِنَا مِنْ شَرَابِ الْكَوْثَرِ وَاَكْرِمْنَا بِرُؤْيَةِ جَمَالِكَ يَا اِلٰهَ الْعَالَمِينَ.

"Allâh'a hamdolsun! Allâh'a hamdolsun! "Bize yedirip içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allâh'a hamdolsun! Allah'ın rahmeti ve bereketi cömertleri, zenginleri ve yedirenleri seven Peygamberimiz Muhammed (a.s) üzerine olsun. Ey Allah'ım! Nimetlerimizi sürekli, dinimiz dimdik ayakta, çocuklarımızı âlim kıl ve zalimleri bize musallat etme. Ey Allah'ım! Bu yemeğin sahibine ve yiyenlere rahmet et. Bu yemeğin sahibini ve burada hazır bulunanları doyur. Bizi Cennet nimetleriyle doyur, Kevser içeceğinden içir. Ey âlemlerin ilahı olan Allah'ım! Cemalini görmeyi de bize ikram et."

Müslümanlar Allah'ın rzasını kazanabilmek için oruç tutarlar. Oruç ibadetini tamamlayıp iftar vaktine yetişenler, bundan büyük sevinç ve mutluluk duyarlar. Bu mutluluklarını Allah'a şükrederek ve dua ederek dile getirirler. İftar edilirken şu duanın okunması müstehaptır.

اَللّٰهُمَّ لَكَ صُمْنَا وَعَلٰى رِزْقِكَ اَفْطَرْنَا
فَتَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Ey Allah'ım! Senin için oruç tuttuk, Senin verdiğin rızıkla iftar ettik. Bizden Kabul buyur. Çünkü Sen en iyi işiten ve en iyi bilensin.

7- Kurban ve Duası

İslam dininin önemli ibadetlerinden biri de kurbandır. Kurban kesilirken belli kurallara uyulmalıdır. Bunlardan birisi de hayvanı kıbleye doğru ve sol tarafı üzerine yatırıp,

بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ أَكْبَرُ diyerek kesmektir. Kurbanı mümkünse sahibi kesmelidir. Bu mümkün olmazsa kesim işlemini iyi bilen başka bir Müslüman'a yaptırmalıdır. Kurbanın kesimi esnasında aşağıdaki ayetler ve dua okunabilir:

اِنّ۪ي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذ۪ي
فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَن۪يفًا وَمَٓا اَنَا۬
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ

قُلْ اِنَّ صَلَات۪ي وَنُسُك۪ي وَمَحْيَايَ
وَمَمَات۪ي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ لَا شَر۪يكَ لَهُۚ
وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا۬ اَوَّلُ الْمُسْلِم۪ينَ

Ben, bütün varlığımla yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan (Allah'a) çevirdim ve artık ben, asla O'na ortak koşanlardan değilim." (En'âm suresi, 79. ayet)

"Benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan ve ortağı bulunmayan Allah içindir. Ben, bununla emrolundum ve (böyle inanarak) Müslüman olanların ilki de benim." de. (En'âm suresi, 162-163. ayetler)

8- Hacı Uğurlama Duası

Hac ibadetine verilen önem, kendine özgü gelenekleri beraberinde getirmiştir. Hacca gidecek kişiler, yakınları, arkadaşları ve dostlarıyla vedalaşır, karşılıklı olarak helalleşirler. Bu hazırlık döneminin ardından yolculuk zamanı gelince uğurlama törenleri yapılır. Bu törenlerde hac ibadetinin ve mukaddes toprakları ziyaretin önemiyle ilgili konuşmalar yapılır. Daha sonra dua edilerek hacılar uğurlanır. Aşağıda bu törenlerde yapılabilecek bir dua örneği verilmiştir:

* أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ
وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ.

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ
مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ

وَ لِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً

"Allah'ım! Verdiğin sağlığa ve nimetlere şükürler olsun. Bizi yarattın, kalbimize İslam'ın nurunu yerleştirdin, hamdolsun sana. Kâbe'yi mübarek kıldın, İbrahim Peygamberi oraya yerleştirdin. Bizlere evini ziyaret etmeyi farz eyledin. İşte o mübarek topraklara kavuşmak, evini tavaf etmek, zemzemi içmek için yollara düşüyoruz. Senin rızanı kazanmayı, Peygamberimizin kabrini ziyaret etmeyi ve Kâbe'yi görmeyi arzuluyoruz, nasip et Allah'ım! Kâbe'ye ulaşıp tavaf edebilmek, Arafat'ta vakfeye durmak, Safa ile Merve arasında sa'y yapabilmek için sağlık, afiyet ve kolaylık ver Ya Rabb'i! Emrindeyim Allah'ım, diyerek huzuruna geliyoruz bizi boş çevirme, günahlarımızı affet Allah'ım!

Ya Rabb'i! Senin rızan için yollara düştük. Sağ salim gidip gelmeyi, ailemize ve dostlarımıza kavuşmayı nasip eyle. Onları da sağlık ve afiyet içinde bulmayı her mümin kuluna Kâbe'yi tavaf edip hacı olmayı nasip et Allah'ım!

Allah'ım! Senden bu dünyada ve ahirette iyilik istiyoruz, günahlarımızı bağışla. Sevgili Peygamberimizin şefaatine nail eyle bizleri! Âmin.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ. وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ . وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اَلْفَاتِحَةُ

9- Tövbe-istiğfar Duası

Tövbe, insanın işlediği günahtan pişmanlık duyarak Allah'a söz vermesi ve ondan af dilemesidir. Samimi bir niyet ve kararlılıkla kötülüklerden vazgeçmesidir. Yüce Allah tövbe etmemizi ve bağışlanmayı dilememizi istemiştir. Hatasından dönerek kararlılıkla tövbe edenlerin tövbelerini kabul edeceğini bildirmiştir. Bir ayette şöyle buyurmuştur:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"(Ey Muhammed! Benim Onlara): 'Ey Benim kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü çok bağışlayıcı, gerçekten merhametli olan, ancak O (Allah)'tır.' dediğimi söyle." (Zümer suresi, 53. ayet)

Tövbe eden kişi, söz ve davranışlarıyla pişmanlığını gösterir. Yaptığı hatalarda ve işlediği günahlarda ısrar etmez.

Müslüman, her akşam yatmadan önce kendi nefsini muhasebeye çeker. O gün günah işleyip işlemediğini düşünür. Tövbe istiğfar ederek işlediği günahlarının affedilmesini ister.

Tövbe istiğfar tek başına yapılabileceği gibi cemaat hâlinde de yapılabilir. Örneğin, cuma akşamları (*perşembeyi cumaya bağlayan gece*) yatsı namazlarından sonra, Bakara suresinin son iki ayeti, *"Amene'r-rasulü"*

okunur. Arkasından aşağıdaki şekilde tövbe ve istiğfar yapılabilir.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

اَلْحَمدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعاَلَمِينَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ*

اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ. اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ. اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ. الْكَرِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيهِ تَوْبَةَ عَبْدٍ ظَالِمٍ لِنَفْسِهِ لَا يَمْلِكُ لِنَفْسِهِ مَوْتًا وَلَا حَيَاتًا وَلَا نُشُورًا . وَنَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ وَالْمَغْفِرَةَ لَنَا إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

"Allah'ım! Bu yaşa gelinceye kadar, bilerek veya bilmeyerek işlediğim bütün günahlardan tövbe ettim, bir daha işlememeye karar verdim. Günahlarımı bağışla! Çünkü sen günahları bağışlayansın!

Peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu ise Hz. Muhammed'dir. İkisi arasında gelip geçmiş bütün peygamberlere inandım, iman ettim, hepsi haktır, gerçektir. Dilim ile ikrar, kalbim ile tasdik ettim.

Allah'ım! Rabb'im sensin, senden başka ilah yoktur. Beni yarattın, ben senin kulunum. Gücüm yettiği kadar sana verdiğim söz üzerinde duruyorum. Yaptıklarıma karşı başıma gelecek kötülüklerden sana sığınırım. Günahlarımı itiraf ediyorum, beni affet Allah'ım! Çünkü senden başka günahları affedecek kimse yoktur Allah'ım!

Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inandım. Ölümden sonraki diriliş haktır. Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim. Allah'ın salâtı ve selamı Efendimiz Hz. Muhammed'in, diğer nebi ve resullerin üzerine olsun, Hamt âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur. Âmin.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ. وَسَلاَمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ. وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اَلْفَاتِحَةُ

TEST SORULARI

1- Bir hutbenin sahih olabilmesi aşağıdakilerden hangisi <u>şart değildir</u>?

A- Hutbe cuma namazı vaktinde okunmalıdır.

B- Hutbe bayram namazı vaktinde okunmalıdır.

C- Bayram namazı hutbesi bayram namazından sonra okunmalıdır.

D- Cuma hutbesi cuma namazının farzından önce okunmalıdır.

E- Hutbe okunurken en az üç kişinin hazır bulunması gerekir.

2- Aşağıdakilerden hangisi Hutbenin <u>sünnetlerinden değildir</u>?

A- Hutbenin sonunda (Nahl/90.) (*Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, akrabaya yardım etmeyi emreder…*) ayetini okumalı

B- Hatip her iki hutbeyi de ayakta okumalı

C- Hutbeye Allah'a hamd ile başlamalı.

D- Kelime-i şehadet ve Peygambere salâvat okumalı.

E- İki hutbe arasında oturmalı

3- Hutbe okunurken aşağıdakilerden hangisini yapmak mekruh <u>değildir</u>?

A- Hutbenin sünnetlerini terk etmek.

B- Hutbeyi sessizce ve dikkatlice dinlemek.

C- Hutbe okunurken konuşmak.

D- Hutbe okunurken konuşan birini uyarmak.

E- Hutbe esnasında namaz kılmak.

4- İmam aşağıdakilerden hangisini söylerse tek başına hutbenin farzını yerine getirmiş olur?

A- سُبْحَانَ اللَّهِ

B- اَللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

C- رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي

D- صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ

E- إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ....

5- Aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A- İkinci hutbenin arasında imam sesini biraz alçaltarak "Allahümmesalli ve Tahiyyat" dualarını okur.

B- Bayram hutbelerinde (Nahl/90.) ayetin yerine İsrâ suresi'nin ilk ayeti okunur.

C- Hatip minbere sağ ayağını önce atarak, sol ayağını onun yanına getirerek tek tek çıkar.

D- Hatip minberden sağ ayağını önce atarak, sol ayağını onun yanına getirerek tek tek iner.

E- Hatip minberin son basamağında cemaate karşı oturarak iç ezanı dinler.

6- Va'z ve vaizlikle ilgili aşağıdakilerden hangisi doğru değildir?

A- Va'z, sadece camide ibadet öncesi veya sonrasında kürsüden yapılır.

B- Kur'an-ı Kerim'de va'z, öğüt ve nasihat anlamında kullanılmıştır.

C- Va'zı yapan kişiye vâiz denir.

D- İlk va'z uygulamaları Peygamber (s.a.v.)'in Mescid-i Nebi'deki sohbetleri ile başlamıştır.

E- Çeşitli dinî törenlerde de vaaz verilebilir.

7- Ölmek üzere olan kişiye aşağıdakilerden hangisi ölüm öncesi yapılamaz?

A- Hasta kimseye, herhangi bir vasiyetinin bulunup bulunmadığı sorulur.

B- Hasta su istediğinde, su verilebilir ya da ıslak bir bezle dudakları ıslatılır.

C- Ölmek üzere olan hasta, yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ yanı üzerine yatırılır.

D- Ölmek üzere olan hastaya *"kelime-i tevhit"* ya da *"kelime-i şehadet"* mutlaka söylettirilir.

E- Ölmek üzere olan hastanın yanında Kur'an okumak dinimizce sakıncalı değildir.

8- Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A- Hastanın yanında Kur'an okumak.

B- Ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak doğru değildir.

C- Ölünün arkasından üç günden uzun süre yas tutmak doğru değildir.

D- Ölmek üzere olan kimse Vasiyette bulunursa şahitler huzurunda yazılır.

E- Kişi öldükten sonra, bulunduğu yerde yüksek sesle Kur'an okumak.

9- Ölüm olayı gerçekleştikten sonra aşağıdakilerden hangisi yapılamaz?

A- Ölünün gözleri kapatılır.

B- Ayakları başparmaklarından birbirine bağlanır.

C- Ölü eş ve çocuklarına gösterilmez.

D- Çenesi başının üstünden bağlanır.

E- Kolları vücuduna bitişik bir şekilde yana uzatılır.

10- Aşağıdakilerden hangisi Müslümanlar için farz-ı kifayedir?

A- Ölen bir Müslüman'ı yıkamak.

B- Ölen bir Müslüman için salâ okumak.

C- Ölen bir Müslüman için üç gün yas yapmak.

D- Ölmek üzere olan kimse için "Yasin Suresini" okumak.

E- Ölmek üzere olan kimsenin ağzına "zemzem suyu" vermek.

11- Aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A- Ölünün yıkanmasından defnine kadar yapılan işlere "tekfin" denir.

B- Ölen bir Müslüman'ı yıkayacak kişi ehl-i kitap da olabilir.

C- Ölünün Yıkanmasına (*gassal*), ölüyü yıkayacak kişiye de (*gasil*) denir.

D- Ölen bir Müslüman'ı kefenlemek farz-ı kifayedir?

E- Cenazeyi yıkayan kişinin niyet etmesi ve besmele çekmesi farz-ı kifayedir.

12- Cenaze yıkanırken aşağıdakilerden hangisini yapmak şart değildir?

A- Cenaze yıkanırken ağzına, burnuna su verilir.

B- Öncelikle cenazenin avret mahalli yıkanır.

C- Cenazeye yıkamadan önce abdest aldırılır.

D- Ölünün saç ve tırnakları kesilmez.

E- Erkek ölünün, erkek; kadın ölünün de kadın tarafından yıkanması gerekir.

13- Cenaze yıkanırken aşağıdakilerden hangisini yapılmaz?

A- Ölünün ağzına ve burnuna bir parça pamuk yerleştirilir.

B- Ölünün ağzına ve burnuna su verilir.

C- Ölünün dudakları, burun delikleri ve göbek çukuru ıslak bir bezle mesh edilir.

D- Ölünün vücuduna güzel kokular sürülür.

E- Su bulunmadığı durumlarda ise ölüye teyemmüm ettirilir.

14- Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A- Yıkanan ve kurulanan ölüye önce gömlek giydirilir.

B- Ölüyü baştan ayağa kadar uzanan sargıya izar denir.

C- İzar, baş ve ayakuçlarından düğümleneceği için lifâfe'ye göre biraz daha uzundur.

D- İzar sarıldıktan sonra göğüs örtüsü konulur.

E- Kadınlar için ayrıca bir de başörtüsü ilave edilir.

15- Cenaze namazı için aşağıdakilerden hangisi şart değildir?

A- Cenazenin öldüğünün salâ ile duyurulması gerekir.

B- Müslüman olarak ölen kişinin cenaze namazının kılınması farz-ı kifayedir.

C- Cenaze namazı kılınacak kimsenin yıkanmış olması gerekir.

D- Cenazenin bedeninin hepsi veya başıyla birlikte bir kısmının bulunması gerekir.

E- Cenaze namazını kılanların ayakta olması gerekir.

16- Cenaze namazı kıldıracak olan imamın aşağıdakilerden hangisini yapması gerekmez?

A- Cenaze namazını kıldıracak olan imam, cenazenin göğüs hizasında durur.

B- Cenaze namazını kıldıracak olan imam, kıbleye doğru ve ayakta durur.

C- Cenaze namazı cemaatle kılınır.

D- Cenaze namazını kıldıracak olan imam müezzinin kametini bekler.

E- Müezzin namazın başında cenazenin erkek veya kadın, büyük veya küçük olduğunu bildirir.

17- Aşağıdakilerden hangisi cenaze namazının rükün ve şartlarından değildir?

A- Niyet

B- Kıyam

C- Tekbir

D- Abdest

E- Cenaze dualarını okumak

18- Cenaze namazı kılınırken aşağıdakilerden hangisinin yapılması gerekmez?

A- Birinci tekbirden sonra herkes içinden, "Sübhaneke" duasını okur.

B- İmam açıktan ve ellerini kaldırarak tekbir alır.

C- Cemaat tekbirleri içinden alır.

D- İkinci tekbirden sonra "Allahümme salli ve Allahümme barik" duaları okunur.

E- İmam dördüncü tekbirden sonra açıktan tekbir alır. Ardından sağa ve sola selam verir.

19- Cenaze namazı kılınırken aşağıdakilerden hangisinin yapmak yanlıştır?

A- Üçüncü tekbirden sonra bilenler cenaze namazı duasını okur.

B- Cenaze namazı duasını bilmeyenler Fâtiha suresini veya Rabbena dualarını okur.

C- Cenaze namazına sonradan katılan insanlar da imamla birlikte selam vererek namazı tamamlarlar.

D- Cemaat tekbirleri sessizce alır.

E- Cenaze namazı da namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde kılınmaz.

20- Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A- Cenazenin kabre konulmasına defin denir.

B- Cenaze taşınırken yüksek sesle konuşmak, alkışlamak, slogan atmak, sesli olarak tekbir getirmek ve Kur'an okumak uygun değildir.

C- Defin işlemi gündüz yapılmalıdır.

D- Cenaze kabire kıbleye doğru sağ tarafı üzerine yerleştirilir.

E- Cenaze taşıma işlemi yapılırken ..... اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ duasını okumak uygundur.

21- Kabirlerle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A- Kabrin üstünün toprak seviyesinde yapılması daha uygun olur.

B- Kabirlerin baş tarafına mutlaka taş dikilip yazı da yazılması gerekir.

C- Kabirler için israfa varacak şekilde harcama yapmak doğru değildir.

D- Defin işlemi bitirildikten sonra mezarlıkta cemaate ikramda bulunulur.

E- Defin işlemi bitirildikten sonra kabrin başında bekleyip kabrin üzerine su serpilir.

22- Aşağıdaki cümlelerden hangisi yanlıştır?

A- Dua, küçüğün büyükten, âcizin güçlüden, ihtiyaç ve arzusunu sözle, davranışla ve hal diliyle talep ve ricası demektir.

B- Dua, insanda fıtrî bir olgudur. Bu sebepledir ki, bütün dinlerde mevcuttur.

C- Üstün bir varlığa inanan her insan şu veya bu şekilde dua eder.

D- Duada lâyık olmayan ve günâh olan şeyleri de talep etmek, mümkündür.

E- Dua'nın ihlâs ve ciddiyet içerisinde, sadece Allah'a, gönülden ve yalvararak yapılması gerekir.

23- Aşağıdaki cümlelerden hangisi yanlıştır?

A- Dua sadece Allah'a yapılmalı.

B- Duada araya başka biri aracı olarak sokulmamalı.

C- Allah'tan başkasından bir yardım ve istekte bulunan, müşriktir.

D- Allah katında duadan daha şerefli bir şey yoktur.

E- Dua Allah'a yapılırken Allah'ın önem vereceği varsayılan şeyler hürmetine de istekte bulunulur.

24- Aşağıdaki cümlelerden hangisi doğrudur?

A- Ebeveyn, kendilerine dua eden çocuklarının dualarından istifade etmez.

B- Rukye, okuyarak tedavi demektir ve caizdir.

C- Mümin, Allah'tan peygamber için vesîle olmasını isterse kıyamette o kimseye onun şefaati haktır.

D- Salih ameller vesîlesiyle duada bulunmak caiz değildir.

E- Peygamberlerin ismet sıfatı olduğu için başkalarının dualarına ihtiyaçları yoktur.

25- *"Şüphesiz, Peygambere, Allah rahmet eder ve melekleri duâ eder. Ey îman edenler! Siz de ona hürmet edin ve tam teslim olun."* **(Ahzâb/56) ayetine göre aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?**

A- Salât kelimesi; Allah için rahmet etmek anlamına gelir.

B- Salât kelimesi; melekler için istiğfar ve dua etmek anlamına gelir.

C- Salât kelimesi; mü'minler için hürmet etmek anlamına gelir.

D- Bu âyete göre Peygambere ismi zikrolundukça salâvat farzdır.

E- Namazda tahiyyattaki "salli ve barik" dualarını okumak Hanefilere göre sünnet, Şafiilere göre, farzdır.

26- Peygamberimiz bir hadisinde (Beyhaki, Sünen, C 3, s. 342) bazı gecelerin önemini: *"Beş gece vardır ki onlarda yapılan dualar geri çevrilmez. Bunlar....... geceleridir."* **buyurmuştur.**

Aşağıdakilerden hangisi bu gecelerden değildir?

A- Recep ayının ilk (cuma) gecesi,

B- Mirac gecesi.

C- Ramazan ve kurban bayramı geceleri

D- Şaban ayının ortasında bulunan gece,

E- Cuma gecesi,

27- Aşağıdakilerden hangisi Kadir Gecesi hakkında tam olarak söylenemez?

A- Kur'an Kadir Gecesi'nde indirilmiştir.

B- Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır.

C- Kadir Gecesinde, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail) iner.

D- Kadir gecesi Ramazan'ın 27. gecesidir.

E- O gece esenlik, gün ağarıncaya kadar sürer.

28- Aşağıdakilerden hangisi Kurban kesme ile ilgili tam olarak söylenemez?

A- Kurbanlık hayvan kıbleye doğru ve sol tarafı üzerine yatırılıp kesilir.

B- Kurbanı mümkünse sahibi veya kesim işlemini iyi bilen başka bir Müslüman kesmelidir.

C- Kurban بِسْمِ اللَّهِ اَللَّهُ أَكْبَرُ diyerek kesilmeli.

D- Kurban kesildikten sonra mutlaka iki rekât namaz kılınmalı.

E- Kurbanı sahibi kesemiyorsa kesim işlemini iyi bilen başka bir Müslüman'a vekâlet vererek kestirmelidir.

CEVAP ANAHTARI

1-E	2-A	3-B	4-A	5-C
6-A	7-D	8-E	9-C	10-A
11-D	12-A	13-B	14-C	15-A
16-D	17-E	18-B	19-C	20-E
21-C	22-D	23-E	24-B	25-E
26-B	27-D	28-D		